

e-ISSN: 2149-3871

sbe.nevsehir.edu.tr

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Social Sciences Institute

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published twice a year. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.

**Cilt 11, Sayı 2, Haziran 2021
Volume 11, Number 2, June 2021**

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbederji@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behaviour, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal and published biannually.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbederji@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU

Editör (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Editör Yardımcısı (Assistant Editor)

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Arş. Gör. Mehmet BOZKURT

Dil Editörleri (Language Editor)

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan HİRİK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat KOÇAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk AKPINAR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk ULUTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sevtap Günay KÖPRÜLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer KUŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner METE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Serkan DERİCİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cesur PEHLEVAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YAVUZER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Instituti
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sekreteryä (Secretary)

Habip İDİZ

İŞİTME KAYIPLI ÖĞRENCİLERİN MORFOLOJİK BİLGİ VE BECERİLERİNİN GELİŞİMSEL OLARAK İNCELENMESİ / A DEVELOPMENTAL STUDY ON DEAF STUDENTS' MORPHOLOGICAL KNOWLEDGE AND SKILLS441

Dr. Öğr. Üyesi Halime Miray SÜMER DODUR

Prof. Dr. Tevhide KARGIN

Doç. Dr. Birkan GÜLDENOĞLU

KÜLTÜREL UNSURLARIN AKTARIMI BAĞLAMINDA AHMET ÜMİT'İN İSTANBUL HATIRASI ADLI ROMANININ ALMANCA TERCÜMESİYLE KARŞILAŞTIRILMASI / COMPARISON OF AHMET ÜMİT'S NOVEL "İSTANBUL HATIRASI" WITH GERMAN TRANSLATION IN THE CONTEXT OF THE TRANSFER OF CULTURAL ELEMENTS..458

Arş. Gör. Edanur ÇAĞLAR

Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN

TEKNOLOJİK GELİŞMENİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE SEKTÖREL BİR ANALİZ / IMPACT OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT ON EMPLOYMENT: EVIDENCE FROM TURKISH SECTORS.....481

Dr. Öğr. Üyesi Ebru TOPCU

THE USE OF SHINTO FOR THE LEGITIMIZATION OF JAPANESE AGRESSION IN EAST ASIA / JAPON İŞGALİNİN MEŞRULAŞTIRILMASINDA ŞİNTONUN KULLANIMI492

Dr. Ahmet Murat KADIOĞLU

SİPARİŞ MALİYETİ YÖNTEMİ VE KAYSERİ MİMAR SİNAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ'NDE BİR UYGULAMA / JOB-ORDER COSTING METHOD AND AN APPLICATION IN KAYSERİ MIMAR SINAN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE501

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TERZİ

DIŞSALLIKLA MÜCADELEDE DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARIN ROLÜ: RTÜK ÖRNEĞİ / IN COMBATING WITH EXTERNALITY THE ROLE OF REGULATORY AND SUPERVISORY INSTITUTIONS: RTÜK EXAMPLE524

Filiz Özbay

Öğr. Gör. Songül AKYILDIZ

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ AÇISINDAN KRAL KIZI HAMAMI'NIN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ / EVALUATION OF "KRAL KIZI BATH" IN TERMS OF CULTURAL HERITAGE TOURISM WITH SWOT ANALYSIS.....539

Ali ŞENGÜL

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı ÇILGINOĞLU

TÜRKİYE'DE EĞİTİM HARCAMALARI GELİR DAĞILIMI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ: EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ / EDUCATION EXPENDITURE, INCOME DISTRIBUTION AND INFLATION IN TURKEY: COINTEGRATION ANALYSIS553

Dr. Öğr. Üyesi Banu BEYAZ SİPAHİ

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN APOLLON GRUBU ADAK HEYKELCİKLERİ / APOLLON GROUP VOTIVE STATUETTES FOUND IN THE AFYON MUSEUM OF THE ROMAN IMPERIAL PERIOD568

Öğr. Gör. Dr. Barış Emre SÖNMEZ

ANTİK ÇAĞDA KADIN VE HURMA İLİŞKİSİNE DAİR BAZI DÜŞÜNCELER / SOME THOUGHTS ON THE CONNECTION BETWEEN WOMEN AND DATE IN ANCIENT TIMES578
Bilsen Ş. ÖZDEMİR

TÜRKİYE'DE EDEBİYAT TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ BIBLİYOGRAFYASI / BIBLIOGRAPHY OF THE LITERATURE-BASED SOCIAL STUDIES TEACHING IN TURKEY592
Prof. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ
Ayşenur YILDIRIM

NORTHROP FRYE'İN MİT SİSTEMATİĞİNE GÖRE EYLÜL ROMANININ İNCELENMESİ / ANALYSIS OF EYLÜL NOVEL ACCORDING TO NORTHROP FRYE'S SYSTEMATIC OF MYTH 621
Öğr. Gör. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI

BİR KENT TARİHİ İNCELEMESİ: ARŞİV BELGELERİNDE NEVŞEHİR (1960-1970) / A CITY HISTORY REVIEW: NEVŞEHİR IN ARCHIVE DOCUMENTS (1960-1970).....634
Öğr. Gör. Dr. Enes ÖZ

NAKİTSİZ TOPLUM SÜRECİ VE BANKA TİCARİ MÜŞTERİLERİNİN, ÖDEME KARTLARI KULLANIM TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİ / CASHLESS SOCIETY PROCESS AND DETERMINING THE PAYMENT CARD USAGE PREFERENCES OF CORPORATE BANKING CUSTOMERS648
Dr. Ertan YILMAZ
Prof. Dr. Volkan ÖNGEL

TÜRKİYE'DE KAMU POLİTİKASI OLUŞTURMA SÜRECİNDE GÜNDEM BELİRLEME: SAĞLIKTA DÖNÜŞÜM PROGRAMINA YÖNELİK BİR İNCELEME / AGENDA-SETTING DURING PUBLIC POLICY-MAKING PROCESS IN TURKEY: AN INVESTIGATION TOWARDS THE HEALTH TRANSFORMATION PROGRAM.....667
Dr. Öğr. Görevlisi Fatma Gökçen ÇETİN

FROM NATIVE TO CONTINENTAL: RELIGIOUS LANDSCAPE IN EARLY MEDIEVAL JAPAN / YERLİDEN KITASALA: ERKEN ORTAÇAĞ'DA JAPONYA'DA DİNSEL MANZARA683
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ATİK

II. BEYAZIT TIP FAKÜLTESİNDE AKUSTİĞİN MİMARİ TASARIMA ETKİSİ / THE EFFECT OF ACOUSTICS ON ARCHITECTURAL DESIGN AT II. BEYAZIT FACULTY OF MEDICINE698
Doç. Dr. Filiz BAL KOÇYİĞİT

EFFIZIENZANALYSE FÜR LAPTOPS MIT DER INTEGRIERTEN ENTROPIE-EATWIOS-METHODE / BÜTÜNLEŞİK ENTROPİ-EATWIOS YÖNTEMİYLE DİZÜSTÜ BİLGİSAYARLAR İÇİN ETKİNLİK ANALİZİ717
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Hakan ÖZDEMİR

ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMENİN BİR ÖNCÜLÜ OLARAK ÖRGÜT KÜLTÜRÜ: HAVACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA / ORGANIZATIONAL CULTURE AS A PIONEER OF ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION: A RESEARCH ON AVIATION SECTOR737
Doç. Dr. Funda YALIM
Dr. Öğr. Üyesi Kağan Cenk MIZRAK

MEDIATING ROLE OF COMMUNICATION SATISFACTION IN THE EFFECT OF INTERACTIONAL JUSTICE ON ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR: THE CASE OF PUBLIC UNIVERSITY / ETKİLEŞİMSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İLETİŞİM MEMNUNİYETİNİN ARACILIK ROLÜ: KAMU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ760

Zehra KÖKSAL

Dr. Öğr. Üyesi Meryem Derya YEŞİLTAŞ

COMPARISON OF NOTES, MESSAGES AND FORMS SECTION IN THE COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE FOR LANGUAGES 2001 AND 2008 EDITIONS / AVRUPA ORTAK BAŞVURU METNİ'NDE NOTLAR, MESAJLAR VE FORMLAR BÖLÜMÜ'NÜN 2018 VE 2001 BASKILARININ KARŞILAŞTIRILMASI776

Doç. Dr. Mesut GÜN

Azize ALHAN DERİNKÖK

M. ELİADE'NİN "HİYEROFANİK ZAMAN" KAVRAMI TEMELİNDE ESKİ UYGURCA "MAYTRİSİMİT" ADLI ESERDE GEÇEN "YENİ GÜN (YADI KÜN) BAYRAMI" ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME / AN VALUATION ON "NEW DAY (YADI KÜN) FEAST" IN OLD UIGHUR "MAİTRİSİMİT" BASED ON THE CONCEPT OF "HIEROPHANIC TIME" BY M. ELİADE.....787

Dr. Muammer ŞEHİTOĞLU

SOSYAL SERMAYE ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE UYARLAMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI / TURKISH ADAPTATION OF SOCIAL CAPITAL SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY.....805

Dr. Muhammet İbrahim AKYÜREK

KAĞIT KATKILI FARKLI SERAMİK BÜNYELER ÜZERİNDE RAKU UYGULAMALARI / RAKU APPLICATIONS ON DIFFERENT PAPER ADDITIVE (PAPER CLAY) CERAMIC BODIES..... 820

Öğr. Gör. Dr. Özlem SAĞLIYAN SÖNMEZ

Dr. Öğr. Üyesi Nergis KILINÇ MİRDALI

Doç. Dr. Yusuf Ziya HALEFOĞLU

TÜRKİYE'DE HAYAT BOYU ÖĞRENME KONUSUNDA YAPILAN TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK DEĞERLENDİRİLMESİ / BIBLIOGRAPHICAL EVALUATION OF THE THESES IN TURKEY ABOUT LIFELONG LEARNING829

Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZÜDOĞRU

Dr. Öğr. Üyesi Önder BALTACI

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZÇAKIR

THE RELATIONSHIP BETWEEN CLASSROOM MANAGEMENT AND LEARNING: A SYSTEMATIC REVIEW / SINIF YÖNETİMİ VE ÖĞRENME ARASINDAKİ İLİŞKİ: SİSTEMATİK BİR İNCELEME.....843

Öğr. Gör. Dr. Pınar Mercan KÜÇÜKAKIN

Dr. Öğr. Üyesi Cennet GÖLOĞLU DEMİR

ZİYARET FENOMENİ VE BİR TEDAVİ MERKEZİ OLARAK KAYSERİ ZİYARET YERLERİ / DESTINATIONS IN KAYSERİ AS A CENTER FOR HEALER PHENOMENON VISIT.....862

Doç. Dr. Recep TEK

DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE GELENEKSEL REALİST TEORİYİ SORGULAYAN YAKLAŞIMLARIN ORTAYA ÇIKIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME / A STUDY ON THE EMERGENCE OF THE APPROACHES QUESTIONING THE TRADITIONAL REALIST THEORY OF FOREIGN POLICY ANALYSIS.....878

Dr. Öğr. Üyesi Resul YALÇIN

DÜNYADA STEM POLİTİKALARI: TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR VE ÖNERİLER / STEM POLICIES AROUND THE WORLD: IMPLICATIONS AND RECOMMENDATIONS FOR TURKEY.....894

Selçuk Yusuf ARSLAN

Doç. Dr. Gökhan ARASTAMAN

RAFADAN TAYFA 2: GÖBEKLİTEPE ANİMASYON FİLMİNİN YEREL KÜLTÜREL ÖGELER VE GÖBEKLİTEPE ARKEOLOJİK ALANINA İLİŞKİN UNSURLAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ / EVALUATION OF RAFADAN TAYFA 2: GÖBEKLİTEPE ANIMATION FILM IN THE CONTEXT OF LOCAL CULTURAL ELEMENTS AND ELEMENTS RELATED TO THE GÖBEKLİTEPE ARCHEOLOGICAL FIELD.....911

Seval Yeşim BAŞ

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

ORTA ASYA VE ORTA DOĞU TOPRAKLARINDAN ÇOCUK VE ERGEN TEMALİ FİLMLER: CENGİZ'İN ÇOCUKLARI VE KEFERNAHUM'UN ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ / CHILDREN AND ADOLESCENT THEMED FILMS FROM THE MIDDLE ASIAN AND MIDDLE EAST LANDS: AN INVESTIGATION OF THE CHILDREN OF CENGHIS AND KEFERNAHUM ACCORDING TO ERIKSON'S PSYCHOSOCIAL THEORY930

Doç. Dr. Şükran KILIÇ

HİNDİSTAN OTOMOBİL ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİNDE DEVLETİN ROLÜ / THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF THE INDIAN AUTOMOBILE INDUSTRY 944

Prof. Dr. Burcu YAVUZ TİFTİKÇİGİL

Ali Cem ÖZTÜRK

19. YY OSMANLI EKONOMİSİNDE GALATA BANKERLERİNİN ROLÜ: BALTAZZİ AİLESİ ÖRNEĞİ / THE ROLE OF GALATA BANKERS IN THE 19TH CENTURY OTTOMAN ECONOMY: SAMPLE OF THE BALTAZZI FAMILY969

Abdulkerim ÇALIŞKAN

Ünal ERYILMAZ

Mehmet OĞLAKÇI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MEVSİMLER KONUSUNDAKİ ANLAYIŞLARININ İNCELENMESİ: BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI / EXAMINING MIDDLE SCHOOL STUDENTS' UNDERSTANDING ABOUT SEASONS: A MIXED METHOD STUDY992

Doç. Dr. Hasan ÖZCAN

Aytekin BİRGİN

OECD ÜLKELERİNDE İKİZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME YAKLAŞIMI / VALIDITY OF TWIN DEFICIT HYPOTHESIS IN OECD COUNTRIES: PANEL CO-INTEGRATION APPROACH 1010

Mehmet ALTUNTAŞ

Eren ERGEN

Ersin YAVUZ

Emre KILIÇ

İŞİTME KAYIPLI ÖĞRENCİLERİN MORFOLOJİK BİLGİ VE BECERİLERİNİN GELİŞİMSEL OLARAK İNCELENMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Sümer Dodur, H. M.& Kargın, T.& Güldenoğlu, B. (2021). İşitme Kayıplı Öğrencilerin Morfolojik Bilgi ve Becerilerinin Gelişimsel Olarak İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 441-457.

Geliş Tarihi: 28.01.2021.

Kabul Tarihi: 02.03.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğretim Üyesi Halime Miray SÜMER DODUR
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihinsel Engelliler Eğitimi
miraysumer@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-1470-8195

Prof. Dr. Tevhide KARGIN
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği
tevhide.kargin@hku.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-1243-8486

Doç. Dr. Birkan GÜLDENOĞLU
Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü
guldenoglu@ankara.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-9629-1505

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerinin farklı okuma düzeylerinde (sözcük/cümle/ paragraf düzeylerinde) gelişimsel bir bakış açısıyla işiten akranlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Araştırmaya farklı eğitim düzeylerinde (ilkokul, ortaokul ve lise) öğrenimlerine devam eden 135 işitme kayıplı öğrenci ile onlarla aynı sınıf düzeyinde 148 işiten öğrenci katılmıştır. Bulgular çalışmaya katılan işitme kayıplı öğrencilerin tüm düzeylerde (duyarlılık, bilgi ve beceri) işiten akranlarına göre morfolojik bilgi ve becerilerde sınırlılıklar yaşadıklarını göstermiştir. Çalışmanın bulgularının işitme kayıplı öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama için temel becerilerden biri olan morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerindeki durumlarını betimlemesi, kazanmaları beklenen daha temel düzeydeki basit morfolojik yapıları ve bu yapıların sözcüklere yükledikleri anlamları kazanamadıklarını göstermesi adına önemli olduğu düşünülmektedir. Elde edilen sonuçlara daha geniş bir çerçeveden bakılacak olursa, işitme kayıplı öğrencilerin yaşamlarında karşılaştıkları tüm yazılı materyallerin konuşulan Türkçeye uygun olarak hazırlanması, bu öğrencilerin konuşulan dile özgü temel dilbilgisel (ortografi, sözdizimi, morfoloji vb.) kuralları öğrenmelerini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşitme Kaybı, Morfolojik bilgi, Okuduğunu Anlama.

A DEVELOPMENTAL STUDY ON DEAF STUDENTS' MORPHOLOGICAL KNOWLEDGE AND SKILLS

ABSTRACT

The aim of this study is to analyse deaf students' morphological knowledge and skills at different levels of reading, including word, sentence and paragraph levels, in a developmental framework in comparison to their hearing peers. The participants are 135 deaf and 148 hearing students from different educational levels (primary school, secondary school and high school). The findings of the study indicate that deaf participants have serious limitations in their morphological knowledge and skills in terms of sensitivity, knowledge and skills in contrast to hearing participants. As a result, it is clear that the deaf students participated in the study have serious limitations in their morphological awareness, knowledge and skills compared to their hearing

peers at all levels (word, sentence, paragraph level). The results obtained in the study are thought to be important in terms of describing the status of deaf students in terms of their morphological awareness knowledge and skills, which is one of the basic skills for reading and reading comprehension, and showing that they are expected to acquire at a more basic level the simple morphological structures. Deaf students should learn basic grammatical (orthography, syntax, morphology, etc.) rules specific to the spoken language, since all written materials they encounter in their lives are prepared in accordance with Turkish.

Keywords: Deaf, Morphological Knowledge, Reading Comprehension.

1. GİRİŞ

Sınırlı işitsel girdileri nedeniyle dil ve iletişim becerilerinde güçlükler yaşayan işitme kayıplı öğrencilerin yaşadıkları bu güçlükler akademik başarılarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Picard, 2001; Roberts, 2000; Vaughn vd., 2003). Konuya akademik başarı bağlamında baktığımızda, okuma becerisi pek çok akademik becerinin temelini oluşturmakta ve dille olan ilişkisi nedeniyle de işitme kayıplı öğrencilerin en çok zorlandığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İşitme kayıplı öğrencilerin okumada yaşadıkları güçlükleri ele alan sayısız çalışma bulunmaktadır (Chamberlain ve Mayberry, 2000; Marschark ve Harris, 1996; Traxler, 2000). Bu çalışmaların bir kısmı yaşanan güçlükleri işitme kayıplı öğrencilerin sahip oldukları sınırlı sözcük dağarcığı ve yaşantı ile açıklarken (Coppens vd., 2013, s. 662; Luckner ve Cooke, 2010, s. 40), diğer bir grup çalışma ise işitme kayıplı okuyucuların okuma yaptıkları dile ilişkin sınırlı dilbilgisel yapılarla sahip olmalarıyla açıklamaktadır (Gaustad, 2000; Gaustad ve Kelly, 2004; Kemps vd., 2005; McGuckian ve Henry, 2007; Norbury vd., 2001).

İşitme kayıplı okuyucuların okumada yaşadıkları güçlükleri anlamak için öncelikle okuma ve öğelerini açıklamak yararlı olacaktır. Okuma; okuyucuların yazılı metinlerde yer alan sözcükleri uygun ortografik, sesbilgisel, morfolojik bilgi ve becerilerini kullanarak çözümledikten sonra var olan sözcük dağarcıkları, önceki bilgi ve deneyimleri ile bağdaştırarak anlamlandırdıkları, sonrasında ise anlamlandırdıkları sözcüklerden oluşan cümlelerin söz dizimsel özelliklerine dikkat ederek verilmek istenen mesaja ulaşabildikleri bir süreç olarak tanımlanabilir (Güldenöğlü vd., 2014). Tanımdan da anlaşılacağı gibi okuma yalnızca harf ses dönüşümünü içeren bir çözümlene değil; aynı zamanda morfolojik bilgi ve becerileri, söz dizimi becerilerini ve anlamlandırmayı içine alan karmaşık bir süreçtir. Morfoloji, dildeki en küçük anlamlı birimleri (kökler, ekler), bunların birbirleriyle olan ilişkilerini kategorize eden bir bilim dalıdır. Morfolojik farkındalık becerisi ise sözcüklere eklenen bu birimleri anlama uygun şekilde manipüle etme becerisi olarak görülmektedir. Alanyazında işitme kayıplı okuyucuların okuma ve okuduğunu anlama performanslarındaki sınırlılıkları açıklayan çalışmalar incelendiğinde morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerinin okumayı yordadığı, bu beceriler ile okuduğunu anlama performansı arasında karşılıklı bir ilişki olduğu görülmektedir (Clark vd., 2011; Gaustad, 2000; Gaustad ve Kelly, 2004; Izzo, 2002; Kemps vd., 2005; McGuckian ve Henry, 2007; Norbury vd., 2001).

Gaustad, Kelly, Payne ve Lylak (2002) işitme kayıplı ve işiten öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda işitme kayıplı okuyucuların hem morfolojik olarak sözcüklerin karmaşıklığı arttıkça (çekim eki ve yapım eki) performanslarının düştüğü; hem de morfolojik bilgi ve beceri testinde işiten okuyuculara göre daha düşük performans gösterdikleri görülmüştür. Van Hoogmoed, Verhoeven, Schreuder ve Knoors (2011) tarafından yapılan çalışmada araştırmacılar, işitme kayıplı ve işiten öğrencilerin çekimsel biçimbirimleri okuma ve anlama becerilerini değerlendirmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında işiten öğrencilerin işitme kayıplı öğrencilere göre anlamlı sözcüklerle ilgili birimleri eklemeye daha başarılı performans sergiledikleri ve işitme kayıplı öğrencilerin okuma ve anlama becerilerinde, işitenlerle aynı biçimbilimsel süreçleri kullandıkları ancak işiten akranlarına göre örnekleri sözcüklere daha az ekledikleri görülmüştür.

Breadmore, Olson ve Krott (2012) tarafından yapılan çalışmada okuma yaşına göre eşleştirilen işitme kayıplı ve işiten öğrencilerin çoğul eki almış anlamlı ve anlamsız sözcükleri heceleme becerileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda işitme kayıplı okuyucuların anlamlı ve anlamsız sözcükleri hecelerken sesbilgisel bilgiden çok morfolojik bilgilerini kullandıkları görülmüştür. Ayrıca işitme kayıplı okurların sözcükleri hecelerken kök sözcüğü korumak için morfolojik kuralları aşırı genelledikleri ve bu nedenle de işiten okuyuculara göre daha düşük performans sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Uluslararası alanyazında yer alan

araştırma bulguları birlikte düşünüldüğünde işitme kayıplı okuyucuların sözcüklerin ve cümlelerin morfolojik karmaşıklık düzeyi arttıkça daha zayıf performans sergiledikleri, morfolojik bilgi ve becerilerinde işiten akranlarına göre daha sınırlı performans gösterdikleri, sözcükleri çözümlerken sesbilgisel beceriler yerine morfolojik bilgi ve becerilerini kullandıkları tüm çalışmalardan elde edilen ortak bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Clark vd., 2011; Gaustad vd., 2002; Gaustad ve Kelly, 2004; McGuckian ve Henry, 2007; Norbury vd., 2001). Konuya ilişkin yapılan araştırma bulgularına bakıldığında, işitme kayıplı okuyucuların sınırlı dil becerilerinin onların morfolojik bilgi ve becerilerini ve dolayısıyla da okuduğunu anlama becerilerini olumsuz olarak etkilediği belirtilmektedir (Gaustad vd., 2002; Guo vd., 2013). Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında çalışmaların birçoğunun yurtdışı alanyazına ait olduğu, buna karşın tamamen saydam bir ortografiye, sondan eklemeli ve karmaşık morfosentaktik bir yapıya sahip olan Türkçe’de yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu gözle çarpılmaktadır.

Makaroglu (2012) tarafından yürütülen ve farklı sınıf düzeylerinden (ilkokul – lise mezunu) işiten ve işitme kayıplı öğrencilerin basit cümlelerdeki morfolojik farkındalık düzeylerinin incelendiği çalışmada, işitme kayıplı bireylerin işiten akranlarına göre daha fazla hata yaptıkları ve daha uzun sürede cevapladıkları ve hem ilkökul hem de lise mezunu işitme kayıplı yetişkin bireylerin benzer oranda hata yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Konuya ilişkin başka bir çalışmada Işıkoğlan Uğurlu (2017), 6-7. sınıf ile 9-10. sınıfta öğrenim gören işiten ve işitme kayıplı öğrencilerin biçim-söz dizimsel farkındalık becerileri eylemlerde uyum ve zaman kategorileri açısından karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Araştırma sonucunda işitme kayıplı okuyucuların uyum ve zaman kategorisinde işiten gruba göre doğruluk oranlarındaki ve tepki hızlarındaki performanslarının düşük olduğu görülmüştür. Laçın (2016) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise 10-11. sınıf düzeylerinde öğrenim gören işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik farkındalık düzeyleri işiten akranlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve işiten öğrencilerin işitme kayıplı öğrencilere göre daha iyi performans gösterdikleri bulunmuştur. Makaroglu ve Ergenç (2016) ise 4. ve 8. sınıfa devam eden işiten ve işitme kayıplı öğrencinin çekimsel biçimbirim farkındalığını incelemiştir. Araştırmanın sonucunda işiten öğrencilerin biçimbirim farkındalık performanslarının işitme kayıplı akranlarından daha iyi olduğu ve işitme kayıplı bireylerin çekimsel biçimbirim farkındalığının sınıf düzeyi arttıkça gelişmediği görülmüştür.

İşitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerinde yaşadıkları sınırlılıkları açıklamaya yönelik ulusal alanyazında yapılan araştırmaların yukarıda sıralanan çalışmalarla sınırlı kaldığı dikkati. Bu araştırmaların işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerine, ya sözcük düzeyinde odaklandığı ya da cümle düzeyinde odaklandığı; çalışmaların işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerinde yaşadıkları sınırlılıkları gelişimsel bir bakış açısıyla ayrıntılı olarak incelemeyeceği görülmektedir. Bununla birlikte sanılanın aksine, morfolojik bilgi ve becerilerin tek bir sözcüğün anlamının kavranması için gerekli olmadığı, aynı zamanda okuduğunu anlama için önemli olan metnin tümünün kavranması ile diğer bir deyişle morfo sentaktik düzeyde incelemesinin gerektiği (Deacon ve Kirby, 2004; Mahony vd., 2000) düşünüldüğünde, konunun ayrıntıları ile ele alınması kaçınılmaz bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alanyazına bakıldığında işitme kayıplı öğrencilerin hem yapım eklerinde hem de çekim eklerinde yani morfolojik bilgi ve becerilerinde gecikme yaşadıkları ve bu gecikmenin işitme kayıplı bireylerin okuduğunu anlama becerilerini etkilediği bilinmektedir (Clark vd., 2011). İşitme kayıplı okuyucular sınırlı işitsel girdiden dolayı morfolojik bilgiyi edinirken güçlükler yaşadıkları (Gaustad vd., 2002; Guo vd., 2013) ve kayıp derecesi az olan işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerileri sınırlı işitsel girdiyle, ileri derecede işitme kaybı olan öğrenciler ise morfolojik bilgi ve becerileri okuma-yazma dönemiyle birlikte kazanmaya başladıkları konu ile ilgili yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, hem uluslararası alanyazında hem ulusal alanyazında yapılan araştırmalardan elde edilen bulguların, biçimbirimler açısından çok zengin olan ve sondan eklemeli bir dil olan Türkçe’de okuma yapan işitme kayıplı öğrencilerin okuma becerilerinde yaşadıkları güçlükleri açıklamada yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Bu gereklilikten yola çıkılarak bu araştırmada farklı eğitim düzeylerinden (ilkokul, ortaokul ve lise) çalışmaya dahil edilen işiten ve işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerinin sözcük, cümle, paragraf

düzeylerinde gelişimsel bir bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

1.Araştırmaya katılan işitme kayıplı ve işiten okuyucuların farklı morfolojik yapılarıdaki cümleleri anlama performanslarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.Araştırmaya katılan işitme kayıplı ve işiten okuyucuların farklı morfolojik yapılarıdaki paragrafları anlama performanslarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ilkokul, ortaokul ve lise eğitim düzeylerinde öğrenimlerine devam eden işitme kayıplı öğrenciler ile onlarla aynı sınıf düzeyinde olan işiten öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerilerini incelenmeyi amaçlayan nedensel karşılaştırmalı betimsel model kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2008).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmaya Ankara ilinde farklı eğitim düzeylerinde öğrenimlerine devam eden 135 işitme kayıplı öğrenci (işitme engelliler okulları ve kaynaştırma sınıfları) ile bu öğrencilerle aynı sınıf düzeylerinde öğrenim gören 148 işiten öğrenci olmak üzere toplam 283 öğrenci katılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Sınıf Düzeyi ve Cinsiyete Göre Frekans Dağılımları

Öğrenci Grupları	Sınıf Düzeyleri			Toplam
	3.-4. sınıf	6.-7. Sınıf	9.-10. sınıf	
İşiten	49	50	49	148
Kaynaştırma- işitme kayıplı	27	20	25	72
Ayrı Okul-İşitme Kayıplı	18	21	24	63
Toplam	94	91	98	283

Araştırma grubunun oluşturulmasında, özellikle işitme kayıplı (İ.K.) öğrencilerin belirlenmesinde, belirli ölçütleri karşılama gereği nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmemiştir. İşitme kayıplı öğrencileri belirlerken (a) kelime okuma becerisine sahip olma, (b) en az 85dB ve üstünde işitme kaybına sahip olma, (c) işitme engelinin dil öncesi dönemde edinilmiş olması, (d) işitme engeli dışında tanılanmış herhangi bir ek engelinin bulunmaması (öğrenme güçlüğü, duygusal davranışsal bozukluk, zihinsel engel vb.) ölçütleri dikkate alınırken; işiten öğrencilerin belirlenmesinde ise (a) kelime okuma becerisine sahip olma ve (b) tanılanmış herhangi bir engelinin bulunmaması (öğrenme güçlüğü, duygusal davranışsal bozukluk, zihinsel engel vb.) ölçütleri dikkate alınmıştır. Çalışmaya dâhil edilen işiten ve işitme kayıplı öğrenciler arasında oluşabilecek morfolojik farkındalık performans farklarının, onların sahip oldukları sözcük çözümleme performans farklarından kaynaklanmasının önüne geçmek için çalışmaya dâhil edilen öğrenci grupları hem sınıf düzeyleri hem de sözcük okuma performansları açısından eşleştirilmiştir. Bu eşleştirme doğrultusunda grubun genel sözcük okuma puan ortalamasından iki standart sapma (ss) altında performans gösteren öğrenciler belirlenerek bu öğrenciler çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu işlem sonrasında ileriki analizlere dahil edilen işiten ve işitme kayıplı (İ.K.) öğrencilerin sözcük okuma performanslarına ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 2’de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Sözcük Okuma Performanslarına İlişkin MANOVA Sonuçları

Değişkenler	F	p	η^2	
Öğrenci Grup	1.69	.186	.01	
Eğitim Düzeyi	16.81	.00	.10	
Öğrenci Grup*Eğitim Düzeyi	1.55	.185	.02	
Öğrenci Grupları	Eğitim Düzeyleri	\bar{x}	SS	n
İşiten	İlkokul	35.83	3.78	49

	Ortaokul	37.53	2.92	50
	Lise	38.08	2.91	49
	Toplam	37.15	3.35	148
Kaynaştırma-İ.K	İlkokul	35.35	3.45	27
	Ortaokul	37.90	2.88	20
	Lise	39.44	2.15	25
	Toplam	37.47	3.35	72
Ayrı okul-İşit. K.	İlkokul	35.69	3.85	18
	Ortaokul	35.61	4.29	21
	Lise	38.22	3.43	24
	Toplam	36.63	4.00	63
Toplam	İlkokul	35.67	3.67	94
	Ortaokul	37.17	3.35	91
	Lise	38.46	2.91	98
	Toplam	37.12	3.50	283

İ.K. = İşitme Kayıplı

Tablo 2'ye bakıldığında, her üç grupta yer alan öğrencilerin sözcük okuma puanlarının benzer olduğu ve tüm gruplarda sınıf düzeyi arttıkça sözcük okuma puanlarının benzer şekilde arttığı görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırma TÜBİTAK 114K643 nolu proje kapsamında yürütülmüştür. Araştırmanın veri toplama araçları Tübitak tarafından desteklenen 114K643 nolu proje çerçevesinde geliştirilmiş olup, araştırmacı da projede araştırmacı olarak yer almıştır.

a. Sözcük Okuma Becerilerinin Değerlendirme İşlemi

Bu çalışmada işiten ve işitme engelli öğrencilerin sözcük okuma performanslarının belirlenebilmesi için Güldenoğlu (2016) tarafından geliştirilmiş bir anlamlı-anlamsız sözcük okuma işlemi kullanılmıştır (Şekil 1). İşlemin uygulanması sırasında katılımcılara birisi düz yazı, diğeri ise el yazısı ile yazılmış anlamlı ve anlamsız sözcük çiftleri sunulmuş ve onlardan olabildiğince hızlı bir biçimde ekranda gördükleri sözcükleri okumaları ve sözcüklere ilişkin aynı/farklı kararını vermeleri istenmiştir.

Şekil 1. Sözcük Okuma Becerisi Değerlendirme İşlemine İlişkin Örnek Maddeler

sandalye sandalye (Aynı)	yasnelda yasnelda (Aynı)
sandalye teleskop (Farklı)	yasnelda pekeltos (Farklı)

İşlemden toplam 42 sözcük çifti olup bunların 21'i aynı iki sözcükten, diğer 21'i ise farklı iki sözcükten oluşmaktadır. İşlem içerisinde farklı sözcüklerden oluşan sözcük çiftlerindeki iki sözcüğün benzer harf ve hece sayılarına sahip olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin “sandalye – teleskop” veya “yasnelda – pekeltos” gibi anlamlı ve anlamsız sözcük çiftlerinin oluşturulması sırasında eşleştirilen her iki sözcükte hem sekiz harften hem de üç heceden oluşmaktadır. Öğrencilerin sözcük okuma becerilerinin değerlendirilmesinde kullanılan bu işlem bir bilgisayar uygulamasıdır. Öğrencilerden uygulama sırasında işlem içerisindeki sözcük çiftlerinin aynı olduğunu düşündüklerinde sol tab tuşuna, farklı olduğunu düşündüklerinde ise sağ tab tuşuna basmaları

istenmiş ve kullanılan bilgisayar programı yardımıyla öğrencilerin performansları uygulama sırasında bilgisayar tarafından otomatik olarak kayıt edilmiştir.

Morfolojik Bilgi ve Becerilerinin Sözcük Düzeyinde Değerlendirilmesi. Bu işlemde öğrencilerin yapım ve çekim eki bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma içerisinde bu amaca yönelik olarak bir sözcük türetme işlemi geliştirilmiştir. Bu işlemde öğrencilere bir cümle verilmiş ve onlardan cümledeki boşluğu, parantez içerisinde verilen sözcüğe uygun eki ekleyerek doldurmaları istenmiştir. İşlem içerisinde 10 yapım, 20 çekim ekinin (10'u durum, 10'u uyum çekim eki) kullanıldığı toplam 30 madde yer almaktadır. Bu işlem bir kağıt kalem işlemi olduğundan katılımcıların uygulamaya ilişkin yanıtları uygulama sonunda uygulamacı tarafından her doğru yanıt için "1" puan, her yanlış yanıt için ise "0" puan verilerek hesaplanmış ve her eke ilişkin toplam puan uygun bölüme kaydedilmiştir.

Morfolojik Bilgi ve Becerilerinin Cümle Düzeyinde Değerlendirilmesi. Bu işlem işitme kayıplı ve işiten öğrencilerin morfo-sentaktik becerilerini cümle düzeyinde değerlendirmek amacıyla geliştirilen bir cümle anlama işlemidir. Bu işlemde öğrencilere 6'sı morfo-sentaktik yapı olarak daha basit, diğer 6'sı ise daha karmaşık özellikte içerisinde tek olayın yer aldığı toplam 12 cümle ve her cümleye ilişkin bir soru ve cevap seçenekleri sunularak, öğrencilerden cümleleri ve soruları sırayla okumaları ve sorulara ilişkin doğru olduğunu düşündüğü seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu işlemde katılımcıların uygulamaya ilişkin yanıtları uygulama sonunda uygulamacı tarafından doğru yanıt için "1" puan, yanlış yanıt için "0" puan olarak hesaplanmış uygun bölüme kayıt edilmiştir.

Morfolojik Bilgi ve Becerilerinin Paragraf Düzeyinde Değerlendirilmesi. Bu işlem işitme kayıplı ve işiten öğrencilerin morfo-sentaktik becerilerini paragraf düzeyinde değerlendirmek amacıyla geliştirilen bir paragraf anlama işlemidir. Bu işlemde öğrencilere farklı morfo-sentaktik yapılarıdaki iki paragraf ve her paragrafa ilişkin 5 anlama sorusu (toplam 10 soru) ve cevap seçenekleri sunularak, öğrencilerden paragrafları ve soruları sırayla okumaları ve sorulara ilişkin doğru olduğunu düşündüğü seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu işlem için de katılımcıların uygulamaya ilişkin yanıtları uygulama sonunda uygulamacı tarafından doğru yanıt için "1" puan, yanlış yanıt için "0" puan olarak hesaplanmış uygun bölüme kayıt edilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 2016-2017 eğitim öğretim yılında her öğrencinin kendi okulunda, okul idaresinin belirlediği bir ortamda (sessiz ve veri toplamaya uygun) toplanmıştır. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra okul yönetimi ve daha sonra aile ile görüşülmüş ve uygulama yapmak için bir ders saatine ihtiyaç olduğu açıklanmıştır. Uygulamalar işiten öğrenciler için 30 dakikalık, işitme kayıplı öğrenciler için 50-60 dakikalık bireysel oturumlar şeklinde yürütülmüştür. Her uygulama öncesinde öğrencilerle sohbet edilmiş, birlikte yapılacak çalışmanın bir sınav olmadığı hatırlatılmış ve katılımcının "hazırım" onayı ile aşağıda ayrıntılı olarak açıklanan uygulama süreci başlatılmıştır. İşlemlerin işitme kayıplı öğrencilerle uygulanması sırasında ihtiyaç duyulduğunda kullanılan yönerge, sözel dil ile birlikte işaret dilinde öğrencilere verilmiştir. İşaret dilinde verilen yönerge işaret diline hâkim bir çevirmen tarafından önceden kaydedilmiş ve video yardımı yoluyla ile öğrencilere sunulmuştur. Çalışmada toplanan tüm veriler "SPSS for Windows 17.0" paket programı yardımıyla varyans analizi (GLM- Anova) ve iki faktörlü Manova kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Sözcük Türetme (Bilgi Düzeyi)

Bu işlem iki boyutta geliştirilmiştir. Bunlardan ilki öğrencilerin yapım eki bilgilerini, diğeri ise çekim eki bilgilerini değerlendirmektedir. İşlemin analizi sırasında öğrenci gruplarının morfolojik farkındalık bilgi düzeylerine ilişkin işlemde elde ettikleri hata ortalamaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu işleme ilişkin analizler öğrenci grupları (işiten-kaynaştırma ve ayrı okuldaki işitme kayıplı) ve eğitim düzeylerinin (3./4. sınıf, 6./7. sınıf ve 9./10. sınıf) denekler arası faktör ek türü

etkisinin (yapım ve çekim eki) ise denekler içi faktör olarak belirlendiği iki faktörlü MANOVA ile gerçekleştirilmiştir. Analizden elde edilen sonuçlar Tablo 3de sunulmaktadır.

Tablo 3: Öğrenci Gruplarının Morfolojik Farkındalık Bilgi Düzeylerine İlişkin MANOVA Sonuçları

Değişkenler		F	p	η^2
Ek Türü Etkisi		5.54	.01	.02
Ek Türü*Öğrenci Grup		.21	.80	.00
Ek Türü*Eğitim Düzeyi		1.04	.35	.00
Ek Türü*Eğitim Düzeyi*Öğrenci Grup		1.40	.23	.02
Öğrenci Grup		279.64	.00	.67
Eğitim Düzeyi		1.96	.14	.01
Öğrenci Grup*Eğitim Düzeyi		3.24	.01	.04

Eğitim Düzeyleri	Öğrenci Grupları	Çekim Eki			Yapım Eki		
		\bar{x}	SS	n	\bar{x}	SS	n
İlkokul	İşiten	1.32	1.63	49	.89	1.34	49
	Kaynaştırma-İ.K.	3.59	2.61	27	3.85	3.33	27
	Ayrı okul-İ.K.	7.66	1.71	18	7.66	1.41	18
	Toplam	3.19	3.09	94	3.04	3.34	94
Ortaokul	İşiten	.73	1.50	50	.56	1.45	50
	Kaynaştırma-İşit. İ.K.	5.22	2.71	20	4.75	3.64	20
	Ayrı okul-İşit. İ.K.	7.97	1.13	21	7.76	2.07	21
	Toplam	3.39	3.55	91	3.14	3.76	91
Lise	İşiten	.50	1.19	49	.30	1.31	49
	Kaynaştırma-İşit. İ.K.	5.22	2.61	25	4.36	3.22	25
	Ayrı okul-İşit. İ.K.	6.64	2.77	24	6.37	3.24	24
	Toplam	3.20	3.44	98	2.82	3.58	98
Toplam	İlkokul	.85	1.48	148	.58	1.38	148
	Ortaokul	4.61	2.72	72	4.27	3.35	72
	Lise	7.38	2.10	63	7.20	2.50	63
	Toplam	3.26	3.36	283	3.00	3.55	283

İlk olarak araştırmaya katılan tüm öğrencilerin, ek farkındalığı hata ortalamalarında, iki farklı ek türüne göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve öğrenci puanlarında ek türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($F(1.274)=5.54, p<.05, \eta^2=.02$). Tablo 3’de görüldüğü gibi, öğrenciler toplamda yapım eklerinde çekim eklerine göre daha iyi performans sergilemişlerdir.

İkinci olarak öğrenci gruplarının yapım ve çekim eki farkındalık becerisi hata ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($F(2.274)=27.64, p<.01, \eta^2=.67$). Tablo 3 incelendiğinde, bu işlemde işitenlerin diğer iki gruptakilere göre, kaynaştırmadan gelen işitme kayıplı öğrencilerin ise ayrı okuldan gelen işitme kayıplı öğrencilere göre toplam ek bilgisinde daha iyi performansa sahip oldukları görülmektedir. Öğrenci grupları ile ek türü arasında anlamlı bir ortak etkinin olmayışı ($F(2.274)=.21, p>.05, \eta^2=.00$) ise öğrenci gruplarına ilişkin ortaya çıkan bu farkın hem yapım hem de çekim eklerinde benzer biçimde olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin yapım eki ve çekim eki hata ortalamalarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakıldığında ise b istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($F(2.274)=1.96, p>.05, \eta^2=.01$). Tablo 3 incelendiğinde, her bir öğrenci grubunun tüm sınıf düzeylerinde benzer ek farkındalık bilgisine sahip oldukları görülmektedir. Sınıf düzeyleri ile ek türü arasında anlamlı bir ortak etkinin olmaması ($F(2.274)=1.04, p>.05, \eta^2=.00$) ise her iki ek türünde görülen performans farklarının tüm sınıf düzeyleri için benzer olduğunu göstermektedir.

3.2. Cümle Düzeyi

Bu araştırmada işiten ve işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerinin cümle düzeyindeki okuduğunu anlama üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için farklı morfolojik yapıların (morfo-sentaktik olarak basit ve karmaşık) kullanıldığı cümlelerin yer aldığı 12 soruluk bir cümle anlama işlemi kullanılmıştır. Analizler sırasında öğrencilerin iki farklı düzeydeki cümlelerden elde ettikleri anlama puanı ortalamaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu işleme ilişkin analizler öğrenci grupları (işiten–kaynaştırma ve ayrı okuldan işitme kayıplı) ve eğitim düzeylerinin (3./4. sınıf, 6./7. sınıf ve 9./10. sınıf) deneklerarası faktör, cümle türü etkisinin (morfo-sentaktik olarak basit ve karmaşık cümleler) ise denekleriçi faktör olarak belirlendiği iki faktörlü MANOVA ile gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: Öğrenci Gruplarının İki Farklı Morfolojik Yapıdaki Cümleleri Anlama Performanslarına İlişkin MANOVA Sonuçları

Değişkenler		F	p	η^2
Cümle Türü Etkisi		3.12	.07	.01
Cümle Türü *Öğrenci Grup		.50	.60	.00
Cümle Türü *Eğitim Düzeyi		1.08	.33	.00
Cümle Türü *Eğitim Düzeyi*Öğrenci Grup		1.69	.15	.02
Öğrenci Grup		133.64	.00	.49
Eğitim Düzeyi		2.26	.10	.01
Öğrenci Grup*Eğitim Düzeyi		2.95	.02	.04

Öğrenci Grupları	Eğitim Düzeyleri	Sözdizimsel Olarak Basit Cümleler			Sözdizimsel Olarak Karmaşık Cümleler		
		\bar{x}	SS	n	\bar{x}	SS	n
İşiten	İlkokul	5.04	1.39	49	5.14	1.29	49
	Ortaokul	5.48	1.03	50	5.46	.99	50
	Lise	5.81	.565	49	5.85	.61	49
	Toplam	5.44	1.09	148	5.48	1.03	148
Kaynaştırma-İ.K.	İlkokul	3.96	1.37	27	4.22	1.52	27
	Ortaokul	3.85	1.84	20	4.00	1.45	20
	Lise	3.60	1.80	25	3.72	1.51	25
	Toplam	3.80	1.64	72	3.98	1.49	72
Ayrı Okul- İ.K.	İlkokul	2.83	1.15	18	2.50	.98	18
	Ortaokul	2.66	.96	21	2.90	1.26	21
	Lise	3.04	1.89	24	3.75	1.07	24
	Toplam	2.85	1.42	63	3.11	1.21	63
Toplam	İlkokul	4.30	1.58	94	4.37	1.63	94
	Ortaokul	4.47	1.70	91	4.54	1.57	91
	Lise	4.57	1.85	98	4.79	1.47	98
	Toplam	4.45	1.71	283	4.57	1.56	283

İlk olarak araştırmaya katılan tüm öğrencilerin, cümle anlama puan ortalamalarında, iki farklı cümle türüne göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve öğrencilerin anlama puanlarında cümle türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($F(1.274)=3.12$, $p>.05$, $\eta^2=.01$). Tablo 4’de görüldüğü gibi, öğrenciler her iki yapıdaki cümlelerde de benzer anlama performansları sergilemişlerdir.

İkinci olarak öğrenci gruplarının cümle anlama puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($F(2.274)=133.64$, $p<.01$, $\eta^2=.49$). Farklılığın kaynağına ilişkin yapılan Tukey (post-hoc) analiz sonuçları incelendiğinde, ayrı okuldan gelen işitme kayıplı öğrencilerin en düşük performansa sahip oldukları, kaynaştırmadan gelen işitme kayıplı öğrencilerin ise ayrı okuldan gelenlerden daha iyi fakat işitenlerden anlamlı olarak daha düşük performansa sahip oldukları görülmüştür. Öğrenci grupları ile cümle türü arasında anlamlı bir ortak etkinin olmayışı

($F(2.274)=.50, p>.05, \eta^2=.00$) ise öğrenci gruplarına ilişkin ortaya çıkan bu anlama farkının hem sözdizimsel olarak basit hem de karmaşık cümlelerde benzer biçimde olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin cümle anlama puan ortalamalarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakıldığında ise bulguların istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür ($F(2.274)=2.26, p<.01, \eta^2=.10$). Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin tüm sınıf düzeylerinde benzer cümle anlama puanlarına sahip oldukları görülmektedir.

3.3. Paragraf Düzeyi

Bu çalışmada işiten ve işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerinin paragraf düzeyindeki okuduğunu anlama üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için iki farklı düzeyde (morfo-sentaktik olarak basit ve karmaşık) oluşturulmuş ve her bir düzeyde 5 anlama sorusu bulunan bir işlem kullanılmıştır. Bu işleme ilişkin analizler öğrenci grupları (işiten-kaynaştırma ve ayrı okuldaki işitme kayıplı) ve eğitim düzeylerinin (3./4. sınıf, 6./7. sınıf ve 9./10. sınıf) denekler arası faktör, paragraf türü etkisinin (morfo-sentaktik olarak basit ve karmaşık) ise denekler içi faktör olarak belirlendiği iki faktörlü MANOVA ile gerçekleştirilmiştir. Analizden elde edilen sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Öğrenci Gruplarının İki Farklı Morfolojik Yapıdaki Paragrafları Anlama Performanslarına İlişkin MANOVA Sonuçları

Değişkenler		F	p	η^2
Paragraf Türü Etkisi		1.84	.17	.00
Paragraf Türü *Öğrenci Grup		1.56	.21	.01
Paragraf Türü *Eğitim Düzeyi		2.14	.11	.01
Paragraf Türü *Eğitim Düzeyi*Öğrenci Grup		.97	.42	.01
Öğrenci Grup		192.43	.00	.58
Eğitim Düzeyi		7.23	.00	.05
Öğrenci Grup*Eğitim Düzeyi		2.33	.05	.03

Öğrenci Grupları	Eğitim Düzeyleri	Sözdizimsel Olarak Basit Cümleler			Sözdizimsel Olarak Karmaşık Cümleler		
		\bar{x}	SS	n	\bar{x}	SS	n
İşiten	İlkokul	4.69	.91	49	4.51	.86	49
	Ortaokul	4.80	.57	50	4.72	.80	50
	Lise	4.83	.51	49	4.93	.24	49
	Toplam	4.77	.68	148	4.72	.71	148
	İlkokul	3.74	1.67	27	3.51	1.74	27
Kaynaştırma-İ.K.	Ortaokul	3.60	1.39	20	3.95	1.14	20
	Lise	3.72	1.17	25	3.96	1.17	25
	Toplam	3.69	1.42	72	3.79	1.40	72
	İlkokul	1.72	1.07	18	1.83	1.24	18
Ayrı Okul- İ.K.	Ortaokul	1.57	.97	21	2.04	1.02	21
	Lise	2.75	1.29	24	2.79	1.41	24
	Toplam	2.06	1.24	63	2.26	1.29	63
	İlkokul	3.85	1.63	94	3.71	1.59	94
Toplam	Ortaokul	3.79	1.58	91	3.93	1.42	91
	Lise	4.04	1.27	98	4.16	1.27	98
	Toplam	3.89	1.50	283	3.93	1.44	283

İlk olarak araştırmaya katılan tüm öğrencilerin, paragraf anlama puan ortalamalarında, iki farklı paragraf türüne göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve öğrencilerin anlama puanlarında cümle türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($F(1.274)=1.84, p>.05, \eta^2=.00$). Tablo 5’de görüldüğü gibi, toplamda öğrenciler her iki yapıdaki paragraflarda benzer anlama performansları sergilemişlerdir.

İkinci olarak öğrenci gruplarının paragraf anlama puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu

bulunmuştur ($F(2.274)=192.43, p<.01, \eta^2=.58$). Farklılığın kaynağına ilişkin yapılan Tukey (post-hoc) analiz sonuçları incelendiğinde, ayrı okuldan gelen işitme kayıplı öğrencilerin en düşük performansa sahip oldukları, kaynaştırmadan gelen işitme kayıplı öğrencilerin ise ayrı okuldan gelenlerden daha iyi fakat işitenlerden anlamlı olarak daha düşük performansa sahip oldukları görülmüştür. Öğrenci grupları ile paragraf türü arasında anlamlı bir ortak etkinin olmayışı ($F(2.274)=1.56, p>.05, \eta^2=.01$) ise öğrenci gruplarına ilişkin ortaya çıkan bu anlama farkının hem sözdizimsel olarak basit hem de karmaşık paragraflarda benzer biçimde olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin paragraf anlama puan ortalamalarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına bakıldığında ise ortalamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($F(2.274)=7.23, p<.01, \eta^2=.05$). Bu durumun kaynağına ilişkin yapılan Tukey (post-hoc) analiz sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin lise düzeyinde en yüksek performansa ulaştıkları ve bu düzeydeki anlama puanlarının ilkökul ve ortaokuldaki puanlardan istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek olduğu, fakat ilkökul ve ortaokulda elde ettikleri anlama puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Sınıf düzeyleri ile paragraf türü arasında anlamlı bir ortak etkinin olmaması ($F(2.274)=2.14, p>.05, \eta^2=.01$) ise sınıf düzeylerine göre ortaya çıkan bu durumun her iki paragraf türünde geçerli olduğunu göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada gelişimsel bir bakış açısıyla işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerileri işiten akranlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu amaçla farklı eğitim düzeylerinden (ilkökul, ortaokul ve lise) çalışmaya dahil edilen işiten ve işitme kayıplı öğrencilerin morfolojik bilgi ve becerileri sözcük, cümle, paragraf düzeylerinde geliştirilmiş olan üç işlem ile değerlendirilmiştir. Üç düzeyde uygulanan işlemlerin sonucuna genel olarak bakıldığında işiten okuyucuların performanslarında eğitim düzeyine göre artış görülürken, işitme kayıplı öğrencilerin performanslarında anlamlı bir artış olmadığı ortaya çıkmıştır.

Dil öğrenimi bireyin doğumu ile birlikte ailede başlayıp daha sonra okul yaşantıları sırasında çevreyle olan etkileşimi ile gelişmeye devam eder. Morfoloji ise dili doğru kullanma ve anlamlandırma için önemli bir dil becerisidir. Morfolojik bilgi ve becerilerin gelişmesi ebeveyn, arkadaş çevresi ile gelişen ve okul hayatı ile birlikte planlı bir şekilde devam eden ve sosyal çevrenin artması ile birlikte zenginleşen bir süreçtir. İşitme kayıplı bireyler fizyolojik durumları/yetersizlikleri nedeniyle konuşma diline ait yeterli dilsel girdi alamamakta ve dolayısıyla işiten akranlarıyla aynı düzeyde konuşma dilini edinmemektedir. Erken dönemde dil edinim sürecindeki işitsel girdinin sınırlı olması işitme kayıplı çocukların morfolojik bilgi ve becerilerinin gelişiminde gecikme yaşamalarına neden olmaktadır (Delage ve Tuller, 2007; Norbury vd., 2001). McGuckian ve Henry (2007) işitme kayıplı okuyucuların morfolojik bilgi ve becerilere ilişkin yaşadıkları bu gecikmeyi girdi sıklığının sınırlı olması ile açıklamaktadır. Morfolojik bilgi ve beceriler kritik dönemlerde kazandırılmadığında, ileriki yıllarda öğrenilse bile dilin kurallarını tam olarak anlayamadıkları için hala eksiklikleri olabileceği vurgulanmaktadır (Delage ve Tuller, 2007; Norbury vd., 2001). Bu bakış açısıyla doğuştan sözel dile ilişkin daha çok öğrenme fırsatı yakaladıkları düşünülen işiten çocukların, işitme kayıplı çocuklara göre morfolojik bilgi ve becerilerde daha üst düzeyde performans gösterebildikleri ve yaş ilerledikçe dili kullanmada ustalaştıkları için bu durumun performanslarına olumlu bir artış olarak yansımış olabileceği düşünülmektedir. Fakat yaş ve dil deneyimine ilişkin belirtilen bu görüş işitme kayıplı öğrencilerde benzer şekilde ortaya çıkmamıştır. Bu durumun temel nedeni morfolojik yapıların kullanımı ve işlevi açısından sözel dil ile işaret dili arasında görülen farklılıklar olabilir. Sözel dil ile işaret dili arasındaki yapısal farklılıklar morfolojinin dil içerisindeki işlevi ve kullanımı açısından iki dil arasında olumlu aktarımı zorlaştırmaktadır. Türkçe’de sözel dilde görülen yoğun morfolojik yapıların işaret dilinin günlük kullanımı içerisinde yer almaması bu durumun başlıca sebeplerinden biridir. Bu nedenle çalışmaya katılan işitme kayıplı öğrencilerin her ne kadar sınıf düzeyi ve yaşları artsa ve işaret dilinde daha yetkin hale gelseler de işaret dili ile sözel dil arasındaki bu aktarımın olmaması nedeniyle çalışmaya dahil edilen işitme kayıplı öğrencilerin lise düzeyinde bile hala basit morfoloji bilgi ve becerilerde zorlandıkları görülmüştür.

Morfoloji, sözcük düzeyinde eklendiği sözcüğün anlamlandırılması ile ilgiliyken, cümle düzeyine taşındığında sentaks yani sözcüklerin cümle ve düz yazı bağlamında nasıl bir araya getirildiğiyle ilgilidir. En genel tanımıyla dilbilgisi uyumu ve sözcük düzeni olarak tanımlanan sentaks, özellikle Türkçe gibi karmaşık morfolojik yapılara sahip olan dillerde okunan cümlelerin anlamlandırılabilmesi için morfoloji ile birlikte ele alınmalı ve analiz edilmelidir (Aksan, 2005). Bu birliktelik alanyazında morfo-sentaks, ya da morfo-sentaktik yapıların analizi olarak adlandırılmakta ve okuyucuların karşılaştıkları cümleleri doğru anlamlandırabilmeleri için bu yapıları uygun biçimde analiz etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Shimron, 2006). Örneğin, 'Teyzemler dün bize geldiler.' cümlesindeki morfolojik yapılar düşünüldüğünde, çoğul teyzemler ifadesinin fiilin çoğul hali olan geldiler'in kullanımına neden olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, okuyucunun cümlede verilmek istenen mesajı doğru anlamlandırabilmesi için sadece sözcükleri doğru işleme ya da sözdizimini doğru analiz etmesi yeterli olmayacaktır. Bu süreçte okuyucunun cümlede geçen morfo-sentaktik yapıları da doğru analiz etmesi ve sözcükleri çözümlerken sözcüklere eklenen ekleri doğru anlamlandırabilmesi önemlidir. Ancak bu şekilde yapılan bir çözümlenme işlemi ile 'Teyzem dün bize geldi' ya da 'Teyzemler dün bize geldiler' cümleleri arasındaki mesaj farkı doğru algılanabilecek ve okumanın nihai amacı olan okuduğunu anlamaya ulaşılacaklardır. Bu yönüyle bakıldığında, cümle anlama sürecinde iki temel beceri gündeme gelmektedir. Bunlardan biri sözcük işleme (çözümleme ve anlamlandırma) becerisi iken diğeri ise bu becerinin cümle düzeyine taşınabilmesi için bir üst aşama olan morfo-sentaktik analiz yapabilme becerisidir.

Çalışma içerisinde kullanılan katılımcı seçim kriterleri ve işlemlerin genel özellikleri düşünüldüğünde, bu çalışmaya dahil edilen öğrenci gruplarının cümle anlama performanslarında ortaya çıkan farklılıkların onların sahip oldukları sözcük işleme becerilerinden kaynaklanamayacağı açıktır. Daha açık bir ifadeyle hem tüm öğrencilerin sözcük çözümleme becerilerinde benzer performans göstermeleri hem de cümle anlama işleminde yer alan cümlelerde geçen sözcüklerin çalışmaya katılan en düşük eğitim düzeyinden gelen işitme kayıplı öğrenciler için bile basit ve tanıdık sözcükler olması bu görüşü destekleyen en önemli kanıt olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, cümle anlamaya yönelik ortaya çıkan farkın ilk bakışta öğrenci gruplarının sahip olduğu sınırlı morfo-sentaktik analiz yapabilme becerilerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Alanyazında işitme kayıplı öğrencilerin cümle anlama becerilerinin değerlendirildiği farklı çalışmalardan elde edilen bulgular incelendiğinde, bulguların bu görüşle paralel olduğu ve bu öğrencilerin sahip oldukları sınırlı morfo-sentaktik beceriler nedeniyle cümle anlama becerilerinde işiten akranlarına oranla ciddi sınırlılıklar yaşadıklarının belirtildiği görülmektedir (Güldenöglü, 2012; Güldenöglü vd., 2013; Miller, 2000, 2005, 2010). Cümle anlama işleminden elde edilen bulgular ayrıntılı olarak incelendiğinde, çalışmaya her iki eğitim ortamından dahil edilen işitme kayıplı öğrencilerin cümle anlama puanlarının cümlelerin morfolojik karmaşıklık özelliklerine ve eğitim düzeylerine göre değişmediği dikkati çekmektedir. Bu bulgu ise farklı eğitim ortamları ve eğitim düzeylerinden gelen işitme kayıplı öğrencilerin cümle anlama işlemindeki tüm cümleleri morfo-sentaktik analiz dışında başka bir strateji kullanarak anlamlandırmaya çalıştığına işaret etmektedir. Alanyazında, işitme kayıplı okuyucuların cümle anlama becerisi sırasında bütünden parçaya (top-down) işleme stratejisini kullanmaya daha yatkın oldukları belirtilmekte olup; bu strateji de okuyucuların karşılaştıkları cümlelerde yer alan sözcükleri işlemedikleri ardından işlenen sözcükleri ya da söz öbeklerini kendi hayat deneyimleri ile bağdaştırarak cümleyi anlamlandırdıkları bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Güldenöglü vd., 2014; Miller, 2000, 2005, 2006, 2009). Yine benzer araştırmalarda, işitme kayıplı okuyucuların bu stratejiyi kullanarak sadece kendi hayat deneyimleri ile bağdaşan durumların anlatıldığı içeriklere sahip olan basit morfo-sentaktik yapıdaki cümleleri anlamlandırmada başarılı olabilecekleri belirtilmektedir. Diğer taraftan morfo-sentaktik olarak karmaşık olan cümlelerin anlamlandırılmasında parçadan bütüne (bottom-up) stratejisinin kullanılmasının gerektiği yine birçok çalışmada vurgulanmaktadır (Güldenöglü vd., 2013; Miller, 2000, 2005, 2006, 2009). Bu strateji ise okuyucuların, okudukları metinde bulunan cümlelerde yer alan sözcükleri doğru olarak işleme (çözümleme ve anlamlandırma), işlenen sözcükleri sahip oldukları morfolojik yapılarla (morfoloji) ve cümle içerisindeki yeri ve sırasına dikkat ederek analiz ederek (sentaks) cümleden bir anlam çıkarması şeklinde açıklanmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, cümle anlama becerisinin içeriğinde birçok dilsel (sözcük dağarcığı, morfoloji,

sözdizimi vb.) ve bilişsel beceriyi barındıran karmaşık bir görev olduğu görülmektedir. Çalışmaya dahil edilen işitme kayıplı öğrencilerin hem dile ilişkin yaşadıkları sınırlılıkları hem de bir önceki düzeyde sahip oldukları sınırlı morfolojik bilgi ve becerileri düşünüldüğünde, ortaya çıkan cümle anlama performansları üzerinde bu becerilerde yaşadıkları sınırlılıkların onların etkili morfo-sentaktik analiz yapmalarını engellemiş olabileceği düşünülmektedir. Cümle anlamaya ilişkin elde edilen bulguların öğrencilerin sahip oldukları dil becerileri ile doğru orantılı şekilde değişmesi de bu görüşü doğrulayan önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle çalışmaya kaynaştırmadan dahil edilen işitme kayıplı öğrencilerin ayrı okuldaki akranlarına oranla daha iyi dil becerilerine ve morfolojik bilgi ve becerilerine sahip oldukları bir önceki düzeyde belirtilmişti. İşitme kayıplı öğrenci grupları arasında bir önceki düzeyde ortaya çıkan performans farklarının ise kaynaştırmadan gelen öğrencilerin cümle anlama becerilerinde ayrı okuldan gelen akranlarından daha iyi performans sergilemelerini sağlamış olabilir. Bu görüşe ilişkin önemli bir başka kanıt ise, kaynaştırmadan gelen işitme kayıplı öğrencilerden daha iyi dil gelişim becerilerine sahip olan işiten öğrencilerin her iki gruptan da daha yüksek cümle anlama becerilerine sahip olmaları gösterilebilir. Diğer taraftan her ne kadar okuduğunu anlamamanın önemli bir önkoşulu olsa da işitme kayıplı öğrencilerin okuduğunu anlamada yaşadıkları sınırlılıkların sadece onların sahip olduğu cümle anlama becerileri ile açıklanamayacağı açıktır. Öğrencilerin günlük okul rutinleri sırasında çoğunlukla paragraf/kısa metin düzeylerinde okuma görevi ile karşılaştıkları düşünüldüğünde, var olan cümle anlama becerilerini bir üst aşamaya yani paragraf düzeyine taşımaları gerekmektedir. Bu gereklilikten yola çıkıldığında, hem çalışmaya dahil edilen öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerine ilişkin daha ayrıntılı sonuçlar elde etmek hem de öğrencilerin sahip oldukları morfolojik bilgi ve becerilerin onların paragraf düzeyindeki okuduğunu anlama becerilerine etkilerini görebilmek için çalışma içerisinde öğrencilerin farklı morfolojik yapıları içeren paragrafları anlama becerileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Okuduğunu anlama becerileri içerisindeki hiyerarşik sıra incelendiğinde, paragraf düzeyindeki okuduğunu anlama becerilerinin bu becerideki son aşama olduğu görülmektedir. Alanyazında paragraf düzeyindeki okuduğunu anlama becerisinde başarılı olabilmek için okuyucuların öncelikle sözcük düzeyinde, ardından da cümle düzeyinde doğru bir şekilde işleme yapmalarının gerektiği ve buradan elde ettikleri bilgileri genişleterek metne ilişkin çıkarımlarda bulunmaları gerektiği farklı çalışmalarda vurgulanmıştır (Başaran, 2013; Lerner, 2000). Bu düzeyde yapılan bir okuduğunu anlama görevi sırasında okuyucuların karşılaştıkları metinlerde yer alan cümlelerle aktarılmak istenen bilgi birimlerini doğru anlamaları, kendilerine sunulan bilgi birimleri arasında bağlantılar kurmaları ve buradan elde ettikleri bilgileri genişleterek metne ilişkin genel yargılara varmaları beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmada paragraf düzeyinde gerçekleştirilen okuduğunu anlama becerisinin cümle anlamamanın bir üst aşaması olarak kabul edildiği görülmektedir. Çalışmadan paragraf düzeyine ilişkin elde edilen sonuçlar bu bakış açısıyla incelendiğinde, genel olarak bu düzeyden elde edilen sonuçların beklenen şekilde olduğu ve çalışmaya dahil edilen öğrencilerin paragraf anlama becerilerinin onların cümle anlama performansları ile doğru orantılı biçimde değiştiği/benzerlik gösterdiği söylenmelidir. Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin paragraf anlama becerilerinin işitme durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşması fakat karşılaştıkları paragrafların morfolojik özelliklerine göre farklılaşmaması ise yine bu düzey için önkoşul olarak belirtilen cümle anlama düzeyine ilişkin sunulan yargıların bu düzey içinde geçerli olabileceğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak yukarıda sunulan tüm bilgiler birlikte düşünüldüğünde, çalışmaya dahil edilen işitme kayıplı öğrencilerin tüm düzeylerde (sözcük, cümle, paragraf düzeyi) morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerinde sınırlılıkları olduğu görülmektedir. Çalışma sonunda işitme kayıplı öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama için gerekli olan temel becerilerden biri olan morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerindeki durumlarını betimlemesi ve onların daha temel düzeyde kazanmaları gereken basit morfolojik yapıları ve bu yapıların sözcüklere yükledikleri anlamları bile kazanamadıklarını göstermektedir. Konuya Türkçe açısından bakıldığında, işitme kayıplı öğrencilerin sahip oldukları bu dezavantaj akademik performansları için de büyük bir risk oluşturacağı düşünülmektedir. Türkçe gibi sondan eklemeli ve bir sözcüğün çok fazla ek aldığı bir dilde morfolojiye ilişkin sınırlı bilgi ve deneyime sahip olmak okuma ve anlama becerilerinde ciddi

sınırlılıklar yaşanmasına neden olacağı söylenmelidir. Çalışmanın bulguları bize her ne kadar Türk İşaret Dili (TİD)'nde yeterli performansa sahip olsalar da ayrı okuldan gelen işitme kayıplıların okuma ve okuduğunu anlama becerileri için Türkçe'nin dilbilimsel özelliklerinin eğitim sırasında göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermiştir.

Sonuçlara daha geniş bir açıdan bakacak olursak, işitme kayıplı öğrencilerin yaşamlarında karşılaştıkları yazılı materyallerin konuşulan Türkçeye uygun olarak hazırlanması, konuşulan dilin temel dilbilgisel (ortografi, sözdizimi, morfoloji vb.) kurallarını öğrenmeleri gerekmektedir. Aksi durumda okuma yapılan dile ilişkin temel dilbilgisel yapıları öğrenemediklerinde, hem okuma ve okuduğunu anlama performanslarının hem akademik yaşamlarının hem de yaşam kalitelerinin bu durumdan olumsuz yönde etkilenebileceği açıktır. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmanın sonunda işitme kayıplı öğrencilerin yeterli okuma ve okuduğunu anlama becerilerine sahip olabilmeleri için mutlaka belirli bir düzeyde morfolojik bilgi ve becerileri kazanmaları gerektiği vurgulanmalıdır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bu öğrencilerle çalışan uzmanlara, uygulamacılara ve öğretmenlere birkaç uygulama önerisi sunulabilir. Öncelikle işitme kayıplı öğrencilerle çalışan uygulamacıların, okuduğunu anlamada güçlük yaşayan öğrencilerinin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerini arttırmak için onlara sözcüklerin farklı morfeplerin birleşimlerinden oluştuğunu açıklamaları, aynı kökten gelen ve olabildiğince farklı morfeplerden oluşan sözcükleri öğrencilere sunarak, sözcüklerin morfolojik yapıları nasıl analiz etmeleri gerektiğine ilişkin örnek uygulamalar yapmaları gerekmektedir. Bu sırada, öğrencilerin sözcükleri oluşturan farklı ek türlerini fark etmesi ve eklerin sözcüklere yükledikleri anlamları genelledebilmeleri için benzer eklerin farklı sözcükler içerisindeki kullanımına ilişkin sık tekrar yapmaları önemlidir. Tüm bu uygulamalar sonunda, öğrencilerin morfolojik farkındalık becerisindeki yetkinliklerinin artmasıyla, sözcükleri daha akıcı ve doğru biçimde çözümlenebilecekleri, bunun sonucunda da hem akıcı okuma hem de okuduğunu anlama performanslarında artışların olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırma işitme yetersizliği olan öğrencilerin morfolojik farkındalık becerilerinin kesitsel olarak inceleyen Türkiye'deki ilk araştırma olup, Ankara ilinde 3-4, 6-7 ve 9-10. sınıfta öğrenimlerine devam eden öğrenciler ile sınırlıdır. Bu nedenle ileriki araştırmalarda farklı illerden katılımcılar dahil edilip örneklem sayısının artırılarak ve işitme yetersizliği olan öğrencilerle bu araştırma tekrarlanarak bulguların genellenebilirliğinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2005). *Türkçenin zenginlikleri incelikleri* [Richness and delicacies of Turkish] (1st Ed.). Bilgi Publishing.
- Başaran, M. (2013). Okuduğunu anlamının bir göstergesi olarak akıcı okuma. [Reading fluency as an indicator of reading comprehension]. *Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Bilimleri*, 13(4), 2277-2290. <http://doi.org/10.12738/estp.2013.4.1922>
- Chamberlain, C., and Mayberry, R. (2000). Theorizing about the relationship between ASL and reading. In C. Chamberlain, J. Morford, and R. Mayberry (Eds.), *Language Acquisition by Eye* (pp. 221-259). Mahwah.
- Clark, M. D., Gilbert, G., and Anderson, M. (2011). Morphological knowledge and decoding skills of deaf readers. *Psychology*, 2, 109-116. <http://doi.org/10.4236/psych.2011.2201>
- Coppens, K.M., Tellings, A., Verhoeven, L., and Schreuder, R. (2013). Reading vocabulary in children with and without hearing loss: The roles of task and word type. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56(2), 654-686. [http://doi.org/10.1044/1092-4388\(2012/11-0138\)](http://doi.org/10.1044/1092-4388(2012/11-0138))
- Deacon, H. S., and Kirby, J. R. (2004). Morphological awareness: Just “more phonological”? The roles of morphological and phonological awareness in reading development. *Applied Psycholinguistics*, 25, 223-238. <http://doi.org/10.1017.S0124716404001117>
- Delage, H., & Tuller, L. (2007). Language development and mild-to-moderate hearing loss: Does language normalize with age?. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 50, [http://doi.org/10.1044/1092-4388\(2007/091\)](http://doi.org/10.1044/1092-4388(2007/091))
- Gaustad, M. G. (2000). Morphological analysis as a word identification strategy for deaf readers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5, 60-80. <http://doi.org/10.1093/deafed/5.1.60>

- Gaustad, M. G., and Kelly, R. R. (2004). The relationship between reading achievement and morphological word analysis in Deaf and Hearing students matched for reading level. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 9, 269-285. <http://doi.org/10.1093/deafed/enh030>
- Gaustad, M. G., Kelly, R. R., Payne, J.-A., and Lylak, E. (2002). Deaf and hearing students' morphological knowledge applied to printed English. *American Annals of the Deaf*, 147, 5-21. <http://doi.org/10.1353/aad.2012.0264>
- Guo, L. Y., Spencer, L. J., and Tomblin, J. B. (2013). Acquisition of tense marking in English-speaking children with cochlear implants: A longitudinal study. *Journal of deaf studies and deaf education*, 18(2), 187-205. <http://doi.org/10.1093/deafed/ens069>
- İşıkdoğan-Uğurlu, N. (2017). *İşitme engelli okuyucuların biçim - sözdizimsel (morpho - syntax) farkındalık becerilerinin eylemlerde uyum ve zaman kategorileri açısından karşılaştırılması* [A comparative examination of prelingually deaf readers morpho - syntax awareness skills in verbs terms of tense and agreement categories (Doctoral dissertation)]. Ankara University, Institute of Education Sciences. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 419287)
- Izzo, A. (2002). Phonemic awareness and reading ability: An investigation with young readers who are deaf, *American Annals of the Deaf*, 147, 18-29. doi: 10.1353/aad.2012.0242
- Kemps, R., Wurm, L., Ernestus, M., Schreuder, R., and Baayen, R. H. (2005). Prosodic cues for morphological complexity in Dutch and English. *Language and Cognitive Processes*, 20, 43-73. <http://doi.org/10.1080/01690960444000223>
- Laçın, E. (2016). *İşitme engelli öğrencilerin biçimbilim farkındalık becerilerinin işiten ekranları ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Comparing the morphological awareness skills of deaf and hearing students (Master thesis)]. Ankara University, Institute of Education Sciences. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 419274)
- Luckner, J.L. and Cooke, C. (2010). A summary of the vocabulary research with students who are deaf or hard of hearing. *American Annals of the Deaf*, 155(1), 38-67. <http://doi.org/10.1353/aad.0.0129>
- Mahony, D., Singson, M., and Mann, V. (2000). Reading ability and sensitivity to morphological relations. *Reading and Writing*, 12, 191-218. <http://doi.org/10.1023/a:1008136012492>
- Makaroğlu, B. (2012). İşitme engelli yetişkinlerin Türkçe biçimbilimi farkındalığı [Turkish Morphology Awareness of Deaf Adults]. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(3), 53-63.
- Makaroğlu, B., and Ergenç, İ. (2016). Inflectional morphological awareness of Turkish deaf students. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 30-46. http://doi.org/10.1501/sbeder_0000000109
- Marschark, M., and Harris, M., (1996). Success and failure in learning to read: The special case (?) of deaf children. In C. Cornoldi ve J. Oakhill (Eds.), *Reading comprehension disabilities: Processes and intervention* (pp. 279-300), Hillsdale.
- McGuckian, M., and Henry, A. (2007). The grammatical morpheme deficit in moderate hearing impairment. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 42(Suppl), 117-136. <http://doi.org/10.1080/13682820601171555>
- Miller, P. (2000). Syntactic and semantic processing in deaf and hearing readers. *American Annals of the Deaf*, 145, 436-448. <http://doi.org/10.1353/aad.2012.0116>
- Miller, P. (2005). Reading experience and changes in the processing of letters, written words and pseudohomophones: Comparing fifth grades students and university students. *The Journal of Genetic Psychology*, 166(4), 407-434. <http://doi.org/10.3200/GNTP.166.4.407-434>
- Miller, P. (2009). The nature and efficiency of the word reading strategies of orally raised deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 14(3), 344-361. <http://doi.org/10.1093/deafed/enn044>
- Miller, P. (2010). Phonological, orthographic, and syntactic awareness and their relation to reading comprehension in prelingually deaf individuals: What can we learn from skilled readers? *Journal of Development and Physical Disabilities*, 22, 549-561. <http://doi.org/10.1007/s10882-010-9195-z>
- Norbury, C.F., Bishop, D.V.M., and Briscoe, J. (2001). Production of English finite verb morphology: A comparison of mild-moderate hearing impairment and specific language impairment. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 44, 165-178. [http://doi.org/10.1044/1092-4388\(2001/015\)](http://doi.org/10.1044/1092-4388(2001/015))

- Picard, C. J. 2001. *Handbook for personel serving students who are deaf or hard hearing*. Louisiana Department of Education, www.doe.state.la.us/lde/uploads/965.pdf
- Roberts, A.J. (2000). *Factors influencing behavioural problems in preschool deaf children*. Academic Press.
- Shimron, J. (2006). *Reading Hebrew: The language and the psychology of reading it*. Routledge.
- Traxler, C. (2000). The Stanford Achievement Test (9th ed.): National norming and performance standards for deaf and hard-of-hearing students, *Journal of Deaf Study and Deaf Education*, 5, 337-345. <http://doi.org/10.1093/deafed/5.4.337>
- Van Hoogmoed, A. H., Verhoeven, L., Schreuder, R., and Knoors, H. (2011). Morphological sensitivity in deaf readers of Dutch. *Applied Psycholinguistics*, 32(3), 619-634. <http://doi.org/10.1017/S0142716411000245>
- Vaughn, S., Linan-Thompson, S., and Hickman-Davis, P. (2003). Response to treatment as a means for identifying students with reading/ learning disabilities. *Exceptional Children*, 69(4), 391–410. <https://doi.org/10.1177/001440290306900401>

EXTENDED SUMMARY

Purpose

It is reported that deaf students' development delays in regard to both inflectional and derivational suffixes or in terms of morphological knowledge and skills which negatively affects their reading comprehension (Clark et al., 2011). It is further stated that deaf readers have difficulty in acquisition of morphological knowledge due to the limited audio input (Gaustad et al., 2002; Guo et al., 2013). Those with lower hearing loss begin to acquire morphological knowledge and skills with limited audio input whereas those with higher hearing loss begin to acquire morphological knowledge and skills during their literacy education. On the other hand, findings of the previous studies on a sample of students from different linguistic background cannot totally account for the status of deaf students' morphological knowledge and skills and reading performance due to the fact that Turkish is an agglutinative language with richer morphological characteristics. Therefore, the aim of this study is to analyse deaf students' morphological knowledge and skills at different levels of reading, including word, sentence and paragraph levels, in a developmental framework in comparison to their hearing peers.

Methodology

This study which aims to analyse deaf students' morphological knowledge and skills at different levels of reading (word/sentence/paragraph) in a developmental framework in comparison to their hearing peers is designed as a causal comparative descriptive research (Büyüköztürk, 2008).

Findings

It was analysed through two dimensions: inflectional suffixes and derivational suffixes. The error means of two groups were compared using MANOVA. More specifically, the analyses were about participant groups (hearing-deaf in inclusive classrooms and in special classrooms) and grade levels (3./4. grades, 6./7. grades and 9./10. grades) and about suffix type (derivational and inflectional suffixes). First error means for two types of suffixes were analysed and it is found that the mean scores significantly vary ($F(1,274)=5,54$, $p<.05$, $\eta^2=.02$). As can be seen in Table 2 student performance is much better for derivational suffixes rather than for inflectional suffixes.

Then the scores were analysed based on the educational levels of the participant groups. The analysis shows that there is a statistically significant difference in this regard ($F(2,274)=133,64$, $p<.01$, $\eta^2=.49$). The results of the Tukey (post-hoc) indicate that deaf students attending special education schools have the lowest performance. The performance of those attending inclusive schools are better than the other group of deaf students, but not better as much as that of hearing students. There is no statistically correlation between sentence types and participant groups ($F(2,274)=,50$, $p>.05$, $\eta^2=.00$). Therefore, each participant group has similar performance in two different types of sentences.

Then the comprehension scores were analysed based on the participant groups and it is found that their scores significantly vary based on participant groups ($F(2,274)=192,43$, $p<.01$, $\eta^2=.58$). deaf students attending special education schools have the lowest performance. The performance of those attending inclusive schools are better than the other group of deaf students, but not better as much as that of hearing students. There is no statistically significant relationship between paragraph types and participant groups ($F(2,274)=1,56$, $p>.05$, $\eta^2=.01$). In other words, the participant groups have similar performance in both types of paragraphs.

Conclusion and Discussion

As a result, when all the findings discussed are considered together, it is clear that the deaf students participated in the study have serious limitations in their morphological awareness, knowledge and skills compared to their hearing peers at all levels (word, sentence, paragraph level). The results obtained in the study are thought to be important in terms of describing the status of deaf students in terms of their morphological awareness knowledge and skills, which is one of the basic skills for reading and reading comprehension, and showing that they are expected to acquire at a more basic level the simple morphological structures. However, they are found not to even acquire

the meanings they attribute to words. It should be noted that these disadvantages of deaf students pose a much greater risk for their academic performance. It should be stated that having limited knowledge and experience about morphology about a language that has rich suffixes attached to every word like Turkish will cause serious limitations in basic skills that form the basis for academic skills such as reading and reading comprehension as well as written expression. The findings of the study indicate once again that the linguistic characteristics of Turkish language should not be ignored during the reading and reading comprehension training of the deaf students attending special education institutions, even though they have sufficient performance in Turkish Sign Language.

Deaf students should learn basic grammatical (orthography, syntax, morphology, etc.) rules specific to the spoken language, since all written materials they encounter in their lives are prepared in accordance with Turkish. When these students cannot learn basic grammatical structures specific to their language, their reading and reading comprehension performances, their academic life and their quality of life will be negatively affected by this situation. Therefore, it is safe to argue that in order for deaf students to have adequate reading and reading comprehension skills, they must acquire a certain level of morphological knowledge and skills. Based on the results of the study it would be appropriate to present some practical suggestions to experts, practitioners and teachers working with these students. First of all, practitioners working with students with hearing loss should explain the students who have difficulty in understanding what they read that words are composed of distinct morphemes to improve their morphological awareness, knowledge and skills. They should present them various types of morphemes and the use of these morphemes with different words. They should also provide activities on how to analyse words in terms of morphological structures. In the meantime, it is important for students to make frequent repetitions of the use of similar suffixes in different words in order to recognize the different types of affixes that make up the words and to generalize the meanings that the suffixes attach to the words. At the end of all these activities, it is thought that as the competencies and skills of students in regard to the morphological awareness increase, they will be able to analyze words more fluently and accurately, and as a result, both their fluent reading and reading comprehension performance will improve.

KÜLTÜREL UNSURLARIN AKTARIMI BAĞLAMINDA AHMET ÜMİT'İN İSTANBUL HATIRASI ADLI ROMANININ ALMANCA TERCÜMESİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Çağlar, E. ve Kalkan, H. K. (2021). Kültürel Unsurların Aktarımı Bağlamında Ahmet Ümit'in İstanbul Hatırası Adlı Romanının Almanca Tercümesiyle Karşılaştırılması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 458-480.

Geliş Tarihi: 17.03.2021

Kabul Tarihi: 22.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Arş. Gör. Edanur ÇAĞLAR
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
e.caglar@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-1598-7752

Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
k.kalkan@gazi.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8126-163X

ÖZ

Bu çalışmada, Ahmet Ümit'in polisiye roman türündeki "İstanbul Hatırası" adlı eserinin içerisinde yer alan kültürel unsurların, çevirmen tarafından erek dile nasıl aktarıldığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada güdülen temel amaç, kültüre özgü terimlerin erek dile aktarımının, özellikle edebi metin çevirmenleri açısından çok zorlu bir süreç olduğuna dikkat çekmek ve çevirmenin, bu terimleri aktarırken aldığı çeviri kararlarına ilişkin eleştirel bir bakış açısı sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, kültüre özgü terimlerin erek dile aktarımında çevirmenin, Vinay & Darbelnet'in ve Peter Newmark'ın önerdikleri çeviri yöntemlerinden hangilerini ağırlıklı olarak kullanmayı tercih ettiği yönünde tespitlerde bulunulmuştur. Buna ek olarak, kültürel terimlerin erek dile aktarımında çevirmen tarafından ağırlıklı olarak tercih edilen çeviri yöntemlerinden hareketle, çevirmenin tercümesinde Lawrence Venuti'nin "Yerleştirme" ve "Yabancılaştırma" stratejilerinden hangisini baskın olarak benimsediği ortaya konulmuştur. Bundan başka, kültürel terimlerin tercümeleme ilişkili yapılan kapsamlı analizlerden ve yorumlardan hareketle, çevirmenin, ilgili romanın Almanca tercümesinde erek kültür odaklı mı yoksa kaynak kültür odaklı mı bir yaklaşım içerisinde bulunduğu, görünür mü yoksa görünmez mi olmayı tercih ettiği de saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Kültür, Çevirmen, Kültürel Unsurlar, Yerleştirme Stratejisi, Yabancılaştırma Stratejisi.

COMPARISON OF AHMET ÜMİT'S NOVEL "İSTANBUL HATIRASI" WITH GERMAN TRANSLATION IN THE CONTEXT OF THE TRANSFER OF CULTURAL ELEMENTS

ABSTRACT

In this study, it is examined how the cultural elements contained in Ahmet Ümit's crime novel "Istanbul Hatırası" are transferred to the target language by the translator. The main aim of this study is to draw attention to the very difficult process of transferring cultural terms to the target language, especially in terms of literary text translators and to offer a critical perspective on the translation decisions taken by the translator when transferring these terms. For this purpose, it has been determined which translation methods of Vinay & Darbelnet and Peter Newmark are preferred to use mainly by the translator, in the transfer of cultural terms to the target language. In addition to this, based on the translation methods, which are predominantly preferred by the translator in the transfer of cultural terms to the target language, it was found out, which of Lawrence Venuti's "Domestication" and "Foreignization" strategies was predominantly adopted

by the translator in the translation process. Furthermore, based on comprehensive analyses and interpretations of translations of cultural terms, it has been determined whether the translator has taken an approach focused on target culture or source culture in the German translation of the relevant novel, preferring to be visible or invisible.

Keywords: Translation, Culture, Translator, Cultural Elements, Domestication Strategy, Foreignization Strategy.

1. GİRİŞ

Çeviri, toplumların birbirlerini daha yakından tanımalarında ve nitelikli ilişkiler geliştirmelerinde vazgeçilmez bir araç olarak nitelendirilmektedir. Çeviri, bir metnin kaynak dilden hedef dile aktarılma eylemini, bu aktarım sırasındaki çeviri sürecini ve bu sürecin sonunda ortaya çıkan ürünü bütün ayrıntılarıyla, kapsamlı bir şekilde inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir (Tanrıkulu, 2017: 99). Çeviri vasıtasıyla, toplumlar arasındaki iletişim engelleri ortadan kaldırılabilen ve meydana gelebilecek olası önyargıların, yanlış anlaşılmanın ve kültürel çatışmaların önüne geçilerek, toplumlar arasındaki hoşgörü ve empati duygusunun geliştirilmesine katkı sağlanmaktadır. Dolayısıyla tarih geçmişi insanlığın eski dönemlerine kadar uzanan çeviri, günümüzde toplumların ve bireylerin birbirlerini daha yakından tanımalarında ve aralarındaki diyalogun pekiştirilmesinde en işlevsel araçlardan biri olarak nitelendirilebilir (Tanrıkulu, 2018: 208). Çeviri olgusunun, insan hayatında bu denli önemli bir yere sahip olması, birçok bilim insanının ve araştırmacının odaklarını çeviribilim alanı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Çevirinin, doğası itibarıyla çok yönlü, çok boyutlu ve karmaşık bir süreci içermesi, çeviri kavramının tanımına ve kapsamına yönelik fikri uzlaşmazlıklara yol açmış ve bu kavrama yönelik ortak bir tanımın gerçekleştirilmesini de güç kılmıştır. Bilim insanlarının, “çeviri” olgusunun farklı yönlerine vurgu yapmaları, “çeviri” kavramına yönelik çeşitli tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Her dönemde baskın olarak benimsenen farklı kuramsal yaklaşımların etkisiyle, çeviri olgusunun, farklı bakış açıları çerçevesinde ele alındığı ve çeviri kavramının tanımına ve kapsamına ilişkin farklı fikirlerin öne sürüldüğü gözlemlenmektedir. “Çeviri” olgusu, 1970’li yıllara kadar ağırlıklı olarak dilbilimsel bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmış, çeviri, kaynak metin ve erek metin arasında sözcük düzeyinde bir eşdeğerlik kurma çabası olarak tanımlanmıştır (Berk, 2005: 44). Ancak 1970’li yıllardan sonra, betimleyici çalışmaların ivme kazanmasının neticesinde, ortaya atılan çeşitli teoriler ve yapılan çok sayıda akademik çalışmalarla birlikte, çeviriye ilişkin geleneksel dilbilimsel yaklaşım büyük oranda terkedilerek, çevirinin yalnızca diller arası değil, aynı zamanda kültürlerarası iletişimi sağlamaya yönelik de bir etkinlik olduğu vurgulanmıştır (Yalçın, 2015: 54).

Toury ve Even-Zohar (1978), çevirinin özellikle kültür boyutuna vurgu yapan kuramcılarının başında gelmektedir. 1970’li yıllarda Even-Zohar tarafından ortaya atılan Çoğuldizge kuramı, çeviri metinlerinin incelenmesinde yararlanılan bir kuram olmasının dışında, kültürel alana ait her türlü ürünün irdelenmesinde de kendisinden istifade edilen bir kuram olma özelliğine sahiptir (Yalçın, 2015: 57). Toury, kaynak metnin, kaynak kültürün özellikleri ve kaynak okur kitlesinin ihtiyaç ve beklentileri göz önünde bulundurularak yaratıldığı düşüncesinden hareketle, erek metnin de aynı şekilde erek kültürün özellikleri ve erek okur kitlesinin ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak üretilmesi gerektiği görüşünü savunur. Dolayısıyla erek metnin, erek okur üzerinde orijinal bir eser okuyormuş hissiyatı vermesi gerektiğini özellikle vurgular (Erkurt, 2017: 65).

2. KÜLTÜREL UNSURLARIN SINIFLANDIRILMASI

Çeviri edebi eserlerin, kültürlerarası daimi bir iletişimin ve etkileşimin tesis edilmesinde büyük ölçüde katkı sağladıkları söylenebilir. Edebi eserler, içerisinde yaratıldıkları ortamın dilsel ve kültürel birikimleri ile yoğrulmakta ve bu doğrultuda şekillendirilmektedir. Dolayısıyla, edebi metinlerin başka dillere aktarılması aynı zamanda bir kültür aktarımı olarak değerlendirilebilir. Böyle düşünüldüğünde edebi metinlerin, diğer metin türlerine kıyasla içerisinde daha fazla kültüre özgü terimi barındırdığı söylenebilir.

Kültüre özgü terimlerin başka dillere aktarılması sorunu, bilhassa edebi metin çevirmenlerinin sıklıkla karşılaştığı ve üstesinden gelmeleri gereken yaygın çeviri problemlerinden biridir. Kültüre özgü terimler, belirli bir dil ve kültürde, belirli nesnelere, kavramlara ya da olgulara işaret eden ve bir anlam ifade eden terimler olarak açıklanabilir. Kültüre özgü terimler, ait oldukları kültüre has olmalarıyla bilinen terimlerdir, bu nedenle de ilgili terimlerin diğer dillerde ve kültürlerde çoğunlukla birebir eşdeğer karşılıklarına rastlanılmaz. Dolayısıyla kaynak dil ve erek dil arasındaki kültürel farklılık ve uzaklık ne kadar fazla ise, kültürel terimlerin erek dile aktarımı da çevirmen açısından o denli zor olmaktadır (Guerra, 2012: 1).

Edebi metin çevirmenlerinin, kaynak kültüre özgü terimleri doğru bir şekilde anlamlandırabilmesi, yorumlayabilmesi ve bu terimleri erek metin okuru açısından anlaşılır ve kabul edilebilir bir şekilde erek dile aktarabilmesi için, öncelikle çevirmenin, ilgili terimlerin kaynak kültür bağlamında hangi anlam ya da anlamlarla bağdaştırıldığına ön bilgisine sahip olması gerekir. Başka bir deyişle, kültüre özgü terimlerin, erek dile en uygun karşılıklarıyla aktarılabilmesi, çevirmenin, kaynak kültürü yeterli derecede özümsemiş olmasına bağlıdır (Neshkovska&Kitanovska-Kimovska, 2018: 169).

Kültüre özgü terimlerin kapsamını net bir şekilde ortaya koyabilmek ve edebi metin çevirmenlerinin işlerini kolaylaştırmak amacıyla Guerra (2012) ve Katan (1999) gibi daha birçok çeviribilimci kültüre özgü terimlerin sınıflandırılmasına yönelik çeşitli modeller önermişlerdir. Bunlardan biri de İngiliz çeviribilimci Peter Newmark'tır. Kültüre özgü terimleri, 1988 yılında yayımlanan "A Textbook of Translation" adlı kitabında ele alan Newmark, kültüre özgü terimlere bir üst kavram olarak "cultural words" (kültürel kelimeler) ifadesini ortaya atmıştır. Nida'nın (1966: 91) çalışmasından yola çıkan Newmark, kültürel kelimeleri beş ana başlık altında toplayarak sınıflandırmıştır. Daha sonra Newmark, kültüre özgü terimlere yönelik yaptığı sınıflandırmasını "Translation and Culture" (Çeviri ve Kültür) (2010:175) adlı makalesinde genişleterek yeniden düzenlemiştir:

1. **Ecology**, the geological and the geographical environment.
2. **Public life**, including Politics, Law and Government.
3. **Social life**, including the economy, occupations, social welfare, health and education.
4. **Personal life**, including food, which is always the pre-eminent cultural component, and clothing and housing, both these rapidly losing any cultural component they ever had (Italian, Chinese, Indian restaurants are everywhere, but they retain their cultural identity.)
5. **Customs** like slow hand clapping and table rapping (meaning applause or the presence of spirits) and pursuits such as cricket and football, with all their national idioms: sticky wicket, offside.
6. **Private passions**, which may be religion, music, poetry, as well as their very different social organisations, the churches, the Arts Councils, the poetry societies which contain them (Newmark 2010:175).

Newmark, "Ekoloji" başlığı altında jeolojik ve coğrafi çevreyi incelemektedir. Ekoloji kapsamı içerisinde bitki örtüsü, hayvanlar, yerel rüzgârlar, ovalar, buzullar vb. gibi tabiata özgü kavramları ele almaktadır. "Kamusal Hayat" başlığı altında ise siyaset, hukuk ve devlet yönetimi gibi konuları ele almaktadır. "Sosyal Yaşam" başlığı altında ise ekonomi, meslekler, toplumsal refah, sağlık ve eğitim gibi konuları incelemektedir. "Kişisel Yaşam" başlığı içerisinde ise yiyecek-içecekleri, kıyafetleri, barınma, mutfak ve ev eşyalarını dâhil etmektedir. "Gelenek-Görenekler" başlığı altında ise yavaş el çırpma, masaya hafifçe vurma (alkışlamak ya da ruhların varlığı için), kriket ve futbol gibi ilgi alanlarını ve bu alanlara ilişkin ulusal deyimleri ele almaktadır. Son olarak "Kişisel Meraklar" başlığı altında ise din, müzik, şiir, sosyal örgütler, kilise ayini, şiir topluluklarını içeren sanat konseyleri gibi alt başlıkları ele almaktadır.

3. KÜLTÜREL UNSURLARIN ÇEVİRİSİ

Jean-Paul Vinay ile Jean Darbelnet, “Stylistique comparée du français et de l’anglais” (1958) adlı eserlerinde, İngilizce ve Fransızca dillerinin biçimine ilişkin karşılaştırmalı analizler gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu araştırmacılar, adı geçen eserlerinde çeviri stratejilerini “dolaylı” (oblique) ve “doğrudan” (direct) olmak üzere iki ana başlık altında incelemişlerdir. “Doğrudan” çeviri kavramıyla bugünkü anlamıyla sözcüğü sözcüğüne çeviri stratejisine işaret edilirken; “dolaylı” çeviri terimiyle ise bugünkü anlamıyla serbest çeviri stratejisine işaret edilmektedir (Munday’dan akt. Gürçağlar, 2016: 113).

Vinay ve Darbelnet, “Ödünçleme”, “Öyküntü” ve “Sözcüğü sözcüğüne çeviri” yöntemlerini doğrudan çeviri kapsamında değerlendirirken; “Yer değiştirme”, “Düzenleme”, “Eşdeğerlik” ve “Uyarlama” yöntemlerini ise dolaylı çeviri kapsamında değerlendirmektedir (Vinay & Darbelnet, 1995: 31-39) :

Tablo 1: Vinay & Darbelnet’in Çeviri Yöntemleri

Vinay & Darbelnet’in Çeviri Yöntemleri	
Ödünçleme (Borrowing) Yöntemi	Kaynak dile ait terimlerin ya da kavramların, çevrilmeden doğrudan erek dile aktarılması ödünçleme yöntemi kapsamında değerlendirilmektedir.
Öyküntü (Calque) Yöntemi	Öyküntü yöntemi, kaynak dile ait bir ifade biçiminin ödünçlenerek erek dile kazandırılmasıdır. Bu yöntemde, yabancı dile ait unsurlar, erek dile sözcüğü sözcüğüne çevrilerek aktarılır.
Sözcüğü Sözcüğüne (Literal) Çeviri Yöntemi	Sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi, kaynak metnin, erek dilin dilbilgisi kuralları ve ifade biçimleri ile çatışmayacak hale getirilerek, erek metne doğrudan aktarılmasını içermektedir.
Yer Değiştirme (Transposition) Yöntem	Kaynak metin içerisinde geçen birtakım ifadelerin, erek dile aktarımı sırasında herhangi bir anlam değişikliğine uğratılmadan, ait oldukları sözcük türlerinin değiştirilmesi Yer değiştirme yöntemi kapsamında değerlendirilmektedir.
Düzenleme (Modulation) Yöntemi	Özellikle birebir çeviri yönteminin kullanılmasının neticesinde, kaynak dil iletilisinin, erek dilin dilbilgisel ya da yapısal özellikleri ile örtüşmediği durumlarda, söz konusu kaynak dil iletilisindeki bakış açısının değiştirilerek bir nevi biçimsel değişikliğe gidilmesi Düzenleme yöntemi olarak açıklanabilir.
Eşdeğerlik (Equivalence) Yöntemi	Birbirinden bütünüyle farklı üslup biçimlerine ve yapısal özelliklere sahip kaynak ve hedef dile ait deyişlerin, aynı anlamı ifade etmeleri ya da benzer mesajları vermeleri Eşdeğerlik yöntemi kapsamında değerlendirilmektedir.
Uyarlama (Adaptation) Yöntemi	Uyarlama yöntemi, özellikle kaynak dil iletilisinin gönderme yaptığı bir durumun, erek dil kültüründe herhangi bir karşılığı olmadığı durumlarda başvurulmuş bir yöntemdir. Çevirmenin, böyle bir problemle karşılaştığında erek dilde kaynak dil iletilisinin gönderme yaptığı duruma eşdeğer olduğunu düşündüğü yeni bir karşılık yaratması Uyarlama yöntemi kapsamında değerlendirilmektedir.

Newmark “A Textbook of Translation” (1988) adlı kitabının “The Other Translation Procedures” (Diğer Çeviri İşlemleri) başlıklı sekizinci bölümünde, “translation procedures” (çeviri işlemleri/yöntemleri) kapsamı içerisinde cümlelerin ve dilin daha küçük birimlerinin tercümesinde kullanılabilecek birtakım çeviri yöntemleri önermiştir (1988: 81-93):

Tablo 2: Newmark'ın Çeviri Yöntemleri

Newmark'ın Çeviri Yöntemleri	
Aktarma Yöntemi	Aktarma yöntemi, kaynak metin içerisinde geçen bir sözcüğün, yazımına ya da okunuşuna herhangi bir müdahalede bulunulmadan erek dile aktarılması süreci olarak açıklanabilir.
Doğallaştırma Yöntemi	Doğallaştırma yöntemi, kaynak dile ait bir sözcüğün erek dile uygun bir sesletime ve biçimsel yapıya dönüştürülerek aktarılması sürecidir.
Kültürel Eşdeğerlik Yöntemi	Kültürel eşdeğerlik yöntemi, kaynak dile ait bir sözcüğün aynı anlamı ve mesajı veren, erek dile ait kültürel bir sözcükle karşılanması sürecini içermektedir.
İşlevsel Eşdeğerlik Yöntemi	İşlevsel eşdeğerlik yöntemi, kaynak dildeki bir sözcüğün erek dile aktarımı sırasında kaynak kültüre özgü olmaktan çıkarılıp nötr, evrensel bir terimle karşılanması sürecini içermektedir.
Betimleyici Eşdeğerlik Yöntemi	Betimleyici eşdeğerlik yöntemi, kaynak dildeki kültürel bir kelimenin erek dile birkaç sözcükle tasvir edici bir açıklama yapılarak aktarılmasını içermektedir.
Eş Anlamlılık Yöntemi	Eş anlamlılık yöntemi, kaynak dile ait bir sözcüğün, erek dilde yakın bir eşdeğeriyle karşılanması sürecini içermektedir.
Öyküntü Yöntemi	“Calque” ya da “loan translation” olarak da bilinen Öyküntü yöntemi, örgütlerin, kurum ve kuruluş isimlerinin, bileşik sözcüklerin bileşenlerinin, deyimlerin, yaygın olarak kullanılan kalıp ifadelerin birebir çevrilmesini içeren bir yöntemdir.
Yer Değiştirme Yöntemi	“Shift” terimini Catford'dan, “transposition” terimini ise Vinay ve Darbelnet'ten ödünç alan Newmark, Yer değiştirme yöntemini, kaynak metin içerisinde yer alan bir ifadenin, dil bilgisi düzeyinde birtakım değişikliklere uğratılması olarak açıklamaktadır.
Düzenleme Yöntemi	Serbest-düzenleme yöntemi (free-modulation), kaynak dil iletilisinin erek dile birebir çevrilerle aktarıldığında, eğreti ve yapay durduğu durumlarda başvurulan bir yöntemdir.
Kabul Gören Standart Çeviri Yapma	Kabul gören standart çeviri yapma yöntemi, çevirmenin kaynak metin içerisinde geçen kurum ve kuruluş isimlerini erek okuyucu için kabul edilebilir bir terim ya da resmi bir terim ile karşılayarak aktarmasıdır.
Çeviri Etiket/Notu Yöntemi	Çeviri etiketi/notu yöntemi, bilhassa yeni ve henüz standart bir tercümesi mevcut olmayan kurumsal terimlerin sözcüğüne çevrilmesini içermektedir. Bu yöntemle başvurularak yapılan tercüme tırnak içerisinde gösterilir.
Telafi Yöntemi	Telafi yöntemi, cümlenin bir bölümünde anlamda, ses efektinde, mecazda ya da pragmatik efektte herhangi bir kayıp meydana geldiğinde, bu kaybın cümlenin başka bir bölümünde ya da bitişik bir cümlede telafi edilmesini içermektedir.
Çok Bileşenli Tahlil	Çok bileşenli tahlil, sözcüksel bir birimin 1'den 2'ye, 3'e ya da 4'e olacak şekilde anlam bileşenlerine bölünmesini içermektedir.
Daraltma ve Genişletme Yöntemi	Çevirmenlerin sezgisel olarak kullandıkları bir yöntem olan Daraltma ve Genişletme yöntemi, özellikle kötü yazılmış metinlerin tercümesinde başvurulan bir yöntemdir.
Açıklama Yöntemi	Çevirmenin, yaratıcısı bilinmeyen kötü yazılmış, gizli ve önemli birtakım anlamlar içeren ya da birtakım eksiklikleri olan metinlerin tercümesinde başvurduğu bir yöntemdir.
Çift Süreç Kullanma Yöntemi	Çift-, üçlü-, dördü- süreç kullanımı (couplets, triplets, quadruplets) yönteminde, tek bir problemin çözümü için iki, üç ya da dört farklı çeviri yöntemi birleştirilerek kullanılmaktadır.

4. VENUTİ’NİN YERLİLEŞTİRME VE YABANCILAŞTIRMA STRATEJİSİ

Yerlileştirme ve Yabancılaştırma stratejilerinden ilk bahseden kişi, Romantik akımının önde gelen isimlerinden biri olan Schleiermacher’dır. Bu iki çeviri stratejisi, daha sonra Amerikan çeviribilimci Venuti tarafından farklı bir bakış açısıyla değerlendirilerek yeniden ele alınmıştır. Venuti, Yerlileştirme ve Yabancılaştırma stratejilerini ele alırken, savını güçlendirmek adına çevirmenin “görünürlüğü” ve “görünmezliği” gibi kavramlar da ortaya atmıştır (Odacıoğlu, Köktürk ve Aytaş, 2016: 620).

Yerlileştirme stratejisinde, kaynak dile ve kültüre ait birtakım unsurlar, erek dil, kültür ve ideolojisiyle çatışmayacak hale getirilmektedir. Bu stratejide güdülen temel amaç, erek metin okurunun kendisi için yeni, yabancı ve bilinmedik birtakım kültürel unsurlarla karşılaşmasını engelleyerek, erek metin okurunun, herhangi bir dilsel-kültürel engele takılmadan, akıcı bir okuma deneyimi gerçekleştirmesini sağlamaktır. Başka bir deyişle, Yerlileştirme stratejisinde, kaynak dil ve erek dil arasındaki kültürel farklılıklar göz ardı edilerek, erek metin okuru üzerinde orijinal bir eser okuyormuş hissiyatı uyandırılması hedeflenir. Dolayısıyla bir çevirmenin, Yerlileştirme stratejisini benimseyerek kendisini görünmez kıldığı söylenebilir (Yurtdaş, 2016: 382).

Buna karşın Yabancılaştırma stratejisinde, erek dil, kültür ve edebiyat anlayışı ile örtüşmeyen, kaynak dile ve kültüre ait birtakım yabancı unsurların korunarak erek dile aktarılması söz konusudur. Bu stratejiye başvurularak, kaynak dil ve erek dil arasındaki kültürel farklılık erek metne yansıtılmakta, erek metin okurunda bir çeviri metin okuyormuş izlenimi uyandırılmaktadır. Bu sayede de çeviri metin, erek okur için kaynak dili ve kültürü tanıma noktasında önemli bir referans haline gelmekte ve böylece çevirmen de kendisini görünür kılmaktadır (Yurtdaş, 2016: 382).

Çalışmanın yöntemi açıklanmadan önce, bu çalışma için örneklem olarak seçilen ve Ahmet Ümit tarafından kaleme alınan ve 2010 yılında yayımlanan “İstanbul Hatırası” adlı eserin içeriğine kısaca değinmekte yarar vardır.

5. İSTANBUL HATIRASI ROMANI

İstanbul Hatırası, yedi gün içerisinde ardı ardına işlenen, yedi gizemli cinayeti konu edinir. Katiller, işledikleri cinayetleri yedi sayısına odaklanarak, bu sayı çerçevesinde tasarlarlar. Katiller, kurbanlarını, Tarihi Yarımada’yla ilgili inşaat işlerine karışmış ve İstanbul’u yağmalayan kimselerden seçerler. Cinayetler hep aynı ritüeller tekrar edilerek işlenir, katiller, kurbanlarını boğazları kesilmiş bir vaziyette, avuçlarına bir sikke koyarak, tarihi anlamı olan yerlere bırakırlar. Katiller, işledikleri bu cinayetlerle İstanbul’u kuran, başkent yapan ve imar edip güzide bir şehir haline gelmesinde önemli katkıları bulunan kral, imparator ya da padişahlara gönderme yaparlar.

Birbirine taban tabana zıt fikirleri savunan iki grup, cinayet soruşturması boyunca Başkomiser Nevzat ve ekibinin zanlılar listesinde kalmaya devam eder. Bu gruplardan birisi, İstanbul’un tarihi dokusunu korumaya çalışan Cerrah Namık Karaman ve İSD (İstanbul’u Savunma Derneği) üyeleridir, diğer grup ise İstanbul’u bir imar projesi olarak gören hırslı iş adamı Âdem Yezdan ve Dersaadet Turizm şirketinin çalışanlarıdır. Dersaadet Turizm şirketinin sahibi ve aynı zamanda Hakkârili köklü bir aşiretin reisi olan Âdem Yezdan, Tarihi Yarımada’da özellikle Sultanahmet civarında büyük bir iş merkezi açmak ister. Bundan 3 yıl önce inşaatına başlanılan iş merkezi, 3 inşaat işçisiyle birlikte oradan geçmekte olan, Nevzat’ın çocukluk arkadaşı Handan ve oğlu Umut’un enkaz altında kalarak yaşamlarını yitirmesi nedeniyle durdurulur. Âdem Yezdan, mahkeme heyetini bir şekilde etkisi altına alarak bunun bir kaza olduğuna ikna eder ve böylece cinayeti örtbas etmeye çalışır. Ancak davayı yakından takip eden Cerrah Namık ve derneği, hayatını kaybedenlerin bir sabotaja kurban gittiklerini iddia eder ve sonunda mahkeme heyeti tarafından davanın yeniden görülmesine karar verilir.

Romanın sonunda, cinayetleri işleyen katillerin, Başkomiser Nevzat'ın çocukluk arkadaşları Yekta ve Demir olduğu ortaya çıkar. Yekta ve Demir işledikleri cinayetlerde birtakım ritüellere başvurarak, İstanbul'da yaşayanlara bu şehrin tarihini öğretmeyi amaçladıklarını ve her ikisinin de çocukluk aşkı olan Handan'ın ve oğlu Umut'un intikamını alarak, hayatlarına bir anlam katmak istediklerini itiraf ederler. Romanın akışı içerisinde özellikle İstanbul'un tarihi dokusuna, doğasına ve güzelliklerine yeterince sahip çıkılmadığı ve gerekli özenin gösterilmediği konusu eleştirilir.

6. YÖNTEM

Çalışma için örneklem olarak seçilen İstanbul Hatırası adlı eserin içerisinde toplamda 432 adet kültüre özgü terim tespit edilmiştir. Bu terimler, Newmark'ın kültüre özgü terimlerin sınıflandırılmasına ilişkin önerdiği modelden yola çıkılarak kategorize edilmiştir. Bir sonraki aşamada ise, ayrı ayrı her bir kategorinin roman içerisindeki yüzdeler dağılımları hesaplanmıştır. Bu çalışmanın uygulama bölümünde hangi kategoriden kaç adet kültüre özgü terimin analiz edilmek üzere ele alınacağı, kategorilerin yüzdeler dağılımları dikkate alınarak belirlenmiş ve çalışmanın kapsamı göz önünde bulundurularak 30 kültürel kelime ile sınırlandırılmıştır. Buna göre; 2'si Ekoloji kategorisinden, 3'ü Kamusal Hayat kategorisinden, 2'si Sosyal Yaşam kategorisinden, 3'ü Kişisel Yaşam kategorisinden, 16'sı Gelenek-Görenekler kategorisinden ve 4'ü de Kişisel Meraklar kategorisinden olmak üzere toplamda 30 kültüre özgü terimin Almanca tercümesi ile karşılaştırmalı olarak detaylı bir analizi gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın uygulama bölümüne geçilmeden önce, kaynak metin içerisinde yer alan kültürel unsurların, erek metindeki karşılıklarıyla mukayesesi sırasında kullanılacak olan yöntemin açıklanmasında yarar vardır. Kaynak metin içerisinde yer alan kültürel unsurlar tespit edildikten sonra ve Almanca karşılıkları bulduktan sonra, bu kültürel unsurların Newmark'ın (2010: 175) kültürel unsurlara yönelik yaptığı aşağıdaki sınıflandırması dikkate alınarak kategorize edilecektir:

Tablo 3: Newmark'ın Kültürel Terimler Sınıflandırması

1.	Ekoloji	Bitki Örtüsü, Hayvanlar Âlemi, Rüzgârlar, Coğrafi ve Yeryüzü Şekilleri
2.	Kamusal Hayat	Siyaset, Hukuk, Devlet Yönetimi
3.	Sosyal Yaşam	Meslekler, Lakaplar, Toplumsal Statüler
4.	Kişisel Yaşam	Yiyecek-İçecekler, Kıyafetler, Mutfak Eşyaları, Ev Eşyaları
5.	Gelenek-Görenekler	Gelenek-Görenekler, Atasözleri, Deyimler
6.	Kişisel Meraklar	Din, Müzik, Şiir Sanatı

Bu çalışmada güdülen temel amaç, çevirmenin kültürel unsurları erek dile aktarırken ağırlıklı olarak hangi çeviri yöntemlerinden yararlandığını ve Venuti'nin “Yerlileştirme” ve “Yabancılaştırma” çeviri stratejilerinden hangisini baskın olarak benimsediğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, orijinal eser içerisinde yer alan kültürel unsurların çeviri analizi, Venuti'nin “Yerlileştirme Stratejisi” (Domestication Strategy) ve “Yabancılaştırma Stratejisi”

(Foreignization Strategy) temel alınarak yapılacaktır. Vinay & Darbelnet ve Newmark tarafından kültürel terimlerin çevirisine yönelik önerilen çeviri yöntemleri, Venuti'nin "Yerleştirme Stratejisi" ve "Yabancılaştırma Stratejisi" başlıkları altında gruplandırılacaktır.

Vinay & Darbelnet'in kültüre özgü terimlerin çevirisine yönelik önerdiği çeviri yöntemlerinden, Ödünçleme ve Öyküntü Çeviri Yöntemleri, Yabancılaştırma Stratejisi altında değerlendirilmiştir. Bu çeviri yöntemleri kullanılarak kaynak metnin kültürel özellikleri erek metinde daha fazla görünür kılınmaktadır. Ancak burada Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri Yönteminin kimi durumlarda Yerleştirme Çeviri Stratejisi kapsamında da değerlendirilebileceği belirtilmelidir. Diğer dört strateji ise "Yerleştirme Çeviri Stratejisi" kapsamında değerlendirilmektedir. Bu dört yöntem kullanıldığında kaynak kültür erek metne kısmen ya da hiç yansıtılmamaktadır. Bu sayede erek okuyucu kitlesi herhangi bir anlama zorluğu yaşamamaktadır ve bu bilimsel çalışma ile ortaya konan kaynak dil ve erek dil arasındaki dilsel ve özellikle kültürel farklılıklara yönelik tam olarak bir farkındalık yaşayamamaktadır.

Newmark'ın kültüre özgü terimlerin çevirisine yönelik önerdiği çeviri yöntemlerinden, "Doğallaştırma", "Çeviri Etiket/Notu", "Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar", "Aktarma" ve "Öyküntü" yöntemleri, Venuti'nin "Yabancılaştırma" stratejisi kapsamında değerlendirilmiştir. Çevirmen, zikredilen bu yöntemlere başvurarak kaynak metnin kültürel özelliklerini ön planda tutmaktadır ve erek okuyucunun erek metni okurken yabancılık hissiyatına kapılmasını sağlamaktadır.

"Kültürel Eşdeğerlik", "İşlevsel Eşdeğerlik", "Betimleyici Eşdeğerlik", "Eş Anlamlılık", "Kabul Gören Standart Çeviri", "Telafi", "Daraltma ve Genişletme", "Açıklama", "Çift Süreç Kullanma", "Kaydırma ya da Yer Değiştirme" ve "Düzenleme" yöntemleri ise Venuti'nin "Yerleştirme" stratejisi kapsamında değerlendirilmiştir. Bahsi geçen bu yöntemlerden herhangi biri çevirmen tarafından kullanıldığında, kaynak kültürün özellikleri erek metne ya kısmen ya da hiçbir şekilde yansıtılmamaktadır. Bunun sonucunda ise, erek okuyucu, erek metni okurken herhangi bir kültürel engelle takılmamakta ve herhangi bir anlama güçlüğü yaşamamaktadır. Dolayısıyla çevirmen, böyle bir yaklaşım benimseyerek aynı zamanda erek metin okurunun, kaynak dile ve kaynak kültüre dair birtakım bilgiler edinmesine de mâni olmaktadır.

Newmark tarafından kültüre özgü terimlerin çevirisine yönelik önerilen "Çift Süreç Kullanma" yönteminde çevirmen, tek bir kültürel terimin erek dile aktarımı için iki, üç ya da dört farklı çeviri yöntemini kombine edebildiği için, bu yöntem hem "Yerleştirme" hem de "Yabancılaştırma" stratejisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmasının uygulama bölümünde ele alınan örneklerin analizinde kullanılmak üzere seçilen, Newmark ve Vinay & Darbelnet'in çeviri yöntemlerine ilişkin sınıflandırması irdelendiğinde, bazı çeviri yöntemlerinin içeriklerinin aynı olduğu ancak farklı adlandırıldıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmada herhangi bir ikilem olmaması için, bu durumun aydınlatılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Newmark tarafından önerilen çeviri yöntemleri, Vinay & Darbelnet tarafından önerilenlerden daha kapsamlı ve sayıca daha fazla oldukları için, bu çalışmada Newmark'ın çeviri yöntemleri için kullandığı kavramlara öncelik verilecektir. Buna göre, Vinay & Darbelnet'in "Borrowing" kavramı yerine, Newmark'ın "Transference" (Aktarma) kavramı; Vinay & Darbelnet'in "Calque" kavramı yerine Newmark'ın "Through-Translation" (Öyküntü) kavramı; Vinay & Darbelnet'in "Equivalence" (Eşdeğerlik) kavramı yerine, Newmark'ın "Cultural Equivalent" (Kültürel Eşdeğerlik) kavramı tercih edilecektir.

7. BULGULAR

1. EKOLOJİ

Örnek 1

KM: Gülhane Parkı'nda, bu mevsimde tepelerine leyleklerin yuva kurdukları devasa çınar ağaçlarının altındaki güzel yoldan geçerek Sepetçiler Kasrı'na ulaştık. (s.43-44)

EM: Über den Weg unter den mächtigen Platanen im Gülhane-Park, auf deren Wipfeln zu dieser Jahreszeit Störche ihre Nester bauten, gelangten wir zum Korbmacher-Palais (S. 60).

TDK'ye göre çınar ağacı, “iki çeneklilerden, 30 metreye kadar uzayabilen, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç (Platanus)” olarak tanımlanabilir. Çevirmen, söz konusu kavramı erek dildeki eşdeğeri olan *Platane* kavramı ile değiştirerek aktarmıştır. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Vinay & Darbelnet'in “Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşım benimseyerek görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki kavramın da Latincedeki karşılığı “Platanus” olduğu için, çevirmenin burada Türkçede çınar olarak adlandırılan bu ağaç türü için erek dilde doğru bir eşdeğer kavram kullandığı görülmektedir.

Örnek 2

KM: “Uyumakta olan kuşların karaltısına bakıp, ‘bu kumru, şu serçe, bu saka, bu güvercin,’ diye hepsini tek tek sayıyor.” (s.188)

EM: »Der wirft einen Blick auf die Schemen der schlafenden Vögel und zählt dir einzeln auf: Das ist eine Turteltaube, der hier ein Sperling, das eine Elster, die da eine Taube.« (S.248).

TDK'ye göre serçe, “serçegillerden, insanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, ötücü küçük bir kuş (Passer domesticus)” olarak tanımlanabilir. Çevirmen, söz konusu kavramı erek dildeki eşdeğeri olan *Sperling* kavramı ile değiştirerek aktarmıştır. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Vinay & Darbelnet'in “Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşım benimseyerek görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki kavramın da Latincedeki karşılığı “Passer domesticus” olduğu için, çevirmenin burada Türkçede serçe olarak adlandırılan kuş türü için erek dilde doğru bir eşdeğer kavram kullandığı görülmektedir.

2. KAMUSAL HAYAT

Örnek 1

KM: “Burası sadece cami değildir. Burada medreseleri, sıbyan mektebi, hastanesi, konukevi, aşevi, kütüphanesi, kervansarayıyla ve hamamıyla küçük bir kasaba kurdu muştı Fatih...” (s.413)

EM: Ja, Hauptkommissar Nevzat, wir haben es nicht allein mit einer Moschee zu tun. Fatih gründete hier mit Medresen, Knabenschule, Hospital, Herberge, Volksküche, Bibliothek, Karawanserei und Hamam eine kleine Stadt.(S.537-538).

Kervansaraylar, kervanların ticaret yolları üzerinde kurulu olan ve konaklamaları için inşa edilmiş yapılardır. Bu konak yerleri, önceleri askeri savunma için düşünülmüşse de ticaretin gelişmesi ve dini ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla birlikte, bu ihtiyaçlara da cevap verebilecek şekilde genişletilmiştir. Çevirmen, erek metin okuyucusunun *kervansaray* kavramını daha önceden duymuş olabileceğini düşünerek, söz konusu kavramı erek dilin sesletimine ve biçimsel yapısına uyumlu hale getirerek *Karawanserei* şeklinde aktarmayı tercih etmiş olabilir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın “Doğallaştırma” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, burada kaynak kültürü ön planda tutarak görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yabancılaştırma” stratejisini benimsediği söylenebilir. Ancak *kervansaray* kavramı, çevirmenin düşündüğü gibi her erek metin okuyucusunun tanıdığı bir kavram olmayabilir, dolayısıyla bu kavrama ek olarak “Rasthaus, Übernachtungsstation an einer Karawanenstraße” gibi kısa bir açıklama yapılarak, erek metin okurunun söz konusu kavramı anlaması kolaylaştırılabilir.

Örnek 2

KM: “Burası sadece cami değildir. Burada medreseleri, sıbyan mektebi, hastanesi, konukevi, aşevi, kütüphanesi, kervansarayıyla ve hamamıyla küçük bir kasaba kurdurmuştu Fatih...” (s.413)

EM: Ja, Hauptkommissar Nevzat, wir haben es nicht allein mit einer Moschee zu tun. Fatih gründete hier mit Medresen, Knabenschule, Hospital, Herberge, Volksküche, Bibliothek, Karawanserei und Hamam eine kleine Stadt.(S.537-538).

Osmanlı Devleti’nde, çocuklara temel eğitimin ve kazanımların verildiği kurumlara *sıbyan mektebi* denilmekteydi. Söz konusu mekteplerin ders programı, okuma-yazma, dil bilgisi, Kur’an, hadis, şiir ve matematikten oluşmaktaydı (Bozkurt, 2004: 5-6). Erkek ve kız çocuklarının beraber gidebildikleri ortak *sıbyan mektepleri* bulunduğu gibi yalnızca erkek çocukları ya da kız çocuklarına münhasır olan *sıbyan mektepleri* de bulunmaktaydı (Baltacı, 2004: 6-7). Çevirmen, Osmanlı Devleti’nin eğitim sistemine özgü bir kavram olan *sıbyan mektebi* kavramını, yakın bir kültürel eşdeğeri olan *Knabenschule* (erkek okulu) kavramıyla değiştirerek erek dile aktarmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla çevirmenin, ilgili kültürel kavramı aktarmada Newmark’ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti’nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Çevirmenin erek kültürü göz önünde bulundurarak yaptığı tercümesinin, erek metin okuyucularında herhangi bir anlama güçlüğüne yol açmayacağı söylenebilir.

Örnek 3

KM: Leyla Barkın’ın odası bir zamanlar Osmanlı padişahlarına yemek pişirmek, sofrasını kurmak işine memur edilmiş Kilercibaşı sorumluluğundaki mutfak çalışanlarına ayrılan, Kilerli Koğuşundaydı. (s.382)

EM: Leyla Barkın’s Büro lag in den Räumen der Köche, die unter der Verantwortung des Oberküchenmeisters einst die Speisen für die osmanischen Sultane zuzubereiten und die Tafel zu decken hatten. (S.500).

Kilercibaşı, saray kilercilerinin başı durumunda olan, pâdişâhın sofrasını hazırlamak, yemeğinin verilmesine nezâret etmekle görevli kimselere denilmektedir. Çevirmen, *kilercibaşı* kavramının cümle içerisindeki bağlamını dikkate alarak, söz konusu kavramı erek dilde kültürden bağımsız, evrensel bir terim olan *Oberküchenmeister* (aşçı başı) kavramı ile değiştirerek aktarmayı tercih etmiştir. Bu tutumuyla çevirmenin, Newmark’ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültürü dikkate alarak yaptığı bu tercümesiyle görünmez olmayı seçtiği ve Venuti’nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Çevirmenin, *kilercibaşı* kavramını karşılamak için seçtiği *Oberküchenmeister* (aşçı başı) kavramı, teknik açıdan kaynak metinde geçen söz konusu kavram ile uyusmaktadır. Çevirmen, söz konusu kavramı evrensel bir terim kullanarak erek dile aktardığı için, erek metin okuyucuları anlama konusunda herhangi bir sıkıntı çekmeyeceklerdir.

3. SOSYAL YAŞAM

Örnek 1

KM: “Merhaba. Ben müze bekçisi Pehlivan...”Gülmek için zor tuttum kendimi; adam o kadar sıska, o kadar çelimsizdi ki... Sanırım kendisi de ufak tefek olan bir babanın iri yarı bir oğul sahibi olma özlemini dile getiriyordu bu isim. (s.215)

EM: »Guten Abend. Museumswärter Pehlivan. «Mit Mühe unterdrückte ich einen Lachanfall. Der Mann war schwächling und zart, vermutlich sollte der Name die Sehnsucht seines ebenfalls kleinen schwächigen Vaters nach einem starken Sohn ausdrücken: ausgerechnet Pehlivan – heldenhafter Ringkämpfer! (S.284).

Anadolu’da babalar, erkek evlatlarının yiğit ve cengâver olmalarını temenni etmektedirler. Bu nedenle de evlatları *pehlivan* gibi iri yarı ve güçlü bir erkek olsun diye adlarını çoğu zaman

pehlivan koymaktadırlar. Ele alınan bu örnek cümlede de geçen ve adı *Pehlivan* olan bir müze bekçisinin fiziksel görüntüsü ismiyle hiç bağdaşmamaktadır. İsmi aksine sıska ve çelimsiz olan müze bekçisinin bu tezatlığı, polis memuruna komik gelmektedir ve alıntılanan bu paragrafta da bu durum anlatılmaktadır. *Pehlivan*, bir özel isim olduğu için çevirmen bu ismi doğrudan aktarmak durumunda kalmıştır. Ancak çevirmen burada, erek okuyucunun metnin bağlamını anlayabilmesi için, *pehlivanın* kim olduğuna ilişkin açıklamada bulunmak durumunda kalmıştır. Çevirmen, söz konusu kavramı birkaç sözcükle *heldenhafter Ringkämpfer* (yiğit, cengâver güreşçi) şeklinde açıklayarak aktarmıştır. Bu tercihiyle çevirmenin, Newmark'ın "Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer yandan, kaynak kültür odaklı yaklaşımıyla çevirmenin, görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yabancılaştırma" stratejisini benimsediği söylenebilir. Çevirmenin, *pehlivan* kavramını doğru bir şekilde erek dile aktarmayı başardığı, dolayısıyla erek metin okuyucusunun, ilgili kavramı anlamlandırma ve metnin bağlamını çözme noktasında herhangi bir sıkıntı çekmeyeceği söylenebilir.

Örnek 2

KM: Haliyle ahali de mollaların, **hoca**ların ailelerinden oluşmuş. (s.138)

EM: Logischerweise setzte sich die Bevölkerung aus den Familien von Mullahs, **Hodschas** und **Religionsgelehrten** zusammen. (S.180).

Hoca kavramı, Türkçede lakap olarak hem özel isimden önce hem de özel isimden sonra kullanılmaktadır. Birçok tarikatın önderlerine, şeyh ve tarikat kurucularına da bu unvan verilmektedir. Yine Osmanlı döneminde de bu unvan özellikle sıbyan mektebi muallimleri ve medrese ulemaları için kullanılmıştır. Köklü bir anlam geçmişine sahip olan bu kavramın, halen Türkiye'de halk arasında din görevlilerinin yanı sıra (imam, vaiz vb.) özellikle orta dereceli okul öğretmenleri ve üniversite öğretim üyeleri için de yaygın bir şekilde kullanımı söz konusudur (DİA, 1998: 186-187). Çevirmen, *hoca* kavramını erek dilin sesletimine ve morfolojik yapısına uygun hale getirerek "*Hodscha*" şeklinde aktarmakla birlikte, kaynak cümle içerisinde bulunmayan ve *hoca* kavramını açıklayıcı nitelikte, ekstra olarak erek cümle içerisinde "Religionsgelehrten" (din âlimleri) kavramına da yer vermiştir. Dolayısıyla çevirmenin, bu yaklaşımıyla Newmark'ın "Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Ayrıca çevirmenin, kaynak kültür odaklı bu yaklaşımıyla görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yabancılaştırma" stratejisini benimsediği söylenebilir. Çevirmen, ele alınan bu örnek cümlede kaynak kültüre özgü bir kavram olan *hoca* kavramını "*Hodscha*" şeklinde aktararak, erek metin okuyucusuna metnin yabancılığını hissettirirken, ilgili kavrama ilişkin açıklayıcı bir ifade kullanarak da erek metin okuyucusunun "*Hodscha*" kavramının ne demek olduğunu sorunsuz bir şekilde anlamasını sağlamıştır.

4. KİŞİSEL YAŞAM

Örnek 1

KM: Tedirginliği kaybolmuştu. "Şey, gelirken, diyorum, şu senin sevdiğin bizim **mezelerden**..." (s.19)

EM: Die Nervosität fiel von ihr ab. »Äh, ich wollte nur, also, soll ich von den **Meze-Vorspeisen**, die du so gern magst ...« (S. 29)

Soğuk servis edilen ve genellikle ana yemek öncesi aperatif olarak ya da rakının yanında tüketilen bir yiyecek olan *meze*, Akdeniz mutfağının yanı sıra Türk mutfağının da vazgeçilmez lezzetlerinden biridir. *Mezelerin* ana malzemesini peynir, salam, yoğurt oluşturabileceği gibi barbunya, semizotu, patlıcan, biber vb. gibi sebzeler ya da deniz mahsulleri de oluşturabilir. *Mezeler*, doyurucu olmalarından ziyade rakı sofralarına renk ve lezzet katmaları için hazırlanan yiyeceklerdir. Çevirmen, erek metin okuyucusunun *meze* kavramını bilmediğini varsayarak söz konusu kültürel kavrama ek olarak, erek dildeki *Vorspeise* (aperatif) kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın "Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, kaynak dile ait kültürel bir kavramı erek dile olduğu gibi aktararak ve bu kavrama yönelik erek dilde açıklayıcı bir kavram kullanarak,

kaynak kültür odaklı bir yaklaşımda bulunduğu, görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yabancılaştırma" stratejisini benimsediği söylenebilir. *Vorspeise*, erek dilde ana yemek öncesi aperatif olarak tüketilen, küçük porsiyonlardan oluşan yiyeceklere denilmektedir (DUDEN,2021). Mezelerin de ana yemek öncesi aperatif yiyecekler olarak tüketildiği düşünüldüğünde, *meze* ve *Vorspeise* kavramlarının işlevsel olarak birbiriyle örtüşükleri görülmektedir. Dolayısıyla erek metin okuyucularının herhangi bir anlama güçlüğü çekmeyeceği söylenebilir.

Örnek 2

KM: Emniyet binasının bulunduğu sokağın alt köşesinde Mengenli Cavit Usta'nın bol kepçe esnaf lokantasında **kuru fasulye**, pilavla nefsimi körlettikten sonra yeniden odama döndüğümde Ali'yi beni bekler buldum. (s.277)

EM: Nachdem ich mich in der Garküche von Cavit Usta, wo die Portionen reichlich waren, gleich unten an der Ecke der Gasse, in der sich das Revier befand, an **weißem Bohneneintopf** mit Pilaw gestärkt hatte und in mein Büro zurückkehrte, wartete Ali schon dringlich auf mich. (S.365).

Türk mutfağı denilince akla ilk gelen yemeklerden biri olan *kuru fasulye* yemeği, Türk toplumunun sofrasından hiç eksik etmediği genellikle bulgur ya da pirinç pilavıyla birlikte servis ettikleri bir lezzettir. *Kuru fasulye* yemeğinin ana malzemesini, beyaz fasulye, zeytinyağı, soğan, domates salçası ve baharatlar oluşturmaktadır. Bu ana malzemelere ek olarak damak zevkine göre sebze ya da et de eklenebilmektedir. *Kuru fasulye* yemeği Türk mutfağı ile o kadar özdeşleşmiştir ki, bu yemek yabancı ülkelerce de Türkiye'nin milli bir yemeği olarak görülmektedir. Çevirmen, Türk mutfağına özgü bir yemek olan *kuru fasulye* yemeğini erek dile aktarırken, söz konusu yemeğin erek kültürde eşdeğeri olduğunu düşündüğü *Weißer Bohnen Eintopf* ifadesiyle değiştirerek aktarmıştır. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın "Kültürel Eşdeğerlik" yöntemini uyguladığı görülmektedir. Diğer taraftan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum sergileyerek görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin de "Yerlileştirme" stratejisini benimsediği söylenebilir. Alman mutfağına özgü lezzetlerden biri olan *Weißer Bohnen Eintopf* ile *Kuru fasulye* yemeği arasında bir isim benzerliği olsa da, söz konusu bu yemek Türk usulü *kuru fasulye* yemeğinden içerik olarak çok farklıdır. Bu yemeğin de ana malzemesini beyaz fasulye oluştursa da, Türk usulünden farklı olarak içerisine pırasa, havuç, patates, viyana sosisi, sebze suyu gibi malzemeler de katılarak hazırlanmaktadır. Çevirmen, her iki yemeğin ana malzemesi beyaz fasulye olduğundan dolayı *Weißer Bohnen Eintopf* yemeğini *kuru fasulye* yemeğinin kültürel eşdeğeri olarak düşünmüş olabilir, ancak bu iki yemek isim olarak benzerlik gösterebilir de içerik olarak farklı malzemelere sahiptirler. Dolayısıyla burada çevirmen, *kuru fasulye* kavramına ek olarak "türkisches Gericht mit weißen Bohnen" şeklinde kısa bir açıklama yaparak daha doğru bir tercüme elde edebilirdi.

Örnek 3

KM: Beyaz kasalı kamyonetin şoför mahallinden inen başı **sarıklı**, beyaz önlüğü kanlar içindeki sakallı genç adamı görünce, "Eyvah Ali şimdi arbede çıkartacak," diye tedirgin oldum. (s.143)

EM: Als ich einen bärtigen jungen Mann mit blutbespritzter weißer Schürze und **Turban** auf dem Kopf vom Fahrersitz steigen sah, dachte ich nervös: O nein, jetzt schlägt Ali Krach! (S.186).

Kavuk, külâh, takke ve fes gibi bir başlıkla üzerine sarılmış ince uzun tülbent, ağbani veya şaldan meydana gelen *sarık*, Osmanlı döneminde başta padişahlar olmak üzere, ulemalar ve tarikat mensuplarının kullanılmış olan bir başlık türüdür. Osmanlı Devleti döneminde, devlet adamlarının başlarında taşıdıkları *sarıklarının* büyüklüğü, onların makam ve mevkiinin yüksekliğine göre farklılık göstermiştir (Bozkurt, 2009: 152-153). Çevirmen, erek metin okuyucusunun *sarık* kavramını hiç bilmediğini varsayarak, söz konusu kavramı karşılamak için erek dilde yakın anlamlı bir eşdeğer olarak gördüğü *turban* kavramını kullanmayı tercih etmiş olabilir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın "Eş Anlamlılık" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Ayrıca çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum sergilediği ve Venuti'nin "Yerlileştirme" stratejisini benimsediği de söylenebilir. Avrupa'da ve Avrupa lisanlarında *turban* kelimesi daha yaygın olduğundan ve bilindiğinden çevirmen *sarık* kavramını *turban* kavramıyla karşılamayı tercih etmiş olabilir. *Turban* kavramı, Almanca sözlükte "bir takkenin üzerine sarılan uzun, dar bir örtüden

oluşan kafa örtüsü” (DUDEN,2021) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkılarak *sarik* ve *turban* ifadelerinin şekil ve biçim olarak aşağı yukarı benzer objelere işaret ettikleri söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde *sarik* yerine kullanılan söz konusu kavramın erek metin okuyucusunun zihninde herhangi bir anlam karmaşasına yol açmayacağı söylenebilir.

5. GELENEK-GÖRENEKLER

Örnek 1

KM: Allah'ın bildiğini sizden niye saklayayım, biz şarap içeriz. (s.103)

EM: Warum soll ich vor Ihnen verbergen, was Allah weiß? Wir trinken Wein. (S.135).

Allah'ın bildiği kuldan saklanmaz deyişi, TDK'ye göre “kişi işlediği suçtan dolayı önce Tanrı'ya karşı sorumludur ve bu suçu da Tanrı bilir, bu nedenle onu kuldan saklamak gerekmez” anlamında kullanılan bir sözdür. Orijinal metinde geçen söz konusu deyişin Almancada birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmen bu deyişi Almancaya birebir çeviri yaparak aktarmayı tercih etmiş olabilir. Bu yaklaşımıyla da çevirmenin, Vinay & Darbelnet'in “Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri” yöntemini kullandığı görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, kaynak kültür odaklı bir tutum sergileyerek görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yabancılaştırma” stratejisini benimsediği söylenebilir. Erek dilde bu şekilde kalıplaşmış bir ifade bulunmasa da, erek metin okuyucuları metnin bağlamından yola çıkarak bu deyiş ile ne kastedildiğine ilişkin çıkarımda bulunabilir.

Örnek 2

KM: Hatta gözleri yeteri kadar dönmüşse tetikçiler tutup üzerinize ateş açtırırlar... (s.108)

EM: Waren sie blindwütig genug, setzten sie sogar Killer auf einen an (S.141).

Gözü veya gözleri dönmek deyimini, TDK'ye göre “aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen ise bu deyimde erek dilde karşılık olarak “şuursuz ve ölçsüz bir biçimde öfkeli olmak” (DUDEN,2021) anlamına gelen *blindwütig* kavramını kullanmıştır. Ele alınan bu örnek cümlede deyimden erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimden anlamını veren genel ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin de “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin erek dilde kullandığı kavram semantik açıdan karşılaştırıldıklarında uyumlu oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin, orijinal metinde geçen deyimini doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak doğru bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 3

KM: Dün bunların hiçbirini anlatmayan Leyla'nın, sevgilisi tehlikeye düşünce dili çözülmüştü işte. (s.131)

EM: Da hatte sich also Leylas Zunge gelöst, kaum dass ihr Liebster in Gefahr geriet, denn von all dem hatte sie gestern kein Wort gesagt. (S.171).

Dili çözülmek deyimini, TDK'ye göre “konuşamayan veya susan kişinin konuşmaya başlaması” anlamına gelmektedir. Çevirmen, bu deyimden erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü birini konuşturmak (DUDEN,2021) anlamına gelen *jemandem die Zunge lösen* deyimini karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark'ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada doğru bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 4

KM: Ama adamın umurunda mı? Anlamazsan, gözünün yaşına bakmadan ceza verirdi. (s.140)

EM: Interessierte ihn nicht. Kapiertest du was nicht, wurdest du **gnadenlos** bestraft. (S.183).

Gözünün yaşına bakmamak deyimini, TDK'ye göre "acımamak, merhamet etmemek" anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen ise bu deyimini erek dilde "merhametsiz, acımasız"(DUDEN,2021) anlamına gelen *gnalenlos* sıfatı ile değiştirerek aktarmıştır. Ele alınan bu örnek cümlede deyimini erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimini anlamını veren tarafsız ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın "İşlevsel Eşdeğerlik" yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin de "Yerlileştirme" stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin erek dilde kullandığı kavram semantik açıdan karşılaştırıldıklarında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin, orijinal metinde geçen deyimini doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak isabetli bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 5

KM: "Öyle Başkomiserim, ben de tanıdım böyle güzel insanlar. Yoksa **maazallah**, dinsiz olur çıkardım valla. Ama yine de o Şerafettin denen şerefsiz benzeyen Müslüman görünümlü zındıkları görünce aklım başımdan gidiyor işte." (s.142)

EM: »Ja, so ist es, Hauptkommissar, auch mir sind solche guten Menschen untergekommen. Sonst hätte ich längst, **Gott behüte**, meinen Glauben verloren. Nur wenn ich Sektierer in islamischer Aufmachung wie den Fiesling Şerafettin sehe, dann drehe ich durch.« (S.185-186).

Köken itibariyle Arapçadan gelen *Maazallah*, Türkçede "Tanrı korusun, Tanrı esirgesin" anlamında kullanılan bir ünlemidir. Çevirmen, kaynak metinde geçen bu ifadeyi erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü *Gott behüte* ifadesiyle karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark'ın "Kültürel Eşdeğerlik" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yerlileştirme" stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki ifade de anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada doğru bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 6

KM: Başlarda Âdem Yezdan'ı önemsemeyen Ali, Hakkâri, aşiret, pis işler lafını duyunca Ömer meselesini bir yana koyup **kulak kesilmişti**. (s.179)

EM: Kaum vernahm Ali, der zunächst wenig auf Âdem Yezdan gegeben hatte, die Wörter Hakkâri, Clan und schmutzige Geschäfte, packte er die Sache Ömer beiseite und **spitzte die Ohren**. (S.236).

Kulak kesilmek deyimini, Türkçede "büyük bir dikkatle dinlemek" anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen, bu deyimini erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü dikkatli bir şekilde dinlemek (DUDEN,2021) anlamına gelen *die Ohren spitzen* deyimini karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark'ın "Kültürel Eşdeğerlik" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yerlileştirme" stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada isabetli bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 7

KM: Sınır bölgesi, bir yanda İran, bir yanda Irak... Belki oradaki yerel güvenlik güçleri de **göz yummuştur** bunlara. (s.179)

EM: Grenzgebiet, auf der einen Seite Iran, auf der anderen Irak. Möglicherweise **drückten** auch die lokalen Sicherheitskräfte **ein Auge zu**. (S.236).

Göz yummak deyimini, Türkçede "görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak" anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen bu deyimini erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü

“bir şeye karşı müsamahalı davranarak görmemezlikten gelmek” (DUDEN,2021) anlamına gelen *ein Auge zudrücken* deyiimiyle karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark’ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti’nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada isabetli bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 8

KM: “Kavgayı sen çıkarırdın ama içinizde en kalıplısı ben olduğumdan **kabak hep benim başıma patlardı...**” (s.193)

EM: »Du hast den Streit vom Zaun gebrochen, aber weil ich der Kräftigste war, musste ich **die Sache ausbaden**. (S.255).

Kabak (birinin) başına (veya başında) patlamak deyiimi, Türkçede “birçok kimsenin ilgili olduğu bir olaydan, yalnızca bir kimsenin zarar veya ceza görmesi” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen ise bu deyiimi erek dilde “kişinin kendisinin ya da çoğunlukla başka birinin suçlu olduğu bir durumun sonuçlarına katlanması” (DUDEN,2021) anlamına gelen *ausbaden* fiili ile değiştirerek aktarmıştır. Ele alınan bu örnek cümlede, deyimın erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimın anlamını veren tarafsız ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark’ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti’nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin erek dilde kullandığı kavram semantik açıdan karşılaştırıldıklarında birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin, orijinal metinde geçen deyiimi doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak isabetli bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 9

KM: Eğer Handan, Yekta’yla evlenmeseydi, kısa sürede zengin biriyle **baş göz ederlerdi** onu. (s.203)

EM: Hätte Handan Yekta nicht geheiratet, wäre sie wohl über kurz oder lang mit irgendeinem reichen Mann **verkuppelt** worden. (S.267).

Baş göz etmek deyiimi, Türkçede daha çok halk ağzında kullanılan bir ifadedir ve “evlendirmek” anlamına gelmektedir. Çevirmen ise bu deyiimi erek dilde “aşk ilişkisi veya evlilik bakımından bir araya getirme, birleştirme” (DUDEN,2021) anlamına gelen *verkuppeln* fiili ile değiştirerek aktarmıştır. Ele alınan bu örnek cümlede, deyimın erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimın anlamını veren tarafsız ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark’ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti’nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin erek dilde kullandığı kavram, semantik açıdan karşılaştırıldıklarında birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin, orijinal metinde geçen deyiimi doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak isabetli bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 10

KM: “Allah rahmet eylesin... Kendine Müslümanım diyen bir sürü sahtekârdan çok daha muteber bir adamdı. **Toprağı bol olsun**.” (s.256)

EM: »Allah sei seiner Seele gnädig. Er war ehrwürdiger als alle möglichen Lügner und Betrüger, die sich Muslime nennen. **Ruhe er in Frieden**.« (S.337).

Toprağı bol olsun ifadesi, Türkçede çoğunlukla gayrimüslimler için kullanılan ve “ruhu sükûn içinde olsun” anlamında kullanılan bir sözdür. Çevirmen, bu deyiimi erek dilde eşdeğeri

olduğunu düşündüğü *ruhe in Frieden* ifadesiyle karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark'ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. *Ruhe in Frieden* ifadesi, Türkçeye birebir çevrildiğinde “huzur içerisinde uyusun” anlamına gelmektedir. Buna ek olarak, çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada isabetli bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 11

KM: Burnundan soluyordu. İhanete uğramış birinin hayal kırıklığı içinde sordu: “Başkomiserim, sizce bu Mümtaz Müdür nasıl bir adam?” (s.277)

EM: Er schnaubte. Enttäuscht wie jemand, an dem Verrat verübt worden war, fragte er: »Hauptkommissar, was für ein Mann ist eigentlich dieser Direktor Mümtaz?« (S.365).

Burnundan solumak deyimini, Türkçede “çok öfkelenmiş olmak” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen ise bu deyimini erek dilde “kişinin öfkeden, kızgınlıktan burnundan solması” (DUDEN,2021) anlamına gelen *schnauben* fiili ile değiştirerek aktarmıştır. Ele alınan bu örnek cümlede, deyimini erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimini anlamını veren tarafsız ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin erek dilde kullandığı kavram semantik açıdan karşılaştırıldıklarında, birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin orijinal metinde geçen deyimini doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak isabetli bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 12

KM: Öyle yapardı, hepimizden erken kalkardı Demir. Çünkü Alzheimer hastası annesine göz kulak olmak için sabahın köründe uyanmak zorundaydı. (s.342)

EM: So war es, Demir war stets früher auf den Beinen als wir anderen. Denn er musste sehr früh wach sein, um ein Auge auf seine an Alzheimer leidende Mutter zu haben. (S.448).

Göz kulak olmak deyimini Türkçede “gözetmek, korumak, bakmak” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen bu deyimini erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü “birisine dikkat etmek, gözetmek” (DUDEN,2021) anlamına gelen *ein Auge auf jemanden haben* deyimini karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla Newmark'ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada isabetli bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 13

KM: “...Gözünü budaktan sakınmayan, yeryüzündeki bütün kötülüklerle tek başına mücadele edebileceğini sanan genç bir adam.” (s.378)

EM: Ich war ein Draufgänger, der glaubte, es allein mit allem Unheil der Welt aufnehmen zu können.« (S.495).

Gözünü daldan budaktan sakınmamak deyimini, Türkçede “tehlikeli işlere atılmaktan çekinmemek” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen ise bu deyimini erek dilde amacını gerçekleştirilebilmek için tehlikelere aldırmayan, tereddüt etmeyen cesur insanları anlatmak için kullanılan (DUDEN,2021), *Draufgänger* kavramı ile değiştirerek aktarmıştır. Ele alınan bu örnek cümlede, deyimini erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimini anlamını veren tarafsız ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin

erek dilde kullandığı kavram semantik açıdan karşılaştırıldıklarında, birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin, orijinal metinde geçen deyimini doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak isabetli bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 14

KM: Zaten Zeus'un çapkınlıklarından gina gelen Hera, kocasının yeni kaçamağını öğrenince büyük bir öfkeye kapılmış. (s.48)

EM: Hera hatte längst die Nase voll von Zeus' Techtelmechteln und schäumte vor Wut, als sie von diesem Seitensprung erfuhr (S. 66).

Gina gelmek deyimini, Türkçede “usanmak, bıkmak” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen, bu deyimini erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü “bir kişiden ya da bir şeyden dolayı bıkkın olmak” (DUDEN,2021) anlamına gelen *von jemandem die Nase voll haben* deyimini karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark'ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada isabetli bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

Örnek 15

KM: Birkaç adım atmıştık ki aman Allahım, burnumuzun direği kırılacaktı. (s.507)

EM: Ein paar Schritte weiter war der Gestank kaum noch auszuhalten. (S.659).

Burnunun direği kırılmak deyimini, Türkçede “çok pis koku yüzünden burnu koku alamaz duruma gelmek” anlamında kullanılan bir deyimdir. Çevirmen ise bu deyimini erek dilde *war der Gestank kaum noch auszuhalten* (pis koku katlanılmazdı) ifadesi ile değiştirerek aktarmayı tercih etmiştir. Ele alınan bu örnek cümlede, deyimini erek dilde birebir eşdeğeri bulunmadığı için, çevirmenin deyimini anlamını veren tarafsız ve evrensel bir ifade kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark'ın “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemini kullandığı görülmektedir. Diğer yandan çevirmenin, erek kültür odaklı bir tutum içerisinde bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Orijinal metinde geçen deyim ile çevirmenin erek dilde kullandığı ifade semantik açıdan karşılaştırıldıklarında birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ele alınan bu örnek cümlede çevirmenin, orijinal metinde geçen deyimini doğru bir şekilde algıladığı ve erek dilde aynı anlamı veren başka bir ifade kullanarak isabetli bir tercüme yaptığı söylenebilir.

Örnek 16

KM: Kedi köpek gibi didisseler de sonunda can ciğer kuzu sarması olur çıkarlardı. (s.121)

EM: Mochten sie sich kabbeln wie Hund und Katz, am Ende würden sie dicke Freunde sein. (S.157-158)

Kedi ile köpek gibi (didişmek), Türkçede birbiriyle geçinemeyen, anlaşamayan kimseler için kullanılan bir sözdür. Çevirmen, kaynak metin içerisinde geçen söz konusu ifadeyi erek dilde eşdeğeri olduğunu düşündüğü “insan ilişkileri bağlamında sürekli kavgalı, gergin olmak” (DUDEN,2021) anlamında kullanılan *(sich kabbeln) wie Hund und Katz* ifadesiyle karşılamayı tercih etmiştir. Çevirmenin bu yaklaşımıyla, Newmark'ın “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ek olarak çevirmenin, erek kültür odaklı bir yaklaşımda bulunarak görünmez olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin “Yerlileştirme” stratejisini benimsediği söylenebilir. Her iki deyim anlamsal açıdan karşılaştırıldığında birbirleriyle örtüşükleri görülmektedir, dolayısıyla çevirmenin burada isabetli bir seçimde bulunduğu söylenebilir.

6. KİŞİSEL MERAKLAR

Örnek 1

KM: “Önceki müezzinin sesi korkunçtu. Hem ezanı, hem de bizi katlediyordu günde beş vakit. (s.29)

EM: »Der vorherige Muezzin hatte eine grässliche Stimme. Fünfmal am Tag massakrierte er den Gebetsruf und uns gleich mit (S. 42).

Köken itibariyle Arapçadan gelen *müezzin* kavramı, “namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan din görevlisi, ezancı” olarak tanımlanmaktadır. Çevirmen, erek metin okuyucusunun *müezzin* kavramını bildiğini varsayarak, söz konusu kavramı erek dilin sesletimi ve morfolojik yapısına uygun hale getirerek *Muezzin* şeklinde aktarmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark’ın “Doğallaştırma” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ilaveten çevirmenin, kaynak kültür odaklı bir tutum sergileyerek Venuti’nin “Yabancılaştırma” stratejisini benimsediği söylenebilir. Avrupa’da çok sayıda Türk vatandaşımız yaşamaktadır ve yine Avrupa ülkelerinin neredeyse hepsinde aktif olarak faaliyet gösteren birçok camii bulunmaktadır. Müslümanların ibadethanesini tanıtmak ve İslamiyet’e ilişkin birtakım ön bilgiler vermek amacıyla, orada bulunan camilerin kapıları Müslümanların dışında gayrimüslimlere de açılmaktadır. Dolayısıyla Avrupa’da yaşayan gayrimüslimlerin İslamiyet’e ilişkin az da olsa bir ön bilgiye sahip oldukları söylenebilir. Aynı şekilde erek metin okuyucularının da Müslüman ülkelerde namaza davet etmek amacıyla, günde beş vakit ezan okunduğunun bilgisine sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla erek metni okuyan bir erek metin okuru da, cümle içerisinde geçen “beş vakit”, “ezan” gibi kilit kavramlardan yola çıkarak *Muezzin* kavramının ne anlama geldiğine ilişkin bir çıkarımda bulunmakta zorluk çekmeyecektir.

Örnek 2

KM: Haliç’in durgun sularından, minareleri ak bulutlara dokunan Süleymaniye’nin görkemli silüetine uzanan olağanüstü bir görüntü. (s.52)

EM: Die Aussicht reichte von den stillen Wassern des Goldenen Horns bis hin zur Silhouette der Süleymaniye-Moschee, deren Minarette die weißen Wölkchen zu berühren schienen (S. 70).

Arapça kökenli bir kelime olan *minare*, “camilerde müezzinin ezan okuduğu, sala verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı” olarak tanımlanmaktadır. Çevirmen, erek metin okuyucusunun *minare* kavramını bildiğini varsayarak, söz konusu kavramı erek dilin sesletimine ve morfolojik yapısına uygun hale getirerek *Minarette* şeklinde aktarmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Newmark’ın “Doğallaştırma” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Buna ilaveten çevirmenin, kaynak kültür odaklı bir tutum sergileyerek görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti’nin “Yabancılaştırma” stratejisini benimsediği söylenebilir. Özellikle son dönemlerde, turizmin gelişmesine bağlı olarak, ülkemizi dünyanın neredeyse her yerinden birçok turist ziyaret etmektedir. Turistlerin gezi sırasında ilk durakları genellikle tarihi camiiiler olmaktadır. Bu sayede, camilerin şekil itibariyle nasıl yapılar oldukları konusunda da bir izlenim elde etmektedirler. Aynı şekilde bir erek metin okuyucusunun da, camiinin yapısı itibariyle kubbesi ve minareleri olan bir ibadethane olduğunu bilmesi kuvvetle muhtemeldir. Buradan hareketle de, erek cümle içerisinde geçen “Süleymaniye Camii” kelimesinden yola çıkan bir erek metin okurunun, “*Minarette*” kavramının neyi ifade ettiğini tahmin etmekte zorlanmayacağı söylenebilir.

Örnek 3

KM: “Allah’ın resulü, dünyanın nuru Hazreti Muhammed, veda hutbesinde, ‘Ne zulüm ediniz, ne de zulme boyun eğiniz,’ buyurmuşlardı.” (s.240)

EM: »Gottes Prophet Mohammed, das Licht der Welt, hat in seiner Abschiedspredigt befohlen: »Unterdrückt nicht, beugt euch aber auch nicht der Unterdrückung.« (S. 317).

Hız Peygamber, Veda hacı sırasında, Arafat, Mina ve Akabe gibi yerlerde ashabına bazı tavsiyelerde ve öğütlerde bulunmuştur. *Veda hutbesinde*, evrensel mesajlar veren, bütün insanların temelde eşit olduğunu vurgulayan Hz. Peygamber, kimseye haksızlık edilmemesi gerektiği, ribanın ve kan davalarının kaldırıldığı, kadınların haklarına riayet edilmesi gerektiği gibi birçok konuda

telkinde bulunmuştur. Bunun dışında Müslümanları, İslamiyet'in ve ibadetlerin gerekliliklerini yerine getirmeleri konusunda da uyarmıştır. Hz. Peygamberin ashabına hitaben verdiği bu tavsiye ve öğütler, daha sonra bazı tarih kitaplarında yeniden düzenlenerek, bunlardan uzunca bir *Veda hutbesi* metni oluşturulmuştur (Erul, 2012: 591-592). *Veda hutbesi* kavramı, erek dilde mevcut olmadığı için çevirmenin, ilgili kavramı erek dile birebir çevirerek aktarmayı tercih ettiği söylenebilir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin, Vinay & Darbelnet'in "Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer taraftan çevirmenin, kaynak kültür odaklı bir tutum sergileyerek görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yabancılaştırma" stratejisini benimsediği söylenebilir. Erek metin okurlarının, cümlenin bağlamından yola çıkarak *Abschiedspredigt* kavramı ile ne kastedildiğini sorunsuz bir şekilde anlayabilecekleri söylenebilir.

Örnek 4

KM: Maksut benim için bir tür **şeyh**, bir tür yol gösterici olmuştur. (s.243)

EM: Er war zu einer Art **Scheich**, zu einem Wegweiser geworden. (S. 321).

Köken itibariyle Arapça bir kelime olan *şeyh* kavramı, "Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse; tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse" gibi anlamlara gelmektedir. Çevirmen, ele alınan bu örnekte *şeyh* kavramını erek dilin sesletimine ve biçimsel yapısına uygun hale getirerek *Scheich* şeklinde aktarmayı tercih etmiştir. Bu yaklaşımıyla çevirmenin burada, Newmark'ın "Doğallaştırma" yöntemine başvurduğu görülmektedir. Diğer taraftan çevirmenin, kaynak kültür odaklı bir yaklaşım sergileyerek görünür olmayı tercih ettiği ve Venuti'nin "Yabancılaştırma" stratejisini benimsediği söylenebilir. *Scheich* kavramı, Arapça kökenli bir kavram olduğundan erek metin okurlarının çok fazla aşına olmadıkları bir kavram olabilir. Dolayısıyla çevirmen, ele alınan bu örnek cümlede *Scheich* kavramı yerine, erek metin okurları açısından daha bilindik bir kavram olan "Sektenführer" kavramını kullanarak daha anlaşılır bir tercüme elde edebilirdi.

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Edebi metin türleri, toplumların, dilsel ve kültürel özelliklerine ilişkin kayda değer bilgilerin edinilmesinde en işlevsel araçlardan biri olarak görülmektedir. Bu yönüyle edebi metinlerin içerisinde çok sayıda kültüre özgü terimi barındırdıkları söylenebilir. Kültüre özgü terimler, ait oldukları kültüre has olmalarıyla bilinen terimlerdir. Biricik ve emsalsiz olan bu terimlerin, diğer dillerde ve kültürlerde genellikle birebir eşdeğer karşılıkları bulunmamaktadır. Kültüre özgü terimler diğer dillerde ve kültürlerde çoğunlukla tanınmadığı ve bilinmediği için, söz konusu bu kavramların erek dile aktarımı bilhassa edebi metin çevirmenleri açısından bir hayli zorlayıcı olmaktadır. Bu amaçla, edebi metin çevirmenlerinin sıklıkla maruz kaldıkları bu problemi daha yakından incelemek ve irdelemek amacıyla Türkçeden Almancaya tercümesi gerçekleştirilmiş bir roman seçilerek, kültürel unsurların aktarımı bağlamında karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Kaynak metin içerisinde geçen kültüre özgü terimlerin, erek dile aktarımı bağlamında kapsamlı bir şekilde çeviri analizi gerçekleştirilen kültüre özgü terimlerin tercümesinde, çevirmen tarafından kullanılan çeviri yöntemlerine ilişkin genel bir bakış açısı kazanmak için aşağıdaki tablodan yola çıkılabilir:

Tablo 4: Çevirmen Tarafından Kullanılan Çeviri Yöntemlerinin Sayısal Dağılımı

Çeviri Yöntemleri	Ekoloji	Kamusal Hayat	Sosyal Yaşam	Kişisel Yaşam	Gelenek-Görenekler	Kişisel Meraklar	Toplam
Eşdeğerlik Yöntemi	2	-	-	-	-	-	2
Kültürel Eşdeğerlik Yöntemi	-	1	-	1	8	-	10
Doğallaştırma Yöntemi	-	1	-	-	-	3	4
İşlevsel Eşdeğerlik Yöntemi	-	1	-	-	7	-	8
Eş Anlamlılık Yöntemi	-	-	-	1	-	-	1
Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri Yöntemi	-	-	-	-	1	1	2
Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar Yöntemi	-	-	2	1	-	-	3
Toplam	2	3	2	3	16	4	30

Çevirmenin Ekoloji kategorisi içerisinde ele alınan 2 örnekte de “Eşdeğerlik” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Kamusal Hayat kategorisi içerisinde incelenen 3 örneğin erek dile aktarımında ise “Kültürel Eşdeğerlik”, “Doğallaştırma” ve “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemlerine başvurduğu görülmektedir. Sosyal Yaşam kategorisi başlığı altında ele alınan 2 örneğin de erek dile aktarımında ise “Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar” yöntemini kullandığı görülmektedir. Kişisel Yaşam kategorisi içerisinde ele alınan 3 örneğin erek dile aktarımında ise “Kültürel Eşdeğerlik”, “Eş Anlamlılık” ve “Notlar, Eklemeler ve Açıklamalar” yöntemlerini uyguladığı görülmektedir. Gelenek-Görenekler kategorisinde ele alınan 16 kültüre özgü terimlerden 8’inin erek dile aktarımında “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemine, 7’sinin aktarımında “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemine ve 1’inin aktarımında ise “Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri” yöntemine başvurduğu görülmektedir. Ve son olarak Kişisel Meraklar kategorisi başlığı altında ele alınan 4 kültüre özgü terimlerden 3’ünün aktarımında “Doğallaştırma” yöntemine başvurduğu ve 1’inin aktarımında ise “Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri” yöntemine başvurduğu görülmektedir.

Yukarıdaki tablodan hareketle, detaylı bir şekilde karşılaştırmalı analizleri gerçekleştirilen kültüre özgü terimlerin, erek dile aktarımında çevirmenin, ağırlıklı olarak kullanmayı tercih ettiği ilk üç çeviri yönteminin sırasıyla “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemi (10), “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemi (8) ve “Doğallaştırma” yöntemi (4) olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada örneklem olarak seçilen 30 adet kültüre özgü terimlerin erek dile aktarımında çevirmenin, ağırlıklı olarak kullanmayı tercih ettiği “Kültürel Eşdeğerlik” yöntemi ve “İşlevsel Eşdeğerlik” yöntemi Venuti’nin “Yerleştirme” stratejisi kapsamında değerlendirilirken; “Doğallaştırma” yöntemi ise Venuti’nin “Yabancılaştırma” stratejisi kapsamında değerlendirilmektedir.

Kapsamlı bir şekilde çeviri analizleri gerçekleştirilen kültüre özgü terimlerin, erek dile aktarımı Venuti’nin “Yerleştirme” stratejisi ve “Yabancılaştırma” stratejisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, çevirmenin toplamda 21 adet kültüre özgü terimin tercümesinde “Yerleştirme” stratejisini benimsediği, 9 adet kültüre özgü terimin tercümesinde ise “Yabancılaştırma” stratejisini benimsediği görülmektedir. Dolayısıyla çevirmenin, bu çalışmanın bulgular bölümünde ele alınan 30 kültüre özgü terimin erek dile aktarımında, ağırlıklı olarak Venuti’nin “Yerleştirme” stratejisini benimsediği görülmektedir. Ulaşılan bu neticelerden hareketle, çevirmenin kaynak metnin erek dile aktarımında, erek dil ve kültürünün özelliklerini öncelikli tuttuğu ve çeviri metnini oluştururken erek okur kitlesinin ihtiyaçlarını, gereksinimlerini ve beklentilerini göz önünde bulundurarak, erek kültür odaklı bir yaklaşım benimsediği söylenebilir.

Kültürel unsurların erek dile aktarımı bağlamında çeviri analizleri yaptığımız bu çalışmamızın, çeviri-kültür ilişkisini ön plana çıkaran akademik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, bu çalışmamızın, özellikle mesleklerini profesyonel olarak icra eden çevirmenlere ve Mütercim-Tercümanlık bölümü öğrencilerine, kültüre özgü terimlerin erek dile aktarımı sürecinde, çevirmenin benimsediği tutum ve yaklaşımlarına ve aldığı çeviri kararlarına ilişkin eleştirel bir bakış açısı kazandıracığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Baltacı, C. (2004). “Mektep”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (29), 6-7, <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/29/C29016279.pdf> adresinden 8 Şubat 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Berk, Ö. (2005). *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Bozkurt, N. (2009). “Sarık”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (36), 152-154, <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/36/C36024115.pdf> adresinden 6 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Bozkurt, N. (2004). “Mektep”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (29), 5-6, <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/29/C29016278.pdf> adresinden 6 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.

- DİA. (1998). “Hoca”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (18), 186-187, <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/18/C18006016.pdf> adresinden 8 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- DUDEN. Wörterbuch. <https://www.duden.de/woerterbuch>
- Erkurt, G. Ş. (2017). Disiplinlerarasılık Bağlamında Çeviribilim ve Kültür Bilimin Kuramsal Bağlantıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (48), 59-75.
- Erul, B. (2012). “Veda Hutbesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (42), 591-593, <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/42/C42013832.pdf> adresinden 9 Şubat 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Guerra, A. F. (2012). Translating Culture: Problems, Strategies And Practical Realities. *Art and Subversion*, (1), 1-27.
- Gürçağlar, Ş. T. (2016). *Çevirinin ABC’si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Neshkovska, S. and Kitanovska–Kimovska, S. (2018). Translating Culture. *Horizons*, Series A, (XXII), 165-174.
- Newmark, Peter (1988), *A Textbook of Translation*. New York – Londra – Toronto – Sidney – Tokyo: Shanghai Foreign Language Education Press, Prentice Hall.
- Newmark, P. (2010). Translation and Culture In B. Lewandowska-Tomaszczyk and M. Thelen (Ed.), *Meaning in Translation* (p. 171-182). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Odacıoğlu, C. ve Barut, E. (2018). Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Analiz. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (34), 1363-1392.
- Odacıoğlu, M. C., Köktürk, Ş., ve Aytaş, G. (2016). Çevirmen Bir Simülatör Mü Yoksa “Gerçek” Bir Yazar Mı? Çevirmenin Çeviri Sürecindeki Konumunun Venutici Bakış Açısından Bir Analizi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (26), 619-634.
- Tanrıkulu, L. (2018). Rainer Maria Rilke’nin “Duineser Elegien” Şiirinin Türkçe Çevirilerinin Genel Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 22 (1) , 207-222.
- Tanrıkulu, L. (2017). Translation Theories. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7 (1), 97-108.
- TDK. Türkçe Güncel Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ümit, A. (2018). *İstanbul Hatırası*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2017). *Die Gärten von İstanbul* (S. Adatepe, Çev.). Münih: btb Verlag. Kindle-Version.
- Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: a methodology for translation*, (Çev.) J. C. Sager ve M.-J. Hamel, Amsterdam /Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Yalçın, P. (2015). *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Yurtdaş, H. (2016). Cumhuriyet Dönemi Yazın Çevirilerinde Bir Çeviri Stratejisi Olarak Yabancılaştırmanın Eksikliği: Franz Kafka’nın “Ein Landarzt” Adlı Öyküsünün Türkçeye ve İngilizceye Çevirilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 380-411.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The main aim of this study is to provide an overview and critical perspective on the translation decisions taken by the translator in the transfer of the cultural elements in the work titled *İstanbul Hatırası*, which was selected as an example. For this purpose, by establishing the translation methods and strategies that the translator prefers to use predominantly, it is to determine whether the translator has a culture-oriented or source culture-oriented approach in the translation of the relevant novel.

Methodology

The novel, *İstanbul Hatırası*, which was selected as a sample for this study, was completely reviewed in terms of the cultural elements it contained and a total of 432 cultural elements were established in the novel. However, considering the scope of this study, these were limited to 30 cultural words. These cultural words were then categorized according to the Newmark's proposed model for the classification of cultural terms under the heading Ecology, Public life, Social life, Personal life, Customs and Private passions. The translation methods suggested by Vinay & Darbelnet and Newmark for translation of cultural terms are grouped into the Venuti's "Domestication Strategy" and "Foreignization Strategy". Afterwards, important information about the position of each word in Turkish culture was given and it has been determined which translation methods and strategies the translator adopts in the transfer of the relevant cultural word to the target language.

Findings

It was determined that the translator used the "Equivalence" method for 2 examples from the Ecology category and applied "Cultural Equivalence", "Naturalization" and "Functional Equivalence" methods for 3 examples examined in the Public life category in the transfer to the target language. It was determined that the translator used the "Notes, Additions and Glosses" method for 2 examples from the Social life category in the transfer of the target language. In the transfer of 3 examples from the Personal life category to the target language, it was observed that the translator applied the methods of "Cultural Equivalence", "Synonym" and "Notes, Additions and Glosses". It was observed that the translator used the "Cultural Equivalence" method in the transfer of 8 of the 16 culture-specific terms from the Customs category, the "Functional Equivalence" method in the transfer of 7 and the "Literal Translation" method in the transfer of 1. And finally, it was observed that the translator used the method "Naturalization" in the transfer of 3 of the 4 culture-specific terms from the Private passions category, and of 1 used the "Literal Translation" method in the transfer. It was determined that the translator adopted the "Domestication" strategy in the translation of a total of 21 cultural terms, and adopted the "Foreignization" strategy in the translation of 9 culture-specific terms.

Conclusion and Discussion

It was determined that the culture-specific terms, which were analyzed in detail, were the "Cultural Equivalence" method (10), the "Functional Equivalence" method (8) and the "Naturalization" method (4), respectively, the first three translation methods that the translator preferred to use predominantly in the transfer of target language. It was observed that the translator mainly adopted Venuti's "Domestication" strategy in the transfer of 30 culture-specific terms handled in the findings section of this study to the target language. Based on these results, it has

been seen that the translator prioritizes the characteristics of target language and culture in the transfer of the source text to the target language and adopts a culture-oriented approach by taking into account the needs, requirements and expectations of the target readership when creating the translation text.

TEKNOLOJİK GELİŞMENİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE SEKTÖREL BİR ANALİZ

Araştırma Makalesi / Research Article

Topcu, E. (2021). Teknolojik Gelişmenin İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Sektörel Bir Analiz. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 481-491.

Geliş Tarihi: 23.03.2021

Kabul Tarihi: 23.06.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Ebru TOPCU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
ebruerdogan@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3572-7552

ÖZ

Bir teknolojik gelişme göstergesi olan Ar&Ge harcamaları, yeni üretim süreçlerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında önemli bir faktördür. Teknolojik gelişme, sektörler arasında yapısal değişikliklere neden olan bir olgudur. Üretim sürecinde üretim faktörlerinin ikame edilmesini etkileyen teknolojik ilerleme, ilgili sektörlerin istihdam yapısını da etkilemektedir. İşgücü talebi, yeni üretim teknolojilerine adaptasyon sürecinde endüstrilerin teknoloji yoğunluğuna göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı 1996-2017 döneminde Ar&Ge harcamalarının sektörel istihdam üzerindeki etkilerini incelemektir. AMG yönteminden elde edilen bulgular, Ar&Ge harcamalarının tarım sektörünün toplam istihdamdaki payını negatif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ar&Ge harcamalarındaki % 1'lik artış, tarım sektörünün toplam istihdamdaki payını % 0,13 azaltmaktadır. Sanayi ve hizmetler sektöründe ise Ar&Ge harcamalarındaki % 1'lik artış, sektörel istihdamın toplam içindeki payını sırasıyla % 0,16 ve % 0,26 artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sektörel İstihdam, Teknolojik Gelişme, Ar&Ge Harcamaları.

IMPACT OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT ON EMPLOYMENT: EVIDENCE FROM TURKISH SECTORS

ABSTRACT

As a technological development indicator, R&D expenditures are effective in determining and implementing new production processes. Technological development is a phenomenon that causes structural changes across sectors. Technological advancement that affects the substitution of production factors in the production process also affects the employment structure of the relevant sectors. Labor demand varies across industries' technology intensity during the adaptation process to new production technologies. In this context, the aim of this study is to analyze the effects of R&D expenditures on sectoral employment over the period 1996-2017. Findings obtained from the AMG method reveal that R&D expenditures negatively affect the share of the agriculture sector in total employment. A 1% increase in R&D expenditures reduces the share of the agricultural employment by 0,13%. In the case of the industry and services sector, a 1% increase in R&D expenditures increase the share of sectoral employment by 0,16% and 0,26%, respectively.

Keywords: Sectoral Employment, Technological Development, R&D Expenditures.

1. GİRİŞ

Teknolojik yenilik, süreç yeniliği ve ürün yeniliği olmak üzere iki farklı kategoride incelenmektedir. Bu iki farklı yenilik türünün istihdam üzerindeki etkileri de genel olarak birbirinden farklıdır. Ürün yeniliğiyle sonuçlanan Ar&Ge harcamaları genel olarak emek dostu (istihdamı artıran); süreç yeniliği ile sonuçlanan Ar&Ge harcamaları ise emek tasarrufu sağlayan (istihdamı azaltan) bir etkiye sahiptir. Teknolojik işsizlik, yeniliklerin emek tasarrufu sağlayan etkilerinin doğrudan bir sonucudur. Bu süreçte geliştirilen yeni makineler aracılığıyla gerçekleşen

teknolojik gelişmenin alt sektörler üzerinde istihdamı azaltıcı yönde bir etkisi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, emeğin yerini teknolojik makineler almaktadır¹. Ürün yeniliği ise yeni ürünler ve yeni pazarlar aracılığıyla istihdam yaratıcı bir etkiye yol açmaktadır (Vivarelli 2015; Piva ve Vivarelli, 2017).

Teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki olumlu etkilerini beş farklı kanal ile açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi verimlilik etkisidir. Daha ucuz makinelerin insan emeği yerine kullanılması bir verimlilik etkisi yaratır. Otomasyona geçmiş işleri üretmenin maliyeti düştükçe, ekonomi genişlemektedir ve otomasyona geçmemiş işlerde işgücü talebini artırmaktadır². İkincisi, artan otomasyonla tetiklenen sermaye birikiminin aynı zamanda emek talebini de artırmasıdır. Üçüncüsü, otomasyonun derinleşmesi olarak adlandırılan olgudur. Bu kavram otomasyonun sadece daha önce emek tarafından gerçekleştirilen işlerin yerini alması değildir. Aynı zamanda hali hazırda otomasyona geçmiş işlerdeki makinelerin üretkenliğini de artırmasıdır. Bu durum verimlilik etkisi yaratma eğilimi göstermekle birlikte emeğin yerine geçmez. Dolayısıyla işgücü talebini artırır (Acemoglu ve Restrepo, 2018). Dördüncüsü nispi beceri talebindeki değişikliklerdir. Diğer bir ifadeyle, teknoloji ve beceriler arasındaki tamamlayıcılığı teşvik ederek yüksek vasıflı işçinin istihdamı ve ücretlerini desteklemektedir (Silva ve Lima, 2017).

Teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkisini makro bazda ele alan çalışmalar, farklı teknoloji yoğunluğuna sahip sektörlerde teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki olası etkilerini ayırtmamaktadır. Toplamın yanlılığı (aggregation bias) olarak adlandırılan bu sorun ise elde edilen bulguların tutarlılığına gölge düşürmektedir. Bu bağlamda, mikro veri kullanılarak yapılan çalışmalar daha tutarlı sonuçların elde edilmesinde ve sağlıklı politika çıkarımlarının ortaya koyulmasında ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkisinin sektörel olarak incelenmesidir. Türkiye örneğinde söz konusu ilişkiyi sektörel olarak ele alan çalışmalar daha çok sanayi sektörü üzerinde odaklanmaktadır. Bu nedenle çalışmada Araştırma-Geliştirme (Ar&Ge) harcamaları ile ölçülen teknolojik gelişmenin tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere üç ana sektör istihdamı üzerindeki etkisi analiz edilecektir.

Çalışmanın dört bölümden oluşması planlanmaktadır. Giriş bölümünü takiben literatür taramasını yer aldığı ikinci bölümde mikro temelli çalışmalara yer verilecektir. Üçüncü bölümde model ve veri seti tanıttıldıktan sonra ekonometrik uygulama başlıklarına yer verilecektir. Çalışma sonuç ve politika çıkarımları bölümü ile sonlandırılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI: MİKRO PERSPEKTİFLİ ÇALIŞMALAR

Mikroekonomi teorisi, teknolojik gelişmenin başta emek olmak üzere daha az üretim faktörü kullanılarak aynı miktar çıktı üretimine yol açacağını varsaymaktadır. Bu teorik bakış açısı, teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki doğrudan olumsuz etkilerine odaklanan süreç yeniliği yaklaşımını ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte, süreç yeniliğinin emek tasarrufu sağlayan bu etkisi çeşitli piyasa mekanizmaları aracılığıyla telafi edilebilmektedir (bknz, dip not: 1). Aynı zamanda ürün yeniliğinin istihdam dostu bir etkiye sahip olması teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkilerinin değişkenlik gösterebileceği anlamına gelmektedir (Vivarelli, 2014). Bu bağlamda, literatürde teknolojik gelişme ve istihdam arasındaki bu karmaşık ilişkiyi ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmında teknolojik gelişme yenilik üzerinden Ar&Ge harcamaları aracılığıyla açıklanmaktadır. Bahsi geçen çalışmalarda çeşitli ülke/ülke gruplarında söz konusu ilişki makro ya da mikro düzeyde ele alınmaktadır. Çalışmanın temel motivasyonu toplamın yanlılığı probleminin olası etkilerinin elimine edilmesi olduğu için bu başlık altında sadece mikro temelli çalışmalara yer verilecektir.

¹ Bununla birlikte söz konusu yeni teknolojiyi üreten üst sanayilerde ilave emek ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Alt sektörlerde teknolojik gelişme süreci iş kaybına yol açarken; aynı zamanda ortalama maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, alt sektörlerde teknolojik gelişmeye bağlı süreç yeniliğinin doğrudan etkisi iş kaybı üzerindedir. Teknolojik gelişmenin belirlediği istihdamdaki azalma yeni makina, yeni ürün, fiyat, yatırım, gelir ve ücret mekanizması gibi çeşitli ekonomik güçlerle telafi edilebilmektedir. (Piva ve Vivarelli, 2017; Vivarelli, 2015, Vivarelli, 2014).

² Detaylı bilgi için bknz: Acemoglu ve Restrepo, 2018.

EKK yöntemini kullanarak Brouwer vd. (1993), Hollanda’da faaliyet gösteren 859 firmada Ar&Ge harcamaları ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen bulgular, istihdam ile Ar&Ge harcamaları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Taymaz (1996), 1985-1992 döneminde Türk imalat sektöründe teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkisini EKK yöntemini kullanarak incelemiştir. EKK sonuçlarına göre, teknolojik gelişmenin istihdam üzerinde zayıf ve negatif bir etkisi bulunmaktadır.

Greenan ve Guellec (2000), Fransa imalat sektöründe 1986-1990 dönemini içeren verilerle yenilik ve istihdam arasındaki ilişkiyi firma düzeyinde ele almışlardır. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında firma düzeyinde pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Finlandiya, Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD imalat sektöründe istihdam yapısında meydana gelen değişimleri Hollanders ve Weil (2002), 1975-1995 dönemini kapsayan verilerle incelemiştir. Temel regresyon analizinden elde edilen bulgular, tüm ülkelerde yüksek teknoloji endüstrilerde istihdam oranındaki değişimlerle Ar&Ge yoğunluğu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığını kanıtlamıştır.

Fung (2006), ABD bankacılık sektöründe emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin istihdam üzerindeki etkisini ele almıştır. Çalışmada 100 banka holding şirketinin 1992-2003 dönemine ilişkin verileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, firma düzeyinde emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin daha yüksek istihdama yol açtığını ortaya koymuştur.

1995-1997 ve 1998-2000 dönemlerine ilişkin verilerle Türk imalat sanayisinde Üçdoğruk (2006), teknoloji ve istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgular, 1995-1997 döneminde endüstrilerin teknoloji düzeyine göre değişmeksizin yeniliğin istihdam artış oranları üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan 1995-1997 döneminde ise düşük teknoloji endüstrilerde istihdam artış oranının pozitif; üst ve orta düzey teknoloji endüstrilerde ise negatif olduğu tespit edilmiştir.

1963-2002 dönemine ilişkin verilerle Coad ve Rao (2007), ABD ekonomisindeki ileri teknoloji imalat sanayilerinde yeniliğin istihdam üzerindeki etkisini kantil (quantile) regresyon yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Elde edilen bulgular, yenilik ve istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Piva ve Vivarelli (2017), 11 AB ülkesi için teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkisini GMM-SYS ve LSDVC yöntemlerini kullanarak incelemiştir. 1998-2011 döneminin incelendiği çalışmada, Ar&Ge harcamalarının yüksek ve orta teknoloji sektörlerde istihdam yanlısı pozitif bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Düşük teknoloji sektörlerde ise herhangi bir etki tespit edilememiştir.

Bogliacino ve Vivarelli (2012), 15 AB ülkesinde teknoloji ile genişletilmiş emek talebi denklemini GMM-SYS yöntemi ile tahmin etmiştir. 1996-2005 döneminin ele alındığı çalışmada, sanayi ve hizmet sektöründe yer alan 25 firmaya ilişkin veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Ar&Ge harcamalarının istihdam üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bogliacino vd. (2014), Avrupa’da imalat ve hizmetler sektöründe faaliyette bulunan 677 firmaya ilişkin verileri kullanarak Ar&Ge harcamaları ile istihdam arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. EKK yönteminden elde edilen bulgular, yüksek teknoloji sanayi ve hizmet sektörlerinde Ar&Ge harcamalarının istihdamı pozitif etkilendiğini ortaya koymuştur.

Tamayo ve Huergo (2016), İspanya’da faaliyette bulunan firmalara ilişkin verileri kullanarak Ar&Ge harcamalarının istihdam üzerindeki etkisini iki aşamalı EKK yöntemi aracılığıyla incelemiştir. Elde edilen bulgular, Ar&Ge harcamaları ile kalifiye emek istihdamı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Lenger (2016), Türk imalat sanayinde teknolojik gelişmenin sektörler arası istihdam üzerindeki etkilerini 1985-1998 dönemi için ele almıştır. Teknolojik gelişmenin kalifiye emeğin yoğun olduğu endüstrilerde idari personel istihdamı üzerinde pozitif bir etkisi; vasıfsız emeğin yoğun olduğu endüstrilerde ise negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

1992-2001 dönemini içeren verilerle Meschi vd. (2016), Türkiye’de teknolojik gelişmenin imalat sektörü üzerindeki etkisini firma düzeyinde incelemişlerdir. GMM-SYS yönteminden elde edilen bulgular, teknolojinin istihdam üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Havuzlanmış EKK yöntemini kullanarak Okumu vd. (2019), Afrika imalat sektöründe ürün ve süreç yeniliklerinin istihdam üzerinde pozitif etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Kılıçaslan ve Töngür (2019), Türk imalat sektöründe bilgi ve iletişim teknolojilerinin istihdam üzerindeki etkisini 2003-2013 dönemini için GMM-SYS yöntemi ile araştırmışlardır. Çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojilerinin istihdam yaratıcı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bárány ve Siegel (2020) teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960-2017 dönemini içeren verilerle ABD ekonomisi için sektörel olarak incelemişlerdir. Genel denge modelinin kullanıldığı çalışmada, istihdamdaki ve ücretlerdeki değişmelerin büyük bir kısmının mesleğe dayalı teknolojilere bağlı olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

2009-2011 dönemini kapsayan verilerle Zhu vd. (2021), teknolojik yenilik ile istihdam arasındaki ilişkiyi Çin ekonomisi için araştırmışlardır. Çalışmada, 2700 özel ve 148 devlet firmasına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, ürün yeniliğinin istihdam üzerinde negatif bir etkisi olduğunu ortaya koyarken, süreç yeniliğinin istihdam üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca teknolojik gelişme ile istihdam arasındaki ilişkinin firmalara göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

3. MODEL, VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, Türkiye’de teknolojik gelişmenin sektörel istihdam üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu bağlamda, çalışmada endüstri, tarım ve hizmetler sektörü olmak üzere üç ana sektöre ilişkin istihdam verileri kullanılmıştır. Literatürde teknolojik gelişmenin ölçülmesinde genellikle Ar&Ge harcamalarının kullanıldığı görülmektedir. Kurulan modelde de Ar&Ge harcamaları tercih edilmiştir. Ar&Ge harcamalarının yanı sıra istihdamının temel belirleyenlerinden biri olan sektörel ücret³ de kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmiştir.

$$emp=f(rd,wage) \quad (1)$$

Denklem 1’de emp, rd, wage sırasıyla istihdamı, Ar&Ge harcamalarını ve emek gelirini temsil etmektedir. İstihdam verileri, ilgili sektördeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı⁴; Ar&Ge harcamaları, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’nın yüzdesi⁵, sektörel ücret verileri ise brüt katma değer’in yüzdesi⁶ şeklinde ölçülmüştür. Ücret verileri dışındaki tüm veriler Dünya Bankası Dünya Gelişim Göstergeleri (WDI) veri tabanından elde edilmiştir. Ücret verilerine ise OECD veri tabanından ulaşılmıştır. Denklem (1)’deki fonksiyon cebirsel olarak panel veri formunda

$$\ln emp_{i,t} = \beta_1 \ln rd_{i,t} + \beta_2 \ln wage_{i,t} + v_i + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

olarak yazılabilir. Burada t indisi zaman periyodunu (t=1996,...,2017), i indisi sektörleri (i=1,...,3), v terimi sektör spesifik değişkeni, ε terimi ise rastsal hata terimini temsil etmektedir.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Çalışmada uygulanacak regresyon yöntemi belirlenmeden önce değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi gereklidir. Panel veri literatüründe yatay kesit

³ Emek gelirleri (employee compensation) ile temsil edilmektedir. Bir çalışana kuruma katkısı, yani işini yapması karşılığında yapılan ödemedir. En yaygın gelir biçimleri ücretler, maaşlar ve bahşişlerdir.

⁴ Tarım sektöründe istihdam (toplam istihdam içindeki payı), hizmetler sektöründe istihdamı (toplam istihdam içindeki payı), sanayi sektöründe istihdam (toplam istihdam içindeki payı) şeklinde ölçülmüştür.

⁵ Ar&Ge harcamalarının GSYH içindeki payını ifade etmektedir.

⁶ Brüt katma değer, bir sektörün mal ve hizmet üretim değerinden mal ve hizmetlerin ara tüketim değerinin çıkarılması şeklinde hesaplanmaktadır. Ücret verileri, ilgili sektörde ücretin brüt katma değer içindeki payı şeklinde ölçülmüştür.

bağımlılığının test edilmesinde yaygın olarak Peseran (2004) CD ve Breusch ve Pagan (1980) LM testleri kullanılmaktadır. Kurulan modelde zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük ($T > N$) olduğu için LM testi tercih edilmiştir. Denklem 3’de, LM testinin matematiksel gösterimi yer almaktadır.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}^2_{ij}) \quad (3)$$

Denklem 3’de, T zaman periyodunu, N sektör sayısını, $(\hat{\rho}^2_{ij})$ ise hata terimlerinin ikili korelasyonunun örneklem tahminini temsil etmektedir. Tablo 1’de LM testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Değişkenler	LM
lnemp	54.03***
lnwage	18.49***

*** %1 anlamlılık düzeyine karşılık gelmektedir.

Tablo 1’e göre, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklinde kurulan boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bu bulgu, istihdam ve ücret değişkenleri arasında yatay kesit bağımlılığının olduğunu kanıtlamaktadır. Yatay kesit bağımlılığı test edilirken Ar&Ge harcamaları sınamaya dahil edilmemiştir. Bunun nedeni, Ar&Ge harcaması verilerinin sektörlere göre değişmemesidir. Diğer ifadeyle tüm yatay kesitler için aynı olmasıdır.

3.2. Birim Kök

Panel veri ekonometrisinde uygulanacak birim kök testi seçilirken dikkat edilmesi gereken husus, seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmamasıdır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda birinci nesil birim kök testlerinin; yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda ise ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Çalışmada istihdam ve ücret değişkenleri arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiğinden bu değişkenlerin birim kök sınamaları ikinci nesil birim kök testlerinden Peseran (2007) CIPS testi ile yapılmıştır. Ar&Ge değişkeni sektörlere göre değişmediği için birim kök sınamasında yatay kesitlere göre de tutarlı sonuçlar veren Im, Peseran ve Shin (2003) IPS birim kök testi tercih edilmiştir. Denklem 4’de CIPS testinin matematiksel ifadesine yer verilmektedir.

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (4)$$

Denklem 4’de yer alan CIPS(N,T) terimi Im, Peseran ve Shin (2003) tarafından geliştirilen IPS testinin yatay kesitle geliştirilmiş formatını temsil ederken; $t_i(N, T)$ terimi ise yatay kesitle geliştirilmiş Dickey Fuller (CADF) istatistiğini göstermektedir. Tablo 4’de CIPS ve IPS testlerinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları (CIPS ve IPS)

Değişkenler	CIPS	IPS	Δ CIPS	Δ IPS
lnemp	-0.66		-3.81***	
lnwage	-3.43***			
lnrd		-3.12		-6.07***

*** %1 anlamlılık düzeyine karşılık gelmektedir.

Δ ilgili değişkenin birinci farkını simgelemektedir.

Maksimum gecikme uzunluğu SIC kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.
Testler sabit ve trend içermektedir.
IPS testinde yatay kesite ait t-istatistiği raporlanmıştır.

Tablo 2’de istihdam, ücret ve Ar&Ge harcamaları değişkenlerine ilişkin birim kök testi sonuçları verilmiştir. Analizde, seriler birim kök içermektedir (durağan değildir) boş hipotezi; seriler birim kök içermemektedir (durağandır) alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır. CIPS birim kök testine göre, istihdam değişkeni seviyesinde durağan değildir. Birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Ücret değişkeni ise seviyesinde durağandır. IPS testine göre ise Ar&Ge harcamaları seviyesinde durağan değil iken, birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir.

3.3. Regresyon Analizi

Yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri sırasıyla modeldeki değişkenler arasında yatay kesti bağımlılığının olduğunu ve serilerin farklı dereceden durağan olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, seçilecek regresyon yönteminin yatay kesti bağımlılığını ve değişkenlerin farklı dereceden durağan olma özelliklerini dikkate alan bir yöntem olması gereklidir. Bu nedenle, panel veri ekonometrisinde uzun dönem katsayı tahmininde yaygın olarak kullanılan Ortalama Grup tahmincileri tercih edilmiştir. Ortalama grup tahmincileri eşbütünleşme ilişkisini test etmeyi gerekli kılmamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada uzun dönemli parametreleri tahmin etmek için Eberhardt ve Bond (2009), Eberhardt ve Teal (2010), ve Bond ve Eberhardt (2013) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG – Augmented Mean Group) tahmincisi kullanılmıştır. AMG tahmincisinin en önemli avantajı yatay kesit bağımlılığına karşı güçlendirilmiş olması ve eğim katsayılarının heterojen olmasına imkan tanınmasıdır.

Tablo 3: Regresyon Testi Sonuçları (AMG)

Sektör	lnwage	lnrd
Havuzlanmış Panel	0.03	0.10
Tarım	-0.46*	-0.13*
Sanayi	0.17***	0.16**
Hizmet	0.13**	0.26**

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyine karşılık gelmektedir.

Testler sabit ve trend içermektedir.

Tablo 3’de AMG tahmincisinden elde edilen parametre tahminleri yer almaktadır. Tabloya göre, Ar&Ge harcamalarındaki %1’lik bir artış tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payını % 0.13 azaltırken; sanayi ve hizmetler sektöründe istihdamın toplam istihdam içindeki payını sırasıyla % 0.16 ve %0.26 artırmaktadır. Tarım sektöründe, ücretlerdeki %1’lik bir artış sektörün toplam istihdam içindeki payını %0.46 azaltmaktadır. Sanayi sektöründe, ücretlerdeki %1’lik bir artış sektörün toplam istihdam içindeki payını %0.17 artırırken; hizmetler sektöründe ise ücretlerdeki %1’lik bir artış sektörün toplam istihdam içindeki payını %0.13 artırmaktadır.

4. SONUÇ VE POLİTİKA ÇIKARIMLARI

Teknolojik gelişme, uzun vadeli ekonomik büyümeyi, istihdamı, üretkenliği ve gelişmiş yaşam standartlarını yönlendirmektedir. Ancak bu bir "yaratıcı yıkım" sürecidir. Yeni teknolojiler, genellikle farklı sektörlerde olan ve farklı beceriler gerektiren işler yaratırken; bazı endüstrilerdeki, özellikle düşük vasıflılar arasındaki işleri yok etmektedir (OECD,2012). Bu bağlamda, çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinde teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkisinin 1996-2017 dönemine ilişkin verilerle sektörel olarak incelenmesidir. Temel amaç söz konusu etkinin sektörlerle göre değişip değişmediğinin tespit edilmesidir.

AMG tahmincisinden elde edilen sonuçlar, Ar&Ge harcamalarındaki %1’lik bir artışın tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payını %0.13 azalttığını göstermektedir. Tarım sektörünün emek yoğun bir sektör olduğu dikkate alınır, sermaye yoğun üretimi teşvik eden teknolojik gelişmelerin emeğin yerine ikame edilmesi muhtemeldir. Süreç yeniliğinin istihdamı azaltıcı etkisi dikkate alındığında, elde edilen bulgu teorik açıdan oldukça tutarlıdır.

Ar&Ge harcamalarındaki %1'lik bir artışın sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payını %0.16 arttırdığını ortaya çıkarmıştır. Teknolojik gelişmenin sanayi sektörü istihdamı üzerinde iki yönlü etkisi bulunmaktadır. Söz konusu teknolojiyi geliştiren sanayiler açısından yeni makine teçhizat üretimi ilgili alandaki kalifiye emek istihdamını artırırken, alt sektörlerde yeni teknolojilerin emek yerine ikame edilmesi sonucu istihdamda düşüşler yaşanabilmektedir. Ayrıca alt sektörlerde yeni teknolojiye uyum sürecinde yaşanan teknolojik işsizlik istihdam oranları üzerinde etkili olabilmektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinde ilgili dönemde Ar&Ge harcamalarının sanayi sektöründe istihdam yaratıcı bir etkiye neden olduğu görülmektedir⁷. Bu bulgu, sanayi sektöründe teknolojik gelişme ve istihdam arasındaki ilişkiyi çeşitli ülkeler için ele alan Greenan ve Guellec (2020); Kılıçaslan ve Töngür (2019); Okumu vd. (2019); Piva ve Vivarelli (2017); Meschi vd. (2016), Bogliacino vd. (2014); Üçdoğruk (2006); Hollanders ve Weil (2002) çalışmalarının bulguları ile paralellik göstermektedir.

Hizmetler sektöründe, Ar&Ge harcamalarındaki %1'lik bir artışın sektörün toplam istihdam içindeki payını % 0.26 artırdığı tespit edilmiştir. Hizmetler sektörü bilgisayar, bankacılık, ulaşım, turizm gibi teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerin yanı sıra daha düşük teknoloji kullanımı gerektiren çeşitli hizmet gruplarından oluşmaktadır. Elde edilen bilgiler ışığında Türkiye ekonomisinde ilgili dönemde teknolojik gelişmenin teknoloji yoğun hizmet sektörleri aracılığıyla kalifiye emek kullanımı gerektiren alanlarda istihdam oranını artırdığı sonucuna ulaşılabılır. Elde edilen bu bulgu, Fung (2006)'nın ABD bankacılık sektöründe, Bogliacino ve Vivarelli (2012)'nin AB ülkeleri hizmet sektöründe, Bogliaciano vd. (2014)'nin Avrupa hizmet sektöründe çeşitli firmalar üzerine yaptığı çalışmaların bulguları tarafından desteklenmektedir.

Sektörel ücretin istihdam üzerindeki etkisi incelendiğinde; tarım sektöründe ücretlerdeki %1'lik bir artışın sektörün toplam istihdam içindeki payını %0.46 azalttığı görülmektedir. Sanayi sektöründe ücretlerdeki %1'lik bir artışın sektörün toplam istihdam içindeki payını %0.17 artırdığı; hizmetler sektöründe ise ücretlerdeki %1'lik bir artışın sektörün toplam istihdam içindeki payını %0.13 artırdığı gözlemlenmektedir.

Bazı meslekler uzun bir eğitim ve öğrenim sürecini gerekli kılmaktadır. Emeğin kalitesini artırmaya yönelik bu faaliyetler eğitim ve öğretim aracılığıyla iş kalitesinin artırılmasına yönelik bir süreç olarak da değerlendirilmektedir. Bu süreç, hem harcanan zaman hem de kullanılan kaynaklar açısından ele alındığında, söz konusu bireyler için önemli bir maliyet unsurudur. Bu durum kalifiye emeğin daha yüksek ücret talep etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda, ihtiyaç duyulan kalifiye emek gücünü çekmek isteyen firmalar bu maliyetleri telafi etmeleri gerektiğinin farkındadırlar. Analizde ele alınan sektörlerin emek yapısı incelendiğinde, hizmetler ve sanayi sektörü gibi nispi olarak daha fazla kalifiye emek istihdamı gerektiren sektörlerde ücret artışlarının istihdamı da artırdığı görülmektedir. Tarım sektörü gibi kalifiye emek istihdamı gerektirmeyen sektörlerde yaşanan ücret artışlarının ise istihdamı düşürdüğü dikkat çekmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye'de istihdamı teşvik eden politika tercihlerinin sektörlerin dinamiklerine göre belirlenmesi önerilebilir. Özellikle hizmetler ve sanayi sektörü gibi teknoloji yoğunluğu nispi olarak daha fazla olan sektörlerde teknoloji odaklı istihdam yanlısı politikalar uygulanabilir. Bu bağlamda kalifiye emek istihdamını gerekli kılan ilgili sektörlerde uygulanacak ücret politikaları istihdamın artırılmasında kilit bir rol oynayabilir.

İleride bu konuda Türkiye örneğinde çalışma yapacak araştırmacılara firma düzeyinde araştırma yapmaları tavsiye edilebilir. Bu bağlamda ekonomide faaliyette bulunan firmalar yer aldıkları sektörler göre gruplandırılarak söz konusu ilişki firma düzeyinde incelenebilir. Sektör içinde farklı teknoloji yoğunluğuna sahip firmaların olabileceği düşünüldüğünde elde edilecek bulgular hem firma sahiplerine hem de politika yapıcılara yol gösterecektir. Ayrıca, teknoloji ve

⁷ Analiz döneminde, Türk otomotiv sektöründe yaşanan teknolojik gelişmelerin istihdamdaki bu artışta etkili olduğu yorumu yapılabilir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Otomotiv Sektörü Raporu (2019)'a göre, otomotiv sektörü demir-çelik, lastik, petro-kimya gibi ana sanayi kollarının önemli bir hammadde alıcısıdır. Bu nedenle bu sektörde yaşanan teknolojik gelişmeler ilgili diğer sanayi kollarını da teknolojik gelişmeye itmektedir. Otomotiv sektörü kendisi dışında hammadde, yan sanayi ürünleri ve nihai malların tüketiciye ulaştırılmasında pazarlama, bayi, servis, sigorta ve finans gibi sektörlerle de yakın ilişki içindedir. Özellikle tüketicilerin güvenlik ve çevre standartlarına yönelik beklentileri teknolojik gelişmeye neden olmaktadır. Bu bağlamda özellikle ürün yeniliğine yönelik Ar&Ge araştırmaları önem kazanmaktadır.

ücret dışında istihdamı belirleyen birçok değişken bulunmaktadır. Söz konusu değişkenler de modele dahil edilerek daha kapsamlı bir analiz gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. & Restrepo, P. (2018). *Artificial Intelligence, Automation and Work*. NBER Working Paper Series, Working Paper 24196.
- Bárány, Z. S. & Siegel, C. (2020). Biased Technological Change and Employment Reallocation. *Labour Economics*, 67, 101930.
- Bogliacino, F., Piva, M. & Vivarelli, M. (2014). Technology and Employment: The Job Creation Effect of Business R&D. *Rivista Internazionale di Scienze Sociali*, 3, 239-264.
- Bogliacino, F. & Vivarelli, M. (2012). The Job Creation Effect of R&D Expenditures. *Australian Economic Papers*.
- Bond, S. & Eberhardt, M. (2013). Accounting for Unobserved Heterogeneity in Panel Time Series Models. Nuffield Collage, University of Oxford, Mimeo.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies, Econometrics Issue*, 47(1), 239-253.
- Brouwer, E., Kleinknecht, A. & Reijnen, J. O. (1993). Employment Growth and Innovation at the Firm Level. *Journal of Evolutionary Economics*, 3(2), 153-159.
- Coad, A. & Rao, R. (2007). The Employment Effects of Innovations in High-Tech Industries. *Papers on Economics and Evolution*, No. 0705, Max Planck Institute of Economics, Jena.
- Dünya Bankası, Dünya Gelişim Göstergeleri (WDI), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- Eberhardt, M. & Bond, S. (2009). Cross-section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. *Munich Personal RePEc Archive Working Paper No. 17870*, Germany.
- Eberhardt, M. & Teal, F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. (*Economic Series Working Paper 515*). University of Oxford, Department of Economics.
- Fung, M. K. (2006). Are Labor-Saving Technologies Lowering Employment in The Banking Industry? *Journal of Banking & Finance*, 30, 179-198.
- Greenan, N. & D. Guellec (2000). Technological Innovation and Employment Reallocation. *Labour*, 14, 547-90.
- Hollanders, H. & Weel, B. T. (2002). Technology, Knowledge Spillovers and Changes in Employment Structure: Evidence from Six OECD Countries. *Labour Economics*, 9(5), 579-599.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Kılıçaslan, Y. & Töngür, Ü. (2019). ICT and Employment Generation: Evidence from Turkish Manufacturing. *Applied Economics Letters*, 26(13), 1053-1057.
- Lenger, A. (2016). The Inter-Industry Employment Effects of Technological Change. *Journal of Productivity Analysis*, 46(2-3), 235-248.
- Meschi, E., Taymaz, E. & Vivarelli, M. (2016). Globalization, Technological Change and Labor Demand: A Firm-Level Analysis for Turkey. *Review of World Economics*, 152(4), 655-680.
- OECD Veri Tabanı, <https://data.oecd.org/earnwage/employee-compensation-by-activity.htm>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- OECD (2012). Technology, Productivity And Job Creation: Best Policy Practices. <http://www.oecd.org/industry/ind/2759012.pdf>.
- Okumu, I. M., Bbaale, E., & Guloba, M. M. (2019). Innovation and Employment Growth: Evidence from Manufacturing Firms in Africa. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 8(7), 1-27.

- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics No. 0435*, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Piva, M. & Vivarelli, M. (2017) Is R&D Good for Employment? Microeconomic Evidence from the EU. *IZA Discussion Papers*, No. 10581, Institute of Labor Economics (IZA), Bonn.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). Otomotiv Sektörü Raporu. Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, *Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi*.
- Silva, H. G. & Lima, F. (2017). Technology, Employment and Skills: A Look into Job Duration. *Research Policy*, 46(8), 1519-1530
- Tamayo, M. P. & Huergo, E. (2016). The Effect of R&D Services Offshoring on Skilled Employment: Firm Evidence. *The World Economy*, 39(9), 1414-1433.
- Taymaz, E (1996). Technological Change and Employment in Turkish Manufacturing Industries, in Bulutay, T. (ed.), *Technology and Employment*, p. 187-224, Ankara: SIS.
- Üçdoğruk, Y. (2006). Employment Impact of Product and Process Innovation in Turkey. *Ege Akademik Bakış*, 6(1), 87-99.
- Vivarelli, M. (2014). Innovation, Employment and Skills in Advanced and Developing Countries: A Survey of Economic Literature. *Journal of Economic Issues*, 48(1), 123-154.
- Vivarelli, M. (2015). Innovation and Employment Technological Unemployment is not Inevitable- Some Innovation Creates Jobs, and Some Job Destruction can be Avoided. *Innovation and Employment. IZA World of Labor*, 154.
- Zhu, C., Qiu, Z. & Liu, F. (2021). Does Innovation Stimulate Employment? Evidence from China. *Economic Modelling*, 94, 1007-1017.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to analyze the effects of R&D expenditures on sectoral employment over the period 1996-2017.

Methodology

Cross-section dependency and unit root tests show that variables are cross-sectionally dependent and integrated of I(1). In this context, the estimation method has to be robust to cross-section dependence. The Augmented Mean Group (AMG) estimator developed by Eberhardt and Bond (2009), Eberhardt and Teal (2010) and Bond and Eberhardt (2013) is employed, which does not require pre-testing procedure whether the series are cointegrated, or not.

Findings

A 1% increase in R&D expenditures decreases share of the employment in the agriculture sector by 0.13%. It increases share of the employment in industry and services sectors by 0.16% and 0.26%, respectively. A 1% increase in wages reduces share of the agricultural employment by 0.46%. While a 1% increase in wages in the industrial sector increased share of the employment by 0.17%; a 1% increase in wages in the services sector increases share of the employment by 0.13%.

Conclusion and Discussion

The results obtained from the AMG estimator show that a 1% increase in R&D expenditures reduces the share of employment by 0.13%. As agricultural sector is a labor-intensive sector, it is likely that technological developments that encourage capital-intensive production will be substituted for labor. It is a very consistent result from a theoretical point of view.

It has been revealed that a 1% increase in R&D expenditures increases the share of the industrial sector employment by 0.16%. Technological development has a twofold effect on industrial sector employment. The production of new machinery and equipment increases the employment of qualified labor for the industries that developed the technology. As a result of the substitution of new technologies instead of labor in the sub-sectors, there may be decreases in employment. In addition, technological unemployment in sub-sectors in the process of adaptation to new technology can have an impact on employment rates. This finding is quite consistent with Greenan and Guellec (2020), Kılıçaslan and Töngür (2019); Okumu et al. (2019); Piva and Vivarelli (2017); Meschi et al. (2016); Bogliacino et al. (2014); Üçdoğruk (2006); Coad and Rao (2007); Hollanders and Weil (2002).

In the services sector, a 1% increase in R&D expenditures increased share of the employment by 0.26%. This finding is supported by the findings of Fung (2006) and Bogliacino, and Vivarelli (2012) and Bogliacino et al (2014).

When the effect of sectoral wage on employment is examined; it is seen that a 1% increase in wages in the agricultural sector reduces the share of the employment by 0.46%. A 1% increase in wages in the industrial sector increased share of the employment by 0.17%; In the services sector, it is observed that a 1% increase in wages increases employment by 0.13%.

Some professions require a long training and learning process. These activities aiming to increase the quality of labor are also considered as a process to increase the quality of work through education and training. When this process is considered in terms of both the time spent and the resources used, it is an important cost element for the individuals in question. This results in skilled labor demanding higher wages. In this context, firms that want to attract the needed skilled labor are aware of the need to compensate these costs. When the labor structure of the sectors considered in the analysis is evaluated, it is seen that wage increases in sectors that require relatively higher qualified labor employment, such as the services and industry sectors, also increase employment. Wage increases in sectors that do not require qualified labor, such as the agricultural sector, are observed to decrease employment.

Policymakers should decide employment policies considering the dynamics of relevant sectors. Technology oriented pro-employment policies can be implemented in sectors with relatively higher technology intensity, especially in the services and industry sectors. In this

context, wage policies to be implemented in relevant sectors that require qualified labor employment can play a key role in increasing employment.

In the future studies, firms can be grouped according to the sectors in which they are located and this relationship can be examined at firm level. Considering that there may be firms with different technology intensity in the sector, these findings will guide both firm owners and policy makers.

THE USE OF SHINTO FOR THE LEGITIMIZATION OF JAPANESE AGRESSION IN EAST ASIA

Araştırma Makalesi / Research Article

Kadioğlu, A. M. (2021). *The Use of Shinto For The Legitimization of Japanese Agression in East Asia*. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 492-500.

Geliş Tarihi: 01.02.2021

Kabul Tarihi: 07.06.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Ahmet Murat Kadioğlu
dr.ahmetmkadioglu@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-9786-1904

ABSTRACT

During the Japanese invasion in China, the spiritual pillar of the modern Japanese imperial system, the Shinto, reflected ideas of military aggression, and shrines were established in a wide range of areas in China, especially militarily and economically important areas. As an extension of the Japanese state, the shrines were dedicated to goddess Amaterasu and Emperor Meiji and other imperial family members. These shrines were not only built for the soldiers who were posted in these areas, but also for the Japanese migrants and later on for the local population. Especially in Taiwan and Manchuria, the local population also seems to have participated in the rituals. The reasons for this phenomenon as well as the reasons for the Japanese government to use Shinto for its political aims in China are discussed in this paper with references to primary sources. Newspaper articles and archival materials from Japan are used for coming to the conclusions, and these materials were read critically to eliminate the nationalist biases on such documents of the period. Since Shinto is often treated as a religion peculiar to Japan, its presence during the war years outside of Japan and its worshippers within the local populations of the occupied areas are rarely examined. Therefore this paper aims to shed light on the Shinto shrines and their aims as well as communities. Since this issue as well as shrines such as Yasakuni and their branches still controversial in China and Japan, the political side and the ideological details are omitted while focusing on the history of the shrines within Mainland China and Taiwan.

Keywords: Japan, China, Taiwan, Shinto, Pacific War

JAPON İŞGALİNİN MEŞRULAŞTIRILMASINDA ŞİNTONUN KULLANIMI

ÖZ

Çin'de Japon işgali sırasında modern Japon İmparatorluk sisteminin ruhani temel direği olan Şinto dini, Japonya'nın askeri saldırganlık fikirlerini yansıtıyordu. Çin'de askeri ve ekonomik açıdan önemli olan geniş alanlara Şinto tapınakları inşa edildi. Bu tapınaklar Japon devletinin bir uzantısı olarak Tanrıça Amaterasu, İmparator Meiji ve diğer önemli imparatorluk ailesi üyelerine adanmışlardı. Bu tapınaklar yalnızca bu bölgelerde görev yapan Japon askerleri için değil, aynı zamanda gelen Japon yerleşimciler ve daha sonra yerel halk için de inşa edilmişlerdi. Özellikle Tayvan ve Mançurya'da yerel halkın da ritüellere katıldığı görülmektedir. Bu fenomenin nedenleri ile Japon hükümetinin Çin'deki siyasi amaçları için Şinto tapınaklarını kullanmasının nedenleri bu makalede birincil kaynaklara dayanılarak irdelenmiştir. Gazete makaleleri ve Japon arşiv belgeleri çıkarımlarda bulunmak için kullanılmış ve bu belgeler dönemin milliyetçi ve taraflı bakış açısı nedeniyle eleştirel bir okumadan geçirilerek analiz edilmiştir. Şinto genellikle Japonya'ya özgü bir din olarak görüldüğü için savaş yıllarında Japonya dışında ve özellikle işgal bölgelerindeki yerel halk arasındaki varlığı nadiren incelenmiştir. Bu nedenle bu çalışma bu bölgelerdeki Şinto tapınakları ile bu tapınakların cemaatlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu konu ve Yasakuni gibi tapınaklar günümüzde dahi siyasi açıdan Japonya ve Çin'de tartışmalı meseleler oldukları için konuyla ilgili ideolojik ve siyasi tartışmalar göz ardı edilerek yalnızca Çin ve Tayvan'daki bu tapınakların tarihçeleri üzerinde odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Japonya, Çin, Tayvan, Şinto, Pasifik Savaşı

1. INTRODUCTION

Shinto was originally a Japanese folk belief system comprising of different myths and folk lore as well as elements from Buddhism, Daoism, Confucianism and shamanism at different degrees throughout history. During the first stages of its development before the Nara period Shinto was more like a patchwork of animistic and shamanic belief systems of different societies and peoples scattered on the Japanese archipelago (Atik, 2012a: 109). After the Yamato clan united parts of Japan, the myths of the different tribes were compiled. During the Heian period influences from Korea and China also had an impact on the development of Shinto into an organized religion. Actually, from its very early days onwards Shinto was used as a political tool. The imperial family and its ally clans claimed legitimacy and political power through the myths and the creation stories codified in *Kojiki* and *Nihongi*. Amaterasu, the sun goddess and the mythological grandmother of the first Japanese emperor was placed on the apex of the Japanese pantheon. The other gods and goddesses from whom the other Japanese and sometimes even Korean and Chinese clans claimed descent were placed in accordance with their military and political relationship to the ruling Yamato clan. Later on, during the medieval and early modern periods, Shinto went into a gradual decline along with the fortunes of the imperial and old aristocratic families. During the Edo period, there was an anti-Christian xenophobic tendency among the intellectuals. These movements generally termed as *wagaku* (和学) were later on influential in the ideology that led to the *bakumatsu* and the Meiji reformation which claimed to give back the right to govern Japan to the emperor. After the Meiji Restoration, the Japanese government used Shinto as a pretext for its political aims as well as military expansionism until the end of the Second World War.

Establishing Shinto shrines outside of Japan was a new phenomenon that went hand in hand with Japanese expansion overseas. Although the Japanese invaded Korea during the late 16th century under the rule of *kanpaku* Hideyoshi Toyotomi who united Japan, shrines were not erected in Korea during that brief invasion. Hideyoshi also tried to legitimize his invasion of Korea through Shinto claiming that he saw a dream in which the sun goddess giving him orders (Atik, 2012b: 239). The Japanese pirates and samurai who served as mercenaries and the Japanese merchants who established colonies in East Asia and south East Asia during the same time are also not reported to have established Shinto shrines overseas. However, the type of Shinto promoted by the Meiji and later governments was in essence different from the pre-modern Shinto. Beginning with the Kamakura shogunate, the real power gradually fell to the hands of the warrior class, also called as the samurai in modern historiography. Their legitimacy only derived from the imperial decrees that enabled them to rule the different areas of the country “in the name of the emperor” or serve as the proxies of aristocrats and temples who were the original owners of the lands they ruled. Therefore, the Tokugawa shogunate tried to put Shinto under control. Although Shinto was never suppressed or banned, and to the opposite, protected by the shogunate, the shogunate promoted Buddhism for legitimizing their rule. In 1665, in a decree issued by the shogunate, the controls on the Shinto shrines and their priests were tightened. After on, all the Shinto shrines were ordered to have a Buddhist temple inside, and all the Buddhist temples were ordered to house a shrine. In time, the two religions fused through the exchanges of ideas despite keeping their different identities. Just like the Bön religion of Tibet, Japanese Shinto might have been absorbed by Buddhism had it not been revived by the *wagaku* (和学) and *kokugaku* (国学) movements. However, the revived version of Shinto was in many ways different from what it originally was. Shinto which began as a folk belief system and later on folk religion under the influence of Buddhism continued its existence until today in Japan. However, the version of Shinto which is the subject of this paper was deliberately created in the palace during the Heian period and the revived version was again in many ways different from the folk Shinto, but also the medieval one. Its first aim was to prove that the right to govern Japan was solely under the authority of the emperor who descended from the sun goddess Amaterasu. Secondly, by the beginning of the 17th century Japan had already engaged with the European and non-European countries other than China and Korea, the traditional trade and cultural partners of Japan. This reinforced the convictions of the Japanese about their uniqueness as they witnessed the different

cultures and belief systems. This tendency was not new since Nichiren, a Buddhist monk in Japan who established one of the few native Buddhist sects in Japan that not only thrived in Japan but was also carried by the Japanese to the occupied territories in Assia as will be discussed later pointed out during the 13th century. However, it was Hayashi Razan who not only advocated and in many ways convinced the Tokugawa shogunate for the closed country policy (sakoku/鎖国) but in his works pointed out the necessity to isolate Japan and prevent its unique culture and character from losing its purity by contact with the foreigners (Atik, 2012a: 112). Just like all the other pre-modern societies, Hayashi Razan and others were referring to religion and culture for pointing out their different identities. Just as Christianity, either in its Catholic or Protestant form was a marker along with language but not always necessarily (Spain, France, England and many other countries of Europe had different languages still spoken by their subjects and did not consider the speakers of these languages as alien subjects, but Jews even though speaking the same language and being born in the same city were seen as aliens under law and in the eyes of the sovereigns in many parts of Europe. Japan on the other hand was in a different situation, and yet would use Shinto as an identifier in its nation-building process. Japan mainly belonged to the Confucian and after the 13th century, the Neo-Confucian civilization circle, and just like Korea and China, one's ethnicity, language or religion did not matter to be considered civilized and part of the political entity in question. What mattered was one's ability to adopt and retain the socio-political cultural requirements of Confucianism and Neo-Confucianism. The Europeans, Manchus, Mongols or South East Asians that the Japanese encountered beginning from the 16th century onwards could thus be used as outsiders to use as the other while the Chinese and the Koreans could settle within the Japanese society from the very early times onwards. However, the Manchus and their dynasty in China created a problem for the Neo-Confucian ideology just as it did during the Mongol Yuan dynasty. While the Koreans, as a result of Manchu occupation, accepted the Manchu's receiving the mandate of heaven, the Japanese did not accept it, and even discussed for a while, invading China and saving it from barbarian invasion. But due to different reasons, both the Koreans and the Japanese decided on a closed country policy distancing themselves from the westerners as well as the Chinese. The Japanese also feared Christianity, which was at the core of the sakoku arguments of Hayashi Razan, but the developments in China no doubt influenced their decisions. After a long round of discussions, the shogunate decided not to deal with either the Christians or the Manchu both of which were seen as external threats. However, in order to suppress Christianity in Japan, the authorities utilized both the Buddhist clergy and the Shinto shrines. Every new born Japanese was compulsorily registered in a Shinto shrine where his/her family members were also registered and they were obliged to attend Buddhist temples and their rites as well. While the Shinto clergy who were by this time in a way subsumed by the Buddhist clergy were not given a role other than registering the newborn and submitting the records to the authorities if needed, the Buddhist clergy were held responsible for observing and reporting the families under their register.

2. METHODS AND DATA

The worship of Shinto outside of Japan, especially in China, Taiwan and Korea is a controversial issue even today and it was quite difficult to document first hand testimonies from those who witnessed the events. Therefore, mainly the documentary evidence at hand from the Japanese sources of the era as well as the secondary studies on the issue with extensive use of first hand materials have been chosen. As mentioned above, since the participants of Shinto rituals hid themselves after the Japanese occupation ended, it was also close to impossible to find documents in China and Korea since these were mostly destroyed. As a result the Japanese documents at hand were used for supporting the main arguments after some critical reading of especially the first hand materials since they were especially prone to being biased as a result of the ongoing nationalist atmosphere and the war. Archival documents and the first hand materials were accessed digitally from the digital archives of Japan. Secondary sources were borrowed from libraries in Canadian and Turkish University libraries.

3. DISCUSSION

As mentioned in the introduction, with decrees concerning the Shinto clergy, the religious activities of the monks, more importantly their political roles were limited. However, this would change with the Meiji restoration. The supporters of Emperor Meiji derived the legitimacy of their rebellion against the shogunate from the Shinto schools of thought and not surprisingly, these cliques made Shinto the state religion after they came to power. Emperor Meiji was proclaimed a living god and deified after his death. Perhaps the most prominently political use of Shinto for propaganda and legitimization of Japanese aggression in East Asia was the Yasakuni Jinja which still remains to be a controversial shrine among the Japanese as well as the neighboring countries. On 9th of December 1867, with the imperial decree the Meiji government was announced. One of the first acts of the government was to proclaim Shinto as the state religion. On March 1868, Daijōkan (太政官) announced that the imperial system as had been decreed by the first emperor Jimmu would be restored (Kodama Kota & Okubo, 1960: 174). The same year in October Emperor Meiji announced in the sacrificial rituals of Hikawa Shrine in Saitama that “since Emperor Shujin (崇神) observing the sacrifices by the imperial palace has been the foundation of government and religion” (Kenichi Sakamoto, 1981: 208–209). In July 1869, Meiji government made administrative reforms and the Jingikan (神祇官) under the Daijōkan was upgraded to the same status as Daijōkan. At the same time, the sacrificial rituals in the shrines were rectified and reformed on a national scale. On February 2 1870, the Taikyo Senpu was announced by the emperor which stipulated that Shinto would proselytize and new shrines and offices would be established for this purpose (Kenichi Sakamoto, 1981: 211). These offices and shrines were to teach people how to revere and worship the gods and the emperor “correctly”. This became one of the most efficient ways of promoting nationalism and using Shinto, which normally was more of an animistic nature as a nationalist ideology. In March 1872, the government began a movement to educate the public about Shinto. In order to reinforce the influence of the office on the general public, Buddhist teachings were also included and the office undertook to teach a “national” Buddhist version of the religion. In April 1875, the Bureau of Shinto Affairs was established and given responsibility over all the Shinto shrines in the country and teaching of Shinto was put under this new bureau's responsibility. In 1880, the members of the bureau were divided into Ise and Izumi factions and the famous controversy of the gods began. The Ise faction claimed that only three gods (Amenominakanushi, Takamimusubi and Kamimusubi) and the major gods were to be revered whereas the Izumi faction also revered the other gods. This controversy continued until Emperor Meiji intervened in March 1881 and decreed that the god of each shrine was to be worshiped along with the ruling emperor, the past emperors and the royal gods. In 1900 27th of May, the Meiji government further interfered in the religious affairs of the country by setting up a Shinto Bureau within the Ministry of Internal Affairs while leaving the management of the other religious institutions in the Bureau of Religious Affairs (Korematsu Sakamoto, 1994: 305–311). This move clearly set Shinto apart from the other religions with the implication that Shinto was a state religion and at the same time a state affair. After a series of such reforms, Shinto became in essence the state religion of Japan while this new type of Shinto came to be called as state Shinto by the later historians, the folk Shinto continued to exist to some extent. After Japan entered the WWI, it declared war on Germany and took over the German colonies in China and the Pacific Ocean. Along with Taiwan, these new colonies became the earliest Chinese speaking areas coming under Japanese control. While in Japan Shinto was used for raising the military spirit by praying for the military and the empire as well as the emperor and building state Shinto shrines such as Yasakuni Shrine which was dedicated to the souls of the Japanese soldiers who died abroad, the Japanese government also began to build Shinto shrines in its newly invaded territories in Korea and China as well.

The first introduction of Shinto into China began in Taiwan after Japan annexed the island following the Sino-Japanese war. In June 1895, Japan invaded Taiwan and the Penghu Islands and appointed Hiyama Yuki as governor. There were two Shinto priests accompanying the army named Yamaguchi Satoshi and Kai Kazuhiko (Japan Prime Minister's Office, 1900). After a special

administrative office was established for Taiwan, Shinto Shrines were also erected in memory of the marine soldiers (Ogasawara, 1953: 54). The Great Taiwan Jinja was established in October 1900 in Taipei by Yamaguchi Satoshi as the first Shinto Shrine in China. Until their surrender in 1945, the Japanese government established throughout the island in important cities such as Tainan, Gaoxiong, Taizhong, Xinzhu, Hualian etc. as branches of the Great Taiwan Shrine and the other shrines dedicated to Shinto gods or the emperor and the state, but most importantly to Prince Kitashirakawa Yoshihisa. Prince Kitashirakawa was deified after he died of Malaria near Tainan while commanding the elite 1st division of the army. He was the first imperial family member of Japan to have died outside of Japan (Asami, 2008: 121) and the first to die in battle since the Songoku Jidai (Era of Warring States). He was actually a Buddhist priest during the Edo period but after the Meiji Restoration, he became the head of his family following his brother's death (Yuoka, 1998: 81). Following the Sino-Japanese War and occupation of Taiwan and other areas, Russia and Japan waged war on each other for supremacy over Korea and Manchuria. In 1905 Russia was defeated and the parties signed the Portsmouth Treaty. Following the treaty, the Japanese established the Andong Shrine in Manchuria on a strategic point for entry into Korea near the Yalu river. This was actually preceded by the first Japanese military colony in Andong which was established in May 1904 during the war. Later on, according to the records of Manchuria Shrines Bureau, there were 42 shrines in Manchuria as of 1930 (Ogasawara, 1953: 255–256). The Great Taiwan Shrine and the Andong Shrine were probably established for the Japanese military by the priests accompanying the Japanese army as in the example of Yamaguchi Satoshi. However, the shrines in rural and urban areas must have been aimed at promoting Shinto in these areas within the public. After the second Sino-Japanese War, Japan swiftly began to take over territories in China, especially the North East. It was claimed by some of the proponents of State Shinto such as Horie in *Kôkoku Jihô* (Imperial Times Newspaper) that one of the most urgent issues in Manchuria and North Eastern China was to establish Shinto shrines and promote Shinto there (Hideo, 1932: 31). In fact, there were different types of Shinto shrines established in China. Without exception, the first type was established by the military serving the needs of the military. Secondly, the Manchurian government which was created by the Japanese occupation forces as a puppet state to legitimize the Japanese occupation there. These shrines were aimed at the local population in Manchuria rather than the Japanese soldiers. The third kind of shrines were established in urban and rural areas for the Japanese migrants as well as the local residents as mentioned above.

At this point, it might seem ironic that a religion modified for the nationalist and aggressive ambitions of a country should be used for legitimizing its occupation of a foreign land in the eyes of the residents of the occupied area. While the use of Shinto for legitimizing the occupation of Korea was based on Hachiman myths, there was no precedent for China. But the state Shinto served the purpose of deifying the soldiers who died in battle, thus mitigating the reactions within the Japanese society against war. It was also used for giving morale to the soldiers on the battlefield as was seen in the example of kamikaze attacks by the pilots who were indoctrinated to believe that they would become gods after death. While these actions are understandable for the Japanese public, the Korean and Chinese participation in state Shinto rituals and shrines needs explaining. For China, although there was a sense of Chineseness, it was different from Japan which had evolved into a modern nation and was previously relatively an ethnically homogenous country in pre-modern times. China on the other hand, had already been under Manchu rule since 17th century, and ethnicity or nationality in a modern sense was only limited to a narrow circle of intellectuals. In this respect, the Japanese were from a traditional point of view, no different than the Mongols or the Manchus. In fact, from a Confucian point of view, the Japanese Emperors, having embraced both traditional and later on the Zhu Xi version of Neo-Confucianism were a better choice than the Manchus or Mongols who were considered to be barbarians (Atik, 2021: 349). Other than Confucianism, Buddhism was also a uniting element for the Japanese and their neighbors, but the use of Shinto was controversial. However, a holistic approach to Shinto and Daoism will reveal some apparent resemblances. Although from a meticulous theological and philosophical points of view, the two religions were quite different despite the ostensible similarities, for an ordinary Chinese or a Manchu, Shinto offered familiar ideas such as ancestral worship, sacrificial rituals, local gods and a syncretism with

Buddhism. This in a way explains the participation of some local residents in the Shinto rituals of shrines as mentioned by a shrine community of the Tianli village in Manchuria (Sakurai, 1998: 223). Although some of the incentives were most probably political and economic favors to be gained from participating in the rituals alongside the new ruling class of Japanese soldiers and officials for the bourgeoisie and bureaucracy, for the rural population as in the Tianli village where Chinese villagers and Japanese migrants of peasant origin cohabited, such an act was not necessary. In many ways Shinto was perhaps just another religion that entered China like Buddhism, Christianity and Islam, and with its syncretic nature had the ability to be more flexible. The Chinese society still exhibited a traditional structure to a great extent which was one of the reasons the nationalists failed where the Communist party succeeded having perceived the “feudal” structure. Therefore, just like Christianity, Shinto might have been accepted by the local population as a new religion coming from abroad. Since in Korea and China, collaboration with the Japanese occupation forces is still a controversial issue, studies on this topic are very limited and are hard to conduct since participants would understandably be unwilling to admit such participation, it is hard to estimate exact numbers and the perception of Shinto by the local population. Another question is why did Japan choose Shinto as a legitimizing and uniting tool in China and Korea instead of Buddhism, which they already shared. The Mongols and the Manchus promoted Buddhism as a state religion despite having their own religions such as Tengrism. In addition to using state Shinto for motivating the Japanese population in times of war, the Japanese government which was dominated by the nationalists saw state Shinto as an important ideological tool. The Japanese Consul in Beijing stated in 1940 that the Beijing Shinto Shrine established in Gongyuan would not only bring spiritual joy to the Japanese residents in Beijing, but would also help the Chinese residents to recognize the greatness of Japan and to help Chinese people to regain their glory and be united with the Japanese people (Murakami, 1986: 214). While Buddhism preached equality of humans and peace, for the nationalist government Shinto served their purposes better by claiming descent from gods for the imperial family and a set of gods creating Japan as a superior country for a superior race. Secondly, especially in Taiwan and Manchuria which had relatively smaller populations, the Japanese government pursued an assimilation policy followed by Korea. Shinto in this respect offered a better alternative to Buddhism. Traditionally in Japan, families were expected to, in fact, beginning from 1640 until the lift of ban on Christianity following the Meiji Restoration, they were responsible for registering the new born babies to shrines and enter their names in the family registers of the shrines. While the Chinese also had the tradition of keeping family records, families mostly did this. However, registering families in Shinto shrines and associating them with certain gods was expected to create a mutual identity and sense of belonging with Japan. Thirdly, the local populations in these areas would be accepting the Japanese Emperor and the imperial family as their rightful sovereigns by worshipping them in the shrine thus creating a sense of a simple dynastic change from the Manchu Qing to the Japanese rather than a foreign invasion. As Atik states, the roots of associating Shinto with state ideology went back to the Edo period was closely related to Japanese political modernization (Atik, 2012a: 103). Therefore, despite originally not being a religion with universal claims such as Buddhism and Christianity, Shinto offered an alternative to the newly emerging colonial power in its modified form.

4. CONCLUSIONS

Japan’s occupation of China although relatively brief compared to the other colonial powers left enduring marks on the public memory and Shinto Shrines such as Yasakuni still play a controversial role in the politics of Japan both within and without in its relations with its neighbors. Shinto which seemed to have been absorbed and assimilated by Buddhism actually played a major role in the aftermath of the Meiji Restoration as explained above, and its role in China following the Japanese occupation is rarely dealt with due to its political implications today, and when studied this topic is rarely dealt with by excluding the current politics and nationalism due to the sufferings of the past century by the people in the occupied territories. However, the use of Shinto as an ideological tool by Japan during this period needs to be studied more objectively in terms of its history of religion side. This period was the only one in world history for an originally animistic belief system to turn into a state ideology and an organized religion in a modern sense and spread over a large area. While

the Mongols and Turks also brought their shamanistic Tengri belief systems with them to the lands that they conquered in medieval times and the Mongols made it their state ideology in a similar way to the Japanese state Shinto centuries before them, they did not try to or permit it to spread among the local populations where they went. Although this paper deals with the historical side of spread of Shinto in China through the state shrines, theological side of State Shinto also needs to be examined in further detail especially concerning its view of “foreign” converts.

BIBLIOGRAPHY

- Asami, M. (2008). *皇族誕生 [Kōzoku Tanjō]*. Kadokawa Shoten.
- Atik, K. (2012a). Japonya, Kapalı Ülke, İdeoloji ve Din. *Doğu-Batı*, 60, 101–118.
- Atik, K. (2012b). Kore Aydınlanması: Joseon Dönemi. *Doğu Batı*, 61, 217–232.
- Atik, K. (2021). A Comparison of Komnenos Era Byzantine and Song Era Chinese Diplomacy with Nomadic Neighbors. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 70(1), 343–358. <http://www.turkiyatjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=4433>
- Hideo, H. (1932, January 2). 神道の満蒙進出 [Shinto no Manmō Shinshutsu]. *皇国時報 [Kōkoku Jihō]*.
- Japan Prime Minister’s Office. (1900). 台湾神社宮司山口透叙位ノ件 [Taiwanjinja Gūji Yamaguchi Tōru Joi no Kudan] (Main building-2A-016-00). National Archives of Japan Digital Archives; NATIONAL ARCHIVES OF JAPAN. <https://www.digital.archives.go.jp/das/meta/M0000000000000331187>
- Kodama Kota, & Okubo, T. (1960). 史料による日本の歩み: 近代編 [Shiryō ni yoru Nihon no ayumi: Kindai-hen]. Yoshikawa Kobunkan.
- Murakami, S. (1986). 天皇制国家と宗教 [Tennōsei Kokka to Shūkyō]. Nihon Heironsha.
- Ogasawara, S. (1953). 海外神社史 [Kaigai Jinja Shi] (Vol. 1). Kaigai Jinjashi Hensankai.
- Sakamoto, Kenichi. (1981). 明治神道史 [Meiji Shinto Shi] (2nd ed.). Tokyo Daigaku Shuppansha.
- Sakamoto, Koremaru. (1994). 国家神道形成過程の研究 [Kokkashindō keisei katei no kenkyū]. Iwanami Shoten.
- Sakurai, K. (1998). 満州の神社興亡史 [Manshu no Jinja Kōbō-shi]. Fuyōshobō Shuppan.
- Yuoka, Y. (1998). 皇族 [Kōzoku]. Yomiurishinbunsha.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Bu çalışmanın amacı Japonya'nın Pasifik Savaşı adı verilen aslında İkinci Dünya Savaşından önce başlamış işgal hareketleri sırasında Çin'in farklı bölgelerinde kurmuş olduğu Şinto tapınaklarını ve bu tapınaklarda yürütülen ayinlere katılımı belgeler ışığında inceleyerek Japonya'nın Çin'de ve Asya'nın diğer bölgelerindeki işgallerini meşrulaştırmada bu tapınakların rolünü incelemektir. Bu konu Türkiye'de hiç dikkat çekmediği gibi dünya literatüründe de dikkatlerden kaçmıştır ve bu nedenle hem Türk okurların ve akademisyenlerin hem de genel olarak akademinin yararlanması açısından alana katkıda bulunması ümit edilmektedir. Japon işgali genellikle askeri operasyonlar ve sivillere yapılan zulüm üzerinden işlenen bir temadır. Ancak bu işgalin kültürel ve düşünsel hegemonya kurma yönü nadiren dikkat çekmektedir ve aslında Japon işgal planlarının önemli bir parçasıdır. Bu nedenle bu alanda daha fazla çalışmalar yapılması yararlı olacaktır. Japonya'nın pasifik savaşı sırasındaki faaliyetleri ve genel olarak Japon düşünce tarihi de ülkemizde çok az ilgi görmüş ve çalışılmış bir alan olması nedeniyle bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bu çalışma bu alanda özellikle Japonya'ya özgü olması nedeniyle Japonya dışında inananları bulunmadığı ve yayılmadığı varsayılan Şinto dininin işgal sırasında yalnız Çin'deki Japon askerleri arasında değil, Çinli ve diğer uluslardan kişiler arasında da yayılma gösterdiğini belgeler ve ikincil kaynaklar ışığında göstererek bu alanda katkı sağlanması umulmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada başvuru temel yöntem arşiv belgeleri ve ikincil kaynak ve araştırmaların analizi olmuştur. Bu konu günümüzde dahi Japonya'da ve diğer Doğu Asya ülkelerinde bireyler açısından sosyal dışlanma ve bazen de hukuki sonuçları olabilecek suçlamalara neden olmaktadır. Özellikle Kore ve Çin'de savaş dönemindeki "işbirlikçiler" konusu günümüzde dahi yalnız popüler kültürde değil siyasi ve sosyal alanda da hassas bir konu olmayı sürdürmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın konusunu oluşturan ve Japon olmayan bireyler hakkında doğrudan isim vererek örnekler vermek kendileri yaşamakta olanları tehlikeye atabileceği gibi hayatta olmayan kişilerin de aileleri için toplumsal dışlanma ve yargılanmayla sonuçlanabilir. Bu nedenle çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgeleri ve ikincil kaynaklarda mümkün olduğunca bireysel isimlere yer verilmeyip sayısal verilere ve tarihlere yer verilmiştir. Ayrıca kullanılan belge ve kaynaklardaki milliyetçi ve taraflı dil de göz önüne alınarak kaynaklar eleştirel bir okumadan geçirilmiş ve bu şekilde analiz edilmiştir. Nitekim kaynaklar devlet arşivi olması ve bu konuda yukarıda da belirtildiği gibi bireylerin gönüllü olarak deneyimlerini paylaşmaması nedeniyle kaynakların dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Bulgular

Japon işgali sırasında Çin'de de tıpkı Kore'de ve diğer Asya ülkelerinde olduğu gibi çok sayıda asker ve sivil yaşamını yitirmiştir. Aslında İkinci Dünya savaşı ile birlikte ve onun bir kolu olarak ele alınsa da bu bölgedeki savaş İkinci Dünya savaşıdan çok önce başlamış ve aralıklarla devam ederek Japonya'nın teslim olmasına kadar sürmüştür. Ancak bu süreç sırasında Japonya yalnızca askeri gücü ile değil yumuşak gücü ile de sahada etkin bir şekilde rol almış, Kore ve Mançurya'da okullar açarak birkaç nesli Japonca eğitimden geçirmiş, ayrıca düşünce alanında da tüm bölgede savaştan çok öncesinde egemen güç haline gelmiştir. Savaştan önce ve savaş sırasında çok sayıda Asya'lı genç Japonya'da eğitim almıştır. Buna ek olarak Japonlar işgal ettikleri önemli bölgelerde Tayvan ve Kore'den başlayarak zamanla Mançurya ve diğer bölgelerde de Şinto tapınakları kumuşlardır. Bu tapınaklar ilk başlarda bu bölgelerde görev yapan askerler ve aileleri ile bu bölgelere yerleşimci olarak gelen Japon aileler için kurulmuşlardı. Ancak zaman içerisinde bu tapınaklarda ibadete yerli nüfusun da geldiği görülmektedir. Bunun ise çeşitli nedenleri olduğu görülmektedir. İşgal hükümeti içerisinde görev alarak yükselmeden, Şinto'yu yerel dinlerle yakın bulmaya kadar uzanan geniş bir yelpazede sıralanabilecek nedenlerle işgal sırasında kurulan Şinto tapınaklarında ibadet ve ritüellere katılan Çinli, Mançu, Koreliler olmuş, ancak savaştan sonra bu durumu gizleme gereği duymuşlardır. Bu gizlilik ve siyasi sonuçlar nedeniyle bu konu uzun süre çalışılmamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Japonya'ya özgü yerel bir inanç sistemi olan ve aslında erken modern dönemde ve sonrasında modern dönemde devlet müdahalesi ile daha sistematik ve örgütlü bir dine dönüştürülene kadar Şinto birbirinden yerel farklılıklar gösteren animistik ya da yerel tanrılara olan inançlar bütününe verilen isim olarak kalmıştır. Budizmin gelmesinden sonra Budizm tarafından absorbe edilmesine rağmen, Asya'da Kore, Tibet gibi ülkelerin aksine varlığını sürdürmeyi başararak daha sonra ideolojik nedenlerle devlet himayesinde güçlenerek geri dönmüştür. Daha önce Japonya dışında yayılma şansı bulamamış olan Şinto inancı Japonya'nın önce Kore ve Tayvan'ı daha sonra ise Çin'in çeşitli bölgelerini işgal etmesi ile birlikte Asya'da ilk kez Japonya dışında da yayılma fırsatı bulmuştur. Japon askeri gücünün uzantısı olarak işgal edilen bölgelere giden Japon yumuşak gücünün bir uzantısı olan Şinto ilk başlarda bu bölgelerde yaşayan ve çalışan Japonlar için bu bölgede kurulan tapınaklarda yerel nüfusa da etki etmiş ve çok çeşitli nedenlerle savaş sonuna kadar taraftar bulmayı başarmıştır. Bu konu çok az akademisyen tarafından çalışma konusu edilmiş ve dikkat çekmemiştir. Bunda savaş sonrasında "işbirlikçi" olarak suçlanma korkusu ve Japonya'ya dair her şeyden nefret etme ve suçlama tepkisinin etkisi son derece büyüktür. Günümüzde dahi Tayvan'da işgal döneminden kalan Şinto tapınaklarının yalnızca varlıklarını sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda yeniden ibadete açılmaları ise bu bölgelerdeki yayılışın yalnızca işgal hükümetinin gözüne girmek ve işgalcilerle işbirliği yapmak olmadığını bazı kişilerin zorlama olmadan buralarda ibadet ettiğini göstermektedir.

SİPARİŞ MALİYETİ YÖNTEMİ VE KAYSERİ MİMAR SİNAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ'NDE BİR UYGULAMA

Araştırma Makalesi / Research Article

Terzi, A. (2021). Sipariş Maliyeti Yöntemi Ve
Kayseri Mimar Sinan Organize Sanayi Bölgesi'nde
Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 501-523.

Geliş Tarihi: 25.02.2021
Kabul Tarihi: 17.05.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TERZİ

Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

ahmetterzi@yandex.com

ORCID No: 0000-0003-4193-3782

ÖZ

Teknolojinin gelişimi ile birlikte emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretime hızlı bir geçiş yaşanmıştır. Üretim biçiminde yaşanan değişiklikler, üretim maliyetlerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Emek yoğun üretim döneminde işçilik maliyetleri toplam maliyetlerin büyük bir kısmına karşılık gelirken endirekt maliyetler nispeten daha küçük bir orana sahipti. Günümüz üretim ortamında ise endirekt maliyetlerin toplam üretim maliyetleri içindeki payı önemli oranda artmıştır. Bu yeni duruma uygun maliyetleme yöntemleri akademinin ciddiyetle ele aldığı temel konulardan biri olmuştur. Modern maliyetleme teknikleri, günümüz ihtiyaçlarına yöntemlerin karmaşıklığı, maliyetli oluşu, uygulayıcıların yaşadıkları zorluklar gibi nedenlerden dolayı cevap vermekte zorlanmaktadır. Birçok işletme bu zorluklar sebebiyle yeniden geleneksel yöntemleri uygulamaya başlamıştır. Bu yöntemlerin başında da Sipariş Maliyeti Yöntemi gelmektedir.

Bu çalışma, sipariş üzerine çalışan bir mobilya işletmesinde Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanmasını ve siparişlere ilişkin gerçeğe en yakın maliyet bilgisinin elde edilmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın diğer amacı ise yöntemin uygulanması ile ilgili literatüre katkı sunmaktır. Örnek işletmede, ilk aşamada belirlenen endirekt maliyetler, tespit edilen gider yerlerine en uygun dağıtım ölçüleri yardımı ile yüklemiştir. İkinci aşamada ise yardımcı gider yerlerinde toplanan maliyetler yine dağıtım ölçüleri kullanılarak esas üretim gider yerlerine yüklenmiştir. Bu aşamada Kademeli Dağıtım Yöntemi kullanılmıştır. Son aşamada tüm maliyetler siparişlere yüklenerek her bir siparişin gerçek maliyetleri hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda, uygulanabilirlik açısından elverişli olması nedeniyle Sipariş Maliyeti Yöntemi mobilya sektörüne tavsiye edilmiştir. İşletmede fire giderleri ile ilgili hiçbir veri tutulmaması ve işletme isminin açıklanamaması, satış fiyatı ile kar bilgilerinin saklı tutulması çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sipariş Maliyeti Yöntemi, Yapı Ürünleri, İmalat Maliyetleri, Maliyet Dağıtımı.

JOB-ORDER COSTING METHOD AND AN APPLICATION IN KAYSERİ MİMAR SİNAN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE

ABSTRACT

With the development of technology, there has been a rapid transition from labor-intensive production to technology-intensive production. After the changes in the mode of production, production costs also differed. During the labor-intensive production period, labor costs constituted a large part of the total costs. Indirect costs had a relatively small proportion. Today, the share of indirect costs in total production costs has an important ratio. Costing methods suitable for the new situation is one of the important issues of the academy. Modern costing techniques have difficulties in responding to today's needs due to the complexity of methods, high costs, and difficulties in implementation. Many businesses have started to apply

traditional methods again due to the difficulties experienced. One of these methods is the Job-Order Costing Method.

This study aims to apply the Order Cost Method in a furniture business that works with order and to calculate the closest real cost of orders. Another aim of the study is to contribute to the literature on the application of the method. The indirect costs arising in the sample enterprise were allocated to the cost centers with the help of the most appropriate cost drivers. Then, the costs collected in the auxiliary expenditure centers were loaded into the main production cost centers by using the distribution measures. At this stage, the Step Down Method was used. In the last stage, all costs are allocated to the orders and the actual costs of each order are calculated. As a result of the study, the Job-Order Costing Method was recommended to the furniture industry considering its applicability. The limitations of the study are the absence of waste costs and data in the business, the confidentiality of the business name, and the confidentiality of sales price and profit information.

Keywords: Job-Order Costing Method, Building Products, Manufacturing Costs, Cost Allocation.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlık, ihtiyaç olarak gördüğü ürünleri elde etmek için çaba sarf etmiştir. Bu ürünlerin bazıları doğada bulunurken, doğada nihai şekli ile bulunmayan, ancak insanın değişen ihtiyaçlarına karşılık gelen ürünlerin el yordamı ile üretilmesi gerekmiştir. Temel insan ihtiyaçlarının giderilmesi için büyük bir çaba gereken dönemlerde insan gücü üretimde başat üretim faktörü olarak öne çıkmıştır. Emeğin üretim faktörleri içerisindeki önemi, makinelerin üretim sürecine dâhil edilmesi süresince yıllar itibari ile azalsa da hala inkâr edilemez bir düzeydedir. Bu süreçte sanayi devrimlerini ardı ardına yapan insanlık, daha fazla üretim yapmayı ve bu yolla daha fazla kazanç elde etmeyi hedeflemiştir. Sanayileşmenin yaygınlaşması ile birlikte piyasalarda yaşanan rekabette de büyük bir dönüşüm yaşanmış ve işletmeler bu yoğun rekabet ortamında maliyetlerin önemini kavramışlardır. Üretilenin satıldığı, yani her arzın kendi talebini yarattığı (Say Kanunu) dönem sona ermiş, piyasa ve müşteri odaklı, yani her talebin kendi arzını yarattığı (Keynes'in karşıt görüşü) bir döneme girilmiştir. Müşteri taleplerine cevap verebilen işletmeler piyasada rekabet üstünlüğünü elde edebildiği için işletmeler maliyetlerin daha iyi hesaplanması gerekliliğine inanmaya başlamışlardır. Artık işletmeler ürettikleri ürünlere diledikleri kârı ekleyerek fiyatları belirleyebilme rahatlığını kaybetmişler, müşterilerin ürün için ödeyebilecekleri fiyatı dikkate almak zorunda kalmışlardır. Tüm bu gelişmeler maliyetlerin önemini arttırmış ve maliyetlerin doğru hesaplanmasını mümkün kılan yöntemlerin araştırılması hız kazanmıştır. Geleneksel Maliyet Yöntemlerinden biri olan Sipariş Maliyeti Yöntemi de bu arayışın neticesinde ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Üretim süreçlerinde yaşanan değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Kaynak Tüketim Muhasebesi gibi modern yaklaşımlar, geleneksel maliyet yöntemlerinin eksikliklerinin giderilmesi adına geliştirilmiş olsalar da, uygulamada ortaya çıkan zorluklar ve yöntemlerin aşırı karmaşık oluşu nedeniyle tam anlamıyla ihtiyaçlara cevap vermekten uzak kalmışlardır. Bu zorluk ve karmaşıklık ile baş edemeyen işletmeler, uygulanması daha kolay ve anlaşılması daha basit olan geleneksel yöntemleri kullanmaya devam etmişlerdir.

Bu çalışma geleneksel maliyet yöntemlerinden biri olan Sipariş Maliyeti Yönteminin bir üretim işletmesinde uygulamasını ele almaktadır. Literatür incelendiğinde, modern maliyet yöntemleri ile ilgili, hem imalat hem hizmet işletmelerinde yapılmış oldukça fazla çalışmanın olduğu, ancak Sipariş Maliyetleme ile ilgili çalışmaların son derece kısır kaldığı tespit edilmiştir. Türkiye'de yapılan tez çalışmaları incelendiğinde, Sipariş Maliyeti Yöntemi ile ilgili yazılan tezlerin yalnızca on iki adet olduğu, bunlardan yedisinin ise erişime kapalı olduğu görülmüştür. Aynı şekilde, uygulama odaklı yapılan makale çalışmaları da yeterli sayıda değildir. Bu nedenle çalışma, literatürde tespit edilen bir eksikliği gidermek amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle çalışma, modern maliyet yöntemlerini uygulamak zorunda kalan, ancak yöntemlerin karmaşıklığı ve zorluğundan dolayı uygulamada sorunlar yaşayan ve doğru maliyet bilgisine ulaşamayan işletmeler için daha basit bir şekilde uygulanabilecek olan Sipariş Maliyeti Yöntemi'ni uygulamalı bir biçimde tanıtmaktadır. Bu anlamda çalışma, bahsi geçen işletmeler için yol gösterici bir niteliğe sahiptir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sipariş Maliyeti Yöntemi ile ilgili literatür incelendiğinde, özellikle Türkiye’de yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olduğu görülecektir. Ulusal Tez Merkezi üzerinden yapılacak basit bir arama sonucunda yöntemle ilgili yalnızca 12 adet tezin yazıldığı ve bu tezlerin de tamamının yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen tezlerden yalnızca 5’inin erişime açık olması, araştırmacılar açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu bölümde önce Türkiye’de yöntemle ilgili yazılmış olan tezlerin neler olduğu Tablo 1’de gösterilmiştir. Daha sonra ulaşılabilen Türkçe ve İngilizce çalışmaların tanıtımı yapılmıştır.

Tablo 1: Türkiye’de Sipariş Maliyeti Yöntemi İle İlgili Yapılan Tez Çalışmaları

Tezin Başlığı	Yazar / Yayın Yılı / Erişim Durumu	Tezin Türü / Çalışma Yapılan Üniversite
Sipariş Maliyet Sisteminin Bir Üretim İşletmesinde Uygulanması	Nevin TERCAN 2017 Erişime Açık	Yüksek Lisans Akdeniz Üniversitesi
Matbaa İşletmelerinde Üretim Maliyetlerinin Sipariş Maliyet Yöntemi Aracılığı İle İrdelenmesi	Ezgi ERBİLİR 2015 Erişime Açık	Yüksek Lisans Dokuz Eylül Üniversitesi
Özel Siparişlerde Maliyetleme ve Tarımsal Sulama Makinesi Üreten Bir İşletmede Vak’a Çalışması	Barış MURATOĞLU 2010 Erişime Açık	Yüksek Lisans İstanbul Üniversitesi
Çağdaş Maliyet Yönetimi Sistemlerinden Faaliyet Tabanlı Maliyetleme İle Sipariş Maliyeti Sisteminin Karşılaştırılması ve Bir Uygulama	Hacı Hasan ŞENER 2003 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans İstanbul Üniversitesi
Tüvasaş İçin Bir Maliyet Modeli Önerisi: Ürün Ağacı Esasına Dayalı Sipariş Maliyetlemesi	Recep YILMAZ 2003 Erişime Açık	Yüksek Lisans Sakarya Üniversitesi
Şantiye Elektrik İşleri Maliyetlerinin Sipariş Maliyeti Sistemi Kullanılarak Hesaplanması	Yamaç ÖZKAN 2001 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans İstanbul Üniversitesi
Sipariş Maliyeti Sistemi ve Pamuklu Tekstil Terbiye İşletmelerinde Uygulanması	Ertan KİŞİN 2000 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans İstanbul Üniversitesi
Üretim İşletmelerinde Mamul ve Yarı Mamul Maliyetlerinin Sipariş Maliyeti Sistemine Göre Belirlenmesi ve Eskişehir Şeker Makina Fabrikası’nda Bir Uygulama	Gülsüm DÜLGER 1997 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans Anadolu Üniversitesi
Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği’ne Göre Sipariş Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama	Serdar ÖZKAN 1996 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans Dokuz Eylül Üniversitesi
Dökümcülük sektöründe safha ve sipariş maliyet sistemi uygulaması	Feza ÖZGÜR 1996 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans Dokuz Eylül Üniversitesi
Ofset Baskı ile Üretim Yapan Matbaa İşletmelerinde Rasyonel Teknik Organizasyon ve Sipariş Maliyeti Yönteminin Uygulanması	Cem AYDEMİR 1993 Erişime Açık	Yüksek Lisans Marmara Üniversitesi
Değişik Maliyet Yöntemleri İçerisinde Sipariş Maliyet Yönteminin İşleyişi ve Uygulamadan Bir Örnek	Abdullah ERGİN 1987 Erişime Kapalı	Yüksek Lisans Gazi Üniversitesi

Akpınar ve Atiker (2020) makale çalışmasında, hazır beton sektöründe aktif şekilde faaliyet gösteren bir işletmeyi incelemişlerdir. İşletmedeki gider yerleri belirlendikten sonra en

uygun görülen dağıtım ölçüleri kullanılarak maliyet dağıtımları yapılmıştır. İkinci dağıtım aşamasında, yalnızca bir esas üretim yeri tespit edildiği için bu aşamaya özgü dağıtım yöntemlerine gerek duyulmadan tespit edilen maliyetler esas üretim yerine doğrudan yüklenmiştir. Çalışmanın sonucunda Sipariş Maliyeti Yönteminin sektör için uygun olduğu tespit edilmiş ve sektörde faaliyet gösteren işletmelere tavsiye edilmiştir.

Jasim vd., (2020) Erbil’de faaliyet gösteren bir fırında yaptıkları çalışmada sipariş maliyeti yönteminin fiyatlandırma üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada yapılan analizler neticesinde, yöntem değişikliğinin fiyatlandırma üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak çalışmada, bu etkinin düzeyinin belirlenebilmesi için yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Marginean (2019) Romanya’da mobilya sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede yaptığı vaka çalışmasında Sipariş Maliyet Yönteminin uygulanabilirliğini araştırmıştır. Çalışmada, Sipariş Maliyeti Yönteminin geleneksel olmasından kaynaklanan ön kabuller nedeniyle bazı kısıtlarının olduğu varsayılrsa da mobilya sektörünün faaliyet özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu sektör için özel bir uygulama alanında oldukça faydalı olacağı sonucunda varılmıştır.

Tercan (2017) hazırladığı yüksek lisans tezinde aydınlatma sistemleri üzerinde çalışan ve Led-Line üretimi yapan bir işletmenin maliyet verilerini incelemiştir. Çalışmada tüm maliyetler direkt ve endirekt olarak tespit edilmiş ve en uygun olduğu kabul edilen dağıtım ölçüleri yardımıyla dağıtılmıştır. İkinci dağıtım aşamasında seçilen yöntem kademeli dağıtım yöntemidir. Çalışmada işletmenin yalnızca bir stadyum projesi ele alınmış ve diğer projeler kapsam dışı bırakılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde, işletme tarafından uygulanan maliyet sistemine göre projeden kar elde edildiği görülürken, Sipariş Maliyet Yöntemine göre hesaplamaların yapılması sonucunda işletmenin bu projeden zarar ettiği tespit edilmiştir.

Kelly ve Shoemaker (2017) tarafından bir inşaat firmasında sipariş maliyeti temelli bir üretim simülasyonu çalışması yapılarak yöntemin öğrenciler tarafından üretim işletmelerinde nasıl kullanıldığının daha kolay anlaşılmasını amaçlamışlardır.

Zahller (2017) çalışmasında mantar üretimi yapılan bir işletmede vaka analizi yaparak Sipariş Maliyeti Yönteminin küçük ve orta boy işletmeler açısından nasıl uygulanabileceğini açıklamaktadır. Çalışmada incelenen işletmenin maliyetlerinin daha önce doğru hesaplanmadığı ancak yöntemin kurulumundan itibaren doğru maliyet bilgisine ulaşıldığı için doğru bir fiyatlandırma da yapılabildiği vurgulanmıştır.

Erbilir (2015) çalışmasında, sipariş üzerine çalışan orta ölçekte bir matbaa işletmesini incelemiştir. Örnek uygulamada işletme, özel bir eğitim kurumundan 500 adetlik bir katalog siparişi almıştır. Çalışmada tüm maliyetler tespit edilip gider yerlerine dağıtıldıktan sonra ikinci dağıtım yöntemi olarak kademeli dağıtım yöntemi uygulanmıştır. Tüm dağıtımlar yapıldıktan sonra bir katalog siparişinin maliyeti tespit edilmiştir.

Muratoğlu (2010) tez çalışmasında, tarımsal sulama için makineler üreten bir işletmeyi ele almış ve parti esasına göre maliyetlerini hesaplayan örnek işletmede Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanabilirliğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, birim maliyetlerin daha yüksek doğrulukla tespit edilebilmesinden ve ihtiyaç duyulan maliyet kontrolünün de daha kolay sağlanabiliyor olmasından dolayı tarımsal sulama makineleri üreten işletmeler için Sipariş Maliyeti Yöntemi tavsiye edilmiştir.

Altıntaş (2010) tarafından yapılan makale çalışmasında, İstanbul’da faaliyet gösteren ve hazır giyim üretimi yapan bir işletmede Sipariş Maliyeti Yöntemi uygulanmaya çalışılmıştır. Maliyetler belirlenen gider yerlerine dağıtıldıktan sonra ikinci dağıtım için kademeli dağıtım yöntemi tercih edilmiştir. Belirlenen iki esas üretim yerine tüm maliyetlerin dağıtımı yapıldıktan sonra yine maliyet sürücüleri yardımı ile siparişlerin maliyetleri hesaplanmıştır. Ancak çalışmanın temel kısıtı olarak bazı maliyet bilgilerine net bir şekilde erişilememesi verilmiştir. Yöntemin sektör açısından uygun olduğu, ancak özellikle siparişler için özel maliyet kartlarının tutulmasının zorunluluğu vurgulanmıştır.

Yılmaz (2003) yüksek lisans tezinde, TÜVSAŞ’ın (Türkiye Vagon Sanayii Anonim Şirketi) TVS 2000 isimli vagon projesi için bir maliyet modeli önerisi geliştirmiştir. İşletmenin ürün ağacına uygun bir Sipariş Maliyetleme Sistemi önerilmiştir.

Chang vd., (2000) tarafından Tayvan’da lider bir baskı (matbaa) işletmesinde yapılan çalışmada Sipariş Maliyeti Yönteminin fiyatlandırma üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Uygulama çalışmasında 566 sipariş için maliyet, fiyat ve işlem verileri analize tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda fiyatların tam maliyet uygulamasına daya uygun olduğu ve sipariş maliyeti yöntemi uygulaması sonrasında fiyatlandırmada değişiklik olduğu tespit edilmiştir.

Bir başka tez çalışmasında Kişin (2000) parti esasına göre pamuklu tekstil ürünlerinin imalatını gerçekleştiren bir tekstil terbiye işletmesinde Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanabilirliğini araştırmıştır. Çalışmada Sipariş Maliyeti Yönteminin sektör için oldukça uygun bir yöntem olduğu, teknolojik imkânlardan yararlanılması durumunda geleneksel bir yöntem olan ve bu nedenle handikaplar barındırdığı düşünülen yöntemin eksiklerinin giderilebileceği ve rekabet gücünün korunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Aydemir (1993) çalışmasında bir ofset matbaa işletmesini incelemiştir. İşletmede basımı yapılan bir kitap için Sipariş Maliyetleme Yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışmada ikinci dağıtım yöntemi olarak doğrudan dağıtım yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda gerçeğe oldukça yakın birim maliyete ulaşıldığı ve bu nedenle ofset matbaa işletmeleri için Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanabilir olduğu ifade edilmiştir.

3. SİPARİŞ MALİYETİ YÖNTEMİ

İşletmeler tek tip ya da birçok ürünü seri halinde üretebildikleri gibi, gelen siparişler doğrultusunda üretim yapmayı da seçebilirler. Bu işletmeler genellikle müşteri taleplerine göre üretim yapabilen esnek üretim sistemine sahip işletmelerdir. Buradaki temel farklılık üretilen ürünlerin birbirlerinden farklı olmaları ve seri halde üretilmemeleridir. Parti üretimi bu işletmeler için uygun bir yöntem olmamakla birlikte bazı durumlarda bir üründen, müşteri taleplerinden bağımsız bir şekilde, stoklar için imal edilebilir. Bu durum işletmenin Sipariş Maliyeti Yöntemini uyguladığı gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu bölümde Sipariş Maliyet Yönteminin tanımı ve özellikleri üzerinde durulacaktır.

3.1. Sipariş Maliyeti Yöntemi Nedir?

Sipariş Maliyeti Yöntemini uygulayan işletmeler genellikle çok çeşitli ürünlerin ya da hizmetlerin üretildiği işletmelerdir. Yapılan ürünler ya da sunulan hizmetler müşteriden müşteriye değişiklik arz etmektedir. Bu ürünler ya da hizmetler ya sipariş üzerine üretilirler ya da mevcut ürünler üzerinde kişiselleştirme işlemleri uygulanır. Yani bir yemek masası üzerinde müşteri taleplerinin farklılaşması da bu tanımın kapsamına dâhil edilmelidir. Bu durumda sipariştan anlaşılması gereken şey, ayrı bir birim ya da birimler kümesidir. Buradan hareketle yöntem, her siparişin maliyetini kendi maliyet kartlarında biriktiren bir yöntem olarak tanımlanabilir. Bir başka ve daha kapsamlı tanıma göre Sipariş Maliyeti Yöntemi, birbirlerinden farklı her iş ya da üretim grubu için katılan üretim maliyetlerinin sipariş kartlarına ayrı ayrı yazılması ve sonrasında her siparişin maliyetlerinin kendi içerisinde toplanması yoluyla hesaplandığı bir yöntemdir (Altuğ, 1996: 185). Yükçü (2011: 413) yaptığı tanımda yöntemi; *“işletmede üretilen her bir mamul veya siparişe ilişkin her maliyet unsurunu ayrı ayrı belirleyen sipariş veya mamul maliyetini özel olarak hesaplama olanak sağlayan bir maliyet hesaplama sistemi”* olarak ifade etmektedir. Yöntem bu maliyetlerin detaylı bir listesini tutar. Her bir sipariş için tüm üretim maliyetleri siparişlere özel olarak kayıt altına alınmak zorundadır. Bunu yaparken kullanılan yöntemde has bazı belgeler vardır. Bunlardan biri işçi çalışma kartıdır. Bu belgenin önemi, hangi işçinin hangi sipariş üzerinde ya da hangi üretim merkezinde çalıştığını gösteriyor olmasıdır. Bu sayede işçilik maliyetleri direkt ve endirekt olarak siparişler özelinde ayrılabilir. Diğer ve tüm maliyetlerin üzerinde listelendiği kar ise liste sipariş maliyet kartı olarak isimlendirilmektedir. Bu kart üzerinde ürüne ya da ürün grubuna ilişkin tüm maliyet detayları yer almalıdır. İşçi çalışma kartlarında hazırlanan bilgiler de sonrasında bu karta işlenmek durumundadır. Bu sayede, kart üzerinde üretim maliyetlerinin (direkt ilk madde ve malzeme maliyeti, direkt işçilik maliyeti ve genel imalat maliyeti) tümü yer almış olacaktır.

Sipariş Maliyeti Yönteminde temel farklılık yaratan konulardan biri de dönem ve üretim partisi ayrımıdır. Yöntem açısından maliyetlerin belirlenmesinde temel alınan ölçüt dönem değildir.

Bir sipariş ya da sipariş gurubu bir dönemde bitebileceği gibi bitirilmesi birkaç döneme de sarkabilir. Bu durumda da maliyet bilgilerinin ilgili siparişin kartına eklenmesine devam edilmelidir. Çünkü yonteme göre önemli olan dönem değil siparişin ya da sipariş grubunun ta kendisidir (Gürsoy, 2009: 173). Dönemi aşan bir sipariş için sipariş kartına yapılacak maliyet kayıtlarına ara verilmemelidir. Sipariş bitirilene her bir sipariş için, döneme bakılmaksızın, maliyetler sipariş kartına kaydedilmeye devam etmektedir. Siparişin üretimi bittiğinde ise tüm maliyetler toplanmalıdır.

3.2. Sipariş Maliyeti Yönteminin Faydaları ve Sakıncaları

Sipariş Maliyeti Yönteminin kullanılması ile işletmelerin elde etmeyi beklediği faydalar ve ortaya çıkması muhtemel olan sakıncalar şöyle sıralanabilir;

3.2.1. Yöntemden Beklenen Faydalar

Sipariş Maliyeti Yöntemini uygulayan işletmeler tarafından elde edilmesi beklenen faydalar farklı çalışmaların incelenmesi suretiyle aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Üstün, 1996: 261; Çakıcı, 2000: 31; Yılmaz, 2003: 36; Savcı, 2009: 217; Yükçü, 2011: 417;);

- Sipariş özelinde yapılan işlerin kârlı olanlarının kâr getirmeyen işlerden ayırt edilmesinin sağlanması,
- Etkin bir gider kontrolü yapılmasının sağlanması,
- Gerçekleşen maliyetler ile tahmini maliyetlerin karşılaştırılmasına olanak vermesi,
- Çalışanların zamanlarını nerede geçirdiklerinin kontrolünü etkin bir biçimde sağlayabildiği için verimlilik konusunda somut veriler ortaya koyması,
- İşletme yöneticileri için anlaşılır ve kullanılabilir maliyet verileri sağlaması,
- Mevcut siparişlerin detaylı bir maliyet dökümünü verdiği için dolaylı gelecekteki muhtemel benzer siparişler için maliyet öngörüsü sağlaması.

3.2.2. Yöntemin Muhtemel Sakıncaları

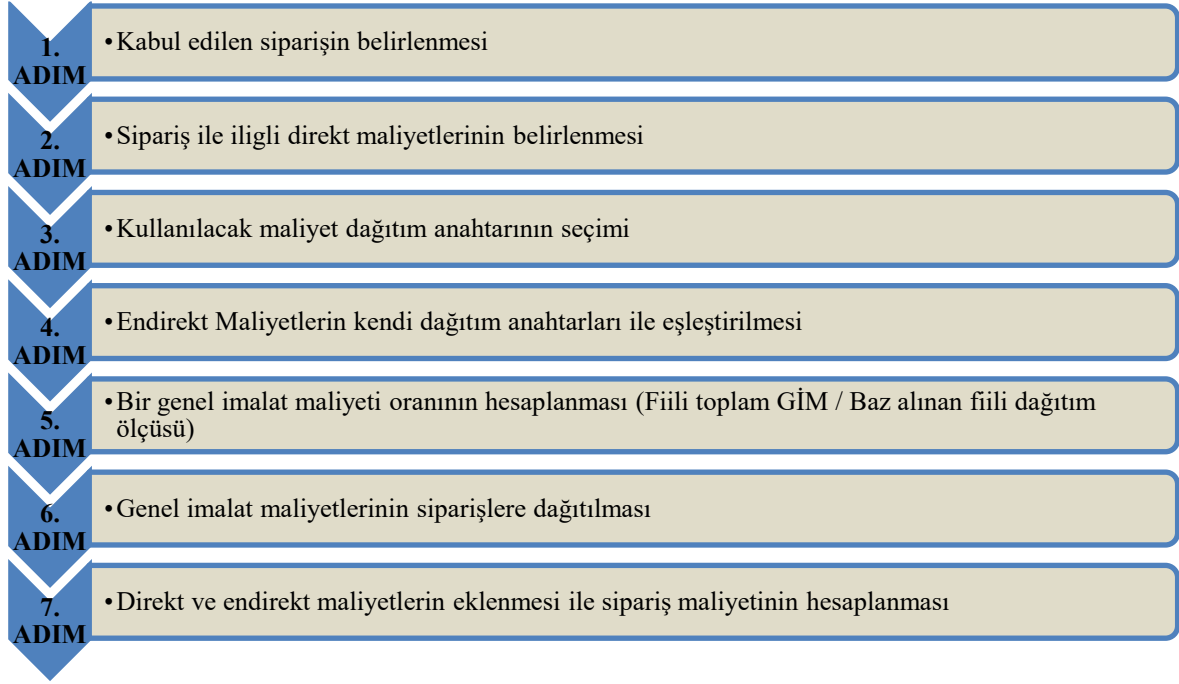
Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanması durumunda işletmelerin karşılaşmaları muhtemel sorunlar ve yöntemin bazı temel sakıncaları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Hacırüstemoğlu, 2000: 248; Yükçü, 2011: 417 – 418; Akgün, 2017: 271).

- Her bir sipariş için maliyet bilgileri ayrı kaydedilmektedir. Bu nedenle işlemler biraz zaman alabilir.
- En dikkat çeken sakıncası, yöntemin işletmeler açısından masraflı olmasıdır. Her bir siparişin maliyetleri ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulacağı için personel giderlerinde arzu edilemeyen bir artış ortaya çıkabilir. (Bu sorun teknolojinin kullanımı ile kısmen aşılabilmektedir.)
- Her ne kadar bir avantaj gibi görünse de bazı durumlarda geçmiş benzer siparişlere ait maliyet bilgilerinden hareket edilmesi hatalı sonuçlara neden olabilir.
- Yöntem, fiilli maliyet yönteminin taşıdığı sakıncaları barındırmaktadır. Ancak, yöntemin standart maliyet yöntemi ile birlikte kullanılması bu sakıncaların aşılmasında yardımcı olabilecektir.

4. SİPARİŞ MALİYETİ YÖNTEMİ UYGULUMA AŞAMALARI

Sipariş Maliyeti Yöntemi özünde bir iş emrinin yerine getirilmesinden ibarettir. Verilen iş emirlerinin, yani siparişlerin her birinin maliyetlerinin ayrı ayrı hesaplanması bir zorunluk gereğidir. Çünkü Sipariş Maliyeti Yöntemi, daha çok, farklı niteliklerde ürün ya da hizmet üreten, nispeten küçük işletmelerde uygulanan bir yöntemdir (Ergül, 2008: 91). Farklı siparişlerin niteliksel anlamda birbirlerinden farklı olması, onların maliyetlerinin de farklı olmasına neden olmaktadır. Bu durumda işletmeler her bir sipariş için ayrı maliyet bilgisine ulaşmak istemektedirler. Bu sayede nitelikleri ve maliyetleri farklı olan siparişler için doğru maliyet bilgisine ulaşılacağı gibi doğru fiyatlandırma da yapılabilecektir. Sipariş Maliyeti Yöntemini diğer yöntemlerden ayıran temel farklılık da budur (Taşkın, 2013: 23).

Bir maliyet hesaplama yöntemi olan Sipariş Maliyeti Yönteminde her bir sipariş için üretim maliyetlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Direkt İlk Madde ve Malzeme, Direkt İşçilik ve Genel İmalat Maliyetlerinden oluşan üretim maliyetlerini her bir sipariş için hesaplayabilmek amacıyla yöntem; maliyet objesi, yani sipariş ya da üretim partileri ile doğrudan ilişkilendirilebilen direkt maliyetleri belirlemekte ve izlemektedir. Ancak siparişler ile doğrudan ilişkisi kurulamayan Genel İmalat Maliyetleri (GİM) için en uygun olan dağıtım ölçülerinin (maliyet sürücüleri) belirlenmesi ve belirlenen bu ölçüler yardımı ile GİM'lerin siparişlere dağıtılması gerekmektedir (Büyükmirza, 2013: 243). Sipariş Maliyeti Yönteminde maliyetlerin siparişlere atanmasında yedi adımlı bir yol takip edilmektedir (Ergül, 2008: 91);

Şekil 1: Sipariş Maliyeti Yöntemi Maliyet Dağıtımında Yedi Aşama

Şekil 1'deki 7 aşamanın tamamlanması sonucunda her siparişin maliyeti ayrı ayrı hesaplanmış olmaktadır. Bu sayede her bir sipariş için doğruya en yakın fiyatlandırma yapılabileceği gibi kârın hesaplanmasında da hatalar minimuma indirilmiş olmaktadır.

5. KAYSERİ MİMAR SİNAN ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ'NDE BİR UYGULAMA

Bu bölümde Kayseri Mimar Sinan Organize Sanayi Bölgesi'nde ahşap ve metal üretimi alanında faaliyet gösteren bir işletmede yapılan Sipariş Maliyeti Yöntemi uygulamasına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

5.1. Uygulamanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı; ahşap ve siparişlere göre metal ürünler imal edip montajını yapan işletmeler için Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanabilirliğini araştırmaktır. Her bir siparişin maliyetlerinin ayrı ayrı hesaplanması örnek işletme gibi sipariş üzerine çalışan firmalar için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle çalışmanın diğer bir amacı da; benzeri sektörlerde sipariş üzerine çalışan işletmeler için Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulama esaslarını açıklamak ve örnek bir uygulamayı adım adım açıklayarak karar vericileri yöntemin uygulanması konusunda cesaretlendirmektir.

Çalışma, Kayseri ili Mimar Sinan ilçesinde bulunan Organize Sanayi Bölgesi'nde aktif şekilde faaliyet gösteren özel bir işletmede gerçekleştirilmiştir. Firmadaki çalışmalar ve maliyet

bilgileri incelenmiştir. Alınan siparişlerden, farklı olan iki sipariş belirlenmiş ve uygulama bu iki sipariş üzerinden yürütülmüştür. Siparişler ile ilgili üretim merkezleri tespit edilmiş, direkt - endirekt maliyetler belirlenmiş ve en uygun dağıtım anahtarları tespit edilmiştir. Tüm maliyet dağıtımları titizlikle yapılmıştır. İkinci dağıtım aşamasında işletmenin yapısına en uygun olduğu düşünülen kademeli dağıtım yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın sonucunda her bir siparişin maliyeti belirlenmiştir.

5.2. Uygulamanın Kısıtları

Örnek işletmede sistemli bir şekilde maliyet takibi ve kontrolü yapılmadığı için bazı maliyet bilgilerine erişmekte güçlükler yaşanmıştır. Ayrıca siparişlerle ilgili hiçbir fire maliyeti bilgisi de elde edilememiştir. İşletmede kapı-pencere ve mutfak dolabı olmak üzere iki farklı üretim bölümü olmasına karşın, çalışmada yalnızca mutfak dolabı üretimi bölümü incelenmiştir. Bunun nedeni iki temel imalat birimi etrafında örgütlenen üretim faaliyetlerinin birbirinden hemen hemen bağımsız yapılıyor olmasıdır. Her üretim biriminin kendisine ait yardımcı gider yerleri olması ve bu gider yerlerinde neredeyse hiçbir hizmet transferinin yaşanmaması bu kısıtın temel nedenidir.

5.3. Uygulamanın Yapıldığı İşletme Hakkında Bilgiler

Uygulamaya konu olan örnek işletme, Kayseri Mimar Sinan Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyetlerini sürdürmekte ve yapı ürünleri imal etmektedir. İşletmeye ait yönetim binası ve üretim tesisleri aynı kampüste bir arada bulunmaktadır. İşletmede 25 aktif çalışan mevcuttur. İşletmenin ana faaliyet konusu ahşap kapı, pencere ve mutfak dolabı imalatıdır. Firmanın sipariş alımı ve imalat süreci şöyledir; iş emrini verecek olan müşteri önce mutfak dolabının modelini ve rengini seçmektedir. Sonrasında firmanın çalışanları tarafından, mutfak dolabının montajının yapılması planlanan dairede ölçüm çalışması yapılmaktadır. Alınan ölçülere uygun olarak proje çizilmekte ve ortaya çıkacağı tahmin edilen maliyetler (tahmini maliyet yöntemi) dikkate alınarak fiyatlandırma yapılmaktadır. Müşteri tarafından onay verilmesi durumunda üretime başlanmaktadır. Üretimin ilk aşamasında müşterinin arzusu doğrultusunda mdf lam veya sunta lam (kullanıma hazır; boyası, cilası vb yapılmış ürünler) kullanılarak kabin üretimi için kesme işlemi yapılmakta ve kenarlar bantlanmaktadır. Montaj için uygun delikler açılmakta ve temizlikleri yapılmaktadır. Sonrasında kapak üretimine geçilmektedir. Kapaklar, müşterinin isteği doğrultusunda; mdf lam, lake, ahşap kaplama, cam, ayna vb. hazır malzemelerin birinden yapılmaktadır. Seçilen malzeme doğrultusunda kesme işlemi ve zımparalama yapılarak kesme bölümü işlemleri tamamlanmaktadır. Kesme işlemi bitirildikten sonra paketleme işlemi yapılmakta ve mutfak dolaplarının monte edileceği alana taşınmaktadır. Son olarak montaj işlemine geçilmektedir. Bu aşamada kabinler ve kapakların birleştirme işlemi yapılmakta ve yine müşteri taleplerine göre seçilen aksesuarlar (tutamaçları / kulplar vb.) takılmaktadır.

5.4. Sipariş Maliyeti Yönteminin Uygulanması

Bu bölümde, uygulama yapılan işletmede verilen siparişler ile ilgili ortaya çıkan üretim maliyetleri Sipariş Maliyeti Yöntemi kullanılarak ürünlere dağıtılmıştır. İşletmeye iş emri olarak verilen iki sipariş, uygulama için esas alınmıştır. Bunlardan ilki 55 m²'lik bir mutfak için talep edilen 24 dolaplı bir mobilya, diğeri ise 43m²'lik başka bir mutfak için talep edilen 17 dolaplı mobilya siparişleridir. Çalışmada bu siparişler için sırasıyla S01 ve S02 kodları kullanılmıştır. Siparişler ile doğrudan ilişkilendirilebilen direkt maliyetlerin siparişlere yüklemesi doğrudan yapılırken, endirekt imalat maliyetlerinin siparişlere dağıtımı belirlenen dağıtım anahtarları yardımı ile yapılmıştır.

5.5. Faaliyet Yerlerinin Tespit Edilmesi

İşletmede yapılan incelemeler neticesinde işletmede üretim sürecinde müşteriden gelen sipariş ve alınan ölçülerin ardından panellerin ebatlamasına (kesim) başlanmaktadır. Ebatlaması bitirilen dolap malzemeleri daha sonra kenar bantlama bölümüne gönderilmektedir. Kenar bantlama işlemlerinin ardından ürünler paketlenerek montaj bölümüne sevk edilmektedir. Bu bölümde dolapların kabinleri ile kapakları monte edilmekte aynı zamanda yine müşteri tercihleri dikkate alınarak dolap aksesuarları (kulplar vs.) takılmaktadır. İşletmede elektrik enerjisi kaybı durumunda elektrik üretiminin sağlanması için bir jeneratör mevcuttur. Bu sayede üretime kesintisiz devam edilebilmektedir. Çalışanların gıda ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bir

yemekhane, üretimde kullanılan makinelerin bakım onarımı için bakım onarım merkezi, kalite kontrol merkezi ve bir de depo mevcuttur. Ayrıca üretimin yapıldığı fabrikada bir de üretimden sorumlu müdüre ait bir ofis bulunmaktadır. Tüm bu gözlemler neticesinde işletmede üç adet (Ebatlama, Bantlama ve Montaj) esas üretim gider yeri, bir adet (Elektrik Üretim) yardımcı üretim gider yeri, beş adet (Yemekhane, Bakım-Onarım, Kalite Kontrol, Paketleme ve Depo) yardımcı hizmet gider yeri ve bir adet (üretim müdürlüğü ofisi) üretim yerleri yönetimi gider yerinin varlığı tespit edilmiştir. Bu faaliyet yerleri Tablo 2’de anlaşılır bir şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 2: İşletmede Belirlenen Faaliyet Yerleri

Esas Üretim Gider Yerleri	Yardımcı Üretim Gider Yeri	Yardımcı Hizmet Gider Yeri	Üretim Yerleri Yönetimi Gider Yeri
- Ebatlama - Bantlama - Montaj	- Elektrik Üretim (Jeneratör)	- Yemekhane - Bakım – Onarım - Kalite Kontrol - Paketleme - Depo	- Üretim Müdürlüğü Ofisi

Tablo 2 ‘de belirtilen gider yerleri dikkate alınarak siparişlerin maliyetleri hesaplanmıştır. Birinci dağıtımda tüm maliyetler gider yerlerine dağıtılmış, ikini dağıtım aşamasında kademeli dağıtım yöntemi kullanılarak giderler belirlenen üç esas üretim gider yerine dağıtılmıştır. Son aşamada ise maliyetler siparişlere dağıtılarak her bir siparişin maliyeti belirlenmiştir.

5.6. Maliyet Sürücülerinin (Dağıtım Ölçülerinin) Belirlenmesi

Çalışmada maliyet dağıtım anahtarları belirlenirken iki husus göz önünde bulundurulmuştur. Bunlardan ilki; belirlenen dağıtım anahtarının, uygulama yapılan işletmede basit bir şekilde hesaplanması ve doğru bir veri erişiminin olmasıdır. İkinci husus ise, gider yerleri için en uygun ölçüyü sunuyor olmasıdır. Tespit edilen faaliyet yerleri ile direkt ilişkilendirilebilen maliyetler dağıtım anahtarları kullanılmadan o faaliyet yerlerine doğrudan yüklenmiştir. Faaliyet yerleri ile direkt ilişkilendirilemeyen maliyetlerin ise dağıtım anahtarları yardımı ile ilgili gider yerlerine yüklenmiştir. Buna göre; örnek işletmede ortaya çıkan maliyetlerin 1. dağıtımına ilişkin kullanılan dağıtım ölçüleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Birinci Dağıtıma İlişkin Ölçüler

Gider Yeri	Dağıtım Ölçüsü
Endirekt Malzeme Giderleri	Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyeti
Endirekt İşçilik Giderleri	İşçi Çalışma Saatleri
Elektrik Giderleri	Tüketilen KWS
Fabrika Binası Amortismanı	Kullanılan Yüz Ölçümü M ²
Makinelerin Amortismanı	Makine Saati
Temizlik Giderleri	Kullanılan Yüz Ölçümü M ²
Mutfak Giderleri	Çalışan Sayısı
Bakım Onarım Giderleri	Öngörülen Tutar (Doğrudan Bakım-Onarım)
Ambalajlama Giderleri	Öngörülen Tutar (Doğrudan paketleme)
Çeşitli Giderler (Su, Aidat, Dışarıdan Sağ. Fay. ve Hiz.)	Çalışan Sayısı

Yapılan inceleme neticesinde, örnek işletmede birinci dağıtım için en uygun dağıtım ölçüleri Tablo 3’te gösterilmiştir. Ortaya çıkan endirekt maliyetlerin faaliyet yerlerine (Esas Üretim Gider Yerler, Yardımcı Üretim Gider Yeri, Yardımcı Hizmet Üretim Gider Yerleri ve Üretim Yerleri Yönetimi Gider Yeri) dağıtımını Tablo 3’te belirlenen ölçüler doğrultusunda yapılmıştır.

5.7. Maliyetlerin Esas ve Yardımcı Üretim Gider Yerlerine Dağıtılması

Örnek işletmeye ait direkt ve endirekt maliyetler Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Örnek İşletmeye Ait Üretim Maliyetleri

Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyetleri	7.830,00TL
Direkt İşçilik Maliyetleri	6.450,00TL
Genel İmalat Maliyetleri	23.867,34TL
Endirekt Malzeme Giderleri	2.173,42TL
Endirekt İşçilik Giderleri	5.885,00TL
Elektrik Giderleri	1.007,86TL
Fabrika Binası Amortismanı	750,00TL
Makinelerin Amortismanı	1.673,13TL
Temizlik Giderleri	375,65TL
Mutfak Giderleri	5.050,78TL
Bakım Onarım Giderleri	780,00TL
Ambalajlama Giderleri	355,00TL
Çeşitli Giderler (Su, Aidat, Sabit Hat, İnternet vs.)	5.816,50TL
GENEL TOPLAM	38.147,34TL

Tablo 4'te verilen maliyet bilgileri S01 ve S02 kodlu siparişler tespit edilen maliyetleri göstermektedir. Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyetleri ile Direkt İşçilik Maliyetleri siparişlere doğrudan yüklenebilmektedir. Ancak Genel İmalat Maliyetleri siparişler ile doğrudan ilişkili olmadıkları için çalışmada belirlenmiş olan dağıtım ölçüleri yardımı ile gider yerlerine yüklenmiştir.

5.7.1. Direkt Maliyetlerin Siparişlere Yüklenmesi

İşletmeye gelen S01 siparişi için müşteri mutfak dolaplarında MDF Lam kullanılmasını talep etmiştir. Ürünün tamamının MDF Lam kullanılması sonucunda toplam tüketilen ilk madde miktarı 40,8 metre tül (mt) olarak belirlenmiştir. 1 mt'ün işletmeye maliyeti 125.00TL'dir. S02 kodlu sipariş için ise ürünün tamamının Sunta Lam olması müşteri tarafından talep edilmiştir. S02 siparişi için tüketilen ilk madde miktarı 36,4 mt olarak hesaplanmıştır. Sunta Lam birim maliyeti 75.00TL'dir. Bu bilgilere göre siparişleri için Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyeti şöyle hesaplanmıştır;

S01 için D.İ.M.M.M. = 40,8 mt x 125,00TL = 5.100,00TL
S02 için D.İ.M.M.M. = 36,4 mt x 75,00TL = 2.730,00TL

Direkt işçilik maliyetlerinin hesaplanabilmesi için üretici işçilerin esas üretim gider yerlerinde her bir sipariş için çalıştıkları saatler dikkate alınmalıdır. Tablo 5'te ve Tablo 6'da siparişlere göre işçilere ait çalışma ve ücret bilgileri verilmiştir.

Tablo 5: S01 İçin Direkt İşçilik Maliyeti

Gider Yeri	Direkt İşçilik Saati	Saat Ücreti	Direkt İşçilik Maliyeti
Ebatlama	4 işçi x 3 gün x 6 saat	20.00TL	2.160.00TL
Bantlama	2 işçi x 3 gün x 6 saat	20.00TL	720.00TL
Montaj	2 işçi x 3 gün x 7 saat	15.00TL	1.350.00TL
TOPLAM	-	-	4.230,00TL

Tablo 6: S02 İçin Direkt İşçilik Maliyeti

Gider Yeri	Direkt İşçilik Saati	Saat Ücreti	Direkt İşçilik Maliyeti
Ebatlama	4 işçi x 3 gün x 5 saat	20.00TL	1.200.00TL
Bantlama	2 işçi x 3 gün x 5 saat	20.00TL	600.00TL
Montaj	2 işçi x 2 gün x 7 saat	15.00TL	420.00TL
TOPLAM	-	-	2.220,00TL

Tablo 5 ve Tablo 6, S01 ve S02 kodlu siparişlere ait direkt işçilik maliyetlerini göstermektedir. Buna göre S01 kodlu siparişin Direkt İşçilik Maliyeti toplamı 4.230,00TL olarak hesaplanırken, S02 kodlu siparişe ait Direkt İşçilik Maliyeti toplamı 2.220,00TL olarak

hesaplanmıştır. Direkt işçilik maliyeti toplamı, 6.450,00TL olarak gerçekleşmiştir. Bu maliyetlerin hangi gider yerlerinde ortaya çıktıkları da tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.

5.7.2. Endirekt Maliyetlerin Faaliyet Yerlerine Dağıtım (Birinci Dağıtım)

Endirekt Maliyetlerin siparişlere dağıtılabilmesi için belirlenen dağıtım ölçüleri kullanılmıştır. Birinci dağıtım hesaplamaları ve sonuçlar şöyledir;

- Endirekt Malzeme Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtılması

Çalışma sonucunda endirekt malzeme giderleri toplamı 2,173.42TL olarak tespit edilmiştir. Maliyetin gider yerlerine dağıtımda kullanılacak dağıtım anahtarı Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyeti olarak belirlenmiştir. Buna göre esas üretim gider yerlerinde ortaya çıkan direkt ilk madde ve malzeme maliyetleri kullanılarak ayrı ayrı oranlar bulunmuştur. Endirekt malzeme maliyetleri bu oranlar kullanılarak esas üretim gider yerlerine dağıtılmıştır.

$$\begin{aligned} \text{Ebatlama} &= 2,173,42 \times (1.174,5\text{TL} / 7.830,00\text{TL}) = 326,013\text{TL} \\ \text{Bantlama} &= 2,173,42 \times (2.740,5\text{TL} / 7.830,00\text{TL}) = 760,697\text{TL} \\ \text{Montaj} &= 2.173,42 \times (3.915,0\text{TL} / 7.830,00\text{TL}) = 1.086,710\text{TL} \end{aligned}$$

- Endirekt İşçilik Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtılması

Endirekt işçilik giderleri toplamı 5.885,00TL olarak hesaplanmıştır. Dağıtım ölçüsü olarak ise işçilik çalışma saatleri dikkate alınmıştır. İşletmedeki işçi çalışma saatleri 574 saat olarak gerçekleşmiştir. Endirekt işçilik giderleri için yükleme oranı 5.885,00TL / 574 saat işlemi sonucunda yaklaşık 10,253TL olarak hesaplanmıştır. Gider yerlerine dağıtım ise şöyledir;

Ebatlama	= 10,253TL x 105 saat = 1.076,52TL
Bantlama	= 10,253TL x 70 saat = 717,71TL
Montaj	= 10,253TL x 169 saat = 1.732,68TL
Jeneratör	= 10,253TL x 10 saat = 102,53TL
Yemekhane	= 10,253TL x 40 saat = 410,10TL
Bakım-Onarım	= 10,253TL x 45 saat = 461,367TL
Kalite Kontrol	= 10,253TL x 50 saat = 512,63TL
Paketleme	= 10,253TL x 45 saat = 461,367TL
Depo	= 10,253TL x 25 saat = 256,315TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 10,253TL x 15 saat = 153,788TL

- Elektrik Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtım

Elektrik giderleri toplamı 1.007,86TL olarak gerçekleşmiştir. Elektrik giderlerinin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü tüketilen KWS olarak belirlenmiştir. Örnek işletmede tüketilen elektrik miktarı 2.046 KW olarak gerçekleşmiştir. Elektrik birim fiyatlarındaki tarife farklılıklarından (gündüz, puant ve gece) dolayı ortaya çıkan dağıtım oranı güncel birim fiyattan farklı bulunmuştur. Buna göre elektrik giderleri için yükleme oranı 1.007,86TL / 2.046KWS işlemi sonucunda 0,4926TL olarak hesaplanmıştır.

Ebatlama	= 0,4926TL x 856 KWS = 421,666TL
Bantlama	= 0,4926TL x 685 KWS = 337,431TL
Montaj	= 0,4926TL x 220 KWS = 108,372TL
Jeneratör	= 0,4926TL x 0 KWS = 000,000TL
Yemekhane	= 0,4926TL x 65 KWS = 32,019TL
Bakım-Onarım	= 0,4926TL x 90 KWS = 44,334TL
Kalite Kontrol	= 0,4926TL x 15 KWS = 7,389TL
Paketleme	= 0,4926TL x 70 KWS = 34,482TL
Depo	= 0,4926TL x 30 KWS = 14,778TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 0,4926TL x 15 KWS = 7,389TL

- Fabrika Binası Amortismanının Gider Yerlerine Dağıtım

Fabrika binası amortismanı için üretimin yapıldığı aya düşen amortisman tutarı 750,00TL olarak hesaplanmıştır. Bina amortismanının gider yerlerine dağıtılmasında kullanılacak dağıtım ölçüsü ise kullanılan alan (m²) seçilmiştir. Bilgilere göre bina amortisman gideri için yükleme oranı 750,00TL / 520m² işlemi sonucunda 1,442308TL/m² olarak hesaplanmıştır. Bina amortisman giderinin gider yerlerine dağılımı şöyledir;

Ebatlama	= 1,442308TL x 105 m ² = 151,44TL
Bantlama	= 1,442308TL x 40 m ² = 57,69TL
Montaj	= 1,442308TL x 55 m ² = 79,33TL
Jeneratör	= 1,442308TL x 10 m ² = 14,42TL
Yemekhane	= 1,442308TL x 60 m ² = 86,54TL
Bakım-Onarım	= 1,442308TL x 40 m ² = 57,69TL
Kalite Kontrol	= 1,442308TL x 35 m ² = 50,48TL
Paketleme	= 1,442308TL x 40 m ² = 57,69TL
Depo	= 1,442308TL x 120 m ² = 173,08TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 1,442308TL x 15 m ² = 21,64TL

- Makine Amortismanlarının Gider Yerlerine Dağıtım

Fabrikada kullanılan makine ve cihazların iki siparişin üretildiği döneme denk gelen amortisman tutarları 1.673,13TL olarak hesaplanmıştır. Dağıtım anahtarı olarak ise makine saati belirlenmiştir. Toplam makine saati (ms) ise 108 saattir. Bu durumda yükleme oranı 1.673,13 / 108 işleminden 15,492TL/ms olarak hesaplanmıştır. Amortismanların gider yerlerine dağılımı şöyledir;

Ebatlama	= 15,492TL x 33 ms = 511,236TL
Bantlama	= 15,492TL x 20 ms = 309,840TL
Montaj	= 15,492TL x 24 ms = 371,808TL
Jeneratör	= 15,492TL x 2 ms = 30,984TL
Yemekhane	= 15,492TL x 5 ms = 77,460TL
Bakım-Onarım	= 15,492TL x 8 ms = 123,936TL
Kalite Kontrol	= 15,492TL x 6 ms = 92,952TL
Paketleme	= 15,492TL x 10 ms = 154,920TL
Depo	= 15,492TL x 0 ms = 0,000TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 15,492TL x 0 ms = 0,000TL

- Temizlik Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtım

Çalışmada iki siparişin hazırlandığı dönemde temizlik giderlerinin 375,65TL olarak gerçekleştirildiği hesaplanmıştır. Bu giderlerin belirlenen gider yerlerine dağıtımında kullanılacak dağıtım anahtarı yüz ölçümü (m²) olarak belirlenmiştir. Yapılan işlem neticesinde (375,65TL / 520 m²) yükleme oranı yaklaşık olarak 0,7224TL/m² bulunmuştur. Temizlik giderlerinin dağılımı şu şekildedir;

Ebatlama	= 0,7224TL x 105 m ² = 75,8524TL
Bantlama	= 0,7224TL x 40 m ² = 28,8962TL
Montaj	= 0,7224TL x 55 m ² = 39,7322TL
Jeneratör	= 0,7224TL x 10 m ² = 7,2240TL
Yemekhane	= 0,7224TL x 60 m ² = 43,3442TL
Bakım-Onarım	= 0,7224TL x 40 m ² = 28,8962TL
Kalite Kontrol	= 0,7224TL x 35 m ² = 24,2841TL
Paketleme	= 0,7224TL x 40 m ² = 28,8962TL
Depo	= 0,7224TL x 120 m ² = 86,6885TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 0,7224TL x 15 m ² = 10,8361TL

- Mutfak Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtımı

İşletme, siparişlerin hazırlandığı dönem itibari ile 5.050,78TL mutfak giderine katlanmıştır. Mutfak giderlerinin belirlenen gider yerlerine dağıtımında kullanılan dağıtım anahtarı çalışan sayısı olarak belirlenmiştir. Bilgiler ışığında yükleme oranı $5.050,78\text{TL}/25\text{kişi} = 202,0312\text{TL}/\text{kişi}$ olarak hesaplanmıştır. Bu yükleme oranı, siparişin yapılma süresince çalışan başına düşen yemek maliyetini göstermektedir. Gerçekleşen gider dağılımı şöyledir;

Ebatlama	= 202,0312TL x 8 kişi = 1.616,2496TL
Bantlama	= 202,0312TL x 4 kişi = 808,1248TL
Montaj	= 202,0312TL x 4 kişi = 808,1248TL
Jeneratör	= 202,0312TL x 0 kişi = 0,0000TL
Yemekhane	= 202,0312TL x 1 kişi = 202,0312TL
Bakım-Onarım	= 202,0312TL x 2 kişi = 404,0624TL
Kalite Kontrol	= 202,0312TL x 2 kişi = 404,0624TL
Paketleme	= 202,0312TL x 2 kişi = 404,0624TL
Depo	= 202,0312TL x 1 kişi = 202,0312TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 202,0312TL x 1 kişi = 202,0312TL

- Bakım Onarım Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtımı

İşletmede ortaya çıkan bakım – onarım giderleri 780,00TL olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkan giderlerin tamamı Bakım – Onarım gider yeri ile ilişkilidir. Bu nedenle 780,00TL tutarındaki giderlerin tamamı doğrudan belirtilen gider yeri ile ilişkilendirilmiştir.

- Ambalajlama Giderlerinin Gider Yerlerine Dağıtımı

İşletmede ortaya çıkan ambalajlama giderleri 355,00TL olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkan giderlerin tamamı Paketleme Gider Yeri ile ilişkilidir. Bu nedenle 355,00TL tutarındaki giderlerin tamamı doğrudan belirtilen gider yeri ile ilişkilendirilmiştir

- Çeşitli Giderlerin Gider Yerlerine Dağıtımı

İşletmede ortaya çıkan, ancak tutarları ayrı ayrı hesaplanmaya gerek duyulmayan giderler Çeşitli Giderler başlığı altında toplanmıştır. Bu tutara; ödenen aidatlar, kırtasiye giderleri, dışarıdan sağlanan bazı hizmetler (su, internet, sabit telefon vs.) de dâhil edilmiştir. Bu giderlerin toplamı 5.816,50TL olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımı için belirlenen dağıtım anahtarı Çalışan Sayısı olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre yükleme oranı $5.816,50/25\text{kişi} = 232,66\text{TL}/\text{kişi}$ olarak hesaplanmıştır. Gerçekleşen gider dağılımı şöyledir;

Ebatlama	= 232,66TL x 8 kişi = 1.861,28TL
Bantlama	= 232,66TL x 4 kişi = 930,64TL
Montaj	= 232,66TL x 4 kişi = 930,64TL
Jeneratör	= 232,66TL x 0 kişi = 0,00TL
Yemekhane	= 232,66TL x 1 kişi = 232,66TL
Bakım-Onarım	= 232,66TL x 2 kişi = 465,32TL
Kalite Kontrol	= 232,66TL x 2 kişi = 465,32TL
Paketleme	= 232,66TL x 2 kişi = 465,32TL
Depo	= 232,66TL x 1 kişi = 232,66TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 232,66TL x 1 kişi = 232,66TL

Yapılan dağıtımlar neticesinde tüm giderler belirlenen gider yerleri ile ilişkilendirilmiş ve 1. Dağıtım tamamlanmıştır. 1. Dağıtım sonucunda gider yerlerinde biriken maliyetler Tablo 7'deki gibi gerçekleşmiştir. Tabloda en yüksek maliyet birikiminin bir esas üretim gider yeri olan Ebatlama'da (Kesim) (6.040,2570TL) ortaya çıktı görülmektedir. Montaj gider yerinde ortaya çıkan gider toplamı 5.157,397TL olarak gerçekleşirken bir diğer esas üretim gider yeri olan Bantlama bölümünde 3.951,029TL gider ortaya çıkmıştır. 1. Dağıtım sonucunda en az gider birikimi oluşan bölüm ise bir yardımcı üretim gider yeri olan enerji üretimi (jeneratör) bölümüdür. Bunun nedeni jeneratör kullanımına çok ihtiyaç duyulmamış olmasıdır. Dağıtılan toplam maliyet

tutarı ise 23.866,3551 TL olarak hesaplanmıştır. Tablo 4'te verilen Genel İmalat Maliyetleri toplamı ile aradaki fark 0,9849 TL (yaklaşık olarak 1 TL) olarak gerçekleşmiştir. Bu farkın sebebi yükleme oranlarında ortaya çıkan virgöl sonrası çok basamaklı sayılardır. Ortaya çıkan bu fark küçük olmakla birlikte gerçeğin yansıtılması anlamında önemini korumaktadır. Bu nedenle maliyetlerin siparişlere dağıtımının yapıldığı üçüncü dağıtım aşamasında bu fark belirlenen oran nispetinde siparişlere dağıtılmıştır. Bu sayede hiçbir maliyet göz ardı edilmemiştir.

1. Dağıtıma ilişkin detaylı bilgi Tablo 7'de sunulmuştur. Bu dağıtım sonucunda oluşan giderler dikkate alınarak 2. Dağıtım gerçekleştirilmiştir. 2. Dağıtıma ilişkin bilgiler, dağıtım işlemleri ve dağıtım sonuçları “Faaliyet Yerlerindeki Maliyetlerin Esas Üretim Gider Yerlerine Yüklenmesi (İkinci Dağıtım)” başlığı altında detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 7: Birinci Dağıtım Sonucunda Gider Yerlerinde Biriken Maliyetler

Giderler	E.Ü.G.Y.			Y.Ü.G.Y.	Y.H.G.Y.					Ü.Y.Y.G. Y.
	Ebatlama (TL)	Bantlama (TL)	Montaj (TL)	Jeneratör (TL)	Yemekhane (TL)	Bak.On. (TL)	Kal. Kont. (TL)	Paketleme (TL)	Depo (TL)	Ü. M. Ofisi (TL)
Endirekt Malzeme Giderleri	326,0130	760,6970	1.086,7100	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Endirekt İşçilik Giderleri	1.076,5200	717,7100	1.732,6800	102,5300	410,1000	461,3670	512,6300	461,3670	256,3150	153,7880
Elektrik Giderleri	421,6660	337,4310	108,3720	000,0000	32,0190	44,3340	7,3890	34,4820	14,7780	7,3890
Bina Amortisman Giderleri	151,4400	57,6900	79,3300	14,4200	86,5400	57,6900	50,4800	57,6900	173,0800	21,6400
Makine Amortisman Giderleri	511,2360	309,8400	371,8080	30,9840	77,4600	123,9360	92,9520	154,9200	0,0000	0,0000
Temizlik Giderleri	75,8524	28,8962	39,7322	7,2240	43,3442	28,8962	24,2841	28,8962	86,6885	10,8361
Mutfak Giderleri	1.616,2496	808,1248	808,1248	0,0000	202,0312	404,0624	404,0624	404,0624	202,0312	202,0312
Bakım-Onarım Giderleri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	780,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Ambalajlama Giderleri	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	355,0000	0,0000	0,0000
Çeşitli Giderler	1.861,2800	930,6400	930,6400	0,0000	232,6600	465,3200	465,3200	465,3200	232,6600	232,6600
Genel Toplam	6.040,257	3.951,029	5.157,397	155,158	1.084,1544	2.365,6056	1.557,1175	1.961,7376	965,5527	628,3463

5.7.3. Faaliyet Yerlerindeki Maliyetlerin Esas Üretim Gider Yerlerine Yüklenmesi (İkinci Dağıtım)

Birinci Dağıtım sonucunda oluşan maliyetler Tablo 7’de gösterilmiştir. Sipariş Maliyeti Yönteminde ikinci aşama yardımcı gider yerlerinde toplanan maliyetlerin esas üretim gider yerlerine dağıtılmasıdır. Bu aşamada kullanılacak temel dağıtım yöntemleri Kademeli Dağıtım Yöntemi, Doğrudan Dağıtım Yöntemi, Matriks Yöntem ve Planlı Dağıtım Yöntemidir. Yapılan literatür çalışmasında en çok kullanılan yöntemin Kademeli Dağıtım Yöntemi olduğu görülmektedir. Hem bu çalışmada uygulama yapılan firma için daha uygun olması hem de diğer çalışmalarla karşılaştırmasının kolaylıkla yapılabilmesi adına bu çalışmada da Kademeli Dağıtım Yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde dağıtıma ilişkin dikkat edilmesi gereken kurallar şöyledir;

1. Giderlerin dağıtılmasına en çok sayıda gider yerine hizmet veren gider yerinden başlanır.
2. Birden fazla gider yeri eşit sayıda gider yerine hizmet veriyor ise dağıtıma gider toplamı en fazla olan gider yerinden başlanır ve bu sıra takip edilir.
3. Bir hizmet yerinin giderlerini dağıtırken o gider yeri kendisine gider payı yükleyemez.
4. Bir hizmet gider yerinin giderlerini dağıttıktan sonra artık o gider yeri, kendinden sonra dağıtımı yapılan gider yerlerinden pay alamaz.

Tablo 7 incelendiğinde gider yerlerinin dağıtımı önceden sonraya doğru Bakım Onarım, Paketleme, Kalite Kontrol, Yemekhane, Depo, Üretim Müdürlüğü Ofisi ve Jeneratör şeklinde sıralanmaktadır. İkinci dağıtıma ilişkin dağıtım ölçülerine ait bilgiler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: İkinci Dağıtım İlişkin Bilgiler

Gider Yeri	Dağıtım Ölçüsü
Bakım Onarım Y. H. G. Y.	Bakım Onarım Sayısı (BOS)
Paketleme Y. H. G. Y.	İşçi Çalışma Saati (İÇŞ)
Kalite Kontrol Y. H. G. Y.	Kalite Kontrol Sayısı (KKS)
Yemekhane Y. H. G. Y.	Çalışan Sayısı (ÇS)
Depo Y. H. G. Y.	Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyeti
Üretim Müdürlüğü Ofisi Ü. Y. Y. G. Y.	Çalışılan Gün Sayısı (ÇGS)
Jeneratör Y. Ü. G. Y.	Tüketilen KWS

Tablo 8’de belirtilen ölçütler doğrultusunda, birinci dağıtım sonucunda yardımcı gider yerlerinde toplanmış olan giderlerin esas üretim gider yerlerine dağıtımı sırası ile yapılmıştır.

- Bakım Onarım Y.H.G.Y. Giderlerinin Dağıtımı

Birinci dağıtım sonucunda Bakım Onarım gider yerinde toplanan giderler 2.365,6056TL olarak hesaplanmıştır (Tablo 7). Giderlerin dağıtımı için belirlenen dağıtım ölçüsü Bakım Onarım Sayısıdır. Bu bilgiler sonucunda Bakım Onarım Yükleme Oranı $2.365,6056\text{TL} / 27\text{BOS} = 87,615\text{TL}/\text{BOS}$ olarak bulunmuştur. Dağıtım sonuçları şöyledir;

Ebatlama	= 87,615 x 7 BOS = 613,3052TL
Bantlama	= 87,615 x 4 BOS = 350,4602TL
Montaj	= 87,615 x 9 BOS = 788,5352TL
Jeneratör	= 87,615 x 1 BOS = 87,6150TL
Yemekhane	= 87,615 x 2 BOS = 175,2300TL
Kalite Kontrol	= 87,615 x 1 BOS = 87,6150TL
Paketleme	= 87,615 x 1 BOS = 87,6150TL
Üretim Müd. Of.	= 87,615 x 2 BOS = 175,2300TL

Yapılan dağıtımda Bakım Onarım ve Depo gider yerlerine pay verilmemiştir. Bunun nedeni Bakım Onarım gider yeri kendisine giderlerden pay verememektedir. Depo gider yerinde ise herhangi bir Bakım Onarım faaliyeti tespit edilememiştir.

- Paketleme Y.H.G.Y. Giderlerinin Dağıtımı

Birinci dağıtım sonucunda paketleme gider yerinde 1.961,7376TL tutarında gider birikmiştir. Ancak Bakım Onarım gider yerinin dağıtımı sonucunda buraya yüklenen giderler de göz ardı edilmemelidir. Bu durumda dağıtılması gereken toplam tutar $1.961,7376+87,6150\text{TL} = 2.049,3526\text{TL}$ olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü ise İşçi

Çalışma Saati (İÇS) olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre yükleme oranı 2.049,3526TL/484 İÇS = 4,2342TL/İÇS olarak bulunmuştur. Dağıtım sonuçları şöyledir;

Ebatlama	= 4,2342TL x 105 saat = 444,5910TL
Bantlama	= 4,2342TL x 70 saat = 296,3940TL
Montaj	= 4,2342TL x 169 saat = 715,5796TL
Jeneratör	= 4,2342TL x 10 saat = 42,3420TL
Yemekhane	= 4,2342TL x 40 saat = 169,3680TL
Kalite Kontrol	= 4,2342TL x 50 saat = 211,7100TL
Depo	= 4,2342TL x 25 saat = 105,8550TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 4,2342TL x 15 saat = 63,5130TL

Yapılan dağıtımda Paketleme ve Bakım Onarım gider yerlerine pay verilmemiştir. Bunun nedeni; paketleme gider yeri, kendisine giderlerden pay verememektedir. Daha önce dağıtım yapılmış olan Bakım Onarım gider yeri de kendinden sonra dağıtım yapılan gider yerlerinden pay alamayacaktır.

- **Kalite Kontrol Y.H.G.Y. Giderlerinin Dağıtım**

Birinci dağıtım sonucunda Kalite Kontrol gider yerinde 1.557,1175TL tutarında gider birikmiştir. Ancak Bakım Onarım ve Paketleme gider yerlerinin dağıtım sonucunda buraya yüklenen giderler toplama eklenmelidir. Bu durumda dağıtılması gereken toplam tutar 1.557,1175TL+87,6150TL+211,7100TL=1.856,4425TL olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü ise Kalite Kontrol Sayısı (KKS) olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre yükleme oranı 1.856,4425TL / 24KKS= 77,3518TL/KKS olarak bulunacaktır. Dağıtım sonuçları şöyledir;

Ebatlama	= 77,3518TL x 8 KKS = 618,8141TL
Bantlama	= 77,3518TL x 7 KKS = 541,4624TL
Montaj	= 77,3518TL x 7 KKS = 541,4624TL
Yemekhane	= 77,3518TL x 1 KKS = 77,3518TL
Depo	= 77,3518TL x 1 KKS = 77,3518TL

Yapılan dağıtımda Bakım Onarım, Paketleme, Kalite Kontrol, Jeneratör ve Üretim Müdürlüğü Ofisi gider yerlerine pay verilmemiştir. Bunun nedeni kalite kontrol gider yeri, kendisine giderlerden pay verememektedir. Daha önce dağıtım yapılmış olan Bakım Onarım ve Paketleme gider yeri de kendinden sonra dağıtım yapılan gider yerlerinden pay alamayacaktır. Jeneratör ve Üretim Müdürü Ofisi gider yerlerinde ise kalite kontrolü yapıldığı tespit edilememiştir.

- **Yemekhane Y.H.G.Y. Giderlerinin Dağıtım**

Birinci dağıtım sonucunda Yemekhane gider yerinde 1.084,1544TL tutarında gider birikmiştir. Ancak Bakım Onarım, Paketleme ve Kalite Kontrol gider yerlerinin dağıtım sonucunda buraya yüklenen giderler de toplam tutara dahil edilmelidir. Bu durumda dağıtılması gereken toplam tutar 1.084,1544TL+175,2300YL+169,3680TL+77,3518TL=1.506,1042TL olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü ise Çalışan Sayısı (ÇS) olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre yükleme oranı 1.506,1042TL / 18ÇS = 83,6725TL/ÇS olarak bulunmuştur. Dağıtım sonuçları şöyledir;

Ebatlama	= 83,6725TL x 8 kişi = 669,3796TL
Bantlama	= 83,6725TL x 4 kişi = 334,6898TL
Montaj	= 83,6725TL x 4 kişi = 334,6898TL
Depo	= 83,6725TL x 1 kişi = 83,6725TL
Ürt. Müd. Ofisi	= 83,6725TL x 1 kişi = 83,6725TL

Yapılan dağıtımda Bakım Onarım, Paketleme, Kalite Kontrol, Yemekhane ve Jeneratör gider yerlerine pay verilmemiştir. Bunun nedeni Yemekhane gider yeri, kendisine giderlerden pay verememektedir. Daha önce dağıtım yapılmış olan Bakım Onarım, Paketleme ve Kalite Kontrol gider yeri de kendinden sonra dağıtım yapılan gider yerlerinden pay alamayacaktır. Jeneratör ve gider yerinde ise sürekli çalışan bir işçi yoktur.

- **Depo Y.H.G.Y. Giderlerinin Dağıtımı**

Birinci dağıtım sonucunda Depo gider yerinde 965,5527TL tutarında gider birikmiştir. Ancak Bakım Onarım, Paketleme, Kalite Kontrol ve Yemekhane gider yerlerinin dağıtım sonucunda buraya yüklenen giderler de göz ardı edilmemelidir. Bu durumda dağıtılması gereken toplam tutar $965,5527\text{TL}+105,8550\text{TL}+77,3518\text{TL}+83,6725\text{TL}=1.232,4320\text{TL}$ olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü ise Direkt İlke Madde ve Malzeme Maliyetleri (DİMMM) olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre yükleme oranı $1.232,4320\text{TL}/7.830,00\text{TL}=0,1574\text{TL}$ bulunmuştur. Dağıtım sonuçları şöyledir;

$$\begin{aligned} \text{Ebatlama} &= 0,1574\text{TL} \times 6.375\text{TL DİMMM} = 1.003,4169\text{TL} \\ \text{Bantlama} &= 0,1574\text{TL} \times 1.455\text{TL DİMMM} = 229,0151\text{TL} \end{aligned}$$

Yapılan dağıtımda yalnızca iki esas üretim yerine dağıtım yapılmıştır. Bunun nedeni, montajlama gider yerinde direkt ilk madde ve malzeme maliyetinin ortaya çıktığının tespit edilememiş olmasıdır. Montaj bölümünde yoğunlukla direkt işçilik ve endirekt malzeme maliyetleri ortaya çıkmaktadır.

- **Üretim Müdürlüğü Ofisi Ü.Y.Y.G.Y. Giderlerinin Dağıtımı**

Birinci dağıtım sonucunda Üretim Müdürlüğü Ofisi gider yerinde 628,3463TL tutarında gider birikmiştir. Ancak Bakım Onarım, Paketleme, Kalite Kontrol, Yemekhane ve Depo gider yerlerinin dağıtım sonucunda buraya yüklenen giderler de toplam gidere eklenmelidir. Bu durumda dağıtılması gereken toplam tutar $628,3463\text{TL}+175,2300\text{TL}+63,5130\text{TL}+83,6725\text{TL} = 950,7618\text{TL}$ olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü ise Çalışılan Gün Sayısı (ÇGS) olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre yükleme oranı $950,7618\text{TL}/17\text{ÇGS} = 55,9272\text{TL}/\text{ÇGS}$ olarak hesaplanmıştır. Dağıtım sonuçları şöyledir;

$$\begin{aligned} \text{Ebatlama} &= 55,9272\text{TL} \times 6 \text{ gün} = 335,5630\text{TL} \\ \text{Bantlama} &= 55,9272\text{TL} \times 6 \text{ gün} = 335,5630\text{TL} \\ \text{Montaj} &= 55,9272\text{TL} \times 5 \text{ gün} = 279,6358\text{TL} \end{aligned}$$

Yapılan dağıtımda jeneratör dışında, yöntem gereği dağıtım yapılabilecek tüm gider yerlerine gider dağılımı yapılmıştır. Jeneratör gider yerine dağıtımdan pay verilmemesinin sebebi, bu bölümde 24 saati bulan bir çalışmanın olmayışdır.

- **Jeneratör Y.Ü.G.Y Giderlerinin Dağıtımı**

Birinci dağıtım sonucunda Jeneratör gider yerinde biriken maliyet toplamı 155,1580TL gibi oldukça küçük bir tutardır. Ancak Bakım Onarım ve Paketleme gider yerlerinden bu bölüme gider payı verilmiştir. Bu durumda dağıtılması gereken toplam tutar $155,1580\text{TL} + 87,6150\text{TL} + 42,3420\text{TL} = 285,1150\text{TL}$ olarak hesaplanmıştır. Giderlerin dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü Kullanılan KWS olarak belirlenmiştir. Bu gider yerinin dağıtımında yalnızca üç Esas Üretim Gider Yerine pay verilebilecektir. Bunun nedeni, tüm yardımcı gider yerlerinin dağıtımının Jeneratör gider yerinin dağıtımından önce bitirilmiş olmasıdır. Kendinden önce dağıtım yapılan gider yerlerine ve kendisine giderlerden pay verilemeyeceği için tüm giderler esas üretim gider yerlerine dağıtılmıştır. Yükleme oranı $285,1150\text{TL} / 1.761\text{KWS} = 0,1619\text{TL}/\text{KWS}$ olarak hesaplanmıştır. Dağıtım sonuçları şöyledir;

$$\begin{aligned} \text{Ebatlama} &= 0,1619\text{TL} \times 856 \text{ KWS} = 138,5908\text{TL} \\ \text{Bantlama} &= 0,1619\text{TL} \times 685 \text{ KWS} = 110,9051\text{TL} \\ \text{Montaj} &= 0,1619\text{TL} \times 220 \text{ KWS} = 35,6191\text{TL} \end{aligned}$$

İkinci dağıtıma ilişkin tüm giderlerin dağıtımları yapılarak, yardımcı gider yerlerinde biriken giderler belirlenen üç esas üretim gider yerine yüklenmiştir. İkinci dağıtım sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: İkinci Dağıtım Sonuçları

	Esas Üretim Gider Yerleri		
	Ebatlama	Bantlama	Montaj
1.Dağıtım Sonucu	6.040,2570TL	3.951,0290TL	5.157,3970TL
Gider Yerleri			
Bakım Onarım	613,3052TL	350,4602TL	788,5352TL
Paketleme	444,5910TL	296,3940TL	715,5796TL
Kalite Kontrol	618,8141TL	541,4624TL	541,4624TL
Yemekhane	669,3796TL	334,6898TL	334,6898TL
Depo	1.003,4169TL	229,0151TL	0,0000TL
Üretim Müd. Ofisi	335,5630TL	335,5630TL	279,6358TL
Jeneratör	138,5908TL	110,9051TL	35,6195TL
2.Dağıtım Sonucu	9.863,9176TL	6.149,5186TL	7.852,9193TL

İkinci dağıtım sonucunda Esas Üretim Gider Yerlerinde toplanan maliyetlerin gider yerlerine göre dağılımı Tablo 9’da gösterilmektedir. En büyük gider payını Ebatlama gider yerinin aldığı, en düşük gider payına ise Bantlama gider yerinin sahip olduğu görülmektedir. Bu aşamadan sonra üçüncü dağıtım işlemlerine geçilecektir. Üçüncü dağıtım aşamasında, esas üretim gider yerlerinde biriken giderler artık siparişlere yüklenecektir.

5.7.4. Maliyetlerin Siparişlere Yüklenmesi (Üçüncü Dağıtım)

Üçüncü dağıtım aşaması, esas üretim gider yerlerinde toplanan maliyetlerin siparişlere yüklenmesi aşamasıdır. Bu aşama sonucunda siparişlerin maliyeti hesaplanabilmektedir. Direkt İlk Madde ve Malzeme Maliyetleri ve Direkt İşçilik Maliyetleri 5.7.1. no’lu başlıkta siparişlerle doğrudan ilişkilendirildiği için bu aşamada bir işleme tabi tutulmamışlardır. Genel İmalat Maliyetlerinin siparişlere dağıtımında, birden fazla mamul olduğu için yine dağıtım ölçülerinden yararlanılmalıdır. Üçüncü dağıtım aşamasında kullanılacak dağıtım ölçülerine ilişkin bilgiler Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Üçüncü Dağıtıma İlişkin Bilgiler

Gider Yeri	Dağıtım Ölçüsü
Ebatlama	Makine Saati
Bantlama	DİMMM
Montaj	İşçilik Çalışma Saati

Tabloda verilen gider yeri – dağıtım ölçüsü eşleşmesine göre siparişlere yapılan gider dağılımları ve siparişlerin maliyetleri şöyledir;

- Ebatlama E.Ü.G.Y. Giderlerinin Siparişlere Dağıtılması

İkinci dağıtım sonucunda Ebatlama bölümünde toplanan giderler 9.823,9175TL olarak gerçekleşmiştir. Bu giderlerin siparişlere dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü Makine Saati olarak belirlenmiştir. Bu durumda yükleme oranı $9.863,9176TL / 108 \text{ saat} = 91,3326TL$ olarak hesaplanmıştır. Giderlerin siparişlere dağıtım sonuçları şöyledir;

$$S01 = 91,3326TL \times 67 \text{ saat} = 6.119,2822TL$$

$$S02 = 91,3326TL \times 41 \text{ saat} = 3.744,6354TL$$

Ebatlama gider yerine ait giderler, bulunan yükleme oranı yardımı ile siparişlere yüklenmiştir.

- Bantlama E.Ü.G.Y. Giderlerinin Siparişlere Dağıtılması

İkinci dağıtım sonucunda Bantlama bölümünde toplanan giderler 6.149,5185TL olarak hesaplanmıştır. Bu giderlerin siparişlere dağıtımında kullanılacak dağıtım ölçüsü için Direkt İlk

Madde ve Malzeme Maliyetleri uygun bulunmuştur. Bu bilgilere göre yükleme oranı $6.149,5185\text{TL}/7.830,00\text{TL} = 0,7854\text{TL}$ olarak hesaplanmıştır. Giderlerin siparişlere dağılımı şöyledir;

$$S01 = 0,7854\text{TL} \times 5.100,00\text{TL} = 4.005,4335\text{TL}$$

$$S02 = 0,7854\text{TL} \times 2.730,00\text{TL} = 2.144,0850\text{TL}$$

Bantlama gider yerine ait giderler, hesaplanan yükleme oranı yardımı ile siparişlere yüklenmiştir.

- Montaj E.Ü.G.Y. Giderlerinin Siparişlere Dağıtılması

İkinci dağıtım sonucunda Montaj bölümünde biriken giderlerin toplamı 7.852,9193TL olarak hesaplanmıştır. Bu giderlerin siparişlere yüklenmesinde kullanılacak dağıtım ölçüsü İşçi Çalışma Saatleri (İÇŞ) olarak belirlenmiştir. Buna göre yükleme oranı $7.852,9193\text{TL}/574 \text{ İÇŞ} = 13,6811\text{TL}/\text{İÇŞ}$ şeklinde hesaplanmıştır. Giderlerin siparişlere dağılımı şöyledir;

$$S01 = 13,6811\text{TL} \times 314 \text{ saat} = 4.295,8478\text{TL}$$

$$S02 = 13,6811\text{TL} \times 260 \text{ saat} = 3.557,0715\text{TL}$$

Bantlama gider yerine ait giderler, hesaplanan yükleme oranı yardımı ile siparişlere yüklenmiştir.

Yapılan dağıtımlar neticesinde S01 ve S02 kodlu siparişlerin toplam maliyetleri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Siparişlerin Toplam Maliyetleri

	S01	S02	TOPLAM
DİMMM	5.100,0000TL	2.730,0000TL	7.830,0000TL
DİM	4.230,0000TL	2.220,0000TL	6.450,0000TL
EBATLAMA	6.119,2822TL	3.744,6354TL	9.863,9176TL
BANTLAMA	4.005,4335TL	2.144,0850TL	6.149,5185TL
MONTAJ	4.295,8478TL	3.557,0715TL	7.852,9193TL
SİPARİŞ TOPLAMI	23.750,5635TL	14.395,7919TL	38.146,3554TL

Üçüncü dağıtım neticesinde S01 kodlu siparişin toplam maliyetine ulaşılmıştır Ancak İkinci Dağıtımdan gelen 0,9849TL tutarındaki farkın da siparişlere eklenmesi gerekmektedir. Bu farkın siparişlere eklenmesinde her bir siparişin toplam maliyetler içerisindeki ağırlığı göz önünde bulundurulmuştur. Bu durumda S01 kodlu siparişin toplam maliyetler içerisindeki maliyet payı oransal olarak yaklaşık %62’dir. S02 kodlu siparişin payı ise yaklaşık olarak %38’dir. Bu durumda $0,9849 \times 0,62 = 0,6106\text{TL}$ ’lik fark S01 kodlu siparişe yüklenmiştir. $0,9849 - 0,6106 = 0,3743\text{TL}$ ’lik fark da S02 kodlu siparişe yüklenmiştir. Son işlemlerden sonra siparişlerin maliyeti Tablo 12’de gösterildiği gibi hesaplanmıştır.

Tablo 12: Üçüncü Dağıtım Sonucunda Siparişlerin Toplam Maliyeti

S01 = 23.751,1741TL
S02 = 14.396,1662TL

6. SONUÇ

Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulandığı örnek işletmede yapılan analizler neticesinde, alınan siparişler için verilen fiyat tekliflerinde tahmini maliyet yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Geçmiş tecrübeler üzerinden maliyet tahmini yapan işletme, tahmini maliyetlerin üzerine arzu edilen kârı eklemek suretiyle satış fiyatına ulaşmaktadır. İşletmedeki en önemli sorun; endirekt maliyetlerin siparişlere yüklenmesindeki keyfilik olarak tespit edilmiştir. Siparişlerin hazırlandığı dönem içerisinde ortaya çıkan maliyetlerin düzenli olarak takip edilmemesi ve üretim

sürecinde ortaya çıkan fire maliyetlerinin tamamen göz ardı ediliyor olması siparişlerin gerçek maliyetlerinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum yönetimin hatalı maliyet bilgileri üzerinden kararlar almasına ve eksik bilgi ile fiyatın belirlenmesine neden olmaktadır. Müşterilere verilen fiyat tekliflerinin, siparişlere göre, olması gerekenden fazla ya da az olması işletmeyi satış gelirleri noktasında da olumsuz etkilemektedir. Öyle ki, olması gerekenden düşük fiyat teklifleri karlılığı azaltırken, yüksek verilen fiyat teklifleri nedeniyle de müşteri kaybı yaşanmaktadır.

Bu bilgiler ışığında siparişe dayalı üretim gerçekleştiren işletmede Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanması ile doğru maliyet bilgisinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle belirlenen iki sipariş dönemine ait direkt ve indirekt giderler belirlenmeye çalışılmıştır. Direkt giderler siparişler ile doğrudan ilişkilendirilirken, indirekt giderler için üç aşamalı maliyet dağıtım yöntemi uygulanmıştır. Öncelikle işletmedeki gider yerleri belirlenmiştir. Bunlar; üçü esas üretim gider yeri, biri yardımcı üretim gider yeri, beşi yardımcı hizmet gider yeri ve biri üretim yerleri yönetimi gider yeri olmak üzere toplamda on (10) gider merkezidir. Birinci dağıtım aşamasında tüm giderler uygun dağıtım anahtarları yardımı ile gider merkezlerine tahsis edilmiştir. İkinci aşamada ise yardımcı gider yerlerinde biriken tüm giderler, yine belirlenen dağıtım ölçüleri yardımıyla esas üretim gider yerlerine yüklenmiştir. Bu aşamada yardımcı gider yerlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini dikkate alan Kademeli Dağıtım Yöntemi tercih edilmiştir. Üçüncü dağıtım aşamasında ise esas üretim gider yerlerinde toplanan giderlerin siparişlere tahsisi yapılmıştır. Bu son aşamada da dağıtım ölçüleri kullanılmıştır. Tüm giderlerin dağıtım sonucunda S01 ve S02 kodlu iki siparişin doğruya en yakın maliyetleri hesaplanmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuca göre; S01 kodlu siparişin toplam maliyeti 23.751,1741 TL olarak hesaplanırken, S02 kodlu siparişin toplam maliyeti 14.396,1662 TL olarak hesaplanmıştır.

Uygulama yapılan işletme, S01 ve S02 siparişleri için daha önce müşteriye teklif edilen fiyatların ve bu fiyatlar üzerinden hesaplanan tahmini kârın bilinmesini istememiştir. Bu nedenle çalışmada aradaki fark açıkça belirtilememektedir. Ancak, uygulama öncesi ve sonrası kârın karşılaştırılması neticesinde arada çok önemli bir fark olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki; S01 kodlu sipariş için belirlenen tahmini kâr, uygulama sonuçları dikkate alındığında neredeyse %65 oranında azalma hesaplanırken, S02 kodlu sipariş için belirlenen tahmini kârda da %30'luk azalma tespit edilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde, işletmede sipariş maliyeti yöntemi uygulaması sonrasında da siparişlerden kâr elde edildiği tespit edilmiştir. Ancak, siparişler için belirlenen (teklif edilen) fiyatın gerçekçi olmadığı, dolayısıyla beklenen kârın da gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar, sipariş üzerine çalışan işletmeler açısından maliyet bilgisinin ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Doğru maliyet bilgisinin elde edilemediği durumda belirlenecek fiyat ve beklenen karlılık da doğruyu yansıtmayacaktır. Çalışmanın neticesinde yapılan bu analizler ışığında, özelden mobilya sektöründe, genelde ise sipariş üzerine üretim yapan tüm işletmelerde Sipariş Maliyeti Yönteminin uygulanması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. İ. (2017). *Maliyet Muhasebesi Teori ve Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Akpınar, A. ve Atiker, M. (2020). Hazır Beton Sektöründe Sipariş Maliyeti Yöntemi ve Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 333 – 361.
- Altıntaş, N. (2010). Bir Konfeksiyon İşletmesinde Sipariş Maliyet Sistemi Uygulaması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 140 – 152.
- Altuğ, O. (1196). *Maliyet Muhasebesi*, 11. Baskı, İstanbul: Evrim Yayınları.
- Aydemir, C. (1993). *Ofset Baskı ile Üretim Yapan Matbaa İşletmelerinde Rasyonel Teknik Organizasyon ve Sipariş Maliyeti Yönteminin Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükmirza, K. (2013). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Chang, H., Wu, A. & Ou, C. (2000). Job Costing and Pricing: Empirical Evidence from a Printing Company. Retrieved 03 April 2021 from <http://citeseerx.ist.psu.edu>
- Çakıcı, C. (2000). *Tekdüzen Hesap Planına Göre Muhasebe Sistemleri – Maliyet Sistemleri – Maliyet Yöntemleri*. İstanbul: Yaylım Yayıncılık.
- Dülger, G. (1997). *Üretim İşletmelerinde Mamul ve Yarı Mamul Maliyetlerinin Sipariş Maliyeti Sistemine Göre Belirlenmesi ve Eskişehir Şeker Makina Fabrikası'nda Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Erbilir, E. (2015). *Matbaa İşletmelerinde Üretim Maliyetlerinin Sipariş Maliyet Yöntemi Aracılığı İle İrdelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ergül, N. (2008). *The ABC's of Cost Accounting*. İstanbul: Beta.
- Ergin, A. (1987). *Değişik Maliyet Yöntemleri İçerisinde Sipariş Maliyet Yönteminin İşleyişi ve Uygulamadan Bir Örnek*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, C. T. (2009). *Yönetim ve Maliyet Muhasebesi*. 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Hacırüstemoğlu, R. (2000). *Maliyet Muhasebesi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Jasim, A.Y., Awgati, A.J, Hussien, R.A. & Lubis, N.I, (2020). Job Costing: Empirical Evidence of Bakery Production. *Accumulated Journal*, 2 (2), 179 – 189.
- Kelly, M. & Shoemaker, N. (2017). Lumberjack Construction: Job-Order Costing & Manufacturing Simulation. *Journal of Accounting and Finance*, 17(5), 16 – 27.
- Kişin, E. (2000). *Sipariş Maliyeti Sistemi ve Pamuklu Tekstil Terbiye İşletmelerinde Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Marginean, R. (2019). The Efficiency of Calculating The Costs Through Order Method in The Furniture Industry – Case Study. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 21(1), 20 – 31.
- Muratoğlu, B. (2010). *Özel Siparişlerde Maliyetleme ve Tarımsal Sulama Makinesi Üreten Bir İşletmede Vak'a Çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özgür, F. (1996). *Dökümcülük sektöründe safha ve sipariş maliyet sistemi uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özkan, S. (1996). *Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Sipariş Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özkan, Y. (2001). *Şantiye Elektrik İşleri Maliyetlerinin Sipariş Maliyeti Sistemi Kullanılarak Hesaplanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şener, H. H. (2003). *Çağdaş Maliyet Yönetimi Sistemlerinden Faaliyet Tabanlı Maliyetleme İle Sipariş Maliyeti Sisteminin Karşılaştırılması ve Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkın, i. (2013). *Üretim İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi Sistem Tasarımı: Sinop Tuğla Fabrikaları Araştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tercan, N. (2017). *Sipariş Maliyet Sisteminin Bir Üretim İşletmesinde Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Üstün, R. (1996). *Maliyet Muhasebesi (Tekdüzen Hesap Planı Uygulamalı)*. 5. Baskı, Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.
- Yılmaz, R. (2003). *Tüvasaş İçin Bir Maliyet Modeli Önerisi: Ürün Ağacı Esasına Dayalı Sipariş Maliyetlemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yükçü, S. (2011). *Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi*, 7. Baskı, İzmir: Altın Nokta Yayınevi.
- Zahller, K. A. (2017). Truffle in Paradise: Job Costing for a Small Business. *Journal of Accounting Education*, 40, 32 – 42.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

With the development of technology, there has been a rapid transition from labor-intensive production to technology-intensive production. After the changes in the mode of production, production costs also differed. During the labor-intensive production period, labor costs constituted a large part of the total costs. Indirect costs had a relatively small proportion. Today, the share of indirect costs in total production costs has an important ratio. Costing methods suitable for the new situation is one of the important issues of the academy. Modern costing techniques have difficulties in responding to today's needs due to the complexity of methods, high costs, and difficulties in implementation. Many businesses have started to apply traditional methods again due to the difficulties experienced. One of these methods is the Job-Order Costing Method. The aim of this study is to investigate the applicability of Job-Order Costing Method for businesses that manufacture and assemble wood and metal products according to orders. Calculating the costs of each order separately is vital for companies working on order. For this reason, the other purpose of the study is to explain the application principles of the method for the companies that produce on order. It is also among the aims of the study to encourage the managers to apply the method by explaining a sample application step by step.

Methodology

This study was carried out in the sample business. The orders received by the company and their cost information were examined. The indirect costs revealed and the indirect costs for the period in which the orders were produced were determined. Then, production processes were examined and cost centers were determined. The determined cost centers are sector and company specific. In this way, three-stage cost allocation was realized. As a result, the actual cost of the orders has been determined.

Findings

This study includes the application of the Job-Order Costing Method in the furniture industry. A costing method has not been used before in the company where the application was made. Estimated Cost Method is used while determining prices for orders in the company. However, this situation negatively affects the profitability due to the wrong estimation of costs. As a result, business management has to make strategic decisions based on erroneous cost and profit information. However, every decision taken with the help of this information carries a great risk within the enterprise. It is necessary for the companies working in the furniture sector to use the Job-Order Costing Method to overcome these problems. Even the financial statements based on this information do not reflect the correct information.

Conclusion and Discussion

As a result of the application, the cost of the orders with codes S01 and S02 was calculated. The total cost of the order with the code S01 was calculated as 23.751,1741 TL, while the total cost of the order with the code S02 was calculated as 14.396,1662 TL. The entity did not want to disclose the sales price and estimated profit. However, a very important difference emerged after the profit before and after the application was calculated. Namely, the estimated profit determined for the order code S01 has decreased by almost 65%. A 30% reduction was determined in the estimated profit determined for the S02 coded order. It was observed that the price determined (offered) for the orders was not realistic, so the expected profit did not reflect the truth. These results are important in terms of showing that cost information is very important for businesses working on order. If there is no accurate cost information, the price to be determined and the expected profitability will not be calculated correctly. As a result of the study, it is recommended to apply the Job-Order Costing Method especially in the furniture sector and in all businesses that produce on order in general.

DIŞSALLIKLA MÜCADELEDE DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARIN ROLÜ: RTÜK ÖRNEĞİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Özbay, F. ve Akyıldız, S. (2021). Dışsallıkla Mücadelede Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Rolü: RTÜK Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 524-538.

Geliş Tarihi: 24.03.2021

Kabul Tarihi: 10.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doktora Öğrencisi Filiz Özbay
Harran Üniversitesi
filiz.ozbay21@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-5599-9021

Öğr. Gör. Songül AKYILDIZ
Artvin Çoruh Üniversitesi, Yusufeli Meslek Yüksekokulu
songul_199002@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-6309-8269

ÖZ

Dışsallık, bir ekonomik birimin üretim veya tüketim faaliyetinden dolayı ortaya çıkan fayda ve kayıpların üçüncü kişiler üzerindeki etkisi olarak tanımlanabilir. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar özellikle enerji, telekomünikasyon, finans gibi ekonominin hassas olduğu ve uzmanlık gerektirdiği sektörlerde faaliyet göstermekte ve uyulacak kuralları belirlemektedir. Bu alanlar arasında RTÜK, doğrudan piyasa ekonomisinin düzenlenmesi ile ilgili olmadığı için ayrı bir öneme sahiptir.

RTÜK tarafından, radyo ve televizyonlarda yayınlanan programlara yönelik olarak ve toplumsal menfaatler göz önünde bulundurularak bazı kararlar alındığı görülmektedir. Bu kararlar, bazen toplumda olumsuz etki oluşturabilecek programların negatif dışsallıklarının önlenmesi şeklinde olabileceği gibi, yayımlanması ile topluma fayda sağlayan programların, belirli kurallar dâhilinde teşvik edilmesiyle pozitif dışsallığın yayılmasını sağlamak şeklinde de olabilmektedir. Bu çalışmada RTÜK tarafından hazırlanan projelerin ve alınan kararların dışsallık ile mücadelesi betimsel bir metot ile incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dışsallık, Düzenleyici ve Denetleyici Kurum, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

IN COMBATING WITH EXTERNALITY THE ROLE OF REGULATORY AND SUPERVISORY INSTITUTIONS: RTÜK EXAMPLE

ABSTRACT

Externality can be defined as the effect of benefits and losses arising from the production or consumption activity of an economic unit on third parties. Regulatory and supervisory institutions operates in sectors such as specially energy, telecommunications and finance where the economy is fragile and requires expertise and sets the rules to be followed. Among these areas RTÜK, is of particular importance as it is not related to the regulation of the directly market economy.

By RTÜK, it is seen that some decisions are take regarding the as programs oriented published on radio and televisions and by considering social interests. These decisions, can sometimes be in the form of preventing the negative externalities of programs that may have negative impact in the society, or they can be in the form provide spread of positive externality with by encouraging within certain rules of the programs that benefit the society with their publication. In this study, the struggle of projects and decisions made by RTÜK with externality is examined with a descriptive method.

Keywords: Externality, Regulatory and Supervisory Authority, Radio and Television Supreme Council

1. GİRİŞ

Dışsallık bir ekonomik birimin üretim veya tüketim faaliyetinin diğer ekonomik birimleri olumlu veya olumsuz etkilemesi sonucu ortaya çıkan fayda ve kayıplardır. Ekonomik yapının karmaşık hale gelmesi, rekabete duyulan ihtiyaç, yeni hizmet alanlarının ortaya çıkması, özelleştirme politikaları sonrası sektörlerin durumu ve piyasa başarısızlığından dolayı ekonomide meydana gelen

dışsallıklar sonucu regülasyona olan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle birçok ülkede düzenleyici kurumlar oluşturulmuştur.

Bazen bir birey veya firma tarafından gerçekleştirilen üretim faaliyetinin sonucu, sadece üreticinin piyasada oluşturduğu doğrudan katlanılan maliyet ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda dışsal sosyal maliyetin de oluşmasına neden olabilmektedir. Bazı durumlarda ise belirli malların üretilmesi halinde üreticiye olan direkt faydası yanında dışsal sosyal fayda da meydana getirebilmektedir. Dolayısıyla toplum refahı açısından, üretim ile ilgili kararların değerlendirilmesi ya da verilmesi aşamasında sadece piyasaya yansımış olan maliyet ya da faydanın değil ayrıca dışsal etkilerin de göz önünde tutulmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan ortaya çıkabilecek olumsuz dışsallıkların giderilmesinde gerekli önlemlerin ilgili kurumlar tarafından alınması ya da kamu tarafından alınacak önlemlere katkı sağlanması suretiyle engellenmesine çalışılması yoluna da başvurulmaktadır.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) radyo ve televizyon yayınlarını düzenleyen, denetleyen ve gerektiğinde yaptırım uygulama yetkisi olan bir kamu kuruluşudur. Ülkemizde 1994 yılına kadar radyo ve televizyon yayıncılığı devlet tekelindeydi. Ancak teknolojiye gelişmelerle beraber radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekeline son verilmiş ve kanunla belirlenen şartlar çerçevesinde yayın faaliyetine başlamıştır. Buna paralel olarak özel radyo ve televizyonlar, günlük yaşamın önemli bir parçası olmuş ve toplumu çok yakından etkiler hale gelmiştir.

RTÜK, radyo ve televizyon aracılığı ile yapılan yayınların toplumun ahlaki değerleri üzerinde oluşturabilecek negatif dışsallıklar ile mücadele etmektedir. Uygulamaya aldığı birçok kanun ve yönetmelik ile başta çocuklar ve gençler olmak üzere toplum değerlerini korumaya çalışmaktadır. Ayrıca RTÜK, sadece yayın kuruluşların yaymış olduğu negatif dışsallıklar ile mücadele etmemekte; aynı zamanda çocukların, gençlerin ve toplumun ahlaki değerlerini korumaya çalışan ve pozitif dışsallık yayan programların yayınlanmasını da desteklemektedir. Bu doğrultuda çalışmamız ile ilk olarak dışsallıklar genel hatları ile incelenmekte, daha sonra da Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlardan biri olan RTÜK' ün dışsallıklar ile mücadelesi ele alınmaktadır.

2. DIŞSALLIK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Bir birey tarafından gösterilen davranışın diğer bireyler üzerinde oluşturduğu ve refahlarını olumlu ya da olumsuz etkilediği yönünde ileri sürülen teori, toplumun yerleşik yaşam biçimine geçmesiyle beraber ortaya çıkan zorunlu sonuçlardan bir tanesidir. Bu açıklamadan yola çıkarak dışsallıklar için “toplumsal yaşamı belirleyen dinamikler” ifadesi de kullanılmaktadır. İktisat biliminin işleyiş sürecinde bir başka ifadeyle mal ve hizmetlerin üretim ve dağılım süreçlerinde birçok dışsallık oluşmaktadır. Dışsallıklar, kaynak dağılımında etkinliği bozduğu için devlet dışsal malların üretiminde yer almakta, müdahale etmekte ve çeşitli düzenlemeler getirmektedir.

Dışsallık kavramı ilk kez Knut Wicksell tarafından 1896 yılında ele alınmıştır. Wicksell'e göre dışsallık dar anlamda, bir bireyin ya da firmanın faaliyetlerinden dolayı diğer birey veya firmaların olumlu veya olumsuz etkilenmesidir. Geniş anlamda ise, bir bireyin veya firmanın faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan maliyetleri, diğer birey veya firmalara yüklemesiyle beraber meydana gelen zararları telafi etmemesi veya alternatif olarak diğer birey ya da firmalara ilave fayda sağlamasına rağmen bu faydanın karşılığını alamaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Stiglitz, 1994: 92).

Nadaroğlu'na göre dışsallık, bir ekonomik birimin üretim veya tüketim faaliyetinin başka kişilerin fayda ve maliyet fonksiyonlarını olumlu veya olumsuz olarak etkilemesi olarak tanımlanmaktadır (Nadaroğlu, 1996: 62). Samuelson ve Nordhaus'a göre ise dışsallık, başkalarına istem dışı maliyet ya da fayda getiren bir etkinlik veya etkileri piyasa fiyatına tam olarak yansıtılmayan bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Samuelson ve Nordhaus, 2010: 271). Bir diğer dışsallık tanımlaması yapan Winter'e göre, bir firmanın faaliyetine atfedilemeyen başka bir firmanın maliyet yapısı üzerindeki etkisi şeklindedir. Bu etkilerin maliyetleri artırabileceği gibi azaltması da beklenebilir (Winter, 1962: 2).

Dışsallıkların varlığı halinde, faydanın sağlanması veya maliyete katlanılmasında sadece bir kesimin değil tüm toplumun etkilenmesi söz konusu olduğunda, fayda ve maliyetlerin herhangi bir mal veya hizmetin piyasada oluşan fiyata dâhil edilmemesi durumunda pozitif ve negatif dışsallık

kavramları ortaya çıkmaktadır (Yıldız ve Tuncer, 2017: 54). Literatürde farklı yönlerden sınıflandırılan dışsallıklar, ekonomik faaliyet sonucunda dışsal etkilere göre pozitif ve negatif dışsallıklar olarak iki ayrı şekilde ele alınmaktadır.

2.1. Pozitif Dışsallık

Pozitif dışsallık, bir üretim veya tüketim faaliyeti sonucunda üçüncü kişilerin herhangi bir bedel ödemediği fayda sağlaması olarak tanımlanabilir (Özbiçli, 2020: 74).

Pozitif dışsallık, bir malın üreticisi tarafından bir dış fayda yaratıldığı durumlarda ortaya çıkmakta (Hall, 2006: 165) ve marjinal sosyal faydası, marjinal özel faydasından yüksek olmaktadır. Marjinal sosyal faydanın yüksek olması, üreticiler açısından istenmeyen bir sonuç olmayabilir. Pozitif dışsallığa yol açan malın piyasa fiyatı ise üreticiler için sosyal optimum düzeyin altında oluşurken, tüketiciler için bu fiyatın üstünden oluşacaktır (Altay, 2017: 54). Örneğin; yol, su ve enerji imkânlarının olmadığı bir yerde üretim tesisinin kurulması sonucunda o çevreye; enerji, ulaşım, altyapı ve iş olanakları getirmesi örnek olarak verilebilir.

2.2. Negatif Dışsallık

Negatif dışsallık, herhangi bir ekonomik faaliyetin diğer insanlar ya da firmalar üzerindeki olumsuz etkisi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle negatif dışsallık, ekonomik karar birimlerinin faaliyetlerinin diğer ekonomik birimler üzerinde zarar oluşturması ve bu eylemden doğan zararı karşılamak için ödeme yapmaması durumudur (İnan, 2018: 91). Sanayileşme ile birlikte fabrikaların çevreye yaydıkları atıklar ve zararlı gazlar örnek olarak gösterilebilir.

Dışsallıkların varlığı halinde kaynak dağılımında etkinlik sağlanmayabilir. Çünkü bireyler veya firmalar tarafından meydana getirilen negatif dışsallığın dolayısıyla maliyetlerin karşılanmaması, üretimi veya faaliyetleri daha da arttırmakta ve etkin kaynak dağılımını engellemektedir. Ancak pozitif dışsallığın yaşandığı durumlarda ise bireyler veya firmaların yaymış olduğu pozitif dışsallığa karşılık olarak herhangi bir fayda elde etmemesi, ilgili faaliyetlerin de miktarında azaltmanın yaşanmasına neden olmaktadır (Stiglitz, 1994: 93). Bu yüzden ortaya çıkabilecek olumsuz dışsallıkların giderilmesi açısından gerekli önlemlerin ilgili kurumlar tarafından alınması ya da kamu tarafından alınacak önlemlere katkı sağlaması suretiyle engellenmesine çalışılması yoluna gidilebilir.

3. DIŞSALLIKLA MÜCADELEDE DEVLETİN MÜDAHALE ARAÇLARI

Dışsallıklar sonucunda ortaya çıkan dışsal maliyet önlenemediği zaman tüm topluma mal edilmektedir. Bu yüzden devlet, oluşan zararı önlemek amacıyla belli araçlarla ekonomiye müdahale etmektedir. Negatif dışsallık durumunda vergi ve para cezaları koyabileceği gibi pozitif dışsallık durumunda ise sübvansiyon, harç ve ödül araçlarını kullanabilir. Bu bağlamda devletin dışsallıkları içselleştirmek amacıyla kullanacağı araçlar; vergiler, harçlar, sübvansiyonlar, kirlilik izni, doğrudan kontroller ve para cezaları olarak sıralanabilir.

Vergiler

Dışsallıkların içselleştirilmesinde vergilerin kullanılmasının sebebi sosyal maliyet ile özel maliyet, sosyal fayda ile özel fayda arasında ortaya çıkan farkın vergi ile giderilmesidir. Vergiler, dışsallıkların etkilerini düzeltmek, marjinal özel maliyetleri, marjinal sosyal maliyetlere eşitlemek ve marjinal özel faydaları, marjinal sosyal faydalara eşitlemek yoluyla firma ya da bireylerin faaliyetlerinin gerçek sosyal maliyeti yansıtmalarını sağlamaktadır (Kesbiç, vd., 2010: 131).

Bu anlamda pozitif ve negatif dışsallıkların yönlendirilmesi ve düzeltici etkiler yaratılması açısından vergiler önemli bir paya sahiptir. Çevre kirliliği gibi dışsallık yaratan faaliyetleri caydırmak amacıyla düzeltici vergi fikrini ilk ortaya atan Pigou'dur (Stavins, 1998: 3).

Pigou'ya göre, dışsallıkların oluşması durumunda mutlaka piyasa mekanizmasının incelenmesi ve gerekli görüldüğünde piyasa mekanizmasına müdahalenin gecikmeden yapılması gerekmektedir. Böylece piyasaya yapılan müdahale ile etkinlik sağlanmakta ve negatif dışsallığa sebep olan taraftan, malın her birimi için üretimde optimal düzeyin oluşmasını sağlayacak kadar vergi alınması ve pozitif dışsallığın olduğu durumlarda ise pozitif dışsallığın meydana gelmesini sağlayan malın her bir biriminden piyasa dengesinin desteklendiği durumdaki pozitif dışsal yarar

kadar negatif vergi alınması yönünde bir uygulama yapılabilmektedir. Diğer bir ifade ile her birim malın, piyasa dengesinde oluşan olumlu durumuna bağlı olarak sübvansiyon uygulanmasını savunmaktadır (Öztürk, 2004: 177). Örneğin, sigara üzerinden yüksek oranda vergi alınması, sigara kullanımını caydırmakta ve böylece olumsuz etkileri azaltma amacı taşımaktadır.

Sübvansiyonlar

Sübvansiyon, devletin kişi ve kurumlara para, mal ve hizmet şeklinde karşılıksız olarak yaptığı yardımlardır. Pozitif ve negatif dışsallıkları içselleştirmek amacıyla sübvansiyonlar uygulanabilmektedir. Pozitif dışsallık durumunda dışsal faydaları olan mal ve hizmetlerin üretiminin devamını teşvik etmek ve üreticinin zararını gidermek amacıyla sübvansiyonlara başvurulmaktadır. Örneğin; tarihi binaların restorasyonu konusunda devletin sübvansiyon uygulaması sadece bina sahibi için değil, tarihi değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması bakımından da tüm toplum için faydalı olmaktadır.

Negatif dışsallıklar durumunda ise, sübvansiyon hem dışsallıktan etkilenen tüketicilere hem de dışsallığa neden olan üreticilere verilebilir. Dışsallığa neden olan üreticiler bakımından değerlendirildiğinde örneğin; çevre kirliliğine neden olan işletmenin, bu kirliliği azaltması amacıyla sübvansiyon uygulanarak firmanın arıtım tesisi kurması için gerekli kredinin sağlanması olabileceği gibi arıtım giderlerinin vergiden indirilmesi şeklinde de olabilir. Dışsallıktan etkilenen tüketiciler bakımından ise örneğin; havaalanı merkezine yakın bir yerleşim yerinde ikamet eden bireylerin ortaya çıkan gürültü kirliliğinden etkilenme derecesini azaltmak amacıyla ses yalıtım sisteminin uygulanması için gerekli teşviklerde bulunulması ve maliyetlerin ise sübvansiyon edilerek ilgili bireylerin daha az maliyete katlanarak maruz kalınan negatif dışsal etkilerin azaltılması sağlanabilir (Parlakay ve Yavuz, 2016: 216). RTÜK tarafından yayın kuruluşlarına yayınladıkları programları ile toplum üzerinde pozitif dışsallık oluşturması durumunda verilen ödüller (para, plaket, unvan, vb.), dışsallıklar ile mücadelede etkili kullanılan sübvansiyon araçlarına örnek verilebilir.

Harçlar

Harçlar, yapılan hizmetler karşılığında alınan paralardır. Dışsallıklara karşı alınan harçlarda çevreyi kirleterek, üretim faaliyeti sonucu kar elde edenlerden yararlandıkları hizmet karşılığında aldıkları paralardır (Öncel, 1991: 174).

Çevre ekonomisi açısından bakıldığında ise söz konusu harcın karşılığı, faaliyet sonucunda çevreye verilen zararın önlenmesi amacıyla yapılan uygulamaların karşılığıdır (Kargı ve Yüksel, 2010: 196). Bu doğrultuda çevreye verilen zarardan dolayı alınmakta olan harçlar, kirletenin ödemesi gerektiğini belirten ilkeye dayanmaktadır. Yani üretim veya tüketimde kirliliğe neden olan mal ve hizmetlerin maliyetine yansıtılmalıdır (Barde, 1994: 5).

Kirlilik İzni

Negatif dışsallıkları azaltmada uygulanan çözümlerden bir diğeri de devletin işletmelere, belirli miktarda kirlilik yayma hakkı veren, permiler dağıtması ve bu permilerin piyasada alınıp satılarak, kirlilik yaratan emisyonların kontrol altında tutulmasıdır (Kirmanoğlu, 2013: 164). Bu sistemde izin verilen genel bir kirlilik seviyesi belirlenir ve firmalar arasında paylaşılır. Emisyon seviyelerini kendilerine ayrılan seviyelerinin altında tutan firmalar, fazlalık izinlerini diğer firmalara satabilir veya tesislerinin diğer kısımlarındaki aşırı emisyonları dengelemek için kullanabilirler (Stavins, 1998: 4-5). Bu sistemin vergiler ya da cezalardan üstün tarafı, üretim sonucunda oluşacak kirlilik konusunda belirsizlik olmaması ve devletin ne kadar kirlilik yaratılacağına başta kendisinin karar vermesidir.

Doğrudan Kontroller

Standartlar olarak da isimlendirilen doğrudan kontroller, negatif dışsallıkların önlenmesi için kamu otoritelerince yaptırım gücü kullanılarak uygulanan yasak, ödev ve sınırlamalardır. Özellikle çevre kirliliği ve yol açtığı zararları belirlemek amacıyla çevresel standartlar uygulanabilir. Standartların uygulanması ile öncelikle çevrenin herkes için yaşanabilir olması amacı güdülmektedir (Altay, 2017: 71).

Para Cezaları

Negatif dışsallıkla mücadele yollarından başka biri de bireysel sorumluluktan hareketle maliyetlere uygulanan para cezalarıdır. Birçok iktisatçı, negatif dışsallıkların içselleştirilmesinde para cezalarının kullanılmasından yanadır. Çevreyi ve hayatı kirletenlere, bir kirletme bedeli ödetilmelidir. Dışsallıkların denetiminde para cezalarının uygulanmasının temel amacı sosyal maliyet ile özel maliyet ve sosyal fayda ile özel fayda arasındaki farkı gidermektir (Stiglitz, 1994: 271). Çalışmamızda incelendiği üzere; RTÜK tarafından toplumun değer yargılarından uzak, negatif dışsallık yaratabilecek yayın akışına sahip programların engellenmesi için en çok başvurulan müdahale aracı, para cezası olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM KAVRAMI VE RTÜK'ÜN GELİŞİMİ

Amerikan Hukukunda, genel olarak “Bağımsız Düzenleyici Birimler” olarak adlandırılan bu kurumlar, Türkiye’ de ise genel kabul görmüş, üstünde uzlaşmış sabit bir terim bulunmamaktadır. Genel olarak “Bağımsız Düzenleyici Kurumlar”, “Bağımsız İdari Kurumlar”, “Bağımsız İdari Otoriteler” veya “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar” gibi kavramlar kullanılmaktadır (Perçin, 2011: 329).

Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK) “kamusal hayatın hassas olarak nitelendirilen belli hürriyetler, ekonomik, mali ve iletişim alanında düzenleme ve denetleme faaliyeti gösteren, tek bir hukuki rejimi bulunmayan, icrai karar alma yetkisi ile donatılmış, kararları yargı denetimine tâbi, bağımsız, kamu tüzel kişiliğine haiz, klasik idari birimlerin dışında, üzerlerinde hiyerarşik ve vesayet yetkisinin kullanılmadığı nevi şahsına münhasır kuruluşlardır” (Atay, 2006: 271).

Başka bir tanıma göre ise, bağımsız idari otoriteler ne halk tarafından seçilen ne de doğrudan seçilmiş yetkililer tarafından yönetilen ve düzenleyici yetkileri olan kamu kuruluşları olarak tanımlanır (Klimentova, 2009: 2). En basit biçimiyle bağımsız idari otoriteler; geleneksel idari yapının dışında yer alan, bağımsızlıkları güvence altına alınmış ve toplumsal yaşam için önem taşıyan sektörlerde düzenleme, denetleme ve yönlendirme faaliyetlerinde bulunan mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiler olarak tanımlanabilir (Şanlısoy, 2006: 101).

1980’lerden itibaren Türkiye de liberalleşme ve özelleştirme politikaları doğrultusunda yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesine ve devlet tekellerinin kaldırılmasına 1980’lerin ortalarında başlanmıştır. Liberal politikalar ile devletin piyasadaki ekonomik gücü zayıflarken düzenleyici rolü gelişmiştir. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar devletin bu yeni rolünü yerine getirmek amacıyla 1980’lerin başında ortaya çıkmıştır (Sezen, 2007: 320). Bu kurumlar özellikle enerji, telekomünikasyon, finans gibi ekonominin hassas olduğu ve uzmanlık gerektirdiği sektörlerde faaliyet göstermektedir (Akdeniz, 2018: 15). Bu alanlarda özel sektörün yanında kamu sektöründe işletici olarak faaliyette bulunması karşısında devletin piyasada hem oyuncu hem de hakem olmasından dolayı alınacak kararların tarafsızlığına şüphe duyulmaması için bu kararlar bağımsız ve tarafsız olan DDK tarafından alınmaktadır. DDK bahsedilen alanlarda kural koyma, izin verme, yaptırım uygulama, kamuoyunu bilgilendirme ve anlaşmazlıkları çözme hususlarında görev ve yetkileri bulunmaktadır (Karakaş, 2008: 100).

Çalışmamızda DDK’ dan biri olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun dışsallık ile mücadelesi ele alınacağından RTÜK ayrıca detaylı olarak incelenmektedir. RTÜK, özel radyo ve televizyon yayınlarının hayata geçirilmesiyle beraber kurulmuş ve bu kuruluşları denetleme yetkisini kendisinde barındıran bir kamu kuruluşudur. RTÜK’ ün kuruluş amaçlarından biri de özel yayın kuruluşları ile birlikte toplumun ahlaki değerlerinde meydana gelebilecek sorunların engellenmesi ve bu amaçla toplum değerlerinin korunmasıdır.

RTÜK’ ün tarihsel gelişimi aslında Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. Türkiye’ de ilk zamanlar radyo yayın faaliyetleri özel teşebbüs aracılığı ile yürütülmekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar da özel teşebbüs himayesinde bulunan radyo yayın alanı daha sonrasında devlet tekeline alınmıştır. 1961 Anayasası’nda ve 1982 Anayasası’nda da aynı düzenlemeler yer almış ve

radio ve televizyon sektörü devlet tekelinde yürütülmeye devam edilmiştir (Tiryaki, 2002: 173). 1982 Anayasası'nın 133. maddesinde; "Radio ve televizyon idareleri ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir" ifadesi yer almıştır. Ancak 1980'li yılların sonlarına doğru özel kişilerce kurulan radio ve televizyonlar, Anayasa'nın değiştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda Anayasa'nın ilgili maddesi; "Radio ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir" olarak değiştirilmiştir. Anayasal düzenlemeden sonra bu yeni yapıyı idare edecek, düzenleyecek ve denetleyecek bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. 20.04.1994 tarihinde Remi Gazete de 3984 sayılı "Radio ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun" yayımlanarak RTÜK' ün kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Radio ve Televizyon Üst Kurulunun faaliyet alanında, genel olarak toplumu ilgilendiren ahlaki değerlerin korunması ön planda tutulmaktadır. Bununla beraber çocukların ve gençlerin, radio ve televizyonlarda yayınlanan programlardan olumsuz etkilenmesini engelleyebilecek çeşitli projeler ve çalışmaları da geliştirmektedir. 6112 sayılı Kanunun 8. maddesinde yayın hizmetinin ilkeleri detaylı olarak belirtilmektedir. İlgili kanunun 8/2 maddesinde ise, "radio ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılsa dahi yayınlanamaz" ibaresi yer almaktadır. Dolayısıyla 6112 sayılı Kanun ile toplumun ahlaki değerleri korunmakla beraber, çocuk ve gençlerin kişisel gelişiminde olumsuz etki oluşturabilecek programların yayınlanmasının da mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca bu yasa, Avrupa Konseyinin yayıncılık mevzuatını belirleyen ve Türkiye'nin de onayladığı Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin Yayıncının Sorumlulukları adlı metnin yedinci maddesine de uymaktadır (RTÜK-1).

5. RTÜK' ÜN DIŞSALLIK İLE MÜCADELESİ

RTÜK' ün faaliyet alanını esas olarak; toplumun ahlaki değerleri ve çocukların zararlı yayın içeriklerinden korunması oluşturmaktadır. Bu nedenle Üst Kurul tarafından alınan birçok karar temel olarak koruyucu önlemleri kapsamaktadır. Bu durum ise; RTÜK' ün, radio ve televizyon aracılığıyla yayınlanan programların toplum üzerinde oluşturabilecek negatif dışsallıkları önlemeye çalıştığı ve bu doğrultuda alınan birçok karar ve proje ile de negatif dışsallıklarla mücadele ettiği hatta bazı yararlı programların toplum üzerindeki pozitif dışsallığını arttırmak için de teşviklerde bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda RTÜK tarafından hayata geçirilen pek çok proje tespit edilmektedir. Bunlar;

- ✓ Akıllı İşaretler Sembol Sistemi,
- ✓ Aile ve Çocuk Dostu Yayınların Teşvik Edilmesi,
- ✓ Engellilerin Yayın Hizmetlerine Ulaşımını Sağlayan Kanun,
- ✓ Zorunlu Kamu Spotu ile Kamu Spotu Uygulaması,
- ✓ İnternet Ortamındaki Yayınların Denetimi Kanunu,
- ✓ Medya Okuryazarlığı Dersi ve Web Sitesi,
- ✓ İyi Uykular Çocuklar Projesi,
- ✓ Çocuk Web Sitesi, şeklinde sıralanabilir

RTÜK tarafından radio ve televizyonlarda yayınlanan programlara yönelik olarak ve toplumsal menfaatler göz önünde bulundurularak bazı kararlar alınmaktadır. Yukarıda belirtilen kanun ve projelerin detayları ele alınarak dikkate alınan kararların negatif ve pozitif etkisi ve RTÜK' ün dışsallıklar ile mücadelesi incelenmektedir.

Akıllı İşaretler Sembol Sistemi

Akıllı işaretler, seyircilerin bilgilendirilmesi esasına dayalı olarak RTÜK tarafından hazırlanan ve sembollerden oluşan bir sistemdir. Televizyonda yayınlanan programların içeriği hakkında önceden bilgi vererek belirtilen yaş sınırlamasına veya içerdiği temaya bağlı olarak aileleri/ebeveynleri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde çocukların televizyon izleme sıklığı/alışkanlığı göz önünde bulundurulduğunda yayınlanan programın içeriğinin de önceden bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü gündüz kuşağında ve akşam erken saatlerde yayınlanan

birçok program ailenin tüm üyeleri tarafından izlenebilmektedir. Bu doğrultuda uygulanan işaretler ise şöyledir;

Kaynak: RTÜK-8.

Hem çocukların televizyon izleme sıklığı hem de yayınlanan programların içeriği büyük sorun oluşturmaktadır. Özellikle ilköğretim çağındaki çocukların televizyona ilgisi yoğun olmakla beraber saatlerce televizyon karşısında zaman geçirmeleri mümkün olabilmektedir. RTÜK tarafından 2006 yılında yapılan “İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Kamuoyu Araştırması” sonuçları, belirtilen açıklamaları destekler niteliktedir. Araştırmada yer alan; “İlköğretim çağındaki öğrencilerin boş zaman etkinliklerinin dağılımı” sorusunun cevabı olarak “kitap okumak” % 64,9 ile birinci sırayı, “televizyon seyretmek” % 64,6 ile ikinci sırayı almıştır. “Arkadaşlarımla oynamak/vakit geçirmek” sorusu ise % 37,9 ile “televizyon seyretme” cevabını takip etmektedir (Kırık, 2013: 194).

Çocukların, geleceğin yapı taşı olarak görülmesinden ötürü çocuklara verilen önemlilik derecesi de neredeyse tüm ülkelerde artış göstermektedir. Bu doğrultuda radyo ve televizyon yayınları aracılığıyla çocuklar üzerinde oluşabilecek negatif dışsallığın önlenmesi adına akıllı işaretler şeklinde bazı semboller oluşturulmuştur. Yukarıda belirtilen sembollerden özellikle ♂♀ (Cinsellik), 13+ ve 18+ yaş üstü sembolleri ile hem ebeveynler bilgilendirilerek çocukların izlemesi engellenebilmekte hem de yayın akışındaki ilgili programların saat diliminin de çocukların uyuma zamanları göz önünde bulundurularak programların yayınlamasına RTÜK tarafından izin verilmektedir.

RTÜK tarafından geliştirilen ve tüm yayın organlarının uymakla yükümlü olduğu bu akıllı işaretlerin temel amacı, çocukların televizyonda yayınlanan bazı programlardan olumsuz etkilenmesinin önüne geçmektir. Özellikle gelişme çağındaki çocukların, yayınlanan bazı programlar nedeniyle ahlaki yönden olumsuz etkilenmesi ve yaşının gerektirdiği davranışların çok üstünde davranışlarda bulunması ile psikolojik yönden sorunlar yaşamasının da önlenmesi, akıllı işaretler ile mümkün hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca “Akıllı İşaretler Sembol Sistemi” ile çocukları zararlı yayın içeriklerinden korunmak adına ebeveynlerin bilgilendirilip olası yayınların çocuklar üzerinde negatif bir dışsallık yaratması engellenmektedir.

Aile ve Çocuk Dostu Yayınların Teşvik Edilmesi

15.02.2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanununun 37’nci maddesinin birinci fıkrasının (y) bendi ile 03.06.2011 tarihli ve 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2’nci maddesine dayanılarak RTÜK tarafından hazırlanan “Aile ve Çocuk Dostu Yapım ve Dizilerin Teşvik Edilmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” 08.05.2018 tarihinde Resmi Gazete de yayımlanmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı, yayın hizmetleri tarafından sunulan olumsuz davranışlardan ailelerin ve çocukların korunması ilkesine dayanmaktadır. Ayrıca, aile bütünlüğünün korunması ve sürekliliğinin desteklenmesi ile çocuk ve gençlerin ahlaki, zihinsel ve fiziksel açıdan gelişimlerini destekleyecek nitelikteki yayın hizmetlerinin artırılması adına aile ve çocuk dostu yapım ve dizi gibi programların teşvik edilmesine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır (Resmi Gazete, Sayı: 30415).

Radyo ve televizyon yayınlarında özellikle çocuklar ve gençler üzerinde negatif dışsallığa neden olabilecek cinsellik, tütün ve alkol gibi içeriklerin yer aldığı yayınların önlenmesi için kanunlar ile bazı sınırlamalar getirilmiştir. 2008 yılında 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun ile esas ve hükümlülükler belirlenmektedir. İlgili kanunun 3. maddesinde, “televizyonda yayınlanan programlarda, filmlerde, dizilerde, müzik kliplerinde, reklam ve tanıtım filmlerinde tütün ürünleri kullanılamaz, görüntülerine yer verilemez” (Resmi Gazete, Sayı: 26761) hükmü ile toplumda madde bağımlılığına teşvik edebilecek olan görüntülerin yayınlanmasının engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca 2008 yılından sonra 4207 sayılı kanuna istinaden Türkiye’deki televizyon yapımlarında herhangi bir tütün ürününe yer verilmeyerek, tütün ürünleri kullanımının azaltılması ve sağlıklı yaşamın önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır.

Kanuni zorunluluk ile beraber RTÜK yayın kuruluşlarına bazı önerilerde bulunmaktadır. Örneğin RTÜK, yayın kuruluşlarından sigara, alkol ve madde bağımlılığının özendirilmesinden uzak ve bu maddelerin popüler kültürde ve günlük yaşamda yer bulmadığına dair programların yaygın olarak hazırlanması ve toplum üzerinde negatif dışsallığa neden olabilecek yayınların ise, azaltılması yönünde program içeriklerinin oluşturulmasını talep etmektedir. Ancak internet altyapısına sahip programların bu konuda denetime tabi tutulmamış olmasından dolayı tütün ürünleri, alkol vb. negatif dışsallık yayabilecek görüntülerin yayınlanmasında serbestlik söz konusudur. Bu doğrultuda aile ve toplum değerlerinin ve hassasiyetlerin göz önünde bulundurularak televizyon programları için geçerli olan sınırlamaların internet üzerinden yayınlanan programlar için de uygulanması gerekmektedir.

“Aile ve Çocuk Dostu Yapım ve Dizilerin Teşvik Edilmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile RTÜK; aile birliğini koruyucu, çocuk ve gençlerin zihinsel, fiziksel ve ahlaki yönden gelişimlerini destekleyici yayın kuruluşlarına teşvikler vermektedir. Genellikle para gibi maddi yönden destekleri kapsayan bu teşvikler, esas olarak toplumun ahlaki yönü üzerinde günümüzde büyük rol üstlenen medya kuruluşlarının negatif dışsallık yaymasından ziyade, aile birliğini destekleyici programlar ile pozitif dışsallığın yayılmasını amaçlamaktadır.

İlgili yönetmelikte toplumsal bütünlüğü ve birliği destekleyici amaçlar şöyle detaylandırılmaktadır:

- ✓ Aile bütünlüğünün korunmasıyla beraber güçlendirilmesi ve milli, manevi ve kültürel değerlerin gelecek nesillere de aktarılmasını,
- ✓ Toplumdaki sosyal, fiziksel ve kültürel farklılıklara yönelik saygınlığın gösterimi,
- ✓ Aile içi davranışlarda problem çözümlerinde olumlu örneklerin verilmesi, karar alma sürecinde ise demokratik yöntemin uygulandığının belirtilmesi,
- ✓ Ailelerin, aşırı ve gereksiz tüketimler sonucunda karşılaşabileceği zararlar hakkında bilgilendirilmesi,
- ✓ Doğa ve hayvan sevgisini aşıl原因an ve koruyan bir bilincin yerleşmesini,
- ✓ Bağımlılıklar ile mücadelenin önemi vurgulanmalı, çocuklara ve yetişkinlere sağlıklı yaşam ile düzenli ve dengeli beslenme bilincinin kazanılması,
- ✓ Bilinçli medya kullanıcısı olmanın yararları vurgulanarak, çocukların ve gençlerin ahlaki, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimlerinin desteklenmesi,
- ✓ Çocuklara doğru bilgi edinme ve eleştirel bakış açısı ile karar alma becerisinin kazandırılması,
- ✓ Kadına saygınlığı arttıracak, değerini ve haklarını ön plana çıkaracak unsurlara yer verilmesi,
- ✓ Engelli ve yaşlılara yönelik negatif alguların önlenmesiyle beraber, toplumsal hayata katılımını aktifleştirecek, saygı görmesini sağlayacak vurgulamaların yapılması hedeflenmelidir (Resmi Gazete, Sayı: 30415).

Engellilerin Yayın Hizmetlerine Ulaşımını Sağlayan Kanun

RTÜK tarafından “Sağırın, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” 15.02.2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunun 24’üncü maddesi ve 37’nci maddesinin birinci fıkrasının (ö) bendine dayanılarak hazırlanmış ve 11.10.2019 tarihinde

Resmi Gazete' de yayımlanmıştır. Bu yönetmelik ile RTÜK; sağır, işitme ve görme engelli bireylerin radyo ve televizyon yayın hizmetlerinden yararlanmasını ve erişimin iyileştirilmesini amaçlamaktadır (Resmi Gazete, Sayı: 30915).

Engelli dostu programları olarak ifade edilen ve yayın hizmetleri tarafından sunulan, sağır ve işitme engeli bulunan bireylerin yararlanabileceği programlar yapılmaktadır. RTÜK bu yönetmelik ile engelli bireylere yönelik pozitif dışsallığın yayılmasını, dolayısıyla engelli bireylerin toplumsal hayata katılımının aktifleşmesini ve bu yöndeki olumsuz algıların önlenmesiyle beraber saygınlık kazanmalarını amaçlamaktadır. Bu süreçte RTÜK, yayın organlarını engelli bireylere yönelik programların hazırlanması ve yayınlanması kuralına uymakla yükümlü tutmaktadır. Belli sınırlamalar getirilerek engelli dostu programların yayın akışındaki süresi ve kalitesi de belirlenmektedir. Yayınlanan haber, dizi ve diğer tür programlarda altyazı, işaret dili ve sesli betimleme gibi uygulamalar ile hem engelli bireylerin yaşam kalitesini arttırmakta hem de toplumsal hayata uyum sürecini hızlandırmaktadır.

Zorunlu Kamu Spotu ve Kamu Spotu Uygulaması

“Kamu spotları ancak toplumu ilgilendiren ve yayınlanmasında kamu yararı bulunan olay ve gelişmelere ilişkin konularda hazırlanır” (RTÜK-2). Bu doğrultuda başta kamu kurumları olmak üzere bazı özel kuruluşlar ile sosyal yardımlaşma kuruluşları tarafından toplumsal bilincin artırılması, kültürel mirasın korunması ve bazı değerlerin eğitimi gibi konularda bilgi verilmesi için video filmler hazırlanmaktadır. Etkinliklerin tanıtılmasında, sağlık ve güvenlik alanında önerilerde bulunulmasında, yardım toplama faaliyetlerinde toplumun teşvik edilmesinde ve kamuoyu bilgilendirmesinde kamu yararı gözetilerek kamu spotları aktif olarak kullanılmaktadır. Günümüzde televizyon izleme ve radyo dinleme sıklığının günde 2 saatten fazla (TÜİK 2015) olduğu bilgisi dikkate alındığında, toplumu ilgilendiren konularda kamu spotların kullanılması, etkili bir iletişimi de sağlayabilmektedir (Bütün vd., 2018: 274).

Zorunlu kamu spotu olarak hazırlanan video filmlerin, belirtilen yayın sınırları dâhilinde ilgili radyo ve televizyon faaliyetlerinde bulunan kurumların yayın yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Zorunlu kamu spotlarının yayın detayını oluşturan bir rapor ile kuruluşların RTÜK'e bilgi verme zorunluluğu varken, kamu spotunda böyle bir zorunluluk yoktur. RTÜK tarafından zorunlu kamu spotlarının yayınlanması için ilgili yayın kuruluşlarına bazı teşvikler sunulmaktadır. Toplumsal değerleri ön planda tutan, toplumu bilgilendiren ve bazen negatif dışsallıklardan uzak tutulması (sigara, alkol, vb.), bazen de pozitif dışsallığın yayılma yararlarını ele alan video filmler ile toplumun daha hızlı bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır.

RTÜK, zorunlu kamu spotları ve kamu spotları ile toplumu sağlık, doğa, sosyal, ekonomi ve kültürel alanlarda bilinçlendirmeyi amaçlayan ve çoğu zamanda güncel konuları/sorunları ele alan videoların yayınlanmasını sağlamaktadır. 2020-2021 yılını kapsayan, başlıca zorunlu ve zorunlu olmayan kamu yayınları aşağıda belirtilmektedir (RTÜK-3 ve RTÜK-4):

- ✓ Vatandaşlarımızın doğal afetlerde yaşanması muhtemel olumsuzluklara karşı bilinçlendirilmesi
- ✓ Dijital Tarım Pazarı, orman yangınlarıyla mücadele, su kaynaklarını koruma gibi hizmetler ve projeler hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi
- ✓ Koronavirüs ile mücadele kapsamında maske kullanımı başta olmak üzere alınması gereken tedbirler konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi
- ✓ Vatandaşlarımızın afetlere karşı önlem alma ve ilk yardım uygulamaları konusunda bilgilendirilmesi
- ✓ Kan ve organ bağışının önemi hakkında toplumda farkındalık oluşturulması
- ✓ Alkolün toplumsal zararları konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi
- ✓ Çeşitli dolandırıcılık yöntemlerine karşı tüketicilerin ve “Ayıplı Mal ve Hizmet” konusunda çocukların bilinçlendirilmesi
- ✓ Deprem tehlikesine karşı kentsel dönüşümün önemi konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi
- ✓ Rekabetin ve rekabet ortamının korunmasının önemi hakkında kamuoyunun bilinçlendirilmesi

- ✓ Kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda kamuoyunda farkındalık oluşturulması
- ✓ Ülkemizin doğal güzellikleri ve turistik mekânları hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi
- ✓ Çocukları, yayın içeriklerinin olası zararlarından korumak için kullanılan akıllı işaretlerin önemi hakkında kamuoyunun bilinçlendirilmesi

İnternet Ortamındaki Yayınların Denetimi Kanunu

Dünyada ve Türkiye’ de internet bağlantı altyapısının ve teknolojik araçların gelişmesiyle beraber daha önceki geleneksel iletişim araçlarından farklı olarak internet üzerinden yayınların yapılmasına ve rahatlıkla erişimi sağlayacak altyapının oluşturulmasıyla da internet yayın kuruluşlarında artışın yaşanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla internet üzerinden yapılan yayınlar, içerik ve izlenme deneyiminde de birtakım değişikliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda RTÜK tarafından radyo ve televizyon yayın kuruluşlarına getirilen yükümlülüklerin, internet bağlantılı yayınlar içinde de ayrıca belirlenen kanunlar ile yayın sınırlarının belirlenmesi gerekmiştir. 2018 yılında 6112 sayılı Kanun’a ekleme yapılarak, internet ortamında yapılan yayınların da RTÜK denetiminde yayınlarına devam edebileceği belirtilmiştir (Kavi ve Akyol, 2020: 53).

İnternet bağlantılı yayınlar için kanunda detaylı olarak esas ve hükümlülüklerin getirilmemesinden dolayı birçok programda cinsel temalı sansürlü içeriklerin, tütün ürünleri ve alkol benzeri zararlı maddelerin ise olağan tüketim ürünleri olarak topluma yansıtılması mümkün olabilmektedir. Toplumun ahlaki değerlerini yansıtmayan ve ulaşımı gün geçtikçe kolaylaşan internet yayınlarının toplum üzerinde oluşturduğu negatif dışsallık ise, sürekli artmaktadır. Bu nedenle 6112 sayılı Kanun ile Türkiye’ de yayınlanmakta olan internet bağlantılı dizi vb. programların yayın akışlarına bazı sınırlama veya yasakların getirilmesi ve hükümlülüklerin ağırlaştırılması ile ilgili yayınların negatif etkisinin azaltılması gerekmektedir.

Medya Okuryazarlığı Dersi ve Web Sitesi

Medya okuryazarlığı, çeşitli biçimlerde mesajlara erişme, bunları analiz etme, değerlendirme ve oluşturma becerisidir (Livingstone, 2004: 5). RTÜK’ e göre ise; “yazılı ve yazılı olmayan, büyük çeşitlilik gösteren formatlardaki (televizyon, video, sinema, reklâmlar, internet vs.) mesajlara ulaşma, bunları çözme, değerlendirme ve iletme yeteneği kazanabilmek” olarak tanımlanmaktadır (RTÜK-5).

Son yıllarda kitle iletişim araçlarının günlük hayatta hızla artması bilgiye birçok yoldan ve kolayca erişilmesini sağlarken bireylerin bu bilgi yoğunluğu karşısında seçici olması ve kitle iletişim araçlarının olumsuz etkilerinden korunması gerekli hale gelmiştir. Bu bağlamda 2006 yılında medya okuryazarlığı dersi, ilköğretim kurumlarında verilmeye başlanmıştır. Medya okuryazarlığı dersi ile özellikle çocuk ve gençlerin pozitif dışsallık yaratarak kamu yararı bakımından doğru eğitilmesi, bilgilendirilmesi ve bilinçlenmesi sürecini içermektedir (Aydemir ve Erdamar, 2018: 1158).

Medya içeriklerinde başta haberler, diziler, filmler, çizgi filmler olmak üzere pek çok programda şiddetin farklı türleri görülmektedir. Bireylerin bu şiddetin görüntü ve içeriğine maruz kalması sonucu toplumsal alanda bireysel silahlanmaya, ailede, okulda, sokakta şiddet olaylarına, korku kültürüne zemin oluşturduğu, bireysel olarak şiddet eğilimli kişilikler ürettiği, toplumsal dayanışmayı ve güveni azaltarak negatif dışsallığa yol açmaktadır. Bilinçli bir toplumun oluşması, katılımcı demokrasinin ve yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi, demokratik değerlerin kazandırılması, uyuşturucu ve şiddet kullanımının önlenmesi, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının minimum düzeye düşürülmesi bakımından medya okuryazarlığı eğitimi önem taşımaktadır (Karaboğa, 2017: 399).

İyi Uykular Çocuklar Projesi

“İyi Uykular Çocuklar Projesi”, RTÜK ve Televizyon Yayıncıları Derneğinin iş birliği sonucunda hazırlanmıştır. Bu proje ile okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuklara akşam erken saatte uyuma alışkanlığının kazandırılması; ebeveynlerin, çocukların erken saatlerde uyutulması konusunda bilgilendirilmesiyle beraber duyarlılıklarının ve etkinliğinin artırılması ve geç saatlerde yayınlanan televizyon programlarının olası zararlı içerik ve etkilerinden çocukların korunması amaçlanmaktadır. Proje, tüm ulusal televizyon kanallarından, akşam saat 21:30’ dan itibaren çocukların uyku saatinin geldiğini hatırlatan canlandırmalar (çizgi, animasyon) ile yayına

alınmaktadır (RTÜK-6). Bu bağlamda RTÜK, “İyi Uykular Çocuklar Projesi” ile anne ve babaları çocuklarını erken saatte uyutmaya teşvik etmekte ve fiziksel ve psikolojik yönden sağlam ve güçlü çocukların yetiştirilmesini amaçlayarak pozitif dışsallığın yayılmasına yardımcı olmaktadır.

Çocuk Web Sitesi

Çocukların televizyon programlarıyla ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmek amacıyla çocuk web sitesi hazırlanmıştır. Bu web sitesinde çocuklar için pozitif dışsallık yaratan oyunlar, bilmeceler, fıkralar, ödevlerini yaparken yardımcı olabilecek bilgiler yer almaktadır. Ayrıca çocukların izledikleri televizyon programlarıyla ilgili duygu ve düşünceleri, görüş, öneri ve beklentilerini yazabilecekleri “Arkadaşım Televizyon” ve “TV Okuru” bölümleri yer almaktadır (RTÜK-7).

Çocuk web sitesi, çocuklara neler katabileceğini düşünerek içerik üretmektedir. Çocukların duygusal, bilişsel, fiziksel, davranışsal ve kültürel gelişimlerine katkı sağlayan içeriklerin üretimi ve doğru metotlarla hedef kitleye iletilmesi bilinciyle çalışmaktadır (Yılmaz, 2027: 585).

6. SONUÇ

Toplumun bir arada ve etkileşim halinde yaşamaya başlamasıyla beraber ortaya çıkan dışsallıklara, günümüzde toplumda meydana getirdiği etkiye bağlı olarak çeşitli yöntemler ile müdahale edilmektedir. Devlet bu doğrultuda dışsallıklar ile mücadele sürecinde çoğu zaman Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların desteğinden faydalanmaktadır. DDK, toplumu olumsuz olarak etkileyen negatif dışsallıkların etkisinin azaltılması veya tamamen kaldırılması yönünde tedbirler ve yasaklar getirebilirken aynı şekilde toplumda pozitif dışsallık yayabilecek durumları ise destekleyip teşvik edebilmektedir. Dolayısıyla bir DDK olarak RTÜK, toplumda meydana gelebilecek pozitif ve negatif dışsallıklar ile mücadele etmekte bir hayli etkin çalışmaktadır.

Çocuklar, çok erken yaşlarda televizyon ile tanışmaktadır. Yapılan araştırmalar, çocukların gelişim çağını kapsayan zamanın büyük bir kısmını televizyon izleyerek geçirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla radyo ve televizyon kuruluşları, yayın akışını belirlemede izleyici kitlesinin özelliklerini de dikkate almalıdır. RTÜK üstlenmiş olduğu görev ile hem yayın kuruluşlarını denetleme hem de yayınlanacak programların içeriği ile ilgili düzenlemelerde bulunabilmektedir. RTÜK tarafından hazırlanan “Akıllı İşaretler Sembol Sistemi” ile “Aile ve Çocuk Dostu Yayınların Teşvik Edilmesi” projeleri başta çocuklar olmak üzere toplumun ahlaki değerlerini ve aile birliğini korumaya çalışmaktadır. Özellikle akıllı işaretler sisteminin, programın başlamasından önce yayının içeriği hakkında bilgi veriyor olması; ebeveynleri bilgilendirmekte, çocukların ve gençlerin ahlaki gelişiminin zedelenmesini ve negatif dışsallığın oluşmasını engellenmeye çalışmaktadır. Ayrıca “Aile ve Çocuk Dostu Yayınların Teşvik Edilmesi” projesi ile toplumsal değerleri korumaya odaklı, başta çocuklar ve gençler olmak üzere tüm toplum üzerinde pozitif dışsallığın yayılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla RTÜK, radyo ve televizyon yayınları üzerinden toplumun ahlaki değerlerini zedeleyebilecek olan negatif dışsallıkları önlemekte ve bu süreçte çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine zarar verebilecek programların da yayınlanmasını engellemektedir. Ayrıca RTÜK tarafından hazırlanan ve yayın kuruluşları aracılığıyla yürütülen “İyi Uykular Çocuklar Projesi” ile de hem çocuk gelişiminde uykunun önemi vurgulanmakta hem de belirli saatlerden sonra yayına alınan, çocukların psikolojik olarak olumsuz etkilenmesine neden olabilecek programların içeriklerinden çocukların korunması için ebeveynler bilgilendirilmektedir.

RTÜK, engelli bireyler için hazırlamış olduğu yönetmelik ile işitme ve görme engellilerin radyo ve televizyon yayınlarını takip edebilmeyi sağlamaktadır. Yayın programlarında alt yazı, işaret dili ve sesli betimlemelerin yapılması, hem engelli bireylerin yayınlanan programın içeriğinden yararlanmasını sağlamakta hem de toplumsal hayata katılımlarını aktifleştirerek engellilere yönelik ileri sürülen olumsuz algıları önlemekte ve toplumda saygınlık kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla engelli bireylerin yaşam kalitesi yükselmekte ve toplumsal hayata uyum süreci hızlanmaktadır.

RTÜK’ten onay alınarak kamu kurumları ve STK’lar tarafından hazırlanan ve ücretsiz olarak radyo ve televizyon kuruluşlarınca yayınları yürütülen kamu spotu ve zorunlu kamu spotu ile kamuoyu, ilgili alanda bilgilenecek ve bilinçlenmektedir. Zorunlu kamu spotları ve kamu spotları

ile toplum sağlık, eğitim, sosyal, doğa, ekonomi, kùltùr vb. alanlarda bilgilendirilmektedir. Yayın kuruluşları aracılığıyla kamuoyuna sunulan bu video filmler, daha hızlı bir şekilde toplumun her kesimine ulaşabilmektedir.

Dùnyada hızla gelişen internet kullanımı, gùnlük radyo ve televizyon izleme/dinleme sıklığını azaltarak internet yayın platformların kullanımını arttırmaktadır. Bu nedenle Türkiye’ de toplumun ahlaki değerlerini korumak ve çocukların bilişsel gelişiminin zedelenmemesi için internet ortamındaki yayınlarında denetime tabi tutulduğuna ilişkin bir kanun yayımlanmıştır. Ancak yapılan incelemeler sonucunda kanun kapsamının yetersiz kaldığı, internet ortamında yapılan yayınların toplumun ahlaki değerlerini zedeleyebilecek müstehcen görüntù ve ifadelerin fazlasıyla yer aldığı programların hazırlandığı ve topluma sunulduğu görùlmektedir. RTÜK’ün faaliyet alanının temelini, toplumun ahlaki değerlerini korumak esası oluşturduğuna göre daha kapsayıcı bir düzenleme ve denetlemenin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

RTÜK, radyo ve televizyon yayınlarının denetiminde esas olarak çocukların ve gençlerin programlardan olumsuz etkilenmesi ve yayınların toplumun ahlaki değerleri üzerindeki negatif dışsallığın azaltılması konuları ile ilgilenmektedir. Özellikle küçük yaşlardaki çocukların ve gençlerin gelişimi üzerinde negatif dışsallığa neden olabilecek olan cinsellik, tütùn ve alkol gibi içeriklerin yer aldığı programların önlenmesinde hem bazı sınırlamalar hem de kanunlar düzenlendiği görùlmektedir. 2008 yılında çıkarılan bir kanun ile yayın akışında ve programlarda tütùn ve alkolü özendirerek içeriklere yer verilmemesi ve bu tür içeceklerin yayın esnasında sansürlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu kanun ile hem toplumda madde bağımlılığına teşvik edebilecek olan görüntülerin yayınlanması engellenmekte hem de tütùn vb. ürünlerin kullanımının azaltılması ve sağlıklı yaşamın önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır.

Radyo ve televizyon programlarından kaynaklı, toplum üzerindeki negatif dışsallığı azaltmak için RTÜK’ ün yürürlüğe koyduğu ve uygulanmasında zorunluluk bildirdiği yayın programlarının söz konusu mevzuatlara ve kanunlara uyum sağlamaması durumunda çeşitli cezai işlemler ile karşılaştığı görùlmektedir. 6112 sayılı Kanununun 32. maddesi uyarınca Üst Kurula, kanunlara uygun yayın yapmayan kuruluşlar üzerinde idari yaptırım uygulama hakkı tanınmıştır. Söz konusu bu cezalar; öncelikle uyarı daha sonra program durdurma, idari para cezası ve artırımlı idari para cezası şeklinde uygulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1982). *Dilbilim Seçkisi: Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Todd, S. and Kent, A. (2009). A Social Identity Perspective On The Job Attitudes of Employees In Sport. *Management Decision*, 47(1), 173-190.

Achenbaum, W. A. (1986). *Social Security*, London: Cambridge University Press.

Akdeniz, D. (2018). Türkiye’de Hukuki ve İdari Açından Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Bağımsızlığına İlişkin Değerlendirme.*Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 1-19.

Akdoğan, A. (2017). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Altay, A. (2017). *Kamu Maliyesi*, Buca: Seçkin Kitabevi.

Atay, E. (2006). Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması.*Gazi Üniversitesi Hukuk Fakùltesi Dergisi*, 10(12), 259-293.

Aydemir, S. ve Erdamar, G. (2018). Medya Okuryazarlığı Eğitimi Alanında Yapılan alışmaların Tematik, Metodolojik ve İstatistiksel Yönelimleri.*Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(4), 1155-1166.

Barde, J.P. (1994). Economic Instruments In Environmental Policy: Lessons From The Oecd Experience And Their Relevance To Developing Economies.*OECD Development Centre Working Paper 92*, 1-32.

Bütùn, M., Selçuk, M., Akadal, M., ve Gülseçen, S. (2018). Kamu Spotlarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma.*Selçuk İletişim*, 11(2), 273-291.

- Hall, J. C. (2006). Positive Externalities and Government Involvement In Education. *Journal of Private Enterprise*, 21(2), 165-175.
- İnan, M. (2018). Kamu Ekonomisi ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 76-107.
- Karaboğa, M. T. (2017). Eleştirel Bakış Açısıyla Medya Okuryazarlığı Eğitimi.2. *Mediterranean International Congress on Social Sciences*, 387-406.
- Karakaş, M. (2008). Devletin Düzenleyici Rolü Ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler. *Maliye Dergisi*, 154, s. 99- 120.
- Kavi, A.N. ve Akyol, O. (2020). Televizyonda Yayınlanan İnternet Seriyalleri Üzerine Bir İnceleme: Fi Örneği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 152-177.
- Kesbiç, C.Y., Baldemir, E. ve İnci, M. (2010). Dışsallıkların Ekonomi Üzerindeki Etkileri Ve İçselleştirilmesine İlişkin Teorik Yaklaşımlar-Çözüm Önerileri: Yatağan Termik Santrali Analizi. *Akademik Fener Dergisi*, 14, 124-138.
- Kırık, A. M. (2013). Televizyonun Gelişim Çağı Çocukları Üzerindeki Olumsuz Etkileri Ve Ebeveynlerin Kontrol Sorunu.21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 189-198.
- Kirmanoglu, H. (2013). *Kamu Ekonomisi Analizi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Klimentová, E. (2019). Independent Regulatory Agency: Delegation Of Powers. *Charles University Prague Law Working Papers Series*, 3, 1-14.
- Livingstone, S. (2004). Media Literacy And The Challenge Of New Information And Communication Technologies. *The Communication Review*, 7, 3-14.
- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Öncel, T. (1991). Çevre Koruma Önlemlerine Genel Bir Bakış. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 34, 170-177.
- Önder, P. (2011). Bağımsız İdari Otoriteler. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 325-345.
- Özbilgi, F. (2020). Piyasa Başarısızlıklarından Dışsallıklar Ve Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirmeler. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 70-90.
- Öztürk, N. (2004). Piyasa Başarısızlıkları. *Öneri Dergisi*, 6 (21), 173-187.
- Parlakay, O. ve Yavuz, A. (2016). Negatif Dışsallıkların Çevreye Olumsuz Etkilerinin Önlenmesinde Kullanılan Çözüm Yolları. *Akademik Bakış Dergisi*, 57, 210-220.
- RTÜK-1, <https://www.rtuk.gov.tr/hakkimizda/3803/878/hakkimizda.html>, (Erişim Tarihi: 01.09.2020).
- RTÜK-2, Kamu Spotları Yönergesi, file:///E:/%C3%87AL I% C5%9EMALARIM/DDK/45579%20kamu%20spotu.pdf., (Erişim Tarihi: 02.09.2020).
- RTÜK-3, Zorunlu Yayınlar, <https://www.rtuk.gov.tr/spot-filmler/3717/5673/6112-sayili-radyo-ve-televizyonlarin-kurulus-ve-yayin-hizmetleri-hakkinda-kanunun-14-maddesinin-5-fikrasi-kapsaminda-kabul-edilen-zorunlu-yayinlar.html>, (Erişim Tarihi: 02.09.2020).
- RTÜK-4, Kamu Spotları, <https://www.rtuk.gov.tr/spot-filmler/3717/3015/radyo-ve-televizyonlarin-kurulus-ve-yayin-hizmetleri-hakkinda> (Erişim Tarihi: 02.09.2020).
- RTÜK-5, <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2020).
- RTÜK-6, <https://www.rtuk.gov.tr/aile-cocuk/3704/5265/iyi-uykular-cocuklar.html?Keyword=%C4%B0yi%20Uykular%20%C3%87ocuklar>, (Erişim Tarihi: 04.09.2020).
- RTÜK-7, <https://www.rtuk.gov.tr/aile-cocuk-3704>, (Erişim Tarihi: 04.09.2020).
- RTÜK-8, <https://www.rtukisaretler.gov.tr/AIsaretlerPublic/content?id=2&mid=4>, (Erişim Tarihi: 02.09.2020).
- Samuelson, P. A. and Dordhaus, W. D. (2010). *Economics*. <http://pombo.free.fr/samunord19.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

Sezen, S. (2007). Independent Regulatory Agencies In Turkey: Are They Really Autonomous. *Public Administration and Development*, 319-332.

Stavins, R. N. (1998). Market-Based Environmental Policies. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1574009903010143>, (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*. (Çev.: Ö.F. Batırel). İstanbul: Marmara Ün. Yayını.

Şanlısoy, S. ve Özcan, A. (2006). Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumların Bağımsızlığı. *ESİAD*, 2(4), 2006, 99-132.

Şaşmaz, M.Ü. ve Tekin, A. (2017). Küreselleşme Sürecinde Ekolojik Değişim İle Kamu Maliyesi İlişkisi: Çevre Vergileri, Fazlı Yıldız ve Güner Tuncer (Ed), *Kamu Maliyesinde Seçme Konular* (s.47-76), Ankara: Savaş Yayınevi.

Tiryaki, R. (2002). Bağımsız İdari Kurum Olarak Rtük. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(4), 169-205.

T.C. Resmi Gazete (30415, 08.05.2008).

T.C. Resmi Gazete (Sayı 26761, 19.01.2008).

T.C. Resmi Gazete (30915, 11.10.2009).

Yılmaz, İ. (2017), TRT Çocuk Çocukla Çocuklaşmak. *TRT Akademi*, 2(4), 584-597.

Winter, G.R. (1962). Development With Reference To Canada, <https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3030&context=rtd&unstamp=1>, (Erişim Tarihi:20.07.2020).

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Depending on the impact of the externalities that emerge with the individuals living together, they are intervened with various methods. Accordingly, the state benefits from Regulatory and Supervisory Institutions while tackling externalities. Being among the Regulatory and Supervisory Institutions, RTÜK has a special importance as it is not directly related to the regulation of the market economy. While RTÜK can introduce measures and prohibitions to reduce or completely abolish the negative externalities that negatively affect the society, it can also encourage situations that can create positive externalities in the society by supporting them. In this context, it is seen that the projects and decisions made by RTÜK aim to combat externality..

Methodology

The research was carried out in two stages. The first stage externality and intervention tools of the study are discussed theoretically. In the second stage, some decisions and projects taken by RTÜK, one of the Regulatory and Supervisory Institutions, regarding the programs broadcast on radio and television, taking into account the social interests, were examined. In this direction, it has been interpreted how the projects implemented by RTÜK create externalities on the society.

Findings

The findings obtained as a result of the effects of the projects implemented by RTÜK and the externalities are as follows:

With the Smart Signs Symbol System, parents are informed in order to protect children from harmful broadcast content and possible publications are prevented from creating a negative externality on children.

In order to prevent the broadcasting of content such as learning sexuality, tobacco and alcohol in radio and television broadcasts, especially on children and young people, some limitations have been imposed and the importance of healthy lifestyle life has been emphasized.

Positive externality was created by raising the awareness of the public about health, nature, social, economy and order with public service ads.

In addition to the fact that the principles and convictions are not introduced as a type of correspondence in the law for Internet-based publications, it may be possible to reflect sexually themed uncensored contents, such as tobacco products and alcohol, to the society as ordinary consumption products in many programs, internet-connected TV series, etc. By introducing some restrictions and / or prohibitions on broadcast streams of programs, negative externalities on the society were prevented.

The media literacy course includes the process of educating, informing and raising awareness, especially for children and young people, in terms of public interest by creating a positive externality.

With the Good Sleep Children Project, which is prepared by RTÜK and carried out through broadcasters, the importance of sleep in child development is emphasized and A positive externality was created by informing parents in order to protect children from the contents of programs that are broadcast after certain hours that may negatively affect children psychologically.

RTÜK has created a positive externality in the society by enabling the hearing and visually impaired to follow radio and television broadcasts with its regulation (subtitles, sign language and audio descriptions) prepared for disabled individuals.

Conclusion and Discussion

With the projects carried out by RTÜK, while bringing measures and prohibitions to reduce or completely abolish the negative externalities on the society, and in cases that create positive externalities in the society, it can be supported and encouraged. Therefore, as a DDK, RTÜK works effectively in combating positive and negative externalities that may occur in the society and has a significant impact on the society.

KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ AÇISINDAN KRAL KIZI HAMAMI’NIN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Şengül, A. ve Çılgınoğlu, H. (2021). Kültürel Miras Turizmi Açısından Kral Kızı Hamamı’nın Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 539-552.

Geliş Tarihi: 30.04.2021
Kabul Tarihi: 27.05.2021
E-ISSN: 2149-3871

Ali ŞENGÜL
alisengul666@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-3909-6893

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı ÇILGINOĞLU
Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
hcgilginoglu@kastamonu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-6787-3397

ÖZ

Gün geçtikçe gelişen ve geliştikçe büyüyen turizm sektöründe turistlerin talepleri farklılık göstermeye başlamıştır. Son dönemlerdeki turist profillerinde yaşanan değişimlere bakıldığında, turistler artık yoğun şekilde talep gören turistik mekanlardan daha çok doğallığı bozulmamış bölgelere seyahat etmek istemektedirler. Turistlerin, bir bölgedeki ya da ülkedeki kültürü, yaşam tarzını, miras değerini merak etmesi ve bu merak duygusunu deneyimlemek istemesi kültür turizmini ve miras turizmini ön plana çıkarmıştır. Bu durum kültürel miras değerlerine sahip olan bölgeler için hem sosyal hem de ekonomik anlamda oldukça önem arz etmektedir. Yozgat ili Sarıkaya ilçesinde bulunan, yaklaşık 2000 yıllık geçmişe sahip, antik dönemde termal tedavi merkezi olarak kullanılan, 2018 yılında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi’ne alınan Kral Kızı Hamamı hem doğallığı hem de kültürüyle bir kültürel miras değeri taşımaktadır. Bu çalışmada Kral Kızı Hamamı’nın kültürel miras turizmi açısından SWOT analizi yapılarak hem ülke hem de bölge turizmi için öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır. Ayrıca hem yerel yöneticilere, hem yerli halka hem de seyahat acentelerinde farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır. Yapılan SWOT analizi sonucunda yapının güçlü ve zayıf yönleri belirtilirken, oluşabilecek fırsat ve tehditlere de değinilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre hem bölgenin hem de yapının turizm sektöründe gelişmemesi halkın yeterli bilince sahip olmaması, tanıtımın yapılamaması ve yeterli plan, proje geliştirilmediği gibi durumlardan kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kültürel Miras Turizmi, Kral Kızı Hamamı, Roma Hamamı.

EVALUATION OF “KRAL KIZI BATH” IN TERMS OF CULTURAL HERITAGE TOURISM WITH SWOT ANALYSIS

ABSTRACT

The demands of tourists in the tourism sector, which develops and grows day by day, have started to differ. Considering the recent changes in the tourist profiles, tourists now want to travel to unspoiled regions rather than tourist attractions that are in high demand. The fact that tourists are curious about the culture, lifestyle, heritage value in a region or country and want to experience this sense of curiosity has brought cultural tourism and heritage tourism to the fore. This situation is of great importance both socially and economically for regions that have cultural heritage values. Kral Kızı Bath, located in the Sarıkaya district of Yozgat, has a history of about 2000 years, was used as a thermal treatment center in antiquity and was included in the UNESCO World Temporary Heritage List in 2018, it has a cultural heritage value with its naturalness and culture. In this study, it is aimed to emphasize the importance of Kral Kızı Bath for both country and region tourism by making a SWOT analysis in terms of cultural heritage tourism. In addition, it is aimed to raise awareness for local administrators, local people and travel agencies. As results of the SWOT analysis, the strengths and weaknesses of the building are specified, and the opportunities and threats that may occur are also mentioned. According to the results, the fact that both the region and the building cannot develop in the

tourism sector is due to the lack of awareness of the public, the inability to make publicity and the lack of sufficient plans and projects

Keywords: Cultural Heritage, Cultural Heritage Tourism, Kral Kızı Bath, Roman Bath.

1. GİRİŞ

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde turizm faaliyetlerinde ciddi bir artış yaşanmaya başlamıştır. Bu artış 1980’li yıllardan öncesinde çoğunlukla bedeni dinlendirme gibi faaliyetleri içermektedir (Türker ve Çelik, 2012). Gün geçtikte dünya üzerindeki bireylerin ilgileri ve eğilimleri, turizmde çeşitliliğe doğru kaymış ve bu durumdan dolayı da daha önce değerlendirilmemiş kaynakların kullanılması ihtiyacı doğmaya başlamıştır. Turistlerin doğallığı ve/veya orijinallığı korunmuş yerleri ve eserleri görmek istemesi, bu türdeki turizm kaynaklarının nasıl kullanılabilceğini de göstermektedir. Kültür turizminin temel felsefesi, koruyarak kullanmak ve kendinden sonraki nesillere bırakmaktır (Özdemir, 2011).

Dünya savaşları başta olmak üzere tüm savaşlar sırasında yaşanan çevresel yıkımlardan dolayı kültürel miras olarak nitelendirilebilen bölgelerin korunmasına yönelik tedbirler alınması gerektiği gündeme gelmiştir. Bu bağlamda 1931 yılında Atina’da gerçekleştirilen “Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimari ve Teknisyenlerin 1. Uluslararası Konferansı” ve 1933 yılında Uluslararası Mimarlık Kongresi öncülüğünde kültürel mirasın korunması ve savaş sonrasında sağlıklı şehirler oluşturulması gibi amaçlarla “Atina Sözleşmesi” kabul edilmiştir (Kuşçuoğlu ve Taş, 2017).

Tarihi kentler, geleneksel kent dokuları ile kültürel ve mekânsal olarak yaşanan geçmişi yansıtan unsurlardır. Bir toplumun yaşayışı, gelenekleri, düşünceleri, sanatı ve mimarisinin gelecek nesillere aktarılması günümüz dünyasında kültürel miras kavramı ile açıklanmaktadır (Ayaz, Apak ve Sümbül, 2018). Kültürel miras, geçmişten günümüze ulaşmış peyzajlar, biyoçeşitlilik, kültürel uygulamalar, tarihi mekanlar gibi değerleri kapsayan, hem ulusal hem de bölgesel anlamda gelişmeye ve büyümeye etkisi olan önemli bir kavram haline gelmiştir (Doğaner ve Dupont, 2015).

Kültürel miras olarak değerlendirilen yapıların bulunduğu bölgeler, turizm ile ilgili olarak ekonomik açıdan gelişme ve büyüme gibi özelliklerle ön plana çıkmaya başlamıştır. Turistler başka bir bölgenin kültürünü, miras değerini yaşayış tarzını vb. öğrenmek istemektedirler. Bu öğrenme ihtiyacını da o bölgeye giderek karşılamaktadırlar. Bu durum ise hem kültür turizmini hem de miras turizmini, ön plana çıkarmıştır. Bu olay da yeni turizm destinasyonlarının oluşmasında büyük etkiye sahiptir (Uslu ve Kiper, 2006; Boz ve Uğur, 2015).

Bu çalışma kapsamında Yozgat ili Sarıkaya ilçesindeki büyük bir öneme ve tarihe sahip olan Kral Kızı Hamamı, yapısı, mimari özellikleri ve bugünkü durumu gibi konularla tanıtılarak ve genel bilgiler verilerek, yapının hem ülke hem de bölge ekonomisi için önemli değer olduğu SWOT analizi ile vurgulamak amaçlanmaktadır. Ayrıca, çalışmayla birlikte hem yeni destinasyonlar oluşturulmasında söz ve yetki sahibi olan seyahat acenteleri ve yerel yöneticilere hem de bölgedeki yerli halka, nasıl bir tarihi hazineye ev sahipliği yapıldığı konusunda farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır. Buna ek olarak bu çalışmanın, hem oluşabilecek farkındalık sonrasında bölgeye ekonomik ve sosyal faydalar sağlayacağı hem de literatürde konuyla ilgili pek fazla kaynağa ulaşılamadığından dolayı literatüre katkı sağlayacağı konusunda önem arz ettiği düşünülmektedir.

2. KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM İLİŞKİSİ

Miras kavramı toplumlardaki kültürel kimliğin ve değerlerin taşıyıcısı olarak ifade edilmektedir (Nuryanti, 1996). Kültürel miras ise tüm dünya tarihindeki insanların her türlü yaşamsal faaliyetlerinin nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşan ve somut ve soyut olarak gruplandırılan değerlere verilen tanımdır (Ünsal ve Purhan, 2012).

Kültürel miras kavramının uluslararası alanda önem kazandığı bir sözleşme olan 1972 tarihli “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”de bir bölgedeki kültürel ve doğal miras değerlerinin sürdürülebilir olabilmesi ve korunması, sözleşmeyi imzalayan devletlerin görevleri arasında gösterilmiştir. Bu sözleşmeye göre sanatsal, tarihi ve/veya bilimsel açıdan değerler

barındıran yapılar, sitler ve anıtlar, kültürel miras olarak değerlendirilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2021 (URL8)).

2000’li yılların başında gelenekler ve ritüeller gibi değerlerin de korunarak sonraki nesillere aktarılması gerektiği görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu değerlerin önemine istinaden 2003 yılında UNESCO tarafından 32. Genel Konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” imzalanmıştır (Pekerşen, Güneş ve Selçuk, 2019;353). Bu sözleşmenin amaçlarından biri de “somut olmayan kültürel mirası korumak; saygı göstermek; somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değer birliği, uluslararası iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamak” gibi konulardır (UNESCO, 2003). Bu sözleşmeden sonra miras kavramı soyut ve somut olmayan şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu kapsamda kültürel miras olarak nitelendirilen varlıklar şu şekilde sınıflandırılmıştır;

Tablo 1: Kültürel Mirasın Sınıflandırılması

Kültürel Miras		
Somut Kültürel Miras		Somut Olmayan Kültürel Miras
<i>Taşınmaz Miras</i>	<i>Taşınabilir Miras</i>	Müzik
Mimari Eserler	Resimler	Tiyatro
Anıtlar	Heykeller	Edebiyat
Arkeolojik Sitler	Arşivler	Halk Dansları
Tarihi Merkezler	Fotoğraflar	El Sanatları
Bina Grupları	Eski Paralar	Sözlü Gelenekler
Kültürel Manzaralar	Kütüphane Eserleri	Geleneksel Oyunlar
Tarihi Parklar	Günlük Eşyalar	Dini Törenler

Kaynak: (Toylan, Ar, Kayıkcı ve Bozkurt, 2017)

İsmail, Masron ve Ahmad (2014), kültürel mirasın yalnızca mimari eserler olarak değil, aynı zamanda bu eserlerin arkasındaki gelenekleri, bilgi birikimlerini ve insani değerleri gibi konuları açısından da incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, kültürel miras olarak tanımlanan insanlar tarafından üretilen araç gereçler, yapılar ve/veya teknolojik ürünler gibi dokunulabilir değerler somut miras, gelenekler, davranışlar, kurallar gibi dokunulamayan değerler soyut miras olarak iki gruba ayrılmaktadır. İnsanların bu kavramlar dolayısıyla dolaylı ya da doğrudan ürün ve hizmet satın almaları kültürel miras turizmini ortaya çıkarmaktadır (Gülcan, 2010; Yılmaz, Karaman ve Karaman, 2013).

Kültürel miras olarak değerlendirilen yapıların bulunduğu bölgeler, turizm ile ilgili olarak ekonomik açıdan gelişme ve büyüme gibi özelliklerle ön plana çıkmaya başlamıştır. Turistlerin, bir bölgedeki ya da ülkedeki kültürü, yaşam tarzını, miras değerini merak etmesi ve bu merak duygusunu deneyimlemek istemesi kültür turizmini, miras turizmini, ön plana çıkarmıştır. Bu durum da yeni turizm destinasyonlarının oluşmasında büyük etkiye sahiptir (Uslu ve Kiper, 2006; Boz ve Uğur, 2015).

Karapınar ve Barakazı (2017), yaptıkları çalışmada son yıllardaki turist profillerinde farklılıklar oluşmaya başladığını belirtmişlerdir. Bu çalışmaya göre turistlerin, diğer bireylerin daha çok talep gösterdiği yerlere olan ilgileri azalmaya başlamış, bunun yerine doğallığını koruyan, bozulmamış ve tarihi bölgelere daha fazla ilgi göstermeye başlanılmıştır. Kültürel miras turizmi kapsamında bu tür yapıların, alanların korunması, sosyal fırsatların ortaya çıkarılması noktasında stratejik önem taşımaktadır (Elfadaly, Attia, Qelichi, Murgante ve Lasaponara, 2018).

Kültürel mirasın korunması ve yönetilebilmesi için bulunması gereken en önemli özelliklerden biri miras farkındalığıdır. Geçmiş zamanlardan beri, kültürel miras unsurlarının zarar

görmesinin en büyük sebepleri arasında toplumdaki farkındalık eksikliği ve miras unsurunun korunmasında aktif bir rolü olmaması gibi durumlar gösterilmektedir. Kültürel mirasın korunması hususunda bölge halkının etkisi oldukça fazladır. Bölge halkından beklenen bu destek, farkındalık, gurur hissi ve aidiyet duygusu ile sağlanabilir (Shankar ve Swamy, 2013'ten aktaran Gök, 2020).

Kültürel mirasın yönetilmesi ve korunması hususunda başta uluslararası örgütler tarafından olmak üzere birçok yöntem geliştirilmiştir. UNESCO'ya ait bir kuruluş olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), 1999 yılında bir bildiri yayınlamış ve bu bildiri de kültürel miras değeri taşıyan değerlerin bulunduğu bölgelerde turizmin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda bazı prensipler belirlemiştir. Bu prensiplerin kültürel miras ile turizm arasındaki etkileşim durumunu tüm boyutlarıyla ele alarak nasıl daha iyi yönetilebileceği konusundaki amaçlardan oluşmaktadır (Seyhan, 2014).

3. YOZGAT İLİ VE SARIKAYA İLÇESİ

Yozgat ilinin E 88 karayolu üzerinde bulunması, Hattuşaş bölgesine yakın olması ve Kapadokya ve Hattuşaş arasındaki yolu birbirine bağlayan Atatürk yolunun şehir merkezinden geçmesi gibi sebeplerden dolayı, bölgeye birçok yabancı uğramaktadır. “Bozok Yaylası” olarak da bilinen Yozgat bölgesi, ilkçağlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde bozulmamış doğasıyla, sahip olduğu tabiat güzellikleriyle, tarihi, kültürel ve turistik değerleriyle, yöresel lezzetleriyle ve kaplıcalarıyla turizm çeşitliliğine sahip bir ildir (Yozgat Belediyesi (URL1), 2021). Turizm potansiyelinin verimli bir şekilde kullanılmadığından şehirde yüksek oranda göç görülmektedir. 2015 yılında ülkemizin en fazla göç veren şehri Yozgat olmuştur. Yozgat il nüfusunun 2023 yılında 290 bin kişiye düşeceği ön görülmüştür (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2011).

Yozgat ilinin büyük bir bölümü Orta Anadolu platolarından oluştuğundan dolayı şehir aynı zamanda “Bozok Platosu” ya da “Bozok Yaylası” olarak da bilinmektedir. İlin etrafı dağlarla çevrili olduğu için denizden etkilenmesi neredeyse imkansız haldedir. Bundan dolayı da gündüz-gece ve yaz-kış arasındaki sıcaklıklarda ciddi farklar görülmektedir (Yozgat Belediyesi(URL2), 2021).

Kınalı (1987), Yozgat iline ait ilk yerleşim izlerinin tarih öncesi dönemlere ait olduğunu ifade etmiştir. 1927 yılında ilde yapılan kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda, il tarihinin Kalkolitik Dönemi'nin başlarına kadar uzandığı belirlenmiştir. Bu tespit, Çengeltepe, Alışar ve Mercimektepe isimli höyüklerde gerçekleştirilen kazılar kanıtlamaktadır (Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü(URL3), 2021).

Sarıkaya ilçesi, şehir merkezinin 77 km güneydoğusunda yer almaktadır. İlçe merkezi, içerisinde barındırdığı termal kaynaklar ve tarım ve hayvancılığın yapılmasına elverişli araziler sebebiyle tarih boyunca birçok medeniyetin sürekli yerleşim alanlarından biri olmuştur. Hem ilçe merkezinde hem de köylerinde antik döneme ait olduğu belirlenen 17 tane Tümülüs, 19 tane höyük, 1 tane Roma Hamamı ve 1 tane kilise kalıntısı bulunmaktadır. Osmanlı Devleti dönemine ait olduğu belirlenen 1 cami, 1 köprü, 1 şapel, 1 hamam ve 3 konak anıtsal yapı olarak koruma altına alınmıştır (Şenyurt, 2016).

Sarıkaya ilçe merkezinin bulunduğu bölge, Roma döneminde “Aqua Sarvenae” ve Bizans döneminde de “Therma Basilica” isimleriyle anıldığı bilinmektedir. Bazı Hristiyanlık kaynaklarına göre, Hz. İsa'nın 12 havarisinden biri olan Aziz Petrus, Sebastieia'dan yani Sivas'tan, Mazaka'ya yani Kayseri'ye ve oradan da Tavium'a yani Yozgat bölgesine doğru yaptığı seyahatler sırasında Therma Basilica'dan geçmiştir. Bunun yanı sıra, 3-4. yüzyıllara ait olan “Tabula Peutingeriana” isimli dünya haritasında belirtilen Aqua Sarvenae isimli bölgenin de bu bölge olduğu belirtilmektedir (Sarıkaya Belediyesi(URL4), 2021).

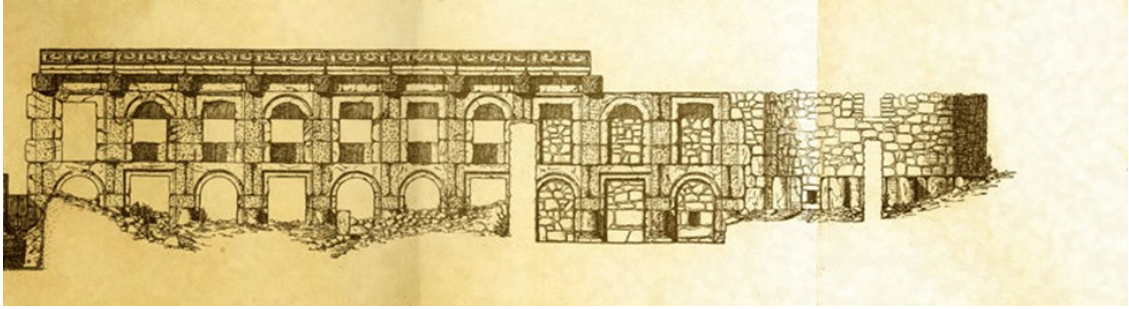
4. KRAL KIZI (ROMA) HAMAMI

Sarıkaya ilçe merkezinde bulunan Kral Kızı Hamamı ya da diğer adıyla Roma Hamamı hakkındaki ilk bilgiler Fransız bir gezgin olan Chantre tarafından verilmiştir. Chantre, 1893-1894 yılları arasındaki Anadolu'da yaptığı geziler sırasında Kral Kızı (Roma) Hamamı'nın bir cephesinin

çizimini yapmış ve bu bölgede yapılabilecek kazı ve araştırma çalışmalarında ilginç bilgilere ve/veya eserlere ulaşılacağıni belirtmiştir (Chantre, 1898). Türkçe kaynaklara bakıldığında da, Başbakanlık Arşivlerinde bulunan 1905 tarihli bir belgede bu yapıdan bahsedilmektedir (Sarıkaya Belediyesi(URL4), 2021).

Chicago Üniversitesi tarafından yürütülen ve 1932 yılında gerçekleştirilen Alişar kazısı başkanı Dr. Von Der Osten, bölgedeki ilk kazıların gerçekleştirilmesi için Richard C. Haines başkanlığında bir ekip görevlendirmiştir. Bu kazıda öncelikli olarak, mevcut durumdaki kalıntıların ölçümü ve binanın sınırlarını belirlemek amaçlanmıştır. Belirli bir süre boyunca yapılan kazıların sonunda yapının bir planını ortaya koymak istenmiştir. Ancak zaman yetersizliğinden dolayı kesin bir sonuca ulaşamamıştır (Şenyurt, 2016).

Fotoğraf 1: Von Der Osten'in 1927 tarihli Roma Hamamı Çizimi

Kaynak: Sarıkaya Kaymakamlığı (URL5)

Kral Kızı Hamamı ya da Roma Hamamı, 1987 yılında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından verilen bir kararla “Taş Duvarlar ve Kemerler” kapsamında korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak kabul edilmiştir. 1989 yılında da hem bu yapı hem de yapının çevresindeki modern kaplıcanın bulunduğu bölge turizm merkezi olarak ilan edilmiştir. 2009 yılında Sarıkaya Belediyesi yetkilileri, Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na bir başvuruda bulunmuş ve ilgili kurum tarafından verilen kararlar birlikte 2010-2015 yılları arasında bölgede 1932 yılından sonra ikinci kazı ve temizlik çalışmaları başlatılmıştır (Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü(URL6), 2021).

Yapılan bu kazı ve temizlik çalışmalarında, yapıyı Yozgat turizmine kazandırmak ve tüm dünyaya tanıtmak amaçlanmıştır. Bu çalışmalar öncesinde Kral Kızı Hamamı'nın çevresinde birçok bina bulunmaktayken (Fotoğraf.2), çalışmalarla birlikte bu yapılar ortadan kaldırılarak yapının daha ön plana çıkması sağlanmıştır (Fotoğraf.3).

Fotoğraf.2 Kazı ve Temizlik Çalışmaları Öncesinde Kral Kızı Hamamı ve Çevresi

Kaynak: Yozgat Valiliği (URL7)

Fotoğraf.3 Kazı ve Temizlik Çalışmaları Sonrasında Kral Kızı Hamamı ve Çevresi

Kaynak: Yozgat Valiliği (URL7)

Yapının çalışmalar başlamadan önceki durumuna bakıldığında, bölge üzerinde yalnızca, ana cephesi batıya dönük, 25 metre uzunluğa sahip, 4,5 metre yüksekliği olan, iki katlı, 10'ar gözlü kemerleri bulunan ve taş duvardan oluşan bir cephe bulunmaktaydı. Bu cephenin etrafı bir taş duvarla çevrilmiş ve ön tarafında bulunan bir çeşmeyle, yapıdan çıkan sıcak suyun halkın kullanılması sağlanmış durumdaydı. Temizlik çalışmaları sırasında temizlik yapılan alanlardan termal su çıkması çalışmaları oldukça zorlaştırmıştır (Şenyurt, 2016).

Temizlik çalışmalarına ilk olarak cephe ve kemerlerin temizlenmesiyle başlanmıştır. Cepheyi çevreleyen taş duvar ve ön taraftaki çeşme kaldırılmıştır. Çalışmaların ilerlemesiyle birlikte kemerlerin arasındaki stylobat düzlem ve antik duvarın önündeki toprakların altında kalan arşitrav bloklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışmaların ilk yıllarında daha çok taştan duvarların ortadan kaldırılmasına yoğunlaşmış ve yapının çevresindeki taş binaların yıkılarak molozların temizlenmesi oldukça uzun sürmüştür. Molozların temizlenmesiyle çalışma alanı genişletilmiş ve yapının zeminin ortaya çıkması sağlanmak istenmiştir (Şenyurt ve Yılmaz, 2013).

Yapılan bu çalışmalar esnasında, Cumhuriyet dönemine ait madeni paralar, yapıları ve üzerindeki yazıları bozulmuş sikkeler, ve İslami dönemlere ait olduğu belirtilen seramikler, camdan yapılmış bilezik parçaları ve M.Ö. I. yüzyıla ait işlemeli bir kemik obje gibi birçok buluntu gün yüzüne çıkarılmıştır (Hasırcı, Becene ve Yılmaz, 2013).

Fotoğraf.4: Kazı Çalışmalarında Bulunan Kemik Objeye

Günümüzde halen sıcak su kaynağının aktif bir şekilde kullanılabilirdiği Kral Kızı Hamamı'nın planı kısmen de olsa çıkarılmıştır. Yapının inşasında, cephe ve havuzlarda yöresel damarlı beyaz mermer, iç kısmında da kireç taşı kullanılmıştır. Yapının ana bölümlerini, batı cephesine dönük bir cephe, bu cephenin önünde büyük bir termal havuz, cephenin arkasında iki küçük havuz oluşturmaktadır. Cephe duvarlarının arkasındaki alt kemerlerin üzerindeki eğimli kısım ahşap çatı tasarım modelini desteklemektedir. Buradan da, buradaki havuzların üzerinin ahşap bir çatıyla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu üç havuz da suyu aynı kaynaktan almaktadır (Sarıkaya Kaymakamlığı(URL5), 2021).

Yapının kemer ayaklarındaki blokların ön yüzü Attik-İon tipi kaideli, Korinth tipi başlıklı yarım sütun kesitli payelerle bezenirken, kemerlerin en tepesindeki kısımda iki fascialı ve üstünde dönüşümlü olarak bukranion ve gırlant kabartmaları ile süslenmiş yekpare mermer arşitrav blokları bulunmaktadır (Sarıkaya Belediyesi(URL4), 2021). Yapının en üst kısmında friz süslemelerinin üzerinde boğa başı ve yılan figürleri birlikte işlenmiştir. Yılan figürünün mitolojide tıp ve sağlık tanrısı Asklepios'un simgesi olduğu düşünülürse, yapının antik dönemlerde bir tedavi merkezi olarak kullanıldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, yapının bulunduğu ilçeden Yozgat Müze Müdürlüğü'ne bir kadın heykeli torsosu getirilmiştir. Bu torsos Asklepios'un kızı olan ve sağlık ve temizlik tanrıçası Hygiei'ya benzetilirken, aynı zamanda Antalya'daki Tlos Antik Kenti'nde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkan Faustina Minor heykeline de benzetilmektedir. Ayrıca, 2014 yılındaki kazı ve temizlik çalışmalarında, yılı 145-146 olduğu belirtilen ve Antoninus Pius'a ait bir Kayseri şehir sikkesi de bulunmuştur. Bu kapsamda Kral Kızı Hamamı'nın yapılış tarihi M.S. II. yüzyılın ortaları olarak düşünülmektedir. İçerisindeki suyun 48 derece olduğu bilinen Kral Kızı Hamamı'nın halk efsanelerine göre, birçok hastalığa şifa getirdiği anlayışı yaygındır.

Dönemin Yozgat Valisi Kemal YURTNAÇ ve Sarıkaya Belediye Başkanı Ömer AÇIKEL'in girişimleriyle birlikte Kral Kızı Hamamı, 2018 yılında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne dahil edilmiştir. Bu gelişmeden sonra, bölgedeki yetkililer, kazı çalışmalarını daha da genişleterek, yapıyı hem Yozgat hem de dünya turizmine kazandırmak istediklerini belirtmelerine rağmen, bu dönem sonrasında yapı ve çevresinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Dünya üzerinde üçüncü bir örneği bulunmayan Roma döneminde termal tedavi merkezi olarak kullanılan ve günümüzde de halen aktif bir şekilde sıcak su bulunan Kral Kızı Hamamı ne yazık ki hem dünya da hem de ülkemizde yeterince ilgi ve destek görmemiştir. Kral Kızı Hamamı, gerek tarihi dokusuyla, gerekse sağlık turizmi açısından önem taşıyan bir değerdir. 2018 yılında UNESCO tarafından da Dünya Geçici Miras Listesi'ne alınmasıyla birlikte, yapı bir kültürel miras olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda Kral Kızı Hamamı'nı kültürel miras turizmi açısından değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda da bölgede turizmin öneminin daha da anlaşılacağı ve bu durumun da bölgeye hem ekonomik hem de sosyal açıdan faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden yapılandırılmamış gözlem tekniği uygulanmıştır. Bu yöntem sosyal bilimleri kapsayan çalışmalar arasında en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Bununla beraber, bu yöntemde çalışmanın konusu ve sorunla ilgili birey ve objeler bir zaman kesiti içerisinde araştırmacının gözlemi altında incelenmektedir (Aziz, 2008). Gözlem, çoğunlukla davranışların gerçekleşmiş olduğu bölgelerde yapılmakta ve "katılımlı gözlem" olarak adlandırılan yöntemle gerçekleştirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2003).

Bu gözlem kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda belirtilen yapının kültürel miras turizmi açısından değerlendirilebilmesi için SWOT analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen gözlem uygulaması, 2019 yılı içerisinde Kral Kızı Hamamı çevresinde araştırmacı tarafından, yaklaşık olarak 2 ay süren bir gözlem sonucunda gerçekleştirilmiştir. SWOT analizi çerçevesinde fırsatlar ve güçlü yönler ile olumlu yaklaşımlar, zayıf yönler ve tehditler ile de olumsuz yaklaşımlar ortaya konmaktadır. SWOT analizi ile yapılacak bu değerlendirilmelerle Kral Kızı Hamamı'nın kültürel miras turizmi açısından değerlendirilmesi ve bu yapının daha iyi pazarlanabilmesi, daha iyi

tanıtılabilmesi ve/veya eksiklikler belirlenerek bu konuda yapılması gereken bazı önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın evrenini Yozgat ilindeki kültürel miras değeri taşıyan değerler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise dünyada pek fazla örneği bulunmayan, yüzlerce yıllık tarihi olan ve günümüzde halen aktif bir termal su kaynağı olan, 2018 yılında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne dahil edilen, değeri ve önemi henüz yeterince anlaşılammış olan Yozgat ili Sarıkaya ilçesindeki Kral Kızı Hamamı ya da diğer adıyla Roma Hamamı oluşturmaktadır. Bu yapının tarihte hem temizlik amacıyla hamam olarak hem de bazı kemik hastalıklarını iyileştirdiğine inanılan bir suya sahip olduğu gerekçesiyle termal tedavi merkezi olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Kral Kızı Hamamı yalnızca ulusal turizm açısından değil, aynı zamanda uluslararası turizm açısından da oldukça önem arz eden bir kültürel mirastır. Bundan dolayı da Kral Kızı Hamamı'nın ve yapının bulunduğu bölgenin güçlü yönlerinin ve fırsatlarının belirlenerek desteklenmesi ve geliştirilmesi, zayıf yönlerinin ve tehdit unsurlarının belirlenerek hızlı ve etkin bir biçimde çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu analizler sonucunda hem yapının hem de yapının bulunduğu bölgenin turistik açıdan daha çekici hale gelebileceği ve aynı zamanda da turistlerin algılamalarında oluşabilecek herhangi bir olumsuzluğa karşı tedbirler alınacağına inanılmaktadır.

6. KRAL KIZI HAMAMI'NIN KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ AÇISINDAN SWOT ANALİZİ

Uygulanan gözlem tekniği sonucunda Kral Kızı Hamamı'nın kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmesine yönelik SWOT analizi aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo.2).

Tablo 2:SWOT Analizi Sonucunda Oluşan Tablo

<i>Güçlü Yönleri</i>	<i>Zayıf Yönleri</i>
Daha gelişmiş şehirlere yakınlığı	Tanıtım konusundaki yetersizlik
Yapının doğal bozulmamış yapıya sahip olması	Bölgede turizm bilincinin yeterli seviyede olmaması
Yapının dünya üzerindeki 2 yapıdan biri olması	Yerel ve ulusal yöneticilerin yeterli plan ve proje üretiminde bulunmaması
Kültür turizmine yönelen turistler için özel olması	Bölge halkının sürekli göç etmesi
Sağlık turizmine yönelen turistler için özel olması	Turizm alanında yeterli organizasyon bulunmaması
Yöre halkının misafirperver ve sıcakkanlı olması	Bölgedeki düzensiz, çarpık kentleşme sorunu
Yapıdan çıkan sıcak termal suyun 12 ay boyunca kullanılabilir olması	Yerel halkın kültürel mirası koruma konusunda yeterli bilince sahip olmaması
Bölge turizminde farkındalık oluşturma potansiyeli	Bölgede havaalanının bulunmaması
Yapının UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne dahil edilmesi	Bölgedeki alışveriş ve eğlence mekanlarının yetersizliği
Bölgenin Peri Bacaları, Ürgüp, Göreme, Alacahöyük, Hattuşaş vb. turizm bölgelerine yakın olması	Bölgedeki konaklama işletmelerinin yetersizliği ve işletmelerin yöre dokusuna uygun olmaması
Yöresel yemek ve el sanatlarının çeşitliliğinin fazla olması	İlgili kamu kurumlarının tanıtım ve bölge farkındalığı konularında yetersiz kalmaları
<i>Fırsatlar</i>	<i>Tehditler</i>
Turizmin sürekli olarak gelişen bir sektör olması	Kültürel miras değeri taşıyan öğelerin bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmesi
Kültür turizmine yönelen turist sayısındaki artış	Turizmin getireceği kar marjının ön plana çıkması
Turizmin bölgeye döviz girdisinin artmasına olanak sağlaması	Kamu ve STK'ların anlaşmazlık yaşamaları
Yapının 2018'de UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne girerek hem ulusal hem de uluslararası tanınırlığının artması	Bölgede yaşanabilecek güvenlik sorunları
Farklı yerlere göç eden yerel halkın bazı aylarda bu bölgeyi ziyarete gelmeleri	Bölgeye ait geleneksel kültürün zayıflaması ya da bozulması

Yapının bulunduğu ilçede Bozok Üniversitesi bünyesindeki Sarıkaya Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu'nun bulunması	Turizm taşıma kapasitesinin aşılması
Diğer yöresel ürünlerin farkındalığının artması	
Türk Lirası'nın gelişmiş ülkelerin paralarına oranla daha değersiz olması ve turistin daha az maliyeti olacağını düşünmesi	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Kral Kızı Hamamı'nın kültürel miras turizmi açısından güçlü yönleri ve fırsatlarının, zayıf yönler ve tehditlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Güçlü yönler ele alındığında, yapının bozulmamış, doğal yapıya sahip olması ve bu yapının dünya üzerindeki 2 yapıdan biri olması ön plandadır. Bunun yanı sıra, yapının hem kültür turizmine hem de sağlık turizmine yönelik turistler için bir destinasyon olabilme potansiyeli ve yapının içerisinden çıkan sıcak termal suyun 12 ay boyunca kullanılabilir olması da yapının sadece mevsimsel olarak değil aynı zamanda tüm yıl boyunca turistik çekiciliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapının bulunduğu bölgenin, Hattuşaş, Alacahöyük, Peri Bacaları, Ürgüp ve göreme gibi turizm alanında yoğun ilgi gören destinasyonlara yakın olması ve yöre halkının turistlere karşı hoşgörü ve misafirperver davranışları gibi durumlar diğer güçlü yönleri oluşturmaktadır.

Zayıf yönler bakıldığında ise, yapının hem ulusal hem de uluslararası alanda tanıtımının yetersiz kalması ve hem yerel yöneticilerin hem de ulusal yöneticilerin yapıya yönelik plan ve proje desteği ve üretiminde bulunmaması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, bölgede havaalanı olmaması ve bölgenin sürekli olarak göç veriyor olması da diğer zayıf yönlerdir. Bunun yanı sıra, bölgeye gelecek potansiyel turistlerin zamanlarını kaliteli bir şekilde geçirebilmeleri için yeterli sayıda alışveriş ve eğlence noktası bulunmamaktadır. Çevredeki konaklama işletmeleri ise yöresel bir tema yerine, betonarme binalardan oluşmaktadır. Aynı zamanda, yerel halkın turizm ve kültürel miras konularında yeterli bilince sahip olmaması gibi durumlar da diğer zayıf yönleri oluşturmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan fırsatlar arasında da, turizmin sürekli olarak gelişmekte ve geliştikçe de büyüyen bir sektör olması ve bireylerin artık deniz-kum-güneş turizminden kültürel turizme doğru ilgilerinin artması gibi durumlar bulunmaktadır. Ayrıca yapının 2018 yılında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne girmesiyle birlikte hem ulusal hem de uluslararası alanda daha fazla tanınırlığa sahip olması ve bundan dolayı bölgeye gelecek turistlerin yapacakları ticaret neticesinde bölgeye döviz girdisinin sağlanması gibi durumlar da fırsat arasındadır.

Yapıyla ilgili tehditlere bakıldığında da, kültürel miras değeri taşıyan Kral Kızı Hamamı'nın yoğunluk dolayısıyla, bilinçsizce tahrip edilmesi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yaşanabilecek bu yoğunluk dolayısıyla turistik gelirin daha fazla ön plana çıkması, Kamu ve STK'ların anlaşmazlık yaşamaları, bölgede oluşabilecek güvenlik sorunları ve zamanla bölgenin yöreselliğinin zayıflaması ya da bozulması gibi durumlar da tehditler arasında bulunmaktadır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özellikle son yıllarda bireylerin gelir ve eğitim seviyelerinin de artmasıyla birlikte, turizmde bir sıradanlık haline gelen deniz-kum-güneş üçlüsünden farklı olarak, hem kendilerini geliştirmek hem de yeni kültürler ve değerler tanımak için kültür turizmine ve dolayısıyla da kültürel miras turizmine yönelmeye başlamışlardır. Bu kapsamda Yozgat ili Sarıkaya ilçesinde bulunan ve yaklaşık 2000 yıllık tarihe sahip olan Kral Kızı Hamamı'nın bir kültürel miras değeri taşıdığı 2018 yılında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne girmesiyle kesinleşmiştir. Kral Kızı Hamamı'nın hem kültürel miras turizmi açısından hem de sağlık turizmi açısından oldukça önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyelin belirli bir noktaya kadar farkına varılmış ancak daha sonra bu farkındalık da zamanla kaybolmaya başlamıştır. Turistik potansiyele sahip bir değer daha fazla ilgi görebilmesi ve daha fazla turist çekebilmesi için öncelikle bozulmamış, doğal halini koruyabilmesi ve bu durumun da tanıtımının hem ulusal hem de uluslararası alanda yapılması gerekmektedir.

Yozgat ili Sarıkaya ilçesinde bulunan ve antik dönemde bir termal tedavi merkezi olarak kullanılan ve günümüzde halen aktif bir şekilde termal sıcak suyun bulunduğu Kral Kızı Hamamı'nın

SWOT analizi ile belirlenen birçok güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri bulunmaktadır. Bu kapsamda Kral Kızı Hamamı'nın, özellikle tarihi, kültürel ve coğrafi açıdan çeşitli üstünlüklere sahip olduğu, diğer yandan da tanıtım, yönetim planlama gibi konularda da eksiklikleri olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamındaki öneriler şu şekildedir;

- Yapının sahip olduğu turistik çekicilik potansiyelinin artırılması için, yerel yönetimler, yerli halk, sivil toplum kuruluşları gibi kişi/kurumlar bir işbirliği içerisinde girerek plan ve proje üretmelidir.
- Bölgedeki yerli halka ve turizm işletmelerine, turizm, kültürel miras gibi konular hakkında eğitimler/seminerler verilerek bölgenin turizm algısının gelişmesi sağlanmalıdır.
- Özellikle bölgesel tanıtım politikası uygulanarak, çevre illerdeki Hattuşaş, Alacahöyük, Peri Bacaları gibi turistik merkezlere ek olarak yeni bir destinasyon oluşturularak Kral Kızı Hamamı'nın eklenmesi sağlanmalıdır.
- Yapıyı hem yerli halka hem de turistlere anlatabilmeleri için bölgesel rehberler bulundurulmalı, varsa sayıları artırılmalıdır.
- Yılın belirli dönemleri için kültürel miras turizmine belirli dönemleri için de sağlık turizmine yönelik hedef kitle belirlenerek bu kişilere yoğunlaşılmalıdır.
- Seyahat ve gezi dönemlerinin yoğun olduğu dönemler belirlenerek, bu hedef kitleye ulaşmak için çalışmalar yapılmalıdır.
- Yöresel ürünlerin üretilebilmesi ve pazarlanabilmesi için bölge halkını teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır.
- Kral Kızı Hamamı dikkate alınarak imar planları yapılmalıdır.
- Bölgedeki havaalanı eksikliğinin az da olsa giderilebilmesi için ulaşım konusunda gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Turistlerin bölgeye geldiklerinde kaliteli zaman geçirebilmeleri için alışveriş ve eğlence noktaları oluşturulmalı ve/veya sayıları artırılmalıdır.
- Bölgedeki konaklama işletmelerinin tasarımına yönelik çalışmalar yapılmalı, bölgeyi tanıtıcı ve yöresel dekorlar kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ayaz, N., Apak, Ö. C., & Sünbül, K. (2018). Kültürel Miras Alanları Üzerine Bir Meta Analizi: Safranbolu İlçesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1-14.

Aziz, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Nobel Yayın.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> (Erişim Tarihi:20.04.2021).

Boz, M., & Uğur, İ. (2015). Tarihi Kentler ve Turizm: Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Safranbolu'da Turizm Gelişimine İlişkin Algıları. *II. International Congress of Tourism & Management Researches*. Kuşadası.

Chantre, E. (1898). *Mission en Cappadoce 1893-1894*. Paris.

Doğaner, S., & Dupont, W. (2015). Accelerating Cultural Heritage Tourism in San Antonio: A Community-Based Tourism Development Proposal for The Missions Historic District. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 1-19.

Elfadaly, A., Attia, W., Qelichi, M. M., Murgante, B., & Lasaponara, R. (2018). Management of Cultural Heritage Sites Using Remote Sensing Indices and Spatial Analysis Techniques. *Surveys in Geophysics*, 1347-1377.

Gök, T. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Kültürel Miras Farkındalığını Değerlendirmede Önem-Performans Analizinin (ÖPA) Kullanımı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 325-341.

Gülcan, B. (2010). Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 99-120.

- Hasırcı, B., Becene, N., & Yılmaz, Ö. (2013). *Sarıkaya İlçesi, Roma Hamamı 2013 Yılı Dolgu Toprak Temizliği Çalışması 2. Etap Sonuç Raporu*.
- İsmail, N., Masron, T., & Ahmad, A. (2014). Cultural Heritage Tourism in Malaysia: Issues. *SHS Web of Conferences*, 1-8.
- Karapınar, E., & Barakazı, M. (2017). Kültürel miras turizminin sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5-18.
- Kınalı, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kuşçuoğlu, G. Ö. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*. 2(1), 58-67
- Nuryanti, W. (1996). Heritage and Postmodern Tourism. *Annals of Tourism Research*, 249-260.
- Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (2011). *Yozgat Turizm ve Sosyal Altyapı Sektörel Çalışma Grubu Raporu*. ORAN Orta Anadolu Kalkınma Ajansı.
- Özdemir, Ü. (2011). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 129-142.
- Pekershen, Y., Güneş, E., & Selçuk, B. (2019). Kültürel miras turizmi değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliği kapsamında yerel halkın tutumu: Cumalıkızık örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 350-368.
- Sarıkaya Belediyesi (2021). Sarıkaya İlçesi ve Tarihçesi, <http://www.sarikaya.bel.tr/content/47/Tarih%C3%A7e> (Erişim Tarihi: 20.04.2021) URL4
- Seyhan, B. (2014). Frigya Bölgesinin Kültürel Miras Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.
- Shankar, B., & Swamy, C. (2013). Creating awareness for heritage conservation in the city of Mysore: Issues and policies. *International Journal of Modern Engineering Research (IJMER)*, 698-703.
- Şenyurt, H. K. (2016). Sarıkaya Roma Hamamı Tarihçesi Ve 2010-2015 Yılı Kazı Çalışmaları Sonuçları. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*. Yozgat: Bozok Üniversitesi.
- Şenyurt, H. K., & Yılmaz, Ö. (2013). Yozgat İli Sarıkaya İlçesi Roma Hamamı 2010 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışması. *20.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, (s. 1-15). Ankara.
- T.C. Sarıkaya Kaymakamlığı (2021). Roma Hamamı Tarihçesi ve Kazılar, <http://www.sarikaya.gov.tr/roma-hamami-tarihcesi-ve-kazilar> (Erişim Tarihi: 20.04.2021) URL5
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2021). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> (Erişim Tarihi: 20.04.2021). URL8
- T.C. Yozgat Valiliği (2021). Sarıkaya Roma Hamamı, <http://www.yozgat.gov.tr/sarikaya-roma-hamami> (Erişim Tarihi: 20.04.2021). URL7
- Toylan, N. V., Ar, H., Kayıkçı, M. Y., & Bozkurt, A. K. (2017). Somut Olmayan Kültürel Mirasla Zenginleşen Kültürel Deneyimler. *I. Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi*. Mersin.
- Türker, A., Çelik, İ. (2012). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler. *Yeni Fikir Dergisi*, 9, 86-98.
- Uslu, A., & Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 305-314.
- Ünsal, D., & Pulhan, G. (2012). *Türkiye'de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Vatan, A. (2018). Bilecik'in Turizm Destinasyonu Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Yerel Paydaş Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 604-625.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. G., Karaman, E., & Karaman, G. (2013). Marka Şehir Olabilmenin Yeni Boyutu: Kullanılabilirlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 69-76.
- Yozgat Belediyesi (2021). Yozgat Şehri Kültür ve Turizmi, <https://www.yozgat.bel.tr/turizm> (Erişim Tarihi: 20.04.2021). URL1
- Yozgat Belediyesi (2021). Yozgat Şehri Coğrafi Bilgileri, <https://www.yozgat.bel.tr/cografi> (Erişim Tarihi: 20.04.2021). URL2
- Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). Yozgat'ın Tarihi Açısından Önemi, <https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-93652/yozyatin-tarihi-acidan-onemi.html> (Erişim Tarihi: 20.04.2021). URL3

Yozgat İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùğü (2021). Sarıkaya Roma Hamamı, <https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-92801/sarikaya-roma-hamami.html> (Erişim Tarihi: 20.04.2021) URL6

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, it is aimed to emphasize the importance of Kral Kızı Bath for both country and region tourism by making a SWOT analysis in terms of cultural heritage tourism. In addition, it is aimed to raise awareness for local administrators, local people and travel agencies.

Methodology

Unstructured observation technique, one of the qualitative data collection methods, was used in the study. This method is one of the most used methods among studies involving social sciences. At the same time, in this method, the subject of the study and the individuals and objects related to the problem are examined under the observation of the researcher over a period of time. Observation is mostly carried out in regions where the behavior has taken place and is carried out using the method called "participatory observation".

Findings

It is seen that the strengths and opportunities of Kral Kızı Bath in terms of cultural heritage tourism are more than its weaknesses and threats. Considering the strengths, it is in the foreground that the building has an intact and natural structure and that this structure is one of the two structures in the world. In addition, the potential of the building to be a destination for tourists who are interested in both cultural tourism and health tourism and the hot thermal water coming out of the building can be used for 12 months, showing that the building has a tourist attraction not only seasonally but also throughout the year. In addition, the region where the building is located is close to tourism destinations such as Hattusas, Alacahöyük, Fairy Chimneys, Ürgüp and Göreme, and the tolerance and hospitable behavior of the local people towards tourists constitute other strengths.

Considering the weaknesses, it comes to the forefront that the publicity of the building is insufficient both nationally and internationally and that both local administrators and national administrators do not support and produce plans and projects for the building. Other weaknesses are that there are no airports in the area and the region is constantly emigrating. In addition, there are not enough shopping and entertainment points for potential tourists to spend their time in a quality way. The accommodation establishments in the vicinity consist of reinforced concrete buildings instead of a local theme. At the same time, situations such as lack of awareness of local people about tourism and cultural heritage constitute other weaknesses.

Among the opportunities that emerge as a result of the analysis, there are situations such as the fact that tourism is a sector that is constantly developing and growing as it develops and that individuals are now increasing their interest from sea-sand-sun tourism to cultural tourism. In addition, as the building entered the UNESCO World Temporary Heritage List in 2018, it has more national and international recognition, and therefore, foreign currency inflow to the region as a result of the trade of tourists coming to the region is among the opportunities.

Considering the threats related to the building, the unconscious destruction of Kral Kızı Bath, which has a cultural heritage value, comes to the fore. In addition, due to this intensity that may be experienced, there are also threats such as the emergence of touristic income more, disagreements between the public and NGOs, security problems that may occur in the region, and the weakening or deterioration of the regionalness of the region over time.

Conclusion and Discussion

Unlike the sea-sand-sun trio, which has become a commonplace in tourism, especially in recent years, with the increase in income and education levels of individuals, they have started to turn to cultural tourism and hence cultural heritage tourism in order to develop themselves and to recognize new cultures and values. In this context, Kral Kızı Bath, which is located in Sarıkaya district of Yozgat province and has a history of about 2000 years, has become a cultural heritage value when it entered the UNESCO World Temporary Heritage List in 2018. Kral Kızı Bath has a very important potential both in terms of cultural heritage tourism and health tourism. This potential was realized to a certain point, but then this awareness started to disappear over time. In order for a value with touristic potential to attract more attention and attract more tourists, it must first be able

to preserve its intact and natural state and this situation should be promoted both nationally and internationally.

Kral Kızı Bath, located in Sarıkaya district of Yozgat province and used as a thermal treatment center in ancient times and still active today, has many strengths and weaknesses, opportunities and threats determined by SWOT analysis. In this context, it has been determined that Kral Kızı Bath has various advantages especially in terms of history, culture and geography, and on the other hand, it has deficiencies in issues such as promotion and management planning.

TÜRKİYE’DE EĞİTİM HARCAMALARI GELİR DAĞILIMI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ: EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Beyaz Sipahi, B. (2021). Türkiye’de Eğitim Harcamaları Gelir Dağılımı ve Enflasyon İlişkisi: Eşbütünleşme Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 553-567.

Geliş Tarihi: 27.01.2021

Kabul Tarihi: 22.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Banu BEYAZ SİPAHİ
Tarsus Üniversite, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
banubeyaz@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-5242-5049

ÖZ

Beşeri sermayenin etkin, verimli ve dinamik olmasında eğitim düzeyi önemlidir. Özellikle bireylerin gelecekte elde edecekleri gelirlerinde artış sağlamasının yanı sıra gelir dağılımında eşitsizliğin etkin ve kalıcı bir şekilde çözülmesinde kullanılan politika araçlarından biridir. Gelir dağılımında eşitsizliğe neden olan temel faktörlerden biri de enflasyondur. Enflasyonun düzeyi, dönem aralığı ve hızı gelir eşitsizliğini farklı yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’nin 1999-2019 dönemine ait yıllık gelir dağılımı ile toplam eğitim harcaması ve enflasyon arasında kısa ve uzun dönem ilişkisi bulmak amaçlanmıştır. İlk olarak birim kök testleri ile serilerin durağanlığı kontrol edilmiş ve değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisini test etmek için Johansen eş-bütünleşme testi uygulanmıştır. Uzun dönemde karşılaşılan sorunlar ise Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile düzeltilmiştir. Çalışmada kısa dönemde oluşan dengesizlik yaklaşık 3 yıl sonra düzeltilerek uzun dönemde dengeye gelmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, uzun dönemde gelir dağılımı ile enflasyon oranı ve eğitim harcamasının ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca çalışma uzun ve kısa dönemde gelir dağılımı ile enflasyon oranı ve eğitim harcaması arasında nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Enflasyon, Eğitim Harcaması, Johansen Eşbütünleşme.

EDUCATION EXPENDITURE, INCOME DISTRIBUTION AND INFLATION IN TURKEY: COINTEGRATION ANALYSIS

ABSTRACT

Education level is important for human capital to be effective, efficient and dynamic. Especially, the education increases individual’s future earnings, is also one of the most effective political instruments that permanently solves income inequalities problem. Inflation is the main factors that cause inequality in income distribution. The level, period range and speed of inflation can affect income inequality differently.

In this paper, we aimed to find long and short-run relationships between income distribution and inflation, total education expenditure for Turkey over the period 1999-2019. Firstly, stationarity of the series were checked by unit root test and Johansen cointegration tests were applied to test cointegration relationship among the variables. Long-run problems have been eliminated with the Vector Error Correction Model (VECM). The imbalance that occurred in the short term was corrected after about 3 years and stabilized in the long term. Findings at the end of the study revealed the existence of a long run relationship between inflation and education expenditure on income distribution. In addition, the study shows that there is a causal relationship between income distribution and inflation rate, education expenditure in the long and short run.

Keywords: Income Distribution, Inflation, Education Expenditure, Johansen Cointegration

1. GİRİŞ

Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra gelir dağılımında eşitsizliğin artış seyrettiği görülmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi için önemli olan gelir dağılımında adalet kişisel, sektörel, bölgesel olarak incelendiği gibi bireylerin sosyo-demografik yapılarına (eğitim, cinsiyet, yaş vb.) göre de incelenmektedir.

Beşeri sermaye gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmesi için önemli bir unsurdur. Beşeri sermayeye önem veren ülkeler eğitime yatırım yapmaktadırlar. İnsanların yaşam kalitesini artıran her olgu, kalkınma kavramının içerisinde değerlendirilmektedir. Eğitim kalkınmanın bir göstergesi olmanın yanı sıra ekonomik gelişme için gerekli olan beşeri sermaye unsurudur (Well, 2007).

Türkiye’nin de gelir dağılımında eşitsizlik yaşadığı ve bu eşitsizliğe neden olan en büyük etkenlerden birinin eğitim olduğu bilinmektedir. Refah devletlerin temel prensibi kamusal imkânlardan toplumun eşit bir şekilde yararlanmasını sağlamaktır (Jackson, 1990). Bu nedenle eğitimin cinsiyete ve bölgelere göre dağılımı önemlidir. Eğitim imkânlarının cinsiyet ayrımı göstermeksizin ve kırsal bölge ayrımı gözetmeksizin eşit bir şekilde dağıtılması gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum Türkiye’de bölgesel olarak incelendiğinde kırsal kesimde eğitime katılma oranı oldukça düşüktür. Bununla birlikte erkeklerin eğitime katılma oranı kadınlara göre daha yüksektir. Ülkemiz için bu durum gelir dağılımı eşitsizliğini etkileyici bir unsur olduğundan eğitime katılma oranlarını artıracak kararlar alınması ve politikalar uygulanması etkili olacaktır.

Günümüzde devletlerin üzerinde durduğu gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde eğitim gibi kamu harcamalarının etkisi önemlidir. Bu kamu harcamalarının yoksulluğu azaltmada etkili bir araçtır. Burada önemli olan kamu harcamalarının faydasından hangi gelir grubunun nasıl ve ne şekilde yararlanmış olduğudur. Örneğin kamu harcamalarından alt gelir grupları üst gelir gruplarına kıyasla daha çok yararlanıyorsa gelir dağılımı üzerinde iyileştirici etkisi olduğu söylenebilir. Eğitime yapılan harcamalar bireylerin eğitim statüsünü olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim düzeyi yüksek çalışanlar ülkelerin üretimine ve gelişimine katkı sağlamaktadır. Bireylerin eğitim seviyesinin artması işgücüne dâhil olma oranını ve gelir düzeylerini artırmaktadır. Bir ülkenin bütçesinden sağlık, eğitim gibi kamu harcamalarına ayrılmış payın düzeyi, o ülkenin gelişmişlik düzeyi ve vatandaşların refahıyla ilişkilidir. Bu ülke vatandaşlarının gelir dağılımından göreceli olarak düşük pay alması durumunda, bu bireylerin devlet hizmetlerinden daha az faydalanacağı anlamına gelmektedir (Mushkin, 1962; Kayalıdere ve Şahin, 2014; Erçakar ve Güvenoğlu, 2018; Şantaş vd., 2019).

Türkiye’de 1980’lerden sonra kişi başına düşen gelir artış gösterirken enflasyon oranları hızla yükselmiş ve çift haneli rakamlarda uzun süre kalmıştır. Yüksek enflasyonun, yaratmış olduğu en önemli maliyet kamu kaynaklarını ve gelir dağılımını etkilemesidir. Teorik olarak enflasyon ile gelir dağılımı arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde borç verenden alanlara refah transferi olmakta, bu durum gelir dağılımında eşitsizlik yaratmaktadır (Gülmez ve Altıntaş, 2015).

Türkiye’de eğitim harcamaları artış göstermektedir. 2018 yıl itibariyle % 18.2 lik artışla 2019 yılında 259 milyar 220 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde eğitim harcamalarının en çok arttığı eğitim düzeyleri sırasıyla %31,9 ile ilkökul, %26,4 ile ortaokul olmuştur. Eğitim harcamaları artışında nüfus artışı, bölgeselleşme, çalışan nüfus, bilgi ve beceri, teknoloji gibi faktörler etkilidir. Türkiye’de 2019 yılında yapılan eğitim harcamalarının %74’ü devlet tarafından finanse edilmiştir. En yüksek eğitim harcaması yükseköğretime yapılmıştır. Öğrenci başına yapılan eğitim harcaması 2018 yılında 10 bin 5 TL olurken, 2019 yılında ise 11 bin 769 TL’ye yükselmiştir (TÜİK Haber Bülteni, 2020a).

Gelir eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden olan faktörleri anlamak ekonomi üzerindeki etkisini yorumlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda gelir eşitsizliğine neden olan faktörler ile ilgili birçok değişkenin yer aldığı görülmektedir. Gelir

eşitsizliğine neden olan başlıca etkenler, işsizlik, enflasyon, küreselleşme, kaynakların eşitsiz dağılımı, teknolojik değişim ve eğitim gibi temel faktörler olarak belirlenmektedir (Şileika ve Bekeryte, 2013).

Gelir eşitsizliğinin küresel bir sorun olduğu açıktır ve birçok araştırmacı gelir eşitsizliğinin belirleyicilerini araştırmak için çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı gelir dağılımı üzerinde eğitim harcamalarının ve enflasyonun kısa ve uzun dönem etkisini incelemektir. Uzun dönem ve kısa dönemde gelir dağılımını enflasyon oranının ve eğitim harcamalarının ne yönde ve nasıl etkilediğini Johansen (VECM) eş-bütünleşme analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kamu harcamaları içerisinde özellikle eğitim harcamalarının artmasının gelir dağılımını iyileştirip iyileştirmediği vurgulanmak istenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında teorik bilgiler ile birlikte Türkiye’de gelir dağılımı üzerinde eğitim harcamalarının etkisi veriler kapsamında vurgulanmıştır. Bu değerlendirme sürecinde Türkiye ve dünyada bu konu kapsamında literatür özet bilgisi verilmiştir. Sonraki bölümde veri ve analiz yönteminden bahsedilmiş. Çalışmanın sonuç kısmında analiz sonucu elde edilen tespitler ve uygun politika önerilerine yer verilmiştir.

2. GELİR DAĞILIMI EĞİTİM HARCAMASI VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

Bir ülkede gelir seviyesi kadar gelir dağılımı da eğitim için önem arz etmektedir. Gelir dağılımı, bir ekonomide belirli bir dönemde oluşan gelirin toplum veya bireyler arasında ne ölçüde dağıtıldığı ile ilgilidir. Bir ülkede gelir dağılımı eşitsizliği olması farklı gelir gruplarında özellikle alt ve üst gelir grubundaki bireylerin kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmadığını söyleyebiliriz (Eğilmez ve Kumcu, 2004). Ülkelerde gelir dağılımı çeşitli yöntemlerle ölçülmektedir. Türkiye’de en çok kullanılan ve genelde de en yaygın olanları Gini katsayısı, P80/P20 oranı ve Theil indeksi ile ölçülmektedir (Elveren,2013).

Tablo 1: Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı ve Göstergeleri (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gelir 1 (İlk %20'lik Grup)	5.8	5.8	5.9	6.1	6.2	6.1	6.2	6.3	6.1	6.2
Gelir 2 (İkinci %20'lik Grup)	10.6	10.6	10.6	10.7	10.9	10.7	10.6	10.7	10.6	10.9
Gelir 3 (Üçüncü %20'lik Grup)	15.3	15.2	15.3	15.2	15.3	15.2	15	14.8	14.8	15.2
Gelir 4 (Dördüncü %20'lik Grup)	21.9	21.7	21.7	21.4	21.7	21.5	21.1	20.9	20.9	21.4
Gelir 5 (Beşinci %20'lik Grup)	46.4	46.7	46.6	46.6	45.9	46.5	47.2	47.4	47.6	46.3
P80/P20	8	8	8	7.7	7.4	7.6	7.7	7.5	7.8	7.4
P90/P10*	13.9	14.4	14.2	13.6	12.6	13.3	13.6	13.4	13.7	13
Gini Katsayısı	0.402	0.404	0.402	0.4	0.391	0.397	0.404	0.405	0.408	0.395

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, 2020b. **Not:** Referans yılı olarak mevcut yıldan bir önceki yıl alınmıştır. * P80/P20: Toplumun gelirden en fazla pay alan %20'nin en az pay alan %20'sinin elde ettiği gelire oranı; P90/P10: gelirden en fazla pay alan %10'unun en az pay alan %10'unun elde ettiği gelire oranıdır.

Tablo 1'e göre 2019 yılında gelir 5'in toplam gelirden aldığı pay 2018 yılına göre azalarak % 46,3'e düşerken, gelir 1'in aldığı pay artarak % 6,2'ye yükselmiştir. 2019 yılı için gini katsayısı bir önceki yıla göre azalmış ve 0,395 olarak tahmin edilmiştir. P80/P20 oranı ve P90/P10 oranı düşüş göstermiştir. Ancak gini sayısı bir önceki yıla göre düşmüş olsa da gelir dağılımının bozuk olduğunu söyleyebiliriz. Gelirde bozulma süreklilik göstermiştir. En yüksek gelir ile en düşük gelir arasındaki fark daralma gösterse de seyir olarak aynı noktada ilerlemektedir.

Eğitim kişisel geliri etkilediği gibi gelir dağılımı eşitsizliğinin derecesini etkileyen en önemli faktörlerden biridir (De Gregorio ve Lee, 2002; Şener,2006).

Günümüzde eğitim hizmetlerine verilen önem toplumların gelişmişlik düzeyini, ekonomik verimliliği artırmaktadır. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitim hizmetleri kamusal mal niteliğindedir. Özellikle alt gelir gruplarında eğitimin amacı bireylerin bilgi ve becerilerini artırarak rekabet edebilecek düzeye gelerek iş gücüne katılmalarını sağlamaktır. Bu durum, eğitim seviyesinin yükselmesi ile verimlilik arasındaki ilişkiyi ifade ederken bu artan verimlilik ücretlere yansımaktadır. Devletlerin eğitimi yaygınlaştırıcı politikalarının milli geliri artırıcı ve gelir dağılımını düzenleyici etkisi vardır (Yüce, 2002; Şener,2006;Altınışık ve Peker, 2008). Eğitim hizmetleri kamu ve özel sektör tarafından sağlanabilmektedir. Eğer eğitim düzeyi sadece özel sektör tarafından sağlanmış olsaydı yüksek gelir grubundaki aileler düşük gelir grubundaki hanelere göre daha fazla kaynak ayıracakları için çocukları ortalama olarak daha fazla gelir elde edecektir. Aksi durumda sadece kamu sektörü tarafından sağlanmış olsaydı çocukların eğitimi ve gelecekteki kazançları ailelerin gelir düzeyinden bağımsız olacaktır (Biggs ve Dutta,1999). Eğitim ile gelir arasında var olan ve kabul edilen doğrusal ilişkiden hareketle eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ülkelerin refahı için önemlidir.

Tablo 2: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu (2014-2020)

	İş Gücüne Katılım Oranı				İstihdam Oranı				İşsizlik Oranı			
	Okur-Yazar Değil	Lise Altı	Lise	Yüksek Öğretim	Okur-Yazar Değil	Lise Altı	Lise	Yüksek Öğretim	Okur-Yazar Değil	Lise Altı	Lise	Yüksek Öğretim
2014	19.1	47.8	53.5	79.2	17.9	43.3	47.1	70.7	6.3	9.4	11.9	10.6
2015	18.6	48.1	54.1	79.8	17.6	43.3	47.3	71	5.3	10	12.4	11
2016	17.8	48.4	54.4	79.7	16.8	43.5	47.2	70.1	5.7	10.2	13.4	12.0
2017	18.8	48.9	54.8	80.2	17.7	44.1	47.6	70.1	5.8	9.8	13.3	12.7
2018	18.6	49.1	55.3	79.5	17.6	44.1	48.0	69.6	5.8	10.1	13.1	12.4
2019	18.2	48.3	54.2	79.3	16.6	41.9	45.5	68.4	9.2	13.2	16.1	13.7
2020*	15.3	45.3	50.1	75.4	14.2	40.2	42.7	64.7	7.5	11.2	14.7	14.2

Kaynak: * 2020 verileri yıllık düzeyde yayınlanmadığı için TÜİK’te yayınlanmış olan son ay (eylül) verisi alınmıştır. TÜİK, İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>

Türkiye için tablo 3’de eğitim durumlarına göre istihdam durumu verilmiştir. Eğitim seviyesi artıka gelir elde etme olanaklarının artığını göstermektedir. Okur yazar olmayanların istihdam edilme oranları 2014 yılında % 17.9 iken 2020 Eylül ayında %14.2 gibi düşük bir seviyededir. Bu kişiler muhtemelen en düşük %20’lik gelir grubu içerisinde yer almaktadırlar. Düşük eğitim düzeyinde istihdam edilerek gelir elde etmek oldukça zor olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyi artıka istihdam edilme oranının artığı ve gelir elde edebilme ihtimalinin de artığı söylenebilir.

Türkiye’de gelir elde eden fertlerin eğitim durumuna göre ortalama yıllık gelirlerine 2019 yılı için bakıldığında okuryazar olmayanların elde ettiği yıllık ortalama geliri oldukça düşük düzeydeyken (14 149 TL), bir okul bitirmediği halde okuryazar olanların elde ettiği gelir 18 279 TL dir. Bunun yanında eğitim seviyesi lise ve altı eğitimliler, lise ve dengi okul, yükseköğretim mezunlarının elde ettiği yıllık ortalama gelir sırası ile 26 833 TL, 341 15 TL,51 888 TL’dir. Üniversite mezunları okuryazar olmayanlara göre yaklaşık 4 kat daha fazla gelir elde etmektedir (TÜİK, Haber Bülteni, 2020a).

Türkiye için eğitimi temel kamu hizmeti kabul edip yüksek gelir getiren meslek sahibi olabilmek için özellikle düşük gelirli gruplara eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik önlemler emek geliri arasındaki eşitsizliği azaltmada etkilidir.

Tablo 3: Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (TL)

	Toplam				Erkek				Kadın			
	2006	2010	2014	2018	2006	2010	2014	2018	2006	2010	2014	2018

İlkokul ve altı İlköğretim ve ortaokul	9676	13099	18602	35171	9952	13526	19417	37143	8159	11065	15748	29500
Lise	11802	16414	21222	37734	12042	16907	21758	39344	11182	15049	19760	33717
Meslek lisesi Yüksek okul ve üstü	16334	21280	28143	51180	17312	22195	29561	54970	11990	17109	22842	38096
	27310	35383	51405	71007	29258	37878	55633	78041	23899	31437	45483	62051

Kaynak: TÜİK, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1532, Erişim Tarihi,9.01.2021

Tablo 3’de görüldüğü üzere kadın ve erkekte eğitim düzeyi arttıkça gelir artış göstermektedir. Ancak erkeğin geliri kadının gelirinden her zaman yüksektir. Kadının gelir dağılımında dezavantajlı grup olduğu söylenebilir. Toplu olarak baktığımızda da eğitim artışı ile gelir artmakta olduğu söylenebilir.

Ekonomide kısa dönem dalgalanmaların ve fiyatlar genel seviyesinde gelişmelerin gelir eşitsizliği ile ilişkilidir. Kısa dönem dalgalanmaların gelişmiş ülkelerde, enflasyonun ise daha çok az gelişmiş ülkelerde özellikle etkili olduğu görülmektedir (Şenses, 2017). Enflasyonun gelir eşitsizliği üzerinde etkisinin yönü net olarak bilinmemektedir. Enflasyon artarsa kişiler daha çok kazanç elde etmek için finansal araçlara yatırım yapabilmektedir. Düşük gelirli bireyler finansal araçlara yatırım yapabilecek kadar gelire sahip olmadıkları için enflasyondan en fazla etkilenen kesimdir. Düşük gelirli bireyler için enflasyonun olumlu etkisi ise görece olarak borç miktarını azaltabilmektedir. Ancak enflasyon sabit ve düşük gelir sahiplerini satın alma gücünü ve reel geliri etkilediği için daha çok etkilemektedir. Bu kapsamda enflasyon kişilerin arasında gelir eşitsizliğinin daha fazla derinleşmesine neden olabilmektedir (Lunderberg ve Squire, 2003).

Ekonomik gelişmeye bağlı olarak gelir eşitsizliğini ve bu eşitsizliğin ekonomik etkilerini inceleyen çalışma sayısı oldukça fazladır. Gelir eşitsizliğinin makroekonomik değişkenler arasındaki etkisinin araştırılması gündemdeki önemini korumaktadır. Literatürde gelir eşitsizliğinin çok boyutlu olmasından dolayı, bu eşitsizliği belirleyen büyüme, enflasyon, verimlilik, eğitim ve işsizlik gibi birçok iktisadi değişkenle etkileşimi içeren birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında gelir eşitsizliği ile enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar farklı sonuçlar elde etmiştir. Örneğin Ravallion (1998), Bulir (2001), Braumann (2004), Meo vd. (2018) gelir eşitsizliği ve enflasyonun pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. Dişbutak ve Süslü (2007) çalışmasında enflasyonun Türkiye için gelir eşitsizliğini bozucu bir etkisi olduğunu bulmuştur. Cardoso (1992) ise, enflasyonun gelir eşitsizliği üzerinde çift yönlü bir etkisi olduğunu bulurken, Talukdar (2012), düşük gelirli ülkelerde enflasyonun gelir eşitsizliği üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Monnin (2014) çalışmasında enflasyon oranı ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin uzun dönemde U-şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de eğitim ve gelir dağılımı sıklıkla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların çoğunluğu ekonomik büyüme üzerine eğitim harcamalarının etkisi ele alınmıştır. Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi inceleyen çalışmalara Romer 1990; Barro 1991; Park 2006; Özsoy 2009; Arslan ve İzgi 2008; Eriçok ve Yılanıcı (2013); Akçacı (2013); Başar vd. (2016) ; Çalışkan vd. (2017) örnek olarak verilmiştir.

Kamu harcamaları ve gelir dağılımı ilişkisini konu alan çalışmalarda daha çok farklı gelir grupları üzerinde etkisi ele alınmıştır. Ancak toplam kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkilerinin yeterince ele alınmadığı öne sürülmüştür (Ulusoy vd.,2015). Gelir üzerinde eğitimi ele alan çok sayıda çalışma vardır. Bu çalışmaların ortak noktası eğitimin getirisini açıklamaktır. Bir kısım çalışma da eğitimin gelir eşitsizliği üzerine yoğunlaşmıştır (Abdullah vd., 2013). Kamu harcamaları içerisinde eğitim harcamalarının ve sağlık harcamalarının gelir dağılımı ile ilişkisini ele alan uluslararası literatürde, Devarajan ve Hossain (1998); Sylvester (2002); Paternostro vd. (2007); Callan vd. (2008); Jurado vd. (2012); Abdullah vd. (2013); Karim (2015) çalışmalara örnek

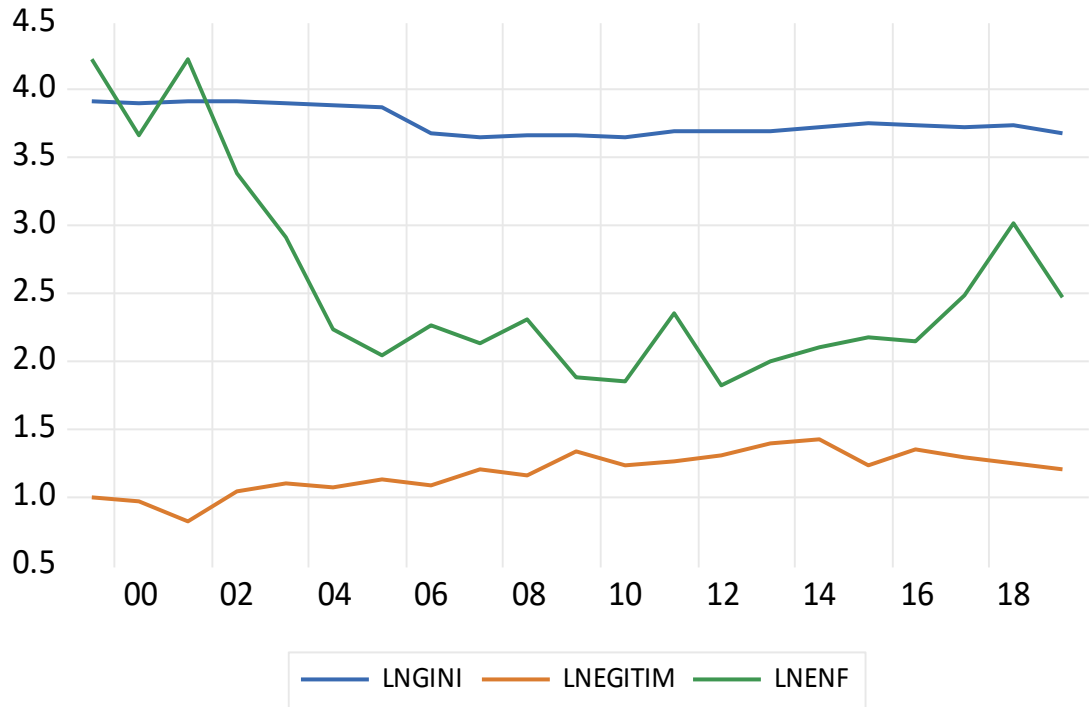
verilebilir. Bu çalışmaların ortak noktası kamunun eğitim harcamalarında artış göstermesi gelir dağılım eşitsizliğini azalttığını ifade etmektedir. Ulusal literatüre baktığımızda ise kamu harcamalarını yani sağlık ve eğitim harcamalarını birlikte alan çalışma sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmalara örnek olarak Giray (2004); Yıldırım ve Sezgin (2002); Aksoğan vd.(2012) çalışmalarında savunma harcamaları, eğitim ve sağlık harcamalarında ilişki ele almışlardır. Ulusoy vd. (2015) çalışmasında 1994-2013 veri seti kullanılarak eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımına etkisini ele almıştır. En Küçük Kareler Yöntemi (SEK) kullanarak analiz etmiştir. Çalışmadan eğitim durumu ile gelir arasında ilişki pozitif yönlüdür ve düşük gelir grubunda yer alan bireylerin eğitim seviyesi ile doğru orantılı olarak bir üst gelir dilimine çıkılabileceği savunulmaktadır. Kalaycı vd. (2017) çalışmasında 1980-2013 dönemini kapsayan gelir dağılımı (theil indeksi) bağımlı değişken, enflasyon, eğitim harcamaları, doğrudan yabancı yatırımcı, dış borçlanma, GSMH ve işsizlik ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Eş-bütünleşme testi sonucuna göre gelir dağılımı adaletsizliği, enflasyon, işsizlik ve eğitim harcamaları arasında uzun vadeli ilişki olduğu bulunmuştur.

İlgili literatürün incelenmesinden sonra, eğitim harcamalarının ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışma sayısı eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışma sayısına göre oldukça sınırlıdır.

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1 Veri

Bu çalışma Türkiye’de toplam eğitim harcamalarının ve enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki uzun ve kısa dönem etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma 1999-2019 dönemini kapsamayan yıllık veri seti kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak eğitim harcamalarının faydalarından hangi grubun yararlandığını ölçmek için Gini katsayısı kullanılmıştır. Gini katsayısı değişkenine ait veriler 1999-2005 dönemi verileri Dumlu ve Aydın (2008) tarafından yapılan çalışmadan ve 2006-2019 dönemi verileri ise TÜİK veri tabanından elde edilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak eğitim harcamalarının GSYİH oranına ait veriler MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Enflasyon (TÜFE, Yıllık Ortalama Enflasyon) verileri ise TÜİK’ten alınmıştır. Analizde değişen varyans sorununu gidermek için ve esneklikleri yorumlama kolaylığı nedeniyle değişkenlerin logaritması alınmıştır. Çalışmada yer alan serilerin grafiği şekil 1 de gösterilmiştir.

Tablo 4: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Std. Dev.	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera
LNGINI	3.764	3.723	3.923	3.648	0.104	0.524	1.539	2.829 (0.243)
LNENF	2.556	2.267	4.231	1.818	0.739	1.229	3.297	5.360* (0.069)
LNEGITIM	1.181	1.197	1.426	0.811	0.152	-0.536	2.895	1.016 (0.602)

Not: *, ** ve *** ifadeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Çalışmada yer alan değişkenlere ait grafik şekil 1 de yer almaktadır. Yukarıda ifade edilen tanımlayıcı istatistiklere göre enflasyon oranının standart sapmasının gini katsayısına ve eğitim harcamasına göre yüksek olması bu değişkenin yıldan yıla daha fazla dalgalı seyir ettiğini göstermektedir (Bakınız Şekil 1). Ayrıca enflasyon değişkeni normal dağılım gösterirken eğitim harcaması ve gini katsayısı normal dağılım göstermemektedir.

3.2 Yöntem

Zaman serisi verileri arasındaki ilişkiyi EKK tahmincisi gibi tahmincilerle tahmin edilmesi gerçekte var olmayan ilişkileri ortaya koymaktadır. Bu nedenle durağan olmayan seriler arasında ilişkiler eş-bütünleşme yöntemleri ile ele alınmaktadır. Engle ve Granger (1987) yaklaşımında tekil bir eş-bütünleşme ilişkisi elde edilmektedir. Oysa seriler arasında birden fazla eş-bütünleşme ya da denge ilişkisi analizi vektörel olarak analiz edilebilir. Johansen (1988), Johansen(1999) çalışmaları çok denklem yaklaşımı ile her bir seriyi içsel kabul ederek eş-bütünleşme ilişkisini vektörel olarak tanımlamışlardır. Bu sebepten çalışmada uzun dönem ilişkiye Johansen eş-bütünleşme analizi ile bakılmıştır. Yöntemin uygulanabilmesi için değişkenlerin aynı dereceden I(1) entegre olması gerekmektedir. İlk aşamada serilere birim kök test uygulanır (Sevüktekin ve Çınar,2017).

Birim Kök Test Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde durağanlık kavramının öneminden dolayı birim kök testleri bu sürecin ilk temelini oluşturmaktadır. Çalışmada değişkenlerin durağanlık dereceleri ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Phillips Perron) birim kök testleriyle araştırılmıştır.

Tablo 5: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF(Düzeyde)-I(0)		ADF(1.Fark)-I(1)	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
LnGini	-1.383	-1.422	-3.6310***	-3.5572*
Ln Eğitim Harcaması	-1.540	2.010	-6.4899***	-6.6312***
Ln Enflasyon	-2.5840	-1.8770	-5.0594***	-4.4661***
	PP (Düzeyde)-I(0)		PP (1.Fark)-I(1)	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
LnGini	-1.3830	-1.4216	-3.6327***	-3.5156*
Ln Eğitim Harcaması	-1.6795	-2.3359	-7.0358***	-13.8044***
Ln Enflasyon	-2.7371*	-1.6949	-5.0256***	-7.9662***

Not: *, ** ve *** ifadeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Ayrıca I(0) ve I(1) sırasıyla değişkenlerin seviyede ve farkta durağan olduğunu göstermektedir. Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır ve SIC yöntemi ile gecikme sayısı maksimum 10 olarak alınmıştır.

Tablo 5’de görüldüğü üzere, ADF testine ve PP testine göre çalışmada kullanılan eğiti harcamaları, enflasyon değeri (PP testine göre düzeyde durağan) ve gini katsayısı değişkenleri düzeyde durağan dışı ancak birinci farklarında durağan oldukları görülmektedir. Sonuç olarak her iki seride I(1) olmaktadır. Bu durumda seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olabileceği düşünülebilir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerinden oluşan model aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

$$Ln\ Gini = \beta_0 + \beta_1 Ln\ Eğitim\ Harcaması + \beta_2 Ln\ Enflasyon + u_t \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan seriler arasında uzun dönemli ilişkiyi belirlemek amacıyla Johansen eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Johansen (1988) ve Johansen- Juselius (1990) çalışmalarında koentegrasyon vektörlerinin sayısını ve anlamlı olup olmadıklarını belirlemek amacıyla İz (trace) istatistiği ve en büyük özdeğer (maxeigenvalue) istatistiğinden oluşan iki test ortaya koymuşlardır.

$$İz\ İstatistiği = -T \sum_{i=r+1}^p Ln(1 - \lambda_i) \quad (2)$$

$$En\ Büyük\ Özdeğer = -T Ln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (3)$$

Eşitlik (2) ve (3) de yer alan T değeri gözlem sayısını r değeri ise koentegre olmuş vektör sayısını ifade etmektedir.

İz istatistiği; boş hipotez en fazla r tane eş bütünleşme olduğunu ifade eder. Alternatif hipotez ise r’den fazla eş bütünleşme vektörü var olduğunu ifade eden hipoteze karşı test eder. Hesaplanan En Büyük Öz Değer istatistiği ise, boş hipotez: Eşbütünleşme gerçekleştiren vektör sayısının r olduğunu ifade eder. Alternatif hipotez: , r+1 tane koentegre olmuş vektör olduğunu ifade etmektedir (Topallı, 2015). Tahmin edilen vektör hata düzeltme modeli (VECM) serileri arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür. Otokorelasyon¹ sorununun olmadığı (10 gecikmeli Langrange çarpanları (LM) testi yapılmıştır),değişen varyans sorunu olmayan (White testi)² ve kalıntıları normal dağılım gösteren (Normallik testi için Jarque-Bera testi yapılmıştır)³ modeller arasında AIC ve SIC en küçük model olarak belirlenmiştir. Bu temel kriterler çerçevesinde en uygun model olarak Johansen tarafından önerilen Model 3 yardımıyla tahmin edilen VEC(1) modeli tahmin edilmiştir. Tablo 3’de seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin durumunu test eden Johansen eşbütünleşme test sonuçlarına yer verilmiştir.

¹ LM test sonucuna göre prob değerleri %10,%5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Otokorelasyon yoktur boş hipotezi kabul edilmiştir.

² Değişen varyans yoktur boş hipotezi kabul edilmiştir. Ki-kare değeri=51.6269 ve prob:0.3340>0.10

³ Test sonucuna göre normal dağılım gösteriyor boş hipotezi kabul edilmiştir. Test istatistiği 4.4592 ve prob: 0.6148>0.10

Tablo 6: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

	İz İstatistiği	0.05 için Kritik Değer	prob
Eş bütünleşme yoktur*	0.817180	47.85613	0.0029
En çok bir Eşbütünleşme vardır	0.559024	29.79707	0.1002
En Çok İki Eşbütünleşme vardır	0.394395	15.49471	0.1824
Hipotezler	Max. Özdeğer	0.05 için Kritik Değer	prob
Eş bütünleşme yoktur*	0.817180	27.58434	0.0115
En çok bir Eşbütünleşme vardır	0.559024	21.13162	0.2518
En Çok İki Eşbütünleşme vardır	0.394395	14.26460	0.2447

Tablo 6’da verilen eş bütünleşme test sonuçlarından iz istatistiği ve maksimum öz değerlerden seriler arasında 1 adet eş bütünleşme denklemi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Johansen eşbütünleşme testiyle ulaşılan sonuçlara bakarak gini katsayısı, eğitim harcamaları ve enflasyon serilerinin uzun dönemde birbirlerini etkilediğini söylemek mümkündür. Eşbütünleşme ilişkisinin bulunması, kısa dönemde değişkenlerin dengeden sapma eğilimlerinin vektör hata düzeltme modeli çerçevesinde ele alınabileceğini göstermektedir.

En iyi tahmin modeli belirlendikten sonra her bir değişkenin zayıf dışsallık testi yapılmıştır. İlk olarak Ln gini değişkeni içsel değişkenken Ln eğitim harcaması ve Ln enflasyon değişkenleri dışsal değişkendir⁴. Çalışmada ilk başlangıçta uygun görülen Ln gini değişkeninin bağımlı değişken olarak kullanılması uygundur. Bu durumda Ln gini değişkeninin bağımlı diğer değişkenlerin bağımsız olduğu modelin tahmin sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: VECM(1) Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken Ln Gini)

Uzun Dönem Denklemi	
Sabit	2.1538 (1.7347)*
Ln Eğitim Harcaması	0.8654 (-2.9736)***
Ln Enflasyon	0.2335 (-3.9410)***
Kısa Dönem Dengesi	
Vect_t	-0.3705 (-3.4924)***
$\Delta LnGini_{t-1}$	-0.0986 (-0.4743)
$\Delta LnEğitim Harcaması_{t-1}$	-0.2528 (-1.9692)*
$\Delta LnEnflasyon_{t-1}$	-0.091717 (-2.4360)***

Not: Parantez içerisinde t istatistik değerleri verilmiştir. *:%10 düzeyinde, ** %5 düzeyinde ve ***%1 düzeyinde anlamlıdır.

Hata düzeltme katsayısının (Vect.) negatif ve anlamlı olması Ln eğitim harcaması ve Ln enflasyon değişkenleri Ln gini değişkeninin uzun dönem nedenidir. Bu kurulan denklemde kısa dönemde oluşan dengesizlikler (1/0.3705) yaklaşık 2.5-3 yıl sonra düzeltilerek uzun dönem dengesine ulaşmakta olduğu söylenebilir. Uzun dönem denklemine bakıldığında eğitim harcamalarında %1’lik bir artış gini katsayısını % 87 artırırken, enflasyon oranında %1’lik artış gini katsayısını % 23 artırmaktadır. Kısa dönem denkleme bakıldığında; gini katsayısı üzerinde eğitim harcamasının ve enflasyon oranının kısa dönemde etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

⁴ Değişkenlerin içsellik testleri için ki-kare değerlerine bakılmaktadır. Kurulan boş hipotez ilgili değişkenin dışsal olduğunu ifade etmektedir. Ln Gini için ki-kare: 8.1150 (prob:0.004); Ln Eğitim Harcaması ki-kare: 2.0436 (prob:0.1528); Ln Enflasyon Ki-Kare: 1.9082 (Prob:0.1671)

Son olarak Tablo 7’de verilen seriler arasında uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkileri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Uzun ve Kısa Dönem Nedensellik Analizi

	Kısa Dönem	Uzun Dönem
$f(Lngini/Ln Eğitim Harcaması, Ln Enflasyon)$	6.805469**	-3.4924***

Not: *:%10 düzeyinde, ** %5 düzeyinde ve ***%1 düzeyinde anlamlıdır. Kısa dönem nedensellikte ki-kare değeri verilmiştir. Uzun dönem nedensellikte ise VECT katsayısı için t istatistiği verilmiştir.

Tablo 5’de görüldüğü üzere eğitim harcaması ve enflasyon gini katsayısının hem kısa hemde uzun dönem nedenidir.

4. SONUÇ

Gelir dağılımında adaletsizliği azaltmada eğitim önemli rol oynamaktadır. Özellikle bireylerin eğitimini artırmak hem istihdam edilme imkanlarını hem de bununla birlikte toplam gelirlerinde artışa sebep olmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’nin 1999-2019 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır. Analiz aşamasında gelir dağılımı, eğitim harcamaları ve enflasyon oranı arasındaki uzun dönem ve kısa dönem ilişki Johansen eşbütünleşme analizi ile ortaya konulmuştur. Analiz sonucunda eşbütünleşik olduğu belirlenen seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğu ortaya konulmuş vektör hata düzeltme modeli (VECM) ile belirleyiciler arasında oluşabilecek bir etkinin yaklaşık 3 yıl sonra düzeltilerek uzun dönemde dengeye gelebileceği ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde 1 adet eşbütünleşme denklemi olduğu ortaya konulmuştur. Kurulan modelde gelir dağılımı üzerinde toplam eğitim harcamalarının ve enflasyon oranının etkisi olduğu görülmüştür. Bu model doğrultusunda eğitim harcaması ve enflasyon oranının birlikte gelir dağılımının kısa dönem nedenidir. Uzun dönem ilişkiye baktığımızda ise, eğitim harcamalarında %1’lik bir artış gelir dağılımını %87 artırırken enflasyon oranında %1’lik artış gelir dağılımını % 23 artırmaktadır. Eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerinde enflasyon oranına göre daha çok etkili olduğu söylenebilir. Ulusoy vd.(2015) çalışması, Kalaycı ve Öztürk (2017) çalışması mevcut çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yapılan çalışmalar farklı zaman dilimi ve farklı modeller kullanılsa da elde edilen sonuçlar doğrultusunda gelir dağılımını etkileyen faktörler arasında enflasyon oranının ve eğitim harcamalarının olduğunu göstermişlerdir.

Türkiye’de gelir dağılımında eşitsizliği etkileyen en önemli faktörlerden biri eğitimidir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça istihdam edilme oranlarında hem de yıllık gelirlerinde ortalama olarak artış görülmektedir. Bu nedenle kamu harcama politikaları belirlenirken alt gelir grubun daha çok faydalanarak gelir dağılımını iyileştirici şekilde olması önemlidir. Türkiye’de genel olarak toplam eğitim harcamalarında yıllık artış olmaktadır. Bu artışın gelir dağılımında adil dağılabilmesinde etkin olması için eğitim hizmetlerinden yararlanan bireylerin alt gelir grubundan olması gerekmektedir. Devletin uygulamış olduğu önleyici politikalardan biri olan zorunlu eğitim ile gelir dağılımındaki eşitsizlik azaltılmaya çalışılmıştır. Uygulama yüksek gelir grubu ile düşük gelir grubu arasında ayrımın açılmasını engellemeye yöneliktir. Ancak yükseköğrenimin zorunlu olmamasından dolayı genellikle düşük gelir grubu tarafından tercih edilmemektedir. Bu durum Türkiye için olumsuz bir durum oluşturmakla birlikte çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir. Türkiye’de eğitimde her yönüyle iyileştirme yapılması, ekonomik süreçte olumlu sonuçları beraberinde getireceği dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdullah, A., Doucouliagos, H. and Manning, E. (2013). Does Education Reduce Income Inequality? A Meta-Regression Analysis. *Journal of Economic Surveys* Vol. 29(2), pp.301–316.

Akçacı, T. (2013). Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyüme Etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 65-79.

- Aksoğan, G. ve Elveren, A.Y. (2012). Türkiye’de Savunma, Sağlık ve Eğitim Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği (1970-2008): Ekonometrik Bir İnceleme. *Sosyoekonomi Dergisi*, 120112.
- Altınışık, İ. ve Sencer, P.H. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *KMÜ İİBF Dergisi*, Sayı:15, ss.101-118, <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2008/101-118.pdf>,
- Arslan İ. ve İzgi B. (2008). The Analysis of the Relationship Between Human Capital and Economic Growth in Information Society (19902006). Yumuşak, İ (Editör). Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt: 1, Avcı Ofset Matbaacılık, İstanbul, 371380.
- Barro, R.J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics* 106 (2),407-443.
- Başar, S., Künu, S. ve Bozma, G.(2016). Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 189-204.
- Biggs, M.L. ve Dutta J. (1999). The Distributional Effects of Education Expenditures. *National Institute Economic Review*, July, 68-77, <http://ner.sagepub.com/content/169/1/68.short>
- Braumann, B. (2004). High Inflation and Real Wages. *IMF Staff Papers*, 51(1), 123–147
- Bulir, A., (2001). Income inequality: does inflation matter?. *IMF Staff Papers*, 4(1).
- Callan, T., Smeeding, T. ve Tsakloglou, P. (2008). Short-Run Distributional Effects of Public Education Transfers to Tertiary Education Students in Seven European Countries. *IZA Discussion Paper*, No. 3557, pp.1-20, <http://repec.iza.org/dp3557.pdf>.
- Cardoso, E. (1992). Inflation and Poverty. (No. w4006) National Bureau of Economic Research.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2017).Türkiye Ekonomisinde Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Yaklaşımı. *KOSBED*, 33, 45-56.
- Çetin, M. ve Yüksel, Ö. (2018). Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketiminin Karbon Emisyonu Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 169-186.
- De Gregorio, J. ve Lee, J.W. (2002). Education and Income Inequality: New Evidence from Cross-Country Data. *Review of Income and Wealth*, 48 (3), pp. 395-416.
- Devarajan, S., Shaikh I. H. (1998). The Combined Incidence of Taxes and Public Expenditures in the Philippines. *World Development*, Vol. 26(6), pp. 963-977.
- Dişbuda, C. ve Süslü, B. (2007). Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler. *Ekonomik Yaklaşım*, Vol.18(65).1-23.
- Dumlu, U.ve Aydın, Ö. (2008). Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini. *Ege Akademik Bakış*, 8(1): 373-393.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası. Teori ve Türkiye Uygulaması*, 15. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Elveren, A. Y. (2013). Gelir Dağılımı Çalışmaları İçin Bir Alternatif: Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi Veri Setleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 35-42.
- Erçakar, M. E. & Güvenoğlu, H. (2018).Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1: 38-53.
- Eriçok,R.E. ve Yılcı, V. (2013). Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Sınır Testi Yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, Cilt 8(1), 87-101.
- Giray, F.(2004).Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 181-199.
- Gülmez, A.ve Altıntaş, N. (2015). Türkiye’de Ticari Açıklık ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 9, ISSN : 1309 – 4289.
- Jackson, P.M. (1990). Review of Bramley. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 9, 243.

- Jurado, A., Perez-Mayo, J. ve Pedraja, F. (2015). The Impact of Public Services Expenditure on the Spanish Income Distribution. *Soc Indic Res*, pp.1-25, DOI 10.1007/s11205-0150957
- Kalaycı, S. ve Öztürk, A. (2017). Türkiye’de Eğitim, İşsizlik ve Enflasyona Dayalı Gelir Dağılımı Adaletsizliği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 12/31, p. 151-168.
- Karim, R. M. (2015). Public Education Spending and Income Inequality in Bangladesh. *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol.5(1), pp.75-79.
- Kayalidere, G. ve Şahin, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk. *Siyaset. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 57-75.
- Lundberg, M. and Lyn, S. (2003). The Simultaneous Evolution of Growth and Inequality. *The Economic Journal* 113: 326–44.
- Meo, M.S., Khan, V.J., Ibrahim, T.O., Khan, S., Ali, S. ve Noor, K. (2018). Asymmetric Impact of Inflation and Unemployment on Poverty in Pakistan: New Evidence from Asymmetric ARDL Cointegration. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 28(4), 295-310.
- Monnin, P. (2014). Inflation and Income Inequality in Developed Economies. *CEP Working Paper Series*.
- Mushkin, S.J.(1962). Health as an Investment. *Journal of Political Economy*, Vol. 70(5), ss. 129–157.
- Özsoy C. (2008). Türk Yükseköğretim Sisteminin Durumu ve İktisadi Büyüme Performansına Katkısı. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2).
- Park, J. (2006). Dispersion of Human Capital and Economic Growth. *Journal of Macroeconomics*, 28(3), 2006, 520-539.
- Paternostro, S., Rajaram, A. and Tiongson, E.R. (2007). How Does the Composition of Public Spending Matter?. *Oxford Development Studies*, Vol.35(1), pp.47-82.
- Ravallion, M. (1998). Reform, Food Prices and Poverty in India. *Economic and Political Weekly*, 33(2), 29-36.
- Romer, P.M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71–102.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2014). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi. Eviews Uygulamalı. Dora Kitabevi, 4. Baskı, Bursa.
- Şileika, A. and Bekerytè, J. (2013). Theoretical Issues of Relationship between Unemployment, Poverty and Crime in Sustainable Development. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2(3), 59-70.
- Sylwester, K. (2002). Can Education Expenditures Reduce Income inequality?. *Economics of Education Review*, Vol.21, pp.43–52.
- Şantaş G., Demirgil B. and Şantaş F. (2019). Sağlık Harcamaları-Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye için ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 412-427.
- Şener, O. (2006). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*. Beta Yayınları, Yayın No: 1078, Kırklareli.
- Şener Ş., Yılcı V. ve Tıraşoğlu M. (2013). Petrol Fiyatları ile Borsa İstanbul’un Kapanış Fiyatları Arasındaki Saklı İlişkinin Analizi. *Selçuk Üniversitesi, İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:26, 232-248.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim
- Yüce, M. (2002). Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı. *Bilig*, Cilt.23, ss.1-38.
- Talukdar, S. R. (2012). The Effect of Inflation on Poverty in Developing Countries: A Panel Data Analysis (Doctoral dissertation).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haber Bülteni 2020a, Eğitim Harcama İstatistikleri 2019, Sayı 33670, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamaları-Istatistikleri-2019-33670>, Erişim Tarihi, 9.01.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haber Bülteni 2020b, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2019, Sayı 33820, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820>, Erişim Tarihi, 9.01.2021.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri Veri Portalı, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&dil=1> Erişim Tarihi, 9.01.2021.

Topallı, N. (2015). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi:1963-2011. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 339-352.

Ulusoy, A., Karakurt, B. ve Akbulut, E. (2015).Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye'de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi. *Maliye Araştırma Dergisi*, Cilt 1(1), Sayı 2,45-75.

Well, D.N. (2007). Accounting for the Effect of Health on Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 122(3), 1265-1306.

Yıldırım, J. ve Sezgin, S. (2002).Defense, Education and Health, Expenditures in Turkey 1924-1996. *Journal of Peace Reseach* , 39(5), 569-580.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this paper, we aimed to find long run and short-run relationships between income distribution and inflation, total education expenditure for Turkey over the period 1999-2019. In this study, the gini coefficient was used as a dependent variable. The data are collected from Turkish Statistical Institute. Education expenditure is independent variable and measured by GDP. The data are collected from the MNB (Ministry of National Education) electronic data distribution system. Inflation is the other independent variable and measured by Consumer Price Index (CPI).

In the analysis, the logarithm of the variables was taken to eliminate the variance problem and comment of their elasticated.

Methodology

Firstly, the stability of the series is analyzed by Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips Perron (PP). These test are the most popular unit root test. The series are integrated at the first order. Then, Johansen cointegration test is used in order to investigate long run relationship between variables.. After determining the best prediction model, weak externality test of each variable was analyzed. The results show that education expenditure and inflation variables are exogenous variables while Gini variable is endogenous variable.so this situation shows that the model is valid and correct. Finally, Granger causality test is employed for testing causal relationship between income distribution and education expenditure, inflation

Findings

According to unit test result, series are not stationary at their level while they are stationary at their first differences. Firstly, stationary of the series were checked by unit root test and Johansen cointegration tests were applied to test cointegration relationship among the variables (income distribution, inflation and education expenditure). It has been calculated that there is one cointegration equation between the series. Therefore, it is possible to say that the gini coefficient, education expenditures and inflation series affect each other with the results of johansen cointegration test in the long run.

Long-run problems have been eliminated with the Vector Error Correction Model (VECM).

An impact that may occur between the VECM and the determinants has stabilized in the long run with corrections after about 3 years. Findings at the end of the study revealed the existence of a long-term positive relationship between inflation and education expenditure on income distribution. Furthermore, there is a causal relationship between income distribution and education expenditure, inflation in the short run.

Increase in education expenditures and inflation in the long run increases the income distribution. The increase in education expenditures is higher than inflation. Thus, it can be said that education expenditures are more effective on income distribution in the long run.

Conclusion and Discussion

Human capital is an important element for the sustainable and development of the economy of developed and developing countries. Countries that care about human capital invest in education. There have been many studies examining the relationship between education expenditure and economic growth in Turkey but limited-study discuss the relationship between education expenditure and income distribution. Education plays an important role in developing the knowledge, skill of the individual. Also education has many effects such as increasing the welfare level providing economic growth and development, especially reducing unemployment and income distribution. Education is known to be one of the biggest factor causing inequity of income distribution. The direction of the effect of inflation on income inequality is not clearly known. In addition, there are positive and negative aspects of inflation according to income groups.

Shortly, Education level is important for human capital to be effective, efficient and dynamic. Especially, the education increases individual's future earnings, is also one of the most effective

political instruments that permanently solves income inequalities problem. Inflation is the main factors that cause inequality in income distribution. The level, period range and speed of inflation can affect income inequality differently.

The aim of this study is to investigate causality between income distribution and education expenditure in Turkey. In this study 1999-2019 period is tackled by using time series analysis. Johansen co-integration test is used to investigate that there is a long run and short run relationship between variables. Johansen co-integration results show that there is long run relationship between variables. This study show that education expenditure effected on income distribution in Turkey. So increasing the individual's education level will cause an increase in their employment rate and their annual income on average. Therefore, while determining public expenditure policies, it is important to improve the income distribution in order for the lower income group to benefit more. There is the annual increase in total education expenditure in Turkey. In order for this increase to be effective in its fair distribution in income distribution, individuals who benefit from education services should be from the lower income group.

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN APOLLON GRUBU ADAK HEYKELCİKLERİ*

Araştırma Makalesi / Research Article

Sönmez, B. E. (2021). Roma İmparatorluk Dönemi Afyon Müzesi'nde Bulunan Apollon Grubu Adak Heykelcikleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 568-577.

Geliş Tarihi: 28.01.2021

Kabul Tarihi: 12.03.2021

E-ISSN: 2149-3871

Öğr. Gör. Dr. Barış Emre SÖNMEZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos MYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü Mimari
Restorasyon Programı
besonmez@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-9273-8920

ÖZ

Bu çalışmanın** konusunu Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait dört adet Apollon adak heykelciği oluşturmaktadır. Heykelcikler *Apollon Daphnephoros* ve *Apollon Kitharoidos* tipolojisini yansıtmaktadır. Afyon Müzesi'nde sergilenen dört adet Apollon heykelciğinin tipolojik, stilistik ve ikonografik değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu stilistik karşılaştırmalar sonucunda heykelciklerin M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu heykelcikler nitelik ve kalite açısından değerlendirildiğinde; ayrıca stil ve işçilik açısından benzerlikler bulunduğu Dokimeon atölyesine ait heykelcikler olduğu görülmektedir. Apollon Afyon'da önemli bir tapım yerine sahiptir. Heykelcikler kentte yerel kutsal alanların varlığını göstermektedir. Heykelciklerin değerlendirilmeleri ışığında yerleşim yerinde Apollon'a ait inanç yapısı ve adak kültürü olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Apollon, Adak Heykelciği, Afyon Müzesi.

APOLLON GROUP VOTIVE STATUETTES FOUND IN THE AFYON MUSEUM OF THE ROMAN IMPERIAL PERIOD

ABSTRACT

The subject of this study is four Apollo votive statuettes from the Roman Imperial Period, which are in the Afyon Museum. The statues reflect the typology of Apollo Daphnephoros and Apollo Kitharoidos. A typological, stylistic and iconographic evaluation of four Apollo statues exhibited in the Afyon Museum has been made. As a result of these stylistic comparisons, it shows that the figurines were made in the second half of the A.D. 2.nd century. When these statuettes are evaluated in terms of quality and quality; also, since there are similarities in terms of style and workmanship, it is seen that there are statuettes belonging to Dokimeon workshop. Apollon has an important place of worship in Afyon. The statuettes show the existence of local sanctuaries in the city. In the light of the evaluations of the figurines, it is seen that there is a belief structure and votive culture belonging to Apollo in the settlement.

Keywords: Apollo, Votive Statues, Afyon Museum.

1. GİRİŞ

*Bu makale Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI danışmanlığında Aralık 2020 yılında tamamlanan "Roma İmparatorluk Dönemi Afyon Müzesi'nde Bulunan Adak Heykelcikleri" başlıklı Doktora tezinden hazırlanmıştır.

**Bu çalışma, Afyonkarahisar Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü'nün 01.10.2015 tarih ve 24632497-155.01/1191 sayılı izni kapsamında hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı müze müdürü sayın Mevlüt ÜYÜMEZ'e ve müze çalışanlarına teşekkür ederim.

Afyon'un büyük bölümü Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümü içerisinde yer almaktadır. Ancak kentin doğu sınırına baktığımızda İç Anadolu bölgesini; güney sınırı küçük bir bölümü de Akdeniz'in sınırları içerisinde bulunmaktadır (Koçak vd.,2019: 10-11). Sahip olduğu coğrafi konumu ile Ege, İç Anadolu ve Akdeniz arasında bir geçiş konumunda yer almaktadır. Bu geçiş noktasında olması, onu tarih içerisinde önemli bir noktaya koymaktadır.

Afyon Neolitik Dönem'den itibaren yerleşim alanı içerisinde yer almakta olup, Roma İmparatorluk dönemine kadar yerleşim görmüştür. M.Ö. 8. yüzyıl içerisinde Anadolu'da Phryg egemenliği ve yerleşim alanları görülmektedir (Bilgin, 2018: 21-43). Afyon, Midas zamanında önemli bir konuma sahip olmuş ve bölgede sadece siyasi üstünlük değil, ayrıca yeni bir kültür, inanç ve gelenekler oluşmaya başlamıştır. Bu inanç ve gelenekler ile Afyon'da önemli kült alanları oluşmuştur. Bu kült alanları içerisinde özellikle Afyon'da Phryglere ait önemli kaya anıtları bulunmaktadır (İşcan, 2002: 9). Phrygler'in yıkılmasından sonra M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Afyon'un güney kesiminde Lydialılar egemen olmuştur (Sevin, 2007: 195). Dinar, Dazkırı ve Başmakçı çevrelerinde Lydia dönemine ait buluntular ele geçmiştir (İlâslı, 2004: 58). M.Ö. 547 yılında Lydia ile Akhaimenid İmparatorluğu arasında yapılan savaşta Lydia Krallığı yıkılmış ve Lydia halkı ile birlikte Phryg halkı da köleleştirilmiş (Bean, 1997: 243). Böylece Afyon ve çevresi Pers egemenliğine girmiştir. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından sonra Persler büyük bir imparatorluk durumuna gelmiş ve sahip oldukları bu güç ile birlikte Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Afyon'da da siyasi gücü sağlamıştır (İlâslı, 2004: 58). Anadolu'nun siyasi yapısı Makedonya kralı Büyük İskender'in "Doğu Seferi" ile değişmiştir. Büyük İskender, Çanakkale Boğazı'nı aşarak Anadolu'ya girmiş ve Anadolu'da hakim durumda olan Perslilerle Granikos'ta (Biga çayı) karşılaşmıştır (Tekin, 2001: 104). Büyük İskender, Persler üzerinde büyük bir üstünlük sağlayarak savaşı kazanmış ve Granikos Zaferiyle (M.Ö. 334) birlikte Perslerin Toroslara kadar olan hakimiyeti sona ermiştir (Mansel, 1995: 437). Büyük İskender'in Anadolu seferi ile başlamış olan *Hellenizasyon* Phrygia Bölgesi'ni ve Afyon kentini de etkilemiştir. Phrygia Bölgesi'nde önce Antigonos (Gönçer, 1971: 141) daha sonra Seleukos ve Lysimakhos ile hakimiyet sürmüştür (Mansel, 1995: 466) olup, daha sonra Pergamon Krallığı'nın yönetimi altına geçmiştir (Magie, 2001: 4 vd; Rostovtzeff, 1998: 554). Bergama Kralı III. Attalos'un bir vasiyet ile krallığını Roma'ya bırakması ile birlikte Phrygia'nın batı kısmında Roma hakimiyeti kurulmuştur. Roma Anadolu'da hakimiyeti ile birlikte Asya Eyaleti'ni oluşturmuştur. Asya eyaletinin kuruluşundan sonra Roma Anadolu'da gücünü daha da hissettirmeye başlamıştır. M.Ö. 129 yılından sonra Asya eyaletinin kuruluşu Anadolu'da Conventuslar merkezi oluşturmuştur (Broughton, 1938: 703). Apameia ve Synnada bölgedeki önemli Conventuslardır (Jones, 1937: 65; Habicht, 1975: 69-70). Augustus'un sağlamış olduğu Pax Romana ile birlikte Phrygia'da da M.S. 1. yüzyıldan M.S. 2. yüzyılın sonuna kadar barış ve bolluk bulunmaktaydı. Bu dönem içerisinde Phrygia Bölgesi ve burada bulunan birçok şehir zenginlik ve bolluk içerisinde olmuştur (İlâslı, 2004: 59; Drew-Bear, 2001: 97). Synnada, Apameia, Amorium, Dokimeion gibi şehirleri bunlar arasında sayabiliriz (Gönçer, 1971: 158-160). Afyon, Roma İmparatorluk Dönemi boyunca önemli şehirlere ev sahipliği yapmış ve bu kentler kendi adına sikke basabilmiştir. Afyon'da Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde kurulan; ancak şuan yerleri tespit edilememiş şehirlerde bulunmaktadır (Drew-Bear, 2001: 99).

Afyon Müzesi'nde yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait 4 adet Apollon adak heykelciği herhangi bir arkeolojik kazı sonucu olarak müzeye kazandırılmamıştır. Bu nedenden dolayı eserlerin bulunduğu yapı ya da yapılar hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zordur. Bu bilgi eksikliği eserlerin inanç ve adak bağlamında değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde üretilmiş olan adak heykelcikleri tipoloji, stil ve ikonografik özelliklerinin incelenmesi yapılacak benzer tipolojik ve stil özelliklerine sahip eserler ile karşılaştırılarak değerlendirme yapılacak ve tarihlenmeye çalışılacaktır.

2. Apollon (*Apollon Daphnephoros*) Heykelciği (Res. 1)

Eserin Adı: Apollon (*Apollon Daphnephoros*)

Müze Envanter No: 1877

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağ/Göveççi Köyü, 22.10.1951

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Ölçüler: Y. 80 cm, G. 40 cm, D. 30 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin ön ve arka kısımlarında ufak parçalar kopmuş olup, genelinde zedelenmeler görülmektedir. Baş kısmı boyun kısmından itibaren eksiktir. Sağ kol kırık olarak bulunmuş daha sonra müze uzmanları tarafından kırık kırığa birleştirilmiştir. Sağ kol dirsekten bilek kısmına kadar; sol kol omuz kısmından itibaren eksiktir. Sağ el bileği ile birlikte elinin altında bulunan patera alt kısmında yer alan sütun kısmına daha sonra kırık kırığa birleştirilmiştir.

Eserin Tanımı: Apollon bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sağ ayakucu ile kaideye basmaktadır. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile “S” çizmektedir. Göğüs ve karın kasları belirgin şekilde verilmiş; yumuşak geçişler sağlanmıştır. Bel ve kasık geçişleri derin çizgiler ile belirtilmektedir. Sırt kısmı ayrıntılı olarak işlenmemiştir. Sağ eli defne sol eli ise bacağına yaslanmış olan desteğin üzerinde duran hymationu tutmaktadır. Hymationun arka kısmı birbirine paralel şekilde ilerleyen kıvrımlar çizerken ön tarafta dikey bir şekilde aşağıya doğru uzanmaktadır. Apollon’un sağ tarafında yer alan destek sütunun üzerinde yılan betimlenmiştir. Yılan spiral şekilde yukarıya doğru yükselir şekilde ve ağız kısmı hafif aralıklı olarak baş kısmı Apollon’a doğru dönük biçimde verilmiştir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

AYP.OYANAZOCMANOY
EΠIOIHEETONNAONCYN
TOICAFAMMACI

“Manos oğlu Aur(elius) Ouanazos tapınağı tanrı heykelleriyle birlikte inşa etti.”

Tipolojik, Stilistik ve İkonografik Değerlendirme: Apollon sağ elinde defne tutmakta olup, bu betimlenmesi ile birlikte “*Daphnephoros*” tipolojisi içinde adlandırılmaktadır. Bu tip Hellenistik ve Roma Dönemi içerisinde sevilerek işlenmiştir. *Apollon Daphnephoros* betimlemesi heykel sanatı dışında kabartma, sikke ve gemma gibi diğer birçok eserde de görülmektedir (Marinova, 1975: 34). Bu sıfatı ile birlikte iyileştirici ve arınmacı özellikleri ile öne çıkar; ayrıca *Apotropaios* “def edici” sıfatı ile de anılmaktadır. *Apollon Daphnephoros* tipi taşıdığı özelliklerinden dolayı M.Ö. 4.yy heykeltıraşlığıyla ilişkilendirilmektedir (Taşlıkoğlu, 1954: 18). İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan Ephesos antik kentinde bulunan Apollon heykeli (Mendel, 1912: 269-271) ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykel tipolojik ve stilistik açıdan benzerlik göstermektedir. İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan heykelin sağ elinin eksik olması ile birlikte elinde defne tutmakta olduğu bulunmakta olan sikkeler yardımıyla *Daphnephoros* olarak betimlenmiş olup, tipe en büyük örnek olarak görülmektedir (Bilici, 2002: 16). Afyon Müzesi’ndeki Apollon heykelinin üst gövdesi Ephesos heykeline göre ters yöne sağa tarafa doğru dönük betimlenmiştir. Boyun kısmının kalan parçasından hareketle de başın sağa taraf doğru döndüğü anlaşılmaktadır. Sağ eliyle bir defne dalını kavramış ve elinin altında da bir phiale görülmektedir. Her iki eserde taşıdıkları belirgin özelliklerden dolayı *Apollon Daphnephoros* olarak adlandırılabilir. Irak Arkeoloji Müzesi’nde bulunmakta olan Apollon heykeli (Basmachi, 1975: 301, Fig. 200) ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykel tipolojik ve stilistik açıdan benzerlik göstermektedir. Afyon Müzesi’nde bulunmakta olan heykele göre ters yönde hareketlilik gösteren heykelin sol tarafında bir üçayak görülmektedir. Sağ kolu ile bir ağaç kütüğüne yaslanmış ve sağ eli eksik olarak betimlenmiştir; ancak gerek müzedeki eser gerekse sikkeler yardımıyla sağ elinde bir defne dalı tutmakta olduğu ve tipe önemli örnek olarak görülmektedir. Her iki eserde taşıdıkları belirgin tipolojik özelliklerden dolayı *Apollon Daphnephoros* olarak adlandırılabilir.

Afyon Müzesi’nde bulunan *Apollon Daphnephoro* sadak heykelinin sol kalçası vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile “S” çizmektedir. Göğüs ve karın kasları belirgin şekilde verilmiş; yumuşak geçişler sağlanmıştır. Bel ve kasık geçişleri derin çizgiler ile belirtilmektedir. Eserimizin yapılan stilistik karşılaştırmalar ile benzer özelliklerinden dolayı M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olması gerekmektedir.

3. Apollon (*Apollon Kitharoidos*) Heykelcikleri (Res. 2-4)

Eserin Adı: Apollon (*Apollon Kitharoidos*)

Müze Envanter No: 1779

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emet/Işıklar Köyü, 17.05.1934

Ölçüler: Y. 19,5 cm, G. 20,5 cm, D. 8 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Baş kısmı boyun kısmından itibaren eksiktir. Sağ el parmaklarında zedelenmeden görülmektedir. Ayrıca sağ arka kol kısmında ufak bir parça kopmuştur. Sol el parmaklarında zedelenmeler görülmektedir. Her iki ayağın diz kısmından aşağısı eksiktir. Sağ tarafta yer alan köpeğin sadece baş kısmı korunmuştur. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Apollon daha sonra müze uzmanlarında yapılmış olan dikdörtgen bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir (Res. 2). Vücut duruşuna göre ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülmüştür. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Duruş pozisyonu itibari ile “S” çizmektedir. Göğüs ve karın kasları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde seçilememektedir. Kasık geçişleri çizgiler ile belirtilmektedir. Sol kol dirsekten bükük şekilde ileri doğru uzatılmış ve eliyle *kithara* tutmaktadır. Sağ kolu hafif dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzatılmış ve eliyle mızrap tutmaktadır. Apollon bir *chlamys* giymekte olup, göğüs kısmında dökümlü bir şekilde durmakta ve omuzlardan arkaya doğru uzatılarak sırtı tamamen kapatmış; sırt kısmında “V” kıvrımı çizmiştir. Sağ elinin altında sadece baş kısmı korunmuş olan bir köpek bulunmaktadır. Köpeğin göz detayları zedelenmeye bağlı olarak kaybolmuştur. Ağız kısmı kapalı olup Apollon’a doğru dönmüştür.

4. Eserin Adı: Apollon (*Apollon Kitharoidos*)

Müze Envanter No: 13553

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Ölçüler: Y. 30,5 cm, G. 17 cm, D. 3 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin sadece sol uç kısmı görülmekte ancak diğer kısmı eksiktir. Eser dört parça olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca vücut kısmı, sol kol *kithara* ve köpeğin bulunduğu sol alt kısım birleştirilmiştir. Baş kısmı boyundan itibaren kopmuş; ancak bu parça esere yapıştırılmamıştır. Göğüs kısmında parça kopmuştur. Sağ kol omuz hizasından itibaren eksik sol el parmakları zedelenmiştir ve detayları seçilememektedir. Her iki ayağın dizden aşağısı eksiktir. Sol tarafta yer alan köpek de zedelenmeler görülmekte ve detayları seçilememektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Apollon dikdörtgen bir kaide üzerinde ayakta durmaktadır (Res. 3). Göğüs ve karın kasları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde seçilememektedir. Kasık geçişleri çizgiler ile belirtilmektedir. Sol kol dirsekten bükük şekilde ileri doğru uzatılmış ve eliyle *kithara* tutmakta olup, düz bir şekilde işlenmiş ve herhangi bir detay seçilememektedir. Yüz yuvarlak ve dolguncadır. Ağız kısmı hafif açık, küçük ve kalıncadır. Saçlarda zedelenmeler fazla olmakla birlikte ortadan ikiye ayrılıp yanlara doğru uzandığı görülmektedir. Saçlar başın üst kısmında fiyonk şeklinde toplanmıştır. Apollon’un sol alt tarafında ayakları üzerinde dik bir şekilde duran bir köpek betimlenmiştir. Köpek Apollon’a doğru dönmüş şekilde gösterilmektedir.

5. Eserin Adı: Apollon (*Apollon Kitharoidos*)

Müze Envanter No: 13554

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Ölçüler: Y. 25 cm, G. 12,5 cm, D. 5,8 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Baş kısmı boyun kısmından itibaren eksiktir. Sağ el parmaklarında zedelenmeden görülmektedir. Sol kol belirgin değildir. Eserin her iki tarafında da yer alan köpekte de zedelenmeler görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir. Eserin genelinde boya kalıntıları görülmektedir.

Eserin Tanımı: Apollon dikdörtgen bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir (Res. 4). Vücut duruşuna göre ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülmüştür. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Duruş pozisyonu itibarı ile “S” çizmektedir. Göğüs ve karın kasları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde seçilememektedir. Kasık geçişleri çizgiler ile belirtilmektedir. Sol kol dirsekten bükük şekilde ileri doğru uzatılmış ve eliyle *Kithara* tutmaktadır. Sağ kol hafif dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzatılmış ve eliyle mızrap tutmaktadır. Apollon bir *chlamys* giymekte ve göğüs kısmında “V” kıvrımı çizerek dökümlü bir şekilde durmakta ve omuzlardan arkaya doğru uzanmaktadır. Her iki tarafında da ayakları üzerinde dik bir şekilde duran köpek betimlenmiştir. Köpeklerin ağız kısımları kapalı olarak Apollon’a doğru dönmüşlerdir.

Kithara’nın kenar kısımlarında yeşil boya görülürken telleri siyah boya ile belirtilmiştir. *Kithranın* hemen alt kısmında testere ağzı bezemesi belirtilmiş ve bezeme siyah renk ile gösterilmiştir. Sol taraf da yer alan köpeğin dayanmakta olduğu desteğin alt kısmında yeşil, siyah ve açık kahverengi boyalı bordürler görülmektedir. *Chlamys* ön kısmında “V” kıvrımı oluşan yerde yeşil boya izleri görülmektedir.

Tipolojik, Stilistik ve İkonografik Değerlendirme: Afyon Müzesi’nde yer almakta olan Apollon heykelticikleri (Res. 2-4) tipolojik olarak *Apollon Kitharoidos* olarak betimlenmiştir. Apollon elinde tutmuş olduğu *Kithara*’dan dolayı yaygın olarak bu tipolojide adlandırılmaktadır (Şahin, 2000: 87). *Kithara* Apollon’un kült törenlerinde sıklıkla kullanılan bir müzik aletidir. İki tip *Kithara* bulunmaktadır: Konser *Kithara* ve Beşik *Kithara*. Beşik *Kithara* (*Wiegenkithara*) (Çelik, 2008: 70) formu beşiğe benzediği için Wegner tarafından bu isimle adlandırılmıştır (Wegner, 1949: 30-32, Pl. 1c). M.Ö. 5. yy kullanılan yedi telli üç çeyrek daire formunda bir çalgıdır (Çelik, 2008: 70). Beşik *Kithara* Yunan kökenli olarak düşünülse de bu formun Anadolu kökenli olduğunu belirtenlerde bulunmaktadır (Lawergren, 1985: 31). Diğer bir tipi ise Konser *Kithara*’dır. Büyük boyut olarak da nitelendirilen Konser *Kitharası* Lesboslu Kepion tarafında bulunduğu belirtilmektedir (Çelik, 2008: 67). Konser *Kitharası*’nın erken örnek tiplerine Geometrik Dönem Kıbrıs vazolarında görülmektedir (Gürbüzer, 2012: 156). Kökeninin Mezopotamya olduğu ve Fenike’de adının *Kinnor* olduğu Yunancaya ise *Kithara* olarak geçtiği düşünülmektedir (Avigad, 1978: 149, Fig. 1, 4-6, 9-10). M.Ö. 7. yy ortalarından sonra Konser *Kitharası* formuna kavuşmuştur. Yedi telli olarak yapılan Konser *Kitharası* sağ elle tutulmakta olan *plektron* ile çalınmaktadır. Konser *Kitharası* *phorminx*, *lyra* ve *barbiton*’a göre daha zor çalınan bir müzik aletidir (Çelik, 2008: 67). Bu müzik aletini çalan iki tip görülmektedir: *Kitharoidos* (çalarken aynı zamanda söyleyen kişi) ve *Kitharist* (sadece sözsüz müzik icra eden) (Gürbüzer, 2012: 157).

Apollon Kitharoidos’un Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde sıklıkla betimlenmesi yapılmıştır. Erken dönem örneklerinde tanrı genellikle *hymation*lu bir *khiton* giymekte ve *peplos* üzerine de *hymation* da giyebilmektedir. Erken dönemlerde betimlemelerinde saçlar uzun ve arkadan bağlanmakta; Hellenistik Dönem’de giyinik ve saç bukleleri omuz üzerinden aşağıya doğru uzanmaktadır (Zeyrek, 2004: 100-101). Roma İmparatorluk Dönemi’nde ise betimlemelerinde saç ve elbiselerde değişkenlik söz konusudur (Şahin, 2000: 88). *Apollon Kitharoidos* betimlemelerinin erken örneklerinde Apollon, sağ eli ile yere paralel şekilde uzattığı elinde *phiale* tutmaktayken sol elinde ise *Kithara* tutmaktadır. Bazı betimlemelerinde ise sağ elinde herhangi bir şey olmayıp serbest şekilde bıraktığı da görülmektedir. Corsten (Corsten, 1987: 55) ve Flashar (Flashar, 1992: 73) sağ elinde *phiale* ve sol elinde ise *Kithara* tutmasından dolayı Apollon’un ön tipi olarak Bryaxis tarafından yapılmış Apollon Daphne kült heykelini belirtmektedirler. Saç biçimi dışında motif olarak benzer örnekler çok daha erken dönemlerde görülmesi, özellikle M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen Aigina adak levhası, Bryaxis’ten önce daha erken örneklerin aranmasına işaret etmektedir. *Apollon Kitharoidos* tipi için farklı öneriler öne sürülmüştür. Euphranor, Skopas ve Bryaxis için bu tipin öncüleri olduğu ileri sürülmektedir. Apollon Patroos heykeli Euphranor’un eseri olup, tipin öncülerinden sayılır. *Apollon Kitharoidos* betimlemeleri için Praxiteles’in yapmış olduğu Mantinea kabartmasında (Boardman, 2014: 63, Res. 28.1.3.) ve Apollon için yapılan adak kabartmasında (Boardman 2014: 135, Res. 140) Apollon *Kithara*’sı ile betimlenmektedir. *Apollon Kitharoidos* tipi için Korinth’ten ve Delos’tan ele geçmiş olan mermer kopyalar Erken Hellenistik Dönem kopyaları olarak değerlendirilmektedir (Dinç,

2015: 63). Geç Hellenistik Dönem içine tarihlenen Archelaos Kabartması (Smith, 2002: 202, Res. 2016) üzerindeki *Apollon Kitharoidos* figürü tipin gelişimi konusunda fikir vermektedir. Erken örneklerden vazo üzerindeki betimlemelere bakıldığında Orvieto'dan M.Ö. 520 yıllarına tarihlenen siyah figürlü Attika Hydria'sında *Apollon Kithara'sı* ile betimlenmektedir (Carpenter, 2002: 219, Res. 288).

Afyon Müzesi'nde bulunan eser ile İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan *Apollon Kitharoidos* (Mendel, 1912: 269-271) ile benzer özellikler göstermektedir. Eserler tipolojik ve stil özellikleri benzerdir. Her iki eserde de *Apollon Kithara'sını* sol elinde tutmaktayken sağ elinde de *plektronunu* tutmaktadır. Eserlerin her ikisinin de sol yanında bir köpek bulunmaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eser ile diğer bir karşılaştırma örneği ise Eskişehir Müzesi'nde bulunmakta olan *Apollon Kitharoidos* (Bilici, 2002: 42, Lev. 4 c) ile benzer özellikler göstermektedir. Her iki eserde de *Apollon Kithara'sını* sol elinde tutmaktayken sağ elinde de *plektronunu* tutmaktadır. Eserler tipolojik ve stil özellikleri benzerdir. Bel ve kasıklardaki yumuşak geçişler ile belirtilmektedir. Kasların fazla ön plana çıkartılmadığı görülmektedir. Eserimizin (Res. 3) baş kısmını değerlendirdiğimizde dolgun bir yüz, küçük etli bir dudak ve yuvarlak biçimde işlenmiş gözlerin olduğu görülmektedir. Yüz ve saç kaba ve yerel bir işçiliğe sahiptir. Eserlerimizin yapılan stilistik karşılaştırmalar ile benzer özelliklerinden dolayı M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olması gerekmektedir.

5. SONUÇ

Afyon Müzesi'nde 4 adet *Apollon* adak heykelciği tespit edilmiştir. Bu heykelciklerden bir tanesi *Apollon Daphnephoros* üç tanesi de *Apollon Kitharoidos*'dur. Müzede bulunmakta olan *Apollon* heykelcikleri Afyon'da yer almakta olan *Apollon* kültürünün varlığını bize göstermektedir. Adak heykelcikleri herhangi bir arkeolojik kazı sonucu olarak müzeye kazandırılmadığından dolayı eserlerin bulunduğu yapı ya da yapılar hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zordur. Bu bilgi eksikliği eserlerin inanç ve adak bağlamında değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. *Apollon* Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde farklı sıfatlar ile betimlenmektedir.

Apollon'un kehanet özelliği bilindiğinden, onun müzik ile birlikte kehanet ilişkisi ön plana çıkarılabilir. Delphi kutsal alanında kehanetlerin müzik eşliğinde yapıldığı bilinmektedir (Gürbüzler, 2012: 151). Kehanetler için ocak kurulması söz konusu olduğunda bunların büyük miktarı onun adına kurulmuştur (Tanrıver, 2009: 257). *Kithara* ölü inançları ve ritüellerinde de sıklıkla kullanılmaktadır. Musalar ruhların öteki dünyaya gidişlerinde uyum içerisinde gitmelerini sağlamaktadır. *Apollon*'un Musalar ile olan ilişkisi göz önünde tutulduğunda; Musaların öncüsü anlamına gelen "*Apollon Mousagetes*" sıfatının olduğu görülmektedir (Dwight-Lewis, 1849: 187-189). Öngörü ve gelecek ile ilgili bilgiye sahip olmasından dolayı tanrı bölgede yoğun bir şekilde inanç ve adak kültürü geliştirmiştir.

Apollon kehanet özelliğinin dışında; ayrıca kötülükleri uzaklaştıran ve insanların başlarına gelebilecek kötülükleri de kovacak özelliklere sahiptir. Antik Dönem'de insanlar yaşadıkları kentlerde yaygın bir hastalık olduğunda, bu hastalıktan kurtulmak için kültler ile ilişkilendirilerek arınma gerektiğine inanmışlardır (Tanrıver, 2009: 259). İnsanlar bu yaygın hastalığın kaynağını tanrının gönderdiği ceza ve kirlenme olarak görmektedir. Bu ceza ve kirlenmeden kurtulmanın tek yolu ise tanrının vereceği öğütlerde gizliydi. *Apollon* güven ve güvensizlik ile temizlik ve kirliliğin ayrılmasını temsil etmekteydi (Bremmer, 1996: 21). Kişi bir günah yüzünden kirlenmiş ise temizlenmeden ya da arınmadan kutsal mekana girmesi mümkün değildir; ayrıca işlemiş olduğu günahın da affını tanrıdan istemek zorundaydı ki Phrygia Bölgesi'nde bulunan yazıtlardan da bilinmektedir. *Apollon*'un hastalık kovma, arındırma ve iyileştirme özellikleri ile de önemli bir kült olarak bölgede ön plana çıkmaktadır; çünkü o bir hekim tanrıdır ve "*katharsis*" tam anlamıyla uygulayan bir tanrıdır (Can, 2006: 63; Eliade, 2012: 217). Bu özelliklere sahip olması onun bir hekim tanrı özelliğini de tekrar ortaya koymaktadır. *Apollon* sağ elinde tutmakta olduğu defne betimlenmesi ile birlikte "*Daphnephoros*" olarak adlandırılmaktadır. Bu tip Hellenistik ve Roma Dönemi içerisinde sevilerek işlenmiş olup, tanrının iyileştirici ve arınmacı özelliklerini öne

çıkarmış ve defne ağacının dalı ile birlikte suçluları, içlerindeki lanetlenmiş ruhlardan, lekelenmişleri günahlarından arındırmakta ve tekrar temiz kılmaktadır.

Afyon Müzesi'nde 4 adet Apollon adak heykelciği tespit edilmiştir. Eserleri tipolojik olarak değerlendirildiğimizde iki gruba ayırabiliriz: Birinci grupta bir adet *Apollon Daphnephoros* heykelciği; İkinci grupta ise üç adet *Apollon Kitharoidos* heykelciği yer almaktadır. Eserlerimizin yapılan stilistik karşılaştırmaların sonucu olarak M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olması gerekmektedir. Heykelcikler arasında da stil ve işçilik açısından benzerlikler bulunmaktadır. Heykelciklerin ince kristalli ve kaliteli Dokimeion mermerinden yapıldığı, stil ve işçilik bakımından da ortak olan özellikleri sebebiyle Dokimeion atölyesinde üretilmiş olması ihtimali yüksektir.

KAYNAKÇA

- Avigad, N. (1978). The King's Daughter and The Lyre, *IEJ* 28, 140-149.
- Basmachi, F. (1975). *Treasures of the Iraq museum*, Republic of Iraq Ministry of Information Press.
- Bean, G. E. (1997). *Eski çağda Ege Bölgesi*, İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bilgin, P. K. (2018). *Afyonkarahisar yüzey araştırmaları ışığında İçbatı Anadolu'da demir çağı seramiği*, yayımlanmış. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Denizli.
- Bilici, H. (2002). *Anadolu'da Apollon betimleri*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boardman, J. (2014). *Yunan heykeli geç klasik dönem*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Bremmer, J. N. (1996). *Götter, Mythen und Heiligtümer im Antiken Griechenland, Darmstadt*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Broughton, T. R. S. (1938). Roman Asia Minor, *An Economic Survey of Ancient Rome*, IV, 703-772.
- Can, H. (2006). Aristoteles'te katharsis kavramı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 63-72.
- Carpenter, T. H. (2002). *Antik Yunanda sanat ve mitoloji*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Corsten, T. (1987). *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai. I*, Bonn : Rudolf Habelt.
- Çelik, S. (2008). *Apollon ve müzik*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dinç, M. (2015). Manisa Müzesi'ndeki Hellenistik-Roma Dönemi Heykelleri. *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri*, Edit. Serra Durugönül, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları, 3, 27-96.
- Drew-Bear, T. (2001). Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar, *Afyonkarahisar Kütüğü Cilt I*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 97-111.
- Dwight, M. A., ve Lewis, T. (1849). *Grecian and Roman Mythology*, Cornell University Library.
- Eliade, M. (2000). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi I*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Flashar, M. (1992). *Apollon Kitharodos*, Köln: Böhlau.
- Gönçer, S. (1971). *Afyon ili tarihi, C.I*, İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Gürbüzer, E. D. (2012). *Klaros kazılarında bulunmuş olan pişmiş toprak figürinler ve kültler açısından değerlendirilmeleri*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Habicht, C. (1975). New evidence on the province asia. *The Journal of Roman Studies*, 65, 64-91.
- İlaslı, A. (2004). İlk yerleşimden türk egemenliğine kadar Afyon, M. Uyan, İ. Yüksel (Ed.), *Anadolu'nun kilidi Afyon*. Afyon: Afyon Valiliği Yayınları, 49-61.
- İşcan, N. (2002). *Fotoğraflarla Ayazini: Frigya vadisi*, Eskişehir: İşcan Yayınları.
- Jones, A. H. M. (1937). *Cities of the eastern roman provinces*, Oxford University Press.
- Koçak, Ö., Bilgin, M., ve Küçükbezi, H. G. (2019). *M.Ö. II. binyılda Afyonkarahisar ve çevresi kültürleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lawergren, B. (1985). A lyre commonto etruia, greece and anatolia: The cylinder kithara. *Acta Musicologica*, (57)1, 25-33.
- Magie, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor I-II*, Princeton University Press.
- Mansel, A. M. (1995). *Ege ve Yunan tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Marinova, L. O. (1975). *Statuettes en Bronz edu Musee National Arch*, A Sofia (Statuettes de Culte).
- Mendel, G. (1912). *Musées impériaux ottomans, catalogue des sculptures grecques, Romaines et Byzantines*, İstanbul: Musée Impérial.
- Rostovtzeff, M. I. (1998). *The social and economic history of the hellenistic world c.1*, Oxford: Clarendon Press.
- Sevin, V. (2007). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Smith, R. R. R. (2002). *Hellenistik heykel*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Şahin, M. (2000). *Miletopolis kökenli figürlü mezar stelleri ve adak levhaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tanrıver, D. A. (2017). Smyrna'da asklepios kültü. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 38, 117-130.
- Taşlıkloğlu, Z. (1954). *Tanrı apollon ve Anadolu ile münasebeti*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Tekin, O. (2001). *Eski Yunan tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wegner, M. (1949). *Das musikeleben der griechen*, Berlin: De Gruyter.
- Zeyrek, T. H. (2004). Mustafa Kemal Paşa'dan (miletopolis?) Bronz bir heykel: Apollon. *Anadolu Araştırmaları*, 17, 94-115.

Levhalar

(Res. 1)

(Res. 2)

(Res. 3)

(Res. 4)

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The subject of this study is four Apollo votive statuettes from the Roman Imperial Period, which are in the Afyon Museum. The statues reflect the typology of Apollo Daphnephoros and Apollo Kitharoidos. A typological, stylistic and iconographic evaluation of four Apollo statues exhibited in the Afyon Museum has been made. As a result of these stylistic comparisons, it shows that the figurines were made in the second half of the A.D. 2nd century.

Methodology

The study is part of the Ph.D. dissertation that was completed December 2020. In this study, a typological, stylistic and iconographic evaluation of four Apollo statuettes exhibited in the Afyon Museum has been made. In addition to the votive figurines in the museum, the social, cultural and religious structure of the Phrygian Region was also included in the evaluation. It was tried to come to a conclusion by evaluating the social structure of the region and votive figurines together.

Findings

Since the prophetic nature of Apollo is known, his prophetic relationship with music can be brought to the fore. It is known that the prophecies are performed with music in the sanctuary of Delphi. When it comes to establishing a hearth for prophecies, a large number of them were established in his name. Kithara is also frequently used in dead beliefs and rituals. Muse ensure that the souls go in harmony when they go to the other world. Considering Apollo's relationship with Muse; It is seen that there is the adjective "Apollo Mousagetes", which means the forerunner of the Muse. Because of his foresight and knowledge of the future, the cult of faith and vows has developed intensely in the region.

Apart from the Apollo prophecy feature; It also possesses features that drive away evil and repel any evil that can happen to people. In ancient times, people believed that when a common disease occurred in the cities where they lived, it was necessary to get rid of this disease by associating it with cults. People see the source of this common disease as the punishment and contamination sent by God. The only way to avoid this punishment and pollution was hidden in the advice given by God. Apollo represented the separation of trust and mistrust with cleanliness and pollution. If a person is contaminated by a sin, it is not possible to enter the holy place without being cleansed or purified; He also had to ask God for forgiveness of the sin he committed, which is also known from the inscriptions in the Phrygian Region. Apollo stands out as an important cult in the region with its disease expelling, purifying and healing features; because he is a physician god and a god who fully implements "catharsis".

Conclusion and Discussion

Four pieces Apollon votive statuettes were found in the Afyon Museum. One of these figurines is Apollo Daphnephoros and three are Apollon Kitharoidos. The Apollo figurines in the museum show us the existence of the Apollo cult in Afyon. Since votive statuettes have not been brought to the museum as a result of any archaeological excavation, it is difficult to obtain precise information about the structure or structures where the artifacts were found. This lack of information makes it difficult to evaluate the works in the context of belief and dedication. Apollon is described with different adjectives in various regions of Anatolia.

We can divide the work into two groups that are typologically evaluated: The first group includes a statuette of Apollo Daphnephoros; In the second group, there are three Apollo Kitharoidos statuettes. As a result of the stylistic comparisons of our works, it should have been built in the second half of the 2nd century. When we look at the material and style features used in the figurines, it strengthens the possibility that these figurines are a Dokimeion workshop. There are similarities between the statuettes in terms of style and craftsmanship. It is likely that the figurines were made of fine crystalline Dokimeion marble and were produced in the Dokimeion workshop, due to their common features in terms of style and workmanship.

ANTİK ÇAĞDA KADIN VE HURMA İLİŞKİSİNE DAİR BAZI DÜŞÜNCELER

Araştırma Makalesi / Research Article

Özdemir, B.Ş. (2021). Antik Çağda Kadın ve Hurma İlişkisine Dair Bazı Düşünceler *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 578-591.

Geliş Tarihi: 20.03.2021

Kabul Tarihi: 05.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Bilsen Ş. ÖZDEMİR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

bilsenozdemir@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5639-2088

ÖZ

Bu çalışmanın çıkış noktasını -ikonografik bir değerlendirme olmaksızın- Karatepe emziren anne kabartması ve Leto'nun doğum mitosu özelinde hurma ağacının kadınlar ile olan ilişkisi oluşturur. Hurma ağacının Mezopotamya'da ortaya çıkan varlığı, onun önemli bir besin kaynağı olmasıyla güçlenmiş ve zamanla tek başına ya da tanrısal karakterle ilintili dinsel bir anlam kazanmasına da sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda onun, Dumuzi, İnanna/İhtar, Mulissu gibi tanrı ve tanrıçalarla yakın bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki, hem kutsalın kendisi hem de tanrının içinde algılandığı bir ağaç olarak hurmanın özellikle kadınlarla olan ilişkisinin ise çok daha derin bir anlam taşıdığına dair veriler mevcuttur. Mezopotamya yazılı belgelerinin aktardıklarına göre hurma zor doğumlarda kadınlara yardım eden ve aynı zamanda kadının besleyici gücüne katkı sağlayan bir ağaçtır. Diğer yandan dikkat çeken önemli bir nokta ise bu durumun bugünün modern tıp verileriyle de doğrulanmış olmasıdır. Dolayısıyla söylenebilir ki, hem Karatepe'de emziren bir anne kabartmasında, hem de bir Yunan mitosundaki doğum tasvirinde hurmanın görülme sebebi kadim halklarca bunun çoktan tecrübe edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağda Kadın, Antik Çağda Doğum, Antik Çağda Emzirme, Hurma, Hurma ağacı, Leto, Karatepe.

SOME THOUGHTS ON THE CONNECTION BETWEEN WOMEN AND DATE IN ANCIENT TIMES

ABSTRACT

This article, absent of an iconographic assessment, began with the Karatepe nursing mother relief and the connection between date palms and women in the myth of Leto's childbirth. The emergence of date palms in Mesopotamia, supported by fact that they were an important source of nutrition, brought about their use as a religious symbol related to lone or divine characters. Concordantly, it is clear that dates were closely related to gods and goddess such as Dumuzi, Inanna/Ishtar, and Mulissu. As a tree perceived as holy itself and a part of god, much data supporting the fact that dates gained a much deeper meaning in relation to women, in particular, exist. According to Mesopotamian written documents, dates aided women through difficult childbirth and provided women with their nutritious strength. On the other hand, another important point is the fact that these remedies are verified by medical data. Therefore, we can assume that the presence of dates in both the nursing mother relief of Karatepe and depictions of birth in Greek mythology resulted from ancient populations having many years of experience with dates.

Keywords: Woman in ancient times, Birth in ancient times, Breastfeeding in ancient times, Date, Date Palm, Leto, Karatepe.

1. GİRİŞ

Demir Çağı Karatepe'sinde bir anne çocuğunu hurma ağacının altında emzirir¹ (Fotoğraf 1). Ve ondan yüzyıllar sonra tanrıça Leto'nun doğumunu anlatan bir mitosun geri planında yine bir hurma ağacı belirir (Ovid. *Met.* VI, 332-335) (Fotoğraf 2).

“.....*Ey delikanlı, dağ tanrısı yoktur bu sunakta, o tanrıça, bu sunağın kendisine ait olduğunu söylüyor, bir zamanlar soylu hanımın yeryüzünü yasakladığı, başıboş dolaşan Delos'un yalvaranı güçlükle kabul ettiği, hafif bir ada olarak yüzdüğü zamanlar. Orada dayanarak bir hurma ağacına Pallas'ın ağacıyla birlikte, doğurdu ikizleri Latona, analığın isteğine karşı. Yeni doğum yapan tanrıçanın buradan da kaçtığı söylenir Iuno'dan ve iki tanrısal yavrusunu bağrında taşıdığı.....*”

Ovidius'un, tanrıça Leto'nun tanrısal ikizlerinin doğumunu anlattığı bu metin, bir yandan geneoloji bağlamında önemli bilgileri barındırırken diğer yandan da olay ve olayın yaşandığı yere dair önemli veriler sunar. Anlatıya göre Leto, Hera'nın zulmü yüzünden yeryüzünde kendine doğum yapabilecek bir yer bulamamıştır (Grimal, 1997: 442-443). Ta ki, Delos ona kucak açınca kadar. En nihayetinde doğum vakti geldiğinde, o güne kadar başı boş yüzen ve bu nedenle Hera'nın gazabından hiç korkmayan bir ada olan Delos ona kucak açmış ve tanrıça bir hurma ve Pallas'ın ağacından aldığı güç ile tanrısal ikizlerini dünyaya getirmiştir. Mitosun bundan sonrası, Leto'nun, çocuklarını da alarak geldiği Lykia topraklarında yeni bir öyküyle devam etmiştir. Bu noktada hem mitosun hem de Leto ve ikizlerinin Lykia ile olan ilişkisi farklı verilerin de desteğiyle onların köken ve kimliklerine dair pek çok tartışmanın da odağında olmuştur². Ancak bu çalışmanın odağı ve çıkış noktası tüm bu tartışmalarının dışında kalan “*Orada dayanarak bir hurma ağacına Pallas'ın ağacıyla birlikte, doğurdu ikizleri Latona ...*” satırlarıdır. Zira bu satırlardaki hurma ağacı söylemi ile Karatepe “emziren anne” kabartmasının görünümü birleşince hurma ile kadın arasında -doğal alan tasvirini aşan- muazzam bir bağ belirir. Buradan hareketle, bu çalışmada hurma odağından yola çıkılıp, Mezopotamya'dan Anadolu'ya onun kadın ile olan düşünsel ilişkisine bir perde aralanmaya çalışılacaktır.

2. ANTİK ÇAĞDA HURMA

Hurma, arkeolojik bağlamda erken dönem Mezopotamya kültürlerinden itibaren hem objeler üzerinde karşılaşılan hem de kutsal metinlerde adı anılan bir meyve ağacıdır. Doğu kökenli olduğu kabul edilen bu ağacın Mezopotamya'daki ünü, onun tarım kültüründe önemli bir yer tutmasıyla başlamıştır³. Hurma ağacı, değişken iklim ve toprak koşullarına dahi çok kolay uyumlanabilen bir yapıya sahiptir⁴. Ayrıca o, yetiştiği toprakların insanları için hem besleyici meyveleriyle önemli bir gıda hem de gövdesiyle ağaçtan yoksun coğrafyalar için oldukça gerekli bir hammadde kaynağıdır⁵. Tüm bunların doğrultusunda Mezopotamya'da ilk evcilleştirilen meyve ağaçlarından birinin Hurma ağacı olduğu düşünülmektedir (Popenoe, 1924: 315-317)⁶. S.N. Kramer, dişi ve erkek olarak ayrılan hurma ağacının yapay dölleme uygulamasının Sümerler tarafından bilindiğini dile getirir (Kramer, 2002: 149). Diğer yandan aynı araştırmacı, genel olarak ön Sümer halklarının dilinde hurma için

¹ Karatepe emziren anne kabartması için bkz. Alkım, 1948: s. 544, Lev. 130, Res. 23; Çambel, 1949: s. 28; Akurgal, 2000: s. 202-203, Res. 138; Çambel ve Özyar, 2003: s. 61-63, Lev. 24-25; Darga, 2013: s. 233; Tiryaki, 2019: s. 185, 198, Res. 2.

² Leto'nun doğum mitosunun gerçekleştiği yer ile ilişkili farklı yorumlamalar için bkz. Işık, 2011: s. 108-109; Işkan, 2019: s. 42, 44-47.

³ Hurma palmyegillerden bir ağaçtır. Hurma familyası için bkz. Pázske 2019, 222. Hurma ağacının kökeni ve antik dönemlerdeki olası dağılım alanları için bkz. Hehn, 1885: s. 202-204; Popenoe, 1924: s. 313 vd.; Chao ve Krueger, 2007: s. 1077; El-Hadrami vd., 2011: s. 482; Tengberg, 2012, s. 143; Pázske 2019, 221-222.

⁴ Hurma ağacının tohumları kurak ya da az yağışlı iklime sahip coğrafyalarda rahatlıkla yetişebilmektedir. Tohumlar büyümek için toprağın derinliklerindeki nemli alana ihtiyaç duymakta hatta çoğu zaman tuzlu su ile nemlenmiş topraklarda dahi büyüyebilmektedir. Konunun ayrıntıları için bkz. Pruessner, 1920: s. 214-215; Popenoe, 1924: s. 313-314; Chao ve Krueger, 2007: s. 1077.

⁵ Hurmanın Mezopotamya'da ki kullanım alanları için bkz.: Popenoe 1924, 315-316. Ayrıca Mezopotamya mutfak kültüründe hurmanın kullanımı için bkz.: Bober, 2014: s. 82, 90-91, 101.

⁶ Ayrıca Mezopotamya'da hurma ağacının evcilleştirilmesine dair görüşler için bkz. Chao ve Krueger, 2007: s. 1077; El-Hadrami vd., 2011: s. 482; Tengberg, 2012, s. 143.

“sulumb” palmiye için ise “nimbar” kelimeleri kullanıldığını ancak sonraki dönemlerde ise bunların dışında farklı palmiye türlerini nitelendiren yüz elliye yakın başka kelimenin de var olduğunu aktarır (Kramer, 2002: 149). Ayrıca hurma Sümerlere ait çeşitli içeriklerdeki metinlerde de -bazen dikilen bir hurma bahçesi bazen bolluğa bir gönderme, bazen ise tanrıçanın gazabında yok edilerek mahrum bırakılmanın simgesi olarak- sıklıkla anılır (Kramer, 2002: 214-215, 289, 367-368, 412). Dolayısıyla tüm bunlar Mezopotamya’da yazılı belgelerle en azından Sümerlerden itibaren hurmanın önemli bir kaynak olarak ne denli önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlar. Ancak onun Mezopotamya’daki varlığı yalnızca basit bir gıda-insan ya da hammadde-insan ilişkisiyle sınırlı değildir. Zira o, - bölgedeki önemine koşut olsa gerek- dinsel bir anlam da taşımaktadır⁷. Diğer yandan hurma elbette yalnızca Mezopotamya ile de sınırlı kalmamıştır. Başta Mısır olacak şekilde Suriye ve Fenike topraklarında da yayılım göstermiştir. P. Popenoe Hurma’nın Mısır’daki varlığının ön Mısır halklarının Nil Deltası’na gelmesiyle başladığını ve hurmanın Mısır dilinde tatlı anlamına gelen bir kelimeyle ifade edildiğini dile getirir (Popenoe, 1924: 319). Bununla birlikte aynı araştırmacı onun yeme-içme kültüründeki yerine rağmen dinsel bağlamda Mezopotamya kadar ön planda olmadığına da değinir (Popenoe, 1924: 320)⁸. Mezopotamya gibi, hurma ağacına kutsal bir anlam yükleyen diğer kültürler Suriye ve Fenike toprakları olarak anılır (Popenoe, 1924: 320). Diğer yandan söz konusu kültürlerden özellikle Fenike’nin adı, hurmanın batıya taşınmasındaki aracı kültür olarak geçer ve MÖ. 2. bin ile birlikte hurmanın Yunan topraklarına taşındığı kabul edilir (Hehn, 1885: 204; Popenoe, 1924: 320-321)⁹. Nitekim Yunanca da hurma ağacının adlarından birinin Fenike ile doğrudan ilişkili olarak “Φοῖνιξ” olması da bu durumun açık kanıtıdır (Çelgin, 2011: 703). Hurmanın Yunancadaki bir diğer adı da, türün Latince adını oluşturan “*Phoenix dactylifera*” ile ilişkili olarak “δάκτυλος” tur (Güveloğlu, 2019: 52)¹⁰. Adı ister “Φοῖνιξ” ister “δάκτυλος” olarak anılsın, Yunan kültürüne görece daha geç zamanlarda dahil olan bu ağaç hem bir besin kaynağı olarak hem de kıyı boyunu süsleyen görkemiyle doğal peyzaja gönderme yapan bir betim olarak sevilerek kullanılmıştır¹¹. Ayrıca ona özellikle oyunlarla bağlantılı bir zafer anlamı da yüklenmiştir. Roma Dönemi’nde devam eden bu anlamının yanı sıra ise yine mutfak kültüründe ve ikonografide de sıklıkla yer bulmuştur¹². Ancak şu açıktır ki; hurma, Mezopotamya topraklarında sahip olduğu dinsel ilgiyi hiçbir zaman Yunan ve Roma dünyasında görememiştir.

3. ANTİK ÇAĞDA KADIN VE HURMA İLİŞKİSİNE DAİR BAZI GÖZLEMLER

Mezopotamya kültüründe ağaç imgesi oldukça önemli bir yere sahiptir. O, her şeyden önce yaşam için önemli bir katkıdır. Ancak onun Mezopotamya’daki varlığı bu yaşamsal önem ile sınırlı değildir. Mezopotamya’da ağaç, dinsel yaşamın da odağıdır (Eliade, 2009: 270, 272-274). Nitekim, bir yandan “hayat ağacı” yahut “kutsal ağaç” kavramları diğer yandan ise ağaçların sanki bir tanrının temsiliymişçesine ikon olarak kullanılması ve etrafında törenler düzenlenmesi durumu, onun

⁷ Hurma ağacının taşıdığı dinsel anlam için bkz. Popenoe, 1924: s. 317-320; Parpola, 1993: s. 161; Dilek, 2019: s. 312-315.

⁸ Popenoe’ye göre, Mısır kültüründe Hurma tanrılara adak olarak sunulur. Bunun yanı sıra Mezopotamya’da olduğu gibi doğrudan kutsal bir ağaç yahut tanrı sembolizması olarak görülmez. Mısır mutfak kültüründe hurmanın kullanım alanları için bkz. Bober, 2014: s. 57, 65-66, 74.

⁹ Hurma ağacının özellikle MÖ. 2. Bin küçük buluntuları ve duvar resimleri üzerindeki varlığı da bu durumu destekler. Söz konusu veriler için bkz. Boardman, 1970: s. 69, 130, Res. 16, Res. 248; Marinatos, 1973: Lev. 40.

¹⁰ Hurma tanımı için kullanılan “δάκτυλος” parmak anlamı da taşımaktadır. Bkz. Çelgin, 2011: s. 138.

¹¹ Yunan sanatında hurma ağacı en erken Minos kültürüyle birlikte küçük buluntular ve duvar resimleri üzerinde karşımıza çıkar. Bkz. Boardman, 1970: s.69, 130, Res. 16, Res. 248; Marinatos, 1973: Lev. 40. Sonraki dönemlerde ise özellikle vazo resimleri üzerinde hurma ağacına rastlanılır. Söz konusu eserlerde o, çoğu zaman bir peyzaj anlatımı olarak kullanılır. Aias’ın İntiharı ve çeşitli Satyr sahneleri bu bağlamda dikkat çeken örneklerdir. Bkz. Haspels, 1936: Lev 49, Res. a-c; Simon, 1981: Lev. 76; Hellenkemper, 1998: s. 143-144, Res. 75. Bunların yanı sıra ise doğrudan bir dinsel imge olarak olmasa da ilişkili olduğu kült bağlamında kullanıldığı tasvirlerde mevcuttur. Bu bağlamda doğum mitoslarıyla ilişkili Artemis ve Apollon ile kullanımı son derece dikkat çekicidir. Apollon sıklıkla vazo resimlerinde bir hurma ağacının yanında betimlenirken Ephesos kent sikkelerinin arka yüzünde de Artemis’in simgesi geyik ve hurmanın bir arada bulunması önemlidir. Apollon ile ilişkili olan örnekler için bkz. Jacobsthal, 1927: s. 977 Lev. 65, c.; Arias ve Alfieri, 1958: s. 989, Lev. 62.; Von Bothmer, 1985: s. 1248, Res. 188; Ephesos kent sikkesi için bkz. Howgego, 2000: s. 201 Res. 65.

¹² Roma mutfak kültüründe hurmanın yeri ve kullanım alanları için bkz. Bober, 2014: s. 215, 221-224, dn.44, s. 226-227, 229, dn. 55; Clarke, 1979: Lev. 43; Boschung, 1987: Lev. 9, Res. 327; Pappalardo, 2012: s. 264-265, Res. 153.

Mezopotamya için taşıdığı dinsel anlam ve önemin açık kanıtıdır¹³. Ağaçlar içerisinde metinlerde adı en sık anılanlar Sedir, İlgin ve Hurmadır (Dilek, 2019: 305-317). Bu üç ağacın en büyük ortak özelliği arındırıcı nitelikleriyle farklı ritüellerle ilişkilendirilmiş olmalarıdır (Dilek, 2019: 317). Örneğin bu bağlamda Hurma ağacının zor doğumlarla ilişkili büyü metinlerindeki varlığı son derece ilgi çekicidir. Zira, “*Sinnistu la musesertu*” olarak adlandırılan zor doğumlarda hurma ağacı, hem kadının acısını aktarabileceği bir varlık hem de kadının emanet edilebileceği bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Soll, 2000: 133). Diğer yandan ise P. Popenoe ve M. Giovino gibi araştırmacıların belirttiğine göre Mezopotamya “*hayat ağacı*” / “*kutsal ağaç*” tasviri de aslında konumuz bağlamında ele alınan hurma ağacını betimlemektedir (Popenoe, 1924: 317-318; Giovino, 2007: 27-30)¹⁴. Ona doğrudan kutsallık yükleyen bu sembolizmin yanı sıra hurmanın tanrısal karakterler ile olan ilişkisi de, onun Mezopotamya’da ki ayrıcalıklı yerini ortaya koymaktadır (Fotoğraf 3). Ki bu bağlamda özellikle İnanna ve onun Dumuzi ile olan ilişkisi son derece önemli veriler sunmaktadır.

Mezopotamya dinsel yaşamında İnanna ve Dumuzi, kutsal evlilikleriyle insanın yeryüzündeki birleşiminin tanrılar katındaki kusursuz temsilidirler¹⁵. Yaygın ve yüzeysel tanımlamalarında, Dumuzi bir çoban tanrı, İnanna ise ambarların tanrıçası olarak anılır (Jacobsen, 2017: s. 43, 182). Ancak elbette temelde bolluk ve bereket ile ilişkili olan bu ana fonksiyonların içerikleri oldukça çeşitlidir (Jacobsen, 2017: s. 41-69, 182-194). Nitekim her iki tanrının konumuz kapsamındaki “hurma” ve “hurma ağacı” ile olan yakın ilişkisi de bu çeşitlilik içerisinde dikkat çekici durmaktadır. Dumuzi, “*Amaushumgalanna*” ismiyle “hurma kümelerinin yüce kaynağı” olarak anılır ve bu isimle o, hurmanın her yıl verdiği tomurcukla bir tutulur (Jacobsen, 2017: 43, 56). Hurmanın yılda bir büyümesinin altında yatan gücün Dumuzi olduğunu söyleyen T. Jacobsen’ aynı zamanda onun hurma ağacına hem güç hem de bereket verdiğini de dile getirir (Jacobsen, 2017: 56). Ne var ki, Dumuzi hurma ağacıyla ilişkili bu tanrısal rolünde yalnız da değildir. Bu noktada Dumuzi kadar dikkat çeken bir diğer isim eşi İnanna’dır. O, “*Hurma salkımlarının hanımı*” olarak adlandırılır ve hasadın ambarlardaki koruyuculuğunu üstlenir (Collins, 2006: 99; Jacobsen, 2017: 55-57, 182). Yani biri hurmaya can verip meyveye dönüştüren diğeri ise meyveleri koruyan ve saklayan olur. Onların hurma ile ilişkili olan bu ortak rolü, düğün mitlerinde de kendini gösterir (Jacobsen, 2017: 53-57). Mit, Dumuzi ile İnanna’nın karşılaşması akabinde şu şekilde devam eder;

“Bir hurma toplayıcısı tırmanyor hurma ağacına, Bir hurma toplayıcısı tırmanyor hurma ağacına kutsal İnanna için, İnanna için tazelerini mi toplayacak? Onun için tazelerini, koyu renkli erkenden olgunlaşmış olanları mı toplayacak? Yoksa İnanna için onların yanı sıra açık renkli erkenden olgunlaşanları da mı toplayacak? Adam onları toplamaya karar verdi, adam onları toplamaya karar verdi ve onları değerli taşları ortaya çıkaran bir yığın halinde toplamaya karar verdi. Ey bakire İnanna, adam onları toplamaya karar verdi, değerli taşları açığa çıkaran bir yığın halinde. Adam yığının yüzeyinde bir araya getirdi laciverttaşları, adam yığının üzerinde bir araya getirdi laciverttaşları İnanna için. Adam kızın kalçalarına takmak için “kalça bocuklarını” buluyor, İnanna ise başına takmak için “baş bocuklarını” buluyor. İnanna kaba kesimli laciverttaş kalıplarını buluyor ve onları boynunun etrafına takıyor! İnce altın örgüler arıyor saçlarına takmak için (Jacobsen, 2017: 53)”

Metin tanrısal çiftin karşılaşmasının akabinde bir hurma toplayıcısının tanrıça için ağaca tırmandığını ve ağaçtan hurmalarla birlikte aynı zamanda tanrıçayı da süsleyecek olan çok değerli taşları çıkartmasını anlatır. Yalın haliyle tanrıçanın düğün öncesi hazırlıklarıyla ilişkilendirilen bu anlatı; T. Jacobsen tarafından dolaylı olarak İnanna’nın sorumlusu olduğu ambarın raflarını süsleyen hurma taneleriyle ilişkilendirilir (Jacobsen, 2017: 56-57). Hiç şüphesiz Dumuzi ile İnanna arasındaki hurma ilişkisi, bu ağacın Mezopotamya için taşıdığı besinsel değerlerin bir yansımasıdır. Ancak şu bir biyolojik gerçektir ki; dişi hurma ağacı meyve vermek için erilinin tozlarına ihtiyaç duyar (Pruessner, 1920: 223-224). Dolayısıyla T. Jacobsen’in açıkladığı doğru önermelere, bu gerçeklik de

¹³ Konunun ayrıntıları için bkz. Collins, 2006: s. 103; Giovino, 2007: s. 171-172; Eliade, 2009: s. 270; Dilek, 2019: s. 312, 314.

¹⁴ Ayrıca konuya değinen diğer çalışmalar için bkz. Penglase, 1997: s. 14-41; Dilek, 2019: s. 312.

¹⁵ İnanna ve Dumuzi hakkında genel değerlendirmeler için bkz. Bottéro ve Kramer, 2006: s. 229-374; Jacobsen, 2017: s. 41-69.

eklendiğinde tanrısal çiftin hurma özelindeki bütünleşmesi tamamıyla anlam kazanır. Hurmanın Mezopotamya dinsel yaşamının erken dönemlerine dayanan bu güçlü varlığı, sonraki dönemlerde de devam eder¹⁶. Bu bağlamda özellikle Assur kültürü hurma ağacının kutsallığını takip edebildiğimiz önemli bir geçiş noktasını oluşturur. Hurma, Assur kültüründe hem sanatsal hem de dinsel içeriklerde yer bulur (Fotoğraf 4). Yeni Assur Döneminin saray yapılarında, - mühür, resim ve kabartmalarla-bazen doğal bir peyzajın parçası bazen ise dinsel anlam yüklenmiş bir “kutsal ağaç” olarak görülür (Fotoğraf 5) (Sevin, 2014: 16, Res. 12, 34, Res. 29, 38, Res. 35, 79, Res. 89-90, 80-81, Res. 91-92). Ayrıca onun yine tanrıçalarla olan bağlantısı da devam eder. MÖ. 7.yy.’a tarihlenen bir kutsal metinde tanrıça İştâr’a “Ey Palmiye ağacı, Ninova’nın kızı” diye seslenilir (Collins, 2006: 99, dn.10.)¹⁷. Ayrıca Assur tanrıçası Mulissu’nun da tıpkı İştâr gibi hurma ağacı ile özdeşleştirildiği bilinir (Parpola, 2000: dn. 61-62).

Tam bu noktadan Karatepe “emziren anne” tasviri ile, Ovidius’un “*Orada dayanarak bir hurma ağacına Pallas’ın ağacıyla birlikte, doğurdu ikizleri Latona ...*” satırlarına yeniden dönecek olursak; buradaki hurmanın altında emzirme ya da ona dayanarak doğurma tasvirinin, basit anlamda bir peyzaj anlatımı yahut Ovidius’un mitos anlatıcılığından ibaret olmadığını anlarız (Fotoğraf 1-2). Zira hurma, yukarıda detaylıca anlatıldığı gibi Mezopotamya’da farklı şekillerde kadın ile yakından ilişkilidir. Leto’nun doğumu söz konusu olduğunda hiç şüphesiz bu ilişkinin odağında doğum eylemi vardır. Mezopotamya büyü metinlerinde rastlanılan ve “Sinnistu la musesertu” olarak adlandırılan zor doğumlarda hurma ağacı doğumun gerçekleşmesi için varlığına başvurulmuş bir aracı olarak karşımıza çıkar (Soll, 2000: 133). Öyle ki o, anlatılan metinde, hem kadının acısını aktarabileceği hem de kadının emanet edilebileceği bir güçtür. Hurma açıkça doğumda yardımına ihtiyaç duyulandır. Üstelik bu durum yalnızca antik çağın sembolizmi üzerinden açıklanan ve anlamı kişiler tarafından yüklenen bir yargı da değildir. Çünkü modern tıbbın ortaya koyduğu veriler de, Mezopotamya büyü metinlerini doğrulamaktadır. Buna göre 2011 yılında Journal of Obstetrics and Gynaecology dergisinde yayınlanan makaleden elde edilen veriler son derece dikkat çekicidir (Al-Kuran vd., 2011: 29-31). Zira bu makale için yapılan tıbbi araştırmaların sonuçları göstermiştir ki; hamileliğin belli bir aşaması sonrasında tüketilen hurma doğuma yardımcı bir unsurdur (Al-Kuran vd., 2011: 30-31). O, doğum öncesinde tüketildiğinde oksitosin hormonu salgılanmasını desteklemekte ve bu durumda olması gerektiği gibi uterus kasılmalarını arttırarak doğumu başlatmaktadır (Al-Kuran vd., 2011: 30-31; Partovi-Meran, 2018: 54-55). Ayrıca hurma, doğumun başlaması ve gerçekleşmesi evresinde bu denli önemli etkilere sahip olmasının yanı sıra ise oksitosin salgısına katkısı gereği doğum sonrasındaki süreç ile de yakından ilişkilidir (Khadem vd., 2007: 64-71; Partovi Meran, 2018: 54-55). Bu bağlamda doğum sonrasında uterusun küçülmesi ve buna bağlı kanama kontrolündeki etkisi son derece önemlidir. Ayrıca yine doğum sonrası sürecin bir parçası olarak, onun bebeğin emzirilmesindeki etkinliği de dikkat çekicidir. Modern tıp ve fitoterapi araştırmalarının ortaya koyduğu sonuçlara göre hurma yiyen annelerin sütlerinde bir artış gözlemlenir (El-Sakka vd., 2014: 7). Bu durum hurmanın emzirme sürecinde annenin beslenmesi ve besleyebilme potansiyelinin artmasına olan katkısı bağlamında oldukça önemlidir. Ve daha önemli olan nokta ise bu bilimsel bilginin Mezopotamya mitoslarının satır aralarında da mevcut olmasıdır. Buna göre Ilgın ve Hurma ağaçlarının atışmalarını anlatan bir mitosta hurma ağacı ılgın ağacına şu şekilde seslenir; (Dalley, 1993: 1)

“*Sen ey Ilgın, işe yaramaz bir ağaçsın. Senin dalların ne için güzeldir? Ilgın meyvesi diye bir şey yoktur. Benim meyvelerim kralların masalarını onurlandırır. Krallar kendileri onu yer ve insanlar benim hakkımda iyi şeyler söyler. Ben bahçıvan için fazla yapıyorum ve o bunu kraliçeye veriyor. O anne olarak kendi çocuğunu benim gücümün hediyeleriyle besliyor ve yetişkinlerde onu yiyor. Benim meyvelerim kraliyetin huzurundadır.*”

Mitosta hurmanın meyveleriyle övünmesi sırasında söylediği “*O anne olarak kendi çocuğunu benim gücümün hediyeleriyle besliyor ve yetişkinler de onu yiyor.*” ifadesi açıkça yukarıda

¹⁶ Sümer dinsel yaşamında İnanna gibi Hurma ile ilişkili gözükten bir diğer isim de Nisaba’dır. Nisaba aslında bir bereket tanrıçasıdır ve bununla ilişkili olacak ki bugün Berlin Müzesinde korunan bir taş vazoda omuzlarından çıkan hurma dallarıyla betimlenmiştir. Stol, 2016: s. 370, 658, Res. 51.

¹⁷ Ayrıca orijinal metin için bkz.: <http://oracc.museum.upenn.edu/saao/corpus>, no: SAA 03 007 (25.02.2021)

modern tıbbın bugün deneysel uygulamalarla ortaya koyduğu bilginin aslında binlerce yıl önce çoktan keşfedilmiş olduğunu da kanıtlamış oluyor. Ve bu bilgilere Demir Çağına tarihlenen Karatepe kabartması da eklendiğinde; mitostan logosa bir gerçeğin ikonografisi de anlam kazanıyor¹⁸. Karatepe kabartmasında ayakta duran bir kadının yaşça büyük çocuğunu bir hurma ağacının yanı başında emzirdiği görülür (Fotoğraf 1). Tasvirdeki kadının sıradan bir kadını mı yoksa bir kraliçe yahut tanrıçayı mı betimlediği ise açık değildir. Hatta araştırmacılar arasında bu bağlamda farklı yorumlamalar da mevcuttur¹⁹. Bu yorumlamaların bazıları, kadın ve çocuğun kimliğini Mısır pantheonunun ana-oğul tanrı görünümü yansıtan İsis-Horus ikilisiyle açıklarken; bazıları ise kraliçe ve oğlu olarak yorumlar. Ne var ki, onların kimlikleri sahnenin temel okumasında pekte bir şeyi değiştirmez. Zira onlar ister tanrısal ister ölümlü olsun sahnede vurgulanmak istenilen genel konu annelik vurgusu özelinde “emzirme” eylemidir ve bu eylem içerisinde makalenin odak noktası olan hurma ağacı konuyla bütünleşircesine sahnenin hemen arkasında yer almıştır. Zannımca, içerisine hurmanın da eklendiği bu ikonografi -yukarıdaki bilgiler de göz önüne alındığında- hiç de tesadüfi olmayan bir görüntüyü yansıtır. Bu haliyle Karatepe kabartması, hurmanın, Mezopotamya’da başlayan ve anlaşılan yolculuğunun Anadolu’da devam eden bir yansıması olur²⁰.

4. SONUÇ

Hurma ağacının Mezopotamya’da ortaya çıkan varlığı, bölge için oldukça önemli bir besin kaynağı olmasıyla güçlenmiş ve zamanla onun dinsel fonksiyonlar kazanmasına da sebebiyet vermiştir. O, Mezopotamya dinsel yaşamı için Dumuzi, İnanna/İştâr, Mulissu gibi tanrı ve tanrıçaların içinde algılandığı bir kutsaldır. Onun dişi ve erili tanrı Dumuzi ve tanrıça İnanna ile özdeşdir ve yukarıda da değinildiği gibi İnanna/İştâr’ın bereketiyle de doğrudan ilişkilidir. Diğer yandan Assur dinsel yaşamına Mulissu ile taşınan ve tanrıçanın hurma ağacıyla özdeşleştiği gelenekte, bunun bir parçasıdır. Hatta Dumuzi mitosu bir kenara bırakılacak olursa, Mezopotamya’da hurmanın tanrıçalarla olan ilişkisi çok daha baskındır. Tüm bu dinsel ilişkinin yanı sıra ise Hurma sıradan kadınlar için de önemli bir yere sahiptir. Zira anlaşılan odur ki hurma, zor doğumlarda kadınların sığındığı bir güçtür. O Mezopotamya’da her yerde görünen varlığıyla beslenmeden, berekete kadının gücünde algılanan ve aynı zamanda kadına güç verendir. Keza bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan verilerin de arka planında o ve onun sahip olduğu güç vardır. Yapılan bilimsel çalışmalarca desteklenen verilerden anlaşılır ki; hurma kadınların kolay doğum yapmasında ve doğum sonrası toparlanmalarında doğal bir ilaç niteliği taşır. Diğer yandan ise o, yine bilimsel verilerin ortaya koyduğu sonuçlara göre emzirme sürecinde sütün verimini de artırır. Modern tıp makalelerinin açıkça ortaya koyduğu bu veriler; hurmanın Mezopotamya’da kadın özelinde derinleşen varlık nedenlerinin kanıtıdır. Ve Mezopotamya’daki kadın-hurma ilişkisinin hem Karatepe kabartmasında, hem de bir Yunan mitosundaki doğum tasvirinde görülme sebebi de mutlak ki bu bilimsel bilginin kadim halklarca çoktan tecrübe edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Arkeolojik verilerde ana sahnenin gölgesinde kalan varlığıyla hurma, kadın ile olan ilişkisinde doğurmaktan doyurmaya uzanan sürecin binyıllardır süre giden bir parçasıdır²¹.

¹⁸ Karatepe kabartması için bkz. dn. 1.

¹⁹ Karatepe kabartmasındaki kadının kimliği hakkında öne sürülen farklı yorumlamalar için bkz. Alkım, 1948: s. 544, Lev. 130, Res. 23; Çambel, 1949: s. 28; Çambel ve Özyar, 2003: s. 61-63; Darga, 2013: s. 233; Tiryaki, 2019: s. 198-199.

²⁰ Karatepe kabartma repertuarı söz konusu olduğunda birden fazla kültürün etkisinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda özellikle Arami ve Fenike kültürlerinin varlığı ise oldukça dikkat çekicidir. Zira Hurma, her iki kültürün anavatanında oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca özellikle Fenike topraklarının hurmanın batya taşınmasında önemli bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Dolayısıyla Karatepe emziren kadını ve onun hurma ile olan birlikteliğinin böyle bir kültürel ilişkinin yansımasıyla ortaya çıkmış olması da oldukça kuvvetli bir ihtimaldir. Karatepe kabartmalarının diğer kültürlerle olan ilişkisi için bkz.: Çambel, 1949: s. 28-31; Akurgal, 2000: s. 202-204; Çambel ve Özyar, 2003: s. 138-140.

²¹ Bu durum olasılıkla onun aynı şekilde tek tanrılı dinler içinde de yer bulmasının sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Kur’anı Kerim’deki Meryem Suresinin 23-26. satırlarında yazan “*Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının gövdesine sığınmaya mecbur etti.*” “*Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgun taze hurmalar dökülsün. Artık ye, iç, gözün aydın olsun.*” ifadeleri de son derece dikkat çekicidir. Bkz. Aktaş, 2016: s. 359.

KAYNAKÇA

- Aktaş E., (2016). *Kerim Kur'an Türkçe Çeviri*, Ankara: Dumat Ofset.
- Akurgal E., (2000). *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: Tubitak Yayınları.
- Alkım B. U., (1948). Karatepe Kazısının Arkeolojik Sonuçları. *Belleten XII*, 534-547.
- Al-Kuran O., Al-Mehaisen L., Bawadi H., Beitawi S., Amarin Z., (2011). The effect of late pregnancy consumption of date fruit on labour and delivery. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 31(1), 29-31.
- Arias P. E. ve Alfieri N., (1958). *Spina. Die neuentdeckte Etruskerstadt und die griechischen Vasen ihrer Gräber*, München: Hirmer.
- Boardman J., (1970). *Greek Gems and Finger Rings in Early Bronze Age to Late Classical*, London: Thame&Hudson
- Bober P. P., (2014). *Antikçağ ve Ortaçağ'da Sanat, Kültür ve Mutfak*, (Çev. Ü. Tansel) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Boschung D., (1987). *Antike Grabaltäre aus den Nekropolen Roms*, Bern: Stapfli Verlag.
- Bottéro J. ve Kramer S. N., (2006). *Mezopotamya Mitolojisi* (Çev. A. Tümertekin) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Chao C.C. ve Krueger R.R., (2007). The Date Palm (Phoenix dactylifera L.): Overview of Biology, Uses, and Cultivation, *Hort Science*, 42 (5), 1077-1082.
- Clarke J. R., (1979). *Roman Black-and-White Figural Mosaics*, New York:Hebook.
- Collins P., (2006). Trees and Gender in Assyrian Art, *Iraq*, 68, 99-107.
- Çambel H., (1949). Karatepe Heykeltraşlık Eserleri Üzerinde Bazı Mülahazalar, *Belleten XIII*, 49, 21-36.
- Cambel, H. ve Özyar A. (2003). *Karatepe-Aslantaş. Azatiwataya: Die Bildwerke*, Mainz am Rhein: Verlag von Philipp von Zabern.
- Çelgin G., (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dalley S., (1993). Ancient Mesopotamian Gardens and the Identification of the Hanging Gardens of Babylon Resolved, *Garden History*, 21, (1), 1-13.
- Darga M., (2013). *Anadolu'da Kadın On bin yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dilek Y., (2019). *Eski Mezopotamya Dini Ritüeller ve Kullanılan Objeler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Eliade M., (2004). *Dinler Tarihine Giriş* (Çev. L. Arslan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- El-Sakka A., Salama M., ve Salama K., (2014). The Effect of Fenugreek Herbal Tea and Palm Dates on Breast Milk Production and Infant Weight, *Journal of Pediatric Sciences*, 6 (e202), 2-8.
- El Hadrami A., Daayf F. ve El Hadrami I., (2011). Date Palm Genetics and Breeding, Shri Mohan Jain, Jameel M. Al-Khayri, Dennis V. Johnson, (Ed.), *Date Palm Biotechnology*, (s. 479-512) New York: Springer
- Giovino, M., (2007). *The Assyrian sacred tree: a history of interpretations*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Grimal P., (1997). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. S. Tamgüç) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Güveloğlu A., (2019). *Antik Çağ Mutfak Sözlüğü, Aletler, Bitkiler, İçkiler, Kişiler, Mekanlar, Yazarlar ve Yemekler*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Haspels C.,(1936). *Attic black-figured Lekythoi*, Paris: De Boccard.
- Hehn V., (1885). *The Wanderings of Plants and Animals from Their First Home*, London: Swan Sonnenschein and co.
- Hellenkemper H., (1998). *Die neue Welt der Griechen. Antike Kunst aus Unteritalien und Sizilien, Ausstellungskatalog Römisch-Germanisches Museum der Stadt Köln*, Mainz: Verlag Philipp von Zabern
- Howgego C., (2000). *Geld in der Antiken Welt. Was Münzen über Geschichte verraten*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- İşık F., (2011). *Capus Gentis Lyciae, Patara Lykia Soyunun Başkenti*, İstanbul: Scala Matbaacılık.
- İşkan H., (2019). *Patara, Kent, Liman, Kült*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jacobsen T., (2017). *Karanlığın Hazineleleri, Mezopotamya Dininin Tarihi*, (Çev. S. Erduman), İstanbul: Paris Yayınları.
- Jacobsthal P., (1927). *Ornamente Griechischer Vasen. Aufnahmen, Beschreibungen und Untersuchungen* Berlin: Frankfurter Verlag.
- Khadem, N., Sharaphy, A., Latifnejad, R., Hammod, N. ve Ibrahimzadeh, S. (2007). Comparing the efficacy of dates and oxytocin in the management of postpartum hemorrhage, *Shiraz E-Medical Journal*, (8) 64-71.
- Kaltsas, N. E., ve Shapiro. H. A., (2008) *Worshiping Women: Ritual and Reality in Classical Athens*, New York: Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation (USA) in collaboration with the National Archaeological Museum Athens.
- Kramer N.S., (2002). *Sümerler*, Ankara: Kabalcı Yayınevi.
- Marinatos S., (1973). *Kreta, Thera und das mykenische Hellas* München: Hirmer.
- Pappalardo U., (2012). *Griechische und römische Mosaiken*, München: Hirmer Verlag.
- Parpola S. (1993). The Assyrian Tree of Life: Tracing the Origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy, *Journal of Near Eastern Studies*, 52(3), 161- 208.
- _____ (2000). Monotheism in Ancient Assyria, *Concepts of Divinity in the Ancient World*, Barbara Nevling Porter (Ed.), (s. 165-209).Transactions of the Casco Bay Assyriological Institute, (1).
- Pazske M. Z., (2019). Date palm and date palm Inflorescences in the Late Uruk Period (c. 3300 b.c.): Botanyand archaic script, *IRAQ* (81) 221–239.
- Penglase C., (1997). *Greek Myths and Mesopotamia, Parallels and Influence in the Homeric Hymns and Hesiod*, London-Newyork: Routledge.
- Partovi-Meran H. E. Meran, Doğum Eylemini Başlatmada Doğal Yöntemlerin Etkisi: Hurma Tüketimi ve Meme Ucu Uyarısı (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Publius Ovidius Naso Dönüşümler I-XV. 2020, (Çev. A. Coşkun Abuagla) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popenoe P.,(1924). The Date-Palm in Antiquity, *The Scientific Monthly*, 19(3), 313-325.
- Pruessner A. H., (1920). Date Culture in Ancient Babylonia, *The Americian Journal of Semitic Languages and Literatures*, 36(3), 213-232.

Sevin V., (2014). *Assur Resim Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Simon E., (1981). *Die griechischen Vasen*, München: Hirmer Verlag.

Stoll M., (2000). *Birth in Babylonia the Bible Its Mediterranean Setting*, Cuneiform Monographs 14, Groningen: Styx Publications.

_____ (2016) *Women in the ancient Near East*, 2016.

Tengberg M., (2012). Beginnings and early history of date palm garden cultivation in the Middle East, *Journal of Arid Environments* 86, 139-147.

Tiryaki G., (2019). Demirçağ Anadolu'sunda Çocuk/Çocukluk Temsilleri Üzerine, *Colloquium Anatolicum* 18, 183-209.

Von Bothmer D., (1985). *The Amasis Painter and his World. Vase-Painting in Sixth-Century B.C. Athens. Ausstellungskatalog* New York - Toledo - Los Angeles.

<http://oracc.museum.upenn.edu/saao/corpus> (25.02.2021)

Fotoğraf 1. Karatepe Emziren Kadın Kabartması

Fotoğraf 2. Leto'nun Doğumu (Kaltsas ve Shapiro, 2008: 82, Res. 5)

Fotoğraf 3. Akkad silindir mührü üzerinde aralarında hurma ağacı ile betimlenmiş tanrısal ? bir çift
https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1846-0523-347 (12.03.2021)

Fotoğraf 4. Yeni Assur silindir mührü üzerinde hurma ağacı önünde İştar
https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1835-0510-2 (12.03.2021)

Fotoğraf 5. Yeni Assur kabartması üzerinde Kral Aurnasirpal II ve ortada kutsal/yaşam ağacı (hurma)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1849-0502-15 (12.03.2021)

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This article, absent of an iconographic assessment, began with the Karatepe nursing mother relief and the connection between date palms and women in the myth of Leto's birth, especially the lines "There, resting on a date palm and the tree of Pallas, Latona gave birth to twins."

Methodology

The methodology of this article, regarding the relationship between dates and women in regard to the myth of Leto's childbirth and the nursing mother relief of Karatepe, is based on an assessment of a selection of scientific data from different fields (botany, ancient language, archeology, modern medicine) and a chronologically arranged composition of their results. In this context, we first outline the general framework of this article, then discuss the general lines of the topic by highlighting their cause-and-effect relationship.

Findings

Date palms play an important role in the culture of Mesopotamia. Without a doubt, their significance as a source of nutrition in this fundamental area brought forward their great importance. This is because dates are one of the few trees that produce better and more nutritious fruit in the harsh climate and topography of Mesopotamia. But their presence in Mesopotamia does not stop there. Dates were also an important part of religious life in Mesopotamia. When the topic at hand is the religion of Mesopotamia, it is clear that date palms are one of the few trees endowed with religious significance. In this context, the fact that they were perceived as identical or related to goddesses such as Dumuzi and Inanna and later Ishtar and Mulissu is incredibly interesting. On the other hand, the date's relation to women in Mesopotamia is not limited to only goddesses. In this regard, dates are recorded as a source of strength capable of helping women transfer their pain or protect women during the difficult childbirth known as 'Sinnistu la musesertu'. In addition, according to another myth rooted in Mesopotamia, dates are a source of beneficial nutrition for nursing mothers. Therefore, whether it be a goddess or mortal, it is clear that women and dates were closely intertwined in Mesopotamia.

Conclusion and Discussion

Taking the relationship between women and dates into consideration in Mesopotamia, if we return to the date palm seen in the Karatepe depiction of a nursing mother and Ovidius's lines "There, resting on a date palm and the tree of Pallas, Latona gave birth to twins.", we can see that the image of nursing under or resting on a date palm is simply a description of landscape or Ovidius is nothing more than a narrator of the myth. This is because, as explained above, dates are related to women in multiple ways in Mesopotamia. Regarding the topic of Leto's childbirth, the act of giving birth is without a doubt the focus of this relationship. Found in Mesopotamian texts describing spells and magic, dates are said to act as a source of strength to transfer pain away from the women and protect her during the difficult births known as 'Sinnistu la musesertu'. They are clearly what is required to help with birth. In addition, this is more than just a perception explained by ancient symbolism. According to the data revealed through modern medicine, dates, when consumed after a certain stage of pregnancy, aid in childbirth. When dates are consumed before birth, they support production of the hormone oxytocin, which increases contractions in the uterus and induces labor. Additionally, after childbirth oxytocin has the effect of decreasing the size of the uterus and therefore is helpful in controlling related bleeding. Beyond all of this, dates play an important role in nursing children, a part of the period following childbirth. According to results presented by studies in modern medicine and phytotherapy, a clear increase in milk production is seen in mothers that eat dates. The interesting point is that this scientific information is confirmed in the lines of Mesopotamian myths. In a myth describing an argument between a tamarisk tree and a date palm, the date says the following to the tamarisk: "...that mother feeds her child with the gifts of my strength and adults eat them...". This statement clearly proves that the information gained through the experiments of modern medicine had already been discovered thousands of years ago. When we add the Karatepe relief to this

information, truth gains meaning in iconography, from mythology to logos. The Karatepe relief depicts a woman standing next to a date palm as her older child nurses. It is unclear whether the woman in the image is an ordinary woman, a queen, or a goddess. In fact, there are many interpretations found among researchers. Some of these interpretations state that the woman and child represent the god-like mother and son of the Egyptian pantheon, Isis and Horus, while others interpret them as a queen and her son. However, their identity does little to change the main theme of the scene. This is because whether the scene features subjects of mortals or the divine, the general topic that is being emphasized is the action of nursing and this action is combined with the main subject of this article, dates, standing just behind the main theme as a major part of the story. As far as I am concerned, this iconography, with the addition of a date palm, reflects more than just a coincidence, especially when we take the above information into account. Thusly, the Karatepe relief is a reflection of the journey of dates that began in and was given meaning in Mesopotamia.

The presence of dates, emerging first in Mesopotamia, strengthened by their importance as a source of nutrition caused them to gain religious functions over time. They are a part of the holiness of gods and goddess such as Dumuzi, Inanna/Ishtar, and Mulissu. They are identified with the male and female god Dumuzi and the goddess Inanna and are directly related to the fertility of Inanna/Ishtar. On the other hand, the tradition of identifying date palms with the goddess Mulissu in Assyrian religious life is a part of this. If we leave the myth of Dumuzi to the side, dates' relationship to women is much more prominent in Mesopotamia. In addition to all of these religious associations, dates played an important role in the lives of ordinary women as well. It is clear that dates were a source of strength for women experiencing difficult labor. With their presence visible throughout Mesopotamia, from nutrition to fertility, dates are perceived in women's strength and as that which gives women strength. Likewise, dates and the strength they possess remain in the background of the data on which this article is based. It is understood from data supported by scientific research that dates serve as natural medicine to ease women's childbirth and help them recover afterwards. On the other hand, according to the data once again presented through scientific studies, dates increase milk production in nursing women. These data, clearly presented in journals of modern medicine, provide proof of the reasons for the special connection between women and dates in Mesopotamia. And the reason for the presence of this connection in both the Karatepe relief and portrayals of childbirth in Greek mythology is based on the fact that this scientific knowledge had been gained by the public many years prior. Dates, still in the shadows of the main subject in archeologic data, in their relation to women, are a millennia-old part of the cycle of conception, pregnancy, and childbirth.

TÜRKİYE'DE EDEBİYAT TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ BİBLİYOGRAFYASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Öztürk Demirbaş, Ç. (2021). Türkiye'de Edebiyat
Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi Bibliyografyası.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,
11(2), 592-620.

Geliş Tarihi: 10.03.2021
Kabul Tarihi: 24.05.2021
E-ISSN: 2149-3871

Prof. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bölümü
cozturk@ahievran.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8719-4167

Ayşenur Yıldırım
y.aysenur@hotmail.com
ORCID No: 0000-0003-4803-0789

ÖZ

Edebiyat ve sosyal bilgiler ilişkisi, sosyal bilgiler öğretiminde uzun yıllardır kullanılan ve literatürde geçmiş yıllardan beri konu edilmiştir. Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi üzerine çalışmalar yapılmış ve hala da yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de sosyal bilgiler dersi ile edebi ürün ilişkisini konu edinmiş Türkçe çalışmaların analizini yaparak bir bibliyografyasını oluşturmaktır. Çalışma, nitel bir araştırma olup belgesel tarama modelinde desenlenmiştir. Sosyal bilgiler ve edebiyat ilişkisini konu alan yüksek lisans tezi, doktora tezi, makale, kitap/kitap bölümü ve USBES (Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu) bildiri çalışmaları araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş olup toplamda 221 çalışmaya ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında ulaşılan çalışmalar yayım türü, yayım yılı, çalışmalarda kullanılan edebi tür ve araştırma konusu, araştırma yöntem-model/deseni, örneklem türü, veri toplama araçları, veri analiz yöntemi olmak üzere 7 temada incelenmiş ve çalışmaların yıllara göre alfabetik sıralaması yapılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucuna göre çalışmalar 2000-2020 yılları arasında yapılmış olup 82 makale, 74 yüksek lisans tezi, 28 bildiri, 25 kitap/kitap bölümü, 12 doktora tezine ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında bu konuya en az doktora tezlerinde yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmaların en çok 2017 yılında yapıldığı, çalışmalarda en fazla hikaye/öykü edebi türünün kullanıldığı, en fazla öğrencilerle çalışmalar yapıldığı, daha çok nitel araştırma yaklaşımının tercih edildiği ve buna bağlı olarak verileri toplamada ve verilerin analizinde nitel yöntemlerin daha fazla kullanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler öğretimi, Edebiyat, Edebi ürün, Bibliyografya.

BIBLIOGRAPHY OF THE LITERATURE-BASED SOCIAL STUDIES TEACHING IN TURKEY

ABSTRACT

The relationship between literature and social sciences, which has been used in social studies teaching for many years and has been and continues to be done on literature-based social studies teaching as a subject in the literature for years. The aim of this study is to create a bibliography by analyzing Turkish studies that are about the relationship between social studies course and literary product in Turkey. The study is a qualitative research and has been designed in a documentary scanning model. Master's thesis, doctoral dissertation, article, book / book chapter and USBES (International Social Studies Education Symposium) paper on the relationship between social studies and literature constitute the data source of the research. The data were obtained through document analysis and a total of 221 studies were reached. The studies reached within the scope of the research were examined in 7 themes: publication type, publication year, literary genre and research subject used in the studies, research method-model / pattern, sample type, data collection tools, data analysis method, and the studies were ranked alphabetically by years. According to the results of the analysis using the content analysis method, the studies were conducted between 2000 and 2020, and 82 articles,

74 master's theses, 28 papers, 25 books / book chapters, and 12 doctoral dissertations were reached. Within the scope of the research, it was determined that this subject is included in doctoral dissertations at least. It was concluded that the most studies were conducted in 2017, that the most stories were used in the studies, the most studies were conducted with students, more qualitative research approach was preferred, and accordingly, qualitative methods were used more in collecting data and analyzing the data.

Key Words: Social studies teaching, Literature, Literary product, Bibliography.

1. GİRİŞ

Sosyal bilgiler; insanın fiziki ve sosyal çevresiyle ilişkisini disiplinler arası bir yaklaşımla sosyal ve insanla ilgili diğer farklı bilimlerden zaman boyutu çerçevesinde yararlanarak ele alan, demokratik ilke ve değerleri benimseyen, sorgulayan vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir derstir (Şimşek, 2006). Sosyal bilgiler dersi kazanımları ile bireye bilgi, beceri, değer ve tutumlar kazandırılarak, eğitimin her yönüyle hedeflerinin gerçekleşmesi amaçlanmaktadır (Beldağ ve Aktaş, 2016). Bu hedeflerin gerçekleşmesinde sosyal bilgiler; tarih, coğrafya, hukuk, sosyoloji, ekonomi gibi birçok farklı disiplinlerden yararlanır ve bu disiplinlerden birisi de edebiyattır (Değirmenci Toraman, 2018).

Edebiyat; “olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın” olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). Eğitim ve öğretim bakımından edebiyat; insana çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri sunarak insan doğasını tanımda etkilidir (Öztürk, Coşkun Keskin ve Otluoğlu, 2012: 34). Ana temaları insan olan edebiyat ile eğitim birbirini tamamlayarak sıkı bir ilişki içerisinde ve her ikisi de insanoğlunun yeryüzündeki serüvenlerini, doğal ve sosyal çevresi ile ilişkilerini, sağlıklı bir yaşama duyulan özlemi inceler (Açık, 2014). Edebiyatın eğitimde kullanılarak çeşitli disiplinler ile verilmesi, çocuğun eğitim öğretim hayatında her alanda gelişimine katkı sağlayarak dersin amacının ve kazandırılması gereken beceri, değer ve tutumların da gerçekleşmesini destekler (Çelik, 2016).

Sosyal bilgilerin yapısı düşünüldüğünde konularda okuma, yazma, konuşma beceri ve etkinliklerinin yoğun olduğu görülmektedir ve bu etkinliklerin çocuğa kazandırılmasında ders kitapları tek başına yetersiz kalarak eksikliklere neden olmaktadır. Bu noktada dil becerilerinin gelişmesinde uygun bir zemin olan sosyal bilgiler ile edebiyat arasında iyi bir ilişki kurulması gerekmektedir (Ünlü, 2016). Tekgöz (2005), “sosyal bilgiler açısından edebiyat, bilgiyi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıkları dikkate alarak çevreyle etkileşimine olanak sağlayan bir yapıdır.” şeklinde edebiyatın sosyal bilgiler açısından önemine vurgu yapmıştır. Sills-Briegel ve Camp (2000), “sosyal bilgiler dersinde önemli sosyal problemleri ve konuları tanımlamada edebiyatın kullanılmasının, öğrencilerin problemi açıklamalarına ve çözümler üretmelerine yardımcı olacağını belirtirler.” (aktaran Kan, 2006).

Sosyal bilgiler ve edebiyat arasındaki ilişki, konu olarak güncel olmasına rağmen 19. Yüzyılda Johann Friedrich Herbart çocuklarda olumlu sosyal davranışların gelişmesi için öğretmenlerin tarih derslerinde edebiyatı kullanmaları gerektiğini belirtmesi bu ilişkinin literatürde uzun yıllardır olduğunun göstergesidir (McGowan ve Guzzetti, 1991). ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi'ne göre (NCSS, 1993); “sosyal bilgiler, vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla bir araya getirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır.” (aktaran Beldağ ve Aktaş, 2016) şeklinde komisyonun sosyal bilgileri tanımlaması da edebiyat ve sosyal bilgiler ilişkisinin geçmişten beri var olduğunun ve edebiyatın sosyal bilgiler öğretiminde önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.

Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi; hikaye, hatıra, biyografi, roman, şiir gibi edebi ürünleri kullanarak sosyal bilgilerin amaçları doğrultusunda öğretim programı gereklilikleri ile öğrenme-öğretme süreci uygulamalarının etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Demir ve Akengin, 2014). Sosyal bilgiler; toplumsal olaylar, kültür aktarımı ve değer öğretimi ile etkili ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayarak insan ve insanın yaptıklarını konu edindiği için sözlü ve yazılı edebi ürünlerle ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır (Kaymakçı, 2013; Ünlü, 2016).

19. yüzyılda özellikle tarih derslerinde askeri ve siyasi açıdan iyi karakterli kişilerin öyküleri öğrencilere örnek olması açısından okutulmuş, ulus-devlet anlayışının gelişmesi ile yeni oluşturulmak istenen vatandaş tipine uygun kitaplar okullarda yer almaya başlamış, böylece Batı'da

okullarda oluşturulmak istenen iyi insan tipi ile kültür aktarımı edebi ürünlerle desteklenmeye başlamış ve ülkemizde de ilk olarak öğrencilere savaşçı Müslüman karakterlerin öyküleri okutulmaya başlanarak Cumhuriyet'in ilanı ile yerini bu durum örnek Cumhuriyet çocuklarının öykülerine bırakmıştır (Kolcu, 2016). Önemli olay ile hayat hikayelerinin sosyal, kültürel, tarihi ve iktisadi olguları ile sosyal bilgiler içerisinde yer alması öğrencilerin duygu, düşünce ve hayallerini geliştirmede edebi ürünlerden yararlanması, edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretiminin ülkelerin iyi vatandaş yetiştirme ve kimlik oluşturmada önemli olduğu görülmektedir (Dolmaz, 2018; Tekgöz, 2005). Edebi ürünlerle destekli sosyal bilgiler öğretiminde, öğrenciler öğretmen merkezli ders kitaplarıyla işlenen derslerden daha fazla ilgi ile öğrenmekte ve bu da bireysel öğrenmeleri gerçekleştirerek bireyde karar verme yetisinin gelişmesini sağlamaktadır (Özer, 2016).

Geçmişten günümüze sosyal bilgiler, edebiyat ve edebi ürün ilişkisini konu olarak araştıran birçok araştırmacı, sosyal bilgiler dersinde sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin kullanılmasının, sosyal bilgiler eğitimi açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak çoğu sosyal bilgiler eğitimcisi alanın öğretiminde edebi ürünlerden yararlanılmasının öğrencilere birçok alanda katkı sağlayacağı konusunda aynı görüşe sahiptir (Akkuş, 2006). İlgili araştırmalar incelendiğinde edebi ürünlerin sosyal bilgiler dersinde bir araç olarak kullanılması sosyal bilgiler öğretiminde, öğrencilerde kavram öğretimi, empatik düşünme, kalıcı öğrenme, farklı beceri ve değer öğretimine katkıda bulunurken; keyifli bir öğretme/öğrenme ortamı oluşturarak öğrencilerin akademik başarılarını, motivasyon ve özgüvenlerini, sosyal bilgilere karşı ilgi ve tutumlarını artırarak etkili vatandaş olabilmeleri için model oluşturur (Çelik, 2011; Çelik, 2016; Çelik ve Çetin, 2019; Çencen, 2016; Erdem, 2010; Gevenç, 2014; Gülüm ve Ulusoy, 2008; Harmanş, 2017; İlhan, 2016; Kapan, 2019; Koçak, 2004; Kurt, 2019; Mertol, 2009; Oruç ve Erdem, 2010; Öztürk ve Otluoğlu, 2002; Sidekli ve Coşkun, 2014; Sömen, 2021; Şentürk, 2020; Yiğittir ve Er, 2013) sonuçlarına ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Ülkemizde sosyal bilgiler dersinde edebi ürünlerin kullanımı çok eski olmamakla beraber 2005 yılı öğretim programına yapılandırmacı yaklaşım ile girmiş ve kullanımındaki önem artmıştır (Şimşek, 2015). Bu yaklaşım çerçevesinde sosyal bilgiler dersi ezberci ve tek düze anlatımdan kurtarılıp öğretim materyalleri derse dahil edilerek daha eğlenceli ve öğrencinin aktif olduğu bir ders oluşturmak istenmiş, bu amaç doğrultusunda edebi ürünler yaygın olarak ders kitaplarında da kullanılmaya başlamıştır. 2018 yılında değişime ve gelişime uğrayan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulamasında da sosyal bilgiler dersinin edebi ürünlerle desteklenmesi gerektiğine ve derslerde; efsane, destan, masal, atasözü, halk hikâyesi, türkü ve şiir gibi türlerden yararlanılarak öğrencilere konuları sevdirecek roman, tarihî roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı ve fıkra gibi edebî ürünleri okumaya teşvik edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018: 10).

1.1. Amaç ve Önem

Bu araştırmanın amacı; Türkiye'de sosyal bilgiler dersi, edebiyat ve edebi ürün ilişkisini konu edinmiş Türkçe çalışmaların analizini yaparak bir bibliyografyasını oluşturmaktır. Alanyazın incelendiğinde sosyal bilgiler eğitimi alanında çeşitli bibliyografya çalışmalarına rastlanmış olup Oruç ve Ulusoy'un (2008) sosyal bilgiler öğretimi alanında yapılmış olan tez çalışmalarını listeledikleri, Oruç'un (2015) sosyal bilgiler eğitimi üzerine seçilmiş kitap ve makale çalışmalarının bibliyografyasını hazırladığı, Ünlü'nün (2015) 1997'den günümüze sosyal bilgiler alanındaki kitap, makale ve bildiriler bibliyografyası başlıklı bir tez çalışması hazırladığı, Öner ve Öner'in (2016) sosyal bilgiler eğitiminde coğrafya konuları üzerine yapılmış olan lisansüstü tezlerinin analizini yaparak bibliyografyasını oluşturdukları, Tarhan ve Kılıç'ın (2017) sosyal bilgiler eğitiminde girişimcilik becerisinin kazandırılmasına yönelik kaynaklar bibliyografyasını oluşturdukları ve Yapıcı'nın (2015) sosyal bilgiler öğretimi üzerine bir bibliyografya denemesi oluşturduğu görülmektedir. Bununla beraber Kaya ve Akkuş (2019) Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları El Kitabı içinde Sosyal Bilgiler ve Edebiyat adlı bölümde sosyal bilgiler ve edebiyat ilişkisini konu alan çalışmaların araştırma konularına göre bibliyografyasını hazırlamışlardır. Ancak sosyal bilgiler ve edebiyat ilişkisini konu alan çalışmaların çeşitli değişkenler açısından (yayın türü, yayım yılı vb.) analiz edildiği ve yayım türüne göre alfabetik bibliyografyasının oluşturulduğu bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu araştırmada genel amaca bağlı olarak Türkiye’de edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi adı altında Türkçe yapılmış tez, makale, kitap/kitap bölümü ve USBES bildiri çalışmalarında derinlemesine incelemeler yapabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Türkiye’de edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi üzerine yapılmış çalışmaların;

- Yayım türüne göre dağılımı nasıldır?
- Yayım yılına göre dağılımı nasıldır?
- Kullanılan edebi ürüne ve araştırma konularına göre dağılımı nasıldır?
- Araştırma yöntemi-model/desenine göre dağılımı nasıldır?
- Örneklem türüne göre dağılımı nasıldır?
- Veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
- Veri analiz yöntemine göre dağılımı nasıldır?

Buna bağlı olarak ilgili konuda yapılan çalışmaların yayım türüne göre yıl bazında alfabetik bibliyografyası oluşturulması hedeflenmiştir. Literatür incelendiğinde geçmişten günümüze Türkiye’de sosyal bilgiler ve edebiyat ilişkisini konu alan birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bu çalışmada edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimini (ETSBÖ) konu alan çalışmalar tespit edilmiş ve içerik alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada, yayım türü, araştırmalarda kullanılan edebi ürün, yöntem-model/desen, örneklem türü, veri toplama ve veri analiz yöntemine göre dağılımının ortaya koyulması sonucunda hangi alanlarda boşluk olduğu analiz edilmiş ve bu alanda çalışmak isteyen sosyal bilgiler eğitimcilerine yol gösterici niteliği taşıması bakımından önemli olduğu öngörülmektedir. Aynı zamanda birbirine benzer çalışmaların ortaya koyulmasını engellemek, yeni ve alternatif konu ve yöntemlerin geliştirmesine katkıda bulunarak araştırmacılara kolay erişim sağlanabilmesi ile kaynak oluşturması açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünölmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Yapısı gereği nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada varolan bir durum betimlendiği için belgesel tarama modeli kullanılmıştır. Belgesel tarama mevcut olan belge, doküman ve kayıtların sistemli biçimde incelenerek verilerin derlenmesidir. Dokümanlar kapsamında belgesel tarama belirlenen amaca yönelik kaynakları bulma, okuma, not tutma ve değerlendirme aşamalarını içerir (Karasar, 1991). Bu araştırmada da Türkiye’de ETSBÖ konusunda hazırlanan tez (yüksek lisans ve doktora), makale, kitap/kitap bölümü ve USBES bildiri çalışmalarının genel durumu ayrıntılı olarak ele alındığı ve bibliyografyası oluşturulduğundan belgesel tarama modeli tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Veri Kaynağı ve Verilerin Toplaması

Araştırmanın veri kaynağı Türkiye’de ETSBÖ konusunda Türkçe yayımlanan tez (yüksek lisans ve doktora), makale, kitap/kitap bölümü ve USBES bildiri çalışmalarından oluşmaktadır. Araştırmaya ilişkin veriler araştırmacılar tarafından 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içinde 20 Şubat-22 Mayıs 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanmasında doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan, dokümana ulaşmayı, dokümanı anlamayı, veriyi analiz etmeyi, veriyi kullanmayı gerekli kılan bir süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada doküman inceleme süreci dikkate alındığında veriler toplanırken öncelikle YÖK Tez, Google Akademik, Dergipark gibi veri tabanları taranarak bu konuyla ilgili Türkçe yayımlanmış yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, makaleler, kitap/kitap bölümlerine ulaşılmıştır. USBES bildiri çalışmaları için 2012 yılından itibaren sempozyumun gerçekleştirildiği üniversite resmi siteleri ve www.sbeb.parantezteknoloji.com adresinden bildiri özet kitaplarına ulaşarak araştırma konusu çerçevesinde taramalar yapılmış ve elde edilen çalışmalar araştırma konularına göre ayrılarak kaydedilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen çalışmaları düzenli şekilde analiz edebilmek için Çeri’nin (2006), Öner ve Öner’in (2017), Varışoğlu, Şahin ve Göktaş’ın (2013), araştırmalarından

yararlanılarak bir kontrol çizelgesi geliştirilmiştir. Çizelgede yayım türü, yayım yılı, çalışmalarda kullanılan edebi ürün ve araştırma konusu, araştırma yöntemi, araştırma model/deseni, örneklem türü, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemi olmak üzere toplam 8 başlığa yer verilmiş olup elde edilen 221 çalışma bu çizelge ile incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda elde edilen veriler kodlanıp, kategorize edilmek üzere içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi; belirlenen ve birbirine benzeyen kavram ve temaların kategorize edilerek okuyucunun anlayacağı şekilde sunulması işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada, araştırma konusu çerçevesinde elde edilen çalışmalar incelenerek birbirine benzerlik gösteren kavramlar kodlanmış, kategorize edilmiş ve temalar oluşturulmuştur. Kodlamalar yapılırken araştırma soruları çerçevesinde çalışmaların özelliklerinin (yöntem, araştırma konusu vb.) doğrudan tespiti esas alındığından açık içerik kodlama türü kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirci, 2016). Elde edilen verilerin frekans ve yüzde dağılımları hesaplanarak veriler okuyucunun anlayacağı şekilde tablo haline getirilmiştir. Çalışmanın asıl amacını oluşturan Türkiye’de ETSBÖ çalışmalarının bibliyografyası oluşturulurken çalışmalar yayım türüne (tez, makale, kitap/kitap bölümü, USBES bildirileri) göre ayrılmış ve yıl bazında alfabetik olarak sıralaması yapılmıştır.

2.4. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Bu araştırmanın geçerlilik aşamasında uzun süreli etkileşim, uzman incelemesi ve ayrıntılı betimleme (Yıldırım ve Şimşek, 2018) yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında verilerin toplanması ve analiz edilmesi 5 ay sürmüştür. Çalışmalara ait bilgiler defalarca okunmuş, kodlamalar yapılarak kategorilere ayrılmış ve bu işlem birkaç kez tekrarlanarak kategoriler üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Elde edilen ham veriler kodlamalar sonucunda oluşturulan kategori ve temalara göre düzenlenmiş, okuyucunun anlayacağı şekilde araştırmacı yorumu katılmadan doğrudan ve ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Araştırma süreci boyunca toplanan verilerden, verilerin kategorilere ayrılarak analizinin yapılmasına, bulguların oluşturulup araştırma raporunun yazılmasına kadar her aşamada uzman incelemesi dikkate alınmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamada veriler araştırmacılar tarafından yaklaşık bir ay sonra tekrar analiz edilmiş ve kodlamaların büyük oranda tutarlılık gösterdiği saptanmıştır. Çalışmanın iç güvenilirliğini sağlamada LeCompte ve Goetz’in (1982) elde edilen verilerin okuyucuya doğrudan, yorum yapılmadan aktarılması ve yorumlamanın daha sonraya bırakılması stratejisi esas alınmıştır (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018).

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde incelenen çalışmaların yayım türü, yayım yılı, çalışmalarda kullanılan edebi tür ve araştırma konusu, araştırma yöntemi-model/deseni, örneklem türü, veri toplama araçları, veri analiz yöntemi dağılımları ve ETSBÖ çalışmaları bibliyografyası yer almaktadır.

3.1. Çalışmaların Yayım Türüne Göre Dağılımı

Tablo 1: ETSBÖ Çalışmalarının Yayım Türüne Göre Dağılımı

Yayım Türü		f	%	Toplam	
				f	%
Kitap/Kitap Bölümü	Kitap	5	20	25	11
	Kitap Bölümü	20	80		
Makale	Özgün	52	63	82	37
	Tez Kaynaklı	14	17		
	Bildiri Kaynaklı	16	20		
Tez	Yüksek Lisans	74	86	86	39
	Doktora	12	14		

USBES Bildiri Çalışmaları	Özgün	25	89	28	13
	Tez Kaynaklı	3	11		
Toplam			221	100	

Tablo 1’de araştırma kapsamında çalışmaların yayım türüne göre dağılımları verilmiş olup toplamda 221 çalışmaya ulaşılmıştır. Tablo incelendiğinde çalışmaların; kitap/kitap bölümü (f=25), makale (f= 82), tez (f=86) ve USBES bildiriler (f=28) olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır. Makale kategorisi kendi içinde özgün (herhangi başka bir yayım türünden üretilmeyen, bağımsız), tez kaynaklı (yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş olan) ve bildiri kaynaklı (bildirilerden üretilmiş olan) çalışmalar olarak kategorilere ayrıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar en yüksek oranda tezlerden (%39), tezlerin arasından da en fazla yüksek lisans tezlerinden (%86) oluşmaktadır. Çalışmaların %37’sinin makalelerden oluştuğu ve makalelerin de %63’ünün özgün, %20’sinin bildiri kaynaklı, %17’sinin tez kaynaklı makaleler olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 2: ETSBÖ Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı

Yayım Yılı	f	%	Yayım Yılı	f	%
2000	1	1	2011	6	3
2001	1	1	2012	6	3
2002	4	2	2013	17	7
2003	1	1	2014	16	6
2004	4	2	2015	14	6
2005	3	1	2016	24	11
2006	4	2	2017	36	16
2007	2	1	2018	20	9
2008	4	2	2019	24	11
2009	9	4	2020	17	7
2010	8	4			
Toplam			221	100	

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye’de ETSBÖ çalışmaları 2000-2020 yılları arasında yapılmış 221 çalışmaya erişilmiştir. Yapılan çalışmalar yıllara göre değerlendirildiğinde en fazla çalışmanın 2017 (%16), 2016 (%11), 2019 (%11) ve 2018 (%9) yıllarında; en az çalışmanın ise 2000 (%1), 2001 (%1), 2003 (%1), 2005 (%1) ve 2007 (%1) yıllarında yapıldığı görülmektedir.

3.3. Çalışmalarda Kullanılan Edebi Ürüne ve Araştırma Konusuna Göre Dağılım

Tablo 3: ETSBÖ Çalışmalarında Kullanılan Edebi Türe ve Araştırma Konusuna Göre Dağılımı

Yayım Türü	f	%	Yayım Türü	f	%
Hikaye/Öykü	39	17	Efsane	4	2
Genel Olarak Edebi Ürün Kullanımını Ele Alan Çalışmalar	32	14	Siyasetname	3	1
Karikatür	23	10	Destan	3	1
Çizgi Roman	19	8	Hacivat Karagöz	2	1
Biyografi	18	8	Fıkra	2	1
Gezi Yazısı/	10	5	Mizah	2	1

Seyahatname					
Tarihi Roman	10	5	Hatıra /Anı	2	1
Şiir	8	4	Mektup	1	1
Müzik (Ezgi, Türkü, Şarkı, Müzik)	8	4	Tiyatro	1	1
Atasözü ve Deyimler	7	3	Sahne Sanatları	1	1
Masal	5	2	Bilmece	0	0
Çocuk Edebiyatı	5	2	Diğer	12	5
Mesnevi	4	2	Toplam	221	100

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye’de ETSBÖ çalışmalarında toplamda 22 edebi ürün çeşidinin kullanıldığı ve bilmecenin yapılan çalışmalarda tercih edilmediği görülmektedir. Çalışmalar en yüksek oranda hikaye/öykü (%17), karikatür (%10), çizgi roman (%8) ve biyografiden (%8) oluşmaktadır. Çalışmaların en düşük oranda siyasetname (%1), destan (%1), Hacivat Karagöz (%1), fıkra (%1), mizah (%1), hatıra/anı (%1), mektup (%1), tiyatro (%1) ve sahne sanatlarından (%1) oluşması dikkat çekicidir. Tabloda araştırmaların konusu çerçevesinde sosyal bilgilerde genel olarak edebi ürün kullanımını ele alan çalışmalar (%14) ve diğerlerinden daha az araştırma konusu olarak seçilmiş olup diğer kategorisinde (Atabetül Hakayık, 100 Temel Eser vb.) bir arada verilmiş çalışmalar (%5) da Türkiye’de ETSBÖ çalışmalarının önemli oranını oluşturmaktadır.

3.4. Çalışmaların Araştırma Yöntemi ve Model/Desene Göre Dağılımı

Dördüncü alt probleme ilişkin bulgular oluşturulurken kitap/kitap bölümü çalışmaları ile 2015 yılı USBES bildiri çalışmaları yazara ya da yayına ulaşılamaması sonucu incelemeye tabii tutulmamış ve toplamda 29 çalışma devre dışı bırakılarak 192 çalışma analiz edilmiştir.

Tablo 4: ETSBÖ Çalışmalarında Kullanılan Araştırma Yöntemi ve Model/Desene Göre Dağılımı¹

Yöntem	Model/Desen	f	%	Toplam	
				f	%
NİTEL	Doküman Analizi	28	27	101	53
	Tarama	16	16		
	Durum Çalışması	16	16		
	Betimsel Tarama	9	9		
	Oldu Bilim (Fenomenoloji)	8	8		
	Eylem Arş.	6	6		
	Sanat Temelli Arş.	2	2		
	İçerik Analizi	1	1		
	DeneySEL	1	1		
	Belirtilmeyen	14	14		
NİCEL	DeneySEL	39	67	58	30
	Yarı DeneySEL	12	21		
	Tarama	6	10		
	Betimsel Tarama	1	2		
KARMA	Açıklayıcı Ardışık	4	19	21	11
	Eş Zamanlı	3	14		
	DeneySEL	3	14		
	Gömülü Desen	2	10		
	İki Aşamalı	1	5		
	Diğer	7	33		
	Belirtilmeyen	1	5		
Belirtilmeyen				12	6
Toplam				192	100

¹ Çalışmalardaki ifadeler esas alınmıştır.

Türkiye’de ETSBÖ çalışmalarının yöntem ve model/desen dağılımı incelendiğinde nitel araştırmaların (%53), nitel araştırmalar içerisinde de doküman analizi model/deseninin (%27) en fazla tercih edildiği görülmektedir. Nitel çalışmalar, doküman analizinden sonra en fazla tarama modeli (%16) ve durum çalışmasından (%16) oluşmakla birlikte çalışmaların %14’ünde kullanılan model/desen belirtilmemiştir. Tablo incelendiğinde nicel araştırmalar (%30) içerisinde en fazla deneysel desen (%67), en az ise betimsel tarama modeli (%2) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de ETSBÖ araştırmalarında en az karma yöntem (%11) kullanılması ve araştırmaların %6’sında kullanılan yöntem model/deseninin belirtilmemesi dikkat çekicidir.

3.5. Çalışmaların Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Beşinci alt probleme ilişkin bulgular oluşturulurken kitap/kitap bölümü çalışmaları ile 2015 yılı USBES bildiri çalışmaları yazara yada yayına ulaşılamaması sonucu incelemeye tabii tutulmamış ve toplamda 29 çalışma devre dışı bırakılarak 192 çalışma analiz edilmiştir.

Tablo 5: ETSBÖ Çalışmalarının Örneklem Türüne Göre Dağılımı

Örneklem Türü	f	%
Öğrenci	90	47
Öğretmen Adayı	20	10
Kurgu Kitaplar	19	10
Öğretmen	7	4
Ders Kitabı	7	4
Öğretim Programı	4	2
Kılavuz Kitabı	2	1
Öğretmen ve Öğrenci	7	4
Öğretim Programı ve Ders Kitabı	4	2
Öğretmen ve Öğretmen Adayı	2	1
Belirtilmeyen	10	5
Diğer	20	10
Toplam	192	100

ETSBÖ çalışmalarının örneklem türüne göre dağılımında iki farklı özellikte durumun öne çıktığı anlaşılmaktadır. Tablo incelendiğinde “tek örneklemin” kullanıldığı çalışmalarda en fazla öğrenci (%47), en az ise kılavuz kitabının (%1) tercih edildiği görülmektedir. “İkili örneklem” grubunun kullanıldığı çalışmalarda ise en fazla öğretmen-öğrenci (%4), en az öğretmen-öğretmen adayı (%2) örneklem türünün tercih edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye’de ETSBÖ çalışmaları incelendiğinde çalışmaların %5’inde kullanılan örneklem türünün belirtilmediği ve %11’inde diğer örneklem çeşitlerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir.

3.6. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Altıncı alt probleme ilişkin bulgular oluşturulurken kitap/kitap bölümü çalışmaları ile 2015 yılı USBES bildiri çalışmaları yazara yada yayına ulaşılamaması sonucu incelemeye tabii tutulmamış ve toplamda 29 çalışma devre dışı bırakılarak 192 çalışma analiz edilmiştir.

Tablo 6: ETSBÖ Çalışmalarının Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	f	%	Veri Toplama Aracı	f	%
--------------------	---	---	--------------------	---	---

Doküman	54	28	Görüşme ve Başarı Testi	3	1
Başarı Testi	19	10	Görüşme ve Gözlem	2	1
Görüşme Formu	16	8	Görüşme, Gözlem ve Doküman	2	1
Anket	11	6	Görüşme, Başarı Testi ve Tutum Ölçeği	2	1
Karikatür Formu	5	3	Görüşme, Gözlem, Doküman ve Tutum Ölçeği	3	2
Tutum Ölçeği	2	1	Görüşme, Bilgi-Beceri Testi, Tutum Ölçeği ve Süreç Değerlendirme Formu	2	1
Tutum Ölçeği ve Başarı Testi	9	5	Alternatif Testler	12	6
Görüşme ve Doküman	4	2	Diğer	30	16
Görüşme ve Karikatür Çalışma Yaprağı	4	2	Belirtilmeyen	12	6
Toplam				192	100

Tablo 6 incelendiğinde yapılan çalışmalarda veri toplama aracı olarak en fazla doküman (%28), başarı testi (%10), görüşme formu (%8) ve anket (%6) kullanılmıştır. İki farklı veri toplama aracının kullanıldığı çalışmalarda ise en fazla tutum ölçeği-başarı testinin (%5) tercih edildiği anlaşılmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi ETSBÖ çalışmalarının %16'sında diğerlerinden daha az kullanılan toplamda 30 ayrı veri toplama araçları bir arada verilmiş olup, birbirine benzer testlerin veri toplama aracı olarak kullanıldığı alternatif testler de araştırmanın %6'sını oluşturmaktadır.

3.7. Çalışmaların Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yedinci alt probleme ilişkin bulgular oluşturulurken kitap/kitap bölümü çalışmaları ile 2015 yılı USBES bildiri çalışmaları yazara ya da yayına ulaşılamaması sonucu incelemeye tabii tutulmamış ve toplamda 29 çalışma devre dışı bırakılarak 192 çalışma analiz edilmiştir.

Tablo 7: ETSBÖ Çalışmalarının Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Yöntemleri	f	%
Nitel Analiz Yöntemleri (Betimsel, İçerik)	88	46
Kestirimsel Analiz Yöntemleri (t-testi, ANOVA, Korelasyon, Non-parametrik, MANOVA)	53	28
Kestirimsel ve Nitel Analiz Yöntemleri (Betimsel, İçerik)	22	11
Betimsel Analiz Yöntemleri (Aritmetik ortalama, frekans ve yüzde)	6	3
Belirtilmeyen	23	12
Toplam	192	100

Tablo 7'de görüldüğü gibi yapılan çalışmalarda en fazla nitel analiz yöntemleri (%46) ve kestirimsel analiz yöntemleri (%28), en az ise nicel analiz yöntemlerinden betimsel analiz yöntemlerinin (%3) kullanıldığı anlaşılmaktadır. ETSBÖ çalışmalarının %12'sinde kullanılan analiz yöntemlerinin belirtilmediği görülmektedir.

3.8. Türkiye'de Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi Bibliyografyası

ETSBÖ çalışmaları, kitap/kitap bölümleri, makaleler, tezler ve USBES bildirileri olarak kategorilere ayrılmış olup çalışmaların kronolojik olarak alfabetik bir şekilde bibliyografyası oluşturulmuştur. ETSBÖ üzerine yazılmış editörlü kitaplar tekrara düşmemek adına ayrı bir şekilde verilmemiş olup, bütünlüklü olarak araştırma konusu çerçevesinde kaç yayımın olduğunun

gösterilmesi hedeflenmiştir. (*) işareti ile gösterilen çalışmalar araştırmancının 4,5,6 ve 7. bulgularına dahil edilemeyen çalışmaları ifade etmektedir.

A. Kitap/Kitap Bölümleri

2002

1. Kabapınar, Y. (2002). İlköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde kullanılabilir bir öğretim yöntemi olarak çözümlemeli öykü. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 225-243). Ankara: Pegem Akademi. *
2. Öztürk, C., Coşkun Keskin, S. ve Otluoğlu, R. (2002). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi. *
3. Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı Materyaller*. Ankara: Pegem Akademi. *

2009

1. Altun, A. (2009). Sosyal Bilgiler dersinde karikatür kullanımı. R. Turan ve diğerleri (Ed.) *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar 1* içinde (s.191-212). Ankara: Pegem Akademi. *
2. Kaymakçı, S. ve Er, H. (2009). Sosyal bilgilerde biyografi kullanımı. M. Safran (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 413-431). Ankara: Pegem Akademi. *
3. Şimşek, A. (2009). Sosyal bilgiler derslerinde bir öğretim materyali olarak edebi ürünler. M. Safran (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 389-412). Ankara: Pegem Akademi. *
4. Şimşek, A. (2009). Sosyal bilgiler derslerinde bir öğretim materyali olarak edebi ürünler. B. Tay ve A. Öcal (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (390-412). Ankara: Pegem Akademi. *

2011

1. Demir, S. B. ve Akengin, H. (2011). *Hikâyelerle sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi. *

2013

1. Avcı, Y. E. ve Asma, F. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde sözlü ve yazılı edebi ürünlere dayalı materyal kullanımı. R. Sever ve E. Koçoğlu (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde eğitim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 257-279). Ankara: Pegem Akademi. *
2. Erdem, M. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanımı. B. Akbaba (Ed.). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler* içinde (s.208-233). Ankara: Pegem Akademi. *
3. Sever, R., Koçoğlu, E. ve Tan, Ç. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı. R. Sever ve E. Koçoğlu (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde eğitim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 233-256). Ankara: Pegem Akademi. *
4. Yeşilbursa, C., Sabancı, O. ve Hamarat, E. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında edebi ürünlerin kullanımı. B. Akbaba (Ed.). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler* içinde (s. 146-207). Ankara: Pegem Akademi. *

2014

1. Köseoğlu, M. (2014). *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının eleştirel düşünmeye etkisi*. Samsun: E Yazı Yayıncılık

2016

1. Akman, Ö. (2016). Şiirlerle sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever ve diğerleri (Ed.). *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.403-418). Ankara: Pegem Akademi. *
2. Kara, C. ve Baş, K. (2016). Sahne sanatlarıyla sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever ve diğerleri (Ed.). *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.419-456). Ankara: Pegem Akademi. *

3. Tokcan, H. (Ed.). (2016). *Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebiyat incelemeleri*. Ankara: Pegem Akademi. *
4. Ulu Kalın, Ö. (2016). Ezgilerle sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever ve diğerleri (Ed.). *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.273-312). Ankara: Pegem Akademi. *
5. Ulu Kalın, Ö. ve Aydemir, A. (2016). Anılarla sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever ve diğerleri (Ed.). *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 211-240). Ankara: Pegem Akademi. *
6. Ünlü, İ. ve Ay, An. (2016). Hikayelerle sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever ve diğerleri (Ed.). *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 187-210). Ankara: Pegem Akademi. *

2017

1. Topkaya, Y. ve Şimşek, U. (2017). Görsel bir öğretim materyali: Eğitici çizgi roman. R. Turan ve H. Akdağ (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar III* içinde (s. 202-221). Ankara: Pegem Akademi. *

2019

1. Çelik, A. (2019). Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi. T. Çelikkaya ve diğerleri (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi II* içinde (s. 331-356). Ankara: Pegem Akademi. *
2. Kaya, R. ve Akkuş, Z. (2019). Sosyal Bilgiler ve Edebiyat, İsmail Hakkı Demircioğlu, Selahattin Kaymacı ve Ebru Demircioğlu (Ed.), *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları El Kitabı* (s. 191-230), Ankara: Pegem Akademi. *

2020

1. Burak, S. ve Öztürk, A. (2020). Göstermek ve anlatmanın çok ötesinde: Sosyal bilgilerde müziğin gücü. N. E. Akhan ve S. Demirezen (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif konular* içinde (s.277-299). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. *
2. Sömen, T. (2020). Sosyal bilgilerde bir öğretim materyali olarak çizgi roman. N. E. Akhan ve S. Demirezen (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif konular* içinde (s. 349-380). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. *
3. Topkaya, Y. ve Şimşek, U. (2020). Eğitici çizgi romanda senaryo teknikleri. R. Turan ve H. Akdağ (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar IV* içinde (s. 74-91). Ankara: Pegem Akademi. *

B. Makaleler

2002

1. Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 173-182.

2004

1. McGowan, T., ve Guzzetti, B. (2004). Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi. (Çev. A. Doğanay). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 35-44.
2. Şimşek, A. (2004). İlköğretim okulu sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde hikaye anlatım yönteminin etkililiği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 495-509.

2006

1. Akkuş, Z. (2006). Sosyal bilgiler öğretiminde destanların kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 31-48.
2. Şimşek, A. (2006). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde tarihsel hikâyeye yönelik öğrenci görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 187-202.

2008

1. Gülüm, K. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal bilgiler dersinde göç konusunun işlenişinde halk türkülerinin kullanılması (örnek bir çalışma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 112-127.
2. Yiğit, E. Ö. ve Erdoğan, T. (2008). Sosyal Bilgiler derslerinde uygulanan öyküleştirme yönteminin altıncı sınıf öğrencilerinin yaratıcı düşünme düzeylerine etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 399- 416.

2009

1. Er, H. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde biyografi öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Reşat Genç'e Armağan Özel Sayısı), 29 (5), s. 1546-1557.
2. Oruç, Ş. (2009). Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitaplarında edebi ürünler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 9-24.

2010

1. Akengin, H. ve İbrahimoglu, Z. (2010). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve derse ilişkin görüşlerine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 1-19.
2. Aksoy, B., Karatekin, K., Kuş, Z., ve Sönmez, Ö.F. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 5(4), 1c0214.
3. Oruç, Ş. ve Erdem, R. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde biyografi kullanımının öğrencinin sosyal bilgiler dersine ilişkin tutumlarına etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 215-229.
4. Oruç, Ş. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde mizah kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 56-73
5. Seçgin, F., Yalvaç, G. ve Çetin, T. (2010). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin karikatürler aracılığıyla çevre sorunlarına ilişkin algıları. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 391-397
6. Turan, R., Belenli, T. ve Kiriş, A. (2010). Mesnevi ve Mesnevi'nin sosyal bilgiler programında yer verilen değerler çerçevesinde incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 169-203.

2012

1. Er, H. ve Şahin, M. (2012). Sosyal bilgiler dersinde "biyografi" kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 75-96.
2. Karakuş, U., Palaz, T., Kılcan, B. ve Çepni, O. (2012). Sosyal bilgiler müfredatında yer alan "çevre sorunları" konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 363-376.
3. Mindivanlı, E., Küçük, B. ve Aktaş, E. (2012). Sosyal bilgiler dersinde değerlerin aktarımında atasözleri ve deyimlerin kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 93-101.

2013

1. Akkuş, Z., Küçük, B. ve Örtten, H. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değer aktarım aracı olarak atasözleri: ahlaki ikilem oluşturma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15(2), 74-93.
2. Ata, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programı ve seyahatnameler: "Çocuklar, ninelerimiz ve dedelerimiz çok yardımseverdi". *Türk Yurdu Dergisi*. 30, 164-166.
3. Kaymakçı, S. (2013). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 230-255.

4. Kaymakcı, S. ve Er, H. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 198-224.
5. Keçe, M. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde yararlanılan tarihi roman kullanım tekniklerinin öğrencilerin tarihe yönelik tutumlarına etkisi. *International Symposium On Changes And New Trends In Education*, 500-512.
6. Sancak, Y., Topkaya, Y. ve Şimşek, U. (2013). Mevlana'nın mesnevi adlı eserinde yer alan hikâyelerin misafirperverlik değerini öğretmedeki rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 470-481.
7. Sidekli, S., Tangülü, Z., ve Yangın, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretimi: Bana bir hikaye anlatır mısın? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 311-323.
8. Şirin, İ. (2013). Seyahatnamelerin sosyal bilimlerde kullanım değeri: seyahatname metodolojisi geliştirmenin zorunluluğu. *Türk Yurdu Dergisi*, 30, 53-58.
9. Yiğittir, S. ve Er, H. (2013). Sosyal bilgilerde değer eğitiminde biyografi kullanımı. *Milli Eğitim Dergisi* 200, 200-219.

2014

1. Güven, A. Z. (2014). Türk efsanelerinin değerler eğitimi bakımından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 225-246.
2. Küçük, B., Gedik, F. ve Akkuş, Z. (2014). Masal kitaplarının 6. sınıf sosyal bilgiler değerleri perspektifinden analizi, *Turkish Studies*, 9(2), 1071-1087.
3. Sidekli, S. ve Coşkun, İ. (2014). Türkü: Sosyal bilgiler öğretiminde yeni bir yaklaşım. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 23-32.
4. Sidekli, S., Er, H., Yavaşer, R. ve Aydın, E. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: Karikatür. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 151-163.
5. Yiğittir, S. (2014). Türk destanlarının değer odaklı analizi. *Turkish Studies*, 9(5), 2125-2140.

2015

1. Kaya, E. ve Ekiçi, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazılarından yararlanma: Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazıları örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 87-114.
2. Şengül Bircan, T. ve Ardil, Ş. (2015). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde bir edebi ürün olarak "şiiir" kullanımına ilişkin öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi. Reşat Genç'e Armağan. (Ed. M. Şahingöz), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
3. Yeşilbursa, C. C. ve Sabancı, O. (2015). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler öğretiminde edebi ürünlerin kullanımına yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 19-33.

2016

1. Akyol, Y. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde çocuk edebiyatı ürünlerinin kullanımının öğrencilerin empatik eğilimlerine etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-14.
2. Beldağ, A. ve Aktaş, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî eser kullanımına ilişkin öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981.
3. Çencen, N. (2016). Divanü Lügati't- Türk'te yer alan Türk halk kültürü öğelerinin ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler programlarında işlenişi. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 226-240.
4. Çetin, T. ve Hocaoğlu, A. (2016). Sosyal bilgiler dersinde 7. sınıf öğrencilerinin Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi'ne ilişkin algılarının incelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 8 (2), 143-161.

5. Güngör Akıncı, B. A. ve Gönül, A. N. (2016). İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde öykü ve imge destekli öğretimin öğrencilerin tutumlarına etkisi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 71-91.
6. Kılcan, B. (2016). Ignác Kúnos'un kırk dört Türk peri masalı adlı eserinin değerler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 5(3), 82-94.
7. Tokdemir, M. A. (2016). Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun öğretilmesinde tarihsel roman kullanımı: Devlet ana romanını okumak. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1469-1486.
8. Topkaya, Y. (2016). Doğal çevreye duyarlılık değerinin aktarılmasında kavram karikatürleri ile eğitici çizgi romanların etkililiğinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(34), 259-272.
9. Topkaya, Y. (2016). Eğitici çizgi romanların çevre sorunlarına yönelik bilişsel ve duyuşsal öğrenmeler üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 41(187), 199-219.
10. Ünlü, İ. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders materyali olarak edebi ürün kullanımına yönelik görüşleri. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 7(22), 120-136.

2017

1. Barut, D. ve Akbaba, B. (2017). 6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 51-63.
2. Çatlak, İ. H. ve Yiğit, E. Ö. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına empati becerisi ve farklılıklara saygılı olma değerinin kazandırılmasında storyline yönteminin etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1794-1819.
3. Çelikkaya, T. ve Esen, Z. (2017). Değerler eğitiminde atasözü, deyim ve özdeyişlerin sosyal bilgiler programındaki yeri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 36-56.
4. Dündar, Z. ve Baysan, S. (2017). Sosyal bilgiler öğretiminde efsanelerin kullanımı. *Turkish Studies*, 12(18), 293-310.
5. İbret, B.Ü., Karasu-Avcı, E., Karabıyık, Ş., Güleş, M.ve Demirci, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlerin öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 104-124.
6. Koçoğlu, E. (2017). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 199-214.
7. Özkan, S. ve Gevenç, S. (2017). Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde fıkraların kullanımının akademik başarıya etkisi. *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(17), 315-333.
8. Sarıtepeci, M. (2017). Ortaokul düzeyinde dijital hikaye anlatımının yansıtıcı düşünme becerisi üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik deneysel bir çalışma. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), 1367-1384.
9. Sömen, T. ve Metin Göksü, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerinde sözlü ve yazılı edebi ürünleri kullanmaları durumu. *Turkish Studies*, 12(18), 561-576.
10. Tarhan, M. ve Kılıç, F. (2017). Sosyal bilgiler eğitiminde biyografilerle girişimcilik becerisinin kazandırılmasına ilişkin bir inceleme. *International Journal Of Field Education*, 3(2), 60-71.
11. Tarhan, Ö. ve Kızılay, N. (2017). Ortaokul öğrencilerinin çizdikleri karikatürlerde toplumda var olan sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(17), 487-499.
12. Tuncel, G. (2017). Sosyal bilgiler dersinde karikatürlerle küresel ısınma eğitimi üzerine örnek bir çalışma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 87-94.
13. Tural, A. ve Şahan, G. (2017). Keloğlan masallarının 4. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan değerler açısından analizi. *Turkish Studies*, 12(28), 737-749.

2018

1. Çelik, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Karagöz ve Hacivat'a ilişkin anlamlandırmalarının incelenmesi. *Milli Eğitim*, 221(48), 37-49.

2. Dolmaz, M. (2018). Kitap inceleme: Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünler ve yazılı materyaller. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 1-8.
3. Dolmaz, M. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihsel roman kullanımına yönelik öğrenci görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 54-67.
4. Eryılmaz, Ö. ve Çengelci Köse, T. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük Prens örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
5. Görmez, E. (2018). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan edebi eserler üzerine bir inceleme. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(30), 4291-4296.
6. Karagözoğlu, N. (2018). Sosyal bilgiler dersinde vatanseverlik değerinin kazandırılmasında kadın kahramanların yaşam öykülerinin kullanılması. *International Journal Of Field Education*, 4(2), 97-110.
7. Kolaç, E. ve Özer, H. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2629-2655.
8. Topçu, E. ve Kaymakçı, S. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde menkıbelerin kullanılma durumuna ilişkin öğretmen görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 281-305.
9. Ünlü, İ. ve Kaşkaya, A. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretmen adaylarının, ek kaynak ve materyal olarak tarihi roman kullanma yeterliklerinin ders planları üzerinden incelenmesi. *Turkish History Education Journal*, 7(1), 69-91.

2019

1. Calp, Ş. ve Calp, M. (2019). Küçük Kara Balık ve Küçük Prens kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programındaki temel beceriler, değerler ve 4. sınıf kazanımları açısından incelenmesi. *SETSCI Conference Proceedings*, 4(4), 61-69.
2. Çelik, A. (2019) Gezi yönteminin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademik başarılarına etkisinin ve gezi yazısı yazma deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 395-413.
3. Çelik, A. ve Çetin, T. (2019). Sosyal bilgiler dersi öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kullanımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2336-2359.
4. İlhan, G. ve Oruç, Ş. (2019). Sosyal bilgiler dersinde çizgi roman kullanımı: Teksas Tarihi. *Eğitim ve bilim*, 44(198), 327-341.
5. Kaymak, B. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının lisans eğitiminde tarihsel roman kullanımına ilişkin görüşleri. *Journal of Innovative Research in Social Studies*. 2(1), 1-15.
6. Seçgin, F. ve Doğan, M. (2019). Sosyal bilgiler dersi 5. sınıf “ilkçağ uygarlıkları” konularının öğretiminde hikâye destekli öğretim yönteminin etkililiği. *Turkish History Education Journal*, 8(1), 290-316.
7. Şekerci, H. ve Kabapınar, Y. (2019). Sosyal bilgiler derslerinde storyline yaklaşım ile bütünleştirilmiş kanıt temelli etkinliklerin kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 659-684.
8. Ünal, O. ve Demirkaya, H. (2019). Eğitici çizgi romanın sosyal bilgiler dersinde kullanılmasına yönelik yarı deneysel bir çalışma. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 92-108.

2020

1. Ak, M. M., Erdoğan, M. F. ve İlhan, G. O. (2020). Görsel bir öğretim materyali olarak dijital çizgi roman tasarımı: *Gezdim, gördüm, öğrettim*. *Journal Of History School*, 47, 2458-2484.
2. Gülersoy, A. E. ve Türkal, B. (2020). Oluşturma-geliştirme açısından sosyal bilgiler öğretiminde bir öğretim materyali olarak çizgi roman kullanımı. *Journal of International Social Science Education*, 6(2), 299-326.

3. Köç, A., Demirkaya, H. ve Ünal, O. (2020). Sosyal bilgiler eğitiminde değerler eğitimi açısından Mehmet Akif ve Safahat. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 98-118.
4. Minaz, M.B. ve Taş, H. (2020). Biyografi temelli değerler eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin vatanseverlik değerine ilişkin tutumlarına etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 10(2), 555-592.
5. Seçgin, F. ve Kapan, A. (2020). 6. sınıf ders kitabında önerilen edebi ürünlerin öğrenme alanlarında yer alan değerler açısından incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 1480-1498.
6. Selanik Ay, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde dijital öyküleme ile efsanelerden yararlanma: Nitel bir araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1623-1638.
7. Ünlü, B. ve Yangın, S. (2020). Dijital öykülerle desteklenmiş sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 1-29.

C. Tezler

2000

1. Şimşek, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinin öğretiminde hikaye anlatım yönteminin (storytelling) kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

2001

1. Otluoğlu, R. (2001). *İlköğretim okulu 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerinin ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim, Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

2003

1. Güney, S. Y. (2003). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde öykü tabanlı öğrenme yaklaşımına ilişkin bir durum çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

2004

1. Koçak, A. (2004). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinde Osmanlı Devleti'nin XIX. ve XX. Yüzyıllarının öğretiminde hatıra ve hikayelerin kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
2. Özçelik, D. (2004). *Sosyal bilgiler öğretiminde siyasetnamelerin yeri ve önemi (Kutadgu Bilig ve Siyeru'l Mülk örnekleri)*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

2005

1. Çalışkan, F. (2005). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde aktif öğrenme yöntemlerinden çözümlenmeli öykü yönteminin öğrencilerin akademik başarılarına, tutumlarına ve aktif öğrenme düzeylerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
2. Er, H. (2005). *Sosyal bilgiler dersinde biyografi öğretimi: Atatürk'ün Hayatı metninin analizi ve yeni bir tasarım*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
3. Tekgöz, M. (2005). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde edebiyat temelli öğretim yönteminin öğrencilerin akademik başarısına ve kalıcılığa etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

2006

1. Durualp, E. (2006). *Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

2. Oruç, Ş. (2006). *Sosyal bilgiler öğretiminde mizah*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

2007

1. Erdoğan, N. (2007). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde resimlendirilmiş öykülerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişimine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
2. Yiğit, E. Ö. (2007). *Öyküleştirme yönteminin 6. sınıf sosyal bilgiler programı ülkemizin kaynakları ünitesindeki öğrenci başarısı üzerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

2008

1. Bacak, S. (2008). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde öykü tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrenenlerin akademik başarısı ve yaratıcılıklarına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
2. Bölücek, B. (2008). *Sosyal bilgiler öğretiminde türkülerden yararlanmanın öğrencilerin akademik başarısına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

2009

1. Köseoğlu, M. (2009). *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının eleştirel düşünmeye etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
2. Mertol, H. (2009). *Sosyal bilgiler derslerinde çocuk edebiyatı ürünlerinden yararlanma (Mustafa Ruhi Şirin Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
3. Şanlı, M. (2009). *Sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde siyasetnamelerden faydalanmanın akademik başarıya etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

2010

1. Er, H. (2010). *Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin "Biyografi" kullanımına ilişkin görüşleri*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
2. Erdem, R. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

2011

1. Akyol, Y. (2011). *İlköğretim 7. Sınıf sosyal bilgiler dersinde "Türk Tarihinde Yolculuk" ünitesinin çocuk edebiyatı ile ilişkilendirilmesinin öğrencilerin empati becerilerine (eğilimlerine) etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
2. Çelik, A. (2011). *6. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (MEB) yer alan İpek Yolu'nda Türkler ünitesinde atasözleri ve deyimlerin kullanılması*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
3. Çifçi, T. (2011). *Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi romanların kullanımının öğrencilerin akademik başarısı üzerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
4. Demir, S. B. (2011). *Sosyal bilgiler öğretim programına göre düzenlenmiş hikayelerin etkililiği*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
5. Sancak, Y. (2011). *Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinin sosyal bilgilerde değer kazanımındaki rolü (nitel bir araştırma)*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

2012

1. Aktan, O. (2012). *100 temel eserlerde yer alan değerlerle sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin uyumu*. (Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
2. Gedik, F. (2012). *Sosyal bilgiler programında yer alan değerlerin kazandırılmasında "100 Temel Eser" içerisinde yer alan hikâye kitaplarının rolü*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
3. Koçoğlu, E. (2012). *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının erişiyeye göre değerlendirmesi*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

2013

1. Keçe, M. (2013). *Sosyal bilgiler öğretiminde yararlanılan sınıf içi tarihi roman kullanım tekniklerinin öğrencilerin tarih okuryazarlığı düzeylerine etkisi*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
2. Yakar, H. (2013). *Cumhuriyetten günümüze uygulanmış olan ilköğretim Sosyal Bilgiler programlarında seyahatnamelerin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

2014

1. Açıık, Ü. (2014). *6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında çocuk edebiyatı ürünlerin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
2. Arslan, E. (2014). *Ortaokul 7. Sınıf sosyal bilgiler dersinde hikâye anlatım yönteminin akademik başarıya etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
3. Gevenç, S. (2014). *Sosyal bilgiler öğretiminde fıkraların kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
4. Karaöz, B. (2014). *Bir Sümer edebiyat ürünü olan Gilgames Efsanesinin sosyal bilgiler eğitiminde öğretimi*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
5. Katar, Ş. (2014). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde 100 temel eser yoluyla değerler eğitimi*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
6. Küçükkaya, C. (2014). *Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
7. Şentürk, M. (2014). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan karikatürlerin hedef kavramların öğretilmesine ve öğrenci tutumuna etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

2015

1. Çomaklı, K. (2015). *Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinde yer alan hikayelerin sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki değerlerin öğretiminde kullanımının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
2. Toy, İ. (2015). *Storyline yönteminin 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının gerçekleşmesine ve kalıcı öğrenmeye etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
3. Turan, M. (2015). *Tarihi hikayelerin ilkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinin öğretimindeki önemi*. (Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
4. Ülker, D. (2015). *Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde ilkçağ tarihi konularından Hititler konusunun öğretilmesinde Hitit masallarının kullanılmasının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

2016

1. Çelik, A. (2016). *Sosyal bilgiler dersi öğretiminde Evliya Çelebi Seyahanesi'nin kullanımı*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
2. Gönül, A.N. (2016). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde öykü ve imge destekli öğretimin öğrencilerin ilgi ve tutumlarına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
3. İlhan, G. O. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi romanların kullanımı*. (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
4. Karatekin, E. (2016). *Ömer Seyfettin hikâyelerinin sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan değerler açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
5. Kolcu, N. (2016). *Sosyal bilgiler dersinde kullanılacak tarihsel içerikli çocuk edebiyatı ürünlerinin çeşitli kavramlar açısından analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
6. Özer, H. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkularına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

2017

1. Barut, D. (2017). *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının yaratıcı düşünmeye etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
2. Çatlak, İ. H. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına empati becerisi ve farklılıklara saygılı olma değerinin kazandırılmasında storyline yönteminin etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
3. Çibik, B. (2017). *Âşık Yalınayak'ın şiirlerinde değerler eğitimi: Dil, kültür, kimlik*. (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
4. Ertürk, A. (2017). *Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık adlı eserinin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
5. Harmanş, T. (2017). *4. sınıf sosyal bilgiler dersinde dürüstlük değerini kazandırmada edebî ürünlerin kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
6. Oğuz, Ş. (2017). *100 temel eser çerçevesinde toplumsal romanların sosyal bilgiler öğretimi amaçları açısından analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
7. Subaşı, Y. (2017). *Türkiye ve İran sosyal bilgiler ders kitaplarında edebî ürünlerin kullanımı*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
8. Yıldırım, M. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerinde edebî ürün kullanma durumları (Erzurum örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
9. Yılmaz, R. (2017). *Ortaokul sosyal bilgiler eğitiminde Safahat'ın değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

2018

1. Ay, A. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektup ve şiir kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. (Doktora Tezi), Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
2. Değirmenci Toraman, K. (2018). *Sözlü ve yazılı edebî ürünlerin sosyal bilgiler dersi öğretiminde akademik başarı, tutum ve kalıcılığa etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

3. Gürler, A. Z. (2018). *Sosyal bilgiler öğretiminde şiir kullanımının öğrencinin akademik başarısına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
4. Sarıbrıyk, M.S. (2018). *İlkokullarda milli tarih şuurunu kazandırmada tarihi çizgi romanların önemi: Tarkan çizgi romanları örneği.* (Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
5. Sevinç, A. (2018). *5. sınıf sosyal bilgiler dersinde yazılı edebi ürün kullanımına yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri.* (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
6. Şekerci, H. (2018). *Sosyal bilgiler öğretiminde storyline yaklaşımının etkililiğinin incelenmesi.* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
7. Türkal, B. (2018). *Oluşturma ve uygulama açısından sosyal bilgiler öğretiminde bir öğretim materyali olarak çizgi roman kullanımı.* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
8. Ünal, O. (2018). *Sosyal bilgiler dersinde eğitici çizgi roman kullanımının öğrenci başarısı ve tutumuna etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
9. Ünlü, B. (2018). *Dijital öykülerle desteklenmiş sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin başarısı, kontrol odağı ve eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
10. Yaman, B. (2018). *Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı (eylem araştırması).* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

2019

1. Bektaş, A. E. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan biyografilerin incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
2. Biçer, H. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde biyografi kullanımının öğrencinin akademik başarısına ve derse karşı tutumuna etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
3. Demir, T. (2019). *Dijital öykülerin ilköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin motivasyon, tutum ve başarılarına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
4. Dilek, O. (2019). *Neşet Ertaş türkülerindeki sosyal bilgiler dersi değerleri.* (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
5. Doğan, M. (2019). *Hikâye destekli sosyal bilgiler öğretiminin 5. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
6. Gökdemir, S. (2019). *7. sınıf sosyal bilgiler dersinde türkülerle değerler eğitimi.* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
7. Kapan, A. (2019). *6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında önerilen edebi ürünlerin öğrenme alanlarında yer alan değerler açısından incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
8. Karataş, B. (2019). *Dijital öykü kullanımının sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
9. Kurt, S. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi roman kullanımına ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

10. Marangoz, İ. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının 6. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisini belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
11. Mutlu, Z. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretiminde çizgi roman kullanımına yönelik görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
12. Soydan Cımbız, N. (2019). *Namık Kemal'in tiyatro eserlerinin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler bağlamında incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
13. Tezcan, R. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde Kutadgu Bilig: hak, adalet ve sorumluluk değerleri bakımından değerlendirme ve öğretmen görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
14. Yılmaz, İ. (2019). *4.sınıf sosyal bilgiler dersinde hipotetik öykülerin kullanıldığı öğretim uygulamalarının öğrencilerin duygusal zekâlarına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

2020

1. Açık, İ. (2020). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik değerlerinin biyografilerle öğretimi*. (Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
2. Bebek, A. (2020). *Dadaloğlu Şiirleri'nin değerler eğitimi açısından incelenmesi ve ortaokul sosyal bilgiler ders kitapları için şiir önerileri*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
3. Demir, H. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde eğitsel şarkı kullanımının akademik başarı ve kalıcılık üzerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
4. Özpek, M. (2020). *Tarihi romanların sosyal bilgiler ile Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretiminde kullanılması üzerine bir inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
5. Pala, F. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde dijital öyküleme ve destekli grup çalışmasının akademik başarı, tutum ve kalıcılığa etkisi*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
6. Şentürk, M. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde eğitici çizgi roman ve eğitici çizgi film kullanımının öğrencilerin tutum, motivasyon ve akademik başarılarına etkileri*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
7. Veziroğlu, B. B. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde Orhun Abidelerinin değer kazanımına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.

D. Bildiriler

2013

1. Akkuş, Z., Küçük, B. ve Örtten, H. (2013). *Sosyal bilgiler dersinde değer aktarım aracı olarak atasözleri: ahlaki ikilem oluşturma*. II. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Aksaray.
2. Kaya, E. ve Ekiçi, M. (2013). *Sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazılarından yararlanma: Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazıları örneği*. II. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Aksaray.

2014

1. Keçe, M. (2014). *Sosyal bilgiler öğretiminde yararlanılan sınıf içi tarihi roman kullanım tekniklerinin öğrencilerin tarih okuryazarlığı düzeylerine etkisi*. III. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Ankara.

2. Yeşilbursa, C. C. ve Sabancı, O. (2014). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler öğretiminde edebi ürünlerin kullanımına yönelik görüşleri*. III. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Ankara.
3. Yiğittir, S. (2014). *Türk destanlarının değer odaklı analizi*. III. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Ankara.

2015

1. Barut, D. (2015). *Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrencilerin beceri gelişimindeki katkısına yönelik öğretmen görüşleri*. IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu.
2. Çakmak, Z., Taşkiran, C. ve Bulut, B. (2015). *Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı materyal kullanımı (seyahatname örneği)*. IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu. *
3. Çetin, T., Aydemir, A. ve Önger S. (2015). *Sosyal bilgiler eğitiminde karikatürlerin değerlendirme aracı olarak kullanılması*. IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu.
4. Öztürk, M., Yurdakul, İ. H. ve Aykırı, K. (2015). *Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımına ilişkin öğretmenlerin görüş ve düşünceleri (Denizli örnekleme)*. IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu. *
5. Yaylak, E. ve Türkal, B. (2015). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi roman/hikaye kullanım*. IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu. *
6. Yılmaz, S. (2015). *Sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi bağlamında hikaye kitaplarının kullanımı*. IV. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Bolu. *

2016

1. Beldağ, A. ve Aktaş, E. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebî eser kullanımına ilişkin öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri*. V. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Denizli.
2. Karauğuz, G. ve Ülker, D. (2016). *Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde ilkçağ tarihi konularından Hititler konusunun öğretilmesinde Hitit masallarının kullanılmasının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi*. V. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Denizli.
3. Mentiş Taş, A. (2016). *İnsan ilişkileri ve iletişim dersi alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının derste hikâye anlatımının kullanımına ilişkin görüşleri*. V. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Denizli.

2017

1. Aktaş, E., Beldağ, A. ve Yahşi, İ. (2017). *Tarihî romanların öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine etkisi*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
2. Ataş, Ç. (2017). *Toplumsal cinsiyet konusunda farkındalığı arttırmada edebi ürünlerin kullanımı*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
3. Çatlak, İ. H. ve Yiğit, E. Ö. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına empati becerisi ve farklılıklara saygılı olma değerinin kazandırılmasında storyline yönteminin etkisi*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
4. Çelik, A. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Karagöz ve Hacivat'a ilişkin anlamlandırmalarının incelenmesi*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
5. Çelikkaya, T. ve Esen, Z. (2017). *Değerler eğitiminde atasözü, deyim ve özdeyişlerin sosyal bilgiler programındaki yeri*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
6. Diktaş, A. (2017) *sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin atasözü karşılıklarının belirlenmesi*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.

7. Kara, H. ve Kiriş Avaroğulları, A. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmenleri için tarihsel eylemlilik ilkesi ile hazırlanmış bir çizgi roman örneği: Nezihe Muhittin*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
8. Kaymakçı, S., Ürey, M. ve Çolak, K. (2017). *Sosyal bilgiler ve fen bilimleri dersleri bilim ve teknoloji konularının öğretiminde biyografilerin kullanım durumu*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
9. Kolaç, E., Güngör, F. ve Bursa, S. (2017). *Sosyal bilgiler programlarında, yeterliliklerde, şuralarda ve bilimsel araştırmalarda edebiyat destekli sosyal bilgiler öğretimi*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
10. Özer, H. ve Kolaç, E. (2017). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebî ürünlerin kullanımı ve değer aktarımındaki katkılarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
11. Sömen, T. ve Metin Göksü, M. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerinde sözlü ve yazılı edebî ürünleri kullanmaları durumu*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
12. Tarhan, M. ve Kılıç, F. (2017). *Sosyal bilgiler eğitiminde biyografilerle girişimcilik becerisinin kazandırılmasına ilişkin bir inceleme*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.
13. Tarhan, Ö. ve Kızılay, N. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin çizdikleri karikatürlerde toplumda var olan sorunlar*. VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.

2018

1. Ünal, O. ve Demirkaya, H. (2019). *Eğitici çizgi romanın sosyal bilgiler dersinde kullanılmasına yönelik yarı deneysel bir çalışma*. VII. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu, Kırşehir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye’de ETSBÖ çalışmaları bibliyografyasının oluşturulmasının hedeflendiği bu araştırmada taramalar sonucunda 221 çalışmaya ulaşılmış ve analiz edilmiştir. Yapılan analizlere göre toplam 82 makale, 74 yüksek lisans tezi, 28 USBES bildiri, 25 kitap/kitap bölümü ve 12 doktora tezi çalışmaları yapılmış olup araştırma kapsamında doktora tezlerinin daha az olduğu belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak sosyal bilgiler eğitimi alanının çok eski olmamakla birlikte doktora programlarının yeni yaygınlaşmaya başlaması söylenebilir. Tarman, Güven ve Aktaşlı (2011) çalışmalarında sosyal bilgiler eğitiminde doktora tezlerini değerlendirmiş ve sosyal bilgiler eğitimi alanında ilk doktora tezinin 2001 yılında yapıldığını ortaya koymuşlar. ETSBÖ alanında ise ilk doktora tezi 2006 yılında, ikinci doktora tezi ise 2010 yılında yapılmıştır. Bu durum araştırmacıların doktora düzeyinde ETSBÖ’ne çok ilgi duymadıkları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmaya benzer araştırmalar incelendiğinde; Türkiye’de demokrasi eğitimi alanında araştırmaların eğilimlerini inceleyen Kuş ve Yakar (2017), medya okuryazarlığı eğitimine yönelik Türkçe yayınların bibliyografyasını oluşturmayı hedefleyen Altun (2014) çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir ve bu alanlarda da doktora tezi çalışmalarına daha az yer verilmesi benzer çalışmaların ortak özelliğidir.

Bu araştırmada Türkiye’de ETSBÖ çalışmalarının yıllara göre dağılımında dalgalanmalar olmakla birlikte çalışmaların genel olarak 2013 yılında artış göstermeye başladığı ve en fazla 2017 yılında yapıldığı görülmüştür. Çalışmaların son yıllarda artış göstermesinde 2017 yılında sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının yayımlanması, 2018 yılında öğretim programının değiştirilmesi, akademik teşvik uygulamaları ve akademik performans değerlendirmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Geçit ve Kartal (2010), Altun (2014), Öner ve Öner (2016), Kuş ve Yakar (2017), Oğuz Haçat ve Demir (2018) çalışmalarında yıllara göre dağılımında benzer sonuçlara ulaşılmışlardır ve belirli bir alanda yapılmış araştırmaların bütüncül olarak incelenmesi ile araştırma sayılarında inişli çıkışlı gelişim süreçlerinin olması bu tür çalışmaların ortak özelliği olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler ve edebiyat ilişkisini konu alan çalışmalar kullanılan edebi ürüne ve araştırma konusuna göre değerlendirildiğinde 22 farklı edebi ürünün kullanıldığı ve en fazla hikaye/öykünün tercih edildiği görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda 37 çalışmada hikaye/öykü kullanılmış fakat çalışmaların 17'sinde konuyu öyküleştirecek anlatma metodunun uygulandığı anlaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretiminde doğrudan edebi ürünü kullanan çalışmalarda destan, siyasetname, Hacivat ve Karagöz, fıkra, tarihi hikaye, mizah, hatıra/anı, mektup, tiyatro, sahne sanatları edebi ürünlerinin oldukça az kullanıldığı, bilmeceye ise hiç yer verilmediği görülmüştür. Tabloda müzik kategorisinde birada verilmiş olan çalışmalardan ezgi, şarkı ve müziğin de ETSBÖ çalışmaları içerisinde sadece 1'er defa kullanıldığı anlaşılmış ve bu alanlarda boşluk olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada Türkiye'de ETSBÖ çalışmaları kullanılan yöntem ve model/desen bakımından incelenmiş olup araştırmacıların vermiş olduğu bilgiler değişiklik yapılmadan kategorize edilmiştir. Analizler sonucunda en fazla nitel araştırma yönteminin, en az ise karma yöntemin tercih edildiği görülmektedir. Bu durumun nedeni nitel araştırmaların doğasına uygun olarak daha derinlemesine bilgiler elde edilmesi ile son yıllarda öneminin artması olarak açıklanabilir. Çalışmalar kullanılan model/desene göre incelendiğinde nitel araştırmalarda en fazla doküman inceleme modelinin (%27) tercih edildiği görülmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2018) nitel araştırmalarda, araştırma deseniyle ilgili yapılan hatalara sık rastlanıldığını ortaya koymuşlardır. Nitekim doküman incelemesi nitel araştırmaların veri toplama yöntemleri arasında yer almaktadır ve genellikle araştırmacıların araştırma model/desenini belirtirken bu konuya dikkat etmedikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan birisi de örneklem olarak çoğunlukla öğrencilerin tercih edilmesidir. Çalışmaların %47'si öğrencilerle yapılmış olup bu durum ETSBÖ açısından olumlu olarak görülse de öğrencilerin kolay ulaşılabilir örneklem olarak seçilmesini de düşündürmektedir. Dilek, Baysan ve Öztürk (2018), Kuş ve Yakar (2017), Öner ve Öner (2016) de çalışmalarında örneklem türü olarak çoğunlukla öğrencilerle çalışmalar yapıldığını ortaya koymuşlardır. ETSBÖ çalışmaları incelendiğinde birden fazla örneklemi tercih eden çalışmaların sayısının az olduğu ve genel olarak çalışmalarda örneklem çeşitliliğine gidilmediği kolay ulaşılabilir örneklem tercih edildiği dikkat çekici bir diğer sonuç olarak görülmektedir.

ETSBÖ çalışmaları veri toplama araçlarına göre incelendiğinde en fazla dokümanların veri toplama yöntemi olarak tercih edildiği ve birden fazla veri toplama aracının olduğu çalışmalarda görüşme formunun yoğun olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Buna bağlı olarak çalışmaların analizinde de nitel analiz yöntemlerinin kullanımının diğer analiz yöntemlerine göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de sosyal bilgiler ve edebiyat ilişkisini konu alan Türkçe çalışmalar analiz edilmiş ve bir bibliyografyası oluşturulmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarından elde edilen bulgular ışığında ETSBÖ çalışmalarının birbirine yakın olduğu, çoğu zaman aynı yöntem, teknik ve analizlerin kullanılarak benzer araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Bu alanda özellikle çok az kullanılan ya da hiç tercih edilmeyen edebi ürünlerin kullanılarak yeni araştırmalar yapılmasının, sosyal bilgiler öğretimine oldukça katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ETSBÖ konusuna doktora tezlerinde daha fazla yer verilmesi ve karma yöntem kullanılarak araştırmalar ortaya koyulması, konunun farklı bakış açıları ile ele alınmasında aynı zamanda alanın zenginleştirilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan çalışmalar incelendiğinde yöntem bölümünde oldukça karmaşık ifadeler kullanıldığı ve özellikle tercih edilen model/desenin net bir şekilde ifade edilemediği görülmüştür. Yapılacak olan çalışmalarda yöntem bölümüne daha fazla önem verilmesinin çalışmaları nitelikli bir yapıya kavuşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Açık, Ü. (2014). *6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocuk Edebiyatı Ürünlerin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Akkuş, Z. (2006). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Destanların Kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 31-48.

- Altun, A. (2014). Medya Okur Yazarlığı Eğitimine Yönelik Türkçe Yayınlar: Bir Bibliyografya Denemesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 4 (9), 5-15.
- Beldağ, A. ve Aktaş, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Eser Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, A. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 20. Baskı, Ankara: Pegem Akademi
- Çelik, A. (2011). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında (MEB) Yer Alan İpek Yolu'nda Türkler Ünitesinde Atasözleri ve Deyimlerin Kullanılması*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, A. (2016). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kullanımı*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, A. ve Çetin, T. (2019). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kullanımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2336-2359.
- Çencen, N. (2016). Divanü Lügati't- Türk'te Yer Alan Türk Halk Kültürü Öğelerinin İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programlarında İşlenişi. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 226-240.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, 6. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Çeri, B. (2006). Türkiye Üniversitelerinde Yeni Türk Edebiyatı Alanında Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Konularına Göre Sınıflandırılmış Bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(7), 603-704.
- Değirmenci Toraman, K. (2018). *Sözlü ve Yazılı Edebî Ürünlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Akademik Başarı, Tutum ve Kalıcılığa Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Demir, S. B. ve Akengin, H. (2014). *Hikâyelerle Sosyal Bilgiler Öğretimi* 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi
- Dilek, A., Baysan, S. ve Öztürk, A. A. (2018). Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yapılan Yüksek Lisans Tezleri: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(2), 581-602.
- Dolmaz, M. (2018). Kitap İnceleme: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 1-8.
- Erdem, R. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Geçit, Y. ve Kartal, A. (2010). Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırma Konuları Üzerine Bir İnceleme. *International Conference on New Trend in Education and Their Implications*, 11-13, Antalya.
- Gevenç, S. (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Fıkraların Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Gülüm, K. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal Bilgiler Dersinde Göç Konusunun İşlenişinde Halk Türkülerinin Kullanılması (Örnek Bir Çalışma). *Elektronik Sosyal Bilgiler Dergisi*, 7(26), 112-127.
- Harmanş, T. (2017). *4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dürüstlük Değerini Kazandırma Edebî Ürünlerin Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- İlhan, G. O. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Çizgi Romanların Kullanımı*. (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kan, Ç. (2006). Etkili Sosyal Bilgiler Öğretimi Arayışı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 537-544.
- Kapan, A. (2019). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Önerilen Edebî Ürünlerin Öğrenme Alanlarında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Karasar, N. (1991). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. S: 183.
- Kaya, R. ve Akkuş, Z. (2019). Sosyal Bilgiler ve Edebiyat, İsmail Hakkı Demircioğlu, Selahattin Kaymacı ve Ebru Demircioğlu (Ed.), *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları El Kitabı* (s. 191-230), Ankara: Pegem Akademi.

- Kaymakcı, S. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Sözlü ve Yazılı Edebî Türlerin Kullanım Durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 230-255.
- Koçak, A. (2004). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Osmanlı Devleti'nin XIX. Ve XX. Yüzyıllarının Öğretiminde Hatıra ve Hikayelerin Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kolcu, N. (2016). *Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılabilecek Tarihsel İçerikli Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Çeşitli Kavramlar Açısından Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Kurt, S. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Çizgi Roman Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kuş, Z. ve Yakar, H. (2017). Türkiye'de Demokrasi Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmalarda Eğilim: Bir İçerik Analizi Çalışması. *AJESI - Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 7(3), 486-513
- McGowan, T., ve Guzzetti, B. (2004). Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi. (Çev. A. Doğanay). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 35-44.
- Mertol, H. (2009). *Sosyal Bilgiler Derslerinde Çocuk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma (Mustafa Ruhi Şirin Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 Ve 7. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Oğuz Haçat, S. ve Demir, F. B. (2018). Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yapılan Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi (2002-2018). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 948-973.
- Oruç, Ş. (2015). Seçilmiş Sosyal Bilgiler Öğretimi Bibliyografyası, Mustafa Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Oruç, Ş. ve Erdem, R. (2010). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Biyografi Kullanımının Öğrencinin Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 215-229.
- Oruç, Ş. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimi Alanında Yapılan Tez Çalışmaları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 121-132.
- Öner, G. ve Öner, D. (2017). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Coğrafya Konuları Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Analiz ve Bibliyografya Çalışması. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 34(2), 13-34.
- Özer, H. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünlerin Kullanımı ve Değer Aktarımındaki Katkılarına Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yazılı Edebiyat Ürünlerini Ders Aracı Olarak Kullanmanın Duyuşsal Davranış Özelliklerini Kazanmaya Etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 173-182.
- Öztürk, C., Coşkun Keskin, S. ve Otluoğlu, R. (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*, 5. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Sidekli, S. ve Coşkun, İ. (2014). Türkü: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 23-32.
- Sömen, T. (2021). Using Literary Materials In Teaching Social Studies. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(1), 61-75.
- Şimşek, A. (2006). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihsel Hikâyeye Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 187-202.
- Şimşek, A. (2015). Sosyal Bilgiler Derslerinde Bir Öğretim Materyali Olarak Edebî Ürünler. Mustafa Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (389-412), 4.Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Şentürk, M. (2020). *Sosyal Bilgiler Dersinde Eğitici Çizgi Roman ve Eğitici Çizgi Film Kullanımının Öğrencilerin Tutum, Motivasyon ve Akademik Başarılarına Etkileri*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Tarhan M. ve Kılıç F. (2017). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Girişimcilik Becerisinin Kazandırılmasına Yönelik Kullanılabilecek Kaynaklar Bibliyografyası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (4), 1974-1993.
- Tarman, B., Güven, C. ve Aktaşlı, İ. (2011). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi ve Alana Katkıları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 391-410.
- Tekgöz, M. (2005). *İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Edebiyat Temelli Öğretim Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Kalıcılığa Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2020). *Güncel Türkçe Sözlük*
- Ünlü, E. (2015). *1997’den Günümüze Sosyal Bilgiler Alanındaki Kitap, Makale ve Bildiriler Bibliyografyası*. (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Ünlü, İ. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ders Materyali Olarak Edebi Ürün Kullanımına Yönelik Görüşleri. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 7(22), 120-136.
- Varışoğlu, B., Şahin, A. ve Gökteş, Y. (2013). Türkçe Eğitimi Araştırmalarında Eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1767-1781.
- Yapıcı, H. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretimi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Uluslararası Tür Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 346-364
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğittir, S. ve Er, H. (2013). Sosyal Bilgilerde Değer Eğitiminde Biyografi Kullanımı. *Milli Eğitim Dergisi* 200, 200-219.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The purpose of this research is; To create a bibliography by analyzing Turkish studies related to social studies course and literary product relationship in Turkey. When the literature is examined, it is seen that various bibliography studies are included in the field of social studies education. However, there was no bibliography study on social studies and literature. In this study "How is the distribution of thesis, articles, books/book chapters and paper studies written in Turkish under the name of literature-based social studies teaching in Turkey according to the type of publication, year of publication, literary type used in studies, research method-model/pattern, sample type, data collection tools and data analysis method?" the answer to the question has been sought and it is aimed to create alphabetical bibliography on a yearly basis according to the type of publication of the studies on the related topic.

Methodology

The model/pattern of this study, which is used qualitative research method by its structure, is a documentary scanning. Master's thesis, doctoral thesis, article, book/book section and USBES (International Symposium on Social Studies Education) papers on social studies and literature relationship are the samples of the research.

While collecting the data in the research, first of all, databases such as YÖK Tez, Google Akademik, Dergipark were scanned and the master's thesis, doctoral dissertations, articles, book/book departments published in Turkish were reached. For USBES paper studies, the official sites of the university where the symposium was held since 2012 and the abstract books of the papers were reached from www.sbeb.parantezteknoloji.com address and scans were made within the framework of the research subject. Document review method was used in the collection of data. A control chart was developed within the scope of the research.

Content analysis was used to analyze the studies obtained within the scope of the research. Codings were made in accordance with the sub-themes of the research and the frequency and percentage distributions of the data obtained were calculated and made into tables. While the bibliography of LBSST studies was created in Turkey, which constituted the main purpose of his study, the studies were divided according to the type of publication (thesis, article, book/book section, paper) and sorted alphabetically on a yearly basis.

Findings

A total of 221 studies have been reached. According to the results of the analysis, 82 articles, 74 master's thesis, 28 papers, 25 book/book chapters, 12 doctoral dissertations were made. LBSST studies in Turkey were carried out between 2000-2020. When the studies are evaluated by year, it is seen that the most studies were carried out in 2017 and the least studies were carried out in 2000, 2001, 2003, 2005 and 2007. 22 literary product types were used in the studies and the most story literary products were preferred. When the method and model/pattern distribution of the studies are examined, it is understood that more qualitative researches are carried out. Document analysis model/pattern has been preferred the most among qualitative researches.

It is understood that two different features stand out in the distribution of their work by sample type. In studies using "single sample", the most students were used as sample types. At least, it is seen that the guidebook preferred as the sample type. In the studies using the "binary sampling" group, it is understood that the most teacher-student and least teacher-teacher candidate sample types are preferred.

When LBSST studies were examined in the size of the data collection tool, the most documents, interview forms, success tests and surveys were used. In studies using two different data collection means, it is understood that the most attitude scale-success tests are preferred. Studies were examined according to the analysis method used and it was observed that qualitative analysis methods and predictive analysis methods (ANOVA, correlation, non-parametric, MANOVA) were used at most.

Conclusion and Discussion

In this study, 221 studies were reached and analyzed as a result of the searches. According to the analysis, it was determined that there are fewer doctoral dissertations within the scope of the research. The reason for this can be said that although the field of social studies education is not very old, doctoral programs have just started to become widespread.

Although there were fluctuations in the distribution of the studies by years, it was observed that the studies generally started to increase in 2013 and were conducted mostly in 2017. It is thought that the publication of the social studies course draft curriculum in 2017, the change of the curriculum in 2018, academic incentive applications and academic performance evaluations have been effective in the increase of the studies in recent years.

When the studies are evaluated according to the literary product used, it is seen that 22 different literary works are used and the story is the most preferred. As a result of the analysis, stories were used in 37 studies, but the storytelling method was used in 17 studies. In the studies that directly use literary products in social studies teaching, it was seen that the literary works of epic, politics, Hacivat and Karagöz, jokes, historical stories, humor, memoirs, letters, theater, performing arts were used very little, and no riddles were included. From the studies given in the category of music in the table, it was understood that the melody, song and music were used only once in LBSST studies and it was determined that there was a gap in these areas.

As a result of the analysis, it is seen that the qualitative research method is preferred the most and the mixed method is the least preferred. The reason for this situation can be explained as the importance of qualitative research has increased in recent years with more in-depth information obtained in accordance with its nature. Accordingly, it was concluded that qualitative methods were used more in collecting and analyzing data.

NORTHROP FRYE'İN MİT SİSTEMATIĞİNE GÖRE EYLÜL ROMANININ İNCELENMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Serrican Kabalcı, E. (2021). Northrop Frye'in Mit Sistematiğine Göre Eylül Romanının İncelemesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 621-633.

Geliş Tarihi: 31.01.2021
Kabul Tarihi: 03.03.2021
E-ISSN: 2149-3871

Öğr. Gör. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
eceserrican@hotmail.com
ORCID No: 0000-0002-3050-1717

ÖZ

Servet-i Fünûn döneminin önde gelen isimlerinden biri olan Mehmet Rauf; hikâye, roman ve oyun türünde eserler vermiş, düzyazı şiirler kaleme almıştır. Halit Ziya Uşaklıgil tarafından *Hizmet*'te yayınlanan "Düşmüş" adlı hikâyesiyle edebiyat âleminde tanınan Mehmet Rauf'un en bilinen eseri *Eylül*'dür. Mehmet Rauf'un aşkı merkeze alan romanlarından biri olan *Eylül*, psikolojik çözümler yapıldığı ve metnin sistematiğinin mevsim döngüsü üzerinden takip edilebildiği bir eserdir.

Edebî türleri mitle ilişkilendiren; komedi, romans, tragedya ve taşlama şeklinde sıralanan dört temel türün mit olduğunu belirten Northrop Frye, mitoloji kaynaklı bir bakış açısına sahip öncü bir isimdir. *Eleştirinin Anatomisi* adlı eserinde; komedi ilkbaharı, romans yazı, tragedya sonbaharı, ironi ve hiciv kışı temsil eder. Döngü içerisinde yer alan mevsimler aynı zamanda doğum, zafer, tecrit ve kahramanın yenilgisi şeklindeki aşamaları da karşılar. Frye'in sistematiğini oluşturduğu ve mevsim döngüsünü esas aldığı metin tertibi şeması, Mehmet Rauf'un *Eylül* adlı eserine de uygulanabilmektedir. Bu çalışmada, söz konusu mit sistematiği esere uygulanmış ve elde edilen bilgiler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Northrop Frye, *Eleştirinin Anatomisi*, Mehmet Rauf, *Eylül*, mevsim döngüsü.

ANALYSIS OF EYLÜL NOVEL ACCORDING TO NORTHROP FRYE'S SYSTEMATIC OF MYTH

ABSTRACT

Mehmet Rauf who was one of the foremost names of the Servet-i Fünûn period; produced works in the genre of stories, novels and plays, and wrote prose poems. Mehmet Rauf who has been introduced to the literary world with his story "Düşmüş" published by Halit Ziya Uşaklıgil in *Hizmet*, and *Eylül*, was his best-known work. As being one of Mehmet Rauf's novels focusing on love topic, *Eylül* is a work in which psychological analyzes are made and the systematic of the text can be followed through the seasonal cycle.

Northrop Frye who associates literary genres with myth and claims that there are four basic genres exist as comedy, romance, tragedy and stoning are myths is a pioneer name with a mythology-based perspective. In his work titled *Anatomy of Criticism*; represents comedy the spring, romance the summer, tragedy the autumn, irony and satire the winter. The seasons in the cycle also meet the stages of birth, victory, isolation, and defeat of the hero. The scheme of text layout, which has been formed by Frye in terms of the systematic and based on the seasonal cycle, can also be applied to Mehmet Rauf's work titled *Eylül*. In this study, the myth systematic was applied to the work and the information obtained was transferred.

Keywords: Northrop Frye, *Anatomy of Criticism*, myth, Mehmet Rauf, *Eylül*, seasonal cycle.

1. GİRİŞ

*Eylül*¹, 25 Mayıs 1316–1 Mart 1317/ 7 Haziran 1900–14 Mart 1901 tarihleri arasında *Servet-i Fünûn*'da tefrika edilmiş, sonrasında aynı yıl kitap olarak basılmıştır. Mehmet Rauf, *Eylül*'ü yazma sürecinin nasıl başladığını, 1919 yılında kendisiyle yapılan bir röportajında şu şekilde anlatmıştır:

“Bir gün Halit Ziya'nın yanında idim. Biz konuşurken kendisini ziyarete bir genç geldi. Lâkırdı arasında bunun o hafta tehhül edeceğini öğrendim. Düğünden ve o günden sonraki tasavvuratından bahsederlerken, bu adam balayını Büyükkada'da geçirmek istediğini, orada tuttuğu köşkü döşettiğini anlatıyordu. Ben Halit Ziya'nın gözlerinde acı bir esef bulutunun karardığını fark ettim. Ve bana öyle geldi ki, ruhu artık böyle bir saadetin kendisi için muhal olduğunu anlamaktan mütevellit bir meraretle burkulmuştu. İşte *Eylül*'ün esasını teşkil eden fikri, yani gençliğin akar bir su, esen bir rüzgâr gibi, gayr-i kabil-i men ve tehir bir surette uçup gittiğini takdir etmek, eylülde avdet-i bahar nasıl muhal ise, şimdi her şeyin faydasız olduğunu anlamak, ziyan olarak geçen güzel günlerin tahassürü ile harap olmak fikrini buradan kaptım. Bu fikir bana o kadar cazip, o kadar derin göründü ki, günlerce meşgul olarak işledim, tezyin ve telvin ettim. Romanın esasını hazırlayıp iki hafta sonra *Eylül*'ü yazmaya başladım.” (Özbalcı 1997: 24-25)

Mehmet Rauf, yazı hayatının başlangıcında yazdığı “Düşmüş” adlı hikâyesini, fikrini almak amacıyla Halit Ziya Uşaklıgil'e gönderir. Ondan cevap beklerken hikâyesinin *Hizmet* gazetesinde yayımlandığını öğrenir. Hikâyesinin yayımlanmasını “lütuf ve iltifat” olarak kabul etse de, Halit Ziya gerçekten beğendiği için hikâyeyi basmıştır. Bu hikâyede yepyeni bir dil, sezgi gücü ve anlatış tarzı bulmuştur. Halit Ziya, başta Fransız edebiyat akımlarının tesiriyle yazılmış birçok benzeri gibi bu hikâyenin de tercüme olabileceğini düşünmüştür. Sonrasında ise, “müstesna bir yaratılış karşısında” olduğunu kabul etmiştir. Hikâyenin *Hizmet* gazetesinde yayımlanmasından sonra aralarında başlayan mektuplaşma, yıllarca sürecek bir dostluğun başlangıcını oluşturmuştur (Tarım 2000: 38-39).

Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf'un edebiyat âlemindeki yükselişini ve yazara yönelik takdirini *Eylül* yayımlandığında şu sözlerle ifade eder:

“Mehmet Rauf bir iki romanıyla, birkaç küçük hikâyesiyle, tek tük mensur şiirleriyle Edebiyat-ı Cedide'nin en ziyade dikkati celbeden ve bunun için en ziyade hücumla maruz kalan uzvu idi. Onun hislerinde öyle derin ve ince şeyler vardı ki her eserin üst zarında dolaşan ve lafızdan, cümleden daha iç tabakalara inebilmekten aciz olan fikirler Mehmet Rauf'un biraz karışık ibarelerinde takılıp kalırlar ve bu yeni, yeni olduğu için garip lisanın altında ne olabileceğini merak etmezlerdi. Hâlbuki onun ta ilk tecrübelerinden başlayarak bütün yazdıklarının arasından “Eylül” muharririnin belirmeye başlayan sanatı görülüyordu. Bunu aramızda görmekten hali değildik, öyle ki “Eylül” çıkınca hiç taaccüp etmedik, sadece hayran olduk.” (Uşaklıgil 2014: 718)

“İlk eserim son üstadıma” ifadesiyle Halit Ziya Uşaklıgil'e ithaf edilen *Eylül*, *Servet-i Fünûn* dönemi romanını en iyi temsil eden eserler arasında yer alır. Yasak bir aşkı anlatan *Eylül*, eşi tarafından ihmal edilen bir kadının, eşinin akrabası olan bir genç ile yakınlaşmasını işler. *Eylül*, aşk maceralarını işleyen romanlardan ayrı bir yerde olduğu gibi olayların seyri ve entrika yönünden de farklılık gösterir. Yasak bir aşk işlendiği hâlde samimi bir üslup ve cinsellikten soyutlanmış bir anlatım tercih edilir. Romanda aşkın doğuşu, gelişim aşamaları, ruhlarda açtığı yaralar anlatılır; tüm bunların psikolojik etkileri gösterilmeye çalışılır. Eser içerisinde aksiyonun ve geniş bir şahıs kadrosunun bulunmaması, psikolojik tahlillerin istenilen genişlik ve derinlikte yapılmasını sağlar (Törenek 1999: 75).

¹ Mehmet Rauf, *Eylül*, Özgür Yayınları, İstanbul 2014. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

Mehmet Rauf'un romanlarının temelini; kadın-erkek ilişkilerinde görülen duygusal gelgitler, platonik aşklar, zor elde edilen mutluluklar ve evlilik kurumuna dair fikirler oluşturur. Bunun nedeni, Rauf'un kişiliğinde ve hayatında gizlidir. Bütün eserlerinde sözün dönüp dolaşp aşka gelmesi, aşkın her çeşidini ve hâlini işleminin nedeni gerçek bir aşk yazarı olmasıdır. Yazarın ruhunda ve hayalinde yaşattığı ideal sevginin hayal yoluyla tatmin edildiği bu romanlarda, aşkın ön planda yer alması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, Mehmet Rauf'un romanlarındaki kahramanları, kendi hayatının yansımaları olarak görmek mümkündür (Serrican Kabalcı 2018a: 17-18).

Mehmet Rauf'un hayatında aşk, bir mabedin ateşi gibi bir kadın için yanmaktan ibarettir. Ancak bu ateşin ilahesi sık sık değişir. Rauf, sevmek için yaratılmış bir insandır ve kendi tabiriyle her güzel şey kalbinde bir yara açarak geçer. Güzelliğin bütün tecellilerine açık olan Rauf, hissiyatın elinde sürüklenip gitmekten ve ihtirarla gözünü karartmaktan kurtulamaz (Yalçın 1935: 149). Buna rağmen, bir aşk romanı olan *Eylül*, Mehmet Rauf'un ahlak dersi verdiği bir eser olarak okuyucu karşısına çıkar. Karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aşk seviyesinde kalmış olsa da; Suat, kurduğu evlilik dışı ilişkinin bedelini acı ve ızdırap çekerek öder. Güzel ve iyilik dolu bir kadın olan Suat'ın çektiği sıkıntılar, aile kurumuna yönelik saygının yazar tarafından telkin edilmesini sağlar (Özbalcı 2015: 180).

Bu sonun nedeni, biraz da o dönem içerisinde hâkim olan "yüce kadın" idealinin dışı vurumudur. Yüce kadın, âşık olunup uğruna her şey feda edilecek kadındır, aynı zamanda cinsiyetten uzaktır. Cinsiyetten sıyrılmış bir kadın, iki şekilde anlatılır. İlkinde, kadın çirkin gösterilerek cinsel çekicilik günahından korunur. İkinci anlatımda ise, kadın güzel ve çekici olmalı ama yanına erişilmemelidir. Çünkü genel algıya göre, cinsiyet kirlî ve çirkin bir şeydir. Cinsel yanı yadsınan, aşağılanan bir aşk ilişkisinin çerçevesini oluşturduğu *Eylül*, Suat ve Necip'in evde çıkan bir yangında alevler içinde kalmasıyla son bularak günahsız bir sona ulaşır (Belge 2014: 346).

Eserin adı olan "eylül" sözcüğü, çağrışım gücü yüksek ve sembol anlamı olan bir sözcüktür. Bir mevsimin bitimini, diğerinin başlangıcını haber verir. Bu ayda hava gibi insanların duyguları da olumsuz manada değişime uğramaktadır. Özellikle hayallerden sıyrılmamanın, hakikatle yüzleşmenin ve doğum-ölüm döngüsünün de göstergesi olan bir zaman dilimidir (Zariç 2017: 539). Roman, tıpkı tabiatın değişime uğradığı eylül ayı gibi, insanların tabiatlarının da farklılaştığına ve bu değişimin mevsimlerle takip edilebildiğine işaret eder. Her şeyin sararıp solduğu bu ay, romanın başlığı olarak seçilse de; eser içerisinde mevsim değişimlerini gösteren diğer aylara da yer verilir. Romanda kullanılan bu döngü, Northrop Frye tarafından oluşturulan ve mevsim döngüsünün esas alındığı metin tertibi şemasına uymaktadır. Frye'in mit sistematüğinde komedi, romans, trajedi ve hiciv türleri yılın mevsimleri ile eşleştirilir. Komedi ilkbaharı, romans yazı, tragedya sonbaharı, ironi ve hiciv kışı temsil eder. *Eylül*'ün de ilkbaharın şen havası içinde başladığını, Suat ve Necip'in aşklarının yaz aylarının romantik atmosferinde yaşandığını, sonbaharın tragedyası içinde her ikisinin de aşk acısı çektiğini ve kışın karanlığı içinde çıkan bir yangında birleştiklerini söylemek mümkündür.

2. NORTHROP FRYE'İN MİT SİSTEMATIĞI

Bilinç ve bilinç dışı arasındaki ilişki üzerinde çalışan psikoloji bilimi, insan ruhunu konu alması bakımından edebiyat ile ortak bir çalışma alanına sahiptir. Edebî eserlerdeki psikolojik unsurların saptanması psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud ile başlar. Sonrasında Freud'un ekolünden ayrılarak "Analitik Psikoloji" kuramını oluşturan Carl Gustav Jung ile devam eder. Bu teorilerde, insan psikolojisi ve edebiyat birlikte ele alınmış; edebî eserin oluşum aşamasından ortaya çıkış sürecine kadar olan aşamalar psikoloji ile ilişkilendirilmiştir.

Psikolojinin verilerinin edebiyat alanında kullanılması ile birlikte insan ruhunun derinlikleri, geçmişin şimdiki zamana yansımaları ve sanatçının yaratma sürecindeki eğilimleri araştırılmaya başlanmıştır. Edebiyatın yararlandığı bir disiplin olan psikoloji, yazarın çocukluğundan eseri yazma sürecine kadar olan dönem hakkında ipuçları verir ve eserin bünyesine sinmiş olan düşünceleri açığa çıkartır. Eseri oluşturan bu yaratıcı süreç, bilinç dışında uyuyan

sembollerinin canlandırılması ve bu sembollerin özenli bir şekilde düzenlenip şekillendirilmesi sürecidir (Emre 2006: 317-324).

İnsanoğlunun atalarından miras kalan psikolojik izleri arketip olarak adlandıran Carl Gustav Jung, arketiplerin benzer düşüncelere, imgelere ve duygulara yol açtığını belirtir. Platon'un ideaları gibi arketipler de, "ilk örnek/ilk model" olarak adlandırılır ve insanlığın en eski mirasını oluşturur. İnsanların ortak bilinç dışında yatan ve insanoğluna derinlerden seslenen psişik davranış formlarının eserlerde de takip edilebileceğini savunan arketipsel eleştiri, 20. yüzyılda ortaya çıkan eleştiri yöntemlerindedir. Arketipsel eleştiri yönteminin doğmasında etkili olan kişiler, farklı bakış açılarıyla ortak bilinç dışının dışı vurumlarının hangi yollarla aktarıldığını araştırmışlardır. *Altın Dal* adlı eseriyle ilkel ayınlar hakkında temel bilgiler veren James G. Frazer, mitos ve imgelerin kökenini araştıran Mircea Eliade, sembol dilinin özelliklerini anlatan Erich Fromm, arketiplerin masallara yansıma şekillerini inceleyen Vladimir J. Propp, "aşama arketipi" olarak adlandırdığı kuramıyla kahramanın yolculuğuna eşlik eden arketipleri tek ana mitos altında toplayan Joseph Campbell arketipsel eleştiri alanında eser veren yazarların başında gelmektedir. Edebiyat türlerini arketipsel düzlemde inceleyen ve eserlere mitlerin nasıl yansıdığını araştıran önemli isimlerden biri de Northrop Frye'dir. Frye, *Eleştirinin Anatomisi* adlı eserinde mitleri, devinim hâlindeki dört mevsim ile ifade eder. Her bir mevsimi de bir edebî türle ilişkilendirir (Serrican Kabalcı 2018b: 75).

Zengin bir çağrışım alanına sahip olan arketipler, evrensel sembol hazinesini kullanarak sınırsız bir ifade gücüne kavuşur. Arketipik analiz sayesinde, eserde tekrar eden öğeler ve insan taklidi eylemler ortaya çıkarılır. Bu nedenle arketiplerin incelenmesi, bir bütünün parçası olan edebî sembollerin de incelenmesi anlamına gelmektedir. Bir bütünün parçası olan edebî eserleri, tür bazında inceleyen kişi Northrop Frye'dir. Frye; komedi, romans, trajedi ve hiciv türlerini yılın mevsimleri ile eşleştirir. Komedi ilkbaharı, romans yazı, tragedya sonbaharı, ironi ve hiciv kışı temsil eder. Bu dört mitos, temel bir mitin dört ayrı boyutunu içerir. Döngü içerisinde yer alan mevsimler; doğum, zafer, tecrit ve kahramanın yenilgisi şeklindeki aşamaları karşılar.

Frye tarafından oluşturulan bu sistematiğe, yılın mevsimleri mitosla karşılandıktan sonra her birinin özellikleri, karakterleri ve imge çeşitleri açıklanır. Onun düşüncesine göre başta mitos vardır. Tarihi gelişme sonucunda hicve yönelme yaşansa da, sonunda yine mitosa dönüş olacaktır. Bu durum, edebiyatta çevrimsel bir devinimin olduğunu göstermektedir. (Moran 2002: 224-225)

2.1. İlkbahar Mitosu: Komedi

Komedyanın hareket düzeninde kahramanlar, oyun boyunca engellere karşı koyarlar; oyunun sonunda ise olay örgüsündeki bir şaşkınlığa sayesinde arzularına ulaşırlar. Kahramanın önüne çıkan engeller, yaşadığı olaylar ve bunların üstesinden gelme durumu komik çözümü gerçekleştirir. Eylemdeki çözülme zamanı, komik keşiftir; oyunun sonu ise, eğlence ve şenliği temsil etmektedir. Kahramanın aşması gereken engellerin kaynağı babadır. Bu nedenle komedi, oğul ve babanın arzusu arasındaki çekişmeleri içerir. İsteklere karşı çıkan babadır; eğer o değilse, onu temsil eden daha yaşlı ve daha varlıklı bir rakiptir. Bu kişilerin babanın vekili oldukları, kahramanı kışkırtan öfkelerinden anlaşılır. Komedyanın amacı, olabildiğince çok sayıda insanı kendine çekmek olduğu için engel olarak görülen günah keçisi konumundaki karakterler çoğunlukla uzlaştırılır, dönüştürülür ve sonra da reddedilir. Böylece komedi mutlu bir sona doğru gider, olması gerekenler ahlaki olmasa da toplumun onayını alır (Frye 2015: 194-200).

2.2. Yaz Mitosu: Romans

Her devirde etkin olan toplumsal ya da entelektüel sınıf, ideallerini bir tür romans biçiminde yansıtmaya eğilimi taşır. Bu nedenle, edebî biçimler içinde doyuma ulaştıran ve düşe en yakın olan tür romanstır. Her türlü ideal, erdemli erkekler ve güzel kadınlar tarafından temsil edilir. Bu sınıfın genel üstünlüğüne yönelik tehditler ise, kötü kahramanlardan gelir. Zamanda ve mekânda hayalî bir altın çağ arayışı, umutları ve arzuları kovalayan bir geçmiş özlemi, romansın büyümeyen bir çocuk olma niteliği taşıdığını gösterir (Frye 2015: 220).

Romansın temelini macera oluşturduğundan birbirini izleyen parçalar ve kurmaca ön plandadır. Romans içinde ana karakter türlü maceralara atılır, yıllara meydan okur ve başladığı

macera başarıya ulaştığı anda hikâye sona erer. Romans mite yaklaştıkça, başarıyı elde eden kahraman ilahî özellikler kazanır; karşısındaki düşman ise, şeytani mitik özellikler kazanır. Kahraman ve düşman arasındaki bu çatışmada; düşman “karanlık, düzensizlik, verimsizlik, can çekişen yaşam ve yaşlılıkla”; kahraman “ilkbahar, gün doğumu, düzen, bereketlilik, dinçlik ve gençlikle” özdeşleştirilir (Frye 2015: 220-222).

2.3. *Sonbahar Mitosu: Tragedya*

Kaynağını Yunan kültürünün oluşturduğu tragedya, insan karakterinin doğal yapısını edebiyata eklemiştir. Dört tür içerisinde; komedyada mutlu sona ulaşmak için eylemleri saptırılmış, romansta hayalî, hicivde karikatür olmaya yatkın, tragedya ise bir düştan azat edilerek sınırlandırılmış durumda olan karakterler yer alır. Tragedyadaki tipik trajik kahraman, ilahî olanla tamamen insani olan arasında yer alır. Düşmanlığı kışkırtan ya da bir tür düşmanlık durumunu miras alan kahramanın yer aldığı tragedya, dengeye dayalı bu hareketin tamamlanması ile çözüme ulaşır (Frye 2015: 241-244).

2.4. *Kış Mitosu: İroni ve Hiciv*

Kavgacı bir ironi olan hiciv; hazırcevaplık, mizah duygusu ve saldırganlık içerir. Mizahsız saldırı ya da saf itham, hicvin sınırlarını oluşturur. İçeriğinde ise, ulusal düşmanlıklar, züppelik, ön yargı ve çabuk sönen kişisel kırgınlıklar vardır. Hiciv, parçalayıcı bir etkiyle klişeleri, fosilleşmiş inançları, batıl korkuları, çılgın teorileri, dogmatizmleri, baskıcı modaları ve toplumun özgür hareket etmesine engel olan her şeyi hedef alır. İnsani boyutları göz önüne sermesi, toplumsal ve psikolojik açıklamalar yapması, tecrübeye dayalı ve gerçekçi bakış açısını benimsemesi, insanın sefaletini anlamlandırması bakımından diğer türlerden ayrılır. Bu özellikleriyle diğer evreler arasında en samimi, açık sözlü ve gerçekçi olan evredir (Frye 2015: 260-278).

Komedi miti, şafak ve doğum evresini karşıladığı için yeniden doğuşun ve yaratılışın temsilcisidir. Bu da ona, yenilenme özelliği kazandırır. Romans, evliliği ve başarıyı temsil ettiği için cennete girişin mitidir. Trajedi, düşüşün ve kurban olmanın temsili olduğu için kahramanın yalnızlığını içerir. Taşlama ise, kaosun ve her şeyin dağılmasının simgesidir. Bu nedenle, kahramanın yenilgisi ile sonuçlanan döngünün son halkasını oluşturur (Korucu 2006: 67).

Frye’a göre, ne zaman ortaya çıkmış olursa olsun her yazın metni mutlaka komik, romantik, trajik ve ironik anlatılardan bir ya da birkaçından oluşur. Edebî türlerin hepsinde bu anlatı biçimleri kullanıldığı için de, “yeni” anlatı diye bir şey olamayacağını savunur. Çünkü anlatılar tarihsel değil, mevsimseldir. Eser içerisinde ya da eserler arasında görülen anlatı türlerinin değişimi, toplumsal süreçlerle değil de mevsimlerin devinimleriyle kıyaslanmalıdır (Parla 2012: 44). Bu sistematiğe göre, “komedi/ilkbahar”ın aydınlığı ile başlayan, “romans/yaz”ın neşesi ile doruk noktasına ulaşan, “trajedi/sonbahar” ile sararıp solmaya başlayan evreler; “taşlama/kış”ın gelmesi ile dağılarak yerini ölüme terk etmektedir.

3. *EYLÜL’DE MİT SİSTEMATİĞİ*

Yasak bir aşkı işleyen *Eylül* romanı; Suat, Süreyya ve Necip arasında yaşanan üçüzlü bir aşkın psikolojik çözümlenmelerle ilerleyen anlatımından oluşur. Suat ve Süreyya’nın evliliğinde, Süreyya’nın yaz aylarını geçirmek için Boğaziçi’nde bir yalıya taşınmak istemesi, o zamana kadar tekdüze geçen yaşamlarında bir dönüm noktası olur. Eşinin isteklerini ve mutluluğunu her şeyden üstün gören Suat, babasından aldığı para ile Süreyya’nın bu isteğini gerçekleştirir. Ailenin yanından yalıya taşınması, Süreyya’nın halasının oğlu Necip’in ziyaretlerini sıklaştırması, Süreyya’nın balık ve sandal tutkusuyla eşini ihmal etmesi sonucunda Necip ve Suat’ın birlikte geçirdikleri zaman çoğalır. Evliliğe karşı olan Necip, Suat ile birlikte geçirdiği zamanlarda onun gibi bir eşe sahip olmayı düşler. Suat, Necip’in hürmet ve sessizlik içinde büyüyen aşkını; mümtaz ve derin bir aşkla sevilme arzusu nedeniyle kabul eder. Söze dökülmeden aralarında kurulan sevgi bağı, yalıdan ayrılıp tekrar aile yanına taşınmaları ile zor bir sürece girer. Pişmanlık ve suçluluk duygularıyla dolu olan bu aşk, konakta çıkan yangında Suat ve Necip’in alevler içinde kalmasıyla son bulur (Serrican Kabalcı 2018b: 346). Romanın sonunda yer alan:

“(…) fakat sonra Süreyya, Necip’in vahşetle haykırarak içeri atıldığını gördü, “Necip!” diye koşmak istedi, fakat dehşetli bir çatırtı ile tavanın yıkılıp oda kapısının ateş içinde kaybolduğunu görerek deli gibi geri döndü.” (s. 288) ifadesi, alevler içinde kalan Suat ve Necip’in öldüğünü okuyucuya sezdirir.

Eylül’de, sayılarla ayrılmış yirmi iki bölüm vardır. Eserin adı, yaz mevsiminin kışa döndüğü ve tabiatta değişimin yaşandığı bir aydır. Aynı zamanda insanlar üzerinde de duygusal olarak etkili olan bu dönem, hüznü dolu bir mevsimin başlangıcını haber vermektedir. Ancak romanda işlenen zaman dilimi, nisan ayında başlamış ve kışın başlangıcıyla son bulmuştur.

Eserin başlangıcını oluşturan ilk iki bölüm, Frye’in mit sistematiğinde “komedy/ilkbahar” dönemine denk gelir. İlk cümleden mevsimin ilkbahar olduğu anlaşılır: “Bu nisan gününün saat on birde başlayan yağmuru yarım saat sonra dinmiş, nem-nâk bir hadaretin fevkinde şimdi zerrin incileriyle lacivert bir sema titriyordu; topraktan, ağaçlardan intişar eden ratip nefehatta müessir bir nüfuz vardı.” (s. 11) Frye sistematiğinde ilkbahar mitos, komedyadır. Komedyanın aksiyonunda kahramanın önüne çıkan engeller, babadan ya da babanın yerini alan başka bir kişiden kaynaklanmaktadır. Bu iki kişinin yani oğul ve babanın arzusu arasındaki çekişme, bunun sonucunda kahramanın karşılaştığı engellerin üstesinden gelmesi komik çözümlü gerçekleştirilmektedir. Yazar, bu çekişmeyi işlerken gençlerin yanındadır. Bu nedenle her toplumda, toplumun yaşça büyük üyeleri komedyada yıkıcı bir şeyler bulur (Frye 2015: 196).

Komedyada yer alan engellerin başında yer alan oğul ve baba arasındaki arzu çatışması, Süreyya ile babası arasında da vardır. Süreyya’nın kızgınlığının ve üzüntüsünün nedeni, babasının kendisine yönelik tutumudur:

“Süreyya’nın bu gece canı pek sıkılıyordu. “Adam bırak!” dedi. Pederine dargınlığını bütün köye teşmil ediyordu; sayfiyeye çıkacakları zaman o kadar ısrar etmiş, fakat bu sefer de sahil bir yere gitmeye babasını razı edememişti. (...) O bütün kışın Boğaziçi’ni kurarken yine koşup geldikleri şu çöplük, çocukluğundan beri yaşaya yaşaya usandığı bu kenar-ı vahdet onu artık çıkıp gezmekten men edecek kadar bıktırmıştı; pederine karşı bir şey yapamamasının intikamını almak isteyerek hırsını başkalarından çıkarıyor, buradaki hayatın aleyhinde bulunmak için her şey kendisine bir vesile oluyordu.” (s. 11-12)

Süreyya’nın hayalini kurduğu, evin kasvetli havasından kurtulup gitmek için can attığı yer Boğaziçi’dir. Ancak babasına bu isteğini kabul ettiremez ve bir cehennem olarak gördüğü İstanbul’daki eve hapsolür. Süreyya için Boğaziçi’ne taşınma isteğinin diğer nedeni de, kendi başlarına kalacakları için eşile birlikte daha mutlu olacağına yönelik inancıdır. Bunun için babasının fikrini değiştirmesini bekler, ancak bu durum hiçbir zaman gerçekleşmez. Bu durum, komedyanın dönüştürme eğilimine paralel bir bekleyiştir. Komedyada mutluluğa engel olan kişilerin uzlaştırılması, dönüştürülmesi ya da basitçe reddedilmesi gerekir. Çünkü engellere karşı koyan kahramanın arzusuna ulaşma çabaları hareket düzeninin temelini oluşturur. Bu çabanın ödülü ise, eğlence ya da şenlikle biten bir çözümlüdür. Süreyya, babasıyla uzlaşamadığı için ondan ayrılıp kendisinin gitmesi gerekir. Ancak buna engel olan maddi durumunun yetersizliğidir: “Fakat işte babam razı olmuyor, babam razı değil... Çünkü, çünkü istemiyor, sevmiyor, hepsi işte ondan. Eğer o istese biz mesut olacağız... Bak, saadetimize ne kadar ehemmiyetsiz bir mâni var... Sonra elini kaldırıp gayr-ı merî bir düşmanı tehdit eder gibi “Ah para!” diye söylendi.” (s. 14)

Süreyya’nın çaresizliğini gören ve kocasını mutlu etmek için her türlü fedakârlığı göze alan Suat, babasından para ister. Onun bu kararı almasındaki en büyük etken, Boğaziçi’ne gidemeyen Süreyya ile eğlenen ev halkıdır. Ev halkından habersizce tüm işleri tamamlayıp buradan gidecekleri günü bekleyen Süreyya, bu duruma bir çocuk gibi sevinmektedir:

“Aman burada bir dakika durmayalım, şu menhus yerden kurtulalım... Ah ne zevk, Necip, ne zevk!.. Hepsine birden ‘Biz yarın gidiyoruz artık, bugün yalı tutuldu.’ demek ne zevk!.. Billahi Fatin’in lokması boğazında kalır. Gözlerinin ne hırs ile açıldığını buradan görüyorum! Ah bir kere o gün gelse, o gün, o saat gelse bir kere...” (s. 34)

Boğaziçi'ndeki yalıya yerleşme, komedyanın karşılık geldiği ilkbahar mevsiminde gerçekleşir. Yenilenmenin ve yeniden doğuşun yaşandığı bu evrede, komedyanın mutlu bir sona doğru hareket etme eğilimi görülür. Komedyanın genel düzeninde yer alan kahramanın uzaklaşması ve her şeyi ardında bırakarak kaçması, bu taşınma sayesinde gerçekleşir. Süreyya, arzularına boyun eğerek tüm ailesinden özellikle de babasının neden olduğu mutsuzluğundan kaçmıştır. Yalının tutulmasının ardından söylediği: “Aman kaçalım, yarından tezi yok kaçalım.” cümlesi, bu durumu örneklemektedir. Bu aşamayı, tecrübenin dünyasından çıkıp romansın ideal dünyasına geçiş izlemektedir.

Eserde üçüncü bölümden on ikinci bölüme kadar olan kısım, Frye'in mit sistematüğinde “romans/yaz” dönemine denk gelir. Süreyya, Boğaziçi'ndeki yalıya taşınmalarının ardından Necip ile karşılaşır. Aralarında geçen konuşmadan ilkbaharın sonu, yaz mevsiminin başlangıcı olan mayıs ayında oldukları anlaşılır. “Mayıs, Boğaziçi mevsimidir, azizim, Boğaziçi! Sade mayıs değil, bütün sene...” (s. 45) diyen Süreyya, romansın temel ögesi olan macerayı başlatacak ve olayların merkezinde yer alacak kişiyi yani Necip'i evlerine davet eder. Necip'in bu mutlu aile yuvasını ziyaret ettiği zamanlar şenlik havasında geçer. Süreyya'nın coşkun sevincinde ve Suat'ın mutluluğunda yeni evlenmiş karı koca harareti ve mutluluğu görülür:

“Birbirlerine karşı ilk günlerin şevk ve inşirahına benzer böyle bir irtibatları vardı; buraya geldiklerinden beri hayatları hep inşirah ile hep yeni iştiyaklarla geçiyordu. Süreyya'nın çocukça sevinmeleri, delilikleri oluyordu. (...) Süreyya'yı böyle yeniden müştak ve pür-neşe buldukça emeline nail olduğundan dolayı mesut oluyordu.” (s. 62)

Onların bu mutluluğunda Necip'in de emeği olduğu için, Suat ve Süreyya onun gelişini dört gözle bekler. Bu bekleyiş Suat açısından biraz da musiki ile ilgilidir. Suat ve Necip'in ortak zevki müziktir. Suat'ın piyano başına geçişi ve notaların büyüsünde aynı zevki bulmaları Necip'e mutluluk vermektedir. Müziğin ruhlarında oluşturduğu samimiyetle sohbet eden Suat ve Necip, farkında olmadan birbirlerini sevmeye başlar. Aralarındaki söze dökülmemiş aşkta, “(...) gözlerin, dudakların söylemekten, anlatmaktan o kadar titredikleri kalpten taşıp gelen şeyleri takrir için musiki kendilerine yardım ediyor, sanki ruhları için bir vesile-i telakî oluyordu.” (s. 151)

Necip bu hislerinin etkisiyle Suat'ı her zaman yanında hissetmek için onun eldiveninin bir tekini alır. Ancak hastalanıp kendini bilmez hâlde yatağa düştüğünde, bu eldiveni Suat görür ve gizli aşk ortaya çıkar. Suat, Necip'in kendisini uzaktan sevmesinden; Necip ise, Suat'ın sessiz kalışından memnun olur. Gönüldeki duyguların dile dökülmediği bu ilişki biçimi, ikisini de mutlu eder:

“Bu, ümidin, tasavvurun fevkinde bir saadet veriyordu. Necip, Suat'ın melek safiyetine benzettiği sükûn ve ismetine meftun oluyor; Suat, Necip'in hürmet ve kitmanına müteşekkir kalıyordu. Necip, onun sükûn ve sükûtunda öyle bir mana-yı esrar, öyle bir zulmet-i mana görüyordu ki, bu kendindeki sır ve zulmet ihtiyacını, meçhuliyetler içinde feda-yı can edilecek fırtınalı hanımlar ihtiyacını memnun ediyor, onu ölümlere kadar minnettar ve mesut ediyordu.” (s. 150)

Suat ve Necip arasında büyüyen bu aşk, umutları ve arzuları çoğaltan yaz mevsiminde başlar. Mutlu günlerin yaşandığı romansın büyümlü atmosferini, acı dolu günler takip eder. Eserde on ikinci bölümden on altıncı bölüme kadar olan kısım Frye'in mit sistematüğünde “tragedya/sonbahar” dönemine denk gelir. Gün batımının karanlığa gömüldüğü ve düşüşün yaşandığı bu evrede trajedi vardır. Romanın bu bölümünün mevsim olarak sonbahara denk geldiği şu satırlardan anlaşılır: “İlk haftadan sonra gezmeler tekrar başlamıştı. Artık sonbaharın hazin tehacümü arasında ilk ayların feyz-i cûş-a-cûşu ile şimdiki akameti mukayese ederek geziyorlardı. Süreyya bu sene kışın burada kalmak arzusunu gösteriyor, hep bunu tasvip ediyorlardı.” (s. 151)

Zamanı bildiren yukarıdaki alıntıdan, Suat ve Süreyya'nın Boğaziçi'nde kalmaya devam etmeyi istedikleri anlaşılır. Necip de bu taşınmanın gerçekleşmesini istemez. Çünkü Suat'ın İstanbul'a gidişi, onların rahatça görüşmesine engel olacaktır. Suat'tan ayrı kalmamak için çözüm yolu arayan Necip, hislerine mağlup olarak duygularını Suat'a açar. Duydukları karşısında

gözyaşlarına engel olamayan Suat, oradan uzaklaşır. O uzaklaşırken, “Yağmur dışarıda kâh bir sağanakla seri ve mütehevvir, kâh bir sükûnla rakid ve yorgun yağıyordu.” (s. 166) şeklinde geçen ifade, mevsimin sonbahar olduğunu tekrar sezdirir. Suat’ın kaçışını bir ümit ışığı olarak gören Necip, daha fazla orada durmadan, yağmurun ıslattığı yollardan kaldığı otele doğru gider.

Trajedide hâkim duygu olan hüznün ve kişilerin çektiği acı, Necip’in Suat’tan beklediği cevabı alamamasıyla doruk noktasına ulaşır. Suat’ın hislerinin ne olduğunu bilmeyen Necip, onu ezen şüpheler altında günlerini ümitsizlikle geçirir. Yaşadığı gelgitlerde, sevdiği kadının kocası olan Süreyya’yı kıskanır:

“Kendisi Suat’ın hayatında hiçbir şey, bir eğlence iken, Süreyya, lâkin Süreyya onun sahibi, amiri, ruhu idi; onların hayatları birbirinin idi; o, onu bakir ve masum almış, senelerce onunla yaşamıştı. Hatta Suat kendisini sevseydi bile onun gibi olmasına her şey mani idi. (...) O hâlde, sevilse bile, bu yalnız bir cerihadan başka bir şey değildi. Hâlbuki hiçbir zaman Suat kendini her şeyi bırakacak kadar sevmezdi. Hatta bir parça bile seviyor muydu? Kendine temin edebilir miydi ki Suat tarafından sevilirdi? Bu mülahazaların altında zebun, mustarip, hâlâ o ihanet yarasıyla mecruh, tekrar onları görmemek için oradan kalktı.” (s. 177-178)

Necip sadece kendisinin acı çektiğini düşünse de, Suat da aynı hisleri paylaşmakta ve içten içe Necip’i sevmektedir. Suat, bu sevginin masum olduğuna inansa da, yasak olana meyiletmesi nedeniyle kendinden utanır. O ana dek sorgulamadan yaşadığı, hiçbir müdahalesinin olmadığı hayata karşı büyük bir nefret duyar. Her zaman olumlu baktığı hayatının ne derece anlamsız olduğunu ve kendini mutlu bir kadın olarak görmekte ne kadar yanıltıldığını anlar. Suat’ın tüm benliği, tıpkı hüküm süren eylül ayı gibi hüznün doludur:

“O zaman Suat’ın da hayatının şu devresi kendi ömrünün, kendi kadınlık hayatının eylülü gibi geldi. Eylül... Birkaç gün hava ne kadar güzel olsa bu kadarcık fâni bir güzelliğe bile minnettar olmak lazım gelen bir ay. İçine birkaç günlük kış hücumundan acı düştüğü için, o güzel havaların, devamlı yazın artık nasıl geçmiş, sade bir mazi olmuş olduğunu hissettiren bir esef ve hasret ayı... Onun hayatı da öyle değil miydi? Son günlerin letafeti ile beraber, şimdi yine imkânsızlığa, yine hüznün ve kasvete düşmemiş miydi? Tıpkı şimdi düşündüğü gibi, nasıl yaz elindeki saadetten bîhaber geçip ilk kış hücumuyla teessüf ederse, o da demin anlamamış, tahassür etmemiş miydi? Tekrar hayatına başlamak arzusu, bugün tekrar yaz olmak emeli gibi değil miydi? Bir senedir onu harap eden endişelerin, melallerin ne olduğunu artık iyice görüyor, “İşte benim eylülüm!” diyordu.” (s. 182-183)

“Ne renk, ne rayiha... İşte yapraklar ölüyor... Rüzgâr insafsız, yağmur muannit, her şey çürüyor, oh, her şey çürüyor... O zaman eylül kendine tabiatla ilk fütür ayı, fâniliği ilk his ayı, ilk mücadele-i elime ve gayr-ı müsmire arzusu gibi, tahassürüyle hayatın ne olduğunu anlayıp bîhaber geçen güzel mazinin tahassürüyle ilk boyun bükülen ay gibi göründü.” (s. 184)

Bir umut ışığı görmeden, vicdan azabıyla geçen günlerin ardından Necip, ikisi arasındaki ilişkinin ruhların evliliği olduğunu ve masum bir şekilde sürdürülebileceğine inanmaya çalışır. Bu masumane savunmaya rağmen içinde buldukları durum, aşklarının saflığına gölge düşürür:

“Nasıl süslenirse süslensin bu yapılan şeyin yine hainane gizlenmek istenildiğini, yine hainane titremeklere, sonra birbirinden utanıp ezilmelere, kızarmaklara, sararmaklara, helecanelara sebep olduğunu görerek bunda cinayetten başka bir de meskenet, hem de pek lüzumsuz, pek çirkin bir meskenet buluyordu.” (s. 210-211)

Romanda bu bölümlerin denk geldiği tragedya, ezici karamsar bir ruh durumunu içerdiğinden ne dramaya ne de onun felaketle sonlanan eylemlerine bağlıdır. Trajik yapı birliğinin

bir parçasını kahramanın eylemleri oluşturur. Kahramanın karşıt ya da denkleştirici bir hareket içinde yer alan tüm eylemleri, tragedyayı çözüme ulaştırır. Böylece tragedyanın evreleri “kahramansı”dan “ironik”e doğru ilerler (Frye 2015: 243-244).

Eserde on altıncı bölümden son bölüme kadar olan kısım Frye’in mit sistematüğinde “taşlama/kış” dönemine denk gelir. “Taşlama/kış” döneminde karanlık, dağılma ve ölüm hüküm sürer. Boğaziçi’ndeki mutlu günlerin sona erdiğinin ve kışın geldiğinin habercisi, Süreyya’nın şu cümlesidir: “Öyle ya, artık iyice kış geldi...” Süreyya’nın bu sözü, Suat’ın gerçeklerle yüzleşmesini sağlar. Suat, İstanbul’daki evin ve eşinin ailesinin, hayatını çekilmez hâle getireceğinden korktuğu için kışın da Boğaziçi’nde kalmak ister. Bu isteğini kocasına söylediğinde; Süreyya kışın geri döneceklerini ve bu kararından asla vazgeçmeyeceğini, Suat’ı üzmeğe pahasına kırıcı bir şekilde söyler. Israr etse de, Süreyya’yı bu kararından geri döndüremeyen Suat için: “Koca denilen birinin haklı haksız keyfine esir olmaktan başka bir şey olmayan, mesut denilenleri ise onun her türlü hevesatına bilâşart münkad ve ram olmaktan ibaret olan bu izdivaç ona menfur (...)” (s. 217) gelmeye başlar.

Aralarında geçen bu tartışma sonucunda Suat, Süreyya’yı bir düşman olarak görmeye başlar. Kendi hayatı üzerine düşündükçe, bu zamana kadar Süreyya ile nasıl yaşadığına şaşırır. Suat için İstanbul’a dönmekle her şey bitecek, yaşadığı mutlu zamanlar geçmişte kalacaktır. Necip’in yanında kalamayışına ve onu seçemeyişine üzülen Suat, Süreyya’nın arzusuna boyun eğip İstanbul’a dönmek zorunda kalır. Eve döndüklerinde öncesinde hoşgörülle yaklaştığı her şey onu rahatsız eder. Sadece Necip’in ziyaretlerine sevinse de, çevresindekilerin bir şeyden şüpheleneceklerini düşündüğünden onunla da rahatça konuşamaz. Tıpkı sonbaharda yaşadığı çöküşte olduğu gibi, kış mevsiminin de her şeyi çürüttüğünü ve harap ettiğini düşünür. Bu durum: “Suat ölüyordu, her şey onu öldürüyordu.” cümlesiyle dile getirilir. Necip’in duyguları da tıpkı Suat’inkiler gibidir: “Evet artık ölmek istiyordu, mademki her şey bitmişti, mademki her şey bu derece bitmişti, artık ölecekti. Hem de ne bitiş, hem de ne bitiş yarabbim?” (s. 254)

İkisinin çektiği ızdırap dayanılmaz bir hâl aldığıında, aşklarını ilk ve son kez konuşmaya karar verirler. Bu konuşmada Suat’ın aşkını sessizce ima edişi bile Necip’i sevindirir. Necip, hayatını Suat için feda edecek kadar mutludur. Bu hislerini şu şekilde ifade eder: ““Hiç olmazsa beraber ölmek de mi yoktu, hiç olmazsa onun için ölmek de mi yoktu?” diyordu. Ölmese ve çekse bile böyle birkaç saniye-yi aşk bütün bir hayata bin kere, yüz bin kere müreccah değil miydi?” (s. 286)

Suat’ın yanından ayrılarak odasına giden Necip, zihnindeki düşünceler ve kalbindeki coşkun duygularla boğuşurken dışarıdan gelen seslerle kendine gelir. Odasından dışarı çıktığında evde yangın çıktığını görür. Kargaşa arasında Suat’ın olmadığı anlaşılınca, Süreyya ve Necip ateşe doğru koşar. Ancak Süreyya içeriye girmeye cesaret edemez, Necip ise haykırarak içeri atılır. Alevler Suat ile Necip’i birleştirir.

4. SONUÇ

“Eylül” sözcüğü, mevsime dair bir isimlendirme olması ve çağrışım alanının insan tabiatını da içerecek şekilde genişletilmeye uygun olması bakımından dikkat çekicidir. Eserde de, özellikle Suat’ın duyguları üzerinden eylülün hüznü ve kasvetli havası ile insanların duyguları arasında ilgi kurulmuştur. Northrop Frye tarafından oluşturulan ve mevsim döngüsünün esas alındığı mit sistematüğü, Mehmet Rauf’un *Eylül* adlı romanına uygulanmış ve bu evrelerin eserde takip edilebildiği görülmüştür.

Frye’in sistematüğünde, yılın mevsimleri komedi, romans, trajedi ve hiciv türlerini karşılayacak şekilde sistemleştirilir. Bu dört mitos, temel bir mitin dört ayrı boyutunu içerirken, diğer yandan da bir araya gelerek bir bütünü oluşturur. Döngü içerisinde yer alan mevsimler; doğum, zafer, tecrit ve kahramanın yenilgisi şeklinde sıralanır. Bu dört evrede komediya, ilkbahardır ve kahramanın yeniden doğuşunu simgeler. Romans, yazla temsil edilir ve zafer/başarı

evresidir. Trajedi, sonbahar mevsimini karşılar; tecridi ve kahramanın düşüşünü simgeler. Taşlama, kıştır ve ölüm evresine denk gelir.

Romanda geçen zaman dilimi nisan ayında başlamıştır. Frye’in mit sistematüğinde “komedy/ilkbahar” dönemine dek gelen bu evrede; Süreyya’nın, babasının önüne çıkardığı engelleri aşarak Boğaziçi’nde bir yalı tutup Suat ile buraya taşınma süreci anlatılır. Mevsimle birlikte mekân değışikliğini de içeren bu taşınma, yenilenmenin ve mutlu bir sona doğru hareket etme eğilimini işaret eder. Boğaziçi’nde geçirilen ve ilkbaharın sonundan başlayıp yaz mevsimi kapsayan tüm mutlu zamanlar mit sistematüğinde “romans/yaz” dönemine denk gelir. Bu süreçte, Suat ve Süreyya’nın yakınında yer alan kişi Necip’tir. Suat ve Necip arasındaki yakınlaşma, yaz mevsiminin yani romansın büyüleyici atmosferi altında başlamış ve ortak zevkleri olan musiki ile doruğa ulaşmıştır. Yaz mevsiminin yerini sonbahara bıraktığı eylül ayı ile düşüşün yaşanmaya başladığı “tragedya/sonbahar” dönemine geçilir. Romanın bu bölümünde artık Boğaziçi’nden taşınma vakti geldiği için trajedide hâkim duygu olan hüznün ve acı, Suat ve Necip’i ele geçirir. Masumane bir şekilde devam eden aşklarında ikisi de kendisini suçlu hisseder. Tabiatta bulunan her şeyin sararıp solduğu zamanı temsil eden eylül ayı, Suat’ın hayatında da yaprak dökümüne neden olur. Boğaziçi’nden İstanbul’daki aile evine taşınma, kışın gelmesiyle gerçekleşir. Bu aşama, “taşlama/kış” dönemine denk gelir ve bu evrede her şeyin dağıldığı ve ölümün hüküm sürdüğü görülür. Rahatça görüşemeyen ve aşklarının ağırlığı altında ezilen Suat ve Necip, evde çıkan bir yangında alevlerin arasında kalır.

Eylül’de yer alan bölümlerde belirtilen zamanlar incelendiğinde, mevsim döngüsünün tamamlandığı ve mit sistematüğünün izlenebildiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre eser, “komedi/ilkbahar”ın aydınlığı ile başlamış, “romans/yaz”ın neşesi ile doruk noktasına ulaşmış, “trajedi/sonbahar” ile düşüş başlamış, “taşlama/kış”ın gelmesi ile hayat yerini ölüme bırakmıştır. Bu durum, eserin sadece psikolojik tahlilleri içeren bir aşk romanı olmadığını aksine farklı okuma denemelerine açık olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Belge, M. (2014). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve Psikoloji*. İstanbul: Anı Yayınları.
- Frye, N. (2015). *Eleştirinin Anatomisi*, (Çev.) Hande Koçak, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Korucu, A. A. (2006). *Rider Haggard’ın Romanlarına Arketipsel Bir Yaklaşım: She, Ayesha: The Return of She, Wisdom’s Daughter ve She and Allan*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbalcı, M. (1997). *Mehmet Rauf’un Romanlarında Şahıslar Kadrosu*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özbalcı, M. (2015). Mehmet Rauf ve Eylül Romanı Üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 171-201.
- Parla, J. (2012). *Don Kişot’tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rauf, M. (2014). *Eylül*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Serrican Kabalcı, E. (2018a). Mehmet Rauf’un Romanlarında Kadın-Erkek İlişkileri ve Evlilik Kurumu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 15-34.
- Serrican Kabalcı, E. (2018b). *Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî Süreci Yazarlarının Romanlarının Arketipsel Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tarım, R. (2000). *Mehmet Rauf-Hayati ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Törenek, M. (1999). *Hikaye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Kırk Yıl*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Yalçın, H. C. (1935). *Edebî Hatıralar*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.

Zariç, M. (2017). Akademik Eleştiri Bağlamında Mehmet Rauf'un Eylül Adlı Romanı. *Turkish Studies*, 12(5), 529-558.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Eylül is Mehmet Rauf's who was one of the foremost names of the Servet-i Fünûn period most known work. *Eylül* is a work in which psychological analyzes are made and the systematic of the text can be followed through the seasonal cycle. Northrop Frye who associates literary genres with myth indicates that the four basic types are myths. These four basic literary genres are comedy, romance, tragedy and satire. In his work titled *Anatomy of Criticism*; comedy represents the spring, romance the summer, tragedy the autumn, irony and satire the winter. The scheme of text layout which has been formed in terms of the systematic and based on the seasonal cycle by Frye, can also be applied to Mehmet Rauf's work titled *Eylül*. In this study, the myth systematic has been applied to the novel and it is aimed to determine that how this theory is traced in *Eylül*, to find out the contribution of theory to the novel, and the effect of seasonal circle on novel persons.

Methodology

In Northrop Frye's myth systematic, the comedy which is the spring mythos is a genre with a happy ending, where obstacles –especially the problems between father and son– are overcome by the hero, and thus funny solving takes place. The romance which is the summer mythos is the closest one to a dream where all kinds of ideals and virtues exist, and an imaginary golden age search takes place. The tragedy, which is the autumn mythos, reflects the natural structure of human character in literature and is the stage where sadness and pain dominate. The irony and satire that are winter mythos, target to defeat everything that prevents society from moving freely, and is the closest one to the truth when compared to other stages. Particularly, separation and death take place at this stage. These four stages are applied to *Eylül* novel for seeking the time expressions indicating the seasons, and special attention was paid to the changes in the lives of the characters.

Findings (Results)

Eylül has twenty-two chapters separated by numbers. The name of the work is a month in which summer passes to winter and several changes occur in nature. However, the period starts in April and ends with the beginning of winter in the novel. The first two episodes comprising the beginning of the work coincide with the "comedy/spring" period in Frye's myth system. It is realized starting from the first sentence of novel that the season is spring. It is required to reconcile, to transform or simply to reject the people who hinder happiness in the comedy mythos that is spring. Süreyya could not reconcile with his father and leaves for settling to a mansion in Boğaziçi. This move shows the tendency of the comedy of renewal and rebirth to move towards a happy-ending. The part from the third to the twelfth chapter in the work coincides with the "romance/summer" period and it is understood from the dialogues that it is in May that the end of spring and the beginning of the summer season. Necip starts the adventure, which is the main element of the romance when he visits Suat and Süreyya. The relation between Suat and Necip begins under the enchanting atmosphere of the summer, namely the romance, and reaches its peak with their common taste, music. All the happy times starting from the end of spring and covering the summer season in Boğaziçi, remark the romance. The "tragedy/autumn" phase is entered with the month of September, when summer is replaced by autumn. The chapters from the twelfth to the sixteenth one coincide with this phase. In this phase of downfall, time expressions stating that the season has turned to autumn exist. This is the period of tides, sadness and suffering in the relationship between Suat and Necip. The part from the sixteenth to the last chapter of the work corresponds to the "satire/winter" period. Moving from Boğaziçi to the family home in Istanbul takes place with the arrival of winter. The darkness, downfall and the death prevail in the "satire/winter" period. Suat and Necip who were unable to meet comfortably and crushed under the weight of their love, unite in a fire that broke out at home.

Conclusion and Discussion

Eylül follows the text layout scheme that has been created by Northrop Frye and is based on the cycle of seasons. It is possible to say that *Eylül* starts in the joyful atmosphere of the spring, is followed by Suat and Necip's love that was experienced in the romantic atmosphere of the summer months, was inverted to suffering love pain in the tragedy of the autumn, and Suat and Necip dies in a fire in the darkness of winter. This shows that the work is not only a romance novel that includes psychological analysis, but also is open to different reading attempts.

BİR KENT TARİHİ İNCELEMESİ: ARŞİV BELGELERİNDE NEVŞEHİR (1960-1970)

Araştırma Makalesi / Research Article

Öz, E. (2021). Bir Kent Tarihi İncelemesi: Arşiv Belgelerinde Nevşehir (1960-1970). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 634-647.

Geliş Tarihi: 29.01.2021
Kabul Tarihi: 09.03.2021
E-ISSN:

Öğr. Gör. Dr. Enes ÖZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Meslek Yüksekokulu
enesoz@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-5626-5516

ÖZ

Çalışmamızda 1960-1970 yılları arasında Cumhuriyet Arşivi'nde Nevşehir ile ilgili sosyal, ekonomik ve siyasi konular incelenmiştir. Konumuzu kapsayan yıllarda il genelinde yaşanan ve devlet makamlarına yansımış gelişmelerin ortaya çıkarılması temel savımız olmuştur.

Arşiv belgelerinde yer alan yazışmalar çalışmanın merkezine konulmuş, şehri ilgilendiren arşiv kayıtlarına ulaşılmış, ulaşılan yazışmaların tahlil ve tasnifi yapılmış, verilen kararlar çerçevesinde Nevşehir'in 1960'lı yılları ele alınmıştır.

1954 yılında Nevşehir'in il olması sonrası yoğunlaşan ve arşive geçen yazışmalar, 1960-1970 yılları arasında daha da artış göstermiştir. Arşivde, Nevşehir'de çeşitli makamlara yapılan tayin, atama ve terfiler, il siyasi sınırlarının tespitleri ile ilgili yazışma ve kararlar saptanmıştır. Buna ek olarak Nevşehir'in ekonomik kalkınmasını ilgilendiren belgeler de ortaya çıkarılmıştır. Yaşanan kuraklıktan dolayı çiftçi borçlarının ertelenmesi, Nevşehir'e kurulan tekstil fabrikasının açılma süreci ve bölge üzümünün ticari değerini arttırmak adına fikir aşamasında kalmış düşünceler arşiv kayıtlarında önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyet Arşivi içerisinde Nevşehir'deki bayındırlık faaliyetlerine, halkın isteklerine ve yaşanan afetlerden sonra yapılan yardımları ilgilendiren kararlara da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, 1960-1970, Cumhuriyet Arşivi

A CITY HISTORY REVIEW: NEVŞEHİR IN ARCHIVE DOCUMENTS (1960-1970)

ABSTRACT

Social, economic and political issues related to Nevşehir were review in the Republic Archive between the years 1960-1970 in our work. Our main argument has been to reveal the improvements that took place throughout the province and reflected on the state authorities in the years covering our subject.

The correspondences in the archive documents is put at the center of the study, the archive records concerning the city were reached, the correspondences reached has been analyzed and carried out the 1960's of Nevşehir were discussed within the framework of the decisions made

The correspondences that intensified after Nevşehir became a province in 1954, increased even more between 1960-1970. In the archive, correspondence and decisions regarding appointments and promotions to various offices in Nevşehir and also determination of the political borders of the province were detected. In addition, documents concerning the economic development of Nevşehir were revealed. Postponement of the farmer debts due to the drought experienced, the opening process of the textile factory established in Nevşehir and the ideas that remained at the stage of idea in order to increase the commercial value of the grape in the region have taken an important place in the archive records. Within the Republic Archives, the public works in Nevşehir, wishes of the people and the decisions concerning donations after the disasters were reached.

Key Words: Nevşehir, 1960-1970, Republic Archive.

1. GİRİŞ

Kentler sosyal faaliyetlerin gerçekleştiği, kültürel ve ekonomik geçmiş açısından bir birikimin olduğu yerleşim alanları olup, toplumsal hayatın fiziki ve sosyal çevre biçiminde geliştiği merkezlerdir. (Küçükkaşçı, 2010: 441) Farklı disiplinlerde ve bilim dallarında farklı tanımlamalar olsa da kentler, tarihsel süreç içerisinde toplumun kimlik kazanmasını ve toplumun kazandığı kimliği yansıtmayı sağlamaktadır. Kent tarihlerinin incelenmesi o kentin ve orada yaşayan toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik kimliği ile geçmişinin ortaya çıkarılmasına katkı sunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nden başlayan, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca devam eden dönemde her türlü arşivlik malzeme, kontrol altına alınarak Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından tutulmuştur. Tutulan arşiv kayıtları, tarihi açıdan farklı konulara ışık tutmuştur. Bu belgelerde şehir tarihlerinin de ortaya çıkarılmasını sağlayan yazışmalar bulunmuştur. Bu yazışmalar ekseninde yapılan şehir tarihi incelemeleri, tarih araştırmaları arasında yerini almış ve tercih edilen çalışma konularından olmuştur.

Selçuklu ve Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmasa da Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında henüz bir ilçe statüsünde olsa da Nevşehir, bölgesel olarak ele alındığında tarihi bakımdan derin bir geçmişe sahiptir. Nevşehir tarihinin cumhuriyet dönemindeki belirli bir kısmına ışık tutulması maksadı ile 1960 yılından itibaren başlamak üzere 1970 yılına kadar olan süreç çalışmamızda incelenecektir. Cumhuriyet Arşivi çerçevesinde ele alacağımız konunun zaman sınırlamasının 1960 yılından sonra gelecek on yıl olarak seçilmesinin sebebi, 1954 yılında Nevşehir'in il olması sonrası oturan şehir kimliği etrafında şekillenen dönemin hemen sonrasının incelenmesidir. Çünkü Nevşehir'in il olması süreci ve sonrasında devam eden birkaç yıl içerisinde bir şehir yapılanmasının oluşturulması için çalışmalar yapılmış, bu çalışmaların neticesi olarak il kimliğinin 1960'lı yıllardan itibaren tam anlamı ile kurumsal bir yapıya büründüğü görülmektedir. 1960-1970 yıllarının seçilmesinin bir diğer sebebi de ülkede 9 farklı hükümetin görev yaptığı bu on yıllık süre içerisinde Nevşehir'de ne gibi gelişmeler görülmüş, sık sık hükümet değişiklikleri arşiv belgelerine Nevşehir özelinde nasıl yansımış sorusunu incelemektir. Bu dönemde Nevşehir özelinde arşiv belgelerine yansıyan hususlar genel itibarıyla kurum ve kuruluşlara yapılan tayinler, ilin idari sınır tespitleri, sosyal ve ekonomik yönlü belgeler olmuştur.

En eski isminin Nissa (Nyssa) olduğu bilinen Nevşehir, Osmanlı Devleti dönemlerinde Muşkara adı ile köy statüsünde bulunmuştur. Muşkara köyü, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın girişimleri ile 1730 yıllarında bir kasaba şeklini almış ve ismi de "Yeni Şehir" anlamındaki Nevşehir'e dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren Nevşehir, Niğde sancağına bağlı kazalardan birisi olmuştur. Nüfusunun büyük bir kısmını Müslüman halkın oluşturduğu Nevşehir'de, Türkçe konuşan ve yazdıklarını Grek harfleri ile Türkçe yazan Ortodoks Hristiyanlar da yaşamışlardır. 1912 yılında basılmış, Grek harfleri ile Türkçe olarak yazılan bir salnamede Nevşehir'de 21.526 kişinin yaşadığı, bunların 13.210'unun Türk, 7306'sının Ortodoks Rum, 878'inin Ermeni, 87'sinin Ermeni Protestan ve 55'inin de Ermeni Katolik olduğu ortaya konulmuştur. Milli Mücadele sonrası gerçekleştirilen ahali değişimi (nüfus mübadelesi) ile Nevşehir'den göç eden Ortodoks Hristiyanların yerine Balkanlar'dan gelen Müslüman-Türkler yerleştirilmişlerdir. Cumhuriyet döneminde 1924 yılında gerçekleştirilen idari yapıda Niğde iline bağlı bir ilçe olan Nevşehir'de, 1927'de yapılan nüfus sayımında 13.454 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. (Şahin, 2007: 64, 66)

16. Yüzyılda Nevşehir'in merkezini oluşturan Muşkara köyünde sosyo-ekonomik faaliyet olarak tarım, bahçecilik ve bağcılık ile uğraşıldığı görülmüş, genel itibarıyla çiftçilik yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca değirmen ve bezirhanelerin mevcut olduğu Nevşehir'de köyden kente dönüşüm esnasında dükkan binaları yapılmış olmasına rağmen, ekonomik faaliyetlerde bağcılık her zaman ön planda olmuştur. Cumhuriyet döneminde bağcılık ile birlikte üzümculük faaliyetlerinin de ilerlemesini sağlamıştır. Üzüm üretimine dayalı şarap fabrikaları, buna ek olarak tekstil ve çeşitli gıda üretimlerine yönelik fabrikalar açılmıştır. Ayrıca kent çevresinde başlayan turizm faaliyetleri vatandaşlar için önemli bir ekonomi kalemi olmuştur. (Şahin, 2007: 66, 67) Bununla beraber Nevşehir'de tarımsal faaliyetler açısından elverişli arazilerin olmasından dolayı buğday,

arpa, çavdar, yulaf ve kabak ekimi de ekonomik faaliyetler arasında görülmüştür. Tarım ile uğraşan halkın bir kısmı da elma, armut ve kayısı üzerinden meyvecilik işlemleri gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bir ilçe olma durumunu devam ettiren Nevşehir'in statüsü 1954 yılında değişmiştir. Esasen 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile Nevşehir il olma yönündeki talebini, aslen Nevşehirli olan Niğde milletvekillerinin bazıları aracılığıyla meclise iletmıştır. Niğde milletvekillerinden Ata (Atay) Bey ve Hasan Hayati Ülkün gibi kişiler Nevşehir'in il olması için çaba gösteren başlıca kişiler olmuşlardır. Nevşehir'in il olma talebi, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'nin Kırşehir milletvekillerini Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne kaptırması sonucu daha da ön plana çıkmıştır. Seçimlerin sonrasında İçişleri Bakanı Namık Gedik tarafından meclise Nevşehir'in il olması yönünde tasarı sunulmuştur. Bu tasarıda Kırşehir'in de Nevşehir'e ilçe olarak bağlanması söz konusu olmuş ve mecliste konu üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. O dönem Kırşehir Milletvekili olan Osman Bölükbaşı, Başbakan Adnan Menderes ve birçok Demokrat Parti milletvekili ile tartışmalar yaşamıştır. Nevşehir'in il olması yönünde yapılan çalışmalar, ülkedeki bir kesim tarafından seçim sonuçlarında Kırşehir'den istediği sonucu alamayan Demokrat Parti'nin "*Kırşehir'i cezalandırılması*" olarak yorumlanmıştır. (Erdoğan ve Pişkin, 2020: 587) Hem kamuoyunda kemde meclisteki tartışmalar yaklaşık bir ay sürmüş, sonucunda Nevşehir, Niğde'ye bağlı bir ilçe durumundayken 30 Haziran 1954 tarihinde çıkarılan kanun ile yeni bir vilayet olarak kurulmuştur. Bu kanun ile birlikte Kırşehir ili de kaldırılarak Nevşehir'e bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir. Nevşehir'in il olması ile birlikte, Nevşehir'e bağlı köy ve kasabalar buraya bağlı kalmaya devam etmişler, bunun yanında Kırşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş ve Niğde'ye bağlı Gülşehir, Kayseri'ye bağlı Ürgüp ilçeleri de Nevşehir vilâyetine bağlanmıştır. (Resmi Gazete, 1954: 9835) Nevşehir'in il statüsü kazanması ile birlikte bu dönemde nüfusunun 170.000'e yaklaştığı tespit edilmiştir. Nevşehir'in il olması ile 1957 yılında Kırşehir'in tekrardan il olması dışında sınırları büyük oranda belirlenmiştir. 1954 seçimlerinde Kırşehir'in Demokrat Parti'ye muhalif hareket etmesinden dolayı bir ceza niteliğinde ilçe yapıldığı, Nevşehir'in de il yapılarak Kırşehir'in buraya bağlandığı iddiaları ve tartışmaları arasında, Nevşehir'i vilayet yapan kanun yürürlüğe girmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesi ile 20 Temmuz 1954 tarihinde şehirde bir tören düzenlenmiş, saat 15.00'te hükümet konağı önünde bulunan meydanda İstiklal Marşı söylenerek Türk bayrağı göndere çekilmiştir. Tören esnasında bazı Niğde milletvekilleri, Niğde Valisi Taki Gürkök, Kayseri Valisi Kazım Arat, komşu bölgelerden gelen heyetler ve Nevşehir halkı hazır bulunmuştur. Törende, Nevşehir'in ilk valisi olarak tayin edilen Fazıl Uybadın söz alarak günün anlam ve önemine binaen bir konuşma gerçekleştirmiş, daha sonrasında kurdele keserek makamında gelen tebrikleri kabul etmiştir. Birkaç yıl Kırşehir, Nevşehir'in bir ilçesi olarak kalsa da Kırşehir'in tekrardan il yapılması fikri, İsmet İnönü tarafından Şubat 1956'da mecliste gündeme getirilmiştir. Adnan Menderes, İnönü'ye cevaben "*Bir bahar havası içinde çözülemeyecek şey yoktur*" demiş ve Kırşehir'in tekrardan il olabileceğini ima etmiştir. Nevşehir'in ilçesi durumunda bulunan Kırşehir'in tekrardan il haline getirilmesi için tasarı, mecliste görüşmeler sonucu 13 Haziran 1957 tarihinde kabul edilmiştir. (Erdoğan ve Pişkin, 2020: 585, 586, 597)

Vilayet yapılma kararından sonra, Nevşehir'in hızlı bir biçimde il kurumlarına sahip olması yolunda çalışmalar başlatılmış, sınır tespitleri yapılmıştır. Nevşehir'in il olmasından sonraki süreçte Kayseri, Niğde, Yozgat ile olan il sınırlarının tespiti arşiv belgelerinde sıkça rastlanan yazışmalardan olmuştur. Kırşehir'in de Nevşehir'e bağlı bir ilçe olmasından dolayı Ankara ile de sınır tespiti konuları üzerinden belgeler arşiv içerisinde yer almıştır. Nevşehir il olmadan önce ilçe statüsündeyken buraya çeşitli makamlarda tayinler gerçekleştirildiği bilgisi Cumhuriyet Arşivi belgelerinde kendisine yer bulmuştur. Özellikle Valilik, Emniyet Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü ve Defterdarlık gibi makamlara tayinler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Nevşehir, il olmasından sonra 1957 yılında yapılan seçimler ile ilk kez bir vilayet olarak milletvekilleri düzeyinde temsil edilmeye başlanmıştır. Buna göre Nevşehir'de seçimi kazanan Demokrat Parti, Nevşehir'i TBMM'de temsil edecek dört milletvekilini çıkarmıştır. (Erdoğan, 2016: 634) Münip Hayri Ürgüplü, Zihni Üner, Necmeddin Önder ve Hasan Hayati Ülkün Nevşehir'in ilk milletvekilleri olmuşlardır. (TBMM Albümü 1920-2010, Cilt 2, 2010: 744) 27 Mayıs 1960

darbesinden sonra ülkenin tamamında olduğu gibi Nevşehir’de de daha farklı bir siyasi süreç başlamıştır.

2. TAYİNLER VE SINIR TESPİTLERİ İLE İLGİLİ BELGELER

1960-1970 yıllarında Nevşehir’in belirli makamlarına yapılan ve Cumhuriyet Arşivi içerisinde yazışmalarda yer alan tayin, atama ve terfiler ile ilgili belgelere rastlanmıştır. Bunlardan ilki 7 Haziran 1962 tarihinde gerçekleştirilmiş, Nevşehir Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü’ne Dr. Hilmi Özden tayin edilmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 291-15-12) Nevşehir’e sağlık alanında yapılan ve arşiv yazışmalarına yansıyan bir diğer tayinde 21 Ağustos 1963 tarihli olmuştur. Alaca Sağlık Merkezi’nden Dr. Yakup Çağlıanoğlu, Nevşehir Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü’ne atanmıştır. (BCA, 30-11-1-0, 299-24-2) 1964 yılında Nevşehir Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü’nde değişikliğe gidilmiş, Bitlis Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü Dr. H. Namık Ayrıl 28 Temmuz 1964 tarihinde aynı görev ile Nevşehir’e naklen atanmıştır. Ayrıl beş yıl Nevşehir’de görev yaptıktan sonra 28 Temmuz 1969 tarihli karar ile Amasya Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü’ne atanmıştır. Ayrıl’ın yerine ise aynı yazışma ile Tunceli Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü Dr. İsmet Pişkin tayin edilmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 305-22-20, 28., BCA, 30-11-1-0, 346-31-14) Arşiv yazışmalarında bir ilin maliye işlerini yöneten yüksek görevliler olan defterdarlık tayinleri de yer almıştır. Çalışma dönemi içerisinde Nevşehir’de Defterdarlık makamına tayin kararı, yazışmalara yansıyan bir diğer belge olmuştur. 15 Mayıs 1963 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararı ile Amasya Defterdarı Saip Uzman’ın Nevşehir Defterdarlığı’na atanması uygun bulunmuştur. (BCA, 30-11-1-0, 298-14-15) Milli Eğitim Müdürlüğü kadrosuna gerçekleştiren tayinler de Cumhuriyet Arşivi’nde yer bulan yazışmalardan olmuştur. Nevşehir Milli Eğitim Müdürlüğü’ne yapılan iki farklı tayin yazısı çıkarılmıştır. Buna göre 8 Haziran 1963 tarihli karar ile Bilecik Milli Eğitim Müdürü Hasan Fehmi Erginöl, Nevşehir Milli Eğitim Müdürlüğü’ne naklen atanmıştır. Bu karardan yaklaşık 11 ay sonra 14 Mayıs 1964 tarihinde Hakkari Milli Eğitim Müdürü Bayram Bayrak, Nevşehir Milli Eğitim Müdürlüğü’ne atanmıştır. (BCA, 30-11-1-0, 298-16-17., BCA, 30-11-1-0, 304-14-15)

Nevşehir, Niğde’ye bağlı bir ilçe durumundayken 20 Temmuz 1954 tarihinde yeni bir vilayet olarak kurulmuş, Kırşehir ili de kaldırılarak Nevşehir’e bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir. Nevşehir’in il olması ile birlikte, Nevşehir’e bağlı köy ve kasabalar buraya bağlı kalmaya devam etmişler, bunun yanında Kırşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş ve Niğde’ye bağlı Gülşehir, Kayseri’ye bağlı Ürgüp ilçeleri de Nevşehir vilâyetine bağlanmıştır. (Resmi Gazete, 1954: 9835) Kanun ile birlikte Nevşehir’in hızlı bir biçimde il kurumlarına sahip olması yolunda çalışmalar başlatılmış, sınır tespitleri yapılmıştır. Nevşehir’in il olması sonrası, Cumhuriyet Arşivi’nde dönem içinde yer alan belgeler il geneli ve ilçelerin sınır tespitlerine yönelik yazışmalar olmuştur. Nevşehir’in il olması ile 1957 yılında Kırşehir’in tekrardan il olması dışında sınırları büyük oranda belirlenmiştir. Çalışma dönemimizi olan 1960-1970 yılları arasında sınır tespitleri Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı’nın aralarında yaptıkları yazışmalar ile devam etmiştir. Bu dönemde sınır tespiti ile ilgili ilk belge 16 Şubat 1962 tarihli kararda Kayseri Himmetdede’ye bağlı Kaşköy köyü ile Nevşehir Avanos’un Mahmattatar köyü üzerinden iki il arasında olmuştur. Buna göre sınır, Danakıran Dağı’nın en yüksek tepesinden başlayıp, Aşağı Çeşme ve buradan Ziyaret Tepesi’nde son bulan hat olarak belirlenmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 290-5-17) Nevşehir’in sınır tespiti ile ilgili bir diğer belge de Kırşehir ile olan sınır üzerine olmuştur. Nevşehir Gülşehir ilçesinin Şahinler köyü ile Kırşehir Mucur ilçesinin Aydoğmuş köyü arasındaki sınır, Tepiş Tepe’nin kuzey taraftan Hacıbektaş yolu ile kesiştiği noktadan başlayıp, arada bulunan çeşitli noktalar üzerinde yapılan tarifler ile Kızılırmak tarafından kat edilen hat olarak belirlenmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 290-10-9) Bu dönemde Nevşehir’in sınır tespiti üzerine yapılan bir diğer yazışma 1963 yılında gerçekleşmiştir. Nevşehir’in Kozaklı ilçesine bağlı Temlik köyü ile Yozgat’ın Şefaattli ilçesine bağlı Alibar köyü arasındaki sınır 27 Nisan 1963 tarihinde karara bağlanmıştır. İki ilin bu hattaki sınırı Sofrası Büyük Tepesi-Hüyük-Kültepe-Çukurarkaç Tepesi’ne çekilen çizgi olarak belirlenmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 298-13-10) Nevşehir-Niğde sınırı üzerine yapılan tespit yazışmaları da arşiv belgelerine yansımıştır. Nevşehir’in Gülşehir ilçesine bağlı Ulupınar köyü ile Niğde’nin Ortaköy ilçesine bağlı Reşadiye köylerinin sınırları 17 Kasım 1964 tarihli karar ile Samanlı Hüyük’ten başlayıp, Ziyaret Dağı zirvesinde son bulan hat olarak belirlenmiştir. (BCA,

30-11-1-0, 308-37-15) Nevşehir-Niğde sınırı ile ilgili bir diğer yazışma 1967 yılında gerçekleşmiştir. Nevşehir'in Gülşehir ilçesine bağlı Ovaören köyü ile Niğde'nin Aksaray ilçesine bağlı Babakonağı köyü arasındaki sınır, batıdan başlayıp, doğuya doğru çeşitli işaret noktalarından geçerek, Boztepe köyüne giden ve eski Nevşehir yolunda son bulan hat olarak belirlenmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 327-20-14) Çalışma dönemimiz içinde Nevşehir'in başka bir il ile olan sınır tespit faaliyetine dair son belge 3 Ekim 1967 tarihinde karara bağlanan Nevşehir-Kırşehir sınırı olmuştur. Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesine bağlı Mikail köyü ile Kırşehir'in Mucur ilçesine bağlı Kabaca köyü sınırları belirlenmiştir. (BCA, 30-11-1-0, 330-38-13) Daha sonraki yıllarda sınır tespiti ile ilgili çalışmalar devam etmiştir.

3. EKONOMİK FAALİYETLER İLE İLGİLİ BELGELER

Cumhuriyet Arşivi belgelerinde 1960-1970 döneminde Nevşehir'deki ekonomik gelişmeler ile ilgili yazışmalar gerçekleşmiştir. Buna göre yaşanan kuraklıktan dolayı çiftçi borçlarının ertelenmesi, kurulması planlanan tekstil sanayi ve üzüm üretimi ile buna bağlı fabrikaların açılması gibi il ekonomisini ilgilendiren belgelere ulaşılmıştır.

Nevşehir'de 1961'in sonu ve 1962'nin başlarında yaşanan kuraklıktan dolayı bir takım tarımsal faaliyetlerde verim düşük olmuş ve mahsuller hasara uğramıştır. Bunun üzerine Ticaret Bakanlığı, Nevşehir'in Kozaklı ilçesine bağlı 18 köyde yaşanan kuraklıktan dolayı Tarım Kredi Kooperatiflerinin bir kısım ortaklarının borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmelerinden dolayı ertelenme talep etmiştir. Karahasanlı ve Abdi adlı iki kooperatifin Ziraat Bankası'ndan almış oldukları toplam 699.866.97 liranın bir yıl müddetince ertelenmesine, 15 Mart 1962 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca onay verilmiştir. (BCA, 30-18-1-2, 164-11-18) Bu erteleme kararının olduğu 1962 yılı kurak bir yıl olmuş ve kuraklık yıl boyunca devam etmiştir. Kuraklığın devam ettiği 10 köyde mahsul alınamamış, çiftçiler borçlarını ödemek bir yana maiyetlerini sağlamakta dahi zorlanmışlardır. Bundan dolayı 19 Ocak 1963 tarihli karar ile çiftçilerin Ziraat Bankası'na olan borçları, bir öncekine benzer bir karar ile ertelenmiştir. (BCA, 30-18-1-2, 168-3-7)

Arşiv belgelerinde, Nevşehir'de bir tekstil fabrikası kurulmasına yönelik yazışmalar yer almıştır. Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'ın Kayseri'ye yapmış olduğu gezi esnasında Nevşehir'den gelen eşraf, 1956 yılında inşaatına başlanmasına rağmen daha sonra vaz geçilen tekstil fabrikasının kurulmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine Bakan Sancar önce Sanayi Bakanlığı'na daha sonra da Başbakanlığa başvurarak bu hususta kendisine başvuran eşrafın isteklerini aktarmıştır. 29 Nisan 1963 tarihli yazışmada Sancar, Nevşehir'de tekstil sanayisinin kurulması için % 48'i vatandaşa, % 52'si Sümerbank'a ait olmak üzere bir derneğin mevcut olduğunu, bu derneğin vakit kaybetmeden çalışmalara başlaması gerektiğini, hükümetin de bu teşebbüse destek vermesi gerektiğini, halkın istediğini bildirmiştir. Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar buna ek olarak, eşrafın kendisine şu ifadeleri dile getirdiklerini aktarmıştır: *“Karaman ve Adıyaman'da bu brans (tekstil) ele alınmıştır. Bizim de aynı şekilde inşaat faaliyetlerimiz var. Tekmil depo ve antrepolar yapıldı. Fabrika inşaatı temel üstündedir. Bakanlar Kurulunca bu işe yardım edilsin... .. Etütler 1955'te yapılmış ve 1956'da inşaata geçilmiştir. İhtilalden sonra Karaman ve Adıyaman gibi bu inşaat da terkedilen işler arasına alınmıştır. 10.5 milyon liralık yatırım yapıldı. 58 milyon liralık bir mali portesi var Makineler gelmiş, Nevşehir adına Denizli'de ambalajlı bir şekilde duruyor. Sanayi Bakanı'na durumu aksettirdik. Bütün makineleri gerek Denizli'den ve gerekse diğer ithal limanlarından Nevşehir vasıtaları ile bedelsiz olarak taşımayı taahhüt ediyoruz...”* (BCA, 30-1-0-0, 59-362-12) Buradan hareketle Nevşehir'de başlatılıp da yarım kalan bir proje için Nevşehir'in ileri gelenleri hükümet nezdinde devreye girmeye çalışmış, Bakan Sancar'a durum aktarılmıştır. 1963 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Nevşehir Tekstil Fabrikası, *“Nevşehir Pamuklu Dokuma Sanayii A.Ş”* olarak *“Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeniden Düzenlenmesi”* başlığı altında yer almıştır. (DPT, 1963: 84) Plana göre, sermayesinin yarısından fazlası devlet teşekküllerine ait iştiraklerden biri olarak gösterilen Nevşehir Tekstil Fabrikası'nın sermayesi belirtilmiş, fabrikanın geleceği ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Arşiv belgeleri arasında yer alan 3 Eylül 1963 tarihli yazışmada fabrikanın adı *“Nevşehir Tekstil Pamuklu Mensucat Fabrikası”* olarak geçmiş, yazışmada fabrikanın ihmeline devam edildiği ve bu ihmalin son bulması için 1964 yılı ekonomi programına dahil edilmesi gerektiği ifadeleri yansımıştır. (BCA, 30-18-1-2, 172-47-13) Ancak 1964 Yılı Bütçe Kanunu'nda

tekstil fabrikası ile ilgili bir plana rastlanmamıştır. Fabrika Nisan 1964 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yapmak istediği iktisadi yardımlara konu olmuştur. Sanayi Bakanı Muammer Ertem Sovyet Büyükelçisi ile görüşüğünü, Rusya'nın 3 milyar lira yardım teklif ettiğini bildirmiştir. Ertem ayrıca, Sovyet Rusya'nın Adıyaman, Karaman ve Nevşehir'de inşaatları biten tekstil fabrikalarının makinelerini vermeyi teklif ettiğini, teklifin Sümerbank Genel Müdürlüğü tarafından incelendiğini de vurgulamış ancak Sovyet Rusya'nın tekstil fabrikasına yardımı ile ilgili daha sonrasında somut bir kanıtı rastlanmamıştır. (Milliyet, 1964: 1. 9) Kasım 1965 tarihinde hükümet programı görüşmeleri esnasında Başbakan Süleyman Demirel Nevşehir Tekstil Fabrikası'ndan söz etmiş ve Denizli İplik Fabrikası adına 1958-1959 senesinde sipariş edilmiş olan makinelerin Nevşehir'e getirilerek montajının gerçekleştirildiğini bildirmiştir. (Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi, 1965) Makinelerin montajı sonrası, fabrikanın açılması için faaliyetlere hız verilmiştir. Arşivde yer alan 4 Mart 1966 tarihli yazışmada Nevşehir Pamuklu Dokuma Sanayii A.Ş tarafından kurulması planlanan fabrika için Devlet Yatırım Bankası aracılığıyla kredi sağlanması kararı alınmıştır. (BCA, 30-18-1-2, 193-16-9) Aynı yıl 1 Ekim tarihinde Nevşehir'e gelen Başbakan Demirel yaptığı konuşmasında "*Büyük dikkatle takip ettiğim ve 37 milyon liraya mal olacak Nevşehir Tekstil Fabrikası'nın işletmeye açılmasında tekrar aranızda gelmek kısmet olursa o zamana kadar sanayi sitesinin de bitirilmiş olmasını görmek isterim*" (BCA, 30-1-0-0, 16-88-5) ifadelerini kullanmıştır. Demirel'in bu ifadeleri sonrası her ne kadar Başbakan açılışına gelmesede, Nevşehir Pamuklu Dokuma Fabrikası için gerekli olan makine eksikleri giderildikten sonra 1967 tarihinde üretime başlamıştır. Arşiv belgeleri içerisinde 10 Eylül 1969 tarihli yazışmadan anlaşıldığı üzere, Nevşehir Pamuklu Dokuma Sanayi AŞ sermayesinin 50 milyon liraya kadar artırılması ve fabrikanın %98'lik kısmının Sümerbank tarafından satın alınması kararı verilmiştir. (BCA, 30-18-1-2, 239-62-13) Bu karar kısa süre içerisinde uygulamaya konularak fabrika 1996 yılında özelleştirilinceye kadar kamu iktisadi teşebbüsü olarak üretim ve istihdama devam etmiştir.

Nevşehir'de ekonomik faaliyetleri ilgilendiren en önemli kalemlerden biri de üzüm mahsulü alanında olmuştur. 1966-1967 yıllarında Nevşehir valisi olan Nüzhet Erman üzüm mahsulünün değerlendirilmesi için Başbakan Süleyman Demirel'e bir mektup göndermiş, gönderilen bu mektup arşiv kayıtlarına girmiştir. 22 Temmuz 1966 tarihinde Nevşehir valisi Erman'ın kaleme aldığı, 28 Eylül 1966 tarih ile arşivlere giren mektupta Kaymaklı ve Ürgüp ilçelerinin de eksikleri ile beraber başta üzüm mahsulünün değerlendirilmesi olmak üzere Nevşehir'in ihtiyaçları sıralanmıştır. Erman, Nevşehir ilinin kalkınabilmesi için üzüm mahsulünün önemini dile getirmiş, bağcılığın Nevşehir'de belli başlı zirai faaliyet sahası olduğunu vurgulamış, Nevşehir'de bağcılığın 40.000 hektardan geniş bir arazi üzerinde yapıldığını bildirmiştir. Yıllara göre istatistiki bilgiler de veren Vali, 1963 yılı itibarıyla toplam 138 bin ton üzüm üretildiğine ve bunun 20 tonunu kuru üzüm üretiminin kapsadığına dikkat çekmiştir. Belirli dönemlerde üretimde düşüşün yaşanmasına rağmen fiyatların yükselmediğinden, çabuk bozulan bir ürün olduğundan dolayı çok düşük fiyatlara bölge piyasasında eritildiğinden de bahseden Vali Erman şunları da eklemiştir: "*... Kuru üzümün çok büyük bir kısmı kıymetlenememekte, müstahsilin elinde piyasa hareketlerine göre sürünmekte, bozulmakta, ziyan olup gitmektedir. Buna göre Nevşehir'in gelişme ve kalkınma bakımından istikbalini bağladığı üzüm mahsulünün değer kazanmasına devlet ve idare olarak yardımcı olmak zaruri bulunmaktadır. Cüz'i tekel mubayaası bunu temin etmediğine nazaran, mahallen ve en iyi şekilde kıymetlenilmeyi sağlama bakımından bir rakı fabrikasının tahakkuk ettirilmesi, Tekel idaresince yapılmış en isabetli bir yatırım ve Nevşehirli müstahsil için en büyük destek olacaktır. Bu konu Gümrük ve Tekel Bakanı Sayın İbrahim Tekin'e de ayrıca arz edilmiştir.*" (BCA, 30-1-0-0, 114-726-9) Nevşehir valisi Nüzhet Erman bölge üzümünün değerlendirilmesi için bir fabrika kurulması talebi üzerinde ısrarla durmuştur. Nevşehir valisinin bu talebinden kısa bir süre sonra 1 Ekim 1966 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel Nevşehir'e geldiğinde benzer talep bizzat kendisine de iletilmiştir. Gümrük ve Tekel Bakanlığı da konu ile ilgili etraflıca bir inceleme yapmış ve Nevşehir'de kuru üzümün değerlendirilmesi için kurulması istenen rakı fabrikası ile ilgili çıkan sonucu 8 Aralık 1966 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel'e bildirilmiştir. Bu bildirimde göre Tekel Genel Müdürlüğü tarafından iki yıl önce Nevşehir'de bir suma ve rakı fabrikası tesisi hususunda etütler yapıldığı, 50 dönümlük arsa bedeli hariç yaklaşık

6.879.950 liraya mal olacağı, bugün ki rayiçlere göre tesisin 8. 255.940 liraya çıkabileceğinin hesaplandığı ifade edilmiştir. Ayrıca tekel idaresince Nevşehir bölgesinden yılda 3 bin ton kadar kuru üzüm satın alındığı, fabrika kurulması halinde ise yine en fazla 3 bin ton kuru üzüm işlemenin mümkün olacağı, bunun da 20 bin ton kuru üzüm üreten bir bölgenin dertlerine çare olamayacağı dile getirilmiştir. Buna ek olarak Tekel İdaresi'ne ait mevcut rakı tesislerinin, ihtiyacı fazlasıyla karşılayacak seviyede olduğu söylenerek neticede şunlara dikkat çekilmiştir: “1. Mezkur idarenin mevcut tesisleri rakı tüketimini fazlasıyla karşılamaktadır. 2. Nevşehir’de bir rakı fabrikası kurulması, yapılan etütlere nazaran rantabl olmadığı gibi birinci maddede belirtildiği üzere bugün için rakı tüketimini Tekel İdaresi’nin mevcut tesisleri karşılamakta olduğu cihetle, böyle bir fabrikaya ihtiyaç görülmemektedir.” (BCA, 30-1-0-0, 79-501-3) Böylece Nevşehir’de bir fabrika kurulması talebi eksi ve artıları incelenerek karlı olmayacağı düşünülmüş ve uygulamaya konulmamıştır.

7 Haziran 1966 tarihli arşiv belgesinde Nevşehir’in genel anlamda her kalemde ihtiyaçları Valilik tarafından tespit edilmiştir. Bu tespitlerde tarım ve turizm gibi ekonomiyi ilgilendiren konular da yer almıştır. İlin ihtiyaçlarının ve mevcut durumunun ortaya konulduğu bu belgede tarım ile ilgili tüm bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre il ve ilçelerin nüfus ve işlenebilen arazi verilerine yer verilmiştir. Buna göre Nevşehir’de bulunan pulluk altındaki arazi, mera, bağlık, meyvelik, sebzelik, ormanlık ve bataklık hektarları ile ilgili rakamlara yer verilmiştir. Tarımsal faaliyetler içerisinde bağcılığın üzerinde durulmuş ve üzüm çeşitleri, budama, gübreleme, kurutma, ambalaj ve nakil işlemleri hakkında kısa bilgiler aktarılmıştır. (BCA, 30-1-0-0, 144-725-3) Arşiv belgelerinde, Nevşehir tarımı ile ilgili 1967 yılına ait yazışmalar da çıkarılmıştır. Başbakan Süleyman Demirel’in 1966 yılında Nevşehir’e yapmış olduğu ziyaret sırasında halkın bir takım istekleri olmuş, Demirel’e sunulan bu istekler, ilgili birimlere iletilmiş ve bu birimler de yaptıkları tetkikleri Başbakanlığa bildirmişlerdir. Bununla ilgili, Tarım Bakanlığı’nın 10 Eylül 1967 tarihinde Başbakanlığa yazdığı yazıda, Nevşehir’deki tarım ile ilgili incelemeler aktarılmıştır. Belgede, Nevşehir patatesinin değer fiyatı ile satılabilmesi için, üreticilerin kuracakları teşkilatlar ile tüketim merkezlerine ve piyasa isteklerine uygun zamanlarda sevk edilmesi suretiyle değerlendirilmesinin mümkün olduğu aktarılmıştır. Ayrıca bölgedeki kredi kooperatifleri ile çiftçilere verilen kredilerin arttırılması kararlaştırılmıştır. (BCA, 30-1-0-0, 82-518-13)

7 Haziran 1966 tarihli belgede Nevşehir turizm ile ilgili bilgilerden de söz edilmiş, kısaca Nevşehir tarihinden bahsedilmiştir. Belgede ilin turistik değerleri şu şekilde verilmiştir: “1. Peri bacaları (Çeşitli yerlerde), 2. Kaya kiliseler (Göreme Çavuşin, Zelve), 3. Yeraltı şehirleri (Derinkuyu ve Kaymaklı), 4 Tarihi cami ve türbeler (Hacıbektaş merkez ilçe, Gülşehir vs.), 5. Sıcak su kaynakları (Kozaklı). Halen turistlerin başlıca uğrak yeri olan (Göreme) kaya kiliseleri Nevşehir merkez ilçesine bağlı Avcılar Belediye hudutları içindedir.” Belgede ayrıca mevcut ve inşa halindeki tesisleri ile ilgili bilgiler paylaşılmış, yapımı devam eden tesisler için harcanacak genel tutarın 7 milyon lira olduğu, miktarın yarıya yakın kısmının ise Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından kredi şeklinde temin edildiği ifade edilmiştir. (BCA, 30-1-0-0, 144-725-3)

4. SOSYAL-BAYINDIRLIK İŞLERİ VE AFETLER İLE İLGİLİ BELGELER

7 Haziran 1966 tarihli arşiv belgesinde Nevşehir’in ihtiyaç listesi madde madde Valilik tarafından tespit edilmiş ve Nevşehir ili 1966 yatırım programı olarak ortaya konulmuştur. Okul, baraj yapımı, yol, su, elektrik işleri için giderler belirlenmiştir.

Tablo 1: Nevşehir İli 1966 Yatırım Programı

Harcama Alanı	Tutar	İhtiyaç
Okul	980.000 lira	18 derslik
	825.000 lira	Özkonak Ortaokulu
D.S.İ	842.000 lira	Tatların Barajı bakiye ana yatırım tesisi
Toprak-Su	1.895.000 lira	Sulama developmanı ve drenaj
	60.000 lira	Bakım

Karayolları	300.000 lira	Kara ulaştırması
	1.000.000 lira	Göreme-Zelve turistik yolu
İçme Suyu	3.741.000 lira	Nevşehir içme suyu ve 19 köy için
Enerji-Elektrik	5.406.000 lira	Çeşitli hat ve şebeke için
Köy Elektrifikasyonu	791.000 lira	8 Köy için
Konut	629.000 lira	Afet evleri için
Dokuma ve Giyim Eşyası	7.000.000 lira	Nevşehir Tekstil Fabrikası yenilemesi
Turistik Tesisler	3.150.000 lira	Turizm kredisi
Gıda Sanayii	30.000 lira	Nevşehir Mezbahası ikmal inşaatı
Harita ve İmar Planı	120.000 lira	İller Bankasınca
Ticaret Hizmetleri	100.000 lira	Ziraat Bankası inşaatı
Ziraat İşleri	281.678 lira	Tarla ziraatı, çayır-mera, bağ-bahçe sebzeçilik vd.

(BCA, 30-1-0-0, 144-725-3)

Tablo 1’de Nevşehir genelinin ihtiyaçları saptanmış ve bu ihtiyaçlar için maliyetlerin tespiti yapılmıştır. Bu ihtiyaç listesinde en yüksek meblağların harcanması gereken yerler, ticari faaliyetlerin yürütüleceği işletmeler olmuş, ikinci olarak ise bayındırlık faaliyetlerine yönelik giderler ön plana çıkmıştır. Belirlenen bu yatırım programının bir kısmı gerçekleştirilmiş, bir kısmı ise bütçe eksikliklerinden dolayı yerine getirilememiştir.

Arşiv belgelerinde Nevşehir’in nüfus bilgileri ve buna bağlı olarak okul yapımı ile ilgili yazışmaların olduğu tespit edilmiştir. 7 Haziran 1966 tarihli Nevşehir ilinin isteklerini bildiren belgede ilin nüfus bilgisine yer verilerek, genel nüfusun 204.049 olduğu, bunun 21.051’inin il merkezine ait olduğu kalan rakam olan 155.253 kişinin ise ilçe ve köy nüfusu olduğu ifade edilmiştir. Belgede Nevşehir’in merkez ilçe hariç 6 ilçeden oluştuğu, bunun yanında 5 bucak, 14 kasaba ve 165 köyün bulunduğu bilgisi yazışmalarda ifade edilmiştir. Bu bilgilere ek olarak ilçelerin yüz ölçümleri, nüfusları, köy-kasaba adetleri ve merkeze uzaklık bilgileri verilmiştir. Bu nüfus verilerinden hareketle sosyal planlamalar ve okul yapımı üzerine programlar yapılmıştır. Zira yazışmalarda sadece il ve ilçelerin vatandaş nüfusu değil, okullardaki öğrenci sayıları ile ilgili net rakamlar da ortaya konulmuştur. Buna göre Nevşehir nüfusu içerisinde 36.662 öğrenim çağında nüfus olduğu, bunların 33.368’inin okula kayıtlı olduğu ve öğrenim çağındaki nüfusun okula devam etme oranının %90 olduğu ifade edilmiştir. 7 Haziran tarihli belgede Nevşehir merkez ve kasabalarında 13 okul bulunduğu, merkeze bağlı köylerde ise 23 okulun olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Ayrıca bu belgede ilçe, kasaba ve köylerde bulunan okul sayıları da bildirilmiştir. Nevşehir ili sınırları içerisinde toplam 198 okulun bulunduğu, 13 kadar harap durumda, 47 adet onarıma muhtaç, 10 adet ilave okul ihtiyacının olduğu ve 3 tane de okulsuz köy varlığı tespit edilmiştir. Aynı tarihli belgede Nevşehir merkez, ilçe, kasaba ve köylerinde bulunan öğretmen sayısına da yer verilmiştir. Buna göre Nevşehir’de bulunan asil, geçici öğretmen, yedek subay öğretmen, 5439’a göre öğretmen ve eğitimci kategorilerinde toplam 549 öğretmen bulunduğu bilgisi verilmiştir. Bu bilgiler ile birlikte 1966 yılında inşa edilecek okullar listesi paylaşılmıştır. Nevşehir il genelinde yapımı gerçekleştirilmek üzere planlamaya alınan okul listesinin olduğu yazışmada, Avanos’a bağlı Genezin nahiyesi ortaokul inşası, Avanos ortaokul inşaatı, Hacıbektaş Köy Kadınlar Gezici Kurs Öğretmen Okulu için kat ilavesi, Nevşehir Ticaret Lisesi inşaatı, Gülşehir ortaokulu onarımı, Ürgüp Akşam Kız Sanat Okulu duvarı inşaatları için program yapılmıştır. (BCA, 30-1-0-0, 144-725-3) Yine 1966 yılında Başbakanlığa gönderilen yazıda, Nevşehir’e bir Ziraat Fakültesi kurulması fikri ortaya atılmıştır. Rektörler, Ticari İlimler Akademisi Başkanları, üniversite senatolarınca seçilen profesörlerin katıldığı bir komisyonun yaptığı inlemeler

neticesinde Nevşehir'e bir ziraat fakültesi kurulmasının bugün ki şartlarda gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir. (BCA, 30-1-0-0, 119-755-1)

1966 yılı itibariyle arşiv belgelerinden ortaya konulacak olunursa, Nevşehir'in bu dönemde ön plana çıkan en önemli sorunlarından biri yollar olmuştur. 1965 yılında hazırlanan 1966 yılına ait Karayolları Genel Müdürlüğü Bütçesi'nde "*Ticari ve turistik önemi olan Nevşehir-Niğde, Nevşehir-Hacıbektaş yollarının asfaltlanması*" (Cumhuriyet Senatosu, 1965: 66) ifadesi kullanılarak yol eksiklerinin tamamlanması kararlaştırılmıştır. Bu kararın devamı olarak, 11 Şubat 1966 tarihli yazıda Nevşehir'in Niğde ve Hacıbektaş yollarının esaslı bir biçimde onarılması gerektiği, söz konusu yolların bütçe yetersizliği sebebi ile ele alınamadığı, gelecek yıllarda bu yolların yapılacağı Bayındırlık Bakanlığı tarafından bildirilmiştir. (BCA, 30-1-0-0, 119-755-1) Bakanlığın bu bildirisi üzerine Nevşehirli yerel idareciler aynı yıl ilin yol sorununu ısrarla dile getirmeyi sürdürmüşlerdir. 28 Kasım 1966 tarihli ve Nevşehir Belediye Başkanı Esat Kıratlıoğlu ile Nevşehir Adalet Partisi İl Başkanı Rasim Varol'un imzalarını taşıyan, Başbakan'a ulaştırılmak üzere hazırlanan yazıda ilin karayolu ihtiyaçlarına değinilmiştir. Buna göre Nevşehir ve civarının "*1 nolu Turistik Bölge*" olmasından ve tozun turistleri korkutmasından dolayı toplam 100 km uzunluğunda, Nevşehir-Niğde, Nevşehir-Hacıbektaş yollarının 1967 asfalt programına alınması istenmiştir. (BCA, 30-1-0-0, 120-760-6) Ancak bu istek aynı yıl karşılık görmemiştir. Zira 30 Kasım 1967 tarihinde kabul edilen 1968 yılı bütçesindeki veriler esas alındığında Nevşehir-Hacıbektaş yolunun, Gülşehir'den itibaren 9 km'lik bir kısmı tamamlanmış, aralarında Nevşehir'in de bulunduğu birtakım bölge yollarının asfaltlanmasına gayret edileceği ifade edilmiştir. (Cumhuriyet Senatosu, 1967: 27, 58) Halk ve yerel idarecilerin baskılarına rağmen Nevşehir'in Niğde ve Kırşehir ile olan yolları bir program dahilinde toptan bir biçimde bitirilememiştir. Bunda en büyük sebep bütçe açıkları olmuştur. 1968 yılı sonrası hazırlanan asfaltlama programlarında yer alsa da Nevşehir içi ve bağlantı yollarının tamamı asfaltlanamamıştır. Öyle ki 1968 yılından itibaren devam eden süreçte Nevşehir-Niğde ve Nevşehir-Hacıbektaş, Kırşehir yolları parça parça asfaltlanarak tamamlanmıştır.

Cumhuriyet Arşivi'ne girmiş yazışmalarda, dönem itibariyle Nevşehir'in su ihtiyaçları da gündeme gelmiştir. "*Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğü (YSE) 1966 Bütçe Yılı 9. Mıntıka Amirliği Nevşehir İli Çalışma Programları*" başlıklı 1966 yılına ait belgede Nevşehir il ve ilçelerinin bu konudaki ihtiyaçları yer almıştır. Programda Nevşehir ilinde bulunan köylerin içme suyu ve elektrifikasyon temini ile ilgili yapılması gereken işlemler aktarılmıştır. Sayısal terimler dışında bahsedilecek olursa, Nevşehir ve ilçelerinde içme suyu faaliyetleri, istikşaf (Arazinin özel bir amaç için araştırılması adına yürütülen ilk çalışma) ve proje işlemlerini gerçekleştirecek program oluşturulmuştur. İçme suyunun temini noktasında yapılmış ve yapılacak olan hidrojeolojik etüt çalışmasından bahsedilerek Nevşehir ili ve ilçelerinde belirli yerler tespit edilmiştir. (BCA, 30-1-0-0, 82-516-11) Bu planlama ile sonraki yıllarda yapılacak olan işler için de bir yol haritası çizilmiştir.

Arşiv yazışmalarına yansıyan bir diğer önemli konu da Nevşehir'de yaşanan doğal afetler ile ilgili belgeler olmuştur. Zira Nevşehir ili ve ilçelerinde çeşitli zamanlarda doğal afetler yaşanmış, yaşanan bu afetler genellikle kaya düşmeleri, yer kayması ve sel sonucunda gerçekleşmiştir. Bölgedeki yerleşim yerleri genel itibariyle kayalıklar çevresinde olduğundan dolayı, yaşanan kaya düşmeleri olaylarında birçok ev kullanılamaz hale gelmiştir. Afetlerden sonra yaşanan mağduriyetlerin giderilmesi için 15 Mayıs 1959 tarih ve 7269 sayılı "*Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun*" (TBMM Kanunlar Dergisi, 1959: 667) doğrultusunda hareket edilmiş, İçişleri, Bayındırlık, İmar ve İskan Bakanlıkları devreye girerek, afet noktalarında hayat tekrardan normale döndürülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kurumlar arası yapılan yazışmalar arşiv belgelerine yansımıştır. Buna göre çalışma konumuzun dönemi içerisinde arşiv belgelerine yansıyan ilk afet olayı Uçhisar'da gerçekleşmiştir. 7 Ocak 1963 tarihli yazışmada Uçhisar'da vuku bulan kaya düşmesi afetinden zarar gören 73 aileden 16'sına daha önce verilen 5.000 liraya ek olarak 10.000 lira dağıtılması Bakanlar Kurulu kararınca onaylanmıştır. (BCA, 30-18-1-2, 168-1-14) Arşive geçen afet kayıtlarından biri de 9 Aralık 1964 tarihli olmuştur. Buna göre Nevşehir'in Gülşehir ilçesinde yer kayması olayı meydana gelmiş, 39 aile yer kaymasından dolayı evlerini kaybetmiştir. Evlerini kaybeden ailelerin Maşatlı

mevki ile Kızılırmak kenarına yerleştirilmeleri, her aileye 15.000 lira maddi yardım verilmesi, yapılarını kendileri yapan vatandaşlara teknik ve malzeme desteğinin sağlanması Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. (BCA, 30-18-1-2, 182-77-4) Nevşehir’de kaya düşmesi olayına karşı alınan kararlardan biri de 16 Eylül 1965 tarihli belgeye yansımıştır. Buna göre Nevşehir’in Nar kasabasında muhtemel kaya düşmesi olayına maruz oldukları tespit edilen 26 ailenin, ilgili bakanlıkların temsilcilerinden kurulu bir komitenin incelemesi sonucu, kasaba sınırları içinde ve kuzeyinde bulunan mezarlık mevkiine yerleştirilmesine karar verilmiştir. (BCA, 30-18-1-2, 189-58-15) Nevşehir’in Göre kasabası, 1965 yılında kaya düşmesi sonucu afetin yaşandığı bir diğer bölge olmuştur. Yaşanan afette binaları yıkılan 58 aileye 199.000 lira yardım için fondan para ayrılmıştır. (BCA, 30-18-1-2, 189-61-17) 1966 yılında Nevşehir’in Gülşehir ilçesi ile Tatların kasabasında kaya düşmesi sonucu yaşanan afetler, yine arşiv yazışmalarına geçmiştir. Bu afetler sonucu Gülşehir’de evlerini kaybeden aileler için 90.000 lira, Tatların’de 88 mağdur aile için ise 792.000 lira ödenek ayrılmıştır. (BCA, 30-18-1-2, 196-42-2., BCA, 30-18-1-2, 169-63-14) Nevşehir’de kaya düşmesi sonucu yaşanan doğal afetler 1967 yılında da deva etmiştir. Buna göre Nar kasabası, Ürgüp Yeşilöz köyü ve Avcılar (Göreme) kasabasında kaya düşmesi sonucu aileler mağduriyet yaşamıştır. Bu mağduriyetlerin giderilmesi için Nar kasabasında 19 aileye, Yeşilöz köyünden 5 aileye, Avcılardan 25 aileye fondan para ayrılarak nakdi yardım yapılmıştır. (BCA, 30-18-1-2, 202-6-13., BCA, 30-18-1-2, 204-21-13., BCA, 30-18-1-2, 204-21-14) 1968 yılında, ikisi kaya düşmesi biri sel olmak üzere Nevşehir’de yaşanan afetler yine arşive geçen yazışmalara yansımıştır. Nevşehir Mazı köyü ve Avanos ilçesinde kaya düşmesi hadisesi yaşanmış, Mazı köyündeki afetzede ailelere nakdi yardım yapılmış, Avanos’ta evlerini kaybeden vatandaşlar ise Bahçelievler mevkiine yerleştirilmişlerdir. (BCA, 30-18-1-2, 214-1-12., BCA, 30-18-1-2, 216-19-3) Aynı yıl yaşanan Ürgüp’ün, Mustafapaşa kasabasındaki sel felaketi sonucu bazı aileler mağdur olmuşlar, mağduriyet yaşayan aileler Ürgüp-Yeşilhisar şosesi kenarında bulunan Mezarlık ve Harman mahallesi mevkilerine yerleştirilmişlerdir. (BCA, 30-18-1-2, 218-26-11)

5. SONUÇ

Tarih araştırmalarında arşiv belgeleri her dönem önemli bir yer tutmuştur. Şehir tarihi araştırmalarında ise o şehri ilgilendiren konularda resmi makamlar arası yapılan yazışmalar, arşiv belgelerinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu ifadeden yola çıkarak hazırlanan çalışmamızda, 1960-1970 yılları arasında Nevşehir’i ilgilendiren sosyal, ekonomik ve siyasi konular Cumhuriyet Arşivi’nde yer alan belgeler ışığında ortaya konulmuştur. Arşiv belgeleri çalışmanın merkezine konulmuş, bu bağlamda, şehri ilgilendiren ve arşive geçmiş yazışmalara ulaşılmış, yazışmalarda verilen kararlar çerçevesinde Nevşehir’in, 1960’lı yılları tarihsel perspektif ile yansıtılmıştır.

1954 yılında Nevşehir’in il olması sonrası yoğunlaşan ve arşiv belgesine geçen yazışmalar 1960-1970 yılları arasında daha da artmıştır. Nevşehir’de çeşitli makamlara yapılan tayin, atama ve terfiler ile Nevşehir ilinin sınır tespitlerine yönelik arşiv belgelerinde yazışma ve kararlar saptanmıştır. Bunun yanında Nevşehir’in ekonomik kalkınmasını ilgilendiren belgeler de ortaya konulmuştur. Kuraklık dolayısıyla çiftçilerin borçlarının ertelenmesi, Nevşehir’e kurulan tekstil fabrikasının açılma süreci ve Nevşehir üzümünün ticari değerini arttırmak adına fikir aşamasında kalıp, uygulanamayan düşünceler arşiv kayıtlarında yer almıştır. Cumhuriyet Arşivi içerisinde Nevşehir’deki sosyal-bayındırlık işleri ve afetler sonucu yapılan yardımları ilgilendiren kararlara da ulaşılmıştır. Nevşehir halkının istekleri ile birlikte elektrik, su ve yol çalışmaları için atılan adımlar, kaya düşmeleri sonucu afetzedelere yapılan yardımlar, Nevşehir özelinde arşiv belgelerine yansıyan belgeler olmuştur. Nevşehir ili ve ilçelerinde meskun vatandaşlar için önemli gelişmelerin olduğu 1960-1970 yılları, şehircilik tarihi anlayışı ile arşiv belgelerinin odağında incelenmiştir.

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere çalışma konumuzu kapsayan dönemde Nevşehir’in göze çarpan en önemli sorunlarının başında yol sorunu gelmiştir. Turistik bir bölge olmasına rağmen Nevşehir bölgesi yolları ile Nevşehir’i, Niğde ve Kırşehir’e bağlayan yolların asfaltlanması gecikmiştir. Bölge idarecileri tarafından, asfaltlı yol uzunluğunun kısa olması araçların toz çıkarmasına, çıkan tozun da turistleri korkuttuğuna yönelik Ankara’yı uyarıları yazışmalara yansısı da bu sorunun giderilmesi için tedbirler ivedilikle alınamamıştır. Bu dönemde Nevşehir’in en önemli bir diğer sorunu da tarımsal alanda olmuş, bölge için ciddi bir yer tutan üzümçülük faaliyeti yürüten halkın şikayetleri gözlemlenmiştir. Zira her yıl üretilen tonlarca üzümün ya çok düşük

maliyetle bölge piyasasında değersizleşmesi, ya da üzümün üretici elinde kalması, vatandaşın üzümün değerlendirilmesi için yöneticilere başvurmasını beraberinde getirmiştir. Arşiv belgelerinde bu konu genel olarak birkaç defa Nevşehir ilinin istekleri başlıkları ile yer almış ancak üzümün değerlendirilmesi için kurulması gereken fabrikalar, ekonomik açıdan çok fazla bir fayda getirmeyeceği gerekçesi ile hayata geçirilememiştir. Arşive geçen yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Nevşehir'in bir diğer sorunu ise kaya düşmeleri sonucu yaşanan afetler olmuştur. İl merkezi ve bağlı ilçelerin çeşitli noktalarında yaşanan kaya düşme hadisesinde birçok aile evlerini kaybetmek suretiyle mağduriyet yaşamış, yaşanan bu mağduriyetler sosyal bir devlet anlayışı çerçevesinde samimi bir yaklaşım ile giderilmeye çalışılmıştır. Mağdur ailelere maddi yardım ve yeni yerleşim yerleri tahsis edilmesi için kararlar çıkarılmış ve kurumlar arası yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Arşiv kayıtlarına ayrıca, çalışma dönemimiz olan 1960-1970 yılları arasına ait Nevşehir'in nüfus bilgileri, okul sayısı, öğrenci ve öğretmen rakamları da yansımıştır. Genellikle köy nüfusunun ağırlıkta olduğu bir yapılanmadan oluşan il geneli nüfusunun, yeni kurulan bir il olmasına karşı önemli bir rakam olduğu saptanmıştır. Nevşehir'in mevcut okul durumu ve öğrenci sayıları ile ilgili belgelerde ise, nüfus ile okula giden öğrenci sayısı karşılaştırıldığında okul çağında olanların %90'lık yüksek bir oranda okula gittiği tespiti yapılmıştır. Bu durum Nevşehir'de okula gitme bazında eğitim seviyesinin düşük olmadığına da bir göstergesi olmuştur.

KAYNAKÇA

- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 290-5-17, 16 Şubat 1962.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 164-11-18, 15 Mart 1962.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 290-10-9, 3 Nisan 1962.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 291-15-12, 7 Haziran 1962.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 59-362-12, 29 Nisan 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 168-1-14, 7 Ocak 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 168-3-7, 19 Ocak 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 298-13-10, 27 Nisan 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 298-14-15, 15 Mayıs 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 298-16-17, 8 Haziran 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 299-24-2, 21 Ağustos 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 172-47-13, 3 Eylül 1963.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 304-14-15, 14 Mayıs 1964.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 305-22-20, 28 Temmuz 1964.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 308-37-15, 17 Kasım 1964.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 182-77-4, 9 Aralık 1964.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 189-58-15, 16 Eylül 1965.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 189-61-17, 13 Ekim 1965.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 119-755-1, 11 Şubat 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 193-16-9, 4 Mart 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 144-725-3, 7 Haziran 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 196-42-2, 13 Haziran 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 169-63-14, 10 Eylül 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 114-726-9, 28 Eylül 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 120-760-6, 28 Eylül 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 16-88-5, 1 Ekim 1966.

- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 79-501-3, 8 Aralık 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 82-516-11, 00. 00. 1966.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 202-6-13, 20 Ocak 1967.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 204-21-13, 11 Mart 1967.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 204-21-14, 11 Mart 1967.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 327-20-14, 5 Mayıs 1967.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 330-38-13, 3 Ekim 1967.
- BCA, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer Numarası: 82-518-13, 9 Ekim 1967.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 214-1-12, 6 Ocak 1968.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 216-19-3, 29 Mart 1968.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 218-26-11, 8 Nisan 1968.
- BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer Numarası: 346-31-14, 28 Temmuz 1969.
- BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Numarası: 239-62-13, 10 Eylül 1969.
- Cumhuriyet Senatosu, Dönem 1, Toplantı 5, 30 Kasım 1965.
- Cumhuriyet Senatosu, Toplantı 7, 20 Kasım 1967.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, 1963.
- Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi Dönem 2, Cilt 1, Birleşim 9, 9 Kasım 1965.
- Resmi Gazete, 7 Temmuz 1954.
- TBMM Albümü 1920-2010, Cilt 2, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010.
- TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt 41, Dönem 11, 15 Mayıs 1959.
- Milliyet Gazetesi, 19 Nisan 1964.
- Erdoğan H. (2016). Nevşehir'in TBMM'de İlk Temsili. *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı* içinde (s. 632-646), Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Erdoğan H. ve Pişkin Ç (2020). Demokrat Parti Dönemi İktidar-Muhalefet Çekişmesinin Bir Ürünü: Nevşehir'in İl, Kırşehir'in İlçe Olması, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 10(2), 577-590.
- Küçükbaşçı M.S. (2010). Şehir (C. 38, ss. 441 - 446) İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Şahin İ. (2007). Nevşehir (C. 33, ss. 64 - 67) İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Examining the city histories enables the social, cultural and economic structures of the city and the society living there to be brought to light. Based on this statement, although Nevşehir did not become the capital of the Seljuk and Ottoman Empire, although it was a district in the first years of the Republic, it has a deep historical past when considered regionally. Nevşehir which the Land of Beautiful Horses of the pre-Christ periods, Nissa of the Byzantine period, Muşkara of the Seljuk period, Nevşehir-i Dilara of the Ottoman period, the new city of the Republic period, has important traces in terms of Anatolian history. The years 1960-1970 will be examined in our study in order to shed light on a certain part of the history of Nevşehir in the Republican period, with the aim of not having any dark side in the past of the city and the region.

Methodology

War of Independence and all kinds of ongoing periods throughout the history of the Republic of Turkey, beginning from the Ottoman Empire on archival material was kept under control by the Directorate of State Archives. The archive records kept include documents that shed light on different historical issues with official documents, as well as revealing the history of the city. The history of urbanism, which is made on the axis of archive documents in the history of science, has begun to be felt among the research topics and has found itself as a preferred research area.

Archive documents, which have an important place in general history research, have also been an important source in terms of correspondence between official authorities regarding issues concerning that city in urban history studies. Our study, which was prepared based on this statement, was examined in the light of the documents in the Republic Archive, the social, economic and political issues concerning Nevşehir between the years 1960-1970. The correspondences in archives documents were put at the center of the study, in this context, the archive records concerning the city were reached, within the framework of the decisions made in the correspondence, the 1960s of Nevşehir were discussed with a historical perspective. In the study, archive documents were first classified according to their subject titles, and the classified documents were used chronologically.

Findings

The correspondence that intensified after Nevşehir became a province in 1954 and transferred to the archive increased even more between the years 1960-1970. In the archive, correspondence and decisions regarding appointments, appointments and promotions to various offices in Nevşehir, determination of provincial borders, were determined. In addition, documents concerning the economic development of Nevşehir were also revealed. Postponement of the farmer debts due to the drought, the opening process of the textile factory established in Nevşehir and the ideas that remained at the stage of idea in order to increase the commercial value of the grape in the region have had an important place in the archive records. Within the Republic Archive, decisions regarding the public works in Nevşehir, the wishes of the people and the aid made after the disasters have been reached. In addition, the population of Nevşehir has been identified among the documents in the correspondence regarding the regional schools and the number of teachers. The years 1960-1970, when there were some developments for inhabited citizens in the province of Nevşehir and its districts, were examined with an understanding of urbanism history and archive documents.

Conclusion and Discussion

As it is understood from the archive documents, the road problem was one of the most prominent problems of Nevşehir in the period covering our subject of work. Although it is a touristic area, the roads of Nevşehir region and the roads connecting Nevşehir to Niğde and Kırşehir were delayed. Although the warnings of the regional administrators that the length of the asphalt road is short, that the vehicles emit dust and that the dust scares the tourists, were reflected in the correspondence, the measures were not taken immediately to eliminate this problem. In this period, another most important problem of Nevşehir was the complaints of the people who were

engaged in grape growing, which occupies a serious place in the agricultural area. The fact that tons of grapes produced every year are either devalued in the regional market at very low cost, or the grape remains in the hands of the producer, bringing the citizens to apply to the managers for the valuation of the grape. In the archive documents, this issue was generally covered with the requests of the province of Nevşehir several times, but the factories that were required to be established for the valuation of the grape could not be implemented on the grounds that it would not bring much economic benefit. As understood from the correspondence in the archive, another problem of Nevşehir was the disasters caused by the rock falls. Many families experienced victimization by losing their homes in the rockfall incident in the city center and in various parts of the connected districts and these grievances were tried to be remedied with a sincere approach within the framework of a social state understanding. Decisions were made and inter-institutional correspondence took place to allocate financial aid and new settlements to victim families. The archive records also reflect the population information of Nevşehir, the number of schools, students and teachers, belonging to the years 1960-1970, which is our working period. It has been determined that the population of the city in general, which consists of a structuring where the village population is predominant, is an important figure despite being a newly established province. In the documents regarding the current school situation and student numbers of Nevşehir, it was determined that the number of people at school age was high in school when the population and the number of students going to school were compared.

NAKİTSİZ TOPLUM SÜRECİ VE BANKA TİCARİ MÜŞTERİLERİNİN, ÖDEME KARTLARI KULLANIM TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Yılmaz, E. ve Öngel, V. (2021). Nakitsiz Toplum Süreci Ve Banka Ticari Müşterilerinin, Ödeme Kartları Kullanım Tercihlerinin Belirlenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 648-666.

Geliş Tarihi: 12.04.2021
Kabul Tarihi: 23.06.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Ertan YILMAZ
Ziraat Bankası
eyilmaz@ziraatbank.com.tr
ORCID No: 0000-0002-7676-7895

Prof. Dr. Volkan ÖNGEL
Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
volkanongel@beykent.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8881-2465

ÖZ

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde, mobil, dijital, ve kartlı sistemler kullanılarak yapılan ödemelerin toplam ödemelerden aldığı pay artmakta, nakit kullanımı ise giderek azalmaktadır. “Nakitsiz Toplum” adı verilen bu süreç, bankalar, ödeme sistemi kuruluşları, teknoloji şirketleri ve hükümetler tarafından desteklenmektedir. Çalışmada, nakitsiz toplum sürecine etki eden unsurlardan olan ticari müşterilerin kart kullanım tercihlerinin belirlenerek, bu tercihlerin nakitsiz toplum sürecine etkileri incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında İstanbul ilinde faaliyet gösteren ticari bankanın banka ve/veya kredi kartını kullanan 1155 ticari müşteriden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Keşfedici faktör analizi yöntemiyle belirlenen faktörler arasında yer alan nakitsiz toplum sürecinin diğer faktörlerle ilişkisi doğrusal regresyon modeli uygulanarak test edilmiştir. Çalışma bulgularına göre; ticari müşterilerin kart kullanım alışkanlıklarını etkileyen faktörlerden, kart ürün özellikleri, bankanın genel yapısı, yakınlık, bütünsel pazarlama iletişimi, müşteri ilişkileri yönetimi ve marka/ımağ faktörleri ile “nakitsiz toplum süreci” arasında ilişki bulunduğu, “banka nakit yönetimi hizmetleri” ile “nakitsiz toplum süreci” arasında ise ilişki bulunmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nakitsiz toplum, Ticari müşteriler, Kart kullanım tercihlerini etkileyen Faktörler.

CASHLESS SOCIETY PROCESS AND DETERMINING THE PAYMENT CARD USAGE PREFERENCES OF CORPORATE BANKING CUSTOMERS

ABSTRACT

Due to the developments in information and communication technologies, the share of payments made by using mobile, digital and card systems increases in the total payments, while cash usage decreases. This process, named the "Cashless Society", is supported by banks, payment system organizations, technology companies and governments. The study aims to determine the card usage preferences of corporate customers, which are among the factors affecting the cashless society process, and examine the impacts of these preferences on the cashless society process. Data were collected from 1,155 corporate customers using debit and/or credit cards of a commercial bank operating in Istanbul province within the research scope. The relationship between the cashless society process and other factors determined by the exploratory factor analysis method was tested using the linear regression model. According to the study findings; Among the factors that affect the card usage habits of corporate customers, card product features, the general structure of the bank, proximity, integrated marketing communication, customer relationship management, and brand/image factors are related to the cashless community process, it was determined that there was no relationship between the cash management services of the bank and cashless community process.

Keywords: Cashless society, Corporate customers, Card usage.

1. INTRODUCTION

Money plays an intermediary role in the exchange of goods and services within modern societies. The impact of intermediation on the economy leads to mutual exchanges in the form of goods-money-goods. Besides the medium of exchange function, the concept of money is sometimes used interchangeably with cash, wealth, or income. Nevertheless, in today's modern economies, it is seen that alternative payment systems are replacing cash usage. All kinds of tools, operating systems, and communication networks that render shopping more convenient are included in a payment system definition (Zengin & Güngördü, 2013). Electronic payment instruments constitute the most essential portion of this system (Sato and Humphrey, 1995). Within the payments system, banks are involved in the instruments such as credit cards, debit cards, direct debit system (DDS), direct collection system (DCS), money order, and EFT. It is seen that cashless society or "cashless economy" concepts are primarily used in the literature to use these systems, which gradually mitigate cash usage in payments.

The concepts of cashless society or cashless economy refer to transactions made through plastic cards and digital forms, mostly using information transfer, rather than a society or economy in which money is not used for payments at all (Kumari & Khanna, 2017). The first version of electronic money (e-money) was developed in card systems. EFT-based card systems (debit cards, prepaid cards, electronic cash (e-cash)), and electronic checks can be considered as the first applications of e-money (Mishkin, 2000). Along with the cashless society process, it is expected that cash usage would decrease significantly and have positive impacts on the monetary system and economy. For instance, it can be argued that financial services such as digital payments and banking services mitigate the security and management difficulties stemming from cash. One of the World Bank's top priorities is to encourage access to and use of financial services (Demirgüç-Kunt, Klappe, et al., 2018). Commercial cards have become one of the fastest-growing card products by enhancing their popularity in recent years by courtesy of the usage advantages brought along with them.

Nonetheless, although the total market share of commercial payments is well above the individual payments, the commercial cards' share in total commercial consumption expenditures remains at a quite low level compared to the total individual payments / individual card ratio. Due to the size of the target market, it is seen that the institutions in the payments system shift their new products and activities toward this area. Card usage, especially in small enterprises' payments, is commensurately higher than corporate and large-scale enterprises, as they perceive this product as an important credit instrument. The public authority also invests in this area since it provides a cost advantage and leaves a mark, especially for tax transactions (Herbst Murpy, 2011).

Determining the factors that support the developing cashless society is crucial for emphasizing the cashless society's concept. For this reason, the research study aims to obtain responses to some questions. Research questions are determined such as "What are the impacts of commercial electronic cards in the cashless society process?", "What are the factors affecting the electronic card usage preferences of corporate customers in terms of banks and payment institutions?". The study aims to detect the factors that determine the card usage habits of corporate card customers and the impacts of these factors on the cashless society process. In the literature, it is seen that research studies on cashless society are mostly conducted based on technical studies examining the impacts of consumer electronics, especially mobile products, on the process. Studies regarding card usage impacts on the cashless society also focus on card usage and card usage habits of individual customers rather than on corporate customers. There are some limitations to the research study. Firstly, the research study has an exploratory feature. Research findings can be re-evaluated according to different variables. The obtained data of the research study are self-reported. That is, they represent the opinions of the participants. As a sample, corporate customers using debit and/or the credit card of a commercial bank operating in Istanbul province are determined, and the data are collected using a survey questionnaire method. For the research study in question, relevant permission was obtained from the Social Sciences Ethics Committee of Beykent University on 05.06.2019. Altering the sample may cause the research findings to differ. The specified constraints should be taken into account in the examination and interpretation of the research study. It is thought that the scale used in the research, which aims to determine the factors that affect the card usage

habits of corporate customers, has the power to indicate these factors at an adequate level. The research study differs from similar studies in terms of presenting findings, especially in terms of card usage habits of corporate customers and revealing the impacts of these habits on the cashless society process. Nonetheless, although the total market share of commercial payments is well above the individual payments, the commercial cards' share in total commercial consumption expenditures remains at a quite low level compared to the total individual payments / individual card ratio. Due to the size of the target market, it is seen that the institutions in the payments system shift their new products and activities toward this area. Card usage, especially in small enterprises' payments, is commensurately higher than corporate and large-scale enterprises, as they perceive this product as an important credit instrument. The public authority also invests in this area since it provides a cost advantage and leaves a mark, especially for tax transactions (Herbst Murpy, 2011).

LITERATURE REVIEW

Kaya (2008) examined the factors by which individual customers preferred upon making payments via credit card. The study was conducted by one-on-one questionnaire method in Istanbul Province, and 1,241 suitable obtained data were tested using the descriptive research model. 11 factors that affected card usage, including “the characteristics of the issuing bank, financial power and facilities, distribution channels, direct marketing instruments, customer relations management and data-based marketing, price policy, integrated marketing, sales promotion, public relations, and process management” were determined. Financial institutions were advised to “well analyze the demographic characteristics of their target audiences, and formulate their marketing strategies in compliance with the desires and needs of their audiences.”

Hasan, De Renzis, et al. (2012) examined the impacts of electronic payments on the retail sector of 27 European countries over the period 1995-2009. The data were obtained from the Statistical Data Warehouse (SDW) and analyzed via the Arellano-Bond Dynamic Panel GMM. The research study was based on payment cards, credit transfers (EFT/money order), automatic payments, check and cash payments. As a result of the study, it was determined that the transition from paper to electronic retail payments had a positive impact on the real economy. It was determined that non-cash payment instruments stimulated economic growth, trade, and consumption. It was revealed that payments made via electronic cards had the strongest impact on growth, and the macroeconomic impact of check payments was relatively low.

Arango, Huynh, et al. (2015) examined the impact of the schemes' rewards on the consumer payment preferences upon the acceptance and use of cards by member merchants. The data covered the period 2004-2013 and were obtained from the Statistical Data Warehouse of the European Central Bank. According to the study's findings, hygiene and theft concerns lead to a shift away from cash and have a positive impact on debit card usage. Speed, low amount, and ease of use are preferred in favor of cash. Relative costs and overspending concerns highlight the use of debit cards, and knowing that debit cards are accepted by member merchants reduce the possibility of cash usage by 32%. Contactless payments escalate card usage.

Bayrakdaroğlu and Altuntaş (2015) investigated “what banks should do to determine the current situation of credit card marketing to individual customers and generalize the credit card usage” in the Istanbul province through a survey questionnaire. Necessary and important factors for marketing were identified and evaluated within the framework of gender sensitivity. The data were tested using the frequency and factor analysis methods. The majority of the individuals in the sample consisting of 390 questionnaires used 1 or 2 credit cards, and it was observed that they mostly attached importance to “trust” and acquiring information about the card. The banks' secure, easy and inexpensive access to customers over the internet was emphasized. The importance of using effective social media and digital marketing methods was also stated. It was asserted that campaigns and promotions were far from affecting credit card users, and banks should have redesigned their campaigns by taking the demographic characteristics and individual interests of their customers into consideration.

Tee and Ong (2016) analyzed the impacts of payments on economic growth utilizing the data obtained from 5 EU countries over 2004-2012. The analyzed data were obtained from the International Monetary Fund and the European Central Bank. Growth data were transformed into real data by the researchers. For the analysis, Pedroni's Cointegration and Panel Vector Error Correction Models (PVECM) were used. The study stated that cashless payments had impacts on economic growth in the long run; however, no significant impact was expected in the short run. It was determined that due to the high costs, payments made by check would have gradually decreased and been replaced by electronic and card payments.

Aytekin and Yücel (2017) conducted a conceptual research study on the relationship between electronic payments and the retail industry. In the research study, it was argued that electronic payment methods are increasing in the retail sector. Online shopping, especially payments made using debit and credit cards, contributed to increased electronic payments. Transaction speed, ease (contactless payments), and security (wearable technologies) contributed positively to this process. On the other hand, it was stated that consumers who wished privacy might have turned to non-bank payment methods such as Bitcoin due to their concerns about traceability.

Kumari and Khanna (2017) analyzed the cashless economy within a conceptual framework and stated the benefits and barriers to the process. In the research study, suggestions were made to improve the cashless economy by taking the India example into account. States were increasingly encouraging such a process, especially to register the economy, control payments, aggravate savings, and maintain a safe and convenient payments system. Notwithstanding, government and public institutions' adoption of electronic payment systems was insufficient compared to private sector organizations. Insufficient ICT (Information and Communication Technology) knowledge of system users and concerns regarding security is still an obstacle to the cashless society process's progress.

Upon considering the examples of the conducted studies, it is seen that the decline in cash usage in commercial life and payments has positive impacts on both economic growth and social welfare. Security, convenience, and ease of use brought by cards and electronic payments, in particular, are increasingly driving individuals away from cash. In this regard, expenditures and, therefore, economic activities are boosting. There is evidence that checks, which are a form of payment based on paper, are gradually decreasing.

2. DATASET AND METHODOLOGY

2.1. Aim and Importance of the Research Study

Besides preventing cash-based crimes such as robbery and theft, cashless economies provide benefits such as increasing the sellers' turnover and operational efficiency and raising profitability due to the decline in operating costs (Tee & Ong, 2016). High operational transaction costs (Tunçsiper, 2018) are among the most crucial factors that accelerate the cashless society movement in the world (Van Steenis, 2019). Ann Cairns of MasterCard Company stated that "the ratio of printing and processing of cash through Central Banks to GDP has increased up to 1.5%" (Jenkins, 2018). In their research study conducted in Turkey by considering 2012 as the base year, they estimated that a 10-point increase in card usage over the period 2013-2015 would contribute to Turkey's economy with an additional 42.97 billion TL (Elgin, Yücel, Kuzubaş, 2015).

Although commercial cards are expanding their share in card systems day by day, their usage is not at a sufficient level yet. The share of card usage in total commercial expenditures is quite low compared to the share of card usage in individual expenditures. Nonetheless, the total size of the market share of commercial payments is much higher than that of individual payments (Herbst Murpy, 2011). B2B e-commerce volume, which reached 12.2 trillion USD as of 2019, is over six times higher than B2C commerce volume (ecommerceDB.com, 2019). The share of commercial credit cards in 676 billion TL worth of shopping made using card system as of 2017 in Turkey was 19.9% (www.bkm.com.tr, 2018). The most commonly used payment method in the B2B channel is the open (current) account (Göl, İlhan, et al., 2019).

One of the most important advantages of using commercial cards for sellers is the secure collection. In a study, it was revealed that 27% of suppliers lost 2% of their revenues due to

difficulties and delays in the collection of their receivables (Herbst Murphy, 2011). Improving technology and commercial activities render the concepts of resource utilization, cash flow, and cost management more crucial day by day for enterprises. When commercial cards are used, enterprises provide easier management of the time value of money and optimize debt collection, debt payment, and duration of stock holding.

The study investigates the factors that detect the card usage habits of corporate card customers and determine the impacts of these factors on the cashless society process. The research study's importance involves the determination of the factors that are crucial in commercial card usage, including the absence of studies in which the impacts of these factors on the cashless society have been empirically tested regarding Turkey. Determining corporate customers' card usage preferences would enable organizations in the payments sector to produce new products for commercial card usage. Thus, besides improving the cashless society process, it would be possible to aggravate the share of commercial card usage in total commercial expenditures.

3.2. Research Population, Sample, and Sampling Method

The population of the research study consists of corporate customers using debit and/or credit cards issued by commercial banks. The sample of the research study is comprised of commercial card users living in Istanbul province. A simple random sampling technique is used to determine the sample of the study. Simple random sampling was defined by Kurtuluş (2014) as the sampling type in which each individual in the sample has an equal chance of choice, the error occurring due to selection is reduced, and the sample can be listed conveniently. Based on the aforementioned features, customers using commercial cards are randomly selected.

Over 4,000 corporate customers are contacted throughout the study. The aim of increasing the validity and reliability of the study accounts for the large sample size. Responses are obtained for 1,200 questionnaire forms. The obtained data are analyzed in terms of accuracy and consistency. The data collection process is finalized as soon as questionnaires are responded to by 1,155 participants found to represent the study population. BKM (2020) stated that there were 4,670,367 commercial, corporate credit cards by the end of 2019. Limitations in determining the number of samples (384) and the number of participants per item (10) are considered. In evaluating the questionnaire forms' appropriate filling, the data extraction process specified by Hair et al. (2014) is followed. According to Hair et al. (2014), there is no need for the data extraction process when no major deficiency exists in the survey questionnaire forms, and the extreme values reflect the population. The data are analyzed after concluding that the data are collected properly.

3.3. Measurement Tools Used in the Research Study

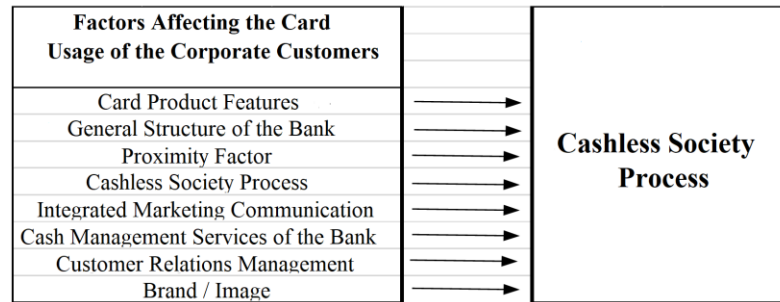
Online survey questionnaires are used throughout the data collection process. The questionnaire forms consist of two parts and contain statements that measure demographic characteristics and concepts. Demographic characteristics consist of items, such as the firm's turnover, number of employees, and the sector in which it operates, which describe the firm and its corporate representative who responds to the questionnaire. In the second part, there are statements regarding the firms' banking card usage habits, the determinants of both cash and card usage, the characteristics of the cards they prefer to use frequently, and the characteristics of the card-issuing banks. The responses given to the items in the scale are provided with a 5-point Likert type measurement. In the generation of the scale used in the study, the literature and the researcher's experience were utilized based on the measurement tool developed by Kaya (2008) to determine the card usage habits of individual customers.

3.4. Research Model and Hypotheses

The model considered in the study is established to determine the impacts of banking card usage by commercial firms on the cashless society process. Firstly, the factors affecting the card usage decisions of commercial firms are determined by the exploratory factor analysis method. It is aimed at measuring the impacts of the determining factors on the cashless society process. It is known that certain disadvantages, arising from the perception of costs, exist, especially in the presence of corporate customers using both commercial credit cards and debit cards instead of cash. Besides, prevalent informality in Turkey is one of the obstacles to the cashless society. The card-issuing banks

encourage their corporate customers to use more cards while also encouraging their cards in competition. The aforementioned situation also affects the banks' structure, technology, products, communication channels, and strategies, and the services with which they provide their customers, that is their marketing mix decisions. The descriptive research model within the scope of the study is as illustrated in Figure 1.

Figure 1: Research Model

In the model, factors such as card features, bank structure, and services that affect the preferences of the commercial firms in terms of using payment system cards in their payments along with the cashless community process are determined as dependent variables. Independent variables are demographic, commercial, and socio-economic characteristics such as turnover, number of employees, partnership structure, operating period, sector of operation, number of banks whose cards are used, and duration of card usage. The model is tested with statistical methods.

The turnover, partnership and/or ownership structure, number of employees, sector of operation, level of institutionalism, and technological facilities are explanatory variables of the firms. While making their card usage preferences, corporate customers take their payment habits, economic priorities, the banks' structure from which they receive services, the variety of services provided, and the characteristics of the cards they use into consideration. It is thought that banks can enhance the card usage of their customers by aggravating the variety and efficiency of the services they offer to their corporate customers, especially by providing technological and economic advantages. The hypotheses asserted within the framework of the research model are presented in Table 1.

Table 1: Research Hypotheses

Hypotheses	
H ₁	The impact of card usage characteristics (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.
H ₂	The impact of the general structure of the bank (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.
H ₃	The impact of proximity (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.
H ₄	The impact of integrated marketing communication (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.
H ₅	The impact of cash management services of the bank (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.
H ₆	The impact of customer relations management (independent variable) on cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.
H ₇	The impact of brand/image (independent variable) on cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

4. RESEARCH FINDINGS

4.1. Analysis and Results

1,155 responses, which well represent the population, are analyzed with the instrument of the SPSS 23.0 software. The key assumptions of the research study are as follow;

- The population, sample, and data collection tools are suitable for the research study,
- The responses given by the individuals participating in the survey questionnaire are sincere, objective, correct, and impartial,
- The researcher is objective and impartial in the process of determining and interpreting the judgments,
- The obtained findings of the study should be guiding in both the Cashless Society targets of Turkey and the marketing mix preferences of the commercial card-issuing banks.

4.1.1. Descriptive Analysis

Data on the demographic characteristics of the survey participants are presented in Table 2. As shown in Table 2, 80.7% of the 1,155 survey participants included in the scope of the research study are over the age of 34 and consist of experienced individuals. 55.8% of the participants have undergraduate and graduate degrees, whereas 23.8% have high school diplomas. Upon considering the firm's positions, it is seen that 70.2% of the firm consists of partners and senior managers, and the remaining 29.8% consists almost entirely of middle-level managers. It is seen that 68.8% of the participants are fully authorized in all transactions regarding the bank. In the light of the aforementioned data, it is seen that the respondents are sufficiently efficient and competent.

Table 2: Descriptive Characteristics of the Participants

Variables		Frequency	Percentage	Total Percentage
Your Age	18-25 years of age	24	2.1	2.1
	26-33 years of age	198	17.1	19.2
	34-41 years of age	372	32.2	51.4
	42-49 years of age	310	26.8	78.3
	50 and older	251	21.7	100
	Total	1155	100	
Your Educational Status	Elementary School	46	4	4
	Secondary School	65	5.6	9.6
	High School	275	23.8	33.4
	Associate Degree	124	10.7	44.2
	Undergraduate and Graduate Degrees	645	55.8	100
	Total	1155	100	
Your position at the firm	Corporate Partner & Board Member	685	59.3	59.3
	General Manager & Assistant General Manager	130	11.3	70.6
	Marketing Manager	40	3.5	74
	Finance & Accounting Specialist	273	23.6	97.7
	Purchasing Manager	16	1.4	99
	Other	11	1	100
	Total	1155	100	
Your authorization status in banking relations in your firm	Fully authorized in all transactions	795	68.8	68.8
	I decide on all transactions within certain limits	79	6.8	75.7
	I decide on certain transactions, without limitation	23	2	77.7

	I decide to a certain extent on certain transactions	69	6	83.6
	We decide together with the firm owner	117	10.1	93.8
	We decide together with my partner	28	2.4	96.2
	Not authorized	44	3.8	
	Total	1155	100	100

Data on the descriptive characteristics of the participants in the study are presented in Table 3. As shown in Table 3, 44% of corporate card customers have 1-9 employees, 31.3% have 10-49 employees, 15.1% have 50-249 employees, and 9.6% have 250 or more employees. Upon considering another firm classification criterion, namely, the annual turnover, 37.9% of customers acquire turnovers of 0-3 million, 20.8% acquire turnovers of 3-25 million, 16.2% acquire turnovers of 25-125 million, and 12.4% acquire turnovers over 125 million. 12.4% of the enterprises participating in the survey questionnaire are in the “corporate” segment, and 87.6% are in the “SME” segment in accordance with Regulation No. 24.06.2018 / 30458.

Table 3: Descriptive Features of Firms

Variables		Frequency	Percentage	Total Percentage
Number of Employees	1-9 employees	508	44	44
	10-49 employees	362	31.3	75.3
	50-49 employees	174	15.1	90.4
	250 employees and over	111	9.6	100
	Total	1155	100	
Turnover	0-3,000,000	437	37.8	37.8
	3,000,001-25,000,000	388	33.6	71.4
	25,000,001-125,000,000	187	16.2	87.6
	125,000,001-350,000,000	70	6.1	93.7
	350,000,001 and higher	73	6.3	100
	Total	1155	100	
The number of banks whose corporate cards (credit/debit) have been used by the firm	1	238	20.6	20.6
	2	347	30	50.6
	3	232	20.1	70.7
	4	145	12.6	83.3
	5 and higher	157	13.6	96.9
	Unknown	36	3.1	100
	Total	1155	100	
Number of years during which the firm has been using the commercial (debit/credit) card	Less than 1 year	60	5.2	5.2
	More than 1 year-less than 3 years	216	18.7	23.9
	More than 3 years and less than 6 years	345	29.9	53.8
	More than 6 years and- less than 10 years	274	23.7	77.6
	10 years and over	260	22.5	100
	Total	1155	100	
Percentage of the payments made using the commercial card	Between 1-10%	593	51.3	51.3
	Between 11-20%	203	17.6	68.9
	Between 21-35%	149	12.9	81.8
	Between 35-50%	107	9.3	91.1
	51% and over	103	8.9	100
	Total	1155	100	
Please grade (between 1 and 5) the level of satisfaction about	1	15	1.3	1.3
	2	26	2.3	3.5
	3	198	17.1	20.7
	4	407	35.2	55.9

using commercial cards	5	509	44.1	
	Total	1155	100	100

79.3% of firms are satisfied with using commercial cards. 76.1% have been using the cards for more than 3 years, whereas 79.9% have been using the cards of more than 2 banks. These data indicate that the individuals in the sample are experienced and conscious about card usage. However, it is observed that the amount of card usage is quite low compared to the total payments made. The ratio of those who stated that they made more than 20% of their payments using cards is merely 31.1%. Here, it is seen that measures exist to encourage card usage for making payments.

4.1.2. Validity and Reliability of the Research Scale

Regarding the structural validity of the developed scale, exploratory factor analysis (EFA) is applied along with Principal Component and Varimax rotation techniques. In order to fulfill the suitability of sampling adequacy, the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's Sphericity tests are performed, and their results are presented in Table 4.

Table 4: Factor Analysis Results

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measurement of Sampling Adequacy		0.938
Bartlett's Sphericity Test	Chi-Square	24463.221
	Degree of Freedom	780
	Significance Value	0.000

It is observed that the adequacy ratio of the KMO value is within the boundaries of perfection (0.938), which is well above 0.60, so the sampling is adequate. It is understood that Bartlett's Sphericity test has significance at the 0.05 significance level (Chi-square = 24463.2; $p < 0.05$), that is, the correlations among the items are suitable for factor analysis (Hair, Joseph, et al., 2014). It is determined that the Item Total Correlation values are above 0.50, and the Communalities value is above 0.40.

Table 5: Exploratory Factor Analysis and Reliability Analysis Results

Statements		Factor Loads	Communalities	Cronbach's Alpha	Eigenvalues	Explained Variance (%)
Card Product Features				0.891	12.587	31.467
Question_67	The number of installments is higher than that of other cards	0.827	0.783			
Question_68	Offering the opportunity to postpone the installments without interest or to skip the installments.	0.779	0.699			
Question_66	More sectors and/or number of installments compared to individual credit cards	0.769	0.732			
Question_69	Combining shopping and transportation within a program and/or organizing special campaigns in the transportation area (giving away free plane-train-bus tickets by redeeming points)	0.682	0.668			
Question_71	Long due date	0.661	0.595			
Question_65	Redeeming more money points / mileage points in purchases	0.64	0.614			
Question_70	Arranging raffles among frequent users of the card to give away gifts such as vacations, computers, TV, etc.	0.526	0.641			
General Structure of the Bank				0.862	3.335	8.337

Question _33	Strong financial structure of the bank	0.833	0.746			
Question _32	The bank that has been operating for many years	0.800	0.705			
Question _34	Capital/ownership structure of the bank (Public, affiliation, holding, etc.)	0.788	0.699			
Question _31	Credibility of the Bank	0.726	0.616			
Question _37	The bank has an extensive branch network	0.615	0.51			
Question _36	Being the card issued by a bank with national capital	0.601	0.509			
Question _35	Bank operating in the international market	0.567	0.541			
Proximity				0.828	2.735	6.837
Question _61	Employment of individuals, who make acquaintance with the firm's officials, at the card-issuing bank	0.799	0.703			
Question _64	The bank with which the firm's representative also works individually	0.766	0.666			
Question _60	The proximity of the card-issuing bank's branch to the residence of the firm's official.	0.71	0.686			
Question _59	The proximity of the card-issuing bank's branch to the workplace	0.616	0.543			
Question _63	Working with the same bank for many years	0.545	0.513			
Cashless Society Process				0.795	1.691	4.227
Question _44	The abundance of contracted member workplaces	0.700	0.655			
Question _40	Prevalence of the bank's POS device usage	0.699	0.589			
Question _41	Quality of mobile, internet and telephone banking services of the bank	0.569	0.554			
Question _42	The bank's emphasis on innovation	0.564	0.593			
Question _45	Being the card brand preferred by the enterprises (vendors, suppliers) with which the firm works	0.563	0.566			
Question _43	The card offering the opportunity to make purchases from many parts of the world and withdraw cash.	0.511	0.487			
Integrated Marketing Communication				0.859	1.453	3.634
Question _75	Informative and directive advertisements	0.697	0.718			
Question _74	The bank providing quality consultancy services through means such as digital media, the internet, and telephone.	0.659	0.701			
Question _76	Effectiveness of advertisements on the social media platform	0.636	0.71			
Question _73	Providing solutions compatible with ERP (Enterprise Resource Planning) and/or e-invoice system used by the firm	0.622	0.633			
Question _77	The bank's sponsorship for activities in different fields (such as Cultural-Sports)	0.597	0.647			
Cash Management Services of the Bank				0.81	1.304	3.259
Question _56	Utilization of the bank's DDS / Dealer card system	0.703	0.657			
Question _57	Being the card issued by the bank whose account number is written on invoices	0.668	0.693			
Question _58	Being the card issued by the bank whose POS device is utilized	0.632	0.617			

Question _55	Utilization of checkbooks issued by the bank and/or conducting foreign trade transactions with the bank	0.606	0.592			
Customer Relations Management				0.748	1.103	2.757
Question _52	High commercial credit limit at the bank	0.758	0.692			
Question _49	Higher limit than of other commercial cards	0.648	0.591			
Question _50	Conducting other commercial transactions of the firm through the bank which issues the card	0.633	0.594			
Question _51	Having a deposit/investment account of the firm in the bank which issues the card	0.607	0.572			
Brand/ Image				0.688	1.012	2.53
Question _46	The network structure of the card (such as Troy, Visa, or Master Card)	0.572	0.586			
Question _47	Brand/platform with which the card is affiliated (Bankkart Combo, Bonus, Maximum, World, etc.)	0.524	0.603			
Total Explained Variance: 63.04 (%)						

The validity and reliability results obtained by conducting an exploratory factor analysis and reliability analysis are presented in Table 5. 8 factors describe card usage habits of corporate customers, with eigenvalues exceeding 1, and a total explained variance of 63.4% obtained. Statements matching more than one factor, with eigenvalues below 1, and factor loads below 0.50, meaning, unmatched with any factor, are eliminated. Factors that are obtained as a result of the analysis, which continues with 40 judgments, are determined as card product features, general characteristics of the bank, proximity factor, cashless community process, integrated marketing communication, cash management services of the bank, customer relations management, and brand/image. The Pearson correlation coefficients ($-1 < p < +1$), mean values, and standard deviations of the variables obtained from the analysis are presented in Table 6.

Table 6: Correlation Coefficients, Mean Values, and Standard Deviations of the Variables

Variables	Mean	Standard Dev.	1	2	3	4	5	6	7	8
1- Card Product Features	3.835	1.022	1							
2- General Structure of the Bank	4.370	0.729	.289**	1						
3- Proximity Factor	3.559	1.008	.476**	.420**	1					
4- Cashless Society Process	4.364	0.703	.491**	.467**	.332**	1				
5- Integrated Marketing Communication	3.606	1.064	.631**	.446**	.560**	.472**	1			
6- Cash Management Services of the Bank	3.548	1.118	.461**	.440**	.611**	.389**	.583**	1		
7- Customer Relations Management	4.278	0.746	.408**	.422**	.440**	.486**	.435**	.510**	1	
8- Brand/ Image	4.096	0.991	.400**	.414**	.351**	.564**	.451**	.434**	.391**	1
** Correlation is found significant at a %1 significance level. Sig: 0.000 for all variables (Double-sided),										
N= 1,155										

Upon evaluating the table, it is seen that the relationships among the variables are positive and significant at the 0.05 significance level. It is revealed that the weakest relationship is between card product features and the general structure of the bank (0.289). In contrast, the strongest relationship is between integrated marketing communication and card product features. All values, except for one, are higher than 0.3. Along with the impact of a large number of samples, it is possible to claim that the variables included in the table are moderately related to each other (Gürbüz & Şahin, 2018).

4.2. Regression Analysis and Interpretation of Results

Multiple regression model is established to investigate the extent to which the variables affecting card usage preferences of corporate customers is explained by other variables such as brand/image, proximity, customer relations management, the general structure of the bank, card product features, cash management services of the bank and integrated marketing communication. The data associated with the model are included in Table 7.

The model was significant at the ($F = 151.326$, $p < 0.05$) level. The cashless society process variance, which is the dependent variable, can be well explained by the model. Multiple relationships among the variables are at a level that can be considered strong ($R = 0.69$). 48% of the cashless society process (dependent variable) is explained by the independent variables such as brand/image, proximity, customer relations management, the bank's general structure, card product features, cash management services of the bank, and integrated marketing communication.

Table 7: Findings and Coefficients of the Multiple Regression Model

Independent Variables	Dependent Variable: Cashless Society				
	β	t	p-value	Tolerance	VIF
Card Product Features	0.23	8.143	.000**	0.553	1.81
General Structure of the Bank	0.2	7.708	.000**	0.675	1.48
Proximity Factor	-0.08	-2.762	.006**	0.536	1.87
Integrated Marketing Communication	0.07	2.229	.026*	0.444	2.25
Cash Management Services of the Bank	-.045	-1.466	0.143	0.486	2.06
Customer Relations Management	0.21	7.863	.000**	0.647	1.55
Brand/ Image	0.32	12.58	.000**	0.691	1.45
R ² =.48		F(7.1147)=151.326		p-value=.000	

Upon including all independent variables in the model, the bank variable's cash management services ($\beta = -0.045$, $p > 0.05$) do not have a significant contribution. "Hypothesis 5" is not accepted. The proximity factor ($\beta = -0.08$, $p < 0.05$) variable negatively affects the cashless society process (dependent variable) at the 0.05 significance level. "Integrated marketing communication ($\beta = 0.071$, $p < 0.05$)" variable affects the dependent variable at a 5% level; whereas other independent variables such as "brand / image ($\beta = 0.322$, $p < 0.05$)", "customer relations management ($\beta = 0.208$, $p < 0.05$)", "general structure of the bank ($\beta = 0.200$, $p < 0.05$)", and "card product features ($\beta = 0.233$, $p < 0.05$)" affect the dependent variable positively at the 0.05 significance level. Hypotheses 1, 2, 3, 4, 6, and 7 are accepted. There is no "multicollinearity" in the model since the tolerance values are small, the VIF values are lower than 5, and R² is lower than 0.90 (Gujarati & Porter, 2012).

As a result of the research, six factors that affect the bank's corporate customers' card usage are detected. The first factor contains the features of the used cards. It is seen that the most important issue by corporate customers is the variable "the number of installments is higher than of other cards." The most important issue involves the fact that the card used by corporate customers contributes to the cycle of their commercial activities in terms of days payable outstanding (DPO). Variables in the factor, such as "offering the opportunity to postpone or skip installments without

interest, apply more sectors and installments, and have a long due date,” are also associated with the DPO. Moreover, customers wish to acquire gifts and economic advantages due to their expenses while using their cards. It is seen that corporate customers also attach importance to this feature, which has been added to commercial cards in the recent past.

It is observed that corporate customers care about the bank's general structure, whose credit cards they use, and their physical and emotional proximity to the relevant bank, and this situation is considered to be closely associated with their corporate vision. It is especially noteworthy what the employment of the person with whom they make emotional acquaintances at the bank whose card they use to the relevant factor. This situation, which contradicts with cashlessness, is thought to decrease the importance of such factors due to the adoption of improvements in digital payment systems by corporate customers.

Another factor, namely, the variable of the high number of member businesses with whom the card program is contracted, makes the highest contribution to the cashless community process. Furthermore, the variables such as the prevalence of POS devices of the bank, the quality of mobile, internet, and telephone banking services, the importance of innovation, the suppliers'/ vendors' preferences of the card brand, the card brand that allows shopping and cash withdrawal in various parts of the world also contribute to the factor. Variables related to the degree of marketing and product perception of customers constitute the integrated marketing communication factor. The features, such as quality consultancy and support services, informative product advertisements compatibility with other digital products, and sponsorship services, contribute to the product. The importance of the elements that provide operational convenience is perceived with the correct use of figures, content, and channels. Institutions and organizations in the payments sector are expected to pay attention to the issues specified in their products' design.

Besides the degree of satisfaction customers would have along with the cash management services of the bank whose cards they use, the “customer relations management” strategies that the banks implement are also taken into consideration. They prefer to use cash management products such as DDS / dealer cards, POS and checkbooks, and to use the card of the bank in which the cash flow takes place. Here, the high levels of commercial credit limits and commercial card limit determined by the relevant bank matter much. The last factor affecting corporate customers' card usage habits is the brand and image of the card. Although products such as “cash management services of the bank,” which do not have a significant impact on the cashless society dependent variable, are cash alternatives, they pose as substitutes for electronic cashless products, especially commercial cards. The “proximity factor” variable, which inversely affects the “cashless society process” variable, mostly consists of sub-variables that constitute the emotional or physical proximity preferences of the firm’s partners and/or decision-makers. The aforementioned features are those that contradict both digital transformation and cashless society processes. The acceptance status of the hypotheses is presented in Table 8.

Table 8: Hypothesis Results

Hypotheses		Acceptance Status
H ₁	The impact of card usage characteristics (independent variable) on the cashless society (dependent variable) which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Accepted
H ₂	The impact of the general structure of the bank (independent variable) on the cashless society (dependent variable). which is one of the factors affecting the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Accepted
H ₃	The impact of proximity (independent variable) on the cashless society (dependent variable). which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Accepted
H ₄	The impact of integrated marketing communication (independent variable) on the cashless society (dependent variable). which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Accepted
H ₅	The impact of bank cash management services (independent variable) on the cashless society (dependent variable). which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Rejected
H ₆	The impact of customer relationship management (independent variable) on cashless society (dependent variable). which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Accepted
H ₇	The impact of brand/image (independent variable) on cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.	Accepted

5. CONCLUSION

In the study, first of all, regarding the commercial card usage, which has an important role in the cashless society process and is also an indispensable product for the banking sector; the crucial factors for the corporate segment customers' view of card usage trends are revealed. The world is rapidly breaking free from the influence of traditional payment value chains. A process through which the cash usage is gradually decreasing, the uses of the internet and mobile technologies are enhancing, and digital money gains importance is being experienced. Many stakeholders have discussed this process, including banks, payment system organizations, technology enterprises, and policy-making institutions and organizations. The magnitude of the anticipated benefit results in support of the majority of stakeholders toward the process. The global COVID-19 pandemic, which broke out in 2019, was an important catalyst that accelerated the cashless society process. The progress of the cashless society process is possible with the rise in mobile and card payments. At this point, the use of the card and mobile technologies is of key importance, especially for small payments in retail and relatively large amounts of transactions realized by enterprises with their suppliers. In the empirical study, it is concluded that the card usage of corporate customers would positively affect the cashless society process. According to the research findings, 6 factors affecting the card usage of the bank's corporate customers are determined. These factors consist of card product features, the general structure of the bank, proximity, cashless society, integrated marketing communication, and brand/image. They expect that the cards used by corporate customers would contribute to themselves, especially in terms of the due date and economic advantages. Corporate customers predominantly prioritize using the cost and time value of money. They prefer to take part in the cash flows of the bank whose card they use and to use the card of the bank's branch with which they work and feel physically or emotionally sincere. The card's ease of use, its strong and innovative technological support are also popular product features. Integration with developing technologies such as ERP

(Enterprise Resource Planning) and e-invoice systems as well as the card's image are also extremely important.

It is seen that the promotion of commercial card usage can provide the national economy as well as the card users, suppliers, and card organizations with serious benefits. The increase in card usage, the rise in tax revenues due to the decline in informality, decrease in tax burden, aggravation of social justice in tax, decrease in cash distribution costs, and decline in social costs would positively affect GNP. Card users would have advantages such as the ease of due date, supply and operation, effective accounting and purchasing control, and lesser price difference. The suppliers' preference for electronic card payments would also provide them with advantages similar to those of the buyers. The ability to collect receivables is one of the most important of these advantages. Card issuing institutions and payment system organizations would also increase their revenues due to the transaction volume rise.

Taking advantage of the research study's findings, the products and services to be improved with the measures to be taken would contribute to both the increase in card usage in commercial payments and the cashless society process. Banks and payment system organizations need to support payment system products for the sake of their corporate customers in terms of technology, cost, and diversity. Providing extra opportunities such as miles points, gifts, etc., would increase card usage. Being aware of such an increase in income is as important as the increase in the seller's and buyers' revenues from the card usage. Moreover, mobile technologies should be more integrated into card payment systems, and elements such as security, convenience, and speed should be improved by diversifying innovative products. Technological innovation would create both cost-reducing and productivity-enhancing impacts for card users, banks, and payment system organizations. Banks' websites, e-mail, and social media applications should be used more effectively for both necessary disclosure and digital marketing. By utilizing data mining and customer analytics, recognizing and segmenting customers would contribute to the processes. Investments for the product should entirely cover the cards and member enterprises, and it should not be forgotten that an egg-chicken dilemma exists.

It is of great importance to reduce the technological, legal, administrative, and economic barriers on the system that generate a delaying effect to aggravate commercial card usage and, thus, reduce cash usage. Public authorities, regulatory bodies, universities, innovation centers, banks, payment system organizations, fintech, investors, and large enterprises need to assemble for this purpose. Increasing the efficiency of technoparks within the university would contribute to this process. Also, it should be ensured that universities' technology education programs are developed and that foreign human resources are used effectively by utilizing improving online technologies.

It is necessary to increase the implementations aimed at accelerating the application of PSD 2 and open banking practices. Following the enactment of Law No. 7192, the introduction of the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) as the only competent authority is expected to contribute to effective coordination. The Fast and Secure Transfer (FAST) system implemented by the CBRT as a pilot service is quite valuable. Thus, the Real Time Gross Settlement System (RTGS) application in payment systems has been initiated. Furthermore, the use of e-government applications should be increased, the scope of remote access to government services should be expanded by courtesy of digital signatures and applications, and the use of applications in payment systems should be ensured. A unique "Business Identification Number" system, which would be used for legal entities and the Citizen Identification Number used for individuals, should be introduced. It is possible to establish this structure by combining chamber identification numbers and tax identification numbers.

Digital and crypto money systems should be integrated into payment systems. Studies on the Central Bank Digital Currency (CBDC) should be accelerated. Determining the constraint of stakeholders' rights and responsibilities in payment systems structure is the most important issue for users in terms of reliability. Mobile phone and wallet, cloud, and artificial intelligence technologies should be improved in this direction. All necessary measures should be taken for data security and the protection of personal information. International payment institutions should also be integrated into the system from this point of view. Speed and security should be provided concurrently, and one

should not be preferred over the other. Necessary precautions should be taken, especially in case of cyber-attacks. In this regard, competition would be increased by reducing bank dependency, and financial stability would be supported by reducing credit risk. On the other hand, learning from other countries' experiences should not entirely limit the facilities of public's access to cash. Thus, innovations in the world's advanced countries in this domain may be attainable for Turkey. The measures and incentives to be taken by the government in the field of tax and registration order would also positively affect the commercial card usage by corporate customers. The applications such as "not using individual credit cards in commercial purchases, ensuring automatic integration of commercial card transactions into business books and records, making certain transactions mandatory to record tax expenses, providing tax incentives to make and receive payments using commercial cards, and to reduce informality" would stimulate tax revenues and GNP at the end of the day.

The research has several methodological limitations. In the study, corporate customers in the Istanbul province are taken into account, and it would increase the study's efficiency if it were conducted in other cities and countries. Mobile and other electronic payments, which are among the factors affecting the Cashless Society, and the electronic payment habits of individual customers, can also be examined. It would also be striking to investigate the impacts of the pandemics, which have recently come to order, on the cashless society process.

KAYNAKÇA

Arango, C., Huynh, K.P. ve Sabetti, L. (2015). Consumer Payment Choice: Merchant Card Acceptance Versus Pricing. *Journal of Banking&Finance* (55), 130-141.

Aytekin, A. ve Yücel, Y. B.. (2017). Yeni Ödeme Teknolojilerinin İş Hayatına Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), 11-33.

Bankalararası Kart Merkezi. (2018). *Keşif: Blockchain'in Sırları. Deneysel Çalışma*, İstanbul: BKM

Banklararası Kart Merkezi. (2020). *Ürünler ve Hizmetler*. Web Site, Retrieved 26 November 2019 www.bkm.com.tr

Bayraktaroğlu, A. ve Altuntaş, Y.. (2015). Bankaların Kredi Kartı Kullanımını Yaygınlaştırmada Uyguladıkları Satış Geliştirme Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 41-64.

Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. ve Hess, J.. (2018). *The Global Database Findex 2017-Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*. Washington DC: World Bank Group

Elgin C., Erzan R., Kuzubaş U. (2015). *Türkiye'de Nakit ve Kart Ödemelerinin Karşılaştırmalı Maliyeti*. İstanbul: Mastercard Türkiye

Göl, H., İlhan, E., Ot, İ., Döm, İ. ve Çakır, İ.. (2019). *E-Ticaretin Gelişim, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar. Araştırma*, İstanbul: TÜSİAD & Deloitte Digital.

Gujarati, D. N. ve Porter, D.C.. (2012). *Temel Ekonometri, Çeviren Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gürbüz, S. ve Şahin, F.. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (5.Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hair, Jr., J. F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E.. (2014). *Multivariate Data Analysis*, Harlow: Pearson Education Limited.

Hasan, I., De Renzis, T. ve Schmiedel, H.. (2012) *Retail Payments and Economic Growth. Resorch*, Helsinki: Bank of Finland Resorch Discussion

Herbst-Murphy, S.. (2011). *Getting Down to Business: Commercial Cards in Business-to-Business Payments. Discussion Paper*. www.philadelphiafed.org.

Jenkins. P(2018) *Whe don' t take cash: Is this future at money ?*. Retrieved 26 November 2019 www.ft.com

Kaya, F.. (2008). *Kredi Kartları ve Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

- Kumari, N. ve Khanna, J.. (2017). Cashless Payment: A Behaviourial Change To Economic Growth. *International Journal of Scientific Research and Education*, 7 (7), 6701-6710.
- Kurtuluş, K.. (2014). *Araştırma Yöntemleri*, Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Tunçsiper, K. N. (2018). www.zraporu.com. 1 Aralık 2018. <https://www.zraporu.com/finans/dunya-para-basma-usleri/> (25 November 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Sato, S. ve Humphrey, D. B.. (1995). Transforming Payment Systems : Meeting the Needs of Emerging Market. World Bank Discussion Paper.
- Mishkin, F. S.. (2000). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*. Çeviren İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak ve Suat Yavuz. İstanbul: Bilim ve Teknik Yayınevi.
- Tee, Hock-Han, ve Hivay-Boon Ong.. (2016). Cashless Payment and Economic Growth. *Springer Open*, 7 April: 1-9.
- Van Steenis, H.. (2019). *Future of Finance*. *Araştırma, Bank of England*, Londra: Bank of England.
- Zengin, B. ve Güngördü, A.. (2013) Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 129-150

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The study aims to determine the card usage preferences of corporate customers, which are among the factors affecting the cashless society process and examine the impacts of these preferences on the cashless society process.

Methodology

The population of the research study consists of corporate customers using debit and/or credit cards issued by commercial banks. The sample of the research study is comprised of commercial card users living in Istanbul province. Responses are obtained for 1,200 questionnaire forms. The obtained data are analyzed in terms of accuracy and consistency, and the data collection process is finalized as soon as questionnaires are responded to by 1,155 participants that are found to well represent the population of the study.

The questionnaire forms consist of two parts and contain statements that measure demographic characteristics and concepts. Demographic characteristics consist of items, such as the firm's turnover, number of employees, and the sector in which it operates, which describe the firm and its corporate representative who responds to the questionnaire. In the second part, there are statements regarding the banking card usage habits of the firms, the determinants of both cash and card usage, the characteristics of the cards they prefer to use frequently, and the characteristics of the card-issuing banks. The responses given to the items in the scale are provided with a 5-point Likert type measurement. In the generation of the scale used in the study, the literature and the experience of the researcher were utilized based on the measurement tool developed by Kaya (2008) to determine the card usage habits of individual customers.

The following hypotheses are tested in the study:

H₁: The impact of card usage characteristics (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

H₂: The impact of the general structure of the bank (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

H₃: The impact of proximity (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

H₄: The impact of integrated marketing communication (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

H₅: The impact of cash management services of the bank (independent variable) on the cashless society (dependent variable), which is one of the factors that affect the card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

H₆: The impact of customer relations management (independent variable) on cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

H₇: The impact of brand/image (independent variable) on cashless society (dependent variable), which is one of the factors affecting card usage preferences of corporate customers, is statistically significant.

1,155 responses, which well represent the population, are analyzed with the instrument of the SPSS 23.0 software.

Findings

Exploratory factor analysis is applied to the obtained data in the study. As a result of the research, 6 factors that affect the card usage of the bank's corporate customers are detected. The first factor contains the features of the used cards. It is seen that the most important issue by

corporate customers is the variable “the number of installments is higher than of other cards”. The most important issue involves the fact that the card used by corporate customers contributes to the cycle of their commercial activities in terms of days payable outstanding (DPO). Variables in the factor, such as “offering the opportunity to postpone or skip installments without interest, apply more sectors and installments, and have a long due date” are also associated with the DPO. Moreover, customers wish to acquire gifts and economic advantages due to the expenses they make while using their cards. It is seen that corporate customers also attach importance to this feature, which has been added to commercial cards in the recent past.

Another factor, namely, the variable of the high number of member businesses with whom the card program is contracted, makes the highest contribution to the cashless community process. Furthermore, the variables such as the prevalence of POS devices of the bank, the quality of mobile, internet, and telephone banking services, the importance of innovation, the suppliers’/ vendors’ preferences of the card brand, the card brand that allows shopping and cash withdrawal in various parts of the world also contribute to the factor. Variables related to the degree of marketing and product perception of customers constitute the integrated marketing communication factor. The features, such as quality consultancy and support services, informative product advertisements compatibility with other digital products, and sponsorship services, contribute to the product. The importance of the elements that provide operational convenience is perceived with the correct use of figures, content, and channels. Institutions and organizations in the payments sector are expected to pay attention to the issues specified in the design of their products.

Besides the degree of satisfaction customers would have along with the cash management services of the bank whose cards they use, the “customer relations management” strategies that the banks implement are also taken into consideration. They prefer to use cash management products such as DDS / dealer cards, POS and checkbooks, and to use the card of the bank in which the cash flow takes place. Here, the high levels of both commercial credit limits and commercial card limits determined by the relevant bank especially matter much. The last factor affecting the card usage habits of corporate customers is the brand and image of the card. Although products such as “cash management services of the bank”, which do not have a significant impact on the cashless society dependent variable, are alternatives to cash, they pose as substitutes for electronic cashless products, especially commercial cards. The “proximity factor” variable, which inversely affects the “cashless society process” variable, mostly consists of sub-variables that constitute the emotional or physical proximity preferences of the firm’s partners and/or decision-makers. The aforementioned features are those that contradict both digital transformation and cashless society processes.

Conclusion and Discussion

According to the study findings; Among the factors that affect the card usage habits of commercial customers, card product features, the general structure of the bank, proximity, integrated marketing communication, customer relationship management, and brand/image factors are related to the cashless community process, it was determined that there was no relationship between the bank cash management services” and “cashless community process.

Taking advantage of the findings of the research study, the products and services to be improved with the measures to be taken would contribute to both the increase in the card usage in commercial payments and the cashless society process. Banks and payment system organizations need to support payment system products for the sake of their corporate customers in terms of technology, cost, and diversity. Providing extra opportunities such as miles points, gifts, etc. would increase card usage. Being aware of such an increase in income is as important as the increase in the revenues of the sellers and buyers from the card usage. Moreover, mobile technologies should be more integrated into card payment systems, and elements such as security, convenience, and speed should be improved by diversifying innovative products.

TÜRKİYE’DE KAMU POLİTİKASI OLUŞTURMA SÜRECİNDE GÜNDEM BELİRLEME: SAĞLIKTA DÖNÜŞÜM PROGRAMINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Araştırma Makalesi / Research Article

Çetin, F. G. (2021). Türkiye’de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Gündem Belirleme: Sağlıkta Dönüşüm Programına Yönelik Bir İnceleme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 667-682.

Geliş Tarihi: 29.09.2020
Kabul Tarihi: 31.01.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Görevlisi Fatma Gökçen ÇETİN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Meslek Yüksekokulu
fgokcencetin@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-4906-8634

ÖZ

Gündem belirleme kamusal ihtiyaç ve sorunların çözümü için üretilen kamu politikasının temel aşamasıdır. Bu aşama kamusal ihtiyaç ve sorunların içinde öncelikli alanların tespit edilmesine yönelik bir girişimi ihtiva etmektedir. Hangi ihtiyaç ve sorunların öncelikle çözülmesi gerektiği ya da bunların çözülmesi gereken bir problem olarak ortaya çıkarılması süreci olarak ifade edilebilecek gündem belirleme, vatandaşlar, çıkar grupları, milletvekilleri, sivil toplum kuruluşları, bürokratlar ve cumhurbaşkanı gibi politika aktörlerinin hepsi ya da bir kısmının dâhil olduğu zorunlu bir aşamadır. Çalışma gündem belirlemenin kamu politikası disiplini çerçevesinde nasıl algılandığını irdelemekte ve öne çıkan gündem belirleme modelleri kapsamında siyasal gündemin nasıl formüle edildiğini ele almaktadır. Gündem belirleme, kamu politikası sürecinin bir aşaması olmasının yanı sıra kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkilerini açıklayan bir teori olması bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma gündem belirleme teorisi ile oluşturulmuştur ve öne çıkan gündem belirleme modellerinin siyasal ve kamusal gündemi nasıl belirlediğinin anlaşılır kılınması amaçlanmıştır. Türkiye’de kamu politikası sürecinde gündem çeşitli dinamiklerle belirlenmektedir. Ekonomik krizler, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve siyasal iktidarın ideolojik yönelimi söz konusu dinamikler içerisinde en önemlileridir. Çalışmada bir kamu politikası olarak sağlık politikasının oluşturulmasında gündemin hangi dinamiklerle ve nasıl belirlendiği Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde, Türkiye’de kamu politikası oluşturma sürecinin nasıl gerçekleştiği sorunlar ve çözüm önerileri ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Gündem Belirleme, Sağlık Politikası.

AGENDA-SETTING DURING PUBLIC POLICY-MAKING PROCESS IN TURKEY: AN INVESTIGATION TOWARDS THE HEALTH TRANSFORMATION PROGRAM

ABSTRACT

Agenda-setting is the basic stage of public policy produced for the solution of public needs and problems. This stage includes an attempt to identify priority areas within public needs and problems. Determining the agenda, which can be expressed as the process of recognizing which needs and problems should be solved first or as a problem to be solved, It is a mandatory stage in which all or some of the policy actors such as citizens, interest groups, MPs, non-governmental organizations, bureaucrats and the president are involved. The study examines how agenda-setting is perceived within the framework of public policy discipline and discusses how the political agenda is formulated within the scope of prominent agenda-setting models. Agenda-setting is important in that it is a phase of the public policy process as well as a theory that explains the effects of mass media on society. In this context, the study was created with agenda-setting theory and it is aimed to make it understandable how prominent agenda-setting models determine the political and public agenda. public policy agenda is determined by a variety of dynamic process in Turkey. Economic crises, international organizations, multinational corporations and the ideological orientation of the political power are the most important of these dynamics. In the study, together with these dynamics, how the agenda is

determined in the formulation of health policy as a public policy is discussed within the framework of the reasons for the emergence of the Health Transformation Program.

Keywords: Public Policy, Agenda-Setting, Health Policy.

1. GİRİŞ

Kamu politikası, birbiriyle bağlantılı kararlar içeren bir süreçtir. Bu süreç iki boyutlu bir formülasyon içermektedir. İlk olarak birbiriyle ilişkili eylemler ve olaylar dizisini kapsamaktadır. Bu eylem ve olaylar fikirlerin gelişmesi ve önerilerin sunulmasıyla başlamakta müzakere, çözümlenme ve değerlendirme süreçleri ile devam etmektedir. Daha sonra resmi kararların alınması ve bu kararların, tasarlanan eylemlerle uygulanmaya konulmasıyla sonuçlanmaktadır. Politika yapımı böylelikle girdileri çıktılar ile ilişkilendirmektedir. İkinci boyutta ise politika yapımı siyasi iktidarın “nasıl” ını; “ne” sinden ayıran, yani politikanın kendi içeriğinden ve sonuçlarından çok politikanın nasıl yapıldığına odaklanan bir süreçtir (Heywood, 2015: 519). Bu süreç talep, sorun ve endişelerin sınırlı kaynaklarla nasıl cevaplanıp çözüleceğine odaklanmaktadır fakat sınırlı kaynaklarla her sorunun çözülebilmesi; her talebin cevaplanması olanaksızdır. İşte politika yapımcıları ya da karar vericiler önem ve önceliklerine göre sorun ve ihtiyaçları sınıflandırmaktadır. Sınıflandırma, kamu politikası sürecinde doğrudan gündem belirleme aşaması ile ilgilidir.

Gündem belirleme politika yapım sürecinin birçok aktör (vatandaşlar, çıkar grupları milletvekilleri, sivil toplum kuruluşları, bürokratlar ve Cumhurbaşkanı vd.) tarafından oluşturulan zorunlu bir adımıdır. Kamu politikaları açısından gündem, hükümetin ve siyasi ortaklarının öncelik verdiği ve dikkate aldığı problemler, sorunlar, kaygılar dizisini ifade etmektedir. Gündemdeki sorunun incelenmesinin ardından sorunun çözümüne ilişkin alternatifler tartışılmakta, bir seçim yapılmakta ve karar resmileştirilip uygulanmaktadır (Yılmaz, 2016: 101).

Gündem belirleme, kamu politikası sürecinin bir aşaması olmasının yanında kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkilerini açıklayan bir teoridir. Bu bağlamda çalışmada gündem belirleme teorisi çerçevesinde öne çıkan gündem belirleme modellerinin siyasi ve kamusal gündemi nasıl oluşturduğunu anlaşılır kılmak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada kavramsal ve kuramsal yaklaşım belirlendikten sonra gündem belirlemenin uygulanmakta olan bir politikaya katkısı, sorunlu alanları ve bu sorunların nasıl çözüleceğine ilişkin bir analiz yapılmıştır. Kamusal ihtiyaç ve sorunların en çok ortaya çıktığı kamusal mallardan biri olan sağlık, kamu politikası süreci formülasyonunun sistematik bir şekilde incelenebileceği bir kaynak sunması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada 2003 yılında uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın bir kamu politikası olarak nasıl, hangi dinamiklerle gündem olduğu ve uygulamaya geçiş süreci irdelenmiştir. Bir politika enstrümanı olarak bu programa neden ihtiyaç duyulduğu, programın hangi sorunları çözmesinin beklendiği ve günümüze uzanan süreçte hangi yeni gündemler yarattığı gündem belirleme teorisi çerçevesinde incelenmiştir.

Türkiye’de kamu politikası oluşturma süreçleri, 1980 sonrası neo-liberal ekonomi politikalarının gerektirdiği kalkınma söylemleri ve karşılaştığı ekonomik krizlerle şekillenmiştir. Dolayısıyla Türkiye ile uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlerle kurulan ilişkiler neticesinde söz konusu aktörler politika oluşum sürecini etkilemiştir. Kamu politikası sürecinin bir aşaması olarak gündem belirleme çalışmada Sağlıkta Dönüşüm Programı politika sürecinde analiz edilerek gündem belirlemeye ilişkin sorunlar, söz konusu sorunların nasıl giderilebileceğine ilişkin çözüm önerileri ortaya konmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KAMU POLİTİKASI, KAMU POLİTİKASI SÜRECİ, GÜNDEM BELİRLEME MODELİ

2.1. Kamu Politikası

Sınırsız insan ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla karşılama çabası ve bu çabanın sonucunda elde edilen optimal faydanın sürdürülebilirliğinin sağlanması, modern kapitalist devletlerin temel yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, hükümetlerin, kaynakların sevk ve idare faaliyetlerini hangi taleplere karşılık nasıl, kime ve hangi eylem araçlarıyla dağıtacağı gibi sorulara kurumsallaşmış bir mekanizma ile cevap verebilme yeteneğinin gelişmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Sevk ve

idare faaliyetleri en temelde iktidarların, “vatandaşların taleplerini karşılamak ve toplumsal bir uzlaşma tesis ederek, çatışmaları çözmek amacı taşımaktadır. Bu faaliyet sürecinin önemli çıktılarında biri de kamu politikasıdır” (Yıldız ve Sobacı, 2013: 17).

Neredeyse yarım asırdır gelişmiş ülkelerde, on yılı aşkın süredir de Türkiye’de, incelenen ve popüler bir araştırma konusu haline gelen kamu politikası, “kamusal hedeflere ulaşmak için hükümet faaliyetlerinin gerçekleştirildiği genel çerçeve olarak tanımlanmaktadır” (Cochran ve Malone, 2014: 3). Hükümetler tüm kamusal hedeflere ulaşmayı tercih etmeyebilir ya da herhangi bir eylemde bulunmayabilir. Bu bağlamda Dye ve Anderson’ın kamu politikası yazınına kaynaklık eden temel tanımları yol gösterici niteliktedir. Dye, kamu politikasını “hükümetin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği şey” (1987: 1) olarak tanımlarken, benzer şekilde Anderson da kamu politikasını “bir sorunla başa çıkmak üzere aktör/aktörlerce hayata geçirilen eylem ya da eylemsizlik” (2003:2) olarak ifade etmiştir. Öte yandan Kraft ve Furlong’un “kamusal sorunlar karşısında hükümetin gerçekleştirdiği eylem ya da eylemsizlik” (2010: 6) tanımı Dye ve Anderson’ın kamu politikası algısını sürdürür niteliktedir. Bu tanımlamalarda öne çıkan birtakım vurgular her sorunun kamu politikası olarak değerlendirilebileceği yanılığını da ortaya çıkarmıştır. Bunun yansısı kamu politikası aktörünün doğrudan hükümetleri işaret ettiği görülmektedir. Sorun, konu ya da meselenin “kamusal” oluşu kamu politikası kavramlarının ve politika döngüsünün bir tarafında devletin ya da hükümetlerin birer aktör olarak varlığını zorunlu kılmaktadır. Theodoulou, kamu politikası sürecinin yalnızca resmi aktörlerle sınırlı olmadığını, gayri resmi aktörlerin de süreçte etkili olduğunu ifade etmektedir (Theodoulou, 1995: 2). Bu noktada günümüzde kamu politikası sürecine dahil olan aktörler resmi, gayri resmi ve uluslararası aktörler olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Resmi aktörler; parlamento, bürokrasi ve yargı; gayri resmi aktörler, vatandaşlar, politika girişimcileri, siyasi partiler, baskı grupları, politik liderler, düşünce üretim kuruluşları (think-thanks), medya; uluslararası aktörler ise uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlerdir (Yıldız ve Sobacı, 2013: 19-24).

Söz konusu tanımlardan hareketle kamu politikasının devletin yasalardan kaynaklanan otoritesinin bulunduğu herhangi bir konuda, yetkili olan kamu kurumu ya da görevlisi tarafından yapılan her türlü eylem ve işlemleri kapsadığı söylenebilir (Akdoğan, 2011: 75). Genel hatları ile ifade edilen kamu politikası tanımlamaları birbirine katkı sağlayarak geliştirilmiştir. Bu bağlamda kamu politikasının nitelikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

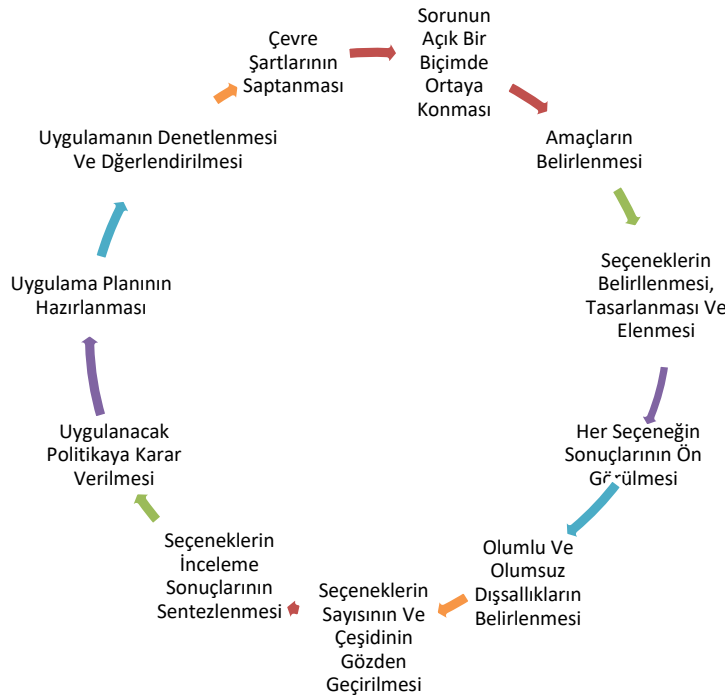
- “Hedefli bir yaklaşımın bütünüdür, belirsiz ve tesadüfi kararlar olarak nitelenemez,
- Ülkelerin siyasal rejimlerinden bağımsız olarak her ülkede gerçekleşir. Bu durum devletin sürekliliğinin ve meşruiyetinin bir sonucudur. Öte yandan ülkeden ülkeye politika süreçleri değişkendir,
- Tek bir karar, yasa ya da uygulama kamu politikaları olarak değerlendirilmemelidir. Kamu politikaları bir süreçtir. Kararlar ve amaca yönelik uygulamalar bütünüdür. Süreçler politikadan politikaya değişkenlik gösterebilen bir silsiledir,
- Alınacak kararlar olumlu ya da olumsuz olabilir. Karar almamak da bir yaklaşımdır. Dolayısıyla idarenin yaptığı, yapmadığı ya da yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği tüm kararlar sürece dahildir,
- Paydaşlar vardır. Politika ağ bağları, politika toplulukları ya da politika alt sistemleri olarak nitelenen çerçevelerde birden fazla aktör bulunur ve bu aktörler arası etkileşimle politikalar ortaya çıkar,
- Aktörler tarafından ortaya konan talepler üzerinden hareket eder. Farklı aktörlerin talepleri doğrultusunda süreç gelişir. Gelişmiş demokrasilerde talebin, genellikle tabandan, yani halktan geldiği söylenebilir,
- Zorlayıcı, bağlayıcı ve kısıtlayıcıdır. Sürece dâhil olan ya da olmayan tüm aktörleri kapsayıcıdır” (Babaoğlu, 2017:513).

2.2. Kamu Politikası Süreci

Herhangi bir konunun politika aşamasına gelebilmesi için izlenmesi gereken bir politika oluşturma (policy-making) süreci bulunmaktadır. Bu süreç, kamu politikası analizini içeren bir

politika döngüsünü harekete geçirmektedir. Politika döngüsü şekil 1’de görüldüğü üzere birbirini takip eden ve kesintisiz devam eden bir süreci anlatmaktadır. Sorun çözülene dek bu döngü tekrar etmektedir. Döngü, kamusal bir sorunun belirlenip tanınmasından sonra gündeme alınacak, çözüme dair çeşitli stratejilerin sonuçlarının değerlendirilmesi ile bir politika tasarımı ile ilişkilendirilecektir. Politikanın uygulanması sorun ortadan kalkana kadar devam edecek ve geri bildirimlerle birlikte sorun yeniden tanımlanabilecektir.

Şekil 1: Kamu Politikası Döngüsü (Bonser, McGregor ve Oster, 2000: 81)

Kamu politikası analizi, kamusal bir sorun ve ihtiyacın nedenlerini ve etkilerini ortaya çıkarmak, bu sorunun çözümü ve ihtiyacın giderilmesi için çeşitli alternatif çözümler belirleyerek, bu çözüm yollarını değerlendirmek, kabul edilip uygulanan politikaları ve etkilerini saptamak ve çözümler için gerekli verileri toplamayı, işlemeyi, değerlendirmeyi ve yorumlamayı içeren bir süreçtir (Kraft ve Furlong, 2010: 95-97). Hayatımızı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen ve yönetim sistemini ilgilendiren her türlü sorunun tanımlanması, bu sorunlarla ilgili çözümlerin araştırılması, bu çözümlerden birinin diğer çözümlerin olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla ve dışsallıklarıyla karşılaştırılarak seçilmesi, seçilen çözümün uygulanması ve uygulama sonrasında uygulanan çözümlerin etkinlik ve etkililiğinin değerlendirilmesi aşamaları kamu politikası döngüsünde yer almaktadır. (Bardach’tan akt Yıldız, 2006: 244).

Türk kamu politikası yazınında kamu politikası süreci dört aşamadan oluşan bir politika döngüsünü kapsamaktadır: “toplumsal sorunlara ilişkin gündemin belirlenmesi (agenda-setting), bu sorunlara karşı sistemin verdiği tepki olarak formülasyonun oluşturulması (policy formulation), bu formülasyonun gereği olarak uygulama (implementation) ve belirli bir dönem geçtikten sonra ilgili politika alanındaki uygulamaların değerlendirilmesi (evaluation)” (Çevik ve Demirci, 2015: 89; Yıldız ve Sobacı, 2013: 24).

2.3. Bir Kamu Politikası Aşaması Olarak Gündem Belirleme

İngilizce karşılığı “agenda-setting” olan ve dilimize çoğunlukla gündem belirleme olarak çevrilen kavramın karşılığı bazı çalışmalarda “gündem oluşturma”, “gündem kurma”, “gündem hazırlama”, “gündem koyma”, “gündem koyma ve saptama” olarak kullanılmaktadır (Yüksel, 2007: 572).

Kamu politikası döngüsü, bir sorunun “kamuoyu endişesine dönüşerek” (Cochran ve Malone, 2014: 3) kamusal bir sorun niteliği taşıması ile harekete geçmektedir. Kamusal nitelikte bir sorunun bir kamu politikası aktörü tarafından dikkate alınması süreci kamu politikası döngüsünü başlatmaktadır. Bu bağlamda gündem belirleme, belirli bir kamu politikası konusunun belli bir kamu politikası aktörü açısından ne kadar önemli ya da öncelikli olduğunun incelenmesidir (Akdoğan, 2013: 213). Diğer yandan gündem belirleme siyasi bir süreçtir ve bu süreç, problemlerin ortaya çıkması, önemli bir problem olarak algılanması, farklı bakış açılarıyla problemin tanımlanması ve devletin probleme ilişkin harekete geçmesi sürecini kapsamaktadır (Akman, 2019: 105).

Gündem belirleme toplumsal sorunların ve alternatif çözümlerinin yönetenler ve yönetilenler nezdinde önem kazanması veya kaybetmesi sürecidir. Bu sürecin merkezinde yer alan gündem kavramı, yetkililerinin ve onlarla yakından ilişkili kişilerin dikkatlerini yönelttikleri konu ve problemlerin listesidir. Dolayısıyla kamu politikasında gündemi oluşturma belirli toplumsal sorunların nasıl ve ne zaman hükümetlerin dikkatini çekeceği ile ilgili bir aşamadan oluşmaktadır. Toplumsal sorun ve ihtiyaçlara ilişkin politika üretilmesi için o sorunların hükümetlerin gündemine yerleşmesi gerekmektedir. Bu noktada gündeme alınacak sorun ve ihtiyaçların hükümet tarafından sorun olarak kabul edilmesi ile kamu politikası süreci başlayabilmektedir. Bu bağlamda gündemi oluşturma hükümetin çeşitli problemler ve meseleler arasından bir tercih yapmasını içermektedir. Çeşitli çıkarları temsil eden baskı gruplarından politika girişimcileri ve danışmanlara kadar birçok aktör hükümetin seçimi üzerinde etkili olmaya çalışarak kendileri ile ilgili sorunları hükümetin gündemine sokmak ve o soruna ilişkin bir farkındalık yaratmak için mücadele etmektedirler (Yıldız ve Sobacı, 2013: 24).

Gündem belirleme çalışmalarını şekillendiren üç temel disiplin bulunmaktadır. Bunlar; iletişim çalışmaları, kamuoyu araştırma çalışmaları ve kamu politikası çalışmalarıdır. Türkiye’de gündem belirleme çoğunlukla iletişim disiplini içerisinde ele alınmaktadır (Akdoğan, 2013: 212). Günümüzde iletişim teorileri içinde yer alan gündem belirleme teorisini ilk kez Max McCombs ve Donald Shaw 1972 yılında medyanın gündem belirleme işlevinden söz ettikleri çalışmalarında kullanmışlardır. Gündem belirlemeye dair ilk sistematik çalışma, politik gerçekliğin medya tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Yaptıkları araştırmanın sonuçlarından biri kamusal endişelerin, medyanın gündeminin gerisinde kaldığı yönündedir. Buna rağmen, kamusal endişeler konusunda hem seçmenlerin hem medyanın dış politika, kamu düzeni, hukuk, insan hakları ve refah gibi kamusal sorunlar konusunda gündemlerinin aynı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda McCombs ve Shaw’a göre medya, insanlara ne hakkında düşünceleri gerektiğini aktaran bir işleve sahiptir (Griffin, 2011: 378-381).

Basının insanlara “ne hakkında düşüneceklerini söyleme” konusunda bu ve benzer çalışmaların ilk örneği Lippmann’ın 1922 yılında yayınladığı Public Opinion adlı eseridir. Lippmann, medyada öncelikli konuların, insanların zihninde de öncelikli bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Lippmann’ın izinde Cohen 1963 yılında “Basın, çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olmayabilir, fakat okurlara ne hakkında düşüneceklerini söylemede fevkalade başarılıdır” (Yüksel, 2001: 34) yaklaşımı gündem belirlemenin esasını oluşturmuştur. Bu bağlamda medya gerçekliği olduğu gibi yansıtamamakta, onu filtreden geçirip yeniden kurmaktadır ve belirli konularla ilgili belirli bakış açıları geliştirerek toplumu etkilemektedir.

Gündem belirleme teorisine göre özellikle kitle iletişim araçlarının en önemli içeriklerinden bir tanesi olan haber izleyicileri sadece haberin bilgilerine ulaşmakla kalmaz; aynı zamanda izledikleri kitle iletişim araçlarının o konu hakkındaki algılayış biçimlerini de edinirler. Haber yapısı gereği insanların ilgisini çeken ve üzerine yorumlar yapılarak konuşulan bir olgudur. Dünya üzerinde meydana gelen bütün haberlere bireyin ulaşma şansı yoktur. Habercilik yapan kitle iletişim araçları hedef kitlelerine sunmak için bu haberlerin arasından bazıları seçerek bireylere ulaştırır. Gerek seçim aşamasında gerek haberin sunuluşu sırasında ve sonrasında kitle iletişim araçları haberlere farklı anlamlar veya değerler yükleyebilir. Bu doğrultuda kitle iletişim aracı tarafından yüklenen bu anlam ve değerler aynı zamanda izleyici kitleyi de etkileyebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının toplum gündemi üzerindeki etkisini açıklarken gündem belirleme kuramı eşik beççiliği kavramı üzerine odaklanmaktadır. Bu noktada kitle iletişim araçları topluma ne düşüneceğini değil

belki ama ne hakkında düşüneneğini göstermektedir. Bunu yaparken adeta toplum adına belli konuları seçen veya belli konuları göz ardı eden bir eşik bekçisi rolü oynamaktadır (Yüksel, 2001:25).

Diğer yandan gündem belirleme teorisinde kamu gündemini belirleme ve uygulanmasında kamu yöneticisi açısından şu hususlar etkilidir (Yüksel, 2001: 112-121):

- Bireysel nitelikler ve deneyimler
- Medyaya maruz kalma derecesi
- Mesajın tekrarlanması
- Yönelim gereksinimi
- Kaynağın güvenilirliği
- Bireyler arası iletişim
- Haber eleyciler
- Gündemin sıfır toplam oyunu
- Konuların niteliği
- Demografik özellikler

Politika yapım sürecindeki aktörler yukarıda sıralanan söz konusu nitelikler çerçevesinde vatandaşların sorunlarına yönelik bir çözüm önerisi ya da politika tasarısını sürdürülebilir kılmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarına hitap etmeyen ya da toplumun büyük bir kısmının sorunlarını görünür kılmayan sorun tespiti ile uygulanması muhtemel bir politika tasarısının sürdürülebilir olması beklenemez.

2.3.1. Gündem Belirleme Modellerinin Genel Çerçevesi

Belirlenen gündemin kamu politikası disiplini altında incelenebilmesi için kamuoyu gündeminin siyasi gündeme dönüşmesi gerekmektedir. Bu ayrım sistematik ve kurumsal gündem ayrımını ortaya çıkarmıştır. Sistematik gündem kamuoyunun dikkatini çeken bütün sorunları içinde barındırmakta ve meşru otoritenin yetki alanı içinde yer almaktadır. Kurumsal gündem ise yetkili karar vericilerin aktif ve ciddi şekilde dikkatine sunulan konulardan oluşmaktadır. Sistematik gündem çözüm için yetkili makamlar dışında medya, çıkar ve baskı grupları tarafından başlatılmaktadır. Bu tartışmayı başlatanlar problemi tanımlayarak olası çözümler üretirek ve daha geniş kesimlerin dikkatini bu konuya çekmeye çalışırlar. Politika sürecindeki tarafların amacı politikaları sistematik gündemden kurumsal gündeme taşımak ya da kurumsal gündeme taşınmasını engellemektir. Sistematik gündem kamuoyu farkındalığı yaratıldığında ve toplumun geniş kesimleri konuyu tartıştığında sağlanır. Kurumsal gündem ise konu yetkili mercilerin gündemine girdiğinde karar vericilerin dikkate alınmasıyla yaratılmış olur. Bu geçişin sağlanabilmesi için sistematik gündemi yaratanların kamuoyu desteği sağlamaları gerekir. Konu ne kadar çok kişi ya da toplumsal grup tarafından desteklenirse konunun sistematik gündem statüsünü kazanarak kurumsal gündeme ulaşabilmesi o kadar kolay olmaktadır (Jones, 1984: 65-69; Akdoğan, 2013: 216-217).

Kamusal bir sorunun karar vericilerin gündemine nasıl ulaşacağını Cobb, Ross ve Ross üç gündem belirleme modeli ile açıklamışlardır. Bu modeller, harekete geçme, tanımlama, yayılma ve ilgi uyandırma basamakları arasındaki süreci işletmektedir. Cobb, Ross ve Ross'un gündem belirleme modeli aşağıdaki gibidir (1976: 127-129):

Harekete Geçme Modeli: Kamuoyu endişesi oluşturan bir sorunun çözümü için talepler siyasal otorite ya da karar vericiler dışındaki gruplardan gelmektedir. Genel sorunlar özel taleplere dönüştürülerek karar vericilerin ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır. Tam da bu noktada söz konusu genel sorun kurumsal bir gündeme dönüşmektedir. Böylelikle gündem belirlemenin ilk aşaması tamamlanmıştır.

İçerden Davet Modeli: Kamusal bir sorun karar vericilerin içinden bir talep olarak ortaya çıkmakta ve gündem iktidar tarafından belirlenmektedir. Bu model halkın desteğini alabildiği ölçüde kurumsal bir gündem yaratabilmektedir.

Mobilizasyon Modeli: Bu modelde karar vericilerin gündemindeki bir sorunu meşrulaştırmak için halkın desteğine ihtiyaç duyulur. Halk desteğinin kaynağı devlet kurumlarının faaliyet ve propagandalarıdır.

Siyasal iktidarın dikkat ve ilgisine bağlı bir gündem belirleme modelinde her türlü kamusal sorunun bir kamu politikası geliştirilerek çözülmesi mümkün görünmemektedir. Liberal demokrasilerdeki meşruiyet krizi, karar verici odaklı kamu politikası oluşturma, uygulama ve değerlendirme aşamaları, gündeme alma sürecindeki çıkmazlar nedeniyle sonuçsuz kalabilme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu da gündem belirleme sürecinin birçok değişkenle birlikte değerlendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Yapısalcı Model: “Yapısalcı modelin yukarıda değinilen siyasi modelden farkı gündem belirlemeyi yalnızca siyasetten egemen güçlerin kişisel iradesinin yanı sıra siyasi iktisadi ya da kültürel yapının etkisi ile açıklamasıdır” (Akdoğan, 2013: 220). Yapısalcı modele göre gündemi hangi konu ya da olayın oluşturacağı iktidardaki partinin siyasi ideoloji çerçevesinde öngörülebilmektedir. Örneğin piyasa yanlısı bir hükümetin olduğu ülkelerde devletin piyasaya müdahale etmesine yönelik politikalar daha az gündeme gelmektedir. Siyasal sistemin özelliklerine göre bu politikaları gündeme almak kolaylaşacak ya da zorlaşacaktır. Bazı politikalar da seçimlerin düzenlenme zamanına göre gündeme girmekte ya da düşmektedir. Seçimlerden önce genellikle iktidarlar kendilerine rant sağlayacak politikaları gündeme getirmektedir (Akdoğan, 2013: 220). Yapısalcı yaklaşımın handikapları Kingdon’ın “Politika Penceresi” modeli ile aşılmaya çalışılmıştır.

Çoklu Akımlar ve Politika Penceresi Modeli: Pencere, kamusal bir sorun ya da siyasi bir eğilim ile ilgili olaylarla açılmaktadır. Modelin temeli, ortaya çıkan sorunun çözümüyle birlikte bir politika penceresinin açılmasıdır. Açık bir politika penceresi, karar vericilerin çözüm önerilerini sunmaları ya da daha küçük kamusal sorunlara ilgi çekmeleri için bir fırsat yaratmaktadır. Özellikle istatistikî veri ve göstergeler politika aktörleri için yol göstericidir. Politika penceresi kimi zaman beklenen bir dönüşümü gerçekleştirmek için açılmaktadır. Hali hazırda uygulanmakta olan bir politikaya dair yeni bir katkı ya da geri bildirimlerle ortaya çıkan ana gündemin içindeki küçük gündemlere dair sorunları ortadan kaldırmak için elverişli bir ortam yaratılır. Diğer yandan doğal afetler gibi beklenmedik olaylara vatandaşların ilgisini çok çabuk çekmekte ve medya ilgili gündeme odaklanabilmektedir. Bu durumda da söz konusu politika penceresi kapanmadan, karar vericiler ve politika aktörleri bu fırsatı değerlendirmektedirler. Politika aktörlerinin bu modelde kamusal sorunları kamuoyunun ve siyasal iktidarın gündemine getirmedeki rolü önem taşımaktadır. Açık pencere, problemlerin, önerilerin ve politikaların birbirine tamamen bağlanması için fırsatlar yaratmakta ve karar alıcıların gündemine yerleşebilmektedir. (Kingdon, 1995: 201-204).

Kingdon, toplumsal sorunların gündeme alınması ve bunlara yönelik kamu politikası çözümlerinin üretilmesinde etkili olan üç farklı akımı vurgular. Bunlar problem akımı, kamu politikaları akımı ve siyaset akımıdır. Problem akımı öncelikle bir karar alıcının bazı sosyo ekonomik problemlerden ya da olaylardan nasıl haberdar olduğunu ve nasıl algıladığını tanımlar. Farklı politika aktörlerinin fikir yürütebilecek ve çözüm önerebileceği her bir konu problem akımını oluşturur. Toplumda büyük endişelere ve sıkıntılara yol açan deprem, ekonomik kriz gibi problemlerin gündeme alınma olasılığı daha fazladır. Kamuoyunca tanınan kamu politikası aktörlerinin bu toplumsal problemler hakkındaki açıklama ve demeçleri bu problemlerin gündeme alınma olasılığını artırır. Kamu politikası akımı kamu politikası çözümlerinin ve önerilerinin tanımlanmış bir problem çerçevesinde dönemselsel olarak değişmesini tanımlamaktadır. Bürokratlar, parlamento uzmanları, akademisyenler, araştırma kuruluşu çalışanları ve gazeteciler gibi politika aktörleri, kamuoyunu ilgilendiren bir alandaki endişeleri ve bu endişelerin ortadan kaldırılabilmesiyle ilgili önerileri dile getirir. Kamu politikası aktörleri ile aktarılan problemler ve çözüm yollarından hangilerinin gündeme alınacağına siyasi iradenin karar vermesi ise siyasi akımı oluşturur. Kamuoyu yoklamaları ve seçim sonuçları siyasi akım içinde yer alan faaliyetlerdir. İşte bu üç akımın kesiştiği noktada politika penceresi açılmaktadır. Böylelikle bazı toplumsal sorunlar gündeme alınır ve politikalar geliştirilir. (Akdoğan, 2013: 222).

Yukarıda sıralanan gündem belirleme modellerinin Türkiye’de kamusal sorun ve ihtiyaçların çözümünde gündemin nasıl belirlendiğine dair bir formül sunduğu söylenemez. Fakat birçok soruna dair gündemin belirlenmesinde her birinin çeşitli katkılarda bulunduğu da bir gerçektir. Söz konusu

modellerin birbirini geliştirerek, eksikliklerini tamamlayarak çeşitlilik kazandığı da unutulmamalıdır. Türkiye’de genellikle kamu politikası süreci devlet ve ilişkili kurumların kararlarıyla, Cobb, Ross ve Ross’un içerden davet modeli ile Kingdon’ın siyasi akım modelleri doğrultusunda belirlendiği ve politikanın uygulama aşamasında yeni gündemlerin yaratıldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle makro ölçekte uygulanmakta olan bir politika çıktısının uygulanma aşamasında yarattığı yeni gündemlere dair politika pencerelerinin açılması söz konusudur. Bu süreçte temel aktör devlet kurumları olsa da sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve çıkar grupları kamusal sorunlara dair istatistiki verilerle devlete sorunu iletmek noktasında önemli birer vazife üstlenirler. Bu süreç net bir biçimde sağlık politikalarının oluşturulmasında özellikle Sağlıkta Dönüşüm Programı(SDP) çerçevesinde gündem belirleme ve politika oluşturma sürecinde izlenebilmektedir.

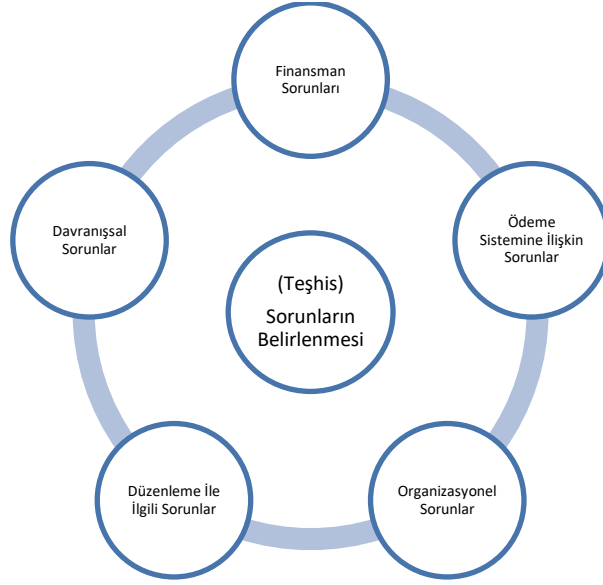
3. TÜRKİYE’DE SAĞLIK POLİTİKASI OLUŞTURMA SÜRECİNDE GÜNDEM BELİRLEME: SAĞLIKTA DÖNÜŞÜM PROGRAMI ÖRNEĞİ

Nüfusun neredeyse tamamını kapsayan sağlık hizmetleri, temel kamusal ihtiyaçların en çok ortaya çıktığı alanları içermesi bakımından, kamu politikası çalışmalarında politika süreci formülasyonunu sistematik bir şekilde inceleyebileceğimiz bir kaynak sunmaktadır.

Uygulanmakta olan politikaların ortaya çıkardığı sorunlarla belirlenen gündemin yanı sıra; politika döngüsünün son aşaması olan değerlendirme aşaması, geri bildirim kanallarının işlerliğine bağlı olarak yeni politika pencereleri açtığı bu pencerelerin sıklıkla sağlık politikalarında izlenebileceği görülmektedir. Politika döngüsü doğal afetler ya da bulaşıcı salgın hastalıklar gibi beklenmedik bir sorun üzerine kurgulanmadıysa, belirlenen uzun vadeli politika tasarımlarının uygulama aşamasında yeni sorunlarla karşılaşabileceği olasılığı her zaman mevcuttur. Sağlık politikasının uygulama aşamasında geri bildirim ve yeni sorun tespitleri her zaman yeni gündemler yaratabilmektedir. Gündem yaratan sorunların ne tür bir destekle ve hangi dinamiklerle sorunun politika yapıcılar tarafından dikkate alınıp alınmadığı en önemlisi de bir sorun olarak kabul edilmediği önem taşımaktadır.

2003 yılında uygulamaya konulan “Sağlıkta Dönüşüm Programı” (SDP) sağlık reformu sürecinin bir çıktısıdır. “Reformun temel gerekçesi, sosyal güvenliğe ayrılan kaynakların bütçe üzerinde yük oluşturması ve makro-ekonomik dengeleri bozmasıdır. Bu bağlamda reformun amacı, sosyal güvenlik sistemine ve sağlığa ayrılan kamusal kaynakları, bütçe katkısını azaltmaktır” (Çetin, 2017: 276). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan ve “Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi” başlığıyla Temmuz 2004’te kamuoyuna sunulan ve Nisan 2005’te revize edilen raporda reformun gerekçesi de şöyle açıklanmıştır: “Devlet bütçesinden karşılanan bu açıklar, ülkemizin borçlarını ve faiz oranlarını artırmakta, hayat pahalılığına, yatırımlarda daralma ve işsizliğe yol açmaktadır. Bunun sonucunda işsizlik oranı artmakta ve gelir dağılımı giderek bozulmaktadır. Sosyal güvenlik sistemimizin mevcut yapısı, ülke ekonomisinin geleceğini ve toplumsal barışı tehdit etmektedir” (ÇSGB, 2014).

Sağlık politikasının belirlenmesinde, kamusal bir hizmet olarak sağlık, sosyal güvenlik sisteminde yaşanan dönüşümün bir aracı olarak ele alınmıştır. Makro sorunlar olarak nitelendirilebileceğimiz kamusal sorunlar olan bütçe açıkları, hayat pahalılığı, daralan yatırımlar, işsizlik ve toplumsal barışın bozulmasıdır. Söz konusu makro sorunlarla beraber doğrudan Sağlık Bakanlığı tarafından tespit edilen sorunlar beş başlık altında toplanmıştır. Finansman, ödeme sistemi, organizasyon, düzenleme ve davranışsal olarak kategorize edilen sorunlar, SDP’nin gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu sorunlar “Türkiye Sağlık Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu’nda sağlık politikası süreci döngüsünde “teşhis” başlığı altında verilmiştir. Teşhis başlığında verilen sorunlar belirlenen gündem ile politika sürecini başlatmıştır.

Sağlık Bakanlığı tarafından problem olarak tanımlanan sorunlar Finansman, Ödeme Sistemi, Organizasyonel, Düzenleme ve Davranışsal sorunlar olarak sıralanmıştır. Bu sorun tanımlamalarında sıklıkla istatistiki verilerle elde edilebilecek göstergelerden yararlanılmıştır.

Finansman ve ödeme sistemi ile ilgili sorunlar istatistiki veri ve göstergelerle desteklenen birçok bilgi içermektedir. Aktüeryal dengelerin bozulması, sağlık harcamalarının artışı, koruyucu ve temel sağlık hizmetleri için ayrılmış bütçenin yetersizliği, çok az sayıda vatandaşın özel hastane ve tıp merkezlerinden yüksek ücretler ödeyerek faydalanması gibi nicel verilerle tespit edilebilecek sorunların yanında bu sağlık finansmanının çoklu ve parçalı bir yapıda olması, kamuda çalışan doktorların aynı zamanda özel muayenehane çalışmaları nedeniyle devlet hastaneleri, SSK hastaneleri ve devlet üniversite hastanelerine giden vatandaşın önemli hastalıkla karşılaştıklarında hizmet alabilmek için muayenehanelere başvurmaları, sigortasız çocuklarla ilgili de herhangi bir düzenlemenin olmaması, birinci basamak sağlık hizmetleri dahil olmak üzere sigortalı vatandaşların büyük bir kısmının sağlık hizmetine ulaşamaması gibi nedenler finansman sorunlarıyla ilgili gündeme alınan, tanımlanmış problemler olarak sıralanmıştır. Diğer yandan ödeme sistemine dair kamu hastanelerinin nakit sıkıntısı yaşaması, ödeme sisteminde belli bir metodolojinin, muhasebe sisteminin ve takip mekanizmasının olmaması ve bu eksikliğin ve karmaşanın hizmet sunumunda ciddi aksaklıklara yol açması gibi hayati sorunlara yer verilmiştir. Organizasyonel sorunlar sağlık hizmeti sunucularındaki yetersizliklere odaklanmışken; düzenleme ile ilgili sorunlar bürokratik süreçlerde yaşanan aksaklıkları ele almıştır. Davranışsal sorunlar ise özellikle sağlık hizmetinden faydalananlar olarak vatandaşların beklentileri ile ilgili hasta hakkı, tercih hakkı ve şikâyet hakkı ile ilgili önemli geri bildirim kanallarını harekete geçirmeyi sağlayacak problemler gündeme alınmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 79-85).

Sağlıkta dönüşüm programı için tespit edilen sorunlarla gündem belirlenmesi hekimler ve vatandaşların olduğu politika aktörleri sürece dahil edilmiş olsa da Sağlık Bakanlığı yönlendirici ve nihai karar verici pozisyonda olmuştur. Belirlenen sorunların Sağlık Bakanlığı'na dile getirilmiş olması da gündemi asıl belirleyenin Bakanlık olduğunu göstermektedir.

SDP'de bahsi geçen nüfus programının temel gerekçesini oluşturmuştur. Hizmetin hitap ettiği söz konusu nüfus sağlık güvencesinden yoksun nüfustur ve bakanlıkça sağlık hizmetinin finansmandaki temel problemin kaynağını teşkil etmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2004: 18). Programın ortaya çıktığı dönem verilerini de içeren Dokuzuncu Kalkınma Planı'na (2007-2013) göre, hekim başına düşen hasta sayısının fazlalığı Avrupa Birliği ortalamasından oldukça fazladır. Türkiye'de bu rakamın gün geçtikçe arttığı belirtilmiştir. Sadece 2000 yılında hekim başına düşen hasta sayısı 792 iken Avrupa Birliği ortalaması 288 hastadır. Yine Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda; Sekizinci Kalkınma Planı döneminde sağlık alanında, sağlık personeli sayısı, yatak sayısı ve kullanım oranları,

bebek ölüm hızı, aşılama gibi göstergelerde iyileşmeler kaydedilmişse de istenilen düzeye ulaşamadığı da vurgulanmıştır (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006: 41- 43).

Bu sorunlar tanımlandıktan ve gündeme alındıktan sonra oluşturulan politika sonrasında aşağıdaki uygulamalar hayata geçirilmiştir

- Performansa dayalı ödeme sistemi uygulanmaya başlanmıştır,
- Hasta hakları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır,
- Toplum sağlığı merkezleri kurulmuştur,
- Kamuya ait tüm sağlık kuruluşları Sağlık Bakanlığı'na bağlanmıştır,
- Sağlık kuruluşlarında toplam kalite yönetimi uygulanmaya başlamıştır,
- Sosyal güvenlik kuruluşlarının birleştirilmesine dair kanun kabul edilmiştir,
- Aile Hekimliği uygulaması yaygınlaştırılmıştır,
- Sağlık bakanlığına bağlı hastanelerde global bütçe uygulamasına geçilmiştir,
- Sağlık Hizmetleri sunumunda kamu özel ortaklığı kanunu mecliste kabul edilmiştir,
- SGK'lı olup olmamasına bakılmaksızın herkese birinci basamak hizmetlerden yararlanma olanağı sağlanmıştır,
- Hekimlerin tam gün çalışması dair kanun kabul edilmiştir,
- Kamu Hastaneleri Birliği yasası ile kamu hastaneleri Kamu Hastaneleri Birliği'ne bağlanmıştır,
- Kamu Hastaneleri Birliği'nin ve sağlık tesislerinin performanslarının değerlendirilmesine başlanmıştır,
- Şehir Hastaneleri kurularak sağlık turizminin önemli bir adımı atılmıştır,
- Sağlık turizmi koordinasyon kurulu kurulmuştur,
- Vatandaşlara hekim seçme hakkı verilmiştir (Yılmaz, 2018: 202-205).

Sağlıkta kamusal sorunlar SDP ile tespit edilip gündeme alınmış ve tasarlanan politikanın uygulamaya geçirilmesi politika süreci formülasyonuna uygun adımların izlenmesiyle tamamlanmıştır.

3.1. Sağlıkta Dönüşüm Programında Gündem Belirleme Sürecinde Yaşanan Sorunlar

“Dünya ekonomisi 1998-2001 yılları arasında Doğu Asya’dan başlayıp, Doğu-Orta Avrupa, Latin Amerika ekonomilerine ulaşan bir dizi finansal kriz içinden geçmiş, Türkiye ekonomisi de bu dalgalanmanın etkisi altına girmiştir. Önceki yıllarda serbestleşmiş olan dış ticaret ve sermaye hareketlerine dünya ekonomisindeki şiddetli iniş çıkışlar eklenince Türkiye’de çalkantılı, krizli bir gelişim sürecine savrulmuştur” (Boratav, 2014: 193). “1980’li yıllar itibariyle serbestleşen dış ticaret ve sermaye hareketleri ile neoliberal politika uygulamalarının öngörüldüğü Türkiye ekonomisinde tespit edilen en önemli sorun, kamu kesiminde ortaya çıkan açıklardır. Bu sürecin sonucunda devlet, kamu açıkları büyüdükçe iç borçlanma ile bankalardan borçlanma yoluyla açığı finanse etmeye çalışarak, geçici çözümlerle ve siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle 2000’li yıllara yüksek enflasyon oranı, yüksek kamu kesimi borç stoku ve bankacılık sektöründe yaşanan likidite krizleri ile girmiştir” (Çetin, 2017: 277). 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de uygulanan reformların arka planında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile kurulan ilişkilerin dolayısıyla neoliberal kaygıların yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda gündemin Türkiye’de sağlık alanındaki iç dinamiklerce doğrudan belirlendiği söylenemez. “Sağlık alanına ilişkin sorunlar, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Dünya Bankası (DB)’nin hazırlamış olduğu sağlık sektörü analizlerine dayanmış ve gündeme alınması noktasında ilk ikraz anlaşmalarına dayalı olarak borç karşılığında projelendirme yapılmıştır. Esasen SDP DB’nin sağlık politika formülasyonunun Türkiye’ye uyarlanmış biçimidir. Vatandaşların sağlık kalitesini arttırmak, ülke kaynaklarının rasyonel olarak kullanımını sağlamak, kaynakların hakkaniyete uygun biçimde dağılımını gerçekleştirmek amacıyla SDP’nin ortaya konduğu belirtilmiştir. SDP, küresel neoliberal aktörlerin etkisiyle Türkiye’de sağlık alanını yeniden yapılandırmaya yönelik olarak politika üretme amacıyla hazırlanmıştır. Programda sağlık alanında yapılan çalışmalardan reform olarak bahsedilmemesinin nedeni ise bizzat bakanlık tarafından yeni bir şeyin ortaya konulmadığının kabul edilmiş olması ile açıklanabilir. Programda yer alan anahtar kavramlar bu bağlamda DB raporlarında yer alan kavramlar ile birebir örtüşmektedir. Ancak Türkiye’de elli sekizinci hükümetin kurulması ile dönüşümün birincil aktörünün hükümet olduğu

belirtilmiştir. Dış dinamiklerin etkisi ile hazırlanan projeler hükümet açısından program olarak kavramsallaştırılarak ülkede sağlık hizmetlerinin kalkınmasına yönelik ifadeler kullanılarak sunulsa da sağlık hizmetlerinin özelleşmesine dönük yapısal bir dönüşüme yol açmıştır. Sağlıkta dönüşümün ikincil politik aktörü olan hükümet sağlık reformunu kendi programı olarak nitelendirmiş ve buna ilişkin bir söylem geliştirmiştir” (Avaner ve Fedai, 2018: 536).

DB ve DSÖ kaynaklı bir politika modeli ile sağlık politikasını şekillendiren Türkiye’de en önemli sorun sağlık hizmetlerinin ticarileşmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu ticarileşme sağlık sisteminin kamusal olma vasfının ortadan kalkması başta olmak üzere birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Dikkat çekici olan SDP’nin uygulanma nedenleri belirlenirken kategorize edilen sorunların içinde sıralanan finansman ve ödeme sistemi sorunları ile ilişkili olmasıdır. Sağlık hizmeti sunucularından biri olan özel hastanelerin kuruluşlarının teşvik edilmesi ile birlikte yaygınlaşan özel sağlık kuruluşları, sağlık ticaretinin merkezi konumuna yükselmiştir. Sağlık, parası olan vatandaşın, parası kadar satın alabileceği bir metaya dönüşmüştür. Piyasa mekanizması ile sağlık gereksinimlerinin kâr getirebilecek bölümleri değerlendirilmeye ve fiyatı karşılamaya gücü yetenler için hizmet sunmaya değer bir hal almıştır. Sağlık hizmetlerinin piyasalaştırılması ve kâr maksimizasyonuna yönelik çabalar kamusal bir malın sunumu, talebi ve yönetiminde sorunlar yaratmaya devam etmektedir.

Sağlığın piyasalaşmasının sebep olduğu sorunlardan bir diğeri özel hastanelerin teknik donanım sorunu yaşamamaları fakat kamu hastanelerinin bu anlamda cazibelerini kaybetmeleridir. Kamu hastaneleri tıbbi cihaz, yatak sayı ve kapasitesi ile ilgili desteğe ihtiyaç duymaktadır. Hastalar açısından ise, teknik donanım ekipmanlarında sorun yaşamayan özel hastaneleri tercih etmek doğru bir davranış olarak algılanırken bu tercih sorunu kronik hale getirmektedir. Avaner ve Fedai’nin de ifade ettiği gibi, “söz konusu durum vatandaşları özel hastanelere ve özel sağlık sigortası yaptırmaya sevk etmiştir. Hastalardan birer müşteri olarak faydalanan özel hastaneler hastalara sundukları hizmet bedellerini hizmetteki çeşitlilik ölçüsünde arttırmışlar ve kamu hastaneleri ile %200 fark yaratan muayene ücretleri yeni bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Dahası sadece muayene ücreti değil aynı zamanda sigorta primi ve ilaç ücretleri hastalar nezdinde önemli sorunlardan birini teşkil etmiştir” (2018:552).

Ticari bir meta haline gelen sağlık hizmetleri, hizmetten yararlanan vatandaşlarca ölçülebilmesi para ile hizmeti satın alan vatandaşlar ile performans dayalı bir çalışma şekli ile mesai harcayan sağlık çalışanları arasında gerilimlerin artmasına yol açmıştır. Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet günümüzde ciddi boyutlara ulaşmış olup var olan yasal düzenlemedeki cezai yaptırımların artırılıp, tedbirlerin sıklaştırılması zorunlu bir ihtiyaç halini almıştır

Birçok siyasi parti üyesi, hekim ve çeşitli STK tarafından dile getirilen sağlıkta şiddet, medya aracılığıyla sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddetin yarattığı kamuoyu endişesi ile birleşerek sorunun gündem oluşturmasını ve gündemde kalmasını sağlamıştır. Covid-19 ile mücadelenin tek önemli küresel kamusal bir sorun olarak tüm politika aktörlerince ele alındığı salgın günlerinde Sağlık Bakanlığı’nın da desteğiyle sağlıkta şiddetin önlenmesine yönelik yasa kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Gündem belirleme kamusal sorun ve ihtiyaçların ortaya çıkması, birer problem olarak kabul edilmesi ve devletin probleme ilişkin harekete geçmesi aşamalarını kapsayan siyasi bir süreçtir. Politika oluşturma sürecinin özünü ve oluşacak politikanın çözüm üretme kapasitesini gündem belirleme aşaması ve bu aşamanın hangi aktörler tarafından ortaya konduğu oluşturmaktadır.

Gündem belirleme teorisini oluşturan modellerin her ülke ve toplumun; siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal niteliklerine göre ve hatta çok uluslu şirketler ile uluslararası kuruluşlarla kurulan ilişkilere göre değişebileceği söylenebilir. Bu nedenle tek bir modelin herhangi bir ülke için standart bir uygulama alanı yoktur. Günümüz gelişmiş demokrasilerinde kamu politikası süreçlerinin daha katılımcı olduğu gözlenmektedir. Politika oluşturma sürecinde, politikayı belirleyen ya da uygulamaya koyan kimi zaman sadece siyasal iktidar olsa da, sürece bir şekilde diğer aktörler de dâhil olmaktadır. Hükümet dışı aktörlerin politika sürecine sonradan eklenmesi, politikanın uygulama aşamasında yeni sorunların ortaya çıkması ihtimalini arttırmaktadır.

Türkiye’de kamu politikası sürecini başlatan gündem belirlemede Cobb, Ross ve Ross’un siyasi modeline uygun olarak toplumsal ihtiyaç ve sorunların kamu gündemine siyasal iktidar ve hükümetin talepleriyle yerleşebildiği söylenebilir. Günde, siyasal otorite tarafından belirlendikten sonra kamuoyunun desteğini alabilmek için propaganda çalışmaları yürütülmektedir. Kamusal gündeme yerleşen konu daha sonra Kingdon’ın politika penceresi modeline uygun bir şekilde sorun olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda bir sorun belirlemek ve o sorunu tanımlamak gibi iki aşamalı bir süreç nihayet tamamlanmaktadır. Türkiye’de birçok politika, politika transferi yoluyla uygulanmaktadır. Bu durum gündemin tamamen iç dinamiklerle belirlenmediğini de göstermektedir.

SDP’de olduğu gibi özellikle uluslararası örgüt ve kuruluşlarla kurulan ilişkiler uzun bir süre ortaya çıkmayan bir sorun ya da ihtiyacın tüm ayrıntılarıyla, istatistiki veri ve göstergelerle bir sorun olarak gündeme alınmasını sağlamıştır. Gündeme alınan sorunlar yasalarla belirlenen stratejilerle çözülmeye çalışılırken, başka bir ifadeyle politika bir çıktı olarak uygulanırken hali hazırda gündemde olan bir konuya dair yeni politika pencereleri açılmıştır. Dolayısıyla SDP’nin tüm gerekçeleriyle birlikte politika pencereleri modeline uygun bir sistemle ortaya çıktığı söylenebilir.

Sağlık politikasında gündem siyasi liderler, hükümetin çeşitli birimleri ve parlamento tarafından belirlenmektedir. Üst ölçekte ve hegemonik olarak belirlenen gündemin, hükümet dışı aktörler ve vatandaşlar arasında bir fikir birliği oluşturarak, toplumsal bir uzlaşma sağlaması gerekmektedir. Fakat modelin özünde yer alan aktörler arası uzlaşma ve rekabetin gündemin belirlendiği aşamadan çok politikanın uygulanması aşamasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda sonuç birçok sorunun ortaya çıkması olmuştur. Ortaya çıkan sorunlara kalıcı çözümler üretebilmek için ise geri bildirimler doğrultusunda yapılacak kamu politikası analizi sonucunda yeni bir politika döngüsünün, geniş katılımlı bir kamu politikası oluşturma sürecinin başlatılması zorunludur.

Kamusal sorunların politika yapıcılarının dikkatini çekerek gündeme yerleşmesi öncelikle problem ya da sorun olarak tanımlanan talep ve ihtiyaçların rasyonel bir şekilde tespit edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle kamusal ihtiyaç ve sorunların daha sık araştırılması ve yeni sorunların daha görünür kılınması önem taşımaktadır. Bu noktada toplumla daha yakın bir ilişkide olan hükümet dışı aktörlerin etkinliği son derece önemlidir. Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, baskı grupları ve vatandaşların sorun aktarma noktasındaki çabaları bir kamusal sorunu siyasal gündeme taşıyacak gücü gösterebilmektedir. Gündem belirleme aşamasında birer ateşleyici niteliği taşıyan medya kuruluşları kamuoyu oluşturma noktasında ideolojik bir tutum sergileyebilmektedir. Bu bağlamda medyanın, kamu politikası oluşturma süreci basamaklarından problemin tanımlanması, gündemin belirlenmesi ve uygulamaya konulan politika kararlarına halkın katılımının sağlanmasındaki etkisi büyüktür. Bir sorunun kamunun gündemine taşınmasında doğrudan etkili aktörlerden bir olan medya, kamu politikası oluşturulma sürecinde etik ilkeler ve kamusal sorumluluk çerçevesinde objektif ve bağımsız bir tavır sergilemelidir. Kamuoyu, kitle iletişim araçları ile elde ettiği bilgiler doğrultusunda kamusal sorunları paylaşabilmektedir. Sağlıkta şiddetin önlenmesinin yasalaşması ve bıçak parası uygulamalarının sınırlandırılması sürecinde olduğu gibi hem medyanın hem STK’ların uzun süre devam eden çabaları gündeme doğru bir şekilde yerleşebilmiştir.

Gündem belirleme aşamasında yaşanan bir başka sorun, kesintisiz devam eden politika döngüsünde, politikanın değerlendirme aşamasında yeni gündemlerin görünürlüğü sorunudur. Politika çıktılarının değerlendirilmesi aşaması çoğu politika yararlanıcısının geri bildiriminden yoksun bir şekilde yapılmaktadır. Sağlık hizmetleriyle ilgili bir politika çıktısının değerlendirilmesi teknolojik alt yapının geliştirilmesine bağlıdır. Vatandaşların inisiyatifine bırakılmadan anket ve araştırma formları ile sağlık hizmetleri değerlendirilebilir ve aynı zamanda yeni politika pencereleri açacak sorunlar daha kolay saptanabilir.

Politika gündeminin çok aktörlü bir yapı ile belirlenmesi, politika sürecinin daha sorunsuz bir şekilde işlemini sağlayabilmektedir. Bir politika kararına ne kadar çok aktör eşlik ederse, gelecekte ortaya çıkan sorunlar da o ölçüde engellenebilmektedir. Gündem belirleme meselesi; hükümet, siyasi lider, parlamento ile vatandaşlar, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, baskı grupları ve düşünce kuruluşları arasında toplumsal bir sorun hakkında belli oranda uzlaşmasını gerektirmektedir. Bu tür bir uzlaşma politikanın tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi

aşamasının da sorunsuz bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır. Eğer gündemi siyasi lider, parlamento ya da hükümet birimlerinden herhangi biri belirliyorsa, gündemin kamuoyunca anlaşılmalı olması gerekmektedir. Öte yandan hükümet dışı aktörlerce üzerine dikkat çekilmek istenen gündemin sorun olarak siyasi gündeme taşınması siyasi partilerin, baskı gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının ısrarlı çabasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. A. (2011). Türkiye'de Kamu Politikası Disiplinin Tarihsel İzleri. F. Kartal (Dü.) içinde, Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları (s. 75-98). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Akdoğan, A. A. (2013). Gündem Belirleme. M. Yıldız, & M. Z. Sobacı içinde, Kamu Politikası: Kuram Uygulama (s. 220-227). Ankara: Adres Yayınları.
- Akman, E. (2019). Kamu Politikası (2 b.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Anderson, J. E. (2003). Public Policymaking : An İntroduction (5 b.). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Avaner, T., & Fedai, R. (2018). Türkiye'de Sağlık Politikalarında Dönüşüm. C. Babaoğlu, & E. Akman (Dü) içinde, Kamu Politikası Analizi: Türkiye Uygulamaları (s. 515-560). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Babaoğlu, C. (2017). Kamu Politikası Analizine Yönelik Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(30), 511-532.
- Boratav, K. (2014). Türkiye İktisat Tarihi (19 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cobb, R., Ross, J. K., & Ross, M. H. (1976). Agenda Buildings as a Comparative Political Process. The Amerikan Political Science Rewiew, 70(1), 126-138.
- Cochran, C. E., Meyer, L. C., Carr, T. R., & Cayer, N. J. (2009). American Public Policy: An Introduction. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Çetin, F. G. (2017). Sağlıkta Dönüşüm Programı Ekseninde Sağlıkın Ekonomi Politikası. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1(19), 274-293.
- Çevik, H. H., & Demirci, S. (2015). Kamu Politikası (3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). (2006). T.C. Resmi Gazete.
- Dye, T. R. (1987). Understanding Public Policy (4 b.). New Jersey: Prentice: Hall.
- Griffin, E. A. (2011). A First Look At Communication Theory (8 b.). USA: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Gündem Belirleme. (2016). M. B. Yılmaz, H. Altunok, & F. Gedikkaya (Dü) içinde, Kamu Politikası Ansiklopedisi (s. 101-103). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Jones, C. O. (1984). An Introduction to the Study of Public Policy (3 b.). California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Kingdon, J. W. (1995). Agendas, Alternatives and Public Policies. New York: Harpercollins Collage Publishers.
- Kraft, M. E., & Furlong, S. R. (2010). Public Policy: Politics, Analysis and Alternatives (3 b.). Washington: CQ Press.
- Malone, E. F., & Cochran, C. L. (2014). Public Policy: Perspective and Choices (5 b.). USA: Lynne Reiner Publisher.
- Sağlık Bakanlığı. (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu. (R. Akdağ, Dü.) Ankara.
- Sağlık Bakanlığı. (2014). 2015 Yılı TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Bütçe Sunumu. Mayıs 15, 2020 tarihinde http://www.saglikistatistikleri.gov.tr/dosyalar/SIY_2015.pdf adresinden alındı
- Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi. (2004). Şubat 2, 2014 tarihinde [www.calisma.gov.tr: http://www.calisma.gov.tr/projeler/sos_guv_oneri.pdf](http://www.calisma.gov.tr/projeler/sos_guv_oneri.pdf) adresinden alındı
- Soyer, A. (2009). Sağlıkta Dönüşümün Neresindeyiz? Bundan Sonra Bizi Neler Bekliyor? Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 2(4), 179-182.
- Theodoulou, S. Z. (1995). The Nature of Public Policy. S. Z. Theodoulou, & M. A. Cahn (Dü) içinde, Public Policy: The Essential Readings. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

- Yıldız, M. (2006). Kamu Siyasaları Açısından Cep Telefonu Teknolojisi ve Mobil Devlet. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 241-263.
- Yıldız, M., & Sobacı, M. Z. (2013). Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi. M. Yıldız, & M. Z. Sobacı (Dü) içinde, Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama (s. 14-43). Ankara: Adres Yayınları.
- Yılmaz, A. (2018). Türkiye'de Sağlık Politikaları ve Reformlar. D. Tengilimoğu (Dü.) içinde, Sağlık Politikası (s. 183-210). Nobel Yayınevi.
- Yüksel, E. (2001). Medyanın Gündem Belirleme Gücü. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yüksel, E. (2007). Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır? Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 571-586.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This study aims to reveal how agenda setting is perceived within the framework of public policy discipline and how the political agenda is formulated within the framework of prominent agenda setting models. In Turkey, public policy agenda is determined by various dynamics such as economic crises, international organizations, multinational corporations and the ideological orientation of political power. In this study, how the agenda is determined in the constitution of health policy as a public policy within the framework of relevant dynamics is discussed. Agenda setting, as well as being a stage of the public policy process, is a theory that explains the effects of mass media on society. In this context, this study is constructed within the framework of agenda setting theory, and it is aimed to make clear how the prominent agenda setting models constitute the political and public agenda within this framework

Methodology

In this study, agenda setting theory and the concepts related to this theory are analyzed. Therefore, this study has gained the quality of descriptive research by compiling similar studies and forming the conceptual framework.

Findings

It is hard to say that agendas that are tried to be determined mostly by political competition are sustainable in Turkey; because the decisiveness of the ideological orientation of the political power creates competition among political parties and non – governmental organizations, and a common stance cannot be displayed against a public problem.

Similarly, media organizations, each of having a feature of an igniter in agenda – setting stage, adopt an ideological attitude in forming public opinion. In this context, media has a great impact on defining the problem, setting the agenda, and ensuring the public participation in policies in practice; which are among the steps of the public policy formulation process. On the other hand, media that conveys how society should think, should be held responsible for being objective and independent in the policy process.

Another problem is the visibility of new agendas in uninterruptedly continuing policy cycle. The evaluation phase of policy outputs is done lacking feedbacks from the most policy beneficiaries. The evaluation of each policy output, from municipal services to macro policies, depends on the development of technological infrastructure. Public services can be evaluated with questionnaires and research forms without leaving to citizens' initiative, and some problems, that will open new policy windows, can be determined at the same time.

Setting the political agenda with a multi – actor structure can ensure that the policy process runs more smoothly. The more actors accompany a policy decision, the more problems arising in the future can be prevented. The agenda – setting issue is about a certain amount of agreement on a social problem between the government, political parties, non – governmental organizations, pressure groups and think tanks. This type of consensus also ensures that design, implementation, and evaluation phases of the policy run more smoothly. The agenda must be understood by the public, if it is determined by the political leader, the parliament, or any government agency. On the other hand, the fact that the agenda, on which non-governmental actors want to draw attention, is brought to the political agenda as an issue necessitates the persistent efforts of political parties, pressure groups and non-governmental organizations.

Conclusion and Discussion

As an exclusive stage of the public policy process, agenda setting has a vital function in initiating the public policy process. For public issues to be placed on the agenda by drawing policy – makers' attentions, demands and needs defined as problems or issues must be determined rationally first. Hence, it is important to investigate public needs and issues more frequently and to make new problems more visible. Especially the effectiveness of non – governmental actors who are closely connected with society is extremely important. The efforts of non – governmental organizations,

political parties, pressure groups and citizens to convey and issue can show the power to bring a public problem to the political agenda.

The developments determining the public policy agenda in Turkey has been related with the requirements of European Union membership process for a long time. Public issues such as environment, energy, food, and health are dealt with in this context. Therefore, the agenda is mostly determined via policy transfers. On the other hand, the relations established between Turkey and IMF and World Bank, and especially the effects of 2001 Turkish Economic crisis on dealing with development, growth and combatting unemployment should also be considered in this context. Structural problems remain even though the relevant effect is broken due to the deterioration of relations between Turkey and European Union since 2010. Bureaucratic problems and resource shortages cause the policies in practice to create an agenda by creating new problems.

FROM NATIVE TO CONTINENTAL: RELIGIOUS LANDSCAPE IN EARLY MEDIEVAL JAPAN

Araştırma Makalesi / Research Article

Atik, K. (2021). From Native To Continental: Religious Landscape in Early Medieval Japan. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 683-697.

Geliş Tarihi: 28.01.2021

Kabul Tarihi: 15.03.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ATİK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
kubilayatik@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-7657-6645

ABSTRACT

Japan is perceived to be a “unique” country not only by the general public but also by academics. Therefore, for a long time the idea that every aspect of Japanese history was unique setting it apart from its continental neighbors prevailed. History of religion and intellectual currents in Japan are no exception to this point of view. While Shinto is considered to be native to Japan, Buddhism, Confucianism and other intellectual and religious currents entered Japan via Korea and Japan, and they influenced shinto as much as they influenced the intellectual history of Japan. In this respect, while Japan retains some of the characteristics unique to it just as any country has its unique characteristics, Japan was closely linked to its continental neighbors intellectually and religiously despite its geographic isolation as an island. In this regard, putting the early medieval Japanese intellectual history within a geographically broader East Asian perspective in connection with Korea and China is essential to better comprehend both the similar and unique developments of Japanese intellectual history vis-à-vis its continental neighbors.

Keywords: Japan, Shinto, Buddhism.

YERLİDEN KITASALA: ERKEN ORTAÇAĞ’DA JAPONYA’DA DİNSEL MANZARA

ÖZ

Japonya yalnız genel kitle tarafından değil akademisyenler tarafından da “özgün” bir ülke olarak algılanmaktadır. Bu nedenle uzun süre akademisyenler arasında da Japon tarihinin her alanına yansıyan bu özgünlüğün Japonya’yı komşularından yüzeysel benzerlikler dışında farklı kılan benzersiz bir ülke olduğu görüşü baskındır. Şinto Japonya’nın yerel dini olarak sayılmaktayken Budizm, Konfüçyüsçülük ve diğer düşünsel ve dinsel akımlar Kore üzerinden Japonya’ya girmiş ve Japon düşünce tarihini etkilemiştir. Bu yönde Japonya her ne kadar diğer her ülkede bulunan kendine özgü yerel farklılıklar gösterse de coğrafi ve fiziki yalıtılmışlığına rağmen bu dönemde Kıta komşularına düşünsel ve dinsel açıdan yakın bağlara sahiptir. Bu açıdan erken ortaçağ Japon düşünce tarihini kıtadaki komşuları olan Kore ve Çin ile birlikte daha geniş bir coğrafi yerleştirmek Japonya’da bu dönemde meydana gelen dini ve düşünsel gelişimlerinin anakara ile olan benzerliklerini ve de Japonya’ya özgü farklarını anlamak için elzemdir.

Anahtar Sözcükler: Japonya, Şinto, Budizm

1. INTRODUCTION

This article aims to make an introduction to the historical development and intellectual background of religions and intellectual life in Japan from the beginning of its emergence as a unified state until the establishment of the Kamakura Bakufu as well as Buddhism’s relations with Shinto and Confucianism in terms of becoming a syncretic religion. While the general views on Japan tend

to dwell on its “unique” path of development in every aspect of its history, a closer look will reveal the lively exchanges between Japan and its continental neighbors, Korea and China. In fact, there were also interactions between Japan and South East Asian states such as Thailand where the personal guards of the King included Japanese mercenaries in later times which do not fall under the topic of this article. But beginning from the earliest human settlements onwards, Japan was actually a country only geographically isolated from the Asian continent. Culturally and intellectually there always was a lively interaction between Japan and the continental states. Even during the so-called “closed country” policy of the Edo Shogunate, Japan regularly received diplomatic and commercial missions from Korea and China as well as the Ryukyu Kingdom, and scholars like Hayashi Razan were well aware of the Neo-Confucian and other intellectual and religious trends in China and Korea. Therefore, to better understand the intellectual and religious landscape in Japan, one needs to observe it in juxtaposition with Korea and to a certain degree China from the beginning until the Meiji restoration when Japan turned towards west for intellectual inspiration and interaction.

The Heian period which is the main period of examination on this paper however, is especially important as a formative period in Japanese history. While many of the Japanese and western historians turn to the Edo period or the Warring states when the valiant samurai roamed the battle fields or the streets of Edo whose popular culture ironically shaped the modern Japanese culture more than the samurai culture, Heian period is often dismissed or ignored by historians as Peter Duus puts it being less exciting when one takes a man crying over a poem is less attractive compared to a samurai with all the warrior regalia (Duus, 1993: 5). But Heian period is important as the period of Japanese history when religious and intellectual currents such as Zen, Confucian ethics, Shinto as a religion, not a folk belief system, imperial ideas of legitimacy such as descent from the sun goddess Amaterasu took root in the Japanese culture and thought which are today considered to be distinctly Japanese.

2. SHINTO

Shinto is the belief system native to the Japanese archipelago. Some scholars refer to it as a religion but its institutionalization as a separate religion of its own is a more recent phenomenon. Within the historical context of this article, Shinto is rather a set of belief systems native to Japan with some additional elements from the Asian continent such as the Daoist elements from China and more importantly Buddhism which first arrived via the route of Korea and whose different sects continued to come to Japan via both Korea and China. From the pre-historic times until the Meiji restoration, however; Shinto remained as a belief system rather than an organized religion. Thus the term Shinto will be applied for the native belief systems designated within this title by the Japanese people from the prehistoric times to the end of the Edo period. If Shinto had derived its importance from its merely being a set of local belief systems with cultural affiliations to the people believing and practicing it, it could have fallen into oblivion or insignificance as in the cases of other local shamanistic and animistic belief systems in East Asia after the arrival of Buddhism. Shinto had remained a source of legitimacy for the Japanese Imperial house as well as many other aristocratic houses and although it became syncretic with Buddhism and nearly all Shinto temples were absorbed into Buddhism in the course of time, it never died out completely and continued its existence alongside Buddhism which became the major religion in Japan after some centuries of struggle and missionary work (Totman, 1981: 8). Not being an organized religion until modern times, Shinto does not have a written holy book like the Bible, or the Quran. Many people mistakenly take Kojiki, and Nihongi as the holy books of Shinto but these are more like Illiad and Odyssey of the Greeks with some history added.

The roots of Shinto are ambiguous and whether it came from a single source is contested. There are even suggestions that Shinto was the belief system of the Ainu minority and was adopted by the Japanese people after their arrival to the Japanese islands (Nonno, 2015: 26). But in any case Shinto was essential for the Yamato clan's and other aristocratic families' legitimization of power and Shinto shrines and priests came under the patronage of the ruling elite (Atik, 2012a: 104). At the root of this patronage lay the Japanese myths that were associated with the Imperial and other

important aristocratic families. According to Kojiki and other written and oral sources, the Imperial Family descended from the Sun Goddess Amaterasu, other families also claimed descent from other kami or deities in these myths. It could be assumed that there are parallels between the Chinese Emperor who claimed to be the son of Heaven and the Japanese Emperor who claimed to have descended from the Sun Goddess. However, such a parallel is only artificial, even during the Nara and Heian periods when the Japanese held everything that is Chinese in high esteem; the Japanese monarchy never emulated the Chinese understanding of legitimacy to rule. The main difference was that the Chinese Emperors derived the legitimacy of their power not from bloodline but from the Mandate of Heaven. The Mandate of Heaven could shift from one individual or family to the other. On the other hand, the Japanese Emperors legitimized their rule through the native Shinto myths that portrayed them as descending from a divine bloodline. Therefore, their right to rule could not be taken away from the Yamato family. As indicated by Ivan Morris below, the Shinto myths were used to strengthen and legitimize the imperial household:

“[The land of Japan] is the region which my descendants shall be lords of. Do thou, my August Grandchild, proceed thither and govern it. Go! And may prosperity attend thy dynasty, and may it, like Heaven and Earth, endure forever. ' Such were the ringing phrases in which the Sun Goddess ordered her scion to descend from the Plain of High Heaven and to found the Imperial House of Japan. The heavenly grandmother's injunction is enshrined in the country's earliest chronicle (written in the eighth century) and provides the mytho-religious basis on which the same family has reigned over Japan from the beginning of her history to the present day. The main purpose of the founding legend was precisely to confirm this authority, which had certainly not been accepted in the country at large. During most of the early period the imperial family had been merely *primus inter pares*, one of the many powerful septs that held sway in different parts of the islands. The movement towards centralization, which culminated in the Great Reform of the seventh century, aimed at putting an end to clan rivalry and creating a centralized bureaucratic state on the Chinese model. In this state the emperor was to have supreme power over all the land and the people, including the former clan chieftains, who had been his rivals in strength; for, as the Reform Edict stated in good Chinese style, There are not two suns in the sky, nor two lords on the earth. ” (Morris, 1994: 56)

In this respect, the Japanese were different from their continental neighbors since they preferred to use the native beliefs of their country to solidify the legitimacy of the ruling elite while in China and Korea, concepts such as the Mandate of Heaven and Buddhism were employed to unify these countries and legitimize the power of the ruling elite. The reason for such a preference might seem odd especially taking into consideration the fact that the Japanese assimilated nearly anything Chinese into their administrative, cultural and religious practices and even Shinto was to a certain extent formalized after the Chinese Taoist models. Kojiki which is the oldest written Japanese source deals exactly with formalizing the Shinto myths and establishing a sacerdotal basis for the legitimacy of the Yamato rule. The emperor was not a mortal person as Hane describes, but rather an immortal in the body of a person, thus he was called “aketsu mikami (manifestation of god/kami), or arahito-gami (kami appearing as man)” (Hane, 1990: 47). This was a deliberate choice. The Chinese system was problematic in that, one could lose the Mandate of Heaven if he was not an able ruler, and thus, it was open for contenders of power to overthrow the ruling dynasty and establish a new one as Chinese and Korean history testifies. But in the case of Japan, the emperor was not the son of heaven and his power stemmed from his bloodline rather than the Mandate of Heaven. In this respect, Shinto remained as a key element for the legitimization of power throughout the Japanese history even up to the modern times (Hane, 1990: 28). Taking this into consideration, it is quite a sound question to ask how Buddhism managed to intercept so deep into the Japanese society and religious life even to the extent that it absorbed Shinto into its own establishment and became a national religion in a sense.

Although the writing down of the Shinto myths and further formulization in the Chinese style began to institutionalize Shinto, it was still not an organized religion by the time Buddhism reached Japan via the Korean peninsula. We do not have much documentation or knowledge about the state of Shinto during its early stages but a separation between the folk Shinto and state Shinto is apparent. While folk Shinto remained as an unorganized folk belief for a long while what we can name as an early form of state Shinto was more formal, with certain rituals and a degree of organization. But

even still Shinto lacked the organizational skills and the learned clergy that Buddhism possessed by the time it arrived in Japan. However, it also did not undergo any danger of extinction either. This was due to the nature of both Shinto and Buddhism. Unlike monotheistic religions, both Shinto and Buddhism were syncretic in nature. While Shinto was ready to adopt Buddha as a new deity in its pantheon, Buddhism was ready to adopt the Shinto kami as Bodhisattvas into its belief system (Como, 2007: 32). Thus, when Buddhism arrived in Japan, as will be discussed below, at the heart of the struggle between the court factions having pro and anti-Buddhist stances lay mere political advantages to be gained rather than a clash of opposing belief systems (Hane, 1990: 19). Contrary to the popular misconception about Japanese Buddhism, Buddhism came to Japan not from China but from Korea and for nearly a century Korea remained as the main source of Buddhist learning for the Japanese (Atik, 2012a: 106). Buddhism in Korea underwent some changes compared to the Buddhism in China and these changes made it easier for the Japanese to adopt it since the cultural and social structure in Japan was closer to Korea than China at this point (Sato, 1990: 32). But it would be beneficial to touch briefly upon the relation between Japan and Korea during its early formation till the unification of Korea under the Silla Kingdom and the weakening of the ties as a result before passing to the Nara and Heian Buddhism.

3. THE THREE KINGDOMS ERA IN KOREA AND RELATIONS OF JAPAN WITH THE PENINSULAR KINGDOMS

The Three Kingdoms Era was a time of formative era both in the Korean Peninsula and Japan. The tribal federations in both areas became kingdoms and more concrete political entities during this era. Although the name three kingdoms might refer to three political entities, there were more than three political entities in the region at this time. In the Northern part of the peninsula was Goguryeo, in the south were Baekje, Gaya and Silla in addition to the Jeju island in the south and Tungus tribes around the Yalu river. The three states were established in place of what are called as Samhan (three Han) by the historians (Ilyon, 2008: 17). The Han (韓) were an agricultural society organized in tribes. The language they spoke was different from the one spoken by the people of Goguryeo who were of Manchurian origin (Beckwith, 2004: 29). While the people of Goguryeo were semi-nomadic tribes extending from the Korean peninsula to large areas of Manchuria and related to the Altaic speaking Central Asia peoples, the origins of the Han people are obscure but their religion, language and lifestyle were different. The Han people were initially organized as tribes but later on they united around three confederations. The Mahan were the largest of them in the western part (Ilyon, 2008: 49). This confederacy was however, later replaced by the Kingdom of Baekje. The second confederacy was the Byeonhan which became the Gaya states in the southern tip of the peninsula and the last one was the Jinhan in the East (Ilyon, 2011: 52). One of the Jinhan tribes united the area of the Byeonhan confederacy as the kingdom of Silla. All three kingdoms were formed at around the same time during the 1st century BCE (Ilyon, 2008: 56). The Kingdom of Goguryeo was founded by a people from Manchuria. The Kingdom of Silla on the other hand was founded by one of the Jinhan tribes through unification of these tribes. The Kingdom of Baekje on the other hand was founded by a group of people immigrating from Goguryeo to Mahan as a result of conflicts within the Buyeo founding family of Goguryeo (Kim, 2012: 21). The Gaya States on the other hand, were never unified as a single kingdom but remained as a federation of city states and came under Japanese dominion until their gradual annexation by the kingdom of Silla. While the people of Goguryeo spoke a language related to other Manchurian and Tungusic languages, the people of Silla and Gaya spoke the language of the Han people. In Baekje, the ruling elite spoke the language of Goguryeo while the common people and the remnants of the Mahan aristocracy spoke the language spoken by the people of Gaya and Silla. As a result of this elite migration however, the culture and language in Baekje became closer to that of Goguryeo rather than Silla (Hong, 1988: 20). The first historical person thought to have ruled as the Emperor of Japan, was Homuda who immigrated to Japan from the Kingdom of Baekje as a chieftain. At this point, scholars think that a dynastic change took place in the Yamato Kingdom and the house of Homuda asserted itself as the ruling family and inserted other families of immigrant origin from China and Korea as families of divine origin in the Kojiki and Nihon Shoki chronicles' parts concerning the origins of the families (Hane, 1990: 31). In addition to these migrations from the Korean peninsula, the Japanese rulers began to intervene in the

Korean peninsula frequently and remained as a power to be reckoned with until the destruction of the Baekje and Goguryeo kingdoms by the united forces of Tang China and Silla Kingdom in the late 7th century. The Byeonhan were conquered by the Yamato and renamed as Minama at the southern tip of the Peninsula. At the early stages of the three kingdoms period, the bitter enmity between the Kingdom of Baekje and Goguryeo, between the Kingdom of Silla and Yamato. However, the most formidable of these Kingdoms was Goguryeo against whom the Yamato court aided the Kingdom of Baekje. In addition to this, the Kingdom of Silla also allied itself with the Kingdom of Baekje against Goguryeo at the initial stages of the struggle for power. As John W. Best mentions in his book, the Japanese *Nihon Shoki* is full of entries concerning the foundation as well as the dynastic ties of the Kingdom of Baekje to the aristocratic families in Japan (Hong, 1988: 24). While there are two founding myths, one cited in the *Baekje Annals of Samguk Sagi*, another in the Chinese Source of the founding family of Baekje, *Nihon Shoki* reiterates the Baekje version of *Samguk Sagi*, and touches upon the relations between Baekje and the Yamato court in a more historically relevant manner (Kim, 2006, pp. 17–19). The main Korean source for the developments during the Three Kingdoms Era of Korea is the *Samguk Sagi*, but the fact that these annals were compiled much later by Kim Pu-sik, a Confucian scholar appointed by the Goryeo court during the 12th century and the fact that Koreans during the 12th century viewed Japan with suspicious eyes and did not regard them in Confucian terms must be taken into consideration while observing these documents (Kim, 2006: 65). However, these annals contain the information relevant to not only the relations between the Yamato State and the Kingdom of Baekje, but also concern the spread of Buddhism first to the Korean peninsula and thereby to Japan. The earliest entry of Buddhism in the Baekje annals is in the passage concerning the reign of King Chimnyu and goes as:

“He was the oldest son of King Kūn’gusu [Keun’gusu], and his mother was Lady Ai-he succeeded his father on the throne.

[C.E.384] [1st year], Autumn, 7th month. The king sent an embassy to the court of the [Eastern] Chin [Jin] to affirm allegiance and present tribute.

_____, 9th month. The Serindian monk Malananda came from the domain of the [Eastern] Chin[Jin]. The king welcomed him and escorted him into the palace, where he was treated with ceremony and respect. The Buddhist Dharma was thus introduced into our kingdom.

[C.E. 385] 2nd year, Spring, 2nd month. The King had a Buddhist monastery erected on Han Mountain and caused ten men to enter the religion as monks.” (Kim, 1914, Chapter 17)

Although Buddhism might have infiltrated into the Kingdom of Baekje through the medium of commerce and Chinese immigrants much before this date, this date is accepted as the official introduction of Buddhism to the Kingdom of Baekje. The Baekje monarchs used Buddhism to their advantage especially in the state building process and institutionalization of their state. For the Chinese literati, Korean peninsula was a backwater of the Chinese civilization back then. And the few Chinese who happened to reside there were refugees and merchants or the descendants of the residents of the Chinese Commanderies that were established during the Han dynasty. But the main source of intellectually capable men who could be employed in the bureaucratic organs of these Kingdoms was the last ones. With the introduction of Buddhism to the Korean peninsula first by Goguryeo, and then to the south by Baekje, and lastly to Silla through Baekje and Goguryeo, these states found a clergy that was capable of helping their states to institutionalize and to function more efficiently. Thus the Buddhist clergy who were literate and who were already acquainted with organizational skills thanks to the Vinaya tradition that prevailed in Korea during the first phases of Buddhism helped to strengthen the state structure in these three kingdoms.

As mentioned in the Baekje annals, Buddhism officially arrived to Baekje after an envoy from Baekje went to the Eastern Jin court to pay tribute and homage as a vassal state (Kim, 2006: 72). Beginning from the Han period onwards, China began to view itself as the center of civilized World and demanded its neighbors to pay tribute and homage to the Chinese Emperors if they wished to trade and continue cultural exchanges with China. This system continued until the collapse of the Qing dynasty in 1912. This system became very crucial for the international relations as well as the legitimacy of the rulers in East Asia until its collapse with the Qing dynasty. At its first stages, the

Han emperors forced the neighbor states to accept their suzerainty but later on the neighbor kingdoms of China mostly those with sedentary cultures willingly accepted the Chinese suzerainty since this system was also to their advantage in many ways. First of all, although the missions sent to China were named as tribute envoys, the Chinese court would reply with gifts in exchange and thus, in practice this was a barter commerce between the countries involved and this was a very lucrative commerce in deed. While the missions to China had the chance to acquire Chinese goods, they also had the chance to access the Chinese market for selling their local products at good prices. The Korean ginseng, paper, armors and herbs were sold at very good prices in China from the very early times onwards (Tamura, 2008: 40). Secondly, this tributary system became a source of legitimacy for the local rulers. By being recognized as the king of their region, the local rulers found a strong source of legitimacy for their rule. Thus, beginning from the Three Kingdoms era onwards, frequent envoys were sent to China. Even during times of civil strife in China, the Korean kingdoms continued to send envoys to China. As a result of this, the Chinese culture and Buddhism along with it had an enduring impact of the Korean peninsula. Japan on the other hand, began its intercourses with China from early times onwards, but due to the physical distance compared to Korea, and lack of sufficient shipping technology for direct voyages to China, Japan preferred to continue direct cultural exchanges with Korea rather than China until the end of the Tokugawa Shogunate. Of course physical distance and hazardous journeys were the initial reasons. Later on, the Yamato court styled itself in the Chinese model, and the Yamato rulers took the title of Emperor. Thus, accepting Chinese suzerainty would in theory undermine the legitimacy of the Japanese emperors. As a result of this, while Japan carefully continued cultural and commercial exchanges with the Tang China after the fall of the Kingdom of Baekje which was the main source of intellectual flow into the Yamato court, it retained its aloofness from the Chinese World order and saw itself as equal to China in terms of right to rule. While the Chinese emperors derived their power from the Mandate of Heaven as mentioned above, the Japanese Emperors had the blood right to rule and this could not be taken away from them, and they could not bow to or become the vassal of any human person since they were considered to be living gods. Thus, after the Tang era and by the end of the Heian period in Japan, Japan retained its relations with China at a minimum extent, limited to merchants and Buddhist clergy and this trend continued until the end of the Tokugawa Shogunate as mentioned before. On the other hand, Japanese rulers and elites did not see any problem in adopting the cultural practices of China while relations with Korea were denser since Korea did not pose any problems of legitimacy. As Micheal Seth asserts, the Japanese viewed the Korean peninsula as a threat whenever a strong alien force invaded it. The first case was the allied attack of the Tang and Silla forces which united the Korean peninsula and ended the Japanese existence there, for over a century, the Japanese expected an invasion force from China to attack its borders but there were only coastal raids from the Silla forces (Kim, 2006: 38). But much later, their fears of an invasion through Korea were confirmed when the Mongolians under the leadership of Kublai Khan attacked Japan twice in the 13th century. Thus, Japan had always kept a keen eye on the Korean peninsula as a source of both cultural and economic exchange but also a possible military threat while its relations with China remained aloof of the developments in China until the late Tokugawa times when western presence in East Asia became more threatening (Atik, 2012b: 219).

Taking this into consideration, it is not surprising that Buddhism arrived to Japan from Korea rather than China and until the Heian period, Korea remained as the main source of Buddhist scholarship for the Japanese. The official introduction of Buddhism to Japan was through an envoy from the Kingdom of Baekje to the Yamato court in 552. By this time the relationship between the Kingdom of Baekje and the Yamato court had changed drastically as a result of the decreasing military power of the Baekje kingdom and its increasing need for assistance from Japan. While Baekje became a vassal kingdom and the Baekje crown princes stayed in the Yamato court until they ascended the Baekje thrones beginning from the end of the 4th century onwards (Kim, 1914, Chapter 17). In return for the military aid that the Japanese court provided for the Kingdom of Baekje, the Baekje kings began providing the Japanese with more frequent technical, artistic and intellectual personnel (Totman, 1981: 13). This cultural exchange between the two kingdoms had a more

enduring effect compared to the military and political alliance that lasted when Baekje was invaded by the united forces of Silla and Tang China.

4. SPREAD OF BUDDHISM ALONG WITH CHINESE CIVILIZATION AND SYNCRETISM OF BUDDHISM AND SHINTO DURING THE NARA AND HEIAN PERIODS

The Yamato rulers of Japan did not have a permanent capital until they established a capital following the Chinese style in Nara in 710. Until then the capital was the place of residence of the Emperors, and the imperial palaces were abandoned after the death of each emperor due to the belief in Shinto that death polluted that palace. This practice of changing the capital at every generation was abandoned due to economic and political reasons. The Yamato state was a confederation of clans among whom the Yamato clan was the strongest. But the Yamato court underwent some revolutionary changes and remodeled the state in a more centralized manner. It would be wrong to say that the Chinese model of statecraft was wholly adopted. Prince Shōtoku was the pioneer in the reforms. Buddhism had already become already prevalent during this era. Since Shinto did not have an organized priesthood or did not engage in missionary activities as Buddhism did, their peaceful coexistence was not a matter of threat to the politically strong Buddhism, and also due to its belief in multitude of realities and flexibility to adopt the Shinto kami as Bodhisattvas into its belief system, the Buddhist clergy was tolerant and in fact, in time Shinto merged with Buddhism in many places. During the Heian period, different sects of Buddhism began to enter Japan first from Korea and later on directly from China with the establishment of direct links to the Tang Empire. However, the effects of most of these early sects were limited and did not leave a remarkable effect on the Japanese Society except for the Heian aristocracy whose fortunes would be overturned with the advent of the samurai class who preferred later sects such as Zen, Jodo and Tendai to the early esoteric teachings of Shingon and other sects.

The first permanent capital of Japan was Nara. As mentioned above, the reforms of Prince Shōtoku were instrumental in the establishment of a permanent capital in the Chinese style. Heian period is generally regarded as a more important period in terms of religious and cultural achievements compared to the Nara period. But the Nara period, along with the preceding Yamato and Asuka periods was important in the establishment and spread of Chinese cultural achievements to Japan. One important feature of this period was the arrival of Korean and Chinese immigrants from the continent in times of crisis. These people were referred to as *kikajin* in Japanese. Some of these people such as Wani who was a famous Korean Confucian scholar brought important cultural assets like the thousand character classic and their descendants became important followers of the Soga clan who were also *kikajin* and were also the first patrons of Buddhism in Japan (Ury, 2008: 397). Compared to the succeeding periods, the Nara period was short and the developments and the major political atmosphere of the Nara period continued well into the Heian period which caused many historians writing a general history of Japan to include the first within the latter. The Nara city was modeled after the city of Chang'an in China which was the capital city of the Tang Empire at the time. The Soga family as mentioned before became dominant in the Yamato court and continued the political ascendancy of Buddhism and until the end of the Heian period, Buddhism continued its rise until it became more dominant than Shinto. It can be argued that a possible clash between Shinto and Buddhism was possible in such a case. But as Sonoda argues in her essay, the relationship between Shinto and Buddhism was rather of a peaceful coexistence and in time what the Japanese call *shinbutsu shūgo*, merging of kami and Buddha, became a dominant pattern (Sonada, 2008: 87). Initially, important Shinto shrines such as the Hachiman shrine in Northern Kyushu erected Buddhist chapels or temples within their grounds to have Buddhist sutras recited for the kami, and later on Shinto shrines were erected near the Buddhist temples to have the kami protect the Buddhist temples (Sonada, 2008: 407). This process began with the erection of State temples which were aimed at guarding the state through the intervention of Buddhas and magical Buddhist rites as well as establishing a firmer control in the provinces through the state temples to be erected. The erection of state temples began during the reign of Emperor Shōmu in the early 740s and it was sanctioned that Buddhism could only be proselytized through the state temples built in every province (Sonada, 2008: 83). However, by the end of the 8th century, the Buddhist temples built by the state began to

gather an increasing wealth, lands and political power. But it should not be interpreted in a way that Buddhism began to assert its power over Shinto or other social and political power groups. An interesting example can be given as a testimony to the still remaining power of Shinto during the Nara period. A Zen monk with the Buddhist name of Dōkyō became the favorite of Empress Kōken in 761 after he supposedly healed her in a miraculous way. After he became the favorite in court, he rose sharply and was even given the unique title of *Hō-ō* (Buddha King) for the first and only time in Japanese history. After his quick rise within the court ranks, he did not stop his ambitions and he set up an oracle in the Hachiman shrine in Kyushu the kami of which with the same name was famous for its oracular messages, stating that Dōkyō must become the emperor after the empress. However, his rivals warned the empress to have the oracle checked for a second time and this time the kami decided that he should not become the emperor (Sonada, 2008: 409). Even if his scheme did not work, it is worth mentioning that he used the intermediary of a Shinto deity rather than Buddha or a Bodhisatva which suggests that Shinto still retained its power but at the same time Buddhism and Shinto interacted with each other if necessary and there were not clear cut lines separating the two traditions apart at this stage. In fact, the two traditions began to merge more closely as mentioned above.

The Nara period did not see an institutionalized sectarianism, but it would be wrong to think that there was only the state Buddhism on the scene. State Buddhism was influenced from the esoteric teachings brought by immigrants from Korea and China. But there were two other groups who were preaching the words of Buddha in their own fashion. The first of these groups were the followers of Gyōki (668-749) who was a descendent of the famous Korean Confucian scholar Wani. He was preaching the Kegon sutra and its teachings and was more interested in missionary activities rather than lavish and magical ceremonies of the state temples. He and his followers became famous for their social work such as building bridges, digging ponds and other welfare activities. They became influential in the provinces far from Nara and in the rural areas around Nara. Another important group belonged to the Ascetic Mountain Buddhism. Gyōki was not persecuted by the government but he and his disciples were banned many times by the government. Although he did not preach anything against the imperial family or the government, he did not enter the established state temple system either. Furthermore, he built temples in addition to digging wells or building bridges which constituted the biggest threat for the state. Throughout the Nara period, the state first established the ritsuryō system the aim of which was to codify the laws in a Chinese model and establish a centralized state system (Kimura, 2009: 30). For the ritsuryō system to succeed, the state temples and shintō shrines were an important element. Tōdaiji temple was built as the central Buddhist temple to govern all the other temples in the provinces. The temples in the capital and the provincial centers were expected to provide protection for the state through their prayers. The main ideology behind this system depended on the Rushana Buddha who protected the state in return for the devotion of the ruler. During the reign of Emperor Shomu as mentioned above, the state temples (*kokubunji*) were erected in every province and Tōdaiji became the center of these state temples. The root for this belief lied in the Golden Light Sutra which promised that Buddha would protect the state and its ruler (Sonada, 2008, pp. 397–400). Thus, the state temples were seen as an essential religious institution to such an extent that Emperor Shomu became a Buddhist monk after his retirement and set an example for many other emperors who also became Buddhist monks after their abdication of the throne. Until the Heian period, Buddhism was a tool for the state and largely remained under state authority and patronage. It was seen as an institution for protecting the state and the Imperial court. This is not a surprising fact since introduction of Buddhism to China and then to Korea before Japan was also through the means of state support and it was possible with the ardent support of the Baekje Kingdom that Buddhism could be introduced and survive in Japan. However, as in China and Korea, the Buddhist temples began to gather wealth and power during the Nara period. Until the Heian period, Buddhism was a tool for the state and largely remained under state authority and patronage. It was seen as an institution for protecting the state and the Imperial court. This is not a surprising fact since introduction of Buddhism to China and then to Korea before Japan was also through the means of state support and it was possible with the ardent support of the Baekje Kingdom that Buddhism could be introduced and survive in Japan. However, as in China and Korea, the Buddhist

temples began to gather wealth and power during the Nara period. The nobility donated lands to the state temples and these lands were exempt from taxation. Thus the state temples headed by Tōdaiji became more powerful and in time more difficult to control by the state (Kimura, 2009: 56).

Another important phenomenon during the Nara period was the further spread of Buddhism to the provinces far from the capital. The state temples were not only aimed at praying for the well-being of the state and the emperor but also were a political tool at the hands of the Fujiwara clan and the Emperors who ousted the Soga clan from the political scene in mid-7th century. The state temples were one tool for spreading Buddhism, but since their main function was to protect the state and the imperial family with their prayers, their missionary activity was limited. Individual conversions were not so widespread and Shinto continued to be the most widely practiced religion. But the clan chieftains in the provinces saw the advantages of converting to Buddhism, and with them, their clans converted to Buddhism en masse (Sato, 1983: 45). These clan chieftains were at the same time head of the kami worship in their provinces and thus contributed more to the spread of Buddhism compared to the state temples. Their willing conversion by seeing the advantages that the religion brought also softened the conversion process and since the clan chieftains were the only group capable of opposing the spread of this new religion vis-à-vis their own Shinto cults, their cooperation was an important factor in the peaceful co-existence of the Shinto and Buddhism (Sonada, 2008: 404). While Buddhism was getting wealthier and less controllable in the capital, it was patronized and used more to the advantage of the clan chieftains and local aristocracy. The Fujiwara clan who were the strongest and most dominant of the aristocratic families patronized Buddhist and Shinto shrines in the provinces where they had cadet houses, and other strong families followed them. Meanwhile, the Tōdaiji and other temples in the capital were becoming more problematic for the imperial family and the aristocracy. The incident of Dōkyō showed the Fujiwaras that the Buddhist clergy could be dangerous if unchecked, and in order to curb the power of these temples surrounding Nara, the court decided to move the imperial capital one last time (Watanabe, 2014: 43).

The Heian period, on the other hand, was especially important in the codification of Shinto myths and Japanese history into the *Kojiki* and *Nihon Shoki* records as the most important two written sources belonging to ancient Japan. In addition to this, the institutionalization of Buddhism as a state supported religion began in earnest during this period and Confucianism, a third formative element for the Japanese society entered more firmly into the Japanese intellectual and moral thinking during this period. The capital was moved to Heian in 794 by Emperor Kammu. This marked a new beginning in the Japanese history in terms of cultural and religious developments (Atik, 2012a: 109). After the capital was moved to Heian, the Nara sects began to lose their grip on the political scene. At this point, two important persons entered the scene. Saichō who learnt the Tendai and some Esoteric teachings in China and returned to Japan in 805 and founded the Enryakuji monastery in Hieizan. The other important person to change the religious scene was Kūkai who brought a purely esoteric teaching of Buddhism to Japan for the first time and established the Shingon sect firmly in Heian. These two sects became more dominant in time compared to the state temples and in time they broke the monopoly of the Tōdaiji to ordain monks (Como, 2007: 61).

Most of what we know of religious practices of the time come from the records of the aristocracy. An amalgam of Shinto, Daoist, Buddhist and Confucian rituals were daily performed in minute detail in the lives of the Heian aristocrats. A good example of such a mixture of different religious practices comes from Fujiwara no Morosuke who advises in his Testamentary Admonitions to repeat seven times the name of the star of the year, to take a mirror and observe your own face, to look at the calendar and look for a good or bad omen, to brush your teeth and wash your face facing west chant the name of the Buddha and invoke the Kamis that you should revere daily (Grapard, 1999: 517). The aristocracy and as far as we know, the common people had a syncretic adaptation of all these belief systems in their daily observances and they did not see any contradiction in this despite some theoretical and theological problems that such a syncretism would pose. During this period, as mentioned above, Tendai sect brought from China by Saichō and Shingon sect, brought from China by Kūkai became the dominant Buddhist sects during the Heian period. The main change that they brought to the Heian Buddhism was the introduction of pure esoteric Buddhism and more

importantly sectarianism in a real sense. Before the establishment of the Tendai and Shingon sects, the Buddhist monasteries and temples did not distinguish and affiliate themselves with a certain sect. Tōdaiji for instance, was not a purely Kegon, Hosso, Jōjitsu, Sanron, Shingon or Tendai temple, the monks of all sects studied and preached together until the end of the Heian period (Kasamatsu et al., 1981: 91).

Although Tendai sect had the most enduring effects on Japanese Buddhism from the Heian Period onwards, the Shingon sect of Kūkai was the dominant sect of the day among the court circles. Kūkai was born into the aristocratic Saeki family in 774 in the Sanuki province of the Shikoku Island. He had initial difficulties due to the persecution that the Saeki clan underwent as a result of political clashes with the then dominant Fujiwaras. Even still, he was entitled to study in the state university in Nara. But he became a mountain ascetic after his introduction to the Buddhist practices. Especially the Bodhisattva Akasagarbha mantra was influential on him (Sato, 1990: 106). Although the mountain ascetics were banned under the ritsuryō system, he went to the mountains to recite and meditate on this mantra. He was also influenced by other Buddhist and Taoist texts and practices which were available to him in Nara libraries and monasteries. In 804, he joined an official voyage to China. This voyage became a turning point in his career. He went to Chang'an, the capital city of the Tang Empire with the embassy mission. In Chang'an he was to the Ximingsi temple where he began studying Chinese texts the language of which he was very fluent in addition to Sanskrit and Indian Buddhism. Especially a Pandit from Gandhara, Prajna, who studied in Nalanda University was helpful in teaching him Sanskrit and the Siddham script (Miyazaki, 1999: 108). In 805, a turning point in his life took place as a result of his meeting with the esoteric Buddhist master Hui Guo who was one of the most important masters of the time. Soon after they met, Hui Guo accepted him into the Qinlong monastery in Chang'an and bestowed upon Kūkai the first level of initiation to the Esoteric Buddhist tradition. Before Hui Guo died Kūkai learnt as much as he could and was anointed as a master by Hui Guo who urged him to return to Japan and spread esoteric Buddhism and his teaching there (Wang, 2016: 82). In 806, Kūkai returned to Japan where he found the political situation dramatically changed. Emperor Kammu who was a patron of Buddhism was now dead and the new Emperor Heizei was not so friendly towards Buddhism. In addition to this, Saichō, the founder of Tendai in Japan was in the same embassy mission but had opted for returning earlier (Miyazaki, 1999: 64). Thus he was already in a more pioneering position since he also brought esoteric teachings in addition to Tendai teachings and was granted the right to perform esoteric rights in the capital. But after Heizei retired and the new emperor Saga who was already corresponding and exchanging poems and calligraphy with Kūkai before his enthronement became the emperor Kūkai began to occupy a more important position. In 810, Kūkai was appointed as the head of the Tōdaiji temple which was, as mentioned before, the center of all state temples. He also was allowed to perform esoteric rituals for the well-being of the emperor and the state which was the duty of the established sects of Nara beforehand. To further consolidate his power, Saichō who had a very brief introduction to esoteric rites in China requested to be initiated by Kūkai and was initiated in 812 at Takaosan temple which was then the headquarter of the Shingon sect (Kimura, 2009: 85). This event confirmed Kūkai's superior learning in esoteric Buddhism vis-à-vis Tendai monks. From then on Kūkai's ascendancy continued to such a degree that Shingon sect began to dominate the established sects of Nara and Saichō's Tendai sect in the end had to focus on esoteric teachings more than on the original Tendai teachings to survive. But by the end of the Heian period, a new class of warriors called samurai began to emerge and gain importance and power (Kadıoğlu, 2018: 83). Nearly all the Buddhist sects were dependent on patronage or donations. Tendai sect which was reduced to poverty and starvation from Saichō's death until return of one of his disciples, Ennin from China after a longer stay than both Kūkai and Saichō and Enchin who further invigorated the sect within court circles and Heian politics. Ultimately, the Shingon sect's heyday was confined to the early and mid-Heian and afterwards was eclipsed by other sects and remained strong only among the ancient Kyoto aristocracy.

While Kūkai and his disciples complied with the established order collaborated with it in terms of religious organization, Saichō and his disciples acted just in the opposite direction. Saichō established the Hiei Monastery and fought for separate ordination rights for the Tendai sect until his

death, declaring that the other schools practiced Theravada ordination and Vinaya rituals and practices while his Tendai was a purely Mahayana sect. Saichō became more and more critical of the other sects, and after he was initiated formally into esoteric Buddhism, his wish to further advance his level was not granted by Kūkai which caused a split not only between the two but also amongst the followers of the two. While Kūkai was becoming more officially and religiously acknowledged by the court and the Nara clergy, Saichō was becoming more estranged especially to the Nara clergy (Kimura, 2009: 74). His wish to have a separate ordination hall in Hieizan was not granted until his death. But despite all his criticism against other sects being denied his wishes, he never resorted to militant ways during his lifetime. But his views had an effect on his disciples who became more violent and militant not only towards rival sects and temples, but even to each other which culminated in the burning down of rival Tendai temples by the monks of Hieizan many times in its history (Kimura, 2009: 77). In this respect, it is not surprising that the founders or the important personages of more militant sects which were to cause many problems to the unifiers of Japan in the late 16th century such as Jodo and Nichiren were graduates of Hieizan (Atik, 2012a: 112). By the time Ennin who became one of the most important figures for the Tendai sect came back from China in 847 after a long stay of 9 years, the Tendai sect was in a very weak position. But his superior learning even from Kūkai in esoteric Buddhism gained him great influence and fame. While Saichō and Kūkai stayed in China for less than a year, Ennin stayed for nearly a decade and advanced more than both patriarchs (Kimura, 2009: 41). His followers became the Sanmon branch of Tendai as they stayed in and dominated the Enryakuji temple. But after Ennin's death in 864, Enchin became the abbot in 873. The followers of Enchin lineage and the Ennin lineage became rivals over the abbotship of Enryakuji. Finally, the followers of the Enchin lineage had to settle themselves in Miidera in Kyoto as a result of violent clashes and began to be called as the Jimon branch (Watanabe, 2014: 32). The monks called sōhei were used in the clashes between the two lineages as well as the clashes with other sects. In time, this rare occasion to resort to violence by the Buddhist clergy became the norm and the temples gathered sōhei armies as well as mercenary armies and recruiting the peasants (Kadioğlu, 2018: 13). In this respect, the Tendai practice of settling disputes with violence was to be a feature of most of the other sects. But it should also be born in mind that the disputes ending in violence were not doctrinal disputes, they were mostly over the abbotship of a temple, land rights and other political or economic interests. Thus, the last decades of the Heian period saw a new and violent but also more vigorous Buddhism free of the State temple system and other restrictions imposed by the central government. It was not only the temples that the central government was losing hold of, but more importantly, the new class of military houses in the provinces were beginning to act more independently and encroaching over the land rights of the Heian aristocracy as they became stronger. Two major houses were leading them: the Taira and the Minamoto. These two houses appear during the late Heian period. The Fujiwaras were using them for controlling the other samurai houses. Although these new military houses were strong in their provinces, they lacked the legitimacy that the Taira and Minamoto had as descendants of imperial lines. Taira and Minamoto were the younger sons and grandsons of emperors who could not be given titles and were sent to the provinces to serve as military commander or governors there. Thus they were not a single family but rather a group of imperial descendants. A younger son who could not be given a title or a position in the court would assume one of the two surnames and become a Taira or a Minamoto. Mostly, those going to the eastern provinces became Minamoto while those going to the Western provinces mostly became Taira. Therefore, the clash that is to be described briefly below between the Taira and Minamoto was more of an economic and political nature than a feud between two warrior clans (Kadioğlu, 2018: 12).

5 CONCLUSION

The Heian period and the preceding periods were a formative period in Japan beginning from the 5th century until the Kamakura Shogunate. This was perhaps the period when Japan was connected to its continental neighbors intellectually and religiously. After this period, beginning with the Kamakura period, ties with Korea and China were gradually decreased and by the Edo Period (1600-1868) Japan had become a *hermit kingdom*. As a result of this connectedness, Japanese religious and intellectual landscape was in many ways an extension of the continent. During this

period, not only Buddhism and Confucianism arrived in Japan along with ideas of legitimacy and statecraft, but also these ideas influenced and shaped the native belief systems and ideas as well as the administrative structure and organization of the native religious institutions. As a result, despite the local differences, Japan was more like Korea and China not only politically but also religiously. Shinto, the native belief system of Japan which was originally an unorganized and without a sacred text or a unified rite became an organized and more formally ritualized religion rather than a belief system demonstrating sometimes opposing views according to the loci it was practiced. Buddhism, which entered Japan probably even before the Yamato period became the prevalent religion in the Japanese landscape by the end of the Heian period as a result of migrations as well as state support. Following the initial stages of introduction of Buddhism by the Korean émigrés, there were tensions but these were, as discussed above more about political leverage than belief centered polemics on the part of the aristocrats who partook in these struggles seemingly between followers of Shinto and Buddhism. But after the initial setbacks, Buddhism not only managed to permeate into every layer of Japanese society, but also influenced and eventually absorbed Shinto into itself resulting in a syncretic religious life in Japan with every Shinto shrine containing a Buddhist temple and every Buddhist temple hosting a Japanese *kami*. This was however followed by internal strife among different Buddhist sects. Until the Kamakura period which followed the Heian period and the arrival of the samurai, the local warriors in the provinces into the political and cultural scene, Buddhist sects imported directly from abroad by monks educated in China or sometimes even by monks of non-Japanese origin dominated the religious life. As a result, during the Heian period, religion in Japan was not only influenced by the developments in China and Korea, but had also become an extension the continental religious panorama until ties with the continent became erratic as a result of the political and economic upheavals that resulted in the take-over of power and wealth by the samurai who were not interested in importing high culture or religion from China.

BIBLIOGRAPHY

- Atik, K. (2012a). Japonya, Kapalı Ülke, İdeoloji ve Din. *Doğu-Batı*, 60, 101–118.
- Atik, K. (2012b). Kore Aydınlanması: Joseon Dönemi. *Doğu Batı*, 61, 217–232.
- Beckwith, C. I. (2004). *Koguryo, the Language of Japan's Continental Relatives: An Introduction to the Historicalcomparative Study of the Japanese Koguryoic Languages with a Preliminary Description of Archaic Northeastern Middle Chinese*. Brill.
- Como, M. (2007). *Shotoku: Ethnicity, Ritual, and Violence in the Japanese Buddhist Tradition*. Oxford University Press.
- Duus, P. (1993). *Feudalism in Japan*. McGraw-Hill.
- Grapard, A. G. (1999). Religious Practices. In *The Cambridge History of Japan* (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Hane, M. (1990). *Premodern Japan: A Historical Survey*. Westview Press.
- Hong, W. (1988). *Relationship Between Korea and Japan in Early Period: Paekche and Yamato Wa*. IIsimsa.
- Ilyon. (2008). *Samguk Yusa: Legends And History Of The Three Kingdoms Of Ancient Korea* (G. Mintz, Ed.; T.-H. Ha, Trans.). Silk Pagoda.
- Ilyon. (2011). *삼국유사 [Samguk Yusa: Legends of the Three Kingdoms]*. Maewoldang.
- Kadioğlu, M. (2018). Roots of Warrior Ideal and Ideology in Meiji Army. In E. Saritas (Ed.), *Social Sciences Studies in Turkey*. Trafford Publishing.
- Kasamatsu, H., Sato, S., & Momose, K. (1981). *中世政治社会思想 [Chûse Seiji Shakai Shisô]* (Vol. 2). Iwanami Shoten.
- Kim, P. (1914). *三國史記 [Samguk Sagi: Historical Records of the Three Kingdoms]*. 朝鮮研究會 [Chaoxian Yanjiuhui: Korea Research Association].
- Kim, P. (2006). *A History of the Early Korean Kingdom of Paekche: Together with an Annotated Translation of the Paekche Annals of the Samguk Sagi* (J. W. Best, Trans.). Harvard University Asia Center.
- Kim, P. (2012). *The Koguryo Annals of the Samguk Sagi* (E. J. Shultz & H. H. W. Kang, Eds.; G. Kenneth H.G., H. H. W. Kang, & S. Edward, Trans.; 2nd ed.). Academy of Korean Studies Press.

- Kimura, S. (2009). *中世社会の成り立ち [Chūsei Shakai no Naritachi]* (4th ed.). Yoshikawa Kobunkan.
- Miyazaki, C. (1999). *中国文明論集 [Chūgoku Bunmei Ronshū]* (4th ed.). Iwanami Shoten.
- Morris, I. (1994). *The World of the Shining Prince: Court Life in Ancient Japan* (4th ed.). Kodansha International.
- Nonno, T. (2015). On Ainu Etymology of Key Concepts of Shintō: Tamashii and Kami. *CAES/Chiba*, 1(1), 24–35.
- Sato, S. (1983). *日本の中世国家 [Nihon no Chūsei Kokka]*. Iwanami Shoten.
- Sato, S. (1990). *日本中世史論集 [Nihon Chūseshi Ronshū]*. Iwanami Shoten.
- Sonada, K. (2008). Early Buddha Worship. In J. W. Hall (Ed.), & M. B. Delmer (Trans.), *Cambridge History of Japan: Heian* (3rd ed., Vol. 1). Cambridge University Press.
- Tamura, K. (2008). *동아시아의 도성과 발해 [Dong Asiaeui Doseongwa Balhae]*. Tongbuga Yeoksa Jaedan.
- Totman, C. (1981). *Japan before Perry: A Short History*. University of California Press.
- Ury, M. (2008). Chinese Learning and Intellectual Life. In *Cambridge History of Japan* (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Wang, Z. (2016). *魏晉南北朝史 [Wei Jin Nanbei Chaoshi]* (2nd ed.). Shanghai Renmin Chubanshe.
- Watanabe, S. (2014). *名著で読む日本史 [Meichode Yomu Nihonshi]* (2nd ed.). Ikuhoshsha.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Bu çalışmanın temel amacı erken ortaçağ süresince Japonya’da meydana gelen düşünsel, dinsel ve kültürel gelişmeleri Asya anakarasını da göz önüne alarak daha geniş bir perspektiften ele almaktır. Japonya üzerine genel yaklaşım Japonya’nın tamamen kendine özgün bir ülke olduğu ve dışarıya kapalı adeta fanus içerisinde bir gelişim gösterdiği yönündedir. Oysa Japonya’da yerel inanç sistemi olan Şinto da dahil olmak üzere tüm düşünce ve din akımları özellikle Heian döneminde Asya anakarasından önce Kore daha sonra da Çin üzerinden gelen etkilere açık olmuştur ve Japonya aslında kapalı ülke olduğu çok sonraki dönemlerde bile Asya’daki komşularıyla etkileşimini sürdürmüştür. Bu çalışma birincil ve ikincil kaynaklara dayanarak bu bağları ve etkileşimleri Japonya’nın Heian döneminde içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik dinamikleri de göz önüne alarak incelemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle hem Japonya’da diğer komşularına paralel ya da diğer komşularının etkisiyle meydana gelmiş olan gelişmeler ile Japonya’da komşularından bağımsız olarak meydana gelen gelişmeler ele alınarak Japonya’nın din ve düşünce alanlarında gerek komşuları ile benzer ve bağlantılı gerekse kendine özgü yanları sergilenecektir. Böylelikle Japonya’da günümüze kadar süregelen dinsel ve düşünsel akımların temelinin atıldığı Heian dönemi daha geniş bir perspektiften ele alınarak *özgün ülke Japonya* (unique country Japan) paradigmasının ötesine geçmek hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın hazırlanmasında temel yöntem olarak metin incelemeleri ve analizi kullanılmıştır. Elde olan yazılı veriler sağlıklı bir istatistiki ya da sayısal analize el vermemektedir. Bu nedenle tarih biliminde genel olarak kullanılan yöntemlere başvurulmuş ve metinlerin analizine başvurulmuştur. Japon kaynaklarının ne yazık ki Çin ve Kore kaynakları ile karşılaştırıldığında oldukça dağınıktır ve genellikle efsane ya da masal tarzında bir anlatıma sahiptirler. Çin kaynakları ise yüzlerce yıllık deneyime dayanan tarih yazımı geleneği ile Batı dünyasında yüzyıllar sonra ancak modern dönemde aşılabilen (Siku kısa adıyla anılan Ming dönemi ansiklopedisi ancak bundan birkaç yıl önce wikipedia tarafından aşılabilmiştir) bir kayıt tutma ve tarihçilik geleneğine sahiptir. Ancak Çinliler de kendileri için görece önemsiz olan ve dahası kendilerine biat etmeyerek üstünlüklerini tanımayan bu ada devleti hakkında çok az kayıt tutma ihtiyacı duymuşlardır. Çin geleneğini kopyalayan Korelilerin ise kaynakları Çinliler kadar olmasa da son derece zengindir. Ayrıca Japonya’da bu konuda yapılan çok dereceli çalışma vardır ve bu makalenin yazımında Japonca ikincil kaynak ve araştırmalara da elden geldiğince yer verilerek kullanılan kaynaklar desteklenmeye çalışılmıştır. Daha sağlıklı bir tarihsel analiz içinse coğrafi ve kültürel açıdan olduğu kadar siyasi ilişkiler bakımından da Japonya ile derin bağları olan Kore’deki durum da kısaca ele alınarak buradan Japonya’ya dini ve düşünsel akımları taşıyan Koreli göçmenlerin (kikajin: 木歌人木歌人 geliş nedenlerine değinilmiştir. Ayrıca özellikle Budist tarikatların kendi aralarındaki siyasi ve düşünsel çekişmeleri ele alınarak erki nasıl ele geçirdikleri irdelenmiştir.

Bulgular

Japonya’da özellikle Nara döneminden (奈良時代: 710-794) genel kanının aksine Japonya Asya anakarasındaki komşuları ile başta Kore olmak üzere yoğun bir kültürel ve düşünsel etkileşime girmiştir. Yine genel olarak Japonya’nın pek çok kültürel ve dinsel öğeyi Çin’den aldığı düşünülmekteyse de bu makalenin de gösterdiği gibi Budizm’den Çin yazısına kadar pek çok kültürel, dinsel ve düşünsel öğe Japonya’ya her ne kadar Çin kökenli olsalar da Kore üzerinden girmiştir. Bunda coğrafi yakınlık nedeniyle iki ülke arasında iletişimin Çin ile karşılaştırıldığında daha kolay olması etkili olmuştur. Ayrıca Japonca ile Korecenin dil benzerliği ve kültürel ve sosyal yakınlık da Koreli din adamlarının ve aydınların Japonya’ya daha kolay adapte olmasını sağlamıştır. Daha sonrasında Japonya’da yetişen rahipler ise ancak Kamakura döneminden itibaren Japonya’ya özgü ve Asya anakarasından farklılıklar gösteren Nichiren gibi tarikatları oluşturabilmişlerdir. Heian dönemi boyunca ise Japonya’da din ve düşünce alanlarındaki gelişmeler aslında pek çok yönden Çin ve Kore’deki gelişmelerin aynası gibidir. Temel farklılıklardan birisi ise Japonya’da bazı tarikatlar devlet koruması altında yayılırken bazıları bu korumadan mahrum kalmış, sonuçta ise Tang döneminde Çin’de manastırlarda savaş sanatları çalışılmasını yasaklayarak “savaşçı rahip”

sorunundan kurtulan Çin ve Kore'nin aksine Japonya'da 16. Yüzyılın sonlarına kadar Budist tarikatlar ve manastırlar silahlı kolları da olan ve bazen başkentteki sarayı ve soyluları bile tehdit eden bir yapılanma oluşturmuşlardır. Yalnızca devlet ile değil kendi aralarında da savaşan bu manastır ve tarikatlar Japonya'da özellikle Zen gibi tarikatların da savaşçı sınıf olan samuraylar ile ilişkilerini daha geliştirmesi ve Nichiren ve Jodo Shinshu gibi Japonya'ya özgü tarikatların halk kitleleri arasında yayılması sonucunda Çin ve Kore'den ithal edilen bu tarikatler Kyoto aristokrasisi arasında sınırlı kalmış ve gücünü yitirmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Japonya Yamato döneminden önce henüz tarihöncesi çağlarda iken kendisine özgün ve komşularından farklı bir ülke görünümünde iken önce Kore daha sonra ise Çin ile olan ilişkilerin artması sonucunda Japonya'da düşünce ve din alanındaki genel tablo değişmeye başlamış, Japonya'nın kendine özgü inanç sistemi olan Şinto bile Budizm'in ve Daoizmin etkisine girerek değişime uğramış ve bir halk inancından örgütlü ve sistematik bir dine evrilmiştir. Bu dönemde gerek Kore ve Çin'den Japonya'ya gelenler gerekse Japonya'dan Çin ve Kore'ye giden Prens Shotoku gibi aristokratlar ve Ennin ve Kūkai gibi rahipler Asya anakarası ile Japonya arasındaki köprüyü canlı tutmuş, yalnızca Çin'i model alarak yüzeysel bir kopyalama girişiminde bulunmamış, Japon toplumunu kökten değiştirerek kalıcı olarak Çin kültür çemberi içerisine sokan gelişmelere ön ayak olmuşlardır. Daha sonraki dönemlerde Japonya içine kapanmışsa d Çin ve Kore etkisi Japon düşünce ve din dünyasında kalıcı hale gelmiştir.

II. BEYAZIT TIP FAKÜLTESİNDE AKUSTİĞİN MİMARİ TASARIMA ETKİSİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Bal Koçyiğit, F. (2021). II. Beyazıt Tıp Fakültesinde Akustiğin Mimari Tasarıma Etkisi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 698-716.

Geliş Tarihi: 30.04.2021

Kabul Tarihi: 20.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doç. Dr. Filiz BAL KOÇYİĞİT
Atılım Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
filiz.kocyigit@atilim.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-4191-0724

ÖZ

Anadolu Türkleri çağlar boyunca sanat ve bilimle yakından ilgilenmişlerdir. Osmanlı ve Selçuklu Türkleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda bilim ve sanat alanında büyük gelişmeler gösterildi. Müzik, Türk insanı için hayatın en önemli parçalarından biridir. Atatürk, "Hayatta müzik gerekmez. Çünkü hayat müziktir" dedi. II. Beyazıt Külliyesi eserinin en önemli iki aktöründen birisi olan Mükrimme hatun ve Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Beyazıt, diğeri ise dönemin önemli mimarlarından birisi olan Mimar Hayrettin'dir. II. Beyazıt, küçükken ünlü bilim ve sanat uzmanlarından eğitim aldı. Mimar Hayrettin ise 1500'lerde meydana gelen depremden sonra İstanbul ve Edirne'nin yeniden inşası için çalıştı. Sultan II. Beyazıt M.S. 1484 yılında Buğdan seferine çıkarken II. Edirne'de Beyazıt Külliyesi'nin kuruluşunun temelini attı. Külliye'nin yanı sıra darüşşifa (tıp okulu), çorba mutfakları, Tunca Nehri üzerinde köprü, çifte hamam, un değirmeni, soyağacı okulu, mehterhane, tabhane (fakirler için otel) ve bir muvakkithane (astronomi sınıfı) inşa edildi. Çalışmamızda tıp tarihinin önemli bir merkezi olan hastane ve tıp medresesi akustik olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Medresede temel bilgilere sahip olan öğrenciler, hastanenin usta doktorlarından tıp eğitimi alırlar. Böylelikle usta-çırak ilişkisi kurulur. Medrese ile darüşşifa binasının tek ara kapıyla birbirinden ayrılmasının ana nedeni budur. Böylelikle öğrenciler arası iletişim kolaylıkla sağlandı. İç mekân akustiği hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülen II. Beyazıt, dönemde müziğe büyük önem vermiş ve bu yönde Mimar Hayrettin'i etkilediği düşünülmektedir. II. Beyazıt külliyesinde kullanılan kubbeler, altıgen formun etrafına yerleştirilen hasta odalarının üzerinde bulunmaktadır. Merkezdeki su ünitesi ve su sesinin odalara yansıyan müziğin yarattığı ses dağıtım kalitesi, mimar Hayrettin'in akustik üzerine araştırmaları olduğunu göstermektedir. Külliye'de kullanılan müzik terapisi günümüzde de yoğun olarak kullanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Külliyeler, II. Beyazıt, Türk Mimarisi, Müzik Terapi, Mimari Akustik, İç Mekân Ses Kontrolü, Hastane gürültüsü.

THE EFFECT OF ACOUSTICS ON ARCHITECTURAL DESIGN AT II. BEYAZIT FACULTY OF MEDICINE

ABSTRACT

Anatolian Turks have been closely interested in art and science throughout the ages. During the years when the Ottoman and Seljuk Turks and the Republic of Turkey were established, great progress was made in the field of science and art. Music is one of the most important parts of life for Turkish people. Atatürk said, "Music is not required in life" because life is music. One of the two most important actors of Beyazıt Complex, Mükrimme Hatun and the son of Fatih Sultan Mehmet, Beyazıt, and the other is Architect Hayrettin, one of the important architects of the period. Beyazıt received training from famous science and art experts when he was young. And, Architect Hayrettin worked for the reconstruction of Istanbul and Edirne after the earthquake that occurred in the 1500s. Sultan II. Beyazıt M.S. In 1484, while he was on the Buğdan expedition, II. He laid the foundation of the Beyazıt Complex in Edirne. In addition to the complex, a medical faculty (medical faculty), darüşşifa, soup kitchens, a bridge over the Tunca River, a double bath, a flour mill, a pedigree school, a mehterhane, a tabhane (hotel for the poor) and a timekeeper (astronomy class) were built. In our study, the hospital and medical madrasah, which is an important center of medical history, were handled and examined acoustically. Students who have basic knowledge in the madrasa receive medical training from the master doctors of the hospital. Thus, a master-apprentice relationship is established. This is the main reason why the madrasa and hospital building are separated by a single door. Thus, communication between students was

easily provided. Considered to have knowledge about interior acoustics, II. Beyazıt gave great importance to music during his period and it is thought that he influenced Architect Hayrettin in this direction. The domes used in the II.Beyazıt complex are located above the patient rooms placed around the hexagonal form. The sound distribution quality created by the water unit in the center and the music reflected in the rooms shows that the architect Hayrettin has researched on acoustics. The music therapy used in the complex is also used extensively today.

Keywords: Complexes, II. Beyazıt, Turkish Architecture, Music Therapy, Architectural Acoustics, Indoor Sound Control, Hospital noise.

1. GİRİŞ

Türk kültürünün en önemli eserlerinden olan sağlık merkezleri Emeviler ve Abbasilerden başlayarak vakıf geleneğine dayanan, özellikle de Selçuklu, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde, Türk İslam medeniyetinde kurulan devletin halkçılık ilkesine dayanan sağlık ve eğitim kurumları, karşılığında hiçbir şey beklemeden ve muayenehaneye dayanan eğitim ve sağlık merkezleri oluşturmuşlardır. Edirne II. Bayezit Külliyesi'nin yapılmasını istediği dönemlerde II. Bayezid müziğin Türk kültürü üzerinde etkisini kavramış ve ses ve müziğin hasta insanlarda kullanılmasının önemini yaptırdığı Külliye'de müzik ile tedavi yöntemi kullanarak göstermiştir (Kazancıgil, 1994). Müzik ise Türk kültürünün temel parçalarından birisidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün müzik ve bilim üzerine söylediği "Hayatta müzik lazım değildir. Çünkü hayat müziktir. Müzik ile ilgisi olmayan varlıklar insan değildirler, eğer söz konusu olan insan hayatı ise müzik mutlaka vardır. Müziksiz hayat zaten mevcut olamaz. Müzik hayatın neşesi, ruhu ve her şeyidir." şeklindeki cümleleri Türk ulusunu çok iyi tanıyan Atatürk'ün Türk ve Anadolu kültüründe müziğin ve bilimin önemini ve etkilerini farkındalığını açıkça göstermektedir (ADK-DER, 2021). Osmanlı döneminde bu kurumlar Külliye adı altında sosyal amaçla inşa edilen kamusal nitelikli yapılar topluluğudur (Ramazanoğlu, 2008). İlk üniversitelerin öncelikli kuruluş felsefesi, din, felsefe, hukuk ve tıp alanında eğitim vermek olarak görülürken, modern dönemde sadece eğitim veren bir kurumdan, araştırma yapan, bilgi üreten ve yaygınlaştıran modern üniversitelere dönüşmüştür (Kaya, 2011).

Bu dönemde tıp fakülteleri mimari açıdan da bağımsız birimler niteliği taşıyan binaların bir araya gelerek bütünü oluştururlar ve bulunduğu coğrafyaya göre farklılıklar gösterirler. Külliyelerin, inşa edildikleri dönemde, bilimden, sosyal ve kültürel hayattan dünya görüşüne, toplum sağlığının korunmasına kadar çok yaygın etkileri olduğu görülmektedir (Ramazanoğlu 2008). Türk devletlerindeki imar geleneği nedeniyle geniş coğrafyaya yayılan külliyelere çeşitli dönemlerde farklı anlamlar yüklenmiştir.

Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488) kendi adıyla Mimar Hayreddin'e yaptırdığı külliyenin bir parçasıdır^{1,2}. Bu, hastane akustiği ve planlanması açısından müzikle tedaviye uygun bir şekilde inşa ettirilmiştir. Mimarisi ile Türk psikiyatrisi ve medeniyetinin eşi bulunmaz bir yapıdır (Şevki, 1998). Şekil 3a. 'da görüldüğü üzere hastanenin merkezi altıgen formu istenilen noktadan ses dağılımını sağlamaya çok uygundur. Ayrıca taşıyıcıların konumu hasta odalarındaki seslerin diğer odalara yayılmasını da önlemektedir. Hastanede, 12 küçük, bir de ortada büyük kubbeli, altı köşeli asıl merkezi olan alan bulunmaktadır. Plandaki altıgen formuna ek olarak kesitlerde görülebilen dairesel geometrik form da odalardaki seslerin insan boyu seviyesinin üzerinde kubbelerin merkez noktasında toplanmasını sağlamakta ve bu şekilde istenmeyen seslerin yayılması engellenmektedir (Şekil 3a). Merkez kubbe altında bulunan su havuzu bir yandan müziğe eşlik ederken bir yandan da Rezanatör etkisi göstermekte ve odalardan gelen sesin yutulmasına katkı sağlamaktadır. Altıgen binada giriş aksı karşısında bulunan derin nişte (açık odada) müzisyenler bulunmakta, büyük avlu etrafına gruplanan 6 odada, 16. yüzyılın ortalarından 1912 yılına kadar akıl hastalarının yatırıldığı bölüm bulunmaktadır. Evliya Çelebi, merkezi binada haftanın 3 günü 10 müzisyenden (3 hanende: şarkı söyleyen; 7 sazende: keman, santur, musikar, ud, ney, vb. çalan) oluşan bir saz ekibinin hastalara konser verdiğini söylemektedir. Darüşşifada ilaç ve müzik tedavisi yanında güzel kokularla

¹ A. Süheyl Ünver, (1898-1986), *Selçuk Tababeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1940.

² Feridun Çalışır (ed): "Müziğin Düşüncedeki Yeri". Ankara İş Matbaacılık ve Ticaret; 1971.

(sümbül, reyhan, lale, karanfil, şebboy vb.) rehabilitasyon yapıldığı da bilinmektedir (Çoban, 2005, Şevki, 1991, Şehsuvaroğlu 1984). Darüşşifa, 1866'da Edirne'de yeni bir hastane açılınca, sadece akıl hastaları için hizmet vermeye devam etmiştir. Balkan Savaşından sonra ise tamamen boşaltılmıştır. Trakya Üniversitesi tarafından onarılan yapı bugün *Tıp Tarihi Müzesi* olarak kullanılmaktadır (Bayat, 29016).

Müzikle tedavinin tarihi gelişimine bakıldığında Türklerin verdikleri önem ve geliştirdikleri yöntemler sayesinde bugünkü yerini bulduğu söylenebilir. Hastanın mizacından dış görünüşüne hatta milliyetine göre değişik makam ve çalgı aletleri gerektiren bu tedavi yöntemine, dönemin hekimleri de büyük ilgi duymuşlar ve büyük uğraşlar göstermişlerdir. Özellikle akıl hastaları için kullanılan bir yöntem olan müzikle tedavi ile Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu tedavi yöntemine uygun olarak yaptırılan hastaneler, dünyada psikiyatri tedavisinin gelişmesinde de öncü rol oynamışlardır (Erer, 2021).

Şekil 1a: Altıgen formdaki hastane bölümünün orta mekânında bulunan fıskiye su ile çeper arasında kalan boşluk bölümü bir yandan boşluklu rezanator görevi görürken, diğer yandan da fıskiye suyunun çıkmasıyla oluşan sesin altıgen formun orta noktası olması nedeniyle orta noktada yoğunlaşan iç mekân ve dış mekândan kaynaklanan çevresel gürültünün su ögesi ile saçılma yöntemi ile gücünün azaltılması sağlanmaktadır ve su damlacıklarının aralarında oluşan boşluklar “boşluklu rezanator etkisi oluşturularak” yayılımını engellemektedir. (Fotoğraf Filiz Bal Koçyiğit- Atılım Üniversitesi Lisans Araştırma Projesi'nden) https://www.atilim.edu.tr/uploads/pages/arastirma-kitapciği-2013-2017-1531223132/1617881358-1558105593-atağ_2018.pdf. Atılım Üniversitesi ARGEDA -TTO Araştırma Kitapçığı.

1.1. Osmanlı Döneminde Külliyelerin Kuruluşu

Osmanlılar fethedilen yerlerde bir cami ve bir okul inşa etme geleneğini geliştirdiler. Mutfak, pastaneler, hamamlar ve vakıf binaları gibi bazı destek yapıları eklendiğinde külliye olarak adlandırılan kompleksler kurdular. Külliye, bir camiyle ve onu çevreleyen bir dizi yan binayla bir komplekse işaret eden bir Osmanlı mimari kavramıdır. Osmanlılar ayrıca hasta ve özürlülere bakım ve koruma sağlayan çeşitli kurumlar oluşturdular. Sultan II. Bayezit Külliyesi ve Tıp Fakültesinin açılması, İlaç Ortaçağının sona ermesi ve tıbbın Rönesans döneminin başlamasıyla Erken Modern Çağ'da Edirne'de 1451-1600 yılları arasında gerçekleşti denilebilir. 1484 yılında II. Bayezid'in (MS 1447 / 48-1512) emriyle Külliye'nin yapımına başlanmış ve 1488'de bitirilmiştir. Mimarının, Mimar Hayrettin olduğu doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte, II. Bayezit döneminde pek çok önemli yapı inşa ettiği bilinmektedir (Karamanoğlu 2008). Şu anda, kompleksin bulunduğu hastane (darüşşifa, Arapça dar el-shifa: tedavi evleri) bölümünde bulunan ve 1997'de açılan bir sağlık müzesine ev sahipliği yapmaktadır. Müze, 2004 yılı için Müze Ödülü'ne layık görülmüştür. Bu çalışmada, Sultan II. Bayezit Külliyesi'nin mimari özellikleri, bölümleri ve özellikle tıp fakültesi ve hastanesinin akustik yapısı anlatılmaktadır.

1.2. Kompleks (Külliye)

Sultan II. Bayezit sekizinci Osmanlı imparatoruydu. Nitelikli bir eğitimi vardı. İmparatorluğun sınırlarını genişletmiş ve sayısız askeri seferler yapmasına rağmen, 30 yıldan uzun

süren hükümdarlığında barışçıl bir yaşam sürdürmeyi tercih etmiştir. Zamanında kamu eserlerine ve hayır işlerine önem vermiştir. Bu kompleksi inşa etmede temel fikri, Edirne'ye hastane yaptırmaktı (Karamanoğlu 2008). Bu kompleks Osmanlı-Rus savaşına ve 1877-1878'deki istilaya kadar bir hastane ve tıp fakültesi, bir tapınak ve bir yardımseverlik anıtı olarak aktif bir rol oynamıştır. Diğer üniteler, hastane hizmetini sosyal, kültürel, dini ve finansal açıdan tamamlamak için inşa edilmiştir. Kompleksin içinde tıp fakültesi, merkezinde bulunan cami; her biri konuklar, yolcular ve hastaların veya öğrencilerin ziyaretçileri için ücretsiz dört oda bulunan iki pansiyon; ayakta tedavi ünitesi hastaları ve hizmet odaları, idari odalar ve yatan bölüm için üç avludan oluşan hastane; günde iki defa ücretsiz yemek servis eden bir sosyal yardım birimi (imaret); bir gelir kaynağı olarak hizmet veren bir köprü ve bir su değirmeni; bir hamam; Yeniçeri Bandı (mehterhane) ve bir ilkokul bulunmaktaydı. (Şekil 1B)

Şekil 1b: Tunca nehri kenarında yer alan Sultan II. Bayezit Külliyesi, tıp fakültesi, hastane, cami ve sosyal yardım birimlerinin yer aldığı alan (Fotoğraf: Filiz Bal Koçyiğit).

2. METHOD

Bu çalışmada II. Bayezit Külliyesinin mimari yapısının iç mekân akustiğine etkileri araştırılmış ve hastaların iyileştirilmesi amacı ile kullanılan müziğin hasta odalarında nasıl etki yarattığı incelenmiştir. Bu inceleme için Bruel & Kjaer 2250 Ses Ölçüm Cihazı ve donanımı kullanılmıştır. Ölçümler B&K 2250 ölçüm cihazı ile ve Dirac programı ile B1, L1 değerleri ve T20 ve T30 değerleri alınarak yapılmıştır. Ölçümler sırasında dışarıdan gelen seslerin ses geçiş kayıplarının (Transmission Loss) da bulunabilmesi için L1, L2 ölçümleri eklenmiştir. Ayrıca Dirac programı ile hoperlörden ses yayılımının hangi malzemelerden dönüşünün daha yoğun olduğunun tespiti için “Directivity Plot” (Şekil 7b) dan da yararlanılmıştır. Bu detaylandırmanın nedeni ise taş malzemelerin hijyen nedeni ile işlemsiz kullanımı normal şartlarda yansıtıcı olduğu düşünülerek T20 ve T30 çınlama sürelerinin yüksek çıkması beklenmesidir. Bu nedenle tüm odalar, orta avlu ve müzik odasından ayrı ayrı ölçümler alınırken oda iç merkez noktası, oda girişi giriş altı, oda önü su havuzu ile orta noktadan ayrı ayrı alınmıştır.

3. TARTIŞMA

Bu çalışmada yüzyıllardan beri Türk kültüründe var olagelen kültür, sanat ve bilimin yoğrularak mimariye yansımalarının bir örneği olan Osmanlı dönemi tıp fakülteleri ve hastanelerinin mimarisi ve akustik biliminin bu mimarı tasarıma yansımaları araştırılmıştır. Araştırma II. Bayezit külliyesinde yoğunlaştırılmış ve külliyeinin tıp fakültesi ve hastanesinde kullanılan akustik uygulamalarının yansımaları incelenmiştir. İncelemede dönemin mimarı Hayrettin'in bu konudaki bilgi ve hassasiyeti gözlenmiştir. Mimar hastanelerin tasarımında akustiğin iki boyutunu ele almıştır. Öncelikli olarak gürültü boyutunu çözmek için binanın ses yoğunluğu yüksek ve çevresel seslere hassas olan bölgeleri arasında hiyerarşik geçişler sağlamış ve böylece gürültünün sese hassas bölgelere ulaşmasını engellemiştir. Günümüz hastanelerinde de önemi bilinen yatan hasta bölgelerinin sessizlik ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış var olan seslerin perdelenebilmesi için de müziği kullanmıştır. Yatan hastaların özellikle sese karşı ağrı, uykusuzluk vb. nedenlerle hassas olması yanında özellikle psikolojik hastalıklarda bilinmeyen, anlaşılmayan seslerin hasta psikolojisine etkisi psikiyatrisiler tarafından bilinmektedir. Günümüz hastanelerinde de, bu nedenle diğer bölümlerde tolerans gösterilebilirken psikolojik hastalıkların olduğu bölümlerde dışarıdan gelen her türlü yabancı etkiye karşı önlem alınmaktadır.

Mimar Hayrettin bu konuda ikinci adımda hastaların su sesinden aldıkları olumlu etkiyi müziğin rahatlatıcı ve olumlu etkileri ile birleştirmeyi düşünmüştür. Osmanlı Türk Mimarisinde saray ve toplu alanlarda kullanılan, Anadolu'da iç avlularda eyvanlar arasında bulunan akslara yerleştirilen su elemanın müziğe etkisi ve iki olgunun birleşimi ile insan üzerindeki olumlu etkisini mimari tasarımında kullanmıştır. II. Bayezit Külliyesi mimarisinde bu yöntemler bir bütünün parçaları şeklinde yerleştirilmiştir.

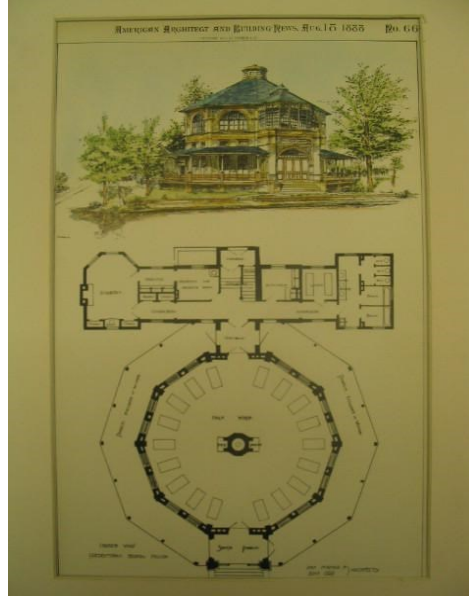
3.1. Hastane (*Darüşşifa*)

Hastane, tıp fakültesi ile birlikte kompleksin en önemli bölümlerinden biridir. Üç bölümden oluşur. Birinci bölüm avlu, mutfak, çamaşırhane ve şurup salonu olarak hizmet veren altı adet ayakta tedavi odası ve servis odası (Şekil 2), ikinci bölüm avludaki dört idari oda, üçüncü bölüm yatarak tedavi edilen alandı. Vakıf yıllarında, bu sağlık kuruluşunda birçok hasta tedavi altına alındı. Bununla birlikte, 16. yüzyıldan sonra çoğunlukla zihinsel rahatsızlığın tedavi edildiği bir yer haline geldi. Şifa-hane (şifa evi) adı verilen yatarak tedavi edilen bölüm, geometrik formu ile günümüz tasarımlarında dahi kolay rastlanamayacak bir mimari tarza sahiptir. Yapı geometrik formu ile öncelikle ısınan havanın yukarı çıkması prensibine bağlı olarak doğal havalandırma sistemi ile mikro-klimatik etki yolu ile havalanmaktaydı. 14. yüzyılda günümüz teknolojisinin olmadığı düşünülürse hastanelerin özellikle hasta yatakları bölümünün hastaların ulaşamayacakları yükseklik seviyelerinde havalandırma zorunluluğu tartışılmazdır ve bu sistem günümüzde bile etkin bir sistem olarak kabul edilebilir. Günümüzde önemi daha artan iç dolaşım yolu yerine mikro-klima yöntemi ile havalandırmanın sağlandığı bu sistem Hastane enfeksiyonuna karşı korunabilmeyi sağlayarak yapının tasarımından yaklaşık yarım asır sonra Avrupa'nın farklı ülkelerinde kullanılmıştır. Hasta odaları bölgesinin ikinci önemli özelliği ise hasta seslerinin doktor, hemşire ve hasta bakıcıları tarafından rahatça duyulabilirken hastaların birbirlerini duymalarını önleyecek geometriye sahip olması ve merkezi dolaşım sistemi ile bakıcıların hastalara çok hızlı bir şekilde müdahale edebilmelerine olanak sağlamasıdır.

Binanın geometrik formunun sağladığı akustik etkinliğe merkez havuzdan gelen ses destek olmakta hasta bağırırları geometrik form ile azaltılırken orta mekândaki su sesi gürültü boyutundan dinlendirici ses boyutuna ulaştırabilmektedir. Kapı-havuz-müziyenlerin oturma nişi aksı arasındaki ilişki ortam sesinin rahatlatıcı etkisini güçlendirmekte hastaların stresini azaltabilmektedir. Bu form ayrıca kapıdan giren hasta ve hasta yakınlarının da ani ve doğrudan gürültülü ve stresli bir ortama girmelerini engelleyerek mekânın rahatsız edici bir etki bırakmasına engel olmaktadır. (Bu konuda Atılım Üniversitesi Akustik ekibi yaptığı çalışmada ses yalıtımını etkileyen faktörleri araştırmıştır.) Ayrıca geometrinin sağladığı akustik yapı, müziğin hasta odalarına ulaşmasını sağlamaktadır.

15. yüzyılın bir hastanesinin yatarak tedavi edilen bölümünde bir müzik döneminin varlığı dikkat çekicidir; bazı ülkelerde aynı dönemde zihinsel olarak hasta olanların ölümüne mahkûm

edildiği düşünülmektedir. Müzisyenleri dinleyen hastaları gösteren gravürler bu hastaların tedavisinde yaygın olarak müzik kullandığının diğer bir işaretleridir. Yüksek bir kubbe ile kaplı büyük bir merkez salon ile salonun çevresinde altı kış ve dört yaz odası ve bir müzik sahnesinden oluşur. Kışlık odalar altıgen kenarların iç kısımlarında bulunmaktadır ve odaların kolon yerleşimi ile oluşan kapıları hastaların birbirini görememesini sağlar. Yine bu geometrik yapı ve çatı kubbeleri hava akışını düzenlemekte ve enfeksiyon hastalıklarının yayılımını da engellemektedir. Mimar Hayrettin'in ortada bir avlu ve etrafında hasta odaları olan bu tasarımı sayesinde bakıcılar rahatça hastaları kontrol edebilmiş ve tüm odalara eşit ve kısa mesafede oldukları için çok kolay ve hızlı müdahale edebilmişlerdir.

Şekil 2a: 1888 yılında inşa edilen Childrens Ward at Presbyterian Hospital, Philadelphia, PA, John McArthur and John Ord. Tarafından tasarlanmıştır. <https://www.stcroixarchitecture.com/products/childrens-ward-at-presbyterian-hospital-philadelphia-pa-1888-john-mcarthur-and-john-ord> (Erişim tarihi 2021)

Şekil 2b: Bradford Children's Hospital (1890). (Erişim tarihi 2021)

<https://www.ebay.co.uk/itm/YORKSHIRE-BRADFORD-CHILDRENS-HOSPITAL-1903/222022995242?Hash=İtem33b19a0d2a:G:Zk0aaosw17vwq13w>

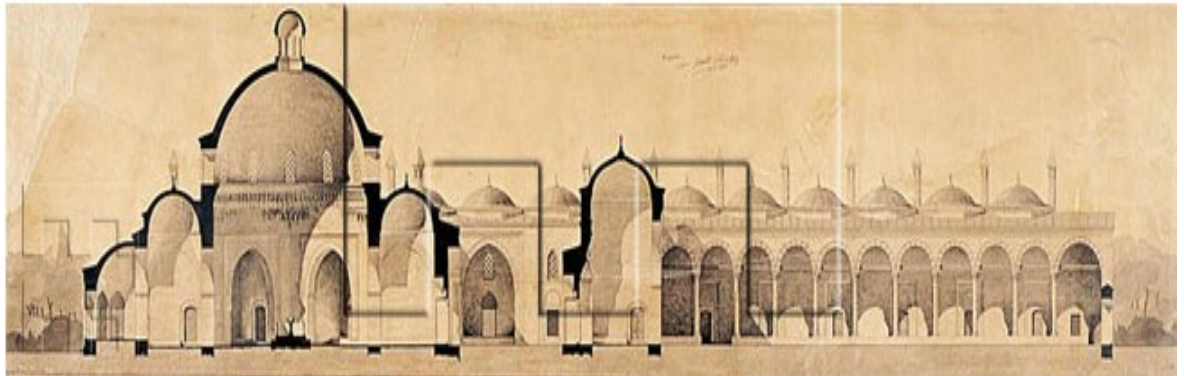
Ord. Prof. Dr. Rifat Osman Bey bu tarz mimarinin XIX. asrın ikinci yarısında Almanya, İngiltere gibi Avrupa memleketleri ile Amerika'da da tatbik edildiğine işaret etmekte ve örnek olarak Gasthius (1878), Stuiven (1885), Philadelphia Pnesbyterian (1888), John Hopkins (1889), Bradfor Çocuk Hastanesi (1890), Stuttgart Bahriye Hastanelerini vermektedir (Şekil 2a, 2b ve 2 c). Ayrıca Sultan II. Bayezid Edirne Darüşşifası'nın mükemmel akustiği ve "havalandırma feneri" de bu

hastane mimarilerinde dikkat çeken uygulamalar arasında yer almıştır. UNESCO, Dünya Miras Merkezi (World Heritage Center)'a göre Rönesans ve Erken Modern Dönem boyunca Avrupa'da da bir merkezi plan arayışı olmuştur. 1457'de Milano'da inşa edilen Ospedale Maggiore, Batı toplumlarının hastane mimarisi için bir dönüm noktası olarak kabul edilmekteydi. Haç planıyla İslam toplumlarının çok uzun süredir kullanılan medrese planını andırdığı belirtilmektedir. Daireyi andıran altıgen-sekizgen planlar da 18. ve 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. Bu dönemde merkezi plan arayışının yanı sıra havalandırma ve aydınlatma da hastanelerin temel sorunları olarak algılanmaya başlandığı bildirilmektedir. Bu, 18. ve 19. yüzyıllarda hastane mimarisinde çeşitli farklı denemeler yapılmasına neden olmuştur. II. Bayezid Darüşşifa yapısal planındaki benzerlikler, Baltimore'da 19. yüzyılda inşa edilen Johns Hopkins Hastanesi, Anvers'teki Stuivenberg Hastanesi, Philadelphia'daki Presbyterian Hastanesi, Bradford Çocuk Hastanesi ve Seafort Askeri Hastanesi'nin sekizgen yapısında görülmektedir (Şekil ' a,b,c.). Benzer şekilde Liverpool'da yapılan hastane de dört asır sonra inşa edilmiş olmalarına rağmen Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin prensiplerini kullanmışlardır (UNESCO, 2021).

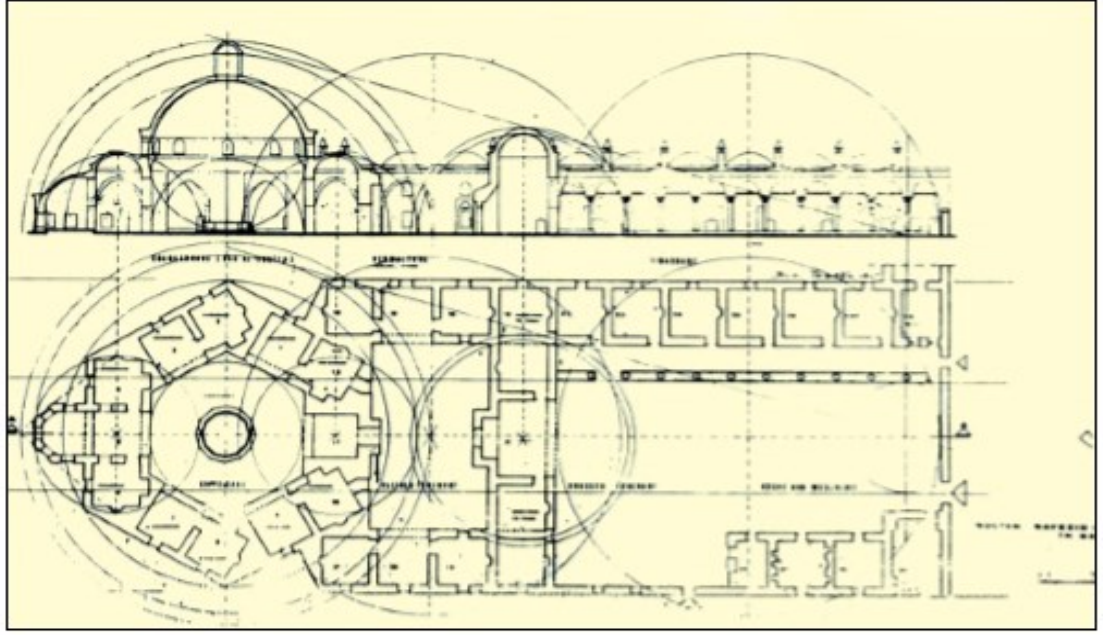

Şekil 2c: Johns Hopkins Hospital, Opening Day 1889.

<http://www.snowden-warfield.com/Stories/Johns-Hopkins-Founding-Hospital-Opening.htm>.

Şekil 3a: Sedat Çetintaş'ın çizimleri ile Edirne Bayezid Şifahanesi kesit. İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi

Şekil 3b: Sultan II. Bayezid Hastanesi ve Tıp fakültesi bölümünün planı. Aslan Terzioğlu tarafından çizilmiş olup geometrik formun oluşumunu göstermektedir (Şengül ve Bilar 2007)³.

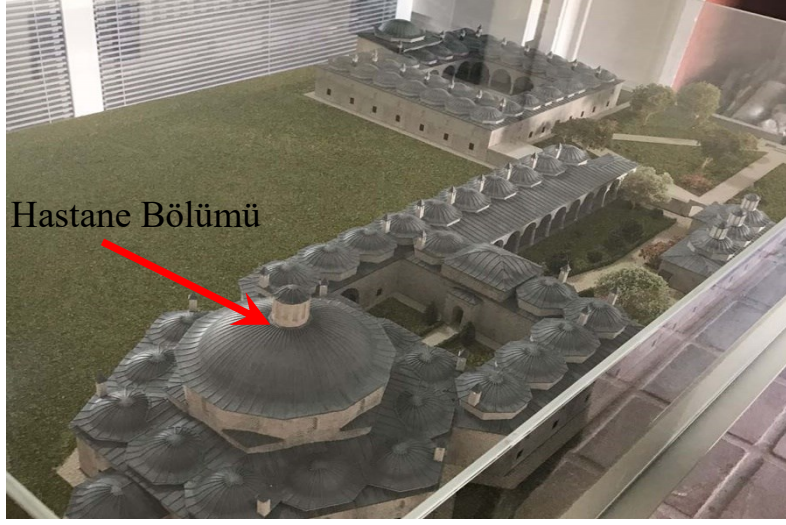
3.2. Hastanenin Bölümleri:

Sultan II. Bayezid Hastanesinin en önemli özelliklerinden biri de tüm ayrıntılarıyla hastane olarak planlanmasıdır. Önceki hastanelerde böylesine ayrıntılı bir planlama yapılmamıştır. Hastane farklı bölümler şeklinde inşa edildi ve her bölüm farklı işlevlere sahipti. Hastanenin destek bölümleri dışında çalışma konumuz olan 3 ana bölümü vardı:

1. İlk bölüm ayakta tedavi bölümü olup servis odaları geniş ve ferah avlunun içindeydi.
2. İkinci bölüm idari odaların bulunduğu, yoğunluk ve hareketlilik yönünden birbirinden farklı olması gereken iki alanın arasında yaratılmış geçiş bölümüydü. Bu bölümde Başhekim ve diğer hekimlerin odaları bulunur.
3. Yatarak tedavi alanı üçüncü bölümdedir ve bu hastanenin en etkin kısmıdır. (Şekil 3a ve 3B bu bölümden sonra verilirse, atıf yapılabilir.)

Bu üç bölümün konumu ve planlaması hastanenin birçok yönden güvenliğini sağlamak amacı ile olduğunu düşündürmektedir. Öncelikli olarak ilk bölüm gelen hastaların sık kullandıkları ayakta tedavi ünitesi olup sürekli hasta akışı olan bölümün yatan hastalar ile çakışması engellenmiştir. Bu hijyenik olarak önem taşıyan ruhsal tedavi sırasında kullanılan müzik ortamının da kesintiye uğramasını engellemektedir. Bunun yanında arka planda geçen nehir ile ön planda hastaneye yaklaşımın olması da yaklaşım sırasında oluşan gürültünün hasta yatak odalarına ulaşmasını engellemektedir. Bu iki alan arasında geçiş bölgesi olarak da idari odalar bulunmaktadır. Bu yöntem günümüz hastane mimarisi için de kullanılmaktadır. Şekil 3c'deki maket fotoğrafında hastanenin giriş bölümü ile yatan hasta bölümlerinin hiyerarşisi görülmektedir.

³ Şengül ve Bilar , “Darüşşifa. Edirne, Turkey“ Trakya University Publications; 2007.

Şekil 3c: II. Bayezit Külliyesi tıp fakültesi ve hastane bölümünün konumunu gösteren maket. (Fotoğraf Filiz Bal Koçyiğit⁴)

İlk avlu dikdörtgen şeklindedir. Doğu girişinin sağ tarafında 10 mermer sütun üzerine oturan kubbeli bir revak bölümüne açılan içinde ocak olan 6 oda bulunmaktadır. Odaların pencereleri dış bahçeye açılmıştır. Girişin sol tarafında ise yan yana 4 oda daha bulunmaktadır. Bunlardan biri diğerlerinden biraz daha büyüktür ve güneye doğru çıkıntı yapar. Bu form dış mekân ile iç mekân arasında görsel ve gürültü açısından da ayırıcı etki yapmaktadır.

İlk üç odanın tavanları kubbeli fenerlerle kaplıdır. Dördüncü oda ile kuzey kapısı arasında taş halkalı bir kuyu vardır.

İlk avlu sonunda ve ikinci avlu kapısında kubbe ile kaplanmış bir açıklık bulunur. Bu açıklığın sağında ve solunda iki büyük salon vardır. Bu salonların her birinde iki ocak ve iki pencere bulunmaktadır. Pencerelerden biri dış bahçeye, diğeri ise birinci avluya bakmaktadır. Böylece soğuk havalarda da idari bölümden dış ve iç mekânın görsel kontrolünün sağlanmasının amaçlandığı düşünülmektedir.

İkinci avlu, Birinci avlu inişinin sonunda mermer kemerli kapıdan girilen alandır. Kapının üst kısmı ilginç taş işçiliğine sahiptir. İkinci kapı ve üçüncü kapı arasındaki mesafe, tamamen yansıtıcı yüzey (mermerlerin pürüzsüz ve sert olmasından kaynaklanmaktadır) ve paralelliğin akustikte dalgalanma etkisi (fluctuation effect) denilen ve karşılıklı sürekli yansıma ile çoğalan istenmeyen seslerin oluşumunu engellemek amacı ile süsleme yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

İkinci avlu yine dikdörtgen formunda olup avluda sağ ve solda bir salona açılan kapıları olan 4 odaya sahiptir. Sağda ve solda bulunan ilk odaların biri avluya, diğeri dış bahçeye bakmaktadır. Bitişik odalarda dış bahçeye bakan pencereler vardır. Bu bölümdeki 4 odadan birinin başhekime, diğerlerine hekim ve diğer yetkililere ait olduğu düşünülmektedir.

⁴ 2017 yılında yapılan Atılım Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünün, Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ile yaptığı çalışma kapsamında II. Bayezit Külliyesi Müzesinde plan proje ve akustik ölçüm çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında gözlem, kayıt bilgileri toplanmıştır. <http://yapiakustiklab.atilim.edu.tr/>
<https://scholar.google.com/citations?hl=en&user=xWwaO38AAAAJ>
<http://www.atilim.edu.tr/~filiz.kocyyigit/>

Yatarak Tedavi (Şifahane) Bölümüne ikinci avludaki kapıdan girilir. Bu yapı, ortada büyük bir fenerli ve onu çevreleyen 12 küçük kubbe ile örtülü bir merkez etrafında inşa edilmiştir. Büyük kubbe fenerlerinin hemen altında ve büyük salonun ortasında, giriş kapısı ile müzisyenlerin bulunduğu alan üzerindeki aksın ortasında 12 köşeli fiskiye olan bir havuz bulunur. Böylece alana girilirken su sesi ve müzisyenlerin sesi tam olarak istenilen akustiği sağlamakta ve kapı açılır açılmaz istenilen terapi etkisini oluşturmaktadır (Şekil 4a).

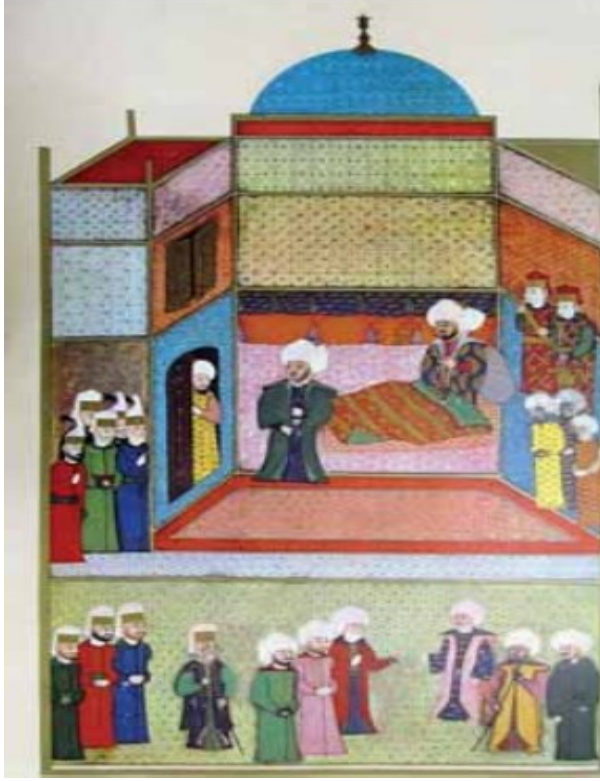
Şekil 4a: Kapıdan giriş görüntüsü. 12 köşeli havuz avlunun merkezinde olup giriş kapısı ve müzisyenlerin bulunduğu açık oda arasındaki aksın ortasındadır. (Fotoğraf AYAL; Atılım Üniversitesi Yapı Akustik Laboratuvarı⁵ ekibi)

Şekil 4b: Altıgen orta avlu üzerinde geniş kubbe olup statik olarak kasnak görevi yapan çember aynı zamanda seslerin toplandığı noktaya denk getirilmiştir⁶.

⁵ <http://yapiakustiklab.atilim.edu.tr/>

⁶ Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin arşivinden alınmıştır.

Şekil 4c: Bayezid Paşa'nın Çelebi Sultan Mehmed'in ölümünün askerlerden gizlemesi [Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları, haz. Şevket Rado, İstanbul: Doğan Kardeş / Yapı Kredi Yayınları, 1969)]. Detay: Bayezid Paşa.

Şekil 4b'de de görüldüğü üzere altıgen orta avlu üzerinde geniş kubbe olup statik olarak kasnak görevi yapan çember aynı zamanda seslerin toplandığı noktaya denk getirilmiştir. Bu noktada odaklaşan sesin olumsuz etkisinin azaltılması kubbenin taşıyıcısındaki süslemeler ile sağlanmıştır.

Yatarak tedavi bölümü altıgen formda bir mimariye sahiptir. Bu altıgen yapının her iki yanında altı adet kapalı kış hasta odası bulunmaktadır. Bu odalardan dördü, koridordan bir basamak merdivenle erişilen dört kemerli yaz odasına bakar. Yaz odaları önündeki açık kemerli cephe salona bakmaktadır. Müzisyenlerin bulunduğu açık alanın iki yönünde kalan iki odanın kapıları doğrudan orta salona açılmaktadır.

Osmanlı mimarisinde avlu kültürüne çeşitli mekân ve dönemlerde karşılaşılmaktadır [Keskin, M. Ç. 2016]. Şekil 4c'de de görüldüğü üzere avlu kültürü Osmanlı döneminde önemini korumaktadır bu durum minyatürlere de yansımıştır. Edirne Hastanesinin en önemli özelliklerinden biri, orta kubbenin hemen altında ve ortasında fiskiyeli bir havuzun bulunmasıdır. Çoğu araştırmacı ve özellikle Ratip Kazancıgil, bu havuzun amacının, tedavi için huzurlu bir ortam sağlamak olduğunu söyler. Sözlü kültür aynı zamanda bu havuzun tedavi için kullanıldığını onaylar. Orta alana hâkim olan bu bölümün müzikal sahne olduğu düşünülmektedir.

Müzisyenlerin bulunduğu açık oda diğer yaz odalarında olduğu gibi giriş kapısının sağ tarafında kemerli bir bölüm bulunmaktadır. Diğer açık bölümlerden farkı, içeriye doğru geniş kapı ve beş penceresi olmasıdır. Bu bölümün arkasında bulunan pencere açıklığı ile giriş kapısının aynı aksta olması ve orta noktasında su ögesi bulunması avlunun aynı zamanda yaz aylarında serinlik ve havalandırma gereksinimini de karşılamaktadır.

Doğu Anadolu bölgesinde de görülen iki ucunda eyvan denilen oturma mekânlarının bulunduğu aks ile iki avlu arasındaki su elemanı açık ve kapalı geniş mekânlarda havalandırma ve soğutma amacı ile çeşitli bölgelerin yöresel mimarisinde kullanılmıştır. Bu yöntemin hasta odalarının açıldığı kapalı orta avluda kullanılması hastanenin mimarisine büyük katkı sağlamıştır. Bu mimari yöntemi özellikle Güney Doğu Anadolu yöresinde çok sıcak olan avlunun serinletilmesi, suyun verdiği huzur etkisi gibi nedenlerle kullanılmaktadır. Fakat Mimar Hayrettin'in uyguladığı gibi iç mekânda avlu ortasında su havuzu kullanımı örneklerine çok az rastlanmıştır (Şekil 5).

Şekil 5a: Şahap Bakır Evi, Ş. Urfa. Avluya iki yönünde bulunan Eyvanların orta aksında bulunan su havuzu ile havalandırma ve soğutma sağlanmaktadır. (Fotoğraf T.B.M.M Kültür Sanat ve Yayın Kurulu arşivi.)

Şekil 5b: Safranbolu Cinci Han orta avlusu. (Fotoğraf Filiz Bal Koçyiğit)

Şekil 5c: Cinci Han Hamamı. İç mekân avlusunda su havuzu kullanımı örneği. (Fotoğraf Kültür Bakanlığı web sayfası)

Şekil 5d: Reji Kilisesi (Mar Petrus - Mar Paulos Kilisesi)Ş. Urfa.

Şekil 5: Anadolu yöresel mimarisinde orta avlu ve su havuzu örnekleri. (Fotoğraf Kültür Bakanlığı web sayfası), Evliya Çelebi, seyahatnamesinde "bazıları havuzdan akan suya bakıyor ve akıl hastalıklarına sahip yatan hastaların tedavisi ile ilgili rüya gibi kelimeler konuşuyor" diye yazmıştır.

Edirne Hastanesinin Türk İslam mimarisinin ilk çok yönlü ve planlı hastanesi olduğunu, düşünürsek, ortada bulunan çeşme planının bir parçasıdır.

4. SONUÇ

Araştırma sırasında Külliye'nin mimarisi, kullanılan malzemeleri ve coğrafi konumu incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında öncelikle kullanılan malzemelerin düz, sert ve pürüzsüz olması nedeni ile çınlamanın yüksek olacağı varsayılmıştır. Ölçümlerde beklenen ve beklenmeyen iki farklı sonuç çıkmıştır.

4.1. Beklenen sonuçlar;

Külliye'nin mimarisinden kaynaklanan akustik yapının incelenmesi için, öncelikle dış mekân çevre gürültüleri ölçülmüştür. Bu ölçümlerde Turist yoğunluğunun arttığı dönemlerde çevresel gürültü düzeyi yüksek olmasına karşın hastanenin avlu içinde olması nedeni ile ziyaret dışı gün ve saatlerde yoğun gürültüye rastlanmamıştır.

4.2. Beklenmeyen sonuçlar;

Hastanelerde ve sağlık ile ilgili mekanlarda genel olarak Külliye'de de olduğu gibi hijyenik nedenler ile sert ve pürüzsüz yüzeyler tercih edilmektedir. Pürüzlü ve delikli yüzey kaplama malzemelerinin boşluklarının mikrop yuvası olması düşüncesi ile kullanılan bu malzemeler sesin yüksek derecede yansması ve ortamın çınlayan ve kaynak sesi yükseltici etkisi sonucu oluşturmaktadır. Külliye'de benzer sert düz taş malzemeler kullanılmış olup test sonuçlarında yüksek çınlama süresi beklenmektedir. Bu nedenle çalışmada Külliye'nin mimari geometrik formu incelenmiştir. Külliye'nin altıgen formlu hasta odaları bölgesinde yapılan çalışmalarda mimari geometrisinden dolayı yüksek çıkması gereken RT (çınlama süreleri) değerleri ve ortam ses seviyesi ile gürültü düzeyleri düşük çıkmıştır.

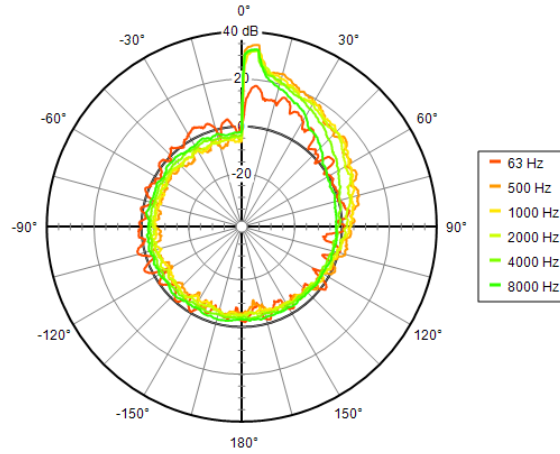

Şekil 6: İç mekânda kullanılan yüzeyler mikroorganizmaların yuvalanmasına engel olması için özellikle sert malzemelerden üretilmiştir, insan seviyesinde düz ve pürüzsüzdür (<http://yapiakustiklab.atilim.edu.tr/>).

Hastane ortamlarında özellikle insan seviyelerinde temizliğin sağlanabilmesi için genel olarak sert, parlak ve düz yüzeyler kullanılmasının tercih edilmektedir. Bunun nedeni kir tutması daha az olacağı gibi temizliğin de sert yüzeylerde daha kolay olmasıdır. Ses sert ve yansıtıcı yüzeylerde bir aynadan yansıyan ışık gibi yayılabilmektedir. Fakat iç mekân formu incelendiğinde bu beklentinin doğru olmayacağı anlaşılmıştır. Çünkü orta bölümün ve odaların tavan formu sesin kubbe ortasında yoğunlaşarak diğer noktalarda yayılmasını engelleyecek şekildedir.

	100	125	160	200	250	315	400	500	630	800	1000	1250	1600	2000	2500	3150	4000	5000	6300	8000	10000	
EDT [s]	13,432	--	4,301	21,455	20,394	--	27,260	--	5,767	--	35,867	5,398	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
T30 [s]	0,056	0,034	21,675	--	21,141	--	--	--	0,458	--	10,005	0,227	--	19,653	--	--	--	--	--	--	--	--
RT [s]	0,085	0,034	18,029	--	22,378	--	--	--	0,462	22,538	15,360	0,235	--	20,129	28,398	--	--	--	--	--	--	--
SNR [dB]	-20	--	-14	-12	-8	--	--	--	-21	-17	-16	--	--	-17	-16	--	-23	--	--	--	--	--
C50 [dB]	--	--	-20,93	-15,38	-26,34	-24,63	-17,28	-21,50	-5,86	-22,92	-20,15	-2,37	-25,98	-25,17	-23,52	-22,90	-18,90	-23,99	-23,07	-23,33	-23,42	-23,42
C80 [dB]	--	--	-18,39	-13,85	-19,81	-23,97	-16,73	-20,16	-4,63	-21,35	-18,64	2,57	-23,26	-22,34	-21,95	-21,05	-17,00	-21,70	-21,01	-21,14	-21,20	-21,20
D50 [-]	1,00	1,00	0,01	0,03	0,00	0,00	0,02	0,01	0,21	0,01	0,01	0,37	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
D80 [-]	1,00	1,00	0,01	0,04	0,01	0,00	0,02	0,01	0,26	0,01	0,01	0,64	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
RASTI [-]	0,00																					

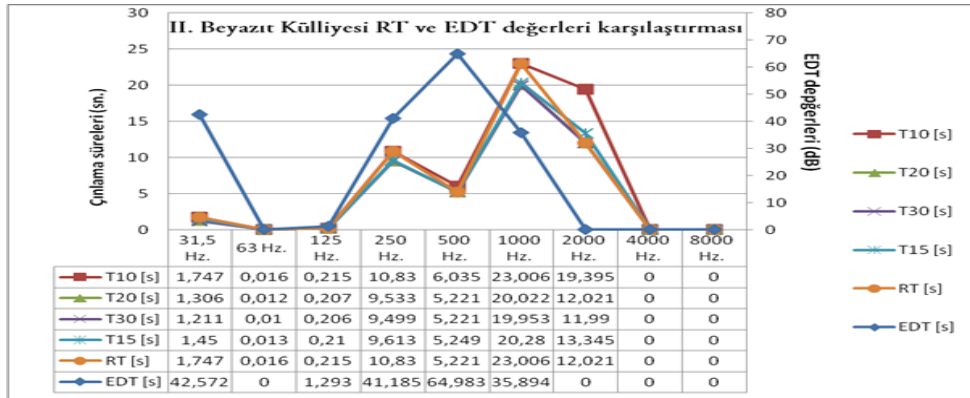
Şekil 7a: Külliye'nin giriş bölümünden alınan ölçümlerde binanın altıgen formundan dolayı EDT değerleri, D80 ve C50 değerlerinin düşük çıktığı görülmektedir (<http://yapiakustiklab.atilim.edu.tr/>).

Şekil 7b: Directivity plot'un gösterimine göre müzik yapılan bölümlerden altıgen forma ses yönlendirmesi bulunmaktadır .

Şekil 7 da görüldüğü üzere SNR (Signal to Noise Ratio; ölçüm için üretilen ses ile karışan harici seslerin oranı) değerlerini oda boyutları ve formu nedeni ile yüksek tutma olanağı bulunamamıştır. Bu değerlerin düşük olması ise bina içinde farklı bölgelerdeki seslerin özellikle müzik çalınan bölgeye gelmesinin istenmediğini ve olabildiğince oda içi seslerinin orta avludan duyulup diğer odalardan duyulmayacak şekilde tasarlandığını göstermektedir.

T30 değerinin düşük frekanslarda düşük, yüksek frekanslarda yüksek çıkması da sert malzemeden değil yine oda içlerindeki tavan formundan etkilendiğinin işaretidir. Bu durum iç mekan gürültüsünün odaklanma noktalarının insan boyu yüksekliğinin üstünde olduğunu göstermektedir. (Ölçümlerde 12 yüzü hoparlörün alt seviyesi 1.5 m. olacak şekilde yerleştirilmiştir ve hoparlör yüksekliği 60 cm. dir)

Şekil 8: Ortama verilen çok bantlı ses (white noise) yayılımında T10 (10 sn. RT değeri) Yine T30 değerlerinin 2000 Hz. de yüksek çıkması mekan içindeki çınlama sürelerinin malzemeye bağlı değil geometriye bağlı olduğunu göstermektedir.

5. TARTIŞMA

Mimar Sinan'dan çok önce yaşamış olan Mimar Hayrettin'in akustik bilgisi konusunda literatürde çok az bilgi bulunmaktadır. Buna karşın II. Bayezit külliyesinde kullanmış olduğu yöntemler aslında kendisinin bu konuda çok değerli bilgilere sahip olduğunu göstermektedir ki döneminde kullanmış olduğu bilgi ve yöntemler yüzyıllar sonra yukarıda da bahsedildiği gibi birçok Tıp okulu ve komplekslerde kullanılmıştır. Mimar Hayrettinin bu bilgi deneyimlerini kullandığı fazla yapı olmaması yaptığı binaların yaygın standartlar oluşturan cami, saray, çeşme gibi yapılarda değil,

önemi çok daha değerli olmasına karşın sayıları daha az olan hastane, tıp okulları ve benzeri dezavatajlıların kullandığı alanlar olduğunu düşündürmektedir. Elde edilen veriler iç mekanda hastalar arasında ses kaçışlarının engellenildiğini buna karşın doktorların hastaları rahatca duyabildiğini göstermektedir. Ayrıca mekan ortasında bulunan su (fiskiye) ögesinin müzik ile birleştirilerek ruhsal sorunları olan hastaların tedavisinde de etkili olduğu literatürden anlaşılmaktadır. Beyaz gürültü (white noise) olarak tanımlanan ve belirli bant aralığında birden çok frekanstaki sesin aynı anda verilmesinden kaynaklanan dinlendirici ses etkisi fiskiye sayesinde kullanılmış olması günümüzde uykuyu kolaylaştırmak için kullanılan şelale, dalga ve deniz seslerini anımsatmaktadır. Benzer yöntemlerden olan Japon Bahçelerinde de rüzgâr ve su seslerinin ve bu sesler yolu ile elde edilen mistik müziğin rehabilitasyon etkisi bilinmektedir.

TEŞEKKÜR

II. Beyazıt Külliyesi'nin akustik özelliklerinin mimari tasarımda geometri ve yapı malzemelerinin akustik özelliklerini araştırması ve ölçüm çalışmaları Atılım Üniversitesi'nin LAP projesi kapsamında yarışma çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmanın tıp tarihinde müziğin kullanımı konulu bölümü Acoustical Society of America'nın Hawaii'de "Program of the 172nd Meeting of the Acoustical Society of America" düzenlenen Konferans'ta sunulmuş ve The Journal of Acoustical Society of America'da internet listesine giren bölümünde yayınlanmıştır. (The Journal of the Acoustical Society of America, Volume 140, Issue 4, 10.1121/1.4969191, <https://asa.scitation.org/doi/abs/10.1121/1.4969191>) Bu çalışma JASA'da yayınlanan Araştırma'nın 2. bölümü olup mimari'de geometrinin kullanımı ve Akustik'deki etkisi üzerine yapılan çalışma sonucudur. Çalışmalar Külliye'nin diğer bölümleri ve diğer külliye'lerde de devam etmektedir. II. Bayezit Külliyesi ile ilgili çalışmaların yapılmasında izin ve katkılarından dolayı Atılım Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi ve Trakya Üniversitesi Mimarlık Bölümüne teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Ankara Devlet Konservatuarları Derneği (ADK-DER) sayfasında Atatürk'ün müziğe ve tüm sanatlara karşı hassasiyetini gösteren sözleri yer almaktadır. <http://adkder.com/>.
- Bal Koçyiğit, F. (2010), Acoustics In The Under Teenaged Student' Music Classrooms, *JESTECH, Teknoloji Dergisi*, 13(2), 107-117.
- Bal Koçyiğit, F. (2012). Noise Factors in Turkish Healtycare Facilities: A Survey From Several Hospitals in Turkey And Their Comparison to a Hospital in The United States. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*.
- DOI: 10.4305/METU.JFA.2012.2.16, p.350-370.
- Bal Koçyiğit, Filiz vd. (2018), II. Beyazıt Külliyesi Akustik Araştırmaları. p.13. Atılım Üniversitesi *ARGEDA -TTO Araştırma Kitapçığı.*, https://www.atilim.edu.tr/uploads/pages/arastirma-kitapcigi-2013-2017-1531223132/1617881358-1558105593-atag_2018.pdf.
- Bayat, A.H. (2003). *Tıp Tarihi*. Ankara: Üçer Matbaacılık Ltd. Şti.
- Çalışır, F. (1971). *Müziğin Düşüncedeki Yeri*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Çoban, A. (2005). *Müzikterapi. Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Dinç, G., Naderi S, Kanpolat Y. (2006). Süleymaniye Külliyesi: A Historically İmportant Medical, Scientific, And Cultural Center. *Neurosurgery*. 59, 404-409.
- Erer, S., Elif A. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 36 (1) 29-32,
- Emecen, Feridun M. (2014). *II. Beyazıt tarih merakı üzerine bir not: Fenarızade Aleaddin Ali'nin anonim Osmanlı tarihi derlemesi*. İstanbul Ülke Yayınları.
- Ergüven, M.H., Yılmaz, A. (2017) Türk wellness felsefesinin oluşturulması ve darüşşifa konseptinin yeniden değerlendirilmesi: II. Bayezid darüşşifası örneği, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Dergisi*, 7(1) 27-37.

- Karamanlioğlu B, Kazancıgil R, Karlıkaya E, Gökçe N, Şengül E, Bilar E. (2008). *Tıp Medresesi (Medresetü'l Etibba/Medical School)* Edirne, Turkey. Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, G. T., (2011.) “Walter Rüegg (ed.), A History of the University in Europe, volume IV: Universities since 1945” *Osmanlı Araştırmaları, Book Review*, , 635 p., ISBN 9780521361088.
- Kazancıgil, R. (1997). Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi. I.bsk. Bizim Ülke Derneği, 1988 II. bsk.- Edirne, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi, 1994 (Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi yayımları;14) ISBN 975-7653-27-6 III. bsk.- Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü, 1997. *Trakya Üniversitesi Rektörlüğü yayımları; 7. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı yayımları*.
- Kazancıgil, R. (1997). “*Edirne Complex of Sultan Bayezid II. Edirne, Turkey*” Trakya University Publications;
- Kazancıgil, R. (1997). Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi (III. bsk.)- Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü, (*Trakya Üniversitesi Rektörlüğü yayımları;7. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı yayımları;1*) ISBN 975-374-006-9.
- Keskin, M. Ç. (2016). “Bayezid Paşa: Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi / Bayezid Pasha: An Ottoman Statesman, Intellectualist and Art Patron. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, (48)1-37.
- Küçük, H.(2016). Science in Ottoman Turkish. *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures.*”
- Manningham, St Mary's Road'daki Nightingale Nursing Home. <https://www.ebay.co.uk/itm/YORKSHIRE-BRADFORD-CHILDRENS-HOSPITAL-1903/222022995242?hash=item33b19a0d2a:g:zK0AAOSwL7VWq13w>. (Erişim 4 mart 2018).
- Ramazanoğlu, M. G. (2008). 16. Yüzyılda Osmanlı Külliyesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 333-344.
- Ökten, İsmail Ertuğrul *Scholars and Mobility. (2011). A Preliminary Assessment from the Perspective of al-Shaqāyiq al-Nu ‘māniyya. Osmanlı Araştırmaları Dergisi/ The Journal of Ottoman Studies*. Cilt: 41 - Sayı: 41.
- Sarı N. (1995). “*Qualifications and morality requisite for the personnel to be employed in the Ottoman Hospitals (Daral-Shifas)*” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 1:11–54.
- Şehsuvaroğlu B.N., Erdemir AD, Güreşsever GC. (1984). *Türk Tıp Tarihi. Bursa*. Taş Kitapçılık
- Şengül E, Bilar E. (2007). *Darüüşşifa. Edirne, Türkiye*. Trakya Üniversite Publications;
- Şevki O. (1991) *Beş buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi.*” Ankara: Kültür Bakanlığı.
- St. Croix Architecture. (Erişim 4 Mart 2018). <https://www.stcroixarchitecture.com/products/childrens-ward-at-presbyterian-hospital-philadelphia-pa-1888-john-mcarthur-and-john-ord>
- Terzioğlu, A. (1999). *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri*. İstanbul.
- Terzioğlu, A. (1985). *Edirne’deki II. Bayezid Hastanesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi*. Bifaskop, sayı 6.
- Terzioğlu, A. (999). *Temel Atılışının 500. Yıldönümü Münasebeti ile Edirne’deki II. Bayezid Hastanesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi*. Bifaskop, sayı 15:1.
- UNESCO, World Heritage Center, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6117/> (Erişim Tarihi 2021)
- Ünver, A.S. (1940.) *Selçuk Tababeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, the importance of acoustics in architectural design was investigated. It is understood that II. Beyazıt and Architect Hayrettin, the architect of the period, knew the effects of acoustics and acoustics on human beings. Architect Hayrettin uses architectural forms and materials to control noise in the interior while also enabling doctors to easily hear, reach and intervene in patients. It supports the treatment of patients with mental problems by making use of the sound of music and water, and on the other hand, it protects the mental health of doctors with indoor acoustic control. The domes used in the Beyazıt complex, the patient rooms placed around the hexagonal form, the water unit in the center, and the sound distribution quality created by the music reflected in the rooms show the architect Hayrettin's research on acoustics. The music therapy used in the complex has led to new methods for traditional medicine as well as modern medicine.

Considering the historical development of music therapy, it can be said that it has found its present place thanks to the importance given by the Turks and the methods they developed. Physicians of the period also showed great interest in this treatment method, which requires different maqams and instruments according to the patient's temperament, appearance, and even nationality. Especially, music therapy, a method used for mentally ill patients, and hospitals built in accordance with this treatment method in the Seljuk and Ottoman periods also played a leading role in the development of world psychiatry and hospital management.

Methodology

In this study, The effects of the architectural structure of the II. Beyazıt Complex on the interior acoustics were investigated and how the music used to heal the patients had an effect in the patient rooms. Bruel & Kjaer 2250 Sound Meter and hardware were used for this examination. Measurements were made with B&K 2250 measuring device and Dirac program by taking B1, L1 values, and T20, and T30 values. L1, L2 measurements were added to find the transmission loss (Transmission Loss) of sounds coming from outside during the measurements. In addition, with the Dirac program, the "Directivity Plot" (Şekil 7b) was used to determine from which materials the sound propagation from the speakers was more intense. The reason for this elaboration is that the use of unprocessed stone materials for hygiene reasons is considered to be reflective under normal conditions and the reverberation times of T20 and T30 are expected to be high. For this reason, while measurements were taken separately from all rooms, the middle courtyard and the music room, the interior center point of the room, the entrance of the room under the beam, the water pool in front of the room, and the middle point were taken separately.

Findings

Edirne II. In the periods when Bayezit Complex wanted it to be built, II. Bayezit grasped the effect of music on Turkish culture and showed the importance of using sound and music on sick people by using the music therapy method in the Kulliye. Music is one of the basic parts of Turkish culture. Mustafa Kemal Atatürk said "Music is not necessary for life. Because life is music. Beings that have nothing to do with music are not human beings. If it is a matter of human life, then music certainly exists. Life without music cannot already exist. Music is the joy, spirit, and everything of life. "It clearly shows Atatürk's awareness of the importance and effects of music and science in Turkish and Anatolian culture. In the Ottoman period, these institutions are a group of public buildings built for social purposes under the name of Külliye. While the primary founding philosophy of the first universities was seen as providing education in the fields of religion, philosophy, law, and medicine, it has transformed from an institution that only provides education in the modern period to modern universities that conduct research, produce and disseminate knowledge.

During the research, the architecture of the complex, the materials used, and its geographical location were examined. During these investigations, it was assumed that the tinnitus would be high primarily because the materials used were flat, hard, and smooth. Two different results were expected

and unexpected in the measurements. T30 values 2000 Hz. It shows that the reverberation times in the space are not dependent on the material, but on the geometry.

It is generally preferred to use hard, shiny, and flat surfaces in order to ensure cleaning in hospital environments, especially at human levels. The reason for this is that it will be less dirt and cleaning is easier on hard surfaces. Sound can propagate like light reflected from a mirror on hard and reflective surfaces. However, when the interior form was examined, it was understood that this expectation would not be correct.

Because the ceiling form of the middle section and the rooms is such that the sound is concentrated in the middle of the dome and prevents it from spreading at other points.

High reverberation time is expected in test results. In the study, the architectural geometric form of the Kulliye was examined. In the studies conducted in the hexagonal patient room area of the complex, RT (reverberation times) values, which should be high due to the architectural geometry, and the ambient sound level and noise levels were found to be low.

It was not possible to keep the SNR (Signal to Noise Ratio; ratio of external sounds mixed with the sound produced for measurement) high due to the room size and form. The fact that these values are low indicates that the sounds from different parts of the building are not desired to come to the area where the music is played, and that the in-room sounds are designed to be heard from the middle courtyard and not heard from other rooms as much as possible.

The fact that the T30 value is low at low frequencies and high at high frequencies is a sign that it is affected by the ceiling form in the rooms, not by the hard material. This indicates that the focus points of indoor noise are above human height. (In the measurements, the bottom level of the 12-sided loudspeaker is 1.5 m. And the speaker height is 60 cm.)

Conclusion and Discussion

There is very little information in the literature on the acoustic knowledge of Architect Hayrettin, who lived long before Mimar Sinan. On the other hand, The methods he used in the II. Bayezit complex show that he actually has invaluable information on this subject, and the information and methods he used in his period were used in many medical schools and complexes centuries later, as mentioned above. The fact that the architect Hayrettin used this knowledge experience is not much in buildings such as mosques, palaces and fountains, which constitute common standards, but are much more valuable, but fewer hospitals, medical schools and similar areas used by disadvantaged people.

EFFIZIENZANALYSE FÜR LAPTOPS MIT DER INTEGRIERTEN ENTROPIE-EATWIOS-METHODE

Forschungsartikel / Research Article

Özdemir, M. H. (2021). Effizienzanalyse Für Laptops Mit Der Integrierten Entropie-Eatwios-Methode. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 717-736.

Geliş Tarihi: 22.02.2021
Kabul Tarihi: 20.05.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Hakan ÖZDEMİR
Türk-Alman Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölünü
hakan.ozdemir@tau.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-7174-9807

ZUSAMMENFASSUNG

Computer sind in der heutigen Welt, in der die Digitalisierung an Bedeutung gewinnt, zu einem unverzichtbaren Bestandteil des Lebens geworden. Insbesondere in jüngster Zeit haben die Pandemiebedingungen die Menschen gezwungen, von zu Hause aus zu arbeiten, und die meisten Menschen müssen ihre Arbeit auf Computern ausführen. Es gibt jedoch eine Vielzahl von Computern auf dem Markt. In dieser Studie wurde die Effizienz von neun Laptop-Modellen, die als die besten Laptops fürs Arbeiten von zu Hause auf einer Website identifiziert wurden, mit der integrierten Entropie-EATWIOS-Methode (Efficiency Analysis Technique with Input and Output Satisficing) gemessen, um Menschen, die einen Laptop kaufen möchten, bei ihrer Wahl zu helfen. Zu diesem Zweck wurden der Preis und das Gewicht als Inputs und RAM, die Speicherkapazität, die getestete Akkulaufzeit und die Bildschirmgröße als Outputs verwendet. Zunächst wurden die in EATWIOS zu verwendenden Input- und Outputgewichte unter Anwendung der Entropie-Methode berechnet. Dann wurden drei Fälle betrachtet. Im ersten Fall wurde für die Inputs und die Outputs keine Satisfizierungsgrenze festgelegt. Im zweiten Fall wurde eine Satisfizierungsgrenze für den Output „getestete Akkulaufzeit“ festgelegt. Im dritten Fall wurde eine Satisfizierungsgrenze für den Input „Preis“ festgelegt. Das Effizienzranking von Laptops wurde für alle drei Fälle ermittelt und schließlich wurden die Rankings verglichen und interpretiert.

Schlüsselwörter: EATWIOS, Effizienzanalyse, Entropie, Laptop.

BÜTÜNLEŞİK ENTROPİ-EATWIOS YÖNTEMİYLE DİZÜSTÜ BİLGİSAYARLAR İÇİN ETKİNLİK ANALİZİ

ÖZ

Dijitalleşmenin önem kazandığı günümüzde bilgisayarlar da hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Özellikle son zamanlarda pandemi koşulları insanları evden çalışmaya zorlamış ve çoğu insan işlerini bilgisayar üzerinden yürütmek zorunda kalmıştır. Ancak piyasada çok çeşitli bilgisayarlar mevcuttur. Dizüstü bilgisayar satın almak isteyen kişilere seçimlerinde yardımcı olmak için bu çalışmada, bir web sitesinde evden çalışmak için en iyi dizüstü bilgisayarı olarak belirlenen dokuz dizüstü bilgisayar modelinin etkinliği, bütünleşik entropi-EATWIOS (Efficiency Analysis Technique with Input and Output Satisficing) yöntemiyle ölçülmüştür. Bu amaçla fiyat ve ağırlık girdi olarak alınmış ve RAM, depolama kapasitesi, test edilen pil ömrü ve ekran büyüklüğü çıktı olarak alınmıştır. Entropi yönteminden yararlanılarak öncelikle EATWIOS'ta kullanılacak girdi ve çıktı ağırlıkları hesaplanmıştır. Daha sonra üç durum göz önünde bulundurulmuştur. Birinci durumda girdiler ve çıktılar için herhangi bir tatmin seviyesi belirlenmemiştir. İkinci durumda, test edilen pil ömrü çıktısı için bir tatmin seviyesi belirlenmiştir. Üçüncü durumda ise fiyat girdisi için bir tatmin seviyesi belirlenmiştir. Her üç durum için dizüstü bilgisayarlarının etkinlik sıralaması elde edilmiş ve son olarak sıralamalar karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: EATWIOS, Etkinlik analizi, Entropi, Dizüstü bilgisayarı.

EFFICIENCY ANALYSIS FOR LAPTOPS WITH INTEGRATED ENTROPY- EATWIOS METHOD

ABSTRACT

Computers have become an indispensable part of life in today's world where digitalization is gaining importance. Especially in recent times, pandemic conditions have forced people to work from home and most people have to run their work on computers. However, there is a wide variety of computers available on the market. In this study, the efficiency of nine laptop models identified as the best laptops for working from home at a website was measured with integrated entropy-EATWIOS (Efficiency Analysis Technique with Input and Output Satisficing) method to help people with their choice who want to buy a laptop. For this purpose, price and weight were taken as inputs and RAM, storage capacity, tested battery life and screen size were taken as outputs. First, input and output weights to be used in EATWIOS were calculated by using entropy method. Then, three cases were considered. In the first case, no satisficing level was determined for inputs and outputs. In the second case, a satisficing level was set for the tested battery life output. In the third case, a satisficing level was set for the price input. The efficiency ranking of laptop computers was obtained for all three cases and finally, the rankings were compared and interpreted.

Keywords: EATWIOS, Efficiency analysis, Entropy, Laptop computer.

1. EINLEITUNG

Computer sind ein wesentlicher Bestandteil unseres täglichen Lebens geworden. Heutzutage können viele Arbeiten bequem und schnell am Computer ausgeführt werden, sodass tagsüber mehr Arbeit erledigt werden kann. Die Bedeutung von Computern wurde während der Pandemiezeit besser verstanden. Aus diesem Grund ist die Computerauswahl zu einem wichtigen Thema geworden. Bekanntlich gibt es viele Marken und Modelle auf dem Markt. Wenn es viele Alternativen gibt, ist es schwierig, eine Entscheidung zu treffen (Erpolat und Cinemre, 2011:207-208).

Das Hauptziel dieser Studie ist Antworten auf die Fragen zu finden, wie Menschen, die einen Laptop kaufen möchten, eine Wahl treffen sollten und wie sich das Festlegen von Satisfizierungsgrenzen für Inputs und Outputs auf ihre Wahl auswirkt. Zu diesem Zweck wird die integrierte Entropie-EATWIOS-Methode verwendet. Bekanntermaßen spielt das Konzept der Effizienz, die mit einem Effizienzwert als Quotient aus Output und Input messbar gemacht wird, in der Ökonomie eine äußerst wichtige Rolle, da nicht-effiziente Handlungen zur Verschwendung von Ressourcen führen (Peters und Zelewski, 2016:195). Wenn also sinnvolle Inputs und Outputs gewählt werden, kann eine Effizienzanalyse sehr wohl bei der Auswahl eines Laptops zu Nutzen gemacht werden. Ähnliche Studien sind bei Doyle und Green (1991, 1994), McMullen und Tarasewich (2000), Peaw und Mustafa (2006) und Lin und Liao (2006) zu finden. Außerdem ist es unbedingt zu erwähnen, dass bei EATWIOS zusätzlich das Konzept der Satisfizierung ins Spiel kommt. Die Integration des Konzepts der Satisfizierung in die Effizienzanalyse ist auch für eine nachhaltige Entwicklung von Vorteil. In einem Geschäftsumfeld können Mitarbeiter beispielsweise unter Druck gesetzt werden, wenn sie aufgefordert werden, ihre Produktivität zu maximieren. Das Konzept der Satisfizierung kann jedoch dazu beitragen, diesen Druck zu verringern (Peters und Zelewski, 2016:196).

Es gibt zwei verschiedene Ansätze, um das Konzept der Satisfizierung in die Effizienzanalyse zu integrieren (Peters und Zelewski, 2016:196). Der erste Ansatz besteht in der Weiterentwicklung der Data Envelopment Analysis (DEA) (Charnes et al., 1978, Cooper et al. 2006). Unter der Bezeichnung „Satisficing DEA“ wurden daher stochastische DEA-Modelle entwickelt, in denen Anspruchsniveaus für Effizienzwerte festgelegt werden können (Cooper et al. 1996, 2006:286). Der zweite Ansatz findet sich in der Effizienzanalysetechnik mit Outputsatisfizierung (EATWOS) (Peters und Zelewski 2006b, 2007) sowie in ihrer Erweiterung der Effizienzanalysetechnik mit Input- und Output-Satisfizierung (EATWIOS) (Peters et al., 2012).

Wie in vielen multikriteriellen Entscheidungstechniken kann man bei EATWOS oder EATWIOS so genannte Satisfizierungsgrenzen für Outputs oder für Inputs und Outputs definieren. Wenn für einen Output (Input) eine Satisfizierungsgrenze bestimmt wird, bedeutet dies, dass eine Outputquantität (Inputquantität), die dieser Satisfizierungsgrenze gleich ist, genauso behandelt wird

wie eine Outputquantität (Inputquantität), die höher (niedriger) ist als diese Satisfizierungsgrenze (Peters et al., 2012:305-306).

Diese Studie besteht aus fünf Teilen. Im zweiten Teil wird eine Literaturrecherche gegeben. Im dritten Teil wird erklärt, wie Input- und Outputgewichte mit der Entropie-Methode berechnet werden und wie die Effizienzwerte mit EATWIOS erhalten werden. Der vierte Teil ist der Anwendungsteil. Das Fazit bildet den fünften Teil.

2. LITERATURRECHERCHE

EATWOS und EATWIOS sind zwar relativ neue Techniken, aber sie haben in verschiedenen Studien Anwendung gefunden. Peters und Zelewski (2006a) haben für Wärmebehandlungsöfen eine Effizienzanalyse mit EATWOS durchgeführt. Bansal et al. (2014) haben die Effizienz von Anbietern mit Hilfe von EATWOS gemessen. Özbek (2015a) analysierte die Leistungen privater Pensionskassen in der Türkei durch EATWOS. Özbek (2015b) führte eine Effizienzanalyse von Nichtregierungsorganisationen mit Sitz in der Türkei durch, eine Effizienzanalyse des Türkischen Roten Halbmonds zwischen 2012 und 2014 (Özbek, 2015c), eine Effizienzanalyse von Goldminenunternehmen anhand von Abschlüssen (Özbek, 2016) und eine Effizienzanalyse von Wohltätigkeitsorganisationen durch EATWOS (Özbek, 2017a). Kumar et al. (2016) stufte 21 Spieler in der indischen Premier League von EATWOS anhand der Statistiken für die Saison 2013 ein. Özdağoğlu (2018) analysierte die Leistung von 152 Unternehmen im BIST-Industrieindex mit EATWIOS. Çanakçıoğlu (2019) bewertete die finanzielle Leistung von Zementfirmen, die an der Istanbul Börsen gehandelt werden, anhand des integrierten Entropie- und EATWIOS-Ansatzes. Görçün (2019a) analysierte die Stadtbahnssysteme in städtischen Gebieten mit Hilfe eines integrierten Entropie- und EATWOS-Ansatzes. Görçün (2019b) analysierte die Produktivität von Schwarzmeer-Containerhäfen mit Hilfe integrierter Entropie- und EATWOS-Methoden. Görçün (2019c) verwendete integrierte Entropie- und EATWOS-Methoden, um die Logistik- und Transportleistung der zentralasiatischen Turkrepubliken zu analysieren. Bulğurcu (2019) hat die Verkaufsleistung der in BIST indexierten Versicherungsunternehmen für den Fünfjahreszeitraum zwischen 2014 und 2018 mit Hilfe integrierter Entropie- und EATWIOS-Methoden gemessen. Küçükönder und Şişmanoğlu (2020) bewerteten die finanzielle Leistung von Unternehmen im Textil- und Lederindex von BIST unter Verwendung integrierter Entropie- und EATWIOS-Methoden sowie anderer multikriterieller Entscheidungstechniken.

Um die Inputs und die Outputs zu bestimmen, waren die im Folgenden erwähnten Studien besonders hilfreich. Doyle und Green (1991) haben mit der DEA Drucker verglichen. In dieser Studie wurde aber vorher die DEA an einem hypothetischen Beispiel mit den Mikrocomputern erklärt. Die DEA kann verwendet werden, um die Effizienz von jeder Maschine bei der Umwandlung von Inputs (Preis, Stromverbrauch usw.) in Outputs (RAM, Festplattenzugriffszeit usw.) zu bestimmen. Beim hypothetischen Beispiel wurden dann der Preis als Input und die Speicherkapazität und die CPU-Geschwindigkeit als Outputs verwendet. In der Studie wird zusätzlich erwähnt, dass neben dem Preis andere Inputs wie die Lieferzeit, der Fußabdruck (von der Maschine besetzte Fläche) und der Stromverbrauch verwendet werden können. Wie die Inputs und die Outputs aus den Daten bestimmt werden, ist manchmal notwendigerweise subjektiv (Doyle und Green, 1991:632).

In einer anderen Studie haben Doyle und Green (1994) mit der DEA Computer verglichen, um den effizientesten von diesen auszuwählen. Die vier Outputs sind RAM, die Speicherkapazität, die CPU-Geschwindigkeit und die Festplattenzugriffszeit, und der einzige Input ist der Preis (Doyle und Green, 1994:64).

McMullen und Tarasewich (2000) haben die DEA verwendet, um ein Notebook auszuwählen. Dabei wurde der Preis als der einzige Input genommen, da der Entscheidungsträger offensichtlich so wenig wie möglich zahlen möchte. Die Outputs wurden in drei Kategorien (Leistung, Video und Merkmale) unterteilt. Zur Kategorie der Leistung gehören der Prozessortyp, die CPU-Geschwindigkeit, RAM und die Speicherkapazität. Zur Kategorie des Videos gehören die Bildschirmgröße und der Bildschirmtyp. Zur Kategorie der Merkmale gehören die CD-Laufwerk-Geschwindigkeit, die Modemübertragungsrate und die Gewährleistungsfrist. Die Werte dieser

Outputs möchte der Entscheidungsträger so hoch wie möglich haben. Die Gewichte der Notebooks wurden in dieser Studie nicht berücksichtigt. Da aber schwere Notebooks als lästig angesehen werden können, könnte das Gewicht wie der Preis als Input behandelt werden (McMullen und Tarasewich, 2000).

3. METHODE

In dieser Studie wurde die integrierte Entropie-EATWIOS-Methode verwendet, um die Effizienz von Laptops zu berechnen. In 3.1 und 3.2 wird erläutert, wie die Input- und Outputgewichte nach der Entropie-Methode berechnet werden und wie die Effizienzwerte unter Verwendung dieser Gewichte mit EATWIOS erhalten werden.

3.1. Entropie-Methode

Die Schritte zur Berechnung der Input- und Outputgewichte mit der Entropie-Methode sind nachstehend angegeben (Zardari et al., 2015:33; Görçün, 2019a:257-259).

- 1) Sei I die Anzahl der Entscheidungseinheiten (Decision Making Units: DMUs), K die Anzahl der Inputs und J die Anzahl der Outputs. Zunächst werden die Matrizen \underline{X} mit den Inputquantitäten x_{ik} dieser DMUs und \underline{Y} mit den Outputquantitäten y_{ij} dieser DMUs erstellt.

$$\underline{X} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1K} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2K} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{I1} & x_{I2} & \dots & x_{IK} \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$x_{ik} \in \mathbb{R}_{\geq 0} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall k = 1, \dots, K$$

$$\underline{Y} = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1J} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2J} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ y_{I1} & y_{I2} & \dots & y_{IJ} \end{bmatrix} \quad (2)$$

$$y_{ij} \in \mathbb{R}_{\geq 0} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall j = 1, \dots, J$$

- 2) Die Inputquantitäten x_{ik} und die Outputquantitäten y_{ij} werden normalisiert.

$$x_{ik}^* = \frac{x_{ik}}{\sum_{i=1}^I x_{ik}} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall k = 1, \dots, K \quad (3)$$

$$y_{ij}^* = \frac{y_{ij}}{\sum_{i=1}^I y_{ij}} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall j = 1, \dots, J \quad (4)$$

- 3) Für jeden Input und Output wird jeweils ein Entropiewert E_k^+ und E_j^- berechnet.

$$E_k^+ = -\left(\sum_{i=1}^I x_{ik}^* \ln(x_{ik}^*)\right) / \ln(I) \quad \forall k = 1, \dots, K \quad (5)$$

$$E_j^- = -\left(\sum_{i=1}^I y_{ij}^* \ln(y_{ij}^*)\right) / \ln(I) \quad \forall j = 1, \dots, J \quad (6)$$

- 4) Dann werden die Gewichte w_k für jeden Input und v_j für jeden Output berechnet.

$$w_k = \frac{1-E_k^+}{\sum_{k=1}^K (1-E_k^+)} \quad \forall k = 1, \dots, K \quad (7)$$

$$v_j = \frac{1-E_j^-}{\sum_{j=1}^J (1-E_j^-)} \quad \forall j = 1, \dots, J \quad (8)$$

3.2. EATWIOS

Die Schritte von EATWIOS ohne Berücksichtigung von Satisfizierungsgrenzen sind nachstehend aufgeführt (Peters und Zelewski, 2006b:3-10):

- 1) Auch hier werden zuerst die Inputquantitäten x_{ik} und die Outputquantitäten y_{ij} normalisiert, wobei die Normalisierung anders erfolgt als bei der Entropie-Methode. Dann werden die normalisierte Inputmatrix \underline{S} und die normalisierte Outputmatrix \underline{R} gebildet.

$$\exists i \exists k x_{ik} \neq 0: s_{ik} = \frac{x_{ik}}{\sqrt{\sum_{i=1}^I x_{ik}^2}} \quad \begin{array}{l} \forall i = 1, \dots, I \\ \forall k = 1, \dots, K \end{array} \quad (9)$$

$$\forall i = 1, \dots, I \quad \forall k = 1, \dots, K \quad x_{ik} = 0: s_{ik} = 0$$

$$\underline{S} = \begin{bmatrix} s_{11} & s_{12} & \dots & s_{1K} \\ s_{21} & s_{22} & \dots & s_{2K} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ s_{I1} & s_{I2} & \dots & s_{IK} \end{bmatrix} \quad (10)$$

$$s_{ik} \in \mathbb{R}_{\geq 0} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall k = 1, \dots, K$$

$$\exists i \exists j y_{ij} \neq 0: r_{ij} = \frac{y_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^I y_{ij}^2}} \quad \begin{array}{l} \forall i = 1, \dots, I \\ \forall j = 1, \dots, J \end{array} \quad (11)$$

$$\forall i = 1, \dots, I \quad \forall j = 1, \dots, J \quad y_{ij} = 0: r_{ij} = 0$$

$$\underline{R} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1J} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2J} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{I1} & r_{I2} & \dots & r_{IJ} \end{bmatrix} \quad (12)$$

$$r_{ij} \in \mathbb{R}_{\geq 0} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall j = 1, \dots, J$$

- 2) In der normalisierten Inputmatrix \underline{S} wird für jeden Input die minimale normalisierte Inputquantität s_k^* erhalten.

$$s_k^* = \min_i \{s_{ik}\} \quad \forall k = 1, \dots, K \quad (13)$$

Mit s_k^* werden die Abstandsmaße ip_{ik} für die Inputs berechnet.

$$ip_{ik} = 1 + s_{ik} - s_k^* \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall k = 1, \dots, K \quad (14)$$

- 3) In der normalisierten Outputmatrix \underline{R} wird für jeden Output die maximale normalisierte Outputquantität r_j^* erhalten.

$$r_j^* = \max_i \{r_{ij}\} \quad \forall j = 1, \dots, J \quad (15)$$

Mit r_j^* werden die Abstandsmaße op_{ij} für die Outputs berechnet.

$$op_{ij} = 1 - (r_j^* - r_{ij}) \quad \forall i = 1, \dots, I \quad \forall j = 1, \dots, J \quad (16)$$

- 4) Für jede DMU wird der Effizienzwert E_i berechnet.

$$E_i = \frac{\sum_{j=1}^J v_j op_{ij}}{\sum_{k=1}^K w_k ip_{ik}} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (17)$$

Wenn Satisfizierungsgrenzen SG_j für die Outputs festgelegt werden, werden die unten angegebenen Restriktionen für alle Outputs mit einer Satisfizierungsgrenze angewendet (Peters und Zelewski, 2006b:7).

$$\left(\frac{SG_j - y_{ij}}{SG_j}\right) + z_{1.ij} \leq 1 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (18)$$

$$\left(\frac{SG_j - y_{ij}}{SG_j}\right) \cdot z_{2.ij} \geq 0 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (19)$$

$$z_{1.ij}, z_{2.ij} \in \{0,1\} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (20)$$

$$z_{1.ij} + z_{2.ij} = 1 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (21)$$

$$a_{ij} = \frac{y_{ij}}{SG_j} \cdot z_{2.ij} + 1 \cdot z_{1.ij} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (22)$$

Allgemein gilt für die Elemente der normalisierten Outputmatrix \underline{A} (Özbek, 2017b:278):

$$a_{ij} = \begin{cases} \frac{y_{ij}}{SG_j} \cdot z_{2.ij} + 1 \cdot z_{1.ij}, & \text{falls eine Satisfizierungsgrenze } SG_j \text{ festgelegt ist} \\ r_{ij}, & \text{sonst} \end{cases} \quad (23)$$

$$\begin{aligned} \forall i &= 1, \dots, I \\ \forall k &= 1, \dots, K \end{aligned}$$

Für die Outputs mit einer Satisfizierungsgrenze SG_j sind vier Fälle zu berücksichtigen (Peters und Zelewski, 2006b:8):

- Wenn $y_{ij} = 0$, dann $a_{ij} = 0$.
- Wenn $0 < y_{ij} < SG_j$, dann $a_{ij} = \frac{y_{ij}}{SG_j}$.
- Wenn $y_{ij} = SG_j$, dann $a_{ij} = 1$.
- Wenn $y_{ij} > SG_j$, dann $a_{ij} = 1$.

Wenn Satisfizierungsgrenzen SG_k für die Inputs festgelegt werden, werden die unten angegebenen Restriktionen für alle Inputs mit einer Satisfizierungsgrenze angewendet (Peters und Zelewski, 2012:309).

$$\left(\frac{(x_{ik}-SG_k):x_{ik}}{SG_k}\right) + q_{1.ik} \leq 1 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (24)$$

$$\left(\frac{(x_{ik}-SG_k):x_{ik}}{SG_k}\right) \cdot q_{2.ik} \geq 0 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (25)$$

$$q_{1.ik}, q_{2.ik} \in \{0,1\} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (26)$$

$$q_{1.ij} + q_{2.ij} = 1 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (27)$$

$$c_{ik} = \frac{x_{ik}}{SG_k} \cdot q_{2.ik} + 1 \cdot q_{1.ik} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (28)$$

$$x_{ik} > 0 \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (29)$$

$$SG_k \geq \frac{x_{ik}}{x_{ik+1}} \quad \forall i = 1, \dots, I \quad (30)$$

Für die Inputs mit einer Satisfizierungsgrenze sind drei Fälle zu berücksichtigen (Peters und Zelewski, 2012:310-311):

- a) Wenn $0 < x_{ik} < SG_k$, dann $c_{ik} = 1$.
- b) Wenn $x_{ik} = SG_k$, dann $c_{ik} = 1$.
- c) Wenn $x_{ik} > SG_k$, dann $c_{ik} = \frac{x_{ik}}{SG_k}$.

Die modifizierten Inputquantitäten c_{ik} müssen dann normalisiert werden, um die normalisierte Inputmatrix \underline{C}^n zu bilden (Peters und Zelewski, 2012:312; Özbek, 2017b:284):

$$c_{ik}^n = \begin{cases} \frac{c_{ik}}{\sqrt{\sum_{i=1}^I c_{ik}^2}}, & \text{falls eine Satisfizierungsgrenze } SG_k \text{ festgelegt ist} \\ s_{ik}, & \text{sonst} \end{cases} \quad \begin{matrix} \forall i = 1, \dots, I \\ \forall k = 1, \dots, K \end{matrix} \quad (31)$$

Es gibt auch eine Version, bei der die Restriktionen (22) und (28) von Peters und Zelewski (2018) leicht modifiziert wurden.

4. ANWENDUNG

In dieser Studie wurde die Effizienz von neun Laptop-Modellen, die als die besten Laptops fürs Arbeiten von zu Hause auf einer Website identifiziert wurden, mit der integrierten Entropie-EATWIOS-Methode gemessen. Zu diesem Zweck wurden der Preis und das Gewicht als Inputs und RAM, die Speicherkapazität, die getestete Akkulaufzeit und die Bildschirmgröße als Outputs verwendet. Unter Verwendung der Entropie-Methode wurden die Input- und Outputgewichte berechnet, die in EATWIOS verwendet werden sollen. Schließlich wurde unter Verwendung dieser Gewichte ein Effizienzranking von Laptop-Computermodellen erhalten. Die für die Analyse zu verwendenden Daten wurden im Februar 2021 von einer Website abgerufen. Daher war in dieser Studie keine Genehmigung der Ethikkommission erforderlich. Diese Daten sind in Tabelle 1 angegeben.

Tabelle 1: Laptop-Daten für die Analyse

	INPUT 1	INPUT 2	OUTPUT 1	OUTPUT 2	OUTPUT 3	OUTPUT 4
Modelle	Preis (US-Dollar)	Gewicht (Pfund)	RAM (GB)	Speicherkapazität (GB)	Getestete Akkulaufzeit (Stunde)	Bildschirmgröße (Zoll)
M1	2149	4,3	16	512	11	16
M2	2199,99	4,5	16	512	8	15,6
M3	868,83	4,74	8	512	8,5	15,6
M4	1149,99	2,2	16	512	18,5	14
M5	1199	1,7	8	256	10,5	12,3
M6	949,99	2,5	8	512	10	13,3
M7	999,77	4,54	8	1000	6	15,6
M8	488	3,75	8	128	5	15,6
M9	899,99	2,75	8	128	8	13,3

(Freedom251, 2020)

4.1. Berechnung der Input- und Outputgewichte mit der Entropie-Methode

- 1) Die Matrizen \underline{X} mit den Inputquantitäten der DMUs und \underline{Y} mit den Outputquantitäten der DMUs werden erstellt.

$$\underline{X} = \begin{bmatrix} 2149 & 4,3 \\ 2199,99 & 4,5 \\ 868,83 & 4,74 \\ 1149,99 & 2,2 \\ 1199 & 1,7 \\ 949,99 & 2,5 \\ 999,77 & 4,54 \\ 488 & 3,75 \\ 899,99 & 2,75 \end{bmatrix}$$

$$\underline{Y} = \begin{bmatrix} 16 & 512 & 11 & 16 \\ 16 & 512 & 8 & 15,6 \\ 8 & 512 & 8,5 & 15,6 \\ 16 & 512 & 18,5 & 14 \\ 8 & 256 & 10,5 & 12,3 \\ 8 & 512 & 10 & 13,3 \\ 8 & 1000 & 6 & 15,6 \\ 8 & 128 & 5 & 15,6 \\ 8 & 128 & 8 & 13,3 \end{bmatrix}$$

- 2) Die Inputquantitäten x_{ik} und die Outputquantitäten y_{ij} werden normalisiert.

$$\underline{X}^* = \begin{bmatrix} 0,197 & 0,139 \\ 0,202 & 0,145 \\ 0,080 & 0,153 \\ 0,105 & 0,071 \\ 0,110 & 0,055 \\ 0,087 & 0,081 \\ 0,092 & 0,147 \\ 0,045 & 0,121 \\ 0,083 & 0,089 \end{bmatrix}$$

$$\underline{Y}^* = \begin{bmatrix} 0,167 & 0,126 & 0,129 & 0,122 \\ 0,167 & 0,126 & 0,094 & 0,119 \\ 0,083 & 0,126 & 0,099 & 0,119 \\ 0,167 & 0,126 & 0,216 & 0,107 \\ 0,083 & 0,063 & 0,123 & 0,094 \\ 0,083 & 0,126 & 0,117 & 0,101 \\ 0,083 & 0,246 & 0,070 & 0,119 \\ 0,083 & 0,031 & 0,058 & 0,119 \\ 0,083 & 0,031 & 0,094 & 0,101 \end{bmatrix}$$

- 3) Für jeden Input und Output wird jeweils ein Entropiewert E_k^+ und E_j^- berechnet.

$$E_1^+ = 0,956 \text{ und } E_2^+ = 0,976$$

$$E_1^- = 0,973, E_2^- = 0,928, E_3^- = 0,969 \text{ und } E_4^- = 0,998$$

- 4) Dann werden die Gewichte w_k für jeden Input und v_j für jeden Output berechnet.

$$w_1 = 0,643 \text{ und } w_2 = 0,357$$

$$v_1 = 0,204, v_2 = 0,545, v_3 = 0,237 \text{ und } v_4 = 0,014$$

Es ist ersichtlich, dass der Input „Preis“ ein größeres Gewicht hat und die Speicherkapazität das größte Gewicht unter den Outputs hat.

4.2. EATWIOS ohne Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenzen

- 1) Die Matrizen \underline{X} mit den Inputquantitäten der DMUs und \underline{Y} mit den Outputquantitäten der DMUs werden erstellt.

$$\underline{X} = \begin{bmatrix} 2149 & 4,3 \\ 2199,99 & 4,5 \\ 868,83 & 4,74 \\ 1149,99 & 2,2 \\ 1199 & 1,7 \\ 949,99 & 2,5 \\ 999,77 & 4,54 \\ 488 & 3,75 \\ 899,99 & 2,75 \end{bmatrix}$$

$$\underline{Y} = \begin{bmatrix} 16 & 512 & 11 & 16 \\ 16 & 512 & 8 & 15,6 \\ 8 & 512 & 8,5 & 15,6 \\ 16 & 512 & 18,5 & 14 \\ 8 & 256 & 10,5 & 12,3 \\ 8 & 512 & 10 & 13,3 \\ 8 & 1000 & 6 & 15,6 \\ 8 & 128 & 5 & 15,6 \\ 8 & 128 & 8 & 13,3 \end{bmatrix}$$

- 2) Die Inputquantitäten x_{ik} und die Outputquantitäten y_{ij} werden normalisiert. Dann werden die normalisierte Inputmatrix \underline{S} und die normalisierte Outputmatrix \underline{R} gebildet.

$$\underline{S} = \begin{bmatrix} 0,539 & 0,397 \\ 0,551 & 0,415 \\ 0,218 & 0,437 \\ 0,288 & 0,203 \\ 0,300 & 0,157 \\ 0,238 & 0,231 \\ 0,251 & 0,419 \\ 0,122 & 0,346 \\ 0,226 & 0,254 \end{bmatrix}$$

$$\underline{R} = \begin{bmatrix} 0,471 & 0,330 & 0,360 & 0,364 \\ 0,471 & 0,330 & 0,262 & 0,355 \\ 0,236 & 0,330 & 0,278 & 0,355 \\ 0,471 & 0,330 & 0,605 & 0,319 \\ 0,236 & 0,165 & 0,343 & 0,280 \\ 0,236 & 0,330 & 0,327 & 0,303 \\ 0,236 & 0,644 & 0,196 & 0,355 \\ 0,236 & 0,082 & 0,164 & 0,355 \\ 0,236 & 0,082 & 0,262 & 0,303 \end{bmatrix}$$

- 3) In der normalisierten Inputmatrix \underline{S} wird für jeden Input die minimale normalisierte Inputquantität s_k^* erhalten. Nach der Berechnung der Abstandsmaße für die Inputs wird die Matrix \underline{I} erstellt.

$$s_1^* = 0,122 \text{ und } s_2^* = 0,157$$

$$\underline{I} = \begin{bmatrix} 1,416 & 1,240 \\ 1,429 & 1,258 \\ 1,095 & 1,281 \\ 1,166 & 1,046 \\ 1,178 & 1,000 \\ 1,116 & 1,074 \\ 1,128 & 1,262 \\ 1,000 & 1,189 \\ 1,103 & 1,097 \end{bmatrix}$$

- 4) In der normalisierten Outputmatrix \underline{R} wird für jeden Output die maximale normalisierte Outputquantität r_j^* erhalten. Nach der Berechnung der Abstandsmaße für die Outputs wird die Matrix \underline{Q} erstellt.

$$r_1^* = 0,471, r_2^* = 0,644, r_3^* = 0,605 \text{ und } r_4^* = 0,364$$

$$\underline{Q} = \begin{bmatrix} 1,000 & 0,686 & 0,755 & 1,000 \\ 1,000 & 0,686 & 0,657 & 0,991 \\ 0,764 & 0,686 & 0,673 & 0,991 \\ 1,000 & 0,686 & 1,000 & 0,954 \\ 0,764 & 0,521 & 0,738 & 0,916 \\ 0,764 & 0,686 & 0,722 & 0,939 \\ 0,764 & 1,000 & 0,591 & 0,991 \\ 0,764 & 0,438 & 0,558 & 0,991 \\ 0,764 & 0,438 & 0,657 & 0,939 \end{bmatrix}$$

- 5) Die Spalten der Matrizen \underline{I} und \underline{Q} werden mit den jeweiligen Gewichten multipliziert, um die Matrizen \underline{I}^* und \underline{Q}^* zu erhalten. In Tabelle 2 sind die Effizienzwerte von Laptops aufgeführt, die mit EATWIOS ohne Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenzen erhalten wurden.

$$\underline{I}^* = \begin{bmatrix} 0,910 & 0,443 \\ 0,918 & 0,450 \\ 0,704 & 0,458 \\ 0,749 & 0,374 \\ 0,757 & 0,357 \\ 0,717 & 0,384 \\ 0,725 & 0,451 \\ 0,643 & 0,425 \\ 0,709 & 0,392 \end{bmatrix}$$

$$\underline{Q}^* = \begin{bmatrix} 0,204 & 0,374 & 0,179 & 0,014 \\ 0,204 & 0,374 & 0,156 & 0,014 \\ 0,156 & 0,374 & 0,159 & 0,014 \\ 0,204 & 0,374 & 0,237 & 0,013 \\ 0,156 & 0,284 & 0,175 & 0,013 \\ 0,156 & 0,374 & 0,171 & 0,013 \\ 0,156 & 0,545 & 0,140 & 0,014 \\ 0,156 & 0,239 & 0,132 & 0,014 \\ 0,156 & 0,239 & 0,156 & 0,013 \end{bmatrix}$$

Tabelle 2: Mit EATWIOS ohne Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenzen erzielte Effizienzwerte

Effizienzwert	Rang
$E_1 = 0,569$	5
$E_2 = 0,546$	7
$E_3 = 0,605$	4
$E_4 = 0,737$	1
$E_5 = 0,563$	6
$E_6 = 0,648$	3
$E_7 = 0,727$	2
$E_8 = 0,507$	9
$E_9 = 0,512$	8

Gemäß den mit EATWIOS ohne Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenzen erzielten Effizienzwerten in Tabelle 2 ist M4 der effizienteste Laptop, während M8 der am wenigsten effiziente Laptop ist.

4.3. EATWIOS unter Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenze für einen Output

Für den Output „getestete Akkulaufzeit“ wird eine Satisfizierungsgrenze von 10 Stunden festgelegt.

- 1) Die normalisierte Inputmatrix \underline{S} und die normalisierte Outputmatrix werden \underline{A} gebildet.

$$\underline{S} = \begin{bmatrix} 0,539 & 0,397 \\ 0,551 & 0,415 \\ 0,218 & 0,437 \\ 0,288 & 0,203 \\ 0,300 & 0,157 \\ 0,238 & 0,231 \\ 0,251 & 0,419 \\ 0,122 & 0,346 \\ 0,226 & 0,254 \end{bmatrix}$$

$$\underline{A} = \begin{bmatrix} 0,471 & 0,330 & 1,000 & 0,364 \\ 0,471 & 0,330 & 0,800 & 0,355 \\ 0,236 & 0,330 & 0,850 & 0,355 \\ 0,471 & 0,330 & 1,000 & 0,319 \\ 0,236 & 0,165 & 1,000 & 0,280 \\ 0,236 & 0,330 & 1,000 & 0,303 \\ 0,236 & 0,644 & 0,600 & 0,355 \\ 0,236 & 0,082 & 0,500 & 0,355 \\ 0,236 & 0,082 & 0,800 & 0,303 \end{bmatrix}$$

- 2) In der normalisierten Inputmatrix \underline{S} wird für jeden Input die minimale normalisierte Inputquantität s_k^* erhalten. Nach der Berechnung der Abstandsmaße für die Inputs wird die Matrix \underline{I} erstellt.

$$s_1^* = 0,122 \text{ und } s_2^* = 0,157$$

$$\underline{I} = \begin{bmatrix} 1,416 & 1,240 \\ 1,429 & 1,258 \\ 1,095 & 1,281 \\ 1,166 & 1,046 \\ 1,178 & 1,000 \\ 1,116 & 1,074 \\ 1,128 & 1,262 \\ 1,000 & 1,189 \\ 1,103 & 1,097 \end{bmatrix}$$

- 3) In der normalisierten Outputmatrix \underline{A} wird für jeden Output die maximale normalisierte Outputquantität a_j^* erhalten. Nach der Berechnung der Abstandsmaße für die Outputs wird die Matrix \underline{O} erstellt.

$$a_1^* = r_1^* = 0,471, a_2^* = r_2^* = 0,644, a_3^* = 1,000 \text{ und } a_4^* = r_4^* = 0,364$$

$$\underline{Q} = \begin{bmatrix} 1,000 & 0,686 & 1,000 & 1,000 \\ 1,000 & 0,686 & 0,800 & 0,991 \\ 0,764 & 0,686 & 0,850 & 0,991 \\ 1,000 & 0,686 & 1,000 & 0,954 \\ 0,764 & 0,521 & 1,000 & 0,916 \\ 0,764 & 0,686 & 1,000 & 0,939 \\ 0,764 & 1,000 & 0,600 & 0,991 \\ 0,764 & 0,438 & 0,500 & 0,991 \\ 0,764 & 0,438 & 0,800 & 0,939 \end{bmatrix}$$

- 4) Die Spalten der Matrizen \underline{I} und \underline{Q} werden mit den jeweiligen Gewichten multipliziert, um die Matrizen \underline{I}^* und \underline{Q}^* zu erhalten. In Tabelle 2 sind die Effizienzwerte von Laptops aufgeführt, die durch EATWIOS unter Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenze für den Output „getestete Akkulaufzeit“ erhalten wurden.

$$\underline{I}^* = \begin{bmatrix} 0,910 & 0,443 \\ 0,918 & 0,450 \\ 0,704 & 0,458 \\ 0,749 & 0,374 \\ 0,757 & 0,357 \\ 0,717 & 0,384 \\ 0,725 & 0,451 \\ 0,643 & 0,425 \\ 0,709 & 0,392 \end{bmatrix}$$

$$\underline{Q}^* = \begin{bmatrix} 0,204 & 0,374 & 0,237 & 0,014 \\ 0,204 & 0,374 & 0,190 & 0,014 \\ 0,156 & 0,374 & 0,201 & 0,014 \\ 0,204 & 0,374 & 0,237 & 0,013 \\ 0,156 & 0,284 & 0,237 & 0,013 \\ 0,156 & 0,374 & 0,237 & 0,013 \\ 0,156 & 0,545 & 0,142 & 0,014 \\ 0,156 & 0,239 & 0,118 & 0,014 \\ 0,156 & 0,239 & 0,190 & 0,013 \end{bmatrix}$$

Tabelle 3: Durch EATWIOS unter Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenze für den Output „getestete Akkulaufzeit“ erzielte Effizienzwerte

Effizienzwert	Rang
$E_1 = 0,612$	6
$E_2 = 0,571$	7
$E_3 = 0,641$	4
$E_4 = 0,737$	1
$E_5 = 0,619$	5
$E_6 = 0,708$	3
$E_7 = 0,729$	2
$E_8 = 0,494$	9
$E_9 = 0,543$	8

Gemäß den durch EATWIOS mit einer Satisfizierungsgrenze von 10 Stunden für den Output „getestete Akkulaufzeit“ erzielten Effizienzwerten in Tabelle 3 ist M4 der effizienteste Laptop, während M8 der am wenigsten effiziente Laptop ist.

4.4. EATWIOS unter Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenze für einen Input

Für den Input „Preis“ wird eine Satisfizierungsgrenze von 1000 US-Dollar festgelegt.

- 1) Die normalisierte Inputmatrix \underline{C}^n und die normalisierte Outputmatrix \underline{R} werden gebildet.

$$\underline{C}^n = \begin{bmatrix} 0,518 & 0,397 \\ 0,530 & 0,415 \\ 0,241 & 0,437 \\ 0,277 & 0,203 \\ 0,289 & 0,157 \\ 0,241 & 0,231 \\ 0,241 & 0,419 \\ 0,241 & 0,346 \\ 0,241 & 0,254 \end{bmatrix}$$

$$\underline{R} = \begin{bmatrix} 0,471 & 0,330 & 0,360 & 0,364 \\ 0,471 & 0,330 & 0,262 & 0,355 \\ 0,236 & 0,330 & 0,278 & 0,355 \\ 0,471 & 0,330 & 0,605 & 0,319 \\ 0,236 & 0,165 & 0,343 & 0,280 \\ 0,236 & 0,330 & 0,327 & 0,303 \\ 0,236 & 0,644 & 0,196 & 0,355 \\ 0,236 & 0,082 & 0,164 & 0,355 \\ 0,236 & 0,082 & 0,262 & 0,303 \end{bmatrix}$$

- 2) In der normalisierten Inputmatrix \underline{C}^n wird für jeden Input die minimale normalisierte Inputquantität c_k^{n*} erhalten. Nach der Berechnung der Abstandsmaße für die Inputs wird die Matrix \underline{I} erstellt.

$$c_1^{n*} = 0,241 \text{ und } c_2^{n*} = 0,157$$

$$\underline{I} = \begin{bmatrix} 1,277 & 1,240 \\ 1,289 & 1,258 \\ 1,000 & 1,281 \\ 1,036 & 1,046 \\ 1,048 & 1,000 \\ 1,000 & 1,074 \\ 1,000 & 1,262 \\ 1,000 & 1,189 \\ 1,000 & 1,097 \end{bmatrix}$$

- 3) In der normalisierten Outputmatrix \underline{R} wird für jeden Output die maximale normalisierte Outputquantität r_j^* erhalten. Nach der Berechnung der Abstandsmaße für die Outputs wird die Matrix \underline{Q} erstellt.

$$r_1^* = 0,471, r_2^* = 0,644, r_3^* = 0,605 \text{ und } r_4^* = 0,364$$

$$\underline{Q} = \begin{bmatrix} 1,000 & 0,686 & 0,755 & 1,000 \\ 1,000 & 0,686 & 0,657 & 0,991 \\ 0,764 & 0,686 & 0,673 & 0,991 \\ 1,000 & 0,686 & 1,000 & 0,954 \\ 0,764 & 0,521 & 0,738 & 0,916 \\ 0,764 & 0,686 & 0,722 & 0,939 \\ 0,764 & 1,000 & 0,591 & 0,991 \\ 0,764 & 0,438 & 0,558 & 0,991 \\ 0,764 & 0,438 & 0,657 & 0,939 \end{bmatrix}$$

- 4) Die Spalten der Matrizen \underline{I} und \underline{Q} werden mit den jeweiligen Gewichten multipliziert, um die Matrizen \underline{I}^* und \underline{Q}^* zu erhalten. In Tabelle 4 sind die Effizienzwerte von Laptops aufgeführt, die durch EATWIOS unter Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenze für den Input „Preis“ erhalten wurden.

$$\underline{I}^* = \begin{bmatrix} 0,820 & 0,443 \\ 0,828 & 0,450 \\ 0,643 & 0,458 \\ 0,666 & 0,374 \\ 0,673 & 0,357 \\ 0,643 & 0,384 \\ 0,643 & 0,451 \\ 0,643 & 0,425 \\ 0,643 & 0,392 \end{bmatrix}$$

$$\underline{Q}^* = \begin{bmatrix} 0,204 & 0,374 & 0,179 & 0,014 \\ 0,204 & 0,374 & 0,156 & 0,014 \\ 0,156 & 0,374 & 0,159 & 0,014 \\ 0,204 & 0,374 & 0,237 & 0,013 \\ 0,156 & 0,284 & 0,175 & 0,013 \\ 0,156 & 0,374 & 0,171 & 0,013 \\ 0,156 & 0,545 & 0,140 & 0,014 \\ 0,156 & 0,239 & 0,132 & 0,014 \\ 0,156 & 0,239 & 0,156 & 0,013 \end{bmatrix}$$

Tabelle 4: Durch EATWIOS unter Berücksichtigung der Satisfizierungsgrenze für den Input „Preis“ erzielte Effizienzwerte

Effizienzwert	Rang
$E_1 = 0,610$	5
$E_2 = 0,584$	7
$E_3 = 0,639$	4
$E_4 = 0,796$	1
$E_5 = 0,609$	6
$E_6 = 0,695$	3
$E_7 = 0,782$	2
$E_8 = 0,507$	9
$E_9 = 0,545$	8

Gemäß den durch EATWIOS mit einer Satisfizierungsgrenze von 1000 US-Dollar für den Input „Preis“ erzielten Effizienzwerten in Tabelle 4 ist M4 der effizienteste Laptop, während M8 der am wenigsten effiziente Laptop ist.

5. FAZIT

Die Auswahl von Computern ist in letzter Zeit ein wichtiges Thema geworden, da aufgrund der Pandemie immer mehr von zu Hause aus gearbeitet wird. Es ist zu erwähnen, dass Laptops sehr beliebt sind, da sie überall hin mitgenommen werden können. Bei der Auswahl eines Laptops müssen jedoch die technischen Daten beachtet werden. In dieser Studie wurde die Effizienz von neun Laptops mit der integrierten Entropie-EATWIOS-Methode gemessen, um Menschen, die einen Laptop kaufen möchten, bei ihrer Wahl zu helfen. Die Daten stammen von einer Website, wo die besten Laptops fürs Arbeiten von zu Hause aus aufgelistet sind. In der Analyse wurden der Preis und das Gewicht als Inputs und RAM, die Speicherkapazität, die getestete Akkulaufzeit und die Bildschirmgröße als Outputs verwendet. Zunächst wurden die in EATWIOS zu verwendenden Input- und Outputgewichte unter Anwendung der Entropie-Methode berechnet. Die Ergebnisse zeigen, dass der Input „Preis“ ein größeres Gewicht hat als der Input „Gewicht“. Bei den Outputs hat die Speicherkapazität das größte Gewicht. Der Speicherkapazität folgen die getestete Akkulaufzeit, RAM und die Bildschirmgröße. Die berechneten Input- und Outputgewichte wurden dann bei der Analyse von drei verschiedenen Fällen verwendet. Im ersten Fall wurde für die Inputs und Outputs keine Satisfizierungsgrenze ermittelt. Im zweiten Fall wurde eine Satisfizierungsgrenze von 10 Stunden für den Output „getestete Akkulaufzeit“ eingestellt. Im dritten Fall wurde eine Satisfizierungsgrenze von 1000 US-Dollar für den Input „Preis“ festgelegt. Für alle drei Fälle wurden ziemlich ähnliche Effizienzrankings erhalten. In allen drei Fällen ist M4 der effizienteste Laptop. Dieses Ergebnis ist nicht überraschend, da M4 im Vergleich zu anderen Laptops relativ höhere Outputquantitäten mit relativ niedrigeren Inputquantitäten zu haben scheint. Umgekehrt war M8 in allen drei Fällen der am wenigsten effiziente Laptop. Obwohl der Preis für M8 niedrig ist, ist M8 relativ schwer. Darüber hinaus sind die Speicherkapazität und die getestete Akkulaufzeit von M8 sehr gering. Deshalb hat M8 in allen drei Fällen den niedrigsten Rang. In Bezug auf die drei erzielten Effizienzrankings gibt es keinen bzw. geringfügige Unterschiede in den Rängen anderer Laptops.

EATWIOS kann einfach mit MS Excel angewendet werden. Wie in der Studie gezeigt, macht die Festlegung der Satisfizierungsgrenzen für die Inputs und die Outputs diese Methode attraktiv. Die Analyse kann jedoch ohne Bestimmung einer Satisfizierungsgrenze durchgeführt werden. In zukünftigen Studien können die mit anderen Methoden erhaltenen Effizienzrankings mit den in dieser Studie erhaltenen Effizienzrankings verglichen werden. Zusätzlich können die in der Analyse zu verwendenden Gewichte für die Inputs und die Outputs mit verschiedenen Methoden berechnet werden. Unter Verwendung dieser mit verschiedenen Methoden berechneten Gewichte für die Inputs und die Outputs können verschiedene Effizienzrankings durch andere Methoden oder erneut durch EATWIOS erhalten werden. Dabei können natürlich auch unterschiedliche Satisfizierungsgrenzen festgelegt werden. Diese Effizienzrankings können mit den in dieser Studie erhaltenen Effizienzrankings verglichen werden.

LITERATUR

Bansal, A., Singh, R. K., Issar, S. und Varkey, J. (2014). Evaluation of vendors ranking by EATWOS approach. *Journal of Advances in Management Research*, 11(3), 290-311.

Bulgurcu, B. (2019). Sales Operation Evaluation of Insurance Companies: A Novel Integrated Model based on Entropy-EATWIOS. In *Contemporary Challenges in Business and Life Sciences*, IJOPEC Publication. 25-37.

Charnes, A., Cooper, W. W. und Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European journal of operational research*, 2(6), 429-444.

- Cooper, W. W., Huang, Z. und Li, S. X. (1996). Satisficing DEA models under chance constraints. *Annals of operations research*, 66(4), 279-295.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. und Tone, K. (2006). *Introduction to data envelopment analysis and its uses: with DEA-solver software and references*. Springer Science & Business Media.
- Çanakçıoğlu, M. (2019). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Çimento Firmalarının Entropi-Eatwios Bütünleşik Yaklaşımı İle Finansal Performanslarının Değerlendirmesi. *Journal of Yasar University*, 14(56), 407-421.
- Doyle, J. R., und Green, R. H. (1991). Comparing products using data envelopment analysis. *Omega*, 19(6), 631-638.
- Doyle, J., und Green, R. (1994). Strategic choice and data envelopment analysis: comparing computers across many attributes. *Journal of Information Technology*, 9(1), 61-69.
- Erpolat, S. und Cinemre, N. (2011). Notebook seçiminde hibrit bir yaklaşım: analitik hiyerarşi yöntemine dayalı veri zarflama analizi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 40(2), 207-225.
- Freedom251 (2020). 10 Best Laptops For Working From Home in 2021 [Approved by Remote Workers], abgerufen am 21.02.2021 von <https://freedom251.com/best-laptops-for-working-from-home/>.
- Görçün, Ö. F. (2019a). Kentsel Lojistikte Kullanılan Hafif Raylı Sistem Hatlarının Entegre Entropi ve EATWOS Yöntemleri Kullanılarak Analizi. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 254-267.
- Görçün, Ö. F. (2019b). Entegre Entropi ve Eatwos Yöntemleri Kullanılarak Karadeniz Konteyner Limanlarının Verimlilik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(3), 811-830.
- Görçün, Ö. F. (2019c). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Lojistik ve Taşımacılık Performansları ve Verimliliklerinin Analizi İçin Hibrid Bir Çok Kriterli Karar Verme Modeli. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2775-2798.
- Kumar, N., Singh, A. Verma, A. und Sonal, T. (2016). Measuring Efficiency of IPL Players Using EATWOS. *International Journal of Advanced Production and Industrial Engineering*, 1(2), 13-16.
- Küçükönder, Ü. H. und Şişmanoğlu, Ü. E. (2020). BIST Tekstil, Deri Endeksindeki İşletmelerin Finansal Performansları için ÇKKV Yöntemlerine Dayalı Alternatif Bir Değerlendirme Çerçevesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 30(159), 91-127.
- Lin, C. H., und Liao, D. Y. (2006). A data envelopment analysis approach for performance evaluation of IT products. In *2006 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics* (Vol. 5, 3772-3777). IEEE.
- McMullen, P. R., und Tarasewich, P. (2000). Selection of notebook personal computers using data envelopment analysis. *The Southern Business and Economic Journal*, 23(3), 200-214.
- Özbek, A. (2015a). Analysis of Private Pension Companies in Turkey by EATWOS. *European Journal of Business and Management*, 7(26), 31-43.
- Özbek, A. (2015b). Efficiency Analysis of Non-Governmental Organizations Based in Turkey. *International Business Research*, 8(9), 95-104.
- Özbek, A. (2015c). Efficiency Analysis of the Turkish Red Crescent between 2012 and 2014. *International Journal of Economics and Finance*, 7(9), 322-334.

- Özbek, A. (2016). Efficiency Analysis of Gold Mining Companies through Financial Statements. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(10), 273-290.
- Özbek, A. (2017a). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleriyle Hayırsever Kuruluşlarında Verimlilik Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 99-114.
- Özbek, A. (2017b). *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özdağoğlu, A. (2018). BIST Sınai İşletmelerinin Gri Entropi-EATWIOS Bütünleşik Yaklaşımı ile Performans Değerlendirilmesi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 19(2), 271-299.
- Peaw, T. L., and Mustafa, A. (2006). Incorporating AHP in DEA Analysis for Smartphone Comparison. In *Proceedings of the 2nd IMT-GT Regional Conference on Mathematics, Statistics and Applications Universiti Sains Malaysia, Penang*.
- Peters, M., und Zelewski, S. (2006a). *Effizienz-Analyse unter Berücksichtigung von Satisfizierungsgrenzen für Outputs: die Effizienz-Analysetechnik EATWOS*. Inst. für Produktion und Industrielles Informationsmanagement, Univ. Duisburg-Essen, Campus Essen.
- Peters, M. L. und Zelewski, S. (2006b). Efficiency analysis under consideration of satisficing levels for output quantities. In *Proceedings of the 17th Annual Conference of the Production and Operations Management Society (POMS) (Vol. 28, No. 1.05)*.
- Peters, M. L. und Zelewski, S. (2007). Effizienz-Analyse mit EATWOS – Eine Anwendung auf Wärmebehandlungsöfen. *Controlling*, 19(2):75–81.
- Peters, M. L., Zelewski, S. und Bruns, A. S. (2012). Extended Version of EATWOS concerning Satisficing Levels for Input Quantities. *Pioneering supply chain design—a comprehensive insight into emerging trends, technologies and applications. Lohmar–Köln: Eul Verlag*.303-318.
- Peters, M. L. und Zelewski, S. (2016). Chancen und Risiken von Satisfizierungsgrenzen in Effizienzanalysen aus Perspektive nachhaltiger Entwicklung. In *Sustainability Management Forum*, 24(2-3), 195-199.
- Peters, M. L. und Zelewski, S. (2018). Some thoughts on operationalizing the concept of sufficiency in efficiency analysis. *International Journal of Management and Sustainability*, 7(1), 63-71.
- Zardari, N. H., Ahmed, K., Shirazi, S. M. und Yusop, Z. B. (2015). *Weighting Methods and their Effects on Multi-Criteria Decision Making Model Outcomes in Water Resources Management*, Springer.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Computers have become an indispensable part of life in today's world where digitalization is gaining importance. Especially in recent times, pandemic conditions have forced people to work from home and most people have to run their work on computers. In this study, the efficiency of nine laptop computers identified as the best laptops for working from home at a website was measured with integrated entropy-EATWIOS method (Efficiency Analysis Technique with Input and Output Satisficing) to help people with their choice who want to buy a laptop.

Methodology

In the study, the efficiency of nine laptop models identified as the best laptops for working from home at a website was measured with integrated entropy-EATWIOS method. For this purpose, price and weight were taken as inputs and RAM, storage capacity, tested battery life and screen size were taken as outputs. First, input and output weights to be used in EATWIOS were calculated by using entropy method. Then three cases were considered. In the first case, no satisficing level was determined for inputs and outputs. In the second case, a satisficing level was set for the tested battery life output. In the third case, a satisficing level was set for the price input. The efficiency ranking of laptop computers was obtained for all three cases.

Findings

First, weights for inputs and outputs were calculated separately according to the entropy method. The weights were found as 0.643 for price input and 0.357 for weight input. As for the outputs, the weight was found to be 0.204 for RAM, 0.545 for storage capacity, 0.237 for tested battery life and 0.014 for screen size. Accordingly, it is seen that the price input is more important than the weight input. Storage capacity has the largest weight among outputs. The storage capacity is followed by the tested battery life, RAM and screen size, respectively.

These weights were later used in EATWIOS. As mentioned above, in the first case, no satisficing level was determined for inputs and outputs. While the M4 model was the most effective laptop model with an efficiency score of 0.737, M8 was the least efficient laptop model with an efficiency score of 0.507. In the second case, a satisficing level of 10 hours was set for the tested battery life output. While the M4 model was the most effective laptop model with an efficiency score of 0.737, M8 was the least efficient laptop model with an efficiency score of 0.494. In the third case, a satisficing level of 1000 US dollar was determined for the price input. While the M4 model was the most effective laptop model with an efficiency score of 0.796, M8 was the least efficient laptop model with an efficiency score of 0.507.

Conclusion and Discussion

Computer selection has become an important issue today, when working from home is increasing due to the pandemic. It should be noted right away that laptop computers are very popular as they can be carried anywhere. However, when selecting a laptop computer it is necessary to pay attention to the specifications. In this study, the efficiency of nine laptop computers was measured with integrated entropy-EATWIOS method to help people with their choice who want to buy a laptop. The data come from a website that lists the best laptops for working from home. In the analysis, price and weight were taken as inputs and RAM, storage capacity, tested battery life and screen size were taken as outputs. First, input and output weights to be used in EATWIOS were calculated by using entropy method. The results show that the price input has a greater weight than the weight input. As for the outputs, the storage capacity has the greatest weight. The storage capacity is followed by the tested battery life, RAM and the screen size, respectively. The calculated input and output weights were then used in the analysis of three different cases. In the first case, no satisficing level was determined for inputs and outputs. In the second case, a satisficing level of 10 hours was set for the tested battery life output. In the third case, a satisficing level of 1000 US dollar is set for the price input. Quite similar efficiency rankings were obtained for all three cases. In all three cases, M4 emerges as the most efficient laptop computer. This result is not surprising because

M4 appears to have relatively higher output values with relatively lower input values when compared to other laptop computers. Conversely, M8 was the least efficient laptop computer in all three cases. Although the price of M8 is low, it is relatively heavy. In addition, the storage capacity and the tested battery life of M8 are very low. This is why M8 has the lowest rank in all three cases. With regard to the three efficiency rankings achieved, there are no or slight differences in the ranks of other laptops.

EATWIOS can be applied easily by using MS Excel. As shown in the study, setting satisficing levels for inputs and outputs makes this method attractive. However, analysis can be done without determining any satisficing level. In future studies, efficiency rankings obtained by using other methods can be compared with the efficiency rankings obtained in this study. In addition, the input and output weights to be used in the analysis can be calculated with different methods. Using these input and output weights, various efficiency rankings can be obtained by other methods or again by EATWIOS. Different satisficing levels can also be set. These efficiency rankings can be compared with the efficiency rankings obtained in this study.

ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMENİN BİR ÖNCÜLÜ OLARAK ÖRGÜT KÜLTÜRÜ: HAVACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Araştırma Makalesi / Research Article

Yalım, F. ve Mızrak K. C. (2021). Örgütsel Özdeşleşmenin Bir Öncülü Olarak Örgüt Kültürü: Havacılık Sektörüne Yönelik Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 737-759.

Geliş Tarihi: 05.02.2021

Kabul Tarihi: 18.06.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doç. Dr. Funda YALIM

Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

funda.yalim@nisantasi.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-0940-8868

Dr. Öğr. Üyesi Kağan Cenk MIZRAK

Uşak Üniversitesi, Sivil Havacılık Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü

Kağan.mizrak@usak.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-4447-2144

ÖZ

Günümüzde tüm örgütler amaçlarına ulaşmak için çalıştıkları kurumu benimseyen, kendini o kurumun üyesi olarak gören, örgütsel özdeşleşme düzeyi yüksek iş görenlere sahip olmanın önemini anlamış durumdadır. Bu özdeşleşme örgütün başarısı için önem taşımakta ve örgüt için birçok olumlu çıktıyı da beraberinde getirmektedir. Örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisi olduğu düşünülen birçok bireysel ve örgütsel unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri örgüt kültürüdür. Bu araştırmanın amacı örneklem kapsamındaki kabin görevlilerinin (n=405) örgüt kültürü algılarını ve örgütsel özdeşleşme düzeylerini belirlemek ve örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını saptamaktır. Araştırmanın alt amaçları arasında örgüt kültürü algısının ve örgütsel özdeşleşme düzeyinin demografik faktörlere göre değişip değişmediğini incelemek yer almaktadır. Araştırma, nicel araştırma desenlerinden betimsel ve ilişkisel tarama desenine göre yürütülmüş ve veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Veriler SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında t testi, ANOVA testi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmış, örgüt kültürü algısı ve örgütsel özdeşleşme düzeyi arasında pozitif yönde doğrusal bir ilişki olduğu ve örgütsel özdeşleşme düzeyinin cinsiyet değişkenine göre ve örgüt kültürü algısının da çalışma süresine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, özdeşleşme, örgütsel özdeşleşme.

ORGANIZATIONAL CULTURE AS A PIONEER OF ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION: A RESEARCH ON AVIATION SECTOR

ABSTRACT

Today, all organizations have understood the importance of having employees with a high level of organizational identification, who adopt the institution they work for in order to achieve their goals, who see themselves as members of that institution. This identification is important for the success of the organization and brings many positive outcomes for the organization. There are many individual and organizational factors that are thought to have an impact on organizational identification. One of them is organizational culture. The aim of this study is to determine the organizational culture perceptions and organizational identification levels of cabin crew members (n = 405) within the scope of the sample and to determine whether there is a significant relationship between organizational culture and organizational identification. Among the sub-objectives of the research is to examine whether the perception of organizational culture and the level of organizational identification vary based on demographic factors. The research has been carried out according to the descriptive and relational survey design, one of the quantitative research designs, and the data have been collected by survey method. The data have been analysed with SPSS 22.0 program. Within the scope of the study, t test, ANOVA test, correlation and regression analysis have been performed. As a result, it has been determined that there is a positive linear relationship between the perception of organizational culture and the level of

organizational identification. Furthermore, the findings suggest that the level of organizational identification differs according to the gender variable and the perception of organizational culture varies based on the duration of the study.

Key words: Organizational culture, Organizational identification, identification.

1. GİRİŞ

Örgüt kültürü örgütte çalışanlar ve örgütün bütünü için önemli bir unsurdur. Kısaca örgütte çalışanlar tarafından paylaşılan değerlerin bütünü olarak tanımlanabilecek örgüt kültürü, örgütün kurucuları ile şekillenmeye başlamaktadır. Örgüt kültürü somut ve soyut birçok ögeye sahiptir. Bu öğeler örgüt kültürünün yapılanmasında ve aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Öksüz ve Vural, 2016). Örgüt kültürünün günümüzde hem çalışanlar hem de örgütün bütünü açısından birçok fayda sağladığı yapılan araştırmalarla da ortaya konmuş yadsınamaz bir gerçektir. Bu yararlar arasında örgüt kültürünün çalışanlar için bir yol haritası olması, çalışanların motivasyonunun ve performansını artırması, örgütsel bağlılığa ve örgütsel bütünleşmeye katkı sağlaması, örgütün verimliliğini artırması gelmektedir (Özkutucu, 2019). Ashfort ve Mael (1989) tarafından örgütsel özdeşleşme “Bireyin örgütü ile birlik olması, kendini o grubun üyesi olarak tanımlaması, kendini oraya ait hissetmesi ve onun başarı ve başarısızlıklardan kendine pay çıkarması” olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin çalıştıkları örgütle bütünleşmeleri günümüz yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren kurumlar için kuşkusuz önemli bir unsurdur. Örgütsel özdeşleşmenin bireysel anlamda çalışanlarda iş tatmini, işe uyum, örgüte yönelik olumlu tutum ve davranışları artırdığı (Polat, 2009) örgütsel anlamda ise örgütsel vatandaşlık davranışı, verimlilik ve örgütsel bağlılık üzerinde olumlu etkilerinin olduğu konuya yönelik yapılan çalışmalarda ifade edilmiştir. Bunlardan biri Polat ve Meyda (2011) tarafından yapılan çalışmadır. Çalışma kapsamında yürütülen araştırmada bireylerin örgütle özdeşleşme düzeyi arttıkça örgütsel bağlılıklarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Tokgöz ve Seymen (2013) tarafından yapılan araştırmada ise örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla örgütlerin söz konusu bu olumlu çıktılar elde edebilmek için örgütsel özdeşleşmeyi sağlayan unsurları bilmelerinde fayda bulunmaktadır. Konuya yönelik yapılan çalışmalarda örgütsel özdeşleşmenin oluşmasını sağlayan değişik unsurlar ortaya konmuştur. Mael ve Ashforth (1992) çalışmalarında örgütsel özdeşleşmeyi oluşturan faktörleri örgütsel öncüller ve bireysel öncüller olarak iki ana kategoriye ayırmıştır. Örgütsel öncüller kapsamında örgütsel ayırt edicilik, kuruma yönelik prestij ve örgütler arası ve içi rekabet bulunmaktadır. Bireysel öncüller kapsamında ise örgütteki görev süresi, örgütte memnuniyet, bireysel faktörler, üyeliğin güncelliği, akıl hocasının varlığı, duygusallık ve üye olunmuş benzer örgüt sayısı yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında örgüt kültürünün örgütsel özdeşleşmenin bir öncülü olduğu varsayımından yola çıkılmış ve örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Örgüt Kültürü

Örgüt kültürüne yönelik çalışmalar uzun yıllara dayanmaktadır. İlk defa 1951 yılında “*The Changing Culture of a Factory*” adlı kitabında Elliott Jaques tarafından tanımlanan (Denison vd., 2014: 146) ve literatüre giren örgüt kültürüne yönelik çalışmalar 1980’lerden sonra artmış ve konuya yönelik birçok kitap yayınlanmıştır. Bunlar arasında Peters ve Waterman (1984), Deal ve Kennedy (1982) ve Ouchi (1981) tarafından yazılan kitaplar bulunmaktadır. Örgüt teorisyenleri çalışmalarında örgütlerin de insanlar gibi kişilikleri olduğunu sıklıkla ifade etmişlerdir (Lunenburg ve Ornstein, 2011: 54-55). Örgüt kültürü araştırmacılar tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin Cremer (1993) örgüt kültürünü “Örgüt üyeleri arasındaki iletişimde dile getirilmemiş bir kod” olarak tanımlarken, O’Reilly ve Chatman (1996) ise örgüt kültürünü “Örgüt içinde koordinasyona yardım eden kurallar bütünü ve örgüt üyeleri tarafından paylaşılan normlar ve değerler bütünü” olarak tanımlamışlardır (Guiso vd., 2015: 61-62). Örgüt kültürüne yönelik önemli araştırmacılar olan Edgar Schein ise (1983) örgüt kültürünü “Örgütün dış çevreye adaptasyonu ve iç bütünleşmesi sırasında keşfettiği ve iyi sonuç verdiği için geçerli kabul ettiği, bu sebeple de bunları anlamada,

düşünmede ve hissetmede en doğru yol olarak yeni üyelere öğretilmesi gereken temel varsayımlar modeli” olarak tanımlamıştır (Çetin, 2020: 11). Edgar Schein’in örgüt kültürü tanımı dünya çapında yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Alandaki tüm araştırmacılar örgüt kültürünün temelinde çalışanlar tarafından kabul edilmiş değerler, inanışlar ve varsayımların olduğunu ve örgüt kültürünün çalışanların davranışlara yön veren bir unsur olduğunu kabul etmektedir (Denison vd., 2014: 146).

Örgüt kültürünün unsurları Edgar Schein 3 seviyede ele almaktadır: Schein’e göre birinci seviyedeki yapay olgular (artifact), tanıdık olmayan bir kültüre girildiği zaman görülebilen, duyulabilen, hissedilen ve gözlemlenebilir unsurlardır. Yapay unsurlar örgütün mimarisi, örgütte çalışanların giyim tarzı, davranış biçimleri, teknoloji, örgütte kullanılan dil, örgütle ilgili hikayeler, törenler ve semboller gibi somut unsurları içermektedir. İkinci seviyede yer alan örgüt üyeleri tarafından paylaşılan ve gözlemlenemeyen yargılardan oluşan değerler (values) ve inanışlar, örgütün misyonundan, iletişim biçiminden, ideallerinden, amaçlarından, değerlerinden ve düşüncelerinden anlaşılmakta, rasyonel hale getirilmekte ve kamuya açıklanan değerlerde, tanıtım ve reklam mesajlarında yer almaktadır. Üçüncü seviyede yer alan ve örgüt kültürünün temelini oluşturan varsayımlar (assumptions) ise insanların zihninde yer etmiş olan, davranışlarını, algılarını, düşüncelerini ve duyguları belirleyen yazılı olmayan, gözlemlenemeyen kanıksanmış unsurlardır (Schein, 2010: 24; Shanafelt vd., 2019: 1557). Örgüt kültürü, örgütlerin içsel işleyişini ve düzenini sağladığı gibi örgütlerin çevreleriyle nasıl bir bütün oluşturduğunu göstermeyi sağlamaktadır (Keskin vd., 2016: 5). Örgüt kültürü birçok fonksiyonu yerine getirmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir (Eren, 2020: 166; Güney, 2020: 190-191; Özkalp ve Kirel, 2018: 174):

- Örgüt kültürü kontrol ve koordinasyon örgüt içerisinde sağlar.
- Çalışanların sosyalleşmesine katkı sağlar.
- Örgüt üyeleri için bir kimlik oluşturur, çalışanların örgütle bütünleşmesine yardımcı olur.
- Sorunları çözme noktasında bir rehber olur. Belirsizlikleri en aza indirir.
- Örgüt içi dayanışma ve bütünleşmeyi sağlar, çalışanların bağlılığını ve motivasyonu artırır.
- Samimi bir örgütsel iklim oluşumu sağlayarak çalışanların etkinliğini ve verimliliğini artırır.
- Örgütün amaçlarının, stratejilerinin ve politikalarının oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.
- Örgütlere rekabet avantajı sağlar.
- Bir örgütü diğerinden ayırma işlevini yürütür.
- Örgüt yapısını biçimlendirir, örgütün hayatta kalma ve çevresine uyumunda karşılaşılan sorunlar için yol gösterici olur.

Literatürde araştırmacılar tarafından örgüt kültürünün ve onu oluşturan boyutların açıklanmasına yönelik birçok model ortaya konmuştur. Peters ve Watermann (1982), Deal ve Kennedy (1983), Schein (1985) vb. Günümüzde genel bir örgüt kültürü üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır (Fey ve Denison, 1998: 8). Bu çalışmada örgüt kültürü Denison and Mishra Örgüt Kültürü Modeli üzerinden ele alınacaktır.

Denison ve Mishra (1995)’in “*Toward a Theory of Organizational Culture and Effectiveness*” adlı çalışmalarında ortaya koydukları örgüt kültürü modelinde 4 ana özellik yer almaktadır. Bu özellikler birbirleriyle bağlantılı olan 2 çalışmada incelenmiştir. Bunlardan birincisi araştırmacıların örgütlere yönelik özelliklerin belirlenmesi amacıyla 5 şirketin icra kurulu başkanları ile birlikte yürüttükleri kantitatif çalışmadır. İkincisi ise belirledikleri bu özelliklerin icra kurulu başkanları tarafından nasıl algılandığını ortaya koymak ve bu özelliklerin etkililiğin subjektif ve objektif ölçümleri ile olan ilişkisini belirlemek üzere 764 organizasyon üzerinde yürüttükleri kalitatif bir çalışmadır (Denison ve Mishra, 1995: 204). Denison ve Mishra (1985) örgüt kültürünü ölçebilmek için oluşturdukları modelde 2 ana eksen belirlemişlerdir. Birinci ana eksen kurumun kontrolü dışında kalan dış çevresel koşullar (müşterilerin farklılaşan özellikleri ve istekleri, teknolojik uygulamalar, yenilikler vb.) ve uyum sağlayabilme derecesi bulunmaktadır. Bu eksen genellikle işletmelerde gelirlerin artması, satış hacminin büyümesi ve pazar payı gibi unsurlara odaklanmaktadır. İkinci ana eksen ise bu dış koşullara uyum sağlayabilmek için kurumun kendi bünyesindeki yapısal ve işlevsel değişimleri gerçekleştirme kapasitesi bulunmaktadır. Bu eksen kalite seviyesine ve çalışan memnuniyetine odaklanmaktadır. 2 ana eksen kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Dolayısıyla örgüt kültürüne yönelik 4 temel kavramsal boyut ortaya çıkmıştır. Bu 4 temel kavramsal boyutun her birine bağlı olacak şekilde üçer adet alt kavramsal boyut eklenmiştir. Bu alt

kavramsal boyutlar da kendi içinde 5 unsurdan oluşmaktadır. Böylece Denison örgüt kültürü ölçeği 4 temel boyut, 12 alt kavramsal boyut ve 60 elemandan oluşmuştur (Denison vd., 2004; Yahyagil, 2004: 63).

Tablo 1: Denison ve Mishra Örgüt Kültürü Temel ve Alt Boyutları

Katılım	Yetkilendirme
	Takım Çalışması
	Yetenek Geliştirme
Tutarlılık	Temel Değerler
	Uzlaşma
	Eşgüdüm ve bütünleşme
Misyon	Stratejik yönetim
	Örgüt amaçları
	Vizyon
Dışa Uyum Yeteneği	Değişim
	Müşteri odaklılık
	Örgütsel öğrenme

Kaynak Yahyagil, M. Y. (2004). Denison Örgüt Kültürü Ölçme Aracının Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması: Ampirik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (47), s.63

Modeldeki 4 temel boyut şu şekilde açıklanabilir (Denison vd., 2004; Kızıloğlu, 2017: 50-53):

- **Katılım:** Yetkilendirme, takım çalışması ve yetenek geliştirme alt boyutlarından oluşan katılım boyutu örgüte yeni üyelerin katılımı ve bu üyelerin örgüte uyum sağlamasını kolaylaştıran özelliklerle ilgilidir. Etkili organizasyonlar çalışanlarını yetkilendirirler, takımlar oluştururlar ve her seviyedeki yeteneği geliştirmeye çalışırlar. Yöneticiler ve çalışanlar işlerine kendilerini adarlar ve kendilerini organizasyonun parçası olarak görürler.
- **Tutarlılık:** Temel değerler, uzlaşma, eşgüdüm ve bütünleşme alt boyutlarında oluşan tutarlılık boyutu örgütün yürüttüğü faaliyetlerde kullandığı yaklaşım ve tekniklerle ilgilidir. Böyle örgütlerde davranışlar temelinde kökleşmiş temel değerler bulunmaktadır. Yöneticiler ve çalışanlar farklı bakış açılarında olsalar bile uzlaşma konusunda beceri kazanmışlardır. Bu tutarlılık yüksek oranda benzerlik ve ortak düşünce yapısından kaynaklanan kararlılık ve iç bütünleşmenin güçlü bir kaynağıdır.
- **Misyon:** Stratejik yönetim, örgüt amaçları, vizyon alt boyutlarından oluşan misyon örgütün stratejik kararlarıyla ilgili olan misyon ve vizyon ile ilgilidir. Başarılı örgütlerin stratejik hedef ve amaçlarına ulaşmak için açık amaçları ve yönleri bulunmaktadır. Geleceğe nasıl bakacakları konusunda bir vizyon ortaya koyarlar.
- **Uyum yeteneği:** Değişim, müşteri odaklılık, örgütsel öğrenme alt boyutlarından oluşan uyum yeteneği müşterilerin taleplerinin ve dışsal çevrenin gerekliliklerinin yönetilmesi ve gerekli değişimlerin yapılması olarak açıklanabilir. Uyum yeteneği yüksek örgütler müşterileri tarafından harekete geçirilirler, hatalarından ders çıkartırlar, risk alırlar ve değişimi yaratmak için deneyim ve kabiliyet sahibidirler. Müşterilerine değer katmak için örgütün tüm yeteneklerini sürekli olarak geliştirirler.

2.1. Örgütsel Özdeşleşme

Uzun yıllardır örgütsel davranışın kritik bir yapısı olarak görülen örgütsel özdeşleşme hem örgütün etkililiğini hem de çalışan memnuniyetini etkilemektedir. Teorik ve deneysel çalışmalara bağlı olarak incelenen örgütsel özdeşleşme sıklıkla örgütsel bağlılık, içselleştirme, örgütsel davranışlar ve benzeri yapılar ve özdeşleşmenin öncülleri ve sonuçları gibi yapılarla

karıştırılmaktadır (Ashforth ve Mael: 1989: 21). Örgütsel özdeşleşme, çalışanın benliğinin örgüt kimliği ile bütünleşmesi, amaç ve değerlerinin örgütün amaç ve değerleriyle benzeşmesi, örtüşmesi ve özdeşleşmesidir. Bu özdeşleşme bireyin işiyle değil, örgütle özdeşleşmesidir. Örgütsel özdeşleşme çalışanların örgütü benimseme ve kabullenme derecesi ile ölçülmektedir (Aytürk, 2019: 344)

Örgütsel özdeşleşmenin kökleri 1960 ve 1970'lerde Henri Tajfel ve arkadaşlarının gruplar arası ilişkileri araştırmak için yürüttükleri çalışmaları temel alan Sosyal Kimlik kuramına dayanmaktadır (Hogg ve Abrams, 1998: 11-12). Tajfel (1972) sosyal kimliği "Bireyin bir sosyal grup ya da gruplara üyelik bilgisinden gelen ya da bu üyeliğe duygusal ve değer temelli bağlılığı sonucunda ortaya çıkan bilişsel bir süreç" olarak tanımlamıştır (Dick, 2001: 266). Sosyal kimlik teorisinin, 1989 yılında Ashforth ve Mael tarafından organizasyona uygulanmasıyla örgütsel özdeşleşme farklı bir boyut kazanmıştır. O tarihten günümüze kadar yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu sosyal kimlik teorisini, örgütsel özdeşleşmenin temeli olarak kabul etmiş ve örgütsel özdeşleşmeyi sosyal kimlik teorisine dayandırarak kavramsallaştırmışlardır (Köse, 2009: 6). Ashfort ve Mael örgütsel özdeşleşmeyi bireyin örgütü ile birlik olması, kendini o grubun üyesi olarak tanımlaması, kendini oraya ait hissetmesi ve onun başarı ve başarısızlıklardan kendine pay çıkarması olarak tanımlamaktadır. Teorik ve deneysel çalışmalara bağlı olarak incelenen örgütsel özdeşleşme sıklıkla farklı kavramlarla karıştırılmaktadır. Bunlardan biri örgütsel bağlılıktır (Ashforth ve Mael, 1989: 21). Allen ve Meyer (1990)'e göre çalışanın örgütte olan psikolojik yaklaşımı olarak tanımlanan örgütsel bağlılık çalışan ve örgüt arasındaki ilişkiyi yansıtır ve çalışanın örgütteki üyeliğinin devam etmesine yol açan psikolojik durum olarak değerlendirilir (Allen ve Meyer, 1990).

Özdeşleşme, genel olarak bireyin kendini işiyle ve sosyal çevresiyle bütünleşmiş olarak algılamasıdır. Bu yönüyle örgütsel bağlılık kavramına yakın bir konumu işaret etmektedir (Ünal ve Gürbüz, 2016: 75). Örgütsel bağlılık bireyin ve örgütün psikolojik olarak ayrı varlıklar olduğu bir ilişkiye atıfta bulunurken, örgütsel özdeşleşme bir anlamda örgütün bireyin benlik anlayışına dahil edilmesi anlamına geldiğini ifade etmektedir (Knippenberg ve Sleebos, 2006: 574). Birbirine benzer olan bu iki kavrama yönelik yapılan araştırmalarda benzer öncül ve ardıl faktörlerin olduğu görülmektedir (Polat, 2009). Bağlılık araştırmalarında çoğunlukla örgüt üyeliğine yönelik duygusal, değerleyici ve bilişsel yönden algılanma göz ardı edilmektedir. Bireyin örgütle bir olma, bütün olma hissi göz ardı edilmektedir. Özdeşleşme örgütün kaderiyle bir olma, örgütün kaderini paylaşma olarak görülürken, bağlılık bir anlamda örgüt-birey arasında daha ziyade maddi bir değiş-tokuş ilişkisine dayanan bir kavram olarak görülmektedir (Dick vd., 2004: 185).

Bilişsel bir süreç olan özdeşleşme ile ilgili bazı temel öğeler şunlardır: Bireyin örgüt amaçlarına ve değerlerine güçlü inancı, bireyin örgütsel rolünü oluşturan eylemleri isteyerek yerine getirmesi ve bireyin bağlı olduğu kuruma üyeliğinin devamı konusunda arzulu olması. Ayrıca, bu öğelerdeki pozitif doğrulamaların gücü bireyin işten ayrılma niyetini azaltmakta veya ortadan kaldırmaktadır (Ünal ve Gürbüz, 2016: 75). Örgütsel özdeşleşme kavramı *bilişsel*, *duygusal*, *değerlendirici* ve *davranışsal* olmak üzere 4 boyutta açıklanmaktadır. Bunlar (Dick, 2001: 283; Aytürk, 2019: 344-345):

- Bilişsel boyut: Belirli bir grubun üyesi olmanın bilgisi, zihinsel yapısı, düşüncesi ve tüm tasavvurlarıdır. Kişinin zihinsel emeği ne ölçüde ne ölçüde örgüte katılmak istediği, örgüt lehine proje üretme, yöntem geliştirme, yaratıcı, yenilikçi girişimlerde bulunma onun örgütüyle bilişsel (bilinçli) özdeşleşme derecesini gösterir.
- Duygusal boyut: Bireyin üyesi olduğu gruba duygusal bağlılığı ve aynileşme(özdeşleşme) derecesidir. Bireyin çalıştığı örgüte karşı bağlılığı vatandaşlık ve adanmışlık duygularının düzeyini yansıtmaktadır.
- Değerlendirici boyut: Gruba yönelik değerlerle ilgili çağrışımları içermektedir. Birey örgütüne duyduğu ait olma derecesine göre örgütle ilgili olumlu haberler ve gelişmelerden mutluluk duyar, olumsuz haber ve gelişmelerden rahatsızlık duyar.
- Davranışsal boyut: Bireyin örgüt lehine davranışlar göstermesini ifade etmektedir. Örgütle özdeşleşmenin somut ifadesidir. Özveride bulunma, ekstra görevler üstlenme derecesini göstermektedir.

Literatürde örgütsel özdeşleşmeye yönelik değişik modeller bulunmaktadır. Bu modeller çalışanların örgütleriyle olan psikolojik bağıncı açıklamaya ve özdeşleşmenin hangi durumlarda ne şekilde farklılaştığını anlatmaya çalışmışlardır (Tüzün, 2006: 80). Modeller araştırmacıların konuya yönelik çalışmaları sonrasında ortaya konmuştur. Bunlardan biri Kreiner ve Ashforth (2004) tarafından literatüre kazandırılmış “*Geliştirilmiş Özdeşleşme Modeli*”dir. Kreiner ve Ashforth modelinde kuruma karşı özdeşleşme durumu 4 farklı boyutta ele alınmıştır. Kreiner ve Ashforth (2004) kişilerin özdeşleşme seviyelerinin de farklılık gösterebileceğini ifade etmişlerdir. Bir bireyin örgütsel değerlerle bütünleşmesi sonucunda örgütsel özdeşleşme oluşmaktadır. Örgüt üyeliği olarak ifade edilen örgütsel özdeşleşme örgüt ve çalışan arasındaki ilişkide hayati bir rol oynamaktadır (Korkmaz vd., 2017 :69). Scott vd., (1998) “*Yapısal Özdeşleşme Modeli*” deki öne sürülen görüş özdeşleşme bir sistemdir. Kimlik ise bir yapıdır. Farklı sosyal koşullara bağlı olarak özdeşleşme ve kimliğin ortaya çıkmaktadır. Modele göre kimlik ve özdeşleşmenin oluşumunda ikilik bulunmaktadır. Kimlik ve özdeşleşme kavramları farklı anlamlar taşımaktadır. Bireylerin içinde yer aldıkları sosyal yapı kimlik oluşumu sağlamaktadır. Farklı sosyal statüler bu kimlikler üzerinde şekillendirici etki yaratmaktadır. Özdeşleşme çalışanların kurumsal faaliyetlere olan katılım seviyelerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu da ikilik perspektifi tarafından ortaya konmaktadır (Tüzün, 2006). Reade (2001) “*Örgütsel Özdeşleşme Temel Modeli*” inde özdeşleşmenin öncülleri, grubun prestiji ve ayırt edici özellikleri, yöneticinin desteği ve takdiri ve kariyer geliştirme fırsatları olarak ifade edilmiştir. Araştırmada, grup içi ve tüm örgütle özdeşleşme dereceleri değişkenlik gösterse bile, özdeşleşmeyi ortaya çıkaran öncüllerin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kam, 2019: 46).

Literatürde örgütsel özdeşleşmeye yol açan unsurların ne olduğunu belirlemeye yönelik farklı çalışmalar bulunmaktadır. Yabancı literatürde bunlardan bazıları Cheney (1983), Dutton vd., (1994), March ve Simon (1975), Kreiner ve Ashforth (2004) ve Reade (2001) tarafından yapılan çalışmalardır. Konuya yönelik çalışmalar incelendiğinde örgütsel özdeşleşmeyi oluşturan unsurların (öncüllerin) bireysel ve örgütsel faktörler olarak iki kategoride ele alındığını görmek mümkündür. Örgütsel özdeşleşmenin oluşumuna etki eden bireysel faktörler; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kıdem, çalışma süresi, iş tatmini, bireylerin olumlu duyguları gibi unsurlar olarak ele alınırken, örgütsel faktörler ise örgütsel iletişim, örgütsel imaj, örgütsel güven, örgütsel adalet algısı, örgüt kültürü, algılanan örgütsel destek, liderlik vb. ele alınmaktadır. (Polat, 2009; Türk, 2020).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı kabin görevlilerinin örgüt kültürü algılarını ve örgütsel özdeşleşme düzeylerini belirlemek, örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını saptamaktır. Çalışmanın alt amaçları arasında örgüt kültürü algısının ve örgütsel özdeşleşme düzeyinin demografik faktörlere göre değişip değişmediğini incelemek yer almaktadır.

Havacılık sektörü rekabetin yoğun yaşandığı bir sektördür ve günümüzde insan kaynakları da rekabette avantaj sağlamada kilit rol oynamaktadır. Önceliğin emniyet ve güvenlik olduğu bu sektörde kabin görevlileri değişken mesai saatleri, uzun uçuşlar gibi zorlu şartlar altında çalışmaktadır (Karababa, 2021). Ayrıca son yıllarda tüm dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalar ve sektördeki koşulların zorlaşması rekabeti daha da şiddetli hale getirmiştir. Kabin görevlilerinin çalıştıkları kurumun kültürünü içselleştirmeleri, kurumla özdeşleşmeleri havayolu firmalarının rekabet avantajı sağlamalarında önemli bir unsur olmaktadır. Çünkü havayolu firmalarının karlılıklarının sürdürülebilir olması yolcu memnuniyeti ile yakından ilişkilidir. Bu sektörde kabin görevlileri de yolcu memnuniyetinin sağlanmasında önemli görevler üstlenmektedir. Kabin görevlilerinin olumlu davranışları yolcular tarafından algılanan hizmet kalitesini ve havayolunun tekrar tercih edilmesini etkilemektedir. Havacılık sektöründe kabin görevlilerine yönelik yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde araştırmaların çoğunlukla kabin görevlilerinde işe bağlılık, performans, iş tatmini, örgütsel iletişim ve iş doyumunu gibi konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Okabe, 2017; Riaz vd., 2020; Durmaz vd., 2021; Karahan ve Eyüpoğlu, 2018). Bunun yanı sıra havacılık sektörünün farklı alanlarında çalışanlara ve kabin görevlilerine yönelik örgüt

kültürü ve iş tatmini (Eryılmaz, 2019), örgüt kültürü ve iş stresi (Park ve Kim, 2020), örgüt kültürü ve rekabet (Klimas, 2016), örgütsel özdeşleşme ve sosyal sorumluluk (Akdoğan vd., 2016), örgütsel özdeşleşme ve stratejik liderlik (Akça, 2020) gibi konularda çalışmalar bulunmaktadır. Ancak literatürde kabin görevlilerine yönelik örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme ilişkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma bu açıdan önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma kabin görevlilerinin örgüt kültürü algılarını ve örgütsel özdeşleşme düzeylerini belirlemek ve bunlar arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla nicel araştırma desenlerinden betimsel ve ilişkisel tarama desenine göre yürütülmüştür. Araştırma verileri nicel araştırma tekniklerinden anket yöntemi ile toplanmıştır. Çevrimiçi Anket formu Google form aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket 1 Ocak- 30 Ocak 2021 tarihleri arasında katılımcılara uygulanmıştır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini genel merkezi İstanbul olan Türk havayolu firmalarında çalışan kabin görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmada olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir (Büyüköztürk vd., 2019: 88). Araştırmanın evrenini oluşturan havayolu firmalarındaki çalışan kabin memuru sayısı 2020 yılı verilerine göre A Havayolu için 10.593, B Havayolu için 1450 ve C Havayolu için 850'dir (Öz, 2020: 102).

Evreni oluşturan varlıkların toplam sayısının bilindiği durumlarda kabul edilecek hata payları için %95 ve %99 kesinlik düzeylerinde ($\alpha=0,05$ ve $\alpha=0,01$) belirli sayıda evrenler için kuramsal örneklem büyüklükleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Evren-Örneklem Büyüklüğü

Evren	%95 güvenle	%99 güvenle
50	44	50
100	79	99
200	132	196
500	217	476
1000	278	907
2000	322	1661
5000	357	3311
10000	370	4950
20000	377	6578
50000	381	8195
100000	383	8925
1000000	384	9706

Can, A. (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Ankara: Pegem Akademi

Tablo 2 incelendiğinde yüzde 95 güvenilirlik düzeyi ve yüzde 5 hata payı ile örneklem sayısı en az 383 olmalıdır. Çalışma kapsamında 405 kabin memuruna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yeterli sayıda kişiye ulaşıldığı görülmektedir.

3.4. Araştırmada Kullanılan Veri Toplam Araçları

Araştırmada birinci elden veri toplam aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan anket formunda birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde örgüt kültürü algısını ölçmeye yönelik Denison ve Mishra (1995) tarafından geliştirilen, dört temel boyutu ve alt boyutları olan 36 maddeden oluşan *Örgüt Kültürü Ölçeği* kullanılmıştır. Ölçek Yahyağil (2004) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmış ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde örgütsel özdeşleşme düzeyini

ölçmek amacıyla Meal ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilen, Tüzün (2006) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan ve geçerlilik ve güvenilirliği onaylanan 6 maddeden oluşan tek boyutlu *Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği* kullanılmıştır. Ölçeklerdeki tüm ifadeler 5'li Likert tipinde düzenlenmiştir (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum).

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez 1

H₀: Örgüt kültürü algısı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

Ha: Örgüt kültürü algısı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 2

H₀: Örgütsel özdeşleşme davranışı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

Ha: Örgütsel özdeşleşme davranışı cinsiyete göre farklılık göstermektedir

Hipotez 3

H₀: Örgüt Kültürü algısı çalışma süresine göre farklılık göstermemektedir.

Ha: Örgüt Kültürü algısı çalışma süresine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4

H₀: Örgütsel özdeşleşme düzeyi çalışma süresine göre farklılık göstermemektedir.

Ha: Örgütsel özdeşleşme düzeyi çalışma süresine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5

H₀: Örgüt Kültürü ve Örgütsel Özdeşleşme arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır.

Ha: Örgüt Kültürü ve Örgütsel Özdeşleşme arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır.

3.6. Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında incelenen değişkenler arasındaki ilişkiyi sınavabilmek için oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

3.7. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22.0 for Windows programı ile analiz edilmiştir. Bu bölümde ilk olarak betimsel ve daha sonra çıkarımsal istatistiklerin sonuçlarına yer verilmiştir. Betimsel istatistiklerden sonra ikinci kısımda hangi analiz yönteminin kullanılacağına karar vermek için öncelikle normallik testi yapılmıştır. Normallik testi sonucunda Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiştir. Örgüt Kültürü Çarpıklık (Skewness)/ -,463 ve Basıklık (Kurtosis) değerinin -,075 olduğu görülmüştür. Örgütsel Özdeşleşme Çarpıklık (Skewness)/ -,370 ve Basıklık (Kurtosis) değerinin -,405 olduğu görülmüştür. Bu değerlerin +/- 1 sınırları içerisinde olması parametrik testlerin yapılabilmesi açısından yeterli görülmektedir (Hair vd., 2009). Dolayısıyla çalışmaya parametrik testlerle devam edilmiştir.

3.7.1. Betimsel İstatistikler

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	232	57,3
Erkek	173	42,7
Toplam	405	100
Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde
5 yıla kadar	144	35,6
5-9 yıl arası	130	32,1

10 yıl ve üzeri	131	32,3
Toplam	405	100

Tablo 3 incelendiğinde örnekleme yer alan katılımcıların 232'sini (%57,3) kadınlar, 173'ünü (%42,7) erkekler oluşturmaktadır. Çalışma sürelerine bakıldığında 144 çalışanın (%35,6) 0-5 yıl arası, 130 çalışanın (%32,1) 5-9 yıl arası, 131 çalışanın (%32,3) 10 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Demografik Özelliklerin Çapraz Tablosu

	Çalışma Süresi			Toplam
	5 yıla kadar	5-9 yıl arası	10 yıl ve üzeri	
Cinsiyet				
Kadın	69	71	92	232
Erkek	75	59	39	173
Toplam	144	130	131	405

Tablo 4 incelendiğinde 0-5 yıl arası çalışma süresine sahip katılımcıların 69'unun kadın, 75'nin erkek, 5-9 yıl arası çalışma süresine sahip olanların 71'nin kadın, 59'unun erkek, 10 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip olanların 92'sini kadın, 39'unun erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Örgüt Kültürüne İlişkin İfadelerin Yüzdesel Dağılımları, Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
	%	%	%	%	%	\bar{x}	ss
Örgüt Kültürüne Yönelik İfadeler							
1.Çalışanların çoğunluğu yaptıkları işle bütünleşmişlerdir	1,5	7,9	12,8	61,5	16,3	3,83	,84517
2.Çalışanlar arasında yeterli ölçüde bilgi paylaşımı olduğundan, gerektiğinde herkes istenilen bilgiye ulaşabilmektedir.	3,0	7,7	12,8	56,8	19,8	3,82	,93330
3.İş planları yapılırken, tüm çalışanlar karar verme sürecine belli ölçüde dâhil edilmektedir.	10,1	18,3	15,6	49,9	6,2	3,23	1,23151
4. Farklı bölümler (departmanlar) arasında işbirliği yapılamamaktadır.	8,4	22,7	24,2	33,1	11,6	3,16	1,15461
5. Takım çalışması yapılması, bütün iş faaliyetlerinde esas alınmaktadır	0,5	10,4	11,4	53,3	24,4	3,90	,90052
6. Tüm çalışanlar kendi görevleri ile işletmenin amaçları arasındaki ilişkiyi kavramıştır.	2,2	12,6	17,3	52,3	15,6	3,66	,96001

7. Çalışanlara kendi işlerini planlamaları için gerekli yetki verilmektedir.	12,1	23,5	17,0	41,5	5,9	3,05	1,17070
8. Çalışanlarımızın iş-görme kapasiteleri sürekli bir gelişim göstermektedir.	2,5	8,9	18,5	51,9	18,3	3,74	,93978
9. Çalışanların iş-görme becerilerini artırmak için gereken her şey yapılmaktadır.	4,0	19,0	26,2	42,2	8,6	3,32	1,00614
10. Yöneticiler söylediklerini uygulamaktadırlar.	7,9	24,2	20,2	43,5	4,2	3,11	1,07205
11. İş-görme yöntemlerimize yol gösteren net ve tutarlı bir değerler sistemimiz vardır.	5,2	15,1	26,7	47,4	5,7	3,33	,97493
12. İşlerin yürütülmesinde davranışlarımızı yönlendiren ve doğru ile yanlışın ayırt edilmesini sağlayan ahlaki değerler yoktur .	2,5	23,7	10,4	45,4	18,0	2,47	1,11129
13. İş faaliyetlerinde bir anlaşmazlık meydana geldiğinde, her bir çalışan tatmin edici bir çözüm bulmak için çok gayret göstermektedir.	1,5	14,3	19,5	56,0	8,6	3,56	,89244
14. Bu iş yerinde güçlü bir işletme kültürü vardır.	4,0	9,1	19,5	51,4	16,0	3,66	,98294
15. Problemler konusunda dahi kolayca bir görüş birliği sağlanabilmektedir.	6,7	14,8	22,0	51,1	5,4	3,33	1,01554
16. Çalışanlarımız işletmenin farklı bölümlerinde de olsalar iş faaliyetleri açısından ortak bir bakış açısını paylaşabilmektedir.	3,2	12,3	20,0	58,0	6,4	3,52	,90525
17. İşletmenin farklı bölümleri tarafından yürütülen projeler kolayca koordine edilmektedir.	5,9	12,6	22,5	53,8	5,2	3,39	,97620
18. Başka bölümden bir kişiyle çalışmak, adeta farklı bir işletmeden birisiyle çalışmak gibidir.	3,7	35,3	16,5	33,8	10,6	3,12	1,11895
19. İş-görme tarzımız oldukça esnek ve değişime açıktır.	10,1	17,3	25,4	39,5	7,7	3,17	1,11903
20. Rakip firmaların faaliyetleri ve iş alanındaki değişimlere bağlı olarak yönetim, uygun stratejiler geliştirebilmektedir.	3,5	13,3	13,1	64,4	5,7	3,55	,91468
21. İş alanımızdaki yenilik ve gelişimler, yönetim tarafından izlenmekte ve uygulanmaktadır.	4,4	7,7	16,3	64,7	6,9	3,61	,89199
22. Müşterilerin istek ve önerileri, iş faaliyetlerinde sıklıkla değişiklikler yapılmasına yol açabilmektedir.	0,0	7,2	20,2	59,3	13,3	3,78	,76063

23. Tüm çalışanlar, müşterilerimizin istek ve ihtiyaçlarını anlamaya özen göstermektedir.	2,2	10,1	14,6	59,8	13,3	3,71	,89817
24. Müşteri talepleri iş faaliyetlerimizde genellikle dikkate alınmamaktadır .	5,4	18,0	10,4	43,7	22,5	3,59	,11746
25. Herhangi bir başarısızlıkla karşılaşıldığında bu, yönetim tarafından, gelişim ve öğrenme için bir fırsat olarak değerlendirilir.	4,7	14,3	33,1	38,0	9,9	3,34	,99625
26. Yenilikçilik ve yapılan işlerde risk almak, yönetimce istenmekte ve ödüllendirilmektedir.	9,9	25,4	19,8	39,3	5,7	3,05	1,12664
27. Çalışanların işleriyle ilgili olarak öğrenmeleri (yeni bilgiler edinmesi) önemli bir amaçtır.	1,2	7,2	3,5	62,0	26,2	4,04	,83267
28. Uzun-dönemli bir iş programı ve belli bir gelişim planımız mevcuttur.	4,9	8,6	19,8	57,5	9,1	3,57	,94803
29. Çalışanların yaptıkları işlere yön verebilecek net, açık bir işletme misyonumuz vardır.	3,0	7,2	28,4	52,1	9,4	3,57	,86859
30. İşletmenin geleceğine yönelik olarak belirlenmiş stratejik bir iş-planlaması yoktur .	3,2	18,8	16,3	46,9	14,8	3,51	1,05677
31. İşletmenin faaliyet amaçlarına ilişkin olarak çalışanlar arasında tam bir uzlaşma vardır.	4,0	8,1	31,6	45,2	11,1	3,51	,93498
32. Yöneticiler, işletmemizin temel hedefleri doğrultusunda hareket edebilmektedirler.	4,0	8,9	22,5	58,8	5,9	3,53	,88533
33. Çalışanlar, uzun dönemde işletmenin başarılı olabilmesi için yapılması gerekenleri bilmektedir.	3,0	4,9	23,0	58,3	10,9	3,69	,84200
34. Çalışanlar, geleceğe yönelik olarak belirlenmiş olan işletme vizyonunu paylaşmaktan uzaktır .	1,7	19,0	26,9	43,0	9,4	3,39	,95516
35. Yöneticilerimiz uzun-dönemli bir bakış açısına sahiptirler.	4,9	12,8	32,3	38,5	11,4	3,38	1,00974
36. Kısa-dönemli iş talepleri, vizyonumuzdan ödün vermeden karşılanabilmektedir.	3,5	14,8	39,0	38,0	4,7	3,25	,88901

Örgüt kültürüne yönelik ifadelerin ortalamaları incelendiğinde “Çalışanların işleriyle ilgili olarak öğrenmeleri (yeni bilgiler edinmesi) önemli bir amaçtır” ifadesinin 4,04 ortalama ile en yüksek ortalama değeri aldığı görülmektedir. “İşlerin yürütülmesinde davranışlarımızı yönlendiren ve doğru ile yanlışın ayırt edilmesini sağlayan ahlaki değerler yoktur” ifadesi 2,47 ortalama değer ile en düşük ortalama değeri almıştır.

Tablo 6: Örgütsel Özdeşleşmeye İlişkin İfadelerin Yüzdesel Dağılımları, Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
	%	%	%	%	%	\bar{x}	ss
Örgütsel Özdeşleşmeye Yönelik İfadeler							
1. Birisi kurumu eleştirdiğinde bunu kişisel bir hakaret olarak algıladım.	17,0	28,6	14,8	32,6	6,9	2,83	1,24404
2. Başkalarının kurumum hakkında ne düşündüğüne çok önem veririm.	2,7	12,6	13,3	51,4	20,0	3,73	1,00642
3. Kurumumdan bahsederken genelde “onlar” yerine “biz” ifadesini kullanırım.	1,0	12,6	13,3	51,4	20,0	4,19	,74162
4. Kurumumun başarısını benim başarımlarım olarak görürüm.	2,7	2,5	12,3	60,0	22,5	3,97	,83198
5. Birisi kurumu övdüğünde bunu kişisel bir iltifat olarak algıladım.	3,0	17,8	18,0	39,8	21,5	3,59	1,09901
6. Medyada ya da çevremde kuruma yönelik bir eleştiri yapılırsa bundan şahsi olarak rahatsız olurum.	4,0	21,0	14,3	38,8	22,0	3,53	1,16110

Örgütsel özdeşleşmeye yönelik ifadelerin ortalamaları incelendiğinde “Kurumumdan bahsederken genelde “onlar” yerine “biz” ifadesini kullanırım” ifadesi 4,19 ortalama ile en yüksek değer almıştır. “Birisi kurumu eleştirdiğinde bunu kişisel bir hakaret olarak algıladım” ifadesi 2,83 ortalama ile en düşük değeri almıştır”.

3.7.2. Çıkarımsal İstatistikler

3.7.2.1. Güvenilirlik- Geçerlilik

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Değeri (α)
Örgüt Kültürü	36	0,930
Örgütsel Özdeşleşme	6	0,812

Güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha (α) katsayısına göre yorumlanmaktadır. Ölçeklerin güvenilirlik katsayıları aşağıdaki aralıklarda yer almaktadır (Durmuş vd., 2013: 405):

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ölçek güvenilirliği düşük

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ölçek oldukça güvenilir

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin Cronbach Alpha (α) değerleri incelendiğinde ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğu görülmektedir.

Çalışmada, Örgüt Kültürü Ölçeği ve Örgütsel Özdeşleşme ölçeğinin yapı geçerliğini test etmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi, faktör yapılarını belirlemek amacıyla, değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle yapılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2019: 133). Veri setinin faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığına örnekleme

yeterliliği değerleriyle karar verilmektedir. Burada KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) Örnekleme Yeterliliği Testi ve Bartlett Küresellik Testi (Bartlett's Test of Sphericity)den yararlanılmaktadır. Faktör analizi için değişkenler arasında belirli bir oranda korelasyon, ilişki bulunması gerekmektedir. Değişkenler arasında yeterli oranda ilişki olup olmadığını gösteren Bartlett Küresellik Testinin p değerinin 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olması değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) Örnekleme Yeterliliği de değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test etmektedir. KMO değerleri 0 ile 1 arasında değişmektedir. KMO Örnekleme Yeterliliğinin en alt sınır 0,50 dir (Durmuş vd., 2013: 80).

Tablo 7: Örgüt Kültürü Ölçeği ve Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği Faktör Analizi KMO ve Bartlett's Test Sonuçları

	Örgüt Kültürü	Örgütsel Özdeşleşme
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçüsü Değeri	,826	,814
Bartlett Küresellik Testi ki kare Değeri	9750,612	778,051
Df (Serbestlik derecesi)	630	15
Sig. (Anlamlılık)	,000	,000

Çalışma kapsamında kullanılan Örgüt Kültürü ($p < 0,05$ ve $KMO = 0,826$) ve Örgütsel Özdeşleşme ($p < 0,05$ ve $KMO = 0,814$) ölçekleri faktör analizi yapmaya uygundur.

Literatürde 4 (katılım, uyum, misyon, tutarlılık) boyut ve 36 ifadeden oluşan Denison ve Mishra Örgüt Kültürü ölçeğine Varimax rotasyonu ile faktör analizi uygulanmış ve analiz sonucunda faktör yükü 0,50'den az olan 12 ifade ve birden fazla faktör altında yakın değer alan 1 ifade ölçekten çıkartılmıştır. 36 ifadeden oluşan ölçekte 23 ifade kalmıştır. Ölçekten çıkartılan soru maddeleri sırasıyla şu şekildedir: Soru 22, soru 5, soru 34, soru 30, soru 18, soru 14, soru 11, soru 10, soru 22, soru 19, soru 20, soru 24, soru 12. Faktör analizi sonucunda ölçek 6 faktör altında toplanmıştır. Bu faktörlerin isimleri, faktör yükleri ve güvenilirlik analizleri Tablo 9'da verilmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %67,56 dir.

Tablo 8: Örgüt Kültürü Ölçeği Faktör Analizi

Faktörler	Faktör Yükleri	Alt Boyutların Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alpha Değeri)
Tutarlılık		0,813
32.Yöneticiler, işletmemizin temel hedefleri doğrultusunda hareket edebilmektedirler.	,735	
26.Yenilikçilik ve yapılan işlerde risk almak, yönetimce istenmekte ve ödüllendirilmektedir.	,717	
36. Kısa-dönemli iş talepleri, vizyonumuzdan ödün vermeden karşılanabilmektedir.	,664	
31. İşletmenin faaliyet amaçlarına ilişkin olarak çalışanlar arasında tam bir uzlaşma vardır.	,597	
33.Çalışanlar, uzun dönemde işletmenin başarılı olabilmesi için yapılması gerekenleri bilmektedir.	,570	
Katılım	Faktör Yükleri	0,872
3. İş planları yapılırken, tüm çalışanlar karar verme sürecine belli ölçüde dâhil edilmektedir.	,761	

16. Çalışanlarımız işletmenin farklı bölümlerinde de olsalar iş faaliyetleri açısından ortak bir bakış açısını paylaşabilmektedir.	,746	
15. Problemleri konularda dahi kolayca bir görüş birliği sağlanabilmektedir.	,743	
17. İşletmenin farklı bölümleri tarafından yürütülen projeler kolayca koordine edilmektedir.	,607	
7. Çalışanlara kendi işlerini planlamaları için gerekli yetki verilmektedir.	,590	
13. İş faaliyetlerinde bir anlaşmazlık meydana geldiğinde, her bir çalışan tatmin edici bir çözüm bulmak için çok gayret göstermektedir.	,559	
8. Çalışanlarımızın iş-görme kapasiteleri sürekli bir gelişim göstermektedir.	,518	
Misyon	Faktör Yükleri	0,804
1. Çalışanların çoğunluğu yaptıkları işle bütünleşmişlerdir	,763	
21. İş alanımızdaki yenilik ve gelişimler, yönetim tarafından izlenmekte ve uygulanmaktadır.	,607	
9. Çalışanların iş-görme becerilerini artırmak için gereken her şey yapılmaktadır.	,550	
35. Yöneticilerimiz uzun-dönemli bir bakış açısına sahiptirler.	,516	
Uyum Yeteneği	Faktör Yükleri	0,787
6. Tüm çalışanlar kendi görevleri ile işletmenin amaçları arasındaki ilişkiyi kavramıştır.	,815	
23. Tüm çalışanlar, müşterilerimizin istek ve ihtiyaçlarını anlamaya özen göstermektedir.	,731	
Örgütsel Öğrenme	Faktör Yükleri	0,643
4.Farklı bölümler (departmanlar) arasında iş birliği yapılmamaktadır.	,802	
25.Herhangi bir başarısızlıkla karşılaşıldığında bu, yönetim tarafından, gelişim ve öğrenme için bir fırsat olarak değerlendirilir.	,667	
27.Çalışanların işleriyle ilgili olarak öğrenmeleri (yeni bilgiler edinmesi) önemli bir amaçtır.	,603	
Stratejik Yönetim	Faktör Yükleri	0,734
29.Çalışanların yaptıkları işlere yön verebilecek net, açık bir işletme misyonumuz vardır.	,644	
28. Uzun-dönemli bir iş programı ve belli bir gelişim planımız mevcuttur.	,614	
2. Çalışanlar arasında yeterli ölçüde bilgi paylaşımı olduğundan, gerektiğinde herkes istenilen bilgiye ulaşabilmektedir	,524	

Tablo 9: Örgütsel Öğrenme Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Örgütsel Özdeşleşme	Madde Faktör Yükleri
6. Medyada ya da çevremde kuruma yönelik bir eleştiri yapılırsa bundan şahsi olarak rahatsız olurum.	,790
2. Başkalarının kurumum hakkında ne düşündüğüne çok önem veririm	,735
5. Birisi kurumumu övdüğünde bunu kişisel bir iltifat olarak algıladım.	,732
3. Kurumumdan bahsederken genelde “onlar” yerine “biz” ifadesini kullanırım.	,724
4. Kurumumun başarısını benim başarımlarım olarak görürüm.	,710
1. Birisi kurumumu eleştirdiğinde bunu kişisel bir hakaret olarak algıladım	,661

Örgütsel Öğrenme Ölçeğine yapılan faktör analizi sonucu maddelerin tek bir faktör altında toplandığı görülmüştür.

3.7.2.2. Bağımsız Örneklem t-Testi ve ANOVA Analizi

Bağımsız örneklem t Testi farklı gruplardan elde edilen veri değerlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan parametrik bir testtir. (Can, 2019: 115).

Tablo 10: Örgüt Kültürünün Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine Yönelik Bağımsız Örneklem t Testi Sonucu

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Ortalamanın Standart Hatası	Sig. (2-tailed) Anlamlılık Düzeyi
Örgüt Kültürü Kadın	232	3,4806	,62960	,04134	,463
Erkek	173	3,5250	,56249	,04277	

Cinsiyet değişkeni; t Testi sonuçlarına bakıldığında katılımcıların cinsiyetlerine göre örgütsel kültürü algıları arasında ($p=0,463>0,05$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla **Hipotez 1 H_0 kabul edilmiştir.**

Tablo 11. Örgütsel Özdeşleşmenin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine Yönelik Bağımsız Örneklem t Testi Sonucu

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Ortalamanın Standart Hatası	Sig. (2-tailed) Anlamlılık Düzeyi
Örgütsel Özdeşleşme Kadın	232	3,7522	,72987	,04792	,001
Erkek	173	3,5000	,72782	,05533	

Cinsiyet değişkeni; t Testi sonuçlarına bakıldığı zaman katılımcıların cinsiyetlerine göre örgütsel özdeşleşme düzeyi arasında ($p=0,001<0,05$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Tablo 11 incelendiğinde kadınların 3,75 ortalama ile erkeklere oranla daha yüksek bir örgütsel özdeşleşme düzeyinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla **Hipotez 2 H_a kabul edilmiştir.**

Örgüt kültürü algısının çalışma süresine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 12: Örgüt Kültürünün Çalışma Süresi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine Yönelik Yapılan ANOVA Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi (df)	Kareler Ortalaması	F	Sig. (Anlamlılık Düzeyi)
Gruplar arası	4,382	2	2,191	6,211	,002
Gruplar içi	141,802	402	,353		
Toplam	146,184	404			

Sonuçların yer aldığı Tablo 12 incelendiğinde F değeri 6,211 ve buna karşılık gelen p değeri 0,002 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla **Hipotez 3 H_a kabul edilmiştir**. Örgüt kültürü algısı çalışma süresine göre farklılık göstermektedir. Çalışma süresi değişkeni altında hangi grupların birbirinden farklı olduğunu test etmek için Post-Hoc testlerine geçilmiştir. Hangi Post-Hoc testinin kullanılacağını belirlemek için grup varyanslarının eşit olup olmadığını test etmek için Levene testi yapılmıştır. Levene testinin sonuçlarına bakıldığında p=0,000 olarak bulunmuştur. p=0,000 < 0,05 olduğu için grupların varyanslarının eşit olmadığı (homojen olmadığı) yani farklılık gösterdiği kabul edilmiştir. Daha sonra analize grupların varyanslarının eşit olmadığı zaman kullanılan Post-Hoc testlerinden Games Howell Testi ile devam edilmiş ve hangi grupların birbirinden farklı olduğunu bulmak için analiz yapılmıştır.

Tablo 13: Games-Howell Testi

(I) Çalışma Süresi	(J) Çalışma Süresi	Ortalamalar arası fark (I-J)	Standart Hatası	Sig. (Anlamlılık Düzeyi)
5 yıla kadar	5-9 yıl	,03758	,06978	,852
	10 yıl ve üzeri	,23771*	,06942	,002
5-9 yıl arası	5 yıla kadar	-,03758	,06978	,852
	10 yıl ve üzeri	,20013*	,07980	,034
10 yıl ve üzeri	5 yıla kadar	-,23771*	,06942	,002
	5-9 yıl arası	-,20013*	,07980	,034

Games Howell Testi sonuçları 5 yıla kadar çalışma süresi olanların 10 yıl ve üzeri çalışma süresi olanlara göre daha fazla bir örgüt kültürü algısı gösterdiğini ortaya koymaktadır. 5-9 yıl arası çalışma süresi olanların ise 10 yıl ve üzeri çalışma süresi olanlara göre daha fazla bir örgüt kültürü algısına sahip oldukları görülmektedir. En yüksek örgüt kültürü algısının 5 yıla kadar çalışma süresi olanlarda bulunduğu belirlenmiştir.

Örgütsel özdeşleşme düzeyinin çalışma süresine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 14: Örgütsel Özdeşleşme Düzeyinin Çalışma Süresi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine Yönelik Yapılan ANOVA Testi Sonucu

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler Ortalaması	F	Sig. (Anlamlılık Düzeyi)
Gruplar arası	1,554	2	,777	1,427	,241

Gruplar içi Total	218,913	402	,545		
	220,467	404			

Sonuçların yer aldığı Tablo 14 incelendiğinde F değeri 1,427 ve buna karşılık gelen p değeri 0,241 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla **Hipotez 4 H₀ kabul edilmiştir**. Örgütsel Özdeşleşme düzeyi çalışma süresine göre farklılık göstermemektedir.

3.7.2.3. Korelasyon Analizi

Değişkenlerin (bağımlı/bağımsız) aralarındaki ilişki derecesini ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılan istatistiki yöntem korelasyon adı verilmektedir (Durmuş vd., 2013:143). Örgüt kültürü algısı ve örgütsel özdeşleşme düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 15: Korelasyon Analizi Sonuçları

		Örgütsel Özdeşleşme	Örgüt Kültürü
Örgütsel Özdeşleşme	Pearson Correlation	1	,419**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	405	405

Tablo 15 incelediğinde Örgüt Kültürü ve Örgütsel Özdeşleşme arasında pozitif yönde ($r=,419$, $**p<0,01$) kuvvetinde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla **Hipotez 5 Ha** kabul edilmiştir.

3.7.2.4. Regresyon Analizi

Regresyon analizi bir değişkenin (bağımlı) diğer değişken(ler) (bağımsız) tarafından nasıl açıklandığını belirlemeye çalışmaktadır. Model bağımsız değişken(ler)in bağımlı değişkeni açıklaması yönünde kurulmaktadır. Bir bağımlı ve bir bağımsız değişkenin bulunduğu durumlarda basit doğrusal regresyon kullanılmaktadır (Durmuş vd., 2013:154). Örgüt kültürü algısının örgütsel özdeşleşme düzeyini ne kadar etkilediğini belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 16: Örgütsel Özdeşleşme Düzeyine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standart olmayan katsayı	Standart Katsayı	Standart Katsayı	t	Sig. Anlamlılık
	B	Standart Hata	Beta		
1(Sabit)	1,844	,197		9,348	,000
OrgKul_Ort	,515	,056	,419	9,263	,000
R= 0,419 R ² = ,17 F= 85,812 p=0,000<0,05					

Yapılan regresyon analizi sonucunda regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F=85,812$, $p=0,000$). Algılanan örgütsel kültür ile örgütsel özdeşleşme düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir ($R=0,419$, $R^2=0,17$). R^2 katsayısı bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama katsayısıdır (açıklama derecesi). Örgüt kültürü algısı örgütsel özdeşleşme düzeyinin %17'sini açıklamaktadır. Regresyon denkleminde sabitin (constant) ve bağımsız değişkenin katsayısının anlamlılık testi sonuçları ($t=9,438$ ve $p=0,000<0,05$), her iki değişkenin de (sabit ve bağımsız değişken) modele gireceğini göstermektedir. $p=0,000<0,05$ olduğu için B katsayısı anlamlı olmakta ve tahmin edilecek modeli oluşturmaktadır. (Y =Bağımlı değişken, X =Bağımsız Değişken, A katsayısı: Modelin Sabiti, (Constant). Modelin sabiti (Constant) bağımsız değişkenin herhangi bir değer almaması durumunda bağımlı değişkenin alacağı değeri göstermektedir.

$$Y=A+BX$$

$$Y=1,844+0,515X$$

Tablo incelendiğinde örgüt kültürü algısındaki 1 birimlik artışın örgütsel özdeşleşme düzeyini ($B=0,515$) %51 oranında artırdığı görülmektedir.

3.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sadece genel merkezi İstanbul olan Türk havayolu firmalarında çalışan görevlileri yönelik yapılması bir sınırlılıktır. Araştırmadan elde edilen sonuçların sadece anketi cevaplayan katılımcıların görüşlerinden ve cevaplarından oluşması araştırmanın bir başka sınırlılığıdır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Dinamik bir yapıya sahip olan sivil havacılık sektöründe rekabet yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Havayolu firmaları tarafından sunulan hizmetin niteliği de düşünüldüğünde; örneğin kabin görevlilerinin havayollarının hizmet sunumunda etkin görev üstlenmeleri, hizmetin verilmesi esnasında yolcularla kurulan yüz yüze iletişimin yolcular tarafından firmanın hizmet kalitesinin değerlendirilmesinde önemli rol oynaması vb. kabin görevlilerinin de kendilerini çalıştıkları kurumun bir parçası olarak görmeleri ve her şartta kurumları ile birlikte olmak istemeleri havayolu firmalarının rekabet avantajı sağlamalarında önemli bir unsur olmaktadır. Örgütsel özdeşleşmenin kurumlar açısından birçok olumlu sonucunun olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Bunlardan biri iş performansının artmasıdır. Turunç ve Çelik (2010) tarafından savunma alanında faaliyet gösteren firmalardaki çalışanlara yönelik yürütülen araştırmada örgütsel özdeşleşmenin iş performansını olumlu yönde etkilediği ortaya konmuştur. Çalışanların iş performansının yüksek olması kurumların verimliliğine olumlu yönde yansıtacak ve örgütsel özdeşleşme düzeyi yüksek çalışanlar sayesinde kurumlar rekabet avantajı yakalayabileceklerdir. Dolayısıyla bireysel ve kurumsal anlamda birçok olumlu çıktısı olan örgütsel özdeşleşmenin kurumlarda ilişkili olduğu alanları bulmak çalışanların örgütsel özdeşleşme düzeylerinin artırılması açısından önemlidir. Bu çalışma örgüt kültürünün örgütsel özdeşleşme ile ilişkisi olduğu varsayımından yola çıkmıştır.

Örgüt kültürünü örgütsel özdeşleşmenin bir öncülü olarak kabul eden bu çalışma, örgüt kültürü ile örgütsel özdeşleşme düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığını ve çalışanların demografik özelliklerinin örgüt kültürü algıları ve örgütsel özdeşleşme düzeyleri üzerinde etkili olup olmadığını belirlemek üzere yapılmıştır. Araştırmada örgüt kültürü algısı ile örgütsel özdeşleşme düzeyi arasında orta seviyede ($R=,41$) pozitif yönde doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizinde örgüt kültürü algısındaki 1 birimlik artışın örgütsel özdeşleşme düzeyini ($B=0,515$) %51 oranında artırdığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla güçlü örgüt kültürüne sahip olan örgütlerde, örgütsel özdeşleşme düzeyinin artması beklenmektedir. Benzer bir sonuç Özgözü (2016) tarafından yapılan çalışmada da ortaya konmuştur. Öğretmenlere yönelik yürütülen bu çalışmada örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme düzeyi arasında yüksek düzeyde ($R=,70$) ilişki tespit edilmiştir. Yapılan bir diğer araştırmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Korkmaz vd., (2017) tarafından enerji sektöründe çalışanlara yönelik yürütülen çalışmada örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme arasında orta düzeyde ($R=,58$) orta seviyede ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Güçlü bir örgüt kültürünün varlığı ve bu örgüt kültürü öğelerinin çalışanlar tarafından içselleştirilmesi örgütsel özdeşleşmenin artırılmasında rol oynamaktadır. Dolayısıyla örgüt kültürü değerlerinin çalışanlara aktarılmasında etkili araç ve yöntemler kullanılmalıdır.

Araştırma sonuçlarından hareketle havayolu firmalarına çalışanların örgüt kültürü algılarının belirlenmesine yönelik belirli aralıklara çalışmalar yapılması önerilebilir. Araştırmada örgüt kültürünün demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik yapılan analizlerde örgüt kültürünün çalışma süresine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. 0-5 yıl arası çalışma süresi olanların 5-9 yıl ve 10 yıl ve üzeri çalışma süresi olanlara daha yüksek örgüt kültürü algısına sahip olduğu görülmüştür. Örgüt kültürünün temel öğelerinin vurgulanması ve değerlerin aktarılmasında farklı çalışanlara yönelik farklı araç ve yöntemler tercih edilebilir. Örgütsel özdeşleşmenin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik yapılan analizlerde kadınların örgütsel özdeşleşme düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç bize erkeklerde örgütsel özdeşleşme düzeyini yükseltmek için kurumla ilgili örgütsel kültürü oluşturan öğelerin aktarılmasında farklı yöntemlerin uygulanabileceğini göstermektedir. Ayrıca havayolu firmalarına cinsiyet temelinde yer alan bu farklılığın nereden kaynaklandığını bulmak için araştırmalar yapmaları tavsiye edilebilir. Örgüt kültürünü oluşturan

temel öğeler örgüt kültürünün öğrenilmesinde bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu noktada kurum içi iletişim daha güçlü bir şekilde kullanılabilir.

Çalışma sonuçlarından yola çıkıldığında bundan sonraki araştırmalar için havacılık sektöründe örgüt kültürünü oluşturan unsurların ve bu sektörde çalışanlar tarafından örgüt kültürünün içselleştirilmesinde rol oynayan faktörlerin neler olduğunun belirlenmesine yönelik çalışmalar önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The Measurement And Antecedents Of Affective, Continuance And Normative Commitment To The Organization. *Journal Of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18.
- Akça, M. (2020). Stratejik Liderlik, Performans ve Örgütsel Özdeşleşme: Havacılık İşletmesi Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. Adıyaman Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (34), 206-237.
- Akdoğan, A. A., Arslan, A. ve Demirtaş, Ö. (2016). A Strategic Influence of Corporate Social Responsibility on Meaningful Work and Organizational Identification, via Perceptions of Ethical Leadership. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 259-268.
- Ashforth, B. E. ve Mael, F. (1989). Social Identity Theory And The Organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Aytürk, N. (2019). *Örgütsel Davranış Örgütsel Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Çetin, O.I. (2020), *Türkiye’de Örgüt Kültürü Çalışmaları*, İstanbul: Kriter Yayınları
- Cheney, G. (1983). On the Various and Changing Meanings of Organizational Membership: A Field Study of Organizational Identification. *Communications Monographs*, 50(4), 342-362.
- Dávila, M. C. ve García, G. J. (2012). Organizational Identification and Commitment: Correlates Of Sense of Belonging and Affective Commitment. *The Spanish Journal Of Psychology*, 15(1), 244-264.
- Deal, T.E. ve Kennedy, A.A. (1982) *Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life*. USA: Addison Wesley Publishing Company.
- Denison, D. R. ve Mishra, A. K. (1995). Toward A Theory Of Organizational Culture And Effectiveness. *Organization Science*, 6(2), 204-223.
- Denison, D. R., Haaland, S. ve Goelzer, P. (2004). Corporate Culture and Organizational Effectiveness: Is Asia Different From The Rest of The World? *Organizational Dynamics*, 33(1), 98-109.
- Denison, D., Nieminen, L. ve Kotrba, L. (2014). Diagnosing Organizational Cultures: A Conceptual and Empirical Review of Culture Effectiveness Surveys. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 23(1), 145-161.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Durmaz, İ. B. V., Temoçin, N. ve Eysel, C. Ş. (2021). İşveren Markası Algısının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Özel Bir Havayolu Şirketinde Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(1), 39-55.
- Dutton, J. E., Dukerich, J. M. ve Harquail, C. V. (1994). Organizational Images and Member Identification. *Administrative Science Quarterly*, 239-263.
- Eren, E. (2020). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Eryılmaz, İ. (2019). Örgüt Kültürü ve İş Tatmini Arasındaki İlişkide Sektörel Değişkenlerin Rolü: Kamu ve Özel Sektör Havacılık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Aviation Research*, 1(1), 24-41.
- Fey, C. F. ve Denison, D. R. (1998). Organizational Culture And Effectiveness: The Case Of Foreign Firms in Russia, Working Paper No:179, William Davidson Institute.
- Guiso, L., Sapienza, P. ve Zingales, L. (2015). The Value Of Corporate Culture. *Journal of Financial Economics*, 117(1), 60-76.
- Güney, S. (2020). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2009). *Análise Multivariada De Dados*. Bookman editora.
- Hogg, A. ve Abrams, D. (1998). *Social Identifications*. London: Routledge.
- Kam, A. (2019). *Örgüt Kültürü ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinde X ve Y Kuşağı İş gören Özelliklerinin Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Karababa, A.G. (2021). Türkiye'de Sivil Havacılık Sektörü Çalışanları Üzerine Yapılan Araştırmaların Genel Bir Değerlendirmesi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 17-24.
- Karahan, G. ve Eyüboğlu, E. (2018). Örgütsel İletişimde İşe İlişkin Duyuşsal İyilik Algısı ile Öznel Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye'de Havayolu Şirketlerinde Kabin Memurları Üzerine Bir Alan Araştırması. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 210-232.
- Keskin, H., Akgün, A.E. ve Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt Teorisi*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık
- Kızıloğlu, M. (2017). *Denison Örgüt Kültürü Modeli Bağlamında Örgüt Kültürü ve Örgütsel Güç İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Klimas, P. (2016). Organizational Culture And Coopetition: An Exploratory Study of The Features, Models And Role İn The Polish Aviation Industry. *Industrial Marketing Management*, 53, 91-102.
- Korkmaz, O., Aydemir, S. ve Uysal, H. T. (2017). *Örgütsel Özdeşleşme Üzerinde Örgüte Hâkim Kurum Kültürünün Etkisi*. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 62-81.
- Köse, C.G. (2009). *Örgütsel Özdeşleşmenin Çalışanların Sürekli İyileştirme Çabalarına Katkısı: Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kreiner, G. E. ve Ashforth, B. E. (2004). Evidence Toward An Expanded Model Of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 25(1), 1-27.
- Lunenburg, F. ve Ornstein, A. (2011). *Educational Administration: Concepts and practices*. Canada: Nelson Education.
- Mael, F. ve Ashforth, B. E. (1992). Alumni And Their Alma Mater: A Partial Test Of The Reformulated Model Of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- March, J. ve Simon, H.A. (1976) *Örgütler* (Çev. Ömer Bozkurt ve Oğuz Onaran), Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme Enstitüsü Yayınları No. 144.
- Okabe, N. (2017). Creating of Customer Loyalty By Cabin Crew A Study of The Relation Between Emotional Labor and Job Performance. *Transportation Research Procedia*, 25, 149-164.
- Öksüz, B. ve Vural B. A. (2016). *Kurum Kültürü*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öz, T. (2020). *Performans Değerleme Uygulamaları ve Çalışma Koşullarının Kabin Görevlileri Emniyetli Davranışı Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgözü, S. (2016). Kurumsal İmaj, Örgüt Kültürü ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(2), 581-596.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2018). *Örgütsel Davranış*. Ekin Yayıncılık.
- Özokutucu, L. C. (2019). *Örgüt Kültürünün Çalışan Davranışı Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Park, H. S. ve Kim, J. A. (2020). The Impact of the Organizational Culture Type Perceived by Cabin Crews on Job Stress: Focusing on the Mediating Effect of Empowerment. *Journal of the Korea Academia-Industrial cooperation Society*, 21(11), 715-727.
- Peters, Thomas J. ve Waterman, Robert H. (1984). *In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Polat, M. (2009). *Örgütsel Özdeşleşmenin Öncülleri ve Ardılları Üzerine Bir Saha Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Polat, M. ve Meyda, C. (2011). Örgüt Kültürü Bağlamında Güç Eğilimi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 153-170.
- Reade, C. (2001). Antecedents Of Organizational Identification İn Multinational Corporations: Fostering Psychological Attachment To The Local Subsidiary And The Global Organization. *International Journal of Human Resource Management*, 12(8), 1269-1291.
- Riaz, A., Daood, R. ve Sabir, S. (2020). Examining Deleterious Effects of Work-Life Conflict towards Work Engagement in Service Industry. *NUML International Journal of Business and Management*, 15(1), 127-143.

- Schein, E. H. (1992). *Organizational Culture And Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture And Leadership*, San Francisco: John Wiley & Sons.
- Scott, C. R., Corman, S. R. ve Cheney, G. (1998). Development Of A Structural Model Of Identification in The Organization. *Communication Theory*, 8(3), 298-336.
- Shanafelt, T. D., Schein, E., Minor, L. B., Trockel, M., Schein, P. ve Kirch, D. (2019). Healing The Professional Culture of Medicine. *In Mayo Clinic Proceedings*, 94 (8), 1556-1566.
- Tokgöz, E. ve Seymen, O. A. (2013). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 61-76.
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 183-206.
- Türk, O. (2020). *Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkisinde Sosyal Karşılaşmanın Düzenleyici Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Tüzün, İ. K. (2006). *Örgütsel Güven, Örgütsel Kimlik ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi; Uygulamalı Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, S. ve Gürbüz, S. (2016). *Örgütsel Davranış*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ouchi, W.G. (1987), *Teori Z: Japonların Yönetim Tarzı Nasıl İşliyor? Çev.Yakut Güneri*, İstanbul: İlgı Yayıncılık.
- Van Dick, R. (2001). Identification In Organizational Contexts: Linking Theory And Research From Social and Organizational Psychology. *International Journal of Management Reviews*, 3(4), 265-283.
- Van Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J. ve Christ, O. (2004). The Utility Of A Broader Conceptualization Of Organizational Identification: Which Aspects Really Matter? *Journal Of Occupational and Organizational Psychology*, 77(2), 171-191.
- Van Knippenberg, D. ve Sleebos, E. (2006). Organizational Identification Versus Organizational Commitment: Self-Definition, Social Exchange, And Job Attitudes. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 27(5), 571-584.
- Yahyagil, M. Y. (2004). Denison Örgüt Kültürü Ölçme Aracının Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması: Ampirik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (47), 53-76.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The integration of individuals with the organization they work for is undoubtedly an important factor for institutions operating in today's intense competitive environment. It has been stated in studies conducted on the subject that organizational identification increases job satisfaction, adaptation to work, positive attitudes and behaviors towards the organization in individual employees, and has positive effects on organizational citizenship behavior, productivity and organizational commitment. Therefore, it is beneficial for organizations to know the factors that ensure organizational identification in order to achieve these positive outputs. Various elements that ensure the formation of organizational identification have been revealed in the studies conducted on the subject. One of these is, for example, "Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of the Reformulated Model of Organizational Identification" by Mael and Ashforth (1992). Mael and Ashforth (1992) divided the factors that constitute organizational identification into two main categories as organizational predecessors and individual premises. There are organizational distinctiveness, organizational prestige, inter-organizational and intra-organizational competition within the scope of organizational premises. Individual premises include tenure and satisfaction in the organization, individual factors, up-to-datedness of membership, presence of the mentor, emotionality, and the number of similar organizations affiliated with. In this study, the assumption that organizational culture is a precursor of organizational identification has been set out and the relationship between organizational culture and organizational identification has been examined. The aim of this study is to determine the organizational culture perceptions and organizational identification levels of cabin crew members ($n = 405$) within the scope of the sample and to determine whether there is a significant relationship between organizational culture and organizational identification. Among the sub-objectives of the research is to examine whether the perception of organizational culture and the level of organizational identification vary according to demographic factors.

Methodology

The research has been carried out based on the descriptive and relational survey design which is one of the quantitative research designs, and the data have been collected by survey method. The data has been analyzed with SPSS 22.0 program. Within the scope of the study, t test, ANOVA test, correlation and regression analysis have been performed.

Findings

As a result, has been found out that there is a positive linear relationship between the perception of organizational culture and the level of organizational identification. Furthermore, findings demonstrate that the level of organizational identification differs according to the gender variable and the perception of organizational culture according to the duration of the study.

Conclusion and Discussion

This study, which accepts organizational culture as the premise of organizational identification, has been conducted to determine whether there is a relationship between the perceived organizational culture and the level of organizational identification and whether the demographic characteristics of the employees are effective on the organizational culture perceptions and organizational identification levels. Within the scope of the study, 5 hypotheses have been put forward. In the first hypothesis, the H_0 hypothesis has been accepted. Organizational culture perception does not differ by gender. In the second hypothesis, H_a has been accepted. It has been determined that women have a higher level of organizational identification with an average of 3.75 compared to men (3.55). This brings us to the gender element as one of the individual premises of organizational identification. In the studies conducted on the subject, it has been determined that gender affects organizational identification. In the third hypothesis, H_a has been accepted. Organizational culture perception varies according to the duration of work. It has been observed that the perception of organizational culture has been higher in those with a working period of 0-5 years. In the fourth hypothesis, H_0 has been accepted. There is no significant difference between organizational identification level and working time. In the fifth hypothesis, H_a has been accepted.

It has been determined that there is a moderately positive linear relationship between the perception of organizational culture and the level of organizational identification. Therefore, it is expected that the level of organizational identification will increase in organizations with a strong organizational culture. In the regression analysis, it has been found out that 1 unit increase in the perception of organizational culture has increased the level of organizational identification by 51%. In this respect, it is important that organizational culture values are internalized and transferred by employees.

MEDIATING ROLE OF COMMUNICATION SATISFACTION IN THE EFFECT OF INTERACTIONAL JUSTICE ON ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR: THE CASE OF PUBLIC UNIVERSITY¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Köksal, Z. ve Yeşiltaş, M. D. (2021). Mediating Role Of Communication Satisfaction In The Effect Of Interactional Justice On Organizational Citizenship Behavior: The Case Of Public University. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 760-775.

Geliş Tarihi: 31.05.2021

Kabul Tarihi: 24.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Zehra KÖKSAL
koksak-84@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-8846-2207

Dr. Öğr. Üyesi Meryem Derya YEŞİLTAS
Üniversite, Fakülte, Bölüm
deryayesiltas@osmaniye.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-5067-4538

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the effect of interactional justice perceptions and communication satisfaction levels of employees on organizational citizenship behavior (OCB) and to determine whether communication satisfaction has a mediating role in the relationship between interactional justice and organizational citizenship behavior. For this purpose, data was collected from the academic and administrative staff of Osmaniye Korkut Ata University through a questionnaire. In the study, frequency analysis, normality test, exploratory and confirmatory factor analysis, reliability analysis, Pearson correlation analysis, path analysis with structural equation model (SEM) and Sobel test were used. As a result of the analyzes, it has been determined that interactional justice affects communication satisfaction and organizational citizenship behavior. It was found that communication satisfaction also affects organizational citizenship behavior. In addition, it has been revealed that communication satisfaction has a mediating role in the effect of interactional justice on organizational citizenship behavior.

Keywords: Communication, Communication Satisfaction, Organizational Justice, Interactional Justice, Organizational Citizenship Behavior.

ETKİLEŞİMSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İLETİŞİM MEMNUNİYETİNİN ARACILIK ROLÜ: KAMU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

ÖZ

Bu çalışmada çalışanların etkileşimsel adalet algıları ile iletişim memnuniyeti düzeylerinin örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) üzerindeki etkisinin incelenmesi ve iletişim memnuniyetinin etkileşimsel adalet ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkide aracı rolü olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nin akademik ve idari personelinden anket yolu ile veri toplanmıştır. Araştırmada, frekans analizi, normallik testi, keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri, güvenilirlik analizi, Pearson korelasyon analizi, yapısal eşitlik modeli (YEM) ile yol analizi ve Sobel testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, etkileşimsel adaletin, iletişim memnuniyetini ve örgütsel vatandaşlık davranışını etkilediği tespit edilmiştir. İletişim memnuniyetinin de örgütsel vatandaşlık davranışını etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca etkileşimsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde iletişim memnuniyetinin aracı rolü olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İletişim, İletişim Memnuniyeti, Örgütsel Adalet, Etkileşimsel Adalet, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.

¹ The study is derived from the Master's thesis which was prepared under the supervision of Asst. Prof. Meryem Derya YEŞİLTAS in Osmaniye Korkut Ata University.

1. INTRODUCTION

The interactive relationship between organizations' employees and their managers is based on trust and justice. When employees feel that an organization, particularly its managers, is fair, they are more willing to accept decisions taken, more satisfied with organizational procedures and more likely to comply with organizational rules and regulations (Tyler, DeGoeij & Smith, 1996, p.913; Fournier, 2008, p.1). Interactional justice refers to the organization's managers explaining the decision-making process to employees regarding the distribution of gain respectfully and sincerely. In return for this fair treatment, individuals consider these behaviors to be honorable and respectful. This improves their self-esteem and makes them feel valued (Beugre, 2002, s. 1095). Another important link is open communication between the organization and its employees. Chang (2006) argues that the main purpose of organizations is to achieve the determined goals and that communication is of vital importance in this context. Communication brings people together to get things done. Therefore, it is a vital component of the organization. While effective communication, which has an important place in organizational processes, provides the desired goals and efficiency, ineffective communication can cause damage to the organization and even endanger its survival (Chang, 2006, p. 4). An increase in performance and success can be achieved if effective communication is provided within an organization in individual, group, and organizational contexts. Effective communication also plays an important role in people's learning, motivation, and job satisfaction. Because employees may avoid exhibiting their skills and performances in an organization with communication problems (Demirtaş, 2010, p. 413). Researchers have suggested that effective and satisfactory communication in an organization would have positive effects in defining the role of organizational communication, such as productivity (Clampitt & Downs, 1993), performance (Goris, Pettit, & Vaugh, 2002), and customer focus and also reduce negative consequences such as stress and absenteeism. They also observed that communication satisfaction (CS) positively affected employees' job satisfaction (Zwijze-Koning & Jong, 2007, p.263), organizational commitment (Angle & Pery, 1981), and work motivation (Baird & Bradley, 1978). When employees are treated fairly by their managers, they try to respond positively (Deluga, 1995, p. 3). These behaviors that employees do for the benefit of the organization outside of their duties without expecting any reward or additional benefit are organizational citizenship behaviors (Organ, 1997, p. 93). Organizational citizenship behaviors (OCBs) are important assets of organizations that are difficult to imitate (Rayner, Lawton, & Williams, 2012, p.117). Organizational citizenship behaviors (OCBs) have significant effects on organizational success and organizational efficiency (Podsakoff, Ahearne, & MacKenzie, 1997, p.262). OCBs enable managers to do their jobs more easily and to use their time and performance more effectively for the management of the organization (Bateman & Organ, 1983, p.587-589). OCBs improve the working environment in an organization, increase the interaction and productivity among employees, and thus the effectiveness of the organization (Gürbüz, 2006, p.57). The perceptions of the employees that the organization is fair and the level of satisfaction they get from effective communication in the organization can enable them to adopt the organization, to fulfill their duties with pleasure, to increase their commitment to the organization, and to fully dedicate their performance to their work. Thus, time losses, sloppy work, and absenteeism are prevented, and the organization can gain material and moral benefits (Greenberg, 1990, p.399; Bitmiş, Güney & Demirel, 2014, p.58). For this very reason, it is thought that examining the concepts of justice, communication, and organizational citizenship, which are thought to affect the creation of a peaceful and healthy working environment and the optimum level of benefit from human resources, will be beneficial for organizations.

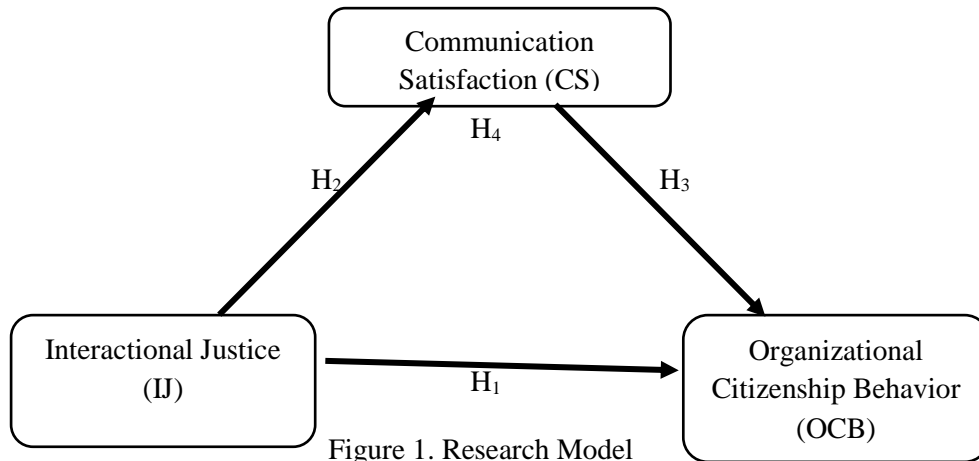
Universities are established for educational purposes and have legal personalities. They include employees working in different units and departments and have a more complex structure than other public institutions in terms of operation. Academic and administrative staff have a great role in the fulfillment of the education and training functions of universities. Academicians can sometimes help their students through distance education. Employees' perceptions of justice, communication satisfaction, and organizational citizenship behavior (OCB) are thought to be essential for universities to achieve their goals. This is the reason why interaction justice,

communication satisfaction, and OCB were chosen as the subject of the study. In the literature, it is seen that the concepts are related to organizational variables such as organizational commitment, job satisfaction, job performance, culture and trust (Cohen-Charash & Spector, 2001; Ambrose & Schminke, 2003; Eroğlu & Özkan, 2009; Şeşen & Basım, 2010). One international publication was found that discusses the concepts of interactional justice, communication satisfaction, and OCBs together (Chan & Lai, 2016), while no study has been found in Turkish literature addressing the three concepts together. This study aims to reveal the relationships between interactional justice, communication satisfaction, and OCB and to contribute to the management and organization literature in Turkey as well as to contribute to practitioners for a more peaceful working environment and increased employee productivity.

2. RESEARCH HYPOTHESES

This study aims to examine the relationship between perception of interactional justice, communication satisfaction, and OCB, and to determine whether communication satisfaction has an mediating role in the effect of interactional justice on OCB. Individuals exhibit different attitudes and behaviors in their private life and business environment within the framework of their relationships with other individuals. The perception of justice has an essential impact on determining these attitudes and behaviors of individuals. One of the important findings of the studies on organizational justice by Beugre and Baron (2001) was the effect of perceived justice in the work environment on the attitude and behavior of the employee (p.324). Interactional justice reflects employees' feelings about how fair their supervisors are (Blakely et al., 2005, pp. 261-262). Employees' perception that their managers have a fair and sincere approach strengthens their communication with them. Communication satisfaction also plays an important role in determining organizational image and organizational effectiveness (Okay & Okay, 2009, p.54). In organizations with effective communication, the communication satisfaction of employees increases, and this affects their performance positively (Bitmiş et al., 2014). OCBs are those performed voluntarily outside the determined duties and are effective in the efficiency and productivity of the organization. Employees' perception of the organization's fairness increases their trust and commitment to the organization and enables them to exhibit OCBs (Greenberg, 1990, p. 399). Studies on communication satisfaction, organizational justice, and OCB concepts have been found in the literature. Some of the studies that conclude that interactional justice has a positive impact on OCB are Smith et al., 1983; Farh, Podsakoff and Organ 1990; Moorman 1991; Konovsky and Folger 1991; Organ and Moorman 1993; Aquino 1995; Konovsky and Organ 1996; Skarlicki and Latham 1997; İşbaşı 2001; Fire 2004; Arslantaş 2005; Fassina, Jones and Uggerslev 2008; Yellow 2011; Şahal 2015. Some of the studies which concluded that interactional justice has a positive effect on CS are as follows: Thomas, Zolin, and Hartman 2009; Özkılıçcı 2011; Tanius, Pheng, November and Yulia 2017. Some of the studies which suggested that communication satisfaction has a positive effect on the OCB are Kandlousi, Ali and Abdollahi 2010; Aydoğdu 2016; Chan and Lai 2016. The study which found that CS has an mediating role in the effect of interactional justice on OCB is a study conducted by Chan and Lai (2016).

Interactional justice, communication, and OCB are considered to be of great importance for an organization to achieve its goals. It is predicted that employees' communication satisfaction and perceptions that their managers are fair in procedures will enable them to exhibit OCB. In this context, the research model developed as a result of the literature review is included in Figure 1.

The following research hypotheses were tried to test within the context of the study:

H₁: Interactional justice significantly affects organizational citizenship behaviors.

H₂: Interactional justice significantly affects communication satisfaction.

H₃: Communication satisfaction significantly affects organizational citizenship behaviors.

H₄: Communication satisfaction has a mediating role in the effect of interactional justice on organizational citizenship behavior.

3. METHOD

Information about the population and sample as well as data collection tools are given in this part of the study.

3.1. Population and Sample

The universe of the research consists of academic and administrative staff working at Osmaniye Korkut Ata University in Osmaniye and its districts. The convenience sampling method was used in the study and the data were collected through a questionnaire. Osmaniye Korkut Ata University has a total of 1022 academic and administrative staff according to the 2019 Internal Evaluation Report of the university (<http://sgdb.osmaniye.edu.tr/>). Accordingly, the universe of the research consists of 1022 university staff. People are working in different units, including academic and administrative staff at universities. In this respect, it is thought that the organizational structure of universities is different from other public institutions and universities differ from other public institutions in this respect. The universe of research has been chosen as university personnel, considering that the personnel working in different departments in academic and administrative positions may have different perspectives. Ethical Approval (Date and Number of Document: 29/11 / 2019-30866) was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Board of Osmaniye Korkut Ata University to conduct the research. Following the necessary permissions, a total of 500 questionnaires were distributed between December 11, 2019, and January 10, 2020. 396 of the questionnaires were answered. 6 questionnaires that were filled in incorrectly and incompletely were excluded from the study. Analyzes were carried out with a total of 390 questionnaires. The survey response rate was 78 percent.

3.2. Data Collection Tools

The data collection tool consists of four parts: the Organizational Citizenship Behavior Scale, the Interactional Justice Scale, the Communication Satisfaction Scale, and the Personal Information Form. The Organizational Citizenship Behavior Scale, which has been translated into Turkish by Basım and Şeşen (2006) and whose validity and reliability is carried out, consists of 19 items and five dimensions (altruism, conscientiousness, courtesy, gentlemanship, civic virtue). The Interactional Justice Scale, translated into Turkish by Yıldırım (2002), consists of 9 items. The

Communication Satisfaction Scale, translated into Turkish by Güllüoğlu (2012), consists of 26 items and five dimensions (communication climate, communication with the superior, corporate integration, horizontal communication, individual feedback). The participants were asked in the Personal Information Form about their age, gender, and marital status, as well as their educational level (primary education, high school, associate degree, undergraduate, graduate, doctorate), total tenure, employment type, positions, and whether they undertook administrative duties at the university.

4. ANALYSIS AND FINDINGS

In this part of the study, the demographic characteristics of the participants, reliability analyses to determine the reliability of the scales, exploratory and confirmatory factor analysis to determine the construct validity of the scales, and the findings of the analysis of the hypotheses are included. Histogram graph, skewness, and kurtosis values of the variables were examined and as a result, it was determined that there was a normal distribution.

4.1. Demographic Characteristics of the Participants

The gender distribution of the respondents who answered the questionnaire was 35% female and 65% male. In terms of marital status, 73,1% of the participants were married and 26,9% were single. In terms of staff duties, 51,5% of the participants were in academic status, 40,5% were in administrative status, and 8% were in worker status. The demographic characteristics of the participants are shown in Table 1.

Table 1: The Demographic Characteristics of The Participants

Demographic Characteristics	Frequency (n)	Percentage (%)	Demographic Characteristics	Frequency (n)	Percentage (%)
<i>Age</i>			<i>Level of Education</i>		
20-25	13	3,4	Primary	12	3,1
26-30	57	14,7	High School	29	7,5
31-35	125	32,3	Associate Degree	26	6,7
36-40	84	21,7	Undergraduate	111	28,7
41-45	52	13,4	Graduate	86	22,2
46 and above	56	14,5	Doctorate	123	31,8

4.2. Findings Regarding the Scales

The reliability values and exploratory factor analysis values of the scales used in the study are shown in Table 2 and the confirmatory factor analysis values are shown in Table 3.

Table 2: The Reliability Values and Exploratory Factor Analysis Values of The Scales

Variables	Number of Items	KMO	EFA (%)	Cronbach Alfa Value (α)
<i>Interactional Justice</i>	7	0,939	79,484	0,956
<i>Communication Satisfaction</i>	12	0,914	69,679	0,913
Communication with the Superior	5		51,46	0,873
Individual Feedback	4		11,597	0,867
Horizontal Communication	3		6,621	0,786
<i>Organizational Citizenship Behavior</i>	16		0,843	54,371
Civic Virtue	5	28,317		0,786
Altruism	4	10,219		0,683
Courtesy	3	8,846		0,647
Gentlemanship	4	6,989		0,602

The findings in Table 2 show that the items are collected under a single factor as a result of the exploratory factor analysis of the Interactional Justice Scale. Two statements were excluded from the analysis because they negatively affected internal consistency. According to the exploratory factor analysis result of the Communication Satisfaction Scale, the items were grouped under three factors: communication with the superior, individual feedback, and horizontal communication. There are five dimensions and 26 expressions in the original scale. Expressions related to organizational integration and communication climate dimensions were omitted from the analysis because they were below factor load values and loaded on more than one factor. Besides, one statement from both individual feedback and horizontal communication dimensions was excluded from the analysis due to their low factor loadings. According to the exploratory factor analysis of the OCB scale, the items were grouped under four factors: civic virtue, altruism, courtesy, and gentlemanship. The original scale had five dimensions and 19 expressions. Three expressions were excluded from the analysis due to their low factor loadings and/or their being loaded on more than one factor. The question regarding the dimension of conscientiousness was attributed to the civic virtue dimension with seven high factor loadings and the gentlemanship dimension with eight high factor loadings. Demirel et al. (2011) explained the scale in three dimensions: altruism and courtesy as one dimension, conscience and gentlemanship as one dimension, and civic virtue as one dimension (p. 40). It has been observed that there were similar uses in the literature. Accordingly, it was decided that these two expressions should remain under the factor they were loaded with. The reliability of the scales used in the study was determined according to the Cronbach Alpha coefficient. Karagöz (2016) suggests that the Cronbach Alpha value should be at least 0,60 (Karagöz, 2016, p.941). The KMO value should be above 0,60 as well as the Barlett test should be significant in determining the factor analysis appropriateness of the data (Büyüköztürk, 2005, p. 126). The exploratory and confirmatory factor analysis results of the scales showed that they were structurally valid (See Tables 2 and 3). It has been determined that the scales meet the general reliability criteria along with their dimensions.

Table 3: Confirmatory Factor Analysis Values of The Scales

SCALES	CMIN/DF	RMSEA	RMR	GFI	AGFI	NFI	IFI	TLI	CFI
Acceptable Fit*	≤5	≤,08	≤,08	≥,85	≥,85	≥,90	≥,90	≥,90	≥,95
Interactional Justice	3,472	0,08	0,023	0,968	0,932	0,984	0,989	0,982	0,989
Communication Satisfaction	2,284	0,057	0,039	0,952	0,927	0,957	0,975	0,968	0,975
OCB	2,151	0,054	0,035	0,935	0,911	0,859	0,919	0,902	0,918

*Reference: Karagöz, 2016, p. 975

Confirmatory factor analysis was performed to verify the scales for which exploratory factor analysis was performed. Using the SPSS AMOS 24.0 software, the compatibility of the model with the factor structures was tested with the Maximum Likelihood (ML) method. The goodness of fit values in Table 3 show that the scales have acceptable goodness of fit values (Karagöz, 2016, p. 975).

4.3. Findings Regarding the Hypotheses

This part of the study includes the results of Pearson correlation analysis conducted to examine the relationship between variables and the findings of the hypotheses that were created to examine the relationship between interactional justice, communication satisfaction, and OCBs of employees.

Pearson correlation analysis results showing the relationship between variables are given in Table 4.

Table 4: Results of The Correlation Analysis

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8
1, Interactional Justice	1							
2, Communication with the superior	,790**	1						
3, Individual Feedback	,522**	,574**	1					
4, Horizontal Communication	,590**	,696**	,539**	1				
5, Civic Virtue	,354**	,337**	,413**	,241**	1			
6, Altruism	,103*	,154**	,098	,160**	,374**	1		
7, Courtesy	,123*	,125*	,100*	,132**	,450**	,456**	1	
8, Gentlemanship	,265**	,250**	,259**	,260**	,342**	,248**	,265**	1

** p<0,01 *p<0,05

The correlation coefficients between all variables are positive based on the result of the correlation analysis. It was found that the relationship between the altruism variable and the individual feedback variable was not significant, yet the relationships between all other variables were significant. The values are as follows: $r = 0$ no relationship, $0,00 < r \leq 0,25$ very poor, $0,26 \leq r \leq 0,49$ poor, $0,50 \leq r \leq 0,69$ medium, $0,70 \leq r \leq 0,89$ strong, $0,90 \leq r < 1$ very strong, $r = 1$ full relationship (Karagöz, 2016, p.727). Considering the strongest and weakest relationships between variables, it was found that the strongest positive relationship was between the communication with the superior variable and the interactional justice variable, and the lowest positive relationship was between the courtesy variable and the individual feedback variable.

A path analysis was conducted with structural equation modeling to test the mediating role of communication satisfaction in the effect of interactional justice on the OCB and the effect of communication satisfaction on the OCB. The reason behind choosing the structural equation model instead of regression analysis while investigating the mediation effect is that the structural model offers a stronger infrastructure. While regression analysis uses the averages of the variables in the tests, the structural equation model also includes measurement and residual errors in the calculation (Meydan & Şeşen, 2015, p.131). If the entire effect of the independent variable on the dependent variable is through an mediating variable, Baron and Kenny (1986) call this effect "partial mediation". On the other hand, if the effect of the independent variable on the dependent variable is entirely through the mediating variable, such an effect is called "full mediation" (Meydan & Şeşen, 2015, p. 129-130).

Structural equation model path analysis was created to test the research hypotheses. The structural equation model is given in Figure 2.

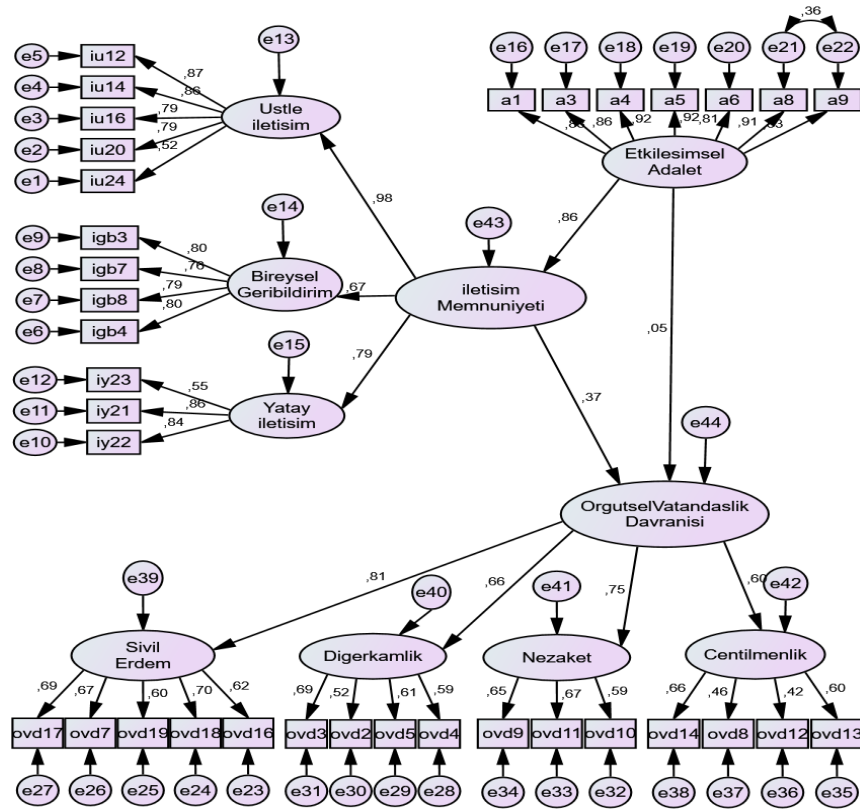

Figure 2. Structural equation model

According to Figure 2, the mediating role of communication satisfaction in the effect of interactional justice on OCB and communication satisfaction on OCB has been tested. The goodness of fit values for the model are given in Table 5.

Table 5: The Goodness of Fit Values of The Structural Equation Path Analysis Mediation Model

Fit Indices				CMIN/DF	RMSEA	RMR	GFI	IFI	TLI	CFI
Acceptable Fit *				≤5	≤,08	≤,08	≥,85	≥,90	≥,90	≥,95
H ₁ :	Interactional Justice	→	OCB	2,083	0,053	0,052	0,905	0,945	0,937	0,944
H ₂ :	Interactional Justice	→	Communication Satisfaction	2,201	0,056	0,041	0,918	0,970	0,965	0,970
H ₃ :	Communication Satisfaction	→	OCB	1,963	0,050	0,053	0,891	0,923	0,914	0,922
H ₄ :	Interactional Justice	→	OCB	1,927	0,049	0,056	0,866	0,933	0,927	0,933
	The mediating role of Communication Satisfaction									

*Reference: Karagöz, 2016, p.975

It is seen that the model provides acceptable values based on the structural equation model path analysis mediation model goodness of fit values. Regression coefficients are given in Table 6.

Table 6: Regression Coefficients of The Structural Equation Path Analysis Mediation Model

Hypotheses	Tested Path		Standardized Estimate	Standard Error	P	
H ₁	Interactional Justice	→	OCB	0,194	0,036	0,000
H ₂	Interactional Justice	→	Communication Satisfaction	0,626	0,062	0,000
H ₃	Communication Satisfaction	→	OCB	0,350	0,067	0,000
H ₄	Interactional Justice	→	Communication Satisfaction	0,624	0,062	0,000
	Interactional Justice	→	OCB	0,028	0,075	0,707
	Communication Satisfaction	→	OCB	0,269	0,111	0,016

It is seen that interactional justice (independent variable) has a significant positive effect on OCB (dependent variable) ($\beta=0,194$; $p < 0,001$) based on the path analysis regression coefficients. It is seen that interactional justice (independent variable) has a significant positive effect on communication satisfaction (mediating variable) ($\beta = 0,626$; $p < 0,001$). It is seen that communication satisfaction (mediating variable) has a significant positive effect on OCB (dependent variable) ($\beta = 0,350$; $p < 0,001$). The mediating role of communication satisfaction in the effect of interactional justice on OCB and communication satisfaction on OCB affects interactional justice, communication satisfaction ($\beta = 0,624$; $p < 0,001$), and OCB ($\beta = 0,194$; $p < 0,001$) based on the regression coefficients. The effect of interactional justice, which has an effect on OCB, became insignificant after the inclusion of communication satisfaction in the model ($\beta = 0,028$; $0,707 > p > 0,05$). Communication satisfaction has a full mediation role in the effect of interactional justice perception on OCB, based on the analysis results.

The direct, indirect, and total effects of interactional justice and communication satisfaction on the OCB are shown in Table 7.

Table 7: The Direct, Indirect, and Total Effects on The OCB

	Standardized Total Effect	Standardized Direct Effect	Standardized Indirect Effect
Effects on the OCB			
Communication Satisfaction	0,367	0,367	0,000
Interactional Justice	0,370	0,053	0,317

The independent variable affects the dependent variable through the mediating variable, which is called full mediation (Little et al., 2007, pp. 209-210; Gunzler, Chen, Wu, & Zhang, 2013, p. 392). According to Table 7, although a direct effect of interactional justice on OCB has not been determined, it has a mediation effect ($\beta = 0,317$; $p < 0,05$). The result of the analysis shows that communication satisfaction is a dominant mediator in the research model. Communication satisfaction fully explains the relationship between interactional justice and OCB. It is necessary to determine the significance of the decreases in Beta (β) values to fully reveal the mediating role of communication satisfaction. Sobel Test was used to determine this significance. The Sobel Test tests the significance of the change in the regression coefficient by including the regression weights of the variables in the model and the standard errors of the relationships between the variables (Meydan & Şeşen, 2015, p.133).

The results of the Sobel Test conducted to confirm the mediating role of communication satisfaction are given in Table 8.

Tablo 8: The Results of The Sobel Test

Sobel Test	Test Statistics	Standard Error	P
The mediating role of communication satisfaction	2,356	0,071	0,018

According to the results of the Sobel Test, communication satisfaction was found to have a mediating role in the effect of interactional justice on OCB ($Z = 2,356$; $p < 0,05$). As a result, hypothesis H₄ (Communication satisfaction has an mediating role in the effect of interactional justice on organizational citizenship behavior) has been verified.

5. SONUÇ

This study aims to examine the relationship between perception of interactional justice, communication satisfaction, and OCB and to determine whether communication satisfaction has an mediating role in the effect of interactional justice on OCB. In this context, four research hypotheses have been created. Initially, correlation analysis was conducted to determine the relationship between participants' perceptions of interactional justice, communication satisfaction levels, and OCBs. As a result of the correlation analysis, it was found that the relationship between the altruism variable and the individual feedback variable was not significant, where the relationships between all other variables were significant. When the variables with significant relationships with each other were examined, it was found that these relationships were positive, the strongest positive relationship was between the interactional justice variable and the communication with the superior variable, and the weakest relationship was between the courtesy variable and the individual feedback variable.

Then, a path diagram was created with the structural equation model to reveal the detailed relationship between the variables in the study and to reveal whether the communication satisfaction levels have a mediating role in the effect of the participants' perceptions of interactional justice on their OCBs. It was seen that the path analysis and goodness of fit values were compatible with the acceptable goodness of fit values. It was seen that interactional justice had a significant positive effect on the OCB, based on the first hypothesis regression coefficients of the structural equation model path analysis. This finding is compatible with the results of the studies by Smith et al., 1983; Farh, Podsakoff and Organ 1990; Moorman 1991; Konovsky and Folger 1991; Organ and Moorman 1993; Aquino 1995; Konovsky and Organ 1996; Skarlicki and Latham 1997; İşbaşı 2001; Fire 2004; Arslantaş 2005; Fassina, Jones and Uggerslev 2008; Yellow 2011; Şahal 2015. The widespread adoption of interactional justice within the organization and the transparent, respectful, and sincere explanation of the decision-making process of organizational managers to the employees regarding the distribution of gains increases the OCB of the employees.

It was seen that interactional justice has had a significant positive impact on communication satisfaction, based on the second hypothesis regression coefficients of the path analysis. This finding is compatible with the results of the studies by Thomas, Zolin and Hartman 2009; Özkılıçcı 2011; Tanius, Pheng, Kasim and Yulia 2017. It was seen that communication satisfaction has had a significant positive effect on OCB, based on the third hypothesis regression coefficients of the path analysis. This finding is compatible with the results of the studies by Kandlousi et al., 2010; Aydoğdu 2016; Chan and Lai 2016. It has been concluded that the increase in communication satisfaction of the employees has a positive effect on both OCB and interactional justice.

The mediating role of communication satisfaction in the effect of interactional justice on OCB was tested within the scope of path analysis fourth hypothesis. Interactional justice affects both communication satisfaction and OCB based on the regression coefficients of the model. The effect of interactional justice on the OCB has become insignificant following the inclusion of communication satisfaction in the model. As a result, it has been concluded that communication satisfaction has had a full mediation role in the effect of interactional justice perception on OCB. Finally, Sobel Test was performed to confirm the mediation effect of communication satisfaction.

Sobel test results supported the mediating role of communication satisfaction in the effect of interactional justice on OCB. A study by Konovsky and Organ (1996) concluded that organizational justice and satisfaction affected the OCB, and another study by Fournier (2008) suggested that there was a positive relationship between interactional justice, communication satisfaction, and OCB.

It has been determined that communication satisfaction has an mediating role in the relationship between organizational justice and OCB in Turkey as well, based on the findings as a result of the analysis carried out in the study. As a result of the regression analysis performed in a study by Chan and Lai (2016), it was determined that communication satisfaction has an mediating role in the relationship between employees' interactional justice perception and OCB. It has been understood that communication satisfaction increases the effect of interactional justice on the OCB. It is thought that communication satisfaction of employees has a key role in predicting the OCB and activities that will ensure the widespread adoption of communication satisfaction are needed to ensure interactional justice within the organization and to increase the OCB.

The main feature that distinguishes this study from similar studies in the literature is that it includes interactional justice, communication satisfaction, and OCBs together in the analysis process. While the impacts of interactional justice and communication satisfaction on citizenship behaviors are statistically significant, the impact of the independent variable interactional justice becomes insignificant under the mediating impact of communication satisfaction. While interactional justice affects citizenship, communication satisfaction also significantly affects it through interactional justice. It is thought that the study will contribute to the literature in this aspect. In this context, some suggestions that may be beneficial for the practitioners and future studies have been presented in the light of the information obtained from the research findings. It is particularly observed that the need for communication and OCB has increased as organizations adapt to alternatives such as flexible working/telecommuting, which are being used more intensively with the current COVID-19 pandemic. Providing opportunities to increase the communication satisfaction of employees and encourage them to exhibit OCBs will contribute to organizations both in the short and long run. It is thought that the establishment of an effective communication network according to the structure and operation method of the organization will improve the communication of the personnel working in different departments with each other so that the managers will be aware of the expectations, requests, suggestions, and complaints of the employees in a short time. In this way, problems in organizational functions can be prevented. It is thought that the adoption of equal pay and equal work policy for the personnel working in the same position can increase the trust of the employees towards the organization. Ensuring justice among employees may increase employees' commitment to the organization. Besides, more efficient communication will be possible with methods such as meetings and seminars that allow face-to-face communication. Activities such as celebrations and picnics that will enable employees to have a pleasant time together outside of work will also improve relations between employees and prevent prejudices.

However, this study has some limitations as in the case of any academic study. The findings should be considered within these limitations. The study was carried out on the staff of Osmaniye Korkut Ata University in Osmaniye, Turkey. In this context, it was limited to a questionnaire conducted on the staff of a public university. In addition, since the cross-sectional time data collection method is used in the study, the results obtained are limited to the period in which the research was applied. Other public and private sector organizations could not be included in the sample due to time and cost constraints. The findings of the research may not be generalized to other sectors. Testing the research model in different sectors, using larger samples, and conducting longer-term studies may generalize the research results of future studies. Including organizational variables such as organizational commitment, job satisfaction, job performance, job satisfaction, culture, and trust in the model can provide more detailed results and make more important contributions to the literature.

REFERENCES

- Aquino, K. (1995). Relationships Among Pay Inequity, Perceptions of Procedural Justice, and Organizational Citizenship. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 8(1), 21-33.
- Ambrose, M. L., & Schminke, M. (2003). Organization structure as a moderator of the relationship between procedural justice, interactional justice, perceived organizational support, and supervisory trust. *Journal of Applied Psychology*, 88(2), 295.
- Angle, H. L., & Perry, J. L. (1981). An empirical assessment of organizational commitment and organizational effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 1-14.
- Arslantaş, C. (2005). Algılanan adaletin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik görgül bir çalışma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 264-281.
- Ateş, Z. (2004). Organizasyonlarda algılanan örgütsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkileri ve Kayseri’de bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Aydoğdu, T. (2016). Örgütsel iletişim algısının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: bir araştırma. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Baird, J. E., & Bradley, P. H. (1978). Communication correlates of employee morale. *The Journal of Business Communication*, 15(3), 47-56.
- Bateman, T. S., & Organ, D. W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee “citizenship”. *Academy of Management Journal*, 26(4), 587-595.
- Basım, H. N., & Şeşen, H. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*; 61 (4), 83-101.
- Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986). Sosyal psikolojik araştırmalarda moderatör-arabulucu değişken ayrımı: Kavramsal, stratejik ve istatistiksel değerlendirmeler. *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi*, 51 (6), 1173.
- Beugre, C. D. (2002). Understanding organizational justice and its impact on managing employees: An African perspective. *International Journal of Human Resource Management*, 13(7), 1091-1104.
- Beugre, C. D., & Baron, R. A. (2001). Perceptions of systemic justice: The effects of distributive, procedural, and interactional justice. *Journal of Applied Social Psychology*, 31(2), 324-339.
- Bitmiş, M., Güney, S., & Demirel, H. (2014). İletişim doyumu verimlilik ilişkisinde örgütsel bağlılık ve iş tatmininin rolü: Çoklu aracı bir model testi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 57-74.
- Blakely, G. L., Andrews, M. C., & Moorman, R. H. (2005). The moderating effects of equity sensitivity on the relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors. *Journal of Business and Psychology*, 20(2), 259-273.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları Ve Yorum*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Chan, S. H. J., & Lai, H. Y. I. (2016). Understanding the link between communication satisfaction, perceived justice and organizational citizenship behavior. *Journal of Business Research*, 70, 214-223.
- Chang, J. C. (2006). *Communication satisfaction in the privatization process: The experience of a Taiwan Agency* Doctoral dissertation, Touro University International.
- Clampitt, P. G., & Downs, C. W. (1993). Employee perceptions of the relationship between communication and productivity: A field study. *The Journal of Business Communication* (1973), 30(1), 5-28.
- Cohen-Charash, Y., & Spector, P. E. (2001). The role of justice in organizations: A meta analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278-321.
- Deluga, R. J. (1995). The relation between trust in the supervisor and subordinate organizational citizenship behavior. *Military Psychology*, 7(1), 1-16.
- Demirel, Y., Seçkin, Z., & Özçınar, M. F. (2011). Örgütsel iletişim ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Journal Of The Cukurova University Institute Of Social Sciences*, 20(2).
- Demirtaş, M. (2010). Örgütsel iletişimin verimlilik ve etkinliğinde yararlanılan iletişim araçları ve halkla ilişkiler filmleri örneği. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 411-444.

- Eroğlu, E., & Özkan, G. (2009). Örgüt kültürü ve iletişim doyumu ile bireysel özellikler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi: Bir uygulama örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 5(4), 50-61.
- Farh, J. L., Podsakoff, P. M., & Organ, D. W. (1990). Accounting for organizational citizenship behavior: Leader fairness and task scope versus satisfaction. *Journal of Management*, 16(4), 705-721.
- Fassina, N. E., Jones, D. A., & Uggerslev, K. L. (2008). Relationship clean-up time: Using meta-analysis and path analysis to clarify relationships among job satisfaction, perceived fairness, and citizenship behaviors. *Journal of Management*, 34(2), 161-188.
- Fournier, W. H. (2008). *Communication satisfaction, interactional justice, and organizational citizenship behaviors: Staff perceptions in a university environment*, Unpublished doctoral dissertation, Ohio University.
- Goris, J. R., Pettit Jr, J. D., & Vaught, B. C. (2002). Organizational communication: is it a moderator of the relationship between job congruence and job performance/satisfaction? *International Journal of Management*, 19(4), 664.
- Gunzler, D., Chen, T., Wu, P., & Zhang, H. (2013). Introduction to mediation analysis with structural equation modeling. *Shanghai archives of psychiatry*, 25(6), 390.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(2), 48-75.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Güllüoğlu, Ö. (2012). *Örgütsel iletişim iletişim doyumu ve kurumsal bağlılık*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- İşbaşı, J. O. (2001). Çalışanların Yöneticilerine Duydukları Güvenin Ve Örgütsel Adalete İlişkin Algılamalarının Vatandaşlık Davranışının Oluşumundaki Rolü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-73.
- Kandlousi, N. S. A. E., Ali, A. J., & Abdollahi, A. (2010). Organizational citizenship behavior in concern of communication satisfaction: The role of the formal and informal communication. *International Journal of Business and Management*, 5(10), 51.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Konovsky, M. A., & Folger, R. (1991). The effects of procedures, social accounts, and benefits level on victims' layoff reactions. *Journal of Applied Social Psychology*, 21(8), 630-650.
- Konovsky, M. A., & Organ, D. W. (1996). Dispositional and contextual determinants of organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 17(3), 253- 266.
- Little, T.D., Card, N.A., Bovaird, J.A., Preacher, K.J., & Crandall, C.S., (2007). Structural equation modeling of mediation and moderation with contextual factors. *Modeling Contextual Effects in Longitudinal Studies*, 1, 207-230.
- Meydan, C.H. & Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship? *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845.
- Okay, A., & Okay, A. (2009). An analytic study of communication satisfaction in the Turkish Postal Service. *Selçuk İletişim*, 6, 51-66
- Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time. *Human Performance*, 10(2), 85-97.
- Organ, D. W., & Moorman, R. H. (1993). Fairness and organizational citizenship behavior: What are the connections? *Social Justice Research*, 6(1), 5-18.
- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (2020, Mart). 2019 yılı kurum iç değerlendirme raporu. http://sgdb.osmaniye.edu.tr/18474_kurum-%C4%B0c-de%C4%9Ferlendirme-raporu.html. Erişim tarihi: 20.03.2020.
- Özkılıçcı, G. (2011). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel iletişim arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Podsakoff, P. M., Ahearne, M., & MacKenzie, S. B. (1997). Organizational citizenship behavior and the quantity and quality of work group performance. *Journal of Applied Psychology*, 82(2), 262.
- Rayner, J., Lawton, A., & Williams, H. M. (2012). Organizational citizenship behavior and the public service ethos: Whither the organization? *Journal of Business Ethics*, 106(2), 117-130.
- Sarı, Ç. (2011). Örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi ve bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Skarlicki, D. P., & Latham, G. P. (1997). Leadership training in organizational justice to increase citizenship behavior within a labor union: A replication. *Personnel Psychology*, 50(3), 617-633.
- Smith, C. A., Organ, D. W., & Near, J. P. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68(4), 653.
- Şahal, S. (2015). Örgütsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şeşen, H., & Basım, H. N. (2010). Çalışanların adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi: İş tatmininin aracılık rolü. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 37(2), 171- 191.
- Tanius, E., Pheng, L. S., Kasim, C. M. M., & Yulia, A. (2017). The relationship between communication satisfaction and procedural justice with employee retention. *AGE*, 29(2), 421-424.
- Thomas, G. F., Zolin, R., & Hartman, J. L. (2009). The central role of communication in developing trust and its effect on employee involvement. *The Journal of Business Communication (1973)*, 46(3), 287-310.
- Tyler, T., DeGoey, P., & Smith, H. (1996). Understanding why the justice of group procedures matters: A test of the psychological dynamics of the group-value model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 913.
- Yıldırım, F. (2002). Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisi. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zwijze-Koning, K., & De Jong, M. (2007). Evaluating the communication satisfaction questionnaire as a communication audit tool. *Management Communication Quarterly*, 20(3), 261-282.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Bu araştırmanın amacı, etkileşimsel adalet algısı, iletişim memnuniyeti ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek ve etkileşimsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde iletişim memnuniyetinin aracı rolü olup olmadığını tespit etmektir.

Örgüt çalışanları ve yöneticileri arasındaki etkileşimli ilişkinin temeli güven ve adalete dayanmaktadır. Çalışanlar örgütün özellikle de yöneticilerinin adil olduğunu algıladıklarında, örgütsel kararları kabul etmede daha istekli olurlar, örgüt prosedürlerinden daha memnun olurlar ve örgütsel kural ve düzenlemelere uymaya daha eğilimlidirler (Tyler, DeGoeve ve Smith, 1996, s. 913; Fournier, 2008, s. 1). Diğer önemli bir bağlantı ise örgüt ve çalışanlar arasındaki açık iletişimdir. Araştırmacılar örgütsel iletişimin rolünü tanımlamada etkili ve tatmin edici iletişimin, bir örgüte verimlilik (Clampitt ve Downs, 1993), performans (Goris, Pettit ve Vaughn, 2002), müşteri odaklılık gibi olumlu etkiler sağlayacağını aynı zamanda stres, devamsızlık gibi olumsuz sonuçları azaltacağını belirterek, iletişim memnuniyetinin çalışanların iş doyumu, örgüte bağlılık (Angle ve Pery, 1981) ve iş motivasyonlarını (Baird ve Bradley, 1978) olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir (Zwijze-Koning ve Jong, 2007, s. 263). Çalışanlar yöneticilerinden adil muamele gördüklerinde karşılık verme ihtiyacı duymaktadırlar (Deluga, 1995, s. 3). Çalışanların herhangi bir ödül ya da ekstra bir fayda beklemeden görevlerinin dışında örgüt yararına yaptıkları bu davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışlarıdır (Organ, 1997, s. 93). Çalışanların örgütün adil olduğu yönündeki adalet algıları ve örgütteki etkili iletişimden sağladıkları memnuniyet düzeyleri, örgütü benimsemelerine, görevlerini severek yerine getirmelerine, örgüte olan bağlılıklarının artmasına ve performanslarını işlerine harcamalarına olanak sağlayabilmektedir. Tüm bunlar zaman kayıplarının, özensiz işlerin, devamsızlıkların önüne geçerek örgüte maddi ve manevi kazanç sağlayabilmektedir (Greenberg, 1990, s. 399; Bitmiş, Güney ve Demirel, 2014, s. 58). İşte tam da bu nedenle huzurlu ve sağlıklı bir çalışma ortamının oluşmasında, insan kaynağından optimum seviyede fayda sağlanabilmesinde etkisi olduğu düşünülen adalet, iletişim ve örgütsel vatandaşlık kavramlarının incelenmesinin örgütler açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Metodoloji

Araştırmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmış ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nin akademik ve idari personelinden anket yolu ile veri toplanmıştır. Toplam 396 adet anketten hatalı ve eksik olan 6 adet anket elenmiş 390 geçerli anketten elde edilen verilerle analizler yapılmıştır.

Verilerin analizi ilk olarak frekans analizi, normallik testi, keşfedici faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, Pearson korelasyon analizi, yapısal eşitlik modeli (YEM) ile yol analizi yapılmıştır. Son olarak iletişim memnuniyeti değişkeninin aracılık rolünü teyit etmek için Sobel testi yapılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların %35'i kadın, %65'i erkek çalışandan oluşmaktadır. Katılımcıların %73,1'ini evli, %26,9'unu bekar çalışanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %51,5'i akademik, %40,5'i idari, %8'i işçi kadrosunda görev yapmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu, 31-35 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun eğitim durumu lisans düzeyi ve üzerindedir.

Değişkenlere ilişkin histogram grafiği, çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş, dağılımların normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Ölçeklerin keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre yapısal olarak geçerli oldukları tespit edilmiştir. Ölçeklerin boyutlarıyla birlikte genel güvenilirlik kriterlerini sağladıkları ve güvenilir oldukları tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre, tüm değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları pozitif yönlüdür. Yapısal eşitlik modeli yol analizi aracılık modeli uyum iyiliği değerlerine göre modelin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerini sağladığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmada literatüre paralel olarak etkileşimsel adaletin ÖVD üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Kurum içerisinde etkileşimsel adaletin yaygınlaştırılmasının, örgüt yöneticilerinin kazanımların dağıtımları ile ilgili karar alma sürecini çalışanlarla şeffaf, saygılı ve samimi olarak açıklamaları çalışanların ÖVD'ni arttırmaktadır.

Etkileşimsel adaletin iletişim memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu ve iletişim memnuniyetinin ÖVD üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların iletişim memnuniyetinin artmasının hem ÖVD üzerinde hem de etkileşimsel adalet üzerinde olumlu yansımaları olduğu belirlenmiştir.

Etkileşimsel adaletin ÖVD üzerindeki etkisinde iletişim memnuniyetinin aracı rolünün varlığı test edilmiştir. Modelin regresyon katsayılarına göre, etkileşimsel adalet, iletişim memnuniyetini ve örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemektedir. ÖVD üzerinde etkili olan etkileşimsel adaletin bu etkisi iletişim memnuniyetinin modele eklenmesi sonrasında anlamsızlaşmıştır. Sonuç olarak etkileşimsel adalet algısının ÖVD üzerindeki etkisinde iletişim memnuniyetinin tam aracılık rolü olduğu belirlenmiştir. Son olarak iletişim memnuniyetinin aracılık etkisini teyit etmek amacıyla Sobel testi yapılmıştır. Sobel testi sonucuna göre, etkileşimsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde iletişim memnuniyetinin aracı rolü olduğu desteklenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

İletişim memnuniyetinin etkileşimsel adaletin ÖVD üzerindeki etkisini arttırdığı anlaşılmaktadır. Etkileşimsel adaletin ÖVD'ni yordamasında çalışanların iletişim memnuniyetinin kilit bir role sahip olduğu, etkileşimsel adaletin örgüt içerisinde sağlanmasının ve çalışanların ÖVD'ni arttırmasında iletişim memnuniyetinin örgüt içerisinde arttıracak ve yaygınlaştırılacak faaliyetlere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmayı literatürdeki benzer çalışmalardan farklı kılan özelliği etkileşimsel adalet, iletişim memnuniyeti ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının birlikte analiz sürecine dahil edilmeleri, etkileşimsel adaletin ve iletişim memnuniyetinin vatandaşlık davranışları üzerindeki etkileri istatistiki açıdan anlamlı iken iletişim memnuniyetinin aracılık etkisinde bağımsız değişken etkileşimsel adaletin etkisinin anlamsızlaşmasıdır. Etkileşimsel adalet örgütsel vatandaşlık davranışını doğrudan etkilerken iletişim memnuniyeti de etkileşimsel adalet üzerinden anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma bulgularından edinilen bilgiler sonucunda uygulamacılara ve gelecek çalışmalara faydalı olabileceği düşünülen öneriler sunulmuştur. Özellikle günümüzde yaşanan Covid-19 salgını ile daha yoğun olarak kullanılmaya başlanan esnek, uzaktan çalışma gibi alternatiflere örgütlerin uyum sağlamasında iletişime ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına duyulan ihtiyacın arttığı gözlemlenmektedir. Çalışanların iletişim memnuniyetlerini artırıcı, örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemelerini teşvik edici imkanların sağlanması hem kısa hem de uzun vadede örgütlere katkı sağlayacaktır. Örgütün yapısı ve işleyiş yöntemine göre etkili bir iletişim ağının oluşturulmasıyla; farklı bölüm/departmanlarda çalışan personelin birbirleri ile iletişimlerinin artırılması ile yöneticilerin çalışanların beklenti, istek, öneri, şikâyet gibi olumlu ve olumsuz durumlarından kısa sürede haberdar olabileceği ve bu sayede örgütsel işleyişteki aksaklıkların önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Aynı görevde çalışan personel için eşit ücret, eşit iş politikasının benimsenmesinin; çalışanların örgüte olan güvenlerini artırabileceği, yüz yüze iletişimi sağlayacak toplantı, seminer gibi yöntemlerle; iletişim verimli kılınabilecektir. Çalışanlar arasında adaletin sağlanmasının çalışanların örgüte bağlılıklarını artırabileceği düşünülmektedir.

COMPARISON OF NOTES, MESSAGES AND FORMS SECTION IN THE COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE FOR LANGUAGES 2001 AND 2018 EDITIONS

Araştırma Makalesi / Research Article

Gün, M. ve Alhan Derinkök, A. (2021). Analysis of Notes, Messages and Forms Section in The Common European Framework of Reference for Languages 2001 and 2018 Editions. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*,11(2), 776-786.

Geliş Tarihi: 28.01.2021

Kabul Tarihi: 19.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Mesut GÜN
Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi
mesutgun07@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-9663-1066

Azize ALHAN DERİNKÖK
Hacı Ahmet Akıncı Anadolu Lisesi, İngilizce Öğretmeni
azizealhan@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8348-886X

ABSTRACT

With globalization, rapid change and development in the world brought multilingualism to the agenda, thus it enables nations to get to know each other more closely. Various information about the language learning needs of individuals and what competences they need to have in the language they learn are described in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) prepared by the Council of Europe. Some updates have been made in the Common European Framework of Reference for Languages over time, and hence the text has been renewed and developed. In this study, the notes, messages and forms section of the writing skill, which is one of the four basic language skills mentioned in Common European Framework of Reference for Languages, in the interactive writing category was examined as it was in the updated text which was published in 2018 and the innovations were evaluated. The aim of the study is to identify the differences of the text in the old and updated text in the notes, messages and forms section and to evaluate the possible contribution of individuals who want to learn a foreign language. In this study, document analysis method, one of the qualitative research methods, was used. With the new items added to the text and language proficiency tables in the current CEFR, an explanation has been made for open points. It has been concluded that the current text contains more guiding explanations for individuals who want to learn a foreign language and foreign language teachers more than their previous text, and significant changes have been made in language skill level fields. It is suggested that the competencies in the areas of skills that are still not clarified should be determined according to the target audience of foreign language teachers.

Key Words: Common European Framework of Reference for Languages, Notes, Messages and Forms, Foreign Language Teaching.

AVRUPA ORTAK BAŞVURU METNİ'NDE NOTLAR, MESAJLAR VE FORMLAR BÖLÜMÜ'NÜN 2018 VE 2001 BASKILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZ

Küreselleşmeyle birlikte dünyadaki hızlı değişim ve gelişim çok dilliliği gündeme getirmiş ve böylece ulusların birbirini daha yakından tanıma imkânı doğmuştur. Bireylerin dil öğrenme ihtiyaçlarına yönelik çeşitli bilgiler ve öğrendikleri dilde hangi yetkinliklere sahip olmaları gerektiği Avrupa Konseyinin hazırlamış olduğu Avrupa Ortak Başvuru Metninde (Common European Framework of Reference for Languages,) açıklanmıştır. Avrupa Ortak Başvuru Metninde (OBM) zaman içerisinde bazı güncellenmeler yapılmış ve dolayısıyla metin, yenilenmiş ve geliştirilmiştir. Bu çalışmada OBM'de belirtilen dört temel dil becerisinden birisi olan yazma becerisinin etkileşimsel yazma kategorisinde yer alan notlar, mesajlar ve formlar bölümü 2018 yılında yayımlanan

güncellenmiş metindeki haliyle incelenmiş ve yenilikler değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı notlar, mesajlar ve formlar bölümünde metnin eski halindeki ve güncellenmiş metindeki farklılıklarını tespit etmek ve yabancı dil öğrenmek isteyen bireylere muhtemel katkısını değerlendirmektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Güncel OBM’de metne ve dil yeterliliklerinin bulunduğu tablolara eklenen yeni maddeler ile ucu açık noktalara açıklama getirilmiştir. Güncel metnin, yabancı dil öğrenmek isteyen bireylere ve yabancı dil öğretmenlerine önceki metne göre dil becerisi yeterliliklerine daha fazla yol gösterici açıklamalar ve dil becerisi seviye alanlarında önemli değişiklikler içerdiği sonucuna varılmıştır. Hâlen açıklık getirilmeyen beceri alanlarındaki yeterliliklerin ise yabancı dil öğretmenlerinin hedef kitleye göre belirlemesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Ortak Başvuru Metni, Notlar, Mesajlar ve Formlar, Yabancı Dil Öğretimi

1. INTRODUCTION

In the developing and changing world in recent years, with the increasing importance of international relations and rapid advances in science and technology, language knowledge and multilingualism have gained importance. Language learning and cultural development needs of individuals are a lifelong process. Foreign language learning is also a dynamic process that requires personal development and devoted work, open to innovations. Individuals who learn a foreign language need to know what they need to know in order to use this language in a communicative way, and what knowledge and skills they need to develop in order to gain effectiveness in this language. A common document with international validity was needed so that they could understand what skills they have in the language being learned and their level of competence and follow their individual development.

The Common European Framework of Reference for Languages, created by many language and language teaching experts, is an important resource that includes a table of indicators for foreign language teaching and learning levels and validated language proficiency criteria, first published in 2001. Its main purpose is to base foreign language teaching on three basic philosophies. These can be listed as: Learner Autonomy, Self-Assessment and Cultural Diversity. This framework program functions as a kind of language passport that enables learners to control themselves and see their level in the language learning process. Different qualities for receptive and productive skills are described in the reference text, which separates language proficiency into different components. In the reference text, which is also a guide in teaching Turkish as a Foreign Language, various criteria related to the competence of writing skills, one of the productive skills, have been determined. In this study, we will explain how to benefit from the competencies mentioned in the notes, messages and forms part of the writing skills section of the application text while teaching Turkish as a foreign language. Firstly, a brief information about the reference text and its purpose will be given. Secondly, the competence values regarding the notes, messages and forms section of the writing skill from producer skills will be evaluated by comparing the current version of the application text with the previous edition. Taking notes or leaving a message, which we often encounter in daily writing language, will help us with the reference text, which is a guide to what kind of writing at which level, while teaching Turkish. In the conclusion part, the updated reference text will explain what a Turkish student should pay attention to in formal or informal transactions for any institution or organization.

The purpose of this study is to determine the differences in the old and updated text in the notes, messages and forms section of the Common European Framework Reference Text and to evaluate its contribution to individuals who want to learn a foreign language in this sense.

2. METHOD

In this study, the document analysis method, in which the analysis of written materials about the concepts and concepts studied, was used (Yıldırım & Şimşek, 2006). It can be said that the written text with international validity can be examined systematically and in detail with the method of document analysis, comparatively with the various regulations made in the content of the Common European

Framework. During the document review, the current and previous editions of the texts in question were completely accessed, and analysis and comments were made as a result of the examinations. A classification from general to specific has been made in order to make the section examined more understandable, and new descriptors in the current text have been identified with the tables quoted from the common reference text.

3. FINDINGS

3.1. *Common European Framework and Language Skills*

Language is the most important and indispensable tool of interpersonal and inter-communal cohesion, communication and cooperation. Facilitating language teaching and increasing the interaction between European Union member countries is one of the primary goals of the European Union. The European Common Application Document is a document that was created in this context and published in 2001 in 40 languages, aiming to develop foreign language teaching and learning in the context of both multilingualism and intercultural interaction. The need to create a standard reference for the teaching, learning and evaluation of languages was put forward by the European Council. CEFR for Languages is seen as a reference especially for the member countries of the Union in terms of realizing the multilingual and multicultural European project. In this direction, member countries are expected to rearrange their foreign language teaching policies by taking CEFR as a reference. The Application Text is an evaluation system that records learning processes as well as facilitating language learning. Clearly presenting many subjects such as curricula, language criteria, exams, language courses, language course hours, tools, textbooks, teacher's handbooks, teacher training requires that the CEFR be transparent in the field of international modern languages. This is one of the main aims of the European Council. This text aims to gather the skills that individuals who want to learn a foreign language should acquire under a common understandable title. The most basic features of this text can be listed as follows:

- Multi-functional: Having all the goals and objectives in the preparation of language learning opportunities.
- Flexible: Being adaptable
- Open: suitability for refinement and refinement
- Dynamic: Continuous improvement based on experiences,
- Useful: Being clear
- Not Obsessive: Unconditionally not attached to a linguistic or educational approach.

The fact that these features are observed in the application text has made it a basic resource for individuals learning foreign languages.

“It explains in a comprehensive way what foreign language learners need to know in order to use this language in communication and what knowledge and skills they need to develop in order to gain efficiency in this language. These descriptions cover both the cultural context in which languages are established and the language proficiency levels that enable the progress of foreign language learners to be measured at all stages of learning and on the basis of lifelong learning” (CEFR, 2001).

In 2001, in the first edition of the application text, the Council of Europe divided language skills into three classes as A, B and C as basic, independent and master user. However, in the revised text, it is seen that there is another proficiency in addition to the language skills of the PRE-A1 level, which is defined as the halfway of A1 level. Thus, individuals who learn foreign languages can easily see which of these levels they have.

It is possible to categorize language skills under two main headings as reception skills and productive skills. Productive skills are classified as writing and speaking skills, while receptive skills are reading and listening. Notes, messages and forms that require mutual interaction of the writing skill, one of the productive skills in the Common European Application Text, differ significantly from the previous application text. The updated version of the text clearly reveals these differences to us.

3.2. Productive Skills in Common European Framework

3.2.1. Writing Skill

Speaking and writing skills, one of the productive skills, are discussed under the title of communicative activities and strategies in the Common European Framework Reference Text. The act of correspondence is interactive; those who take this action change their roles as both receptive and productive several times. Therefore, writing is an active process that requires using both receptive and productive skills. Writing is a high-level thinking tool, thinking on thinking (Güneş, 2001: 161), using the symbols and signs necessary to express thoughts in accordance with the rules, and producing ideas legibly (Akyol, 2000). It also requires the use of cognitive and collaborative strategies related to the management of collaboration and interaction, such as taking turns, sequencing, framing the issue and plotting a path of approach, presenting and evaluating solutions, summarizing and repeating the point reached, and mediating in a conflict.

It is possible to classify examples for Interactive Activities as mentioned in the Application Text as follows:

- transactions
- casual conversation
- informal discussion
- formal discussion
- debate
- interview
- negotiation
- co-planning
- practical goal-oriented co-operation

In the text of the application, in which various descriptive scales about interactive activities are presented; at what level and what competence the foreign language students who are likely to engage in these activities will have been stated. Interactive activities can be both verbal and in written situations where verbal communication is difficult or impossible. Letter, fax, e-mail correspondence etc. online or offline computer conferences are examples of interactive written activities. By recreating drafts, making changes or edits; understanding of agreement, contract and declaration texts can be negotiated.

Written interaction is grouped under three main headings in the application text:

- 1- General written interaction
- 2- Correspondence
- 3- Notes, Messages and Forms

Before moving on to the Notes, Messages and Forms section, written interaction and how to teach Turkish to foreign language learners will be mentioned.

3.2.2. *Written Interaction*

Thanks to the Common Application text, language skills and foreign language teaching are becoming increasingly important. Considering that one of the main purposes of foreign language teaching is to communicate, written interaction is important in order to be able to interact and express what has been learned in the target language in writing. Individuals who learn a foreign language and want to use it are required to learn writing skills for their ordinary needs such as sending notes, leaving or sending e-mails, filling out forms in their social life. Ugan (2007) states that the most effective means of communication is written expression skills. According to Nunan (2003: 88) writing, to reveal thoughts and to indicate how they will be expressed, and to present them to the reader in sentences and paragraphs.

Of course, we cannot think about the development of writing skill independent from the other skills. Competence in writing can be achieved by developing intertwined with other skills. Writing is a process-based skill that requires knowledge. Because writing skill includes a strategy that is a control center memory such as reasoning, simulating semantic networks, analysis, synthesis, planning, as well as relationships based on logical knowledge such as sequencing, cause-effect, process in terms of time forming an integrity between text types and sentences. (Yalçın, 1998). In order for the writing process to take place, the student needs to understand what he is reading, to have sufficient vocabulary knowledge in the target language he is learning, to have a little discourse knowledge and to be able to make associations between words and text, which reveals that it is a long process. In *Teaching Turkish to Foreigners*, the aim is to improve the writing skill or written interactive skills; to enable individuals to translate their feelings and thoughts in writing in accordance with the linguistic characteristics of Turkish (Tiryaki, 2013). Knowing the language features in the target language and requiring planning are also the requirements of the writing skill. Having all these features explains that this skill is a difficult and time-consuming skill to acquire. Even knowing that students were in a long process to interact in the language they learned made them anxious about their writing skill. In order for individuals to provide competent and successful written expression; knowledge, cultural wealth, life experience, using language effectively and correctly, having technical knowledge in writing, establishing cause-effect relationship by looking at events from different perspectives, analyzing and evaluating different events and thoughts in line with certain criteria (Göçer, 2010).

Individuals who are learning a foreign language must have full command of the language, be able to use the four basic skills in that language in relation to each other and have a good command of these skills. As it is known, language skills are examined in two classes as receptive and productive skills. Reading and listening skills, which are among the receptive skills, do not require interaction such as writing and speaking, which are productive skills. Therefore, the student is in the position of receiver. But in generative skills, the student needs to experience what they learn in a real environment. Writing skill needs more active interaction in formal or informal settings. As a matter of fact, there are many reasons why those who learn Turkish as a foreign language should write inside or outside the classroom (Harmer, 2007). There are many reasons such as correspondence on the internet, sending and receiving e-mails, writing phone messages, leaving notes and filling out the application form.

4. CONCLUSIONS

Individuals who learn a foreign language should look at the competencies in the application text in order to evaluate their stage in the writing skill they have acquired. Thus, they will be able to both self-evaluate and realize their language learning deficiencies. In the application text, each writing skill has been examined separately and the notes, messages and forms section that we will examine in this study are explained under the title of interactive skills in the European Common Application Text and

the necessary competencies are counted as a written interaction element (Table1). This table, published in 2001, was finalized by adding qualifications that were not previously defined in the updated text published in 2018 (Table 2).

As seen in Table 1 as it was published in the first edition of the application text, B2 competence was not defined and it was stated that this competence, which should be explained with higher level skills, is the same as the B1 competency. In addition, new descriptive statements were added to the qualifications B1, A2 and A1, and the PRE-A1 competency, which was never included in the table of the previous text, was also defined. Before analyzing the tables, we need to know what A1, A2, B1, B2, C1 and C2 qualifications mean according to the Common European Framework of References for Languages.

PRE-A1 Level: Pre-A1 level is aimed to be acquired at both primary school and lower secondary school level. For example, he/she can tell the day, time and hour. He/she can say thank you or apologize, make simple greetings, and write a simple postcard (Cefr, 2018).

A1 Level; (Introduction or Discovery - Breakthrough) is the most basic level in the use of language for personal purposes the level at which the learner can interact with each other can answer and ask simple questions about himself, where he lives, people he knows and possessions.

A2 Level; (Intermediate level or keeping in touch), it can be said that it corresponds to the characteristics of the Waystage level. Many of the descriptors showing social relations are included here. Social relations: use of everyday forms of courtesy and address; meeting someone; asking him for news about himself and reacting to his answer; successful conclusion of a very short purchase; To answer questions about his profession and leisure activities.

B1 Level; (Threshold level) For a person visiting a foreign country, it corresponds to the characteristics of the Threshold Level. It is characterized by two features. The first is the ability to maintain a mutual interaction and get what you want in different situations. For example; As a general rule, he can follow the main points of a long discussion about himself, provided that the discussion is conducted in clear and measured language; express or ask for opinions and views in an informal discussion between friends.

B2 Level; It corresponds to an intermediate level at the same distance to B1 (Threshold Level) at the top as well as to A2 (Intermediate and communication level - Waystage) below. It aims to clarify the features of the Advanced Level or the Independent User (Vantage). For example; speaking naturally, comfortably, and effectively; understand in detail what is said in standard language even in a noisy environment; to take the lead in the conversation, to take the floor when the turn comes and to close the conversation when appropriate, even if not gracefully; using stereotypes to save time.

C1 Level; It is called the Autonomous Level. This level is characterized by a wide range of discourses that allow for comfortable and natural communication, as can be seen from the following examples: It can express itself easily and naturally, almost without difficulty. It is adequately familiar with a wide range of vocabulary and can easily fill in gaps with indirect.

C2 Level; Although it is called mastery, there is no desire to match or almost reach the level of the natural speaker. The aim is to characterize the degree of precision, relevance and language comfort encountered in the discourse of advanced learners (CEFR, 2001).

Table 1: Notes, Messages and Forms (2001)

	NOTES, MESSAGES & FORMS
C2	As B1
C1	As B1
B2	As B1
B1	Can take messages communicating enquiries, explaining problems.
	Can write notes conveying simple information of immediate relevance to friends, service people, teachers and others who feature in his/her everyday life, getting across comprehensibly the points he/she feels are important.
A2	Can take a short, simple message provided he/she can ask for repetition and reformulation. Can write short, simple notes and messages relating to matters in areas of immediate need
A1	Can write numbers and dates, own name, nationality, address, age, date of birth or arrival in the country, etc. such as on a hotel registration form.

Table 2: Notes, Messages and Forms (2008)

	NOTES, MESSAGES & FORMS
C2	No descriptors available; see B2
C1	No descriptors available; see B2
B2	Can take or leave complex personal or professional messages, provided he/she can ask clarification or elaboration if necessary.
B1	Can take routine messages that are likely to occur in a personal, professional or academic context. Can take messages over the phone containing several points, provided that the caller dictates these clearly and sympathetically.
A2	Can fill in personal and other details on most everyday forms, e.g., to request a visa or visa waiver, to open a bank account, to send a letter recorded delivery, etc.
A1	Can leave a simple message giving information on e.g., where he/she has gone, what time he/she will be back. (e.g., 'Shopping: back at 5 p.m.')
Pre-A1	Can fill in very simple registration forms with basic personal details: name, address, nationality, marital status.

In Table 2, it refers to completely newly added descriptive features that were not included in the previous text.

In the updated text, pre-A1, a proficiency level that was not included in the previous text, was added, and it was defined as being able to fill features such as name, address, nation in a simple form. This level is defined by CEFR experts as primary and secondary school level.

It is seen that a little more detail has been added to the A1 proficiency level as published in 2018. Students should be able to write a message about where he is going and when he will return.

At the A2 level, the ability to write in more detailed texts such as visa exemption application form and opening a bank account has been added. The competences in the previous text are also included again.

While it was stated that the B1 competency could receive a message in the previous text, the phrase was added in its updated version provided that the caller expresses it clearly and sympathetically. In addition, the emphasis on getting the possible message in the academic text is noteworthy. Because the first published application text did not specify any level of proficiency in academic writing.

The CEFR offers potentially relevant general scales and subscales, but also more specific subscales for writing both in academic contexts and informal contexts. However, recent challenges to traditional views of academic writing have potential implications for assessment frameworks such as the CEFR when they are used to identify readiness for, and progress in, academic study (e.g. McNamara et al. 2018).

When the tables are examined, it is seen that B2 competence has been defined in the new text. It is stated that in B2 proficiency, he can receive a complex message by adding the phrase to detail when necessary. In other words, in this level of skill that was not defined in the previous text, students now know what they should have. C1 and C2 proficiency levels have not been defined in the updated text yet.

5. SUGGESTIONS

In our developing, globalizing and multilingual world, the European Common Application Text and the European language portfolio, first created by the Council of Europe, published in 2001, are known as a guide for individuals and nations who want to learn foreign languages. This text, which focuses on lifelong learning and communicative approach, has brought a different dimension to language education and teaching, and ensured its international standardization. In the last version of CEFR updated in 2018, the changes in the said section are important as the text has not yet been translated into Turkish. Various studies have been conducted on this text in recent years. Kara (2011) prepared a curriculum related to the common framework text in his study, İşısağ (2008) evaluated the text linguistically and also examined it in the context of speaking skill in his study with Demirel (2010) and Gün and Şıhanlıoğlu (2018) In the study conducted by, the common recommendation levels in OBM were examined. In addition, the studies conducted by Güler (2005) and Yücel (2006) are among the remarkable studies on this subject. In this study, the latest changes in the notes, messages and forms that require effective communication and interaction in the written interaction section of the writing skill were examined and the findings were evaluated.

One of the most basic requirements of learning and teaching a language is to master language skills. Writing skill is one of the skills acquired at the latest by foreign language students, according to studies. Açık (2008) observed in his study that students had the most difficulty in writing skills in Turkish teaching centers. Byrne (1982) emphasized that the ability to communicate in writing is more important than language structure. In this sense, CEFR, which is based on a communicative approach, guides individuals through the notes, messages and forms section in the written interaction section. In the updated text, higher-level skills such as taking notes and leaving notes on academic texts were added, and the competencies left open in the previous text were defined more broadly. Based on the fact that academic writing is an important need, this change will contribute to students' written papers, CV or application forms. According to Tok (2013), functional writing activities have certain forms such as notes, messages, and forms, which helps students learn more easily. The added academic text statement regarding proficiency at B1 level makes a remarkable difference in this sense.

In line with the section examined in the study, the following suggestions are presented: Foreign language teachers of the autonomous level C1, which is the autonomous level of the notes, messages and forms section, and the C2 language level defined as mastery should be clarified. The gaps in which language learners should have which competencies at which language level should be filled with the help of an expert. Pre-A1 level, which is defined as the non-productive primary or secondary school level, is used for the first time in this text and represents the basic skill level. Use of visual material and written interaction should be encouraged, especially in younger age groups, regarding the Pre-A1 level.

It is always being emphasized that communicative competence which is related to using the language actively in daily life. Writing notes, messages and forms should teach communicatively by using the descriptors of CEFR levels. Taking various tasks, organizing activities and thus getting involved in the process for students to improve their communicative skills facilitates the language learning process and supports language development (Güneş, 2017). The activity approach is suggested in CEFR, it can be used to improve communicative skills.

In addition, by preparing Language development portfolios suggested by CEFR, students can take more responsibility in developing their language skills (İşısağ and Demirel, 2010). In this way,

students will increase their awareness of their language acquisition and will be able to follow their development.

REFERENCES

- Açık, F. (2008). Türkiye’de Yabancılara Türkçe Öğretirken Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü “Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu”.
- Akyol, H. (2000). Yazı Öğretimi. *Milli Eğitim* (146), 37-48.
- Byrne, D. (1982). *Teaching Writing Skills*, London: Longman.
- Council of Europe. Council for Cultural Co-operation. Education Committee. Modern Languages Division. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Cambridge University Press.
- Council of Europe. Council for Cultural Co-operation. Education Committee. Modern Languages Division. (2018). Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Cambridge University Press.
- Dinçel, Ö., Maden, A. & Maden, S. (2015). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Yazma Kaygıları, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(2), 748-769.
- Güler, G. (2005). Avrupa Konseyi Ortak Dil Kriterleri Çerçeve Programı ve Türkiye’de Yabancı Dil Öğretim Süreçleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 89-106.
- Gün, M. & Şihanhoğlu, Ö. (2019). 2018 (Cefr) Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçeve Metninde Ortak Öneri Düzeylerinin İncelenmesi.
- Güneş, F. (2017). Türkçe öğretiminde etkinlik yaklaşımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1), 48-64.
- Göçer, A. (2010). Türkçe Öğretiminde Yazma Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 178-195.
- Harmer, J. (2007). *The practice of English language teaching*. Harlow: Pearson Longman.
- İşisağ, K. U. & Demirel, Ö. (2010). Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’nin Konuşma Becerisinin Gelişiminde Kullanılması. *Eğitim Ve Bilim*, 35(156), 190-204.
- İşisağ, K. (2008). Avrupa Dilleri Ortak Başvuru Metni’nin Dilbilimsel Açından İncelenmesi. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 105-122.
- İşisağ, K. U. & Demirel, Ö. (2010). Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’nin Konuşma Becerisinin Gelişiminde Kullanılması The Use of the Common European Framework of Reference for Languages on Developing the Speaking Skills. *Education*, 35(156).
- Kara, M. (2011). Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metni Doğrultusunda Türkçe Öğrenen Yabancılara A1-A2 Seviyesinde Türkçe Öğretim Programı Örneği. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal Of World Of Turks*, 3(3), 157-195.
- McNamara, T., Morton, J., Storch, N., & Thompson, C. (2018). Students’ accounts of their first-year undergraduate academic writing experience: Implications for the use of the CEFR. *Language Assessment Quarterly*, 15(1), 16-28.
- Nunan, D. (2003). *Practical English Language Teaching*. New York: Mc Graw Hill Publications.
- Tiryaki, E. N. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yazma Eğitimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 38-44.
- Tok, M. (2013). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Yazma Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 253-283.
- Ungan, S. (2007). Yazma Becerisinin Geliştirilmesi ve Önemi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 461-472.
- Yalçın, S. D. (1998). Yazma Eğitiminde Yeni Bir Araştırma Alanı: Yaratıcı Yazarlık. *Türkçenin Öğretimi ve Eğitimi Sempozyum Bildiriler*, S. 145-152, AÜ Tömer Gaziantep Şubesi Yayını.
- Yıldırım, A & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi: Ankara.
- Yücel, M. S. (2006). Avrupa Ortak Başvuru Metni-Avrupa Dil Portföyü Eleştirel Bir Yaklaşım. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 110-122.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç

Bu çalışmanın amacı, eski ve güncel Avrupa Ortak Başvuru Metninde Notlar, mesajlar, formlar bölümündeki farklılıkları belirlemektir. Ayrıca iki metin arasındaki farkları değerlendirmek ve tablolar kullanarak onları sunmak çalışmanın ana odak noktasıdır. Böylece, yaratıcı yazmada yol gösterici olan bu metinlerin analiz edilerek yabancı dil öğrenenlere yardımcı olunması amaçlanmaktadır.

Metodoloji

Bu çalışmada iki metinde notlar, mesajlar ve formlar bölümü taranmış ve elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Ayrıca çalışılan kavram ve kavramlarla ilgili yazılı materyallerin analizinin yapıldığı doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Doküman analizi yöntemi, basılı ve elektronik materyalleri değerlendirmek ve gözden geçirmek için kullanılan aşamalı bir süreci ifade eder. Bu çalışmada Avrupa Ortak Çerçeve Metninin belirli bir bölümü ve güncel hali incelenmiş, geliştirilen özellikler ve öğeler belirlendikten sonra metnin genel bütünlüğü içinde bu gelişmenin katkısı değerlendirilmiştir. Betimleyici eklemelerin olduğu bölümler incelenmiş ve betimleyici tanımlar çeşitlendirilmiştir.

Bulgular

Dil gelişimi sürecinde öğrenmeyi öğrenme, yaşam boyu öğrenme, öz farkındalık ve öz değerlendirme kavramlarını içeren CEFR, günümüzde yabancı dil öğrencileri için faydalı bir rehber niteliğindedir. İnsan doğası gereği çevresindeki canlılarla etkileşim halindedir. Bu etkileşim ister yazılı ister sözlü olsun, yabancı dil öğrenenlerin edindikleri dili kullanmaları ve içselleştirmeleri için en etkili yollardan biridir. Avrupa Ortak Çerçeve Metninde etkileşimli beceriler başlığı altında yazılı etkileşimden bahsetmek mümkündür. Çerçeve metinde yazılı etkileşim üç alt başlıktan oluşur: genel yazılı etkileşim, yazışmalar, notlar, mesajlar ve formlar. Her biri maddeler halinde ayrı ayrı açıklanan bu başlıkların notlar, mesajlar ve formlar bölümü çalışmamızın ana temelini oluşturmaktadır.

Mevcut uygulama metninde yazılı etkileşim için iki ölçek bulunmaktadır. Birincisi yazışma, ikincisi ise notlar, mesajlar ve formlar. Yazışma daha çok bilgi alışverişi ile ilgiliyken, notlar, mesajlar ve formlar kısmı bilgi aktarımını ifade eder. Bilgi aktarımını ifade eden söz konusu etkileşim türünde, bilgilerin doğru bir şekilde ifade edilebilir ve resmi ortamlarda kullanılabilir olması gerekmektedir. Bilgi aktarımının yapıldığı bu bağlamda yazı dilinde mümkün olduğu kadar yazım ve dil bilgisi kurallarına uygun olması gerekmektedir.

Notlar, mesajlar ve formlar, bir dizi işlemsel etkileşimli yazı içerir. A düzeyinde öğrencilerin kişisel bilgileri içeren formları doldurmaları beklenirken, A2 düzeyinde mesaj alıp bırakmaya ve kısa notlar yazmaya odaklanılır.

Avrupa Ortak Başvuru Metninin notlar, mesajlar ve formlar bölümü, mevcut metinde tanımlanan niteliklerle karşılaştırılarak farklılıklar ve geliştirilen unsurlar değerlendirilmiştir. Öncelikle eski metinde tanımlanmayan bir yeterlilik olan ve hem ilköğretim hem de ortaöğretim düzeyinde kazandırılması amaçlanan bir düzey olarak bilinen Pre-A1 düzeyinin bu metinde yer alması önemli bir noktadır. Bu seviyede, bireyler yazı dilinde teşekkür edebilir, özür dileyebilir veya sadece kartpostal yazabilir. Günü, saati veya saati söyleyebilir.

A1 seviyesinde ise nereye gittiği ve ne zaman döneceği hakkında biraz daha detaylı yazılması istenir.

A2 düzeyinde, kısa ve basit bir mesaj almanın ve yazmanın yanı sıra çoğu günlük formda kişisel ve diğer ayrıntıları doldurma yeteneği tanıtılır.

B1'deki yeterlilik düzeyi ayrıntılandırılmıştır ve akademik düzeyde mesajları alabilmek ve bu mesajları net ve sempatik bir şekilde ifade edebilmek temel gerekliliktir.

Bir önceki metinde tanımlanmayan B2 seviyesi, mevcut metinde tanımlanmıştır ve bu seviyede daha karmaşık mesajların alınmasının vurgulanması dikkat çekicidir.

C1 ve C2 yeterlilik seviyeleri önceki metinde olduğu gibi bu metinde tanımlanmamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, çok dillilik ve çok kültürlülük temalarına odaklanan ve bireylerin dil öğrenme süreçlerini yönetmelerini ve belirli bir program dahilinde kontrol etmelerini sağlayan Avrupa Ortak Çerçeve Metninin güncel hali incelenmiştir.

Yabancı dil öğretmenleri ve öğrenciler için rehber niteliğinde olan bu metne bazı değişiklikler eklenmiş ve temel beceriler detaylandırılarak yeterlilik tanımları genişletilmiştir. A2 düzeyinde ise önceki metindeki yeterlilikler ile birlikte vize muafiyet başvuru formu ve banka hesabı açmak gibi kişisel bilgilerin daha ayrıntılı istendiği metinlerde yazabilme yeterliliği eklenmiştir. B1 düzeyinde tanımlanan akademik metin ifadesi ile aynı düzeyde açık ve sempatik bir şekilde ifade edilmesi koşuluyla ifade edilen tanımlayıcı, işlevsel yazma eyleminin kapsamının genişletildiğini göstermektedir. Ve bu dil öğrenen bireylerin buldukları yeterlilik seviyesinde halen sayılabilmeleri için öncekinden daha yetkin olma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde, daha önce tanımlanmayan Pre-A1 seviyesinin tanımı belki de tüm dil becerileri sınıflandırmalarını yeniden düzenleyecek bir gelişmedir. Basit selamlama, küçük kartpostal yazma veya kısa notlar bırakabilme becerilerinin bulunduğu bu düzey, aslında seviyeler öncesi hazırlık gibi düşünülebilir. Bireylerin dil öğrenme sürecinin başlangıcındaki becerileri ancak bu düzeyin yeteri kadar tanımlandığı takdirde edinileceği düşünülürse kapsamının yeteri kadar geniş olmadığı açıktır. Gelişmeye ve değiştirilmeye açık bir alan bırakılmıştır. Yabancı dil öğretmenleri, dil öğretim programlarını hazırlarken öğrencilerin hazır bulunuşluklarını tespit etmeli ve yaş gruplarını da göz önünde bulundurmalıdır. Bu düzeydeki bireylerin küçük yaş grupları olduğu göz önünde bulundurulursa öğretmenler görsel materyal kullanmaya teşvik edilmelidir.

Notlar, mesajlar ve formlar bölümü akademik ve resmi yazışmaları ve bu aracılıkla bilgi aktarımını ifade ettiği için yazım ve noktalama çok önemlidir. Üst düzey becerilere yazım ve noktalama ile ilgili yeterlilik tanımlarında eksiklik olduğu gözlenmiştir.

M. ELİADE’NİN “HİYEROFANİK ZAMAN” KAVRAMI TEMELİNDE ESKİ UYGURCA “MAYTRİSİMİT” ADLI ESERDE GEÇEN “YENİ GÜN (YADI KÜN) BAYRAMI” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Araştırma Makalesi / Research Article

Şehitoğlu, M. (2021). M. Eliade’nin “Hiyerofanik Zaman” Kavramı Temelinde Eski Uygurca “Maytrisimit” Adlı Eserde Geçen “Yeni Gün (Yañı Kün) Bayramı” Üzerine Bir Değerlendirme. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 787-804.

Geliş Tarihi: 07.03.2021

Kabul Tarihi: 19.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Muammer Şehitoğlu
Bağımsız Araştırmacı
mshtgl22@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-4471-3283

ÖZ

Zaman, insanoğlu için onun var olduğu günden bugüne hep yaşamının temel belirleyici ve yön verici unsuru olmuştur. Bu bağlamda da bireyin tüm erginlenme aşamalarını değerlendiren etkin bir ölçüttür. Çünkü zaman, bireyin tüm düşünüşünü, inanışını, yaşayışını; ona nasıllık, nedenlik / niçinlik temelinde sorguladır ve onu kendisi için doğruya iter. Zaman kavramının bu nitelikleri bireyin zekâsı ve yeteneği sayesinde de ayırt edici nitelik kazanır. Öyle ki birey, zamanı aynılık, benzerlik ve tekdüzelikten çıkararak eylemleri ile onu değerli, anlamlı ve bununla birlikte de “kutsal” kılar. Birey tarafından kutsal kılınan zaman, artık onun için ve gelecek diğer kuşaklar için de kutsal kılınır. Böylelikle kutsal kılınan zaman da bireyin zihinsel aktarımını sağlayan dili ve onun eylemi ile süreklilik kazanır ve sonsuzlaşır. Yazıyla sonsuzlaşan kutsal zaman niteliği ise, eylemle kalıcı / etkili hale getirilmeye çalışılır.

Çalışmada, Eski Uygurca *Maytrisimit* adlı eserde geçen “Yeni Gün (yañı kün) Bayramı” nın M. Eliade’nin “Hiyerofanik Zaman” olarak adlandırdığı “Kutsal Zaman” kavramı temelinde ele alınarak, metin içindeki niteliklerinin ve anlam değerlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamını, eski Uygurca *Maytrisimit*’te geçen yañı gün kavram işaretinin kutsal zaman açısından değerlendirilmesinin yanı sıra döneme ait diğer eserlerde kavram işaretinin karşıladığı anlam değerleri oluşturmaktadır. Çalışmada yöntem olarak, nitel araştırma yöntemine ait doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Daha sonra kutsal zamanın niteliklerine göre yapılan sınıflandırma uyarınca bulgular elde edilmiş ve sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular anlamlı olacak şekilde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Hiyerofanik zaman, *Maytrisimit*.

AN VALUATION ON "NEW DAY (YADI KÜN) FEAST" IN OLD UIGHUR "MAİTRİSİMİT" BASED ON THE CONCEPT OF "HIEROPHANIC TIME" BY M. ELİADE

ABSTRACT

Time has always been the main determinant and guiding element of mankind's life since its existence. In this context, it is an effective criterion that evaluates all stages of maturation of an individual. Because time, all the thinking, belief, life of the individual; he makes him question on the basis of how, why / why and pushes him to the truth for himself. These qualities of the concept of time are distinguished by the intelligence and ability of the individual. Thus, the individual makes time valuable, meaningful and “holy” with his actions by removing time from sameness, similarity and uniformity. Time that is sanctified by the individual is now sacred to him/her and to other generations to come. Finally, the sanctified time becomes continuous and endless with the language and mental action of the individual and its action. The quality of the sacred time, which becomes infinite with writing, is tried to be made permanent / effective by action.

In the study, it is aimed to reveal the qualities and meaningful values in the text by taking the "New Day Feast", which is mentioned in the Old Uyghur language, *Maitrisimit*, on the basis of the "Sacred Time"

concept named "Hierophanic Time" by M. Eliade. The scope of the study consists of the evaluation of the new day concept mark in the old Uyghur language, *Maitrisimit*, in terms of sacred time, as well as the meaning values that the concept mark meets in other works of the period. The document analysis technique of qualitative research method was used as a method in the study. Then, the findings were obtained and presented according to the classification made according to the qualities of the sacred time. In the conclusion part, the findings obtained were interpreted in a meaningful way.

Keywords: Old Uyghur Turkish, Hierophanic time, Maitrisimit.

1. GİRİŞ

Zaman kavramı ilkel toplumlardan günümüze kadar insanoğlu için hep çok değerli ve çok önemli olmuştur. Öyle ki zaman, insanoğlu için kaybedildiğinde ve hiçbir eylem yapılmadan geçirildiğinde onun için daha da değerli ve özeldir. İnsanoğlu bu bakımdan tarih boyunca kendini yaşam karşısında konumlandırmasında ve kendini hatırlamasında çoğunlukla zamanı ölçüt olarak kullanmıştır. “Kim olduğunu, ne yaptığını, ne yapacağını ve ne olacağını?” bütünüyle zaman olgusu içindeki eylemleri ile değerlendirmiştir.

Avcı-toplayıcı toplumlardan / topluluklardan itibaren bireyin toplumdaki konumlanma düşüncesinin onun erginlenme ve kendini zaman ölçütü karşısında yeniden var kılma amacını taşıdığını açıkça göstermektedir. Avcı-toplayıcı topluluklarda hem bireyin yaşanan zaman içindeki kendilik bilinci boyutunda hem de içinde yaşanan topluluğun benimsediği, içselleştirdiği kutsal olan birçok kavram ve olgu vardır. Kimi zaman ağaç, kimi zaman dağ, kimi zaman güneş, kimi zaman bir hayvan, kimi zaman güzel bir manzara veya bir sokak; kimi zaman da soyut olan iyilik, dürüstlük ve erdem “kutsal” olarak nitelendirilmiştir (Eliade, 1991: 4-9; Eliade, 2003: 355-359). Yine zaman kavramı da bu topluluklar ve toplumlar için ayırt edici düzeyde kutsal olarak görülmüş ve birey, tarihsel olarak o dönemde ve o dönemin devamında kutsal zamanı kutsal olmayan zamandan düşünsel boyutta gerçeküstü ve insanı aşan bir biçimde eylemler ortaya koyarak ayırmış, bu sayede de zamanı ayırt edici şekilde kutsallaştırmıştır Böylelikle birey, kutsallaşan zamanı da düşünsel boyuttan davranışsal boyuta eylemler aracılığıyla taşımıştır (Eliade, 2003: 373-376). Bu bağlamda da onun iletişim ve etkileşim için araç olarak kullandığı dil de bu eylemler için temel taşıyıcı nitelik göstermiştir.

Sözün bireysel boyutta taşıdığı anlam öğeleri daha sonra yazı ile etkili ve kalıcı duruma gelmiş ve bireyden hareketle toplumun zamanı kutsallaştırma yeteneğini geçmişten alarak şimdiye ve geleceğe taşımıştır. Yazıyla ortaya konan metinler bu bakımdan gelecekte yenilenecek ve etkin hale gelecek kutsal zamanı, bireyin kültürel hafıza kodları aracılığıyla sonraki kuşaklara taşımıştır. Ritüelikle törenler, kutsal ayinler ve bunların yazıya geçirilmiş metinleri bu açıdan birey ve toplum için araç olarak belirlenmiştir.

Türkçenin tarihî sürecine bakıldığında, Eski Uygur Türkçesi dönemi de Türk diline ve edebiyatına büyük oranda Çince'den ve sonra da Sanskritçeden, Toharcadan, Soğdçadan, Tibetçeden çeviriler ve uyarılma çeviriler yapıldığı bir dönemdir. Budizm Felsefesi'ni veya Öğretisi'ni içeren kutsal metinler de bu dönemde yapılan çevirilerle Türkçeye kazandırılmıştır. Bu bağlamda dönemin kutsal metinleri aracılığıyla da zamanın nasıl kutsallaştırıldığına dair kanıtlar sunulmuştur. Din konulu olan bu metinlerde bireyin ve toplumun zamanı kutsallaştırırken kullandığı metinlerin edebî türleri ve biçimsel özellikleri de önemli olmuştur. Öyle ki metinler anlatmaya dayalı niteliklerinin yanı sıra göstermeye dayalı özellikleriyle de birey ve toplum için kalıcı nitelik sergilemiştir. Budist çevreye ait Eski Uygur Türkçesi döneminde Toharcadan Eski Uygur Türkçesine uyarlanarak çevrilen *Maytrisimit* de bu eserlerden biridir. Eserin Budizm'in yaygın olduğu tarihsel dönemlerde ve bölgelerde manastır / tapınaklarda sergilenen dinî bir oyun niteliğine sahip olması onun hem oyun içinde oluşturulan yeni evren / dünya niteliği için hem de sergilendiği her dönemin bireyi ve toplumu için değerli ve önemli olduğunu göstermektedir. Metnin tematik olarak temel olayını oluşturan Maitreya Bodhisattva'nın Bodhisattvalığa / Buddhalığa erişmesi töreni *yanı kün* / Yeni Gün Bayramı olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada Yeni Gün Bayramı üzerinden “Hyerofanik Zaman” kavramı ele alınacaktır.

2. M. ELİADE VE HİYEROFANİK ZAMAN KAVRAMI

Hiyerofanik Zaman kavramı, mitik ve teolojik olarak birçok araştırmacının ilgi alanına girmiştir. Kavramı imleyen anlam değerleri, en eski ritüelik törenlerden itibaren hem din konulu eserlerde hem de mitolojik anlatılarda sıklıkla kullanılmıştır. Kavrama ilişkin birçok araştırmacı ve konunun uzmanı farklı türde açıklamalar yapmıştır. Özellikle de kutsalın tezahürü (hiyerofani) kavramını betimlemeye çalışan birçok felsefeci ve toplum bilimci farklı bakış açıları ile kavrama yaklaşmışlardır. Örneğin, E. Durkheim, kutsal kavramını din düşüncesini ayırt edici niteliği ile açıklarken; bir ritüelin kutsallığa sahip olabileceğini ve gerçekte belirli bir dereceye kadar kutsallık içermeyen bir ritüelin bulunmadığını belirtir (2005: 56-57). M. Eliade, kutsal olanı insanın bilinci ile fark ettiğini ve onun din dışı olandan tamamen ayrı olduğunu dile getirir (1991: 2). R. Otto ise; dinin, kutsalı korkutucu ve büyüleyici bir sır olarak açıkladığını belirtir ve kutsalın tecrübesinin de din kavramını oluşturduğu söyler (1925: 12-15). Bu tanımlardan hareketle düşünüldüğünde kutsalın değişik boyutlarla ifade edildiği ve birden fazla kavram ile bütünleşik olduğu görülür; ayrıca kutsal olmayandan ayrılmasıyla tanımlanmaya çalışıldığına dikkat çekilir. Öyle ki kutsal, kendi içinde kendisi için bir kavram olmaktan öte, diğer unsurlarla ve kavramlarla da kendini ifade eden bir kavram olmuştur. Durkheim'in onu, din düşüncesinin ayırt edici niteliğini sağladığını belirtmesi, ritüellerin kutsallık niteliklerini vurgulamasıyla ve her ritüelin mitik anlamda kutsalı karşıladığını ifade etmesiyle kutsalın nitelikleri bakımından Eliade'nin düşünceleri ile benzerlik göstermektedir. Eliade ise, bu noktada insanın bilinciyle onu ayırt ettiğini, ona anlam, değer yüklediğini bu sayede de din dışı olandan farklılık gösterdiğini söyler. Ancak yine o, insanın bilinci sayesinde kutsal olmayana kutsal kılınabileceğini de vurgulamıştır. Böylelikle kutsalın oluşma niteliklerinin insanın eylemlerinden oluşan ritüeller aracılığıyla ve o ritüellere etki eden unsurlarla da ortaya çıktığı ve geliştiği dile getirilmiştir. Otto'nun kutsal kavramına bakış açısı ise, diğer iki düşünür ve araştırmacıdan farklı olarak, dinin algılayış biçimi, nitelendirmesi ile kutsalın açıklandığı, bilinmezlik ve korku içeren özelliklerinin bulunması ile de kutsalın değişik bir tanımlama ile ifade edildiği görülür. Ayrıca, kutsalın tecrübesi kavramı ile de yine Durkheim'in ve Eliade'nin düşüncelerine katıldığını söyler. Bu bakımdan kutsal için "tecrübe ve eylem", onun niteliklerini oluşturan önemli kavramlar olarak açıklanır.

Öte yandan kutsalın nitelikleri de onu ayırt edici ve farklı kılmıştır. Burada "zaman ve mekân" etkindir. R. Pettazzoni, zaman ve mekânın bizi kutsalın dünyasına götürdüğünü ifade ederken (2002: 31); Eliade, kutsal mekânı; değişik, bambaşka olanı tecrübe etme merkezi olarak, kutsal zamanı da onu tecrübe etme anı olarak açıklamıştır (2003: 357-374). Bu bakımdan kutsalın birey ve onu işleyen toplum için tek başına değil zaman ve mekân ile birlikte değerlendirildiği ve anlamlı kılındığı açıktır. Bunların yanı sıra, diğer düşünürlerin ifade ettiği tecrübe ve eylem ile birlikte düşünüldüğünde kutsalı niteleyen zaman ve mekânın tecrübe ve eylem ile bütünleşerek onu ayrıcalıklı kıldığı da ifade edilmektedir. Öyle ki kutsalın zaman ve mekân içindeki anlamı ve değeri, onun bireyin ve toplumun kullandığı simgeleri semboller ve imgelerle de gelişip değişeceğini göstermektedir. Böylelikle farklı toplumlarda, farklı zaman dilimlerinde bireyin anlam ve değer yükleyerek kullandığı her simge, imge ve sembol de kutsal ile ifade edilmiştir. Eliade, sonuç olarak Otto, ve Durkheim'in kutsalın tecrübesi ve ritüel/eylem kavramlarını zaman ve mekân kavramlarının içinde değerlendirerek ve onlarla bütünleştirerek kutsalın niteliklerini açıklamıştır.

Birey için kutsalın özellikleri ve onun için ifade ettiği anlam değerleri, o eylemi yerine getirenler için değerli görülmüştür. Eliade, hiyerofanileri onların çokluğu, çeşitliliği ve diyalektiği gibi özellikleri uyarınca sıralamış ve açıklamaya çalışmıştır. Hiyerofanilerin çokluğunu, onların kutsal için bir belge oluşturduğundan hareket ederek, her belgenin yani, ayın, mit, kozmogoni ya da Tanrı, bir hiyerofani olarak düşünüldüğünü bunların da her insanın zihninde kutsalın bir ifadesi, bir görüngüsü şeklinde kabul edildiğini dile getirir. Bu bakımdan da bireyin duyduğu, düzenlediği, sevdiği, karşılaştığı her şeyin bir hiyerofani olabileceğini vurgular (2003: 35-36). Eliade'nin dile getirdiği özellikler uyarınca, hiyerofanilerin bireyin tüm yaşamında etkin olabileceği, tarihî olarak birey için her şeyin anlamlı ve özel olabileceği gibi kutsalın ifadesi olarak da zihninde yer alacağı düşünülmür. Hiyerofanilerin çeşitliliği ona göre; simge ya da herhangi bir mit, ayının anlamını ifade etmez, çünkü düzlemleri farklıdır ve böylelikle de onlar, toplumun her bir katmanı için ve her bir

eylem için çeşitlilik gösterir. (Eliade, 2003: 32-33). Bu bağlamda, hiyerofaninin çeşitliliğine onun uygulama biçimlerinin ve anlamlandırılmasının etki ettiği ifade edilmektedir ve onun çeşitliliğinin birden çok düzlemden etkilendiği söylenir. Hiyerofanilerin diyalektiğine gelince; Eliade, onların bir seçim ve soyutlama gerektirdiğini vurgulamaktadır. Örnek olarak ise, tüm taşların kutsal kabul edilmediğini sadece işlevleri, özellikleri veya onların taşıdıkları tarihî anlam değerleri yönünden kutsal kabul edildiğini gösterir ve bu taşların artık bir nesne olmanın dışında başka bir şeye dönüştüklerini vurgular (2003: 37). Böylece Eliade; hiyerofanilerin, tarih, zaman ve gerçeklik düzleminde anlam kazandıklarını, farklı bir yerde, farklı bir anlamı karşıladıklarını ve işlevleri yönünden de diğerlerinde ayrıldıklarını dile getirmektedir. Hiyerofaniler için, bu bakımdan taşıdıkları nitelikler, onların aynı zamanda ayırt edici özelliklerini de ortaya koyduklarını göstermektedir. Kutsal zaman da kutsal olmayan zamandan belli ayırt edici özelliklerle ayrılmakta ve nitelik anlamında da farklı kabul edilmektedir. Özellikleri açısından biçimlere ayrılan kutsal zaman, dairesel ve çizgisel olarak iki şekilde ifade edilir. Dairesel zamanda, mevcut zamanın başlayıp bittikten sonra onu takip eden yeni bir zamanın geldiği vurgulanır. Bu zaman türünün tekrarlanan ve değişik türdeki bayramlarda kendini gösteren bir kavram olduğu dile getirilir. Böylelikle “zaman dilimi” veya “bir an” da kutsalın tezahür ettiği bir hiyerofani haline gelebilecek, zaman ise burada yenilenmiş, biçim değiştirmiş ve anımsanmış bir durumda olacaktır (Yıldırım, 2007: 70-72). Kutsal zamanın dairesel düzlemde gösterdiği bu özellikler, bireyi kutsal törenlerin yapıldığı zaman diliminde yeni bir gerçekliğin düzleminde yenilenmeye ve gelişmeye açık duruma getirmekle birlikte bireyin kendilik bilincini oluşturmasına da aracı olacaktır.

2.1. Kutsal Zaman'ın (Hyerofani) Nitelikleri

2.1.1. Gerçeklik ve Zaman

Mircea Eliade kutsal zamanın niteliklerini teorik boyutu ile açıklamıştır. Eliade, kutsal zamanın kutsal olmayan zamandan farklı olarak çok çeşitli gerçeklik düzleminde ele alındığını vurgulayarak, onun “Hyerofanik Zaman” kavramı ile gerçeklik düzleminde anlamlandırıldığını ifade eder. Kutsal zamanı ifade eden kavramın ritüelin gerçekleştiği zamanı imlediği ve bu niteliği ile de kutsal olmayan zamandan ayrıldığını dile getirir. Mitsel bir zaman oluşturan kavramın ritüel ve arketipler aracılığıyla tekrarlanarak farklı kılındığını vurgular. Bunun sonucu olarak da sıradan olan her zaman diliminin kutsal olmaya yakın ve aday olduğunu; kutsallaşma sürecinde ise, olağandışı, mutlak ve doğaüstü gerçekleşeni ortaya çıkardığını bununla birlikte de ilkel insanın önemli bir yeteneği olarak kutsal olmayan zamanı kutsallaştırmayı başardığını vurgular (Eliade, 2003: 373-374). Eliade, bu düşünceleri ile aslında gerçeklik düzleminin zaman ile birleşip kutsal kılındığını ve bununla diğer niteliklerle birleştirildiğini dile getirmektedir. Öyle ki, hiyerofanilerin diyalektiği ve çeşitliliği de bu anlamda önemlidir. Özellikle hiyerofanilerin diyalektiğindeki seçim ve soyutlama niteliğinin; tarih, zaman ve gerçeklik düzleminde oluştuğu görülür. Diyalekteki seçimin tarih ve zaman boyutunda olduğu, soyutlamanın ise, oluşan gerçeklik düzlemi ile ilişkilendirildiği açıktır.

2.1.2. Zaman ve Mekân

Eliade, Hiyerofanik zamanı kutsal zaman olarak açıklarken aslında bir yandan da bu zamanın niteliklerini dile getirmektedir. Kutsal zamanın birden fazla boyutu ve düzlemi olduğunu, onun bu düzlem ve boyutlarının insanın onu algılayış ve kavrayış biçimine göre değişip biçimlendiğini, böylelikle de onun kendi gerçeklik düzlemine, törenler, ritüeller, ayinler aracılığıyla yerleşen bir kavram oluştuğuna dikkat çeker. Her bir ritüel ve ayinin mitik düzlemde zamanın periyodik olarak tekrarlanmasını desteklediğini dile getirirken, yapılan ritüel ve ayin aracılığıyla da onun şimdiye yani şu ana taşındığını ve yeniden gerçekleştirildiğini vurgular. Törene katılan her insanın da oluşan bu mitsel zamana dâhil olduğunu belirtir (2003: 373-374). İnsan bu sürece katılmakla birlikte kutsallaşan zamanı da zihinsel yaratıcı gücü ile yeniden oluşturmuş ve onu geleceğe taşıma davranışı sergilemiştir. Bunun sonucunda sıradan olan her eylem ve ritüel insan aracılığıyla kutsallaştırılan bu zamanda anlamlı duruma gelmiştir. Bu bakımdan da kutsanan zaman / zaman dilimi Tanrıların ya da önemli tarihsel veya dinsel kahramanların anılmasını, onların eylemlerini gerçekleştirdiği zamanı süreklileştirmesini olanaklı kılmaktadır. Böylelikle de eylemlerin gerçekleştirildiği mekân da zamanla bütünleşmiş ve kutsallık kazanarak sıradan olmaktan çıkıp yeni gerçeklik düzleminde konumlanmıştır.

2.1.3. Mekân ve Eylem

Eliade, kutsal zamanın niteliklerini gerçeklik, zaman yönünden ele aldıktan sonra onun mekân ve eylem ile de desteklendiğini vurgular. Kutsal zamanın bireyin eylemlerinin devamının ve kalıcılığının sağlandığını vurgulayan Eliade, aynı zamanda bireyin mekân ve eylemi ile de zamanın kutsallığını pekiştirdiğini ifade eder. Ayrıca mekânın içinde bireyin eylemlerinin de tekrar edilme sıklığı ve devamlılığının da kutsal zamanın niteliğini oluşturduğuna dikkat çeker. Ayrıca, kutsalın mekânı dönüştürdüğünü, onu sınırlandırdığını ve kutsal olmayandan ayırt ettiğini ifade eder. Böylelikle de yinelenerek süreklilik kazandığını söyler (2003: 355-356). Kutsal mekân düşüncesinin, eylemden bağımsız olamayacağı ve onunla birlikte sürekli ve kalıcı duruma geleceği açıktır. Temelde bireyin, kutsal mekânı, seçtiği, keşfettiği ve onu ayırt ettiği de dikkat çekicidir. Böylelikle bireyin eylem ve ritüeli sergilemesiyle mekânın da yeni bir boyut kazandığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan kutsal zamanı önemli kılan ritüellerin de bu bakımdan değeri farklıdır. Öyle ki kutsal zamanda gerçekleşen ritüellerin kutsal zaman dilimini oluşturduğu dile getirilirken; bayramlar, giriş törenleri, yeni yıl kutlamaları, evlenme ve cenaze törenleri birer kutsal zaman dilimi olarak örneklendirilmektedir. Bayramların tanrısal eylemlerin dönemsel güncelleştirilmesi olarak görüldüğü, bu sayede insanlara modellerin kutsallıklarını öğretmek amacıyla yapıldığı ve hayatın kutsal boyutunun tam anlamıyla ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Yıldırım, 2007: 75). Bayramların, bu türden özellikleri, kutsal zamanın hayatın içinde kendini konumlandıran insan için yeni bir var oluş ve yeni bir doğuşun da göstergesi olduğu görülmektedir. Ayrıca, insan için yeni bir öğrenme zamanının dilimini ve yerini de belirten bayramlar, insanın kendini hatırlamasını da bu sayede sağlamaktadır.

Kutsalın tüm bu nitelikleri düşünüldüğünde; özellikle zaman bakımından diğer nitelikleri ile tamamlanarak süreklilik kazandığı açıktır. Kutsal zaman, kendine özgü birden fazla gerçeklik düzlemi ile eylemler sayesinde yinelenen bir zamanı ifade etmektedir. Yinelenen her zaman dilimi veya an ise, zamanı keşfederek onu ölümsüzleştirmek ve sonsuzlaştırmak isteyen bireyin, onu eylemleri ile farklı bir boyuta taşması ile oluşturmaktadır. Farklı boyut aslında yaşanan an, yani şimdidir. Çünkü kutsal zaman her yinelenme gücünü şimdiye taşıyarak sağlamaktadır. Kutsal zamanın bu nitelikleri, bireyin ölümsüzlük çabasını ifade eden yazılı edebî dil ürünleridir. Dil ürünlerinin söz varlığında geçen kavram işaretleri ve sözcükler de bireyin bu çabası için değerli ve anlamlıdır. *Maytrisimit* adlı eserde geçen *yañı kün* kavram işareti de kutsal zaman niteliği sergilemesi açısından çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

yañı kün kavram işareti ile ilgili olarak Türklük Bilimi araştırmacılarının birden fazla görüşü mevcuttur. Müller, konuyla ilgili olarak *yañı kün* kavram işaretinin Budist çevrede yaşayan Uygurların yarım ayın ilk gününe (*Skr. pratipad*) denk gelen tarihte gerçekleştiğini vurgulamıştır ve onun bu teorisi de Gabain'in Berlin *Maytrisimit* El Yazmaları Faksimilesi'nde dikkatlere sunulmuştur. Ardından, P. Zieme, tarafından Mani-Türk metinleri yayımında konudan bahsedilmiş ve G. Shimin ve H. J. Klimkeit'in Maitreya ile Buluşma başlıklı yayımın giriş bölümünde bu kutlanma gününe ve anlam değerine yer verilmiştir. Öyle ki *Maytrisimit* metninde Rahipler Cemaati'ne sadaka veren dindarlara Buddha Maitreya'nın Yeni Gün'de temsil edilen seyirlik oyunda görüleceğini vaat ettiklerini dile getirmişlerdir (Wilkens, 2013). Ayrıca bu tarihin Maitreya Bayramı olarak yılda bir kez kutlandığını ifade etmişlerdir. Gabain ise, tüm bunların yanı sıra, bugünün kutlama biçimi olarak resimler ve pandomim aracılığıyla kutlanan bir dinsel gösteri olduğu düşüncesine sahiptir. Gabain, körünç kelimesini dayanak göstererek bu yargısını dile getirmiş olmasına rağmen K. Röhrborn, körünç sözcüğünün dram, gösteri anlamını da dikkate almış ancak sahne temsili konusuna temkinli yaklaşmıştır (Wilkens, 2013).

Araştırmacıların dile getirdiği veriler düşünüldüğünde *yañ* kavram işaretinin anlam değerleri bu düşünceler için ve eser metni açısından önemli olacaktır. *yañ* kavram işareti Clauson'da "ayın ilk on gününün ilki, birincisi"; [engil]ki: ay: altı: *yañı*: ka "ilk ayın altıncı günü" veya ilk gün anlamlarında kullanıldığını dile getirilmiştir (1972: 943). Ancak kavram işaretinin *Maytrisimit* metni bağlamındaki anlam değerinin; sembolik, simgesel olmasından ziyade o günde yapılan eylemin işlevini, içeriğini ortaya koyan bir anlam değerine sahip olduğu görülür. Öte yandan metin içinde değişik türdeki sözcüklerle birlikte kavram işareti anlam genişlemesi yoluyla farklı anlam değerleri de almıştır. Bu doğrultuda *yañı kün* metin bağlamında sadece yılın belirli zamanlarında tekrarlanan,

farklı mekânlarda değişik ritüeller aracılığıyla dinî olarak kutlanan bir törenin, gösterinin özel adı olarak tanımlanmıştır. Yine *yañı kün Maytrısimit* metni bağlamında “tören, gösteri, dinî temsil adı” olarak yer alırken hem de Eski Uygur Türkçesi dönemindeki diğer eserlerde *yañı kün*’ün diğer sözcük ve kavram işaretleri ile birlikte de “dügün / eş seçme töreni (Gabain and Müller, 1910: Uigurica II 20₂-21₉; 78-79); kutlu, ihtişamlı büyük olay; doğum yıl dönümü (Maitreya için)” (Klimkeit, Laut and Shimin, 1991: MaitrH XI. Böl.13₂₀₋₂₈; 335-336) biçiminde anlam değerlerini karşılamıştır. İlgili anlam değerleri metinden örnekler ile sunulacaktır.

Ayrıca kavram işaretinin metin içindeki özelliği, dil bilgisi bakımından niteleme sıfatı + isimden kurulmuş bir tamlama olarak tespit edilmiştir. Bu türden tamlamalar ise, birden fazla anlam ögesi ile oluşmuş genel anlamlı kalıcı kavram işaretleri sınıflandırmasında yer almaktadır (Alyılmaz, 1994: 25-26; Alyılmaz, 2018: 17). Bu yönüyle de kavram işaretinin anlam değerleri açık biçimde ortaya konacaktır.

Görüldüğü gibi *yañı kün* ile ilgili farklı anlamlandırmalar vardır ve kavram işareti kültürel anlam değeri açısından üzerinde fikir yürütülmeye açıktır. Bu bağlamda çalışmada metinden örnekler verilerek *yañı kün* ile ilgili olarak açıklayıcı anlam değerleri sunulmaya çalışılacaktır.

3. YÖNTEM

Çalışmada, nitel araştırma desenine dayalı doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniği, araştırılması amaçlanan olay ve olgular ile ilgili bilgiler içeren yazılı ve görsel materyallerin analizini içermektedir. Zamandan ve kaynaktan tasarruf edilerek araştırmada belge incelemesi yapılmaktadır (Şimşek ve Yıldırım: 2008). Araştırma, bu nitelikler göz önünde bulundurularak tek bir veri toplama ve analiz yöntemi çerçevesinde yapılmış ve bu kapsamda nitel veriler yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada veri kaynağı olarak, *Maytrısimit* adlı eserin yorumlu yazı çevirimi ve Türkiye Türkçesi aktarılmış, *yañı kün* kavram işaretinin geçtiği veya ilgili örneklerin yer aldığı bölümlerinden ve döneme ait diğer eserlerin ilgili bölümlerinden yararlanılmıştır.

4. BULGULAR ve YORUMLAR

4.1. *Maytrısimit*'te Hiyerofanik Zaman Kavramı ve Niteliklerine Yönelik Bulgular

Maytrısimit'te Maitreya Bodhisattva'nın Buddhalığa eriştiği gün olarak adlandırılan Yeni Gün (*yañı kün*) Bayramı Eliade'nin dile getirdiği mitsel ve kutsal zamanı imlemektedir. Onun betimlediği bu zaman boyutu dinamik, yinelenen ve gelişen bir zamandır. İlk eylem, tören ve ayin ile ortaya çıkan bu zamanın dönemsel yinelenme ile dinamik bir nitelik kazanıp şimdide taşındığı Eliade tarafından dile getirilmiştir. Şimdide taşıma işlemi ise, arketipler, yarı Tanrılar ve kahramanların temsili aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylelikle her bir tören, ritüel ve ayinde yeni bir evren ortaya çıkarken bu ilk eylemin de devamlılığı ve kalıcılığı sağlanmış olur. Eliade'nin iki önemli özellik olarak gördüğü bu durum *illud tempus* olarak adlandırılarak sonsuzluğa çıkış olarak tanımlanmıştır (2003: 379). Bu bağlamda *yañı kün* de Maitreya Bodhisattva'nın Buddhalığa eriştiği ilk günün daha sonraki zaman dilimlerinde manastır ve tapınaklarda kutlanma biçimleriyle şimdide yaşanarak geleceğe aktarılmıştır.

Öte yandan araştırmacılar tarafından *Maytrısimit*'in edebî tür olarak sadece anlatmaya dayalı bir hikâye metni değil ayrıca göstermeye dayalı türlerden dram ve oyun niteliği de sergilendiği belirtilerek, eserin dinî bayramlarda, şenliklerde, pazar yerlerinde ve özel günlerdeki etkinliklerde sıklıkla temsil edildiği / sahnelendiği dile getirilmektedir (Ruben, 2000: 16; Tekin, 1976: 33). Konu ile ilgili olarak D. Kamberi, tarihsel kanıtlara dayanarak bu ritüel törenlerinin dinî kurumsal faaliyet olarak işlendiğini ve Uygur topraklarında da önemli bir gelişme kaydettiğini belirtir. Ayrıca Orta çağda, Uygurların Hoten kentindeki on dört büyük manastırda bahar aylarında gerçekleştirdikleri Budist Festivali'nde bu seremonik ritüeli işlediklerini kaydeder. İnsanların törene gelirken Buda'nın resimlerini ve çeşitli Budist figürleri de işleyen renkli; süslenmiş pankartları, tabloları da taşıdıklarını söyler (2015: 11). Öyle ki Kamberi, bu kutsal ritüel törenin her manastırda belirli günlerde sahnelendiğini de ekler. On dört gün boyunca devam eden etkinliklere Hoten Hükümdarı'nın yanı sıra vatandaşların da resmî törenlere ve diğer devlet ritüellerine ait törenlere katılabildiğini, onların

ayrıca bu dinî tiyatro için ek senaryo katkısı da verdiklerini ifade eder. Sahnelenen bu performansın bugün Uygur topraklarında çok yaygın bir şekilde devam ettiğini, ritüelikle dramın bir türü olarak gerçekleştirildiğini kaydeder (2015: 13). Ayrıca *Hsüan-Tsang Seyahatnamesi*'nde Kuça Bölgesi ve çevresinde yaşayan Uygur Türklerinin de telli çalgıları kullanmada ve müzikli danslı oyunlar sergilemede usta olduğu belirtir (Ergüven, 2011: 34). Böylelikle bu değerlendirmeler ışığında dram ve oyun sanatı türlerinin mistik biçimde kutsal alana taşındığı açıkça görülür.

4.2. Gerçeklik ve Zaman

Yeni Gün Bayramı yılın aynı dönemlerinde değişik zaman dilimlerinde kutsal zamanın tekrar edilebilirlik özelliğine göre tapınaklarda her sahnelenişinde veya okunarak hatırlanışında, Maitreya Bodhisattva'nın kutsanmasını ele almaktadır. Kutsal zamanın kendi gerçeklik düzleminde devamlılığın vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca, belirli sınırlar içinde kutsal zamanın niteliği vurgulanmaktadır. Böylece, metin içinde kutsal zamanın çeşitliliği ifade edilmektedir. Öyle ki metinde geçen şu örnek açıklayıcı niteliktedir:

kim kayu bu burkan nomınta sansardın ozgalı kutrulgalı ırgürmeser ol tınlıg utguratu maytrı burkan üdinte kurtulur bu muntag savlarag eşitip ötrü aırsız sözlep purnaki inçe tıp tedi .. antag ok erser .. yavazta yavaz ol kişi tétir .. kim muntag edgülig maytrı bodis(a)v(a)tag körgeli küsemeser .. takı y(e)me tirig ölüg ol atanur .. kim maytrı bodis(a)v(a)tnıñ muñadınçığ edgüsin eşitgeli kelmeser kim amtı bodis(a)v(a)tnıñ abışık kılmaqlıg yañı-ı kün ogrınta mintide maru miñ yılka tegi tözün kişiler bilge yalañuklar maytrı burkan...

Kim bu Burkan'ın (yani Şakyamuni) dininde Samsara'dan kurtulmayı başaramaz ise o kimse muhakkak Maitreya Bodhisattva'nın devrinde kurtulur. Bu türlü sözleri işittikten sonra kesin olarak Purnaka şöyle dedi: 'Bu böyle ise bu kadar iyi Maitreya Bodhisattva'yı görmek istemeyen bir kimse 'kötünün kötüsü' demektir. Ve yine Maitreya Bodhisattva'nın (söylediği) fevkalade iyi (şeyleri) işitmeye gelmeyen bir kimseye 'diri iken ölüdür' denir. Böylece şimdi Maitreya Bodhisattva'nın takdis edildiği (yani Burkanlığa eriştiği) yeni gün (*yañı kün Skr. pratipad*) münasebetiyle, bu andan itibaren bin yıla kadar asil insanlar, hâkim insanlar Maitreya Bodhisattva'yı (bir dayanak olarak telakki etmelidirler.)' (I. Böl. 8₄₃₋₅₉; Tekin, 1976: 195-196)

Yenilenen zaman, kahramanlar ve onların eylemleri özelinde ayrı bir yenilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Yenilenmenin sürekliliği ise yeni gerçeklik düzleminde devamlılığı imlemektedir. Böylelikle kutsal zaman, Maitreya Bodhisattva'nın Burkanlığa erişmede başlangıç noktasını oluşturduğu düşünülen *Yeni Gün Bayramı*'nın tarihselliğini eylem boyutunda da yaparak ve yaşayarak sonsuza taşımıştır.

Maytrısimit'in de kutsal bir metin olduğu düşünüldüğünde, eser metninde ayrıca, *körünç* sözcüğünün 'temsil, piyes' anlamında kullanılmasının hem kutsalın zaman niteliğini ve gerçeklik düzlemini de ortaya koymaktadır. Örnekte ise şöyle belirtilmiştir:

...kim y(e)me kurtulmak küsüşin burkan nomınta evig barkag kodup toyın bolsar azu toyın bolguçıka basutçı bolsar alku tınlıg maytrılag yañı kün körünçinte meñileyürler .. takı y(e)me kayu tınlıg upası upasañclarınıñ beş ç(a)hşap(u)t bir kün bir tün küzedüglüg baçağ sekiz ç(a)hşap(u)t arag turug köñülün tutsar alku ol tınlıglar maytrı burkan birle togarlar...

...Kim yine kurtulmak arzusu ile Burkan dininde (dini için) evi barkı terk edip rahip olsa veya rahip olacak bir kimseye yardım etse bu bütün yaratıklar Maitreya hakkındaki 'yeni gün' piyesinde eğlenirler. Ve yine herhangi bir yaratık, mümin ve kadın müminlerin beş ahlak kuralını bir gün bir gece tatbik ettikleri oruç (gününde) sekiz ahlak kaidesini temiz kalple tatbik etse bütün bu yaratıklar Maitreya Bodhisattva ile birlikte doğarlar. (IV. Böl. 27₆₋₁₈; Tekin, 1976: 209)

Öte yandan, *maytrılag yañı kün* "maytrılık yeni gün" biçiminde ifade edilirken *maytrılag*'ın yeni günün nasıllık yönünden niteleyicisi olduğu görülür. Ancak metinde Türkiye Türkçesi çevirisinin daha açık olması için "Maitreya hakkındaki yeni gün piyesi" şeklinde aktarılmıştır. + *lag* biçim birimi aitlik ifadesi bildiren görevli öge olarak cümlede *Maytrı* adını niteleyici sıfat olarak sağlamıştır. Biçim birimi, bu yönüyle körk+lüg (güzellik); il+lig (devlet, hükümdar; devletli, devleti olan); nızvanı+lıg (ihtiraslı); tın+lıg (canlı); kedin+lıg (giyimli); kagan+lıg (kağanlı, kağanı olan);

ton+lug (elbiseli, giyimli) örneklerinde olduğu gibi sıfat görevinde aitlik bildirmiştir. Ayrıca Eski Uygur Türkçesinin n ağzına ait metinlerde cümledeki örnekte olduğu gibi biçim birim +lag, +leg biçiminde örneklerde de olduğu gibi ifade edilmiştir:

tın+lag (canlı); at+lag (ünlü) (Alyılmaz, 1994: 21; Eraslan, 2015: 99-100). Biçim birim ile ilgili olarak Gabain, kul+lıg (esirli, kullu); tın + lıg (canlı) örneklerini sunarak genellikle onun sıfat yaptığını dile getirirken (Gabain, 2007: 44) Erdal da at+lıg (atlı); tatıg+lıg (tatlı) gibi örnekler ile bu durumu açıklamıştır (Erdal, 2004: 91-92). Bu bağlamda eser metninde ve diğer diğer kaynaklarda yer alan ayakka tegim+lig tenrim “saygılı, hürmetli Tanrım”; yarlıkançuçı bilig+lig tenrim “merhametli tanrım” (XXVII. Böl.100⁹⁻¹⁶; Tekin, 1976: 265); kızıl bakır+lag naralar “kızıl ateşli cehennemler” (XXII. Böl. 68¹⁹⁻²⁰; Tekin, 1976: 241); didim+lig başlar “taçlı başlar”; azıg+lıg toņuz “dişli yaban domuzu” (Erdal, 2004: 385) gibi örneklerde biçim birimin aitlik bildiren sıfat oluşturduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra biçim birimin ilgi hâlini karşıladığı nomlug tilgen “din tekerleği” (Tekin, 1976: 281); nomlug et’öz “din vücudu” (Tekin 1976: 314) gibi örneklerin varlığı da biçim birimin işlevleri yönünden dikkat çekicidir. Öte yandan biçim birimin seyrek olarak ilgi hâli işlevinde yağış+lıg törü “kurban sunma geleneği, âdeti” (Tekin, 1976: 300) şeklinde kullanıldığı dile getirilse de biçim birim, ilgili örnek metindeki cümle bağlamında ele alındığında; *amtu ol antag kutlug yağışlıg törü alkıntı* “Şimdi bu kutlu kurbanlık merasim / gelenek sona erdi” (I.Böl. 10³⁻⁴; Tekin, 1976: 197) şeklinde anlamlandırılmasının ve kutlu sözcüğü ile birlikte gelenek ve merasim sözcüğünü niteleyen işlevde sıfat olarak kullanımı doğru olacaktır. Çünkü +lıg biçim birimi burada ilgi hâlinde kabul edilmesi durumunda törü sözcüğünün iyelik / tamlanan biçim birimini alması gerekirdi. Bu bakımdan bu cümlede birden fazla anlam ögesi ile (zarf + niteleme sıfatı + isim) den oluşan (Alyılmaz, 1944: 25) kutlu kurbanlık merasim / gelenek tamlaması kurulmuştur. *maytrılag yağı kün* “mayırlık yeni gün” tamlaması da bu düşünceden hareketle özel bir temsilin / piyesin adı olan *yağı kün*’ü niteleyen *maytrılag* kavram işareti ile niteleme sıfatı + isimden oluşan bir tamlamadır.

Bir diğer örnekte ise, “takdis edilme” anlamındaki “abişek” kavram işareti ile yine farklı bir adla farklı bir zamanın kutsallığı dile getirilmiştir:

...kim amtu maytrı bodis(a)t(a)vniñ abişek kılmaklag yağı-kün ogrınta mintide maru miñ yıka tegi tözün kişiler bilge yalañuklar maytrı burkan...

Böylece şimdi Maitreya Bodhisattva’nın takdis edildiği (yani Burkanlığa eriştiği) yeni gün münasebetiyle, bu andan itibaren bin yıla kadar asil insanlar, hakîm insanlar Maitreya Bodhisattva’yı (bir dayanak olarak telakki etmelidirler.) (I. Böl. 8⁵⁶⁻⁵⁹; Tekin, 1976: 196)

Örnekte geçen *abişek* < *Skr.* abhişheka kavram işareti ile ilgili “açılış töreni, merasim” (Müller, 1893: 23) anlam değeri ifade edilmiştir. Ayrıca kavram işaretinin Maitreya Kültü’ne *abhişheka merasimi* olarak resmî bir tören açılışı niteliği kazandırdığı dile getirilmiştir (Wilkens, 2013). Ama kavram işaretinin dinî tören anlamını karşıladığı ifade edilir. Bu durumu açıklayan örnek ise, şöyledir:

takı y(e)me [pasanak] tagda yığılmış maytrı bodis(a)v(a)t... abişeklag y(a)ñı künüg körtükte telim üküş tnlıglar: ol [bodun bo]kun elig altı yüz tümen [yıl] ertser... burhanka yakın [barıp]...

Daha sonra [Pāsānaka] Dağı’nda toplanmış olan halk, Maitreya Bodhisattva (için düzenlenen) ... abhişheka yeni gün’ü gördüğünde o halk 56 milyon yıl geçse de Budha’ya ulaşacaktır. (MaitrH I, Bl. 6/r/17-26/=ZusTreff, ZZ. ss. 897-909; Wilkens, 2013: 382)

Örnekte her ne kadar dinî tören anlamı olsa da *abişek*’in anlam değeri tam olarak açıklanmamıştır. Öyle ki metin bağlamında *y(a)ñı kün* kavram işareti ile birlikte anlamlandırma yönünden eksik bırakılmıştır. Bu bağlamda cümlelerin “...takdislik ‘yeni gün’ü gördüğünde o halk...” biçiminde anlamlandırılması daha doğru olacaktır. Çünkü *abişek* kavram işaretine gelen +lag eki cümle bağlamında aitlik bildiren biçim birimi görevindedir. Bu bakımdan *abişeklag* cümlede “yeni gün”ü pekiştiren niteleme sıfatı olmuştur. Daha önceki örnekte de *abişek kılmaklag* şeklinde yine

aitlik bildirerek “yeni gün”ü nitelemektedir. Ayrıca eserin dördüncü bölümü de “Burkan hilâfeti (têgin öge) adını takdis (*abhiṣheka*) etmek” adını taşımaktadır (Tekin, 1976: 209). Bu nedenle de *abiṣeklag* kavram işaretinin metnin bütünlüğü içindeki değerinin zamanın kutsallığı yönünden önemli olduğu görülmektedir.

Ayrıca, yine eserde yinelenen kutsal zamanı (hiyerofanik) vurgulayan *yaṅı kün*’ün geçtiği şu örnek de dikkat çekicidir:

... üç engim sansarag intin yoguç keçgey. meñülüğ meñi meñilegey. ol savag eşidip br(a)hmayu prohit ögirü sevinü yultuzçı bramanlarga tēlim öküş ögdir ançu bērip yēti yēti kün ulug ögrünç sevinç bēşik ... yaṅı kün kılur..

... Üç kısımlı Samsāra’dan (kurtulup) karşı kıyıya geçecek. Sevinçli mutlu olacak. O sözü işitip Brahmāyu Purohita sevinerek müneccim olan Brahmanları fazlasıyla över. Bu şekilde Maitreya’nın doğumunu yedişer gün (14 gün olarak) büyük sevinçle karşılar ve onu yeni gün (gösteri, temsil) yaparak kutlar. (MaitrH XI. Böl. 13₂₀₋₂₈; Klimkeit, Laut and Shimin, 1988: 336)

Örnekte Maitreya’nın doğumunun Brahmāyu Purohit tarafından sevinçle karşılanarak “Yeni Gün” adlı gösteri düzenlendiği dile getirilmiştir. Bu bağlamda Yeni Gün’ün ifade ettiği kutsal zaman kavramı sadece Maitreya ile buluşma için tasarlanan veya onun görüleceğine inanılan gün veya zaman diliminde değil; özel ve kutsal sayılan ve kılınan gün / günlerde dans ve şarkılar içeren dinsel oyun, dram olarak da ifade edilmektedir. Böylelikle kutsal olmayan sıradan bir gün ve sıradan bir eylem, ritüel; onu düşünen, işleyen insanlar ve toplum tarafından kutsal zamana yani “Hiyerofanik Zaman” a dönüştürülmüştür. Öyle ki Maitreya Bodhisattva’nın mitik düzlemde birden fazla zaman dilimi içinde görüneceği / görülebileceği de dikkat çekici biçimde dile getirilmiştir. Ayrıca “yedi kez yedi gün” şeklinde Klimkeit, Laut ve Shimin tarafından anlamlandırılan sözcük grubu ile ilgili yapılan açıklamada klasik Hindu seremonisi içinde ne yedi ne de kırk dokuz gün süren bir doğum kutlaması vardır cümlesi yer almakla birlikte belki tam yedi gün şeklinde çevrilebilir okuma önermesi de yapılmıştır (MaitrH XI. Böl. 13₂₀₋₂₈; Klimkeit, Laut and Shimin, 1988: 357). Dikkat çekici bu bilgiler düşünüldüğünde, Hindu kutlamalarının dışında tam yedi gün olarak bir kutlama gerçekleştirilmesinin metindeki “yiti yiti” şeklindeki sayı ikilemesinin anlam değerini karşılamadığı açıktır. Eğer yedi gün yapıldığı söylenmek istenseydi, kavram işaretinin sadece “yiti kün” şeklinde cümle bağlamında kullanılması gerekirdi. Ancak burada Kamberi’nin de dile getirdiği 14 gün boyunca değişik tapınak ve manastırlarda yapılan kutlama düşünüldüğünde, “yiti yiti” ikilemesinin “yedişer” şeklinde anlamlandırılması doğru olacaktır. Böylece Yeni Gün temsilinin farklı zaman dilimlerinde ve farklı mekânlarda sahnelendiği de açıklığa kavuşacaktır.

4.3. Zaman ve Mekân

Eserde, kutsal zamanın mekânı da kutsallaştırmasının örnekleri çeşitli niteleme unsurları ile birlikte cümle bağlamında yer almaktadır. İlgili cümlede, *yaṅı kün*’ü niteleyen *ulug* “büyük, yüce” sıfatı belirtilmiş ve Maitreya Bodhisattva’nın evini terk ettikten sonra saçındaki mavi düğümü kesishi aktarılmaktadır. Aktarımda, saçın kesiliş zamanın kutsallığı, kutsanan mekânın da nitelikleri ile birlikte dile getirilmiştir. Örnek şöyledir:

ötrü-ü hormuzta teñri erüş üküş teñriler birle tegriklep bodis(a)v(a)tnuñ saçın strayastrış teñri yēriñe élitip suduram atlıg şalnıñ törinte ulug örgün üze urup.. sekiz yaṅı bēş y(ē)g(i)rmideki kutlug baçağ künlerde xua çeçekin yıdl(ı)g yıparl(ı)g tütsükin ayayyu agarlayu yükünü tegzinü çutamaki [u]lug yaṅı kün kılurlar..

Daha sonra etrafi sayısız Tanrılar ile birlikte çevrilen Tanrı Indra, Bodhisattva’nın saçlarını Trāyastrimśa Tanrı yerine kaldırıp ve onu Sūdhārma adlı (özel ayrılmış) bölümün onur köşesinde tahta oturtur ve (o Tanrılar) ayın sekizinde ve on beşindeki, kutsal oruç günlerinde (onun saçına) çiçekler ve kokulu tütsülerle saygı gösterip önünde eğilerek çevresinde dönüp büyük yaṅı gün (olan) Cūdāmaha’yı kutlarlar. (MaitrH XIII. Böl. 12₁₄₋₁₈; Klimkeit, Laut and Shimin, 1991: 283)

4.4. Mekân ve Eylem

Kutsal zamanın, mekân ve eylemlerle kendini tamamlaması, çeşitlilik kazanması ve kendi diyalektiğini oluşturması, eserde özellikle Maitreya Bodhisattva’nın kutsandığı temsillerin ifade

edildiği bölümlerde yer almıştır. İlgili örnekte, yapılan bu ritüelik kutsal törenin özel, üstün ve müstesna olduğu vurgulanmıştır:

...ayagka tegimlig teñrim aglakta aglak **maytrılag yañı künnüñ** yegin adrukın tēp... erdi... ..nom nomlayu yarlıkazun ulug yarlıkançuçı biliglig teñrim ol... ol edgü kılınçlar kılıp kim maytrı burkan birle tuşalım sokuşalım...

...Hürmetli Tanrım! En yüksek olan Maitreya hakkındaki ‘yeni gün’ piyesinin üstünlüğünü, müstesnalığını diye... idi... dini haşmetle vaaz etsin. Tanrım, büyük bir merhamet sahibidir. (Biz), bu iyi amelleri işleyip (o günde) Maitreya Bodhisattva’ya rastlayalım. (XXVII. Böl.100₉₋₁₆; Tekin, 1976: 265)

Yine bir diğer örnekte de Rahipler Cemaatı’ne sadaka veya yiyecek vererek sevap işleneceği ve o kimseye Maitreya Bodhisattva / Burkan’ın kesinlikle görüneceği ve böylelikle de o kimsenin de *yañı kün* eğlencesine, gösterisine tesadüf edeceği dile getirilir:

...tört yınaktın ...bursoñ kuvragka...-u üküş buşı berser- añmıntın bir tançu aş teñinçe ol tınlıgka utguratu maytrı burkan belgürer yañı kün **küsençig körünç** birle tuşar...

...Dört cihetten ... cemaate...pek çok sadaka verse, hiç olmazsa ufak bir parça yiyecek kadar olsun verse, o kimseye muhakkak Maitreya Bodhisattva görünecek ve o, ‘yeni günde’ arzulanan temsile tesadüf edecektir... (XXVII. Böl.104₄₋₁₀; Tekin, 1976: 267)

Metin içinde geçen diğer örneklerde de *gösteri*, *eğlence günü*’ne dikkat çekilmiştir. Metin içindeki örnekleri ise şöyledir:

...añsaz bo tınlıglar ken kelir **m[aytrılıg] yañı kün** birle k(e)g(e)li kutr[ulmak] yolka teg(g)eli ertinü küsüş [turgurmuş] erürler..

... (Kesinlikle) bu insanlar gelecek Maitreya Bodhisattva’nın ortaya çıkacağı eğlence temsili ile kurtuluşa erişmek ve ona tesadüf etmek için çok istek duymuşlardı. (MaitrH IV, Böl. 14 r-16-19; ZuzTreff, ZZ. ss. 3567-3570; Wilkens, 2013: 384)

...inçip y(e)me artukta artuk ol **küsençig edgü körünç yañı kün** birle kelgeli küsüşleri turmuş erür: amı anı y(a)rlıkan kayu kayu edgü kılınç kalsar amıtkı tınl(ı)glar ol meñilig edgü üd[k]e tuşarlar erki: ..

...Ama (insanların) o gösterişli istenen, arzu edilen iyi temsil (olan) yeni günde (Maitreya ile buluşma) arzuları artarak çoğalmıştır. Şimdi bunu dile getirin: Şundaki insanlar hangi amelleri yerine getirirlerse sonsuz, ebedî olan o harika zamana ulaşabilirler? (IV. Böl. Taf. 133 / v/1-8; BT IX, Tekin, 1980: 82)

Örnekte ayrıca dikkat çekici olarak, *maytrılıg yañı kün* ifadesinin yer aldığı görülür. Yine *maytrılag yañı kün* örneğinde olduğu gibi sözcüğün *maytrılıg* şeklinde +*lıg* biçim biriminin görevi yine aitlik bildiren bir niteleyici sıfattır.

4.5. Kutsal Zamanı Niteleyen ve Yañı kün Dışında Kalan Bulgular

Maytrısimit metninde *yañı kün* temsilinin dışında da kutsal zamanın çeşitliliğini gösteren örnekler mevcuttur. Olaylar ve eylemler ile birlikte sunulan örnekler, metin içindeki değişik bölümlerde dile getirilmiştir.

Metin içindeki örnekler şu şekildedir:

–niñ yarlıgına tamburı p(a)nçaşikide ulatı g(a)ndarv(ı)l(a)r begleri eşidü kanıncısız beş törlüg yinçge oyun etizü ... anta ötrü oyun ...// teñrike üç ... küz ... ilki ... men.. siz taplamış edgü törü toku taplayu teginür men burkan kutıña ulug umug tuta teginür men bu nom kutınga inanur men bursoñ kuvrag erd(i)ni kutıña inanur men toyn bolup v(a)zanpat kılı teginür men bükünite inaru ölü ölginçe ç(a)hşap(a)t tamga arıg küzedür men bu munça sav sözlep süzüük köñülün yēnçürü töpün yüküntükte ötrü tözün maytrı bodis(a)t(a)vnuñ kerti körki yētinip toyn dıntar körki belgülig boltı ötrü bu üç miñ ulug miñ yērtinçü yer suv üzeke kimi osuglug altı törlüg tēpredi kamşadı ulug küçlüg teñriler kök kalıgıg yüzinte tıkmış teg tolu turdılar ... paşañ tagda antag kügi üni eşitilti tözün maytrı teñri teñrisi burkan nomunta evdin barktın önti tēp .. takı y(e)me alku yer suvlarda sadu kılmaq ün eşidilti bu muntag ögrünçülüğ edgü üdler üstün öñ alkıncısı teñri yeri altın aviş tamuka tegi tüzü eşdilti.. tözün maytrınıñ toyn boltı tēp ün eşidip tört togum beş yol içinteki tınlıglar alku ögirdiler.. sevintiler..

...in emri üzerine Tambur, Pancaşika ve diğer Gandharva beyleri işitmeye doyulamayan beş çeşit zarif eğlence çınladı ? ... Bunun üzerine eğlence... Tanrıya üç... .. ilkiben tarafınızdan değerlendirilmiş iyi düzeni, töreyi hürmetle değerlendiririm. Burkanlık için büyük bir umut besliyorum! Bu din asaletine inanıyorum! Cemaat cevheri asaletine inanıyorum! Rahip olup vaftiz (*Toh B.* > vasampāt) edileceğim bu günden itibaren ölünceye kadar Şilamudra'yı (ahlak mühürü) muhafaza edeceğim. Bunca sözleri söyleyip temiz bir gönülle eğilerek secdeye vardıktan sonra asil Maitreya Bodhisattva'nın dünyevi vücudu kayboldu ve rahip vücudu belirdi. Bundan sonra bu sayısız (=üç bin büyük bin) dünyalar tıpkı su üzerindeki bir gemi gibi altı defa sallandı. Büyük, güçlü Tanrılar göğü sanki yüzeyini kaplamış gibi doldurup (bu olayı görebilmek için) durdular. Pasanak Dağı'nda şöyle bir ses işitildi: 'Asil Maitreya, Tanrılar Tanrısı Burkan'ın dininde evi barkı terk etti! Aynı şekilde bütün dünyalarda 'Sadhu!' diye bir ses işitildi. Bu derece sevinilecek iyi olaylar, yukarıdaki şekilsiz Tanrılar yerinden aşağıdaki Avīci Cehennemi'ne kadar hep işitildi. 'Asil Maitreya rahip oldu' diye bir ses işitince dört ve beş varlık şekli (Caturyoni, Pañçagāti) içindeki yaratıkların hepsi sevindi. (II. Böl. 178-18-30; Tekin, 1976: 202-203)

Maytrisimit metni aynı zamanda “evren içinde evren / zaman içinde zaman” olan bir kutsal inanç metnidir. Metin içinde bu durum değişik dünyalarda tüm canlıların yeniden doğumunu yani karma inancını vurgulayan bölümler ile ve de özellikle eserin cehennem bahsi bölümünde açıkça dile getirilmiştir (Tekin, 1976: 235-238). Bu bakımdan Maitreya Bodhisattva'nın tüm canlıların cehaletten kurtularak kendi ıstıraplarına son vermelerine yardımcı olması da farklı kozmik dünyalarda yeniden doğmayı isteyen varlıklar için değerlidir.

Maitreya'nın zaman dilimleri içindeki var oluşlarını, yaşayışlarını araştırmacılar genel olarak belirli zaman aralıklarında ele almaktadır. *Maytrisimit* metninde ise yaklaşık olarak sınıflandırılan dört zaman dilimi arasında; şu anda yaşayan ama öldükten sonra yeniden doğarak yaşayacak olan Maitreya zamanı ve Maitreya'nın geçmişte de yeniden doğarak yaşamaya devam ettiğine ve şimdiki zamandan sonra da Tuşita Cenneti'nde yeniden doğarak yaşayacağına inanılan zaman diliminin anlatıldığı görülür (Nattier, 1988: 25). Metinde devam eden bölümlerdeki örnekler ise bu tespiti açıklamaktadır. Bununla birlikte kutsal metinlerdeki sorgulayıcı özgürlük düşüncesinin oyun kavramı içinde temel gönderge işleviyle sunulduğu da görülür:

ötrü tükel bilge maytrı burkan etinlig seviglig ezrua ünin kü kelig erdemlig tıtsuları ara ögütmiş p(ur)unı arhantıg (ok)ıp inçe tēp yarlıkayur sen purnıya yigılmış erüüş üküş kuvragka kēñürü sözleyü bērgil .. ne ayağ kılınç kulsar tınlıglar sekiz ulug örtlüg tamularda togarlar .. neçe ür kıç anta bolur y(e)me ne türlüg emgeğ teginürler ötrü purunı arhant ayasın kavşırıp tükel bilge maytrı burkannıy ç(a)kr(a)lakşanın étilmiş adakınta yēñürü yükünüp inçe tēp ötüñür .. inçe bolzun teñrim neteg yarlıkasar siz antag ok kılı tegineyin ötrü ayagka tegimlig purunı arhant yerde yetlinip kök kalıkda belgülig bolur .. adruk adruk kü kelig erde(m) kılıp ... pañçavan kü..... tag töpüsünthe turup alkudın eşitilü altunlug kövrügler osuglug yañkulug ünin kamag çambudvip uluştaki tınlıglarıg üntheyü inçe tēp sav sözleyür eşidinler...

Sonra mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva, çınlayan, sevimli (Brahman) sesi ile meşhur zuhur kabiliyeti olan ve öğrencileri arasında (çok) övülmüşü Veli Purna'yı çağırıp haşmetle şöyle der: 'Sen ey Purna! Toplanmış olan bu büyük cemaatine ayrıntılı bir biçimde anlat! Nasıl kötü bir amel işleyince yaratıklar sekiz büyük alevli cehennemde doğarlar? Ne kadar zaman orada kalırlar? Ve nasıl acı çekerler?' Bunun üzerine Veli Purna el ayalarını kavuşturup mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'nın bir 'tekerlek' almeti ile süslü ayağının önünde eğilerek secdeye varıp saygı ile şöyle der: 'Böyle olsun, Tanrım! Siz nasıl buyurursanız (ben de) ona göre saygı ile amel ederim.' Bunun üzerine hürmete layık Veli Purna yerde kaybolup gökte görünür. Değişik değişik meşhur görünme kabiliyeti göstererek... Bir dağın tepesinde durup her yerden işitilecek şekilde altın davulları(nki) gibi çınlayan akseden bir sesle bütün dünyadaki yaratıkları çağırıp / yaratıklara hitaben şöyle diyerek konuşur: İşitin! (XXV. Böl. 81₃₋₃₀; Tekin, 1976: 252-253)

Diğer bir örnekte ise, kutsal olarak değerlendirilebilecek Maitreya Bodhisattva tarafından Tanrı hanımı olarak belirtilen Brahmavati'nin kurtarılması ifade edilmektedir. :

*ulug ayıg ayamakın tükel bilge mayrı burkan adakınta yencürü yükünüp inçe tęp ötüg
ötünür tükel bilge tejrım sızıñ munta kelmişñizke straystriş tejrı yeri kutı kıvı aşılır ..
sızıñe ç(a)kr(a)lakşanın yarataglag adakñızka börtürüp bu straystriş tejrı yeri şuvadad
tejrı yer(inteki) tejrilerke suklangu ...teg boltı y(e)me yarlıkadıñız .. biz sizni küden
tejrım adan ... -d-...tejrı (yè)rlerin kodup munt(a) (kel)geli yarlıkadıñız .. biz sizni küden
b(ul)mışka tejrıdem çoğumuz yalınımız aşılı öklidi ulug buluç kılınçka tegdimiz.. anta
ötrü vayçanvav(a)t orduda silik ...-/// mayrı burkan...-/ ... tejrı katunı mayrı (burkanñ
k)lmışın eşidip ... ötrü tıstı ...kırk tümen...-//tümen ... (tejrı)ri katunları ... (y(è)me
ikapuntrak ...erdeçi .. şazi katun iki ...-t sanı tejrı katunları iki ...-i tümen oyunçı tejrı
...birle tegriklep br(a)hmavati katun birle kavışıp tükel bilge mayrı burkan ayagalı
ağırlagalı kelirler... ..anta ötrü tejrıdem kuvrag br(a)hmavati katunug körüp mayrı
burkanka imermekin orunlarında turup ayaların kavşurup enite etüzin br(a)hmavati
katunka yükünü inçe tęp tøyürler kutlugda kutlug siz erür siz kim muntag törlüg ogullug
erdniğ on ay tüni karnıta kötürü tutduñuz siz //- ... tagdın ... yèg ...tan/...kod(ı)...
nomlug öñ ülüş bulmakñız bolzun ötrü br(a)hmavati tejrı kuvraglarıña yol bulmuşlarıña
ulug ağır süzük köñülün akru akru mañalayu tükel bilge mayrı burkanka yakın tegip
adakınta yencürü yükünüp ayasın kavşurup ıglayu inçe tęp ötüg ötüdür ... asañılag yolta
yoruyı burkan kutıña edgü kılınç kazganur erken sızıñe adırlımlıg isig koz içinte erüş
üküş kata a//ndım-niğ ...inmedim tujt tejrı (yèri) ...-ta ...-yam...-m...-/-...-//tımız burkan
inçe tęp yarlıkayur oluruğ ögüçüm bar sızıñe nomlug öñ ülüş ...ötrü ayagka tegimlig
mayrı burkan anası katunta ulatı tejrıdem kuvragka togmak ölmek tüşmek taymak
örtenmek sınımakta ulatı emgeklerig ukıtu yarlıkar... emgek tıtagın emgek öçmekin
emgek öçmekine bargulug sekiz türlüğ tözün yolug ukıtıp iki yègirmi nayut sanı tejrı
kuvragı birle anası katunıñ kutka tegürü yarlıkar*

Büyük hürmetle mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'nın ayaklarına kapanarak secdeye varıp şöyle bir ricada bulunur: 'Mükemmel hikmetli Tanrım! Sizin buraya gelmenizden dolayı hikmetli Trayastrimşah (adlı) Tanrılar Ülkesi'nin mutluluğu artar. Sizin bir tekerlek alameti ile bezenmiş olan ayağımıza dokunup bu Trayastrimşah (adlı) Tanrılar Ülkesi Şuddhavaşa (adlı) Tanrılar Ülkesi'ndeki Tanrılara imrenecek... gibi oldu. Yine merhametli Tanrım! Başka... Tanrı ülkelerini bırakıp buraya haşmetle geldiniz! Biz sizi misafir (olarak) kabul etmekle (=bulmakla) ilahi parlaklığımız arttı, çoğaldı. Büyük kazanç ve ameller (bize) nasip oldu (=teg-). Bundan dolayı Vayçanvat (adlı) saray da... .. Maitreya Bodhisattva Tanrı hanımı Maitreya (Bodhisattva'nın) yaptığını işitip ... sonra öğrenci ... 400.000 ... onbin ... Tanrı hanımları ... yine Ekapundarika ... olan Tanrı hanımı iki ... sayısınca Tanrı hanımları ... Onbin mızıkacı (oyuncu) Tanrı ... çevrili Brahmavati hanım ile buluşup mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'ya hürmet ve tazim etmeye gelirler. Bu yüzden ilahi cemaat Brahmavati hanımı görüp Maitreya Burkan'ın çevresini almak üzere yerlerinden kalktılar. Ayalarını kavuşturup eğilmiş vücutları ile Brahmavati hanıma secde ederek şöyle derler: 'Bahtiyarlar bahtiyarı sizsiniz ki bunun gibi bir oğul cevherini on ayın gecesi karnınızda taşıdınız ... dağdan ... daha iyi ... aşağıya ... Dinin birinci (yani: asıl) kısmını bulun! Sonra Brahmavati (adlı) Tanrı hanımı, Tanrı cemaatlerine yol bulduklarından dolayı büyük ve temiz gönülle yavaş yavaş yürüyerek mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'ya yaklaşıp ayağına kapanarak secdeye varıp ayalarını kavuşturur ve ağlayarak şöyle yalvarır: 'Sayısız yollarda yürüyüp Burkanlık (Burkan kutı) için iyi ameller işler iken (=kazanır iken) sizden ayrılmamanın sıcak közü içinde pek çok defalar debelendim... inmedim. Tuşita Tanrılar Ülkesi'nde... on... .. Burkan haşmetle şöyle der: 'Oturun anacığım! Sizin için dinin birinci (yani asıl) kısmı mevcuttur'. Sonra hürmete layık Maitreya Bodhisattva anası, 'hanım' ve öteki ilahi cemaate doğmak, ölmek, düşmek, sapmak, alevlenmek, kırılmak ve öteki acıları haşmetle bildirir (anlatır). Acının sebebinin acının ortadan kalkmasını acının ortadan kalkmasına götüren sekiz kısımlı asıl yolu anlatıp on iki nayuta sayısınca Tanrılar cemaati ile anası 'hanımı' Nirvāna'ya (=kut) haşmetle ulaştırır. (XXVII. Böl. 89₃₁- 91₁₅; Tekin, 1976: 260-261)

Maytrisimit metninde yer alan bu örneklerde kutsal zamanı imleyen deneyimlerin oyun sanatı içinde mitik kahramanlar ve arketipler aracılığıyla da izleyenlere hissettirilme çabası

görülmektedir. Bu bağlamda her bir kahraman, oyuncu mekânın etkisi ve eylemleriyle bu kutsal zamanın birer parçası hâline gelmiştir.

4.6. Döneme Ait Diğer Eserlerde Yer Alan Yağı Kün'e İlişkin Bulgular

Öte yandan Eski Uygur Türkçesi dönemine ait diğer metinlerde de çalışmanın başlangıç bölümünde belirtildiği gibi “yağı kün” birlikte kullanıldığı sözcükler ile metin bağlamında “eş seçme / düğün; rahipliğe erişme töreni” olarak da kullanılmıştır. Yine bu bakımdan “yağı kün”ün yinelenen kutsal zamanı ifade ettiği de bu değişik türden anlam değerleri ile açıklanmıştır. *Hsüan-Tsang'ın Yaşam Öyküsü*'nde yer alan örnek şöyledir:

...bir tuşdaki **toyın kirmeklig yağı kün**...

... Bir defaya özel rahipliğe girme töreni (Semet, 2005: 80).

Uigurica II'de yer alan örnek ise şöyledir:

...*bu muntag sakınıp anta ok badra kız atası begke inçe tēp tēdi: kañım ulug elig busuşlug sakınçlıg bolmazun: birök maña çambudvıp yertinçüdeki beglerke kergek [... elig]ler barça berü kelzünler ulug törlüg svayambar yağı kün kılıp men kentü özüm ök beglik taplagayman..*

...Böyle düşündükten sonra kızı, Bhādra, babası krala şöyle dedi: “Babam, ulu kral kaygılanmayın, çünkü bana (Çambudvıp) yeryüzündeki büyük beyler... hepsi de gelsinler. Ben görkemli bir svayambar (eş seçme, düğün) *yağı kün* yapıp kendime bey olacak bir kişiyi seçeceğim (U II, Müller, 1911: 20₂-21₉).

Baba ise sevincini şöyle dile getirir:

sen sözlemiş teg ök yağı kün [kılıp] kentü özün beglik er taplagıl : munçulayu ol begler y(e)me maña yavlak sakınç turgurmagaylar ..

Sen söylediğin gibi töreni (yap) ve kendine bir bey olacak eş seç. Bu şekilde o beyler bana kötü düşünce beslemeyeceklerdir (U II, Müller, 1911: 21₁₃₋₁₆).

Bu örnekler dışında da *Insadi-Sutra* ve *Hsüan-Tsang Biyografisi* eserlerinde ve Zieme'nin ilgili makalesinde *yağı kün*'e ait şu anlam değerleri mevcuttur:

aram yağı künüg talulañ ... algalı ugramak kutlug kıvılgı bolmakı bolu tegingey erti.. : Yılın ilk ayında “Yeni Gün” seçin (Zieme, 1986: 133).

baylar bu **pravranlıg yağı kün**te yığılgaylar : Zenginler, bu Pravarnayati (konuşmak, iletişimde bulunmak; Monier-Williams, 1964: 691) Yeni Gün de bir araya gelecekler (Tezcan, 1974: 461).

yēti **yağı kün** balık kédinki an fuk mın tēgli kut ornanmış kayta yığıltılar : Yedinci gün, kentin batısındaki Anfumen denilen kutlu, uğurlu caddede toplandılar (Aydemir, 2010: 90).

5. SONUÇ

Maytrisimit metninde yer alan *Yeni Gün (yağı kün) Bayramı* kutsal düşünce temelinde sahnelenerek, oynanarak şimdiden geleceğe taşınan eylemin meydana getiriliş biçimindeki süreklilik, tutarlılık ve tekdüzelikten kurtulma gibi nitelikler yönünden M. Eliade'nin dile getirdiği Hiyerofanik Zaman kavramının niteliklerini doğrudan karşılamaktadır. Yeni Gün Bayramı'nın mistik ve mitik düzlemiyle birlikte kutlanma biçimi ve tapınak / manastırlarda sergilenecek kutsanma sürekliliği Orta çağ insanının zamanı yönetim, zamanı tanımlama yeteneğini net biçimde ortaya koymaktadır. Onun kutsal bir ritüelikle oyunu sunma biçimi, oyunun sunulma zamanının kutsanmasını sağlarken aynı zamanda Budist öğretisi / felsefeye meraklı olan ve onun ilkelerine bağlanmak arzusunda olan insanlar için kalıcı ve etkili bir inanma biçimi sunmuştur. Bu bağlamda *yağı kün* kavramı işareti de anlam değeri temelinde sadece bir günde değil, Maitreya Bodhisattva'nın mitik olarak görüneceği, geleceği zaman dilimlerini de kapsadığı açıktır. Ayrıca araştırmacıların dile getirdiği gibi eserin *Çatik (Skr. jātaka)* yani Bodhisattvaların yaşam öykülerini ve onların Bodhisattvalığa erişimini konu alan özelliği düşünüldüğünde Maitreya Bodhisattva'nın Bodhisattvalığa erişiminin anıldığı her özel sayılan gün / günlerde mekân fark etmeksizin pazar yeri,

manastır, tapınak ve şenlik merkezlerinde tüm izleyenlerin etkin katılımıyla oluşan şiirlerin, ilahilerin ve şarkıların, dans ve müzikler de olabilir, yer aldığı kutsal bir din temsili eğlencesi olarak nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır. Ayrıca *yañı kün*'ün diğer sözcüklerle birlikte anlam genişlemesi yoluyla değişik törenleri de kapsadığı metinler aracılığıyla tanıklanmıştır.

Eser metninden elde edilen bulgularda, kutsal zamanın niteliklerinden gerçeklik ve zaman nitelikleri eserde yoğun örneklendirmelerle ifade edilmiş ve özellikle de “Yeni Gün” piyesinin Maitreya Bodhisattva için düzenlenen *maytrılığ / maytrılag yañı kün*'den başka, *abişek* kavram işaretleriyle “Maitreya için, Maitreya adına; takdis edilme” gibi kutsal törenlerde sahnelendiği ifade edilmiştir. Ayrıca zamandaki değişkenlik niteliği ile de ayrı ve aynı zaman dilimlerinde değişik milletlerde, eserin kutsallık niteliği de göz önünde bulundurulmuş, sahnelendiği düşünülmektedir. Böylelikle kendi gerçeklik düzlemini oluşturan piyes, sahnelenme zamanının değişik kavram işaretleriyle adlandırıldığı bir boyutta zamanın kutsallığını da imlemektedir. Bunun dışında özellikle *+lag* biçim biriminin aitlik bildiren niteleyici görev ögesi olması da “Yeni Gün” piyesinin niteliğini vurgulaması bakımından dikkat çekicidir.

Kutsal zamanın niteliğini mekân ve zaman niteliği bakımından karşılayan bulgular *çutamaki* kavram işaretinin yer aldığı örneklerde tespit edilmiştir. “Düğün ve rahipliğe erişme töreni” olarak adlandırılan bu zaman diliminde törenin gerçekleştiği mekânın (taht) kutsallığının da vurgulandığı ve ayrı bir niteliği ifade ettiği görülmüştür.

Mekân ve eylem niteliklerinin yine *maytrılığ* kavram işareti ile birlikte *küsençig körünç* veya *küsençig edgü körünç* kavram işaretleriyle ifade edildiği örnekler ile tespit edilmiştir. Özellikle “istenen, arzu edilen temsil, piyes” olarak ifade edilen *küsençig körünç* kavram işareti “Yeni Gün” piyesinin niteliğini vurgularken, öte yandan iyi davranışlar yapan veya yapacak kişilerin o kutsal gündeki istenen temsile erişeceğinin dile getirilmesi, mekânın değişik özellikler gösterebileceğine işaret etmektedir. Böylelikle sınırlı bir mekânda sergilenmesi düşünülen temsilin de sınırlarının değişebileceği, kutsallık kazanabileceği mesajı verilmiştir. Eylemleri nedeniyle farklı varlık şeklinde yeniden doğacağına inananların bu temsile erişerek o mükemmel zamanda mutlu olmak istemeleri, eser metninde kutsal zamanın mekân ve eylem ile birlikte bütünleştiği de örneklerde açıkça görülmektedir.

“Yeni Gün” temsili dışında kutsal zamanı niteleyen metin örnekleri de eserdeki diğer karakterler aracılığıyla dile getirilmiştir. Maitreya'nın farklı zaman dilimlerinde yeniden doğarak kurtarmak istediği ve yaptıkları kötü davranışlardan pişman olan ve yeniden farklı varlıklar şeklinde doğmak isteyen cehennemlikler, Maitreya'nın farklı zamanlardaki doğumuna rastlamak ve kurtulmak istemişlerdir. Böylelikle kutsal zamanın Maitreya özelinde de nitelikleri metinde ifade edilmiştir.

Maytrisimit dışında “Yeni Gün” kavram işaretinin geçtiği diğer eserlerde de yine kutsal zamanın niteliklerini yansıtan örnekler tespit edilmiştir. Tespit edilen örneklerde, temsilin niteleyicisi olarak *toyın kirmeklig* gibi Türkçe; *aram, pıravranlıg svyambar* gibi yabancı kavram işaretlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram işaretleri ile birlikte metin içinde yer alan *çutamaki, maytrılığ* ve *küsençig körünç* kavram işaretleriyle birlikte “Yeni Gün” olarak adlandırılan temsilin niteleyici kavram işaretleri ile birlikte farklı eserlerde “kutsal zaman”ı karşıladığı açıktır. Ayrıca, kutsal zamanı, gerçeklik, mekân ve eylem nitelikleri ile de karşılayan bu kavram işaretleri “Yeni Gün” temsiline Budist Öğreti için ve *pıravranlıg* gibi “sohbet ve iletişim” amaçlı toplantılar ve *svyambar* “eş seçme” törenleri gibi kutsal görülen törenler için de ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Yinelenen, her yineleyişte yeni bir kutsallık niteliği sergileyen temsil aynı zamanda kutsalın oluşumunun ve gelişiminin göstermeye dayalı edebî bir tür ile kalıcı ve etkili bir biçimde sunulabileceğini göstermiştir. Ayrıca, kutsal zaman dilimi oluşturan bu törenler, insan için yeni bir öğrenme alanı ve zamanını ifade etmektedir.

Çalışmada amaçlanan “Yeni Gün” kavram işaretinin anlam değerleri Eliade'nin kutsal zaman kavramı çerçevesinde *Maytrisimit* eserinden hareketle diğer eserlerdeki örneklerle de karşılaştırılarak açıklanmıştır. Yeni Gün temsili ile zamanın kutsallaştırıldığı ve Eliade'nin b dile getirdiği kutsal zaman kavramını karşıladığı bulgularla tespit edilmiştir. Doküman incelemesi tekniği ile elde edilen bu bulgular, kavram işaretinin sadece tek bir eserde değil döneme ait diğer eserlerde

de farklı anlam değerleri taşıdığını göstermiştir. Çalışmanın, kavram işaretine dair bugüne kadar yapılan çalışmalara, kutsal zaman kavramı açısından yaklaşması sebebiyle bundan sonraki çalışmalara da yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 11-25.
- Aydemir, H. (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Göttingen. Göttingen: Georg-August-Universität.
- Clauson, G. Sir. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford: The Clarendon Press.
- Durheim, E. (2005). *Dinî hayatın ilkel biçimleri*. (Aydın, F. Çev.) İstanbul: Ataç Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (Kılıçbay, M. A. Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. İstanbul: Kambalçı Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergüven, İ. H. (2011). *Hsüan-Tsang'ın seyahatnamesi (7.yy) metin çevirisi ve değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gabain, v. A. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (Akalin, M. Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, v. A & Müller, K. W. F. (1908-1931). *Uigurica I-IV*. Berlin: Abhandlungen der preußischen Akademie der Wissenschaften Phil-hist.-Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften Phil-hist.
- Kamberi, D. (2015). *Uygurs and Uygurs identity*, Washington D.C.: Radio Free Asia.
- Müller, M. F. (1893). *A Sanskrit-English dictionary*. Compiled by Macdonell A.A. Oxford: Clarendon Press.
- Müller, K. W. F. (1911). *Uigurica II*. Berlin: Abhandlungen der Königlich-Preuschen Akademie der Wissenschaften.
- Nattier, J. (1988). The meanings of the Maitreya Myth: a typological analysis. A.Sponberg & H. Hardacre (Ed.), *Maitreya, future of Buddha I* içinde (ss. 22-47). New York: Cambridge University Press.
- Otto R. (1925). *The idea of the holy*. (Harvey, J. W. Çev.), Londra and New York: Oxford Uni. Press.
- Pettazzoni, R. (2002). *Tanrı'ya dair*. İstanbul: İz Yayınları.
- Ruben, W. (1947). *Budizm'in tarihi*. (İtil, A. Çev.). Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- Semet, A. (2005). *Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie=Xuanzangs Leben und Werk Teil 8*. Wiesbaden: Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 34, Harrossowitz Verlag.
- Shimin, G. (1980). "Qadimki Uygurça iptidayi piyāsasi "Maitrisimit" (Hami Nüşhası)'nın iki pārdāsi häkkidiki tātķikat", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 4, 101-156.
- Shimin, G., & Klimkeit, J. H. (1988). *MaitrH Y, I-IV Hamiversion der Maitrisimit, Kap. Yükinç (Secde) (Einleitung) und I-IV*, (Ed.) içinde (ZusTreff).
- Shimin, G., Klimkeit, J. H., & Laut, P. H. (1988). "Das erscheinen des Bodhisattva" Das 11. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen*, 15, 315-366.
- Shimin, G., Klimkeit, J. H., & Laut, H. P. (1991). "Die Weltflucht des Bodhisattva" Das 13. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen*, 18, 264-296.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca metinler II, Maytrisimit, Burkancıların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidāi bir dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig Berliner Turfantexte IX, die Uigurische übersetzung eines werkes der buddhistischen Vaibhāsika-schule 1. Teil transliteration, übersetzung anmerkungen*. Berlin: Akademie Verlag.
- Tezcan, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra. Berlin Turfantexte III*. Berlin: Akademie Verlag.
- Williams, M. M. (1964). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Wilkens, J. (2013). Der “Neutag” und die Maitrisimit probleme der zentralasiatischen religionsgeschichte *Silk Road Studies XVII, Die Erforschung des Tocharischen un die Alttürkische Maitrisimit, Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* Berlin, 3. Und 4. April 2008, An International Committee (Ed.) (pp. 375-401), Belgium: Bropols Publihsers.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, M. (2007). Mircea Eliade’de kutsal ve kutsal zaman kavramı. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 10 (28), 59-82.
- Zieme, P. (1986). Meñi bolzun! Ein weiterer neujahrssegen. Elçin Ş. (Ed.) Dr. Emel Esin’e Armağan, *Türk Kültürü Araştırmaları*, 24, (1), Ankara, 131-139.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, it is aimed to reveal the qualities and meaningful values in the text by taking the "New Day Feast", which is mentioned in the Old Uyghur language, Maitrisimit, on the basis of the "Sacred Time" concept named "Hierophanic Time" by M. Eliade.

Methodology

In the study, In the study, document analysis technique based on qualitative research design was used. Document review technique includes the analysis of written and visual materials containing information about the events and facts aimed to be investigated. As a data source in the study, interpreted the work called Maitrisimit entry was transferred cycle and Turkish in Turkey, through which the new day concept mark or of the respective samples takes place as part of and period benefited from the relevant sections of other works

Findings

The findings obtained in the study were classified according to the qualities of the sacred time and the findings obtained in accordance with this classification were presented. First of all, examples reflecting the qualities of sacred time are explained in the sections where the concept sign of the new day is found in the Maitrisimit text. Examples; While the qualities of sacred time in the space, reality and time plane are deal with, it is also tried to be explained with the diversity, structure and dialectic of the sacred. The obtained findings explained in accordance with the theoretical framework can be explained by Eliade's concept of sacred time. The presentation of the qualities of the sacred time expressed by Eliade together with the representation of the new day matched with the findings obtained. Secondly, in the Maitrisimit text, findings showing and indicating the qualities of the sacred time besides the representation of the new day were also obtained. It is stated that the findings coincide with the diversity and dialectic of sacred time. Attention has been drawn to examples indicating the sacred time formed on the mythic plane through various archetypes and rituals. Thirdly, findings related to the meaning values of the new day concept mark in other works of the Old Uyghur Turkish period were obtained. In the findings, different meaning values of the new day concept mark were presented in the context of the text of the work, and the importance of the concept mark was emphasized. Findings in the classification in three stages clearly revealed the qualities of the concept sign of sacred time, unlike previous studies, with the new day concept sign.

Conclusion and Discussion

Considering the findings obtained as a result of the study, it was seen that the new day concept sign had all the qualities of sacred time and reflected them. In previous studies on the concept sign, such an evaluation could not be made and only the meaning values of the concept sign in the text of the work were tried to be explained superficially. In addition, it has been revealed that the concept sign is also used in other works belonging to the period where it is not mentioned only in the work named Maitrisimit. For the purpose of the study, in the findings obtained in another dimension, it was determined that the examples that describe the sacred time in the Maitrisimit text are also outside the new day concept sign. It is clearly seen with the findings obtained from the text of the work that the new day play is colored with characters in the mythic level, made interesting and its permanence for the future is increased. The staging of the New Day play in different temples and monasteries for fourteen days shows that it fully meets the concept of holy time. As the proof of this situation, different nomenclatures of the new day play can be shown, as indicated in the examples in the text of the work. It is clear that every concept that is expressed as ordinary or normal in naming is sanctified by the new day play. It is seen that Maitreya Bodhisattva's births in different time periods and different forms of existence also support the findings of this dimension. In addition, unlike Eliade's emphasis on the diversity of sacred time, it has been determined that the representation of the new day pushes the boundaries of time and space, and the representation is supported by dance, music, songs and different rituals. Thus, different qualities and characteristics of sacred time were presented in the study through the text of the work.

On the other hand, the study shows a unique quality as it is the first study approaching the concept of new day in terms of the qualities of sacred time. In other works belonging to the period,

it is also valuable that the concept sign of the new day has gained different meaning values in the context of the text. So much so that the new day or the new moon; It has been determined that the concept sign expands its meaning values in the context of the text as the first ten days of the month and as a special ceremony name. In addition, the concept sign, which shows the developed language characteristics of the old Uyghur Turkish period, also reveals the cultural character of the period. This work, which contains many religious terms and concepts in Sanskrit, has been found to show the power of the old Uyghur Turkish in meeting the concepts, thanks to the new day concept sign, although it is an adaptation translation. The concept mark has also been considered valuable for the study in this respect, and it has been determined that especially the concept signs borrowed from Turkish or foreign languages in which they are used together expand their meaning values and gain new meaningful values. In the research, it was not stated that the concept sign of the new day had the qualities of holy time, but also by presenting short data, it was determined that the concept sign gained new meaningful values through the linguistic elements in charge while it was established together with more than one meaning elements. New contributions have also been made to previous studies on this subject.

It is thought that the study will contribute to the study of Turkology and the examination and research of the works of the old Uyghur Turkish period. In order not to be limited to such work examples only in written works, it will be a more permanent and effective method to support the concept sign by conducting field research in the geography where the concept sign is culturally used.

SOSYAL SERMAYE ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE UYARLAMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Akyürek, M. İ. (2021). Sosyal Sermaye Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 805-819.

Geliş Tarihi: 31/01/2021

Kabul Tarihi: 29.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Muhammet İbrahim Akyürek
Ankara Etimesgut Bilim ve Sanat Merkezi
i_akyurek56@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-9122-471X

ÖZ

Bu çalışmada orijinali Kouvonen vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sermaye Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlama çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırma verisi Ankara ilinde görevli 530 kamu sektörü çalışanından toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sosyal Sermaye Ölçeği (SSÖ) kullanılmıştır. SSÖ tek boyutlu olup toplam 8 madde içermektedir. SSÖ'nün Türkçe'ye uyarlanması kapsamında ilk olarak ölçek kullanım izni alınmıştır. Ardından SSÖ'nün Türkçe dil eş-değerli çalışmaları yapılmıştır. Bu sürecin tamamlanmasıyla birlikte araştırma verisi toplanmış ve analiz edilmiştir. Veri setinin analizi kapsamında SSÖ'nün geçerlik ve güvenirligi incelenmiştir. SSÖ'nün güvenirligi için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. SSÖ'nün tek boyutlu yapısının geçerliği ise doğrulayıcı faktör analizi ile değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerde SSÖ'nün Türk kültüründe kullanılmaya uygun, geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca dayalı olarak SSÖ'nün Türkçe formunun, Türkiye yerelinde gerçekleştirilmesi olası sosyal sermaye araştırmaları için uygun bir ölçek olduğu belirtilebilir. Ayrıca SSÖ'nün Türkçe formunun daha geniş örneklem aracılığıyla toplanacak verilerle birlikte geçerlik ve güvenirliginin sınanması alanyazına katkı sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye Ölçeği, Geçerlik, Güvenirlik.

TURKISH ADAPTATION OF SOCIAL CAPITAL SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

ABSTRACT

In this study, the original was written by Kouvonen et al. (2006) has been adapted to Turkish culture of the Social Capital Scale. For this purpose, research data were collected from 530 public sector employees working in Ankara. Social Capital Scale (SCS) was used as data collection tool in the study. SCS is one-dimensional and contains 8 items. Within the scope of adapting SCS to Turkish, firstly, permission to use the scale was obtained. Then, Turkish language equivalent studies of SCS were carried out. With the completion of this process, research data were collected and analyzed. The validity and reliability of SCS was examined within the scope of the analysis of the data set. Cronbach alpha coefficient was calculated for the reliability of SCS. The validity of the one-dimensional structure of SCS was evaluated by confirmatory factor analysis. In the analyzes performed, it was concluded that SCS is a valid and reliable data collection tool suitable for use in Turkish culture. This is the Turkish version of SCS Based on the results, it may be noted that Turkey is an appropriate measure for potential social capital research carried out in the local area. In addition, testing the validity and reliability of the Turkish form of SCS with data to be collected through larger samples may contribute to the literature.

Keywords: Social Capital Scale, Validity, Reliability.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi ile beraber bir sermaye birikiminin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu sermaye birikimi zamanla farklı türler olarak yaşam içerisinde yer almıştır. Bu sermaye türleri arasında sosyal sermaye de bulunmaktadır. Küresel çapta yaşanan toplumsal, kültürel, politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeler; sosyal sermaye birikimi, kullanımı ve gelişiminin önemini göstermiştir. Bu bağlamda örgütler arası ilişkilerin temel işlevlerinden biri; belirli yapılar, ilişkiler ve biliş yoluyla kaynaklara yani sosyal sermayeye sosyal erişim sağlamak ve biriktirmektir (Borgatti ve Halgin, 2011). Sosyal sermaye, kaynaklara ve bilgiye erişim sağladığı için (Borgatti ve Halgin, 2011) ağlardaki örgütlere değer kattığı kabul edilmiştir (Inkpen ve Tsang, 2005; Yli-Renko, Autio ve Sapienza, 2001).

Sosyal sermaye, “bireysel veya sosyal bir birimin sahip olduğu ilişkilerden elde edilen mevcut ve potansiyel kaynakların toplamı” olarak tanımlanır (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Sosyal sermaye, ağın kendisinden ve bu ağ aracılığıyla harekete geçirilebilecek varlıklardan oluşur. Dolayısıyla sosyal sermayenin hacmi, kişinin seferber edilebileceği ağ bağlantılarının boyutuna ve bireyin sahip olduğu sermayeye bağlıdır (Bourdieu, 1986). Sosyal sermaye teorisinin genel olarak iki temel düşünce çizgisini izlediği görülebilir; klasik kaynak teorisi ve yapısalci konum teorisi. Klasik kaynak teorisi, ağın bir parçası olmanın maddi, bilgi ve duygusal yardımı şeklinde mevcut kaynaklara vurgu yaparken (Lin ve Dumin, 1986); yapısalci konum teorisi ise fırsatların ve kısıtlamaların belirleyicisi olarak bir sosyal ağdaki bir aktörün pozisyonuna vurgu yapar (Wellman, 2018).

Sosyal sermaye alanında, ağ bağları; yapısal sosyal sermayenin temel bir özelliği olarak görülmektedir (Burt, 1992). Ayrıca dostluk ve tavsiye bağları gibi farklı bağ türleri akademisyenler arasında tartışılmaktadır (Wang vd., 2017; Wilkin ve de Jong, 2017). Kuruluşlar düşünüldüğünde, tavsiye bağları, yöneticilerin işle ilgili kaynakları paylaşabilecekleri ve gelişmiş iş performansları için fikir edinebilecekleri yararlı kaynaklar olarak görülmektedir (Park vd., 2020). Sosyal sermaye alanında bir diğer kilit özellik olarak sosyal ilişkiler, insanların birbirleriyle olan belirli ilişkilerine odaklanır. Bunlar; güven, normlar, yükümlülükler ve özdeşleşmedir. Organizasyondaki üyeler ve birimler arasında güvene dayalı ilişkiler kurmak, dahili sosyal sermaye geliştirmek için son derece önemlidir (Chua vd., 2010). Normlar, örgütsel üyeler arasında kaynakların paylaşımını kolaylaştırabilir veya azaltabilir, bu da sosyal sermaye birikimini etkileyebilir (Adler ve Kwon, 2002). Yükümlülükler, bireyler kaynakları diğerlerinden alırken bazı aktivitelere cevap verme ve geri verme taahhüdü veya görevinden kaynaklanır (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Özdeşleşme ise bireylerin kendilerini bir üye ağının parçası olarak tanımladıkları süreci ifade eder (Kessels ve Poell, 2004).

Sosyal sermaye, bilişsel (ağ tarafları arasında paylaşılan anlam ve anlayış), yapısal (aktörler arasındaki bağlantıların genel modeli) ve ilişkisel (insanların ağ içinde sahip olduğu kişisel ilişki türü) boyutlardan oluşur (Inkpen ve Tsang, 2005; Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Bilişsel boyut, üyelerin karşılıklı anlayışlarını artırabilecek (Bolino, Turnley ve Bloodgood, 2002) paylaşılan kodlara, anlatılara ve dillere (Nahapiet ve Ghoshal, 1998) atıfta bulunur. Gerçekte, akranlar arasında paylaşılan bir vizyon, insanların nasıl etkileşimde bulunmaları gerektiğine dair ortak algılarını şekillendirmede anahtar rol oynar (Inkpen ve Tsang, 2005; Molina-Morales ve Martínez-Fernández, 2010; Tsai, 2000; Tsai ve Ghoshal, 1998). Yapısal boyut, kişiler arası bağları şekillendiren aktörler arasındaki bağlantıları kapsar (Moran, 2005; Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Özellikle, aktörlerin ilişki ağı içindeki merkeziliği, kaynak paylaşımını ve bilgi yayılmasını belirler (Ahuja, 2000), kurdukları doğrudan temasların sayısını (Freeman, 1979) açıklar ve bu da daha sonra yeni bağların yaratılmasını kolaylaştırabilir (Tsai, 2000). İlişkisel boyut ise bir ilişkinin derinliği ve yakınlığı tarafından yaratılan aktörler arasındaki yakınlık hissini ifade eder (Westerlund ve Svahn, 2008). Güven ve güvenilirlik, bilgi alışverişini kolaylaştırmada kritik bir rol oynar ve daha sonra bilgi edinme için harcanan zamanı azaltır ve daha fazla kayıt dışılığa izin verir (Lee, 2009; Lin, 2000; Molina-Morales ve Martínez-Fernández, 2010; Tsai ve Ghoshal, 1998). Larsson, Bengtsson ve Sparks (1998) da güvenin belirsizliği en aza indirdiğini belirtmiştir. Bilişsel, yapısal ve ilişkisel boyutların kavramsal olarak farklı olduğunu, ancak yine de birbirleriyle ilişkili

olduğunu vurgulamakta fayda var (Hansen, Mors ve Lovas, 2005; Lewicki ve Bunker, 1996; Zheng, 2010).

Birtakım araştırmalar, sosyal sermayeyi olumsuzluklara karşı olası bir korunma olarak görmektedir (Aldrich, 2012; Aldrich ve Meyer, 2015; Johnson vd., 2013). Bunun temel önermesi; sosyal sermayenin, özellikle kaynağa bağlı geçim kaynakları için olumsuz değişimlerle yüzleşmek, uyum sağlamak ve hayatta kalmak için çok önemli bir ilişkisel kaynak olabileceğidir (Adger, 2003). Dayanıklılık için sosyal sermayenin bileşenleri olarak hem güçlü hem de zayıf bağlar gereklidir; güçlü bağlar, benzersiz yetenekler ve sosyal bütünlük sağlarken (yani güçlü bir aidiyet duygusu ve ağı besleyen derin bir bağlılık), zayıf bağlar ise yeni fikirlere ve çeşitli kaynaklara erişim sağlar (Jackson ve Young, 2016). Sosyal sermaye, bakımı doğrudan leğine bağlı olmadığından, artan kullanımla orantılı maliyetlere yol amayan bir dış kaynaktır (Borgatti ve Halgin, 2011).

Sosyal sermaye, yükümlülüklerle doludur ve olumsuz sonuçları da olabilir (Pillai vd., 2017). İşlevsiz tanımlama süreçleri, bilginin işlenmesini kısıtlayabilir ve yerleşik ilişkilere aşırı bağlılık, sosyal sermayenin olumlu kullanımını rayından çıkaran ve kesintilere direnişi zedeleyen yapısal düzenlemelerin ertelenmesine yol açar (Pillai vd., 2017). Benzer şekilde, sosyal sermaye, tipik olarak örgütlerin, tehditlere karşı savunmasızlıklarını artıracı dış varlıklara bağımlılığı ve güveniyle birleştirilir (Pettit vd., 2013). Yoğun ilişkiler içinde olan ve güçlü sosyal sermaye inşa eden örgütler, fırsat maliyetleri ve yüksek istikrarsız tedarik riskiyle karşı karşıya kalabilirler (Mitreğa ve Zolkiewski, 2012). Bu nedenle, sosyal sermayenin potansiyel olumsuz sonuçlarını hafifletmek ve sosyal sermayeyi pozitif bir güce dönüştürmek için yetenekler ve süreçler gereklidir.

Uluslararası alanyazında sosyal sermaye ile ilgili çalışmaların geçmişi 60-65 yıl öncesine kadar uzanır (Bourdieu, 1986, 2002; Coleman, 1988, 1990; Donate vd., 2019; Field, Schuller ve Baron, 2000; Fischer, 1959; Fukuyama, 1999, 2001, 2005, 2009; Herrero, 2018; Lin, 1999, 2001; Nahapiet ve Ghoshal, 1998; Nieminen vd., 2010; Print ve Coleman, 2003; Putnam, 1993, 1995, 2000; Putnam, Malkin ve Malkin, 2004; Rose, 1961; Sias ve Duncan, 2020; Williams vd., 2020; Zock vd., 2018). Türkiye’de ise çalışmaların geçmişi daha yakın zamana dayanmaktadır. Ulusal alanyazında sosyal sermaye ile ilgili çalışmaların geçmişi 15-20 yıl öncesine kadar uzanır (Akyürek, 2019; Başak ve ztaş, 2010; alışkan ve Meçik, 2009; Ekinci ve Karakuş, 2011; Gnkr ve zdemir, 2017; Kahraman ve Summak, 2016; Karadal, Rençber ve Saygın, 2014; zdemir, 2008; Safran, 2020; şahin ve Ada, 2013; Toprak ve Bozgeyikli, 2011). Ayrıca Türkiye’de sınırlı sayıda sosyal sermaye leği geliştirme (Eker, 2014; Ekinci, 2008; İnan, 2019; Polatcan, 2018; şahin, 2011; şentuna ve akı, 2020; Uçar, 2016; Yılmaz ve Mert, 2019) ve sosyal sermaye leğinin Türkçe uyarlama (Ardahan, 2012; Göksel, Aydıntan ve Bingöl, 2010) alışması bulunmaktadır. Türkiye’deki sosyal sermaye leği geliştirme ve uyarlama çalışmaları; genel halk, eğitimci ve ğrenci görüşlerine göre yapılan araştırmalar biçiminde incelenmiştir. Sınırlı sayıdaki ölçek geliştirme ve uyarlama çalışması, sosyal sermayeye ilişkin ilginin düşük olması biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca farklı bir neden de sosyal sermaye leğinin sosyal bilimciler arasında yeterli bir şekilde tanınmıyorsa kaynaklanabilir. Türkiye’de kamu sektörüne yönelik geliştirilmiş veya uyarlanmış bir sosyal sermaye leğine rastlanamamıştır. Uyarlanmış ölçeğin orijinali (Kouvonen vd., 2006), kamu sektörü çalışanları için geliştirilmiş bir ölçek olduğu için Türkçe uyarlamasına ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü uyarlanan ölçek, kamu sektöründe çalışanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın, bir uyarlama çalışması olması ve kamu sektörü çalışanlarının görüşlerine göre gerçekleştirilmesi; alanyazından farklılık göstererek alanyazına katkıda bulunabilecektir. Bu kapsamda araştırmanın gerekçesi sosyal sermaye leğinin geçerlik ve güvenirliğini Türk kültüründe sınınamak ve böylece leği Türkçe uyarlamaktır. Sosyal sermaye leğinin Türkçeye uyarlanması sosyal sermaye konusunda araştırma yapacak bilim insanlarına veri toplama sürecinde katkı sağlayabilir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, orijinali 2006 yılında Kouvonen vd. tarafından geliştirilmiş olan sosyal sermaye leğinin Türk kültürüne uyarlamasını yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal sermaye leği, Türk kültüründe geçerli bir lme aracı mıdır?
2. Sosyal sermaye leği, Türk kültüründe güvenilir bir lme aracı mıdır?

2. YÖNTEM

Orijinali Kouvonon vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sermaye Ölçeği (SSÖ) Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğini belirlemek amacıyla yürütülen bu araştırma nicel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler nicel teknikler aracılığıyla analiz edilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, Ankara ilindeki kamu sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Kamu sektörü çalışanlarının örnekleme alınma işlemi, seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme ile gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde toplam 530 kamu sektörü çalışanı örnekleme dâhil edilmiştir. Katılımcıların 273'ü kadın (%51.5), 257'si erkektir (%48.5); 170'i 20-30 (%32.1), 249'u 31-40 (%47), 85'i 41-50 (%16), 26'sı 51 ve üzeri (%19.4) yaşadadır; 394'ü evli (%74.3), 136'sı bekârdır (%25.7); 22'si lise (%4.2), 48'i ön lisans (%9.1), 391'i lisans (%73.8), 69'u lisansüstü (%13) eğitim mezunudur; 172'si 1-5 yıl (%32.5), 168'i 6-10 yıl (%31.7), 92'si 11-15 yıl (%17.4), 98'i 16 yıl ve üstü (%18.5) mesleki kıdeme sahiptir. Bu verilere dayalı olarak; katılımcıların çoğunluğunun 31-40 yaş aralığında, evli, lisans mezunu ve mesleki yaşamlarının ilk zamanlarında olduğu ifade edilebilir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplamak amacıyla Kouvonon vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan SSÖ kullanılmıştır. SSÖ, tek boyut ve 8 maddelik beşli Likert tipinde derecelendirilmiş bir veri toplama aracıdır. SSÖ'nün geliştirilmesi sürecinde kamu sektörü çalışanları örneklemeden veri toplanmıştır. SSÖ'nün Cronbach alfa katsayı değeri, 0.88'dir. SSÖ'de yer alan maddelerin (8 madde) madde-toplam korelasyon değerleri 0.58 ile 0.69 arasında değişmektedir. SSÖ'nün geçerliğini sınamak amacıyla ilk olarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve sonrasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sonucunda SSÖ'nün tek boyutlu yapısının doğrulandığı gözlenmiştir.

2.3. Dil Eşdeğerliği Çalışması

Araştırmada veri toplamak amacıyla SSÖ Türkçe Taslak Formu (SSÖ-TTF) kullanılmıştır. SSÖ-TTF'nin hazırlanma sürecinde ilk olarak SSÖ'yü geliştiren Hairon ve Goh'dan uyarılma izni alınmıştır. İzin alınmasıyla birlikte SSÖ'nün dil eş-değerliği çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla her iki dile çok iyi düzeyde hâkim olan üç İngilizce ve bir Türkçe dil uzmanından destek alınmıştır. Birinci İngilizce dil uzmanı, SSÖ'de yer alan maddeleri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Tercüme edilen TTF, ikinci bir İngilizce dil uzmanı tarafından tekrar İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Ardından orijinal ve yeniden çevirisi yapılan İngilizce ölçek formları, üçüncü bir İngilizce dil uzmanı tarafından ölçeğin anlam kaybı olup olmadığı kontrol edilmiş ve ölçekte bir anlam kaybı olmadığı ifade edilmiştir. Ölçeğin son TTF, bir Türkçe dil uzmanı tarafından anlaşılabilirlik ve anlatım bozukluğu bağlamında kontrol edilmiş ve verilen dönütler doğrultusunda ölçeğin asıl anlamının bozulmayacağı şekilde düzeltmeler yapılmıştır. Bu dil işlemleri sonucunda Türk dilinde en uygun ifadeler belirlenerek nihai bir taslak form oluşturulmuştur. Bu haliyle SSÖ-TTF 20 kamu sektörü çalışanının görüşüne sunulmuş ve verilen dönütler doğrultusunda ölçeğin asıl anlamının bozulmayacağı şekilde düzeltmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, dilsel ve deyimsel açıdan ölçeğe son şekli verilerek Türkçe SSÖ formu oluşturulmuştur.

2.4. İşlemler ve Veri Analizi

Bu araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için ilgili kurumlardan gerekli izinler alınmıştır. Dil eş-değerliği kapsamında yapılmış olan çalışmalar sonucunda SSÖ-TTF'nin pilot uygulama aşamasına geçilmiştir. Araştırma verisi, 2019 yılı Aralık ayı içerisinde, araştırmaya katılmaya gönüllü kamu sektörü çalışanlarının ölçek formunu bizzat doldurmaları yoluyla toplanmıştır. Ölçek formunun doldurulması 3-5 dakika arası sürmüştür.

Dijital ortama kodlanarak aktarılan veriler üzerinde ilk olarak hatalı girişler kontrol edilmiş, saptanan hatalar manuel olarak düzeltilmiştir. Ardından kayıp veri analizi yapılmış, bu kapsamda yaklaşık değer atama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca örneklem büyüklüğünün geçerlik ve güvenilirlik analizleri için yeterli olup olmadığına ilişkin alanyazın incelenmiştir (Kline, 2013;

Tabachnick ve Fidel, 2012). Alanyazındaki görüşlere dayalı olarak 530 katılımcıdan oluşan örneklemin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapmaya elverişli olduğu kararı verilmiştir. Ardından veri setinin normallik varsayımını karşılama durumu incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda basıklık ve çarpıklık katsayıları ile ortalama, mod ve medyan değerleri hesaplanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak veri setinin basıklık ve çarpıklık katsayı değerlerine bakılmıştır. Hesaplanan basıklık katsayı değeri -.488, çarpıklık katsayı değeri ise -.122'dir. Bu değerler ± 2 arasında yer almaktadır. Bu sonuçlar veri setinin normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır (George ve Mallery, 2010). Diğer yandan yapılan analizlerde aritmetik ortalamanın 3.50, mod değerinin 4.00 ve medyanın ise 3.62 olduğu görülmüştür. Bu değerlerin birbirine yakın olması da yine veri setinin normal dağıldığına işaret etmektedir. Veri setinin normallik varsayımını karşılamış olması nedeniyle SSÖ'nün geçerliği, kovaryansa dayalı model temel alınarak değerlendirilmiştir (Hair, Ringle ve Sarstedt, 2011). Bu kapsamda geçerlik analizleri LISREL 8.7 yazılımı kullanılarak Doğrulayıcı faktör analizi yapılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir (Jöreskog ve Sörbom, 2006). Ayrıca veri setinin normallik varsayımını sağlamış olması nedeniyle güvenilirlik analizi için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve Madde-toplam korelasyonu tekniklerinden yararlanılmasına karar verilmiştir (Gravetter ve Walnau, 2000).

3. BULGULAR

Ölçek geliştirme veya uyarlama sürecinde analiz işlemleri için örneklem büyüklüğü belirlenirken birbirinden farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar madde sayısının 10 katı örneklem (Nunnally, 1978), bazıları ise 4 katı olması gerektiğini belirtmiştir (MacCallum vd., 2001); ayrıca Comrey ve Lee (1992), Tabachnick ve Fidel (1996) ile DeVellis (2014), örneklem sayısını 200 kişi 'orta', 300 kişi 'iyi', 500 kişi 'çok iyi', 1000 ve üzeri kişiyi ise 'mükemmel' olarak nitelendirmişlerdir (aktaran Uğurlu ve Aylar, 2017, s.6). Madde sayısının en az 5 katı olması gerektiği, araştırmacılarca genel kabul gören yaklaşımdır (Büyüköztürk vd., 2012; Tavşancıl, 2014). Bu araştırmada; 530 kamu sektörü çalışanı ile çalışmanın yapılmış olması, istatistiksel işlemler için yeterli sayıya ulaşıldığı biçiminde ifade edilebilir.

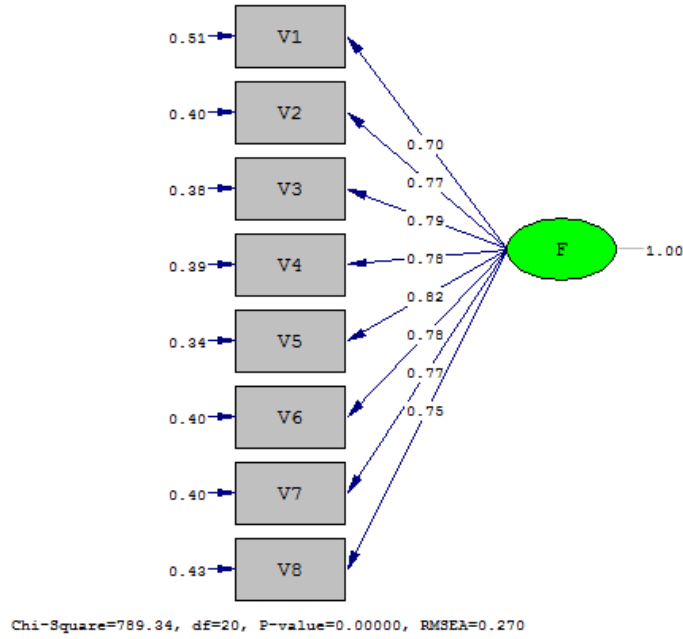
3.1. SSÖ'nün Geçerliğine İlişkin Bulgular

Kamu sektörü çalışanlarının sosyal sermaye düzeyini ölçmeyi amaçlayan ve 8 maddeden oluşan araç, tek boyut temel alınarak geliştirilmiştir. Bu çerçevede, SSÖ'nün geçerlik analizi kapsamında, aracın faktör desenini doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda; gizil değişkenlerin gözlenen değişkenleri açıklama durumlarına ilişkin t değerleri .05 düzeyinde manidar bulunmuştur. Parametre tahminleri, eğer t değerleri 1.96'yı aşarsa .05 düzeyinde ve 2.56'yı aşarsa .01 düzeyinde manidardır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Ayrıca, gözlenen değişkenlerin hata varyansları incelendiğinde, tüm hata varyanslarının normal olduğu bulunmuştur (Çokluk vd., 2014). Modelde tüm maddeler için manidar t değerlerinin de elde edilmesi nedeniyle tüm göstergelere model içerisinde yer verilmiştir.

DFA sonucu elde edilen yol şeması, şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Sosyal Sermaye Ölçeği'nin Yol Şeması

Analiz sonuçlarına tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Sosyal Sermaye Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum Ölçümleri	Ölçüm Değeri	Referans Aralığı
p	.00	< .01
RMSEA	.2	< .10
GFI - AGFI	.51 - .40	< .90
RMR	.08	≤ .08
NNFI - CFI	.85 - .90	≥ .90

Tablo incelendiğinde; p değerinin .01 düzeyinde manidar olduğu görülmektedir. Bu değer, beklenen kovaryans matrisi ile gözlenen kovaryans matrisleri arasındaki farkın (X^2 değerinin) manidarlığı hakkında bilgi vermektedir. P değerinin manidar olmaması istenilir. Birçok doğrulayıcı faktör analizinde örneklemin büyük olması sebebiyle p değerinin manidar olması normaldir. Başka bir ifadeyle p değerinin manidar olması birçok çalışmada tolere edilmektedir (Çokluk vd., 2014). Bu sebeple iki matris arasındaki uyuma ilişkin alternatif uyum indeksleri değerlendirilmiştir.

Yol şemasındaki RMSEA incelendiğinde ise .2 düzeyinde bir uyum indeksi elde edilmiştir. RMSEA'nın .05'ten küçük olması mükemmel; .08'den küçük olması iyi; .10'dan küçük olması ise zayıf uyuma karşılık gelir (Çokluk vd., 2014). Bu kapsamda, ilk yapılan analiz için elde edilen .2 değerindeki RMSEA'nın zayıf bir uyuma sahip olduğu söylenebilir. Yol şemasındaki GFI'nin .51 ve AGFI'nin .40 olduğu görülmektedir. GFI ve AGFI indekslerinin .95'in üzerinde olması mükemmel; .90'ın üzerinde olması ise iyi uyuma işaret eder (Çokluk vd., 2014). Bu kapsamda, ilk yapılan analiz için .51 değerindeki GFI ve .40 değerindeki AGFI'nin zayıf bir uyuma sahip olduğu söylenebilir. Standardize edilmiş RMR'nin uyum indeksinin .08 olduğu görülmektedir. RMR ve standardize edilmiş RMR'nin .05'in altında olması mükemmel; .08'in altında olması iyi; .10'un altında olması ise zayıf uyuma işaret etmektedir (Çokluk vd., 2014). Bu kapsamda, ilk yapılan analiz için .08 değerindeki standardize edilmiş RMR'nin iyi bir uyuma sahip olduğu söylenebilir. Son olarak NNFI ve CFI uyum indeksleri incelendiğinde, NNFI'nin .85 ve CFI'nin .90 olduğu görülmektedir. NNFI ve CFI indekslerinin .95'in üzerinde olması mükemmel; .90'ın üzerinde olması ise iyi uyuma işaret etmektedir (Çokluk vd., 2014). Bu çerçevede, ilk yapılan analiz için .85

değerindeki NNFI'nin iyiye yakın ve .90 değerindeki CFI'nin iyi bir uyuma sahip olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede sonuç olarak, sosyal sermaye ölçeğinin 8 maddeden oluşan tek faktörlü yapısının bir model olarak doğrulandığı ifade edilebilir.

3.2. SSÖ'nün Güvenirliğine İlişkin Bulgular

DFA sonucu elde edilen yol şeması, şekil 1'de sunulmuştur. SSÖ'nün geçerliği doğrultusunda güvenilirlik analizleri kapsamında, öncelikle madde-toplam korelasyonu kullanılarak madde analizine bakılmıştır. Ayrıca, cronbach alfa kullanılarak ölçeğin güvenilirliğine bakılmıştır. SSÖ'nün güvenilirlik analizi (iç tutarlılık katsayısı [cronbach alfa] ve madde-toplam korelasyonu değerleri) sonuçları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Sosyal Sermaye Ölçeği'nin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Alfa Değeri	Madde-Toplam Korelasyonu
Sosyal Sermaye Ölçeği	.94	.68 - .77

Sosyal sermaye ölçeğinde, 8 madde yer almıştır. Sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısı (cronbach alfa) .94'tür. Psikolojik bir test için hesaplanan güvenilirlik katsayısının .70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2013). Bu bağlamda sosyal sermaye ölçeğinin genel iç tutarlılık katsayısının, ölçek puanlarının güvenilirliği için yeterli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ölçekte yer alan tüm maddeler için madde-toplam korelasyonlarının .68 ile .77 arasında değiştiği görülmektedir. Madde-toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, .20-.30 arasında kalan maddelerin zorunlu görülmesi durumunda teste alınabileceği ya da maddenin düzeltilmesi gerektiği, .20'den daha düşük maddelerin ise teste alınmaması gerektiği ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2013). Bu bağlamda madde-toplam korelasyonları incelendiğinde, ölçekteki maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği şeklinde yorumlanabilir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada orijinali Kouvonen vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Sermaye Ölçeğinin (SSÖ) Türk kültürüne uyarılma çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkçe dil eşdeğerliği yapılmış olan SSÖ Ankara ilinde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarında görevli 530 kamu sektörü çalışanına uygulanmıştır. Veri seti üzerinde geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Veri setinin normallik varsayımını karşılamış olması nedeniyle güvenilirlik için Cronbach alfa; geçerlik için ise kovaryansa dayalı model temelinde DFA gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları, SSÖ'nün Türkçe formunun hem genel puan hem de alt boyutlar bazında yüksek düzeyde güvenilir bir veri toplama aracı olduğunu göstermiştir. Bu bulgu SSÖ'nün orijinalinin geliştirilmesi sürecinde ulaşılan bulgularla uyumludur. Anılan çalışmada da SSÖ'nün yüksek düzeyde güvenilir bir veri toplama aracı olduğu belirlenmiştir (Kouvonen vd., 2006). SSÖ, daha önce Türkiye'de sosyal sermaye ölçeği geliştirme (Eker, 2014; Ekinci, 2008; İnan, 2019; Polatcan, 2018; Şahin, 2011; Şentuna ve Çakı, 2020; Uçar, 2016; Yılmaz ve Mert, 2019) ve sosyal sermaye ölçeğinin Türkçe uyarılma (Ardahan, 2012; Göksel, Aydınlan ve Bingöl, 2010) çalışmalarında veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anılan bu çalışmalarda da SSÖ'nün güvenilir bir veri toplama aracı olduğu rapor edilmiştir. Gerek mevcut araştırma bulguları ve gerekse daha önceki araştırmalarda ulaşılan güvenilirlik sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde SSÖ'nün Türkçe versiyonunun sosyal sermaye odaklı araştırmalarda kullanılmaya uygun olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır.

SSÖ'nün Türkçe formunun tek boyutlu yapısının geçerliğine ilişkin yapılmış olan DFA bulguları, ölçeğin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu SSÖ'nün orijinalinin faktör yapısı ile paralel şekildedir. SSÖ'nün orijinal formunda ilk olarak AFA gerçekleştirilmiştir. AFA

sonuçları SSÖ'nün tek faktörlü bir yapıda olduğunu ortaya çıkartmıştır. Ölçek geliştirme sürecinin izleyen evrelerinde gerçekleştirilmiş olan DFA sonuçları da SSÖ'nün tek boyutlu yapısını doğrulamıştır. Bu kapsamda Türkçe uyarlama sürecinde SSÖ'nün tek boyutlu yapısı ölçeğin orijinalinin geliştirilmesi sürecinde ulaşılmış olan bulguları desteklemiştir. SSÖ'nün kuramsal temelleri Kouvonon vd. (2006) tarafından atılmıştır. Buna göre örgütlerde sosyal sermaye; güven, nezaket, etkili iletişim, işbirliği gibi saygı gibi unsurları içermektedir. Bu bağlamda örgütteki tüm paydaşların sosyal sermayeyi etkili bir biçimde kullanımı ve geliştirmeleri yoluyla etkin bir örgüt oluşturabilir. SSÖ'nün temelini oluşturan bu kuramsal model, mevcut araştırma bulguları ile de desteklenerek, SSÖ'nün Türk kültürü için de geçerli olduğunu ortaya çıkartmıştır. Bununla birlikte SSÖ'yu veri toplama aracı olarak kullanmış olan sosyal sermaye ölçeğinin Türkçe uyarlama çalışmalarında; Ardahan (2012) gerçekleştirmiş olduğu AFA çalışmasında ölçeğin Türkçe formunda yer alan maddelerin dokuz; Göksel, Aydınlan ve Bingöl (2010) ise üç faktör altında toplandığını rapor etmiştir. Dolayısıyla SSÖ'nün Türk kültüründe gerçekleştirilmiş olan geçerlik bulguları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte mevcut araştırmanın geçerlik bulguları Türkiye yerelindeki önceki uyarlama çalışmalarından farklı olarak SSÖ'nün tek faktörlü yapısının ölçeğin orijinal yapısıyla uyumludur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER EK. DAĞITIMCI LİDERLİK ÖLÇEĞİ

Bu çalışmada orijinali Kouvonon vd. (2006) tarafından geliştirilmiş olan SSÖ'nün Türk kültürüne uyarlanması kapsamında geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma verisine dayalı yapılan analizlerle birlikte tek boyutlu SSÖ'nün Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca dayalı olarak SSÖ'nün Türkçe formunun, Türkiye yerelinde gerçekleştirilmesi olası sosyal sermaye araştırmaları için uygun bir ölçek olduğu belirtilebilir. Ayrıca SSÖ'nün Türkçe formunun daha geniş örneklemle aracılığıyla toplanacak verilerle birlikte geçerlik ve güvenirliliğinin sınanması alanyazına katkı sunabilir. Mevcut araştırma verisi, kamu sektörü çalışanları örnekleminden toplanmıştır. Bu kapsamda özel sektör çalışanlarından veya farklı örgütlerden veri toplayarak SSÖ'nün geçerlik ve güvenirliliği çeşitli bağlamlarda sınanabilir.

KAYNAKÇA

- Adger, W. N. (2003). Social capital, collective action, and adaptation to climate change. *Economic Geography*, 79(4), 387-404.
- Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: prospects for a new concept. *Academy of Management Review*, 27(1), 17-40.
- Ahuja, G. (2000). Collaboration networks, structural holes, and innovation: A longitudinal study. *Administrative Science Quarterly*, 45(3), 425-455.
- Akyürek, M. İ. (2019). *Okullarda sosyal sermaye ve örgüt sağlığı ilişkisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. University of Chicago Press.
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269.
- Altay, A. (2007). Bir kamu malı olarak sosyal sermaye ve yoksulluk ilişkisi. *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 337-362.
- Ardahan, F. (2012). Sosyal sermaye ölçeği geçerlilik, güvenirlilik çalışması. *International Journal of Human Sciences [Online]*, (9)2, 773-789.
- Başak, S., & Öztaş, N. (2010). Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 27-56.
- Bolino, M. C., Turnley, W. H., & Bloodgood, J. M. (2002). Citizenship behavior and the creation of social capital in organizations. *Academy of Management Journal*, 27(4), 505-522.

- Borgatti, S. P., & Halgin, D. S. (2011). On network theory. *Organization Science*, 22(5), 1168-1181.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital on CALL. In J. G. Richardson (Eds.), *CALL Handbook of theory and research for the sociology of education* (ss. 241-258). New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (2002). The forms of capital on CALL. In N. W. Biggart (Ed.), *CALL Readings in economic sociology* (ss. 280-291). Oxford: Blackwell.
- Burt, R.S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A.
- Chua, R. Y. J., Morris, M., & Ingram, P. (2010). Embeddedness and new idea discussion in professional networks: The mediating role of affect-based trust. *The Journal of Creative Behavior*, 44(2), 85-104.
- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociolog*, 94(1), 95-120.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of theory*. Cambridge, MA: Belknap.
- Çalışkan, Ş., & Meçik, O. (2009). *Sosyal sermayenin oluşumunda ve radikalleşmenin önlenmesinde eğitimin rolü*. <http://www.deuiktisat.org/Files/7090ef02-4d11-419d-9990-e142d3c746a4.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem A.
- Donate, M. J., Ruiz-Monterrubio, E., Ede Pablo, J. D. S., & Pena, I. (2019). Total quality management and high-performance work systems for social capital development Effects on company innovation capabilities. *Journal of Intellectual Capital*, 21(1), 87-114.
- Eker, D. (2014). *Öğretim elemanlarının örgütsel sosyal sermayeleri ve örgütsel özdeşleşmeleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ekinci, A. (2008). *Genel liselerdeki sosyal sermaye düzeyinin öss başarısına etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Ekinci, A., & Karakuş, M. (2011). Okul müdürlerinin sosyal sermaye liderliği davranışlarının öğretmenler arasındaki sosyal sermaye düzeyine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 17(4), 527-553.
- Field, J., Schuller, T., & Baron, S. (2000). Social capital and human capital revisited on CALL. In S. Baron, J. Field, & T. Schuller (Eds.), *CALL Social capital: Critical perspectives* (ss. 243-263). Oxford: Oxford University.
- Fischer, G. (1959). Business-management social capital. *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*, 29(12), 725-736.
- Freeman, L. C. (1979). Centrality in social networks conceptual clarification. *Social Networks*, 1, 215-239.
- Fukuyama, F. (1999). *Social capital and civil society*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
- Fukuyama, F. (2005). *Güven: Sosyal erdemler ve refahın yaratılması* (A. Buğdaycı, Çev.). İstanbul: İş Bankası.
- Fukuyama, F. (2009). *Büyük çözümler: İnsanın doğası ve toplumsal düzenin yeniden oluşumu* (H. Kaya, Çev.). İstanbul: Profil.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Göksel, A., Aydınhan, B., & Bingöl, D. (2010). Örgütlerde bilgi paylaşım davranışı: Sosyal sermaye boyutundan bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 87-109.
- Gravetter, F. J., & Wallnau, L. B. (2000). *Statistics for the behavioral Sciences* (5th ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.

- Günkör, C., & Özdemir M. Ç. (2017). Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 70-90.
- Hansen, M. T., Mors, M. L., & Lovas, B. (2005). Knowledge sharing in organizations: Multiple networks, multiple phases. *Academy of Management Journal*, 48(5), 776-793.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing, Theory and Practice*, 19(2), 139-152.
- Herrero, I. (2018). How familial is family social capital? Analyzing bonding social capital in family and nonfamily firms. *Family Business Review*, 31(4), 441-459.
- Inkpen, A. C., & Tsang, E. W. (2005). Social capital, networks, and knowledge transfer. *Academy of Management Review*, 30(1), 146-165.
- İnan, A. (2019). *Üniversite öğrencilerinin dini yönelimlerinde sosyal sermayenin rolü-İlahiyat Fakülteleri örneği-*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jackson, L., & Young, L. (2016). When business networks “kill” social networks: A case study in Bangladesh. *Industrial Marketing Management*, 58, 148-161.
- Johnson, N., Elliott, D., & Drake, P. (2013). Exploring the role of social capital in facilitating supply chain resilience. *Supply Chain Management: An International Journal*, 18(3), 324-336.
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1996). *Lisrel 8: User 's reference guide*. Lincolnwood: Scientific Software International.
- Kahraman, İ., & Summak, S. (2016). Okullarda sosyal sermayenin geliştirilmesine yönelik bir karma yöntem çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(26), 482-504.
- Karadal, H., Rençber, Ö. F., & Saygın, M. (2014). Beşeri sermaye ve sosyal sermaye özelliklerinin adana ilindeki yabancı dil kurslarında incelenmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 38-48.
- Kessels, J. W. M., & Poell, R. F. (2004). Andragogy and social capital theory: The implications for human resource development. *Advances in Developing Human Resources*, 6(2), 146-157.
- Kline, R. B. (2013). Exploratory and confirmatory factor analysis. In Y. Petscher & C. Schattschneider (Eds.), *Applied quantitative analysis in the social sciences* (pp. 171-207). NY: Routledge.
- Kouvonen, A., Kivimäki, M., Vahtera, J., Oksanen, T., Elovainio, M., Cox, T., ... Wilkinson, R. G. (2006). Psychometric evaluation of a short measure of social capital at work. *BMC Public Health*, 6, 251.
- Larsson, R., Bengtsson, L., & Sparks, J. (1998). The Interorganizational learning dilemma: Collective knowledge development in strategic alliances. *Organization Science*, 9(3), 285-305.
- Lee, R. (2009). Social capital and business management: Setting a research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 11(3), 247-273.
- Lewicki, R. J., & Bunker, B. B. (1996). *Developing and maintaining trust in work relationships*. In R. M. Kramer, & T. R. Tyler (Eds.). *Trust in organizations: frontiers of theory and research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lin, N. (1999). Building a network theory of social capital. *Connections*, 22(1), 28-51.
- Lin, N. (2000). *A theory of structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lin, N. (2001). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University. https://books.google.com.tr/books?id=fvBzlu5-yuMC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false sayfasından erişilmiştir.
- Lin, N., & Dumin, M. (1986). Access to occupations through social ties. *Social Networks*, 8(4), 365-385.
- Mitreğa, M., & Zolkiewski, J. (2012). Negative consequences of deep relationships with suppliers: An exploratory study in Poland. *Industrial Marketing Management*, 41(5), 886-894.
- Molina-Morales, F. X., & Martínez-Fernández, M. T. (2010). Social networks: Effects of social capital on firm innovation. *Journal of Small Business Management*, 48(2), 258-279.

- Moran, P. (2005). Structural vs. relational embeddedness: Social capital and managerial performance. *Strategic Management Journal*, 26(12), 1129-1151.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.
- Nieminen, T., Martelin, T., Koskinen, S., Aro, H., Alanen, E., & Hyyppa, M. T. (2010). *International Journal of Public Health*, 55(6), 531-542.
- Özdemir, A. A. (2008). Sosyal ağ özellikleri bakış açısıyla sosyal sermaye ve bilgi yaratma ilişkisi: Akademisyenler üzerinde yapılan bir alan araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 81-102.
- Park, S., Grosser, T. J., & Roebuck, A. A. (2020). Understanding work teams from a network perspective: A review and future research directions. *Journal of Management*, <http://doi.org/10.1177/0149206320901573> sayfasından erişilmiştir.
- Pettit, T. J., Croxton, K. L., & Fiksel, J. (2013). Ensuring supply chain resilience: Development and implementation of an assessment tool. *Journal of Business Logistics*, 34(1), 46-76.
- Pillai, K. G., Hodgkinson, G. P., Kalyanaram, G., & Nair, S. R. (2017). The negative effects of social capital in organizations: A review and extension. *International Journal of Management Reviews*, 19(1), 97-124.
- Print, M., & Coleman, D. (2003). Towards understanding of social capital and citizenship education. *Cambridge Journal of Education*, 33(1), 123-149.
- Polatcan, M. (2018). Okullarda sosyal sermaye ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2721-2732.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work: Civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University. <http://home.sogang.ac.kr/sites/jaechun/courses/Lists/b10/Attachments/27/DSI%20Textbook%20-%20Making%20Democracy%20Work.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Putnam, R. (1995). Bowling alone: Americas declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster. https://books.google.com.tr/books?id=rd2ibodep7UC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false sayfasından erişilmiştir.
- Putnam, R., Malkin, P., & Malkin, I. (2004). *Education, diversity, social cohesion and "social capital"* (Research Report No. 2004-5). [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/EC/MIN\(2004\)5&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/EC/MIN(2004)5&docLanguage=En) sayfasından erişilmiştir.
- Rose, A. (1961). Housing and social capital. *Canadian Journal of Economics & Political Science*, 27(1), 123-125.
- Safran, B. (2020). *Girişimcilikte tembellik ve sosyal sermayenin yaratıcılık ve inovasyon üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sias, P. M., & Duncan, K. L. (2020). Not just for customers anymore: Organization facebook, employee social capital, and organizational identification. *International Journal of Business Communication*, 57(4), 431-451.
- Şahin, C. (2011). *Sosyal ve entellektüel sermayenin ilköğretim ile ortaöğretim okullarında kullanılma düzeylerinin okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, C., & Ada, Ş. (2013). İlköğretim ile ortaöğretim okullarında sosyal sermayenin kullanılma düzeyinin okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 131-153.
- Şentuna, B., & Çakı, F. (2020). Balıkesir örneğinde bir ölçek geliştirme çalışması: Yerli sosyal sermaye ölçeği (yssö). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2039-2061.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel.

- Toprak, E., & Bozgeyikli, H. (2011). Öğretmen adaylarının sosyal sermaye düzeylerinin karşılaştırmalı incelenmesi (Erciyes Üniversitesi örneği). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 125-147.
- Tsai, W. (2000). Social capital, strategic relatedness and the formation of intraorganizational linkages. *Strategic Management Journal*, 21(9), 925-939.
- Tsai, W., & Ghoshal, S. (1998). Social capital and value creation: The role of intrafirm networks. *Academy of Management Journal*, 41(4), 464-476.
- Uçar, E. (2016). Sosyal sermaye ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-23.
- Uğurlu, F., & Aylar, F. (2017). Destekleme ve yetiştirme kurslarına yönelik öğretmen öz algı ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 28-43.
- Wang, Z., Chen, X., & Yu, M. (2017). Interactive effect of leader-member tie and network centrality on leadership effectiveness. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 45(7), 1197-1210.
- Wellman, B. (2018). *Networks in the global village: Life in contemporary communities*. Routledge, New York, NY.
- Westerlund, M., & Svahn, S. (2008). A relationship value perspective of social capital in networks of software SMEs. *Industrial Marketing Management*, 37, 492-501.
- Wilkin, C. L., & de Jong, J. P. (2017). Teaming up with temps: The impact of temporary workers on team social networks and effectiveness. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(2), 204-218.
- Williams, N. E., Hughes, C., Bhandari, P., Thornton, A., Young-DeMarco, L., Sun, C., & Swindle, J. (2020). When does social capital matter for migration? A study of networks, brokers, and migrants in Nepal. *International Migration Review*, 54(4), 964-991.
- Yılmaz, O., & Mert, G. (2019). Sosyal sermayenin müşteri memnuniyetine etkisinde motivasyonun ve operasyonel yeteneklerin rolü bilişim sektöründe bir araştırma. *Turkish Studies Economics, Finance, Politics*, 14(2), 579-603.
- Yli-Renko, H., Autio, E., & Sapienza, H. J. (2001). Social capital, knowledge acquisition, and knowledge exploitation in young technology-based firms. *Strategic Management Journal*, 22(6-7), 587-613.
- Zheng, W. (2010). A social capital perspective of innovation from individuals to nations: Where is empirical literature directing us? *International Journal of Management Reviews*, 151-183.
- Zock, J. P., Verheij, R., Helbich, M., Volker, B., Spreuwenberg, P., Strak, M., ... Groenewegen, P. (2018). The impact of social capital, land use, air pollution and noise on individual morbidity in Dutch neighbourhoods. *Environment International*, 121, 453-460.

EK

SOSYAL SERMAYE ÖLÇEĞİ

1	Yöneticimiz/amirimiz, bize nezaket ve özenle davranır.
2	Yöneticimiz/amirimiz, bir çalışan olarak haklarımızla ilgilenir.
3	Çalışanlar olarak “biriz ve beraberiz” tavrına sahibiz.
4	İnsanlar, çalışma birimlerinde işle ilgili konularda birbirlerini bilgilendirir.
5	İnsanlar, iş yerinde birbirleri tarafından anlaşıldığını ve kabul edildiğini hisseder.
6	Çalışma biriminin üyeleri, mümkün olan en iyi sonucu elde etmek için birbirlerinin fikirlerine başvurur.
7	Çalışma birimindeki insanlar, yeni fikirlerin geliştirilmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak için işbirliği yapar.
8	Yöneticimize/amirimize güveniyoruz.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Scale social capital development and customization work in Turkey; It has been examined in the form of researches made according to the opinions of the general public, educators and students. Limited number of scale development and adaptation studies can be interpreted as low interest in social capital. Also, another reason may be that the scale of social capital is not sufficiently recognized among social scientists. developed for the public sector in Turkey has been encountered or an adapted scale of social capital. Since the original of the adapted scale (Kouvonen et al., 2006) was a scale developed for public sector employees, a Turkish adaptation was needed. Because the adapted scale was carried out by those working in the public sector. This study is an adaptation study and carried out according to the opinions of public sector employees; will be able to contribute to the literature by differing from the literature. In this context, the rationale of the study is to test the validity and reliability of the social capital scale in Turkish culture and thus adapt the scale to Turkish. Adapting the social capital scale to Turkish can contribute to the data collection process for scientists who will do research on social capital. In this context, the aim of the research is to adapt the social capital scale, originally developed by Kouvonen et al. in 2006, to Turkish culture.

Methodology

Original by Kouvonen et al. This study was conducted with a quantitative approach to determine the validity and reliability of the Turkish form of Social Capital Scale (SCS), which was developed by (2006). Scanning model was used in the study. The data obtained in the study were analyzed through quantitative techniques. The population of the research is the public sector employees in Ankara. The sampling process of public sector employees was carried out by simple random sampling, one of the random sampling methods. In this way, a total of 530 public sector employees were included in the sample. SCS is one-dimensional and includes 8 items in total. Within the scope of adapting SCS to Turkish, firstly, permission to use the scale was obtained. Then, Turkish language equivalent studies of SCS were carried out. With the completion of this process, research data were collected and analyzed. The validity and reliability of SCS was examined within the scope of the analysis of the data set. Cronbach alpha coefficient was calculated for the reliability of SCS. The validity of the one-dimensional structure of SCS was evaluated by confirmatory factor analysis.

Findings, Conclusion and Discussion

The research findings showed that the Turkish form of SCS is a highly reliable data collection tool on the basis of both general scores and sub-dimensions. This finding is in line with the findings obtained during the development of the original SCS. In the mentioned study, it was determined that SCS is a highly reliable data collection tool (Kouvonen et al., 2006).

Confirmatory Factor Analysis findings regarding the validity of the one-dimensional structure of the Turkish form of SCS revealed that the scale is valid. This finding is in parallel with the factor structure of the original of the SSI. Explanatory Factor Analysis was first performed in the original form of the SCS. Explanatory Factor Analysis results revealed that SCS has a single factor structure. The Confirmatory Factor Analysis results, which were carried out in the following stages of the scale development process, also confirmed the one-dimensional structure of SCS. In this context, the one-dimensional structure of SCS in the Turkish adaptation process supported the findings obtained during the development of the original of the scale. The theoretical foundations of the SCS are described by Kouvonen et al. (2006). Accordingly, social capital in organizations; It includes elements such as trust, courtesy, effective communication and cooperation. In this context, an effective organization can be formed by the effective use and development of social capital by all stakeholders in the organization. This theoretical model, which forms the basis of the SCS, has been supported by the existing research findings and revealed that the SCS is also valid for Turkish culture.

In this study, the original was written by Kouvonen et al. (2006), validity and reliability analyzes were carried out within the scope of adapting SCS to Turkish culture. With the analysis

based on the research data, the general conclusion was reached that the Turkish form of the one-dimensional SCS is a valid and reliable data collection tool. This is the Turkish version of SCS. Based on the results, it may be noted that Turkey is an appropriate measure for potential social capital research carried out in the local area. In addition, testing the validity and reliability of the Turkish form of SCS with data to be collected through larger samples may contribute to the literature. Available research data were collected from a sample of public sector employees. In this context, the validity and reliability of SCS can be tested in various contexts by collecting data from private sector employees or different organizations.

KAĞIT KATKILI FARKLI SERAMİK BÜNYELER ÜZERİNDE RAKU UYGULAMALARI

Araştırma Makalesi / Research Article

Sağlıyan Sönmez, Ö., Kılınc Mirdalı, N., Halefoğlu, Y. Z. (2021). Kağıt Katkılı Farklı Seramik Bünyeler Üzerinde Raku Uygulamaları *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 820-828.

Geliş Tarihi: 01.02.2021

Kabul Tarihi: 18.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Öğr. Gör. Özlem SAĞLIYAN SÖNMEZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos Meslek Yüksekokulu
ozlemsagliyan@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-8084-657X

Dr. Öğr. Üyesi Nergis KILINÇ MİRDALI
Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü
nergismirdali@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-0581-5914

Doç. Dr. Yusuf Ziya HALEFOĞLU
Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü
yhalefogu@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-9871-0956

ÖZ

Raku düşük sıcaklıkta yapılan ve raslantısal olarak redüksiyon aşamasında farklı renk efektleri ile sonuçlanan hızlı bir seramik pişirim sürecidir. Tarihsel olarak ilk Momoyama Dönemi'nde (1573-1615), Japonya'nın Kyoto şehrinde geliştirilen özellikle Zen Budistlerinin çay töreninde kullandıkları seramik ürünler için tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Kağıt katkı seramik bünye olarak adlandırılan "Paper Clay", seramik çamurlarına farklı çeşit ve miktarda kağıtlar ilave edilerek oluşturulan bir karışımdır. Su ile ıslatılarak seramik çamurlarına karıştırılan kağıt, çamur içerisinde homojen bir şekilde dağıtılır. Ayrıca kağıt katkısı seramik bünyelerde gözenekli bir yapıya sebep olduğu için raku sırnı bünyeye daha fazla emerek raku sır pişirim sonrası yüzeyde farklı metalik etki ve renk efektleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada sanatsal açıdan raku sırnının kağıt katkı seramik bünyeler üzerinde sanatsal, farklı, özgün renk efektleri elde edilmiştir. Bu çalışmada kırmızı, beyaz ve şamotlu seramik çamuruna %10 kağıt katkısı ilave edilmiştir. Hazırlanan kağıt katkı bünyeler üzerinde bakır oksit, demir oksit ve kobalt oksitli 3 farklı raku sırları uygulanmıştır. Sonuç olarak farklı efektler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Raku pişirimi, Paper Clay.

RAKU APPLICATIONS ON DIFFERENT PAPER ADDITIVE (PAPER CLAY) CERAMIC BODIES

ABSTRACT

Raku is a rapid ceramic firing process, which is made at low temperature and results in different color effects in the reduction phase. It was historically developed in the first Momoyama Period (1573-1615), especially designed for ceramic products used by Zen Buddhists in the tea ceremony and "Paper Clay", which is called as paper-added ceramic body, is a mixture created by adding different types and amounts of paper to ceramic clay. The paper, which is wetted with water and mixed into ceramic slurries, is distributed homogeneously in the mud. In this study, 10% paper additive was added to red, white and chamotte ceramic clay. 3 different raku glazes with copper oxide, iron oxide and cobalt oxide were applied on the prepared paper-added bodies. As a result, different effects were obtained.

Keywords: Ceramic, Raku Firing, Paper Clay.

1. GİRİŞ

Raku'nun Japonların geleneksel seramiklerinde kullanılan farklı pişme sonuçlarına açık bir seramik sırlama tekniği olarak, 400 yıl önce Japonya'da geliştirildiği bilinmektedir. Kelime anlam olarak ise "memnuniyet, zevk, rahatlık ve neşe" anlamlarına gelmektedir. Raku tekniğini ilk uygulayan seramikçi Cociro isimli Japon bir çömlekçidir. Japonya'da ortaya çıkan raku geleneği batıya Bernard Leach ve Paul Solder gibi seramik sanatçıların seramiklerinde raku sırnını kullanarak popülerleştirmesi ile aktarılmıştır (Aris, 2015: 8). Raku uygulaması yapmak için beyaz, kırmızı, şamotlu ve porselen gibi her çeşit kil kullanılmaktadır (Sherrill 2016: 2-4). Batı'da yapılan raku uygulamaları Doğudaki uygulamalardan çok farklıdır; fakat raku pişirim sonrasında elde edilen sonuçlar ile seramikçiye vermiş olduğu güzellik ve enerji ile sonsuz çeşitlilik sunmaktadır (Watkins and Wandless 2006). Bir redüksiyon pişirim yöntemi olarak raku pişirimi seramik sanatçıları tarafından çok kullanılan bir yöntem olup, çamurda ve sırda renk değişikliği ve çamur içindeki alkalilerin etkilerini oluşturur. Redüksiyon teriminin kimyasal anlatımı, oksijen iyonlarının azalmasıdır. Bu değer azalmasından dolayı "indirgenme" olarak isimlendirilir. Bu indirgenme (redüksiyon) esnasında bir indirgeyici (redükleyici) maddenin varlığı gerekmektedir. Bu madde, indirgenme esnasında oksijenle birleşir ve okside olur. Redüksiyon seramik alanında, yanma havasının az olduğu fırın ortamında pişirmenin yapılması ve yüksek değerli oksitlerin düşük değere indirgenmesi sonucu oluşur (Arcasoy ve Başkırkan, 2020: 324-326). Redüksiyonlu pişirim için mangan ve demirin üç değerli oksitlerinin yeterli oranda zengin olması aranmaktadır. Bu oksitlerden demir oksit (Fe_2O_3), doğada hammaddelerin içerisinde en çok bulunan oksittir ve aynı zamanda çok belirgin renk değişikliklerine yol açar. Demir oksit (Fe_2O_3), seramik kamara fırınlarda, yakıtın az miktarda hava ile yakılmasında, oluşan redüksiyon aracı karbonmonoksit (CO) ile indirgenir:

Redüksiyonlu pişirimde, seramik çamur içinde bulunan eriticiler, daha etkili olduklarından dolayı, seramik çamurunun yumuşaması da artar. Bundan dolayı klinker ve sertçini çamurlarının düşük sıcaklıkta redüksiyonlu pişirimlerinde sinterleme sağlanır. Bu tür seramiklerde çamur kalınlığı çok olduğundan, redüksiyonun etki süresini iyi ayarlamak gerekir. Kısa sürdürülen reaksiyonda, redüksiyon çamurun içine işlemeyeceği için ürünün dış kısımları redüksiyon, iç kısımları ise oksidasyon rengi gösterir. Bu olayın tam tersi olursa, yani yeteri sürede sürdürülen redüksiyondan hemen sonra, oksidasyon yapılırsa, işte bu olaya "reoksidasyon" denir. Böylece seramik çamur iç kısımda redüksiyon dış kısımda oksidasyon rengi gösterir. Redüksiyonlu pişirime en elverişli seramik fırınlar, açık ateşle yakılan kamara fırınlarıdır (Baycık, 2003: 71).

Günümüzde seramik çamurlarında, atık durumdaki veya geri dönüşüme uğramamış kâğıt parçaları geleneksel çamur bünyelere karıştırılmak suretiyle dayanıklılık, esneklik ve ağırlığı hafifletme maksatlı kullanılmaktadır. Kâğıt katkılı seramik bünyenin geçmişi tahmini olarak 45-50 yıl civarındadır. 1975'te kâğıt katkılı seramik yapım uygulamaları Rosette Gault tarafından devam ettirilmiştir. Böylece yapılan bu çalışmalar ile günümüzde kâğıt hamurunu kil katkısı olarak kullanması ile çömlek ve heykel formlarında Robert Roucsenberg bir proje için Hindistan'da olduğu sırada paçavra çamuru diye isimlendirilen bir malzeme kullanarak seramik bünyeye kâğıdı eklemiştir (Frisinger, 2012: 31). Hindistan da yapılan bu çalışma ile birlikte kâğıt katkılı seramik bünyeler daha fazla kullanılmaya başlanmış ve gelişme kaydedilmiştir. Yakın zamanda da gelişen fiber (lif) takviyeli kil kullanımı da 1989 yılında araştırmaya başlamış ve 1990'ların başlarında bu araştırma önemli değişiklikler yapabilmeyi mümkün kılmaya başlamıştır (Watkins and Wandless 2006).

Kâğıt katkılı seramik bünye hazırlamak için, tuvalet kâğıdı, havlu kâğıt ve gazete kâğıdı temeli oluşturan daha kısa liflere sahip ürünler kullanmak daha uygundur. Bu kâğıtlar sıcak suda kolayca parçalanır. Naylon, cam elyafı ve talaş gibi diğer malzemeler kil ile karıştırılmıştır; ancak etkisi kâğıt katkısına benzememiştir. Selüloz lifi, tüm bitki ve ağaçların önemli bir parçası olan içi boş tüp benzeri bir yapıdır. Selüloz, bir sünger gibi davranarak nemi kendi içine hapsedme kabiliyetine sahiptir. Böylece kâğıt lifleri (selüloz), bünyeye ciltleme özelliklerini daha da artıran,

seramik çamuruna pürüzsüz, hafif dikenli bir yüzey vermektedir. Bu bitki maddesinin çürümesini önlemek için kâğıt hamuru gerektiği gibi karıştırılabilir veya plastik torbalarda derin dondurucuda saklanabilir (Frisinger, 2012: 31).

Kil ve kâğıt hamuru birbirine karıştığında kil trombositleri, elyaf tüplerine kolayca sokulur. Elde edilen karmaşık elyaf ve kil karışımı çömlükçilere ve heykeltıraşlara sıra dışı çalışma özellikleri sağlamaktadır (Gartside, 1993: 32). Bu malzeme normalden daha esnek olması nedeniyle kil bünye için vazgeçilmez öneme sahip bir katkı malzemesine dönüştürmektedir. Kâğıt lif kil içine karıştırıldığı vakit, düzensiz, delikli, su emici tüp benzeri lifler kil bünye içerisinde suyu emmektedir. Esnek, delikli lifler kuruma veya yeniden ıslanma sürecinde büzüştüğünde, kil bünyeye birlikte çekmekte ve genişlemektedir. Kâğıt hamuru kil ile karıştırıldığında, sıvı mum halini almakta olup, içindeki sertleşmiş partiküller kemik sertliğinde veya bisküvi pişiriminde mikro gözeneklerle gayet iyi etkileşmektedir. Bu sayede sanatçı aşırı kurumuş kil eser üzerinde özgürce kırılma, çatlama olmadan uygulamalar ve değişiklikler gerçekleştirebilmektedir (Takka, 2014: 6-25).

Kâğıt katkılı bünye hazırlamak için herhangi bir kil kullanılabilir. Karışım pürüzsüz ve kremsi olana kadar iyice karıştırılmalıdır. Kil kurudukça büyük çatlakların oluşması neredeyse imkânsızdır. Alçı kalıplarda kâğıt katkılı çamur şekillendirme için uygundur. Malzeme kurudukça inanılmaz gerilme mukavemeti geliştirir. Böylece seramik parçalar daha büyük ve daha güçlü olabildiği gibi ağırlıkça da % 50'ye kadar daha hafif olabilir (Holmes, 2010: 5-7).

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Materyal

Döküm Çamuru: İçerisinde kaolin, kil, kuvars ve kalktaşı gibi hammaddelerden oluşan, 930-980 °C pişme aralığına sahip, pişme sonrası kırılabilirliği yüksek ve beyaz renkli döküm çamurudur (Arcasoy ve Başkırkan, 2020: 324-326). Döküm çamurunun kimyasal analizi (%) Çizelge 1'de verilmiştir (Coşkun vd. 2015: 414-420).

Çizelge 1: Döküm çamurunun kimyasal analizi

Oksitler	Miktar (%Ağırlıkça)
SiO ₂	65,64
Al ₂ O ₃	21,42
CaO	0,44
MgO	0,28
K ₂ O	1,18
Fe ₂ O ₃	0,65
TiO ₂	0,53
Na ₂ O	4,07
P ₂ O ₃	0,12

Şamotlu Çamur: Diğer seramik çamurlarına oranla pişme sonrası mukavemeti oldukça yüksek olan çamur bileşimi kil ve şamot karışımından oluşmaktadır. Pişme sıcaklık değeri 900-1200 °C'de pişme sonrası renginde beyazdan sarıya, griden kırmızıya kadar değişim göstermektedir (Açar, 2011: 10). Şamotlu çamurun kimyasal analizi (%) Çizelge 2'de verilmiştir (Musil and Waltraud, 2014: 907-915).

Çizelge 2: Şamotlu çamurunun kimyasal analizi

Oksitler	Miktar (%Ağırlıkça)
SiO ₂	60,06
Al ₂ O ₃	26,43
CaO	0,23
MgO	0,80
K ₂ O	2,29
Fe ₂ O ₃	3,31
TiO ₂	1,03
SO ₃	0,22

Kırmızı Çamur: Çamur bileşimi kalk kum tanecikleri ve demirli killerden oluşan kırmızı çamur 900-1180 °C’de pişmektedir. Pişme sonrası rengi koyu pembeden koyu kırmızıya değişim göstermektedir (Açar, 2011: 10). Avanos kırmızı kilinin kimyasal analizi (%) Çizelge 3’de verilmiştir (Genç vd., 2017: 71-90).

Çizelge 3: Kırmızı çamurun kimyasal analizi

Oksitler	Miktar (%Ağırlıkça)
SiO ₂	48,83
Al ₂ O ₃	16,80
CaO	8,34
MgO	3,05
Na ₂ O	1,21
K ₂ O	4,23
Fe ₂ O ₃	6,09
MnO	0,09
TiO ₂	0,66
P ₂ O ₅	0,16

Kaolen: Kaolen seramik endüstrisinin en çok tercih ettiği hammaddelerden biridir. Saf alümina ve silis içermektedir. Tek başına kullanıldığında, ergime sıcaklığı yüksek olduğundan ısıya karşı direnç gösterir. Pişme rengi içerdiği renklendirici metal oksitlerin cinsi ve miktarına bağlı olarak sarı, krem ve beyaz renklere değişebilmektedir (Kibici, 2002: 59-76).

Feldispat: Seramik çamurlarında en çok kullanılan hammaddelerden birisi ‘feldspatlardır’. Potasyum feldspat ve sodyum feldspat seramik çamurda önemli derecede eritici özelliğe sahiptir. Tek başlarına doğal bir sır özelliğindedir (Tiryaki, 2014: 15).

Kuvars: Kuvars seramik çamurlarına sıcaklık dayanımı kazandırmak için eklenmektedir (Birks, 1997).

Selüloz: Yeşil yapraklı bitkilerde ve ağaçlarda fotosentezin doğal bir yan ürünü olan selüloz lifi birçok kâğıdın da temel malzemesidir. Selüloz kâğıt yapımında bir hammadde olarak kullanılabilmesine imkân veren lifsel yapısı ve hücre yapısındaki farklılıklar nedeniyle farklı kâğıtların elde edilmesi bakımından kâğıt endüstrisinde büyük önem taşımaktadır (Atik, 1999: 19-22).

Araştırma kapsamında oluşturulan deneysel uygulamalar, demir oksit, kobalt oksit ve bakır oksit içeren üç farklı raku sırası ve %10 selüloz katkılı şamotlu, kırmızı ve döküm çamuru ile oluşturulmuş bünyelere uygulanarak elde edilmiştir. Raku sıraları 870 °C-1090 °C sıcaklık aralıklarında eriyebilen sırlar olarak seramikçiler tarafından tercih edilen sırlardır. Raku sıraları kullanılan ergiticilere bağlı olarak kurşunlu veya alkali sırlar olarak da sınıflandırılabilir. Genellikle raku sıraları camsı parlak bir görünümde olup, soğutma sırasında çatlamaya eğilimli sırlardır. Birçok raku sıranın cezbedici yanı, yüksek sıcaklıklarda elde edilmesi mümkün olmayan renklerin, renklendiriciler ilave edilerek düşük derecelerde parlak ve geniş bir renk aralığında albenisi yüksek sırların elde edilebilmesini sağlamaktadır (Aydın 2018: 6-7).

2.2. Metod

Beyaz, kırmızı ve şamotlu çamurların 900 gr kuru tartımları yapılmış ve ayrı kaplar içerisinde su ile çözülmeye alınmıştır. Ayrı bir yerde seramik çamurlarına eklenecek olan kâğıt malzemenin kuru tartımı (100 gr) yapılmıştır. Su ile çözülmeye bırakılıp açıcıdan geçirilerek belirli bir kıvama getirilen kâğıt, farklı seramik çamurlarına belirli oranlarda ilave edilmiştir. Her bir seramik çamuru ayrı ayrı karıştırıcıdan geçirilerek homojen bir kıvam elde edilmiştir. Hazırlanan çamurdan deneme tabletleri yapılmış ve 9 adet deneme tabletinin 980 °C sıcaklıkta bisküvi pişirimi gerçekleştirilmiştir.

Reçeteleri hazırlanan üç farklı raku sırası hassas terazide 1kg tartımları yapıldıktan sonra seramik sır değirmenlerine alınarak, 2'şer saat öğütülmüştür. Değirmenden alınan raku sıraları eleklerden geçirilerek temiz kaplara konulmuştur. 980 °C elektrikli seramik fırınında bisküvi pişirimi yapılmış, deneme tabletlerinin fırça yardımı ile sırlaması yapılmıştır. Sırlanan deney tabletlerinin doğal gazlı raku fırınına uygun şekilde konularak 980 °C'de raku pişirimi gerçekleştirilmiştir. 3 saat sonunda 980 °C'ye ulaşan raku fırını içerisinden raku sırlı seramik deneme tabletleri bir maşa yardımı ile hızla alınarak redüksiyon çukuruna bırakılmış ve bu işlem sırasında redüksiyon çukuruna her konan ürün sonrasında üzerine az miktarda talaş ve gazete kâğıdı atılarak redüksiyon ortamı için kâğıtların yanması sağlanmıştır. En son üründe redüksiyon çukuruna konulduktan sonra 1-5 dk yanma sağlanmış, redüksiyon çukurunun kapağı kapatılarak redüksiyon için bırakılmıştır. Yaklaşık 3 saat sonrası redüksiyon çukurunun kapağı açılmış ve kül içerisindeki ürünler bir maşa yardımı ile alınarak suyun içerisine bırakılmıştır. Soğuması tamamlanan ürünler fırça yardımı ile temizlenerek suyun içerisinden alınmıştır. Aynı işlemler, 980 °C'de bisküvi pişirimi yapılmış olan sanatsal formlar üzerinde de tekrarlanmıştır.

3. BULGULAR

Farklı bünyeler üzerinde raku sıranın uygulanması ile ilgili araştırmalara, düşük sıcaklıklarda eriyebilen hammaddelerin seçimiyle başlanmıştır. Elde edilen sır reçetelerine ayrı ayrı renklendirici oksitlerden olan demir oksit, kobalt oksit ve bakır oksit farklı oranlarda ilave edilerek, raku sır karışımları bilyeli değirmende öğütülmüştür. Araştırmada kullanılan raku sır seger formülasyon aralıkları ve oluşturdukları renk/efektler Çizelge 4'te verilmiştir. 980 °C pişirim sonucunda elde edilen raku sırlarına ait görsel sonuçlar Şekil 1 ve Şekil 2'de görülmektedir.

Çizelge 4: Raku sırlarına ait Seger formülasyon aralıkları: a) 1. Grup bakır oksit (CuO) katkılı; b) 2. Grup demir oksit (Fe₂O₃) katkılı, c) 3. Grup kobalt oksit (CoO) katkılı sırlar

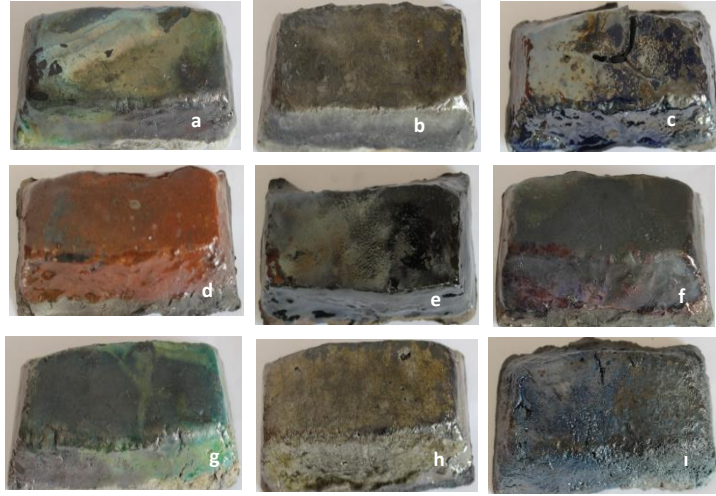
Örnek Kodu	Bileşen	Seger Aralığı (mol)	Renk/Efekt
1.Grup	RO (CaO, CuO, PbO)	0,543	Turkuaz- metalik
	R ₂ O (Na ₂ O, K ₂ O)	0,457	
	R ₂ O ₃ (Al ₂ O ₃ , B ₂ O ₃)	1,002	
	RO ₂ (SiO ₂)	0,737	
2.Grup	RO (CaO)	0,310	Kiremit kırmızısı- metalik
	R ₂ O (Na ₂ O)	0,690	
	R ₂ O ₃ (Al ₂ O ₃ ,B ₂ O ₃ Fe ₂ O ₃)	1,800	
	RO ₂ (SiO ₂)	1,025	
3.Grup	RO (CaO, PbO, CoO)	0,820	Mavi, turkuaz- metalik
	R ₂ O (Na ₂ O)	0,180	
	R ₂ O ₃ (Al ₂ O ₃ , B ₂ O ₃)	0,700	
	RO ₂ (SiO ₂)	1,079	

1., 2., ve 3. grup raku sırası uygulamaları üç farklı bünye üzerine uygulanmıştır. Raku sırası pişirimi doğal gazlı raku fırınında 980 °C’de ve 3 saat süre ile yapılmıştır.

1. grup raku sırası kâğıt katkılı (paper clay) döküm çamuru ile oluşturulan bünye üzerinde iyi tutunmuş, sıra reçetesine katılan bakır oksit sıra metalik turkuaz renk vermiş, kapatıcı, parlak bir raku sırası oluşmuştur (Şekil 1-a). Kırmızı bünye üzerine uygulanmış sıra bakır kırmızı ve daha fazla metalik etki vermiş, kapatıcı, parlak bir raku sırası oluşmasına sebep olmuştur (Şekil 1-b). Şamotlu seramik bünye üzerine uygulandığında raku sırası pişirim sıcaklığında deformasyona uğramış ve çatlama meydana gelmiştir. Ancak uygulandığı bünye üzerinde koyu metalik kapatıcı bir görünüm elde edilmiştir (Şekil 1-c).

2. grup raku sırası kâğıt katkılı (paper clay) bünye üzerinde iyi tutunmuş, sıra reçetesine katılan demir oksit sıra metalik renk vermiş, kapatıcı, parlak bir raku sırası oluşturmasına sebep olmuştur (Şekil 1-d). Kırmızı bünye üzerinde raku sırası açık kahve ve kızılımsı parlak etki vermiştir (Şekil 1-e). Şamotlu seramik bünye üzerinde metalik parlak ve kapatıcı bir görünüm sergilemiştir (Şekil 1-f).

3. grup raku sırası kâğıt katkılı (paper clay) döküm çamuru ile oluşturulan bünye üzerinde sıra reçetesine katılan kobalt oksit sıra turkuaz yeşili renk vermiş, kapatıcı, parlak bir raku sırası oluşmuştur (Şekil 1-g). Kırmızı bünye üzerinde açık krem, sarı ve yer yer metalik etki vermiştir (Şekil 1-h). Şamotlu seramik bünye üzerinde lacivert ve kobalt mavisi renkte, metalik parlak özellikte görüntü sergilemiştir (Şekil 1-ı).

Şekil 1. 980 °C’de seramik gazlı raku fırınında 3 saatlik raku sır pişirimi sonrası elde edilen kağıt katkılı (Paper Clay) beyaz, kırmızı ve şamotlu bünyeler ile oluşturulmuş deneme tabletleri: a)Kağıt katkılı döküm çamuru ile oluşturulan bünye üzerine uygulanmış 1. Grup bakır oksit (CuO) katkılı raku sırası (KBRCu), b) Kağıt katkılı kırmızı bünye üzerine uygulanmış 1. Grup bakır oksit (CuO) katkılı raku sırası (KKRCu), c) Kağıt katkılı şamotlu bünye üzerine uygulanmış 1. Grup bakır oksit (CuO) katkılı raku sırası (KSRCu) d) Kağıt katkılı döküm çamuru ile oluşturulmuş bünye üzerine uygulanmış 2. Grup demir oksit (Fe₂O₃) katkılı raku sırası (KBRFe), e) Kağıt katkılı kırmızı bünye üzerine uygulanmış 2. Grup demir oksit (Fe₂O₃) katkılı raku sırası (KKRFe), f) Kağıt katkılı şamotlu bünye üzerine uygulanmış 2. Grup demir oksit (Fe₂O₃) katkılı raku sırası (KSRFe), g) Kağıt katkılı döküm çamuru ile oluşturulan bünye üzerine 3. Grup kobalt oksit (CoO) katkılı raku sırası (KBRCo), h) Kağıt katkılı kırmızı bünye üzerine uygulanmış 3. Grup kobalt oksit (CoO) katkılı raku sırası (KKRCo) ve ı) Kağıt katkılı şamotlu bünye üzerine uygulanmış 3. Grup kobalt oksit (CoO) katkılı raku sırası (KSRCo).

4. SONUÇ

Bu çalışmada, üç farklı raku sır reçetesi üç farklı kağıt katkılı seramik çamurundan oluşturulmuş deneme tabletleri üzerine uygulanmış ve 980 °C raku sır pişirimleri yapılmıştır. Yapılan bu uygulamalar sonucunda raku sırlarının seramik bünyeler üzerinde farklı renk etkileri verdiği gözlemlenmiştir. Uygulama sonuçları her bünye üzerinde olumlu sonuçlar vermiştir. Raku pişirimi sonrasında seramik bünyeler üzerinde istenilen parlak, metalik raku sır efektleri olduğu gözlemlenmiştir. Uygulama yapılan tabletler üzerinde deformasyonlar olduğu gözlemlenmiştir. % 10 kağıt katkılı şamotlu seramik bünye üzerinde bünyedeki kağıdın verdiği o fazla gözeneklerden kaynaklı olarak deformasyonlar olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bünyelerde ise bu şekilde bir deformasyon olmadığı gözlemlenmiştir. Bu deformasyonun oluşmaması için şamotlu kile %10 oranından daha az selüloz katılarak kağıt katkılı bir bünye hazırlanması daha sağlıklı olabilir.

Bakır oksit katkılı raku sırlarının üç seramik tablet yüzeyinde de parlak, metalik turkuaz renk efekti verdiği gözlemlenmiştir. Demir oksitli raku sırları ise kırmızı bünye üzerinde açık kahve ve kızılımsı parlak etki vermiştir. Döküm çamuru ile oluşturulmuş bünye ve şamotlu bünye üzerinde ise daha siyaha yakın koyu metalik bir etki oluşturduğu görülmüştür. Kobalt oksitli raku sırları kırmızı seramik bünye üzerinde açık krem, sarı ve yer yer metalik etki vermiştir. Şamotlu seramik bünye üzerinde lacivert ve kobalt mavisi renkte, metalik parlak özellikle görüntü sergilemiştir. Döküm çamuru ile oluşturulan bünye üzerinde ise turkuaz yeşil, parlak ve şeffaf bir sır tabakası olduğu görülmüştür.

Sanatsal olarak farklı ve özgün metalik renk etkisi oluşturulmak isteniyorsa bu çalışmada hazırlanan raku sırları ve %10 luk kağıt katkılı seramik bünyeler bu amaca uygun olabilmektedir. Ayrıca renk efektleri her seramik bünyede yüzey üzerinde değişik efektler verdiği için sanatçıya daha özgün sonuçlar verebileceği de düşünülmektedir.

Sonuçlar değerlendirildiğinde üç farklı seramik bünyeye ilave edilen kağıt katkısının bünyeler de gözenekli yapı oluşturduğu, böylece kağıt katkılı seramik bünyelerin pişme sonrası raku sır kalınlığının fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu da raku sırnın normal tüm yüzeyde aynı metalik ve parlak etki yerine; yüzey üzerinde farklı, özgün, metalik renk efektleri vermesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- Açar, P. (2011). *Kağıt Katkılı Seramik Bünyelerin İncelenmesi ve Seramik Uygulamaları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Arcasoy, A. ve Başkırkan, H. (2020). *Seramik Teknolojisi*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Aris, K. N. M. (2015). The Influence and Remaining Japanese Cultural Elements in Raku Artworks of Contemporary Non Japanese Artists/Potters. *The IAFOR Academic Review*, V.1, (2), 8-15.
- Atik, C. (1999). *Geri Dönüşümün Selüloz Lifleri Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, K. (2018). *Toplanmalı Sırların Seramik Form ve Yüzelelere Uygulanması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Baycık, S. (2003). *Granüle Yüksek Fırın Curuflarının Karo Sektöründe Kullanılabilirliğinin Araştırılması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Birks, T. (1997). *The Complete Potter's Companion*, London.
- Coskun .N. D, Işık E., Şahin A., Börekçioğlu, Ç. ve Uz, V. (2015). Yüksek Poroziteli Beyaz Pişen Seramik Çamurunun Karakterizasyonu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 15, 414-420.
- Frisinger, L. A. (2012). Paperclay in Recent South African Ceramics: Continuity and Change in Studio Works, Degree of Master, University of KwaZulu-Natal.
- Gartside, B. (1993). Mix What with Clay?. *New Zealand Potter*, 35 (1), 32.
- Genç, S. , Öz, G., Tan, Ö., Kılıç, K. S. ve Oruç, E. (2017). The Search on The Use Of Avanos Clay Within The Structure Of Plastic Clay, Slip, Color And Glaze (1000°C, 1200°C). *11. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu*, 71-90.
- Holmes, M. (2000). Paperclay, National Ceramics Quarterly. *Issue 51*, 5-7.
- Kibici, Y. (2002). *Porselen Üretimi ve Kullanılan Hammaddelerin Teknolojik Özellikleri, Seramik Hammaddeleri ve Teknolojik Özellikleri*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:41.
- Musil S. S. and Waltraud M. K. (2014). In Situ Mechanical Properties of Chamotte Particulate Reinforced, Potassium Geopolymer. *J. Am. Ceram. Soc.*, 97 [3], 907-915.
- Sherrill, J. R. (2016). How to Raku, *Successful Tips and Techniques for Raku Firing*, 2-4.
- Takka, U. (2014). *Kağıt Katkılı Bünyede Yöre Astarının Kullanımı*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Tiryaki, V. (2014). *Sağlık Gereçleri Döküm Çamurunda Tane Boyutu Değişiminin Fiziksel ve Pişme Özelliklerine Olan Etkisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Watkins, J. C. and Wandless, P. A. (2006). *Alternative Kilns & Firing Techniques*. USA: A Lark Ceramics Book.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, 10% paper additive was added to red, white and chamotte ceramic clay. The results were examined by applying 3 different raku glazes with copper oxide, iron oxide and cobalt oxide on the prepared paper-added bodies. Raku is a rapid ceramic firing process, which is made at low temperature and results in different color effects in the reduction phase. It was historically developed in the first Momoyama Period (1573-1615), especially designed for ceramic products used by Zen Buddhists in the tea ceremony and "Paper Clay", which is called as paper-added ceramic body, is a mixture created by adding different types and amounts of paper to ceramic clay. The paper, which is wetted with water and mixed into ceramic slurries, is distributed homogeneously in the mud.

Methodology

The experimental applications created within the scope of the research were obtained by applying three different raku glaze containing iron oxide, cobalt oxide and copper oxide and 10% cellulose-added chamotte, red and white bodies. 9 pieces of 10% cellulose-added trial tablets were made and biscuit fired in 980. Then, they were glazed with raku glaze and raku fired in 980 for 3 hours in a gas raku oven. After the raku firing, it was left to oxidize in the oxidation pit for 2 hours.

Results

In this study, 3 different raku glaze recipes were applied on trial tablets made of ceramic mud with 3 different paper additives and 980 C raku glaze firing was done. The application results gave positive results on each body. It has been observed that the copper oxide-added raku glaze gives a shiny, metallic turquoise color effect on the surfaces of the three ceramic tablets. Raku glaze on the red body has a light brown and reddish shiny effect. On the white and chamotte body, it has a metallic effect that is closer to black. It has a light cream, yellow and metallic effect on the red body. The chamotte ceramics exhibited a dark blue and cobalt blue color, metallic shiny appearance on the body. 10% paper-added chamotte ceramics were observed to have deformations on the body due to heat and excessive pores formed from paper fill in the body, and no such deformation was observed in other bodies.

Conclusion and Discussion

As a result of these applications, it has been observed that the raku glaze, which is used as artistic, gives different color effects on the ceramic bodies prepared with 3 different 10% cellulose-added red, white and chamotte ceramic slurries. The chamotte ceramic gives a blue-cobalt metallic color effect on the body. It has been observed that the red ceramic body gives a light creamy metallic effect due to the iron oxide in the clay. The iron oxide raku glaze gives a brown-red metallic color effect on the surface in the white ceramic body, while the red and chamotte ceramic. It was observed that the copper oxidized raku glaze gave a color effect close to metallic turquoise in all three bodies. If it is desired to create a different and original metallic color effect artistically, the raku glaze prepared in this study and ceramic bodies with 10% paper additive can be suitable for this purpose. In addition, color effects can give the artist more original results as they give different effects on the surface of each ceramic body. In addition, it is seen that there are deformations on the chamotte ceramic body due to the cellulose additive. It may be healthier to prepare a paper-added body by adding less than 10% cellulose to the chamotte clay to prevent deformation.

TÜRKİYE’DE HAYAT BOYU ÖĞRENME KONUSUNDA YAPILAN TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK DEĞERLENDİRİLMESİ*

Derleme Makalesi / Review Article

Özüdoğru, G., Baltacı, Ö. ve Özçakır, B., (2020). Türkiye’de Hayat Boyu Öğrenme Konusunda Yapılan Tezlerin Bibliyografik Değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 829-842. | Geliş Tarihi: 21.07.2020
Kabul Tarihi: 30.04.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZÜDOĞRU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
gerturk@ahievran.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-5128-1258

Dr. Öğr. Üyesi Önder BALTACI
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
baltacionder@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-9974-8507

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZÇAKIR
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
bilalozcakir@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-2852-1791

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de hayat boyu öğrenme konusunda yapılan tezlerin incelenmesidir. Bu amaçla ulusal tez merkezinde yer alan, 2007 ve 2018 yılları arasında tamamlanmış hayat boyu öğrenme konusu ile ilgili lisansüstü tezler incelenmiştir. Tez başlığında “hayat boyu öğrenme” ve “yaşam boyu öğrenme” anahtar kelimeleri aranarak ulaşılan 12 tane doktora ve 68 tane yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirilmiş 80 tane erişim izni çalışmaya değerlendirilmeye alınmıştır. Doküman tarama yöntemi ile tezlerin yıl, anahtar kelime, yöntem, örneklem, veri toplama aracı, veri analiz yöntemleri bir Excel belgesine girilip, ardından analiz edilmiştir. Araştırmada yer alan bazı sonuçlar şu şekildedir: İlgili konuda yapılan ilk tezler 2007 yılına aittir. Çoğunlukla 2014-2018 aralığında çalışma yapılmıştır. Konu olarak daha çok mesleki ve hizmet içi eğitim; yöntem olarak daha çok nicel, örneklem olarak daha çok öğretmen; veri toplama aracı olarak daha çok ölçek; analiz yöntemi olarak ise daha çok betimsel analiz yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarında tezlerin yıllarına göre konu, yöntem ve örneklem gruplarının dağılımına yer verilmiştir. Bu araştırmanın hayat boyu öğrenme konusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayat boyu öğrenme (Yaşam boyu öğrenme), Doküman analizi, İçerik Analizi, Bibliyografik değerlendirme.

BIBLIOGRAPHICAL EVALUATION OF THE THESES IN TURKEY ABOUT LIFELONG LEARNING

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the theses prepared about lifelong learning in Turkey. For this purpose, theses on lifelong learning conducted between 2007 and 2018 in the national thesis center had been examined. 12 doctoral dissertation and 68 master theses with access permission which were reached by searching the keywords "lifelong learning" in the thesis title were evaluated. Using the document scanning method, the year, keyword, method, sample, data collection tool and data analysis methods of the theses were entered into a spreadsheet file and then analyzed. Some of the results in the research are as follows: The first theses on the subject are in 2007. Mostly, the studies were carried out between 2014 and 2018. It had been

* Bu çalışma 2019 yılında 2. Taras Şevçenko Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

concluded that mostly the vocational and in-service training were used as the subject; mostly a quantitative method was used as the method; mostly the teachers were considered as the sample; mostly a scale was a tool for the data collection; and mostly a descriptive analysis was used as an analysis method. In addition, the distribution of subject, method and sample groups according to the years of theses is included in the research results. It was thought that this research will guide researchers and practitioners about lifelong learning.

Keywords: Lifelong learning, Document analysis, Content analysis, Bibliographical evaluation.

1. GİRİŞ

Hayat boyu öğrenme (yaşam boyu öğrenme) hayatın her alanında (evde, okulda, işte vb.) gerçekleşen, hayatın başlangıcından sonuna kadar devam eden, davranış, bilgi, beceri ve tutuma yönelik kazanımları kapsamaktadır (Samancı ve Ocakçı, 2017). Bireylerin yaşına veya sosyo-ekonomik durumuna bakılmaksızın, belirli bir yer ya da zaman gerektirmeksizin gerçekleşen sosyal bir olaydır (Brown, Larionova ve Lally, 2018). Bireysel, toplumsal ve ekonomik alanda bireyin bilgi, becerileri ve yetkinliklerinin geliştirilmesine odaklanan hayat boyu öğrenme bireyin çok yönlü gelişmesini amaçlamaktadır (Güneş ve Deveci, 2020). Hayat boyu öğrenme, sağladığı kişisel gelişim, etkin vatandaşlık ve sosyalleşmenin yanında istihdam ve rekabet gücünün artmasında da rol oynamaktadır (Diker Coşkun ve Demirel, 2012). Hayat boyu öğrenme yaşam kalitesinin devamlılığı ve artırılması için örgün, yaygın ve informal öğrenmelere entegre edilmektedir (Laal, 2013).

Hayat boyu öğrenme, yetişkin eğitimi, sürekli eğitim, yaygın eğitim gibi kavramlar birbiri ile ilişkilidir ve yakın anlamlarda kullanılmaktadır (Güneş ve Deveci, 2020). Hayat boyu öğrenmenin çıkış kaynakları arasında bireyin kendini tanıma, değerlendirme, ilgi ve yeteneklerini geliştirme ihtiyaçları rol oynamakla birlikte küreselleşme, ekonomi, kültür ve toplum unsurları da hayat boyu öğrenmeyi gerekli kılan nedenler arasındadır (Güçlü, 2019). Öğrenme hayat boyu devam eden bir süreç olduğu için, bireyin bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmelere cevap verebilmesi açısından kendini sürekli geliştirmesi çok önemlidir (Taşçı ve Titrek, 2019).

Hayat boyu öğrenme, öğrenmenin, zaman-mekân bağımsızlığıyla, öğrenmeye istek duyulan her yerde gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir (Diker Coşkun ve Demirel, 2012). Bu noktada da teknolojiden sıklıkla faydalanılmaktadır. Teknoloji ile zenginleştirilmiş öğrenme ortamları hayat boyu öğrenmeyi kolaylaştırmakla birlikte sosyal etkileşim noktasında katkı sağlamaktadır (Brown vd., 2018). Ayrıca teknoloji yaratıcılığın artırılması, güçlendirme ve destek özellikleri ile hayat boyu öğrenme için güçlü seçenekler sunar (Laal, 2013). Ayrıca ülkemizde dahil olmak üzere dünyada birçok ülkede bulunan açık eğitim kaynakları, ücretsiz eğitim portalları, kurslar ve sanal sınıflar da hayat boyu öğrenme için fırsatlar sunmaktadır.

Avrupa Birliği Programları arasında yer alan Hayat Boyu Öğrenme Programı, 2007-2013 yıllarını kapsayan dönemde uygulanmak üzere, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve sosyal uyuma sahip ileri bir bilgi toplumu olmaya fayda sağlamak için oluşturulmuştur (Avrupa Birliği, 2021). Avrupa Birliği Komisyonu, hayat boyu öğrenmede sekiz farklı alanda beceri geliştirme gerekliliğini belirtmiştir: (a) Anadilde iletişim, (b) yabancı dilde iletişim, (c) matematik, bilim ve teknolojiyle ilgili temel yeterlikler, (d) dijital yeterlikler, (e) öğrenmeyi öğrenme, (f) sosyal ve yurttaşlıkla ilgili yeterlikler, (g) inisiyatif ve girişimcilik yeterliği ve (h) kültürel farkındalık ve ifade yeterliği (Avrupa Komisyonu, 2007). İlk, orta ve yüksek her düzey eğitim programında ele alınması ön görülen bu beceriler birbiri ile etkileşim halindedir (Güneş ve Deveci, 2020).

Ülkemizde hayat boyu öğrenmeye oldukça önem verilmektedir. Ülkemizde 2001-2005 yıllarını kapsayan sekizinci beş yıllık kalkınma planında, 2007-2013 yıllarını kapsayan dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında ve 2014-2018 yıllarını kapsayan onuncu beş yıllık kalkınma planında ve 2019-2023 yıllarını kapsayan on birinci beş yıllık kalkınma planında hayat boyu öğrenme anlayışı vurgulanmıştır (Kalkınma Planları, 2021). Ülkemizde 2009 yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Yükseköğretim kurumlarında da eğitim fakültelerinin eğitim bilimleri anabilim dalları altında Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim dalları açılmaktadır. Ayrıca 2018 yılında yenilenen öğretmen yetiştirme programlarında yer alan seçmeli dersler arasında Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme dersine de yer verilmiştir.

Tüm bunlar ülkemizde hayat boyu öğrenme konusunda atılan önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Yüksel, Gündoğdu, Akyol ve Akar Vural (2016) çalışmalarında 2005-2015 yılları arasında Türkiye’de hayat boyu öğrenme ile ilgili yayınlanmış 19 makale ve 10 lisansüstü tezin içerik analizini yapmışlardır. Keser (2018) çalışmasında hayat boyu öğrenme ile ilgili YÖK ulusal tez veri tabanında 2007-2017 yılları arasında yer alan 47 adet lisansüstü tezi sosyal ağ analizi ile incelemiştir. Samancı ve Ocakçı (2017) ülkemizde hayat boyu öğrenmeye yönelik yayınlanan belgeleri inceleyerek bu konuda atılan adımları genel olarak değerlendirdiklerinde; yetişkinlere okuryazarlık ve temel hayat becerileri kazandırma, hayat boyu öğrenme konusunda toplumsal farkındalık oluşturma, toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek bir hayat boyu öğrenme sistemi kurma ve piyasanın ihtiyaç duyduğu becerilere sahip insan gücü yetiştirme konularına odaklanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Yıldız (2004) ise ülkemizde yetişkin eğitimi alanındaki lisansüstü çalışmaları yıl, konu, tez türü ve yöntem açısından inceleyerek yetişkin eğitimi konusuna toplu bir bakış sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de hayat boyu öğrenme konusunda yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi ile incelenmesidir. Çalışmada yalnızca YÖK-tez veri tabanında yer alan ve tez çalışmalarını gerçekleştiren araştırmacılar tarafından başka araştırmacıların erişimine açık olarak sunulan tez çalışmaları içerik analizine tabi tutulmuştur. Erişim izni verilmeyen çalışmaların hepsine erişim sağlamanın zor olması nedeniyle, diğer çalışmalar bu araştırma kapsamına dâhil edilmemiş ve bu da araştırmanın bir sınırlılığı olarak ele alınmıştır. İçerik analizi ile ilgili çalışmalar, konu, yöntem, örneklem, veri toplama aracı ve analizi gibi birçok açıdan ele alınıp incelenerek, alana bütüncül bir bakış açısıyla bakma fırsatı tanır (Kılıç Çakmak vd., 2015). Bu tarz çalışmalar ilgili alandaki var olan durumun ortaya çıkarılması, eksikliklerin belirlenmesi, alanın detaylı bir şekilde tanınıp incelenmesini sağlayarak gelecekteki yönelimler bakımından fikir edinilmesini sağlar (Küçük, Yılmaz, Aydemir, Baydaş ve Gökteş, 2013). Ayrıca akademik bir alanda yapılan araştırmalar, o alanın gelişmesini doğrudan etkilemektedir (Yıldız, 2004). Bu araştırmada hayat boyu öğrenme konusunda yapılan çalışmaların konu, yöntem gibi açılardan mevcut durumu ve eğilimleri ortaya çıkarıldığı için bu alanda araştırma yapmak isteyen kişilere eksik kalan, araştırılmayan yönlerin neler olduğu hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Araştırmanın bu açılardan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu noktalardan yola çıkarak araştırma sorusu “Türkiye’de hayat boyu öğrenme konusunda yapılmış lisansüstü tezler çeşitli değişkenler açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?” şeklinde ifade edilebilir. Bu araştırma problemi doğrultusunda alt problemler ise şunlardır:

1. İncelenen hayat boyu öğrenmeyle ilgili tezlerde;

- a. Yıl
- b. Konu
- c. Yöntem
- d. Örneklem
- e. Veri toplama araçları
- f. Veri analiz yöntemi

nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. İncelenen hayat boyu öğrenmeyle ilgili tezlerin yıllara göre;

- a. Konu
- b. Yöntem
- c. Örneklem grubu

nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. YÖNTEM

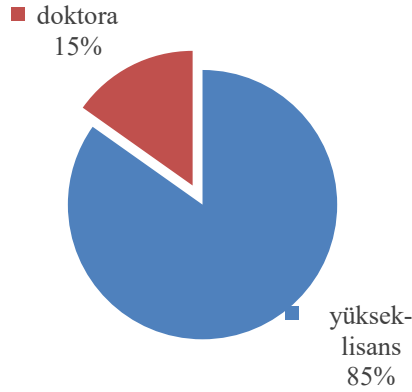
2.1. Araştırmanın modeli

Bu çalışma kapsamında, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi’nde (YÖK-Tez) yer alan, araştırmacıları tarafından diğer araştırmacıların erişimine açılmış olan tez çalışmalarından 2007-2018 yılları arasında yer alan hayat boyu öğrenme alanında tamamlanan lisansüstü tez çalışmaları incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi modeli kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analiz edilmesi sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Elde edilen veriler içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

2.2. Evren/Örneklem

Araştırmanın kapsamı YÖK-Tez veri tabanında “hayat boyu öğrenme” veya “yaşam boyu öğrenme” ifadelerini tez adında içeren lisansüstü çalışmalar ile sınırlandırılmıştır. Bu arama parametreleri ile yapılan tarama sonucu, bu parametrelere sahip ilk lisansüstü tez çalışmasının yapılmış olduğu 2007 ile 2018 yılları arasında tamamlanmış olan ve erişim izni verilmiş olan 80 lisansüstü tez çalışması (12 doktora düzeyinde ve 68 yüksek lisans düzeyinde) bu araştırmanın kapsamına dâhil edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tez çalışmalarının türlerine göre dağılımı

2.3. Veri toplama

Araştırma verileri doküman tarama ile elde edilmiştir. İncelemeye alınan çalışmalardan elde edilen verilerin girilmesi için bir Excel belgesi hazırlanmıştır. Belge hazırlanırken literatürde benzer dokümana dayalı içerik analizi yapan çalışmalar incelenmiştir, ayrıca hazırlanan belgenin taslağı uzman görüşüne sunulmuştur. Excel belgesinde tezlere ait yıl, başlık, anahtar kelime, tür, yöntem, örneklem grubu, örneklem sayısı, veri toplama aracı ve veri analiz yöntemi bilgileri yer almaktadır.

2.4. Verilerin analizi

Veriler içerik analizi ile Maxqda yazılımı ile incelenmiştir. Tezlere ait bilgileri içeren veri setlerinden frekans, yüzde değerleri ile tablolar ve grafikler oluşturulmuştur. İçerik analizini yazılı ve sözlü materyallerin sistemli bir analizi şeklinde ifade eden Balcı (2010), içerik analizi sonuçlarının genellikle frekans ya da yüzde tabloları şeklinde sunulduğunu ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan lisansüstü tez çalışmaları; lisansüstü seviyesi, tamamlandığı yıl, çalışmayı tanımlayan anahtar kelimeler, çalışmanın yöntemi, odaklandığı örneklem ve çalışma grupları, kullanılan veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleri açısından ele alınmıştır. Ayrıca tez yılına göre yöntem, konu ve örneklem grubu dağılımları analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında, YÖK-Tez veri tabanında, 2007 ile 2018 yılları arasında tamamlanmış olan ve tez adında “hayat boyu öğrenme” veya “yaşam boyu öğrenme” ifadelerini içeren 80 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Tez adında bu iki parametreyi içeren ve 2007 yılından önce tamamlanmış olan lisansüstü tez çalışmasına YÖK-Tez veri tabanında rastlanılmamıştır. Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın alt problemlerinin analiz sonuçları bulunmaktadır.

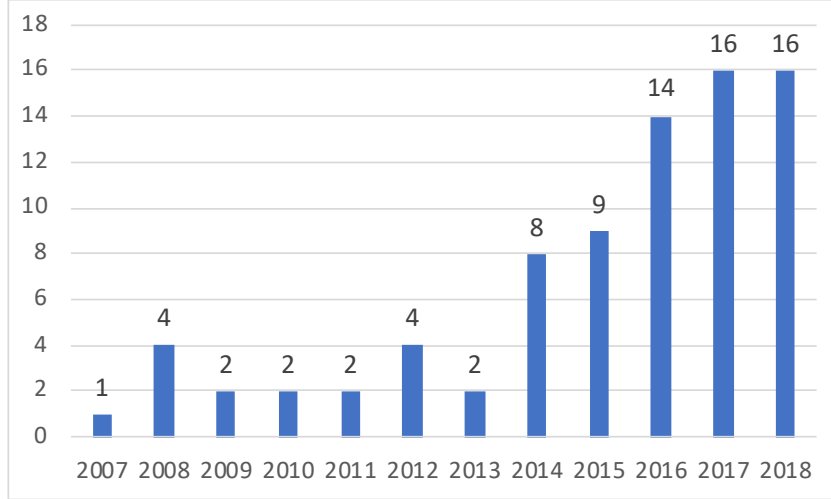
3.1. Tezlerin yıllara göre dağılımına ilişkin bulgular

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tez çalışmalarının 2007 – 2013 yıllarını kapsayan dokuzuncu ve 2014 – 2018 yıllarını kapsayan onuncu kalkınma planlarına göre yıllar bazında dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Lisansüstü tez çalışmalarının yıllara göre dağılımı

Yıllar	f	%
2007 – 2013 arası tez çalışmaları	17	21,25
2014 – 2018 arası tez çalışmaları	63	78,75
Toplam	80	100,00

Tablo 1’deki verilere göre, hayat boyu öğrenme veya yaşam boyu öğrenme konu alanlarında gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmalarının sayısının 2014 – 2018 yılları arasında (%78,75), 2007 – 2013 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmaların sayısına (%21,25) göre belirgin bir şekilde artış gösterdiği görülmüştür. Şekil 2’de bu eğilime ilişkin bilgiler daha ayrıntılı olarak verilmiştir.

Şekil 2. Yapılan tez çalışmalarının yıllara göre dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde, bu alanda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının son yıllarda giderek artmaya başladığı görülmektedir.

3.2. Tezlerin konularına göre dağılımına ilişkin bulgular

Çalışmaların konularına göre dağılımı Tablo 2 ve Tablo 3’te verilmiştir. Lisansüstü tez çalışmalarının konu alanları incelenirken aynı anlama gelen anahtar kelimeler gruplandırılmış ve konular oluşturulmuştur. Anahtar kelime grupları oluşturulurken ilk %5’lik dilimde yer alan ve frekans değeri düşük olan konu alanları analize dâhil edilmemiştir.

Tablo 2: Lisansüstü tez çalışmalarında alan ismi olarak kullanım

İsimlendirme	f	%
Yaşam Boyu Öğrenme	60	75
Hayat Boyu Öğrenme	20	25

Tablo 2’de yer alan verilere göre, incelenen lisansüstü tez çalışmalarında yaşam boyu öğrenme (%75,00) ifadesinin, hayat boyu öğrenme (%25,00) ifadesine göre daha fazla kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Hayat boyu öğrenme alanında yapılan tez çalışmalarının konu alan bilgileri

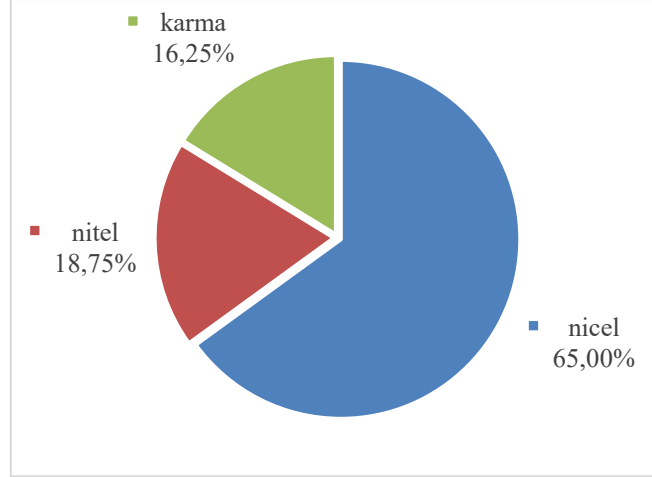
Konu	f	%
Mesleki ve Hizmet İçi Eğitim ile İlişkili Konular	28	21,54
Dijital Teknolojiler ile İlişkili Konular	18	13,85
Yeterlilik Kazanma ya da Yeterlilik Gelişimi ile İlişkili Konular	14	10,77
Kendi Kendine Öğrenme ile İlişkili Konular	13	10,00
Yetişkin Eğitimi ile İlişkili Konular	10	7,69
Avrupa Birliği Politikaları ve Avrupa Birliğinde Hayat Boyu Öğrenme	8	6,15

Çalışmaların anahtar kelimelerinden oluşturulan konu alanı bilgilerine göre en çok çalışılan konuların öğretmenlerin ve diğer meslek gruplarının mesleki ve hizmet içi eğitim süreçlerinin (%21,54) oluşturduğu görülmüştür. Bu konu alanını, hayat boyu öğrenmede dijital teknolojiler ile ilgili konular (%13,85) takip etmiştir. Bunun yanı sıra, bireylerin yeterlilik düzeylerini geliştirme ve yeni yeterlilikler kazanmaları (%10,77), kendi kendine öğrenme (%10,00), hayat boyu öğrenmede

yetişkin eğitimi (%7,69) ve Avrupa birliğinde ele alınan politikalar ve uygulamalarla ilgili konuların (%6,15) hayat boyu öğrenme alanında çalışılan konular olduğu görülmektedir. Tablo 3'te görüldüğü üzere bu çalışmalarda, hayat boyu öğrenmenin birçok alan ve konu ile ilişkisi yapılan lisansüstü çalışmalarda da ele alınmıştır.

3.3. Tezlerin yöntemine göre dağılımına ilişkin bulgular

Bu çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma desende olma durumlarına göre Şekil 3'te gösterilmiştir.

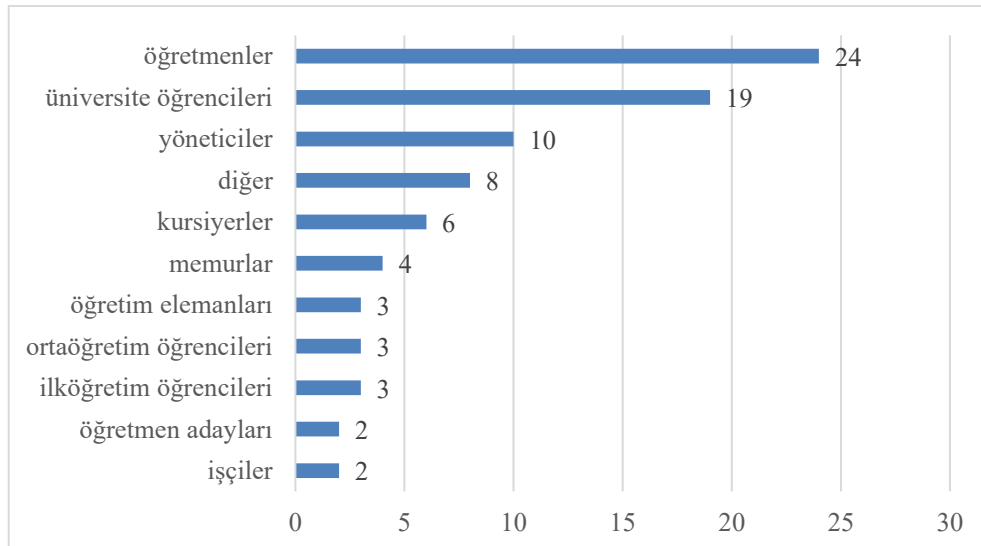

Şekil 3: Yapılan tez çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemleri

2007 – 2018 yılları arasında tamamlanan ve hayat boyu öğrenme alanında yapılan tez çalışmalarının çoğunluğunun nicel araştırma yöntemleri (%65,00) ile tasarladığı görülmektedir. Nicel çalışmalara kıyasla kısıtlı sayıda olsa da nitel araştırma yöntemleri ile tasarlanan (%18,75) ve karma yöntemler ile tasarlanan (%16,25) çalışmaların olduğu da görülmüştür.

3.4. Tezlerin örneklem grubuna dağılımına ilişkin bulgular

Bu çalışmaların odak noktasında yer alan örneklem grubu Şekil 4'te yer alan grafikte verilmiştir. İncelenen çalışmalar arasında birden fazla katılımcı grubuna odaklanan çalışmalar da yer almasına rağmen Şekil 4'te her bir çalışma grubuna atıfta bulunan çalışmalar bazında bir gösterim yapılmıştır. Ayrıca, hayat boyu öğrenme eğitim süreçlerinin tasarlayıcısı ve rehberi olarak ele alabileceğimiz öğretmenleri yakından ilgilendiren bir durum olduğu için öğretmenlerin yanı sıra geleceğin öğretmenleri olacak olan öğretmen adaylarına ilişkin çalışmaların gün yüzüne çıkarılması açısından, öğretmen adayları diğer üniversite öğrencileri gruplarından ayrı olarak ele alınmış ve aşağıdaki şekilde belirtildiği gibi analize dâhil edilmiştir.

Şekil 4: Yapılan çalışmaların örneklem grubuna göre dağılımı

Öncelikle, hayat boyu öğrenme öğretim ortamlarının tasarlayıcısı ve rehberi olan eğitimcilere odaklanan çalışmalara baktığımızda, incelenen lisansüstü tez çalışmalarında, çoğunlukla öğretmenlerin (%28,92) katılımcı olarak yer aldığı görülmesine karşın öğretmen adayları (%2,41) ve üniversitelerdeki öğretim elemanları (%3,61) ile yapılan çalışmaların daha kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Örgün öğretim ortamlarının diğer unsuru olan öğrenciler açısından çalışmaları incelediğimizde ise çalışmalarda büyük çoğunluğu üniversite öğrencileri (%22,89) oluştururken, ortaöğretim öğrencileri (%3,61) ve ilköğretim öğrencilerinin (%3,61) katılımcı olarak yer aldığı çalışmaların daha az sayıda olduğu görülmüştür. Bunların dışında, bu alandaki tez çalışmalarında yöneticilerin (%12,05), kursiyerlerin (%7,23), memurların (%4,82) ve işçilerin (%2,41) katılımcı olarak yer aldığı görülmektedir.

3.5. Tezlerin veri toplama araçlarına dağılımına ilişkin bulgular

İncelenen lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan veri toplama araçlarının genel tanımları, tezlerde yer alan bilgiler açısından incelenmiştir. Bu çalışmalara ilişkin yapılan incelemeler Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Tez çalışmalarında kullanılan veri toplama araçları

Yöntem	Veri Toplama Aracı	f	%
Nicel Yöntem	Ölçekler	43	82,69
	Anketler	9	17,31
Nitel Yöntem	Dokümanlar	10	66,67
	Görüşmeler	5	33,33
Karma Yöntem	Ölçek ve Görüşme	7	53,85
	Anket ve Görüşme	5	38,46
	Başarı Testi ve Görüşme	1	7,69

Tablo 4'te görüldüğü gibi, hem sadece nicel araştırma yöntemleri ile tasarlanan hem de karma araştırma yöntemleri ile tasarlanan çalışmalarda nicel verilerin çoğunlukla ölçekler aracılığıyla toplandığı görülmektedir. Ancak, sadece nitel araştırma yöntemleri ile tasarlanan çalışmalarda genel veri kaynağını dokümanlar oluştururken, karma araştırma yöntemlerinde nitel verilerin kaynağını sadece görüşmelerin oluşturduğu görülmektedir.

3.6. Tezlerin veri analiz yöntemlerinin dağılımına ilişkin bulgular

Bu lisansüstü tez çalışmalarında toplanan verilerin analiz yöntemlerine ilişkin veriler, frekans değeri 3 ve üstü olanlar için, Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Tez çalışmalarındaki veri analizi yöntemleri

Veri Analizi Yöntemi	f	%
Betimsel / Frekans Analizi	46	21,20
ANOVA	33	15,21
t - test	30	13,82
Mann Whitney U	27	12,44
Kruskal Wallis H	23	10,60
İçerik Analizi	22	10,14
Pearson's r	20	9,22
Spearman's rho	7	3,23
Regresyon	6	2,76
Ki kare	3	1,38

Tablo 5'teki bulgulara göre, hayat boyu öğrenme alanında yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında nicel verilerin analizinde en çok Betimsel / Frekans analizi (%21,20) yapıldığı, parametrik testlerden ise en çok ANOVA (%15,21) ve t-testi (%13,82) tercih edilirken, parametrik olmayan yöntemlerden ise en çok Mann Whitney U testi (%12,44) ve Kruskal Wallis H testi (%10,60) kullanılmıştır. Hem nicel hem nitel çalışmalarda Frekans / Betimsel analiz (%21,20) kullanılırken, nitel çalışmalarda ayrıca içerik analizi de (%10,14) kullanıldığı görülmektedir.

3.7. Tezlerin yıllara göre konu dağılımına ilişkin bulgular

Çalışma kapsamında ele alınan lisansüstü tez çalışmalarındaki ilişkili anahtar kelimelerin gruplandırılması ile oluşturulan ve Tablo 3'te genel hatları ile ortaya dökülen konuların, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarının kapsadığı yıllara göre dağılımları ele alınarak 2007 – 2013 arası için Tablo 6'da ve 2014 – 2018 arası için Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 6: 2007 – 2013 yılları arasındaki lisansüstü tez çalışmalarının konu dağılımı

Konu	f	%
Avrupa Birliği Politikaları ve Avrupa Birliğinde Hayat Boyu Öğrenme	8	34,78
Dijital Teknolojiler ile İlişkili Konular	6	26,09
Kendi Kendine Öğrenme ile İlişkili Konular	3	13,04
Mesleki ve Hizmet İçi Eğitim ile İlişkili Konular	3	13,04
Yetişkin Eğitimi ile İlişkili Konular	2	8,70
Yeterlilik Kazanma ya da Yeterlilik Gelişimi ile İlişkili Konular	1	4,35

Tablo 7: 2014 – 2018 yılları arasındaki lisansüstü tez çalışmalarının konu dağılımı

Konu	f	%
Mesleki ve Hizmet İçi Eğitim ile İlişkili Konular	25	37,31
Dijital Teknolojiler ile İlişkili Konular	12	17,91
Yeterlilik Kazanma ya da Yeterlilik Gelişimi ile İlişkili Konular	12	17,91
Kendi Kendine Öğrenme ile İlişkili Konular	10	14,93
Yetişkin Eğitimi ile İlişkili Konular	8	11,94
Avrupa Birliği Politikaları ve Avrupa Birliğinde Hayat Boyu Öğrenme	0	0

Tablo 6'da yer alan verilere göre, 2007 ile 2013 yılları arasında tamamlanan lisansüstü tez çalışmalarının anahtar kelimelerinden oluşturulan konu alanı bilgilerine göre anahtar kelimeler bazında en sık bahsedilen konunun en çok çalışılan Avrupa Birliği politikaları ve hayat boyu öğrenme olduğu görülmeye rağmen 2014 ve 2018 yılları arasında tamamlanan tez çalışmalarının anahtar kelimelerinde Avrupa Birliği Politikaları ve hayat boyu öğrenmeye ilişkin çalışmalara rastlanılmamıştır. Dijital teknolojilere ilişkin konuların her iki yıl grubunda da ikinci sırada olduğu görülmeye rağmen son yıllarda dijital teknolojilerden tez çalışmalarında daha çok bahsedilmeye başlandığı söylenebilir. Bunların dışında hayat boyu öğrenme ve yeterlilikler ile ilgili konuların son yıllarda tez çalışmalarında daha çok ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların sıklıkla öğretmenler ve diğer meslek gruplarının mesleki ve hizmet içi eğitimlerinin hayat boyu öğrenmede yerine ilişkin olduğu görülmüştür.

3.8. Tezlerin yıllara göre yöntem dağılımına ilişkin bulgular

Hayat boyu öğrenme kapsamında tamamlanan tez çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerinin yıllara göre dağılımı Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Lisansüstü tez çalışmalarının yıllara göre yöntemlerinin dağılımı

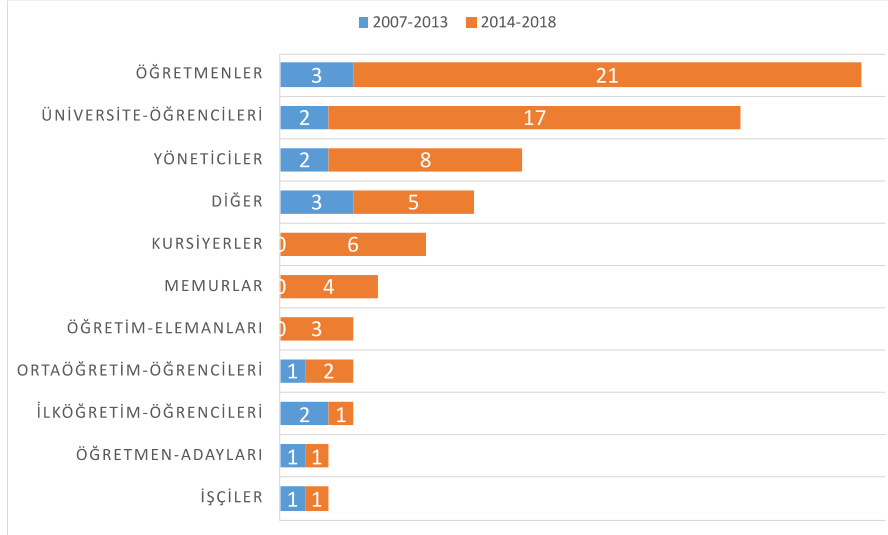
Yıllar	Yöntem	f	%
2007 – 2013 arası tez çalışmaları	Nitel	8	47,06
	Nicel	7	41,18
	Karma	2	11,76
2014 – 2018 arası tez çalışmaları	Nicel	45	71,43
	Karma	11	17,46
	Nitel	7	11,11

Tablodaki bilgiler ışığında, ilk yıl grubu olan 2007 ile 2013 yılları arasında tezlerde sıklıkla nitel araştırma yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir. Ancak son yıllara ilişkin bilgileri incelendiğinde nitel araştırma yöntemlerinin en az tercih edilen araştırma yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, nicel araştırma yöntemleri ile tasarlanan tez çalışmalarının son yıllarda çok sıklıkla yer

aldığı görülmüştür. Karma araştırma yöntemleri ile tasarlanan tez çalışmalarına 2007 ile 2013 yılları arasında az rastlanılsa da 2014 ile 2018 yılları arasında karma araştırma yöntemlerinin tez çalışmalarında daha çok yer almaya başlamıştır.

3.9. Tezlerin yıllara göre örneklem grubu dağılımına ilişkin bulgular

İncelenen lisansüstü tez çalışmalarının odağında yer alan örneklem gruplarının yıllara göre dağılımı Şekil 5'te yer alan grafikte verilmiştir.

Şekil 5: Yapılan çalışmalarda yıllara göre örneklem gruplarının dağılımı

Bu grafikte yer alan bilgilere göre, 2013 ve öncesinde tamamlanan çalışmalarda öğretmenlerin katılımcı olarak yer aldığı çalışmaların, 2014 ve sonrasında tamamlanan çalışmalara göre az olduğu görülmektedir. Kursiyer, memur ve öğretim elemanlarının 2013 ve öncesinde tamamlanan çalışmalarda katılımcı olarak yer almadığı görülmüş olup son yıllarda tamamlanan çalışmalarda yer aldıkları görülmektedir. Üniversite öğrencileri dışında belirgin olarak öğretmen adayı vurgusu geçen çalışmaların ise diğer örneklem gruplarına göre daha az sayıda olduğu görülmektedir. Genel olarak Şekil 5 incelendiğinde, son yıllarda yapılan çalışmalarda öğretmenler, üniversite öğrencileri, yöneticiler, kursiyerler, memurlar ve öğretim elemanlarının katılımcı olarak hayat boyu öğrenme kapsamındaki tez çalışmalarında sıklıkla tercih edilen örneklem grupları olduğu söylenebilmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

YÖK-Tez veri tabanında hayat boyu öğrenme konusunda yapılan lisansüstü tezler incelendiğinde ilk tezin 2007 yılında olduğu, ilk yıllarda artma ve azalmalar görülürken son yıllara doğru çalışma sayısının giderek arttığı ve çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Zamana bağlı olarak değişen ihtiyaçlar, insan profilinin yeniden şekillenmesine neden olabilmektedir. Bu insan profili için sürekli eğitim ve hayat boyu öğrenme ile birlikte kendi kendine öğrenme, bilgi okuryazarlığı, değişen koşullara uyum sağlama ve sürekli değişen bilgiyi takip edebilme becerilerine ihtiyaç duyulmaktadır (UNESCO, 2005). Bu nedenle hayat boyu öğrenme konularının günümüze kadar artarak çoğalmasının doğal bir ihtiyacın sonucu olduğu söylenebilir. Ayrıca bu durum hayat boyu öğrenmenin son yıllarda ülkemizde üzerinde çalışılmaya başlanan bir alan olduğu şeklinde yorumlanabilir. Benzer olarak Yüksel vd. (2016) makale ve tezleri incelediği araştırmasında hayat boyu öğrenme konusunda yapılan araştırmaların çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğunu ve ilk çalışmanın 2004 yılında yapıldığını elde etmiştir. Keser (2018) ise hayat boyu öğrenme konusunda tez sayısında istikrarlı bir artış olmadığı, bazı dönemlerde artıp bazı dönemlerde azaldığı bulgusuna ulaşmıştır. Bu farklılığın araştırmaya dâhil edilen tez sayısı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında özellikle onuncu kalkınma planının dönemini kapsadığı,

2014-2018 yılları arasında, diğer dönemlere nazaran hayat boyu öğrenme konusunun sıklıkla çalışılan bir konu olduğu bu çalışma kapsamında görülmüştür.

İncelenen tezlerin yöntemlerinin çoğunluğunun nicel olduğu ve veri toplama aracı olarak en fazla ölçekler kullanıldığı ve örneklemelerinin en fazla öğretmenler olduğu görülmektedir. Öğretmenlerle çalışılmasının nedenleri arasında öğretmenlerin eğitim süreçlerinin tasarlayıcısı olmaları ve hayat boyu öğrenme ortamlarındaki öğretim sorumluluğunu almaları yer alabilir. Öğretmenler hayat boyu öğrenme becerisini bireylere kazandıracak kişilerdir (Erdamar vd., 2017). Bu nedenle öğretmenlerle çalışılması alan için oldukça anlamlıdır. Çoğunlukla nicel araştırmaların kullanıldığı sonucuna benzer olarak, Yıldız (2004) ülkemizde yetişkin eğitimi alanında yapılan tezleri incelediği araştırmasında nitel yaklaşımın bir ihtiyaç olduğunu ancak sık kullanılmadığını belirtmiştir. Bir başka araştırma da ise, Yüksel vd. (2016) hayat boyu öğrenme konusunda yapılan çalışmaların çoğunlukla nicel yöntem ile gerçekleştirildiği, en çok ölçek kullandıkları, daha çok lisans düzeyi ve öğretmenlerle çalışıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Aslında hayat boyu öğrenme, öğrenmenin amaçlı ve bilinçli bir şekilde okul dışında da yaşamın her alanında devam etmesidir (Erdamar, Demirkan, Saraçoğlu ve Alpan, 2017). Bu nedenle farklı örneklem grupları ile de çalışmaların yapılması bir ihtiyaçtır.

Veri analiz yöntemleri incelendiğinde ise hem nicel hem nitel araştırmalarda kullanılan betimsel istatistikler ilk sırada yer almaktadır. Ardından nicel çalışmalarda, parametrik yöntemlerden ANOVA ve t-testi en çok kullanılırken, parametrik olmayanlarda ise Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H en çok kullanılan veri analiz yöntemi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Benzer olarak Yüksel vd. (2016) araştırmalarında bu konuda yapılan çalışmaların nitelde daha çok betimsel ve içerik analizi, nicelde daha çok frekans, ortalama, yüzde, standart sapma, t-testi ve ANOVA kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer olarak Yıldız (2004) araştırmasında yetişkin eğitimi araştırmalarında çoğunlukla betimsel analiz teknikleri kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Yıllara göre konular incelendiğinde, 2014-2018 yılları arasında ise en çok mesleki ve hizmet içi eğitim ile ilişkili konulara yer verilirken, 2007-2013 aralığında ise en çok Avrupa Birliği Politikaları ve Avrupa Birliğinde Hayat Boyu Öğrenme konularına yer verildiği görülmektedir. 2007-2013 yılları arasında Avrupa Birliği Programları arasında Hayat Boyu Öğrenme Programının yer alması bu konunun fazla çalışılmış olmasının nedeni olabilir. Yıllara göre yöntem incelenmesinde ise 2007-2013 aralığında en çok nitel yöntem, 2014-2018 yılları arasında ise en çok nicel yöntem tercih edilmiştir. Eğitim bilimleri alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarında nicel araştırma yönteminin çoğunluğu oluşturduğu yönündeki diğer araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir (Balcı ve Apaydın, 2009; Eskici ve Çayak, 2017; Karadağ, 2009). Yıllara göre örneklem grubu incelenmesinde ise son yıllarda daha çok öğretmenler ve üniversite öğrencileri ile çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine Eskici ve Çayak (2017) çalışmalarında eğitim bilimlerinde yapılan yüksek lisans tezlerde örneklem olarak en çok öğretmenlerin değerlendirildiğini belirtmektedir.

Tezlerin konuları incelendiğinde öğretmenlerin ve diğer meslek gruplarının mesleki ve hizmet içi eğitimi en fazla çalışılan konu iken ardından dijital teknolojiler konusu yer almaktadır. Bu sonuç hayat boyu öğrenmenin bireylerin mesleki gelişimi ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin mesleklerine yönelik olumlu tutum geliştirmeleri için hayat boyu öğrenme becerilerine sahip olmaları önemlidir (Ünal ve Akay, 2017). Ayrıca öğrenmenin devamlılığı anlayışına sahip hayat boyu öğrenme uygulamalarının desteklenmesi, sayıca artırılması, bilgi iletişim teknolojileriyle bütünleştirilmesi gerekmektedir (Yıldız Durak ve Şahin, 2018).

Farklı alanlarda da benzer araştırma eğilimlerinin incelendiği çalışmalar yer almaktadır. Örneğin teknoloji alanında yapılan, bu araştırma sonuçları ile benzer olarak araştırmalarda yöntem olarak daha çok nicel, örneklem olarak daha çok lisans öğrenciler, veri analiz yöntemi olarak en fazla betimsel analizler yapıldığı sonucuna ulaşan çalışmalar yer almaktadır (Durak, Cankaya, Yunkul ve Misirli, 2018; Gökteş vd., 2012; Kılıç Çakmak vd., 2015; Küçük vd., 2013). Araştırma eğilimlerinin incelendiği çalışmalar o alanda çalışılmayan, eksik kalan konuların, yöntemlerin, örneklem gruplarının ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Ayrıca hangi dönemlerde hangi konuların ilgi gördüğü, daha çok araştırıldığı ve sonuçları da incelenerek doyuma ulaşmış ulaşmadığı konularında yol gösterici olacaktır.

Günümüzde hayat boyu öğrenmenin ön planda olduğu ve bireylerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamadaki rolü düşünülerek bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırma sonuçlarından yola çıkarak birtakım önerilerde bulunulabilir. Bu çalışmada lisansüstü düzeyde hayat boyu öğrenme konusunda daha çok yüksek lisans düzeyinde çalışıldığı görülmüştür. Doktora düzeyinde de bu konuda çalışmalar yapılabilir. Yöntem olarak daha çok nicel tercih edilmiştir. Nitel ve karma yöntemlerle tasarlanan araştırmalarla hayat boyu öğrenme süreçlerini ve hayat boyu öğrenme süreçlerinde bireylerin görüşlerini de ortaya çıkarmaya yönelik bu alanda çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu araştırma sınırlılıkları neticesinde yalnızca lisansüstü tezleri içermektedir, bu nedenle benzer konulara ilişkin makalelerdeki durumlar incelenmemiştir. Benzer çerçevede, makalelere odaklanan çalışmalarla da hayat boyu öğrenme kapsamındaki makalelerin eğilimleri de analiz edebilirler. Buna ek olarak, nicel çalışmaların son yıllarda yoğun olarak ele alındığı değerlendirildiğinde bu çalışmalardan belirlenecek ortak konulardaki araştırmaların yer aldığı bir metaanaliz çalışması yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği (2021). Hayat boyu öğrenme programı. 18.02.2021 tarihinde https://www.ab.gov.tr/_46033.html adresinden erişilmiştir.
- Avrupa Komisyonu. (2007). *Key competences for lifelong learning: European reference framework*. 17.02.2021 tarihinde <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5719a044-b659-46de-b58b-606bc5b084c1> adresinden erişilmiştir.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma. Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Balcı, A. ve Apaydın, Ç. (2009). Türkiye’de eğitim yönetimi araştırmalarının durumu: Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi dergisi örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 59(15), 325-343.
- Brown, K., Larionova, V. A. ve Lally, V. (2018). Lifelong learning as a tool for the development of smart cities: Technology enhanced learning as an enabler. *R-economy*, 4(4), 133-143. doi: 10.15826/recon.2018.4.4.018
- Diker Coşkun, Y. ve Demirel, M. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), 108-120.
- Durak, G., Cankaya, S., Yunkul, E. ve Misirli, Z. A. (2018). A content analysis of dissertations in the field of educational technology: The case of Turkey. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 19(2), 128-148.
- Karadağ, E. (2009). Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelemesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87.
- Erdamar, G., Demirkan, Ö., Saraçoğlu, G. ve Alpan, G. (2017). Lise öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitsel internet kullanma öz-yeterlik inançları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 636-657.
- Eskici, M. ve Çayak, S. (2017). Eğitim bilimleri anabilim dalında yapılan yüksek lisans tezlerine genel bir bakış. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 211-226.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, O., Yıldırım, G. ve Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye’de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 177-199.
- Güçlü, M. (2019). Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme. Ankara: Pegem Akademi.
- Gündoğdu, K., Yüksel, S., Akyol, B. ve Vural, R. A. (2016). Hayat boyu öğrenme konusunda yayımlanan tez ve makalelere ilişkin bir içerik analizi: 2000-2015. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1491-1513.
- Güneş, F. ve Deveci, T. (2020). *Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kalkınma Planları (2021). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari>
- Keser, N. (2018). *Hayat boyu öğrenmeye ilişkin araştırmaların sosyal ağ analizi ile incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Kılıç Çakmak, E. K., Özüdoğru, G., Bozkurt, Ş. B., Ülker, Ü., Ünsal, N. Ö., Boz, K., ... ve Bahadır, H. (2016). 2014 Yılında eğitim teknolojileri alanındaki yayımlanan makalelerin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 6(1), 80-108.

- Küçük, S., Yılmaz, R. M., Aydemir, M., Baydaş, Ö. ve Göktaş, Y. (2013). Öğretim teknolojileri araştırmalarındaki yönetsel eğilimler. K. Çağıltay ve Y. Göktaş (Ed). Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler (261-277) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Laal, M. (2013). Lifelong learning and technology. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 83, 980-984.
- Samancı, O. ve Ocakçı, E. (2017). Hayat boyu öğrenme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 711-722.
- Taşçı, G. ve Titrek, O. (2020). Evaluation of lifelong learning centers in higher education: A sustainable leadership perspective. *Sustainability*, 12(22), 1-18.
- UNESCO, (2005). Perspectives on distance education: Lifelong learning and distance higher education. McIntosh C. (Ed). Paris: UNESCO Publishing. 17.02.2021 tarihinde <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001412/141218e.pdf> adresinden erişildi.
- Ünal, K. ve Akay, C. (2017). Öğretmenlik mesleği ve yaşam boyu öğrenme: öğretmen adayları penceresinden. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 821-838.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1993). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız Durak, H. ve Şahin, Z. (2018). Kodlama eğitiminin öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliliklerinin geliştirmesine katkısının incelenmesi. *Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi*, 2(2), 55-67.
- Yıldız, A. (2004). Türkiye'deki yetişkin eğitimi araştırmalarına toplu bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 78-97.
- Yüksel, S., Gündoğdu, K., Akyol, B. ve Akar Vural, R. (2016). Hayat boyu öğrenme konusunda yayımlanan tez ve makalelere ilişkin bir içerik analizi: 2000-2015. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1491-1513.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The purpose of this study is to examine the theses prepared about lifelong learning in Turkey using content analysis. By using the content analysis, the articles are handled and analyzed from many aspects such as subject, method, sample, data collection tool and analysis, giving the opportunity to examine the field from a holistic perspective (Kılıç Çakmak et al., 2015). In this research, the current research trends and the aspects that are missing and not clarified in lifelong learning are revealed. Thus, it will be a guide for those who desire to research about lifelong learning, educational institutions and practitioners. This research is thought to contribute to the literature from these aspects. Hence, the problem of the research may be expressed as follows: "How is the distribution of the theses prepared about lifelong learning in Turkey in terms of several variables?" The sub-problems in line with this research problem are as follows: How is the distribution of the subject, sample group and method by the year, subject, method, sample, data collection tool and data analysis method in the theses about the lifelong learning?

Methodology

The document analysis model, one of the qualitative research methods, was used in the research. Document analysis is the process of analyzing written materials that contain information about the phenomenon or facts intended for research (Yıldırım and Şimşek, 2011). The gathered data were analyzed by the content analysis method. The scope of the research is limited to the postgraduate studies that include "lifelong learning" expression in the YÖK-Thesis database. As a result of review with these search parameters, 80 theses that were accessible had been included in the scope of this research. Research data were obtained by the document scanning. The data obtained from the studies examined were entered in an Excel file. The Excel file consisted of the year, title, keyword, type, method, sample group, sample number, data collection tool and data analysis method of the theses. The data were analyzed by the content analysis using Maxqda software. Frequency, percentage values, tables and graphs were created from the data sets containing information on the theses.

Findings

In the scope of the research, 80 theses, which were completed between 2007 and 2018 and included the words "lifelong learning", had been reached in the YÖK-Thesis database. 17 theses were conducted between the years 2007 and 2013, and 63 between the years 2014 and 2018. While examining the subjects of the theses, the keywords that had the same meaning had been grouped, and the subjects had been created. The most studied subject was the vocational and in-service training (21.54%). 65% of the theses on the lifelong learning were designed using the quantitative research methods, whereas 18.75% were designed using qualitative research methods. It was seen that the theses in the remaining 16.25% were designed with mixed methods. It was seen that mostly the teachers (28.92%) participated in the studies. In the studies designed with quantitative research methods, the scales were used as the data collection tools (82.69%), whereas the documents were used in the studies designed with qualitative research methods (66.67%), and in studies designed with mixed methods, the studies in which quantitative data were collected through scales and the qualitative data were collected through interviews constitute 53.85%. It was seen that the descriptive/frequency analysis (21.20%) was used mostly in the analysis of the quantitative data. European Union policies and lifelong learning in the European Union was the most studied subject in the theses completed between 2007 and 2013, and the vocational and in-service training between 2014 and 2018. Qualitative research methods were mostly preferred while designing the studies completed between 2007 and 2013 while the quantitative research methods were seen to be mostly preferred in the studies completed between 2014 and 2018. It was seen that in recent years, the teachers, university students, administrators, trainees were the preferred participants.

Conclusion and Discussion

When the theses on lifelong learning in the YOK-thesis database were examined, it had been seen that the first thesis study was conducted in 2007, the number of studies had been gradually increased in recent years, and the majority of them was at the master's theses. Yüksel et al. (2016) stated in 19 articles and 10 theses on lifelong learning conducted in our country between 2000 and 2015 that the majority of the studies on this subject were master's theses and that the first study was done in 2004. In another study, Keser (2018) examined 47 master's theses related to the lifelong learning between 2007 and 2017 in the national thesis center database using a social network analysis. It had been stated that there is no steady increase in the number of theses over the years, and this number has increased or decreased during certain periods.

It was seen that the majority of the methods of the theses examined in this study were quantitative, the scales were mostly used as the data collection tool, the samples were mostly teachers and then the university students, and that the data analysis method was mostly descriptive statistics. Similarly, Yüksel et al. (2016) concluded that the studies on this subject were mostly carried out by a quantitative method, the scales were used mostly, the undergraduate and teachers were the preferred participants, and the descriptive analyzes were mostly conducted.

Vocational and in-service training and digital technologies were observed to be the most studied subjects in the subject area analysis conducted by grouping theses according to the keywords. Yıldız Durak and Şahin (2018) had stated that the lifelong learning practices with an understanding of continuity of learning should be supported, be increased in number and be integrated with information and communication technologies.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CLASSROOM MANAGEMENT AND LEARNING: A SYSTEMATIC REVIEW

Araştırma Makalesi / Research Article

Mercan Küçükakın, P. & Göloğlu Demir, C. (2021). The Relationship Between Classroom Management And Students' Learning: A Systematic Review. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 843-861.

Geliş Tarihi: 10.03.2021

Kabul Tarihi: 31.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Öğr. Gör. Dr. Pınar MERCAN KÜÇÜKAKIN
Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu
mercan.pinar@hotmail.com
ORCID No: 0000-0002-6966-0555

Dr. Öğr. Üyesi Cennet GÖLOĞLU DEMİR
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
gologlu.cennet@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8770-6107

ABSTRACT

In the contemporary classrooms, teachers need to facilitate productive learning environments in which students can develop necessary skills and competencies to thrive in the 21st century. Establishing a productive and positive learning environment is a challenging task for the teachers as there are various factors affecting actual classroom activities that may result in effective or ineffective teaching (Hardin, 2011; Weinstein & Novodvorsky, 2015). How effectively the students learn and improve their skills and how well they behave are affected by a teacher's ability to manage different aspects of the classroom (Oyinloye, 2010). Within this framework, the main purpose of the present study was to synthesize the qualitative research studies on classroom management conducted between 2009 and 2019. It was also aimed to investigate the relationship between classroom management and students' learning by examining the current perspectives and practices of classroom management. In order to synthesize the qualitative data on classroom management and to generate common themes with respect to learning and classroom management, content analysis of main findings of the analyzed studies was carried out. The synthesis of the reviewed studies indicated that different dimensions of classroom management and learning were studied extensively in relation to four themes: "positive learning environment", "physical environment in the classrooms", "management of learning tasks and instructional activities", and "motivation and academic engagement". A synthesis of current perspectives and practices of classroom management in the literature may contribute to provide solutions for the educational/learning problems, if any, stemming from ineffective classroom management implementations. Our findings might also provide teachers with practical insights to improve the quality of teaching and learning in their classrooms.

Keywords: Classroom Management, Positive Learning Environment, Instructional Activities, Motivation, Academic Engagement.

ÖZ

Çağdaş sınıflarda öğretmenler, öğrencilerin 21. yüzyılda başarılı olabilmeleri için gerekli beceri ve yetkinlikleri kazanmalarına olanak sağlayacak verimli öğrenme ortamı oluşturabilmelidir. Sınıfta verimli ve olumlu bir öğrenme ortamı oluşturabilmek öğretmenler için zorlu bir görevdir çünkü gerçek sınıf ortamında öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyen çeşitli faktörler vardır (Hardin, 2011; Weinstein & Novodvorsky, 2015). Öğrencilerin ne kadar etkili öğrendiklerini, becerilerini ne kadar iyi geliştirdiklerini ve sınıfta ne kadar iyi davranış sergilediklerini belirleyen en önemli faktörler arasında öğretmenin sınıf yönetimi becerileri yer almaktadır (Oyinloye, 2010). Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı, 2009-2019 yılları arasında sınıf yönetimi konusunda yapılan nitel çalışmalarını sistematik bir şekilde değerlendirmektir. Ayrıca, sınıf yönetimi ile öğrencilerin öğrenmesi arasındaki ilişkinin, sınıf yönetimine dair güncel bakış açıları ve uygulamaları incelenerek araştırılması amaçlanmıştır. Sınıf yönetimi ile ilgili nitel verilerin sistematik bir şekilde sentezlenmesi ve öğrenme ve sınıf yönetimi ile ilgili ortak temaların oluşturulması amacıyla incelenen araştırmaların ana bulgularının içerik analizi yapılmıştır. Yapılan sistematik değerlendirmenin sonuçları sınıf yönetimi ve öğrenmenin dört ana tema çerçevesinde incelendiğini göstermiştir: "olumlu öğrenme ortamı", "sınıfın fiziksel ortamı", "öğrenme görevlerinin ve öğretim etkinliklerinin yönetimi" ve "motivasyon ve akademik katılım".

Alanyazındaki sınıf yönetimi ile ilgili güncel bakış açıları ve uygulamalarının bir sentez çalışmasının yapılması, etkisiz sınıf yönetimi uygulamalarından kaynaklanan eğitim/öğrenme sorunlarına çözüm getirilmesine katkı sağlayabilir. Araştırmanın sonuçları öğretmenlere sınıf uygulamalarını şekillendirecek ve eğitim öğretim faaliyetlerinin kalitesini arttıracak fikirler verebilir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Yönetimi, Olumlu Öğrenme Ortamı, Öğretim Faaliyetleri, Motivasyon, Akademik Katılım

1. INTRODUCTION

In the contemporary classrooms, teachers need to facilitate productive learning environments in which students can develop necessary skills and competencies to thrive in the 21st century. How effectively the children learn and how well they behave are affected by a teacher's ability to manage different aspects of classroom (Oyinloye, 2010). A well-managed classroom enables the teachers to build good relationships with their students as well as to maintain a better instruction and organization in the classroom. Classroom management covers whole spectrum of management tasks carried out by a teacher. The teacher's effectiveness in classroom management and instruction lies in his/her ability to maximize the time spent on academic activities such as participating in the lessons and working on assignments and minimizing the time spent on non-academic or less academic activities like waiting for the activities to start, transitions between activities, sitting without anything to do or engaging in misconduct (Weinstein & Novodvorsky, 2015). Even if it is possible learn the components of effective classroom management and instruction, creating an effective teaching and learning climate in real classroom environment is a challenging task for the teachers as there are various factors affecting classroom activities that may result in effective or ineffective teaching (Hardin, 2011; Weinstein & Novodvorsky, 2015).

The educators have encountered an increase in the undesired student behavior due to the enrichment of the stimuli in the learning-teaching environment, and the transformations of needs, interests and expectations of the individuals as a result of social and educational changes (Demir, 2009). The new role of the teacher in the 21st century classroom requires changes in teachers' classroom management approach. In order to manage classroom activities and to meet individuals' needs simultaneously in the classroom, a teacher needs to be knowledgeable in diverse areas. The teacher needs to have the competence to create the setting, decorate the room, develop rules and communicate those rules to pupils, speak to children and listen to their responses and to put routines in place. Moreover, teacher is responsible for giving pupils the deserved attention even if it is apparently difficult to do so, given that varying needs of different students arise at the same time in the same class. The teacher's ability to perform the required skills will determine the achievement and behavior of students (Khan, Khan & Majoka, 2011; Oyinloye, 2010).

The undesired student behavior which hinders the flow of the lesson and spoils the learning-teaching environment is an indicator of an important problem in classroom management. For many teachers, problematic behaviors of students is one of the most crucial threats for education and learning as it causes a significant waste of time and has an adverse effect on learning process. A teacher with good classroom management skills needs to have developed not only the skills to elicit students' cooperation in minimizing misconduct and the skills to intervene effectively in the case of a misconduct, but also the skills to ensure that academic activities are taking place more or less continuously and that management system in the classroom is set up in such a way to maximize student participation in these activities. For this reason, any classroom management procedure needs to be made during and in between the completion of classroom activities in a way that supports the continuity and effectiveness of these activities, which means that the activities themselves must be planned and implemented effectively during the lesson. Effective management interventions enhance students' engagement in academic activities, while not disrupting the flow of the activities themselves (Manning & Butcher, 2003; Walters & Frei, 2007).

1.1. Theoretical Framework and Related Research Studies

To Martin and Sugarman (1993, p.9) "classroom management refers to those activities of teachers that create positive classroom climate in which effective teaching and learning can occur." According to Evertson and Weinstein (2006) classroom management had two purposes (1) the

development of an orderly environment so that academic learning can take place and (2) the promotion of students' social-emotional learning. Teacher management of pupil behavior should be distinguished from teacher control or management of learning task. Management of learning tasks refers to the practices like selection of learning activities and materials and evaluation of performance. It deals with the degree of students' freedom and responsibility for self-directed learning in contrast to teacher-oriented learning (Weinstein & Novodvorsky, 2015).

The terms classroom management and discipline are often used interchangeably, but they have different meanings. Discipline is related with the structures and rules for student behavior and ensuring that students obey the rules. While discipline is an agent that shapes, corrects and inspires appropriate behavior, classroom management is an umbrella term which refers to teacher's capability and effort of handling a range of activities in the classroom such as learning, social interaction and student behavior. In other words, discipline is just a single aspect of classroom management, which is a broader concept (Martin & Yin, 1997; Oyinloye, 2010). Martin & Baldwin (1992) defines classroom management as a multidimensional procedure comprising three broad components; person, instruction and discipline. Teachers' belief about students constitutes the person dimension while instructional dimension includes the activities which result in learning such as performing classroom routines, physical arrangement and time management. On the other hand, discipline dimension incorporates teachers' actions aimed at setting and enforcing standards for students' behaviors.

1.2. Classroom Management Approaches

Understanding teachers' perceptions regarding classroom management stands to be an important issue as teachers have divergent beliefs concerning classroom management which influence the effectiveness of instruction. In the same way, there is a strong link between teachers' attitudes and beliefs towards classroom management and their classroom management implementations (Oyinloye, 2010). Glickman and Tamashiro (1980) put forward a framework to give an explanation about teacher beliefs concerning classroom management in terms of three approaches, i.e., *interventionist*, *non-interventionist*, and *interactionalist*. According to this model, interventionist approach is based on the assumption that human development is influenced by external environment (people and facilities) which justifies teachers' complete control (Martin & Baldwin, 1992; Walfgang & Glickman, 1980 as cited in Djigic & Stajiljkovic, 2011). Interventionists hold the view that teacher-generated rewards and punishments are the driving forces behind learning the appropriate ways of behavior. This suggests a high level of teacher control over classroom activities and procedures.

On the other hand, non-interventionists believe that a person needs to express and accomplish his unique needs and the teacher should have minimal control (Martin & Baldwin, 1992; Walfgang & Glickman, 1980 as cited in Djigic & Stajiljkovic, 2011). According to this approach, students possess an inner drive that needs to reflect itself in the real world. For this reason, the students should be given the freedom to exercise significant impact on the classroom procedures and teachers should be less active in adjusting their behaviors (Glickman & Tamashiro, 1980). As far as the interactionalists are concerned, students acquire the appropriate ways of behaviors by interacting with the outside world of people and objects. Thus, students and teachers should have an equal say in setting the grounds for classroom management (Glickman & Tamashiro, 1980).

1.3. Research Studies on Classroom Management

The research studies on different dimensions of classroom management revealed that an effective classroom management results in effective instruction and higher student achievement in particular (Freiberg, Huzinece & Templeton, 2009; Martin & Baldwin, 1992). The studies on classroom management examine teachers' perceptions regarding different dimensions of classroom management with respect to certain variables such as gender, experience and achievement level of students. Foxworthy (2006) found out that teachers' beliefs regarding classroom management changed as they gained more insights and knowledge through experience. Martin and Baldwin (1992) and Laut (1999) found out that experienced teachers were less authoritarian in terms of their classroom management approaches. Martin, Yin and Mayall's study (2006) revealed significant differences with respect to experience and gender. While experienced teachers scored significantly more controlling than less experienced teachers, females scored more interventionist than males. On the other hand, Khan, Khan, and Majoka (2011) investigated the gender differences in classroom management strategies adopted by

secondary school teachers. This study revealed that male teachers were more authoritarian compared to female teachers. Moreover, female teachers had more serious problems in managing their classrooms as compared to male teachers.

There are also many studies which examine dimensions of classroom management in relation with different variables such as academic achievement, inclusive pedagogic strategies and effective learning environment. In his study which investigated the teachers' classroom strategies for inclusion, Kurawa (2010) analyzed classroom management implementations of teachers as a part of inclusive pedagogic strategies. This study revealed that teachers shared the responsibility for classroom management with the students in order to inculcate a sense of belonging and self-discipline in students. Moreover, Freiberg, Huzinec and Templeton (2009) examined the achievement effects of a prosocial classrooms and instructional management program-Consistency Management and Cooperative Discipline (CMCD). The study indicated that involving students in meaningful ways in management of their classrooms, a central point of CMCD, yielded to student achievement. Discipline and more learning time were found to have improved the conditions that lead to greater learning outcomes.

Classroom management, which increases teacher effectiveness, is an important part of teacher training programs. Teacher candidates' perceptions and practices of classroom management are mostly shaped through classroom management courses. The reviewed studies revealed different findings regarding the impact of teaching methods and instructional strategies applied in classroom management courses. In their research study, Akar and Yildirim (2009) examined the conceptual change in teacher candidates' perceptions in constructivist learning environment in a classroom management course. The study showed that there was a move from control-oriented images towards learning-oriented images in teacher candidates' understanding of classroom management thanks to constructivist learning process. As an alternative model of teaching about classroom management, Brocato (2009) investigated student teachers' views of studio-based learning. Its effectiveness for person-centeredness and for fostering better thinking about classroom management was also explored. The study revealed that the use of a propose-critique-iterate process helped create a better, more person-centered teaching in terms of classroom management, and thus, lead to a better an improved understanding of classroom management (Brocato, 2009). Lastly, Mader (2009) examined the perceptions of his students regarding removal of instructor grading in a classroom management course. The study demonstrated that upon removal of instructor grading in a graduate course, the teachers attained, in classroom management terms, a new vision of the connection between good teaching, good learning, and good management. Many promised to substitute their use of external incentives with instruments that aim at more meaningful instruction. Being authentically involved in their own learning of classroom management without any concerns for the final grades, learners' interest in the topic was enhanced. In regard to struggles, while some students reported their weakness in setting personal goals for learning, some others stated that they experienced difficulties in deciding if they really deserved the grade they would give themselves. The follow-up study revealed that the experience altered teachers' prior assumptions in a positive way, improved their practices in classroom management, and had a positive effect on their overall professional growth.

Definitions of classroom management in the literature emphasized the relationship between classroom management and students' learning and academic achievement. Prior studies also revealed the ways classroom management affected students' learning. Informed by previous research, our study addresses the need for a study which examines the relationship between classroom management and students' learning through a systematic analysis of qualitative research studies so far lacking in the literature. A synthesis of current perspectives and practices of classroom management in the literature may contribute to provide solutions for the educational/learning problems, if any, stemming from ineffective classroom management implementations. Our findings might also provide teachers with practical insights to improve the quality of teaching and learning in their classrooms. Within this context, the main purpose of the present study was to synthesize the research studies on classroom management conducted between 2009 and 2019. It was also aimed to investigate the relationship between classroom management and students' learning by examining qualitative findings revealed by research studies published in the last decade.

This systematic review aimed to answer the following questions:

- 1) What kinds of common themes emerge in the findings of the reviewed studies?

- 2) What are the main findings of reviewed studies with respect to classroom management and students' learning?

2. METHOD

According to Bearman et. al (2012), systematic review is a valuable methodology which enables researchers to have an access to a quality synthesis of research and provides meaningful implications for policy and practice. A systematic review process necessitates a detailed analysis and comparison of research studies following explicit criteria. In this paper, research studies on classroom management were analyzed to examine the relationship between classroom management and learning. The research was carried out through Internet databases. All education databases of EBSCOHOST service were searched through METUnique Search. To make the results more compatible with the purposes of the present study, the research was narrowed down via using specific keywords. Descriptors used and the number of the studies found, were as follows: "Classroom management/in the title" and "learning/ subject term": 253; "Classroom management/in the title" and "motivation/subject term": 54; "Classroom management/in the title" and "misbehavior/subject term":6. As it was seen that initial search did not include some studies potentially important for the present study, searches were expanded by using new key words: "qualitative/ all text" and "Classroom management/ in the title" and a total of 302 studies were found.

After completing the initial search, retrieved studies were listed and duplications were removed. Upon the process of categorization based on the scope of the study, 21 studies were chosen for the present analysis (See Appendix A for detailed information about reviewed studies). In summary, selection of the studies to be included in the present systematic review was conducted based on the following criteria:

Inclusion Criteria

- Studies published between 2009-2019 were included
- Studies published in peer-reviewed journals were included.
- Studies carried out at K-12 level were included.
- Case studies, action research and design based research studies providing qualitative data were included.
- Studies investigating classroom management practices of student teachers in real classroom environment were included.

Exclusion Criteria

- Survey studies were excluded.
- Any review studies were excluded
- Studies whose full-texts were not accessible were excluded.
- Any studies carried out at tertiary level were excluded.
- Any studies carried out at private courses were excluded.
- Any studies conducted in online and filliped classrooms were excluded.
- As the focus of this study was to examine the relationship between classroom management and learning, the studies which did not provide data regarding students' learning were excluded.
- Studies whose language was other than English and/or Turkish were excluded.
- Studies conducted in classroom management course offered to student teachers were excluded.

In order to synthesize the qualitative data on classroom management and to generate common themes with respect to learning and classroom management, content analysis of main findings of the analyzed studies was carried out. At the first stages, learning related findings were highlighted and categorized by the researchers. For an effective and reliable data analysis, content of each paper was studied several times and findings concerning students' learning were extracted, interpreted and

classified into thematic categories individually by the two authors. Comparison of these categories and themes between the first and second authors resulted in over 90% agreement. Findings are presented in the generated thematic categories.

3. FINDINGS

The synthesis of the reviewed studies indicated that different dimensions of classroom management and learning were studied extensively in relation to four themes “positive learning environment”, “physical environment in the classrooms”, “management of learning tasks and instructional activities”, and “motivation and academic engagement”.

3.1. Positive Learning Environment

A teacher may not be able to teach successfully unless she/he creates and maintains a well-structured, productive and positive learning environment (Weinstein & Novodvorsky, 2015). Establishing and maintaining positive learning environment was illustrated as an important dimension of classroom management in the reviewed studies. In their research study Paliç & Keleş (2011) investigated the perceptions of primary and secondary school teachers regarding classroom management. Their study revealed that teachers working at both levels were mainly concerned about positive climate in the classroom. They emphasized the role of caring about students, and maintaining good communication with students for classroom management. Moreover, primary school teachers pointed out the importance of giving emphasis on the ‘student’s personal development’ while the secondary school teachers mentioned concepts of ‘avoiding negative criticism’ and ‘calling the students with their names’ (Paliç & Keleş, 2011). In a parallel way, Ersozlu and Cayci (2016) found that when the teacher lacks effective communication skills, students’ academic achievement levels decrease.

Effective teaching and learning take place in a well-managed and positive learning environment which is maintained by classroom management activities of teachers (Manning & Butcher, 2003). Research studies analyzed for this review also revealed similar findings concerning the effect of positive learning environment on learning (Arın, Kızılaslan Tunçer & Demir, 2017; Kubat & Dedeşali, 2018). In a study conducted by Baker, Gentry and Larmer (2016), novice teachers who participated professional development sessions on classroom management stated that they benefited from strategies for establishing relationship with students as creating a positive environment helped their students become better learners.

Kubat and Dedeşali (2018) investigated perceptions of Science teachers regarding classroom management. They found out that effective classroom management was associated with creating a welcoming and democratic classroom environment, and establishing rapport with students. Participating teachers emphasized the importance of having positive attitudes towards students and they highlighted importance of “smiling” and “calling the students with their names. Similarly, Arın, Kızılaslan Tunçer and Demir (2017) found out that teachers perceived having effective communication skills and creating a positive climate in the classrooms based on mutual respect between students and teachers as important classroom management skills.

Reviewed studies also revealed that establishing relationship is challenging for the teachers because of diverging reasons and they need support to improve their skills to create a positive climate in their classrooms. Akın, Yıldırım and Goodwin (2016) investigated Turkish elementary teachers’ perceptions of classroom management and classroom management problems they experienced. They found out that teachers characterized classroom management by collaborative activities in which students are involved in decision making and assigned responsibilities. The positive conception of classroom management was associated with creating a caring and respectful classroom environment and a sense of belonging. It was found out that teachers adjusted their classroom management orientations towards constructivism and made use of classroom management practices to create a caring and democratic learning environment and to establish relationships with students based on love and trust. However, it was challenging to establish relationship for the teachers because of the fights and complaints of students, jealousy among students for teacher’s care, and difficulty in ensuring an equal distance in relationships with all students.

Similarly, in their study Lew and Nelson (2016) examined classroom management practices of novice teachers. Their research study revealed that even if they perceived themselves competent in classroom management, novice teachers are in need of professional support to implement principles

and strategies to establish relationships and build a community of learners who respect each other. The findings of the same study highlighted a gap between teacher education curriculum and real school practices. Majority of the participant stated that teacher education program enabled them to learn basic principles of classroom management. However, they expressed that they needed higher number of hands-on, micro-teaching opportunities to put the strategies and skills they had learned into practice in actual classroom settings.

The discrepancy between teacher education programs and real classroom practices was highlighted by another study conducted by Hildenbrand and Arndt (2016). They investigated classroom management practices of student teachers who completed certification in elementary and special education. Their research indicated that mismatch between education philosophies of student teachers which were shaped at teacher education programs and school wide education philosophies created difficulties for the student teachers while implementing positive classroom management strategies. Namely, being educated about the best practices in management and observing poor strategies being implemented was challenging for the student teachers. There was a mismatch between proactive, positive, student-centered classroom management strategies they had learned at teacher education programs and the reactive, punitive and teacher-centered strategies they observed in real classrooms.

3.2. Physical Environment in the Classrooms

Physical environment in classrooms is integral component of classroom management as it affects how teachers and students think, feel and behave and impact student engagement and learning process. Creating a comfortable pleasant physical environment shows the learners that the teacher cares and respects them (Weinstein & Novodvorsky, 2015). The reviews studies revealed important findings with respect to impact of physical environment on students' learning process. Akar et. al (2010) carried out a research on teachers' classroom management approaches and experiences and discovered that improper physical environment in the classroom interfered with the effective use of materials in students centered activities. On the other hand, Broome's case study (2013) revealed that group seating facilitated peer assistance and collaboration during studio production and cleanup sessions in the new art room designed for effective learning. Social contact and interaction were also reinforced by empty spaces and circulated seating arrangement in the classroom. Similarly, in Poon, Tan and Tan's study (2009), seating arrangement, having fairly equal number of boys and girls at each table was found to decrease off-task behaviors.

Modifying the classrooms and designing new learning environments contributed to student learning by increasing academic engagement and psychological well-being and by decreasing disruptive behavior (Broome, 2013; Guardino & Fullerton, 2010; Kubat & Dedeali, 2018). Guardino and Fullerton (2010) carried out a case study to explore the effect of modifications in classroom environment on academic engagement and disruptive behavior in an inclusive classroom. Their study indicated that academic engagement and classroom behavior were positively influenced by the modifications in the classroom environment such as changing the seating arrangement, creating group space, creating clear pathways in areas of high congestion, adding plants and inspirational posters, providing chair bags to hold supplies needed for academic and sponge activities and study carrels for each student. Broome (2013) also found out that creating a psychologically pleasing classroom was enabled by designing inviting and comforting classroom environment through using materials with softness and color and the provision of natural light, transparency and elements of nature. Similarly, Akin, Yıldırım and Goodwin (2013) found out that adjustments and regulations teachers applied to make the physical environment more orderly, clean and comfortable helped students become academically more engaged and affected classroom management positively. Lastly, Hildenbrand and Arndt's study (2016) indicated that student teachers were reluctant to make environmental changes to improve the learning environment even if they were aware that small touches to classroom décor was needed. Realizing that classroom management strategies they had learned in teacher education program were in contrast with classroom realities was a real challenge for student teachers.

3.3. Management of Learning Tasks and Instructional Activities

Management of learning tasks and instructional activities which refer to teachers' ability to maximize academic engagement and minimize the time spent on non-academic or less academic activities is another determinant of effective classroom management (Brophy, 1988). Oyinloye (2010)

asserted that teachers believed that effective teaching and learning took place in well managed classroom and they needed to employ different instructional methods engaging the low achievers in the activities and meeting their diverging needs. Instructional management keep the students focused on learning tasks and minimize behavior problems. Teachers who demonstrate effective instructional behaviors keep the students focused on learning task and minimize behavior problems. Reviewed studies also indicated that effective instructional management is a good preventive strategy and resulted in better-behaved students (Manning & Butcher, 2003).

The reviews studies presented management of learning tasks and instructional activities as an important dimension of classroom management. In Lew and Nelson's study (2016), participating teachers emphasized the relationship between classroom management and instructional planning and the importance of keeping students on task for an effective classroom management. Similarly, Merç and Subaşı (2015) found out that ineffective instructional behaviors of the teachers such as implementing poor teaching methods and using insufficient and inadequate materials created classroom management problems. In another study by Akan and Basar (2013), effective implementation of instructional activities which increased participation and reinforced collaboration among students helped the teacher with classroom management.

In this context, Poon, Tan and Tan (2009) carried out an action research to examine useful strategies employed by a sixth grade teacher in managing her inquiry based classroom. In their study, it was shown that use of hands-on, minds-on activities engaged learners as they were both enjoyable and challenging making students think and find solutions on their own. With the help of group-based activities the participating teacher could manage to prepare the equipment and materials for students to use in their investigations in an easier way. In this study, organizing resources for discovery activities was found effective in hindering off-task behaviors of students. An important result regarding off-task behavior was revealed by Vors and Gal-Petitfaux's study (2015) which investigated academic learning time in physical education and classroom management strategies of teachers working in a compensatory education setting. Their study revealed that learning activity may consist of inseparable on-task and off-task behavior. When their occasional off-task behaviors are not tolerated, "difficult" students have conflict with the teacher

3.4. Motivation and Academic Engagement

Another important principle of classroom management is that learners' motivation to learn increases in well-managed learning environments. Effective classroom management strategies enhance academic engagement and reduces problem behaviors in the classrooms (Webster-Stratton et. al, 2011; Kunter, Baumert & Köller, 2007). Motivation as a key to classroom management was also highlighted in the reviewed studies. To start with, in a study conducted by Akar et. al (2010) showed that classroom rules and routines hindered misbehaviors and maximized learning opportunities. Similarly, teachers utilized activities to know children personally and made plans to arouse curiosity for the subject matter in order to enhance effective learning and to motivate students. On the other hand, Demir (2009) found out teachers could not attract the attention of the learners or motive them as they did not adapt their classroom teaching to facilitate the classroom management and to form an effective classroom atmosphere.

Reviewed studies also indicated that moderate levels of classroom management results in positive classroom outcomes and increased academic engagement. Collier Meek, et al., (2019) evaluated the effects of teachers' implementation of best classroom management strategies on class-wide academic engagement. Findings of their study suggested that positive classroom management strategies that the teachers implemented increased learners' academic engagement. More specifically, "references to schedules and routines" and "behavior specific praise" increased academic engagement while "error corrections" were found to decrease academic engagement. Practices of the teachers which lead to autonomy and full engagement of the learners impact the classroom management practices to a great extent. Akin, Yıldırım and Goodwin (2013) also found out that instructional planning and implementation of classroom activities promoting student centeredness, active involvement and collaboration among student increased students' engagement and it became easier to manage the classroom. In this context, Mader (2009) examined the role of self-grading to remove external incentives and to increase intrinsic motivation in a classroom management course. The study indicated

that the removal of instructor's grading influenced learning and management in a positive way by creating a meaningful learning environment. Students expressed that self-grading enabled them to see their weaknesses in setting personal goals for learning and to question their roles as learners. Being involved in their learning process authentically, students' motivation and engagement were increased and their interest for the lessons was enhanced. Similarly, Poon, Tan and Tan (2009) discovered that use of reflection during learning process enabled the students to build shared values in the classroom and also increased the motivation to cooperate with the teachers. Thus, students regulated their behaviors and warned one another in case of disruptive and off-task behaviors.

Bosch (2006) pointed out that classroom management is not a condition but a process. Namely, teachers need to modify classroom management skills and strategies in alignment with changing needs of their students. In this context, use of technology in classrooms brings divergent challenges to the learning environments which necessitates the application of different classroom management strategies and methods to enhance motivation and engagement of the learners. The use of technology is linked to classroom management and students' motivation to learn in the reviewed studies (Boyaçlı, 2010; Erdoğan et. al, 2010). Boyacı (2010) examined the perceptions of pre-service teachers regarding web-based classroom management. Student teachers expressed that classroom management in web-based classroom brought an extra workload and its effectiveness was associated with teachers' roles. In web-based classroom settings, teachers were considered as guides or mentors with competency on technological issues, subject area knowledge, interaction skills and motivational skills. Moreover, student teacher thought web-based instruction was motivating for the learners because its flexibility in terms of time and place. Similarly, Erdoğan et. al (2010), investigated classroom management and discipline problems that Information Technology lessons teachers faced and aimed to find out underlying reasons and possible solutions to these problems. Their research study revealed that participants thought that increasing engagement of learners would provide solutions for the classroom management and discipline problems in Information Technology lessons. For this aim, teachers were proposed to improve their pedagogical and subject area knowledge and use activities to facilitate motivation. To hinder undesirable internet surfing during the lessons the use software programs was recommended. Similarly, involving students in the process of setting the classroom rules was another solution offered by the participants.

4. CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS

This review aimed to synthesize the research studies carried out on classroom management in the last ten years to investigate the relationship between classroom management and learning. To this end, the present study provided a general picture of the contemporary views and practices of classroom management by presenting a synthesis of the current studies in the field. After qualitative synthesis of review data, we have extracted four major themes about classroom management: "positive learning environment", "physical environment in the classrooms", "management of learning tasks and instructional activities", and "motivation and academic engagement". We presented our conclusions and related recommendations in line with the emerged themes:

(1) Review of the studies concerning classroom management revealed common themes which provide implications for improving teaching and learning in the classrooms. In relation to positive learning environment, the analysis revealed that classroom management was mostly associated with the creation of a positive learning environment. Well-managed, positive learning environments resulted in effective teaching and learning while effective learning environments lead to both student engagement and acquisition of desired behaviors. Previous research also revealed that the positive learning environment ensured students involved as active participants of teaching and learning process (Djigic & Stajiljkovic, 2011), enabled students to improve their learning skills efficiently (Saeed, 2009) and contributed to acquisition of desired behaviors (Garrett, 2008; Yıldırım & Dönmez, 2008). Therefore, it can be suggested that practitioners improve their skills and strategies to ensure effective learning environments in their classrooms which minimize the classroom management problems and maximize learning opportunities. For this reason, while setting the classroom rules and routines, teachers need to pay attention to the contextual characteristics such as learner differences and background, classroom social climate, inclusive pedagogies, and cultural features of their own local context. In this way, it becomes possible to employ the most appropriate strategies and methods creating positive and productive learning environments in their classrooms. Lastly, existence of disparities between teacher

education and real classroom practices was an outstanding result of this research. In this sense, teacher education programs should equip student teachers with sound knowledge and necessary skills about how to create a positive learning environment in their classrooms as it was found one of the factors interfering novice teachers' classroom management.

(2) As for the physical environment, it was revealed that students' learning process and their behaviors were also shaped by the physical environment in the classroom. The studies indicated that designs and physical features of the classrooms influenced learning by increasing learners' engagement and psychological well-being and by decreasing disruptive behavior. Furthermore, improper physical environment hindered effective use of materials and carrying out certain activities. In this context, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2012) stated that physical characteristics of the classroom such as furniture, temperature, space and light, and social learning environment of the classroom influence learning process. In this framework, it can be said that while designing the classrooms, it is important to consider functional and physical features of the classroom setting. It necessitates being aware of the environmental characteristics of the classroom, and arranging the physical environment to meet instructional purposes and to meet the unique needs of the learner group.

(3) Another dimension of classroom management addressed in the reviewed studies was related to the management of learning tasks and instructional activities. The review indicated that teachers needed to utilize well-designed learning tasks through use of appropriate instructional methods and strategies. Such kind of activities contributed to increasing time spent on academic tasks, facilitating learner autonomy and self-discipline and hindering misbehavior, which created an effective learning environment and well-managed classrooms. Similar findings were revealed by Saeed's study (2009) which showed that implementing proper instructional strategies made learning meaningful and interesting for the learners and resulted in an effective classroom management. On the other hand, in Demir's research study (2009) it was revealed that teachers could not engage learners in lessons as they did not adapt their classroom practices to facilitate classroom management and to create effective classroom atmosphere. Therefore, it can be inferred that the use of effective instructional strategies is the core of a well-managed classroom. As a good lesson planning is one of the most powerful preventive classroom management strategies, teachers should put time and effort into utilizing effective lesson planning and implementation techniques.

(4) As revealed by the analysis of the studies, classroom management was also affected by the motivational considerations during the learning process. In the same way, as indicated by the findings, it is apparently easier to manage the groups of students who are cognitively engaged, self-motivated and self-monitoring their behaviors. Considering these findings, it can be asserted that changing motives and expectations of the students in the new learning environments necessitate implementation of relevant and challenging instructional strategies that address learners' needs and ensure their full engagement. In this context, different aspects of use of technology were discussed as it relates to classroom management and students' motivation to learn in the reviewed studies. The new generation (2000-2001), named as the digital generation or the "Z generation", is living in a digital era. Hence, technology is more compatible to the z-generation's socio-cultural environment (Bassiouni & Hackley, 2014; Batu & Ünal, 2011). When this is addressed within this context, learning with technology may have a more positive impact on students' learning motivation. Therefore, it can be recommended that teachers improve their pedagogical and subject area knowledge along with knowledge of technology to meet the needs of their learners in the contemporary classrooms.

The present study presented a systematic review of the qualitative research studies about classroom management. The study investigated the relationship between classroom management and students' learning by examining main findings of the reviewed studies in detail. Further research can be carried out to investigate different dimensions of classroom management through a meta-analysis of quantitative research.

REFERENCES

Akar, H., Tor, D., Tantekin Erden, F. & Şahin, İ.T. (2010). Study on teachers' classroom management approaches and experiences. *Elementary Education Online* 9(2), 792-806.

- Akar, H., & Yildirim, A. (2009). Change in teacher candidates' metaphorical images about classroom management in a social constructivist learning environment. *Teaching in Higher Education*, 14(4), 401–415.
- Akan, D., & Basar, M. (2013). The effect of the classroom activities on classroom management in the teaching-learning process: The case of Uşak City. *Mevlana International Journal of Education*, 3(4). <http://dx.doi.org/10.13054/mije.13.63.3.4>
- Akın S., Yıldırım, A., & Lin Goodwin (2016). Classroom management through the eyes of elementary teachers in turkey: a phenomenological study. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16(3), 771-797 DOI: 10.12738/estp.2016.3.0376
- Arın, E., Kızılaslan Tunçer, B., & Demir, M. K. (2017). Primary school teachers' views on constructive classroom management. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 8(3), 363-378.
- Baker, C., Gentry, J., & Larmer, W. (2016). A Model for Online Support in Classroom Management: Perceptions of Beginning Teachers. *Administrative Issues Journal: Connecting Education, Practice, and Research*, 6(1), 22-37. DOI: 10.5929/2016.6.1.3
- Bassiouni, D. H., & Hackley, C. (2014). 'Generation Z' children's adaptation to digital consumer culture: A critical literature review. *Journal of Customer Behaviour*, 13(2), 113-133.
- Batı, U. & Ünal, G. T. (2011). Sekizinci Sanatın İnşası: "Dijital Oyunlar Kesişiminde Postmodernizm, Tüketim Kültürü, Üst Gerçeklik, Kimlik ve Olağan Şiddet". (s.3-33). *Dijital Oyunlar: Kendi Dünyanda Yaşa, Bizimkinde Oyna*, İstanbul: Der Publishing.
- Bearman, M., Smith, C. D., Carbone, A., Slade, S., Baik, C., Hughes-Warrington, M., & Neumann, D. L. (2012). Systematic review methodology in higher education. *Higher Education Research & Development*, 31(5), 625-640.
- Bosch, K. A. (2006). *Planning classroom management: A five-step process to creating a positive learning environment* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Boyacı, A. (2010). Pre-service teachers' views on web-based classroom management. *The Turkish Online Journal of Distance Education*, 11(2), 208-234
- Brocato, K. (2009). Studio Based Learning: Proposing, Critiquing, Iterating Our Way to Person-Centeredness for Better Classroom Management. *Theory Into Practice*, 48(2), 138–146.
- Broome, J. L. (2013). A case study in classroom management and school involvement: Designing an art room for effective learning. *Art Education*, 66(3), 39-46.
- Brophy, J. (1988). Educating teachers about managing classrooms and students. *Teaching and Teacher Education*, 4 (1), 1-18.
- Collier-Meek, M. A., Johnson, A. H., Sanetti, L. H., & Minami, T. (2019). Identifying critical components of classroom management implementation. *School Psychology Review*, 48(4), 348-361. DOI: 10.17105/SPR-2018-0026.V48-4
- Çandar, H. & Şahin (2013), Teachers' views about effects of constructivist approach on classroom management. *Hacettepe University Journal of Education*, 44, 109-119.
- Demir, S. (2009). Teacher perceptions of classroom management and problematic behaviors in primary schools. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 584-589
- Djigic G. & Stojiljkovic, S. (2011). Classroom management style, classroom climate and school achievement. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 29,819-828.
- Erdogan, M., Kursun, E., Sisman, G. T., Saltan, F., Gok, A., & Yildiz, I. (2010). A qualitative study on classroom management and classroom discipline problems, reasons, and solutions: A case of information technologies class. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(2), 881-891.
- Ersozlu, A., & Cayci, D. (2016). The changes in experienced teachers' understanding towards classroom management. *Universal Journal of Educational Research*, 4(1), 144-150. DOI: 10.13189/ujer.2016.040118
- Evertson, C. M., & Weinstein, C. S. (2006). *Classroom management as a field of inquiry*. In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (pp. 3-16). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Foxworthy, J. E. (2006). *Teachers' beliefs about classroom management*. Unpublished Master's Thesis. Lakehead University, Canada.
- Freiberg, H. J., Huzinec, C. A. & Templeton, S. M. (2009). Classroom management-a pathway to student achievement: A study of fourteen inner city elementary schools. *The Elementary School Journal*, 110(1), 63-80.
- Garrett, T. (2008). Student-centered and teacher-centered classroom management: A case study of three elementary teachers. *Journal of Classroom Interaction*, 43(1), 34–47.

- Guardino, C.A. & Fullerton, E. (2010). Changing behaviors by changing the classroom environment. *Teaching Exceptional Children*, 42 (6), 8-13.
- Glickman, C. & Tamashiro, R. (1980). Classifying teachers' beliefs about discipline. *Educational Leadership*, 37 (6), 459-464.
- Hardin, C. J. (2011). *Effective classroom management: Models and strategies for today's classrooms*. Pearson Higher Ed.
- Hildenbrand, S. M., & Arndt, K. (2016). Student teachers' management practices in elementary classrooms: a qualitative study. *Teacher Development*, 20(2), 147-161.
- Khan, K., Khan, M. S. & Majoka, M. I. (2011). Gender differences in classroom management strategies at secondary level. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(3), 580-589
- Kubat, U., & Dedeali, N. C. (2018). Opinions of science teachers for classroom management. *Journal of Education and e-Learning Research*, 5(2), 110-117. DOI: 10.20448/journal.509.2018.52.110.117
- Kurawa, G. (2010). Teaching diversity in a primary school: examining teachers' classroom strategies for inclusion. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5, 1585-1591
- Kunter, M., Baumert, J., & Köller, O. (2007). Effective classroom management and the development of subject-related interest. *Learning and Instruction*, 17(5), 494-509.
- Laut, J. (1999). *Classroom management: beliefs of preservice teachers and classroom teachers concerning classroom management styles*. Paper presented at the Fall Teachers Education Conference, Charleston, SC.
- Lew, M. M., & Nelson, R. F. (2016). New teachers' challenges: How culturally responsive teaching, classroom management, & assessment literacy are intertwined. *Multicultural Education*, 23(3-4), 7-13
- Mader, C. E. (2009). "I will never teach the old way again": Classroom management and external incentives. *Theory into Practice*, 48(2), 147-155.
- Manning, M.,L & Buthcer, K. T. (2003). *Classroom management: models applications and cases*. New Jersey, Merrill-Prentice-Hall.
- Martin, N. & Baldwin, B. (1992). *Beliefs regarding classroom management style: Differences between novice and experienced teachers*. Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association. Knoxville, TN.
- Martin, J., & Sugarman, J. (1993). *Models of classroom management: Principles, applications and critical perspectives* (2nd ed.). Calgary, AB: Temeron Books.
- Martin, N. & Yin, Z. (1997). *Attitudes and Beliefs regarding classroom management style: Differences between Male and Female Teachers*. Paper presented at the Annual Meeting of the Southwest educational research Association, Austin, TX.
- Martin, N., Yin, Z., & Mayall, H. (2006). *Classroom management training, teaching experience and gender: Do these variables impact teachers' attitudes and beliefs toward classroom management style?* Paper presented at the annual conference of the Southwest Educational Research Association. Austin, TX.
- Merç, A., & Subaşı, G. (2015). Classroom management problems and coping strategies of Turkish student EFL teachers. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1), 39-71.
- Oyinloye, G.O. (2010). Primary school teachers' perceptions of classroom management and its influence on pupils' activities. *European Journal of Educational Studies*, 2(3), 305-312.
- Paliç, G., & Keleş, E. (2011). Sınıf yönetimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Educational Administration: Theory and Practice*, 17(2), 199-220.
- Poon, C.L., Tan, D. & Tan A.L. (2009) Classroom management and inquiry-based learning: Finding the balance. *Science Scope*, 32(9),18-21.
- Saeed, S. (2009). Evaluation study of competencies of secondary school teachers in Punjab in the context of classroom management. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)*, 6(7), 79-84
- UNESCO. (2012). *A place to learn: Lessons from research on learning environments* (Technical paper No. 9). Montreal: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Institute for Statistics. Retrieved from: 21.06.2020 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000215468>
- Walters, J., & Frei, S. (2007). *Managing classroom behavior and discipline*. CA: Shell Education.
- Webster-Stratton, C., Reinke, W. M., Herman, K. C., & Newcomer, L. L. (2011). The incredible years teacher classroom management training: The methods and principles that support fidelity of training delivery. *School Psychology Review*, 40(4), 509-529.
- Weinstein, C. S. & Novodvorsky, I. (2015). *Middle and secondary classroom management: lessons from research and practice*. Boston: McGraw Hill.

- Vors, O., & Gal-Petitfaux, N. (2015). Relation between students' involvement and teacher management strategies in French 'difficult' classrooms. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 20(6), 647-669.
- Yıldırım, M. C. and Dönmez, B. (2008). A study about the effects of constructivist learning approach practices on classroom management. *Elementary Education Online*, 7(3), 664-679.

APPENDIX A: ANALYZED THE RESEARCH STUDIES

Researchers/Year/Title	Purpose	Participants	Research Method
Brocato, 2009 <i>Studio Based Learning: Proposing, Critiquing, Iterating Our Way to Person-Centeredness for Better Classroom Management</i>	To propose and alternative model of teaching about classroom management: studio-based learning. To investigate students' reaction to this pedagogical approach and to examine whether it allows for person-centeredness and foster better thinking about classroom management.	321 student teachers attending to a course called Planning for the Diversity of Learners	Design Based Research (triangulation of survey and discourse analysis to examine participants' reaction to SBL along with implementation of SBL which necessitates preparation of design projects)
Mader, 2009 <i>"I will Never Teach the Old Way Again": Classroom Management and External Incentives</i>	To experiment self-grading as a way to remove external incentives and allow students to experience their own motivation levels without outside influence. The instructor utilized survey method to see the perceptions of his students regarding removal of instructor grading.	Student teachers attending a graduate elective course in classroom management	Action Research
Poon, Tan and Tan, 2009 <i>Classroom Management and Inquiry Based Learning-Finding the Balance</i>	To share seven successful strategies one teacher used in managing a sixth grade class that gave her confidence in transitioning from a traditional classroom to a more inquiry-based classroom.	A Veteran teacher and 43 students in her class (22 girls and 21 boys).	Action Research (Analysis of journal entries of students)
Akar et. al,2010 <i>Study on Teachers' Classroom Management Approaches and Experiences</i>	To examine K-8 teachers' classroom management practices and their experiences through a qualitative study to explore teachers' classroom management needs.	19 teachers teaching K-8 classrooms (six public (n=9) and four private (n=10))	A Qualitative research design Semi-structured Interview
Boyacı, 2010 <i>Pre-Service Teachers' Views on Web-Based Classroom Management</i>	To find out views of pre-service teachers regarding web-based classroom management	20 pre-service teachers attending different programs at Faculty of Education in Anadolu University	Qualitative Research Method Semi-structured interview
Erdoğan et. al,2010 <i>A Qualitative Study on Classroom Management and Classroom Discipline Problems, Reasons and Solutions: A Case Study of</i>	To investigate classroom management and discipline problems that Information Technology teachers have and to reveal underlying reasons and possible solutions of	14 school administrators, 14 teachers and 17 parents.	Qualitative Case Study Semi-structured Interview schedules

<i>Information Technologies Classrooms</i>	these problems by considering the view of parents, teachers and administrators.		
Guardino and Fullerton, 2010 <i>Changing Behaviors by Changing the Classroom Environment</i>	To explore the effect of modifications in classroom environment on academic engagement and disruptive behavior in an inclusive classroom.	An elementary school teacher teaching in an urban area of southeastern United States.	Case Study Follow-up interview, teacher questionnaire and observation.
Paliç and Keleş, 2011 <i>Teacher Opinions on Classroom Management</i>	To explore opinions of teachers working in primary and secondary schools with regard classroom management' in 'teacher competencies', 'approaches', 'classroom management problems' and 'suggestions' dimensions.	42 teachers working at primary and secondary schools in Rize	Qualitative Research Method (Interview Technique)
Akan and Basar, 2013 <i>The effect of the classroom activities on classroom management in the teaching- learning process: The case of Uşak City</i>	To evaluate the effects of the activities done by 5th grade primary school teachers in the teaching and learning process.	Fifteen teachers and thirty students	Case study method. Nonstructured observations and structured interviews
Broome, 2013 <i>A Case Study in Classroom Management and School Involvement: Designing an Art Room for Effective Learning</i>	To investigate preventative measures through the lens of a uniquely selected art educators	An art teacher	Case Study 20 hours of field observations and three interviews
Çandar and Şahin, 2013 <i>Teachers' Views about Effects of Constructivist Approach on Classroom Management</i>	To determine the possible effects of the constructivist approach applied by teachers, on classroom management.	20 teachers working in Şereflikoçhisar, Ankara	Qualitative Research Semi-structured Interview
Merç and Subaşı, 2015 <i>Classroom Management Problems and Coping Strategies of Turkish Student EFL Teachers</i>	To determine the eliciting problems, coping strategies, and the sources of those coping strategies related to CM during teaching practicum.	12 student EFL teachers	Qualitative research design Journals Field Notes Interviews
Lew and Nelson, 2016 <i>New teachers' challenges: How culturally responsive teaching, classroom management, & assessment literacy are intertwined.</i>	To investigate classroom management practices of novice teachers. To examine conceptual understanding of culturally responsive teaching among new teachers	16 new teachers who graduated from the teacher education program in the last two years.	Qualitative research design Face-to-face interviews Participants were asked to self-assess their level of effectiveness in the areas of CRT, classroom management, and classroom assessment
Vors and Gal- Petitfaux, 2015 <i>Relation between students' involvement and teacher</i>	To investigate the relations between the students' motor and social involvement and	Four experienced physical education (PE) teachers	The cognitive anthropology framework of 'course of action'.

<i>management strategies in French 'difficult' classrooms</i>	the class management strategies		Observations and interviews
Akın, Yıldırım and Goodwin, 2016 <i>Classroom Management through the Eyes of Elementary Teachers in Turkey: A Phenomenological Study</i>	To explore Turkish elementary teachers' (1) perceptions of classroom management, (2)classroom management problems they experience, (3)factors causing these problems, and (4) their classroom management practices	15 elementary teachers	Phenomenological research design Semi-structured interviews
Baker, Gentry and Larmer, 2016 <i>A Model for Online Support in Classroom Management: Perceptions of Beginning Teachers</i>	To assess the perceptions of beginning teachers in response to a model of professional development that included a workshop on classroom management coupled with extended online support for the application of management methods taught in the workshop	Six beginning teachers in their first or second year of teaching	Researchers followed open and axial coding methodology and peer debriefing to determine themes and patterns with the narrative data
Ersozlu and Çaycı,2016 <i>The Changes in Experienced Teachers' Understanding towards Classroom Management</i>	To examine the views of experienced teachers related to the changes in their understanding of classroom management in general terms until today	23 teachers	Qualitative research Semi-structured interview form. Interview
Hildenbrand and Arndt, 2016 <i>Student teachers' management practices in elementary classrooms:a qualitative study</i>	To establish a community of practice and To examine student teachers' beliefs, understanding, and challenge of elementary classroom management strategies.	Four student teachers	Qualitative study Survey, observations, audio transcripts of seminar meetings, and written reflections.
Arın, Kılıçarslan Tunçer and Demir, 2017. <i>Primary School Teachers' Views on Constructive Classroom Management</i>	To determine the characteristics of a classroom where constructive classroom management is practiced and how this differs from those where the traditional approach is adopted.	175 primary school teachers	A phenomenological research design Standardized open-ended interviews
Kubat and Dedeşali, 2018. <i>Opinions of Science Teachers for Classroom Management</i>	To investigate science teachers' concerns about how to achieve effective classroom management, with particular reference to classroom communication, student motivation, physical environments and	14 science teachers	A qualitative research method and phenomenological design The semi-structured interview

	unwanted student behaviors.		
Collier-Meek, and Minami,2019 <i>Identifying Critical Components of Classroom Managemen Implementation</i>	To evaluates the relationship between elementary school teachers' implementation of specific classroom management components and class-wide academic engagement.	Ten teachers and their students ($N = 177$)	Exploratory study Observations

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Çağdaş sınıflarda öğretmenler, öğrencilerin 21. yüzyılda başarılı olabilmeleri için gerekli beceri ve yetkinlikleri kazanmalarına olanak sağlayacak verimli öğrenme ortamı oluşturabilmelidir. Sınıfta verimli ve olumlu bir öğrenme ortamı oluşturabilmek öğretmenler için zorlu bir görevdir çünkü gerçek sınıf ortamında öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyen çeşitli faktörler vardır (Hardin, 2011; Weinstein & Novodvorsky, 2015). Dersin akışını olumsuz etkileyen ve öğrenme-öğretme ortamını bozan istenmeyen öğrenci davranışları, sınıf yönetiminde önemli bir sorunun göstergesidir. Öğrencilerin problemleri davranışları önemli ölçüde ders sırasında zaman kaybına neden olması ve öğrenme sürecini olumsuz etkilemesi nedeniyle önemli eğitim ve öğrenim sorunları arasındadır. Dolayısıyla öğretmenlerin bu sorunlarla baş edebilme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin ne kadar etkili öğrendiklerini, becerilerini ne kadar iyi geliştirdiklerini ve sınıfta ne kadar iyi davranış sergilediklerini belirleyen en önemli faktörler arasında da öğretmenin sınıf yönetimi becerileri yer almaktadır (Oyinloye, 2010). Literatürdeki sınıf yönetimi tanımları ve daha önce yapılan araştırmalar, sınıf yönetimi ile öğrenme ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Literatür incelendiğinde nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı araştırmaların sistematik bir analizi yoluyla sınıf yönetimi ve öğrenme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çerçevede, bu araştırma ile sınıf yönetimine ilişkin güncel bakış açılarının ve uygulamalarının bir sentezi yapıp, varsa etkisiz sınıf yönetimi uygulamalarından kaynaklanan eğitim/öğrenme sorunlarına çözüm getirilmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, 2009-2019 yılları arasında sınıf yönetimi konusunda yapılan nitel çalışmalarını sistematik bir şekilde değerlendirmektir. Ayrıca, sınıf yönetimi ile öğrenme arasındaki ilişkinin, sınıf yönetimine dair güncel bakış açıları ve uygulamaları incelenerek araştırılması amaçlanmıştır. Bu sistematik değerlendirme, aşağıdaki soruları yanıtlamayı amaçlamıştır:

- 1) İncelenen araştırmaların bulgularında ne tür ortak temalar ortaya çıkmaktadır?
- 2) İncelenen araştırmaların sınıf yönetimi ve öğrenmeye ilişkin ana bulguları nelerdir?

Metodoloji

Bu araştırmada sistematik değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Sistematik değerlendirme, araştırmaların kaliteli bir sentezinin yapılması yoluyla politika ve uygulamalar için anlamlı çıkarımlar sağlayan bir yöntemdir (Bearman vd. 2012). Sistematik değerlendirme süreci, belirli kriterler doğrultusunda araştırmaların detaylı analizlerinin yapılmasını ve karşılaştırılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada sınıf yönetimi ve öğrenme arasındaki ilişkiyi incelemek için sınıf yönetimi konusunda yapılan araştırmalar incelenmiştir. Araştırmalara EBSCOHOST eğitim veritabanı METUnique Search ile taranarak erişilmiştir. Dâhil edilme ve dışlanma kriterleri doğrultusunda 21 araştırma sistematik değerlendirme sürecine alınmıştır. Sınıf yönetimi ile ilgili nitel verilerin sistematik bir şekilde sentezlenmesi, öğrenme ve sınıf yönetimi ile ilgili ortak temaların oluşturulması amacıyla incelenen araştırmaların ana bulgularının içerik analizi yapılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Yapılan sistematik değerlendirmenin sonuçları sınıf yönetimi ve öğrenmenin dört ana tema çerçevesinde incelendiğini göstermiştir: “olumlu öğrenme ortamı,” “sınıfın fiziksel ortamı,” “öğrenme görevlerinin ve öğretim etkinliklerinin yönetimi” ve “motivasyon ve akademik katılım.” Olumlu öğrenme ortamı teması çevresindeki bulgular sınıf yönetiminin çoğunlukla olumlu bir öğrenme ortamı yaratma ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. İncelenen çalışmalarda, olumlu öğrenme ortamının oluşturulması ve sürdürülmesi sınıf yönetiminin önemli bir boyutu olarak gösterilmiştir. Ayrıca, incelenen çalışmalar öğretmenlerin sınıflarında olumlu bir iklim yaratma becerilerini geliştirmek için desteğe ihtiyaç duyduklarına işaret etmektedir. Sınıfın fiziksel ortamının öğrenme süreci üzerindeki etkisine ilişkin önemli bulgular ortaya çıkmıştır. Sınıfın fiziksel ortamı, öğrencilerin öğrenme sürecini ve sınıfta sergiledikleri davranışları şekillendirmektedir. Araştırmalar, sınıf tasarımlarının ve fiziksel özelliklerinin, öğrencilerin katılımını ve psikolojik iyi olma halini artırdığını, istenmeyen davranışları azaltarak öğrenmeyi olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Örneğin, sınıfın uygun olmayan fiziksel ortamı öğrenci merkezli etkinliklerde materyallerin etkili kullanımını engellemektedir (Akar vd., 2010).

Öğretmenler sınıfı düzenli, temiz ve rahat hale getirdiklerinde öğrenciler derslere daha aktif katılım sağlamakta ve sınıf yönetimi olumlu yönde etkilenmektedir (Akın, Yıldırım ve Goodwin, 2013). “Öğrenme görevlerinin ve öğretim etkinliklerinin yönetimi” boyutunda elde edilen bulgulara göre, öğrencilere görev vermek öğrenci katılımını artırıp öğrenciler arasında işbirliğini güçlendirerek sınıf yönetimi olumlu yönde etkilemektedir (Akan ve Başar, 2013; Lew ve Nelson, 2016). İncelenen araştırmalar, öğretmenlerin uygun öğretim yöntem ve stratejileri kullanarak tasarladıkları öğrenme görevleri uygulamaları gerektiğini göstermiştir. Çünkü bu tür etkinlikler akademik faaliyetlere harcanan zamanın artmasına ve istenmeyen davranışların engellenmesine katkıda bulunmaktadır. Sınıf yönetimi öğrenme sürecinde öğrenci motivasyonunu şekillendiren faktörlerden de etkilenmektedir. Bilişsel bağlılığı yüksek, kendi kendini motive edebilen ve kendi davranışlarını takip edebilen öğrenci gruplarını yönetebilmek çok daha kolaydır. Dolayısıyla, etkili bir sınıf yönetiminin var olması için öğrencilerin ihtiyaçlarına hitap eden ve onların tam katılımını sağlayan etkinliklerin uygulanması önem taşımaktadır. Araştırmanın sonuçları ışığında, öğretmen yetiştirme programlarının öğretmen adaylarının sınıflarında olumlu bir öğrenme ortamı oluşturabilmeleri yönünde rehberlik etmesi gerektiği söylenebilir. Bu kapsamda, öğretmen eğitiminin öğretmen adaylarına etkili sınıf yönetimi becerileri edindirmek amacıyla kuramsal bilgi ve uygulamayı bütünleştiren bir anlayışla ele alınması etkili olabilir. Benzer şekilde, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının sınıfın fiziksel ortamını öğretim amaçlarını ve öğrenci ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenleyebilmek; etkili ders planlama, uygulama ve öğretim tekniklerini kullanabilmek için zaman ve çaba harcama yönünde bilinçlendirilmesi önerilebilir. Araştırmacılara ise sınıf yönetimi konusunda yapılan nicel çalışmaların meta-analizinin yapılması önerilmektedir.

ZİYARET FENOMENİ VE BİR TEDAVİ MERKEZİ OLARAK KAYSERİ ZİYARET YERLERİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Tek, R. (2021). Ziyaret Fenomeni ve Bir Tedavi Merkezi Olarak Kayseri Ziyaret Yerleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 862-877.

Geliş Tarihi: 22.02.2021

Kabul Tarihi: 08.03.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doç. Dr. Recep TEK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü
receptek@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-5169-6293

ÖZ

Kökene İslamiyet öncesi Türk dünya görüşü ve inanış sistemine kadar uzanan ziyaret fenomeni, çeşitli adlarla anılan ve kendilerinde manevi bir güç olduğuna inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yadır, türbe, kümbet, tekke, mezar gibi yerlerle doğaüstü ilâhî bir kudrete sahip olduğu düşünülen ağaç, su, dağ, taş vb. gibi varlık ve yerlerin birtakım arzu ve isteklerle ziyaretini ve bu çerçevede oluşan inanış ve uygulamaları ifade etmektedir. Çeşitli nedenlerle gidilen bu mekânların halk tarafından ziyaret edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de sağaltmadır. Bu mekânlar, çeşitli rahatsızlıkların tedavisi için bir şifa merkezi fonksiyonu üstlenmiştir. Çok sayıda ziyaret mekânına ev sahipliği yapan Kayseri’de bu bağlamda ziyaret edilen 66 kutsal mekân bulunmaktadır. Bu ziyaret mekânlarının 31’i tekke, türbe, mezar ve yadır, 13’ü taş ve kaya, 6’sı ağaç ve çalı, 10’u su, 6’sı da mağara, ev ve mevkidir. Çeşitli nedenlerle kutsallık kazanmış bu mekânlar, çocuk sahibi olmak, doğan çocuğun yaşamasını sağlamak, sıtma, felç/yüz felci, çeşitli vücut ağrı ve sızlılarıyla baş ve bel ağrısı, psikolojik rahatsızlıklar, körlük, cılız ve çok ağlayan çocuklar, çaresiz rahatsızlıklar, yatalaklar, öksürük ve boğmaca rahatsızlıkları, yürüyemeyen ve konuşamayanlar, gelincik hastalığı, bacaklarda oluşup iyileşmeyen yaralar, cilt rahatsızlıkları, göz ağrısı, sütü olmayan ve sütü kesilen kadınlar için bir tedavi merkezidir. Ziyaret mekânlarının bu rahatsızlıklar içerisinde ise en çok çocuk sahibi olmak için ziyaret edildiği görülmektedir. Ziyaret mekânlarında rahatsızlıklardan kurtulmak amacıyla birtakım ritüel niteliği de taşıyan pratikler gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalarda İslamî pratiklerle beraber İslamiyet öncesine ait inanış izlerine rastlanmakta, tedavi uygulamalarında temas ve taklit büyüleriyle göçürme karşımıza çıkmaktadır. Tedavi için ziyaret edilen bu mekânlar, belli kurallar etrafında ziyaret edilmekte ve ziyaret için genelde belli bir zaman kısıtlaması olmamakla beraber olanlarda Perşembe ve Cuma günleri öne çıkmaktadır. İnsanoğlunun hastalıklar karşısındaki çaresizliği, acizliği devam ettikçe bu ziyaret mekânları da tedavi işlevlerini sürdürmeye devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Ziyaret fenomeni, Halk hekimliği, Kayseri.

DESTINATIONS IN KAYSERİ AS A CENTER FOR HEALER PHENOMENON VISIT

ABSTRACT

Dating back to the pre-islamic Turkish mainstream belief and understanding, healer phenomenon visit refers to the belief and practices of visiting, for various reasons, tombs and graves where people that are thought to have spiritual power and called in different labels lie in, as well as entities like a tree, water spring, mountain or a stone that are believed to have supernatural divine healing power. The primary reason for visiting such places is predominantly healing in that these places have undertaken the mission of delivering cures. Being a home to such destinations, Kayseri has up to 66 sacred destinations visited in this respect, 31 of which are tombs and graves, 13 are stones or rocks, 6 are trees, 10 are springs and 6 are caves and houses, aiming to prevent baby death and cure infertility, malaria, stroke, poliomyelitis, various pains, psychological disorders, blindness, bony children, incurable diseases, chincough, physical handicap, permanent wounds, dermatological diseases, eye problems and ablactation. Infertility is the most frequently observed problem among others. During the visits, practices that have a ritual-like form are also carried out in order to get health benefits. These practices include both Islamic and pre-islamic traces of belief and treatment methods cover magic applications

and somatic contact. Visiting these healing destinations are subject to a certain set of rules and visited mostly on Thursdays and Fridays without actually having a visitation schedule. As people continue to be helpless against some diseases, so will such places to function as healing centers.

Keywords: Healer phenomenon visit, Folk medicine, Kayseri.

1. GİRİŞ

Asırlardır İslamiyet'in bayraktarlığını yapan Türkler, İslamiyet'ten önce çeşitli inanç sistemlerini benimsemişler ve kısa ya da uzun süreli bu inanç sistemlerinin etkisinde kalmışlardır. İslamiyet'ten önceki dönemde Türklerin sahip oldukları animist, dinamist ve natürist dünya görüşü, Şamanizm inancı, onlarda tüm doğanın canlı olduğu, doğada bulunan kimi unsurların ya da varlıkların diğerlerinden farklı olduğu ve bunların doğaüstü bir güç ve kudrete sahip olduğu düşüncesini doğurmuştur (Örnek, 1971: 20-21, 66-67; Örnek, 1973: 18-19, 30-31; Kafesoğlu, 1980, 42-43; Örnek, 1995: 135-136; Artun, 2009: 3-5). Bu itibarla Türkler, ölümün insan için bir yok oluş olmayıp ata ruhlarının insanlar arasında yaşamaya devam ettiğine onlara iyilikler ve kötülükler yaptığına inanmışlardır (Kafesoğlu, 1980, 46; Örnek, 1995: 94). "İduk yer-sub" (İnan, 1986: 48; Turan, 2014: 129) düşüncesi ile de çevrelerinde gördükleri dağları, taşları, ağaçları, suları, tepeleri, mağaraları vb. canlı kabul edip onlara kutsallık atfederek onlarda gizli bir güç ve kudret görmüşlerdir (Ocak, 2012: 64). Bu nesnelere atfedilen kutsallıkta, onların sahip oldukları çeşitli özelliklerin de önemli bir rolü ve etkisi olmuştur.

Güç ve kudretin getirdiği kutsallık, insanlarda onlara karşı saygının yanı sıra bir korkunun da oluşmasına neden olmuş, bu da onların ta'zim edilmesine ve onlar etrafında birtakım ritüellerin oluşmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda, onlara saygısızlık yapmaktan kaçınarak, törenler vasıtasıyla onları anarak, hatıralarını canlandırarak, adaklar, kurbanlar sunarak onları memnun etmeye çalışmışlardır. Böylece onları takdis ederek bu varlıklardan gelebilecek kötülükleri önlemeyi ve kendileri için faydayı sağlamayı amaçlamışlardır. Ancak burada şu noktaya dikkat etmek gerekir ki kült olarak kabul edilen bu varlıklarda kutsanan ve takdis edilen şey, bu varlıkların kendileri olmayıp içlerinde barındırdıkları gizli güçlerdir (Ocak, 1983: 28).

İslamiyet'in Türkler arasında kabulü, sosyo-kültürel yaşamda birtakım değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiş ve yeni dinin etkisi hayatın her alanında kendisini hissettirmiştir. Ancak bu, onların eski yaşamlarına dair inanış ve uygulamalarının tamamıyla terk edilmesi ve yok sayılması anlamına gelmemiştir. Zira tarihi süreç içerisinde çeşitli inanç sistemlerini benimseyen Türkler, yaşamlarının bir parçası olan inanış ve uygulamalarını bu inanç sistemleriyle kaynaştırmayı başarabilmişlerdir. Onlar, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da aynı yolu izleyerek atalar kültünü veli kültüne dönüştürmüşler, dağ, taş, ağaç, su, ateş vb. gibi tabiat kültleriyle alakalı inanış ve uygulamaları da İslamî unsurlarla mezcedip onlara İslamî bir görünüm kazandırarak yaşamaya ve yaşatmaya devam etmişlerdir.

2. ZİYARET FENOMENİ

Kelime olarak, "birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme, bir yeri görmeye gitme" (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 2240; Püsküllüoğlu, 1977: 528) anlamına gelen ziyaret, dinî çerçevede ise "mübarek ve kutsal olduğuna inanılan ermişlere ait kabir ve türbelerin ziyaret edilmesi buralarda dua ve ibadet edilmesi, kurban kesilmesi" (Gezer, 2011: 71), "ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görme" (Kandemir, 2013: 496; Atasagun, 2006: 33) anlamında kullanılmıştır.

Kökeni İslamiyet öncesi Türk dünya görüşü ve inanış sistemine kadar uzanan, geleneksel halk dindarlığı içerisinde çeşitli ritüel ve uygulamalarla süreklilik kazanmış bir olay (Çelik, 2004: 238) olarak ziyaret fenomeni ise yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı, gibi çeşitli adlarla anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, eren, ermiş, pîr, şeyh, dede, baba, abdal, abit, zahit, âlim, sofu, seyyid, gazi, mübarek yahut şehit gibi türlü isimler ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlerle kendilerinde doğa üstü ilâhî bir güç ve kudret bulunduğu inanılan ağaç, su, dağ, taş vb. gibi varlık ve yerlerin birtakım arzu, istek ve

dileklerle ziyaretini ve bu çerçevede oluşmuş inanç ve uygulamaları ifade etmektedir¹ (Günay vd., 1996: 10-11; Oymak, 1996: 287; Elmacı, 2017: 23).

Bu yerleri benzerlerinden ayıran ve insanların buraları bir ziyaretgâh olarak görerek çeşitli amaçlar için ziyaret etmelerine neden olan şey ise onlarda var olduğuna inanılan doğaüstü güç ve kudretlerdir. Bu özellik, insanlara bu yerlerin, varlıkların ya da nesnelere ilahî güçlerle temas hâlinde olduğunu düşündürmüştü ve bu nedenle de onları ilahî kudretin yeryüzündeki tezahür merkezleri olarak görerek onları kutsallaştırmalarına² neden olmuştur. Bu kutsallık, onlara hem çekici ve cezbedici hem de ürkütücü ve korkutucu bir nitelik kazandırmıştır. Bu durum, insanların onlar aracılığıyla faydayı sağlamaya çalışırken aynı zamanda onlardan gelebilecek zararlara karşı da kendilerini korumaya gayret etmelerine neden olmuştur (Günay, 2003: 25-26).

Burada şunu da hatırlatmakta fayda var ki “toplumsal bir olay” olan (Atasağun, 2006: 58) ziyaret fenomeni sadece Türk-İslam kültürüne ve Anadolu’ya³ özgü bir olay değildir. Dünya üzerindeki çeşitli toplumlarda da tabiat kuvvetlerine ve onların kişiselleştirilmiş şekillerine, ata ruhları gibi ruhlara tapma şeklindeki inanç ve uygulamalara rastlanmaktadır (Günay vd., 1996: 11)

Ziyaret yerlerinin kutsallaşmasında ve onların olağanüstü güçlerle mücehhez varlıklar olduğuna dair inanışın ortaya çıkmasında, onlar hakkında halk arasında dolaşan efsane, menkıbe ve kerametlerin önemli bir yeri vardır. Efsane, menkıbe ve kerametler, mevcut buldukları sosyal çevrelerde onların olağanüstü güçlerle donatıldıkları konusunda insanları ikna etmeye ve onlarda var olduğuna inanılan gücün kanıtlanmasını güvence altına almaya yarayan unsurlar (Günay, 2003: 14) olarak tanımlanmaktadır. Efsaneler, menkıbeler, kerametler, halk arasında dolaşan söylentiler arttıkça halkın ziyaret yerine olan bağlılığı, güveni, inancı ve saygısı da artmaktadır. Dolayısıyla bir yerin, bir varlığın ziyarete dönüşmesinde onun efsane, menkıbe ve kerametler hâlesiyle kuşatılmış olmasının önemli bir yeri vardır.

İnsanlar, kutsallığın zuhur ettiği, bu sebeple de kutsalla temasın en kolay yoldan sağlanabileceği mekânlar olarak gördükleri (Güngör ve Köylü 2015: 123) bu ziyaret mekânlarını bazen hiçbir maddi beklenti içerisinde olmadan sadece dua etmek ve manevî yönden kendisini tatmin edip psikolojik bir rahatlama sağlamak için ziyaret ederken bazen de içinde bulunduğu çaresizlik hâlinde bir umut kapısı olarak görerek çeşitli arzu, istek ve dileklerinin gerçekleşmesi amacı ile ziyaret etmiştir. Bu bağlamda evlenmek, çocuk sahibi olmak, kolay doğum yapmak, şifa bulmak, iş sahibi olmak, zengin olmak, mal-mülk sahibi olmak, yağmur yağdırmak, sınavlarda başarılı olmak, huzur ve refah bulmak, kötü alışkanlıklardan ve felaketlerden kurtulmak, kayıp eşyayı bulmak vb. gibi dilek, arzu ve istekler bu yerlerin insanlar tarafından ziyaret edilme sebeplerindendir.⁴ Çeşitli amaçlarla ziyaret edilen bu mekânların bazıları bir ya da birkaç amaç için ziyaret edilirken; bazıları da pek çok amaç için ziyaret edilmiştir. Böylece insanlar, arzularını, isteklerini gerçekleştirmede

¹ Ziyaret yerleri, “adak yerleri” olarak da isimlendirilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında çeşitli arzu, istek ve dileklerle buraları ziyarete gelen insanların bu arzu ve isteklerinin yerine gelmesi şartıyla adaklar adadıkları ve bu durumun gerçekleşmesi hâlinde de adaklarını yerine getirdikleri görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oymak, 1996: 287; Atasağun, 2006: 34-35; Tanyu, 2007: 326-357.

² Hans Mol, bir nesnenin, varlığın kutsallaşma sürecinin dört aşamalı olduğunu ifade etmekte ve bu aşamaları, somutlaşma (objectification), bağlanma (commitment), ritüel (ritual) ve mit (myth) olarak ifade etmektedir. (Mol’dan aktaran Özbolat, 2014: 127).

Hans Mol’un dört aşamadan oluşan bu kutsallaşma sürecini ziyaret fenomenine uygulayan Abdullah Özbolat, somutlaşma aşamasında bir fenomenle somutlaşan kutsalın görünür hâle gelerek kutsalla irtibatlandırıldığını; bağlanma aşamasında kutsallığı ispat niteliğinde kerametlerin ortaya çıktığını ve bu kerametlerin toplumsal kabule yol açtığını; ritüel aşamasında sürekli tekrar eden birtakım eylem ve hareketlerin ortaya çıktığını; son aşama olan mit aşamasında ise kutsalı koruma amaçlı yasakların ortaya çıktığını ifade eder (Özbolat, 2014: 121, 127). Ayrıntılı bilgi için bkz. Özbolat, 2014: 121-137.

³ Türk kültür coğrafyasında ziyaret kültürü bağlamında görülen ortaklıklar hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Açıkgöz, 2004: 175-176; Yaman, 2005: 29-37; Öger, 2020: 214-221.

⁴ Bu sebeplerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Güngör, 1990: 40; Ocak, 1992: 18; Günay vd., 1996: 87-89; Oymak, 1996: 296-297; Günay, 2003: 17-18; Tanyu, 2007: 326-328; Çıblak Coşkun, 2013: 1206-1207; Yeğin, 2014: 179; Güngör ve Köylü, 2015: 123; Elmacı, 2017: 26; Güney, 2018: 294; Ayaz ve Günaydın, 2019: 145.

önlere çıkan engelleri aşmada kendilerinde kutsal bir güç gördükleri bu mekânlara sığınarak arzu ettikleri şeylere ulaşmaya çalışmışlardır.

Faydanın temin edilebilmesi ve arzu edilen şeyin gerçekleşebilmesi için ziyaret yerlerinde birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesi ve ziyarete konu olan varlık ya da nesne ile ritüele uygun bir irtibatın kurulması gerekmektedir. Bu çerçevede ziyaret yerlerinde, dua etmek, Kur'an-ı Kerim okumak, namaz kılmak, ağaca, çalıya çaput veya bez bağlamak, adak adamak, kurban, kesmek, mum yakmak, kutsal sudan içmek, delikli taştan geçmek, mezarın, türbenin etrafında belli sayıda dönmek, kayaya taş yapıştırmak, dilek taşları atmak, mezara elini yüzünü sürmek, türbeye para bırakmak, türbeye kadın veya çocuğu satmak, taşı ağrıyan yere sürmek, öpmek, yalamak, taş üzerine oturmak, kuvle adı verilen delikten bakmak, kutsal sayılan suyun içine para ya da demir parçaları atmak, türbenin anahtarını dilsiz çocuğun ağzına koyup çevirmek, türbenin toprağını su ile karıştırıp içmek, türbede yatmak, ağaca çivi, nal çakmak, kovuğuna mum yakıp koymak, sarılmak, öpmek, ağaç içinden geçmek, etrafında dönmek vb. (Tanyu, 1968: 74, 136-137, 167-173; Tanyu, 1976: 139-140; Günay vd., 1996: 90-93; Günay, 2003: 19; Ergun, 2004: 277-291, 280; Çelik, 2004: 234; Özbolat, 2004: 133; Elmacı, 2017: 25; Tek 2018: 200) gibi birtakım ritüeller gerçekleştirilmektedir.⁵

Ziyaret yerlerinde gerçekleştirilen pratiklerin amacına ulaşabilmesi ve arzu edilen faydanın gerçekleşebilmesi için insanların birtakım kurallara ve yasaklara da uyması gerekmektedir.⁶ Ziyaret adap ve usulüne uymayanlar, yasakları çiğneyip saygısızlık yapanlar fayda sağlayamadıkları gibi çeşitli felaketlerle karşı karşıya kalmışlardır.⁷

3. ZİYARET YERLERİ VE HALK HEKİMLİĞİ

Çeşitli amaç, istek ve dilekler için gidilen bu mekânların en önemli ve başta gelen ziyaret nedenlerinden birisi çeşitli hastalıklara ve rahatsızlıklara şifa bulmaktır. Ziyaret yerleri birtakım hastalıkların sağaltılmasında, çeşitli vücut arızalarının giderilmesinde, kısırlığın giderilip çocuk sahibi olunmasında, düşüğü önlemek ya da çocuğu olup da yaşamayan ailelerin doğacak çocuklarının yaşamasını sağlamada bir umut kapısı, son bir çare, bir şifa ocağı olarak görülmektedir. Onların halk tarafından bir tedavi merkezi olarak görülmesinde Tanrı ile olan irtibatları dolayısıyla sahip olduklarına inanılan doğaüstü güçlerinin yanı sıra oraları ziyaret edip şifa bulmuş, sağlıklarına ve arzu ettikleri şeylere kavuşmuş insanların referanslarının da mühim bir rolü vardır.

4. KAYSERİ'DE TEDAVİ AMACIYLA ZİYARET EDİLEN MEKÂNLAR

Kayseri, çok eski bir tarihi geçmişe sahip Anadolu'nun kadim şehirlerinden birisidir. Tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kayseri, bu çerçevede zengin bir kültürel birikimin de mirasçısı olmuştur. Bu kültürel mirasın içerisinde ziyaret yerlerinin önemli bir yeri vardır. Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Kayseri de bu bağlamda pek çok ziyaret mekânını coğrafyasında barındırmaktadır. Kayseri'de tedavi amacıyla ziyaret edilen yerler şu şekilde sıralanabilir:

4.1. Türbe, Mezar, Tekke ve Zaviyeler

1. Abdullah Keramet Türbesi: Felçli hastalar götürülür (Kuşat, 1988: 4-5).
2. Akça Koca Sultan Tekkesi: Çocuğu olmayanlar, çocuğu doğup yaşamayanlar, ağrısı ve sızısı olanlar ziyaret eder (Kaldırımçı, 1987: 5-6; Günay vd., 1996: 70).
3. Ali Baba Türbesi: Çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından ziyaret edilir (Günay vd. 1996: 25).
4. Ali Dede Tekkesi: Çocuk sahibi olmak ve her türlü hastalığa şifa bulmak için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 73).

⁵ Ziyaret yerleri ile ilgili bu ritüellerin Türk kültür coğrafyasında ortaklıklar taşıdığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaman, 2005: 35.

⁶ Ziyaret adap ve usulüne uymayan davranışlar için bkz. Günay vd., 1995: 89-90.

⁷ Ziyaret adap ve usulüne uymayanların başlarına gelen felaketlere örnekler için bkz. Günay vd., 1995: 24-25; Tek, 2013: 166-167.

5. Amarat Türbesi: Çocuğu olmayanlar, çocuğu doğup yaşamayanlar ve sıtmalar ziyaret eder (Günay vd., 1996: 53).
6. Ardıçlı Yatır: Sıtmalar ve çocuğu olmayan kadınlar ziyaret eder (Günay vd., 1996: 47).
7. Bedrettin Devletlü Türbesi: Her tür hastalık için gidilir (Günay vd., 1996: 23).
8. Battalgazi Türbesi: Her türlü hastalıktan kurtulmak için ziyaret edilmektedir (Tanyu, 2007: 283).
9. Dev Ali Türbesi: Çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilir (Şafak 1993: 24; Günay vd., 1996: 41; Doğrusöz, 2005: 118).
10. Ebce Sultan Türbesi: Vücut ağrısı olanlar ziyaret eder (Şafak, 1993: 24; Günay vd., 1996: 45-46; Kalafat, 2003: 473).
11. Ganişeyh/Kani Şeyh Türbesi: Çocuğu olmayanlar, çocuğu doğup yaşamayanlar, âmâlar ve çaresiz hastalığa yakalananlar götürülür (Kuşat, 1988: 12-13; Günay vd., 1996: 34).
12. Hızır-İlyas Türbesi: Çocuğu olup yaşamayanlar ziyaret eder (Şafak, 1993: 24).
13. Himmet Dede Türbesi: Çocuğu olmayanlar ziyaret eder (Doğrusöz, 2005: 90; Naneci, 2006: 66).
14. İğdeli Türbe: Çocuk sahibi olmak ve her türlü hastalıktan kurtulmak için ziyaret edilir (Kuşat, 1988: 7; Gezer, 2011: 76).
15. Kara Şeyh Türbesi: Çocuk sahibi olmak ve her türlü hastalıktan kurtulmak için gidilir (Günay vd., 1996: 48; Tanrıöğür, 2016: 8).
16. Koyun Abdal Türbesi: Sıtmalar, çocuğu doğup yaşamayanlar, baş ağrısı olanlar, cılız ve çok ağlayan çocuklar götürülür (Günay vd., 1996: 39).
17. Omuzu Gürzlü Türbesi: Çocuk sahibi olmak ve hastalıklara şifa bulmak için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 51).
18. Melikgazi Türbesi: Her türlü hastalıklar ve çocuğu olup da yaşamayanlar tarafından ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 57).
19. Mikdat Dede Türbesi: Çocuğu olmayanlar, çocuğu doğup yaşamayanlar, yüz felci geçirenler ve ağır bir hastalığa yakalanan yatalak hastalar ziyaret eder (Günay vd., 1996: 64).
20. Pek Türbe: Çocuğu olmayanlar, çocuğu doğup yaşamayanlar ve psikoloji rahatsızlığı olanlar tarafından ziyaret edilir (Karagöz, 1998: 39).
21. Seydi Şerif Türbesi: Çocuğu olmayanlar ve çocuğu doğup yaşamayanlar ziyaret eder (Şafak, 1993: 23; Kalafat, 2003: 471).
22. Seyit Gürler Baba Türbesi: Her türlü hastalığa şifa bulmak için ziyaret edilir (Gezer, 2011: 74).
23. Seyyid Burhanettin Türbesi: Her türlü rahatsızlığı olanlar, çocuk sahibi olmak isteyenler ve konuşamayan çocuklar götürülür (Aslan, 1987: 21-22).
24. Şehit Mezarı/Çardaklı: Çocuğu olmayan kadınlar götürülür (Kekeç, 2018: 14).
25. Şem'un El-Gazi Türbesi: Çocuğu olmayanlar ziyaret eder (Günay vd., 1996: 52).
26. Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi: Her türlü hastalığa şifa bulmak, çocuk sahibi olmak ve bel ağrısından kurtulmak için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 44).
27. Şeyh İbrahim Tennuri Türbesi: Her türlü hastalar, çocuk sahibi olmak isteyenler ve konuşması geciken çocuklar için bir ziyaret edilir (Aslan, 1987: 27-28; Tanyu, 2007: 283).
28. Şeyh Turesan Veli Türbesi: Her türlü hastalığa şifa bulmak için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 51).
29. Türbe Tekkesi: Her türlü rahatsızlık için ziyaret edilmektedir (Günay vd., 1996: 71).
30. Yalnız Sultan Türbesi: Çocuğu olmayanlar, çocuğu doğup yaşamayanlar ve her türlü hastalıklar için ziyaret edilmektedir (Günay vd., 1996: 74).
31. Yedi Kardeşler: Psikolojik sıkıntısı olanlar tarafından ziyaret edilir (Doğrusöz, 2005: 113).

4.2. Taş ve Kayalar

1. Arap Ocağı (Ağırnas Delikli Taşlar): Çocuğu olmayanlar ve çocuğu olup da yaşamayanlar, yürüyemeyen ve konuşamayanlar götürülür (Güngör, 1993: 14).
2. Delikli Kaya (Yukarı Develi): Boğmaca çocuklar götürülür (Güngör, 1993: 14).
3. Delikli Kaya (Kınışlı Mevkii): Çocuğu olmayanlar ve çocuğu olup da yaşamayanlar ve öksürüğü olan çocuklar götürülür (Güngör ve Köylü, 2015: 128)
4. Delikli Kaya/Ziyaret (Sarız): Her türlü rahatsızlık için ziyaret edilir (Güngör, 1993: 14; Günay vd., 1996: 62; Güngör ve Köylü, 2015: 133).
5. Delikli Kaya (Subaşı Köyü): Boğmaca rahatsızlığı ve halkın “gök öksürük” diye adlandırdığı hastalığa yakalanan çocukların şifa bulması için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 33).
6. Delikli Taş (Bünyan/Elbaşı): Gelincik rahatsızlığı olan gelinler götürülmektedir (Günay vd., 1996: 36).
7. Delikli Taş (Büyük Tuzhisar): Boğmaca olan çocuk ve yetişkinler götürülmektedir (Güngör, 1993: 14).
8. Delikli Taş (Bünyan/Güllüce): Doğan çocuğun yaşaması ve hasta olan çocuklar için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 40).
9. Kemerli Geçit (Bünyan): Çocuğu olmayanlar ve çocuğu olup da yaşamayanlar tarafından ziyaret edilir (Güngör, 1993: 14).
10. Kule/Kuvle Deliği: Felçliler ve sinir hastalıkları için ziyaret edilmektedir (Tanyu, 1968: 136-137; Tanyu 2007: 284).
11. Öksürük Deliği (Çevril Köyü): Boğmaca olan hastalar ziyaret eder (Güngör, 1993: 14; Günay vd., 1996: 21).
12. Öksürük Kayası (Amarat): Boğmaca çocuklar götürülür (Karagöz, 1998: 39).
13. Uzunkaya (Sarioğlan): Çocuğu olmayanlar ve çocuğu olup da yaşamayanlar tarafından ziyaret edilir (Kuşat, 1988: 10; Günay vd., 1996: 58).

4.3. Ağaç ve Çalılar

1. Çaputlu Çalı (Bünyan/Musa Şeyh): Her türlü hastalığın şifası, çocuk sahibi olmak ve doğan çocuğun yaşaması için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 38-39).
2. Dağdağan Ağacı (Mollahacı): Hastalar tarafından şifa için ziyaret edilir (Günay, vd., 1996: 38).
3. Güllüce Çalısı (Bünyan/Musa Şeyh): Her türlü hastalığın şifası ve doğan çocuğun yaşaması için ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 40).
4. Kanlı Ardiç (Yahyalı): Her türlü hastalığa şifa bulmak ve çocuk sahibi olmak için ziyaret edilir (Kaldırımcı, 1987: 2; Köşker, 1994: 220).
5. Kutsal Ağaç (Özvatan): Çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından ziyaret edilir (Günay vd., 1996: 55).
6. Kutsal Çalı (Develi): Bacaklarda oluşan iyileşmeyen yaraların tedavisi için gidilir (Günay vd., 1996: 42-43).

4.4. Sular

1. Ağca Koca Pınarı (Yahyalı/Yerköy): Çaresiz hastalığa yakalananlar, felçliler ve sıtmalılar tarafından ziyaret edilir (Kaldırımcı, 1987: 3; Köşker, 1994: 220)
2. Çaputlu Pınar (Yahyalı): Her türlü hastalığa şifa olduğuna inanılmaktadır (Yapıcı, 1985: 9; Doğrusöz, 2005: 164).
3. Çukur Kuyu (Koyun Baba): Dabaz gibi cilt rahatsızlıkları için ziyaret edilir (Doğrusöz, 2005: 108).
4. Dede Pınarı (Yahyalı/Yuları): Her türlü hastalar ve çocuğu olmayanlar ziyaret eder (Kaldırımcı, 1987: 3; Köşker, 1994: 220).

5. Dede Suyu (Mollahacı): Her türlü hastalık için şifa olduğuna inanılmaktadır (Günay vd., 1996: 23).
6. Havuz (Turan): Kızıl, kızamık, dabaz rahatsızlığı ve çıbanlar için şifa kaynağı olduğuna inanılmaktadır (Doğrusöz, 2005: 104).
7. İçme (Yahyalı/Büyükçakır): Cilt rahatsızlığı olanlar ve çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilir (Gökbel 1998: 140).
8. Kartal Çimeci (Yahyalı/Kapuzbaşı): Cilt rahatsızlıkları ve vücut sıızıları için ziyaret edilir (Köşker, 1994: 220; Gökbel, 1998: 140).
9. Sıtma Pınarı (Felahiye): Sıtma ve uyuz rahatsızlığı olanlar tarafından ziyaret edilir (Güngör, 1990: 43; Günay; Güngör; Kuzgun vd., 1996: 23; Tanrıöger, 2016: 18).
10. Süt Pınarı (Bünyan) Gözü ağrıyanlar, sütü olmayan ve sütü kesilen kadınlar ziyaret eder (Güngör 1990: 43; Günay vd., 1996: 34-35).

4.5. Dağ, Tepe, Mağara, Ev ve Mevkiler

1. Eğlence (Ağırnas): Çocuğu olmayan kadınlar ziyaret eder (Günay vd., 1996: 33).
2. Eski Ocak Yeri (Merkez): Yüz felci geçirenler tarafından ziyaret edilmektedir (Tanyu, 2007: 285).
3. Meryem Ana (Yahyalı): Çocuk sahibi olmak isteyenler ve cilt rahatsızlığı olanlar tarafından ziyaret edilir (Gökbel, 1998: 137-138).
4. Papazın Bahçesi (Subaşı): Sıtmalı çocuklar götürülür (Günay vd., 1996: 33).
5. Ocak Evi (İncesu): Çocuğu olmayanlar ziyaret eder (Günay vd., 1996: 50).
6. Ziyaretlik (Yahyalı): Çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilir (Kaldırımcı 1987: 4; Doğrusöz, 2005: 178-179, 194).

5. TEDAVİ AMACIYLA ZİYARET EDİLEN MEKÂNLARIN YAPISAL ANALİZİ

Kayseri’de hastalıkların sağaltılması amacıyla tespit edilebilen 66 ziyaret mekânı bulunmaktadır.⁸ Tedavi amacıyla gidilen bu ziyaret mekânlarının başında ise türbe, tekke, mezar, yatır gibi isimlerle anılan yerler gelmektedir. Bu bağlamda Kayseri’de tedavi amacıyla ziyaret edilen otuz bir tekke, türbe, mezar ve yatır bulunmaktadır. Bu ziyaret yerlerinden yirmi dördü türbe, dördü tekke, ikisi mezar ve biri de yatır şeklinde adlandırılmıştır. Bu mekânlarda metfun olduğu ifade edilen kutsiyet sahibi kimseler, dede, baba, gazi, veli, şeyh, sultan, abdal ve koca unvanlarıyla tanınmaktadır.

Kayseri’de bulunan türbe, tekke, yatır ve mezarlar, çocuk sahibi olmak, doğan çocuğun yaşamasını sağlamak, sıtma, felç/yüz felci, çeşitli vücut ağrı ve sıızılarıyla baş ve bel ağrısı, psikolojik rahatsızlıklar, körlük, cılız ve çok ağlayan çocuklar, saralılar, çaresiz rahatsızlıklar, yatalaklar, konuşamayan çocuklar ve genel olarak da her tür hastalık için ziyaret edilmektedir. Dolayısıyla Kayseri’de tekke, türbe, mezar ve yatır adlarıyla bilinen bu ziyaret mekânları, sıralanan hastalıklar için bir tedavi merkezi olma özelliği taşımaktadır.

Yukarıda sıralanan rahatsızlıklar içerisinde en dikkat çekenler ise çocuk sahibi olmak ve doğan çocuğun yaşamasını sağlamaktır. Kayseri’de halkın en fazla bu sebeplerle kutsal kabul edilen bu mekânları ziyaret ettiği görülmektedir. Kayseri’de yirmi tekke, türbe ve mezar bu bağlamda ziyaret edilmekte ve bu mekânlar, bu rahatsızlıklar için bir şifa merkezi hüviyeti taşımaktadır.

Kayseri’de bazı tekke, türbe, yatır ve mezarlar tek bir rahatsızlık için ziyaret edilirken bazıları da birden fazla rahatsızlık için ziyaret edilmektedir. Bu çerçevede, Abdullah Keramet’in Türbesi, felçli hastalar; Ebce Sultan Türbesi, vücut ağrıları; Hızır-İlyas Türbesi, çocuğu olup yaşamayanlar; Himmatede, Dev Ali ve Şem’un El Gazi Türbeleriyle Şehit Mezarı, çocuğu olmayanlar, Yedi Kardeşler mezarı da psikolojik sıkıntısı olanlar için bir şifa merkezidir. Bedrettin

⁸ Bu sayı, Kayseri ziyaret yerlerini konu alan çalışmalardan hareketle tespit edilmiştir. Bu kaynaklarda yer almayan ve dolayısıyla bilgimiz dâhilinde olmayan mekânların bulunması da mümkündür.

Devletlü Türbesi, Battalgazi Türbesi, İğdeli Türbe, Kara Şeyh Türbesi, Omuzu Gürzülü Türbesi, Melikgazi Türbesi, Seyit Gürler Baba Türbesi, Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi, Şeyh İbrahim Tennuri Türbesi, Şeyh Turessan Veli Türbesi, Türbe Tekkesi, Pek Türbe, Yalnız Sultan Türbesi ise bazı hastalıkların yanı sıra her türlü rahatsızlık için de bir tedavi merkezidir. Örneğin her türlü rahatsızlığın tedavisinin yanı sıra Ali Dede Tekkesi, İğdeli Türbe, Kara Şeyh Türbesi ve Omuzu Gürzülü Türbesi çocuk sahibi olmak için; Melikgazi Türbesi, çocuğu olup da yaşamayanlar için; Seyyit Burhanettin Türbesi, çocuk sahibi olmak ve konuşamayan çocuklar için; Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi de çocuk sahibi olmak ve bel ağrısından kurtulmak için ziyaret edilmektedir.

Türbe, tekke, mezar, yatır gibi ziyaret yerlerine konu olan kişilerin pek azı hakkında tarihi bilgiler mevcuttur. Bu çerçevede Kayseri’de ziyaret mekânlarına konu olan Battalgazi, Melikgazi, Seyyid Burhanettin, İbrahim Tennuri gibi isimlerin dışındaki ziyaretgâhlarda metfun bulunanlar, tarihi kişiliklerinden ziyade efsanevî ve menkıbevi hayatlarıyla karşımıza çıkmakta ve onlar daha çok halk arasında dolaşan rivayetlerle bilinmekte ve yaşamaktadırlar. Hatta halk, özellikle Battalgazi, Melikgazi gibi tarihi şahsiyetleri bile efsaneleştirmiş ve onları bambaşka bir kimlik ve kişiliğe büründürmüştür. Dede, baba, gazi, veli, şeyh, sultan, abdal, koca gibi unvanlarla anılan bu kimseler hakkında halk arasında anlatılan rivayetler, onların çoğunun Anadolu’nun fethinde ve Türkleşmesinde büyük yararlılıkları dokunmuş Horasan Erenleri olduğu yönündedir.

Bir yerin tekke, türbe, mezar, yatır olarak adlandırılabilmesi için orada bu isimlerle adlandırılan bir yapının bulunması, buranın bir ziyaret mekânı olabilmesi için de faydasının ve zararının dokunacağı düşünülen doğaüstü güçlere sahip efsanevî ve menkıbevi bir kişiliğin orada metfun olması ya da buna inanılması gerekir. Ancak Sarioğlan ilçesinde bulunan İğdeli Türbe ya da Et Yemez Şih Türbesi olarak bilinen ziyaret yerinde herhangi bir mezar ya da türbe bulunmamasına rağmen burası türbe olarak adlandırılmakta ve her türlü hastalığa şifa bulmak ve çocuk sahibi olmak için ziyaret edilmektedir. Aynı şekilde Develi’de bulunan Hızır-İlyas Türbesinin içerisinde de bir mezar ve sanduka bulunmamasına rağmen halk tarafından ziyaret mekânı olarak görülmekte ve burası çocuğu yaşamayanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Tedavi amacıyla ziyaret edilen yerlerden biri de kutsal sayılan taş ve kayalardır. Kayseri’de bu amaçla ziyaret edilen on üç taş ve kaya bulunmaktadır. Bunlardan sekizi delikli taş ve kaya olarak isimlendirilmektedir. Bu taş ve kayalardan kule/kuvle deliği, İbrahim Tennuri’nin mezarının daha önceden bu deliğin yanında olmasından, Bünyan Elbaşı’da bulunan delikli taş mezar dolayısıyla; Sarioğlan ilçesinde bulunan Uzunkaya ise yanında bulunan yatır dolayısıyla kutsallaşmıştır. Ayrıca Hisarcık yolu üzerinde bulunan Delikli Taşla Höbek köyünde bulunan delikli taşların bir kilise kalıntısı olabileceği belirtilmektedir (Güngör ve Köylü, 2015: 128-129). Bu taşların muhtemelen bu dini yapıyla bütünleşmelerinden dolayı geçmişte kutsiyet kazandıkları ve bu kutsiyetin bugün de bu çerçevede devam ettiği/ettirildiği ifade edilebilir. Diğer taş ve kayalar ise herhangi bir mezar, yatır ya da dini bir yapı dolayısıyla değil kendiliğinden kutsallık kazanmış olan taş ve kayalardır.

Kayseri’de ziyaret mekânı olan bu taş ve kayalara, çocuk sahibi olmak, doğan çocuğun yaşamasını sağlamak, öksürük ve boğmaca rahatsızlığından kurtulmak, yürüyemeyen ve konuşamayanlara şifa bulmak, gelincik hastalığı, felç ve sinir hastalıklarının tedavisi için gidilmektedir. Taş ve kayalar, bu rahatsızlıklar içerisinde en çok boğmaca rahatsızlığının tedavisi için ziyaret edilmektedir. Bu bağlamda ziyaret edilen yedi taş ve kaya bulunmaktadır.

Ziyaret mekânı olan taş ve kayaların bazıları birden fazla rahatsızlık için ziyaret edilirken bazıları da tek bir rahatsızlık için ziyaret edilmektedir. Örneğin Ağırnas’taki Arap Ocağı diye bilinen delikli taşlar, çocuğu olmayanlar, çocuğu yaşamayanlar, yürüyemeyen ve konuşamayanlar tarafından ziyaret edilirken; Yukarı Develi’de bulunan Delikli Kaya, Büyük Tuzhisar’da bulunan Delikli Taş, Çevril köyünde bulunan Öksürük Deliği ve Amarat köyünde bulunan Öksürük Kayası, boğmaca hastalığı için; Bünyan Elbaşı’da bulunan Delikli Taş ise gelincik rahatsızlığı için ziyaret edilen bir tedavi merkezidir. Sarız’da “Ziyaret” adıyla bilinen Delikli Kaya ise her türlü hastalık için gidilen bir ziyaret mekânıdır.

Bazı ağaçlar da tedavi amacıyla ziyaret edilmektedir. Kayseri’de bu amaçla ziyaret edilen altı ağaç bulunmaktadır. Bunlardan üçü çalı olarak adlandırılmaktadır. Ağaçların türleri ile ilgili

olarak genelde bir bilgi olmamakla beraber türleri belirtilenlerin ise ardıç ve dağdağan ağaçları olduğu görülmektedir.

Kutsal sayılan ve tedavi amacıyla ziyaret edilen bu ağaçlardan Develi'de bulunan Kutsal Çalı Şeyh Ümmî Türbesi dolayısıyla; Yahyalı'daki Kanlı Ardıç yanında bulunan mezar ve hakkında anlatılan efsaneler dolayısıyla; Mollahacı köyünde bulunan dağdağan ağacı ise yaşlılığı ve yanı başındaki şifalı kabul edilen su dolayısıyla kutsallık kazanmıştır. Dolayısıyla türbe, mezar ve su, onların kutsallıklarında önemli bir rol oynamış ve ağaç, bu unsurlarla bütünleşmiştir. Bunların dışında kalan Çaputlu Çalı, Güllüce Çalısı ve Kutsal Ağaç ise kendi başlarına bir kutsiyet ifade etmektedir.

Kayseri'de bulunan kutsal çalı ve ağaçlar, her türlü hastalığa şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, doğan çocuğun yaşamasını sağlamak ve bacaklarda oluşup iyileşmeyen yaraların tedavisi için ziyaret edilir. Çocuk sahibi olmak, ağaç ve çalıların ziyaret edilme nedenlerinin başında gelmektedir. Bu amaçla ziyaret edilen üç ağaç bulunmaktadır.

Ziyaret edilen çalı ve ağaçların bazıları birden fazla rahatsızlık için ziyaret edilirken bazıları da tek bir rahatsızlık için ziyaret edilmektedir. Örneğin Kutsal Ağaç, çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından; Kutsal Çalı ise bacaklarda oluşan ve iyileşmeyen yaraların tedavisi için ziyaret edilir. Çaputlu Çalı, Dağdağan Ağacı, Güllüce Çalısı ve Kanlı Ardıç ise bazı rahatsızlıkların yanı sıra her türlü hastalık için gidilen ziyaret mekânlarıdır.

Tedavi amacıyla ziyaret edilen yerlerden biri de kutsal sayılan sulardır. Kayseri'de bu amaçla ziyaret edilen on su bulunmaktadır. Bunlardan beşi pınar, diğerleri ise su, kuyu, havuz, içme ve çimcik olarak adlandırılmıştır.

Tedavi amacıyla ziyaret edilen bu sulardan Dede Pınarı, pınarın yanında bulunan ve Dede Efendi diye bilinen bir zatın mezarından dolayı; Ağca Koca Pınarı, Akça Koca'dan dolayı; Çukur Kuyu ise Koyun Baba'dan dolayı kutsal sayılmıştır. Sıtma Pınarı ve Dede Suyu'nun kutsallık kazanmasında haklarında anlatılan efsaneler etkili olmuşken Kartal Çimeci'nde de bu suya inip yıkanan kartalların kutsiyete vesile oldukları görülmektedir. Süt Pınarı, İçme, Havuz ve Çaputlu Pınar olarak bilinen ziyaret yerleri ise herhangi bir unsurdan bağımsız olarak başlı başına bir kutsiyet taşımaktadır.

Kayseri'de çeşitli adlarla bilinen bu kutsal sular, çocuğu olmayanlar, felçliler, sıtmalılar, kızıl, kızamık, uyuz, dabaz, çıban gibi cilt rahatsızlığı ve vücut sızıları olanlar, gözü ağrıyanlar, sütü olmayan ve sütü kesilen kadınlar ve bunun yanı sıra çaresiz hastalığa yakalananlarla her türlü hastalar tarafından şifa amacıyla ziyaret edilen tedavi merkezleridir. Tedavi amacıyla ziyaret edilen bu kutsal sulara en çok cilt rahatsızlıkları için gidilmektedir. Bu çerçevede Kayseri'de kutsal su merkezli beş tedavi ziyareti bulunmaktadır.

Ziyaret edilen suların bazıları tek bir rahatsızlık için ziyaret edilirken bazıları da birden fazla rahatsızlık için ziyaret edilmektedir. Örneğin Çukur Kuyu ve Havuz sadece cilt hastalıkları için ziyaret edilirken; Ağca Koca Pınarı, çaresiz hastalığa yakalananlar, felçliler ve sıtmalılar tarafından; İçme, cilt rahatsızlığı ve çocuğu olmayan kadınlar; Süt Pınarı da gözü ağrıyanlar, sütü olmayan ve sütü kesilen kadınlar tarafından ziyaret edilir. Çaputlu Pınar, Dede Pınarı ve Dede Suyu'nun ise her türlü rahatsızlığa şifa olduğuna inanılmaktadır.

Dağ, tepe, ev, mağara, bahçe, mevki gibi yerler de tedavi amacıyla ziyaret edilen mekânlar arasındadır. Bu bağlamda Kayseri'de tedavi amacıyla ziyaret edilen altı yer bulunmaktadır. Bunlardan ikisi mağara, ikisi yer/mevki, biri ev, biri de bahçedir.

İnsanların şifa bulmak adına ziyaret ettikleri bu mekânlardan Eğlence, o yer/mevkide bulunan ağaç ve ağacın altındaki şehit mezarı dolayısıyla; Eski Ocak Yeri, burada ocaklık yaparak insanlara şifa dağıtmış olan Mollaoğulları ailesi dolayısıyla; Meryem Ana diye bilinen mağara, halkın Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı burada doğurduğuna inanmasından dolayı; Papazın Bahçesi, bahçe içindeki kuyuda bir yatır olduğuna inanılmasından dolayı; Ocak Evi, burada yaşayan karı koca şeyhten dolayı; Ziyaretlik denilen mağara ise burada bulunan ve tılsımlı olduğuna inanılan su dolayısıyla kutsal kabul edilmiştir.

Kayseri’de kutsiyet atfedilen bu ev, bahçe, mağara, yer ve mevkiler, çocuk sahibi olmak isteyenler, yüz felci geçirenler, cilt rahatsızlığı olanlar ve sıtmal çocuklar için bir sağaltma merkezidir. Buraları ziyaretin en başta geleni yine çocuk sahibi olmaktır. Bu bağlamda altı ziyaretgâhın dördü bu amaçla ziyaret edilmektedir.

Kayseri’de bulunan bu ziyaretgâhlardan sadece Meryem Ana kısırlık ve cilt rahatsızlığı gibi iki rahatsızlık için ziyaret edilirken diğerleri tek bir rahatsızlık için ziyaret edilmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere bu mekânların kutsiyet kazanıp bir ziyaretgâha dönüşmesinde buralarla ilgili anlatılan menkıbe ve efsanelerin, tarihî ya da menkıbevi kimliğe ve kişiliğe sahip şahsiyetlerin gösterdiği belirtilen veya rivayet edilen kerametlerin önemli bir rolü vardır. Bu bağlamda, tekke, türbe, mezar olarak ifade edilen mekânlar ve burada yattığı ifade edilen Ali Baba, Himmet Dede, Ganişeyh, Koyun Abdal, Ebce Sultan, Kara Şeyh, Şeyh Turesan, Omuzu Gürzlü, Melikgazi, Mikdat Dede gibi şahsiyetlerin hemen hemen hepsiyle alakalı menkıbeler bulunmakta ve kerametleri halk arasında dolaşmaktadır. Aynı şekilde Dede Suyu, Sıtma Pınarı, Meryem Ana, Ziyaretlik, Uzunkaya, Kanlı Ardiç, Kutsal Ağaç gibi taş, kaya, ağaç, su, mağara ve mevkilerle ilgili efsaneler de anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra az sayıda da olsa hakkında anlatılan efsane ve menkıbe bulunmayan ziyaret yerleri de bulunmaktadır. Bu durum ise onlarla ilgili anlatılan bu olağanüstü anlatıların ve doğaüstü olay ve durumların zaman içerisinde unutulmuş olması ile izah edilebilir. Zira ziyarete konu olan bu yerlerin kutsiyet kazanmasında ve halkın buralara rağbet etmesinde çoğu zaman olağanüstü nitelikler taşıyan bu anlatıların önemli bir rolünün olduğu açıktır.

İnsanlar, ziyaret ettikleri bu mekânlarda hastalıklarından kurtulup şifa bulmak amacıyla ritüel niteliği de taşıyan birtakım pratikler gerçekleştirmektedirler. Namaz kılmak (Seydi Şerif, Hızır-İlyas, Omuzu Gürzlü, Ali Dede, Kanlı Ardiç), Kur’an okumak (Melikgazi), Salavat getirmek (Melikgazi), üç İhlas bir Fatıha okumak (Kule/Kuvle Deliği, Delikli Kaya/Höbek Köyü, Delikli Taş/Büyük Tuzhisar, Çaputlu Çalı, Süt Pınarı), türbede üç taş atmak (Battal Gazi), mum yakmak (Battal Gazi, Kule/Kuvle Deliği), hastanın kafasına tencere geçirip üç defa vurarak tencerenin karasını kişinin kafasına akıtmak (İbrahim Tennuri), kurban kesmek (Ali Baba, Gani Şeyh, Seydi Şerif, Omuzu Gürzlü, Melikgazi, İğdeli Türbe, Kutsal Ağaç), kesilen kurbanın kanını çocuğun alnına sürmek (Seydi Şerif), türbeye, kemere kesme şeker ya da para bırakmak (Seyyit Burhanettin, Delikli Taş/Büyük Tuzhisar, Delikli Kaya/Höbek Köyü), türbenin suyundan içmek (Himmet Dede, Kartal Çimeci), kutsal sayılan su ile yüzünü, göğsünü yıkamak (Süt Pınarı), yıkanmak (Ağca Koca Pınarı, Kartal Çimeci), mezar taşlarının üzerindeki oluklardan geçirilen suyu içirmek (Yedi Kardeşler), suya para atmak (İçme), türbe, yatır veya mezarın yanında ya da evde uyumak (Gani Şeyh, Ardiçli Yatır, Kara Şeyh, Amarat, Abdullah Kerametin, Mikdat Dede, Ocakevi), türbe, sanduka ya da taşın etrafında dolaşmak (Melikgazi, Delikli Taş/Büyük Tuzhisar), üç gün sabah namazından sonra türbenin etrafında üç kez dolaşmak ve dua etmek (Koyun Abdal), çocuğu yaşamayan kadının boynuna at nalı, boncuk gibi şeyler takarak o mahallede yaşayan ve adı Mehmet olan yedi kişinin kapısını dolaştırıp o evlerden tuz gibi şeyler almak ve daha sonra kadını türbenin kapısına bağlayıp satmak (Seydi Şerif), hastanın ağzına ip ve ağaçtan yapılmış gem gibi bir şey verip birtakım sihirli sözler söyleyerek onu kayanın etrafında yedi defa dolaştırmak ve her seferinde taşın yanına bir çivi çakmak (Uzunkaya), mezarın başında bulunan büyük mermer taşı sırtlayarak mezarın etrafında dolaşmak (Seydi Şerif), kutsal kabul edilen ağaçtan alınan dalı kurutmak (Kutsal Çalı), bel taşı denilen taşı bele sürtmek (Şeyh Hacı İbrahim), kuvvet taşı denilen taşı ağrıyan yerlere sürtmek (Ebce Sultan), oturağın üzerine yatmak (Arap Ocağı), eski elbiseleri çıkarıp yeni elbiseler giymek (Arap Ocağı), hece taşına, ağaca, türbeye bez, çaput bağlamak (Kara Şeyh, Şem’un el-Gazi, Amarat, İğdeli Türbe, Akça Koca Sultan, Ali Dede, Dağdağan Ağacı, Çaputlu Çalı, Güllüce Çalısı, Kutsal Ağaç, Kanlı Ardiç, Dağdağan Ağacı, Ağca Koca Pınarı, Dede Pınarı, Çaputlu Pınar, Eğlence), türbenin toprağından yemek (Yalnız Sultan), terlikle ağza ve vücuda vurmak (Eski Ocak Yeri), türbeye kilim, seccade, sergi sermek (Akça Koca Sultan, Yalnız Sultan), kutsal ağacın meyvesini yemek (Dağdağan Ağacı) ziyaret yerine üç gün üst üste gelmek (Kule/Kuvle Deliği), kemerin altından ya da delikli taşın, kayanın içinden geçmek (Delikli Taş/Büyük Tuzhisar, Öksürük Kayası, Delikli Kaya/Höbek Köyü, Öksürük Deliği, Kemerli Geçit, Delikli Kaya/Şubaşı Köyü, Delikli Taş/Bünyan-Elbaşı, Delikli Taş/Bünyan-Güllüce), kaya deliğine çaput, düğme, para, çaput, vb. bırakmak (Delikli Kaya/Şubaşı Köyü), çocuğun ismini değiştirmek (Akça Koca Sultan), mezarın yanında bulunan

tokuç ile ağrıyan tere vurmak (Akça Koca Sultan), elindeki ekmek parçasını ıslatarak yarısını pınarın başına bırakıp yarısını da arkasına bakmadan yiyerek uzaklaşmak (Süt Pınarı) Kayseri'deki ziyaret mekânlarında tedavi amacıyla yapılan uygulamalardır.

Ziyaret yerlerinde gerçekleştirilen bu uygulamalarda, namaz kılmak, Kur'an okumak, salavat getirmek, üç İhlas bir Fatiha okumak gibi İslamî pratiklerle beraber atalar kültü, taş, ağaç, su, mağara, mevki şeklinde karşımıza çıkan yer-su kültürleri gibi İslamiyet öncesine ait inanış izlerine rastlanmaktadır. Hatta İslamiyet öncesine ait inanışların bu uygulamalarda daha yoğun bir şekilde devam ettirildiği görülmektedir. Halk, eski inanış ve pratikleri İslamî unsurlarla birleştirerek bu bağlamda yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedir.

Ziyaret yerlerinde gerçekleştirilen tedavi uygulamalarında, temas ve taklit büyülerini karşımıza çıkmaktadır. Temas büyüsü, kişinin bedeninin her bir parçası arasında var olan duygusal ilişki bu fiziksel ilişki ortadan kalktıktan sonra da devam eder (Frazer, 2004: 188-191) şeklinde ifade edilmektedir. Bu çerçevede ziyaret mekânının kendisi gibi ziyaret mekânında yatmakta olan kişinin hayattayken kullanmış olduğu eşyalar ve ziyaret mekânında ya da çevresinde bulunan taş, toprak, su, ağaç, örtü vb. gibi şeyler de kutsiyet kazanmakta ve sağaltıcı, şifa verici bir güç kaynağına dönüşmektedir. Kutsal sudan ya da ziyaret mekânında veya yakınında bulunan sudan içme, bu su ile yıkanma, mezarın oluklarından geçirilen suyu hastaya içirme, ziyaret mekânında yatıp uyuma, mermer taşı sırta alarak mezarın etrafında dolaşma, bel taşı, kuvvet taşı denilen taşları bele ve ağrıyan yerlere sürme, mezarın başında bulunan tokuç ile ağrıyan yerlere vurma, ziyaret yerindeki toprağı, kutsal sayılan ağacın meyvesini yeme, kutsal sayılan terlikle hastaların ağzına ve vücuduna vurma gibi uygulamalarda temas büyüsü görülmektedir. Büyüsel bir nitelik taşıyan bu uygulamalar, "göçürme", "devretme" olarak da ifade edilebilir. Bu, hastalığın canlı veya cansız bir nesneye nakli ya da taş, kaya, toprak, su, terlik, pabuç gibi büyüsel güç taşıdığına inanılan nesnelereki gücün hasta bedene aktarılmasıdır (Aytar, 1976a: 7639-7640; Aytar, 1976b: 7723). Bu bağlamda hasta su içerek, su ile yıkanarak, toprağı, meyveyi yiyerek, taşı taşıyarak ya da bedenine sürterek, terlik ve tokuç ile hastaya vurularak bu nesnelereki sağaltıcı güç hastaya aktarılmaktadır. Hasta, ziyaret mekânında yatıp uyuyarak da hastalığı toprağı, mekâna devretmiş olmaktadır.

Bir diğer büyü çeşidi olan taklit büyüsü ise herhangi bir etki ancak onu taklit ederek elde edilebilir (Frazer, 2004: 10-14) şeklinde açıklanmaktadır. Kayseri'de ziyaret mekânlarında tedavi amacıyla gerçekleştirilen türbenin yanında bulunan kutsal ağaçtan bir dal koparıp kurumaya bırakmak ve dal kurudukça bacaklardaki yaranın da kuruması, doğan çocuğun ölmemesi için türbe ya da tekkede isminin değiştirilmesi, doğan çocuğına ziyaret yerinde yatan kişinin adının verilmesi, hasta kadının ya da doğan çocuğun türbeye satılması, hastaların delikli taş ve kayalardan geçirilmesi, ziyaret yerinde hastanın üzerindeki eski elbiselerin çıkartılarak yeni elbiselerin giydirilmesi, kutsal suda yıkanarak akan su ile birlikte hastalığın da akıp gideceğı düşüncesine dayanan uygulamalar taklit büyüsü olarak ifade edilebilir. Bu tedavi uygulamaları İrvasa yoluyla yapılan sağaltmalar⁹ olarak da ifade edilebilir. Zira burada yapılan dalı kurutma, ismi değiştirme, kutsal kişinin ismini verme, hastayı, çocuğı satma gibi uygulamalar genel olarak vücutla doğrudan ilgisi olmayan hastayı etkileme amacı güden psişik nitelikteki sağaltmalardır.

Taklit büyüsü olan hastanın delikli taş veya kayanın içinden geçirilmesi uygulamasında orijin mitoslarının izleri görülmektedir. Bu mitosun temeli "Üst düzeyde bir yaşam biçimine ulaşmak için gebeliğı ve doğuşu yinelemek gerekir." (Artun, 2009: 40) düşüncesine dayanmaktadır. Kadın cinsel organı gibi telakki edilen delikli taş ya da kayadan hasta geçirilerek sembolik olarak yeniden doğuş ritüeli gerçekleştirilmekte arzu edilen hâle dönüş sağlanmaktadır. Bu uygulama ile anadan doğmanın sağlıklı ve tertemiz ilk hâline dönüş ve hayata tekrar başlayış sembolize edilmektedir (Günay vd., 1996: 106).

Ziyaret yerlerinde yapılan uygulamaların amacına ulaşması ve şifa bulmak için belli kurallara ve yasaklara uyulması gerekmektedir. Bunların başında, ziyaret mekânına saygı gelmektedir. Ziyaretçilerin mekâna ve orada yattığı düşünölen kişi ya da kişilere yaptığı saygısızlık onların bazı felaketlere uğramalarına neden olmaktadır. Ziyaret mekânına, orada bulunan nesnelere

⁹ bkz. Acıpayamlı, 1989: 3.

zarar vermek, kutsal sayılan ağacı kesmek, yakmak, dalını koparmak, ziyaret yeri etrafında avlanmak, ziyaret mekânına ait taş alıp götürmek yasak fiiller arasında görülmektedir.

Tedavi amacıyla gidilen bu mekânların bazıları dışında ziyaret için genelde belli bir gün ve zamanın olmadığı ihtiyaç duyulduğu her an buraların ziyaret edildiği görülmektedir. Belli günlerde ziyaret edilen mekânlardan ise İbrahim Tennuri Türbesinin Perşembe ve Cuma günleri, Seyyit Burhanettin Türbesinin Cuma günü, Şeyh Ümmi Türbesi ve Kutsal Çalı Perşembe günü sabah ezanından evvel, Kara Şeyh Türbesi Cuma, Mikdat Dede Türbesi ise Perşembe günü ziyaret edilmektedir.

6. SONUÇ

Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Kayseri de çok sayıda ziyaret mekânına ev sahipliği yapmaktadır. Çeşitli amaç, istek, dilek ve arzular için gidilen bu mekânların halk tarafından ziyaret edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de sağaltmadır. Genellikle son çare olarak müracaat edilen bu mekânlar, çeşitli rahatsızlıkların tedavisi için bir şifa merkezi fonksiyonu üstlenmektedir. Kayseri'de bu amaçla ziyaret edilen 66 kutsal mekân bulunmaktadır. Kimi orada yattığı ifade edilen kişi dolayısıyla kimi yanında, yakınında bulunan mezar, türbe, tekke ve yatır dolayısıyla kimi de kendiliğinden kutsallık kazanmış bu mekânlar çocuk sahibi olmak, doğan çocuğun yaşamasını sağlamak, sıtma, felç/yüz felci, çeşitli vücut ağrı ve sızılılarıyla baş ve bel ağrısı, psikolojik rahatsızlıklar, körlük, cılız ve çok ağlayan çocuklar, çaresiz rahatsızlıklar, yatalaklar, öksürük ve boğmaca rahatsızlıkları, yürüyemeyen ve konuşamayanlar, gelincik hastalığı, bacaklarda oluşup iyileşmeyen yaralar, cilt rahatsızlıkları, göz ağrısı, sütü olmayan ve sütü kesilen kadınlar için bir tedavi merkezidir. Ziyaret mekânlarının bu rahatsızlıklar içerisinde en çok çocuk sahibi olmak için ziyaret edildiği görülmektedir. Kayseri'de bulunan bu ziyaret mekânlarının bazıları tek bir rahatsızlığın şifa merkeziyken bazıları da birden fazla rahatsızlığın tedavi mekânlarıdır. Kimi ziyaret mekânları ise her türlü hastalığın tedavi edildiği bir merkez olma hüviyeti taşımaktadır.

Ziyaret mekânlarında rahatsızlıklardan kurtulmak amacıyla birtakım ritüel niteliği de taşıyan pratikler gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalarda İslamî pratiklerle beraber İslamiyet öncesine ait inanış izlerine rastlanmakta, tedavi uygulamalarında temas ve taklit büyüleriyle göçürme karşımıza çıkmaktadır. Tedavi için ziyaret edilen bu mekânlar belli kurallar etrafında ziyaret edilmekte ve ziyaret için genelde belli bir zaman kısıtlaması olmamakla beraber olanlarda Perşembe ve Cuma günleri öne çıkmaktadır. İnsanoğlunun hastalıklar karşısındaki çaresizliği, acizliği devam ettikçe bu ziyaret mekânları da tedavi işlevlerini sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1989) Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988) Kitabı* içinde (s. 1-8), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Açıkgöz, Ö. (2004) Türk Müslümanlığının En Belirgin Vasıfları, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 148: s. 159-178.
- Artun, E. (2009) *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, 4. Baskı, İstanbul: Kitabevi.
- Aslan, H. A. (1987) *Kayseri'de Adak ve Ziyaret Yerleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kayseri.
- Atasağın, G. (2006) Ziyaret Fenomeni, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXI(21), 33-60.
- Ayaz, B.; Günaydın, A. (2019) Zonguldak Yöresi Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 134-148.
- Aytar, S. (1976a) Hastalığı Devretme Geleneği, *TFA*, S. 322, 7639-7640.
- Aytar, S. (1976b) Bazı Cansızlardaki Güçleri İnsanlara Devretme, *TFA*, 325, 7723-7724.
- Çelik, C. (2004) Türk Halk Dindarlığında Değişim ve Süreklilik: Ziyaret Fenomeni Örneği, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 213-239.

- Çıplak Coşkun, N. (2013) Yatır ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin'deki Muğdat Dede Türbesinin İncelenmesi, *Turkish Studies*, 8(1), 1205-1219.
- Doğrusöz, M. (2005) *Kayseri ve Çevresinde Su ile İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Elmacı, L. (2017) *Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Ergun, P. (2004) *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004) *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I*, (Çev.) Mehmet H. Doğan, 2. Baskı, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gezer, S. (2011) *Sarioğlan ve Çevresinde Halk İnanışları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gökbel, A. (1998) *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Âdetler*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Günay, Ü. (2003) Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri, *Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36.
- Günay, Ü.; Güngör, H.; Kuzgun, Ş. vd. (1996) *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Güney, G. Z. (2018) İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri: Tire Örneği, *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (C. 2, s. 293-298).
- Güngör, H. (1990) Türklerde Kutsal Mekân Anlayışı (Kayseri Örneği), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 43, 38-44.
- Güngör, H. (1993) Kayseri ve Yöresinde Delikli Taş ve Kayalar, *Milli Folklor*, 17, 13-17.
- Güngör, H. ve Köylü, B. (2015) *Türk Halk İnanışları Ders Notları*, Tezmer, Kayseri.
- İnan, A. (1986) *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1980) *Eski Türk Dini*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2003) Develi ve Yöresi Yatırları (Hak Âşıkları) Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre, *Bütün Yönleriyle 1. Develi Bilgi Şöleni (26-28 Ekim 2002) Bildiri Kitabı* içinde (s. 471-477).
- Kaldırımçı, A. (1987) *Yahyalı'da Dinî Örf ve Âdetler*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kayseri.
- Karagöz, A. (1998) *Özvatan (Çukur) ve Çevresinde Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kandemir, M. Y. (2013) Ziyaret, *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 44, 496-498), Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kekeç, S., (2018) *Kayseri-Sarız İlçe ve Köylerinde Yaşayan Avşar/Afşarların Dini İnanç, Gelenek ve Göreneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Köşker, S. (1994) *Türk Kültürü Açısından Yahyalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kuşat, A. (1988) *Sarioğlan ve Çevresinde Ziyaret ve Adak Yerleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kayseri.
- Naneci, Ö. (2006) *Kayseri Ziyaret Yerleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Ocak, A. Y. (1983) *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (1992) *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2012) *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Oymak, İ. (1996) Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma, *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1, 287-300.
- Öger, A. (2020) *Uygurların Dinî Siyasî ve Kültür Tarihinde Derin İz Bırakan Seyyid Âfâk Hoca ve Tezkiresi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Örnek, S. V. (1971) *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1973) *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995) *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özbolat, A. (2014) Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 70, 121-138.
- Püsküllüoğlu, A. (1977) *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Şafak, M. (1993) *Develi'nin Dini Folkloru*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kayseri.
- Tanrıöğür, M. A. (2016) *Felahiye ve Mahallelerinde Ziyaret Dindarlığı*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kayseri.
- Tanyu, H. (1968) *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tanyu, H. (1976) Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975* içinde (s. 129-142), Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tanyu, Hikmet, (2007) *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Elips Kitap.
- Tdk Türkçe Sözlük* (2005) 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tek, R. (2013) Anadolu Dervişlerinin Manevî Nüfuzlarının Günümüze Etkileri Bağlamında Şeyh Turesan Veli Hazretleri, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 157-172.
- Tek, R. (2018) Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 89-204.
- Turan, Ş. (2014) *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe)*, 7. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yaman, A. (2005) Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 29-37.
- Yapıcı, R. (1985) *Yahyalı'da Dini İnanışlar*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi, Kayseri.
- Yeğin, H. İ. (2014) Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Nedenleri Bağlamında Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi, *II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu-Kastamonu'nun Manevi Mimarları-*, (4-6 Mayıs 2014), Kastamonu.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Tracing back to the Turkish world view and belief system prior to Islam, visitation phenomenon refers to the act of visiting a tomb, grave or lodge where people given different names and believed to have divine power lie, as well as trees, water source, mountains, stones etc. that are thought to have supernatural for various purposes, including the belief and practices thus emerged. One of the foremost reasons of visiting such places is healing. These places have taken up a function of healing center. In this study, it is aimed to detect and classify such visited places as tombs, graves, lodges, stones, rocks, trees, bushes, water sources, caves or houses in Kayseri, reveal the findings as to which illness or illnesses people visited these places for and make an analysis and interpretation of such places from different perspectives.

Methodology

The study begins with a literature review. In this respect, books, articles and theses were scanned and the gathered data were classified under several themes. Subsequently, they were evaluated through the existing data and materials.

Findings

There are 66 visited places for healing in Kayseri, 31 of which are tombs that gained divinity owing to the person lying in them, 13 are rocks and stones, 6 are trees, 10 are water sources and 6 are caves, houses or dwellings which gained their divinity either arbitrarily or due to a holy person buried nearby. These places served as healing centers for a number of illnesses such as infertility, the most frequent of all, child mortality, malaria, facial paralysis, various somatic pains, psychological disorders, blindness, skinny and restless children, incurable diseases, paralysis, cough, pertussis, disability of speaking and walking, incurable wounds on skin, eye pains and agalactous women. While most of these places are visited for a specific illness, some of them appeal to diseases more than one.

In the transformation of these places into a healing center, acquiring divinity, legends and anecdotes told about these places as well as miracles asserted to be realized by a historical or a legendary person have a part to play. Even if few, there are also visited areas that have no legends or stories about. Though just a few, there are also visited areas about which there is no legend or anecdotes, which probably results from the fact that supernatural events were forgotten over time. Indeed, it is evident from supernatural tales told about such places that they acquired divinity and people paid tribute to these places.

In order to recover from illnesses, visitors resorted to such practices as praying, reading articles from the Quran, lighting candles, sacrificing, drinking the water in a tomb, eating the fruits of a so-called holy trees and going under a dome or hollowed rock.

As well as the Islamic practices like praying, reading Quran, there are also pre-Islam belief patterns based on symbols and images like stones, trees, water sources and caves. In fact, these pre-Islam belief patterns are more frequently practiced by people trying to revive pre-Islam practices through Islamic practices. Among the treatment practices in such places are touch spells that break into the emotional and physical connections of the body and imitation spells dating originally back to myths of patients with this magic going under hallowed rocks.

For the practices at the healing centers to cure patients, certain rules and prohibitions among which respect is the foremost are necessary. Otherwise, any kind of disrespect to the place or the figures believed to lie there would lead to calamities.

Conclusion and Discussion

Just like anywhere throughout Anatolia, Kayseri is host to many healing visiting areas visited by people for various goals, wishes and demands, the most important of which is recovery. These places take on a role of a curing center for various diseases and there are 66 of them in Kayseri, which acquired divinity either arbitrarily or through various means. These places are mostly visited to cure infertility. Most serve for a particular disease, whereas some of them tackle more than one. There are also ones that appeal to any disease to be cured.

Several practices that have the characteristics of rituals were implemented to get rid of disorders. Among these practices are there Islamic deeds and pre-Islam deeds as well as touch and imitation spells. These places are visited in accordance with certain rules and even though there is no exact time and day for visits, Thursdays and Fridays are usually preferred more. The longer people suffer from diseases and their helplessness remains, the longer these places maintain their healing practices.

DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE GELENEKSEL REALİST TEORİYİ SORGULAYAN YAKLAŞIMLARIN ORTAYA ÇIKIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Araştırma Makalesi / Research Article

Yalçın, R. (2021). Dış Politika Analizinde Geleneksel Realist Teoriyi Sorgulayan Yaklaşımların Ortaya Çıkışı Üzerine Bir İnceleme. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 878-893.

Geliş Tarihi: 11.02.2021
Kabul Tarihi: 07.06.2021
E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Resul YALÇIN
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
resul.yalcin@asbu.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-2580-0226

ÖZ

Dış Politika (DP), en genel anlamıyla farklı aktörlerin, özellikle de devletlerin, uluslararası sistem içerisinde birbirleriyle olan etkileşimleri ve takındıkları tavırların tümü olarak tanımlanabilir. Dış Politikanın gelişimi ulusal sınırlar içerisinde gelişen düşüncelerden, başka devletlerin politikalarından, tavırlarından veya belirli jeopolitik amaçları gütmeye planlarından etkilenir. Dış Politika Analizi (DPA) de en genel anlamıyla bu farklı aktörlerin, özellikle de devletlerin, dinamik uluslararası sistem içerisinde birbirleriyle kurdukları ilişkileri ve bu ilişkilerin uygulamalarını inceler. DPA disiplininin gelişim süreci içerisinde doğan her yeni yaklaşım farklı bir bakış açısına sahiptir. Bu yüzden dış politika, Uluslararası İlişkiler disiplininin neredeyse bütün ana yaklaşımları için olduğu kadar, disiplinler arası bir inceleme gerektirmektedir. DPA disiplinin merkezinde, karar vermeyi, bireysel karar vericileri, dış politikayı ve alınan kararların çıktılarını etkileyen süreç ve koşulların incelenmesi yer alır. Karar verme yaklaşımı dış politika davranışına değil, karara odaklanır. Bu nedenle, DPA doğal olarak yalnızca devletin resmi karar alma mekanizmasına dâhil olan aktörleri değil, aynı zamanda devletin dış politikası üzerinde etkisi olan ulus-altı ve ulus-ötesi unsurları da inceleme konusu yapar.

Bu çalışma merkezine “Günümüze dek gelen süreç içerisinde Dış Politika Analizine yönelik ne tür yaklaşımlar gelişti ve gelişen bu farklı yaklaşımların özelden Dış Politika Analizine, genelde ise Uluslararası İlişkiler disiplinine katkıları nelerdir?” sorusunu almaktadır. Bu çalışma, merkezine aldığı sorunsal açıklamaya çalışırken bu yaklaşımların ortaya çıkışını zorunlu kılan faktörlerin genel bir betimlemesini yaparak dış politikanın nasıl bir yaklaşımla daha iyi analiz edilebileceği tartışmalarına da değinerek DPA alanının temel eksikliğinin ne olduğunu belirterek bitirecek.

Anahtar kelimeler: *Devlet; Dış Politika; Uluslararası İlişkiler; İdealizm; Realizm; çoğulculuk.*

A STUDY ON THE EMERGENCE OF THE APPROACHES QUESTIONING THE TRADITIONAL REALIST THEORY OF FOREIGN POLICY ANALYSIS

ABSTRACT

Foreign policy, in the most general sense, can be defined as the conduct and practice of relations between different actors, principally states in international system. The Foreign Policy Analysis (FPA) however, is the study of the activities and interactions between different actors, chiefly states, in global system. The field of FPA emerged as a direct result of general dissatisfaction and reactions arising precisely from the evident inability of realism to produce credible statements about foreign policy outcomes. Subsequently, the field developed naturally as a reaction to hegemony of realism in the discipline and to its mainly state-centric explanations of state, state's bilateral relations or its interactions through multilateral institutions. The Foreign Policy Analysis focuses on the foreign policy processes instead of foreign policy outcomes. As it is the case for almost all the essential approaches of the International Relations discipline, foreign policy too indicates an interdisciplinary study of the subject. This paper, thus touches upon the fundamental studies of foreign policy analysts in the 1950s and 1960s and other arguments that have been put forward against the realist views and the unquestionable superiority of realism in the discipline of international relations. The paper attentively

examines the emergence of Foreign Policy Analysis Approaches. Within these perspectives this study attempts to answer the following central questions: What kind of approaches have emerged in the development process of the FPA that has come to date? what are the main contributions of these various approaches to FPA in particular and to the discipline of International Relations in general?

Key Words: *State; Foreign Policy; International Relations; Idealizm; Realizm; Pluralizm.*

1. GİRİŞ

Dış politika analizi, siyasi aktörlerin nasıl politik kararlar aldıklarını ve diğer yabancı hükümet ve hükümet dışı kuruluşlarla nasıl ilişki kurduklarını daha iyi anlamamızı sağlar. Dış politika, karar verme sürecini etkilemek için çok sayıda aktörün hem devlet içinde hem dışındaki yapılar içinde faaliyet gösterdikleri karmaşık bir alandır. Bu alandaki dinamikleri aydınlatacak, devletlerin dış politikalarını, uluslararası ilişkilerini ve diplomatik çabalarını nasıl yürüttüklerini açıklamaya yardımcı olacak analitik süreç modellerine sahip olmak son derece faydalıdır. En genel anlamıyla devletlerin dinamik uluslararası sistem içerisinde diğer devletlere karşı davranış ve etkileşimleri olarak tanımlanabilecek olan dış politika, yalnızca bir yaklaşımın sınırları içerisine sıkıştırılabilecek bir alan değildir (Tayfur, 1994: 113-118). Dış politika analizinde en yaygın üç ana yaklaşım vardır. Bunlar, rasyonel aktör modeli, bürokratik politika modeli ve örgütsel süreç modelidir. Bunlar Graham Allison tarafından geliştirilmiş ve ana hatlarını *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* adlı kitabında özetlemiştir. Ayrıca bu kitapta ana hatlarıyla anlatılan diğer iki yaklaşım ise; kurumlar arası politika modeli ve politik süreç modelidir. Bir uluslararası ilişkiler uzmanının dış politikayı bir bütün olarak etkili bir şekilde analiz edebilmesi için bu yaklaşımların her birinin göreceli olarak, güçlü ve zayıf yönlerinin olduğunu bilmesi ve buradan hareketle her yaklaşımın diğerlerinin yetersizliklerini giderme potansiyeline sahip olduğunu kavraması gerekir.

Dış Politika Analizi alanının ortaya çıkmasında birbirine benzer iki gelişme etkili olmuştur. Bunlardan birincisi temelde realizmin disiplindeki hegemonyasına, devletin diğer devletler ile olan gerek ikili ilişkilerini, gerekse Birleşmiş Milletler gibi çok taraflı kurumlar aracılığı ile olan bütün etkileşimlerine devlet merkezli yorumlar getirmesine karşılık doğan memnuniyetsizliklerdir. İkincisi realizmin dış politika çıktılarında inandırıcı açıklamalar üretme yeteneğini gösterememesinden doğan genel memnuniyetsizlikler olarak ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla Dış Politika Analizi alanının temelde bunlara karşılık bir tepki olarak ortaya çıktığı, söylenebilir (Alden & Aran, 2017: 1-5).

Bu çalışma böylelikle, realist paradigmanın devleti üniter ve rasyonel aktör olarak görmesini ve devletin dış politikasını analiz etmek için onun yapısının ayrı bileşenlerinin (ya yürütme ya da yasama organının) rolünü analiz etmeyi gereksiz görmesinin sebeplerini irdeleyerek geleneksel realist düşüncedeki kilit kavram(lar)ı açıklamaya çalışacak. Çok tartışmalı bir terim olmasına rağmen, ulusal çıkar kavramı ile dış politika karar vericilerinin üzerinde yoğunlaştıkları devletin tavır ve davranışlarını yorumlamak isteyen realist bilim insanları için temelde neyin referans noktası olması gerektiği ve neyin amaçlandığı açıklanacaktır. Realistlerin, uluslararası sistemin yapısını nasıl ifade ettikleri, onlara göre dış politikanın yorumlanmasında en önemli rehberin ne olduğu ve bir devletin başarılı bir dış politikayı sürdürme yeteneğinin ana parametreleri ifade edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma, Dış Politika Analizi bilim insanlarının 1950 ve 1960'lardaki temel çalışmalarında öne sürülen, realist görüşlere ve o dönemde realizmin uluslararası ilişkiler alanındaki tartışılmaz üstünlüğüne karşı gelişen tezleri irdeleyecektir. Bu çerçevede, Dış Politika Analizi disiplininin geleneksel realist dış politika yaklaşımını sorgulayan başlıca *davranışçılık* ve *akılcılık*, *bürokratik siyaset*, *içyapılar* ve *çoğulculuk* gibi yaklaşımları inceleyerek Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişim süreci çalışmalarına katkıda bulunacaktır.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin ilk kuşağını oluşturan idealizm ve realizm, 'yapıya' (*Structure*) değil, daha çok 'yapana' (*agent*) odaklandığı için 'bireyci kuramlar' kategorisi içerisinde ele alınmaktadır. (Ereker, 2013: 45-47; Aydın, 2004: 38-39; Singer, 1961: 77-92) Bu yaklaşımlara göre 'yapan', insan doğasından çıkarsanan bir varsayımla, kendisine rasyonel olma

özelliği yüklenen devlettir. İdealistler, esasen on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin insan doğasıyla ilgili fikirlerini benimsemiştir. Bu bağlamda insan doğasının temelde ‘olumlu’ ve ‘işbirliğine yatkın olduğu’ sonucuna varmışlardır. İdealizmin temelindeki en önemli varsayımlardan birisi insanların rasyonel olduğudur. İdealistlere göre, insanların kötü tavırlarının ya da daha doğrudan savaşların sebebi, karşılıklı yanlış anlama ve siyasal süreçlerdeki sağlıksız yönlendirilmiş zihniyetlerdir. Bu durumda idealistlere göre, savaşları önlemenin yolu uluslararası toplumda demokrasiyi ve barışı tesis edecek kurum ve mekanizmaların geliştirilmesidir. Bu bağlamda, uluslararası kurumsallaşma yoluyla barışın sağlanacağı ve sürdürülebileceği akılcı bir uluslararası ortam yaratma gayreti, idealizmin dış politikayı açıklama biçimi haline gelmiştir (Aydın, 2004: 38-39; Tayfur, 1994: 113; Ereker, 2013: 47).

İdealistler, her ne kadar klasik liberalizmin ana varsayımlarından yola çıkmışlarsa da, hepsi uluslararası ilişkileri, insan toplumunun ilişkileri olarak değerlendirmemişler. Bunlar daha çok Uluslararası İlişkileri ulus devletlerin toplamından oluşan bir sistem olarak görmeyi tercih etmişler. Bu bağlamda, 19. yüzyıl liberalizmi rasyonelliği insana yüklemiş, 20. yüzyıl idealist Uluslararası İlişkiler yaklaşımları da genelde rasyonel olma özelliğini devlete yüklemiştir. O yüzden devlete yaparlık sağlayan unsur; ‘rasyonellik’ olmuştur. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin idealist teorisi uluslararası ilişkileri ve dış politikayı ‘yapana’ odaklanarak analiz etmiştir (Ereker, 47-49). Böylece, idealist kuramda yapıyı oluşturan uluslararası sisteme ulus-devletlerin toplamı ya da insan toplumunun bir grubu ötesinde bir anlam yüklenmemiştir.

Uluslararası kurumsallaşma, uluslararası sistemde rasyonel ulus devletlerin kendi çıktılarının sonucunu oluşturacak bir durum olarak değerlendirilmiştir. Yapana odaklı bir yaklaşım olmasına karşın, idealizmin yaparı açıklayıcı bir çerçevesi olmamıştır. İdealizm yaklaşımı, insanı dolayısıyla da devletin rasyonel bir yapıda olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayımdan hareketle, devletleri rasyonellikten uzaklaştıran etkilerin mevcut olmadığı durumlarda, bütün ‘yapanların’ benzer ‘rasyonel davranışları’ ortaya koyacaklarını varsaymaktadır. Bu yüzden, İdealizm, ‘yapanları’ farklılaştıran ve bu farklılıklara bağlı olarak yaparı açıklamaya çalışan bir çerçeveden yoksun kalmıştır.

İdealizmde devlete yüklenen ‘yapanlık’, klasik realizmde bu rasyonelliğin yanında inanç, istek ve niyet gibi diğer insani özelliklerin de devlete yüklenmesiyle daha da perçinleşmiştir. Devlete insani özelliklerin yüklenerek ‘yapanlığının’ sağlanması çabası, devletlerin insanlar gibi güç çerçevesinde tanımlanan çıkarları peşinde koştukları görüşüyle okumak mümkündür (Morgenthau, 1948: 4-12; Aydın, 2004: 39). Bununla birlikte kişileştirmeye bağlantılı olarak, klasik realizmin en güçlü yönlerinden birisini oluşturan devletlerin bütüncül aktörler oldukları fikri önem arz etmektedir. Bütüncül aktör olma varsayımına göre devletlerin kendi içindeki farklılıkları dış dünyaya karşı tek bir ağızdan konuşmasına imkân sağlayacak şekilde çözümlenmeleri ve dünyaya karşı bütünlük tek bir birim halinde kabul edilmeleri sonucunu doğurur (Walker, 2011: 21-39; Aydın, 2004: 40-45).

Bu anlamda klasik realizme göre, devletler de insanlar gibi rasyonel ve bütüncül olduklarından, dış politika her devlet için aynı olan ulusal çıkarlarla yönlendirilen devlet eylemlerinin etkileşimleriyle belirlenmektedir (Walker, 2011: 39-43). Ancak, dış politikayı açıklayıcı tek ve en önemli analiz aracının ulusal çıkar ve davranışlar olduğu realist teoride, ulusal çıkarların nereden geldiği konusunda tatmin edici bir açıklama da yoktur. Realizmin bütüncül aktör varsayımını en iyi şekilde açıklayan bu modele göre, devletlerin dış politika davranışlarının belirleyicilerinin kendi iç çevrelerinde meydana gelen olaylar değil, birbirleri arasındaki etkileşimlerin sonucunda oluştuğudur.

2. REALİZM

Dış Politika Analizi (DPA) alanı, aslında, realizmin disiplindeki hegemonyasına, onun devleti ve devletin diğer devletler ile olan etkileşimlerini, gerek ikili ilişkilerde ve gerekse Birleşmiş Milletler gibi çok taraflı kurumlar aracılığı ile olan tüm ilişkilere ve etkileşimlere devlet merkezli

açıklama ve betimlemeler getirmesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. DPA, ayrıca, realizmin dış politika çıktılarına dair inandırıcı açıklamalar yapma yeteneği gösteremiyor olmasından meydana gelen genel memnuniyetsizliğe karşı ortaya çıkan tepkileri de içermektedir (Alden and Aran, 2017: 3-6; Alden and Aran, 2012: 1-6). Realist paradigma devleti üniter ve rasyonel bir aktör olarak görmektedir. Bu açıdan devletin dış politikasını analiz etmek için devletin ayrı bileşenlerinin (yürütme ya da yasama organının) rolünü analiz etmeyi gereksiz görmektedir. Bunun nedeni ise, geleneksel realist düşüncedeki kilit kavramın, bu bağlamda ‘ulusal çıkar’ olmasıdır. Çok tartışmalı bir terim olmasına rağmen, ‘ulusal çıkar’, dış politika karar vericilerinin üzerinde yoğunlaştıkları devletin tavır ve davranışlarını yorumlamak isteyen realist bilim insanları için esas referans noktası olmaya devam etmektedir.

Hans Morgenthau, ‘ulusal çıkar’ kavramını ‘güç’ terimi ile eşanlamlı olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, hem bir devletin dış politikasının uygun nesnesi hem de amaçlarına ulaşmak için devletin kapasitesinin en iyi ölçüsü olduğunu öne sürmektedir (Morgenthau, 1948; Snyder, Bruck and Sapin, 1962: 136-60). Realistlere göre, ulusal çıkarları neyin oluşturduğu, nasıl belirlendiği ve nihayetinde uygulandığı, devletlerin uluslararası ilişkilerde izledikleri politikaları ve verdikleri tepkileri anlamak açısından çok önemlidir. Realistler, uluslararası sistemin karakterinin, temelde anarşik olmasının dış politikanın yorumlanmasında en önemli rehber olduğunu ileri sürmektedirler. Güvenlik arayışları ve maddi kazançlarını artırma çabaları, devletleri birbirleriyle rekabet halinde tutar ve bir dizi seçici bireysel çıkara dayalı stratejik işbirliği alanlarını kısıtlamaktadır. Böyle bir ortamda, gücün merkezliliği, özellikle de askeri güç olarak tezahür eden bu faktör, bir devletin başarılı bir dış politikayı sürdürme yeteneğinin ana belirleyicisidir. Devletin coğrafi konumu, maddi kaynakları ve demografik yapısı bu denklemin diğer bileşenleridir.

Realistler, tüm devletlerin dış politikalarının bu temel parametrelere uyduğuna ve bilim insanlarının her şeyden önce, dış politika kararlarının sonuçlarını anlayabilmek için uluslararası sistemin yapısının etkilerini ve daha sonra da devletlerin göreceli gücünü araştırmaları gerektiğine inanmaktadır. Realistlere göre ulusal çıkarların hesaplanması çok açıktır. Ulusal çıkarlara, devletlerin maddi koşullarının dikkatli bir şekilde analiz edilmesi ve devletlerin karşı karşıya oldukları belirli dış politika ikilemlerinin özellikleri üzerine yapılan rasyonel bir çalışma ile ulaşılır.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler disiplini çevrelerinde uluslararası olayların basit bir şekilde işlenmesinden rahatsız olan, Richard Snyder gibi bazı bilim insanları, 1960’larda bu sistemsel oryantasyonun ötesine geçip dış politikada karar verme sürecinin “kara kutusunu” (*the black box*) açma çağrısı yapmışlardır. Bu bağlamda, Snyder, Rosenau ve diğerleri, öncelikle devletler arasındaki etkileşimleri değerlendirmek için realizme karşı normatif bir eleştiri üretmekten ziyade ortaya daha gelişmiş bir metodolojik yaklaşım koymak istemişlerdir (Snyder et al, 1962: 170-77; Rosenau in Farrell, 1966: 27-94); Rosenau, 1984: 245-305; Light, in Groom and Light, 1994: 93-108; Neack, Hey and Haney, 1995: 5-8). Bu bilim insanları Dış Politika Analizi alanını oluştururken, Uluslararası İlişkilerdeki devlet merkezliyeti gibi realistlerin ana ilkelerini kabul etmiş olduklarını belirtmek gerekmektedir. Karşı çıktıkları konu sadece realistlerin o güne kadarki olayları analiz etme ve betimleme şekilleridir. Bu araştırmacıların yeni bir metodolojik çalışma çağrısı, aynı zamanda, dış politika ile Uluslararası İlişkiler disiplini arasındaki ilişki hakkında bilgi ve anlayışın gelişmesine katkıda bulunacak bir dizi sorgulama zincirini de harekete geçirmiştir (Alden & Aran, 2017: 3-5).

3. DAVRANIŞÇILIK VE AKILCILIK

Dış Politika Analizi bilim insanları 1950 ve 1960'lardaki temel çalışmalara, realist görüşlere ve o dönemde realizmin uluslararası ilişkiler alanındaki tartışılmaz üstünlüğüne karşın tezler geliştirmişlerdir. Davranışsalcılar, dış politika kararlarının çıktılarını incelemek yerine, dış politika karar alma sürecini anlamaya çalışmayı hedeflemişlerdir. Özellikle, Robert Jervis, Harold Sprout ve Margaret Sprout gibi araştırmacılar, bireysel karar vericilerin rollerine ve dış politika tercihlerine eşlik eden diğer etkileri araştırmayı hedeflemişlerdir. Davranışsalcılar, karar vericilerin üzerine ışık tutarak dış politika karar verme süreçlerine katkısı olan insan edimi (*human agency*) çalışmalarına doğrudan bağlı olan kilit değişkenlerin dış politika çözümlerinde aydınlatıcı olduklarına inanmaktadır.

İnsanların akıllarına (*minds of men*) odaklanan bu davranışsalci yaklaşım, politika bilimlerinde karar alma konusunda çalışan bilim insanlarının karar verme süreç ve çıktılarını anlamak için bir dizi sabit (*fixed*) kuralları uygulama isteklerinin gittikçe önem kazandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Rasyonel seçim teorisi olarak ortaya çıkan bu metodolojik çalışma, başka şeylerin yanı sıra, devleti birleşik bir karar verme organı olarak ele almaktadır. Bunun yanı sıra kişisel çıkar arayışlarının bütün karar vericileri kapsadığını ve yönlendirdiğini savunmaktadır. Rasyonel seçim yaklaşımı, realizmin temel fikirlerinden bazılarını sıkı sıkıya bağlı olduğundan, rasyonalizm ve gerçekçiliğin uluslararası siyaset dünyasını değerlendirmelerinde ortak paydalar bulmaları nispeten kolay olmuştur.

Dış Politika Analizinde bireysel karar vericilere yapılan vurgu, dış politika seçiminin açıklayıcı bir kaynağı olarak psikolojik ve bilişsel faktörlere odaklanılmasını vurgulamıştır. Örneğin, Jervis, bir liderin psikolojik eğiliminin, karar vericilere sunulan mevcut bilgi hacminin dayattığı bilişsel sınırlar ve ikinci en iyi politika seçeneklerinin seçilmesi eğilimleri gibi faktörlerin tümünün, hatalı dış politika sonuçlarının oluşmasına sebep olabileceğini ileri sürmektedir (Jervis, 1968: 454-79; Jervis 1976). Kenneth Boulding ‘imaj’ olarak nitelendirdiği, karar vericilerin sahip oldukları inançlar, önyargılar ve klişeler kümesinin dış politika kararlarının şekillenmesinde en önemli rolleri oynayan faktörler olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak örneğin, *Groupthink* ve diğer araştırmacılar karar verme sürecinin bizzat grup içindeki dinamiklerin kaprisli davranışlarına bağlı olduğunu, krizlerin getirdiği sınırlamaların da dış politika seçeneklerinde daha fazla saptırmalara yol açtığına işaret etmektedir (Boulding, 1956; Janis, 1982; Janis & Mann, 1977).

En yaygın ve belki de en etkili dış politika analizi yaklaşımı, rasyonel aktör modelidir. Bu yaklaşım, dış politikadaki ana aktörün devlet değerlerini ve algılanan faydaları en üst düzeye çıkaran, bilgiye dayalı, bütün seçenekleri göz önünde bulunduran hesaplanmış en iyi kararlar vermesine güvenilebilecek rasyonel bir birey olduğunu varsaymaktadır. Rasyonel aktör yaklaşımı, analiz birimi olarak bireysel devlet düzeyinde uluslar ve hükümetler arasındaki davranış etkileşimlerini alır. Bu yaklaşım politika yapıcılarının en iyi şekilde karar vermeleri için eksiksiz bilginin mevcut olduğunu ve bu durumda zaman içinde atılacak adımların hem tutarlı hem de istikrarlı olacağını varsayar. Rasyonel aktör yaklaşımı karar verme sürecinde dört ana adımdan bahseder. Bunlardan birincisi sorunu belirlemek, ikincisi istenen sonuçları tanımlamak, üçüncüsü potansiyel politika seçimlerinin sonuçlarını değerlendirmek ve son olarak da, faydalı sonuçları en üst düzeye çıkarmak için en rasyonel kararı vermek.

Rasyonel aktör yaklaşımı, bir dış politika eyleminin arkasındaki hedefleri ve niyetleri anlamak için yararlı olabilir. Ancak bu yaklaşımın eleştirmenleri, mutlak bilginin mevcut olmadığı durumların yanı sıra nispeten sübjektif rasyonellik kavramını ya da rasyonel karar vermeyi engelleyebilecek faktörleri hesaba katmadığına inanmaktadır. Herbert Simon karar vericilerin saf rasyonaliteye ulaşamadıklarını, ancak belirli bir politika ikilemiyle karşı karşıya kaldıklarında kendilerinin “*prosedürel*” rasyonalite doğrultusunda hareket ettiklerini öne sürüyor. Dış politika yapıcıları, bu nedenle, Simon'un “sınırlı rasyonalite” (*bounded rationality*) olarak adlandırdığı yapılar içinde hareket ederler (Herbert Simon in Hill, 2003). Yani kısmi bilgi ve kararlara getirilen diğer sınırlamalar bağlamında rasyonel bir şekilde hareket ederler. Sınırlı rasyonalite bilginin tam olması veya asimetric bilgi olması durumunda gözlemlenen rasyonel insan davranışları şeklinde tasvir edilen davranışlar yerine, tam bir bilgi sahibi olmadıkları durumlarda bireylerin (karar vericilerin) sınırlı rasyonel bir biçimde hareket ettiklerini öne sürer (Bendor, 2012; Jones, 2003: 395-412). Sınırlı rasyonaliteye göre karar vericiler, karar verirken mümkün olan her türlü eylem planını düşünmezler. Bu nedenle “*en iyi*” duruma getirme veya “*en iyi*” seçeneği seçmek yerine, genellikle bazı minimum ölçütleri karşılayan “*yeterince iyi*” bir seçenek veya tatmin edici bir çözüm bulana kadar mesele üzerinde çalışırlar (Tayfur, 2005: 74-75; Goldstein & Pevehouse, 2014: 128-31; Güleç, 2018:90-91). Dolayısıyla, rasyonel aktör modeli bireylerin kararlarını verirken, olası tüm seçenekler arasında amaçlarını maksimum seviyede gerçekleştirecek “*en iyi*” seçeneği bulmaya çalışmadıklarını, fakat amaçlarının gerçekleşmesi ve çıkarlarının karşılanması yönünde yeterli gördükleri ilk seçenekle karşılaştıklarında, kararlarını bu seçenek üzerinden vermekle yetindikleri vurgulanır.

Dış Politika Analizi araştırmacılarının bütün bu çalışmaları, realist kuramın ve yeni ortaya çıkan akılcı/rasyonel görüşün dış politikaya ilişkin birçok kilit bulgularının çoğunun kapsamlı bir eleştirisi olarak sonuçlanmıştır. Siyaset bilimi, rasyonel seçim (*rational choice*) teorisinin ayrıntılarına girip detaylandırmayı sürdürürken, akılcı gelenek içinde çalışan Dış Politika Analizi araştırmacıları da kendi bulgularını psikoloji ve bilişselliğin (*cognition*) dış politika karar verme süreci üzerindeki etkileri ile uzlaştırmak için az da olsa rasyonel karar verme kuramıyla açıklayacak bir yol bulmaya çalışmışlar. (Allison and Halperin, 1972: 40-44; Jensen, 1982: 199-231; White, in Clarke and White, 1990: 1-22; Smith, in Clarke and White, 1990: 109-130). Bu çaba, dış politika yapımının realistler tarafından tasvir edildiğinden çok daha az düzenli, az tutarlı ve az rasyonel bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Bunun sebebi psikolojinin rasyonaliteyi sınırlandırması olarak verilmektedir. Bu durumda bireysel farklılıklar, anlaşmazlıklar ve bölünmeler devletin üniter bir aktör olduğu görüşünü desteklememektedir. Psikoloji rasyonaliteyi sınırlandırdığında karar vericiler algıları, önceden var olan inançları, önyargıları ve süreci daha fazla çarpıtmaya neden olacak muazzam bilgi hacminin işlenmesini sınırlayan bilişsel etkilere tabi olurlar. Dış politikayı şekillendirmede rol oynayan psikolojik faktörlerin çeşitliliği arasında, bireysel algılar, insan bilişi, liderin kişiliği ve grup karar verme dinamikleri de mevcuttur. Bu durumda, dış politika karar vericileri, realizm ve rasyonel seçim teorisinin temel varsayımlarına uyan tamamen rasyonel bir şekilde hareket etmezler. Biliş, insanların çevrelerindeki dünyadan bilgi seçip işledikleri bir süreçtir ve karar verme sürecine önemli sorunlar getirir. Belirli bir dış politikayı önemli ölçüde etkileyebilecek olası bilgi hacmi ve bireyin bunu başarılı bir şekilde algılayamaması veya işleyememesi, iyi bilinen bir sorundur. Biliş, algının rolüyle birleştiğinde, rasyonel bir dış politika açıklamasına empoze ettiği etkili sınırlardan dolayı, bu kararları eksik (ve dolayısıyla yetersiz) bir sürecin ürünü dışında herhangi bir şey olarak tanımlamak oldukça güçtür (Jervis, 1968, 1976; Snyder et al., 1962; Janis & Mann, 1977; Renshon & Renshon, 2008; Alden & Aran, 2017; 20-29). Rasyonel aktör karar verme modeline meydan okuyan bu insan psikolojisi ve bilişsel sınırlamalar, gruplar için de geçerlidir. Bilgi tabanını genişletmek için devreye sokulan grup karar verme yapıları, alternatif analiz ve deneyim kaynakları sağlar. Başka bir deyişle, bireysel karar vermede ortaya çıkacak bazı kalıcı yanlış kanılar, bilişsel eksiklikler ve ortaya çıkacak yeni bir dizi problem ile mücadele etme amaçlanır.

Aynı derecede önemli olan bir başka gelişme ise Dış Politika Analizinin 'proto-konstrüktivist' olarak adlandırılan yeni bir akım ile tanışması olmuştur (Houghton, 2007: 24-45; Weldes, 1998: 236-7). Bu yeni akım, karar vericinin sübjektifliğini öne sürerken aynı zamanda dış politikanın, bireyler, toplumlar ve 'ötekinin' inşasını oluşturan karşılıklı bileşenlerin etkileşim süreçlerinin ürünü olduğunu ifade etmektedir.

4. BÜROKRATİK POLİTİKA YAKLAŞIMI

Devlete üniter bir aktör olarak bakan rasyonel aktör modelinden farklı olarak, bürokratik politika modeli, belirli bir devlet içindeki bir dizi bağımsız, birbirleriyle rekabet içinde olan kurum ve kuruluşlar tarafından eylemlerin gerçekleştirildiği varsayımına dayanarak kararları analiz eder. Bu farklı varlıkların her biri, karar verme sürecine kendi değerlerinin yanı sıra, kişisel, organizasyonel ve ulusal çıkarlar için neyin en iyi olduğuna dair görüşlerini getirirler. Burada tarafların her biri hedeflerini gerçekleştirmeye çalışır ki, bu durumda herhangi bir müşterek kararın alınması başarılı müzakerelere ve tüm taraflar arasında nihai bir uzlaşmaya varılmasına bağlıdır. Bu durumda ilgili aktörlerin göreceli gücü ve etki derecesi gibi bir dizi faktör, her bir tarafın karar verme sürecini ve hedeflerine nasıl ulaşacağını etkileyebilir (Allison, 1969: 690, 698-7012; Allison & Halperin, 1972:56; Welch, 1992: 112-122). Tarafların her birinin karşıt görüşleri ve bir dizi konuyla ilgili arzuladığı sonuçları olur ve belirledikleri hedeflere ulaşmada başarı, diğer tarafların belirli tavizler vermesini gerektirebilir. Böyle bir durumda genellikle bir taraf için diğerlerinden daha faydalı görülen kararlarla sonuçlanır. Karar vermeyi etkileyen ek faktörler, belirli hedeflerin önem derecelerini ve her bir tarafın temsil ettiği siyasi değerleri içerir. Bürokratik politika yaklaşımı,

devletlerin neden bazen rasyonel olmayan tavırlar takındıklarına dair mantıklı bir açıklama olarak sıklıkla lanse edilir. Ancak bu yaklaşımın, örneğin ABD yönetiminde olduğu gibi gücün kendisinde yoğunlaştığı yürütme organı gibi kuruluşları yeterince hesaba katmadığına dair eleştiriler bir hayli çoktur.

Bürokratik politika modeli, bireysel karar vericiye odaklanıp, detaylı ampirik bilgi üretilmesi üzerine odaklanmaktadır. Buna rağmen bazı Dış Politika Analizi bilim insanları, bu modelin, istisnai olarak, dar kapsamlı olduğu fikrini paylaşmaktadırlar. Bunun sebebi, devletlerin kendi içlerindeki bürokratik yapılanmaların kendilerinin ulusal çıkar bağlamında öncelikli ilgi, talep ve kaygılarını yansıtacak şekilde dış politika kararlarını kuşkusuz olarak etkilemeleri gösterilmektedir. Yürütme organı açık olarak dış politika karar verme sürecinin önemli bir bileşeni olsa da, alınacak herhangi bir kararın kurumsal bağlamda özellikle devlet için güvenlik ve dış politikaların yorumlanmasından ve uygulanmasından sorumlu kurumlar merciinde alındığının kabul edilmesi gerekmektedir. Belirli bir dış politika yetkisi ile görevlendirilmiş özel uzmanlık çalışma gruplarının desteklediği ihtisaslaşmış ve uzmanlaşmış bakanlıkların, dairelerin, kurumların ve ajansların rol ve katkılarının Dış Politika Analizi tarafından dikkate alınması gerekmektedir.

Irving Janis'in gruplar tarafından dış politika oluşturmaya ilişkin araştırması, grupların kendilerinin '*groupthink*' (grupdüşünme) düşüncesinden muzdarip oldukları sonucuna varıyor. Yani bireyler bir grup içinde tartışılan bir konu üzerinde çalışırken fikir birliğini sürdürme ve uyumlu çalışma arzuları eğiliminde olma pahasına kendi bireysel (ve muhtemelen daha mantıklı) bakış açılarını teşvik etmek istemediklerini gözlemlemiştir. Janis'e göre belirli bir politika seçimine yönelik desteğin veya muhalefetin kaynağı, teklifin esasından ziyade grubun liderini tatmin etme arzusunun kaynaklanıyor olabilir. Aynı şekilde, grup tarafından benimsenen konuların, tartışılan konudan ziyade grup içindeki konumunu nasıl etkileyebileceğine ilişkin öz algılar da grup kararlarını etkiler. Bu uyum süreci aracılığıyla grup üyeleri tarafından davranış arama, belirli bir dış politika ikilemine yönelik nesnel olarak en iyi (veya 'en uygun') karar almak için bireyler belirli bir dış politika değişimini nasıl ele alacakları konusunda ortak bir grup pozisyonu oluşturmaya çalışırken esas meseleyi sulandırabilir ve hatta terk edebilirler. Belirli bir politika seçimine yönelik desteğin veya muhalefet etmenin kaynağı, konunun özünden ziyade grup liderini tatmin etme arzusunun kaynaklanıyor. Aynı şekilde, bireylerin grup tarafından kendilerini nasıl algılamaları ve benimsenen konularını kendi davranışlarının hangi tutamlarının buna neden olması gerektiği sonucunu gözlemleyerek tutum geliştirirler. Bu durumda tartışılan konudan ziyade bireylerin grup içindeki konularını nasıl etkileyebileceklerine ilişkin öz algıları grup kararlarını etkiliyor. (Janis, 1982; Janis & Man, 1977; Alden & Aran, 2017: 30-40.

Bazı bilim insanları, örgütsel teori ve sosyolojiden yararlanarak kurumsal motivasyonların ve prosedürlerin dış politika sürecini hangi yönde etkilediklerini anlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Graham Allison, Morton Halperin ve diğerleri için dış politika çalışmaları, karar verme mekanizmasının analizi ile bu bürokrasiler ve bunların dış politika çıktılarını şekillendirmede belirleyici rol oynamalarına neden olan çeşitli faktörlerle işe başlamak gerektiğini vurgulamaktalar (Allison and Halperin, 1972: 44-79; Steiner, 1977: 389-422; Hilsman, 1996; Welch, 1992: 112-146; Alden & Aran, 2017:6-8; Alden & Aran, 2012: 6-9). Bu bilim insanları aynı zamanda liderler, bürokratik aktörler, örgüt kültürü ve bir ölçüde de devletin resmi kurumları dışındaki siyasi faktörler arasındaki etkileşimi vurgulamaktadır.

5. ÖRGÜTSEL SÜREÇ YAKLAŞIMI

Yukarıda belirtilen iki yaklaşımın aksine, örgütsel süreç modeli hükümeti, bir birey veya bir grup partizan varlıklardan ziyade, birlikte çalışan güçlü organizasyonların bir karışımı olarak görür. Bu model, dış politika kararlarının bürokrasinin esnek olamayan yapılar içinde vuku bulan eylemlerin yalnızca uygun olarak yetkilendirilmiş emir ve komuta zincirine bağlı, yerleşik süreçlere ve standart çalışma prosedürlerine uyularak alınabileceğini belirtiyor. Burada, hükümet liderleri bir krizi geniş kapsamlı ele almazlar. Bunun yerine konunun önemli daha küçük yönlerini komitelere, bölümlere ve hükümeti destekleyen diğer bürokratik birimlere havale ederler (Robin, 2003: 144-145;

Jensen, 1982: 199-231; Muller and Risse-Kappen in Skidmore and Hudson, 1993: 33-47; Ninic, 1992; Risse-Kappen, 1991: 491-517;

Ancak muhalifler bu modelin genellikle konunun özüne inmeyi sınırladığı ve alternatif perspektiflerin eksikliğinden dolayı bireylerin hareket etme kabiliyetini sınırladığı gerçeğinden yakınıyorlar. Örgütsel süreç modeli, bir kurumun genel esnekliğini de azaltabildiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte, bu modeli uygulamak, tahmin edilebilir, ölçülebilir sonuçlara sahip belirli koşullar için standart protokolün oluşturulmasıyla karar vermeyi kolaylaştırma potansiyeline sahip olduğunu vurgulayanlar da var. Diğer bir deyişle, örgütsel süreç modeli, bürokratik uygulamaların ölçülen gidişatını öngörür ve bir kriz anında kolayca uygulanabilecek protokoller oluşturmaya çalışır.

Bu modele göre, ulusal hükümet ne üniter bir aktördür ne de hükümetin farklı kuruluşlarından görevli bireysel politika yapıcılardan oluşan bir oluşumdur. Bunun yerine, oldukça otonom bürokrasilerin bir toplamıdır ya da Allison'ın "liderlerin tepesinde oturduğu gevşek bir müttefik örgütler kümesi" olarak tanımladığı şeydir (1971: 79-80). Hükümet, dış politika konularını örgütsel perspektifler aracılığıyla ele alır. Sonuç olarak bürokrasiler sorunları etkiler, bilgileri işler, seçenekleri tanımlar ve önceden oluşturulmuş sistem ve rutinleri takip eder. Bu örgütsel davranış, sırasıyla, seçici görevler, roller ve bilgiler elde tutan yapılar içindeki küçük baskı gurupları ve yetkilendirilmiş kurumların dağılımından kaynaklanan "dar görüşlü öncelikler ve algılar" tarafından şekillendirilir. Böylece dış politika, örgütsel çıktının, yani standart çalışma prosedürlerini izleyen farklı sorumluluklara ve menfaatlere sahip birden çok bürokratik davranışların bir ürünüdür (Allison 1971: 78-96). Ancak örgütsel süreç modeli bürokratik siyaset modeline benzer zengin bir entelektüel geçmişe sahip değildir.

Kurumlar arası politika modeli, ayrı ayrı tanımlanmış grupları veya varlıkları içerdiğinden ötürü örgütsel ve bürokratik süreç modellerine benzer. Bununla birlikte, kurumlar arası politika modeli, münferit hedef ve sonuçlara odaklanmak yerine, eylemleri ve onların sonuçlarını, farklı grupların ortak çabalarını ve kolektif hedeflere ulaşma yönündeki gelişmelerini değerlendirir. Cleveland Eyalet Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü ve Asya Çalışmaları Direktörü olan ve modeli ilk kez tanıtan Qingshan Tan'a göre, devlet içindeki ve dışındaki bürokratik ve örgütsel varlıklar bütünüyle bağımsız olarak hareket etmezler, aksine birbirleriyle etkileşim içindedir ve birbirlerine nüfuz ederler (Tan, 1993: 143-60).

6. SİYASİ SÜREÇ YAKLAŞIMI

Dış politika analizinin siyasi süreç modeli Roger Hilsman tarafından *The Politics of Policymaking in Defense and Foreign Affairs* adlı kitabıyla geliştirdiği bir modeldir. Hilsman'a göre, dış politika karar alma sürecine dâhil olan çok sayıda aktör vardır, bunlar çoğunlukla Başkanlık ve Kongre ofisinde yoğunlaşmalarına rağmen, aynı zamanda hükümetin her kademesinde de yoğunlaşmış durumdadır. Bürokratik siyaset modeline benzer şekilde, siyasal süreç modeli de pazarlığı ve kendi hedeflerine ulaşmak isteyen çeşitli güç merkezlerinin varlığını vurgular. Bu hedefler çeşitli güç merkezleriyle çatışabilir ya da konsensüs içinde olabilir. Bununla birlikte, bu model, bir bütün olarak örgütler ve gruplardan ziyade, bireysel katılımcılara ve onların kişisel hedeflerine ve onların uluslararası politika hakkındaki zihniyetlerine daha fazla odaklandığı için bürokratik siyaset modelinden farklıdır. Hilsman'a göre, her bir siyasi aktörün bireysel ideolojisi, karar vermeyi belirlemede ve açıklamada en önemli faktörlerden biridir (Hilsman, ed.,1992). Bununla birlikte, bu modeli eleştirenler, dış politika analizi alanına önemli bir katkı yapamayacak kadar bürokratik siyasete benzediğini söylemektedir.

Davranışların tek odak noktası olan bireysel karar verici yaklaşımından daha geniş ve kapsamlı olan bürokratik politika savunucularının Dış Politika Analizi yaklaşımı, dış politika üzerinde etkisi olan ve resmi karar verme mekanizmaları ile doğrudan ilgili aktörlerin ötesine geçen kaynakların etkinliklerini sorgulama sürecini başlatmışlardır. Bu arayış, kamuoyunu etkileyen, çıkar gurupları gibi toplumsal faktörlerin rolünü ele almanın yolunu açmıştır. Bu çalışmaların tümü, nihai

olarak, Uluslararası İlişkilerde devletin öneminin radikal bir şekilde yeniden düşünülmesine katkıda bulunmuştur.

7. İÇYAPILAR YAKLAŞIMI

Bireysel karar vericiye ve devlet bürokrasisine odaklanmadan öteye giden Dış Politika Analizi bilim insanları, dış politikanın ulusal ve toplumsal kaynaklarına daha çok ilgi göstermeye başlamıştır. İç yapısalılık yaklaşımı diye tasvir edilen bu çalışma Dış Politika Analizi alanına çok zengin bir literatür üretmiştir. Bu yaklaşımın bir kolu ülkelerin fiziksel karakteristikleri olan büyüklüğü, konumu, tarımsal ve endüstriyel potansiyeli ve demografik yapısı gibi faktörlerin dış politika üzerindeki etkileri ile ilgilenirken, diğer bir kolu ise iç yapıya dair daha sofistike bir kavram geliştirmiştir. Örneğin, Thomas Rise-Kappen ve Haral Muller'in çalışmaları, devlet ve toplum arasında bağ kuran ve toplumsal talepleri siyasi sisteme aktaran politik kurumsal ve örgütsel düzenlemelerin doğasıyla ilgilenmiştir (Muller and Kappen in Skidmore and Hudson, 1993: 33-47; Hill in Ebata ed, 2000: 159-65).

Dış Politika Analizi içinde iç faktörlerin devletin dış politikası üzerindeki etkisini inceleyen üç temel çalışma olmasına rağmen, Dış Politika Analizindeki bu farklı yaklaşımların hepsinin ortak yönü, kaynakları kendi iç dinamiklerinden geliyor olsa bile, dış politikanın devletin çeşitli mekanizmaları tarafından üretildiği ve meşrulaştırıldığı bir şey olduğu inancıdır. Bu anlamda her biri devlet-toplum ilişkilerinin farklı yönlerini dikkate almaktadır.

Anayasal yapılar ve politik rejimler yaklaşımı, dış politikayı etkileyen esas kaynağı fiili yapısal formda, yani devletin kurumları ve rejimleri içerisinde olduğunu görmektedir. Sosyal Sınıf ve Ekonomik Sistemler, dış politika yapımını devlet içindeki ekonomik sistemin doğasıyla ve aynı zamanda, geleneksel olarak neyin ulusal çıkar olarak algılandığı eğilimiyle hareket eden az bir elitin çıkarları doğrultusunda yönlendirildiğini ön görmektedir. Devlet-altı toplumsal aktörler ve çıkar guruplarını inceleme konusu yapan çoğulculuk yaklaşımı ise, dış politikayı, rekabetçi ve çoğulcu bir ortamda çıkar çevreleri politikaları ile devlet karar vericileri ve kurumsal yapılar arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak görmektedir (Singer, 1961: 77-92; Hill, 2003: 193; Morse, 1970: 371-92; Jones, 1979: 88-104; Ninic, 1992; Hill, 2003: 235-40; Kappen, 1995: 649-64; Russet, 1993; Alden & Aran, 2017: 8-9; 64-82).

Çoğulculuk yaklaşımı, iç faktörlerin dış politika üzerindeki rolünü ve etkisini değerlendirmek için belki de en yaygın kabul gören yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Çoğulculuk yaklaşımı, ulusal sınırlar içerisinde sayısız devlet-altı ve devlet-dışı aktörleri, bunların devlet kurumlarını ve karar alma süreçlerini etkileme çabalarını kapsamı içerisine almaktadır. Bu tasvir ile devletin, klasik Weberian yaklaşımında olduğu gibi, otonom bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, aynı zamanda, devlet-toplum ilişkilerinin daha açık bir şekilde atomize edilmiş (küçük parçalara ayrılmış) olduğunu ve birbirleriyle rekabette olduklarını da ima etmektedir. Bunun sebebi ise dış politika konularının farklı toplumsal grupların maddi çıkarlarını farklı şekilde etkiliyor olmasıdır. Bu yüzden de bu gruplar, siyasi karar verme süreçlerini etkilemek için harekete geçmektedirler ve bu yönde birbirleriyle rekabet içindeler. Bu bakış açısına göre, ulusal kaygıların uluslararası kaygılara baskın gelmesinin genel önemi; toplumsal çıkar gruplarının çeşitliliği ve aralarında kesişen ayrılıkların doğal bir işlevsel sonucudur. Çoğulcu yaklaşım öncelikle seçim demokrasileri ve başlıca çıkar grupları olan kamuoyu, medya ve liderlik gibi karar vericilerin dış politika seçeneklerini şekillendiren devlet-altı ve devlet-dışı aktörlerin rolleri üzerine odaklanmaktadır. Dış politika karar verme sürecini çerçeveleme ve yorumlamaya yönelik bu çoğulcu yaklaşımlar, ulusal bağlamda bu karmaşık sürece kuşkusuz önemli katkılar sağlamıştır, ancak siyasi partilerin bu süreçte oynadığı rolü kısmen ihmal etmiştir.

İç çevre, dış politikada çok önemli ve kısıtlayıcı rol oynayıp, milli dış politikada nelerin mümkün olabileceğine dair sınırlamalar getirmektedir. Bununla birlikte, çağdaş dış politika sadece iç siyasetin dışsallaştırılmasına odaklanmamaktadır. Çağdaş dış politika, aynı zamanda, devletin iç

ve dış sınırları arasında meydana gelen karmaşık bir mübadelenin parçası olduğunu kesin olarak kabul etmektedir.

8. ÇOĞULCULUK YAKLAŞIMI

Yukarıda belirttiğimiz yaklaşımlar dış politika analizinin uluslararası sistemin yapısında, devletler içindeki karar alma süreçlerini ve dış politikalarının toplumsal kaynaklarını açıklamaya çalışsa da, dış politika analizinin bir diğer yaklaşımı olan çoğulcu yaklaşımın da dış politika analizi üzerinde etkili olduğu belirtilmelidir. Çoğulcular, devletlerin uluslararası politikada tek önemli aktörler olduğunu kabul etmemektedirler. Bu görüşe göre, en azından 1970'lerden itibaren çeşitli devlet, devlet-altı ve devlet-dışı aktörler arasında artarak oluşan bağların, devletlerin dış politika çalışmalarındaki geleneksel önceliklerinin kırıldığı savunmaktadırlar (Alden and Aran, 2017: 107-144; Alden and Aran, 2012: 7-15; Hill, 2003: 193). Gerçekten de, küreselleşen dünyanın temel özellikleri arasında, çok uluslu kuruluşların mali kaynaklarına dayalı olarak fiilen devletlerin politikalarını etkiledikleri ya da sivil toplum örgütlerinin oylarını kendi doğrultularında kullandıkları birer vakıdır. Bu yollarla iktidarların politikalarını etkileme yeteneklerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle çoğulcular için, dış politika sonuçlarını anlamak, devlete bağlı olmayan yerel ve ulus-ötesi kaynaklardan elde edilen verilerin analizinde yatmaktadır.

Çoğulcu yaklaşım, ulus-ötesi çevreyi yapılandırılmamış, karmaşık bir aktör ortamı olarak tasvir etmektedir. Bu çevre, yapılandırılmamış bir ortamdır. Çoğulcular, kendiliğinden oluşan ortamın bilinçli olarak oluşturulan ortamdan ayırt etmenin oldukça zor olduğunu ifade etmektedir.¹ Aynı zamanda bu çevre, çoğulcu görüşe göre devlet ve devlet-dışı aktörlerin ya birlikte hareket ettikleri ya da birbirleriyle rekabette oldukları karmaşık bir ortamı nitelemektedir. Bu karşılıklı bağımlı karmaşık çevre, dış politika yapımındaki devlet eyleminin kapsamını, hükümet de dâhil olmak üzere ulusal sınırlar içindeki ve dışındaki güçlerin çeşitliliğinin yönetilmesini etkin bir biçimde azaltmaktadır (Putman, 1988: 427-460; Lieda, 1993: 403-426; Caporaso, 1997: 563-591; Hagan, in Neck, Hey and Haney, 1995: 117). Robert Putman'ın 'iki seviyeli oyun' kavramı, dış politika karar vericilerine karmaşık karşılıklı bağımlılığın dayattığı zorlukları anlamaya çalışıyor. Rasyonalist gelenek içinde yazan Putman, karar alma sürecinin, hem çıkarlar ve kurallar kümesinin yönettiği ulusal bir arenayı hem de farklı çıkarlar ve kuralların egemen olduğu uluslararası bir arenayı içerdiğini öne sürüyor. Ona göre sık sık çatışma içinde olan bu iki alanın mantığını ve taleplerini dengelemek, çoğulcularca görüldüğü üzere, dış politika yapmanın temel ikilemini oluşturuyor.

9. SONUÇ

Geleneksel Uluslararası İlişkiler disiplini çevrelerinde uluslararası olayların basit bir şekilde işlenmesinden rahatsız olan Richard Snyder gibi bazı bilim insanları, bu sistemsel oryantasyonun ötesine geçip dış politikada karar verme sürecinin “kara kutusunu” açmak için alışılmış geleneksel açıklamaların ötesine gidilmesi gerektiğini önermişlerdir. Buna rağmen, geleneksel realistler, dış politika analizinin realizmin disiplindeki hegemonyasını devam ettirerek dış politika analizi disiplinini bir süre domine etmeye devam etmişlerdir. Snyder (1962), Rosenau (1966; 1984), ve

¹ Çoğulcuların dış çevre aktörleri hakkındaki literatürleri çok uluslu kuruluşlar üzerinde yoğunlaşmış ve iki aşamada gelişmiş. Bunların birinci aşamasındaki tartışmaları arasından öne çıkanlardan bazıları: Edward L. Morse, 'Modernization and the transformation of foreign policies: Modernization, interdependence and externalization', *World Politics*, 1970, vol. 22, no. 3, ss. 371-92; Joseph S. Nye & Robert O. Keohane, (der.), *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970; Samuel P. Huntington, 'Transnational Organizations in World Politics', *World Politics*, 1973, vol. 25, no. 3, ss.333-368; Richard W. Mansbach, Yale, H. Ferguson & Donald E. Lampert, *The Web of World Politics: Non-State Actors in Global System*, London: Prentice Hall, 1976. Birinci aşamadan ikinci aşamaya geçişi en iyi gösteren çalışmalar için de bkz. Thomas Risse-Kappen (der.), *Bringing Transnational Relations Back in: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995; Daphner Josselin & William Wallaca (der.), *Non-State Actors in World Politics*, London: Palgrave, 2001, ss.12-13; Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, 2003.

diğerleri, öncelikle devletlerarasındaki etkileşimleri değerlendirmek için daha gelişmiş bir metodolojik yaklaşım bulmak istemişlerdir. Ancak bu bilim insanları, Dış Politika Analizi alanını oluştururlarken, Uluslararası İlişkilerdeki devlet merkezilikliği gibi realizmin ana ilkelerini kabul etmişlerdir. Sadece, realistlerin o güne kadarki olayları analiz etme ve betimleme şekillerinin ötesine gidemediklerinden şikâyetle, dış politikayı daha iyi analiz etmek için yeni bir metodolojik çalışma çağrısında bulunmuşlardır. Bu bilim insanlarının yeni bir çalışma çağrısı, dış politika ile Uluslararası İlişkiler disiplini arasındaki ilişki hakkında bilgi ve anlayışın gelişmesine katkıda bulunacak bir dizi soruşturma zincirini de harekete geçirmiştir.

Yukarıda Dış Politika Analizi alanının gelişim süreci üzerine yaptığımız bu kısa genel açıklama, dış politika yapımında devlet, devlet-altı ve devlet dışı aktörlerin davranış ve önemini anlamının birçok farklı yolunun olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımlar arasında fikir birliği olmamasına rağmen, her birinin devletlerin ve nihayetinde uluslararası sistemin nasıl çalıştığına dair daha kapsamlı bir tabloya katkıda bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler, yapısal kısıtlamaların uluslararası sistem üzerindeki rolünü ve etkisini önemle belirtirken Dış Politika Analizi, yapının ve ulus-altı aktörlerin uluslararası sistemi etkileme ve hatta değiştirme hususundaki doğasında var olan olasılıklara odaklanmaktadır. Klasik Dış Politika Analizinin bu özellikleri onlarca yıl dış politika analistlerini meşgul etmiştir.

Öncelikle, mevcut literatürün ve ayrıntılı vaka çalışmalarının detaylandırılması yoluyla düzenli bir bilgi birikimi için bir temel sağlamak, aynı zamanda, Klasik Dış Politika Analizinde alanın gelişimini engelleyen unsurların ve ihmal edilen alanların olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunlardan bazılarını Dış Politika Analizinde devlet teorisinin bulunmaması, küreselleşmenin getirdiği sistemik değişikliklerin anlamlı bir şekilde dâhil edilmemesi ve dış politikada değişimi hesaba katmamak şeklinde nitelendirmek mümkündür. Dış Politika Analizi bilim insanlarının son yirmi yılda Uluslararası İlişkilerde gelişen kritik entelektüel gelişmeleri yeterince takip edemedikleri ve uluslararası sistemde meydana gelen değişimleri takip etmede başarılı bir performans gösteremediklerini söylemek mümkündür (Aldan & Aran, 2017: 11-13; Aldan & Aran, 2012: 9-13). Bu, dış politika analizinin küreselleşme tartışmalarının dışında kalmasına güçlü bir şekilde yansımıştır.

Dış Politika Analizi, insan unsuru (*human agency*) ve ulus-altı (*sub-national*) aktörler gibi öğelerin önemini vurgulayarak, dış politikayı oluşturma ve onun uygulanmasına ilişkin anlayışımızı önemli ölçüde geliştirmiştir. Ancak bu analitik başarı kavramsal bir bedelle olmuştur. Realist kuramın kara kutusunu (*the black box*) açmaya odaklanan Dış Politika Analizi kendisine özgün bir devlet kavramını geliştiremedi (Aldan & Aran, 2017: 11-13; 87-102; Hill, 2003: 87). Dış Politika Analizinde, devlete dış politika yapımından sorumlu çeşitli aktörlerin ötesinde bir anlam yüklenmemiştir. Örneğin, “birinci kuşak” çalışmalar bireye odaklanmış ve devleti fiili olarak karar vericilerle eşleştirmişler. Bu durumda devlet, dış politika yapımının bireysel (insan) parçalarından öte bir varlık olarak görülmemiştir. Bürokratik siyaset yaklaşımında ise devlet, iç çekişmelerle meşgul, birbirleriyle rekabet halinde olan çeşitli kurumların çıkar çatışmalarına girdikleri bir arenadan biraz daha fazlasıdır. Bu durumda devlet, nihayetinde bürokratik birimlerin toplamından öte bir birim değildir. Bu açıdan bakıldığında, dış politika ya tesadüfen belirlenir ya da farklı zamanlarda farklı bürokratik unsurlar tarafından tahmin edilemeyecek bir şekilde belirlenir. İyçayı yaklaşımı aslında devleti kavramsallaştırmada daha uygun bir yaklaşım olarak görülmesine rağmen devletin ne olduğuna dair bir kavramsal açıklama sağlamıyor. İyçayı yaklaşımında devlet hükümetle eşleştiriliyor. Sonuç olarak, bu yaklaşımda devlet, belirli bir yönetimin sosyal ve siyasi değerlerinin dış politikasında tezahür ettiği bir aktör değil, bir arena olarak ele alınıyor. Çoğulcu yaklaşım ve Putman'ın iki seviyeli oyun konseptinde ise, devletin temel rolü, içerde ve dışarda cereyan eden baskılar arasında arabuluculuk yapmaktır. Böylece devlet, eş zamanlı olarak hem iç hem dış alanda durmaktadır. Bu durumda devlete, içerde ve ulus-ötesi eksen boyunca vuku bulan olaylardan kaynaklanan iç ve dış güçlerin uyguladığı baskıların toplamının ötesinde bir anlam yüklenmemiştir.

Son olarak, devleti yeteri kadar teorize etme ve küreselleşmenin güçlerini hesaba katmadaki başarısızlıklarının yanı sıra, *dış politikada değişim*, klasik Dış Politika Analizi bilim insanları

tarafından özellikle göz ardı edilmiştir. 1989'da Soğuk Savaş'ın sonunu getiren ani olaylar dizisini açıklayamayan Uluslararası İlişkiler disiplinine benzer şekilde, Dış Politika Analizi bir devletin dış politikasında önemli değişikliklere yol açan kaynaklar ve koşullar hakkında çok az şey söylüyor. Siyasi partilerin dış politika üzerindeki etkilerinin Klasik Dış Politika Analizi bilim insanları tarafından özellikle göz ardı edildiği belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alden, Chris and Aran, Amnon. (2012). 'Foreign Policy Analysis: New Approaches, London: Routledge.
- Alden, Chris and Aran, Amnon. (2017). 'Foreign Policy Analysis: New Approaches, Second edition, London: Routledge.
- Allison, Graham T. & Halperin, Morton H. (1971). *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile*, Little, Brown and Company.
- Allison, Graham T. & Halperin, Morton H. (1972). 'Bureaucratic politics: A Paradigm and some Policy Implications', *World Politics*, vol. 24, ss.40-79.
- Aydın, Mustafa. (2004). "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı ve Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No. 1, ss. 38-45.
- Bendor, Jonathan. (2012). *Bounded Rationality and Politics*, London: University of California Press.
- Boulding, Kenneth. (1956). *The Image: Knowledge in Life and Society*, Ann Arbor, MI: Arbor Paperbacks.
- Caporaso, James A. (1997). 'Across the great divide: Integrating comparative and international politics', *International Study Quarterly*, vol. 41, no. 4, ss.563-591;
- Carlsnaes, Walter. (1992). 'The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis', *International Studies Quarterly*, vol. 36, no. 3, ss.245-70.
- Clarke, M. & White, B. (eds.), (1990). *Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach*, Edward Elgar Publishing Limited.
- Ereker, Fulya. (2013). "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 9, sayı 36, s. 45-49.
- Evans, Peter B., Jacobson, Harold K. & Putman, Robert D. (eds.), (1993). *Double-Edged Diplomacy*, Berkeley: University of California Press.
- Farell, Robert B. (ed.) (1966). *Approaches in Comparative and International Politics*, Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J C. (2014). *International Relations* (10th Edition). New York: Pearson.
- Groom, A.J.R. and Lights, Margot. (eds.), (1994). *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*, London: Pinter.
- Güleç, Cansu. (2018). "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 79-102.
- Hagan, Joe. 'Domestic political explanations in the analysis of foreign policy', in Laura Neck, Jeanne Hey & Patrick Haney (eds.), (1995). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Hill, Christopher. 'What is left of the domestic?' in Michi Ebata, (ed.), (2000). *Confronting the Political in International Relations*, London: Macmillan.
- Hill, Christopher. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*, Basingstoke: Palgrave.
- Hilsman, Roger. (1996). *The Cuban Missile Crisis: The Struggle Over Policy*, Praeger Publishers.
- Hilsman, Roger, Gaughran, Laura & Weitsman, Patricia. (1992). *The Politics of Policy Making in Defense and Foreign Affairs; Conceptual Models and Bureaucratic Politics* (3rd edition), Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Houghton, David. (2007). 'Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Towards a Constructivist Approach', *Foreign Policy Analysis*, vol. 3, no. 1, ss.24-45;
- Huntington, Samuel P. (1973). 'Transnational Organizations in World Politics', *World Politics*, vol. 25, no. 3, ss.333-368;

- Janis, Irving. (1982). *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascos*, Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Janis, Irving & Mann, Leon. (1977). *Decision Making*, New York: Free Press.
- Jensen, Lloyd. (1982). *Explaining Foreign Policy*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Jervis, Robert. (1968). 'Hypotheses on Misperception', *World Politics*, vol. 20, no. 3, ss.454-79;
- Jervis, Robert. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jones, Roy E. (1979). *Principles of Foreign Policy-The Civil State in Its World Setting*, Oxford: Martin Robertson.
- Josselin, Daphner, & Wallace, William (eds.), (2001). *Non-State Actors in World Politics*, London: Palgrave.
- Lieda, Keisuke. (1993). 'When and how do domestic constraints matter? Two-level games with uncertainty', *Journal of Conflict Resolution*, vol. 37, no. 2, ss.403-426;
- Mansbach, Richard W., Ferguson, Yale, H. & Lampert, Donald E. (1976). *The Web of World Politics: Non-State Actors in Global System*, London: Prentice Hall.
- Morgenthau, Hans Joachim. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, University of Michigan: Knopf.
- Morse, Edward L. (1970). 'Modernization and the transformation of foreign policies: Modernization, interdependence and externalization', *World Politics*, vol. 22, no. 3, ss.371-92;
- Muller, Haral, & Risse-Kappen, Thomas. 'From the outside in and from the inside out', in David Skidmore & Valerie M. Hudson (eds.) (1993). *The Limits of State Autonomy*, Boulder, CO: Westview Press.
- Neack, Laura, Hey, Leanne & Haney, Patrick (eds.), (1995). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Englewood Cliffs, HJ: Prentice Hall.
- Ninic, Moroslav. (1992). *Democracy and Foreign Policy: The Fallacy of Political Realism*, New York: Columbia University Press.
- Nye, Joseph S. & Keohane, Robert O. (eds.), (1970). *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Putman, Robert. (1988). 'Diplomacy and domestic politics: The Logic of two-level games', *International Organization*, vol. 42, no. 3.
- Renshon, Jonathan and Renshon, Stanley. (2008), "Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making", *Political Psychology*, vol. 29, no. 4, pp. 509-36.
- Risse-Kappen, Thomas. (eds.), (1995). *Bringing Transnational Relations Back in: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Risse-Kappen, Thomas. (1995). 'Democratic Peace- warlike Democracies?' A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument', *European Journal of International Relations*, vol.1, no. 4, ss.491-517.
- Robin, Jack. (2003). *Encyclopaedia of Public Administration and Public Policy*, Vo.I, New York: Marcel Decker Inc.
- Rosenau, James. (1984). 'A pre-theory Revisited: World politics in an Era of Cascading Interdependence', *International Studies Quarterly*, vol. 28, no. 3, 245-305;
- Rummel, Randolph J. (1995). 'Democracies are Less Warlike than Other Regimes', *European Journal of International Relations*, vol. 1, no. 4, ss. 649-64;
- Russett, Bruce M. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Singer, J. David. (1961). 'The Level-of Analysis Problem in International Relations', *World Politics*, vol. 14, no.1, ss.77-92.
- Skidmore, David, and Hudson, Valerie M. (eds.) (1993). *The Limits of State Autonomy*, Boulder, CO: Westview Press.
- Snyder, Richard, Henry W. Bruck and Burton Sapin. (eds.) (1962). *Foreign Policy Decision Making: An Approach to International Politics*, New York: Free Press/Macmillan.
- Sprout, Harold, Sprout, Margaret. (1956). *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Steiner, Miriam. (1977). 'The Elusive Essence of Decision: A Critical Comparison of Allison's and Snyder's Decision-making Approaches', *International Studies Quarterly*, vol. 21, no.2, ss.389-422.

- Tan, Qingshan. (1993). "Explaining US-China Policy in the 1990s: Who is in Control?", *Asian Affairs: An American Review*, vol. 20 no. 3, pp. 143-169
- Tayfur, Fatih M. (1994). "Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review", *METU Studies in Development*, cilt 21, sayi.1, ss.113-118,
- Walker, Stephen G. (eds), (2011). *Rethinking Foreign Policy Analysis*, New York, Routledge.
- Welch, D. A. (1992). "The Organisational Process and Bureaucratic Politics Paradigms: Retrospect and Prospect", *International Security*, the MIT Press, Vol. 17, N0.2, pp.112-146
- Weldes, Jutta. (1998). 'Bureaucratic Politics: A Critical Constructivist Assessment', *Mershon International Studies Review*, vol. 42, no. 2, ss.236-7

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study it is aimed to attentively examine the emergence of Foreign Policy Analysis Approaches. Touch upon the fundamental studies of foreign policy analysts in the 1950s and 1960s and other arguments that have been put forward against the realist views and the unquestionable superiority of realism in the discipline of international relations. Within these perspectives this study attempted to answer the following two main questions:

- 1) What kind of approaches have emerged in the development process of the Foreign Policy Analysis that has come to date?
- 2) What are the main contributions of these various approaches to FPA in particular and to the discipline of International Relations in general?

Thus, the other purpose of this paper is aimed at contributing towards the current studies in the Foreign Policy Analysis field in Turkey.

Methodology

In this study books and articles of several influential scholars of International Relations and Foreign Policy Analysis disciplines were studied to determine the idealist and realist point of views that have influenced and dominated the field of Foreign Policy Analysis for decades. By examining the works of scholars like Graham Allison, Morton Halperin, Chris Alden & Ammon Aran, Richard Snyder, Snyder, Rosenau, Hans Joachim Morgenthau, Laura Neack, Jeanne Hey & Patrick Haney, David A. Welch, Jutta Weldes, Christopher Hill, David Houghton, Robert Putman, Fatih, M. Tayfur, Fulya, Ereker, and Mustafa Aydın, this study has provided an analysis of the Foreign Policy Analysis approaches namely *behaviorism and rationality*, *bureaucratic politics*, *domestic structures* and *pluralism* which essentially question the traditional realist foreign policy explanations of the Foreign Policy Analysis discipline. To examine the emergence of the Foreign Policy Analysis approaches, this paper also touched upon the fundamental studies of foreign policy analysts in the 1950s and 1960s and other arguments that have been put forward against the realist views and the unquestionable superiority of realism in the discipline of international relations for decades.

Findings

There are seven main approaches in foreign policy analysis. Three of these are; the rational actor model, the bureaucratic politics model and the organisational process model. These were developed by foreign policy analyst and scholar Graham Allison and summarised them in his book, *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. In addition, two other approaches outlined in this book are; inter-institutional politics model and political process model. The two other approaches are *idealism* and *realism*. To effectively analyse foreign policy as a whole and know that each of these approaches has relative strengths and weaknesses, an international relations researcher must appreciate that each approach has the potential to overcome the shortcomings of others.

This study has, tried to explain the key concept(s) in traditional realist thought by pointing out the reasons as why Foreign Policy Analysis field, in line with the realist paradigm, initially considered the state as a unitary and rational actor and considered it unnecessary to analyse the role of separate components of state structures in order to analyse the state's foreign policy. The brief overview of the development process of the field of Foreign Policy Analysis above shows that there are many diverse ways of understanding the behavior and importance of state, sub-state and non-state actors in foreign policy making. Although there is no scholarly consensus among these approaches, each undoubtedly contributes to a more comprehensive picture of how modern states and ultimately the international system work. All these provide a basis for a steady accumulation of knowledge through the elaboration of available substantial literature and detailed case studies, at the same time, it is possible to state that in Classical Foreign Policy Analysis discipline there are

neglected areas and factors preventing the development of the field. Some of these neglected areas and factors can be characterized as the absence of state theory, no meaningful inclusion of the systemic changes brought about by globalisation and not taking into account the change in foreign policy. It is possible to say that Foreign Policy Analysis scholars have not been able to adequately follow the critical intellectual developments in International Relations in the last two decades and have failed to show a successful performance in keeping up with changes occurring in the international system. This is strongly reflected from the exclusion of foreign policy analysis in globalisation debates.

Foreign Policy Analysis has significantly improved our understanding of foreign policy formulation and its implementation by emphasising the importance of such elements as human agency and sub-national actors. However, this analytical success has come at a conceptual cost. In focusing on the opening of the realist *black box*, Foreign Policy Analysis could not develop its own unique concept of the state. In Foreign Policy Analysis, the state is not given a meaning beyond various actors responsible for foreign policy making. For instance, “first generation” studies focused on the individual and actually matched the state with decision makers. In this case, the state is reduced to nothing more than the sum of individual (human) parts responsible for foreign policy making. In the bureaucratic politics approach, the state seems to be little more than an arena where various institutions and organisations engage in competition with each other. In this case, the state is ultimately nothing more than the sum of its bureaucratic units. Although the domestic structure approach is actually seen as a more useful approach to conceptualise the state, but it does not provide a conceptual explanation of what the state is. In the domestic structure approach, the state is matched with the government. As a result, in this approach, the state is not treated as an actor, but an arena, in which the social and political values of a particular government are manifested in its foreign policy. In pluralist approaches and Putman's two-level game, the main role of the state is to mediate between the pressures taking place at domestic and external spheres. Thus, the state is rooted instantaneously in the domestic and the external spheres. In this case, no meaning is attributed to the state beyond the sum of the pressures exerted by domestic and external forces arising from the activities taking place across the domestic-transnational axis.

Conclusion and Discussion

The Foreign Policy Analysis field focuses on the foreign policy processes instead of foreign policy outcomes. Two similar developments have essentially influenced the emergence of the field of Foreign Policy Analysis. The first of these was basically the dissatisfaction arising from the hegemony of realism in the discipline, its state-centered interpretations of the state's bilateral relations either with other states or all its interactions through multilateral institutions such as the United Nations. The second one, was the general dissatisfaction arising from the inability of realism producing credible arguments about foreign policy outcomes. Thereby, it can be said that the field of Foreign Policy Analysis essentially emerged as a reaction to these dissatisfactions. As it is the case for almost all the essential approaches of the International Relations discipline, foreign policy also indicates an interdisciplinary study of the subject. Finally, it should be noted that apart from the failure to adequately theorise the state and take into account the forces of globalisation, *foreign policy change* has been especially ignored by the classical Foreign Policy Analysis scholars. Similar to International Relations discipline, which failed to explain the rapid sequence of events that precipitated the collapse of the Cold War in 1989, Foreign Policy Analysis says little about the sources and conditions that led to significant shifts in a state's foreign policy. In addition, the influence of political parties on foreign policy is particularly ignored by the scholars of Classical Foreign Policy Analysis.

DÜNYADA STEM POLİTİKALARI: TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR VE ÖNERİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Arslan, S. Y. ve Arastaman, G. (2021). Dünyada Stem Politikaları: Türkiye İçin Çıkarımlar ve Öneriler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 894-910.

Geliş Tarihi: 25.03.2021

Kabul Tarihi: 08.06.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doktora Öğrencisi Selçuk Yusuf ARSLAN
Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
selcukarslan2013@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-2546-0842

Doç. Dr. Gökhan ARASTAMAN
Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
gokhanarastaman@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-4713-8643

ÖZ

Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (STEM) eğitimine uluslararası bir perspektiften bakıldığında STEM'in önemi konusunda fikir birliği olsa da ülkelerin STEM politika belgelerinin çeşitli başlıklarda birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avustralya, Belçika, İrlanda, Hong Kong ve Kanada'nın STEM politikalarını karşılaştırmalı olarak inceleyerek Türkiye açısından farklı bakış açılarının oluşmasını sağlayacak bir senteze varmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmış, belirlenen ülkelerin STEM politika belgeleri incelenmiştir. Ülkelerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırma verileri içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre belirlenen ülkelerin STEM politikalarında eğitim, iş birliği, iş gücü ve politika temalarının üzerinde durulduğu görülmüştür. Ülkeler STEM politikalarını belirlerken mevcut durumlarına göre önceliklerini belirlemiştir. Öğretmen niteliği, fiziksel altyapı, paydaşlarla iş birliği, bütçe gibi başlıkların öne çıktığı görülmektedir. Ülkeler açısından yetiştirilecek insan kaynağının planlanmasında STEM yaklaşımı önemli yer tutmaktadır. STEM politika belgelerine bakıldığında ayrıca aileler, endüstri, sivil toplum kuruluşları (STK), üniversiteler, araştırma merkezleri, yerel yönetimler gibi paydaşların sürece katıldığı bütüncül yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Türkiye'de de STEM eğitimi ile ilgili çalışmalar yapılırsa da eğitim yönetimi alanının bu yaklaşıma ilgi göstermediği söylenebilir. Dünya eğitiminin gündemini geriden takip etmemek için zaman kaybetmeden küresel hedefleri dikkate alarak yerel ihtiyaçlara göre hazırlanacak bir politika belgesi ortaya çıkarılmalıdır. Bu araştırma gibi STEM politikalarına yönelik yapılan araştırmaların sayısının artması özellikle politika yapımcılara yol gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Politikası, STEM eğitimi, STEM politika belgeleri, Doküman analizi.

STEM POLICIES AROUND THE WORLD: IMPLICATIONS AND RECOMMENDATIONS FOR TURKEY

ABSTRACT

Considering Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) education from an international perspective, although there is consensus on the importance of STEM, it seems that countries' STEM policy documents differ from each other in various titles. The aim of this study is to examine the STEM policies of the USA, Australia, Belgium, Ireland, Hong Kong, and Canada comparatively and to come to a synthesis that will enable the formation of different perspectives for Turkey's reference. Document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used in the study, and the STEM policy documents of the selected countries were examined. Criterion sampling from purposeful sampling methods was used in the selection of countries. Research data is analyzed by content analysis. According to the research findings, STEM policies of the countries determined focused on the themes of education, cooperation, labor force and policy.

Countries have set their priorities according to their current situation when determining STEM policies. It is seen that headings such as teacher qualification, physical infrastructure, cooperation with stakeholders, and budget come to the fore. STEM approach plays an important role in planning human resources to be grown from the point of view of countries. Taking a closer look at STEM policy documents, it is observed that stakeholders like families, industry, NGOs, universities, research centers, local governments, and others participate in the process and holistic approaches are adopted. Although studies have been conducted on STEM education in Turkey, it can be said that the field of Educational Administration has hitherto displayed no interest in the analysis of STEM documentation. In order not to follow the agenda of world education from behind, a policy document should be produced that will be prepared according to local needs whilst taking into account global goals without wasting time. An increase in the number of STEM policy studies, such as this research, will lead policy makers in particular.

Keywords: Educational Policy, STEM education, STEM policy documents, Documentary research.

1. GİRİŞ

Ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemek için inovasyona yatırım yapmaktadır. Pek çok ülke, artan işsizlik ve kamu borcu gibi küresel ekonomik zorlukların etkilerini yaşadığı için inovasyona dayalı büyüme, katma değerli işler ve endüstriler yaratma önemini her geçen gün artırmaktadır (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2010). İnovasyon büyük ölçüde bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) disiplinlerindeki gelişmelerden kaynaklandığı için, her düzeyde ve artan sayıda iş STEM bilgisi gerektirmektedir (Lacey & Wright, 2009). Dolayısıyla 21. yüzyılda rekabet edebilmek için ulusların yenilikçi bir STEM iş gücüne ihtiyacı da artmaktadır. Tüm öğrencilerin etkili STEM eğitime erişimini sağlamak, ulusların rekabet gücü için önemlidir. Bu nedenle farklı ülkeler, okullarda STEM eğitiminin başarılı bir şekilde uygulanması için uygun yaklaşımları bulmak için bir yarış halindedir (Thomas & Watters, 2015).

Hızlı teknolojik gelişmeler ve küresel çevreye yönelik artan tehditlerle, öğrencilerin değişen bir toplumda gelişmelerine yardımcı olacak öğrenme fırsatları sağlamak çok önemlidir. Dünya çapında ülkeler, küresel ölçekte rekabetçi öğrenciler yetiştirme baskısına yanıt vermeye çalışmaktadırlar. Örneğin ABD, Kanada, Avustralya, Hong Kong, Belçika ve İrlanda gibi ülkeler, teknoloji ve mühendislik girişimlerini erken çocukluk dönemlerinde uygulamaya geçirmiştir (Sullivan & Bers, 2018). Alanyazın incelendiğinde STEM eğitiminin önemine ilişkin ortak kabul olsa da eğitimin Türkiye de dahil farklı ülkelerdeki kavramsallaştırma ve uygulamaları konusunda çok az fikir birliği vardır. Bu bakımdan araştırma ve uygulamaları ilerletmek için STEM eğitiminin işlevsel hale getirilmesi ve STEM uygulamalarının hedeflerinin açıkça tanımlanması gerekmektedir.

Bu çalışma, belirlenen ülkelerin (ABD, Avustralya, Belçika, İrlanda, Hong Kong, Kanada) STEM politikalarını inceleyerek Türkiye açısından farklı bakış açılarının oluşmasını sağlayacak bir senteze varmayı ve bu karşılaştırma yoluyla eğitimde politika yapıcı ve uygulayıcılara STEM öğrenme ve öğretme, öğrenci katılımını ve başarısını artırma, anlayış kazanma konularında STEM bilgi tabanının genişletilmesini amaçlamaktadır.

Teorik Çerçeve

STEM yetkini bir iş gücü oluşturmak ve STEM okuryazarı bir vatandaş yetiştirmek, 2000'li yılların başından beri dünyanın dört bir yanındaki hükümetlerin odak noktası olmuştur (Gough, 2015). Çünkü STEM eğitimi, bir ülkenin küresel rekabet gücünü artırmanın ve ekonomik geleceğini sağlamanın bir aracı olarak görülmektedir. Yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve iş birliği gibi 21. yy becerilerinin, klasik eğitim anlayışı ile çocuklara kazandırılmasının oldukça güç olduğu ve bu becerilerin kazandırılmasında STEM yaklaşımının işe koşulabileceği ifade edilmektedir (Akgündüz, Ertepinar, Ger ve Türk, 2015). STEM yaklaşımı, K12 olarak adlandırılan okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar tüm eğitim sürecini içine alan disiplinler arası bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Gonzalez & Kuenzi, 2012). STEM eğitime uluslararası bir perspektiften bakıldığında STEM'in önemi konusunda fikir birliği olsa da ülkelerin STEM politika belgelerinin çeşitli başlıklarda birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye ile çeşitli coğrafi bölgelerden ülkelerin STEM eğitimi nasıl kavramsallaştırdığını ve uyguladığını karşılaştırmak bu bakımdan önemlidir.

Ulusal Bilim Kurulu (National Science Board [NSB], 2018) tarafından yayınlanan Bilim ve Mühendislik Göstergeleri raporuna göre ABD’de STEM becerilerinin son yirmi yılda gelişmesine rağmen, halen birçok ülkenin gerisinde kaldığı ifade edilmektedir. Küresel olarak bilim ve mühendislik lisans öğrenci sayılarına bakıldığında toplamın %25’ine Hindistan’ın, %22’sine ise Çin’in sahip olduğu; ABD’de ise bu oranın sadece %10 olduğu görülmektedir. ABD’de STEM kariyerine yönelen çalışanların diğer çalışanlara göre daha yüksek maaş aldığı da vurgulanmaktadır. ABD nüfusunun yarısını oluşturan kadınların, STEM alanlarında %30 oranında temsil edildiği görülmektedir. Dikkat çeken başka bir bulgu da sosyo-ekonomik duruma, cinsiyete, coğrafi konuma ve özel gereksinime bağlı STEM eğitime erişimde yaşanan eşitsizlikler olarak ifade edilmektedir (American Institutes for Research [AIR], 2016).

Farklı bir kıtada yer alan Avustralya, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarda gelişim için STEM eğitime bütçesinden ciddi oranda pay ayırmaktadır. STEM eğitime yapılan yatırımlar eyalet ve bölgelerin ihtiyaçlarına göre yapılmaktadır. Avustralya’nın STEM stratejisi ülkenin yaşadığı zorluklara odaklanmaktadır. Bu zorluklar; değişken bir çevrede yaşamak, nüfusun sağlığını ve iyi oluşunu desteklemek, yiyecek ve su varlıklarını yönetmek, değişen dünyada ülkenin gücünü güvence altına almak ve ekonomiyi büyütme olarak ifade edilmektedir. Bilgiye dayalı topluluklar ve ekonomi inşa etmek için STEM eğitiminin önemi, ülkenin diğer ülkelerin gerisinde kalmaması için STEM eğitiminde hızlı bir şekilde eyleme geçilmesinin kritik önemde olduğu vurgulanmaktadır (Office of the Chief Scientist, 2013).

Kıta Avrupa’sında yer alan Belçika-Flaman eğitim bölgesinde STEM eğitime yönelik farkındalık her geçen gün daha çok artmaktadır. Bölgede çeşitli kademelerde öğretmenler STEM uygulama toplulukları oluşturmaktadır. 60’tan fazla STEM Akademisi ile öğretmen eğitimleri verilmektedir. Öğrencilerin STEM profesyonellerini model almalarına yönelik çalışmalar yapılmakta ve bu yolla geleceğin STEM iş gücünün ilk adımı atılmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki tüm okulların STEM yaklaşımını benimsemediği de ifade edilmektedir (Department of Education&Training, 2012).

Uzak doğu bölgesinden bir alan olan Hong Kong eğitim sisteminde gerek vatandaşların yaşam boyu öğrenmeleri gerek kişisel gelişimlerini sağlamak için okul öğretim programlarının sürekli yenilenmesinde STEM yaklaşımı önemli görülmektedir. Okullarda STEM eğitiminin teşvik edilmesi yoluyla ülkenin rekabet gücünü artırmak, farklı becerilere sahip çok yönlü bir yetenek havuzunu geliştirmek amaçlanmaktadır. STEM eğitime yönelik öğrencilerin uygulama becerilerini güçlendirme, öğrencileri STEM kariyerine yönlendirme ve çok yönlü yetenek havuzu oluşturma gibi çalışmalara 2015 yılında başlanması nedeni ile yaşanan zorluklar bulunmaktadır. Öğretim programlarını yenileme çalışmaları devam ederken okulların STEM eğitimini benimsemesi de teşvik edilmektedir (Hong Kong Education Bureau, 2016).

İrlanda’da yüksek nitelikli bir iş gücüne sahip olmak için okullarda STEM eğitime ulusal anlamda odaklanılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Bu anlayışın eğitim sistemine entegrasyonu, öğrencilerin STEM eğitimi deneyimlerinin ilk yıllardan başlayarak ilköğretim sonrasına kadar devamlılığının sağlanması gerekmektedir. İrlandalı öğrencilerin uluslararası STEM değerlendirmelerindeki performansının gelişmiş ülkelerdeki öğrencilerin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. İrlanda, PISA 2015 sonuçlarına göre matematik alanında 18., fen bilimlerinde ise 19. sırada yer almaktadır. Buna rağmen İrlandalı öğrencilerin performansı, STEM performansı iyi olan ülkelerdeki öğrencilerin elde ettiği sonuçlarla kıyaslandığında önemli ölçüde daha zayıf olduğu belirtilmektedir (Ireland Department of Education and Skills, 2017).

Kanada’da bilim eğitimini iyileştirmek 1990’ların sonundan itibaren siyasi gündemin üst sıralarında yer almaktadır. Kanada, STEM disiplinlerinden mezunların niceliğini ve niteliğini artırma ihtiyacına odaklanmaktadır. Bununla birlikte, vatandaşları teknolojik olarak daha iyi donatmak için STEM eğitimini yaygınlaştırmaya çaba göstermektedir. Eğitim sistemi, eleştirel düşünme, problem çözme ve diğer kritik yeterlilikleri geliştirmeye yeniden odaklanma ihtiyacı hissetmektedir. STEM kariyerine yönelen öğrenci sayısı, bu alanlardaki iş gücü ihtiyacının gerisinde kalmaktadır. Ayrıca ülkedeki STEM kariyerini büyük oranda göçmenler oluşturmaktadır (Parkin & Urban, 2017).

Türkiye’de STEM konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde çeşitli kurumların çalışmaları dikkat çekmektedir. Bahçeşehir Üniversitesi ve TÜSİAD tarafından STEM Kiti ve Öğretmen Eğitimi Projesi yürütülmüştür. Hacettepe Üniversitesi STEM Maker Lab girişimi de farklı şehirlerde festivaller düzenleyerek STEM eğitimini yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) yayınladığı STEM Eğitimi Raporunda (2016) STEM eğitiminin yaygınlaşmasına yönelik önerilerini; STEM eğitimi merkezlerinin kurulması, STEM araştırmalarının yapılması, öğretim programlarının güncellenmesi ve STEM eğitime uyarlanması, STEM öğretmenlerinin yetiştirilmesi olarak ifade etmektedir. Ayrıca MEB, Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEGİTEK) tarafından STEM Eğitimi Öğretmen El Kitabı yayınlanmıştır. Bu kitapta öğretmenlerin derslerine STEM anlayışını nasıl yansıtacakları anlatılmaktadır (YEGİTEK, 2018). Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) STEM alanlarına olan ihtiyaç ve bu alana verilmesi gereken önem ile ilgili paydaşlarla yaptığı görüşmelerde; Türkiye’nin bu alanda ilerlemesi, teknolojiyi daha etkin kullanması ve bu anlamda gelişmiş ülkelerle yarışır hale gelmesi için STEM alanlarına daha fazla önem verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir (TÜSİAD, 2014). Ayrıca TÜSİAD (2017) 2023’e Doğru Türkiye’de STEM Gereksinimi Raporunda, Türkiye’nin hedeflerine ulaşması için hızlı bir şekilde tüm paydaşların katılımıyla bir STEM politikası oluşturması gerekliliğini vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere ülkeler farklı STEM yaklaşımları benimsemekte ve bu yaklaşımları gerektirdiği uygulamaları işe koşmaktadırlar. Karşılaştırmalı araştırmalar, akademisyenlere ve uygulayıcılara, içeriğe özgü alanlarda inşa edilenlere benzer bir dizi uluslararası STEM standardı öngörme fırsatı sağlayabilir. Bu bağlamda STEM politika belgelerini ortaya koyan ve bu belgelerdeki amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan ülkelerin araştırılması önemlidir. Bu çalışmada; belirlenen ülkelerin ulusal STEM politika belgelerinin incelenmesi, STEM politikalarına yönelik mevcut durumunun ortaya konulması ve Türkiye için çıkarım yapılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; bir araştırma sorusunun cevabını bulmakta kullanılabileceği gibi görüşme ve gözlem ile elde edilen verilerin tamamlaması için de kullanılabilir. Bununla birlikte yapılan araştırma sürecinde yaşanan gelişimi ve değişimi izlemeye de olanak sağlamaktadır (Bowen, 2009). Belgeler üzerinde sistematik olarak derinlemesine yapılan bir araştırma olan doküman analizinde, veriler ayrıştırılabilir, çözümlenebilir ve daha sonra birleştirilerek sentezlenmelidir (Sönmez ve Alacapınar, 2014).

2.1. Araştırmada İncelenen Dokümanlar

Bu araştırmada incelenen dokümanlar araştırmanın amacına uygun olarak belirlenmiş STEM politika belgeleridir. İlgili politika belgeleri belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Buna göre OECD tarafından yapılan 2018 yılı PISA sınavı sonuçlarına göre fen ve matematik alanlarının 7 farklı seviye içinde herhangi birinde 3. seviye ve daha üstünde yer alan ve STEM politika belgelerini ortaya koyan 6 ülke (Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Belçika, Hong Kong, İrlanda ve Kanada) belirlenmiştir ve Tablo 1’de verilmiştir (OECD, 2019). PISA sınavına göre 3. Seviye ve daha üstünde yer alan bu ülkeler ilgili sınavda başarılı addedildiği için analize dahil edilmiştir. Nitekim, PISA 2018 sonuçlarına göre bir ülkenin en yüksek seviyesinin 4 olduğu görülmektedir (OECD, 2019). OECD sınavda 7 farklı seviye olduğunu ifade etmektedir. Genel olarak bakıldığında seçilen ülkelerde öğrenim gören öğrencilerin ortalama seviyesi, orta düzey karmaşık durumları açıklayabildiklerini, basit deneyler için yönergeleri kullanabildiklerini, ellerindeki verileri yorumlayabildiklerini, bilimsel ve bilimsel olmayan konuları ayırt edebildiklerini göstermektedir (OECD, 2015).

Tablo 1: Politika belgeleri incelenen ülkeler

Ülke	Matematik Puanı	Seviye	Fen Bilimleri Puanı	Seviye
Amerika Birleşik Devletleri	478	2	502	3
Avustralya	491	3	503	3
Belçika	508	3	499	3
Hong Kong	551	4	517	3
İrlanda	500	3	496	3
Kanada	512	3	518	3

Tablo 1’de verilen ülkelerin sınav sonuçları incelendiğinde matematik sınavı için puanlarının 478-551 arasında değiştiği, seviyelerinin ise 2. seviye ile 4. seviye arasında olduğu görülmektedir. Fen bilimleri sınavı için aynı ülkelerin puanları 496-518 arasında değişirken, seviyelerinin ise 3. seviye olduğu görülmektedir. Politika belgeleri hakkında özet bilgiler de aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Politika Belgeleri Hakkında Bilgiler

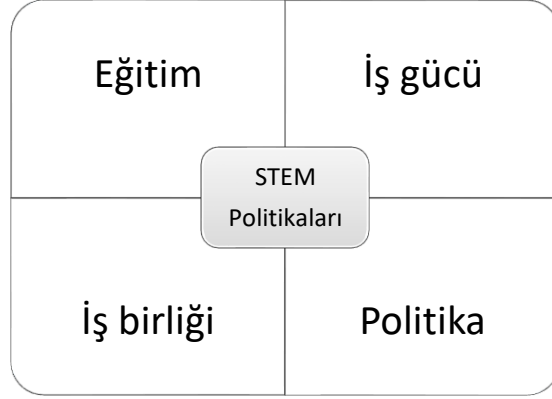
Ülke (Kod)	Zaman Aralığı	Genel Bilgiler
ABD (B1)	2018-2023	ABD STEM Strateji Belgesi federal hükümet tarafından yayınlanmış ve 5 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Belge tüm Amerikalıların yüksek kalitede STEM eğitimine ömür boyu erişimini sağlamak ve Amerika’nın STEM okuryazarlığı, yenilikçilik ve iş gücünde küresel lider olması vizyonu ile yayınlanmıştır.
Avustralya (B2)	2013-2025	Avustralya hükümeti tarafından yayınlanan belge çevresel olarak değişen bir ortamda yaşamak, insanların refahını ve iyi oluşlarını desteklemek, gıda ve su kaynaklarını yönetmek, değişen dünyada Avustralya’nın yerini korumak, ekonomik büyümeyi ve üretkenliği devam ettirebilmek amacıyla hazırlanmıştır.
Belçika (B3)	2012-2020	Belçika Flaman Bölgesi Hükümeti tarafından yayınlanan belge, bölgenin yenilikçi eğitim vizyonuna ulaşması, gelecekteki iş gücünün nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi için bir STEM çerçevesi ve eylem planına duyulan ihtiyacı karşılamak amacıyla hazırlanmıştır.
Hong Kong (B4)	2016-...	Bu belge eğitim bakanlığının isteğiyle paydaşlar tarafından hazırlanan bir tavsiye dokümanıdır. Hong Kong hükümeti destekleriyle hazırlanan bu doküman STEM yaklaşımının eğitim sistemine entegrasyonunun nasıl sağlanacağına yönelik geniş bir konsensüs tarafından hazırlanan bir yol haritasına benzetilebilir.
İrlanda (B5)	2017-2026	İrlanda Eğitim ve Yetenek Bakanlığı tarafından yayınlanan bu belge 2026 yılına kadar İrlanda Eğitim Sisteminin Avrupa’nın en iyi eğitim sistemi haline gelmesi vizyonu ile hazırlanmıştır. Belge STEM’in yaşama ve çalışma alışkanlıklarının getirdiği teknolojik dönüşümün kalbi olduğuna vurgu yapmaktadır.
Kanada (B6)	2017-2023	Kanada hükümetinin 2067 vizyonu çerçevesinde desteklenen bu doküman STEM yoluyla 2067 hedeflerini gerçekleştirmek için hazırlanan bir yol haritası konumundadır. Let’s Talk Science isimli bu girişim, STEM yaklaşımının eğitim sistemine entegrasyonunda neler yapılması gerektiğine yoğunlaşmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere ülkeler B harfi ile kodlanmıştır. Ayrıca politika belgelerinin geçerli olduğu tarihler ve genel bilgiler de Tablo 2’de görülmektedir. İlgili politika dokümanlarına, yayınlandığı resmî web siteleri aracılığı ile ulaşılmıştır. Dokümanlara ulaşıldıktan sonra ilgili dokümanların özgünlüğü kontrol edilmiştir. Elde edilen dokümanlar araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Bu araştırmada nitel veri analizi tekniklerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi; belgelerin içeriğinin irdelenerek verilerin temalara ve alt temalara ayrılması; bunlar arasındaki bağlantıların gösterilmesi olarak ifade edilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2014). Bu araştırmada da birbirine benzeyen verileri bir araya getirmek, aralarındaki ilişkileri anlamak ve yorumlamak için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yoluyla toplanan verileri açıklamak,

bölgümlere ayırmak, karşılaştırmak ve ilişkilendirmek amacıyla her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlama yapılmıştır. Kodların belirlenmesinden sonra bu kodlar kategorilendirilerek alt temalar oluşturulmuştur. Alt temalar arasındaki ilişkiler de ortaya çıkarılmış ve daha üst düzey temalar ile içerik analizi tamamlanmıştır. Yapılan içerik analizi sonunda eğitim, iş gücü, iş birliği ve politika temaları ortaya çıkmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: İçerik Analizi Sonrası Ortaya Çıkan Temalar

Araştırmanın iç geçerliğini sağlayabilmek için bulgular doğrudan alıntılarla verilmiş, bulguların ilgili alanyazınla tutarlılığı kontrol edilmiş ve iki alan uzmanı tarafından incelenmiştir. Dış geçerliliği sağlamak için araştırmada kullanılan dokümanların elde edilmesi, incelenmesi, analizi ve yorumlanması ayrıntılı bir şekilde yansıtılmıştır. Ayrıca farklı ülkelerin politika belgeleri incelenerek örneklem çeşitlendirilmiştir. Araştırmanın iç güvenilirliğini sağlamak için iki araştırmacı tarafından kodlama uzun süren bir çalışma ile ayrı ayrı yapılmış ve benzer şekilde bulgulanmıştır. Dış güvenilirliği sağlayabilmek için ise belirlenen politika belgeleri, kullanılan yöntem ve problem durumunu, verilerin nasıl kodlandığı, nasıl analiz edildiği, çözümleme ve yorumlama işlem süreçleri ayrıntılı olarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde uluslararası STEM politika belgelerinde yapılan içerik analizi ile ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. İçerik analizi sonunda eğitim, iş gücü, iş birliği ve politika temaları ortaya çıkmıştır. Bu temalar altında 13 alt tema ve 78 kod tespit edilmiştir. Ortaya çıkan tema ve alt temalar Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Tema ve Alt Temalar

Tema	Alt Tema
Eğitim	STEM Okuryazarlığı
	Öğretim Programları
	Altyapı
	Katılımcılık
	Yaygınlaştırma
İş gücü	Yenilikçilik
	Beceriler
İş birliği	Kariyer
	Paydaşlarla iş birliği
Politika	Toplumsal ilişkiler
	Bütçe
	Araştırma ve geliştirme
	Yasal çerçeve

Belirlenen ülkelerin STEM politika belgelerine göre yapılan içerik analizinde ortaya çıkan eğitim temasına yönelik bulgular Tablo 4’te, iş gücü temasına yönelik bulgular Tablo 5’te, iş birliği temasına yönelik bulgular Tablo 6’da ve politika temasına yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 4: Eğitim Temasına Yönelik Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar		
Eğitim	Okuryazarlık	Disiplinler arası öğrenmeyi destekleme		
		Yenilikçilik ve girişimcilik eğitimi verme		
		Dijital okuryazarlık ve siber güvenliği destekleme		
		Bilgi işlemsel düşünmeyi tüm eğitime entegre etme		
		STEM okuryazarlığı geliştirme ve yenileme		
		Eleştirel düşünme ve bilimsel metodu destekleme		
		Sorgulamaya ve deneye dayalı STEM eğitimini destekleme		
		STEM becerilerini ortaya çıkarmak için göstergeleri tanımlama		
		Öğrenme çıktılarına yönelik değerlendirme yapma		
		Yeterlilikleri ölçme		
Öğretim programları	Öğretim programları hazırlığı için sempozyumlar düzenleme	STEM ile öğretim programlarını bütünleştirme		
		Merak ve düşünmeyi teşvik eden öğretim programı oluşturma		
		Küresel ve bölgeye özel bir STEM yaklaşımı oluşturma		
		Öğrenci merkezli öğretim programlarını teşvik etme		
		STEM programları geliştirme		
		Öğretim programlarına yönelik öğretmenlere destek sağlama		
		Altyapı	Altyapı ve kaynaklara kolay erişimi sağlama	
Altyapı	STEM öğretmen eğitimlerinin niteliğini artırma	Eğitim fakültelerinde yeterli sayıda STEM öğretmeni yetiştirme		
		Öğretmenlerin yüksek öğrenim kurslarına katılımını teşvik etme		
		STEM uygulamaları için materyallere erişim sağlama		
		Öğretmenlere yönelik STEM referans kaynakları sağlama		
		Tüm paydaşların ulaşabileceği e-öğrenme platformları kurma		
		STEM eğitimini kolaylaştırmak için yönergeler oluşturmak		
		Katılımcılık	Tüm öğrencilerin STEM eğitimine erişimini sağlama	Erken yaşlarda etkin kariyer rehberliği yapma
				Kadınlar, dezavantajlılar ve ötekileştirilmiş öğrencilerin katılımını sağlama
				Katılımı cinsiyet, kültür ve coğrafyaya göre dengeleme
				Öğretmen ve öğrencilerin STEM eğitim sistemi değişikliği sürecine katılımını sağlama
Dijital öğrenme platformlarını yaygınlaştırma				
STEM eğitimi eşitsizliklerine çözüm üretilmesini teşvik etme				
Paydaşlar ile teknoloji eğitimleri düzenleyerek öğretmenleri motive etme				
İnformal STEM eğitimlerine katılımı teşvik etme				
Yaygınlaştırma	STEM uygulayıcıların özgürce çalışmasına fırsat tanıma			İyi uygulamaları takip etme ve destekleme
				STEM eğitimindeki uluslararası gelişmeleri takip etme
		Toplumda STEM eğitimi farkındalığı artırma		
		Tüm aileleri STEM ve kariyer olanakları hakkında bilgilendirme		
		İşbirlikçi öğrenme topluluklarının geliştirilmesine fırsat tanıma		

	Öğrenciler için ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenleme
Yenilikçilik	Fikirleri ürün ve hizmete dönüştürme
	Ulusal İnovasyon Konseyi oluşturma

Tablo 4’te görüldüğü üzere eğitim temasının altında okuryazarlık, öğretim programları, altyapı, katılımcılık, yaygınlaştırma ve yenilikçilik alt temaları bulunmaktadır. Okuryazarlık alt teması genel olarak STEM eğitiminin disiplinler arası olmasına vurgu yaparak özellikle dijital becerilerin önemi üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte eleştirel düşünme, bilgi işlemsel düşünme, bilimsel yöntem, sorgulamaya ve deneye dayalı uygulamalar, yenilikçilik ve girişimcilik eğitimi, yetkinlik ve becerileri ölçme gibi kodlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin disiplinler arası öğrenmeyi desteklemeye yönelik bir hedef şu şekildedir:

B1: *“Diğer bir amaç, öğrencilere problemleri birden çok disiplini kullanarak çözmeyi öğretmektir; örneğin, toplumsal bir sorunu incelemek için temel matematik, istatistik ve bilgisayar bilimlerini birleştirerek veri bilimini öğretmek gibi. Bu tür faaliyetler, STEM okuryazarı bir nüfus yaratmaya ve ülkeyi hızla gelişen iş ortamına hazırlamaya yardımcı olur.”*

Dijital teknolojilerin STEM ile bütünleştirilmesi ile ilgili olarak belirlenen hedef ise şu şekilde ifade edilmiştir:

B5: *“Öğretmenler ve uygulayıcılar, profesyonel öğrenme fırsatlarıyla ilgilenerken dijital teknolojilerin kullanımını STEM öğretim uygulamalarına yerleştireceklerdir.”*

Sorgulama temelli STEM öğretme sürecini destekleme anlamında aşağıdaki öneri dikkat çekmektedir:

B6: *“Etkili sorgulamaya dayalı dersler tasarlamak için tüm öğretmenlere yeterli hazırlık süresi verilmelidir.”*

İkinci alt tema olan öğretim programları alt temasına bakıldığında hazırlık çalışmaları yapılarak öğrenci merkezli, merak ve düşünmeyi teşvik eden, küresel ve bölgesel bir STEM programının öğretim programıyla entegrasyonu ve bunun ardından öğretmenlere destek sağlama hedefleri olduğu görülmektedir. Öğrenci merkezli öğretim programlarını teşvik etme ile ilgili bir hedef şu şekildedir:

B4: *“Öğrencilerin bilimsel araştırma, proje öğrenimi, probleme dayalı öğrenme, tasarım ve yapma etkinlikleri ve matematiksel modelleme dahil olmak üzere bilgi ve becerileri entegre etmelerini ve uygulamalarını kolaylaştırabilecek pedagojilerin teşvik edilmesi hedeflenmektedir.”*

Küresel ve bölgeye özel bir STEM yaklaşımı belirleme ile ilgili olarak ifade edilen bir hedef şu şekilde ifade edilmiştir:

B2: *“STEM’in bölgeye özel bir odaklanma ile küresel ölçekte erişebilir olması önemlidir.”*

Altyapı alt temasında ise öğretmen yetiştirme, kaynaklara kolay erişim, e-öğretmen platformları kurma, STEM eğitimini kolaylaştırmak için yönergeler oluşturma gibi kodlara ulaşılmıştır. Bu alt temada sıklıkla vurgulanan öğretmen eğitimlerine yönelik bir hedef şu şekildedir:

B3: *“Öğretmen, eğitmen ve mentörlerin güçlendirilmesi gerekir.”*

Öğretmenlere STEM referans kaynakları sağlama hedefi ise şu şekilde belirtilmiştir:

B4: *“Açıklamalı okul vakaları, disiplinler arası etkinlikler, proje öğrenimi, yaşam boyu öğrenme etkinlikleri ve STEM ile ilgili yarışmalar hakkında bilgiler dahil olmak üzere öğretmenlere referans olabilecek daha fazla kaynak materyali sağlamak gerekmektedir.”*

Dördüncü alt tema olan katılımcılık alt temasında ise STEM eğitimine bölge, cinsiyet, kültür vb. ayırt etmeksizin herkesin erişimini sağlama, dijital eğitim platformları kurarak STEM eğitimine erişimi artırma, STEM’in sürece entegrasyonunda öğretmen ve öğrencileri de sürece dahil etme gibi kodlar ortaya çıkmıştır. STEM eğitimine katılımı artırmaya yönelik olarak belirlenen bir hedef şu şekildedir:

B2: *“Kadınların, dezavantajlıların ve ötekileştirilmiş öğrencilerin STEM katılımını artırmak için yaklaşımlar geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.”*

STEM eğitimine erişimi kolaylaştırmak için de aşağıdaki hedef ifade edilmiştir:

B5: *"Tüm öğrencilerin STEM'e erişimleri için informal ve öğretim programı dışı STEM eğitimlerine erişimin kolaylaştırılması gerekir."*

Yaygınlaştırma alt temasında ise iyi uygulamaların desteklenmesi, toplumsal farkındalığın artırılması, uygulayıcılara rahat çalışma fırsatı tanıma, aileleri STEM ve kariyer olanakları hakkında bilgilendirme ve öğrenciler için etkinlikler düzenleme kodları ortaya çıkmıştır. İyi uygulamaların takip edilmesi ve desteklenmesine yönelik olarak belirlenen bir hedef şu şekildedir:

B1: *"Başarılı öğrenme uygulamalarını harmanlamak için etkili yaklaşımları paylaşmak ve eğitimciler için en iyi uygulamaları artırmak için web seminerleri, çalıştaylar ve diğer mekanizmalar aracılığıyla paydaşların bir araya getirilmesi önemlidir."*

STEM eğitimini yaygınlaştırmak için ise aşağıdaki hedef belirlenmiştir:

B6: *"Tüm ailelerin STEM eğitimi ve kariyer olanakları hakkında bilgi ve desteğe erişimi sağlanmalıdır."*

Eğitim temasının son alt teması olan yenilikçilik alt temasında ise fikirleri ürün/hizmete dönüştürme ve inovasyon konseyi oluşturma kodları olduğu görülmektedir. Ulusal İnovasyon Konseyi kurulmasına yönelik bir hedef şu şekildedir:

B2: *"Fikirlerin ürünlere dönüştürülmesini hızlandıracak stratejiler geliştirmek için bir Ulusal İnovasyon Konseyi kurulmalıdır."*

Tablo 5: İş Gücü Temasına Yönelik Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar
İş Gücü	Beceriler	STEM iş gücünü üretme ve yenileme
		21. yy becerilerini destekleme
		STEM ile problem çözme becerisini destekleme
		Bölgesel ve ulusal STEM beceri ihtiyaçlarını karşılama
		Yaratıcı bir şekilde araştırma ve tasarım öğrenimini sağlama
		Sanat ile STEM eğitimini destekleme
	Kariyer	Nitelikli STEM iş gücü havuzunu oluşturma
		Öğrencileri geleceğin ihtiyaçlarına göre doğru yönlendirme
		Çalışma ve kariyer sürecini geliştirme
		Eğitim sağlayıcıları ve iş dünyası arasında bağ kurma
		STEM kariyerindeki talepleri dikkate alma
		Lise sonrası kurumların aktif katılımını ve iş birliğini sağlama

Tablo 5'te görüldüğü üzere iş gücü teması altında beceriler ve kariyer alt temaları oluşmuştur. Beceri alt teması; 21. yüzyıl becerilerinin desteklenmesi, sanat ile STEM'in desteklenmesi, bölgesel ve ulusal STEM beceri ihtiyacını da karşılayarak STEM iş gücünü üretme vb. kodlardan ortaya çıkmıştır. Örneğin araştırma ve tasarımın gerçek dünya problemleri ile ilişkilendirilmesini vurgulayan bir hedef şu şekildedir:

B3: *"STEM, öğretim programı içeriğini araştırma ve tasarım becerileri ile ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Gerçek dünya problemlerini tasvir etmek ve tanımlamak için sorular sormak ve sorunu tanımlamak gerekmektedir."*

STEM eğitimi ile beceriler arasındaki ilişki ise başka bir hedefte şu şekilde belirtilmiştir:

B4: *"STEM eğitimini teşvik etmenin hedefleri, öğrenciler arasında sağlam bir bilgi temeli geliştirmek, özgün sorunları çözmek için bilgi ve becerileri entegre etme ve uygulama becerilerini güçlendirmenin yanı sıra 21. yüzyılın gerektirdiği yenilikçiliği ve girişimciliği teşvik etmek olmalıdır."*

İkinci alt tema olan kariyer alt temasında ise STEM alanlarındaki talebi dikkate alarak öğrencileri doğru yönlendirme, paydaşların da katılımını sağlayarak nitelikli iş gücü oluşturma vb. kodlar ortaya çıkmıştır. Lise sonrasında da öğrencilerin kariyerleri için iş birliğinin önemine dikkat çeken bir hedef şu şekildedir:

B6: "Tüm ortaöğretim sonrası kurumlar, sahip oldukları STEM öğrenme ortaklıklarının sayısını artırmak için çalışır."

Kariyer alt temasında vurgulanan başka bir kod ise paydaşların iş birliği olarak ifade edilmektedir. Örneğin paydaşlar arası iş birliğine yönelik bir hedef şu şekildedir:

B1: "İletişimi geliştirmek ve iş gücü ihtiyaçlarını eğitim hazırlığıyla daha iyi ayarlamak için eğitim kurumlarını, işverenleri ve hizmet ettikleri daha geniş toplulukları birbirine bağlayan sektörler arası stratejik ortaklıklara ihtiyaç vardır."

Tablo 6: İş Birliği Temasına Yönelik Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar
İş Birliği	Paydaşlarla iş birliği	Okul, Endüstri, Üniversite ve STK'larla sürdürülebilir iş birlikleri
		Araştırma ajansları ve üniversiteleri arasındaki bağı güçlendirme
		Uluslararası işbirlikçi teknoloji girişimlerini destekleme
		Kurumları STEM eğitimine katkı sağlamaya teşvik etme
		Aileleri çocuklarının STEM'e katılımı konusunda cesaretlendirme
		Akademisyen ve uygulayıcılarla öğretmen eğitimleri düzenleme
		İyi uygulamaları yaygınlaştırmada paydaşlarla iş birliği yapma
		Paydaşların katılımı ile öğrenme çıktılarının kalitesini artırma
		Toplum ile ilişkiler
		STEM ile ülkenin uluslararası ilişkilerini destekleme

Tablo 6'da görüldüğü üzere iş birliği teması altında paydaşlarla iş birliği ve toplum ile ilişkiler alt temaları bulunmaktadır. İlk alt tema olan paydaşlarla iş birliği okul, endüstri, üniversite ve STK'larla iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Örneğin bu alt temayı özetleyen bir hedef şu şekildedir:

B3: "Dış paydaşları dahil etmek, bir yandan okul, öğretmenler ve öğrenciler arasında, diğer yandan da okul dışındaki ortaklıkların, aileler, şirketler, diğer eğitim kurumları, hükümetler, STEM'i teşvik etmekle ilgilenen kuruluşlar (müzeler, bilim merkezleri, vb.) kurulmasını gerektirir."

Bununla birlikte iş birliklerinin öğrenme çıktılarının üzerinde etkisi olduğu aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

B6: "Eğitim ortaklarının etkili koordinasyonu öğrencilerin öğrenme çıktılarını geliştirir."

İkinci alt temada ise STEM eğitimi ile toplumsal sorunlara çözüm bulunabileceği de belirtilmektedir. Bu alt tema şu şekilde belirtilmiştir:

B2: "2025 yılına kadar vatandaşların günlük yaşamda kullandıkları bilimi anlayıp değer vereceği ve STEM girişiminin toplumsal sorunlara yönelik merkezi ve görünür bir çözüm kaynağı olarak geniş çapta kabul edileceği bir noktaya ulaşmış olmalıyız."

Tablo 7: Politika Temasına Yönelik Bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar
Politika	Bütçe	Diğer ülkelerle yarışabilmek için gerekli yatırımları yapma
		STEM araştırma altyapısını fonlama
		STEM alanında başarılı öğrencilere burs sağlama
	Ar-Ge	Araştırma sonuçlarına açık erişimi sağlama
		STEM Ar-Ge çalışmalarını destekleme
		Araştırma enstitülerinin izleme ve iyileştirme çalışmalarını yapma
		Araştırma programları geliştirme
		STEM araştırmalarını desteklemek için bir model geliştirme
	Yasal Çerçeve	STEM politikaları geliştirme ve politikaları destekleme
		Hedefleri gerçekleştirmek için yüksek seviye bir komite kurma
		Hükümet-Toplum ve uygulayıcılarının sorumluluk ve yükümlülüklerini belirleme
		STEM eğitiminde etik standartları belirlenme
		STEM eğitimi standartlarını sağlama ve kontrol etme

Son tema olan politika teması; bütçe, Ar-Ge ve yasal çerçeve alt temalarından oluşmaktadır (Tablo 7). İlk alt tema olan bütçe, STEM alanı yatırımları ve öğrencilere burs sağlama üzerine yoğunlaşmıştır. Aşağıda öğrencileri STEM kariyerine yönlendirmenin önemini vurgulayan bir hedef şu şekilde belirtilmiştir:

B4: “STEM alanlarında özel yeteneklere sahip öğrencileri, STEM ile ilgili disiplinler üzerine gelecekteki çalışmalarda uzmanlaşmalarını kolaylaştırmak için ufuklarını genişletmek amacıyla yerel ve yurtdışı burslara başvurmak üzere aday göstermek.”

STEM araştırmalarına zemin hazırlamanın önemi de şu şekilde ifade edilmiştir:

B2: “Stratejik işbirliğine dayalı ve iyi planlanmış araştırma altyapısı, öngörülebilir ve bütüncül finansman düzenlemeleri ile inşa edilmelidir.”

Ar-ge alt temasında ise araştırma modelleri ve programları oluşturma, araştırmaları destekleme ve açık erişim sağlama vb. kodlar oluşmuştur. Örneğin STEM araştırma modeli kurmanın önemi şu şekilde belirtilmiştir:

B5: “STEM eğitimi araştırma topluluğunu temel alan yeni bir STEM araştırma modeli, tüm eğitim seviyelerinde iş birliği ile finanse edilen araştırmalara katılım sağlayacaktır.”

Üçüncü alt tema olan yasal çerçeve ise STEM politikalarının geliştirilmesi ve istikrarlı bir şekilde uygulanması, sorumlulukların ve etik standartların belirlenmesi vb. kodları içermektedir. STEM eğitiminde istikrarın sağlanmasına yoğunlaşan bir hedef şu şekildedir:

B5: “STEM eğitimi profesyonel öğreniminin standartları ve kalitesinin sürekli olarak gözden geçirilmesi gerekir.”

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada belirlenen ülkelerin ulusal STEM politika belgelerinin incelenmesi, STEM politikalarına yönelik mevcut durumunun ortaya konulması ve Türkiye için çıkarım yapılması amaçlanmıştır. Araştırmada 6 farklı ülkenin STEM politika belgeleri incelenmiş ve belirlenen temalar, alt temalar ve kodlar doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Belirlenen ülkelerin STEM politika belgelerine göre STEM yaklaşımının tüm ülkelerin politik gündeminde yer aldığı dikkat çekmektedir. Mevcut durumlarına bakıldığında özellikle ülkelerin diğer ülkelerle rekabet gücünü artırmak için STEM politikalarına ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır. Her ülkede mevcut durum farklı olmakla birlikte genel olarak STEM eğitime erişimde bölgesel farklılıkların azaltılması, nitelikli STEM eğitimi için kaynak ayrılması, kadınların ve dezavantajlı grupların STEM eğitiminden faydalanabilmesi başlıklarının ön plana çıktığı görülmektedir. İlgili ülkelerin politika belgeleri incelendiğinde de bu başlıkların belgelerde kendine yer bulduğu söylenebilir.

Yapılan içerik analizi sonucunda eğitim, iş gücü, iş birliği ve politika temaları ortaya çıkmıştır (Tablo 3). Birinci tema olan eğitim temasının alt temalarına bakıldığında STEM okuryazarlığı ve becerilerin desteklenmesinin önemi, öğretim programları, alt yapı, katılımcılık, yaygınlaştırma ve inovasyon alt temaları öne çıkmıştır (Tablo 4). STEM okuryazarlığını artırmak yoluyla toplumda farklı becerilerin geliştirilmesi planlanmaktadır. Literatürde ilgili çalışmalar bu araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Trilling ve Fadel (2009) hem STEM becerilerine hem yaratıcılık ve yenilikçiliğe olan talebin artacağını ifade etmektedir. Benzer şekilde TÜSİAD (2017) 2023’e Doğru Türkiye’de STEM Gereksinimi raporunda gençlerin geleceğin iş gücünü oluşturmada sahip olması gereken becerilerin STEM eğitimi ile kazanılabileceği vurgulanmaktadır. Özetle geleceğin iş gücünü oluşturmada STEM eğitiminin önemli olduğu sonucuna varılabilir. Martinez (2017) okullarda, bilgi ve becerilerin aşamalı olarak edinilmesiyle sonuçlanacak şekilde tasarlanmış bir öğretim programının olması gerektiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde politika belgeleri incelenen bazı ülkelerin de öğretim programlarının STEM ile uyumlu olmasına yönelik hedefler koyduğu görülmektedir (Hong Kong Education Bureau, 2016; Ireland Department of Education and Skills, 2017; Office of the Chief Scientist, 2013). Bu durum STEM yaklaşımı için öğretim programlarının yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Ortaya çıkan bir başka alt tema olan altyapı teması genel olarak fiziksel, maddi ve insan kaynağı altyapısına vurgu yapmaktadır. Akgündüz vd. (2018) çalışmalarında alt yapı sorunlarının öğretmenlerin bu yaklaşımı kullanmalarının önünde bir engel olduğunu, okullarda STEM eğitimini destekleyecek yapıların

bulunmadığı ve materyal eksikliği olduğunu belirtmektedir. İlgili çalışmanın bulguları ile belirlenen STEM politika belgelerinin hedeflerinin örtüştüğü görülmektedir. Katılımcılık alt temasında ise genel olarak kız öğrencilerin STEM alanlarını tercih etmemesi hem bölgeler arası hem de sosyal gruplar arası nitelikli STEM eğitime erişimde adaletsizlikler olduğu üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışmalar özellikle kız öğrencilerin STEM kariyerine yönlendirilmesinde sorunlar yaşandığını ortaya koymaktadır (Beede vd., 2011; Mavripilis vd., 2010; Moss-Racusin vd., 2018). Cheryan, Ziegler, Montoya ve Jiang (2017) çalışmalarında STEM alanına yönelen kadınların belli STEM alanlarında yoğunlaştığını belirtmektedir. Sassler, Glass, Levitte ve Michelmores (2017) ise kız öğrencilerin STEM alanına yönelmesine sorunlar olduğunu; bu alana yönlendikten sonra cinsiyet farklılıklarının azaldığını iddia etmektedir. İlgili politika belgelerine bakıldığında da bu çalışmaların bulgularını destekler nitelikte kız öğrencilerin STEM alanlarına yönelmesine yönelik hedefler olduğu görülmektedir. Bu temada yer alan bir diğer alt tema olan yaygınlaştırma teması da özellikle iyi örneklerin paylaşılmasını, toplumun farkındalığını artırmayı ve STEM etkinlikleri düzenlenmesini teşvik etmektedir. Genel olarak tüm politika belgelerinde benzer yaygınlaştırma hedefleri olduğu göze çarpmaktadır. Son alt tema olan inovasyon temasında da STEM etkinliklerinin sonunda ortaya yeni ürünleri çıkmasına yönelik hedefler yer almaktadır. Trilling ve Fadel (2009) 21. yüzyılda gerçek dünya problemlerine çözüm olabilecek yaratıcı ürün ve hizmet üretiminin, ekonomik büyüme için itici kuvvet olacağını savunmaktadır. Benzer şekilde Kahraman ve Doğan (2020) yaptıkları araştırmada öğrencilerin gerçek dünya problemlerine yönelik uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Bu durumun politika belgelerine yansıtıldığı görülmektedir.

İkinci tema olan iş gücü teması altında beceriler ve kariyer alt temaları oluşmuştur (Tablo 5). Trilling ve Fadel (2009) STEM eğitiminin her çocuğun geleceğe hazırlanmasında kilit rol oynadığını ifade etmektedir. Bybee (2013) de benzer şekilde aileler için en zorlayıcı sorunlarından birinin çocuklarına 21. yüzyıl iş gücünde başarılı olmak için gerekli becerileri kazandırmak olduğunu ifade etmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre; katılımcıların %84'ü STEM disiplinleriyle ilgili mesleklerin sadece iyi gelir elde etmek amacıyla seçilmediğini; aynı zamanda toplumun ihtiyaç duyduğu küresel sorunların gençler tarafından çözülmesine de katkı sağladığını belirtmektedir (Lipscomb, 2018). Bu durum araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Ayrıca etkili bir STEM stratejisinin, STEM alanlarında daha fazla çeşitliliğe, derin teknik ve kişisel becerilere sahip bir iş gücüne ve 21. yüzyılın büyük zorluklarını ele almaya hazır STEM okuyucuları bireylere olan ihtiyacı ele alması gerektiği söylenebilir.

İş birliği temasının alt temaları paydaşlarla ve toplumla ilişkiler olarak ortaya çıkmıştır. Arslan (2020) etkili bir STEM stratejisi oluşturmak için aileler, endüstri, STK'lar, üniversiteler, araştırma merkezleri, yerel yönetimler vb. ile iş birliği yapılmasının önemli olduğunu; bu yolla fen ve matematik öğretiminin daha etkili olması, öğrencilerin STEM kariyerine yönelme konusunda cesaretlendirilmesi ve iş dünyasının istediği nitelikte iş gücünün oluşturulmasının sağlanabileceğini ifade etmektedir. Bu çalışmanın bulguları ile incelenen STEM politika belgelerinin hedeflerinin örtüştüğü görülmektedir. Bu temada vurgulanan başka bir noktada üniversitelerle iş birliğine giderek STEM uygulayıcıların yetiştirilmesidir. Akgündüz vd. (2018) hazırladıkları raporda öğretmen adaylarının eğitim fakültelerinde yeterli alan bilgisi ve STEM öğretmeni yeterliliklerine sahip olmadan mezun olduklarını, mesleki eğitim alamadıklarını, STEM anlayışının önemine inanmadıklarını, STEM uygulamalarını gerçekleştirmede yetersiz olduklarını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında STEM uygulamaları için iyi yetişmiş bir insan gücüne olan gereklilik birçok dünya ülkesini harekete geçirerek STEM politikaları üretmelerine zemin hazırlamıştır.

Son tema olan politika temasında ise bütçe, ar-ge ve yasal çerçeve alt temaları ortaya çıkmıştır. Ülkelerin STEM politikaları incelendiğinde STEM eğitimi için ciddi kaynak ayırdıkları görülmektedir. Breiner vd. (2012) ABD'de STEM eğitimi için ayrılan bütçenin koordine edilmesi ve gerekli denetimlerin yapılması için bir konsey kurulduğunu belirtmektedir. Öte yandan STEM alanında çalışanların sadece %21'inin Ar-Ge alanlarında çalıştığını ve Ar-Ge için ayrılan bütçenin yetersiz olduğu belirtilmektedir (Carnevale vd., 2011). STEM için ayrılan bütçe ile ülkelerin ekonomik geleceklerinin bağlantılı olduğu söylenebilir. STEM alanlarında nitelikli eğitim veremeyen ve öğrencileri bu alanlarda yetiştiremeyen ülkelerin ekonomik açıdan geride kalacağı

iddia edilmektedir (Linger, 2016). Bu durumun STEM politika belgelerine de yansıdığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde STEM yaklaşımının eğitim sistemine entegrasyonunu sağlamak için ülkelerin politika üretmeleri son derece değerli görülmektedir. Özellikle yetiştirilecek insan kaynağının planlanmasında STEM yaklaşımı önemli yer tutmaktadır. İncelenen ülkelerin STEM eğitimine yönelik yaşadığı sorunların ortak olduğu ve bu sorunlara benzer çözümler geliştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla ülkeler arası küresel rekabette geri kalmamak ve dünya eğitim gündemini kaçırmamak için ulusal bir STEM politikasının belirlenmesi kaçınılmazdır.

Ulusal STEM politikası belirlenirken dünya ülkelerinin STEM politikaları ile yerel ihtiyaçların harmanlanması önemlidir. Yerel ihtiyaçlar belirlenirken derslerinde STEM yaklaşımını benimseyen öğretmenlerin, bu alanda çalışma yapan STK'ların, eğitim fakültelerinde STEM eğitimi üzerine çalışan akademisyenlerin ve politika yapımcıların görüşlerinin alınması daha kapsayıcı bir STEM politika belgesi ortaya çıkarılmasını sağlayabilir. Eğitim sistemlerinde pandemi sürecinin de zorunlu hale getirdiği değişim, Türkiye'nin STEM yaklaşımını eğitim sistemine entegre etmesinde bir fırsat olarak görülebilir. Bunu yaparken yasal mevzuatın gözden geçirilmesi, fiziksel altyapının iyileştirilmesi, öğretmen eğitimlerinin hızlandırılması, sürece tüm paydaşların katılımının sağlanması, araştırma-geliştirme çalışmalarına önem verilmesi gibi bu araştırmada da ortaya çıkan bulguların dikkate alınması belirlenecek STEM politikasını daha nitelikli hale getirebilir. Bu araştırma gibi STEM politikalarına yönelik yapılan araştırmaların sayısının artması hem uygulayıcılara hem de politika yapımcılara yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

- AIR. (2016). *STEM 2026: A vision for innovation in STEM education*. American Institutes for Research. https://innovation.ed.gov/files/2016/09/AIR-STEM2026_Report_2016.pdf
- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu: "Günün modası mı. Yoksa gereksinim mi.* <https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/akademik/fakulteler/egitim/Documents/STEM%20Egitimi%20Türkiye%20Raporu.pdf>
- Akgündüz, D., Ertepinar, H., Ger, A. M., & Türk, Z. (2018). *STEM eğitiminin öğretim programına entegrasyonu: Çalıştay raporu*. İstanbul Aydın Üniversitesi. <https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/akademik/fakulteler/egitim/Documents/STEM%20Egitiminin%20Öğretim%20Programına%20Entegrasyonu-%20Çalıştay%20Raporu.pdf>
- Arslan, S.Y. (2020). *The importance of cooperation with parents and the city for an effective STEM strategy*. <http://files.eun.org/scientix4/Scientix-Newsletter-Dec20.pdf>
- Beede, D. N., Julian, T. A., Langdon, D., McKittrick, G., Khan, B., & Doms, M. E. (2011). Women in STEM: A gender gap to innovation. *Economics and Statistics Administration Issue Brief*, 04-11.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Breiner, J. M., Harkness, S. S., Johnson, C. C., & Koehler, C. M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*, 112(1), 3-11. <https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2011.00109.x>
- Bybee, R. W. (2013). *The case for STEM education: Challenges and opportunities*. NSTA press.
- Carnevale, A. P., Smith, N., & Melton, M. (2011). *STEM: Science Technology Engineering Mathematics*. Georgetown University Center on Education and the Workforce. <https://1gyhoq479ufd3yna29x7ubjnw-pengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2014/11/stem-complete.pdf>
- Cheryan, S., Ziegler, S. A., Montoya, A. K., & Jiang, L. (2017). Why are some STEM fields more gender balanced than others?. *Psychological bulletin*, 143(1), 1-35. <https://doi.org/10.1037/bul0000052>
- Department of Education & Training (Flemish). (2012). *STEM Framework for Flemish Schools Principles and Objectives*. <https://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/STEM-kader%20%28Engels%29.pdf>
- Gonzalez, H. B., & Kuenzi, J. J. (2012). *Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: A primer*. Washington, DC: Congressional Research Service, Library of Congress.

- Gough, A. (2015). STEM policy and science education: Scientific curriculum and sociopolitical silences. *Cultural Studies of Science Education*, 10(2), 445-458. DOI: 10.1007/s11422-014-9590-3
- Hong Kong Education Bureau. (2016). *Promotion of STEM Education Unleashing Potential in Innovation*. [https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/renewal/Brief%20on%20STEM%20\(Overview\)_eng_20151105.pdf](https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/renewal/Brief%20on%20STEM%20(Overview)_eng_20151105.pdf)
- Ireland Department of Education and Skills. (2017). *STEM Education Policy Statement 2017–2026*. <https://www.education.ie/en/The-Education-System/STEM-Education-Policy/stem-education-policy-statement-2017-2026-.pdf>
- Kahraman, E. & Doğan, A. (2020). STEM temelli uygulamaların ortaokul öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarına etkisi. *Turkish Studies - Education*, 15(4), 2691-2708. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.42898>
- Lacey, T. A., & Wright, B. (2009). Occupational employment projections to 2018. *Monthly Labor Review*, 132(11), 82-123.
- Linger, M. (2016). *Plumbing the STEM Pipeline: Exploring Areas of Influence for Promoting STEM Education* (Doktora Tezi). Educational and Policy Leadership.
- Lipscomb, E. (2018). *Sustainable development in the classroom: how changing the world and stem connect*. <http://www.justmeans.com/blog/sustainable-development-in-the-classroom-how-changing-the-world-and-stem-connect>
- Martinez, J. E. (2017). *The Search for Method in STEM Education*. Palgrave Studies.
- Mavriplis, C., Heller, R., Beil, C., Dam, K., Yassinskaya, N., Shaw, M., & Sorensen, C. (2010). Mind the gap: Women in STEM career breaks. *Journal of technology management & innovation*, 5(1), 140-151. <https://doi.org/10.4067/S0718-27242010000100011>
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2016). *STEM Eğitimi Raporu*. Milli Eğitim Bakanlığı. https://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf
- Moss-Racusin, C. A., Sanzari, C., Caluori, N., & Rabasco, H. (2018). Gender bias produces gender gaps in STEM engagement. *Sex Roles*, 79(11-12), 651-670. <https://doi.org/10.1007/s11199-018-0902-z>
- NSF. (2018). *Science and Engineering Indicators 2018*. <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/>
- OECD. (2010). *Measuring innovation: A new perspective*. <https://www.oecd.org/sti/measuringinnovationanewperspective.htm>
- OECD. (2015). *Summary description of the seven levels of proficiency in science in PISA 2015*. <https://www.oecd.org/pisa/test/summary-description-seven-levels-of-proficiency-science-pisa-2015.htm>
- OECD. (2019). *2018 PISA Results Combined Executive Summaries Volume I, II & III*. https://www.oecd.org/pisa/Combined_Executive_Summaries_PISA_2018.pdf
- Office of the Chief Scientist. (2013). *Science, Technology, Engineering and Mathematics in the National Interest: A Strategic Approach*. Australian Government. <https://www.chiefscientist.gov.au/sites/default/files/STEMstrategy290713FINALweb.pdf>
- Parkin, P., & Urban, M. C. (2017). *Spotlight on Science Learning The Evolution of STEM Education: A Review of recent International and Canadian Policy Recommendations*. https://canada2067.ca/app/uploads/2017/12/SOSL-C2067-Evolution-of-STEM-backgrounder-en_Nov-29-2017.pdf
- Sassler, S., Glass, J., Levitte, Y., & Michelmore, K. M. (2017). The missing women in STEM? Assessing gender differentials in the factors associated with transition to first jobs. *Social science research*, 63, 192-208. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2016.09.014
- Sönmez, V., Alacapınar, F.G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*, Anı Yayıncılık.
- Sullivan, A. Bers, M.U. (2018), “Dancing robots: integrating art, music, and robotics in Singapore’s early childhood centers”, *International Journal of Technology and Design Education*, 28(2),325-346. DOI: 10.1007/s10798-017-9397-0
- Thomas, B., Watters, J. (2015) Perspectives on Australian, Indian and Malaysian approaches to STEM education. *International Journal of Educational Development*, 45(C), 42-53. DOI: 10.1016/j.ijedudev.2015.08.002
- Trilling, B., Fadel, C. (2009). *21st century skills learning for life in out times*. Jossey Bass.
- TÜSİAD. (2014). *Alanında eğitim almış işgücüne yönelik talep ve beklentiler araştırması*. https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/download/7014_d28ffa2adda423c6d3852cc01c965993

- TÜSİAD. (2017). *2023'e doğru Türkiye'de STEM gereksinimleri*. <https://www.tusiadstem.org/images/raporlar/2017/STEM-Raporu-V7.pdf>
- Yarbrough, S.A. (2016). *Leadership for k-12 stem integration: how superintendents champion the advancement of effective integrated stem education within their districts* (Doktora Tezi). Faculty of the USC Rossier School of Education.
- UNESCO. (2014). *Teaching and learning: achieving quality for all; EFA global monitoring report*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225660>
- YEĞİTEK. (2018). *STEM Eğitimi Öğretmen El Kitabı*. Yenilik ve Eğitim Tek. Gen. Müd. http://scientix.meb.gov.tr/images/upload/Event_35/Gallery/STEM%20Eğitimi%20Öğretmen%20El%20Kitabı.pdf

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Since innovation is largely driven by developments in the disciplines of Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM), every level of education and increasing number of jobs require STEM knowledge (Lacey and Wright, 2009). Therefore, nations need an innovative STEM workforce to compete in the 21st century. Ensuring that all students have access to effective STEM education is important to the competitiveness of nations. Therefore, different countries are in a race to find appropriate approaches for the successful implementation of STEM education in schools (Thomas & Watters, 2015). The aim of this study is to examine the STEM policies of the designated countries (USA, Australia, Belgium, Ireland, Hong Kong, and Canada) and to reach a synthesis that will enable the formation of different perspectives for Turkey's reference.

The STEM approach is recognized as an interdisciplinary approach that covers the entire educational process, from preschool to higher education, called K12 (Gonzalez and Kuenzi, 2012). Considering STEM education from an international perspective, although there is consensus on the importance of stem, it seems that countries' STEM policy documents differ from each other in various titles. Therefore, it is important to compare how Turkey and countries from various geographical regions conceptualize and implement STEM education.

Methodology

In this research, document analysis from qualitative research methods was used. The documents examined in this study are STEM policy documents determined in accordance with the purpose of the research. Criteria sampling from purposeful sampling methods was used when determining the relevant policy documents. According to the results of the 2018 PISA exam conducted by the organization for Economic Cooperation and Development (OECD), level 3 in any of the fields of science and mathematics is considered successful. 6 countries (United States, Australia, Belgium, Hong Kong, Ireland and Canada) that are at the level and above and reveal STEM policy documents have been identified.. Content analysis, one of the qualitative data analysis techniques, was used in this research. At the end of the content analysis, themes of Education, Labor, Cooperation and policy emerged.

Findings, Conclusion and Discussion

Considering the current situation of the selected countries, it is emphasized that especially the countries need STEM policies in particular to increase their competitiveness with other countries. Although the current situation is different in each country, it is seen that the topics of reducing regional differences in access to STEM education, allocating resources for qualified STEM education, and enabling women and disadvantaged groups to benefit from STEM education are generally prominent.

Considering the sub-themes of the first theme of education, the importance of supporting STEM literacy and skills, the sub-themes of educational programs, infrastructure, participation, dissemination and innovation have come to the fore. It is planned to develop different skills in society through increasing STEM literacy. TUSIAD (2017), an industry and business association in Turkey, in the STEM requirement report in Turkey towards 2023, emphasized that the skills that young people should have in creating the workforce of the future can be acquired through STEM education. In summary, it can be concluded that STEM education is important in creating the workforce of the future.

Under the second theme, the workforce theme, skills and career sub-themes were formed. Bybee (2013) states that one of the most challenging problems for families is to give their children the skills necessary to be successful in the 21st century workforce. Under the theme of labor, it is seen that real world problems are frequently emphasized.

The sub-themes of the collaboration theme emerged as relationships with stakeholders and society. Arslan (2020) works with families, industry, NGOs, Universities, Research Centers, local governments, and others . to create an effective STEM strategy. It is important to cooperate with the aforementioned parties he states and by doing so he underpins that science and mathematics teaching

can be more effective, students are encouraged to pursue a STEM career, and a workforce with the quality desired by the business world can be created.

In the last theme, policy theme, sub-themes of budget, research and development (R&D) and legal framework emerged. When STEM policies of countries are examined, it is seen that they allocate serious resources for STEM education. Linger (2016) claimed that countries that cannot provide qualified education in STEM fields and train students in these fields will fall behind economically (Linger, 2016). It is seen that this situation is reflected in STEM policy documents.

Although Turkey also conducts research on STEM education, it can be said that the field of Education Management is not that interested in carrying out such research. As a matter of fact, it is inevitable to define a national STEM policy so as not to lag behind in global competition between countries. In order not to follow the world education agenda from behind, a policy document must be revealed in an urgent fashion .

RAFADAN TAYFA 2: GÖBEKLİTEPE ANİMASYON FİLMİNİN YEREL KÜLTÜREL ÖGELER VE GÖBEKLİTEPE ARKEOLOJİK ALANINA İLİŞKİN UNSURLAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Baş, S. Y. & Halaç, H. H. (2021). Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe Animasyon Filminin Yerel Kültürel Ögeler Ve Göbeklitepe Arkeolojik Alanına İlişkin Unsurlar Bağlamında Değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11 (2), 911-927.

Geliş Tarihi: 22.02.2021

Kabul Tarihi: 30.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Seval Yeşim BAŞ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
syesimb@hotmai.com

ORCID No: 0000-0003-4937-3484

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
hhhalac@eskisehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0001-8046-9914

ÖZ

Bir topluma kimlik kazandıran kültürel değerlerin yaşatılabilmesi için çocukluktan itibaren kültürel miras farkındalığının oluşturulması önem teşkil etmektedir. Günümüzde, geleceğimiz olan çocuklara kültürel mirasımızı aktarmak için çizgi filmlerin kullanılabilir en etkili araçlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle son yıllarda, sinema salonlarında gösterime giren animasyon filmleri ile de, çocuklar ve gençler başta olmak üzere her yaşta insanı içine alan geniş kitlelere ulaşmak ve kültürel mirası aktarmak mümkün olmaktadır. Bu yapımlardan biri olarak Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Göbeklitepe ile ilgili ilk animasyon filmi olmasıyla dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu çalışmada; Göbeklitepe Arkeolojik Alanı ile yerel kültürel öğelerimizin Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi kapsamında kullanımının ve sunum şeklinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Filmde yer alan sözel ve görsel sunumlar ile yapıların/alanların/elemanların mevcut durumlarına ilişkin görseller ve gerçekteki bilgiler karşılaştırılarak kültür öğelerimizin doğru şekilde aktarımı bağlamında bir değerlendirme yapılmış ve görsel ve sözel ifadelerin genel olarak gerçeğe yakın olarak sunulduğu görülmüştür. Söz konusu animasyon filminde kültürel öğelerin çocukların seviyesine indirgenmeye çalışılarak, anlaşılır ve ilgi çekici şekilde sunulmaya çalışıldığı, filmin kültür aktarımı ve kültürel miras farkındalığına ilişkin katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kültürel Öge, Animasyon Film, Göbeklitepe.

EVALUATION OF RAFADAN TAYFA 2: GÖBEKLİTEPE ANIMATION FILM IN THE CONTEXT OF LOCAL CULTURAL ELEMENTS AND ELEMENTS RELATED TO THE GÖBEKLİTEPE ARCHEOLOGICAL FIELD

ABSTRACT

It is important to create awareness of cultural heritage from childhood in order to maintain the cultural values that give identity to a society. Today, it is possible to say that cartoons are one of the most effective tools that can be used to transfer our cultural heritage to our children who are our future. Especially in recent years, it is possible to reach large masses of people of all ages, especially children and young people, and to transfer the cultural heritage with animation films that have been shown in movie theaters. Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe as one of these productions, has managed to attract attention with being the first animation film about Göbeklitepe, included in the UNESCO World Heritage List. In this study; it was aimed to examine the

use and presentation of our local cultural elements and Göbeklitepe Archeological Site within the scope of Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe. Document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used in the research. By comparing the verbal and visual presentations in the film with the visuals regarding the current state of the buildings/areas/elements and the actual information, an evaluation was made in the context of the correct transfer of our cultural elements, and it was seen that the visual and verbal expressions were generally presented as close to reality. It was concluded that in the film, cultural elements were tried to be reduced to the level of children and presented in an understandable and interesting way, and that the film contributed to the cultural transfer and awareness of cultural heritage.

Keywords: Cultural Heritage, Cultural Element, Animation Film, Göbeklitepe.

1. GİRİŞ

TDK sözlüğünde kültür; “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Başkanlığı, 2020). Kültürel miras ise; “kulaktan kulağa veya kuşaktan kuşağa aktarılacak üretilen, yaşatılan ve gelecek kuşaklara devredilen canlı bir miras” olarak ifade edilmektedir (Oğuz, 2009). Kültürel miras Prott ve O’Keefe’ye (1992) göre belirli bir yaşam görüşünü temsil eden ve bu görüşün tarihine ve geçerliliğine tanıklık eden insan yaşamının tezahürlerinden oluşmaktadır. Bouchenaki ise kültürel mirası; toplumu, normları ve değerleri içeren senkronize bir ilişki olarak ifade etmektedir. Semboller, teknolojiler ve nesnelere altta yatan normların ve değerlerin somut kanıtlarıdır ve bu unsurlarla somut ve soyut arasında simbiyotik bir ilişki kurulması sağlanır. Somut olmayan miras, somut mirasın şekil ve önem kazandığı daha geniş çerçeve olarak ifade edilebilir (Bouchenaki, 2003). “Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak” amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 16 Kasım 1972 tarihinde “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”, 17 Ekim 2003 tarihinde ise “Somut Olmayan Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi” kabul edilmiştir (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2020).

Kültürel miras öğelerinin yaşatılarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için kültürel bellek önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel belleği genel anlamıyla; “toplumların geçmişlerine dair birikimleriyle olan bağlantılarını tekrarlamak suretiyle canlı tuttuğu ve bu birikimin kuşaklar arası aktarımını sağlayarak sürekli hale getirdiği kolektif kimliği oluşturan bellek türü” olarak ifade etmek mümkündür (Akın, 2018). Kültürel belleğin dinamik, kolektif ve sistematik yapısı, geçmiş zamanlardan günümüze toplumların bütün kültürel verilerinin saklanması olanaklı kılmaktadır (Saraç, 2019). Assman’a göre; “bellek canlıdır ve sürekli iletişim içinde varlığını sürdürür, bu alışveriş duraksarsa veya alışveriş içinde olunan gerçekliğin çerçevesi değişir ya da kaybolursa unutmaya ortaya çıkar”. Gelenek ve iletişimden beslenen kültürel bellekte geçmiş daha çok anının bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşmaktadır (Assman, 2015). Bu noktada ise karşımıza kültürel kodlar çıkmaktadır. İletişim için gerekli en küçük birim ve yapıtaşları olan kodları Burton; “göstergelerin konuşma, yazı ve resimler gibi belirli şekillerde toplanmış biçimi” olarak tanımlamaktadır (Günaydın, 2006). Bir milletin kültürel kodlarının yaşatılması, toplum içindeki farklı yaş grupları tarafından gerekli farkındalık ve bilincin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Kültürel kodların, yetişkin ve çocuklara farklı araçlar ve dozlarla verilmesi mümkün iken, animasyon yapımlarının da içinde olduğu film sektörü, söz konusu amaç için iki kesimin de etkin olarak faydalanabileceği araçlardan biri olarak kabul edilmektedir (Türkmen, 2012).

Bu çalışma kapsamında incelenen Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi, Göbeklitepe Arkeolojik Alanının konu edinildiği ilk animasyon filmi olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu animasyon filminde işlenen Göbeklitepe Arkeolojik Alanı, Şanlıurfa kent merkezinin 18 kilometre kuzeydoğusunda, Örencik Köyü yakınlarında yer almaktadır. Alanda 1995 yılında başlayan bilimsel nitelikteki arkeolojik kazılar, 2014 yılından beri Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve Alman Arkeoloji Enstitüsü’nün (DAI) katılımıyla devam etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020a). Göbeklitepe Arkeolojik Alanı, 2018 yılında UNESCO Dünya Miras

Listesine alınmış ve Cumhurbaşkanlığı tarafından 2019 yılı “Göbeklitepe Yılı” olarak ilan edilmiştir. Bu gelişmeler, dikkatleri Göbeklitepe'nin üzerine çekmiş ve bu süreçte alana ilişkin farkındalık sağlamaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birisi de ana hedef kitlesi çocuklar olan Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmidir. Bu çalışmada; Göbeklitepe Arkeolojik Alanı ile yerel kültürel öğelerimizin Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi kapsamında kullanımının ve sunum şeklinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında; söz konusu animasyon filminin kültür aktarımı ve kültürel miras farkındalığına ilişkin katkıları değerlendirilmiştir.

2. ÇİZGİ FİMLER ve KÜLTÜR AKTARIMI

Büyük bir hızla gelişen teknoloji ile televizyon, telefon, bilgisayar gibi kitle iletişim araçları gün geçtikçe daha fazla hayatımızın bir parçası haline gelmektedir. Bu kapsamda, çocukluğun erken dönemlerinde tanışılan bir araç olarak televizyon gerek ses, gerekse de görüntü özellikleriyle eğlendirme, düşündürme, öğretme gibi işlevleri yerine getirebilen etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kitle iletişim aracı; yerel kültür aktarımını sağlayabilirken aynı zamanda da hedef kitleyi alışkanlıklar, değerler, idealler gibi yaşamın önemli unsurları bağlamında etkileme potansiyeline de sahiptir ve bu özellikleri ile kültürel endüstrinin bir aracı haline de gelebilmektedir (Şentürk ve Keskin, 2019). Bu bağlamda, televizyon ekranlarında yayınlanan programların, özellikle çocuklar tarafından sıklıkla tercih edilen çizgi film gibi yapımların gereken önem ve hassasiyet çerçevesinde ele alınmasının önem taşıdığı söylenebilir.

Günümüzde çizgi filmler çocuklar tarafından ilgiyle ve merakla izlenen yapımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yağlı; çocukların televizyonda en çok sevdikleri ve eğlendikleri yapımların çizgi filmler olduğunu, çocuk karakterlerin, hayvanların, doğal ortamların ve fantastik olayların çocukları ekrana bağladığını belirtmektedir. Çocukların günlük televizyon izleme süreleri düşünüldüğünde de, etki alanlarının ne denli geniş olduğu ortaya çıkmaktadır. İçerik olarak özenli şekilde hazırlanmış çizgi filmler; çocukların sosyal hayatlarına, davranışlarına ve bilişsel gelişimlerine kayda değer katkı sağlamaktadır. Çizgi filmler aracılığıyla çocuklar, pek çok davranışı ve bilgiyi farkında olmaksızın öğrenebilmektedir (Yağlı, 2013). Çocukların yeni fikirler oluşturmalarına, hayal dünyalarının zenginleşmesine, kelime dağarcıklarının gelişmesine olanak tanıyan çizgi filmler, bu unsurların ileride kalıcı davranışlara dönüşmesini mümkün kılmaktadır (Özer ve Avcı, 2015).

Çizgi filmleri, geçmişten gelen anlatıların günümüze taşınmasına aracılık eden görsel unsurlar olarak da değerlendirmek mümkündür (Akça ve Baran, 2018). Geçmiş zamanlarda halk hikâyeleri, masallar gibi araçlar kültür aktarımı için kullanılabilirken, günümüzde ise televizyon aracılığıyla çizgi filmler, kültür aktarımına ilişkin görevi üstlenen yapımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Alicenap, 2015). Yazılı olarak verilmekte zorlanılan kültürel değerleri gelecek nesillere daha kolay şekilde aktarmak, bir kültür aktarım aracı olan çizgi filmler aracılığı ile mümkün olabilmektedir (Yağlı, 2013). Konunun hassasiyeti ve öneminden dolayı özellikle son yıllarda konuya ilişkin yapılan çalışmalarda artış olduğu gözlenmiştir. Kültürel öğelerin çizgi filmler kapsamında değerlendirildiği çeşitli çalışmalar (Zhan-biao, 2006; Jensen, 2009; Zhi-yong, 2010; Cooper-Chen, 2012; Türkmen, 2012; Tıpa, 2014; Alicenap, 2015; Özer ve Avcı, 2015; Wang, 2015; Eşitti, 2016; Karakuş, 2016; Ay ve Korkmaz, 2017; Khalis ve Mustafa, 2017; Liu ve Liu, 2017; Yaralı ve Avcı, 2017; Akça ve Baran, 2018; Çetin ve Üzer, 2018; Naz vd., 2018; Aslan ve Yılar, 2019; Güngör ve Çolak, 2019) literatürde yer almaktadır.

Öte yandan, televizyon ekranlarında yayınlanan yerli yapımların sayısında geçmişe göre önemli bir artış olsa da çocuklar tarafından tercih edilen çizgi filmlerin önemli bir kısmının hala yurt dışından ithal ediliyor olması ve bu yapımların kültürel değerlerimize uygun olmamaları günümüzün önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir (Şahin ve İlhan, 2019). TRT Çocuk kanalı ise 2008 yılından beri ürettiği yerli projeler ile çocuklara yerli yapımları tercih etme ve yerli karakterleri izleme imkânı sunmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi, gerek izlenme oranları yüksek bir çizgi filmin devamı niteliğinde olması, gerekse de Göbeklitepe gibi tarihin akışını değiştiren önemli bir keşfi konu edinmesi sebebiyle büyük bir seyirci kitlesi yakalamış, ülkemizde tüm zamanların en çok izlenen animasyon filmi olmuştur. Söz konusu yapım, 27 Aralık 2019 tarihinde vizyona girerek 23 hafta vizyonda kalmış ve toplamda 3.444.814 seyirci rakamını elde etmiştir (Box Office, 2020a). Filmin fragmanı 30.12.2020 tarihi itibarıyla sosyal medyada yaklaşık olarak 8,4 milyon izlenme oranına ulaşmıştır (Rafadan Tayfa, 2019). Filmin gördüğü bu ilgi onu kültür aktarımı ve kültürel miras farkındalığı konusunda potansiyel bir araç haline getirmiştir. Bu nedenle Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi araştırmaya değer olarak görülmüş ve araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Dokümanlar, nitel araştırmalarda kullanılan önemli öğeler olmakla birlikte, kitap, mektup, dergi, harita, istatistik, gazete, röportaj, fotoğraf, resim, video gibi elemanlar doküman kapsamında değerlendirilmektedir (Kıral, 2020). Araştırmanın örnekleme olan Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi tekrar tekrar izlenerek, filmdeki yerel kültürel öğeler ve Göbeklitepe Arkeolojik Alanına ilişkin unsurlar analiz edilmiştir. Filmde yer alan sözel ve görsel sunumlar ile yapıların/alanların/elemanların mevcut durumlarına ilişkin görseller ve gerçekteki bilgiler karşılaştırılarak kültür öğelerimizin doğru şekilde aktarımı bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu animasyon filminin kültür aktarımı ve kültürel miras farkındalığına ilişkin katkıları tartışılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Rafadan Tayfa Çizgi Filmi Hakkında

Rafadan Tayfa; 1 Aralık 2014'ten beri TRT Çocuk kanalında yayınlanmakta olan yerli yapım bir çizgi filmidir. Filmin senaristliğini Ozan Çivit, yönetmenliğini ise İsmail Fidan yapmaktadır. “Rafadan Tayfa” ismindeki arkadaş grubunun yaşadığı maceraları konu alan film 90’lı yıllardaki mahalle hayatını ve insan ilişkilerini yansıtmaktadır. Akın, Mert, Kamil, Hayri, Sevim ve Hale çizgi filmdeki çocuk karakterlerdir (Vikipedi, 2020a).

Özsevgeç ve Saka (2018) yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin izlemekten hoşlandıkları çizgi filmler arasında farklılıklar olduğunu, bununla birlikte, ilkokul birinci sınıf ve üçüncü sınıf düzeyinde en fazla izlenen çizgi filmin “Rafadan Tayfa” olduğunu tespit etmişlerdir. “Rafadan Tayfa”nın çocukların en fazla izledikleri çizgi film olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar literatürde yer almaktadır (Şahin ve İlhan, 2019; Sadioğlu vd., 2018; Yazıcı vd., 2019). Gerek çizgi filmin yayın sıklığı (Tablo 1) gerekse de sosyal medyadaki izlenme oranları (Rafadan Tayfa, 2020) da bu araştırmaları destekler niteliktedir.

Tablo 1: Rafadan Tayfa Çizgi Filminin TRT Çocuk Kanalındaki Yayınına İlişkin Veriler

Çizgi Film	Yayınlanma Zamanı	Yayın Saatleri	Yayınlanma Sıklığı
Rafadan Tayfa	Hafta İçi	10:40, 15:30, 18:55, 19:20, 22:30, 04:10	Günde 6 kez
	Hafta Sonu	10:40, 15:30, 18:55, 22:30, 04:10	Günde 5 kez

(TRT, 2020)

Rafadan Tayfa çizgi filminin sinema uyarlaması olan “Rafadan Tayfa Dehliz Macerası” 2018 yılında gösterime girerek gişede büyük bir başarı elde etmiştir. Söz konusu film, ülkemizde animasyon filmleri içerisinde tüm zamanların en iyi açılışını yapmış ve 31 hafta vizyonda kalarak toplam 1.802.339 seyirci sayısına ulaşmıştır (Box Office, 2020b). Serinin devam filmi olarak ise Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe Animasyon Filminin Konusu

27 Aralık 2019 tarihinde gösterime giren animasyon ve macera türündeki “Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe filminin yönetmenliğini İsmail Fidan, senaristliğini ise Ozan Çivit yapmaktadır.

Animasyon filminde Rafadan Tayfa ekibinin Göbeklitepe’de atılmış oldukları gizem dolu maceralar sunulmaktadır. Göbeklitepe’de yapılan kazılar büyük yankı uyandırmış ve bu dönemde Akın, Şanlıurfalı arkadaşı Veysi’den gizemli bir paket almıştır. Paket içinde yer alan bakır sini ve Veysi’nin panik bir halde Akın’ı araması Akın’ın kafasını karıştırmıştır. Sininin Göbeklitepe ile ilgili olduğunu anlayan Rafadan Tayfa ekibi Göbeklitepe’nin kâşifi olan Başkan Amca’ya siniyi göstermeye karar vermiştir. Rafadan Tayfa, siniyi Başkan Amca’ya göstermek ve Veysi’yi bulmak amacıyla Şanlıurfa’ya doğru macera ve gizem dolu bir yolculuğa çıkmaktadır (Beyazperde, 2020). Filmin kurgusu içinde Hayri, Kamil ve Akın istemeden de olsa geçmişe yolculuk yapmakta ve Göbeklitepe’nin inşa edilme sürecine ve Göbeklitepe’deki yaşantıya tanık ve dâhil olmaktadır.

Filmde; Akın, Mert, Kamil, Hayri, Sevim, Hale çocuk karakterlerinin haricinde; Başkan Amca, Kazım Amca, Kuşçu Baba, Nuri gibi karakterler de yer almaktadır. Yetişkin karakterlerden Kazım Amca ve Kuşçu Babanın serinin bir önceki filmi olan Rafadan Tayfa Dehliz Macerasında da yer alan karakterler olduğu görülmektedir. Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filminde; Başkan Amca ve Kuşçu Baba değerler açısından olumlu özelliklere sahip karakterler olmakla birlikte, Nuri filmin kötü niyetli karakteri, Kazım amca ise, başta hırsızlık olmak üzere çeşitli olumsuz davranışlar gösteren ancak çocuk karakterlerle birlikte geçmişe yaptığı yolculukta yaşadığı kırılma ile olumlu davranışlar sergilemeye başlayan karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe Animasyon Filminde Yer Alan Yerel Kültürel Ögeler

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi incelendiğinde, çeşitli yerel kültürel öğeler göze çarpmıştır. Bu kapsamda, filmde yer verilen taşınmaz kültür varlıklarından biri “Ankara Garı”dır (Tablo 2-a). Yapımı 1937 yılında tamamlanmış olan yapı, başkentin erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş en görkemli yapılardan birisidir. Bununla birlikte, Ankara Garına ilişkin herhangi bilgilendirici bir söylem filmde yer almamaktadır. “Ben burada kalırım, Anıtkabir’e falan giderim” ifadesi ile Anıtkabir’in Ankara’da olmasına gönderme yapılmaktadır.

Filmde yer verilen bir diğer yapı ise, “Varda Köprüsü” dür (Tablo 2-b). Adana ili Karaisalı ilçesinde bulunan köprü, yöre halkı tarafından “Koca Köprü” olarak anılmakla birlikte, Hacıkırı Demiryolu Köprüsü ya da 1912 yılında Almanlar tarafından inşa edildiği için Alman Köprüsü olarak da bilinmektedir (Vikipedi, 2020b). Filmde Rafadan Tayfa ekibinin bindiği Güney Ekspresi treni söz konusu köprü’nün üstünden geçmekle birlikte, köprü’nün hangi şehirde olduğuna veya adının ne olduğuna dair bilgilendirici bir söylem filmde yer almamaktadır.

Filmde yer verilen taşınmaz kültür varlıklarından bir diğeri de Şanlıurfa’nın sembollerinden biri haline gelmiş olan “Balıklıgöl” dür (Tablo 2-c). Balıklıgöl İslam âlemi için kutsal sayılan balıkları ve çevredeki tarihi yapıları ile Şanlıurfa’nın en çok ziyaret edilen tarihi alanlarından biridir (Vikipedi, 2020c). Bununla birlikte, filmde Balıklıgöl ve çevresindeki tarihi yapılarla alakalı herhangi bir sözel ifade yer almamaktadır.

Tablo 2: Filmde Yer Alan Taşınmaz Kültür Varlıklarından Örnekler

Animasyon filmi			
	a. Dakika: 16:17	b. Dakika: 19:30	c. Dakika: 29:39
Gerçekteki Durum			
	Meral, 2020	Hürriyet Gazetesi, 2020a	Vikipedi, 2020c

(Animasyon filmi ile ilgili görseller: Fidan, 2019)

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi incelendiğinde, mimari dokuya ilişkin geleneksel öğeler de göze çarpmıştır. Cephelerde; kesme taşların, sövelerin, köşe taşlarının, kemerli

kapı ve pencere gibi elemanların kullanıldığı öğelere filmin farklı sahnelerinde yer verildiği görülmüştür (Tablo 3).

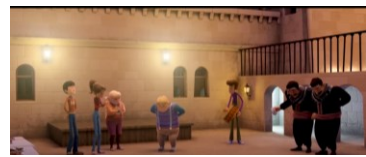

Tablo 3: Filmde Sunulan Mimari Dokuya İlişkin Örnekler

		
Dakika: 00:50	Dakika: 29:16	Dakika: 31:48

(Fidan, 2019)

Filmde yer verilen yerel kültürel öğelerin en önemlilerinden biri olan “Sıra Gecesi” UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine “Geleneksel Sohbet Toplantıları” kapsamında 2010 yılında girmiştir. Sıra Gecesi, özellikle müzik yönü ile öne çıkan, vazgeçilmezi olan ikramlar arasında çiğ köfte ve mırza bulunan, Şanlıurfa’da yaşatılmakta olan bir etkinliktir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020b). Şanlıurfa’ya giden Rafadan Tayfa ekibinin katıldığı Sıra Gecesi hakkında filmde yer alan bilgilendirici bir söylem şu şekildedir: “Geleneksel olarak sırayla herkes evini eğlenceye açarmış. Biliyor musunuz Urfa’nın kurtuluşu da Sıra Gecelerindeki toplantılarda planlanmış. İşte o yüzden Urfa için önemi çok büyük.” Filmde Sıra Gecesi esnasında; Urfa lezzetlerini keşfetmekten ve kebab, isot, ciğer gibi Urfa’nın yemek geleneğine ait öğelerden bahsedilmektedir. “Urfalıyam Ezelden” türküsü eşliğinde halk oyunu oynanmakta (Tablo 4-a), yemekler yenmekte (Tablo 4-b) ve çiğ köfte yoğrulmaktadır (Tablo 4-c).

Tablo 4: Sıra Gecesine Ait Filmden Görsel Sunumlar

		
a. Dakika: 32:08	b. Dakika: 29:56	c. Dakika: 32:47

(Fidan, 2019)

Animasyon filmi incelendiğinde filmdeki çocuk karakterlerin Şanlıurfa’ya gitmek için bindikleri trende ulu önder Atatürk’ün resminin yer aldığı görülmüştür (Tablo 5-a). Bununla birlikte, Atatürk ile ilgili herhangi bir bilgilendirici söylem filmde yer almamaktadır. TDK sözlüğünde “üzerinde yemek de yenilebilen, yuvarlak, bakır veya pirinçten büyük tepsi” olarak tanımlanan “sini” (Tablo 5-b) filmdeki kültürel öğelerden biri olarak göze çarpmaktadır. Filmin kurgusu açısından önemli bir yere sahip olan sininin, nesilden nesile aktarıldığından, üzerindeki sembollerin, hayvanların, hepsinin Göbeklitepeden olduğundan filmde bahsedilmektedir. Türk halk müziğinde yaygın olarak kullanılan telli bir çalgı türü olan bağlama ve duvarda asılı, geleneksel motifler taşıyan kilim (Tablo 5-c) filmde göze çarpan kültürel unsurlardandır. Kültürümüzün önemli öğelerinden birisi olan çay, filmde çocuk karakterlerin tren yolculuğu esnasında karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5-d). Ayrıca, el işlemeli yastıklar (Tablo 5-e), odanın çeşitli yerlerinde dantel örtüler (Tablo 5-f), geleneksel bir oturma elemanı olan dolaplı çek-yat (Tablo 5-g) yerel kültürel öğeler kapsamında dikkat çekmektedir. Şanlıurfa’nın yöresel kıyafetlerinin (Tablo 5-h) yanı sıra, su içerken elini başının üstüne koyma (Tablo 5-i) ve el öpme geleneğine de filmde yer verildiği görülmüştür (Tablo 5-j). Animasyon filmi incelendiğinde, güvercinlerin filmin kurgusunda önemli bir yere sahip olması dikkat çekmiştir (Tablo 5-k). Filmde “Urfa güvercinleri karışmaya başladı” gibi şehrin güvercinlerine vurgu yapan ifadeler yer almaktadır. Günümüzde, Anadolu’nun pek çok yöresinde güvercin beslenip uçurulmasına karşın, Şanlıurfa bu konuda başı çekmekte, kuşçuluk

Şanlıurfa halkının önemli uğraşları arasında yer almaktadır. Şanlıurlular, güvercini çok severek beslemekte, süslemekte, takılar takmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020c).

Tablo 5: Filmde Yer Verilen Yerel Kültürel Ögelerden Örnekler

			
a. Dakika: 20:16	b. Dakika: 14:41	c. Dakika:02:17	d. Dakika: 19:41
			
e. Dakika: 23:07	f. Dakika: 07:05	g. Dakika: 07:24	h. Dakika: 29:37
			
i. Dakika: 1:05:18	j. Dakika: 1:14:52	k. Dakika: 36:50, Dakika: 29:23	

(Fidan, 2019)

Ayrıca; “çok sıkıntı çekmek, eziyet çekmek, bitkin duruma gelmek” anlamına gelen “anası ağlamak” deyimini (Türk Dil Kurumu Başkanlığı, 2020) ile “herhalde” anlamına gelen bir Yozgat deyişi olan “ellaham” sözcüğü (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020d) filmdeki sözlü kültürel öğelere verilebilecek örneklerdendir.

4.4 Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe Animasyon Filmindeki Göbeklitepe Arkeolojik Alanına İlişkin Öğeler

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi incelendiğinde Göbeklitepe Arkeolojik Alanı ile ilgili farkındalık oluşturmaya katkı sağlayacak pek çok unsur olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan birisi “Başkan Amca” (Şekil 1) olarak filmin önemli karakterlerinden birisi olan ve 2014’te vefatına kadar Göbeklitepe Arkeolojik Alanının kazı başkanlığını yürütmüş olan Klaus Schmidt’tir (Şekil 2). Filmde “Başkan amca” karakterinin adı geçmemektedir.

Şekil 1. Filmde Başkan Amca
(Fidan, 2019)

Şekil 2. Klaus Schmidt
(Hürriyet Gazetesi, 2020b)

Filmde Göbeklitepe Arkeolojik Alanına ilişkin; “Tepe üzerine tepe mi yapılır arkadaş?” repliğiyle Göbeklitepe’nin bir höyük olmasına ve çevresine göre yüksek bir noktada bulunmasına gönderme yapılmıştır. Schmidt (2010) Göbeklitepe’nin geniş bir dağ sırasının en yüksek noktasında

yer aldığını, on beş metre yüksekliğe kadar muazzam katman birikiminin, yaklaşık olarak dokuz hektarlık bir alanda birkaç bin yıldan fazla bir sürede oluştuğunu belirtmektedir.

Animasyon filminde Başkan Amcanın, Göbeklitepe'ye ilişkin olarak bilgilendirici bazı ifadeleri şu şekildedir:

“İşte çocuklar Göbeklitepeye, tarihin sıfır noktasına hoş geldiniz. Son zamanların en önemli keşfi tam burada başladı.”

“Bu zanaat 12 bin yıl öncesindeki insanlara ait.”

“Göbeklitepe, o güne kadar avcı toplayıcı olarak yaşayan birçok insan grubunun bir araya gelerek inşa ettiği tarihin en muazzam yapılarından. Tam olarak ne için yapıldığını bilmesek de, burası, insanlık olarak yerleşik hayata geçmemize önyak olan yerlerin başında geliyor. Belki burayı yaşamak için kullanmadılar, belki tarım için takvim, belki bilgi birikimini aktarmak, belki kültürel toplantılar için yapıldı. Ama ne olursa olsun o dönem insanı günümüz insanından çok da geri olmadıklarını binlerce yıl ayakta kalan bu eserle kanıtıyor. Elleri bizim elimizdeki imkânlar olmadan yüzlerce insan bir araya gelerek tarihe damga vurdular ve daha da önemlisi bizim medeniyetimiz atalarımız olan bu insanların attığı temeller üzerine kurulu.”

Günümüzde Göbeklitepe Arkeolojik Alanında yapılan kazı çalışmaları tarihin akışıyla ilgili önemli bilgileri değiştirmiştir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; Göbeklitepe, modern zamanların en önemli arkeolojik keşiflerinden birisidir ve anıtsallığın kökenlerini tarımın ortaya çıkışının ötesine itmektedir (Dietrich vd, 2012). Göbeklitepe’de, insan elinden çıkmış ilk anıtsal megalitik yapıları inşa eden topluluklar, bizi avcı-toplayıcı yaşam şekillerinden ilk tarım topluluklarına götüren insanlık tarihindeki en önemli geçişlerden birinde yaşamışlardır. Göbeklitepe’deki anıtsal yapılar, bu erken dönem (Çanak Çömlek Öncesi Neolitik) toplumların yaratıcı dehasını göstermektedir (UNESCO, 2020). Ayrıca, “yapıların mimarisi, sofistike malzeme bilgisi ile son derece gelişmiş megalitik yapı kültürüne, yapı tekniklerine ve özenli sanatsal becerilere sahip olduğuna tanıklık etmektedir” (Schmidt vd., 2017).

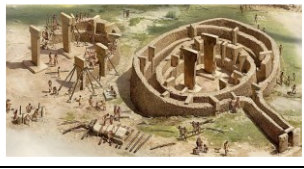
Yapılan saha çalışmaları sonucunda, Göbeklitepe’nin yaklaşık olarak 12 bin yıl öncesine uzanan bir kült merkezi olduğu değerlendirilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020e). Schmidt (2010); Neolitik Dönemde tarihlenen yapay bir höyük olma özelliği taşıyan Göbeklitepe’nin yerleşim amacıyla kullanılmamış olduğuna, dairesel megalitik yapıda çeşitli kutsal alanlardan oluştuğuna vurgu yapmaktadır. Alanın avcı toplayıcı gruplar tarafından merkezi bir buluşma yeri olarak kullanıldığı, mimarileri ve ikonografilerinin dini törenler ve büyük ziyafetler gibi özel bir törensel işlevi çağrıştırdığı belirtilmektedir (Schmidt vd., 2017). Karacalı ve Urfalıoğlu (2019) da, Göbeklitepe’nin sadece yapım aşamasında değil, kullanım sırasında da bir mükemmeliyet olabileceğini ve alanda kült faaliyetleri kadar siyasi toplantılar, fikir ve ürün ticareti ve hatta ziyafetler olmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir.

Filmde çocuk karakter Hayri tarafından; “Kamil, gelirken iki neolitik taş fırın ekmeği alıver” söylemi ile Göbeklitepe’nin Neolitik Döneme ait olmasına gönderme yapılmıştır. Ayrıca filmde yer alan “sen bu çakmaktaşılarını ustalara dağıt” ifadesi ile de; alandaki çakmaktaşı buluntulara işaret edilmiştir. Göbeklitepe’de, kireçtaşı platonun her yerinde çakmaktaşıdan yapılmış çok sayıda alet olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Schmidt vd., 2017). Dietrich vd. (2012) de, Göbeklitepe yakınlarındaki taş ocaklarından; kireçtaşı molozlar, çakmaktaşı eserler tespit edildiğini belirtmiştir.

Göbeklitepe Arkeolojik Alanına ilişkin animasyon filminde yer alan görsel sunumlardan örnekler ve alanın gerçekteki durumuna ilişkin görseller (Tablo 6-a) ile Fernando Baptista’nın Göbeklitepe restitüsyon çalışması (Tablo 6-b) aşağıda sunulmuştur. Göbeklitepe Arkeolojik Alanında genel olarak; çapları 30 metreyi bulan, yaklaşık olarak 20 yuvarlak ve oval yapının ortasında 2 adet “T” biçimli, kireçtaşından bağımsız sütun yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020e). Schmidt’e (2010) göre; T şeklindeki sütunlarla kimin temsil edildiği sorusu netliğe kavuşmasa da, ortadaki sütunların çok güçlü varlıkları temsil ettiği açıktır. Karacalı ve Urfalıoğlu da, mimari tasarım dilinin merkeze iki büyük sütun ve bunlar etrafında da çok sayıda küçük sütun yerleştirilmesiyle ifade edildiğini belirtmişlerdir. Çevre sütunlar arasındaki mesafeler taş işçiliğiyle doldurulmuş ve her yapı bu şekilde çevrelenmiştir. Yapıların zeminleri su geçirmez

terrazzo malzemeden yapılmıştır. Çatılara dair herhangi bir kanıt bulunmadığından alan, açık hava kompleksi olarak kabul edilmektedir (Karacalı ve Urfalıoğlu, 2019).

Tablo 6: Göbeklitepe'ye İlişkin Filmde Yer Alan Sunumlar ve Göbeklitepe Arkeolojik Alanı

Animasyon filmi			
	Dakika: 35:47	Dakika: 43:33	Dakika: 45:19
Göbeklitepe			
	a. DAI, 2016		b. Karacalı ve Urfalıoğlu, 2019

(Animasyon filmi ile ilgili görseller: Fidan, 2019)

Animasyon filminde Göbeklitepe'de keşfedilen taşlara ilişkin sözlü ifadeler verilebilecek örnekler şu şekildedir:

“Bu taşın gerçekteki uzunluğu 5-6 metre civarında, ağırlığı 20 ton olanı var.”

“Sadece taşların heybeti değil, üzerlerindeki tasvir ve motifler de inanılmaz.”

“Çocuklar, bizim için nasıl yapıldığından çok, neden yapıldığı önemli. Bu insanlar bu sembollerini boş yere kazımamışlar. Buradaki her şeyin bir anlamı ve nedeni var.”

Göbeklitepe'de yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılan anıtsal yapılar hem büyüklük hem de sayı açısından dikkat çekicidir (Schmidt vd., 2017). Alanda; ağırlıkları 60 tonu bulan, boyları 6 metreye kadar olan T biçimli sütunlar ortaya çıkarılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020f). Bununla birlikte alanda, insansı detayların, hayvani ve soyut şekillerin betimlendiği pek çok rölyef, heykel ve başka objeler yer almaktadır. Söz konusu betimlemeleri gerek anıtsal tarzdaki sıra dışı kaliteleri, gerekse de karmaşık sembolizm sistemi açısından eşsiz olarak nitelendirmek mümkündür (Schmidt vd., 2017).

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filminde sütunlara ilişkin görsel sunumlar ve sütunların gerçekteki durumlarına ilişkin görseller Tablo 7 ile sunulmuştur. Tablo 7-a'da, filmde “boğa taşı” olarak isimlendirilen dikilitaş yer almaktadır. Schmidt (2007) söz konusu taşın gövdesinde, yukarıdan aşağıya doğru boğa, tilki ve turna kabartmalarının sıralandığını belirtmektedir. Tablo 7-b'de ise; “Turna kuşları Göbeklitepede tasvir edilmiş kuşlardan” söylemi ile gösterilen dikilitaş yer almaktadır. Bununla beraber, çeşitli hayvan tasvirlerinin ve motiflerin (Tablo 7-c, d, e, f, g, h) yer aldığı sütunlar filmde dikkat çekmektedir. Ayrıca, animasyon filminde “tilki postu, boğa boynuzu, yılan kolyesi” öğelerinin yıldız kapılarının anahtarları olduğundan bahsedilmektedir. Schmidt, Göbeklitepe'de sütunların çoğunlukla zor kabartmalarla süslendiğini, motiflerin genellikle hayvanları tasvir ettiğini ancak hem orijinal konumunda hem de 90° döndürülmüş H harfi biçiminde bazı soyut semboller bulunduğunu, diğer sembollerin ise, hilal, diskler, antitetik motifler ve insan tasvirleri olduğunu belirtmektedir. Anıtsal sütunların çoğunu süsleyen kabartmalar; yırtıcı kediler, boğalar, yaban domuzu, tilkiler, ördekler, turnalar, ceylanlar, yabani eşekler, yılanlar, örümcekler ve akrepler gibi çok çeşitli vahşi hayvanları tasvir etmektedir (Schmidt, 2010).

Tablo 7: Göbeklitepe Sütunlarına İlişkin Filmdeki Görsellerden Örnekler ve Sütunların Gerçekteki Durumu

Animasyon Filmi				
	a. Dakika: 34:19	b. Dakika: 36:23	c. Dakika: 35:57	d. Dakika: 36:29
Göbeklitepe				
	Vikipedi, 2020d	Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020g	Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017	Özsavaşçı ve Özçelik, 2020
Animasyon Filmi				
	e. Dakika: 36:17	f. Dakika: 43:06	g. Dakika: 36:08	h. Dakika: 1:07:41
Göbeklitepe				
	Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020h			Schmidt, 2010

(Animasyon filmi ile ilgili görseller: Fidan, 2019)

Animasyon filminde geçmişe giden çocuk karakterler, Göbeklitepe'nin inşa sürecine hem tanık olmakta hem de bizzat yapım sürecine katkıda bulunmaktadır. Taşlara motiflerin işlenmesi (Tablo 8-a), taşların taşınması (Tablo 8-b), taşların dikilmesi (Tablo 8-c) gibi faaliyetlere tamamen kurgusal olarak filmde yer verildiği görülmüştür. Gerçekte ise, Göbeklitepe'de sütunların nasıl taşınıp dikildiği halen belirsizliğini korumaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020f). Bununla birlikte, Göbeklitepe'de sütunların ağırlığı ve ocakların mesafesi düşünüldüğünde, büyük bir işgücüne ihtiyaç duyulması gerektiği söylenebilir (Karacalı ve Urfaloğlu, 2019). Yapım sürecinde karmaşık avcı toplayıcı toplulukların toplumsal çaba ve iş bölümü içerisinde buldukları, çok iyi düzeyde sosyal organizasyon ve lojistik geliştirebilme yeteneklerine sahip oldukları değerlendirilmektedir (Schmidt vd., 2017). Tarihin erken sayılabilecek bir döneminde inşa edilen Göbeklitepe, insanlar tarafından yalnızca hayatta kalma amacı güdülmeyeceğine, işbirliği yapılarak kapsamlı görevlerin gerçekleştirilebildiğine dair deliller sunması açısından önem taşımaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020a).

Tablo 8: Göbeklitepe’de Yapım Sürecine İlişkin Filmde Yer Alan Sunumlardan Örnekler

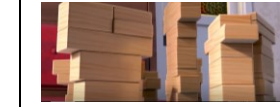

				
a. Dakika: 46:45	b. Dakika: 47:41	c. Dakika: 47:45	d. Dakika: 53:53	e. Dakika: 55:19

(Fidan, 2019)

Tablo 8-d’de filmde Hayri karakterinin taş üstüne işlediği “H” harfleri, Tablo 8-e’de ise, filmde geçmişe giden çocukların yıldız kapısını açarak gelecekle iletişim kurabilmek için yapılması gerekenlere, yani geleceğe mesajlarına ilişkin taşta işledikleri tasvir yer almaktadır. Filmde her yerde “H” harfi olduğundan ve bu yüzden taşta “H” harfinin işlenmiş olduğundan bahsedilmektedir. Tablo 7 ile de görülebildiği ve yukarıda da bahsedildiği gibi, “H” harfi, Göbeklitepe sütunlarında yer alan motiflerden birisidir.

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filminde Göbeklitepe ile ilişkili birçok unsur filmin kurgusu dâhilinde farklı şekillerde izleyiciye sunulmuştur. Tablo 9’da görüldüğü gibi, Göbeklitepe’den bahsedilen kitle iletişim araçları kapsamında gazete (Tablo 9-a), televizyon (Tablo 9-b), dergi (Tablo 9-c) yer almaktadır. Göbeklitepe’deki T şeklindeki sütunlara şeklen benzeyen oyun elemanları (9-d) ve kebab (9-e) görülmektedir. Göbeklitepe taşlarına işlenmiş şekillerden bazılarının filmde Göbeklitepe’nin yapımında çalışan karakterlerin kıyafetleri üzerinde yer alması dikkat çekmiştir (Tablo 9-f). Ayrıca, içinde buğday tanesi olan bir asa (Tablo 9-g) filmde göze çarpmış olup “buğday” bitkisinin filmin kurgusu açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Freeman (2013) araştırmaların; Göbeklitepe yakınlarında yaklaşık 10 bin ila 12 bin yıl önce buğday ekiminin yapılmış olabileceğini gösterdiğini belirtmektedir. Göbeklitepe’de buğday ile ilgili araştırma bulguları ve bu bulguların tarihin akışına ilişkin veriler açısından önemli yere sahip olması, filmin kurgusuna buğday ögesinin dâhil edilmesinin sebebi olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 9: Göbeklitepe İle İlgili Filmde Yer Alan Ögelerden Örnekler

			
a. Dakika: 02:22	b. Dakika: 06:20	c. Dakika: 06:44	d. Dakika: 06:02
			
e. Dakika: 30:19	f. Dakika:44:19, Dakika:1:00:54	g. Dakika: 52:15	

(Fidan, 2019)

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filminde gerek sözel gerekse görsel ifadelerde “kuyruklu yıldız” filmin pek çok noktasında karşımıza çıkmaktadır. Filmde; her yıldız kapısının enerjisini bir doğa veya feza olayından aldığından, geçmişin kapısının geleceğin aynası olduğundan, bir buğday tanesinin kuyruklu yıldızdan alacağı güçle geçmişin kapısını açtığından, yıldız kapısının suyla doldurulduğunda geleceğin aynasına dönüştüğünden bahsedilmektedir. Aslan ve Yılar (2019) TRT ekranlarında yayınlanan Rafadan Tayfa çizgi filminde “kuyruklu yıldız” hikâyesine, kuyruklu yıldızla ilgili toplumsal inanç unsurlarına yer verildiğini belirtmiştir. Günümüzde Göbeklitepe’nin gökyüzü ile ilişkisine yönelik farklı düşüncelerin/yorumların/savların yer aldığı araştırmalar mevcuttur. Örneğin; Sweatman ve Tsikritsis (2017); Göbeklitepe halkının meraklı astronomlar olmasının muhtemel olduğunu, M.Ö. 10.890 yıllarında büyük bir olayın meydana geldiğini ve bunun kuyruklu yıldız çarpışması olmasının olası olduğunu, Göbeklitepe halkının binlerce yıl sonra bile bu olayla ilgilendiklerini ve Göbeklitepe’nin gece gökyüzünü, özellikle de Toros meteor akışını izlemek için bir gözlemevi olabileceğini iddia etmektedir. Gerek Rafadan Tayfa çizgi filminin kurgusu içinde yer verilen bir unsur olması, gerekse de Göbeklitepe’ye ilişkin araştırma ve yorumlar doğrultusunda,

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filminde kuyruklu yıldızın önemli bir kurgu ögesi olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Bir toplum kendi değerlerine sahip çıkarak, kimliğini koruyarak, kültürel mirasını yaşatarak var olabilir. Kültürel miras bilincine sahip olmayan, kültürel miras öğelerinin yaşatılması için çaba sarf etmeyen toplumların ise geleceğini sağlam temeller üzerine oturtması mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda, çocukluktan itibaren kültür farkındalığının ve kültüre sahip çıkma bilincinin oluşturulması önem teşkil etmektedir. Günümüzde geleceğimiz olan çocuklara kültürel mirasımızı doğru ve dikkat çekici şekilde aktarmak için çizgi filmlerin kullanılabilir en etkili araçlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların çizgi filmlere bağlılıkları ve izleme süreleri, aynı bölümleri tekrar tekrar izlemek istemeleri, gerçek ve kurguyu ayırt edememeleri, çizgi film karakterleriyle kendilerini özdeşleştirme çabaları gibi unsurlar çizgi filmlerin çocukların üzerinde ne denli büyük bir etkiye sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda çizgi filmler çocukların yaşamını biçimlendirme açısından son derece önemli yapımlardır ve kurgu içerisine entegre edilen bilgilendirici unsurlar ile çizgi filmleri eğitim ve öğretim araçları haline getirmek mümkün olmaktadır.

Son yıllarda sinema salonlarında gösterime giren Türk yapımı animasyon filmlerinde artış olmakta, izleyici kitlenin çocukların yanı sıra, gençler ve ebeveynler olması ile etki alanı genişletilebilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi, UNESCO Dünya Miras Listesine alınmış önemli bir kültür mirasımızı geniş kitlelere tanıtmaya ve bu anlamda ilk animasyon filmi olması açısından önemli bir görev ve sorumluluk üstlenmiştir. Filmin konusunu oluşturan Göbeklitepe Arkeolojik Alanı ile ilgili kazı çalışmaları ve bilimsel araştırmalar devam etmekte olup, yaklaşık olarak 12 bin yıl önce yaşamış insanlara ilişkin veriler halen gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Göbeklitepe’de yaklaşık olarak 25 yıldır yapılan kazı çalışmaları ve bilimsel araştırmalar neticesinde geçmişe ait pek çok bulguya ulaşılsa da, hala gizemini koruyan, neden, nasıl gibi sorulara cevap aranan unsurlar bulunmaktadır. İzleyiciyi binlerce yıl öncesine götüren Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmi, Göbeklitepe’ye ilişkin pek çok ögesiyle macera ve gizem dolu bir yolculuğu harmanlamıştır. Filmde yer alan sahnelerin çocuklarda merak duygusunu tetiklemesi, çocukların zihinlerinde çeşitli sorular oluşmasını sağlamakta ve bu da Göbeklitepe’ye ilişkin ilgi ve farkındalık sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Çomak ve Pembecioğlu (2020) da; Rafadan Tayfa Göbeklitepe filminde anlatımın, yer hakkında sadece didaktik tarihsel veya arkeolojik bilgi sağlamak yerine, Yukarı Mezopotamya’da yaşayan insanların doğasını, yaşamını ve inançlarını tanıtmak için bir ortam sağladığını belirtmektedir.

Çalışma kapsamında, Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filmindeki yerel kültürel öğeler ile Göbeklitepe Arkeolojik Alanına ilişkin unsurların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu film, yerel kültürel öğelerimiz bağlamında incelendiğinde, taşınmaz kültür varlıklarından; Ankara Garı, Varda Köprüsü ve Balıklıgöl karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yapıların filmde gerçeğe yakın olarak sunulduğu, ancak, yapılarla ilişkin filmde herhangi bir sözlü bilgilendirme yapılmadığı görülmüştür. Ayrıca, mimari dokuya ilişkin geleneksel öğelere filmin farklı sahnelerinde yer verildiği tespit edilmiştir. Filmde yer verilen kültürel öğelerden en dikkat çekici olanlarından birisi UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde “Geleneksel Sohbet Toplantıları” kapsamında yer alan Sıra Gecesidir. Filmde Sıra Gecesine ilişkin hem bilgilendirici söylemler yer almış, hem de görsel sunum olarak Sıra Gecesi izleyiciye yansıtılmıştır. Animasyon filminde ayrıca; sini, el işlemeli yastıklar, dantel örtüler, yöresel kıyafetler, su içerken elini başının üstüne koyma ve el öpme gibi çeşitli geleneksel unsurlara yer verildiği görülmüştür. Bu kapsamda “sini” özellikle, Göbeklitepe ile bağlantı kurulması sebebiyle filmin kurgusunda önemli bir yere sahiptir. Filmin ana ögesi olan Göbeklitepe’nin yanı sıra yerel kültürel öğelerimize de filmde yer verilmiş olması olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Çizgi filmler belge niteliğinde yapımlardır ve çizgi filmlerde yer alan öğelerin gerçek durumu yansıtması bu bağlamda önem teşkil etmektedir. Film bu açıdan değerlendirildiğinde, Göbeklitepe Arkeolojik Alanı ile ilgili görsel ve işitsel ifadelerin genel olarak gerçeğe yakın olarak

sunulduğunu söylemek mümkündür. Filmde yer verilen sözel ifadelerde Göbeklitepe'ye ilişkin çeşitli bilgilendirici söylemler yer almış ve Göbeklitepe'nin keşfinin önemine dikkat çekilmiştir. Filmde yer alan görsel sunumlarda ise, Göbeklitepe'de yapılan saha çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntulardan ve Göbeklitepe ile ilgili yapılmış olan restitüsyon çalışmalarından da faydalandığı görülmüştür. Diğer taraftan, filmin kurgusuna barınma amaçlı yapıların da dâhil edilmesi dikkat çekmiştir. Filmde de bahsedildiği gibi, Göbeklitepe'de yapılan araştırmalar halen alana ilişkin her konuyu aydınlatmamış olup, birtakım belirsizlikler yorumlar ve tahminler ile değerlendirilmektedir. Ancak, şunu söylemek mümkündür ki Neolitik Dönemde yaşamış insan toplulukları ile ilgili pek çok varsayım Göbeklitepe'de yapılan keşiflerle birlikte yön değiştirmiş, bu dönem insanların tahminimizden daha ileri sosyal/düşünsel/sanatsal yapılaraya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. İzleyiciye tamamen kurgu olarak sunulan Göbeklitepe'nin yapım sürecine ilişkin sözel ve görsel ifadelerde önemli bir iş birliği ve organizasyon yapılması gerektiği düşüncesinin yansıtıldığı görülmüştür. Çocuk karakterlerin de dâhil edildiği yapım süreci hedef kitle olan çocuk izleyicilerin seviyesine indirgenmeye çalışılarak, anlaşılır ve ilgi çekici şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Filmde sütunların üzerindeki hayvan motiflerine ve çeşitli şekillere (H harfi gibi) filmin kurgusunda göndermeler yapılması dikkat çekmiştir. Bu bağlamda kurgu içine entegre edilen görsel ve işitsel ifadeler Göbeklitepe Arkeolojik Alanına ilişkin bilgilendirme ve farkındalık sağlama açısından olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animasyon filminde kültürel öğelerin yanı sıra ayrıca; dayanışma, cesaret, sevgi, fedakârlık, yardımseverlik gibi olumlu değerlere de yer verildiği görülmüştür. Benzer şekilde, Ünal (2020); dayanışma, sorumluluk, saygı ve yardımseverlik gibi değer öğelerine Rafadan Tayfa Göbeklitepe animasyon filminde yer verildiğini, filmde olumlu öğelerin olumsuz öğelere kıyasla çok daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Yine, Çomak ve Pembecioğlu (2020) da, söz konusu animasyon filminin; değerlerin, dostluğun ve sevginin önemine vurgu yaptığını ve çocukları kültürel mirasın yanı sıra sürdürülebilirlik konusunda da bilinçlendirmeyi hedeflediğini belirtmektedir.

İçinde bulunduğumuz salgın sürecinde özellikle, evde kalma sürelerimizin artması; çocukların kitle iletişim araçlarıyla daha fazla zaman geçirmelerine neden olmakta, bu da, içerik ve sunum olarak kaliteli yapımlar ile hedeflenen aktarımı sağlayabilmek için fırsat oluşturmaktadır. Çocuklara yönelik eğitici ve öğretici yapımların artırılması ve mevcut yapımların nitelik olarak iyileştirilmesi içinde bulunduğumuz zorlu süreci verimli şekilde geçirmek için çözüm yollarından biri olarak değerlendirilebilir.

Çizgi filmlerin yayımlanan bölümlerini tekrar tekrar izleyen çocuklar film içeriğinde yer alan hem görsel hem sözel unsurlara rahatlıkla hâkim olabilmektedir. Bu bağlamda, filmlerin içeriğinin uzman kişilerce hazırlanması ve/veya filmlere uzman kişilerce danışmanlık verilmesi geleceğimiz olan çocukların bilgilendirilmesi/bilinçlendirilmesi açısından önemlidir.

Kültürel aktarım konusunda işlevselliği yüksek yapımların artırılmasının kültürel mirasın yaşatılması için önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, yerli yapımların sayıca artırılarak, çocukların dikkatini ve ilgisini çekecek nitelikte kurgulanmış yapımların içeriklerine kültürel öğelerimizin daha fazla dâhil edilmesi önerilmektedir.

Göbeklitepe ile ilgili 2019 yılında yapılan farkındalık çalışmaları sonuç vermiş ve söz konusu mirasımıza ilişkin ilgi ve farkındalık artmıştır. Aynı şekilde, UNESCO Dünya Miras Listesine kayıtlı diğer varlıklarımız için de benzer çalışmaların yapılmasının, bu kapsamda kültürel miraslarımızın konu edinildiği çocuklara yönelik televizyon ve sinema yapımlarının artırılmasının kültür aktarımı ile kültürel miras bilinci ve farkındalığı için önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akça, R. P. ve Baran, G. (2018). Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: Pepee Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 215-224.

Akın, B. (2018). Kültürel bellek ve müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (13), 101-117.

- Alicenap, Ç. T. (2015). Kültürel Mirasın Çizgi Film Senaryolarında Kullanılması. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (37), 11-26.
- Aslan, O. ve Yılar, Ö. (2019). Halk Bilimi Unsurlarının Gelecek Kuşaklara Aktarımında Çizgi Filmlerin Rolü: Rafadan Tayfa Örneği. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 646-669.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek* (Çev.) Ayşe Tekin, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ay, T. S. ve Korkmaz, Ç. (2017). Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Kültürel Öğeler Bağlamında “Küçük Hezarfen” Çizgi Filmi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 49-62.
- Beyazperde (2020). Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe, <http://www.beyazperde.com/filmler/film-271428/> adresinden 15 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bouchenaki, M. (2003). The interdependency of the tangible and intangible cultural heritage. *ICOMOS 14th General Assembly and Scientific Symposium*.
- Box Office (2020a). Rafadan Tayfa Göbeklitepe, *Box Office Türkiye*, <https://boxofficeturkiye.com/film/rafadan-tayfa-gobeklitepe--2014553> adresinden 12 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Box Office (2020b). Rafadan Tayfa Dehliz Macerası, *Box Office Türkiye*, <https://boxofficeturkiye.com/film/rafadan-tayfa-dehliz-macerasi--2013324> adresinden 12 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Cooper-Chen, A. (2012). Cartoon planet: the cross-cultural acceptance of Japanese animation. *Asian Journal of Communication*, 22(1), 44-57.
- Çetin, Ş. ve Üzer, M. (2018). "Küçük Hezarfen" Çizgi Filminde Yer Alan Millî Kültür Unsurlarının İncelenmesi. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(3).
- Çomak, N. A. ve Pembecioğlu, N. (2020). The Semiotic Analysis of “Rafadan Tayfa Göbeklitepe” Animation as a Form of Expression of Consciousness of Cultural Heritage to The Globalizing and Digitalized Childhood, *1. International Conference on Gobeklitepe Scientific Studies Congress Book* içinde (s.78-96), Şanlıurfa.
- DAI (2016). Photos, <https://www.dainst.blog/the-tepe-telegrams/photos/> adresinden 28 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Dietrich, O., Heun, M., Notroff, J., Schmidt, K., Zarnkow, M. (2012). The role of cult and feasting in the emergence of Neolithic communities. New evidence from Göbekli Tepe, south-eastern Turkey. *Antiquity*, 86(333), 674-695.
- Eşitti, Ş. (2016). Çizgi Filmlerde Küresel ve Yerel Kültürün İnşası: Caillou Ve Pepee Örneği. *Karadeniz-Blacksea-Черное море*, (32), 125-144.
- Fidan, İ. (Yapımcı-Yönetmen). (2019). *Rafadan Tayfa 2:Göbeklitepe* [Animasyon Filmi]. Türkiye:ISF Studios.
- Freeman, H. J. (2013). The Neolithic Revolution and Subsequent Emergence Of The Celiac Affection. *International Journal of Celiac Disease*, 1(1), 19-22.
- Günaydın, A. (2006). Akbank reklamlarında folklorik unsurların, kültürel kod ve göstergelerin işlevi. *Milli Folklor*, 71(18), 56-57.
- Güngör, A. C. ve Çolak, A. (2019). Popüler Kültür Bağlamında Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Yeri ve Önemi:“İstanbul Muhafızları” İncelemesi. *İdil*, 59, 923-931.
- Hürriyet Gazetesi (2020a). Adana'da 'James Bond'un düştüğü köprü ışıklandırılıyor, <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-adanada-james-bondun-dustuğu-köprü-ışıklandırılıyor-41390983/1> adresinden 15 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Hürriyet Gazetesi (2020b). Göbeklitepe'yi dünyaya tanıtan Prof. Dr. Klaus Schmidt yaşamını yitirdi, Hürriyet Kelebek, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/gobeklitepeyi-dunyaya-tanitan-prof-dr-klaus-schmidt-yasamini-yitirdi-26856535> adresinden 17 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Jensen, T. G. (2009). The cartoon affair and the question of cultural diversity in Denmark. *E-cadernos ces*, 03.
- Karacalı, A. O. ve Urfalıoğlu, N. (2019). An Evaluation of Restitutions Prepared for the Architecture of the Neolithic Site of Göbeklitepe and a Proposition//Göbeklitepe Neolitik Alanı Mimarisi İçin Hazırlanmış Restitüsyonlar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Öneri. *Megaron*, 14(1), 63-73.

Karakuş, N. (2016). Maysa ve Bulut İsimli Animasyon Çizgi Filmin Kültürel Öğeler Açısından İncelenmesi/The Evaluation of the Cartoon Named Maysa and Bulut in Terms of Cultural Elements. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34), 134-149.

Khalis, F. M. and Mustaffa, N. (2017). Cultural inspirations towards malaysian animation character design. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 33(1).

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). Göbeklitepe Dünyanın İlk Tapınağı, <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/8482> adresinden 5 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020a). Göbeklitepe Örenyeri, <https://sanalmuze.gov.tr/TR-259963/gobeklitepe-oren-yeri---sanliurfa.html> adresinden 14 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020b). Geleneksel Sohbet Toplantıları, *Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü*, <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-268220/geleneksel-sohbet-toplantilari.html> adresinden 27 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020c). Şanlıurfa Folklorunda Kuşlar ve Kuşçuluk, *Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80871/sanliurfa-folklorunda-kuslar-ve-kusculuk.html> adresinden 5 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020d). Yozgat Deyişleri, *Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, <https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-110398/yo-zgat-deyisleri.html> adresinden 5 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020e). Göbeklitepe Arkeolojik Alanı (Şanlıurfa), *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44420/gobeklitepe-arkeolojik-alani-sanliurfa.html> adresinden 7 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020f). Göbeklitepe Örenyeri – Şanlıurfa, *Türkiye Kültür Portalı*, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sanliurfa/gezilecekyer/gobeklitepe-> adresinden 21 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020g). Göbeklitepe fotoğrafları, *Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-233968/gobeklitepe-fotograf-lari.html> adresinden 10 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020h). Göbeklitepe, *Türkiye Kültür Portalı*, <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/gobeklitepe> adresinden 18 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Liu, Y. and Liu, J. (2017). Research on the cartoon culture and national image construction. In *3rd International Conference on Economics, Social Science, Arts, Education and Management Engineering* (pp. 671-675). Atlantis Press.

Meral, O. (2020). Ankara Atatürk Konutu ve TCDD Müzesi ve Gar Binası, <https://www.gezi-yorum.net/ankara-ataturk-konutu-tedd-muzesi-gar-binası/> adresinden 15 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Naz, S., Rasheed, M., & Rasheed, T. (2018). Effects of Hindi Dubbed Cartoons on Students' Linguistic Patterns and Culture. *Global Language Review*, 3(1), 126-135.

Oğuz, M. Ö. (2009). Somut olmayan kültürel miras nedir?. Geleneksel Yayıncılık.

Özer, D. ve Avcı, İ. B. (2015). Cartoons as Educational Tools and the Presentation of Cultural Differences via Cartoons. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 418-423.

Özsavaşçı, A. ve Özçelik, Y. (2020). Göbeklitepe tapınağı: Tüm bilgileri, tarihi ve kazıları, <https://www.yollardan.com/gobeklitepe-antik-rituel-alani-bilgileri/> adresinden 12 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Özsevgeç, L. C. ve Saka, A. (2018). Çocukların İzledikleri Çizgi Filmler Ve Bu Tercihlerinin Karakterleri İle İlişkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 725-734.

Prott, L. V. and O'Keefe, P. J. (1992). 'Cultural heritage'or 'cultural property'?. *International Journal of Cultural Property*, 1(2), 307-320.

- Rafadan Tayfa (2019). Rafadan Tayfa Göbeklitepe Fragman / 27 Aralık'ta Sinemalarda. *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=nr6D7H8h10s&t=1s> adresinden 30 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Rafadan Tayfa (2020). Rafadan Tayfa Tüm Bölümler, *Youtube*, https://www.youtube.com/results?search_query=rafadan+tayfa adresinden 27 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Sadioğlu, Ö., Turan, M., Dikmen, N. D., Yılmaz, M., Muhtar, Y. Ö. (2018). Değerlerin Öğretiminde Çizgi Filmler: Rafadan Tayfa Örneği. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 240-251.
- Saraç, H. (2019). Bir milletin kültürel belleğinin şifreleri: Kod kültürleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 157-169.
- Schmidt, K. (2007). *Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çev: Rüstem Aslan), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Schmidt, K. (2010). Göbekli Tepe—the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs. *Documenta Praehistorica*, 37, 239-256.
- Schmidt, L., Merbach, A., Pant, S. (2017). *Göbekli Tepe Alan Yönetim Planı*, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/57320,gobekli-tepe-alan-yonetimi-planipdf.pdf?0> adresinden 5 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Sweatman, M. B. and Tsikritsis, D. (2017). Decoding Göbekli Tepe with archaeoastronomy: what does the fox say?. *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, 17(1).
- Şahin, S., İlhan, V. (2019). Primary School Children's Practices of Watching Cartoons and Their Perceptions about Cartoon Characters. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (34), 26-48.
- Şentürk, Ş., Keskin, A. (2019). Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Milli ve Evrensel Değerler Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Social Sciences Eskisehir Osmangazi University/Eskisehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20.
- Tipa, V. (2014). The animation film, a field of culture interference. *International Journal of Communication Research*, 4(4).
- TRT (2020). TV, <http://www.trt.net.tr/televizyon/akis.aspx?kanal=trt-cocuk&gun=0> adresinden 27 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Türk Dil Kurumu Başkanlığı (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 18 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Türkmen, N. (2012). Çizgi filmlerin kültür aktarımındaki rolü ve Pepee. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(2), 139-158.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (2020). UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi, <https://unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO> adresinden 12 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- UNESCO (2020), Göbekli Tepe, *World Heritage List*, <https://whc.unesco.org/en/list/1572/> adresinden 21 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Ünal, O. (2020). Yakın Dönem Türk Animasyon Filmlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 6(2), 64-83.
- Vikipedi (2020a). Rafadan Tayfa, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Rafadan_Tayfa adresinden 27 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Vikipedi (2020b). Varda Köprüsü, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Varda_K%C3%B6pr%C3%BCs%C3%BC adresinden 20 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Vikipedi (2020c). Balıklıgöl, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bal%C4%B1kl%C4%B1g%C3%B6l> adresinden 20 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Vikipedi (2020d). Göbeklitepe. *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6beklitepe> adresinden 30 Kasım 2020 tarihinde edinilmiştir.

Wang, J. (2015). Analysis on Setting of Animated Characters Modeling in Accordance with National Traditional Culture. In *1st International Conference on Arts, Design and Contemporary Education* (pp. 433-436). Atlantis Press.

Yağlı, A. (2013). Çocukun Eğitiminde ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Caillou Ve Pepee Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 707-719.

Yaralı, T. K. ve Avcı, N. (2017). Bir Çizgi Filmin Popüler Kültür Açısından İncelenmesi: Rafadan Tayfa. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 449-470.

Yazıcı, E., Baydar, I. Y., Kandır, A. (2019). Çizgi Film ve Çocuk: Ebeveyn Görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 10-19.

Zhan-biao, C. (2006). Feng Zikai's cartoon: the Confliction Between Urban Culture and Rural Culture [J]. *Journal of Baoji University of Arts and Sciences (Social Science Edition)*, 1.

Zhi-yong, J. I. (2010). Wushu Cartoon: The New Route International Communication for Wushu Culture [J]. *Journal of Nanjing Institute of Physical Education (Social Science)*, 6.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study; it was aimed to examine the use and presentation of our local cultural elements and elements related to Göbeklitepe Archeological Site within the scope of Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe animation film.

Methodology

Document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe, which is the sample of the research, was watched over and over again and the visuals and dialogues thought to be related to the research topic were analyzed in the context of local cultural elements and elements related to Göbeklitepe Archeological Site. By comparing the verbal and visual presentations in the film with the visuals regarding the current state of the structures/areas/elements and the actual information, an evaluation was made in the context of the correct transfer of our cultural elements. The contributions of the animation film for cultural transfer and awareness of cultural heritage were discussed.

Findings

When Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe was examined in the context of our local cultural elements, Ankara Train Station, Varda Bridge and Balıklıgöl were seen as immovable cultural assets. In addition, it was seen that traditional elements of architectural texture were included in different scenes of the film. One of the most remarkable cultural elements in the film was Sıra Night which was included in the Traditional Conversation Meetings on the UNESCO Intangible Cultural Heritage List. In the film, there were informative discourses about Sıra Night and it was reflected on the audience as a visual presentation. Also, it was observed that various traditional elements such as hand embroidered pillows, lace covers, local clothes, putting hand on head while drinking water and kissing hand were used in the film.

It was determined that there were many visual and verbal elements about Göbeklitepe in the animation film. The verbal expressions in the film included informative discourses about Göbeklitepe and the importance of the discovery of Göbeklitepe was emphasized. As mentioned in the film, researches conducted in Göbeklitepe have not yet enlightened every subject related to the field, and some uncertainties have been evaluated with comments and estimates. However, it is possible to say that many assumptions about Neolithic human societies changed direction with the discoveries made in Göbeklitepe, and it was revealed that these people had more advanced social/intellectual/artistic structures than we expected. In the visual presentations, it was seen that the findings unearthed in the field studies in Göbeklitepe and the restitution studies made about the archeological site were also used. In addition, it was observed that the verbal and visual expressions regarding the construction process of Göbeklitepe, which were presented to the audience as a fiction, reflected the idea that an important cooperation and organization must have been made. Also, it was seen that, various elements associated with Göbeklitepe were included in fiction of the film in different ways.

Conclusion and Discussion

It is possible to say that cartoons are one of the most effective tools that can be used to transfer our cultural heritage to children, in a correct and remarkable way. In recent years, there has been an increase in Turkish-made animated films that have been shown in movie theaters and the influence area can be expanded by the fact that the audience is children and young as well as parents. Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe, which was examined within the scope of the study, undertook an important task and responsibility in terms of introducing one of our important cultural heritage - Göbeklitepe- to the wider audience and being the first animation film in this sense. Taking the audience back thousands of years, the production has blended a journey full of adventure and mystery with its many elements about Göbeklitepe. The scenes in the film trigger curiosity especially in children, creating various questions in children's minds and this helps to raise interest and awareness about the archeological site.

When the film was examined, it was evaluated positively that in addition to Göbeklitepe which is the main element of the film, our local cultural elements were also included in the film. It is possible to say that the visual and verbal expressions about Göbeklitepe Archaeological Site were generally presented as close to reality. It was concluded that the cultural elements in the film were tried to be reduced to the level of children and presented in an understandable and interesting way and the film contributed to the transfer and awareness of cultural heritage. In addition, besides the cultural elements, it was observed that positive values such as solidarity, courage, love, altruism and helpfulness were also included in the animation film.

ORTA ASYA VE ORTA DOĞU TOPRAKLARINDAN ÇOCUK VE ERGEN TEMALİ FİLMLER: CENGİZ'İN ÇOCUKLARI VE KEFERNAHUM'UN ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Kılıç, Ş. (2021) Orta Doğu ve Orta Asya topraklarından çocuk ve ergen temalı filmler: Cengiz'in çocukları ve Kefernahum'un Erikson'un psikososyal kuramına göre incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 930-943.

Geliş Tarihi: 05.05.2021

Kabul Tarihi: 27.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doç. Dr. Şükran KILIÇ
Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
kilic.sukran@gmail.com
ORCID No: 0000-0001-7411-1852

ÖZ

Sinemanın temel amacı bireyin duygularını betimlemek ve resmetmektir. Sinema ve psikolojik değerlendirmeler arasındaki etkileşim sadece bireyin duygu, düşünce ve yaşantılarının ele alınmasını sağlamaz, aynı zamanda bireyin yaşamla ilgili motivasyonunun da incelenmesini sağlamaktadır. Psikososyal bakış açısı sinema filmlerinde psikolojik yönü sadece gelişim aşamalarıyla analiz etmekle kalmayıp aynı zamanda filmdeki karakterin üstlendiği role ilişkin bir fikir de ortaya çıkarmaktadır. Psikososyal gelişim kuramının temsilcisi Erikson kimlik gelişiminin yaşam boyu olduğunu, kültür ve toplumun bireylerin kimliklerini şekillendirmede aktif bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Cengiz'in Çocukları ve Kefernahum filmlerinin Erikson'un psikososyal kuramında yer alan çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu ve kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası psikososyal evreleri çerçevesinde analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak Erikson'un psikososyal kuramının bakış açısı ve kuramındaki çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu ve kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası psikososyal evrelerinin filmlerdeki çocuk ve ergen karakterlerin yaşamlarına nasıl yansıtıldığı ortaya konulmuştur ve konu ile ilgili gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erikson, Cengiz'in çocukları, Kefernahum. Sinema.

CHILDREN AND ADOLESCENT THEMED FILMS FROM THE MIDDLE ASIAN AND MIDDLE EAST LANDS: AN INVESTIGATION OF THE CHILDREN OF CENGHIS AND KEFERNAHUM ACCORDING TO ERIKSON'S PSYCHOSOCIAL THEORY

ABSTRACT

The main purpose of cinema is to describe and portray the feelings of the individual. The interaction between cinema and psychological evaluations not only enables the individual's feelings, thoughts, and experiences to be addressed, but also enables the individual's motivation related to life to be examined. The psychosocial perspective not only analyzes the psychological aspect in motion pictures with its developmental stages but also reveals an idea of the role played by the character in the film. Erikson, the representative of psychosocial development theory states that identity development is lifelong and that culture and society play an active role in shaping individuals' identities. The main purpose of this study is to analyze the children of Cengish and Cefernahüm movies within the framework of Erikson's sense of industry versus inferiority and identity versus role confusion. For this purpose, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. As a result, the perspective of Erikson's psychosocial theory and how the psychosocial stages of the psychosocial phases of the sense of inferiority against industriousness and the role confusion

against gaining identity reflect on the lives of the children and adolescent characters in the films have been revealed and suggestions have been submitted for future studies.

Keywords: Erikson, The children of Cenghis, Caphernaüm, Cinema.

1. GİRİŞ

Sinema ve psikolojinin etkileşimini inceleyen Hugo Münsterberg sinemanın temel amacının bireyin duygularını betimlemek ve resmetmek olduğunu belirtmektedir (Sinnenbrink, 2009). Bununla birlikte sinema ve psikolojik değerlendirmeler arasındaki etkileşim sadece bireyin duygu, düşünce ve yaşantılarının ele alınmasını sağlamaz, aynı zamanda bireyin yaşamla ilgili motivasyonunun da incelenmesini sağlamaktadır (Schneider, 1987). 1970'li yıllardan itibaren sinemanın psikanalitik yaklaşımdan yararlanmaya başladığını söylemek mümkündür (Wedding ve Niemiec, 2003). Bununla birlikte psikanalitik yaklaşım ve sinemanın ilk buluşması Otto Rank'ın Stelle Rye ve Paul Wegener'in 1913 yılında yönettiği Prag'lı Öğrenci isimli filmi incelemesi ile gerçekleşmiştir. Psikanalitik yaklaşım açısından ele alındığında sinema deneyimi ve sinemadan alınan keyfin olumsuz bir bağlamda karşılık bulduğu ve psikanalitik kuramın sinemadaki yansımalarının daha içe dönük (içine kapalı) olduğu söylenebilir (Özdoğru, 2020) Buna karşın psikososyal yaklaşımın filmdeki ana veya belirli karakterin psikolojik problemini yansıtan çeşitli davranışları ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Psikososyal bakış açısı psikolojik yönü gelişim aşamalarıyla analiz etmek, izleyicinin veya okuyucunun yalnızca belirli bir karakterin etrafındaki durumu kolayca anlamasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda karakterin üstlendiği role ilişkin bir fikir de ortaya çıkarmaktadır (Anngraeni, 2017, akt., Pradipta, 2019).

Psikososyal Gelişim Kuramının temsilcisi olan Erikson (1963), psikososyal gelişim kuramını Freud'un psikoseksüel gelişim kuramından ilham alarak geliştirmiştir. Hem Freud hem de Erikson, bireylerin kimliklerinin aşamalar halinde geliştiğini öne sürmüştür. Bununla birlikte, kimliklerin biyolojik dürtüler ve ihtiyaçlardan oluştuğunu öne süren Freud'dan farklı olarak Erikson (1963, 1968) kimlik gelişiminde kültür ve toplumun bireylerin kimliklerini şekillendirmede aktif bir rol oynadığına inanmaktadır. Erikson'a göre kimlik duygusu bireyin arzuları, hayalleri, düşünceleri ve anlarıyla evrende bağımsız bir varlık halinde var olmalı ve de bireyin kimliğini bireyin görüşleri, idealleri, ilkeleri ve içinde yaşadığı toplumda sergilediği davranışları ve duruşu da oluşturmaktadır (Erikson, 1997/2014). Erikson, Freud dan farklı olarak kuramında yaşam boyu gelişimi ele almış ve psikososyal gelişimi aşamalı oluşum ilkesi (epigenetik ilke) ile açıklamıştır. Çocuğun kişisel ve sosyal olgunlaşmasını ele alarak çocuğun olgunlaştıkça bir dizi psikososyal bunalımdan ya da krizden geçtiğini belirtmiştir. Ancak bu bunalım ya da kriz bir felaket değildir. Her bir psikososyal gelişim evresinde bireyin çatışmalarını çözmesi ve kimliğini güçlendirmesi için bir fırsattır (Erikson, 1968)

Erikson sinemayı da kimliği etkileyebilecek bir sosyalleşme kaynağı olarak değerlendirmiştir (Arnett, 1995, 2000; Erikson, 1968). Erikson, İsveçli Yönetmen Ingmar Bergman'ın ölümle ve kendisiyle olan hesaplaşmasını rüyalar aracılığı ile yapan yaşlı bir profesörün anlatıldığı Wild Strawberries (Yaban Çilekleri) isimli filmi psikososyal gelişim kuramı açısından analiz etmiştir. Bu film analizinde Erikson (1976) psikolojik öğelerin incelenmesinde, değerlendirilmesinde ve açıklanmasında sinemanın önemli ve işlevsel bir araç niteliği taşıdığını ortaya koymuştur, bununla birlikte sinemanın kimlik kavramını etkileyen önemli bir sosyalleşme aracı olduğu görüşünü de böylece desteklemiştir. Bu çalışmada Erikson'un sinema ile ilgili görüşü doğrultusunda psikososyal gelişim kuramı temel alınarak Orta Asya ve Orta Doğu topraklarına ait temaları çocuk ve çocukların yaşamları üzerine odaklanan iki film analiz edilecektir. Bu kapsamda Cengiz'in çocukları ve Kefernahum isimli filmlerin analizleri çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu ve kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası evreleri kapsamında ele alınmıştır.

Çalışkanlığa karşı aşağılık Duygusu

Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu evresi çocukların aile dışındaki daha geniş bir psikososyal çevreye (örn. okul, akran grupları) adım attığı bir evreyi temsil eder. Çocuklar bu evrede başarılı olurlarsa, toplum içinde kendilerine anlamlı bir sosyal rol geliştirebilirler. Erikson'a göre (1963) bir önceki psikososyal evreyi olumlu bir şekilde geçiren çocuklar orta çocukluk dönemini temsil eden çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu evresine enerjilerini, erken çocukluk dönemindeki hayallerini gerçekçi birer başarıya dönüştürmeye ve yönlendirmeye hazır bir şekilde girerler. Erikson (1963) yetişkinlerin beklentileri ile çocukların dürtülerini engellemeye yönelik kapasitelerinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan birleşimin, orta çocukluk döneminin çatışması için zemin hazırladığını düşünmüştür. Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu çatışması, çocuklar yararlı beceriler ve görevlerde yetkinlik duygusunu geliştirmelerini sağlayan deneyimler yaşadıklarında olumlu bir şekilde çözümlenmektedir. Bu evrede çocuklar çalışıp başarılı olduklarında benlik saygıları ve kendilik değerleri gelişmektedir, bu süreç onların bir yetkinlik duygusu geliştirmelerine ve toplumda etkili üreticiler olmalarına yardımcı olmaktadır. Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu evresini olumlu bir şekilde geçiremeyen çocuklar aşağılık duygusu geliştirmekte, bu durum da çocuğun yeteneklerini ve toplumdaki değerini sorgulamasına neden olmaktadır (Issawi ve Dauphin, 2017).

Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası

Kimlik bireyin tek başına kazabileceği bir süreç değildir, tıpkı bebeklik ve çocukluk döneminde olduğu gibi ergenlik döneminde de kimliğin kazanımı bireylerin birbirlerini karşılıklı tanıma ve mutlak güvenilirlik üzerinden ele alınır, dolayısıyla kimliğin ilk oluşan biçimleri daha sonraki dönemlerdeki kimlik gelişimini etkilemektedir (Miller, 2002/2008; Chavez, 2016). Erikson'a (1963) göre ergenlik döneminde kimlik başkaları tarafından kabul edilerek ve takdir edilerek gelişmektedir. Bununla birlikte başkaları tarafından takdir edilme ile karşılıklı güvenin işaret ettiği *psikososyal karşılıklılık* kavramı kimliğin gelişiminde sosyal ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Hem diğer insanlarla yüksek kaliteli ve tatmin edici ilişkilerin oluşması (Walsh vd., 2010) hem de oluşan kimlik duygusu (Dumas vd., 2009) ergenlik dönemindeki psikolojik refah ve mutluluk için önemlidir. Ergenlerin temel görevi çocukluktan itibaren getirmiş oldukları çeşitli özdeşimleri daha bütüncül bir kimlikte bir araya getirmektir. Bu süreçte "ben kimim?" sorusuna cevap bulmakta güçlük çeken ergenler rollerini ve özdeşimlerini bütünleştiremedikleri takdirde kişilik parçalanarak kimlik dağınıklığı ortaya çıkmaktadır (Erikson, 1959; Schwartz, 2001) Olumlu çözülmüş bir kimlik-rol karmaşası krizi ergenlerin kendilik algısını ve kendilik imajını istikrarlı bir kişisel kimliğe entegre etmesine, farklı rollerin üstlenilmesine ve bu rollerin gerçekleştirilmesindeki performansın güçlenmesini sağlar (Erikson, 1968).

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve/veya elektronik materyaller gibi belgeleri incelemek ve değerlendirmek amacıyla kullanılan sistematik bir yöntemdir (Rapley, 2007). Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemlerde olduğu gibi doküman analizi de incelenen dokümandan anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış, kavrayış oluşturmak ve görgül (amprik) bir bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve aynı zamanda yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008; Rapley, 2007). Geray (2006) dokümanları (bilgi ve belgeleri); niteliklerine ve buldukları ortama göre sınıflamıştır. Bu çalışmada Geray'ın tanımlamasında geçen niteliklerine göre dokümanlar başlığı altında yer alan görsel işitsel temelli olanlardan sinema filmleri kullanılacaktır. Doküman analizi üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla şu şekilde belirtilmektedir; analiz edilecek uygun doküman(ların) seçilmesi, kategorilerin belirlenmesi ve kullanılacak analiz biriminin belirlenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu kapsamda analiz edilecek dokümanlar yukarıda da belirtildiği üzere sinema filmleridir.

2.1.1. İşlem Yolu

Araştırmaya Erikson'un Psikososyal Kuramına uygun nitelikte olan filmlerin seçimi ile başlanmıştır. Bu kuramın temel kavramlarını içerebilecek 2 film belirlenmiştir. Filmlerin belirlenmesinde 2000 yılından sonra vizyona girmesi, özellikle uluslararası alanda nitelikli yapımlar arasında gösterilen filmler arasında olması ve IMDB (İnternet movie database) puanlarının yüksek olması kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışmada ele alınan filmler; 2017 yılında 90. Akademi Ödülleri'nde En İyi Yabancı Dilde Film kategorisinde Moğolistanı temsilen seçilen Cengiz'in çocukları ve 2018 yılında Cannes Film Festivalinde Jüri Özel Ödülü alan Kefernahum filmidir. Bu filmler için Erik Erikson'un psikososyal kuramı kapsamında çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu ve kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası evreleri doküman analizi çalışmasının kategorileri olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu kategorilerde yer alan temel kavramlar ve bu kavramlarla ilgili sahnelerin dakikaları da belirlenmiştir. Çalışmanın analiz birimleri de filmlerdeki ana çocuk karakterler ve yaşamları olarak ele alınmıştır. Daha sonra çocuk gelişimi ve psikolojisi alanlarında uzmanlıkları olan iki ayrı uzman da belirtilen kategoriler ve bu kategoriler de yer alan temel kavramlara göre filmleri incelemiştir. Uzmanlara aynı zamanda filmler hakkındaki yorumlar ve değerlendirmeler de iletilmiştir. Gerekli görülen bazı sahnelerdeki yorumlar ve değerlendirmeler uzmanların görüşleri kapsamında tekrar incelenmiştir. Her iki filmin künyelerine ait bilgiler aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Filmlerin Künyeleri

Filmin adı	Cengiz'in Çocukları	Kefernahum
Filmin orijinal adı	Chingisiin Huuhtuud	Caphernaüm
Filmin Yönetmeni	Zolbayar Dorj	Nadine Labaki
Filmin Senarist (leri)	Zolbayar Dorj	Ladine Labaki
Yapım yılı ve ülke	2017 Moğolistan	2018 Lübnan
Oyuncular	Dorjsambuu Dambii (ana karakter Bymbaa Dambii), Dorj Dambii (Bymba'nın ağabeyi), Brittany Belt (Sarah), Ankhnyam Ragchaa (Bymba'nın annesi), Batmend Baast (Bymba'nın babası) ve Batnairamdal Tsewegjav (Bold)	Zain Al Rafeaa (ana karakter Zain), Yordanos Shiferaw (Rahil -aynı zamanda Tigest), Kawthar Al Haddad (Souad, Zain'in annesi), Fadi Kamel Youssef (Selim, Zain'in babası), Cedra Izam (Sahar, Zain'in kız kardeşi), Nour el Husseini (Assad, Sahar'ın kocası), Farah Hasno (Maysoun, Suriyeli genç bir mülteci kız),Alaa Chouchnieh (Aspro, Rahil'e sahte belge düzenleyen kişi)
IMDB puanı	8.1	8.4

3. BULGULAR

Bu bölümde Cengiz'in çocukları ve Kefernahum filmlerinin Erikson'un psikososyal kuramı kapsamında ve çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu ve kimlik kazanıma karşı rol karmaşası psikososyal evreleri kapsamında analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur.

Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu

Erickson'a (1959) göre çocuk bilginin ve çalışmanın geniş dünyasına girmek yeni temalar öğrenme isteği ve hevesi içindedir. Çocuğun öğrenme süreci ve öğrenme ortamı sadece okul ile sınırlı değil aynı zamanda kendi ev ortamı ve yakın çevresi ve de arkadaşlarının yanındır. Bununla birlikte bu dönemde aile dışındaki sosyal ortamlarda kazanılabilecek ödüller ve elde edilecek başarılar çocuğun yetkinlik duygusuna katkı sağlamakta ve de kimlik duygusuna güçlendirmektedir (Erikson, 1968). Filmdeki ana karakter Byambaa anne babası ve kardeşleri ile birlikte Moğolistan'da kendilerine ait otlakta ve Moğol çadırında yaşamaktadır ve okul sonrası ailesine ait sürüyü atlarla güderek yardım etmektedir. Byambaa'nın en büyük hayali Erikson'un da belirttiği üzere aile dışında sosyal bir ortamda bir ödül, bir başarı elde etmektir. Baymbaa Moğolistan'ın en önemli festivali olan Nadaam'da jokey olarak yarışmak ve birinci gelme hayalini filmin açılış sahnesinde çocuklar için gönüllü olarak bir kuruluşta çalışan ve daha sonra Moğolistan'a gelecek olan Sarah'a yazdığı mektubunda belirtmektedir. Yaşadıkları bölgenin en önemli at yetiştiricilerinden biri olan Bold'un yarışlarda kendi atlarına jokeylik yapması için Byambaa'nın ağabeyini babasından isteyerek alması Byamba'yı hem sevindirmiştir hem de çok üzümüştür. Ağabeyi için çok sevinen Byambaa en büyük hayalini gerçekleştirme için kendisinin de Bold ile birlikte gitmesi için babasına ve Bold'a yaptığı teklif sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Byambaa 9 yaşındadır ve de yarışlara katılmak için yaş sınırı 10'dur. Byambaa çok iyi ata bindiği halde yarışlara katılmasına izin verilmediği için kendini çok yetersiz ve çaresiz hissetmiştir.

Byambaa'nın hayvanları otlattığı bir gün Nadaam festivalindeki at yarışlarına hazırlanan jokeylerin arasına karışarak onlarla yarışması sonucu atı Kestane ile birlikte birinci gelmesi ile Vali'nin de dikkatini çekmiştir. Byambaa bu olayı planlamadığını, hayvanları otlatırken jokeylerin yarıştığını görmesiyle birlikte bir anda yarışma hevesi geldi şeklinde aktarmaktadır. Bu sahnede Byamba yarışmacı bir hevesle hareket etmiştir. Erikson'a (1963, 1964) göre çocuğun en iyiyi yapmaya yönelik güdülenmesi düşünüldüğünde aşağılık duygusu bir dereceye kadar istendik olabilir, ancak çocuğun kendisini, bir şey yapamayacak kadar yetersiz hissetmesine neden olduğunda çocuk yaptığı ya da ilgilendiği konuda/durumda geriler ya da aşırı derecede yarışmacı bir tutum içine girebilir.

Byambaa'nın babasının yarışlar için neden at eğitmediğini halen sorgulayan Byambaa bu işi kendisinin yapabileceğini düşünmüş ve bu düşünceyi "hiç kimsenin bir diğerinin çok istediği bir şeyi yapmayı engellemeye hakkı yoktur" şeklinde belirtmiştir. Bu düşünce ile bir gece atı Kestaneyi, babasının kaşağısını ve Kestane'nin üstüne sermek için de annesinin yatak örtülerinden birini de gizlice almıştır. Kestaneyi yarışlara hazırlamaya karar vererek evden ayrılmıştır. Annesinin en değerli örtülerinden birini almasının nedeni ise Kestane'nin koşarken ne kadar terleyip terlemediğini kontrol etmesidir, çünkü Byambanın yaşadığı topraklarda yetkin bir jokey sadece atı sürmez, atını ve özelliklerini de çok iyi bilip yarışa hazırlamalıdır. Ertesi sabah annesi ve babası Byambaa'nın gizlice evden kaçtığını anlamıştır. Ertesi sabah Baymbaa'nın peşine düşen babası Byamba'ya çok kızmıştır. Baymbaa babasına yakalandığı an otlaklarda hızlıca koşup uzaklaşmıştır. Babası Byambaa'nın yarışlara katılma azmini ve hevesini annesinin iknası ile geç de olsa iyice kavrayabilmiş ve Kestaneyi birlikte yarışlara hazırlamaya başlamışlardır. Ancak Byambaa'nın

babası tıpkı Baymbaa gibi dedesinin atlarından birini gizlice kaçırmış atı yarışlar için hazırlık süresinde çok zorlamış ve at ölmüştür. Hazırlıklara başlasalar bile Bymbaa'nın babası Kestaneyi çok fazla zorlamak istemediği için Kestaneyi serbest bırakmıştır. Bu olaydan sonra Baymbaa kendisinin at binme konusundaki becerisinin iyi olmadığı için babasının bu kararı aldığını düşünmüş ve nu konunun nasıl çözüleceği konusunda endişe yaşamaya başlamıştır. Erikson (1959), çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu evresini çocuğun gerçek yaşama bir giriş ve başlangıç evresi olarak gördüğünden çocuk bu evrede yaptıkları ve/veya olaylarla ve diğer insanlarla nasıl başa çıkacağı konularında endişelenmeye, düşünmeye başlar. Byambaa bir sabah uyandığında sevinç içinde dışarıya bakmıştır çünkü babası Kestaneyi bulup getirmiştir ve Byambaa, Nadaam festivalindeki ana yarışa olmasa da hazırlık yarışlarından birine katılabilecektir. Hazırlık sürecinde Byambaa ve babası Suvarga Khairkan Dağında atalarının ritüellerini yerine getirirler ve babası Byambaa'ya neden at yetiştirmeyi bıraktığının da hikayesini anlatır. Bu hazırlık süreci aynı zamanda Byambaa'nın babası ile olan iletişiminin güçlenmesine, “babanın yanında ne kadar çok durursan o kadar çok insan tanırırsın” Moğol atasözü ile de toplumun aktif bir üyesi haline gelmeye yönelik attığı adımlara da işaret etmektedir. Ayrıca Erikson'un (1968) belirttiği üzere Byamba babası ile geçirdiği bu süre onun için değerli bir sosyal öğrenme ortamı ve çevresi oluşturmuştur. Hazırlık yarışlarında Byambaa yarışın ortasında bir aksilik yaşayıp Kestane'nin üstünden düşmüştür, Kestane yarışı birinci olarak tamamlamış ama kurallar gereği üstünde Byambaa olmadığı için diskalifiye olmuşlardır. Bold, Kestane diskalifiye olunca birinci gelen atını Byambaa'ya hediye etmiştir. Bu durum bile Byambaa'nın jokey olarak at sürmede ne kadar yetkin olduğunun bir kanıtı olmuştur. Cengiz'in Çocukları filmine ait bulgularda ele alınan temel kavramlar ve sahnelerdeki gösterim yerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Erikson'un Psikososyal Kuramının Çalışkanlığa Karşı Aşağılık Duygusu Evresi İle İlişkili Temel Kavramların Cengiz'in Çocukları Filmindeki Gösterim Yerleri

Temel Kavramlar	Filmdeki Gösterim Yerleri
Yetkinlik duygusu	01.'53 '' - 02.'23 '' , 06.'53 '' - 07.'01'' , 17.'16 '' - 17.'27 '' , 60'10'' - 61.'32''
Aşağılık duygusu/Yetersizlik duygusu	07.'13 '' - 07.'51 '' , 58.'34 '' - 59.'27 '' , 32.'46 '' - 33.'11 ''
Yarışmacı tutum	19.'31 '' - 20.'41 '' , 27.'18 '' - 27.'40 ''
Psikososyal çevre	01.'52 '' - 02.'00 '' , 59.'27 '' - 63.'27 ''

Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası

Erikson'a göre (1997/2014) umut, daha iyiye doğru bir gelişme arzusu içermektedir. İnsan umudunu bazen hayaller kurarak, bazen de istediği arzu ettiği hedefe yönelik hayaller kurarak ve bir takım eylemler de yaparak gerçekleştirir. Bunun için de temel bir güven hissine sahip olmak gerekmektedir ve bu güven annenin sunacağı içtenlikli ilgisile beslenmektedir. Çaresizliğin ortaya koyduğu sıkıntı anında temel güven yeniden inşa edilmelidir. Bu süreçte de içtenlikli ilgi, çaresizlik ve acizlik hissedenin üzerine titreme ile kendini göstermektedir. Erikson'un bağıllık ve sadakat olarak isimlendirdiği bu güçlü yönler çocukluk ve yetişkinlik arasındaki ergenlik döneminin ortasında çıkmaktadır. Bu sadece güvenme ve kendine güvenme kapasitesinin yüksek düzeyde güncellenmesi değil, bireyin bir amaca ve sadakata da bağlanmasıdır. Filmdeki ana karakter Zain El Hajj adam yaralama suçundan dolayı ıslahevindedir ve buradaki sağlık muayenesinde 12 yaşında

olduğu anlaşılmıştır. Zain'in ailesi ve kendisi arasındaki sadakat ve bağlılığı kendisini dünyaya getirdikleri için ailesine dava açması ile sorgulamıştır. Bu sorgulamayı temsilen mahkeme sahnesi olan filmin ilk sahnesinden itibaren Zain'in temel güveni sarsılmış, ailesinden içtenlikli bir ilgiliyi görememiş, Beyrut'un gece kondu mahallelerinde yoksulluk, çaresizlik ve şiddet içinde yaşamını sürdürmekte olduğu anlaşılmaktadır. Zain'in artık yaşadıklarından dolayı kendisi için bir şey istemekle ilgili umudu da kalmamıştır, ıslahevine geldiğinde buradaki çocuk ve ergenlerin dışarıya iyi insanlar olarak dışarıya çıkacağına yönelik umudu da tükenmiştir. Film boyunca kaç çocuğa sahip olduğu anlaşılamayan ailenin nüfusuna, şiddet ve yoksulluk dolu bir dünyaya tekrar bir çocuğun daha katılacağı haberini annesi Zain'e ıslahevinde haber vermiştir. Bu haberle Zain anne ve babasına duyduğu öfke artmıştır ve artık çocuk yapmalarını istememektedir. Zain bu düşüncesini cezaevinden toplumsal olaylara değinen bir TV programına gizlice telefon açtığı sahnede "Yetişkinlerden beni dinlemelerini istiyorum, çocuk yetiştiremeyen yetişkinlerin, çocuk sahibi olmalarını istemiyorum" şeklinde dile getirmiştir.

Her bebek dünyaya geldiği andan itibaren bir kimlik ile adeta işaretlenir ve bu kimlik çocuğun varlığını onaylar ve onu diğer bireyler ayırmaktadır (Erikson, 1997/2014). Ergenlik döneminin temel görevlerinden biri bireyim kim olduğuna, daha geniş bir düzlemde ise toplum içinde yerinin ne olduğuna ilişkin bir kimlik duygusunu geliştirmektir (Erikson, 1968). Bununla birlikte ergenler kim olduklarına, nasıl biri olduklarına ve yaşamda neler yapacaklarına karar verme ile karşı karşıya kalmaktadır (Santrock, 2011/2014). Zain ve de kardeşlerinin varlıklarının onaylanması için önce gerçekten bir kimlik belgelerinin olması gerekmektedir, ancak ne Zain'in ne de kardeşlerinin doğdukları andan itibaren kimlik belgeleri yoktur, okula gidememektedirler. Zain'in toplumdaki yerini sorgulaması yaşamlarındaki suç, açlık, sefalet ve şiddet dolu Beyrut'un ara sokaklarında hayatta kalmaya çalışma ile yoğun bir şekilde ilişkilidir. Ergenlik dönemindeki kimlik gelişimini harekete geçirmede ve oluşturmada ergenlik döneminin ilk yılları önemli bir rol oynamaktadır. 12 yaşında olan Zain için kimliği ve yaşadığı dünya ile ilgili sorgulamalar çoktan başlamıştır. Bu sorgulamalar 11 yaşındaki kızkardeşi Sahar'ın mahalledeki 30 yaşındaki market sahibi ve aynı zamanda ev sahipleri olan Assad ile resmi bir nikâh olmadan evlendirilmesi ile de zirveye ulaşmıştır. Zain bu evliliğe yetişkin bir birey olmamasına rağmen anne babasının rıza göstermesinden farklı olarak karşı çıkar ve evde yaşanan arbede sonucunda anne ve babasına mani olamamıştır. Zain aslında daha önce kız kardeşi Sahar'ı da alıp zaten evden ayrılma planı yapmıştır. Ama bu olayla birlikte Zain kendisi için bir "yuva", "ev" veya "aile" olmayan bu yerden uzaklaşmıştır.

Erikson'un kimlik gelişiminde kullandığı önemli kavramlardan biri de psikososyal moratoryumdur. Bir başka ifade ile çocukluk dönemi güvenliği ile yetişkinlik özerkliği arasında yer alan bir dönemdir. Ergenin kendini keşfetme ihtiyacını ve uğraşısını sınırlandırabilen, zorlamalara ve aşırı sorumluluklara karşı verilen kısa bir ara olarak tanımlanan psikososyal moratoryumda ergenler farklı kimlikler ve roller deneme yakalama şansına sahip olabilir. Farklı roller ve kimlikler için deneyimleri yakalayabilmek tutarlı bir kimlik duygusunun gelişimi için önemli bir başlangıçtır. Fakat rol deneyimlerini sadece buna izin veren ve destekleyen bir çevrede gerçekleştirmek mümkündür (Santrock, 2011/2014; Steinberg, 2005/2007). Zain markette çalışmak istememiş ve okula gitmek istemiştir. Ancak babası buna karşı çıkmış ve okula gitmesine izin vermemiştir. Çünkü market sahibi ev sahipleridir ve Zain okula giderse ve markette çalışmayı bırakırsa evden atılacaklarını düşünmüştür. Zain okul sonrası yine de çalışmaya devam edeceğini söylemiş olsa da babası kararından dönmemiştir. Zain gündüz markette çalışıp gecede sokakta satıcılık yapmakta ve yaşamda kalabilmek için bir yetişkin gibi çok fazla sorumluluk yüklenmiştir. Erikson'a göre psikososyal moratoryumun eksikliği ya ergenin kendisine koyduğu sınırlamalar ya da başkaları ve aileleri tarafından onlara getirilen sınırlamalar veya yaşam koşulları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu sınırlamalar üzücü olaylardır ve bu durum kimlik duygusunu geliştirmedeki başarısızlık olarak değil potansiyeldeki kayıp olarak ele alınmalıdır (Steinberg, 2005/2007). Zain yaşadığı fiziksel ve sosyal çevrenin getirmiş olduğu güçlüklerle ve ailesinin içinde bulunduğu zorluğu kabul etmesi ve bu zorluktan çıkmak için çaba göstermemesi ile baş etmeye çalışmıştır. Ancak Sahar'ın market sahibi ile evlendirilmesinin ardından evden ayrılması sonucu tanıştığı Etyopyalı sığınmacı Rahil'in (Tigest) oturma izni bitmesi ile birlikte polis tarafından yakalanması ve Zain'in Rahil'in bebeğine bakma süreci de çok zorlu olmuştur. Kız kardeşi Sahar'ın kocasını yaralaması (Sahar evlendikten kısa bir

süre sonra hamileliği sorunlu geçmiştir ve müdahale yapılamadığı için ölmüştür) ve hapisaneyeye düşmesi Zain'in kimlik duygusunu geliştirme ve kimlik kazanma yolundaki en önemli potansiyel kayıptır.

Ayrıca psikososyal moratoryum sürecinde ergen olumlu bir kimlik oluşturabilmesi için karşı karşıya kaldığı ya da kendisine sunulan bazı rollerden kaçınması gerekebilir, toplum tarafından kabul edilebilir olmayan kimlik rollerine yönelme veya bu konuda ısrarcı davranma olumsuz kimlik gelişimine yol açmaktadır (Erikson ve Erikson, 1997). Bu bağlamda Zain'in etrafında toplumsal açıdan kabul edilebilir olumlu bir kimlik bulmak oldukça güçtür. Bununla birlikte Zain'in çevresinde yaşamında zorlu koşullara direnen ve baş etmeye çalışan tek kişi Etyopyalı Rahildir. Ancak yasal olmayan yollarla da olsa oturma iznini yineleyemeyen Rahil yakalanarak hapisaneyeye girmiş ve yaşadığı barakaya günlerce gelememiştir. Erikson 'un (1968) bir önceki evredeki krizlerin telafisi mümkündür görüşünden yola çıkarak Zain'e ailesinden bile iyi davranan ve onun bakımı ile de ilgilenen Rahil'i, Zain'in yaşadığı temel güvene karşı güvensizlik krizinin çözümü ve telafisi için uzanan bir el olarak görmek mümkündür. Rahil'in barakaya gelmeyişi ile Zain Rahil'in kendi annesinden bile daha kötü olduğunu ve oğlu Yonas'ı terk ettiği düşünmüştür. Bu düşünce Zain'in yaşamında daha iyiye doğru bir gelişme veya umudunun artık kalmadığının tekrar bir göstergesidir.

Erikson'a (1963) göre dış dünya bireyin içinde yaşadığı toplumsal çevreden oluşmaktadır. Bu toplumsal çevre de bireyin gelişimi ve bakımını sağlayan, üstelenen diğer bireyler ya da bireyin kendisi için önem arz eden diğer insanlardan oluşmaktadır. Egonun işlev göstermesinde ve gelişmesinde toplumdaki temel kültürel ve sosyal yapılar ve birey için önemli diğer insanlar katkıda bulunmaktadır. Egonun işlevinde birey ve toplum arasındaki karşılıklı organizasyonun oluşabilmesi için çatışmalardan ve krizlerden bağımsız destekleyici bir psikososyal ortam gerekmektedir. Zain de Tigest'in yakalanmasından itibaren sokaklarda tanıştığı Suriyeli mülteci kız Maysoun sayesinde yardım kuruluşlarının yerini öğrenmiş, nasıl gıda ve diğer yardımları isteyeceğinin rolünü ayna karşısında pek çok kez denemiştir. Kendisinin ve Tigest'in oğlu Yonas için yaşamsal ihtiyaçları kısa ve zorlu bir şekilde karşılamıştır. Ancak Zain'in hayali kendisi için yaşamsal ihtiyaçların da ötesinde olumlu bir psikososyal çevredir. Zain ve Maysoun'un Lübnan dışında gitmek istedikleri ülkeler hakkında konuşurken nasıl bir psikososyal çevre istedikleri de ortaya çıkmıştır. İkilinin aralarında gitmek istedikleri ülke olan İsviçre ile ilgili geçen konuşmada "orada çocuklar doğal yollardan ölüyor" şeklinde geçen ifade ile Zain kendisi için yeni bir hedef ve yeni bir psikososyal çevrenin ismini de böylece koymuştur. Zain bu yeni umuda doğru gidebilmek için eyleme geçmiş ve Rahil'e para karşılığında sahte oturma izin belgelerini ayarlayan kişi olan Aspro ile iletişime geçmiştir.

Kefernahum'un son kareleri Zain'in ıslahevinde pasaport için fotoğraf çekirtmesi ve kendisinden gülümsemesinin istenmesi ile son bulmuştur. Film boyunca yüzü hiç gülmeyen Zain'in bu gülümsemesi artık bir umudu olduğuna yönelik olarak yorumlanabilir. Bulgulardaki değerlendirmede ele alınan temel kavramlar ve sahnelerdeki gösterim yerleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Erikson'un Psikososyal Kuramının Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası Evresi İle İlişkili Temel Kavramların Kefernahum Filmindeki Gösterim Yerleri

Temel Kavramlar	Filmdeki Gösterim Yerleri
Bağlılık/Sadakət	05.'24 ''- 07.'57 '' , 23 '31 ''- 31.'44 '' , 60.'23 ''- 61.'27 ''
Umut	23.'31 ''- 31.'44 '' , 60.'10 ''- 60.'23 '' , 60.'56 ''- 120.'23 ''
Kimlik arayışı Psikososyal Moratoryum	11.'33 ''- 12.'08 '' , 39.'35 ''- 43.'44 '' , 43.'46 ''- 51.'27 '' , 60.'36 ''- 60.'41 '' , 60.'50 ''- 60.'54 ''

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Cengiz'in Çocukları ve Kefernahum filmleri Erikson'un psikososyal kuramındaki çalışmaya karşı aşağılık duygusu ve kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası evreleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Çocuğun içinde yaşadığı kültürün, çocuğun gelişen fiziksel ve bilişsel kapasitelerine, yeni beklentiler oluşturarak çocuğa tepki vermeleri önemlidir çünkü çocuklar bu güçlüklerden yararlanmaya hazırdırlar (Avis ve Harris, 1991). Orta çocukluk döneminde çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu evresinde çalışkanlık çocuğun yararlı birçok beceride ve görevde ustalasmaını içermektedir. Byambaa da Moğol kültürünün en önemli becerilerinden ve görevlerinden biri olan at binme becerisini sosyal bir ortam olan Nadaam festivalinde ön yarışlarda bile olsa gerçekleştirince, kendine olan güven duygusu da tazelenmiştir. Erikson (1997/2014) günlük yaşamda ve/veya uygulamaya yönelik her alanda özgün ve yaratıcı olmanın gerekmediğini ancak yetkin olmanın bir zorunluluk olduğu ve bu nedenle de gerçekte bireyin yaptığı her şeyde veya yapmak için girişimde bulduklarında bireyin kabul edilebilmesi ve anlaşılabilmesi için bir yetkinlik ve standart talep edildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede Byambaa'nın yaşadığı Moğol kültüründe yetkinliğinin kanıtlandığı ve sağlıklı bir kimlik duygusu için bir sonraki psikososyal evreye artık hazır olduğu söylenebilir.

Kefernahum filminde ise Zain'in yaşamı önceki evrelere ait çözölememiş krizlerle birlikte kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası evresi kapsamında incelenmiştir. Bebeklik döneminden itibaren çocuğun büyüme sürecinde çocuk ve çocuğun bakımını sağlayan yetişkin arasında dialog veya etkileşim olarak isimlendirilen kavramlar psikososyal bağlamda ritüelleşme boyutu olarak ele alınmaktadır. Bu boyut eğlencelidir ve eğlenceli olduğu kadar yapılandırılmıştır ve tekrarlandıkça alışıldık bir hale gelmektedir (Erikson ve Erikson, 1997/2014). Zain bebeklik döneminden itibaren ritüelleşme boyutunda çatışmalar ve sorunlar yaşamıştır. Kimlik kazanma sürecinde ergenlik döneminde bireyin kendisine sunulan veya kendisinden beklenen her rolü kabul etmemesi gerekmektedir. Rol reddi ergenin kimliğinin sınırlarının oluşması için önemlidir. Değişmekte olan koşullara uyum sağlamak mevcut koşullara uyum sağlamayı kabul etmeyen asillerle gerçekleşmektedir. Bu başkaldırı ile ritüelleşmelerin bütün olarak güncellenmesi gerçekleşmektedir (Erikson ve Erikson, 1997/2017). Kefernahum filminin Erikson'un da belirttiği üzere yaşadığı olumsuz psikososyal çevreye haklı bir şekilde itiraz eden ve ritüelleşmelerini güncellemek isteyen, kimlik kazanma çabasında olan 12 yaşında bir asiye Zain karakterini ele aldığı belirtilebilir.

Sonuç olarak, Cengiz'in çocukları ve Kefernahum isimli filmlerin Erikson'un psikososyal kuramı ile ilgili kuramsal çerçevenin yaşantıya nasıl yansıdığı ortaya konulmuştur. Bu çerçevede bir sanat eseri olarak ortaya çıkan sinema filmlerinin gelişim kuramları açısından incelenmesi bireyin dünyayı anlama çabasına yardım etmesi, bireyin büyüme ve gelişme hikayesi ile ilgili olarak ortaya çıkan kavramları anlamasına yardım etmesi çerçevesinde işlevsel olabileceği söylenebilir. Bu değerlendirme kapsamında düşünüldüğünde bu çalışmanın Erikson'un psikososyal kuramının ve ilgili evreleri temsil eden kavramların sinema filmlerindeki çocuk ve ergen karakterler ve yaşamları üzerinden ele alınarak incelenmesinin alan yazınına önemli bir katkı sunduğu düşünülmektedir. Ayrıca sinema filmlerinin eğitim-öğretim süreçlerinde gelişim kuramları ve gelişim bilimi perspektifinden ilgili derslerde (örn. gelişim psikolojisi, erken çocukluk döneminde gelişim vb.) öğrenim materyali olarak kullanılması önerilmektedir. Böylece mesleğe atılmadan önce gerçek yaşamın adeta bir simülasyonu olan üniversite yaşamındaki genç yetişkin bireylerin akademik, sosyal, duygusal ve bilişsel repertuarlarının zenginleşmesine katkı sağlanmış olacaktır. Bu çalışma ilgili filmleri psikososyal bir perspektiften ele almıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için sinema filmlerinin gelişim kuramları açısından karşılaştırmalı bir şekilde ele alınıp tartışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arnett, J. J. (1995). Broad and narrow socialization: The family in the context of a cultural theory. *Journal of Marriage & Family*, 57(3), 617–628. <https://doi.org/10.2307/353917>.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Avis, J., & Harris, P. L. (1991). Belief-desire reasoning among Baka children: Evidence for a universal conception of mind. *Child Development*, 62(3), 460-467.
- Blatt, S. J. (2006). A fundamental polarity in psychoanalysis: Implications for personality development, psychopathology, and the therapeutic process. *Psychoanalytic Inquiry*, 26(4), 494-520. <https://doi.org/10.1080/07351690701310581>.
- Chavez, R. (2016). Psychosocial developmental factors associated with occupational and vocational identity between infancy and adolescence. *Adolescent Research Review*, 1-307-327.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousands Oaks: Sage.
- Dumas, T. M., Lawford, H., Tieu, T., & Pratt, M. W. (2009). Positive parenting and its relation to identity status in young adulthood: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 45, 1531-1544.
- Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle*. *Psychological issues* (Monograph No.1). International University Press.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society* (2nd ed.). W.W. Norton & Company.
- Erikson, E.H. (1964) *Insight and Responsibility: Lectures on the Ethical Implications of Psychoanalytic Insight*. W.W. Norton & Company.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W.W. Norton & Company.
- Erikson, E. (1976). Reflections on Dr. Borg's Life Cycle. *Daedalus*, 105(2), 1-28.
- Erikson, E. H., & Erikson, J. M. (1997). *The life cycle completed: Extended version*. W.W. Norton & Company.
- Erikson, E. H., ve Erikson, J. M. (2014). İnsanın sekiz evresi: Genişletilmiş baskı (G. Akkkaya, Çev., 1. Baskı). Okuyanus Yayınevi. (Orijinal Çalışma basım tarihi 1997)
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş iletişim alanından örneklerle*. Siyasal Yayınevi.
- Issawi, S., & Dauphin, B. (2017). Industry versus inferiority. In Zeigler-Hill V., Shackelford T (Eds.), *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer International Publishing.
- Rapley, T. (2007). *Doing conversation, discourse, and document analysis*. Sage Publication.
- Santrock, J. W. (2014). *Ergenlik*. (D.M., Siyez, Çev. Ed., 14. Baskı). Nobel Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (F. Çok, Çev. Ed., 1. Baskı). İmge Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2005).
- Schneider, I. (1987). The theory and practice of movie psychiatry. *The American Journal of Psychiatry*, 144(8), 996-1002.
- Schwartz, S. J. (2001). The evolution of Eriksonian and neo-Eriksonian identity theory and research: A review and integration. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1, 7–58.

Sinnerbrink, R. (2009). Hugo Münsterberg. In Colman F. (Ed.), *Film, Theory, and Philosophy: The Key Thinkers* (pp. 20-30). McGill-Queen's University Press. Retrieved April 30, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt130hd7j.7>

Özdoyran, G. (2020). Medya çalışmalarında geriye dönük yeniden okumalar: (Deleuze Sonrası) Kant ve Film. *Kültür ve İletişim*, 23(45), 241-272.

Pradipta, M. A. (2019). The analysis of id, ego, superego of Yuri Orlov In Lord of War movie by Andrew Niccol. [Unpublished Undergraduate thesis]. Diponegoro University.

Walsh, S. D., Harel-Fisch, Y., & Fogel-Grinvald, H. (2010). Parents, teachers and peer relations as predictors of risk behaviors and mental well-being among immigrant and Israeli born adolescents. *Social Science & Medicine*, 70, 976-984.

Wedding, D., & Niemiec, R. M. (2003). The clinical use of films in psychotherapy. *Psychotherapy in Practice*, 59, 207-215.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, based on the psychosocial development theory in line with Erikson's view that cinema is a functional tool in examining, evaluating, and explaining the psychological elements, two films belonging to Central Asia and the Middle East lands will be analyzed. In this context, the analysis of the children of Cenghis and Cefernahüm movies are discussed within the scope of the inferiority feeling against industry and the role confusion against gaining identity.

Methodology

Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in this study. Document analysis is a systematic method used to examine and evaluate documents such as printed and/or electronic materials (Rapley, 2007). Geray (2006) classified documents according to their qualities and their environment. In this study, movies based on audio-visual, which are under the title of documents, will be used according to the qualifications of Geray's definition.

Findings

According to Erikson (1959), the child is eager and eager to learn new themes to enter the wide world of knowledge and work. The learning process and learning environment of the child are not limited to the school, but also to his / her home environment and close environment, and friends. However, in the industry versus inferiority period, the awards and successes that can be obtained in social environments outside the family contribute to the child's sense of competence (Erikson, 1968). The main character in the film, Byambaa, lives with her parents and siblings in their own pasture and Mongolian tent in Mongolia and helps her after-school by herding her family with horses. Byambaa's biggest dream, as Erikson puts it, is to achieve an award, success in a social environment outside of the family. However, when he is not allowed to participate in races, Byambaa constantly strives to demonstrate his competence in horse riding, and at the end of the film, he reveals this competence in the Mongolian culture he lives in, and thus comes out with a strong sense of self from the conflict of the psychosocial phase he is in.

Hope includes a desire to develop for the better and individuals realize their hope sometimes by dreaming, sometimes by dreaming towards the desired goal and by doing some actions (Erikson, 1997/2014). For this, it is necessary to have a basic sense of trust and this trust is nourished by the sincere concern that the mother will offer. Zain El Hajj, the main child character in the film, is in detention facility for injuring a man, and his medical examination revealed that he is 12 years old. Zain's loyalty and devotion between him and his family was questioned by suing his family for giving birth to him. From the first scene of the film, which is the court scene representing this questioning, it is understood that Zain's basic trust was destroyed, he could not see a sincere care from his family, and he is a child who lives in poverty, despair and violence in the night-time neighborhoods of Beirut. One of the main tasks of the adolescence period is to develop a sense of identity and to query and what their place is in the society (Erikson, 1968). In order for Zain and his siblings to be authenticated, they must first have an identity document, but neither Zain nor his siblings have identity documents from the moment they are born, and they cannot go to school. Zain's questioning of his place in society is intensely related to trying to survive in the back streets of Beirut, which is full of crime, hunger, misery, and violence in their life in most of the scenes of the movie.

Discussion and Conclusion

Erikson (1997/2014) stated that it is not necessary to be original and creative in every field of daily life and/or practice, but that being competent is an obligation. Therefore a standard of competence is demanded so that the individual can be accepted and understood in everything that

the individual actually does or when they attempt to do it. states. In this context, it can be said that Byambaan proved his competence in the Mongolian culture he lived in and is now ready for the next psychosocial stage for a healthy sense of identity. In Kefernahum movie, Zain has had conflicts and problems in the dimension of ritualization since infancy. In the process of creating identity, the young person should not accept every role offered or expected of him. Role rejection is important for the formation of the limits of the young person's identity. Adapting to changing conditions takes place with rebels who refuse to adapt to existing conditions. With this rebellion, the ritualizations are updated as a whole (Erikson and Erikson, 1997/2014). It can be stated that the film Capernaum deals with the character of Zain, a "rebel" at the age of 12, who rightly objected to the negative psychosocial environment he lived in, who wanted to update his ritualization, and who was trying to search for his identity in every sense.

As a result, the examination of movies that emerged as a work of art in terms of developmental theories can be evaluated within the framework of helping the individual to understand the world and helping the individual to understand the concepts emerging in relation to the growth and developmental pathway. In addition, it is recommended to use movies as learning materials in lessons from the perspective of developmental theories in education processes.

HİNDİSTAN OTOMOBİL ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİNDE DEVLETİN ROLÜ

Araştırma Makalesi / Research Article

Yavuz Tiftikçigil, B. & Öztürk, A. C., (2021).
Hindistan Otomobil Endüstrisinin Gelişiminde
Devletin Rolü. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*
SBE Dergisi, 11(2), 944-968.

Geliş Tarihi: 01.09.2020

Kabul Tarihi: 17.05.2021

E-ISSN: 2149-3871

Prof. Dr. Burcu YAVUZ TİFTİKÇİGİL
İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü
burcuyavuz79@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-7422-6086

Dr. Ali Cem ÖZTÜRK
Bağımsız Araştırmacı
alicemozturkk@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8326-4540

ÖZ

Küreselleşmeyle birlikte üretim faaliyetleri kaynak ve karlılık açısından dünya genelinde yeniden dağılım göstermiş ve bazı bölgeler çeşitli endüstriler açısından cazibe merkezi haline gelmiştir. Hindistan'ın bu yeni düzende payına düşen sektörlerden biri de otomobil sektörü olmuştur. Nitekim Hindistan otomobil endüstrisi son on beş yılda büyük bir büyüme göstermiştir. Halihazırda ülke, otomobil üretiminde dünya dördüncüsü, ticari araç üretiminde ise dünya yedincisidir.

Otomotiv sektörü Hindistan'ın ekonomik büyümesinin önemli belirleyicilerinden biridir. Otomotiv endüstrisinin ekonomide geriye ve ileriye doğru ve imalat sanayi ile bağlantıları kuvvetlidir. Dolayısıyla bu sektör ekonomik büyüme açısından büyük bir çarpan etkisi yaratmaktadır. Hindistan, ülke dinamiklerini ve dünyadaki talep yapısını dikkate alarak küçük, yakıt tasarrufu sağlayan, düşük fiyatlı otomobiller üretmeyi planlamaktadır ve halihazırda küresel otomobil üretim ağında önemli bir kompakt otomobil üreticisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Hindistan'ın önemli bir otomotiv üretim merkezi olmasının temel sebepleri arasında devletin otomobil endüstrisine yönelik uyguladığı politikalar, emek başta olmak üzere ucuz üretim faktörlerinin olması, bazı tarihsel ve coğrafi nedenler, nüfus artışı ve ekonomik büyümeye bağlı olarak otomobile olan artan iç talep yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı Hindistan otomotiv sektörünü incelemek ve otomotiv endüstrisinde yaşanan gelişmelerde devlet politikalarının önemini ulusal belgeleri ve sektöre ilişkin resmi istatistikleri analiz ederek tespit etmektir. Çalışmada milli otomotiv endüstrisi içinde binek araçların konumu incelenecektir, ticari araçlar kapsam dışıdır.

Anahtar Kelimeler: Otomotiv Sektörü, Hindistan, Milli Otomobil Endüstrisi, Otomobil Misyon Planı, Make in India, Tata, Mahindra&Mahindra, Bajaj.

THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF THE INDIAN AUTOMOBILE INDUSTRY

ABSTRACT

Globalization has led production activities to be redistributed around the world in terms of resources and profitability, and some regions have become a center of attraction for various industries. In this new structuring, one of the sectors that falls to India's share is the automobile sector. In fact, the Indian automobile industry has grown tremendously over the past fifteen years. Currently, the country is the biggest in the world in automobile production and the seventh in commercial vehicle production.

The automotive industry is one of the key determinants of India's economic growth. The automotive industry has strong links in the economy with the backward and forward manufacturing industry. Therefore,

this sector creates a great multiplier effect in terms of economic growth. India plans to produce small, fuel-saving, low-priced cars, taking into account the dynamics of the country and the demand structure in the world, and is currently emerging as an important compact car manufacturer in the global car production network.

The government's policies towards the automobile industry, having cheap production factors - especially labor-some historical and geographical reasons, increased domestic demand for cars due to population growth and economic growth are important in turning India into an important automotive production center.

The aim of this study is to examine the Indian automotive sector and to determine the importance of state policies in the developments in the automotive industry by analyzing national documents and official statistics on the sector. In the study, the position of passenger cars in the national automotive industry will be examined, commercial vehicles are excluded.

Keywords:Automotive Industry, India,National Car Industry, Automotive Mission Plan, Make in India, Tata, Mahindra&Mahindra, Bajaj.

1.GİRİŞ

Hindistan'da 1980'li yıllarda ekonomik reformlar konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde kısmi olarak ekonomik serbestleşme sürecine başlayan Hindistan devleti tam olarak serbest piyasa sistemine geçiş açısından sistematik yapılanmasını 1991'de gerçekleştirmiştir. Merkezi hükümetin ekonomik liberalleşme sürecinin üç sac ayağı mevcuttur: Piyasa güçlerine daha fazla güven, yabancı yatırımcı da dahil olmak üzere özel sektöre daha fazla rol ve devletin ekonomideki yerinin yeniden yapılandırılması. Bu çerçevede 1991 yılında uygulamaya konan reform programı bütçe açığının azaltılması, sanayi ve ticaret politikası, tarım politikası, altyapının geliştirilmesi, finansal gelişme, özelleştirme ve sosyal sektörün gelişmesini kapsamaktadır. Uygulanan politikalar sonucu Hindistan 1990'larda en hızlı büyüyen ekonomi olmuştur (Ahluwalia, 2002:67-68). Hindistan otomotiv, demir ve yazılım (*software*) sektörlerinde dünyada önemli bir konuma sahiptir. Bu gelişmelerde başarılı merkezi hükümetin küreselmeye ters düşmeyen ulusal ekonomi politikaları kilit öneme sahiptir.

Hindistan otomobil endüstrisi 1940'larda kurulmaya başlamıştır. 1950'lere geldiğinde önde gelen girişimciler ve devlet tarafından imalat sanayinin oluşturulması ve geliştirilmesi için çabalar artmıştır. 1990'larda Washington Uzlaşısı kapsamında başlatılan yapısal reformlarla birlikte otomotiv piyasasında da liberalleşme eğilimleri hız kazanmıştır. 1990'da merkezi hükümet endüstriye yönelik müdahalelerini azaltmış ve ortak girişim (joint venture) şeklinde yabancı yatırımları desteklemiştir. Bu tarihten itibaren birçok yabancı otomotiv üreticisi Hindistan'da yatırım yapmaya başlamıştır. 2000'li yılların başında gerçekleşen politika değişikliği ile birlikte komple yerli imalatlar üzerindeki tüm niceliksel ithalat kısıtlamaları ve otomobil üretimi için yerli içerik gereksinimi ortadan kaldırılmıştır. Benzer şekilde %100 doğrudan yabancı yatırıma izin verilmesi ve de lisanslamaya son verilmesiyle de birlikte sektördeki pazar uyumlu politikalar, geçmişte uygulanan korumacı politikalar net bir şekilde ayrılmıştır. Bu değişiklikler Hindistan otomobil endüstrisinin, dünya otomobil endüstrisinde devam eden yapısal değişikliklere paralel olarak dönüştürülmesinde etkili olmuştur.

Hindistan'ın ucuz emek gücüne sahip olmasının yanı sıra ekonomik büyümesiyle birlikte özellikle orta gelirli sınıfın otomobil talebinin artması, yabancı firmaları Hindistan'da yatırım yapmaya iten ana unsurdur. Bu iki itici faktörün yanında merkezi devletin otomotiv piyasasına yönelik doğrudan ve dolaylı girişim politikaları ve uygulamaları otomotiv piyasasının gelişimini hızlandırmıştır. Bu politikalar en önemlileri 2006-2016 yıllarını kapsayan birinci Otomobil Misyona Planı (*Automotive Mission Plan-AMP*) ve 2016-2026 yıllarını kapsayan ikinci Otomobil Misyona Planı'dır (AMP 2). Bu iki plan dışında otomotiv piyasasını destekleyici merkezi ve bölgesel politika uygulamaları söz konusudur. Make in India, Skill India ve Ulusal Otomotiv Test ve Ar-Ge Altyapısı Projesi (*National Automotive Testing and R&D Infrastructure Project- NATRIP*) bu uygulamalara örnek olarak verilebilir. Ayrıca Ulusal Otomobil Kurulu (*National Automotive Board-NAB*) ve Hindistan Otomobil Üreticileri Birliği (*Society of Indian Automobile Manufacturers-SIAM*) gibi kuruluşların üstlendiği roller de otomotiv piyasanın gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çerçevede çalışmada Hindistan otomotiv sektörünün gelişiminde devlet politikalarının yeri ve öneminin tespiti amaçlanmaktadır. Hindistan'ın imalat sanayinin gelişmesi amacıyla başta Make in India olmak üzere birçok planı ve projesi bulunmaktadır. Bu plan ve projeler yirmi beş sektörü ele almakta ve bu sektörlerle yönelik çeşitli devlet politikaları hayata geçirilmektedir. Bu sektörlerin en önemlileri yarattıkları katma değer ve istihdam açısından bilişim ve otomotiv sektörleridir. Çalışmada Hindistan'ın dünyanın en büyük otomotiv sanayilerinden biri haline gelmesinde devlet politikalarının etkisi Hindistan devletinin ulusal plan, program ve belgeleri incelenerek ve otomotiv sektörüne ilişkin resmi istatistikler derlenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmaya altyapı oluşturulması amacıyla ilk bölümde Hindistan'ın genel makroekonomik durumu değerlendirilmiştir. Bu bölümde liberal reformlar öncesi ve sonrası bazı makroekonomik değişkenler incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Hindistan otomobil endüstrisi genel büyüklükler açısından incelenmiştir. Bu bölümde Hindistan'da üretim yapan otomotiv markaları, araç türleri ve üretim miktarları, iç piyasa satış miktarları ve ihracat rakamları verilmiştir. Son bölümde ise Hindistan hükümetinin Haziran 1993'te yeni otomobil politikasını açıklamasıyla hız kazanan liberal politikaların genel olarak sanayi özelde ise otomotiv piyasasına etkisi incelenmiş, Hindistan otomotiv sektörünün gelişmesinin ardında yatan unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede devletin otomotiv piyasasına yönelik doğrudan ve dolaylı politikaları incelenmiştir. Doğrudan politikaların başında birinci ve ikinci Otomobil Misyon Planları gelmektedir. Make in India ve Skill India gibi ulusal politika ve planların yanı sıra vergi reformları, NATRIP, Bharat Stage-4 Emisyon Normları, akıllı şehirler ve kentsel dönüşüm programlarını içeren Kentsel Gelişim politikaları, enerji yatırımları gibi tamamlayıcı politika ve uygulamaların süreçteki etkisi tartışılmıştır.

2.HİNDİSTAN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Hindistan dünyanın en hızlı büyüyen önemli ekonomilerinden biridir. İstikrarlı büyüme yanında cari açık, işsizlik, enflasyon, mali konsolidasyon, sermaye hesabı liberalizasyonu ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi diğer makroekonomik göstergelerdeki sürdürülebilir nitelikteki iyileşmeler Hindistan'ın başarısının altında yatan ekonomik faktörlerdir.

Hindistan ekonomisi son yıllarda büyük bir gelişme göstermiştir. Ülke, 3.05 milyar dolar GSMH seviyesine ulaşmış olup, Birleşmiş Milletler'in İnsani Kalkınma Endeksi sıralamasında ise 188 ülke arasında 131. sırada yer almaktadır. Piyasa fiyatlarından reel GSMH'nın büyüme oranı 2016'de %8.3' e kadar yükselmiş, enflasyon ise aynı yıl %4,5 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Hindistan Ekonomisinde Temel Ekonomik Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ekonomik Büyüme (%)	8.5	10.3	6.6	5.5	6.4	7.4	8	8.3	6.8	6.5	4
Enflasyon (%)	12.3	10.5	9.5	10	9.4	5.8	4.9	4.5	3.6	3.4	4.8
Mal İhracatı (milyar \$)	176.8	220.41	301.48	289.56	336.61	317.54	264.38	260.33	294.36	322.49	323.3
Mal İthalatı (milyar \$)	266.4	350.03	462.4	488.98	466.05	459.37	390.74	356.7	444.05	507.62	478.8

Kaynak: www.imf.org/external/datamapper/profile/IND (Erişim Tarihi:24.04.2021)
trendeconomy.com/data/h2/India/TOTAL (Erişim Tarihi:24.04.2021)

Hindistan ekonomisi yapısal olarak 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem olarak incelenebilir. Hindistan'ın ekonomik başarısının altında yatan en büyük neden olarak 1991 yılında başlatılmış olduğu ekonomik liberalizasyon politikaları gösterilmektedir. Hindistan'ın 1980 öncesi dönemde düşük oranda ya da diğer bir ifadeyle zayıf büyümesinin sebepleri arasında ise devletin ekonomiye ve üretime müdahale etmesi ve iyi yönetilemeyen ithal ikameci sanayileşme stratejisi genel olarak belirtilmektedir.

1980 yılından itibaren Hindistan ekonomi politikalarını oluştururken özel sektör girişimine önem vermiş, devletin iç üretim ve yatırımlar üzerindeki kontrollerini azaltarak sanayi sektörünün modernizasyonuna başlamış ve 1991 yılında ekonomide yapılan reformlarla piyasa odaklı büyüme stratejisine geçmiştir. Bu stratejiyle birlikte ulusal ekonomi politikaları liberalleşmiş, tarifeler azaltılmış, döviz kuru rejiminde reformlara gidilmiş ve yabancı yatırımcıların ekonomide önemli roller oynamasına izin verilmiştir. Bu önemli ekonomik adımlar Hindistan'ı dünya ortalamasının üzerinde büyüyen bir ekonomi haline getirmiştir. Burada hatırlanması gereken bir husus, ekonomide bu denli belirgin bir büyümenin sadece 1991 yılında başlatılan ekonomik reformlara bağlanmaması gerektiğidir. Hindistan'daki büyüme 1980'li yıllarda başlamıştır. Bu süreçte ekonomide ciddi bir sermaye birikimi olmuştur. Bazı sektörlerin ön plana çıktığı bu dönemde, ileride en fazla yatırım yapılması gereken alanların neler olduğu konusunda Hindistan devletine önemli ipuçları sunulmuştur. Hindistan'da 1950-1980 dönemi, ekonomide yoğun devlet müdahalesinin olduğu bir dönem olarak nitelendirilebilir. 1980 sonrası dönemde ise devlet ekonomideki yerini korumakla birlikte işletme-odaklı stratejiye (*pro-business strategy*) yönelik politikalara geçmeye başlamıştır. Burada devlet bazı işletme gruplarıyla bir araya gelerek devlet-özel sektör birlikteliğine yönelik destek politikalarına hız vermiştir. Devlet eliyle ekonomik büyüme öncelikli amaç, bu amacı gerçekleştirmek için ise özel işletmeler en önemli politik ve ekonomik müttefik olarak belirlenmiştir. Bu strateji her ne kadar bazı işletme gruplarını kucaklarken önemli bir grubu sistemin dışında bıraksa da 1980-1990 yılları arasında önemli oranda bir ekonomik büyümeye sebep olmuştur (Kohli, 2006a;1251-1252) ve (Nagaraj,2005;2163). Hindistan'ın 1990 öncesi dönemlere ilişkin bazı makroekonomik değişkenleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Hindistan Ekonomisine İlişkin Bazı Makroekonomik Veriler, (%)

Yıllar	1950-1964	1965-1979	1980-1990
GSMH'daki büyüme,%	3.7	2.9	5.8
Sanayideki büyüme,%	7.4	3.8	6.5
Tarımdaki büyüme,%	3.1	2.3	3.9
Brüt yatırım /GSMH,%	13	18	22.8

Kaynak: (Kohli, 2006a: 1254)

Hindistan'da 1980'lerde ekonomik reformlarda önemli adımlar atılsa da merkezi hükümet serbest piyasa sistemine geçiş açısından sistematik yapılanmasını 1991'de gerçekleştirmiştir. Merkezi hükümetin bu çalışmalarının üç sac ayağı mevcuttur: piyasa güçlerine daha fazla güven, yabancı yatırımcı da dahil olmak üzere özel sektöre daha fazla rol ve devletin ekonomideki yerinin yeniden yapılandırılması. Bu çerçevede 1991 yılında uygulamaya konan reform programı bütçe açığının azaltılması, sanayi ve ticaret politikası, tarım politikası, altyapının geliştirilmesi, finansal gelişme, özelleştirme ve sosyal sektörün gelişmesini kapsamaktadır. Uygulanan politikalar sonucu Hindistan 1990'larda en hızlı büyüyen ekonomi olmuştur (Ahluwalia, 2002;67-68). Tablo 3'te 1990

sonrası uygulanan ekonomik reformlar ile Hindistan'ın bazı makroekonomik değişkenlerindeki gelişmeler yer almaktadır.

Tablo 3: Ekonomik Reform Sonrası Hindistan Ekonomisine

İlişkin Bazı Makroekonomik Veriler, (%)

Yıllar	GSMH'daki büyüme, %	Sanayideki büyüme, %	İhracat, %GSMH	İthalat, %GSMH
1990	5.53	7.56	7.05	8.45
1991	1.06	0.59	8.49	8.49
1992	5.48	3.08	8.84	9.59
1993	4.75	5.20	9.83	9.82
1994	6.66	9.15	9.89	10.19
1995	7.57	10.89	10.84	12.02
1996	7.55	6.01	10.39	11.54
1997	4.05	4.40	10.69	11.93
1998	6.18	4.09	11.02	12.68
1999	8.5	5.87	11.45	13.36
2000	4	5.80	13.00	13.90
2001	4.82	2.57	12.56	13.43
2002	3.9	7.28	14.26	15.24
2003	7.86	7.08	14.95	15.64
2004	7.8	9.75	17.86	19.64
2005	9.3	9.57	19.61	22.40
2006	9.3	13.24	21.27	24.46
2007	9.8	8.02	20.80	24.89
2008	3.9	4.00	24.10	29.27
2009	8.5	8.84	20.40	25.87
2010	10.3	7.90	22.40	26.85
2011	6.6	3.63	24.54	31.08
2012	5.46	3.27	24.53	31.26
2013	6.39	3.79	25.43	28.41
2014	7.41	7.00	22.97	25.95
2015	8.00	9.58	19.81	22.11
2016	8.26	7.72	19.16	20.92
2017	6.8	6.35	18.78	21.94
2018	6.5	4.88	19.85	23.55
2019	4.18	0.92	18.41	21.14

Kaynak: <https://data.worldbank.org/country/india> (Erişim Tarihi: 24.04.2021)
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/IND?zoom=IND&highlight=IND
(Erişim Tarihi: 24.04.2021)

3. HİNDİSTAN OTOMOTİV ENDÜSTRİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Hindistan otomobil endüstrisi 1940'lerde kurulmaya başlamıştır. 1950'lere gelindiğinde önde gelen girişimciler ve devlet tarafından imalat sanayinin oluşturulması ve geliştirilmesi için çabalar artmıştır. 1950-1960 yılları arasında otomobil endüstrisindeki büyümede istenilen sonuçlara lisans hakkı (licence raj) nedeniyle ulaşılamamıştır. 1970'lerde devletin otomotiv ithalatına getirdiği kısıtlamalar sektörün büyümesine neden olmuştur. Fakat büyüme traktör, ticari araç ve *scooter* üretiminde olmuş, araba hala bir lüks mal olarak kabul edildiği için bu alanda ilerleme sınırlı kalmıştır. 1980'lerde başlatılan kısmi ekonomik liberalleşme hamleleriyle birlikte devlet yabancı firmaların iç piyasaya girmesine izin vermeye başlamıştır. Suzuki, Toyota ve Hyundai gibi çok uluslu otomobil üreticilerinin Hindistan piyasasına girmesi bu döneme rastlamaktadır. 1980'lerdeki kısmi liberalleşme hamleleri ve 1991'de ortaya konan yeni ekonomi politikaları otomobil endüstrisinin hızla yükselmesini sağlamıştır. 1990'da merkezi hükümet endüstriye yönelik müdahalelerini azaltmış ve deregülasyonu desteklemiştir. Deregülasyona yönelik politikalar ortak girişim (*joint venture*) şeklinde yeni yatırımların oluşmasını sağlamıştır. General Motors, Ford ve Daewoo bu süreçte yerli otomobil üreticileriyle birlikte üretim yapmak üzere Hindistan piyasasına girmişlerdir. Bu süreçle birlikte iç piyasa yanında dış talebe yönelik üretimin artırılması mümkün olmuştur. 2002 yılında devletin otomotiv piyasasındaki büyümeyi sürdürülebilir kılmak için geliştirdiği politikalar sektörün daha da büyümesini sağlamıştır. Devletin Ar-Ge faaliyetlerine verdiği mali teşvikler bu büyümeyi yaratan en önemli politika aracı olmuştur (Singh, 2017:6). 2000'li yıllar ile birlikte yerli mülkiyet kısıtlamasının kaldırılmasına istinaden Mercedes Benz, GM, Ford, Peugeot, Honda, Fiat, Volvo, Hyundai gibi sektörün önde firmaları yerel ortakları ile olan bağlantılarını kopararak, %100 kendilerinin sahip oldukları iştirakler kurmuşlardır. Bununla birlikte üzerinde asıl durulması gerekli noktalardan biri de bu kısıtlamanın kaldırılması ile birlikte birçok küresel otomobil parça üreticisi Robert Bosch, Delphi, Magna, Eaton, Visteon ve Hyundai Mobil gibi firmalar ülkeye giriş yapmıştır. Gelişen otomobil parçaları pazarı, yerli otomobil parçaları üreticileri ile otomobil üreticileri arasında aracılık oluşturarak Hint otomobil endüstrisinin gelişmesine ciddi katkı oluşturmuşlardır. Çünkü otomobil parça tedarikçileri ortalama bir otomobil değerinin neredeyse üçte ikilik bir kısmını teşkil etmektedir. Daha sonra devlet tarafından ortaya atılan Otomotiv Misyon Planı (2006-2015) ve Otomotiv Misyon Planı (2016-2026) Hindistan'ın otomotiv sanayi açısından uluslararası arenada en önemli üretim merkezlerinden biri olmasını sağlamıştır.

Hindistan otomobil endüstrisi 2015-2016 yılında üretilen 23,96 milyon araç sayısı ile dünyanın en büyük otomobil endüstrilerinden biri haline gelmiştir. Otomobil endüstrisi GSMH'nin %7,1'ini oluşturmaktadır. Hindistan'da otomobil piyasasının büyümesine neden olan sebeplerin başında artan gelir, orta sınıf ve genç nüfus sayesinde güçlü bir talep cephesinin ortaya çıkması gelmektedir.

IBEF (India Brand Equity Foundation) istatistiklerine göre ülkeye gelen doğrudan yabancı sermayenin %5,1'i otomobil sektörüne yöneliktir. Aralık 2000-Haziran 2017 tarihleri arasında sektöre yönelik doğrudan yatırım oranı 17,39 milyar dolardır. IBEF'e göre Avrupa ve Latin Amerika ile karşılaştırıldığında firmalar operasyonel maliyetler açısından %10-25 oranında tasarruf etmektedirler.

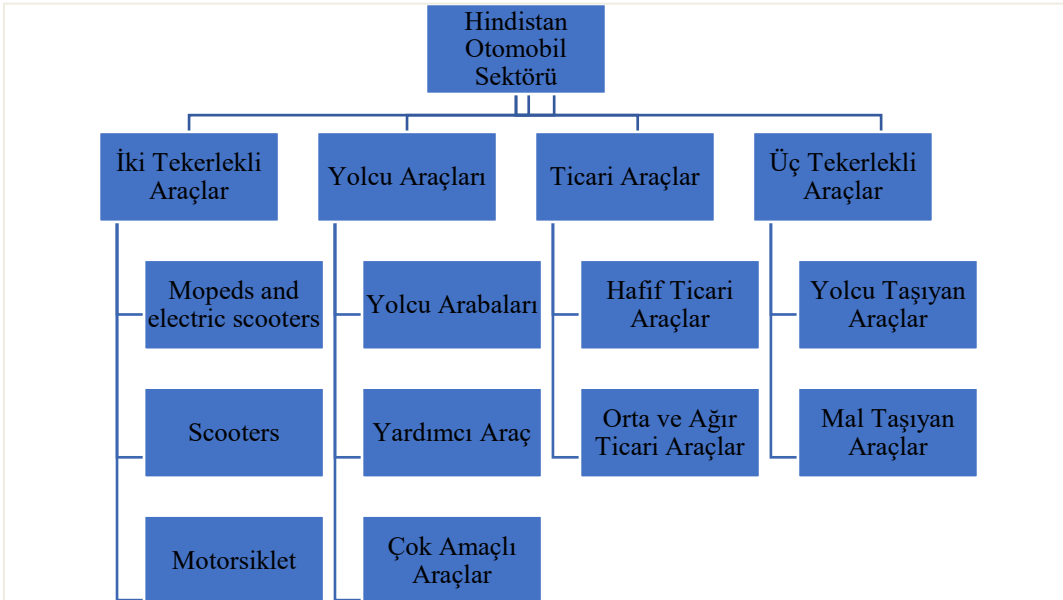
Otomotiv endüstrisi büyük oranda altı üretici firmanın nüfuzu altındadır: Tata Motors, Ashok Leyland, Mahindra&Mahindra, Hindustan Motors, Premier Automobiles ve Bajaj Auto (Automotive Mission Plan, 2000-2016:5). Hindistan'ın aktif konumdaki en önemli otomotiv markaları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4: Hindistan Otomobil Markaları

Marka	Kuruluş Yılı ve Yeri
Tata Motors Limited	1945, Mumbai
Maruti Suzuki Limited	1981, Yeni Delhi
Hindustan Motors Limited	1942, Kolkata
Ashok Leyland Limited	1948, Chennai, Tamil, Nadu
Mahindra& Mahindra	1945, Mumbai, Maharashtra
Chinkara Motors Private Limited	1960, Mumbai, Maharashtra
Opel India Private Limited	1996, Gurgaon
Eicher Motors Limited	1948, Gurgaon
Bajaj Auto Limited	1945, Pune
Premier Limited	1941, Mumbai
Force Motors Limited	1958, Pune
ICML Motors	Punjab

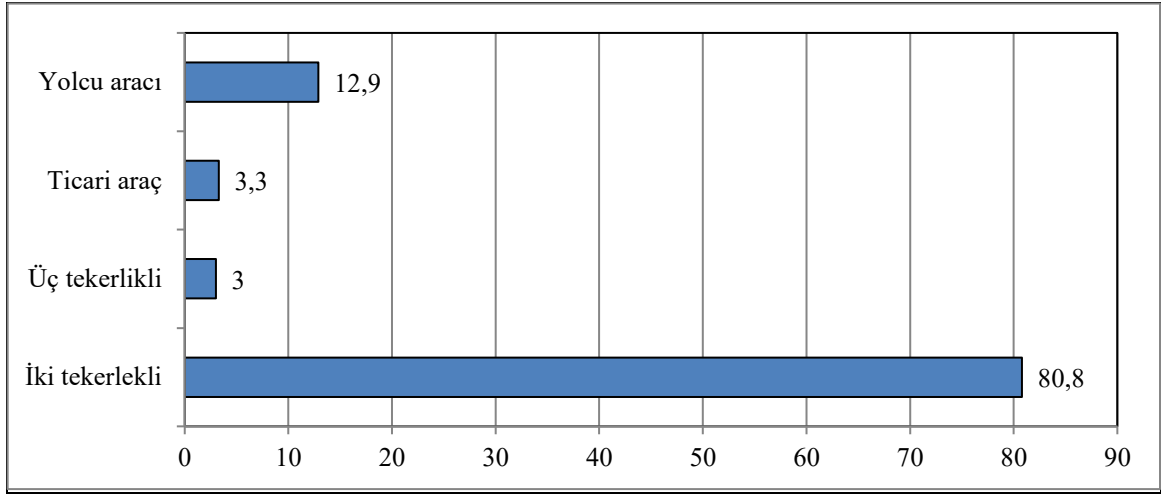
Kaynak: Global Cars Brands, Indian Car Brands Names-List and Logos of Indian Cars, <https://www.globalcarsbrands.com/indian-car-brands/> (Erişim Tarihi:24.04.2021)

Hindistan gerçekleştirmiş olduğu satışlarla dünyanın en büyük beşinci otomobil pazarı, ticari araç üretiminde ise dünyanın en büyük yedinci üreticisi konumundadır. Otomobil sektörü dört ana segmente ayrılmaktadır. Her segmentin bir ya da birkaç lideri bulunmaktadır (Şekil 1 ve Şekil 2). Hindistan otomotiv piyasası güçlü bir iç ve dış talebe sahiptir. İç talep açısından iki tekerlekli araçlar ve yolcu araçlarının baskın olduğu görülmektedir. Öyle ki 2019-2020’de iki tekerlekli araçlar iç talebin %80.8’ini, yolcu araçları ise %12.9’unu oluşturmuştur. Ticari araç ve üç tekerlekli aracın iç talepteki oranı ise %3.3 ve %3’tür. (Şekil 2). 2019-2020 döneminde 26,36 milyon araç üretilmiştir. Hindistan’da kırktan fazla şirket bu sektörde faaliyet göstermektedir (IBEF 2020-July: 9).

Şekil 1: Hindistan’da Üretilen Otomobil Araç Türleri

Kaynak: (IBEF, Automobiles, 2020-July:8)

Şekil 2: İç Piyasada Segment Dağılımı 2019, (%)

Kaynak: (IBEF, Automobiles, 2020-July:10)

Otomotiv sektörü Hindistan'ın ekonomik büyümesinin en önemli belirleyicilerinden biridir. Hindistan araba üretiminde dünya dördüncüsü, ticari araç üretiminde ise dünya yedincisidir. Ülkenin nüfusu ve gelir dağılımına uygun olarak en çok üretim yapılan araç türü iki tekerlekli araçtır. Bu kategoriye yolcu aracı takip etmektedir (Tablo5).

Tablo 5: Hindistan'ın Otomotiv Üretimi

Kategori	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
Yolcu Aracı	3,087,973	3,221,419	3,465,045	3,801,670	4,020,267	4,026,047
Ticari Araç	699,035	698,298	786,692	810,253	895,448	1,112,176
Üç Tekerlekli Araç	830,108	949,019	934,104	783,721	1022,181	1,268,723
İki Tekerlekli Araç	16,883,049	18,489,311	18,830,227	19,933,739	23,154,838	24,503,086
Dört Tekerlekli (Quadricycle*)			531	1,584	1,713	5,388
Toplam	21,500,165	23,358,047	24,016,599	25,330,967	29,094,447	30,915,420

*2015-2016 dönemi için sadece Ekim-Mart verileri mevcuttur.

Kaynak: SIAM, Automobile Production Trends, <http://www.siamindia.com/statistics.aspx?mpgid=8&pgidtrail=13>
(Erişim tarihi: 30.08.2019)

Hindistan’ın çeşitli segmentlerde ana otomotiv üreticileri Maruti Suzuki, Tata Motors, Hero, Honda, Bajaj ve Piaggio’dur. 1999-2016 döneminde üretilen binek araçların %80’den fazlasını kompakt otomobiller oluşturmuştur. Bunu da %18 ile orta büyüklükteki araçlar takip etmiştir. Kompakt otomobil segmentindeki araçlarda Maruti Suzuki (%51 Pazar payı) ve Hyundai (%27 Pazar payı) bulunmaktadır. Buna karşılık orta ölçekteki otomobiller için pazar yapısı daha az yoğunlaşmıştır. Aşağı yukarı üreticilerin benzer pazar payları bulunmaktadır. Yolcu araçları kategorisinde Maruti Suzuki, ticari araç kategorisinde Tata Motors, iki tekerlekli araçta Hero ve üç tekerlekli araç üretiminde ise Bajaj piyasada lider pozisyonda bulunmaktadır. Bu şirketlere ait özet bilgiler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Hindistan’ın Çeşitli Segmentlerde Ana Otomotiv Üreticileri

Maruti Suzuki	Yolcu araçları segmentinde piyasada lider konumdadır. 2018 yılında yolcu araçlarında %50 oranında piyasa payına sahiptir. 2017-2018 yılında bugüne kadar en yüksek satış rakamı olarak 1,779,574 adet araç satarak bir yıl önceye göre %13,4 büyüme kaydetmiştir.
Tata Motors	Ticari araçlar segmentinde 2018 yılında %44 Pazar payıyla lider konumdadır.
Hero	2018 yılında %37 pazar payıyla iki tekerlekli araç piyasasının lideridir.
Honda	2018 yılında %29 pazar payıyla iki tekerlekli araç piyasasında Hero’dan sonra gelmektedir.
Bajaj	2018 yılında %58,15’lik pazar payıyla üç tekerlekli araç piyasasında lider konumundadır.
Piaggio	2018 yılında %24,05 pazar payıyla üç tekerlekli araç piyasasında Bajaj’dan sonra gelmektedir.

Kaynak:(İBEF, 2018: 20)

2013-2018 yılları arasında ülke içi otomotiv satışı %7,01 oranında artış göstermiştir. Hindistan otomotiv sanayi 2016-2026 yılları arasında ihracatını beş kat artırmayı hedeflemektedir. Avrupa ve Latin Amerika otomobil üreticileriyle karşılaştırıldığında Hindistan otomobil üreticileri %10-25 oranları arasında operasyon maliyetinden tasarruf etmektedir. Nisan 2000-Aralık 2017 arasında otomobil sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 18.413 milyar ABD dolarıdır (İBEF,2018: 4). 2013’ten günümüze Hindistan’ın yurtiçi otomobil satış rakamları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Hindistan'ın Yurtiçi Otomobil Satış Rakamları

Kategori	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
Yolcu Aracı	2,503,509	2,601,236	2,789,208	3,047,582	3,288,581	3,377,436
Ticari Araç	632,851	614,948	685,704	714,082	856,916	1,007,319
Üç Tekerlekli Araç	480,085	532,626	538,208	511,879	635,698	701,011
İki Tekerlekli Araç	14,806,778	15,975,561	16,455,851	17,589,738	20,200,117	21,181,390
Dört Tekerlekli (Quadricycle**)						627
Toplam	18,423,223	19,724,371	20,468,971	21,863,281	24,981,312	26,267,783

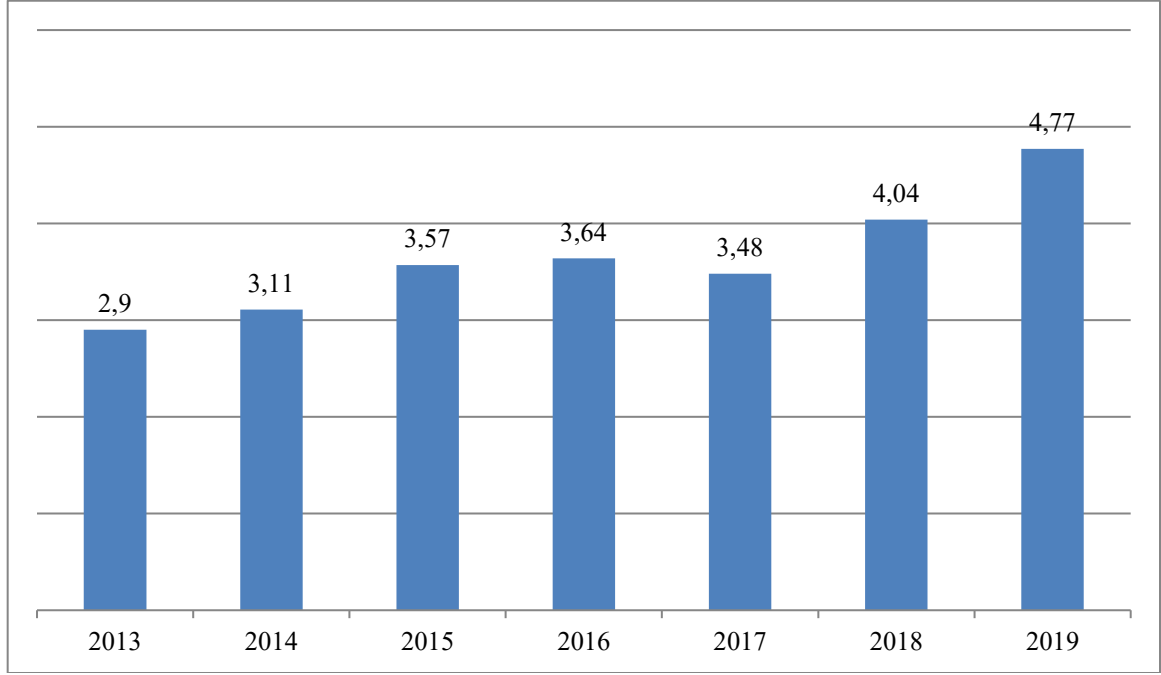
**2018-2019 dönemi için sadece 18 Ağustos-Mart2019 verisi mevcuttur.

Kaynak: SIAM, Automobile Domestic Sales Trends,

<http://www.siamindia.com/statistics.aspx?mpgid=8&pgidtrail=14> (Erişim Tarihi: 30.08.2019).

Hindistan'da üretilen otomobil miktarının yaklaşık %15'i ihraç edilmektedir. Burada Hindistan otomobil endüstrisine yönelik olarak üzerinde durulması gerekli bir unsurda iç ve dış pazarlarda satılan otomobil fiyatları arasında önemli bir farkın olmamasıdır. Bu durumda dış pazarlarda satılan Hint otomobillerinin rekabet gücünün Hindistan'daki geçerli yüksek tarifelerden kaynaklanmadığını göstermektedir. Ülkenin en fazla otomotiv ihracatı yaptığı ülkeler İngiltere, İtalya, Almanya, Hollanda, Güney Afrika'dır. Bu ülkeler dışında ABD, Meksika, Sri Lanka, Bangladeş, Türkiye, Nijerya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kolombiya da ihracat yapılan ülkeler arasında yer almaktadır (Singh, 2017, s. 6., RIETER 2016, s. 5). Bazı çokuluslu otomobil firmaları global üretim ağı içerisinde, Hindistan'ı bir ihracat platformu olarak da kullanmaya başladıkları gibi bazı firmalar içinde Hindistan en önemli üretim üslerine dönüştürülmüştür.

Şekil 3: İhraç Edilen Otomobil Sayısı, Milyon adet, 2013-2019

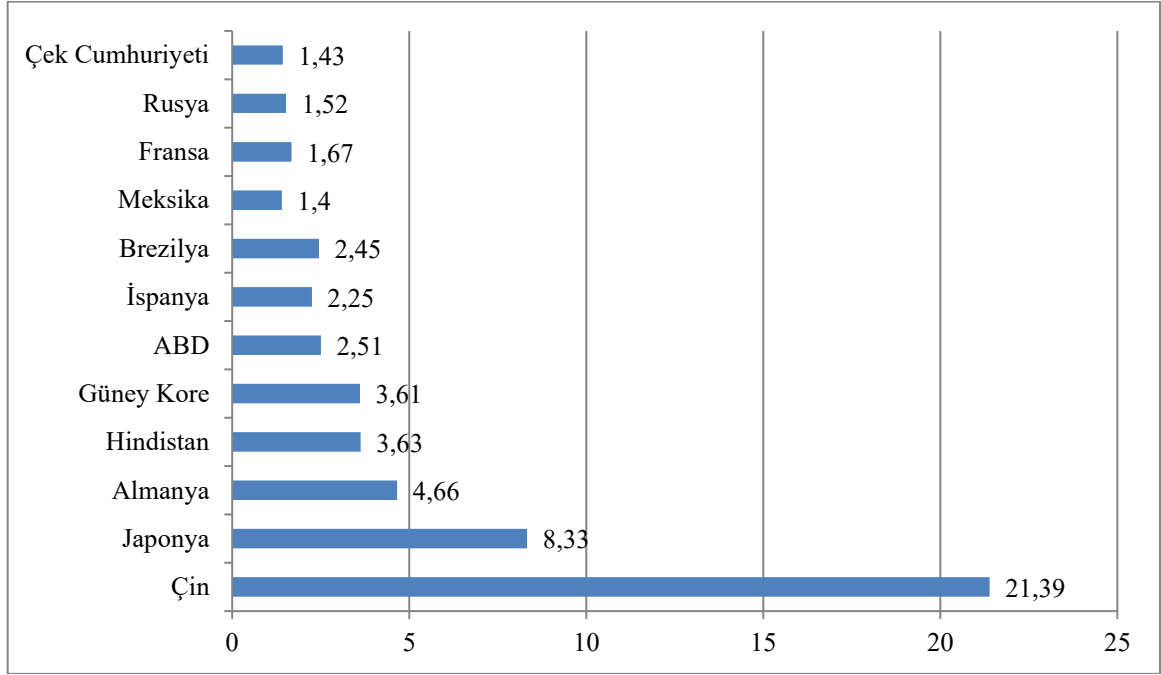

Kaynak: (IBEF ,2020-July:10)

Hindistan ayrıca otomotiv yan sanayi açısından da önemli bir üretim kapasitesine sahiptir. Bu durum yabancı yatırımcılar için Hindistan otomotiv piyasasını daha cazip hale getirmektedir. Bir çok küresel parça ve bileşen tedarikçisi Hindistan’da üretim tesisleri kurmuştur. En önemli otomotiv yan sanayi firmaları arasında Aisin Seiki (*airbag* sistemleri, direksiyon, elektronik kontrol üniteleri, araç navigasyon sistemleri, sensörler, denge kontrol sistemleri), Apollo (lastik), Delphi (kovertörler, klima sistemleri, yakıt enjeksiyon sistemleri, fren aksam ve parçaları), Bosch (yakıt-enjeksiyon sistemleri, fren sistemleri), Magneti Marelli (aydınlatma parçaları, iklim kontrol sistemleri, elektronik kontrol üniteleri, motor kontrol sistemleri), Visteon (ses sistemleri, sürücü bilgi sistemleri, ön-arka aydınlatma, ısıtma-soğutma sistemleri), ZF (aktarma organları, akslar, dişliler), Tata Group (çok sayıda aksam ve parça üretimi) bulunmaktadır (UİB,2018: 8).Tahrik ünitelerinin düzenlenmesi, montajı ve birlikte kontrolü, şanzıman sistemleri, taşıtlar için enstrümantasyon, soğutma, hava girişi, gaz egzozu veya araçlarda tahrik ünitelerinin yakıt temini ile ilgili düzenlemeler konusunda Hintli firmaların çoğunlukla patent başvuruları gerçekleştirmesi de parça ve bileşen endüstrisinin önemini göstermektedir.

Ayrıca, Hindistan’ın otomotiv piyasasında, özellikle de otomobil piyasasında devletin rolünü belirtmeden önce, ülkenin dünya genelinde yolcu araç üretimi içindeki konumuna bakılmasında fayda vardır. 2019 yılı verilerine göre Çin, yolcu aracı üretiminde tartışmasız dünya lideridir. En yakın rakibi Japonya’dan neredeyse üç kat fazla üretim yapmaktadır. Hindistan sırasıyla Çin, Japonya ve Almanya’dan sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Hindistan’ı Güney Kore, ABD, Brezilya, İspanya,Meksika izlemektedir. Çek Cumhuriyeti’nin en fazla yolcu aracı üreten ilk 15 ülke içinde yer alması da dikkat çekicidir (Şekil 4).

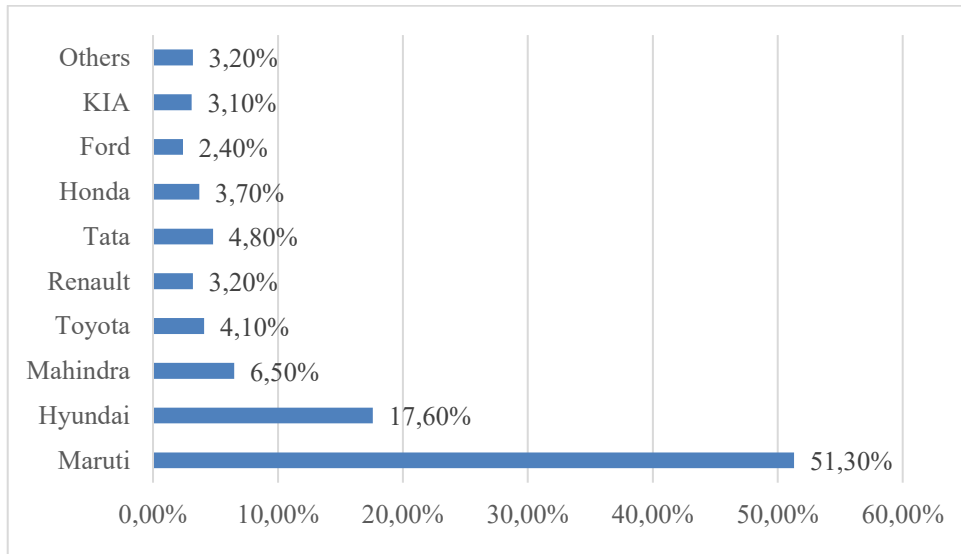
Şekil 4: Ülkelere Göre Yolcu Aracı Üretimi, 2019, (milyon birim)

Kaynak: OICA, Passenger car production in selected countries in 2019, by country (in million units), <https://www.oica.net/category/production-statistics/2020-statistics/> (Erişim Tarihi 24.04.2021)

Yolcu aracı üreten markaların Hindistan piyasasındaki üretim paylarına bakıldığında, yerli Maruti markasının %51 payla piyasa hakimiyetini elinde tuttuğu görülmektedir. Maruti'yi yaklaşık %18 payla Hyundai ve yaklaşık %7'lik payla Mahindra takip etmektedir (Şekil 5).

Şekil 5: Hindistan'da Markaların Yolcu Aracı Piyasası Payları, 2018

Kaynak: Trade Brains, Passenger car market share in India in 2018, by brand, <https://tradebrains.in/passenger-vehicles-industry-pv-india/> (Erişim tarihi: 24.04.2021).

Tablo 8: Hindistan’da Firma Bazlı Motorlu Taşıt Üretim Adetleri

Grup	2013	2014	2015	2016	2017
ASHOK LEYLAND	91,445	96,556	134,534	145,434	160,208
EICHER			46,701	56,084	
FIAT	35,650	32,518	7,941	7,330	33,518
FORD	122,330	151,102	159,822	242,548	268,706
G.M.	85,233	57,036	35,579	68,910	87,809
HONDA	118,997	184,656		158,651	
HYUNDAI	633,006	610,650	645,012	665,017	678,017
ISUZU	8,313	16,520			2,273
MAHINDRA	454,336	412,653	426,262	448,866	467,250
MITSUBISHI	1,980	1,380			
NISSAN	225,749	223,221		3,310,229	
RENAULT	80,394	53,657	50,877	139,992	128,365
SUZUKI	1,171,914	1,268,900	1,414,000	1,514,338	
TATA	624,159	473,034	494,307	529,115	390,625
TOYOTA	173,769	147,791	159,000	146,371	
VOLKSWAGEN	102,538	123,520	130,504	154,122	162,603

Kaynak: OICA, by manufacturer, make and country/region istatistiklerinden oluşturulmuştur.

<http://www.oica.net/category/production-statistics/> (Erişim Tarihi: 19.05.2020)

4. HİNDİSTAN OTOMOBİL PİYASASININ GELİŞMESİNDE DEVLETİN ROLÜ

1991 yılında Hindistan’da uygulanmaya başlayan ekonomik reformlar Hindistan’ın sanayileşme politikasını ve dış ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Genel olarak hayata geçirilen ekonomik reformlar, literatüre Washington Uzlaşısı olarak geçen liberal ve piyasa ekonomisi esaslı düzenlemelerin bir uzantısı niteliğindedir. Bu çerçevede 1991 yılında başlayan reformlarla ithalat kotaları kaldırılmış (2001’de tamamıyla kaldırılmış), tarifeler yavaş yavaş düşürülmüş, ulusal para devalüe edilmiş, yabancı yatırım rejimi liberalize edilmiş, kambiyo rejimi ile ilgili sınırlamalar ortadan kalkmıştır. 1980’lerde başlatılan sanayi politikasındaki reformlar ise ruhsat alımında engellerin azaltılması, vergi teşvikleri, ticaret üzerindeki baskıların azaltılması, kamuya ait alanların özel sektöre açılması, iş kanununda yapılan düzenlemeler gibi çok farklı alana sirayet etmektedir. Tüm bu gelişmeler Hindistan’daki özel sektörün verimliliğini ve rekabet edebilme yeteneğini artırmıştır (Kohli, 2006b:1361-1362).

1991’de ortaya konulan reformlar arasında en önemli ilerlemelerden biri sanayi ve ticaret politikasında yaşanmıştır. Liberalleşme ve açıklık konusunda sağlanan mutabakat sonucu kademeli bir şekilde uygulamaya konulan reformlar on yıl içinde sanayi ve ticaret alanında büyük gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Reformlar; özel girişimcinin devletten aldığı izinlerin ve diğer bürokratik işlemlerin azaltılması, girişimcilere elektrik ve su arzı gibi altyapı hizmetlerinin sağlanması, işçi sağlığı ve güvenliği, gecikmelerin azaltılması, yolsuzluğun önlenmesi gibi birçok alana sirayet etmektedir (Ahluwalia, 2002: 72).

Başarının en önemli anahtarı birbirini tamamlayıcı reformların uygulamaya konulmasıdır. Örneğin sanayi alanında meydana gelen reformların işgücü piyasasına yönelik reformlarla desteklenmesi Hindistan ekonomisinin başarısında kilit rol oynamaktadır. Reformların bütüncül bir yapı arz etmesi ve eyaletler arasındaki farkları kapatmaya yönelik kapsayıcı tedbirleri içermesi diğer önemli bir husus olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Çin’in KOBİ’lerinin uluslararası başarısı

Hindistan'ın sanayi politikalarındaki reform paketine KOBİ'leri de almasını sağlayarak reformların daha kapsamlı hale gelmesini sağlamıştır (Ahluwalia, 2002: 72-73).

Tamamlayıcı reformlar açısından ele alınabilecek bir diğer gelişme eyalet hükümetleri ile merkezi hükümetin iş birliğine giderek Hindistan'da iş yapmayı daha önce hiç olmadığı kadar kolay hale getiren farklı alanlardaki reformları uygulamaya koymalarıdır. Reform ve uygulamaların bir defaya mahsus olmayıp süreklilik arz etmesinin yanı sıra sürecin Hindistan Endüstriyel Politika ve İlerleme Bakanlığı tarafından, Dünya Bankasının ve farklı sektör birliklerinin desteğiyle birlikte iş reformlarının uygulanmasına ilişkin mekanizması çerçevesinde kurumsallaştırılması Hindistan'ı gerek yerli gerekse yabancı yatırımcılar açısından kolay iş yapılabilir bir ülke konumuna getirmiştir (DEİK, 2017: VII).

Hindistan ekonomisinin büyümesinin ardında yatan diğer önemli nedenler arasında ticari işlere ilişkin fikri mülkiyet haklarıyla ilgili iyi işleyen bir yargı sisteminin ve eskilere dayanan yerli bir girişimci sınıfının bulunması yer almaktadır. Tata Grup bu sınıfa en iyi örneği oluşturmaktadır. Bu milli girişimci sınıf 1980 sonrası dönemde devletin serbest ticaret ve yatırım başta olmak üzere liberal politikalarını desteklemiştir. Ayrıca politik bir güce sahip olmamalarına rağmen daha küçük ölçekte fakat yüksek üretim teknolojisine sahip Infosys, Wipro, Ranbaxy, Bharat Forge gibi yerli girişimciler deniz aşırı yatırımlarını hızla artırmaktadırlar. Diğer bir etken ise Hindistan'ın sanayi kapasitesinin, Çin gibi gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük olmasına rağmen sanayi ve ticaret alanında yapılan reformların imalat sanayinin ölçek ekonomilerine ulaşmasını sağlamış olmasıdır. Bunun sonucunda demir, petrol arıtma, petrokimya, çimento gibi sanayi alanlarının üretim ölçekleri teknolojide tam kapasiteye yakın üretim yapmaktadırlar. Hindistan'ın tasarruf oranı düşük olsa da finansal sisteminin derinliği bulunmaktadır ve uluslararası bağlantıları kuvvetlidir (Nagaraj, 2005: 2170).

4.1. Hindistan'ın Otomotiv Endüstrisine Yönelik Devlet Politikaları

Hindistan devletinin sanayi alanında yapmış olduğu reformların otomotiv sanayinde yaratmış olduğu etkiler Hindistan'ın ekonomik büyümesini doğru analiz etmek için önemlidir. Dünyanın en hızlı büyüyen binek araç üreticilerinden biri olan Hindistan dünyanın en büyük ikinci iki tekerlekli ve en büyük beşinci ticari araç üreticisidir. Ayrıca dünyanın en büyük motosiklet üreticisi Hindistan'da yer almaktadır. Bunların yanı sıra ülke, dördüncü büyük yolcu aracı ihracatçısıdır. Ayrıca Hindistan SUV model araçlarda da bir ihracat merkezi olmaktadır. 1990'lardaki ekonomik liberalizasyondan sonra otomotiv sektörü ortalama %17 oranında büyümüştür. Bu büyümede devlet tarafından sağlanan vergi muafiyetleri büyük rol oynamıştır (Vaishali, 2017:3).

Hindistan otomotiv sanayi yeni teknolojiler geliştirme konusunda önemli adımlar atmaktadır. Emisyon miktarlarını azaltmak için elektrikli araç üretimi, motor teknolojileri ve alternatif yakıt üzerine Ar-Ge çalışmaları, devletin bu sektörde Ar-Ge aritir yapmaya yönelik politika ve teşvikleri Hindistan'ı cazibe merkezi haline getirmektedir. Merkezi devletin ya da eyaletlerin aldığı farklı türde birçok dolaylı vergiyi Mal ve Hizmetler Vergisi (GST: Goods and Services Tax) başlığı altında toplamaya ve standartlaştırmaya yönelik reformist çalışmaları, ülkenin bütünleşik bir piyasaya sahip olmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu vergi politikası düzenlemesi hammadde maliyetlerini azaltıcı etkiye sahiptir (IBEF, 2018: 4, 6) ve (India Briefing, Temmuz 2018, RIETER 2016:3). Burada özellikle Hindistan'da iş süreçlerini hızlandırmak için uygulamaya konulan eyalet reformları, politika veya düzenleme reformları, süreç reformları ve sektörle ilgili reformlar olmak üzere üç kategori altında toplanabilir. Bu çerçevede Tamil Nadu ve Maharashtra eyaletlerinde otomotiv sektörüne yönelik reformlar uygulanmaktadır. Tamil Nadu Eyaleti otomotiv sektöründeki girişimcilere altyapı kurulumu, arazi iskontosu ve sermaye sübvansiyonu ve damga vergisi avantajı gibi alanlarda destek verirken, Maharashtra eyaletinde bu sektöre yönelik KDV iadesi gibi destekler verilmektedir (DEİK, 2017:72, 83). (Kalra ve Pant ,2013) yaptıkları çalışmada, Hindistan otomotiv sektörünün toplam kalite yönetimine, dolayısıyla başarısına etki eden faktörlerden en önemlilerini politika ve stratejik plan, kalite, müşteri odaklılık ve müşteri memnuniyeti olarak belirlemiştirlerdir.

Hindistan'ın otomotiv sektörünün yanında demir ve yazılım (*software*) sektörlerinde de başarılı olmasının en önemli nedenleri arasında küreselleşmeye ters düşmeyen ulusal ekonomi politikaları (*economic nationalism*) yer almaktadır. Her ne kadar başta IMF olmak üzere uluslararası kuruluşlar, borçlu olan gelişmekte olan ülkelere yapısal uyum programlarıyla ekonomik liberalleşmeyi önerse ve liberalleşme ile ulusal ekonomi politikalarının uyumlu olmadığını savunsa da liberalleşme ile ulusal ekonomi politikalarının birbirine engel olmadığı, aksine birbirini tamamladığı durumlar da mevcuttur. Bunun en iyi örneklerinden biri Hindistan ekonomisi olarak gösterilebilir. Hindistan'da ekonomik milliyetçilik devletin ekonomide ağırlığının bulunması, yabancı girişimcilere izin verilmemesi gibi bir temele oturtulmamıştır. Ekonomik serbestleşme politikalarının devleti, devletin de serbestleşme politikalarını zayıflatması durumu yaratılmamıştır (D'Costa ,2009:622, 624-626, 638, 641-642). 1991 yılında gerçekleştirilen ekonomik serbestleştirme politikalarından sonra yabancı firmalara otomotiv piyasasına giriş izni verilmiştir. Fakat bu girişlere Hindistan firmaları ile ortak girişim şeklinde izin verilmiştir. Yabancı firmalar kendi başlarına Hindistan piyasasına giriş yapamamışlardır. Bu durum hem teknolojinin içselleştirilmesini hem de yönetsel kontrolün sadece yabancı firmalara kalmasını engellemiştir (Mukherjee and Trilochan, 1996:M-75-76).

Liberalizasyon sonrası dönemde, Haziran 1993'te Hindistan hükümeti yeni otomobil politikasını açıklamıştır (Vaishali: 6). Söz konusu politika çerçevesinde Hindistan hükümetinin amacı, ülkeyi otomobil sektöründe küresel üretim merkezi yapmaktır. Bu doğrultuda otomobil sektörünü geliştirmek amacıyla birçok plan ve strateji devreye sokulmuştur. Bunlardan en önemlisi Otomotiv Misyon Planı: 2016-26'dır (*Automotive Mission Plan: 2016-26*). Hindistan devleti 2006-2016 yıllarını kapsayan Otomotiv Misyon Planı'nın ardından 2016-2026 arasını kapsayan ikinci planı (*Automotive Mission Plan: 2016-26*) uygulamaya koymuştur. Hindistan'ın Otomotiv Misyon Planı (2016-2026) Hindistan Hükümeti, Hindistan Otomobil Üreticileri Birliği (SIAM), Ağır Sanayi ve Kamu Teşebbüsleri Bakanlığı'nın birlikte oluşturduğu bir eylem planıdır. Ayrıca GST (*Goods and Services Tax-Mal ve hizmetler Vergisi*) gibi reformlar, 'Make in India' ve NEMMP 2020 (*National Electric Mobility Mission Plan-Ulusal Elektrik Mobilite Programı*) gibi girişimler, otomobil yan sanayinin ve yolların altyapısını geliştirmeye yönelik çalışmalar otomobil sektörünün gelişmesinde önemli rol oynayan politikalar. Yolların altyapı çalışmalarının geliştirilmesi Hindistan'daki otomobil ve diğer araçlara talebin artırılmasında çok önemlidir. Çünkü Hindistan dünyanın ikinci büyük karayolu ağına sahiptir. Ülkedeki şehirler, kasabalar ve köyler arası bağlantılardaki iyileştirme ile yol geliştirme faaliyetleri yıllar içerisinde giderek artırılmıştır. Hindistan Hükümeti'nin her 5 yıllık planda altyapı gelişimi için önemli bir yatırım düzeni belirleme politikası, ülke yollarının geliştirilmesine odaklanmayı da içermektedir.

4.2. Otomotiv Misyon Planı (2006-2016)

2007'de uygulamaya konulan birinci Otomotiv Misyon Planı (2006-2016) Hindistan'ın otomobil ve otomobil parçaları endüstrisinde tasarım ve üretim açısından önemli bir merkez haline gelmesini amaçlamıştır. 2016 sonu itibarıyla 145 milyar ABD doları üretim değeri, GSMH'nin %10'undan¹ fazlasını otomotiv sanayinin üretmesi ve 25 milyon kişilik istihdam olanağı yaratması programın ekonomik hedefleri olmuştur (Vaishali: 7).

Sektörün, lisanslamaya son verilmesi (*delicensing*), piyasanın doğrudan yabancı yatırıma tamamıyla açılması ve otomotiv bileşenlerinin serbest ithalatına izin verilmesiyle birlikte 1991 yılında 2 milyon olan araç sayısı, 2006 yılında 9,7 milyona ulaşmıştır. Hindistan'da orta sınıfın

¹ SIAM verilerine (2017) göre 2017'de otomotiv sektörünün GSMH'ye katkısı %7,1 olmuştur. Plan hedefi olan %10 tutturulamamış olsa da %7,1 oldukça önemli bir orandır. Otomotiv sektörü doğrudan ya da dolaylı olarak 32 milyon kişiye istihdam olanağı sağlayarak AMP 1 2006-2016'nın hedefinin üstüne geçmiştir.

artışının yanında satın alma güçlerinin yükselmesi, son yıllarda yaşanan güçlü ekonomik büyümenin otomobil imalat sanayide yarattığı olumlu etki, bu sanayide eğitilmiş işgücünün varlığı, maliyetlerin daha rekabetçi olması Hindistan hükümetini Otomotiv Misyon Planı hazırlamaya teşvik eden içsel faktörlerdir. ABD, AB ve Japonya otomotiv sanayisinin durgunluğa girmiş olması ise Hindistan'ı bu sanayi açısından bir cazibe merkezi haline getirmek açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Buradaki çekicilikte Hindistan'ın bölgesel olarak yüksek iç pazar satış hedefine sahip olması elbette önemlidir. Bununla birlikte küresel otomobil üretiminde modüler teknolojiye geçişle birlikte üretim standartları evrenselleşmiştir. Böylece ABD, AB ve Japonya gibi sektörün önde gelenleri bölgesel olarak satış hedeflerini, standart üretim yapılarını sürdürebildikleri bölgesel montaj üsleri oluşturarak devam ettirmektedirler. Bu perspektif Hindistan'ın bir üretim merkezine dönüştürülmesinde oldukça önemlidir. Dolayısıyla da yabancı firmaların yatırımlarını ve yeni kapasitelerini Hindistan'a kaydırması için politikaların belirlenmesi planın dışsal güdüsünü oluşturmuştur. Böylelikle dünyanın önde gelen çoğu otomobil üreticisinin Hindistan'da köklü üretim tesisleri bulunmaktadır. İç ve dış yatırımcıların kararlarında daha bilgi sahibi olması, planın önceliklerindedir. 2006-2016 yıllarını kapsayan plan; ürün altyapı geliştirme, teknolojik adaptasyon, iş hukuku reformları, Ar-Ge faaliyetleri, maliye ve politika süreçlerinde değişim, insan kaynaklarının geliştirilmesi, iç ve dış talebin artırılması, çevre ve güvenlik konularını içermektedir (Automotive Mission Plan 2006-2016: ix, 31-44). Hintli şirketler sektör içerisinde gerekli operasyon ölçeğine uygun teknoloji seviyelerinde döküm, dövme ve hassas işleme ile imalat (kaynak, taşlama ve parlatma) konularındaki geleneksel güçlerini korumuşlardır. Özellikle mühendislikteki başarılarını yerel tasarım ve gereksinimlere uyarlamışlardır. Motor, şanzıman ve direksiyon parçalarında yüksek büyüme sağlamışlardır. Katma değer oranı yüksek olan motor parçaları, toplam üretimin en önemli unsurunu oluşturmuştur.

Hindistan otomotiv sanayi sadece bu sektöre özel desteklenmemektedir. Hindistan'ın ayrıca tüm endüstrileri kapsayan Ulusal İmalat Stratejisi bulunmaktadır. Bu ulusal planda teknoloji geliştirmek amacıyla yapılacak Ar-Ge faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. (AMP 2006-2016, s. 13).

4.3. Otomotiv Misyon Planı (2016-2026)

Hindistan'ın Otomotiv Misyon Planı (2016-2026) (AMP 2) Hindistan Hükümeti, Hindistan Otomobil Üreticileri Birliği (SIAM: *Society of Indian Automobile Manufacturers*), Ağır Sanayi ve Kamu Teşebbüsleri Bakanlığı'nın birlikte oluşturduğu bir eylem planıdır. İlk 2006 yılında yapılan misyon planının devamı niteliğindedir. 2026 yılında piyasa büyüklüğünü 300 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedir. AMP 2016-2026, Hindistan otomotiv üreticileri, tedarikçileri ve traktör üreticileri açısından 10 yıllık gelişme planı niteliğindedir. Hindistan otomotiv sanayinin gelecek on yılının haritasını oluşturmaktadır.

2016-2026 yıllarını kapsayan AMP 2'nin hedefleri otomotiv sanayide mühendislik, imalat, ihracat ve otomobil yan sanayi açısından Hindistan'ı dünya sıralamasında ilk üç ülkeden biri yapmak ve gelecek on yıllık süreçte sanayideki büyümenin devam ettirilmesidir. Bu amaçlara ulaşmak için AMP 2; politika uyumlaştırılması, yönetsel düzenlemeler, sektörel uzun vadeli yol haritasının oluşturulması, Ar-Ge deneyimlerine ve teknolojiye ulaşımın sağlanması, kalifiye işgücü eksikliğinin giderilmesi ve üretim zinciri altyapı eksiklerinin giderilmesi konularında hedefler belirlemiştir (National Auto Policy, 2018: 4).

AMP 2, Hindistan otomotiv sanayini 'Make in India Projesi'nin lokomotif sektörü haline getirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü otomotiv sanayinin gelecek on yılda Hindistan GSMH'nin %12'sinden fazlasını ve imalat sanayinin yaklaşık %40'ının oluşturması beklenmektedir. Ayrıca bu sektörün 'Skill India Programı'na da büyük katkı sağlaması Planın bir diğer amacıdır. Gelecek on yılda otomobil sektörünün 65 milyon kişiye doğrudan ya da dolaylı olarak istihdam olanağı sağlaması amaçlanmaktadır. Programın bir diğer önceliği ise toplu taşımalarda güvenli, verimli ve rahat bir ulaştırma sisteminin oluşturulmasıdır. Toplu taşımalarda otomobillerin yarattığı hava kirliliği, küresel ısınma ve trafik kazası gibi negatif dışsallıkları bertaraf etmek ve buna bağlı olarak halkı güvenli toplu taşıma imkanlarına ulaştırmak için gerekli politika düzenlemelerini yapmak planın öncelikli hedeflerindedir. AMP 2'nin önemli amaçlarından biri de gerek araç gerekse araba

yedek parçası toplam üretiminin %35-40'ının ihraç edilmesini sağlayarak dünyanın önde gelen otomotiv ihracat üslerinden biri olmaktadır. Bu amaca ulaşmak için ise Plan'da rekabetçiliğin, teknolojik yeniliğin, altyapı yatırımlarının artırılması ve markalaşma için gerekli politikaların devlet ve özel sektör ile uygulanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Özellikle oto-elektronik ve tasarım mühendisliği alanlarındaki nitelikli işgücünün artırılmasına yönelik uygulamalar da AMP 2'nin önceliklerindedir (Autotechreview 2015, 19-20).

4.4. Devletin Otomotiv Piyasasına Yönelik Diğer Politika ve Girişimleri

DEİK'in 2017 yılına ait raporunda Hindistan'daki fırsatlar; rekabetçi federalizm, Make in India-Üretim Programı, Akıllı Şehirler, düzenleyici çerçeve, herkes için barınma, Digital India, iş yapma kolaylığı, hijyen altyapısı, Skill India, karayolları ve otoyollar, otomobil sektörü, finansal katılım, yenilenebilir enerji, demiryolları ve inşaat başlıkları altında toplanmaktadır (DEİK, 2017: 2-3). Hindistan için başlı başına bir fırsat olan otomobil sektörü tüm diğer fırsatlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir.

2014 yılında Make in India adı altında uygulamaya konulan ulusal üretim programının hedefi ülkede yatırımları kolaylaştırmak, yenilikçiliği teşvik etmek, iş kolları geliştirmek, fikri mülkiyeti korumak ve sınıfının en iyisi üretim altyapısını inşa etmektir. (IBEF, Make in India, <https://www.ibef.org/economy/make-in-india> Erişim tarihi: 08.02.2019). Bu girişim Yeni Süreçler, Yeni Altyapı, Yeni Sektörler ve Yeni Anlayış olmak üzere dört temel üzerine kuruludur. Hükümet, 'Yeni Sektörler' temelini altında üretimde önemli rol oynayacağı düşünülen 10 kilit sektör belirlemiştir. Otomobil ve otomobil parçalarının da yer aldığı listede havacılık, uzay ve savunma, kimyasallar ve petrokimya, inşaat ekipmanları, malzemeleri ve teknolojisi, gıda işleme, altyapı geliştirme, bilişim teknolojileri ve elektronik, endüstriyel ekipmanlar ve makine, ilaç ve tekstil ürünleri yer almaktadır. Bu çerçevede kurulan 'Invest India' ajansı yatırımcılara yön vermek ve kılavuzluk yapmak amacıyla Yatırım İlişkileri Birimi'ni oluşturmuştur. Ayrıca İş Yapma Kolaylığı girişimi çerçevesinde Hükümet, yatırımcılar için elektrik, arazi satın alımı, vergi, onay ve izin gibi konularda kolaylaştırma sağlamak için 98 maddelik bir eylem planı hazırlamıştır. AMP 2 de 'Make in India' üretim programı kapsamında ele alınmaktadır. Uygulamadaki AMP, otomotiv sektörünü 'Make in India'nın lokomotifine haline getirmeyi hedeflemektedir (DEİK, 2017: 29). Hindistan otomotiv sektörünün gelişimine ilişkin devlet politikaları ve girişimlerinden bazıları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Hindistan Otomotiv Sektörünün Gelişimine İlişkin Devlet Politikaları ve Girişimleri

Politika ve Girişimler	İçerik
Ulusal Otomotiv Test ve Ar-Ge Altyapısı Projesi (NATRIP)	Otomotiv sanayinin dünya standartlarında üretim yapabilmesi için dokuz adet Ar-Ge merkezinin kurulması planlanmıştır. Projenin bütçesi 388,5 milyon dolar olarak belirlenmiştir.
Ağır Sanayi ve Kamu Kuruluşları Departmanı (Department of Heavy Industries & Public Enterprises)	Küçük arabalardaki tüketim vergisinin azaltılması, Ar-Ge faaliyetlerinin bütçe dağılımın yeniden yapılması, Ar-Ge harcamalarının artırılması.
Hibrid ve Elektrikli Araçların Hızlı Uyumu Projesi (FAME-Faster Adaption&Manufacturing of Electric Hybrid Vehicles)	2020 yılına kadara Hibrid araçların üretimi ve uyumu devletin planlarını içermektedir. Devlet, nüfusu bir milyonun üzerinde seçilmiş 11 şehirde elektrikli otobüs, otomobil ve üç tekerlekli araç alımı ve alan temini için yatırımlar yapmaktadır.
Ulusal Otomobil Kurulu (NAB)	Ulusal Otomobil Kurulu (NAB); Hindistan'ın otomotiv Ar-Ge, tasarım yeniliği, teknik uzmanlık ve proaktif politika oluşturma alanında küresel ölçekte öne çıkarma ve potansiyelini artırmak amacıyla Ekim 2012'de Bakanlar Kurulu onayı uyarınca kurulmuştur. Bu kuruluş, otomotiv sektörüyle ilgili tüm konularda,

	<p>özellikle de NATRIP kapsamında kurulan test, belgelendirme ve otomotiv laboratuvarlarının yönetilmesi vb. konularda tek bir platform oluşturmayı hedeflemektedir.</p> <p>NAB, Devlet ve üreticiler arasında köprü görevi üstlenmektedir.</p>
Hindistan Otomobil Üreticileri Birliği (SIAM)	<p>SIAM; Hindistan'daki tüm büyük araç ve araç motor üreticilerini temsil eden kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. SIAM'ın vizyonu Hindistan'ın otomobil tasarımı ve üretimi için dünyada tercih edilen bir merkez haline getirmektir. Hindistan otomobil endüstrisinin sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek, rekabet gücünün artırılmasına, araç maliyetlerinin düşürülmesine, verimliliğin artırılmasına ve global kalite standartlarına ulaşılmasına yardımcı olmak için kurulmuş bir birliktir. SIAM, Hindistan'daki Otomobil Endüstrisine bir pencere açmakta ve otomobillerle ilgili ekonomik ve ticari politikaların, düzenlemelerin ve standartların oluşturulmasında paydaşlarla yakın çalışmaktadır. Hindistan otomobil endüstrisi adına paydaşlara ekonomik ve istatistiksel bilgiler ile teknik ve kamu politikası hizmetleri sunmaktadır. Bunu başarmak için, SIAM; Hint otomotiv endüstrisinin rekabet gücünü arttırmak, Sürdürülebilir bir mobilite ve eko-sistemi geliştirilmesini teşvik etmek, alternatif enerji Araçlarının gelişimini teşvik etmek ve yenilikçi teknolojiler geliştirmek amacıyla çalışmalar yapmaktadır.</p>
Make in India Programı	<p>'Make in India'; yenilikçiliği teşvik etmek, iş becerilerini geliştirmek, fikri mülkiyeti korumak ve geliştirmek ve ülkede sınıfının en iyi üretim altyapısını oluşturmak hedeflerini güden ulusal bir kalkınma programıdır. Bu girişimin temel amacı, dünyanın dört bir yanından yatırım çekmek ve Hindistan'ın imalat sektörünü güçlendirmektir. Program, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. 'Make in India', mevcut işgücünü kullanmayı, ek istihdam olanakları yaratmayı, ikincil ve üçüncül sektörü güçlendirmeyi hedeflediğinden, Hindistan'ın ekonomik büyümesi için büyük önem arz etmektedir. Program aynı zamanda gereksiz yasaları ve düzenlemeleri ortadan kaldırarak, bürokratik süreçleri kolaylaştırarak, hükümeti daha şeffaf, duyarlı ve hesap verebilir hale getirerek Hindistan'ın İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki sıralamasını iyileştirmeyi hedeflemektedir. 'Make in India' Programının odak noktası 25 sektördür. Bunlar: Otomotiv, havacılık, kimyasallar, IT & BPM, eczacılık, inşaat, savunma sanayi, elektrikli makineler, gıda, tekstil ve konfeksiyon, limanlar, deri, medya ve eğlence, sağlık, madencilik, turizm, demiryolları, otomobil parçaları, yenilenebilir enerji, biyoteknoloji, uzay, termal enerji ve otoyollar ve elektronik sistemler'dir.</p>
Skill India Programı	<p>'Skill India' Hindistan'da sanai, girişimcilik becerilerini eğitmek ve geliştirmek için 15 Temmuz 2015'te başlatılan kapsamlı bir programdır. 'Skill India' bugün Hindistan toplumunun, yerel ve yabancı şirketlerin ve hükümetlerin her kesimini içeren büyük bir projedir. 'Skill India' programı, ülkenin gün geçtikçe artan işgücünü iş beceri ve bilgisiyle donatıp eğitmeyi planlamaktadır. Hindistan'ın sanayileşme ve ekonomik büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunmalarına yardımcı olacağı düşünülen Programla, ülkedeki 400 milyondan fazla kadın ve erkeğe 2022 yılına kadar çeşitli sanayi ve ticaret alanlarında becerilerini geliştirme konusunda eğilecektir.</p> <p>Bu Program kapsamında otomotiv, tarım, inşaat ve gayrimenkul, perakende, tekstil ve giyim, dokumacılık ve el işçiliği, gıda işleme, turizm, konaklama ve seyahat sektörlerinde beceri geliştirme</p>

eğitimi verilmesi planlanmaktadır. Bu çerçevede 2014 yılında Beceri Geliştirme ve Girişimcilik Bakanlığı kurulmuştur.

Kaynak: (IBEF, Automobiles, May 2018: 19)

Department of Heavy Industry. National Automotive Board. (08.02.2019).

SIAM, About Us. <http://www.siamindia.com/about-us.aspx?mpgid=1&pgidtrail=2> (Erişim Tarihi:08.02.2019).

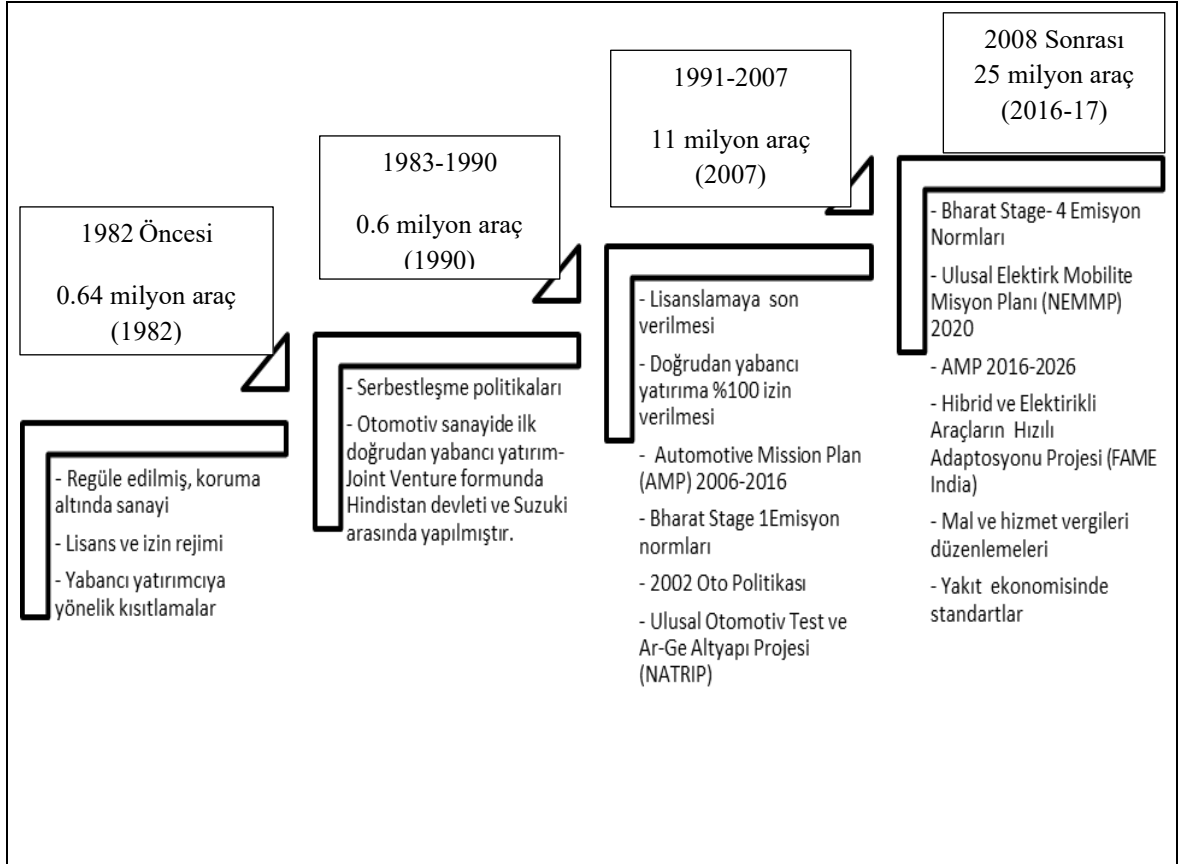
IBEF, Make in India, <https://www.ibef.org/economy/make-in-india> (Erişim tarihi: 08.02.2019).

Skill India Program – Mission, Features, Advantages, Differences, <https://surejob.in/skill-india.html>, (Erişim tarihi: 08.02.2019).

DEİK 2017, ss. 59-61.

Sonuç olarak Hindistan'ın ekonomik başarısının altında yatan ana nedenin, ülkenin geçiş yaptığı piyasa odaklı büyüme stratejisi (*pro-market strategy*) olduğu görüşü genel kabul görmekte ve söz konusu strateji değişikliği üç nedene dayandırılmaktadır. Bu nedenler: 1991 yılında gerçekleşen liberalleşme reformlarından önce, on yıl boyunca Hindistan'ın büyümesinde düzelmeye görülmesine rağmen 1990'lı yıllara gelindiğinde endüstriyel büyümenin ivme kazanamamasıdır. Hindistan'ın bölgeleri arasında gerçekleşen düzensiz büyüme, piyasa mantığına ters düşmektedir. Bu büyümede piyasa odaklı büyüme stratejisi kadar Hindistan'ın demokratikleşme yönünde attığı adımlar da etkili olmuştur (Kohli, 2006a:1251). Tüm bu ekonomik reformlar ve bu reformların otomotiv piyasası açısından değerlendirilmesi Şekil 6'da toplu halde yer almaktadır.

Şekil 6: Hindistan Otomotiv Sanayinin Tarihsel Gelişimi

Kaynak:(National Auto Policy 2018: 9)

SONUÇ

Ülke ekonomilerinin büyümesi büyük ölçüde kilit öneme sahip sanayilere bağlıdır. Son dönemlerde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından otomotiv sektörü ekonomik büyüme için önem arz etmektedir. Otomotiv sektörü; teknoloji, Ar-Ge, istihdam ve uluslararası rekabet açısından ülke ekonomilerinde itici güce sahiptir. Bu sektör ileri ve geriye doğru bağlantılarının yüksek olması sebebiyle ekonomide çarpan etkisi yaratmaktadır.

Literatürde Washington Uzlaşısı olarak yer alan liberal ve piyasa ekonomisi esaslı düzenlemeler 1991 yılında Hindistan'da uygulanmaya başlanmış ve bu ekonomik reformlar Hindistan'ın sanayileşme politikasını ve dış ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çerçevede 1991 yılından itibaren tarifeler düşürülmüş, devalüasyona gidilmiş, yabancı yatırım rejimi serbestleştirilmiş ve kambiyo rejimi ile ilgili sınırlamalar ortadan kalkmıştır. 1991'de ortaya konulan reformlar arasında en önemli ilerlemelerden biri de sanayi ve ticaret politikasında yaşanmıştır.

Hindistan'ın ekonomik başarısının altında 1990'lardan sonra başlattığı ekonomik reformların yanında bazı tarihsel ve coğrafi nedenler de bulunmaktadır. 1800'lü yıllarda topraklarından önemli ticaret yollarının geçtiği Çin ve Hindistan dünya ticaretinin yüzde ellisini gerçekleştirmekteydi. Bu iki ülkenin son on yılda ekonomik büyüme verilerindeki eğilim incelendiğinde geçmişteki bu başarılarını gelecekte de elde edebilecekleri yönünde bir öngöründe bulunulabilir. Ayrıca Hindistan'daki kültürel ve sosyal zenginlik ve devletin ekonomi politikalarıyla uyumlu hareket eden Tata şirketinin sahipleri gibi sermaye sahibi köklü ailelerin varlığı ve bu ailelerin Hindistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomide oynadıkları rol Hindistan'ın ekonomik olarak yükselişinde kilit öneme sahiptir.

Hindistan 2050'de dünyanın ilk üç büyük ekonomisinden birisi olmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu madencilik, makine, bilgisayar ve otomotiv sektörlerinde önemli politikalar ortaya koymaktadır. Hindistan demir, kömür ve petrol açısından önemli rezervlere sahiptir. Dünya demir cevherinin dörtte biri Hindistan'da bulunmaktadır. Ayrıca küresel piyasada avantajlı bir konuma sahip olduğu yazılım sektöründe de net ihracatçı durumundadır.

Hindistan ekonomisi için en önemli sektörlerden diğeri otomotivdir. Hindistan'ın küreselleşmeye ters düşmeyen ulusal ekonomi politikaları bu sektörün gelişmesini sağlamıştır. Özellikle yabancı transferini mümkün kılan teknolojilerin yokluğunda sadece ticaret koruması sağlamanın, küresel olarak rekabetçi bir otomobil endüstrisi oluşturmak için etkili strateji olmadığını göstermektedir. Burada dış pazara katılım yoluyla öğrenme sürecinin geliştirilmesi, dış pazarlardaki rekabet yoluyla kapasitenin ilerletilmesi ve de Hindistan'da üretim üslerinin kurulabilmesi için parça ve bileşen üreticilerinin ülkeye giriş yapmalarının sağlanması sektörün gelişimine temel oluşturmaktadır. Hindistan 2008'de yaşanan küresel krizin otomotiv piyasasında yarattığı daralmayı bir avantaja çevirmiştir. Suzuki'nin Alto modeli ve Tata'nın Nano modeli uygun fiyatlı küçük otomobiller olarak hem iç piyasada orta gelirli sınıfın talebini karşılamak, hem toplumu iki ya da üç tekerlekli araçlar yerine daha güvenli araçlara yönlendirmek, hem de daralan küresel piyasada uygun fiyat avantajı elde ederek otomobil ihracatının düşmesini engellemek amacıyla üretilmişlerdir. Bu bağlamda özellikle Suzuki, iç piyasada en çok satılan marka olmayı başarmış ve şirket büyüklüğünü artırmıştır. Suzuki ve Tata'nın bu başarısı Hyundai, Renault ve Fiat gibi şirketlerin Hindistan piyasasına olan ilgilerinin artmasına neden olmuştur. Tata'nın İngiliz markaları olan Land Rover ve Jaguar'ı 2008 yılında 2,3 milyar dolara ABD'li otomotiv şirketi Ford'dan alması Hindistan

otomotiv piyasasının küresel ölçekte gücünü gösteren önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Hindistan'ın çok uluslu otomotiv şirketleri tarafından tercih edilmesinin en önemli sebepleri arasında artan iç talep, uygun üretim maliyetleri ve devletin bu sektöre yönelik uygulamalarının Hindistan'da iş yapma kolaylığı getirmesidir.

Kamu politikaları ve bunun iş dünyasına etkileri ekonominin büyümesinde kilit öneme sahiptir. Hindistan devletinin uyguladığı kamu politikalarının otomotiv sektörüne doğrudan ya da dolaylı açıdan birçok etkisi bulunmaktadır. Otomotiv sektörünü doğrudan etkileyen en önemli iki girişim 2006-2016 yıllarını kapsayan birinci Otomobil Misyona Planı ve 2016-2026 yıllarını kapsayan ikinci Otomobil Misyona Planı'dır. Bu planlar dışında tamamlayıcı yönde ulusal ve bölgesel ölçekte çeşitli planlar ve girişimler devlet tarafından uygulanmaktadır. Bu iki ana politikayı destekler nitelikteki Make in India, Skill India, Start-up India ve Digital India gibi diğer çeşitli program ve girişimler, Ulusal Otomotiv Test ve Ar-Ge Altyapısı Projesi (NATRIP), Bharat Stage-4 Emisyon Normları, akıllı şehirler ve kentsel dönüşüm programlarını içeren Kentsel Gelişim politikaları, enerji yatırımları, Sosyal Güvenlik Altyapısının iyileştirmesine yönelik politikalar, GST gibi tek vergi sistemi kurmaya yönelik vergi reformları, finansal sistemin geliştirilmesine ve derinleşmesine yönelik politikalar, girişimcilik programları, iş yapma kolaylığını sağlamaya yönelik merkezi hükümetin ve eyaletlerin uygulamaya koyduğu reformlar otomotiv sektörünün gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Devletin otomotiv sektöründe uygun, istikrarlı, tahmin edilebilir ve sürdürülebilir politik ve ekonomik reformları ve planlı bir şekilde bu politikaların uygulanması ve gözlemlenmesi, başarıdaki kilit faktördür. Tüm bu politika uygulamaları birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla Hindistan hem yerli hem de yabancı üretici için güvenli bir ekonomik ortam arz etmektedir. Hindistan'da ekonomik ve sosyal kalkınma için topyekûn bir mücadele söz konusudur. Merkezi hükümet, eyaletler, özel sektör, mesleki birlikler ve hatta yabancı yatırımcılar hep birlikte hareket etmektedirler. Yapılan reformlar oldukça kapsayıcıdır. Politika düzenleme, süreç ve sektörlerle ilgili olmak üzere üç başlık altında toplanan reformlar vergilerden, iş kurma süreçlerine kadar sirayet etmektedir.

Sonuç olarak, özelde Hindistan'ın otomotiv sektöründeki başarısının nedenlerini tarihsel ve coğrafi faktörler, büyüyen iç ve dış talep, yenilik fırsatları, artan yatırımlar, 1980'lerden itibaren sürdürülebilir bir şekilde artan devlet politikaları ve destekleri, eylem planları, eyaletlerde uygulamaya konulan tamamlayıcı nitelikteki reformlar ve Hindistan ekonomisinde güçlü ve geleneksel şirketlerin varlığı olarak sıralamak mümkündür.

KAYNAKÇA

Ahluwalia,M.S.(2002). Economic Reforms in India Since 1991: Has Gradualism Worked?. *Journal of Economic Perspectives*- 16(3),Summer 2002, 67–88.

Athukorala,P and Veeramani,C.(2019). From Import Substitution to Integration into Global Production Networks: The Case of the Indian Automobile Industry.*The MIT Press Journal*,36(2), https://www.mitpressjournals.org/doi/full/10.1162/adev_a_00132adresinden 16 Mayıs 2020 tarihinde edinilmiştir.

Autotechreview Report .(2015). *Automotive Mission Plan 2016-2026 – A Certain Raiser*, October 2015,4(10).

Capital.(1 Ocak 2008). Çin+Hindistan: ‘İki’nin Gücü,<https://www.capital.com.tr/yonetim/liderlik/cin-hindistan-ikinin-gucu>, adresinden 14 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

D’Costa, A. P.(2009). Economic Nationalism in Motion: Steel, Auto, and Software Industries in India.*Review of International Political Economy*, 16:4, 620-648.

DEİK, Hindistan Fırsat Analizi, Nisan 2017, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2017/05/hindistan-firsat-analizi.pdf> , adresinden 13 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

Department of Heavy Industry, Ministry of Heavy Industries & Public Enterprises, Government of India, *National Automotive Board*, <https://dhi.nic.in/UserView/index?mid=1349>, adresinden 08 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir

Dholakia,R.H. (1994).Spatial Dimension of Acceleration of Economic Growth in India, *Economic and Political Weekly*,29(35), (Aug. 27, 1994), 2303-2309.

Government of India.(2018). *National Auto Policy,March 2018*.Ministry of Heavy Industries and Public Enterprises.

Hambrock,J. and Hauptmann,S. Industrialisation In India, https://www.tcd.ie/Economics/assets/pdf/SER/1999/Hambrock_Hauptman.pdf adresinden 02 Mayıs 2019 tarihinde edinilmiştir.

IBEF, Automobiles, May 2018, <https://www.ibef.org/download/Automobiles-Report-May-2018.pdf> adresinden 08 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

IBEF, Automobiles, July 2020, <https://www.ibef.org/download/Automobiles-July-2020.pdf> adresinden 24 Nisan 2021 tarihinde edinilmiştir.

IBEF (India Brand Equity Foundation), Make in India, <https://www.ibef.org/economy/make-in-india> adresinden 08 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

India Briefing, (3 July 2018). Works, Businesses in India Remain Hopeful, <https://www.india-briefing.com/news/gst-reforms-india-business-17177.html>, adresinden 02 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

Kalra, N. and Pant, A.(2013). Critical Success factors of Total Quality Management in the Indian Automotive Industry (NCR). *Internaional Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2(8), Ağustos 2013, 620-625.

Kohli, A. (2006a). Politics of Economic Growth in India, 1980-2005, Part I: The 1980s. *Economic and Political Weekly*, 41(13), (Apr. 1-7, 2006a), 1251-1259.

Kohli,A.(2006b) Politics of Economic Growth in India, 1980-2005: Part II: The 1990s and Beyond. *Economic and Political Weekly*,41(14), (Apr. 8-14, 2006b),1361-1370.

Mukherjee, A. and Sastry, T. (1996).Automotive industry in emerging economies – A Comparison of South Korea, Brazil, China and India. *Economic and Political Weekly*, Nov. 30, 1996, M75-M78.

Nagaraj, R.(2005).Industrial Growth in China and India: Preliminary Comparison. *Economic and Political Weekly*, 40(21), (May 21-27, 2005), 2163-2171.

Parhi,M.(2008). Indian Automotive Industry: Innovation and Growth.India S&T and Industry, Retrieved May 16, 2020 from the <https://nistads.res.in/all-html/Indian%20Automotive%20Industry.html>

RIETER .(2016). End User’s Perspective: Impact of Steel Prices on the Automotive and Machinery Industry.*Platts Steel Markets Asia Conference,18th November 2016*.

Özpeynirci E.(19 Kasım 2008).Otomotivde Paranın Yolu Hindistan ve Çin’den Geçiyor, *Hürriyet Gazetesi*.

SIAM, Automobile Domestic Sales Trends, <http://www.siamindia.com/statistics.aspx?mpgid=8&pgidtrail=14>, adresinden 30 Ağustos 2019 tarihinde edinilmiştir.

SIAM, Automobile Production Trends, <http://www.siamindia.com/statistics.aspx?mpgid=8&pgidtrail=13>, adresinden 30 Ağustos 2019 tarihinde edinilmiştir.

SIAM (Society of Indian Automobile Manufacturers), About Us, <http://www.siamindia.com/about-us.aspx?mpgid=1&pgidtrail=2>, adresinde 8 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

SIAM, Statistics, <http://www.siamindia.com/statistics.aspx?mpgid=8&pgidtrail=14>, adresinden 30 Ağustos 2019 tarihinde edinilmiştir.

Singh,V.(2017). Growth of Automobile Industry and its Economic Impact: An Indian Perspective. *International Journal of Commerce and Management Reserach*, 3(8), Ağustos 2017, 6-10.

Skill India Program – Mission, Features, Advantages, Differences, <https://surejob.in/skill-india.html>, adresinden 08 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

Uludağ İhracatçı Birlikleri (UİB), Hindistan Ülke Raporu (Otomotiv Sektörü Açısından), Ar-Ge Şubesi, Temmuz 2018. <http://www.uib.org.tr/tr/kbfile/hindistan-ulke-raporu>, adresinden 14 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.

Vaishali,P.(2018).Growth of Automobile Industry in India-Post Liberalisation. *Macroeconomic Term Paper, University of Delhi*, Retrieved August 28, 2018 from the <https://viden.io/knowledge/automobile-industry-in-india/attachment/4973/dte-vaishali-sec-a-eco-h-pdf-1/preview>.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The purpose of this study is to determine the factors that contribute to development of Indian automotive industry and the importance and place of government policies in development of the sector. Within the historical development of these policies both Indian's general macroeconomic variables and the impact that created among general quantities of automobile industry are tried to be established.

Methodology

Direct and indirect politics of government are determined to automotive sector's building and sector's historical development. The determinant of government has been demonstrated through different policies that applied in different stages of automobile industry. Especially the development of sector is emphasised through consisted from interaction of extrinsic factors based on global environment with completed politics on reforms within economical deregulation process, traditional structure and internal factors

Finding

Automotive sector has a great impact for economic growth in developing countries. The sector has driving force in the economies in terms of technology, R&D, recruitment and international competition. In addition, the automotive industry creates a multiplier effect in the economy due to its high backward and forward linkages.

India began implementing liberal and market economy-based economic reforms in 1991, and these reforms, which are regularly implemented, have significantly affected industrialization policy and foreign economic relations. Reducing the tariffs, going through devaluation, liberalizing the foreign investment regime and eliminating the restrictions on the foreign exchange regime are the most considerable practices of the period.

Besides the economic reforms that started after 1990, some historical and geographical reasons come to the forefront in India's economic success. In addition, the cultural and social wealth in India and the existence of well-established families with capital that act in harmony with the state's economic policies and their role in the economy after gaining independence of India have a key role in the economic rise of India.

India aims to be one of the top three largest economies in the world by 2050. Within this framework, it sets out important policies in the mining, machinery, computer and automotive sectors, where it has a comparative advantage. India has important reserves in terms of iron, coal and oil. Also in software industry, in which it has an advantageous position in the global market, it is a net exporter.

Another important sector for the Indian economy is automotive. The national economic policies of India, which is not contradict to globalization, have enabled this sector to develop. Especially, in the absence of technologies that enable foreign transfer it shows that providing only trade protection is not an effective strategy for building a globally competitive automobile industry.

Development of the sector through participation to the foreign market, increasing the capacity through foreign market competition and enabling the part and component manufacturers to establish production in India provide a basis for the improving of the sector. India has turned the constriction into an advantage in automotive market which is caused by the global finance crisis in 2008. As affordable small cars, Suzuki's Alto model and Tata's Nano model are produced in order to prevent the fall of exportation in terms of meeting the demand of the middle-income class in the domestic market, directing society to safer vehicles instead of two or three-wheeled vehicles, and obtaining affordable price advantage in the shrinking global market. In this context, especially Suzuki has managed to become the best-selling brand in the domestic market and increased the company size. This success of Suzuki and Tata caused companies such as Hyundai, Renault and Fiat to increase their interest in the Indian market. The fact that Tata had bought the British brands Land Rover and Jaguar from US based auto company Ford in 2008 for \$ 2.3 billion dollars, can be evaluated as an important development that shows the power of Indian automotive market on a global scale. One of

the most important reasons for India to be preferred by multinational automotive companies is the increasing domestic demand, optimal production costs and the state's implementations for this sector to facilitate doing business in India.

Conclusion

The reasons for the success of India in the automotive industry are historical-geographical and cheap production factors -especially labor-, growing domestic and foreign demand, innovation opportunities, increased investments, government policies and supports that have increased sustainably since the 1980s, action plans, complementary reforms implemented in the states and the presence of strong and traditional companies in the Indian economy.

Public policies and their impact on the business world have a key role in the growth of the economy. Especially the public policies implemented by the Indian state have many direct or indirect effects on the automotive industry. The two most important initiatives that directly affect the automotive industry are the First Automotive Mission Plan covering 2006-2016 years and the Second Automotive Mission Plan covering 2016-2026 years. Apart from these plans, government implemented various plans and initiatives in a complementary way on a national and regional scale. Other various programs and initiatives that support these two main policies such as Make in India, Skill India, Start-up India and Digital India, and Urban Development policies including National Automotive Testing and R&D Infrastructure Project, Bharat Stage-4 Emission Norms, smart cities, and urban transformation programs, and energy investments, Policies to improve the Social Security Infrastructure, Tax reforms to establish a single tax system such as GST, policies for the strengthening and deepening of the financial system, entrepreneurship programs, reforms that implemented by central government and states to provide ease of doing business play an important role in the development of the automotive industry.

As a government, having proper, stable, predictable and sustainable political and economic reforms on automotive industry and implementing and monitoring of these policies in a planned way are accepted as key factors in success. All these political practices are complementary to each other. Therefore, India offers a safe economic environment for both domestic and foreign producers. There is a total struggle for economic and social development in India. Central government, states, private sector, professional associations and even foreign investors act together. Implemented reforms are quite inclusive.

19. YY OSMANLI EKONOMİSİNDE GALATA BANKERLERİNİN ROLÜ: BALTAZZİ AİLESİ ÖRNEĞİ

Araştırma Makalesi / Research Article

Çalışkan, A., Eryılmaz, Ü. ve Oğlakçı, M. (2021). 19. Yy. Osmanlı Ekonomisinde Galata Bankerlerinin Rolü: Baltazzi Ailesi Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 969-991.

Geliş Tarihi: 09.05.2021

Kabul Tarihi: 08.06.2021

E-ISSN: 2149-3871

Abdulkerim ÇALIŞKAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
abdulkerim.caliskan@hbv.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3123-8890

Ünal ERYILMAZ
Hazine ve Maliye Bakanlığı
unaleryilmaz@yahoo.com
ORCID No: 0000-0002-9056-4963

Mehmet OĞLAKÇI
mehmet_oglakci@mynet.com
ORCID No: 0000-0003-4651-5950

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlanma politikalarında, özellikle iç borçlanma konusunda Galata Bankerleri bir dönemin en önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde Galata bankerlerinin farklı şekillerde değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu konuda ortak bir yargının olmaması Galata bankerlerini oluşturan aileleri incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın konusunu Galata bankerleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Baltazzi Ailesi oluşturmaktadır. Galata bankerlerinin Osmanlı mali sistemi içerisinde güçlü bir yere sahip olması, Osmanlı devletinin tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu ekonomik ve mali gelişmelerin doğal bir sonucudur. Zira ekonomik ve mali yapıdaki kurumsal bozulma yapılan tüm modernizasyon ve reform çalışmalarına rağmen istenilen sonucu vermemiştir. Ayrıca çıkan ayaklanmalar, kaybedilen savaşlar ve toprak kayıpları mali sistemin iyice bozulmasına neden olmuştur. İçinde bulunulan durum borçlanma konusunun daha da ön plana çıkmasına neden olmuştur. Borçlanmanın kaynağını ise ilgili dönemde gayrimüslim ailelerden oluşan Galata bankerleri oluşturmuştur. Buradan sağlanan kaynak mali sistemi içinde bulunduğu durumdan daha iyi bir noktaya getirmiştir. Baltazzi ailesi bu dönemde ilişkilerin en iyi olduğu ve Osmanlı devletine en çok kaynak sağlayan ailelerin başında gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ekonomisi, Galata Bankerleri, Baltazzi.

THE ROLE OF GALATA BANKERS IN THE 19TH CENTURY OTTOMAN ECONOMY: SAMPLE OF THE BALTAZZI FAMILY

ABSTRACT

In the borrowing policies of the Ottoman Empire, especially in domestic borrowing, Galata Bankers emerge as the most important element of an era. It is seen that Galata bankers are evaluated in different ways in the literature. Therefore, the absence of a common judgment on this issue makes it necessary to examine the families that make up Galata bankers. In this context, the subject of the study is the Baltazzi Family, which has an important place among Galata bankers. The strong place of Galata bankers in the Ottoman financial system is a natural result of the economic and financial developments of the Ottoman state in the historical process. Because the institutional deterioration in the economic and financial structure did not give the desired result despite all the modernization and reform efforts. Besides, the uprisings, lost wars, and land losses caused the financial system to deteriorate thoroughly. The current situation has caused the issue of borrowing to come to the fore even more. The source of the borrowing was Galata bankers consisting of non-Muslim families in the relevant period. The resources provided here have brought the financial system to a better point than the current

situation. The Baltazzi family is one of the families that had the best relations during this period and provided the most resources to the Ottoman state.

Keywords: Ottoman Economy, Galata Bankers, Baltazzi.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde burjuva sınıfının özelliklerini taşıyan ve bir dönem borçlanmanın önemli kaynaklarından biri olan Galata bankerleri, bazı kesimlerce hain, bazılarınca kahraman olarak ilan edilmekte ve Galata bankerleri hakkında topyekûn yargılarda bulunmaktadır. Oysa konu, daha spesifik çalışmayı ve Galata bankerlerini oluşturan aileleri müstakilen incelemeyi hak edecek kadar önemlidir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin mali sorunlarının içinden çıkılmaz hale geldiği 19. yüzyılda Osmanlı ticaret ve iktisadiyatında etkili olan Galata bankerlerinin önde gelenlerinden birisi olan Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti ile olan iktisadi ve ticari ilişkileri ve faaliyetleri konu alınmıştır. Baltazzi ailesi; 2007 yılında Oğlakçı'nın "Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkileri: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği" isimli Afyon Kocatepe Üniversitesinde yüksek lisans tezi çalışmasının ardından 2009 yılında Marmara Üniversitesinde yapılan Nursel Manav'a ait "Devlet-Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi" adlı yüksek lisans tezi ve aynı Üniversite'de Cem Çetin'e ait "Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri" isimli doktora tezine konu olmuştur. Bunun yanı sıra Ortaç (2010)'ın, Baltacı ailesinin sahip olduğu çiftlikleri ele alan bir makale çalışması olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yaşadığı mali sorunları ve bu sorunları çözme yönünde atılan adımları, finansman ihtiyacının borçlanmalarla karşılanmaya çalışılmasını ve sonuçlarını anlayabilmek için, bu süreçte oldukça aktif rol oynayan Galata Bankerlerini, özelde de Baltazzi ailesinin ticari faaliyetlerini iyi tahlil etmek elzemdir. Bu çalışmanın amacı da Baltazzi ailesi özelinde, 19. yüzyıl Osmanlı iktisadi ve ticari hayatında Galata bankerlerinin etkinliklerini mercek altına almaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Devleti'ni 19. yüzyıl şartlarına getiren gelişmeler özetlenmiştir. Ardından 19. yüzyıl ile birlikte Avrupa'da yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne etkilerine değinilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nde Galata bankerlerinin ortaya çıkışı, Galata bankerlerinin Osmanlı mali sisteminde güçlenmesine yol açan iktisadi ve siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Son bölümde ise Galata bankerlerinden Baltazzi ailesinin İzmir'e göç etmeleri ile başlayan süreçte Osmanlı Devleti'ndeki iktisadi ve ticari faaliyetlerinden bahsedildikten sonra ailenin Türkiye'deki (mülakatın yapıldığı tarihte) yaşayan en yaşlı ferdi olan Alex Baltazzi ile yapılan mülakat ve mülakatın betimsel analiz yöntemiyle değerlendirmesine yer verilmiştir.

2. OSMANLI EKONOMİSİNİN BOZULMA SÜRECİ

Klasik dönemde, Osmanlı Devleti'nde toprağa dayalı ekonomik model tımar sistemine ve sosyo-ekonomik yapı ise vakıf sistemine dayanmaktadır (Tabakoğlu, 1999: 133). Ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti, fetihler sonucunda kazandığı bu toprakların ekonomiye kazandırılması için dirlik sistemini uygulamaya koymuştur (Aktan, 1988: 72). Klasik dönem Osmanlı iktisat politikasının en önemli unsurları olan dirlik ve vakıf sistemleri, dönemin siyasi, sosyal ve iktisadi amaç ve gereksinimlerini başarılı bir şekilde karşılayan araçlar olmakla birlikte, 17. yüzyıldan itibaren belirginleşen değişim karşısında giderek yetersiz kalmıştır. Bilhassa toprak sisteminde ortaya çıkan çözülme ve sorunlar, iktisadi sistemin ana omurgası olması nedeniyle, bir bütün olarak devlet yapısını ve işleyişini derinden sarsmıştır.

Dirlik sisteminin en önemli parçasını oluşturan tımar, askeri başarısızlıklar sonucunda fetihlerin durması, toprak kayıpları, Celali isyanları ve orduya dâhil olmalar nedeniyle erkek işgücünün azalması gibi etkenlerin tarımsal faaliyetleri aksatmasından ötürü bozulmaya başlamıştı. Aksayan tarımsal faaliyetler ise devletin vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştı. Diğer taraftan, modern silahlarla düzenli eğitim gören yeniçeri ordusunun sayısı zamanla artış göstermişti (Cin ve Akyılmaz, 1995: 333). Bu artış, ulufe ve cülus tahsisatlarındaki yükselişe paralel olarak askeri harcamaların toplam devlet bütçesindeki oranını da artırmıştır. Bu şartlarda, dirlik sisteminin devlet maliyesini taşıyamaz hale gelmesi nedeniyle tımar sistemi yerine çözüm olarak iltizam, emanet ve

malikâne yöntemleri uygulamaya konulmuş ancak bunlar da yeterli gelmeyince iç borçlanma, ardından da dış borçlanma süreci başlamıştır. Diğer taraftan, keşifler ve doğu-batı sınır hatlarındaki savaşlar Osmanlı hakimiyet bölgesindeki ticaret yollarının eski ağırlığını yitirmesine neden olmuştu (Falay, 1989: 72; Yılmaz, 2002: 189). Bu değişimin önüne geçebilmek için bazı Avrupa devletlerine tanınan kapitülasyonlar, başlangıçta Osmanlı Devleti'nin lehine işlese de zamanla devletin ve yerli üreticinin aleyhine dönmeye başlamıştı. Özellikle sanayi devrimi sonrası Avrupa'dan ithal edilen mallar karşısında, Balta Limanı vb. serbest ticaret antlaşmalarının da etkisiyle rekabet gücünü yitiren yerli imalatçılar birer birer tasfiye olmuştu. 1783 yılında yaklaşık 4.4. milyon sterlin olan Osmanlı dış ticareti 1911'de 64 milyon sterline ulaşmıştı (Quataert, 1987: 18). Bu süreçte Osmanlı ülkesi sanayileşen Batı ekonomilerinin hammadde tedarik ettiği ve mamul mallarını pazarladığı bir pazara dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren işleyen klasik devlet yapısının, içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle tahribata uğramasının yol açtığı problemleri, çağının gereksinimlerine karşılık verebilen modern devlet yapısına geçerek aşmaya çalışmıştı. 3. Selim döneminden başlayarak Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen askeri, idari ve mali reformları Avrupa'da yaşanmakta olan dönüşüme ayak uydurma çabasının tezahürü olmak görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde ilk maliye teşkilatının kurulması, bütçelemede ve vergilerde yapılan değişiklikler mali reformların en önemli parçasını oluşturmuştur.

Devleti ve mali yapıyı yeniden organize etmeye çalışırken patlak veren iç isyanlar, 1854 yılındaki Kırım Savaşı ve 1768–1774 Osmanlı- Rus Savaşı'nın neden olduğu harcamalar ve kayıplar Osmanlı maliyesine büyük darbe vurmuştu. Bu dönemde, süregiden savaşlar ve isyanlar nedeniyle, devlet gelirlerinin giderlerin altında kalması devleti önce iç borçlanmaya, bunun da yeterli olmaması ise dış borçlanmaya yöneltmişti. Bu süreçte Galata bankerleri iç borçlanmanın en önemli fonlayıcısı olurken, Avrupalı sermaye çevrelerinden yapılan dış borçlanmalarda da çoğu durumda aracı rolü oynamışlardır. Ancak borçların geri dönüşünün hesaplanamaması devleti mali iflase sürüklemişti.

Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmaları 1854 yılında Kırım Savaşı nedeniyle başlamış ve 1875 yılında moratoryum ilan edilerek Osmanlı maliyesinin iflasiyla sonuçlanmıştı. 1854 ila 1875 yılları arasında yaklaşık 256 milyon lira dış borç alınmıştı (Çetin: 2009: 23). Moratoryum ilanının ardından, Osmanlı tahvillerinin sahibi yabancıların alacaklarının tahsil edilebilmesi amacıyla Duyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştu. Duyun-u Umumiye, Osmanlı Devleti'nin mali egemenliğini sona erdirerek, vergiyi ödeyen vatandaşla Avrupalı sermayedarları doğrudan muhatap kılmış, devlet maliyesi aradan çekilmişti (Keyder, 1985: 647-648).

Osmanlı Devleti'nin borçlanma sürecinin arz tarafında ise sanayi devrimine paralel olarak Avrupa'da oluşan sermaye fazlalığının, yüksek faizli getiri arayışında olması gerçeği yatmaktadır. Osmanlı Devleti'nin gerek reformlar gerekse savaşlar ve isyanlar nedeniyle giderek artan bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finansmanı bu şartlarda başlamıştı. İçeriden ve dışarıdan alınan borçlar İmparatorluğu bir tür borç emperyalizmine maruz bırakırken, borç verenlerin istedikleri politika değişimi talepleri ve tavizleri elde edebilmeleri için elverişli ortam yaratmaktaydı (Keyder, 1985: 646). Alınan borçlarla geri ödemelere bakıldığında ise, Osmanlı Devleti'nin lehine bir durum olduğu, geri ödemelerin alınan miktarın altında kaldığı dikkat çekmektedir. Herhangi bir ciddi ihracat geliri olmayan Osmanlı ekonomisinin Avrupa mamul mallarına pazar olabilmesi için böyle bir finansman tablosu Avrupalı tüccarların ve devlet adamlarının çıkarınaydı (Keyder, 1985: 647-648).

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞAYAN GAYRİMÜSLİMLERİN EKONOMİK FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nde yabancı paralar da dâhil pek çok farklı paranın dolaşımında olması, her padişah döneminde farklı vezin ve ayarda para çıkarılması ve paraların giderek artan sıklıkla taşışışe uğramasının yarattığı karmaşık bir para sisteminin varlığı, bu farklı vezin ve ayarda paraların hem kendi aralarında hem de yabancı paralara karşı dönüşüm değerinin belirlenmesinde ciddi sorunlara yol açmıştı. Ülkede farklı paraların dönüşümüne sarraflar aracılık etmekteydiler. Sarraflar, kambiyo işlemlerinin yanı sıra tüccarlarla poliçe alım satımı, esnafa faizle kredi verme, iltizam ihalelerinde mültezimlere kefil olma ya da sermaye desteğinde bulunma, daha sonraki dönemlerde emanet usulü

işletilen mukataalar ve vergi tahsilatı işlerinde görev alma gibi faaliyetlerde de bulunmuşlardı. Bu nedenle sarraflar Osmanlı para sisteminde eskiden beri önemli bir rol oynamışlardı.

Avrupalı sermayedarlarla kurdukları bağlantılar sayesinde sözü edilen bu kesim, elde ettikleri ucuz finansmanı daha yüksek faizlerle Osmanlı Devleti'ne borç vermek suretiyle muazzam gelirler elde ederken, darboğazdaki Osmanlı maliyesine de destek olmuşlardı (Manav: 9-11; Toprak, 1985: 760). Osmanlı gayrimüslimleri; Avrupalı tacir ve sermayedarlarla yakın münasebetleri, İtalyanca, Fransızca gibi Avrupa dillerini bilmeleri, yabancılara anlaşmalarla tanınan ayrıcalıklardan istifade etmeleri, Avrupalı devletlerin himaye ve destekleri ile artan ticari bilgi ve tecrübeleri sayesinde hem iç ve dış ticarete hem de yönetimde ağırlıklarını arttırmışlardı (Yerasimos, 1980: 325). "Liman Burjuvazisi" ya da aşağılayıcı bir tabir olarak "komprador sermaye" yakıştırmaları, bu kesimi tanımlamak için sonradan üretilmiş kavramlardır.

Bizans İmparatorluğu döneminden beri ticari hayatın odak noktası olan Galata, 19. yüzyılın ilk yarısına doğru finans merkezi kimliği kazanmıştır. Gayrimüslim sarraflar ve Avrupa'dan göç eden Levantenler zamanla mali güçlerini ve finansal etkinliklerini artırarak Galata bankerleri olarak anılmaya başlanmıştır (Pamuk, 1995: 217).

Sanayi devriminin yaşandığı Avrupa'daki girişimciler, ihtiyaçları olan hammaddelerin tedariki ve Avrupa mallarının ülkede pazarlanması için Galata bankerleri ile iş birliği yapmaktaydılar (Kazgan vd., 1999: 365). Serbest ticaret anlaşmaları ve kapitülasyonlar sayesinde II. Mahmut döneminden itibaren Osmanlı toprakları Avrupa menşeli pek çok çeşit ve ucuzlukta emtianın akınına uğramıştı. Galata bankerlerinin de çoğu zaman aracılık ettiği bu furya, Osmanlı dış ticaretinde söz konusu bankerlerin ağırlıklarının artmasını sağlamıştı. Galata bankerleri kurdukları bu finans ve ticaret ağı sayesinde zamanla kredi işlerine de hâkim olmaya başlamışlardı.

Osmanlı maliyesine oldukça büyük bir yük getiren Kırım Savaşı nedeniyle 7.150.095 liralık iki dış borçlanma, 4.706.229 liralık iç borçlanma gerçekleştirilmişti. Bir taraftan savaşın ağır maliyeti diğer taraftan sarayın israf boyutunda artan harcamaları Osmanlı maliyesini batağa sürüklemişti. Hersek ve Karadağ, Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Girit isyanları ile Cidde ve Lübnan hadiseleri Osmanlı Devleti'ni hem mali hem de siyasi yönden daha da sıkıştırmıştı. 1861-1862 yılı bütçesinin yüzde 41.7'si iç ve dış borç ödemelerine, yüzde 28.1'i ise askeri harcamalara tahsis edilmişti (Güran, 1989: 37; Bayraktar, 2002, 75-76).

Osmanlı Devleti'nin Kırım savaşının sebep olduğu maliyetleri karşılayabilmek amacıyla 1854 yılında başladığı dış borçlanma süreci, 1876 yılındaki moratoryum ilanına kadar devam etmişti. Bu süreçte Osmanlı Devleti 13 kez dış borç anlaşması imzalamıştı. Dış borçlanmalarla birlikte Osmanlı Devleti ilk defa Batılı devletlerin mali kontrolüne girmişti. 1854'teki ilk dış borçlanmanın ardından İngiltere ve Fransa'nın talebiyle oluşturulan bir komisyon, alınan borçların nerelere harcanacağını kontrol etmekle görevlendirilmişti. Daha sonraki dış borçlanmalarda da faaliyetine devam eden bu komisyon Osmanlı maliyesi üzerindeki denetimin ilk formu olarak Duyun-u Umumiye İdaresine giden yolun kurumsal ve zihinsel altyapısını oluşturmuştur.

1875 yılına gelindiğinde 13 milyon liraya ulaşan borçların, anapara ve faiz ödemeleriyle birlikte bütçenin yüzde 70'ine ulaşması ve artık çevrilemez hale gelmesiyle alınan moratoryum kararı, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış borçlarının faiz ve itfa ödemelerini beş yıllığına yarıya indirmeyi öngörmekteydi (Açba, 1995: 77-78). Osmanlı Hükümetinin bu tek taraflı kararı gerek ülke içinde gerekse Avrupa'da yoğun tepkilerle karşılanmıştı. Avrupa kamuoyunda Türklerin kendilerini aldattığı yönünde söylemler yaygınlaşmış ve Rusya'nın saldırgan tavırları karşısında Osmanlı Devleti, Kırım Savaşında müttefiki olan Fransa ve İngiltere'nin askeri ve mali desteğini yitirmişti. Bu şartlarda patlak veren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında askeri anlamda yalnız kalan Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almıştı. Savaş süresince Batılı Devletlerden finansman desteği de sağlayamayan Osmanlı Hükümetini Galata Bankerleri desteklemişti (Kazgan vd., 1999: 390; Hulkiender, 2001: 129). Galata bankerleri Avrupalı sermayedarlarla ortaklaşa kurdukları Şirket-i Maliye, Şirket-i Umumiye, İstanbul Bankası, İtibar-i Umumiyye, Esham ve Kambiyo Şirketi gibi finans ve yatırım kuruluşları aracılığıyla borçlanma piyasasının sunduğu yüksek faiz ve komisyon olanaklarından pay alabilme adına hem birbirleriyle rekabet etmekte hem de Osmanlı Devleti'ne kendi şartlarını dayatabilme adına daha güçlü kurumsal kimlik oluşturmaktaydılar.

Nitekim Galata Bankerlerinin 1877-1878 Rus Savaşı nedeniyle biriken alacaklarının ödenebilmesi gayesiyle, 22 Kasım 1879 tarihinde, Osmanlı Devleti ile Osmanlı Bankası ve Galata bankerleri arasında “Rüsum-u Sitte” anlaşması imzalanmıştı (Üsdiken, 2000: 166). Rüsum-u Sitte İdaresinin çalışmaları piyasanın canlanmasına da neden olmuştu (Kazgan, 2006: 20). Ancak, Rüsum-u Sitte İdaresinin başarısı üzerine Avrupalı alacaklıların baskıları neticesinde 1881 yılında “Muharrem Kararnamesi” ile Duyunu Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi kurularak, Rüsum-u Sitte İdaresinin gelirlerinin de bu İdare tarafından toplanmasına karar verilmişti (Açba, 1995: 97; Kazgan, 2006: 23). Galata bankerleri, Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulmasının ardından oluşan mali istikrar ve Osmanlı Devleti’nin eskisi gibi borçlanamaması nedeniyle birer birer faaliyetlerini sona erdirip farklı sektörlere yöneldiler (Manav, 2009: 12).

4. BALTAZZİ AİLESİ FERTLERİNİN OSMANLI İKTİSADİ HAYATINDAKİ ETKİNLİKLERİ

Osmanlı döneminde İzmir, 16. yy’dan itibaren bu bölgeye yerleşen Levantenler sayesinde hızla gelişmişti. Bu nedenle de birçok yazar tarafından İzmir; İskenderiye ve Beyrut’la birlikte, Levantenler şehri olarak anılmıştır. (Uras, 2002:1; Mansel, 2012, bkz. ayrıca Mansel, 2011). Osmanlı topraklarından geçen iç ticaret güzergahlarındaki değişimler, bilhassa Halep’in eski önemini yitirmesi, diğer taraftan 19. yüzyılda yaşanan sanayi devrimi beraberinde oluşan pazar ve hammadde arayışları sayesinde İzmir limanlarının lojistik ve stratejik değerinin yükselmesi, İzmir’i Levantenlerin göç merkezlerinden biri yapmıştı (Al, 1998: 90). Nitekim İngiliz sermayesinin de desteğiyle 1860 yılında İzmir-Aydın ve İzmir-Turgutlu arasında inşa edilen ilk demiryolu hatları iç bölgelerden tarımsal ürün ve hammaddelerin İzmir limanına kolaylıkla sevkiyatının sağlanabilmesi amacıyla hayata geçirilmişti. Bu sayede İzmir limanından Amerika ve Avrupa’ya ihraç edilen tarımsal ürün, mamül ve yarı mamül ürünlerin çeşitliliği de artmıştı. Bu dönemde, İzmir limanından gerçekleştirilen ihracatın %23,66’sı İngiltere’ye, %25’i İtalya limanlarına, %12,95’i Fransa’ya ve %8,96’sı ABD’ye yapılmıştı (Öndeş, 2013: 224). Bilhassa 18. ve 19. yüzyıllarda İzmir kentinin ticari ve zirai alanlardaki gelişmesine paralel olarak yabancı tüccarlar yoğun bir şekilde şehre yerleşmeye başlamışlardı (Tablo 1). 18. yüzyıldan itibaren, İzmir limanından gerçekleştirilen ithalat ve ihracat faaliyetlerinin, mensubu oldukları devletlerin Osmanlı Devletindeki temsilciliklerinin ve ülkelerindeki bağlantılarının de desteğiyle, Levantenlerin kontrolünde olduğu görülmektedir. Levantenler yerel Müslüman tüccarlar ve üreticilerle de yakın iş birliği içerisinde olmuşlardı (Öndeş, 2013: 224). İzmirli gayrimüslim tüccarlar, ithalat ve ihracat işlemlerini Galata bankerlerinin iş birliğiyle yürütmekteydiler. Galata bankerleri, ithalatın yoğun olduğu aylarda tüccarlara kredi açmakta ve ödemelerinde kullanmaları için poliçe satmakta, ihracatın yoğun olduğu aylarda ise bu tüccarların elindeki poliçeleri daha düşük fiyatlardan alarak kazanç sağlamaktaydılar.

Tablo 1: 1847- 1860 Yılları Arasında İzmir’de Yabancı Nüfus

	1847 Nüfusu	1860 Nüfusu
Yunanlı	6800	1500
Avusturyalı	4000	3150
İngiliz	206	1200
Maltalı	422	750
İonyalı	3888	3500
Fransız	712	546
Rusyalı	180	50
İtalyan	572	3000
Diğer Milletler	804	1156
Toplam	17584	28352

(İloğlu, 1998: 66)

Baltazzi ailesi 1746 yılından itibaren İzmir’e yerleşen, aslen Venedikli bir Levanten ailedir. Baltazzi ailesi fertleri, 1746 yılında Marino Baltazzi (1695-1753)’nin İzmir’e gelip buraya

yerleşmesinin ardından peyderpey İzmir'e göç etmişlerdi. Baltazzi ailesi, zamanla diğer Levanten ve gayrimüslim ailelerle yaptıkları evlilikler yoluyla akrabalıklar kurmuşlardı. Bu şekilde, İzmirli Negroponte ve Petrocochino, İngiliz Sarell, Avusturyalı Vetsera, Alman Raineck ve Bizans aristokrasisinden gelen Sakızlı Mavrogordato gibi köklü Levanten ya da Avrupalı aileler ile Baltazzilerin akrabalık bağı oluşmuştu.

Baltazzi ailesinin, halen İzmir'de yaşamakta ve ticari faaliyetlerini sürdürmekte olan fertleri, Marino'nun kardeşi Giovanni'nin oğlu Dimitrios (Demetrio) Baltazzi'ye (1715-1791) dayanmaktadır. Dimitrios Baltazzi'nin oğlu Evangelino Baltazzi (1748-1809) ile Sakız adalı Vgerou Mavragordato (1761-1856)'nın evliliğinden doğan Emmanuel Baltazzi (1797- 1855) ve Theodore Baltazzi (1798-1860) kardeşlerle birlikte Baltazzi ailesi İstanbul'da Galata bankerleri arasında anılmaya başlanmıştı.

Emmanuel Baltazzi, bankerlik işine girmeden önce ithalat-ihracat ve Osmanlı Devleti'ne mal tedarikiyle uğraşmaktaydı. Donanmaya İsveç ham demiri, maliyeye kâğıt, askere erzak, imarethanelere buğday, camilere kandil yağı olarak zeytinyağı gibi çok çeşitli malların alım, satım ve tedariki ile uğraşmıştı (Manav, 2009: 94-97). Baltazzi ailesi fertleri sadece ticaretle değil, madencilik, ulaştırma, tarım, sanat ve arkeoloji alanlarında da faaliyette bulunmuştur. Kısa sürede zenginliklerini artıran Baltazzi ailesi Ayvalık, Foça, Aliğa, Menemen, Bergama, Turgutlu, Söke, Akhisar, Tire, Bornova, Buca, Aydın, Edremit, Yalova ve hatta Mısır'da geniş arazilere sahip olmuşlardı. Bugünkü Aliğa'nın hemen tamamı Baltazzi Çiftliği arazisiydi (Öndeş, 2013: 232). Mansel (2011: 168), 19. yüzyıla gelindiğinde Batı Anadolu'da en büyük toprak sahibinin Baltazziler olduğunu belirtmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Baltazzi Ailesi Fertlerinin 19. Yüzyılda Türkiye'de Sahip Oldukları Başlıca Çiftlik ve Emlak

Sahibi	Arazinin Mevkii	Arazinin Miktarı
AB	Torbali	11 kıt'a
AB	Torbali	Eğerci Çiftliği ile birlikte 11 parça çiftlik
AB	Tire şehir çiftliği	
AB	Sarıyer ilçesi hudutlarındaki Tarabya Mahallesi	4.541,25 m ² arazinin 4/8 hissesi
AB	Aliğa ilçesindeki Tavşan Adası	667.600 m ²
DB	Menemen'e bağlı Ulucak Köyü yakınlarında	5.141 dönüm
DB	Aydın	247.000 dönüm
DB	Saruhan sancağının Akhisar Kazası Yayam Köyü yakınındaki Kapaklı Çiftliği	
EB	Ulucak Köyü	Ortakları vasıtasıyla ektiği 1517 dönüm arazi, 1000 dönümlük iki tarla, şahsına ait 140 dönüm arazi
EB	Foça'da Arap Çiftliği	5.000 dönüm (ayrıca 1.500 dönümlük vakıf çiftliğini de işlemekteydi)
EB	Yeniköy Çiftliği	27.500 dönüm
EB	Yeniköy Çiftliğinde (kuzey yakada)	20.000 dönüm
EB	Bila Yakası Çiftliği	21.000 dönüm, 16 dönüm bir kıt'a bağ
EB	Arıcı karyesi çiftliği	27.500 dönüm
EB	Nısf Eğerci Çiftliği	1.500 dönüm
EB	Turgutlu'da arsalar	
TB	Menemen'de Özbek Çiftliği	34 kıtada 1.579 dönüm
TB	Gökle (Gökliye)	170 kıtada 1.679 dönüm, 2 kıtada 34 dönüm sebze bahçesi

(Çetin, 2009: 183-187)

Baltazzilerin bu kadar araziye nasıl aldıkları da spekülasyon konusu olmuş, finansal olarak darboğaza giren ayanlardan, verdikleri krediyi geri ödeyemeyen köylülerden alacaklarına karşılık edindikleri iddia edilmiştir (Çetin, 2009: 185). Demosthene Baltazzi haricinde, esas iştiğal alanları bankerlik olduğu için, sahip oldukları çiftlikleri ve üzerindeki küçükbaş hayvanları doğrudan

işletmeyip kiraya veren Baltazziler bu şekilde önemli gelir elde etmişlerdi. Baltazzilerin sahip oldukları arazilerin bir kısmı sonraki dönemde, devlete olan borçlarına karşılık el konularak hazineye irat yazılmıştı.

Bankerlikle uğraşan diğer kardeşlerinin aksine Demosthene, Aydın'daki 247.000 dönümlük çiftliklerinin yönetimi ile meşgul olmuştu (Baltazzi, 2002: 340–341; Gülsoy, 1993: 95). 1892 yılında Demosthene Baltazzi, ülkede meyankökü toplama ve ticaretini yapma imtiyazı almak için Osmanlı hükümetine başvurmuştu. Demosthene hükümete, ilaç yapımında kullanılan meyankökü için kendisine imtiyaz verilmesi halinde mevcut piyasada elde edilenden daha fazla vergi ödeyeceğini vaat etmişti (Manav, 2009: 88). Eşinin ölümünün ardından arkeolojiye de merak saran Demosthene, Magnesia, Assos, Myrina ve Kyme antik kentleri gibi birçok kazı faaliyetinde bizzat bulunmuştu (Baltazzi, 2002: 340). Müze-i Hümayun ve Sanayi-Nefise Mektebi'nin yöneticileri arasında da yer alan Demosthenes Baltazzi'ye, arkeoloji alanındaki katkılarından dolayı Padişah tarafından "Bey" unvanı verilmişti (Öndeş, 2013: 232).

Osmanlı belgelerinde Baltazzilerin ismi, büyük sermayedar bankerler için kullanılan "bazirgan" sıfatıyla zikredilmektedir. Sarraflardan muteber görülenler Hazine sarrafı olarak adlandırılmakta ve iltizam ihalesine girenlerde "*hazinece taahhüdü cari ve muteber*" bulunan sarrafların kefaleti aranmaktaydı (Cezar, 2004: 179-180, 186-187). Baltazzi ailesi mensuplarının Osmanlı Devleti ile ilişkileri her ne kadar İzmir'e yerleşmeleri ile başlasa da, Osmanlı hanedanı ve hükümeti ile çok yakın ilişkiler kuran ilk kişi, Emmanuel Baltazzi'dir. Emmanuele Baltazzi, İstanbul'daki işlerinin yoğunlaşması nedeniyle burada bir ikametgâh gereksinimi doğmasının ardından, Padişah II. Mahmut ile oluşturduğu yakın diyalog neticesinde, kendisine mülk edinme hakkı verilen ilk yabancı olmuştu. Buna ilişkin evrakta, kendisinin "*her ne kadar zahiren tabiiyet-i ecnebiyeden ise de kalben Devlet-i Aliyenin sadığı ve bendesi*" olduğu ifade edilerek, ev yaptırmak üzere gayrimüslim tebaanın yoğun yaşadığı bir muhit olan Beyoğlu Caddesindeki Fransız Kilisesi civarındaki Yakup Ağa Kiryesi Saide Hanıma ait bir arsanın ferağ edilmesine karar verildiği belirtilmektedir (Çetin, 2009: 93; BOA, A.MKT.NZD., 5/60, 30 Ca 1266/19 Mart 1850; BOA, İ.HR., 3080, 22 Ca 1266/5 Nisan 1850). Padişah Abdülmecit Han, 1850 yılında Bornova'daki Baltazzi köşkünü ziyaret etmiş, 1863'te ise Sultan Abdülaziz İzmir'e seyahati sırasında Baltazzi'nin Buca'daki köşkünde misafir olmuştu (Kömürcüoğlu, 1995: 28).

Baltazzi ailesinin faaliyet gösterdiği bir diğer sektör turizm ve denizcilik olmuştu. Ailenin İzmir'e yerleşmesinde 1750 yılında İstanbul ve İzmir limanlarına deniz yoluyla ticarete başlamaları etkili olmuştu (karavancruises.com). Nitekim İstanbul'da feribotlarla ilk deniz taşımacılığının başlamasında da ailenin önemli rolü olmuştu. Baltazzilerin Osmanlı hükümetiyle gerçekleştirdiği ilk önemli ticari ilişki, Emmanuel Baltazzi'nin yeni kurulan Şirket-i Hayriye'nin ilk vapurlarını İngiltere'den getirtmesi olmuştu.

Şirket-i Hayriye, Osmanlı Devleti'nde devlet sermayesi ile kurulan ilk anonim şirkettir. Boğaziçi'ne halkın ilgisinin artması ve kayıkların hem yetersiz kalması hem de yeterince güvenli bulunmaması nedeniyle Sultan Abdülmecit, Boğazda vapur taşımacılığı yapmak üzere Şirket-i Hayriye'nin kurulması için ferman yayınlamış ve gemilerin getirilmesi işi, Galata bankerlerinden en düşük fiyat teklifini sunan Emmanuel Baltazzi'ye verilmişti (Manav, 2009: 89-90; Koraltürk, 1996: 258; Salname, 1330: 8).¹ İngiltere'de üretici bir firmadan vapurları temin eden Baltazzi, üstelik fiyatta önemli bir indirim de sağlamıştı. Bunun üzerine, kendisine Şirket-i Hayriye'nin 10 adet hissesi bilabedel verilmişti (Kazgan, 2005: 35).

Şirket-i Hayriye'nin Boğaz taşımacılığındaki başarısı ve İstanbul sosyo-ekonomisine katkısı İzmir için de esin kaynağı olmuştu. Demosthene Baltazzi 1875 yılında Urla'dan Ayvalık'a kadar olan iskeleler arasında 25 yıl süre ile yolcu ve yük taşımacılığı yapmak amacıyla Osmanlı hükümetinden işletme hakkı talep etmişti. Demosthene, bu girişimin kaçakçılığın önüne geçmeye de katkıda bulunacağını belirtmişti. Ancak bu teklif, Bahriye Nezareti'ne bağlı Aziziye Şirketi'nin söz konusu güzergâhta vapur işletmesinin düşünüldüğü gerekçesiyle uygun bulunmamış, söz konusu Şirket

¹ Baltazzi'nin İngiltere ve Fransa'da ticari faaliyet gösteren oğulları bulunduğundan bu devletler ile ilişkilerinin iyi olduğu ve bu nedenle işin kendisine verildiği de aktarılmaktadır (Kazgan, 2005: 35).

faaliyete geçinceye kadar önerilen geçici ruhsat ise Baltazzi tarafından ekonomik olmadığı için reddedilmişti (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 183, Öndeş, 2013: 102).

Baltazzi ailesinin ticari faaliyetleri bunlara sınırlı değildi. Serbest ticaret anlaşmalarının da etkisiyle Avrupa ile ticaretin artması, dış ticaret açığını büyütmekte, bu ise Sterlin karşısında Liranın değer kaybına ve enflasyona yol açmaktaydı. Nitekim 1814'te 1 Sterlin 23 Kuruş iken, 1826'da ortalama 58 Kuruşa, 1830'da 77.5 Kuruşa, 1835'te 101.8 Kuruşa ve 1842'de 118.1 Kuruşa yükselmişti (Issawi, 1980: 329-331). Yerli paranın değerinin korunmasını ve Sterlin kurunun sabit tutulmasını sağlamak amacıyla 1843 yılında Emmanuel Baltazzi ve Fransız banker Jacques Alléon ile anlaşma sağlandı. Baltazzi ve Alleon, tüccarların ithalat-ihracat ödemelerinde kullandıkları poliçelerin alım satımı ve Londra ve Marsilya'ya poliçe göndermek suretiyle, anlaşma müddetince 1 Sterlin'i 110 Kuruş değerinde tutmayı başarmıştı (Manav, 2009: 4-10). İki yıllık anlaşmanın ardından, kambiyo kontrolünü 1845-1847 yılları arasında Alleon, 1847-1848'de Baltazzi tek başına üstlendi. Kambiyo istikrarı ve hazineye desteklerinden dolayı her iki bankere ve Baltazzi'nin bu işlemler için birlikte çalıştığı yurt dışındaki iki kardeşine nişan verilmişti (BOA, İ.MMS., 21/508, 27 Ca 1263/13 Mayıs 1847). Emannuel ve Theodore Baltazzi bankerlik faaliyetlerine İstanbul'da devam ederken, kardeşleri Dimitrious Marsilya'da finans işleriyle uğraşmaktaydı ve poliçe transferlerinde ortak çalışmaktaydılar.

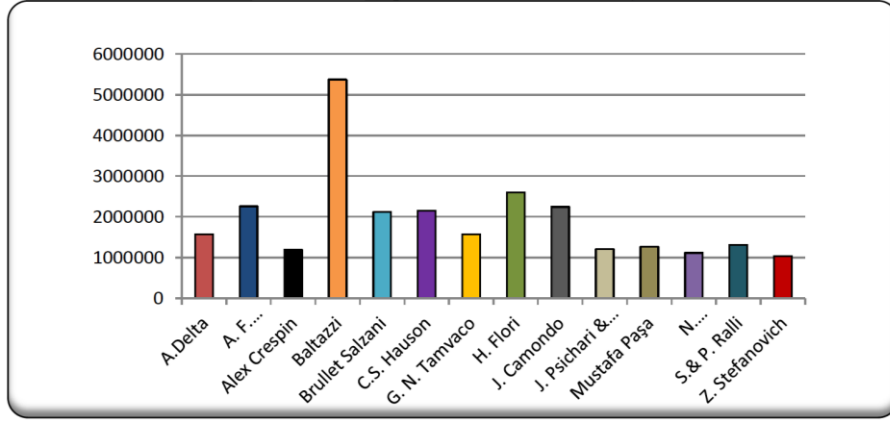
Kambiyo kontrolü için gereken finansman Mısır vergileri gelirleri ile karşılanıyordu ve vergi ödemelerinin aksaması poliçelerin ödenmesi işlemlerinde sıkıntıya yol açıyordu. Bu süreçte, Osmanlı hazinesinin kaynak ihtiyacı neredeyse aylık olarak başta Baltazzi olmak üzere Galata bankerlerinden alınan kısa vadeli ve yüksek faizli borçlarla karşılanmaktaydı. Netice itibarıyla, kambiyo istikrarını sağlamak hazine için oldukça külfetli olmuştu. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti kambiyo kontrolünü Alleon ve Baltazzi ile birlikte emanet usulü yürütmek istediysede bu yöntemin de verimli olmadığı anlaşılınca iki banker banka kurulması önerisinde bulundular.

Osmanlı Devleti'nde ticari faaliyetlerin genişlemesi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren finans sektörünü etkilemiş ve yeni finansal kuruluşlar ve faaliyet türlerinin gelişmesini teşvik etmiş, hatta gerekli kılmıştı. Söz konusu finansal gelişimin en önemli unsuru şüphesiz bankacılık alanında yaşanan gelişmelerdi (Frangakis-Syrett, 2007: 75; Serdaroğlu ve Yıldırım, 2015: 937). Yabancı tüccarların da girişimleriyle kurulan ancak izinsiz kurulduğu gerekçesiyle Osmanlı hükümeti tarafından kısa süre sonra kapatılan İzmir Bankası (Smyrna Bank) sayılmazsa, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk banka, Hükümetin de teşvikiyle Emmanuel Baltazzi ve Jacques Alléon 1849'da kurulan Dersaadet Bankası (Banque de Constantinople) olmuştur. Dersaadet Bankası, bilhassa Avrupa devletlerine yapılacak ödemelerde kambiyo istikrarını sağlamak, yurt dışına poliçe göndermek ve gerektiğinde Osmanlı Devleti'ne istikrazda bulunmak amacıyla kurulmuştu (Al, 2000: 18; Kazgan, 1991: 19). Bankanın 25.000.000 kuruş toplam sermayesinin 10.000.000 kuruşunu Osmanlı Hükümeti, kalan 15.000.000 kuruşunu da Baltazzi ve Alléon üstlenmişti (Serdaroğlu ve Yıldırım, 2015: 937).

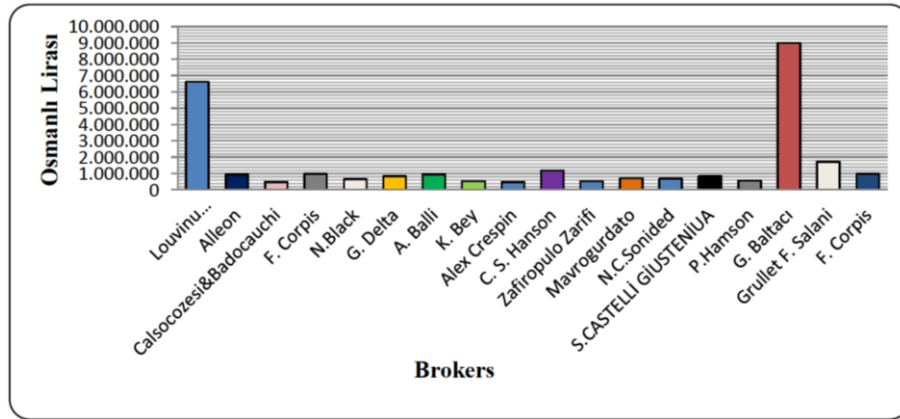
Dersaadet Bankası, belirli bir komisyon karşılığında kambiyo istikrarını 1 sterlin=110 kuruşa tutmaya çalışmış, 2 yıl kadar süren bu uygulama başarılı da olmuştur (Hulkiender, 2001: 11). Ancak, hazineye verilen avansların zamanında geri ödenmemesi ve hükümetin, spekülasyonlara ve paranın değerinin düşmesine yol açan kaimeleri çekme taahhüdünü yerine getirememesi yüzünden ciddi likidite sıkıntısına giren Dersaadet Bankası, 1852 yılında Fransızlarla yapılan ilk dış borç anlaşmasının Padişah Abdülmecid tarafından onaylanmaması üzerine piyasalarda oluşan çalkantının ardından aynı yıl tasfiye oldu.

Dersaadet Bankasının poliçe alışverişi yoluyla yurt dışına ödemelere aracılık etmesi ithalat ve ihracatın gelişmesine katkıda bulunmuştu. Banka kayıtlarına göre Dersaadet Bankasının poliçe işlemlerini gerçekleştirdiği en önemli iki merkez Londra ve Marsilya'ydı. Osmanlı Devleti'nin en yoğun dış ticaretinin yapıldığı limanlar arasında bu iki şehrin başta geldiğini dikkate alırsak, ticari ve finansal işlemlerin paralel bir şekilde gelişme kaydettiği anlaşılmaktadır. Grafik 1 ve 2'de gösterildiği gibi, Londra ve Marsilya'yla yapılan poliçe işlemlerine bakıldığında en çok işlem yapanın Emmanuel Baltazzi olduğu dikkat çekmektedir (Serdaroğlu ve Yıldırım, 2015: 937-938). (Bu grafiklerde göstergeler, Türk Lirası cinsinden gösterilmiştir, 1 Pound = 0,75 Lira). Bu dönemde Emmanuel Baltazzi'nin oğlu Spyridon Baltazzi Londra'da, diğer oğlu Dimitrios Baltazzi ise

Marsilya’da ticaret ve bankerlikle uğraşmaktaydı (Manav, 2009: XV, Bankers’ Magazine, 1861: 392).

Grafik 1. Marsilya'ya yapılan poliçe işlemleri (Nisan 1851 - 1852 Aralık)
(BOA, MAD. d. nr. 12494; nr. 12496; nr. 12499; nr. 12497; nr. 12498, Serdaroğlu ve Yıldırım, 2015)

Grafik 2: Londra'dan Yapılan Poliçe İşlemleri (Nisan 1851 - 1852 Aralık)
(BOA, MAD. d. nr. 12494; nr. 12496; nr. 12499; nr. 12497; nr. 12498, Serdaroğlu ve Yıldırım, 2015)

Emmanuel Baltazzi'nin 1855 yılında ölümünün ardından kardeşi Theodore Baltazzi bankerlik faaliyetleriyle ön plana çıkmaya başladı (Manav, 2009: 43-44, 64). Tıpkı Emmanuel Baltazzi gibi, kardeşi Theodore da Osmanlı hükümeti ile iyi ilişkiler kurmuş, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın yakın çevresine girmişti (Çetin, 2009: 65). Yine kardeşi Emmanuel gibi O da, Osmanlı hükümetlerinin nakit sıkışıklığına düştükçe borçlanmak için en sık başvurduğu Galata bankerlerindendi. Öyle ki, 1860 yılında ölümünün ardından, geride bıraktığı terekesinden de mirasçıları tarafından Osmanlı Devleti'ne borç verilmeye devam edildi.

Dersaadet Bankasının kapanmasının ardından pek çok banka kurma girişimi oldu. Hükümetin sürekli iç ve dış borçlanmaya girdiği bu dönemde bankerlik ve bankacılık oldukça karlı bir faaliyet alanına dönüşmüştü. İngilizlerin Osmanlı Bankası projesine alternatif olarak Theodore Baltazzi ve İzak Camondo'nun 1853 yılında sundukları finansman teklifi de Hükümet tarafından reddedilmişti (Manav, 2009: 64). Theodore Baltazzi'nin 1857'de bu defa Tubini ve Pikari ile birlikte banka kurma girişimi ise, izin almalarına rağmen Avrupalı sermaye çevrelerinden gerekli finansman desteğini sağlayamadıkları için akim kaldı (Clay, 2000: 42). Kırım Savaşı'nın finansmanı için ihraç edilen kaimelerin paranın değerini düşürmesi üzerine Theodore Baltazzi ile Sterlin kurunun 132-133 Kuruş bandında tutulması için anlaşma yapıldı. Anlaşma, dış borçlanma konusunda olumlu bir

havanın oluşması ve tarımda iyi mahsul elde edilmesi nedeniyle gerek kalmadığı gerekçesiyle bir süre sonra Hükümet tarafından feshedildi (Al, 1997: 98).

Kırım Savaşı sonrası Osmanlı maliyesinin toparlanamaması nedeniyle sürekli iç ve dış borçlanmaya gidilmekteydi. Borçlanmalar neredeyse aylık hatta kimi durumda günlük harcamaları karşılamak için yapılmaya başlanmıştı. Vergi gelirlerinin zamanında ve eksiksiz olarak hazineye girmemesi sürekli borçlanmanın bir diğer sebebiydi. Hükümet, bankerlerden alınan iç borcu kapatmak ve geçmişte ihraç edilen kaime ve eshamları piyasadan çekmek ve gerekli masrafları karşılayabilmek için 12.500.000 liralık esham-ı cedide çıkarmayı planlamıştı ve bu işleri yürütmesi için 1857’de Maliye Nezaretine bağlı bir Esham Sandığı teşkil edildi. Sandığın idare meclisinde önde gelen bankerlerle birlikte Theodore Baltazzi de yer aldı (Manav, 2009: 122-123; Akyıldız, 2003: 75). 1859 senesinde, Sultan Abdülmecid’in mali durumun düzeltilmesi için talimat verdiği Sadrazam Ali Paşa sarayın israf düzeyindeki harcamalarını gündeme getirince görevinden alınmıştı. 1860’ta toplam borç miktarı 47.500.000 liraya ulaşmıştı. Bu meblağın 20 milyon lirası dış borç, geri kalan kısmı iç borçlanmaydı. Bütçe açıkları borçlanma ile kapatılmaya çalışılıyordu. Bu dönemde Galata bankerlerinden sürekli borçlanılmaktaydı 1861 yılında Galata bankerlerinden alınan borç tutarı 7.500.000 liraya ulaşmıştı (Manav, 2009: 140, 144, 151). Söz konusu borçların geri ödemesini garanti edebilmek adına, çoğu kez belli bir bölgenin vergi gelirleri karşılık gösterilmekte idi. Galata bankerlerinden yapılan bu borçlanmalar içerisinde Baltazzi ailesinin sağladığı istikrazlar aşağıdaki tabloda (Tablo 3) belirtilmiştir.

1860 yılında, Emmanuel Baltazzi’nin oğlu Aristide Baltazzi ve bazı Galata bankerlerinin ortaklığıyla kurulan Şirket-i Maliyye ile Sterlin kurunu 110 kuruşta tutabilmek için anlaşma yapılmıştı. Ancak, kaimelerin tedavülden kaldırılamaması ve Hükümetin Şirkete ödemeleri zamanında yapamaması Şirketi likidite sıkıntısına soktu. Osmanlı Devleti’nin Mires borçlanmasının başarısızlığa uğraması ve yurt dışına çekilen poliçelerin ödemelerinin aksamaya başlamasıyla Şirket faaliyetleri sona erdi (Hulkiender, 2001: 43, 46; Akyıldız, 2001: 65, 104-108; Eldem, 2000: 73; du Velay, 1978: 89).² Dimitrius Baltazzi’nin Marsilya’daki bankerlik şirketi de Mires istikrazının başarısızlığa uğraması nedeniyle iflas etmişti.

Osmanlı finansal hayatında rol alan eski ve yeni aktörler bir taraftan birbirleriyle rekabet ederken kimi zaman da iş birliği yapmaktaydılar. Bunun bir örneği de Şirket-i Umumi olmuştur. Aristide Baltazzi’nin de aralarında olduğu önde gelen Galata bankerleri, Osmanlı hükümetinin borçlanma ihalelerinde öne çıkmaya başlayan Bank-ı Osmanî-i Şâhâne’ye karşı rekabet edebilmek ve Hükümete kurumsal yapı çerçevesinde kredi vermek için 1864 yılında Şirket-i Umumiyye-i Osmanî’yi (Société Générale de l’Empire Ottoman) kurdular. Şirket-i Umumiyye, ortakları arasında Osmanlı Bankası’nın da yer alması nedeniyle Osmanlı Devleti’nin ilk banka iştiraki olarak da değerlendirilmektedir (Artun, 1980: 24).

Tablo 3: Baltazzi Ailesinden Yapılan Başlıca Borçlanmalar³

Yıl	Borçlanma Nedeni	Borçlanma Miktarı	Borçlanma Şartları
1841	Evrak-ı nakdiyye ve esham-ı âtika faiz ödemeleri için	75.000 lira EB	
1842		50.000 lira EB	
1845	Nizamiye ordusu askerlerinin Haziran ayı maaş ödemeleri için	30.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1848	Nizamiye ordusu askerlerinin Mart ayı maaş ödemeleri ve hazinenin bazı giderleri için	15.000 lira EB	
1848	Nizamiye ordusu askerlerinin Haziran ayı maaş ödemeleri için	30.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1848	Hazinenin kısa vadeli finansman ihtiyacı için	25.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	

² Hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla çıkarılan ancak paranın değerini düşürdüğü ve spekülasyonlara yol açtığı için yıllarca piyasadan çekilmeye çalışılan kaimeler ancak 1862 yılında Osmanlı Bankası aracılığıyla gerçekleştirilen 8 milyon sterlinlik dış borçlanma sayesinde tedavülden tümüyle çekilebildi.

³ Dersaadet Bankası, Şirket-i Umumi ve Şirket-i Maliye üzerinden yapılan borçlanmalar dikkate alınmamıştır.

1849		75.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1849		50.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1849	1848 ihtilalinin Osmanlı Devleti'ne sirayet etmesi tehlikesine karşılık oluşturulan ihtiyat fonu için	300.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1851	Bütçe açığının karşılanması ve hazinenin bazı giderleri için	125.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1851	Nizamiye ordusu askerlerinin Haziran ayı maaş ödemeleri ve diğer bazı giderler için	95.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1851	Sûrre alayının masraflarının karşılanabilmesi için	20.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1852	Hazine-i hassa için	10.000 lira EB (J. Alleon ile birlikte)	
1854	Tersane, Tophane ve Nizamiye ordusunun giderleri için	75.000 TB	
1854	Hazinenin olağanüstü masrafları için	100.000 TB	
1854	Şirket-i Hayriyye'nin İngiltere'de imal ettirilen vapurlarının ilk taksit ödemesi	91.250 lira AB	
1855		125.000 lira TB	% 12 faiz
1855	Tırhala ve Yenişehir civarında çıkan hadiselerin bastırılması için yapılan harcamalar için	4.000 lira AB	
1855	Ordu ve hazinenin acil ihtiyaçları için	500.000 lira TB (George Zarifi, Jean Pysichari ve Vasil Cricozza ile birlikte)	%12 faiz
1857	İkinci dış istikrazın faiz ödemesi	50.000 sterlin TB	%6 faiz ve %1 komisyon
1857	Hazine-i Hassa'nın acil masrafları	200.000 lira TB	Aylık her 5 lirada 5 kuruş faizle
1857		410.000 lira TB	%7 faiz %2 komisyon
1857	Nizamiye ordusunun Mayıs ayı maaş ödemeleri için	12.500 lira TB	
1857	Nizamiye ordusunun Ağustos ayı maaş ödemeleri için	10.000 lira TB	
1857	J. Alléon'un alacağı için	150.000 lira AB	
1858	Vadesi gelen borç taksitleri	120.000 + 80.000 lira AB	
1858	Sarayın harcamaları ve diğer bazı giderler için	75.000 AB	
1858	Nizamiye ordusunun gereksinimleri ve maaş ödemeleri için	11.500 lira SB	
1858	Galata bankerlerinden alınan borçların taksitleri, Nizamiye ve redif askerlerinin maaş ödemeleri için	300.000 lira TB 40.000 lira AB	
1858	Ağustos ayı borç taksit ve faiz ödemeleri için	110.000 lira TB 80.000 lira AB	
1858	Hersek'teki askerlerin masrafları için	50.000 TB	
1858	Nakit sıkıntısı	150.000 lira TB 75.000 lira AB	
1858	Cidde eyaletindeki memur ve askerlerin maaşları, eyaletin diğer giderleri, Nizamiye ordusunun harcamaları ve Alléon'un alacakları için	50.000 lira AB	
1858	İstikraz ödemeleri ve bazı eyaletlerde meydana gelen hadiseleri bastırmak için yapılan askeri masraflar için	110.000 lira TB 65.000 lira AB	
1858	İzmir - Aydın demiryolunu inşa edecek şirketin %25 hisse bedelinin ikinci taksiti	14.000 sterlin TB	% 6
1858	Nizamiye ordusunun Eylül ayı maaş zammı ve redif askerlerinin harcamaları	75.000 lira AB	% 6
1858	Hazinenin bazı acil masrafları	50.000 lira AB	%6

1858	J. Alléon'un alacakları ve Bağdat telgraf hattı inşası giderleri için	105.000 lira TB	
1858	Vadesi gelen borç ödemeleri için	350.000 lira TB	%8 faiz ve %2 komisyon
1859	İngiltere'nin Kırım Savaşı için kullandığı mühimmat bedeli	100 bin liralık ilk taksiti, 15 bin Sterlinlik 3. ve 5. Taksitleri TB	%8 faiz ve %2 komisyon
1859	Vapurların bedelinin üçüncü taksiti için	47.055 sterlin SB	
1859	Hazine-i Hassa tahsisatı, Şirket-i Hayriyye vapurlarının taksidi ve maaş ödemeleri için	250.000 lira AB	
1859	Selânik'e gönderilen askerlerin harcamaları, Hazine-i Hassa tahsisatı, askerlerin maaş ödemeleri, bazı masraflar ve bankerlere borç ödemeleri için	100.000 lira AB	
1859	Vadesi gelen dış borcun peşinatı	350.000 lira TB 328.620 lira AB ve ortağı	%8 faiz ve %2 komisyon
1859	Fransız uyruklu Lorando'dan alınan borcun ödenmesi	200.000 sterlin AB	%4 faiz ve %1 komisyon
1859	Nizamiye ve redif askerlerinin masrafları, Hazine-i Hassa tahsisatı, Şirket-i Hayriyye vapurlarının taksiti ve diğer bazı harcamalar	200.000 lira AB	
1859	Aristide Baltazzi'nin alacakları, Hazine-i Hassa ve tersane için imal ettirilen vapurların ödemesi	220.000 lira AB	
1859	Bazı masraflar ve borçların tediyesi	160.000 lira AB	
1859	Maliyenin ihtiyaçları için	180.000 lira TB	%4 faiz ve %1 komisyon
1859	İkinci dış borçlanmanın Ağustos ayı faiz ödemesi	21.500 sterlin TB	
1859	İkinci dış borçlanmanın Ağustos ayı faizinin komisyon ve faiz masrafları	40.000 lira TB	%6 faiz ve %2 komisyon
1859	Dış borcun anapara ve faiz ödemesi için	91.560 lira	%6 faiz ve %2 komisyon
1859	Hazinenin acil ihtiyaçları için	35.000 lira AB	
1859	Redif askerlerinin harcamaları ve 1855 borçlanmasının faiz ve anapara geri ödemeleri için	45.000 lira TB	
1859	İngiltere'ye ödeme için	100.000 lira TB	
1859	Bazı harcamalar için	160.000 lira TB	
1859	Nizamiye ve redif askerlerinin harcamaları ve borç taksit ödemesi için	200.000 lira AB 180.000 lira TB	%4 faiz ve %1 komisyon
1859	Vadesi gelen borç ödemeleri için	125.000 lira AB	
1859	Askerlere elbise satın alınması	84.000 lira AB	
1859	Hazine-i Hassa'nın Eylül ayı tahsisatı için	100.000 lira TB	
1859	Cidde eyaletinin maaş ödemeleri için	125.000 lira AB	
1859		50.000 lira SB	%8 faiz
1859	Vadesi gelen borç ödemeleri için	40.000 lira AB	
1860	Avrupa'daki hadiseler sebebiyle Hersek'e sevk edilen askerlerin ihtiyaçları için	100.000 florin AB	%4 komisyon
1860	Hersek'teki hadiseler sebebiyle yerlerinden göç etmek zorunda kalanlar için	4.750 lira TB	
1860	Hazinenin acil ihtiyaçları için	160.000 lira TB	%2 komisyon ve %8 faiz
1860	Maaş ödemeleri, Hazine-i Hassa tahsisatı ve bazı masraflar için	140.000 lira TB	

1860	Tersane, Nizamiye ve Hazine-i Hassa tahsisatları, redif askerlerinin harcamaları ve bankerlere ödenecek borç taksiti için	120.000 lira TB	
1860	1858 yılı dış borçlanmasının Mart ayı anapara ve faiz ödemesi için	20.500 Sterlin TB	%6 faiz %2 komisyon
1860	Vadesi gelen borç ödemeleri için	75.000 sterlin AB	
1860	Vadesi gelen borç ödemeleri için	200.000 lira TB	%2 komisyon ve %8 faiz
1860	Acil bazı masrafları karşılamak için	100.000 lira AB	
1860	Bankerlere yapılacak ödemeler ve diğer bazı masraflar için	153.000 lira AB	
1860	İzmir ve mülhakatı gümrüklerinin iltizamı. Sonradan iptal edildi, alınan para borç	111.500 lira AB	%2 komisyon ve %8 faiz
1861	Vadesi gelen borç ödemeleri için	729.145 lira AB	
1863	1858 yılı dış borçlanmasının Mart ayı anapara ve faiz taksiti için	50.000 Sterlin AB	
1864	Vadesi gelen borç ödemeleri için	556.000 mecdiye altını AB (Stefanovich ve Ralli ile birlikte)	

(Manav, 2009)

EB: Emmanuel Baltazzi, TB: Theodore Baltazzi, AB: Aristide Baltazzi, SB: Spyridone Baltazzi

Aristide Baltazzi, babası Emmanuel'in ölümünden sonra Galata bankerleri arasında aktif bir rol üstlenmeye başladı. Saray mensuplarının tüketim ihtiyaçları için kısa vadeli borçlanmalarını genelde kendisinden yapmalarından ötürü, borçlanmaya ilişkin bir belgede geçen "*bazergân-ı merkûme bazı mertebe kâr edeceği derkâr ise de kendisinin hazine-i celile-i mezkûre bankerliğinde bulunması ve sairlerinden istikraz olursa Hazine'ce daha zararlı olacağı dahi bazı lazım gelenlerden lede't-taharri anlaşılması*" ifadelerinin de gösterdiği gibi, Aristide Baltazzi Hazine-i Hassa bankeri olarak görülmekteydi (Çetin 2009: 88; BOA, Hazine-i Hassa Defterleri, 361, s.22a, 17 Ra 1273/17 Kasım 1856; BOA, MAD., nr. 10568, ss.41, 105, 261, 303; MAD., nr. 10569, ss.8, 18, 52, 152.). Şirket-i Maliyye ve Şirket-i Umumiyye'nin kurucu ortakları arasında yer alan Aristide, Şirket-i Umumiyye'nin kuruluşundan sonra Saraya ve Hükümete şahsi borç verme işini azaltarak şirket faaliyetlerine yönelmiş ve bir süre şirketin başkanlığını da yürütmüştü (Manav, 2009: 163-165). Aristide Baltazzi, 1863 yılında Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen ilk ticari turizm etkinliği olan Uluslararası Osmanlı Sergisini düzenleyen organizasyon komitesinde görev aldı. 1864 yılında Divan-ı Muhasebat üyesi, 1869 yılında Maliye Nezaretine bağlı olarak kurulan Orman Meclisi başkanı, 1858'de kurulan, Galata ve Beyoğlu bölgesinden sorumlu Altıncı Daire-i Belediye Meclis üyesi ve 1878 yılında Büyükdere Belediye Başkanı olarak görev yaptı. Kendisine hizmetlerinden dolayı Bey unvanı ve Mecidiye nişanı verilmişti. Bankerlik dışında ticari faaliyetler de yürüten Aristide Baltazzi, 1864 yılında Kırkağaç kazasında pamuk işleme makinaları imal edecek bir fabrika kurmak amacıyla ruhsat başvurusu yapmıştı, ancak bu girişimi hayata geçirilemedi. 1873 yılında birkaç bankerle birlikte, sigorta, kredi vb. alanlarda faaliyet göstermek üzere İtibar-i Sınai Şirket-i Şarkıyyesi isimli bir şirket kurmak için başvuruda bulunmuşlardı, ancak bu şirket de faaliyete geçmedi (Manav, 2009: XVI-XVI, 90-91, 93).

Aristide Baltazzi, bankerlik dışında madencilik ve mültezimlikle de uğraştı. İzmir Torbalı'daki çiftliklerinin arazisinde zımpara madeni bulunmuş, madenin iltizam usulüyle işletilmesi işini alarak bu madenden çıkan zımpara taşının yurt içi ve yurt dışında ticaretini yapmıştı (Manav, 2009: 83). Osmanlı Devleti'ne olan borçları karşılığında pek çok gayrimenkulü hazineye intikal etti. Bankerlik işlerini, ölümünden sonra oğlu Aleksander Baltazzi sürdürdü (Manav, 2009: 206, 208-209).

Emmanuel Baltazzi'nin diğer oğlu Spyridon Baltazzi de Galata bankerleri arasında yer alıp Osmanlı hükümetine borç veren aile mensuplarındandı. Bir süre Emmanuel Baltazzi'nin aile şirketinin Londra şubesinde çalıştıktan sonra İstanbul'da bankerlik yapmaya başladı (Manav, 2009:

XVII). Ayvalık liman işletmesi gümrüğünün iltizamını da alan Spyridon Baltazzi, Ayvalık'ta kendi arazisinde 1865 yılında bir iskele inşa ettirerek deniz taşımacılığı da yapmaya başladı. İstanbul-İzmir hattında çeşitli iskelelere uğrayarak yolcu ve eşya taşımacılığı yapan Fevaid-i Osmaniye Şirketi'nin gemilerinin yanı sıra Ruslara ait gemilerin de uğramaya başlamasıyla bölgenin ticareti de canlandı (Manav, 2009: 86).

Baltazzi ailesinin finans ve bankerlik işleriyle uğraşan bir diğer mensubu, Emmanuel ve Theodore Baltazzi'nin kardeşi Dimitrios Baltazzi'nin (1796-1880) oğlu M. Leonidas Baltazzi'di. İstanbul'da ulaşım sorununu çözmek için bir tramvay hattı döşenmesi kararlaştırıldığında 1869 yılında Leonidas Baltazzi, omnibüs denilen, tramvaydan farklı olarak belirli özel bir hat inşası gerektirmeyen arabaları alternatif olarak önermişti ancak bu teklifi reddedildi (Manav, 2009: 91-92). 1883'te Aleksander ve Leonidas Baltazzi, Şirket-i Madeniye-i Osmanî adlı bir şirket kurarak bazı madenlerin işletme imtiyazını almak için başvurdu. Uzun değerlendirmeler, komisyon çalışmaları ve müzakereler neticesinde 1888 yılında önerisi kabul edilen Baltazzi'ye; Amasya sancağında Gümüş HacıKöyü'ndeki, Yozgat sancağında Akdağ kazâsındaki, Kozan sancağındaki, Gülek boğazı civarındaki, Keban kazasındaki, Kosova vilâyetinde Kratova kazasındaki, Ordu kazâsındaki Armud ili adlı, Trabzon vilayetindeki Şadi adlı ve Maçka'daki Sirmatovi adlı gümüşlü kurşun madenleri, Niğde'nin Bereketli kazasındaki kurşun madeni, Trabzon Görele'deki Eseli adlı, Tirebolu'daki Karakaya, Bayburt'taki Helvalı, Sivas'taki Alanyurt ve Diyarbakır Palu'daki Höşin bakır madenlerini 99 yıllığına işletme ruhsatı verildi (Çetin, 2009: 229). Leonidas Baltazzi'nin başına geçmesi planlanan ve Şirket-i Umumiye, Austro-Turquie Bankası, Dersaadet Bankası ve bazı bankerlerin ortaklığıyla, İstanbul Duhan Rejisinin operasyonlarını yürütmek ve ülke genelinde tütün ziraatı ve ticaretini fonlaması amacıyla kurulmak istenen banka projesi ise Duhan'ın imtiyazının feshedilmesiyle akim kalmıştı (Manav, 2009: 93-94). Leonidas Baltazzi, 1872 yılında İzmir'deki tütün tekeli ihalesini almıştı. 1873 yılında ise tüm ülkede tütün rejisi kurmak için başvuruda bulundu. Tütün gelirleri Duyun-u Umumiye İdaresinin kontrolünde olduğu içi uzunca bir süre sürüncemede kalan ulusal tütün rejisi imtiyazı, 1883'te Leonidas Baltazzi'nin de kurucu üyesi ve hissedarı olduğu Société de la Régie Cointéressée des Tabacs de l'Empire Otoman şirketine verildi (Akyıldız, 2001: 112; Autheman, 2002: 111; Manav, 2009: 197-205).

Galata bankerleri arasında yer alan bir başka Baltazzi de Dimitrios Baltazzi'nin diğer oğlu Evangelino Baltazzi (1826-1889)'ydi. Karatheodori Paşa'nın kız Zoe ile evlenen Evangelino Baltazzi bir süre İstanbul'da finans işleriyle uğraştıktan sonra Atina'ya yerleşti ve bankerlik faaliyetlerine burada devam etti. Evangelino, 1871'de İstanbul'dan Atina'ya göç eden bir başka Galata bankerleri olan Andreas Syngros ile birlikte 1872'de Yunanistan'ın ilk özel bankası General Credit Bank (Ethniki Pistotiki Trapeza)'ı kurdular.

İç borçlanma ve dış borçlara aracılık etmek, Galata bankerleri için oldukça önemli bir kazanç kapısı teşkil etmekteydi. Bununla birlikte, 1879'da iç borçların tahsili amacıyla Galata bankerleriyle oluşturulan Rüşum-u Sitte'nin, Avrupalı devletlerin girişimiyle dış borçların da dâhil edilerek 1881'de Duyun-u Umumiye İdaresine evrilmesinin ardından oluşan görece mali istikrar, Baltazzi ailesi ve diğer bankerlerden borçlanma serüvenini sona erdirdi. Avrupa sermayesinin desteğini alan ve ülke çapında çok sayıda şube açan Osmanlı Bankası, devletin merkez bankasına dönüşürken, gelişen rekabet ortamında gerekli sürdürülebilir kurumsal dönüşümü sağlayamayan Galata bankerleri birer birer kapandılar ve bankerlik kadar getirisi olmayan başka sektörlerle yönelmek zorunda kaldılar (Eldem, 2005, 3). Osmanlı hükümetinin borçlanmalarından geçinen Esham ve Kambiyo Şirketi, Avusturya-Osmanlı ve Avusturya-Türk Bankası, Camondo Bankası ve Şirket-i Umumiye gibi finans kuruluşları birer birer kapandı. Baltazzi ailesi üyeleri de diğer sektörlerde ticari faaliyetlerine devam ettiler. İstanbul'da Galata Köprüsü'nün inşası, demiryolu ve tramvay hatlarının yapımı gibi yatırım faaliyetlerinde rol aldılar, tütün rejisinin kurucuları arasında bulundular (Öndeş, 2013: 232). 1855'te kurulan İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun Galata, Pera ve çevresinin yeniden imarı ve iş hanları inşa edilmesi projesine büyük destek verdiler. Aşağıdaki tabloda (Tablo 4) belirtilen ve bir kısmı hala kendi isimleriyle anılan han ve binalar inşa ettirdiler (Manav, 2009: XX). Demosthene'nin oğlu Alessandro (1864-1924), ticaret sicili kayıtlarına göre Baltazzi ailesinin Galata'da bankerlikle iştigal eden son ferdi olarak görülmektedir (Çetin, 2009: 89; Annuaire Oriental, 1885: 131, 306; 1896: 335, 817).

Tablo 4: 1868-1914 Yılları Arasında Baltazzilerin İstanbul’da Yaptırdıkları Bazı Binalar

Bina	Kat Sayısı	Oturma Alanı	Toplam Alanı	Adresi	İnşa Tarihi
Baltazzi	2	145	290	Tahta Kale Cad.	1881
Baltazzi Apt	-		-	Tom Tom Cad. 9	1894
Baltazzi Apt				Çukurcuma Cad. 8	1894
Agopian Han (Ancien Baltazzi Han)	4	714	2857	Voyvoda Cad. 67	1895
Baltazzi Henri Apt			0	Tom Tom Cad. 29	1905
Baltazzi	3	530	1590	Alaca Hamam Cad.	1905
Baltazzi	3	235	705	Yeşil Direk Bakal Cad.	1905
Baltazzi Apt			0	Çukurcuma Cad. 9	1914
Baltazzi Konağı (Taksim Ticaret Lisesi)				Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Telgraf Sokak No 19	
Şükrü Efendi (eski Baltazzi) ve bir Baltazzi binası				Sefer Bostanı ve Baba Ocağı caddeleri kesişiminde - Pera	
Leonidas Baltazzi’nin ikametgâhı				Pera 74	
Emanuele’in oğlu Spiridone Baltazzi’nin konağı				Moda -Kadıköy	
Aristide’nin oğlu Emanuele Baltazzi’nin (1856-1915) villası				Yeşilköy - San Stefano	
Baltazzi Yalı				Yeniköy	
Yan yana 3 adet Baltazzi Yalısı / Theodore Baltazzi’nin yalısı (Mevcut Değil)				Tarabya	
Alexandre Baltazzi Yalısı (Mevcut Değil)				Agia Paraskevi Kilisesi aşağısında-Tarabya	

(levantineheritage.com)

İltizam ihalelerine katılan kişilere taahhüt vermek suretiyle dolaylı olarak iltizamlara da dâhil olan Baltazzi ailesi fertleri, Osmanlı vatandaşı olmayan gayrimüslimlere iltizam ihalelerine katılma hakkı verilmesinden sonra İzmir ve çevresi başta olmak üzere çeşitli vilayetlerdeki iltizam ihalelerine doğrudan katılmaya başladılar (Cezar, 2004: 205). Emmanuel Baltazzi, 1847-1853 yılları arasında İzmir, İstanbul ve tevabii, Midilli, Zülkadriye, Aydın, Ayvalık ve Ayvacık, Yunda, Saruhan, Yedikule, Ortaköy, Urla, Hasköy, Kavak, Uşak, Selânik ve Siroz aşar müzayedeleri, 1851-52’de Trabzon ve tevabii tütün gümrükleri iltizamı, 1850’de Uşak’ın palamut âşarı, 1853’te Saruhan sancağı âşarı, 1852-53’te İstanbul ve tevabii zecriye mukataası, 1852-53’te Urla âşarı, 1852-53’te Selânik ve Siroz sancaklarının âşarı, 1850’te Aydın’ın zeytinyağı rüsumu ve Saruhan sancağına bağlı kazaların âşarı; Aristide Baltazzi, Beyrut ve tevabii gümrüklerinin 1859 ve 1860 gelirleri, Silivri, Gelibolu ve Tekfurdağı’nın 1860 yılı âşarı, Aydın sancağı 1863 incir, üzüm, palamut âşarı ve tütün iltizamı, yine Aydın sancağının 1865 yılı rüsumu, Sivas sancağının 1864 yılı aşar geliri, Suriye gümrükleri gelirleri ile tütün iltizamı, Balkanlarda altı vilayetin vergi gelirleri ve Galata Köprüsü’nün geçiş ücretinin toplanması iltizamı; Spyridon Baltazzi ise İzmir ve tevabii gümrüklerinin 1856 ve 1857 gelirleri için yapılan müzayedelerde ihaleye giren belli kişiler adına taahhütte bulunmuşlardı. 1857’de Dersaadet’e gelecek olan her türlü emtia ve eşyadan alınacak verginin toplanması ihalesini Spyridon Baltazzi doğrudan almıştı.

Baltazzi ailesi, iltizam ihalelerine mültezim ya da müteahhit olarak dahil olmanın yanı sıra kimi zaman da alkollü içkiler, palamut, zeytinyağı ve yapağı gibi, iltizam konusu mal ve tarımsal mahsulü satın alarak ticaretini yapmışlardı. Bu ürünlerin başında ise zeytinyağı gelmekteydi. 1842’de Midilli Adası mahsulü satılmayan zeytinyağlarının satılması, 1847 yılına ait İzmir zeytinyağı âşar mahsulünün satım ihalesi, Yedikule, Ortaköy, Hasköy, Saye ve Kavak’ın 1848 yılı yapağı hasılatı, Ayvalık ve Ayvacık kazalarının 1850, Yunda ve Midilli adalarının 1851 yılı zeytinyağı âşarı iltizamı,

1851 yılı Yunda ve Midilli Adası zeytinyağı âşarının iltizamı, Zülkadriye'nin 1851 yılı âşar geliri iltizamı, 1860 yılı Rusçuk Sancağı ağnam rüsumu iltizamı da Baltazzi ailesi tarafından alındı. 1854'te Baltazzilere, İstanbul'un ihtiyacını karşılamak amacıyla Tunus ve Bingazi'den buğday ithalatı izni verilmişti (Çetin, 2009: 231-233; Manav, 2009: 69-77).

5. ALEX BALTAZZİ İLE YAPILAN MÜLAKAT GÖRÜŞMESİ

1900 yılında ölen Demosthenes'in üçüncü kuşaktan torunu olan Alex Baltazzi, 24 Aralık 1936 tarihinde İzmir'de doğmuş, 2. Dünya Savaşı nedeniyle 10 yaşına kadar Atina'da yaşamıştır. Daha sonra tekrar İzmir'e dönen Alex Baltazzi, lise öğrenimini St. Benoit lisesinde, yükseköğrenimini ise İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde tamamlamıştır. 1969 yılında kendi şirketi Karavan Turizm şirketini kurmuştur. Bunun yanı sıra Alex Baltazzi birçok iktisadi, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmuştur. Uzun yıllar TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) İzmir Yönetim Kurulunda başkanlık ve ikinci başkanlık, ESAD (Ege Seyahat Acentaları Birliği) başkanlığı, 1997 yılından itibaren Türk - İtalyan Dostluk ve Kültür Derneği Başkanlığı, Türk - İtalyan İş Adamları Derneğinde ikinci başkanlık, Deniz Nakliye Müteahhitleri Komite başkanlığı, Deniz Ticaret Odası meclis üyeliği ve İzmir İtalyan Ticaret Odasının kurucu üyeliği gibi birçok görevde bulunmuştur. 2001 yılında İtalya Cumhurbaşkanı tarafından "Şövalye" nişanına layık görülmüştür. 20 Eylül 2015 tarihinde vefat eden Alex Baltazzi başta turizm sektörü olmak üzere İzmir ekonomisine önemli katkılarda bulunmuştur. Alex Baltazzi'nin İzmir'deki ticari faaliyetleri günümüzde iki oğlu, Giancarlo Baltazzi ve Gianluigi Baltazzi tarafından sürdürülmektedir.

Bu bölümde, Alex Baltazzi ile 2 Aralık 2006 tarihinde yapılan mülakat görüşmesine ve görüşmenin betimleme analizi tekniği ile değerlendirmesine yer verilmiştir.

S: Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim vatandaşların askerlik ve devlet kadrolarında olmamaları, ticari hayatta etkin olmalarında rol oynamış mıdır?

A.B.: *"Oynamıştır. Zaten ben bunu bir iki yerde de yazdım. Dedim ki bir taraftan Osmanlı Devleti kapitülasyonlar gibi ayrıcalıklar tanıdı bir taraftan da milleti dine göre ayrımı ve birçok ayrıcalıklar vardı. Çok sosyal adaletli bir politika yürütemedi. Yani tabi arzu neydi Tanzimat'ın? Tam bir entegrasyon kurulmasıdır. Kurulabilseydi eğer Osmanlı bir Amerika olurdu. Dini, imanı ve hakları hepsinin aynı olması gerekiyordu. Onlar da askerlik yapması lazımdı. Öbürleri de ticarete girmeleri lazımdı. Bu vardı. Ama diyeceksin ki o dönemin şartlarına göre. Ama bugünkü görüşte böyle diyeceksin."*

Bu ifadelerde Alex Baltazzi, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında bir entegrasyon sağlanamaması dolayısıyla adaletli bir sosyal politika yürütemediğini belirtmektedir. Ayrıca Tanzimat Fermanı'nın beklenen sonuçları doğurmadığını yani Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek Batılılaşma çabalarında başarılı olamadığının da altını çizmektedir.

S: Levanten sözcüğünde bir dışlama veya hakir görme algılıyor musunuz?

A.B.: *"Levanten olma esprisi olumlu bir espri. Nedir Levanten? Birkaç nesil Türkiye'de yerleşmiş. Osmanlıya karşı herhangi bir ön yargısı yok. Toprağını sevmiş oturan birisi ve ticaretle ilgileniyorlar. Ancak bunu birkaç Avrupalı gezgin geliyor çok küçük bir müddet içinde anlamaya çalışıyor, anlayamıyor. Çünkü ne Türk'tür ne Avrupalı yani Osmanlı bu kişinin arasında bir kimlik bence bir kompleks yaratıyor. Dört beş lisan konuşuyor. Hâlbuki ben İtalyan küçük bir kasabadan gelen diyalektik konuşan biriyim. Bir fark. Onun için bu espri iyi. Tabi her soydan iyi insanlar var. Ama Levantenler ile ilgili herhangi bir kötü kayıt pek görülmedi. Hâlbuki dışardan gelenlerde bazı skandallar yaratıldı. Bir iki skandal var. Demiryollarında yaşandı. Levantenlerden herhangi bir şey görülmedi. Doğruyu söylemek lazımsa. Ancak ne var ki bunlar pek fazla kültüre ve sanata değil ticarete daha meyilliydiler ve ulusal bir kültür olmamanın yani her cemaatin kendi kültürüyle yaşaması da bir eksiklik yaratıyordu."*

Alex Baltazzi, Levantenlerin Osmanlı Devleti topraklarına gelirken yerleşmek amacıyla geldiklerini ve yerleştikleri bu ülkeyi sahiplendiklerini vurgulamıştır. Ayrıca Levantenlerin ticari faaliyetlerine değinerek, Levantenlerin ülkeye yerleşirken büyük ölçüde bu amaçla geldiklerini de ifade etmiştir.

S: Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim vatandaşlara bakışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

A.B.: “*Valla. Osmanlı Devleti, bizim birçok tarih kitabını atmakla başlanırsa ve arşivlere girilirse, somut olaylar ile incelenirse bence olumlu görünüyor. Sağ kollarıydı. Özellikle Rumlar belirli bir zaman sağ kollarıydı. Ermeniler çok iyi yerlere geldi. Bu denilen doğru bir şey var. Dıştan kıskırtma pek yanlış bir şey değil. Ama uzun bir zaman Osmanlı'nın ticaretini ve dış politikasını başarılı yürüten insanlar var.*”

Alex Baltazzi, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere bakış açısının gerçekte olumlu olduğu beyan etmektedir. Bu yargısına ise Osmanlı Devleti ile gayrimüslim vatandaşlarının ticari ilişkilerinden ve Osmanlı bürokrasisinde göreve getirilen çok sayıda gayrimüslimden yola çıkarak varmaktadır.

S: Osmanlı Devleti'nin adaletli davrandığını düşünüyor musunuz?

A.B.: “*Valla. Adalet şey birşey. Sistem biraz evvel dedim ki sistem adaletli götürmeye imkân yoktu. Ama çünkü sistem böyleydi. Kabahat fertte, paşada veya Sultan'da değildi. Bu sistem bir türlü oturmadı. Sen diyeceksin o dönem Avrupa'da daha iyi sistemler mi vardı? Ama ben sevmiyorum mukayese yapmayı. Başkasının kabahati senin kabahatini affettirmez. Şimdi hep söylüyoruz. İspanyollar kovdular. Tamam, İspanyolları kovdular. Büyük bir kabahat, yanlışlık onlar da kabul ettiler. Ama biz bir kabahat yaparsak onlar yaptı diye şey olmamalı yani. Haksızlığa haksızlıkla karşı gelinmez. Benim dediğim gibi tam bir entegrasyonu başarabilseydi çok daha olumlu olabilirdi.*”

Alex Baltazzi, Osmanlı Devleti'nin sisteminin adaletsizliğinin fertlerden ziyade sistemin kendisinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Sistemin tam olarak işlememesinde kurulamayan entegrasyonun da etkili olduğu ve baştan itibaren sistemde adalet mekanizmasının doğru oturtulmadığı da anlaşılmaktadır.

S: Osmanlı Devleti ile Galata bankerleri arasındaki finansal ilişkiye nasıl bakıyorsunuz? Yani o dönem için bu ilişki gerekli miydi?

A.B.: “*Gerekliydi tabi. Çünkü anladığım kadarıyla Müslüman borç para vermiyordu. Yani din hâkimiyeti vardı bu konuda ve devam ediyordu. Müslüman bu yöne doğru yönelmediyse birilerinin bu işi yapması gerekiyordu. Bunu yerli bankerlerin yapması bence olumlu bir olay. Çünkü normal olarak burada yaşıyorlardı. Çok yanlış söyleyenler var. Derler ki Kamondo aldı parayı gitti gibi. Camondo parayı almadı. Kendi cemaatiyle anlaşmazlığı vardı. Çok agresif bir adamdı. Bazı anlaşmazlıkları oldu. Ama sonuna kadar tuttu bankalarını burada. Biz Baltazziler hiç gitmedik. Bunu da yazın. Bir Avusturya branşı yaratanlar gitti. Onlar da çocuktü. Theodore ölüncüye kadar buradaydı. Diğer bütün branşlar kaldı. Dünya kadar kredi biz verdik. Bu krediyi verirken kendi ismimizi dışarıya poliçelerle verdik. Belki biz de kazandık. Ama bu ülke de kazandı aynı zamanda. Gayrimüslimi veya Levanten'i buraya yerleşmiş, nesillerle yerleşmiş bunu her zaman akıldta tutmak gerekir. Adam her zaman menfaatini düşündüyse yanında da ülkenin menfaatini düşündü.*”

Alex Baltazzi, yaşadıkları olumsuzluklara rağmen ülkeyi terk etmeyi düşünmediklerini ifade etmektedir. Halen bu topraklarda yaşamaya ve çalışmaya devam etmelerini, bu toprakları benimsediklerinin açık bir göstergesi olarak yorumlamaktadır.

Baltazzi ayrıca, Osmanlı Devleti'nde bir Müslüman burjuvazi sınıfının olmaması nedeniyle gayrimüslimlerin bu boşluğu doldurduğunu belirtmektedir. Burjuvazi sınıfının oluşmamasında Müslümanlar üzerinde din hâkimiyetinin etkili olduğunu ileri sürmektedir.

S: Galata bankerlerine haksızlık yapıldığını düşünüyor musunuz? Bazı makalelerde kimi zaman “hain” yakıştırmalarına maruz kalmışlardı.

A.B.: “*Ha evet. Orda haksızlık yapıldı. Fakat o zamanki dönemde çok şey bir dönemdi. Rüşvetle dönüyordu. Paşalar, her şey rüşvetle dönüyordu. Çünkü kötü bir ortamdı. Herhalde rüşveti zorla almıyorlardı. Onlar da veriyorlardı. Ortam çok ahlaki bir ortam olmayabilir. Buna götüren o dönemin şartlarını incelemek gerekiyor. Hainlik diye bir şey katiyen yok. Rüşvetle beraber kazanabildiği tüm paraları bu ülkede bıraktılar. Ben Galata bankerlerinden Avrupa'ya gidip çok zengin olanı tanımıyorum. Hâlbuki yarıştıkları bankerler Rothschild gibi yabancı bankerler hala zengindir. Ama bunlar Osmanlı serüvenini yaşadılar. Nasıl Osmanlı Devleti yukarıdayken onlar da yukardalar. Yıkıldı onlar da yıkıldı. Eğer faydalanmak isteselerdi bugün hala varlıklı olurlardı.*”

Haydar Hoca güzel söylüyor. Galata Bankerleri Osmanlı'nın hayatını uzattılar. Fransız ve İngilizlerin tenkit ettiği bankerler. Çünkü menfaat çatışması var. Biliyorsun 1878 Rus savaşlarında krediyi kestiler. Gene krediyi Galata bankerleri imkânlarıyla verdi. Rusları Yeşilköy'de durdurdular. Yani bu adamlara da bir şey, teşekkür gibi bir şey olmalı.”

Alex Baltazzi'nin bu ifadeleri Osmanlı Devleti'nin özellikle 19. yüzyılında yaşananlara ayna tutmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntı içinde olması Galata bankerleri ile Osmanlı yöneticilerinin yakınlaşmalarında etkili olmuştur. Bu ilişki o dönemin şartlarından kaynaklanmıştır. Aslında Galata bankerleri ile yöneticilerin karşılıklı menfaat sağlamaya yönelik ilişkilerinin ahlaki olmasa da o dönemin şartlarında oluştuğu da belirtilmektedir.

S: Osmanlı Devleti'nin sanayileşmekte geç kaldığını düşünüyor musunuz? Geç kalınmışsa sizce Galata bankerlerinin bunda etkisi var mıdır?

A.B.: “Hayır. Bankerlerin neden etkisi olsun? Banker nedir? Eğer bir yerde para işletiliyorsa oraya para vermekte ve para kazanmak demektir. Sonra gelip oraya company, bir sürü şirket ilk sanayileşmekte banker olsun olmasın yardımcı oldular. Sanayileşmekte geç kaldı. Bu Osmanlı Devleti yönetiminin hatasıdır. Bankerler ile ilgisi yok.”

S: Yabancı sermayedarların borsadaki yatırımları hakkında ne düşünüyorsunuz?

A.B.: “Ben samimi olarak söyleyeyim. Biraz Galata bankerlerinden kalan genlerden geliyor. Prof. Dr. Kazgan diyor. Camondo ile Baltazzi çıkmış Paşa'ya 'Paşa bu kadar yabancı gelmesin.' Paşa demiş ki 'Ama sizden daha az faiz alıyorlar.' Onlar da demiş ki 'Ama bizim kazandığımız faizler, paralar ülke içine akıyor.' Şimdi bunları söylemek globalleşen dünyada pek doğru olmamakla beraber ben Türk sermayesinin Avrupa sermayesinin ölçüsüne çıkması gerektiğini söylüyorum. Benim turizm işinde de bunu gördüm. Bazı şeyleri biz dışarıdan gelenlerden duyuyoruz. O kadarını da yapmak için ekonomik gücümüz yok. Bunu tamir etmemiz gerekir. Yani kendi sermayemizi güçlendirmek lazım. Ama bu yasaklar ile ilerlemez. Bütün imkânlarla güçlendirmek lazım ki eşit durumlarda olsun. Bu insanın sevgi hisleri manevi tatminde oluyor. Mesela İzmir limanında daha çok bizim insanlar olsa her şey daha iyi olur. Yabancı sermayedarlar ile birleşmek güzel ama kendi ekonomik gücümüzü korumalı ve yükseltmeliyiz.”

Alex Baltazzi ülkemize yatırım yapan yabancı sermayeye karşı olmadığını, ancak yerli sermayeden yana olduğunu da tarihsel bir olay ile anlatmaktadır. Yerli sermayenin kazançlarının bu ülkede değer olarak kalmaya devam edeceğini, globalleşme karşısında tröstlere karşı dikkatli olunması ve yerli ekonominin desteklenmesi gerektiğini ifade ediyor.

S: Avrupalı sermayedarların Türkiye'de yatırım yapmasını nasıl buluyorsunuz?

A.B.: “Valla bir şey var. Yani bu globalleşen dünyanın bir ihtiyacı oluyor. Yalnız globalleşmeye karşı gelenleri de bazen dinlemek lazım. Globalleşen dünyaya karşı bilhassa çevre ile ilgili bazı şeyler var. Ne kadar globalleşiyor, tröstler o kadar hâkim oluyor ve söz geçiremiyor. Çevreyi korumak için ona dikkat etmek lazım ve fazla da globalleştiği zaman dünyanın bazı değerli yok oluyor. Mesela her şey dâhil turist geliyor. Turist otele giriyor ve oradan pek çıkmıyor. Bu ne demek, memleketin güzel kültürünü tanımayan insanlar başkasına da tanıtamıyor. Etrafındaki acenta olsun esnaflı da olsun para kazanamıyor. Onun için bu biraz globalleşmenin etkisi. Çünkü bazı firmalar diyorlar. Siz ülke programlarını dışarıya vermiyorsunuz. Kitaplarca veriyoruz. Ama bizim oradaki tröstler gibi reklam imkânımız yok ki, onlar yönlendiriyor. Milyonlarca broşür basıyorlar. Milyonlarca elektronik sistem onların trendine bırakılmakta. Hem maddi menfaati, büyük tröstlerin maddi kazançları için yapılan bazı şeylerde tüketiciler de söz sahibi olmalı. Bu trendin değişeceğinden ümitliyim. Neden değişecek? Tamam, adam geliyor. Güzel her şey dâhil. Bir gelecek iki gelecek burada sıkılacak, bu trend de geçecek. Gene Türk turizmi ileri atılacak. Ama bu baskıyı yapabilmek lazım. Globalleşen dünyada büyük tröstlerin hâkimiyeti altına girmemeli. Tüketicinin de sesi etkili olmalı. Onun için sosyal adaletli hükûmetlere çok ihtiyacımız var.”

6. SONUÇ

Klasik dönemde gerçekleştirilen fetihler neticesinde elde edilen toprakların ekonomiye kazandırılmasını sağlayan tımar sistemi bu dönemde Osmanlı Devlet düzeninin belkemiğini

oluşturmaktaydı. İç ve dış faktörlerin etkisiyle tımar sistemi gibi kurumların tahribata uğraması, Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanma sürecine kadar sürüklemiştir. Bu gerilemeyi durdurabilmek gayesiyle Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başından itibaren köklü değişiklikler içeren bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Bu değişikliklerle klasik Osmanlı devlet yapısından modern devlet yapısına geçiş sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak modernizasyon çabalarına rağmen, süregiden ayaklanmalar, savaşlar ve kaybedilen topraklar hem siyasi hem de mali olarak giderek artan sorunlar yumağına dönüşerek Devletin sonunu getirmiştir.

19. yüzyıldan itibaren başlayan iş borçlanmalarda Osmanlı hazinesinin sıkça başvurduğu ve geçmişte sarraflığa dayanan Galata bankerleri, Osmanlı tebaası gayrimüslim tacirler ve Levantenlerden oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Galata bankerleri ile finansal ilişkileri, Duyunu Umumiye İdaresinin kurulmasına kadar geçen süre zarfında, takriben bir yüzyıl devam eden bir süre sahiptir. Galata bankerleri, Osmanlı Devleti ile olan finansal ilişkilerinden ve borçlanmalarda oynadıkları rolden dolayı eleştirilere de maruz kalmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin mali sorunlarının sebebi değiş sonuca olduğu aşikardır. Galata bankerleri, söz konusu mali problemlerin giderilmesi ve hazinenin finansman ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamışlardır.

Önde gelen Galata bankerlerinden olan Baltazzi ailesi 1746 yılında Venedik'ten göç ederek İzmir'e yerleşmişse de Baltazzilerin Osmanlı hükümetleri ile ilişkileri 19. yüzyılın ortalarından itibaren artmıştır. Osmanlı hükümeti ve Sarayıyla yakın ilişkiler geliştiren Baltazzi ailesi, Osmanlı vatandaşı olmadığı halde mülk edinme izni alan ilk yabancılar olmuştur. Emmanuel Baltazzi, Osmanlı Devleti'nde ilk şirket olan Şirket-i Hayriyye'nin kuruluşunda önemli rol oynamış ve 1849 yılında J. Alleon ile birlikte Osmanlı Devleti'nin ilk bankası olan Dersaadet Bankasını kurmuştur. Theodore Baltazzi, Aristide Baltazzi ve ailenin diğer bazı fertlerinin de istikraz, iltizam, tarım, madencilik ve sanat gibi çeşitli alanlarda önemli katkıları olmuştur. İç borçlanmalarda, Osmanlı Devleti'ne en çok borç veren Galata bankerlerinden olmuşlardır.

Baltazzi ailesine ilişkin değerlendirmelerin daha nesnel olabilmesi için, kendilerinin de dinlenmesi, geçmişte yaşanan hadiseler hakkında görüş ve yorumlarının alınması önemli bir yaklaşımdır ve bu çalışmaya bir başka birincil kaynak hüviyeti kazandırmaktadır. Bu nedenle, Baltazzi ailesinin (bu çalışmanın tez aşamasında) yaşayan en yaşlı ferdi olan Alex Baltazzi ile gerekli akademik izinler ve şahsi rızası alınarak mülakat yapılmış ve söz konusu mülakat, betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilerek Baltazzilerin Osmanlı Devleti hakkındaki görüşleri birinci elden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Alex Baltazzi ile yapılan mülakatta kendilerinin de ifade ettiği üzere, Osmanlı toplumsal düzeninin, Avrupa'dakinden farklı olarak, rekabeti ve artı değer için üretimi sakıncalı gören, dayanışmacı yapısı, askeri-sivil bürokratik yapının işleyişi ile topluma hâkim olan dini-kültürel değerler, Müslüman toplum içerisinde girişimci sınıf oluşumuna ve bu sınıf aracılığıyla sermaye birikimine engel olmuştur. Müslüman burjuvazi sınıfının oluşmaması nedeniyle, bu sınıfın sosyal ve ekonomik rolünü Osmanlıdaki gayrimüslim azınlıklar oynamıştır. Sadece finansal ilişki ağı ve roller bakımından değil, sanat, estetik, dünya görüşü ve modernleşme sürecinde rol model olma noktasında sahip oldukları burjuva değerleri ile toplumsal dinamikler içerisinde önemli bir unsur olmuştur. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Cumhuriyetin kuruluşu sürecinde uygulanan bazı politikalar ve yaşanan toplumsal olaylar nedeniyle, toplumun bu önemli kesimi kaybedilmiştir. Yerine ikame edilmeye çalışılan ve milli burjuvazi denilen kesim ise esasen burjuva değerlerini içselleştirememiş, iktisadi ve sosyal konumlarını oluşturma ve sürdürme noktasında devlete bağımlı kalan ve varlığını siyasal sürece bağlı olarak devam ettiren, etkin olmayan bir girişimci sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Açba, S. (1995). *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Yayınları.
- Aktan, C. C. (1988). Osmanlı Tımar Sisteminin Mali Yönü. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 52, 69-78.
- Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri "Ottoman Securities"*, İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları.
- Akyıldız, A. (2003). *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Al, H. (1997). *Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Al, H. (1998). Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi-2 Osmanlı Devleti’nde Kurulan İlk Banka: İzmir Bankası (Smyrna Bank). *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 90-95.
- Al, H. (2000). Dersaadet Bankasının Kuruluşu. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 80, 18-23.
- Annuaire Oriental (1885, 1896). Cervati Frères & D. Fatzea, Cervati Frères et Cie, the Annuaire Oriental & Printing Company Limited.
- Artun, Tuncay (1980). *İşlevi-Gelişimi-Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Autheman, A. (2002). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Bankası Bank-ı Osmanî-i Şahane*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Baltazzi, A. (2002). *Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Bankers’ Magazine (1861). The Bankers’ Magazine, *Journal of the Money Market, and Commercial Digest*.
- Bayraktar, K. (2002). Osmanlı Bankasının Kuruluşu. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 71-88.
- Cezar, Y. (2004). *18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Sarraflar*, İstanbul: Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi.
- Cin, H. ve Akyılmaz G. (1995). *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Clay, Christopher (2000). *Gold for the Sultan: Western Bankers and Otoman Finance, 1856-1881*, New York: I.B. Tauris.
- Çakır, C. (2001). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Çetin, C. (2009). *Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- du Velay, A. (1978). *Türkiye Maliye Tarihi*, Ankara.
- Eldem, E. (2000). *Osmanlı Bankası Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eldem, E. (2005). Bir Modernite Süreci: Galata. *Osmanlı Bankası Müzesi Kamondoları Anma Seminerleri*, İstanbul.
- Falay, N. (1989). *Maliye Tarihi*, İstanbul: Filiz Kitapevi,
- Frangakis-Syrett, E. (2007). *Trade and Money: The Ottoman Economy in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries*, İstanbul: Isis Press.
- Hulkiender, M. (2001). *Devletin Finans Çevreleriyle İlişkileri Bakımından Galata Bankeri George Zarifi 1806-1884* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Issawi, C. (1980). *The Economic History of Turkey (1800-1914)*, Chicago: The University of Chicago Press.
- İhsanoğlu, E. ve Kaçar, M. (1995). *Çağımı Yakalayan Osmanlı!*, İstanbul: Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- İloğlu, S. (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Alanda Gayrimüslimler* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- karavancruises.com. <https://www.karavancruises.com/icerik/hakkimizda> (Erişim tarihi: 20.04.2021)
- Kazgan, H. (1991). *Galata Bankerleri*, İstanbul: Türk Ekonomi Bankası Yayınları.
- Kazgan, H. (1997). *Osmanlıdan Cumhuriyete Bankacılık Tarihi*, İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Kazgan, H. (2005). *Galata Bankerleri 1*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Kazgan, H. (2006). *Galata Bankerleri 2*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Kazgan, H., Ateş, T. ve Koraltürk M. (1999). *Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi (1. Cilt)*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Yayınları.
- Keyder, Ç. (1985). Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi. İçinde: *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi 3. Cilt*, İstanbul: İletişim Yayınları, 642-652.
- Koraltürk, M. (1996). Şirket-i Hayriye’nin Kurucu ve İlk Hissedarları. İçinde: *İstanbul Armağanı 2 Boğaziçi Medeniyeti* (Ed.) Mustafa Armağan, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 257-278.
- Kömürçüoğlu, Ç. (1995). İzmir’deki Küçük İtalya. *Tempo Dergisi*, 24, 28-35.

- levantineheritage.com. <http://www.levantineheritage.com/testi44.htm> (Erişim tarihi: 25.04.2021).
- Manav, N. (2009). Devlet Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- Mansel, P. (2011). *Levant: Splendour and Catastrophe on the Mediterranean*, New Haven: Yale University Press.
- Mansel, P. (2012). *We are all Levantines now, Le Monde diplomatique* (English Edition).
- Oğlakçı, M. (2007). Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkileri: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Ortaç, H. (2010). Batı Anadolu'da Bir Büyük Toprak Sahibi Levanten: Baltacı Manolaki. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 319-336.
- Öndeş, O. (2013). *Vapur Donatanları ve Acenteleri Tarihi*, İstanbul: İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları, 91.
- Pamuk, S. (1995). En Büyük Tağşiş ve 1844 Tarihli Tashih-i Sikke İşlemi. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 13, 205-219.
- Quataert, D. (1987). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş: (1881-1908)*, (Çev.), Sabri Tekay, Ankara: Yurt Yayınevi.
- Serdaroğlu, Ü. ve Yıldırım, K. (2015). Tanzimat Döneminde Bir Osmanlı-İngiliz Tüccarı: Henry James Hanson ve Osmanlı Ticari Hayatındaki Yeri. *Journal of Turkish Studies*, 10(6), 923-946.
- Tabakoğlu, A. (1999). **Osmanlı Mali Yapısının Ana Hatları, Osmanlı İktisat 3**, (Ed.) Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, 125-135.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık. İçinde: *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (3. Cilt), İletişim Yayınları, 760- 762.
- Üsdiken, B. (2000). Pera ve Beyoğlunda, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Yerasimos, S. (1980). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, (Çev.) Babür Kuzucu, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Yılmaz, B. E. (2002). Osmanlı İmparatorluğunu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borçlanma. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 4, 186-198.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The Ottoman state has had a say in the world in the economic, financial, and political fields thanks to the victories it has won along with the policies it applied during its establishment and rise periods. As a result of the institutional structure and order created in this period, the Ottoman treasury gradually became stronger. However, the borrowing policy, which will create a burden on its economic and financial structure, has not been brought to the agenda. Here, it is necessary to express the effect of the grooming system, which is applied quite effectively.

In the last periods of the Ottoman Empire, it is seen that borrowing policies started to come to the agenda. The rebellions against the state, long-term wars, and lost lands were effective in the importance of borrowing policy. As in the previous periods, the Ottoman Empire implemented various modernization and reform applications in order to create a strong economic and financial structure. However, the desired results could not be obtained. As a result, the Ottoman Empire resorted to both domestic and foreign borrowing in the relevant period. In this context, the structure known as Galata bankers in history was included in the economic and financial structure of the Ottoman Empire. Galata bankers are mostly composed of non-Muslim families. In this context, the Baltazzi family, one of the strongest banker families, was examined in this study. The Baltazzi family has an important place in domestic borrowing. Especially in the second half of the 19th century, the Baltazzi family, which developed its relations with the Ottoman Empire, became the first foreign family to acquire property from the Ottoman Empire. Emmanuel Baltazzi, one of the leading names of the Baltazzi family, was instrumental in the establishment of the Şirket-i Hayriyye, which was the first company in the Ottoman Empire. He also founded Dersaadet Bank, known as the first bank in the Ottoman Empire, together with J. Alleon. However, the Baltazzi family, which also operates in many other commercial areas, has been one of the most lending families to the Ottoman Empire. In this direction, the study aims to examine and evaluate the role and effect of Galata bankers in the borrowing policies implemented in the last period of the Ottoman Empire.

Methodology

An interview was conducted with Alex Baltazzi, the oldest surviving member of the Baltazzi family, to make the study more objective scientifically. The conditions of the period were put forward in a better way by asking Alex Baltazzi many questions about the issue of that period. Alex Baltazzi's evaluations were evaluated in the form of descriptive analysis. In this respect, the study was created in line with the primary information and resources.

Findings

The fact that the people, who were described as non-Muslims in the Ottoman Empire, did not take part in the state staff and did not engage in military service, created an environment for their development and enrichment in business life. Capitulations and freedoms in the field of religion made the Ottoman Empire an important place for non-Muslims. However, a completely just social policy could not be implemented between the Muslim and non-Muslim people. The Ottomans took steps towards westernization but could not achieve the exact results they wanted. The Ottoman Empire has always accepted the non-Muslim people and always viewed them positively. Good relations with Armenians and Greeks in the relevant periods are an important indicator of this. In addition, the non-Muslim people enriched significantly during the Ottoman period. It should be emphasized that non-Muslim people are also included in the bureaucracy. Although it is a society in which the Ottoman class division is not strictly, it can be stated that the Ottomans constituted the bourgeoisie class for non-Muslims. Despite the system's certain defects, many representatives of the non-Muslim people, who were generally happy in the Ottoman Empire, still live in the lands of our country, which they have adopted today.

Conclusion and Discussion

The convergence of the Ottoman Empire and Galata bankers was a requirement of the conditions of the period. Although some negative inferences were made in some studies about Galata

bankers, the resources obtained from bankers were effective in getting rid of the financial difficulties of the Ottoman Empire at that time. The Baltazzi family is one of the families that provided the greatest support to the Ottoman Empire. Although the negative criticism of Galata bankers has an acceptable logic in itself, there has been a mutual interest relationship between the Ottomans and the bankers. Galata bankers have aimed to gain benefits by financially supporting people in the field of bureaucracy. However, Galata bankers emerge as one of the most important sources of Ottoman domestic borrowing. There was a long relationship between the Ottoman and Galata bankers that lasted for almost a hundred years. It is a fact that relations with Galata bankers, which were subjected to many criticisms both in the relevant period and in the following period, had a certain effect on the financial structure of the Ottoman Empire.

The Ottoman Empire has a very different political, military, and social structure from the West. The order adopted by the Ottoman Empire prevented the formation of a class called the bourgeoisie in the Ottoman Empire. Non-Muslim people's lifestyles have acquired a place in social life that can be described as bourgeoisie as a result of their commercial activities. However, as a result of some wrong policies implemented, the non-Muslim people were mostly lost. The structure, which was tried to be created in place of non-Muslims, did not show the desired effect. This new structure, which can be described as the national bourgeoisie, has turned into a structure that seeks to benefit from the state instead of working differently from the previous one.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MEVSİMLER KONUSUNDAKİ ANLAYIŞLARININ İNCELENMESİ: BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI

Araştırma Makalesi / Research Article

Özcan, H. & Birgin A. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin Mevsimler Konusundaki Anlayışlarının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 992-1009.

Geliş Tarihi: 01.02.2021

Kabul Tarihi: 22.06.2021

E-ISSN: 2149-3871

Doç. Dr. Hasan ÖZCAN
Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
hozcan@aksaray.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-4210-7733

Aytekin BİRGİN
birginaytekin25@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-6894-6420

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 8. sınıf öğrencilerinin mevsimlerin oluşumu konusundaki anlayışlarını bütünleştirici karma yöntem kullanarak karşılaştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda önce nicel veriler, sonra nitel veriler son olarak da birleştirilmiş veriler incelenmiştir. Araştırma 2020–2021 öğretim yılının ilk yarısında İç Anadolu illerinden birinde toplam 7 okulda öğrenim gören ve “mevsimlerin oluşumu” konusuna ilişkin öğrenme sürecini tamamlamış sekizinci sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Nicel veriler için çoktan seçmeli 27 sorudan oluşan geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış bir başarı testi geliştirilmiştir. Nitel veriler için ise uzman görüşlerine başvurulmuş öğrenci çizimleri ve açıklamaları yararlanılmıştır. Öğrencilerin çoktan seçmeli test puanlarının (%46,7), çizimlerinden elde edilen puanlarına (%38) göre daha yüksek olduğu izlenmekle birlikte aynı konulardaki başarı puanları paralel olarak artmış veya azalmıştır. Nicel ve nitel veriler incelendiğinde katılımcıların yetersiz bilgiye sahip oldukları veya yanlış yaşadıkları kısmın; Dünya'nın hareketleri, eksen eğikliği ve uzaklık teorisi olduğu belirlenmiştir. Evrenin üç boyutu birlikte düşünüldüğünde, öğrencilerin mevsimlerin modelini, genellikle aynı bakış açısıyla çizdikleri saptanmıştır. Farklı bakış açıları kullanılarak hazırlanan sorularda ise zorlandıkları görülmüştür. Buradan hareketle ders kitapları ve öğretim etkinliklerinin öğrencilerin zihinlerinde oluşturduğu parçaları birleştirmede yetersiz kaldığı söylenebilir. Öğretim materyallerinde, evrenin farklı noktalarından görünümünü içeren karşılaştırmalı çizimlere yer verilmesinin konu ile ilgili anlayışları geliştirmede fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen eğitimi, Mevsimler, Ortaokul öğrencileri, Karma yöntem.

EXAMINING MIDDLE SCHOOL STUDENTS' UNDERSTANDING ABOUT SEASONS: A MIXED METHOD STUDY

ABSTRACT

The aim of this study is to compare 8th-grade students' understanding of the formation of the seasons using the integrative mixed method. For this purpose, first quantitative data, then qualitative data, and finally the combined data were examined. The research was carried out with eighth-grade students who attended a total of 7 schools in one of the Central Anatolian provinces in the first half of the 2020-2021 academic year and completed the learning process on "the formation of the seasons". For quantitative data, an achievement test with 27-question multiple-choice validity and reliability was developed. For qualitative data, students' drawings and explanations were used by referring to expert opinions. Although it is observed that the multiple-choice test scores of the students (46.7%) are higher than the scores obtained from the drawings (38%), their success scores on the same subjects have increased or decreased in parallel. When the quantitative and qualitative data are examined, it is observed that the part of the participants having insufficient information or having mistakes; It has been determined that the movements of the Earth are axial inclination and distance

theory. When the three dimensions of the universe are considered together, it has been determined that the students generally draw the models of the seasons from the same perspective. It was observed that they had difficulties in the questions prepared using different perspectives. From this point of view, it can be said that textbooks and teaching activities are insufficient to combine the pieces formed in students' minds. It is thought that using comparative drawings containing views of the universe from different points in the teaching materials will improve the understanding of the subject.

Keywords: Science education, Seasons, Middle school students, Mixed method.

1. GİRİŞ

Bilimsel bilginin bilim tarihindeki serüvenine ilişkin iyi örnekler sunan astronomi, merak etme, hayal gücü, gözlem yapma ve keşfetme kavramlarıyla sıklıkla anılmaktadır. Fen bilimlerine yönelik olumlu tutum geliştirilmesini destekleyerek anlaşılabilirliğine katkıda bulunan astronominin, öğrencilerin fen ve mühendislik ile ilgili kariyer planlamalarında da etkili bir araç olarak kullanıldığı ifade edilebilir (Percy, 1998). En temel astronomi konuları arasında sayılan mevsimlerin oluşumu, öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren hem günlük yaşantıları aracılığıyla hem de okuldaki dersleri aracılığıyla karşılarına çıkmaktadır. Mevsimler konusu, yaşam ile bu kadar iç içe olduğu halde öğrencilerin bu konuyu zihinlerinde anlamlandırmakta zorluk çektikleri ve çoğu zaman yanlış anlamlar yükledikleri bilinmektedir (Kalkan ve Kiroğlu, 2007; Oh, Lee ve Lee, 2017; Prather, Slater ve Offerdahl, 2002).

Astronomi konuları okul öncesinden lisans düzeyine kadar hemen hemen her düzeyde yer almaktadır. Astronomi eğitiminin, Dünya ve evrenin işleyişi hakkında anlayış geliştirilmesine yardımcı olduğu ve öğrencilerin anlamalarına ilişkin kavramsal değişimlerinin sağlanması hususunda önemli katkılar sunduğu bilinmektedir (Trumper, 2006). Bu noktada astronomi konularının öğrenciler tarafından anlamlı öğrenilmesi ve olguların bilimsel gerçekliğiyle açıklanabilmesi önemlidir (Ezberci Çevik ve Kurnaz, 2016). Öğrenciler yaşantıları boyunca formal, informal ve nonformal eğitimle karşı karşıya kalmaktadır. Buna rağmen astronomi konularının genellikle soyut olmasından dolayı konunun anlaşılması ve kavramların zihinde anlamlandırılması oldukça güçtür (Oh, Lee ve Lee, 2017; Türk ve Kalkan, 2017). Astronomi konuları yeterli düzeyde öğrenildiğinde öğrencilerin kavramsal anlamalarını daha da geliştirmekte, üç boyutlu düşünme yetilerini artırmakta, diğer ders ve konulara da olumlu anlamda etki etmektedir (Tunca, 2002). Bu nedenlerden ötürü formal eğitim sürecinde öğrencilere astronomi konularının somutlaştırılarak öğretilmesi veya yaşantıları aracılığıyla öğrenebilecekleri durumların oluşturulması kuşkusuz önemlidir. Bu durum gerçekleştirilemediğinde ise öğrenciler eksik öğrenmelere sahip olmakla birlikte yakın çevrelerinin etkisi altında kültürel değişkenlere bağlı olarak yanlış öğrenmeler de geliştirebilmektedir (Oh, Lee ve Lee, 2017; Prather, Slater ve Offerdahl, 2002; Türk, Alemdar ve Kalkan, 2012).

Alanyazında mevsimlerin oluşumu konusu ile ilgili yanlış veya eksik anlamaların tespit edilmesi ve düzeltilmesine yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Alkış, 2006; Frede 2008; Kikas, 1998; Sadler, 1992; Schoon, 1992; Sharp, 1996; Trumper, 2001a, 2001b; Türk ve Kalkan, 2017; Türk, Kalkan, Kiroğlu ve İskeleli, 2016). Konu ile ilgili, öğrencilerin bilişsel sürece ilişkin anlamaları üzerine yapılan çalışmaların, astronomi konularının içinde ya da doğrudan mevsimler konusunda hazırlanmış klasik, doğru-yanlış veya çoktan seçmeli testler ile yürütüldüğü görülmektedir. Durum çalışması ve görüşmelerle desteklenmiş sözlü açıklama modeli ile yürütülen nitel çalışmalara da rastlanmıştır (Atwood ve Atwood, 1996; Türk, Alemdar ve Kalkan, 2012). Yine durum çalışması ve betimleyici ağırlıklı nitel çalışmalar da alanyazında yer almaktadır (Atwood ve Atwood, 1996; Türk, Alemdar ve Kalkan, 2012). Nitel ve nicel desenin bir arada kullanıldığı çalışmaların ise pek olmaması dikkat çekmektedir (Bolat ve Altınbaş, 2018; Gülen, 2019; Sneider, Bar ve Kavanagh, 2011). Bu çalışmalardaki açık uçlu sorular genellikle çizime dayalıyken, çoktan seçmeli sorular ise mevsimlerin nedenini araştırmaya yönelik sorulardır (Türk, Kalkan, Kiroğlu ve İskeleli, 2016). Bu anlamda alanyazında mevsimlerin doğurduğu sonuçlara yönelik çalışmaların ve coğrafi konumlara bağlı olarak değişen çalışmaların az sayıda olduğu ifade edilebilir (Bolat ve Altınbaş, 2018; Gülen, 2019). Nitekim 2018 sonrası Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (FBDÖP) kapsamında 8. sınıf düzeyinde hazırlanmış olan mevsimlerin oluşumu ile ilgili konunun detaylarına

bakıldığında, mevsimlerin sebeplerinin yanında mevsimlerin sonuçları ve coğrafi konuma da ağırlık verildiği göze çarpmaktadır.

Yapılan çalışmalarda açık uçlu ve çoktan seçmeli soruların yaş, cinsiyet ve öğrenci performansına yönelik olarak farklılaştığına (Öksüz ve Demir, 2019) ilişkin araştırmalara ve kavram yanlışlarının tespiti yönelik araştırmalara rastlanmıştır (Oh, Lee ve Lee, 2017; Prather, Slater ve Offerdahl, 2002). Öğrencilerin mevsimlerin oluşumu ile ilgili uzaklık teorisine (Alkış, 2006) ve mevsimlerin nedenleri ile sonuçları hakkında eksik ve yanlış anlamalara sahip oldukları (Sneider, Bar ve Kavanagh, 2011) bir diğer önemli araştırma bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin Dünya ve Güneş'in pozisyonlarını değiştirmesiyle ilgili açıklamalarında da sıklıkla yanlışlara düştüklerinin altı çizilmektedir (Baxter, 1989).

Mevsimler konusunun farklı sınıf düzeylerinde birçok kez işlendiği düşünüldüğünde, doğru ve kalıcı öğrenmenin yeteri kadar sağlanamadığı görülmektedir (Oh, Lee ve Lee, 2017; Prather, Slater ve Offerdahl, 2002; Türk vd., 2012). Öğrencilerin mevsimler konusunu anlamlı olarak öğrenebilmeleri için nerelerde zorlandıklarını ve hangi yanlışlara düştüklerini tespit etmek öncelikle yapılması gerekenler arasında sayılabilir. Sorunun kaynağının tespit edilmesiyle birlikte öğretim sürecinde, gerekli iyileştirmelerin yapılması daha kolay olabilmektedir. Durum tespiti çalışmaları sırasında, nicel ölçme aracı ile elde edilen göstergeleri kontrol etmek için nitel ölçme araçlarının kullanılmasının, çalışmayı daha güçlü hale getirdiği bilinmektedir (Gülen, 2019).

Tüm bu çalışmalar çerçevesinde öğrencilerin mevsimler konusunu öğrenirken zihinlerinde hangi parçaları birleştirmekte zorlandıklarını ve hangi öğrenmeleri yanlış olgularla eşleştirdiklerini belirlemek oldukça önemlidir. Özetle gerekli iyileştirmelerin yapılabilmesi için mevcut durumun tespit edilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda öğrencilerin bilişsel anlamalarının belirlenmesinde, başarı testlerindeki içeriğin kazanımları yeteri kadar örnekleyebilmesi ve sağlıklı sonuçların elde edilebilmesi amacıyla madde sayısı fazla olan çoktan seçmeli testlerin yanında açıklamalarla desteklenmiş çizimlere de yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, karma yöntem araştırması kullanılarak 8. sınıf öğrencilerinin mevsimlerin oluşumu konusundaki öğrenme durumlarına yönelik iyileştirmelerin yapılabilmesi için mevcut durumun ortaya konulması, yorumlanması ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki alt problemlere yanıt aranacaktır:

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin mevsimler konusundaki kavramsal anlamalarına yönelik olarak;

- Başarı testinden elde edilen sonuçlar nedir?
- Yaptıkları çizimlerden elde edilen sonuçlar nedir?
- Nitel ve nicel verilerin birlikte değerlendirilmesiyle ortaya çıkan durum nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada 8. sınıf öğrencilerinin mevsimlerin oluşumu konusundaki anlayışlarının bütünleştirici karma yöntem kullanılarak karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bunun için nicel çalışmalar ile nitel çalışmaların bir arada kullanılarak bütüncül bir düşünceyle araştırma verilerinin toplandığı, elde edilen bulgular arasındaki benzerliklerin açıklandığı, yorumlandığı ve değerlendirildiği, bütünleştirilmiş karma yöntem araştırması kullanılmıştır (Alkan, Şimşek ve Armağan Erbil, 2019; Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012; Gay, Mills ve Airasian, 2012; Leech ve Onwuegbuzie, 2009). Burada kullanılan karma yönteme ilişkin olarak çalışma paralel karma desen ile desenlenmiştir. Bununla nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin güçlü oldukları yönler ön plana çıkarılarak çalışmanın hedeflerine en etkili şekilde ulaşması amaçlanmıştır (Mills ve Gay, 2016). Araştırmanın nicel boyutunu oluşturan tarama modelinde, başarı testi kullanılırken, nitel boyutunda ise öğrencilerin çizim ve detaylı açıklamalarından faydalanmak amacıyla durum çalışması deseni kullanılmıştır (Kurtdebe Fidan ve Duman, 2014). Araştırmada nitel ve nicel veriler arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır (Onwuegbuzie ve Collins, 2007). Nicel ve nitel veriler, aynı örneklem grubundan eş zamanlı olarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler öncelikle ayrı ayrı analiz edilmiştir

sonra da her iki yöntemden elde edilen veriler birleştirilerek bulgular arasındaki ilişkilere odaklanılmış ve yorumlanmıştır (Creswell ve Plano-Clark, 2011).

2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın nicel boyutu için kullanılan çoktan seçmeli sorulardan oluşan başarı testinin uygulaması 2020–2021 öğretim yılının ilk döneminde İç Anadolu illerinden birindeki 7 ortaokulda öğrenim gören ve “mevsimlerin oluşumu” konusuna ilişkin öğrenme sürecini tamamlayan 347 sekizinci sınıf öğrencisiyle birlikte yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Başarı testinin hemen ardından ek veri toplayarak çalışmanın nitel boyutunu desteklemek amacıyla konu ile ilgili öğrenci çizimlerinin yapılması planlanmış fakat salgın nedeniyle okullar tatil edilmiştir. Çalışmanın sınırlılığını oluşturan bu nedenden dolayı hazırlanan çalışma kâğıtlarından elde edilen veriler, aynı evreni temsil eden ve aynı ildeki başarı testi uygulamasına katılmış olan kolay ulaşılabilir 54 öğrenciden elde edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada, verilerin toplanması için mevsimlerin oluşumunun nedenlerinin araştırıldığı, çeldirici öncüllerle oluşturulan mevsimlerin oluşumu başarı testi (MOBT) ve nitel verilerin elde edilmesi amacıyla çizim ve çizime ait açıklamaların yer aldığı bir öğrenci çalışma kâğıdı (ÖÇK) kullanılmıştır. Nicel veriler ve nitel veriler için kullanılacak araçlar, ilgili alanda çalışmaları olan 1 öğretim üyesi ve 2 fen bilimleri öğretmeninden alınan uzman görüşlerle oluşturulmuştur.

2.2.1. MOBT

MOBT hazırlanırken öncelikle, ilgili konunun kapsamını belirlemeye yönelik olarak öğretim programında konuya ilişkin bilgilerin yer aldığı Tablo 1 detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Tablo 1: Mevsimlerin Oluşumu Konusuna Ait Genel Bilgiler, Kazanım ve Uyarılar

Ünite Adı	Konu Alanı	Konu	Kazanım	Ders Saati	Uyarılar
Mevsimler ve İklim	Dünya ve Evren	Mevsimlerin Oluşumu	F.8.1.1.1. Mevsimlerin oluşumuna yönelik tahminlerde bulunur.	8	a. Dünya'nın dönme eksenine olduğuna değinilir. b. Dünya'nın dönme eksenine ile Güneş etrafındaki dolanma düzlemi arasındaki ilişkiye değinilir. c. Işığın birim yüzeye düşen enerji miktarının mevsimler üzerindeki etkisine değinilir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere mevsimler konusu için öğretim programıyla (FBDÖP) belirlenen tek bir kazanım bulunmaktadır (MEB, 2018). Mevsimler konusunda sadece bir kazanımın bulunması nedeniyle öğretim programının açıklamalar ve uyarılar kısmı ile ders kitabındaki konu başlıkları incelemiş fakat buralarda yeteri kadar açıklayıcı bilgi verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Tek bir kazanımı dikkate almak, konu kapsamını eksik örnekleyebileceği gibi aynı konu alanındaki benzer soruların gereksiz sayıda yazılmasına sebep olabileceğini akla getirmektedir. Buradan hareketle alanyazında mevsimlerin nedenleri ve sonuçlarının birlikte araştırıldığı çalışmalara odaklanılmıştır (Alkış, 2006; Bolat ve Altınbaş, 2018; Gülen, 2019; Sneider, Bar ve Kavanagh, 2011). Çalışmadan elde edilen veriler ışığında MEB tarafından hazırlanan ve hata ihtimalinin az olduğu düşünülen (Özcan, Koca ve Söğüt, 2019) LGS örnek soruları analiz edilmiş ve mevsimler konusu için soru grupları oluşturulmuştur. Veri toplamada kullanılacak olan geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış soru numaraları ve Haladayna Taksonomisine (1997) uygun sınıflamanın yapıldığı belirtke tablosu, Tablo 2’de paylaşılmaktadır.

Tablo 2: MOBT’deki Soru Grupları ile Bu Gruplara Ait Soru Numaralarının Belirtke Tablosu

Kazanım		Bilişsel özellikler		
F.8.1.1.1. Mevsimlerin oluşumuna yönelik tahminlerde bulunur.		Anlama	Problem Çözme	Eleştirel Düşünme
Kazanıma Ait Soru Grupları				
Mevsimlerin Nedeni	Eksen eğikliği	19		
	Dolanma hareketi	15		
	Güneş’e yakınlık		8	
Mevsimlerin Sonucu	Güneş ışınlarının gelme açısındaki değişimler			3-5
	Sıcaklıktaki değişimler			14-23
	Birim yüzeye aktarılan enerji miktarındaki değişimler			22
	Gölge boyundaki değişimler	1		4
	Eşit miktardaki ışınların etki ettiği aydınlanma alanındaki değişimler			17-25
	Gece-gündüz sürelerindeki değişimler			7-12
Coğrafi Konuma Bağlı Olarak Mevsimler	Türkiye üzerindeki konumlara etkileri ve karşılaştırmalar	20	13	11
	Dünya üzerindeki konumlara etkileri ve karşılaştırmalar	6-24	27	9-10-21-26
	Dünya ve Güneş’in konumları itibarıyla oluşan karşılaştırmalar	2-16-18		
Toplam	12 Farklı Konu	27 Soru		

Tablo 2’de verilen bilgiler ışığında çalışmada belirtilen hususlara dikkat edilerek testin kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır. Soruların bilişsel basamaklara ilişkin dağılımı yapılırken kazanıma ait uyarılar kısmında, tahmin ve çıkarıma dayalı yönlendirmelerin olması ve üst düzey bilişsel kazanımların ölçülmesinin istenmesi, eleştirel düşünme sorularına ağırlık verilmesine yol açmıştır. Çoktan seçmeli sorularla hazırlanan başarı testinin pilot uygulama sonucu elde edilen madde analizleri Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3: Mevsimlerin Oluşumu Başarı Testi Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Uygulama	Madde Sayısı	Öğrenci sayısı (N)	Ort. Güçlük (pj)	Ort. Ayırt Edicilik (rj)	KR-20	KMO	GFI
Pilot	28	40	,60	,44	,80	,72	,90
Asıl	27	347	,44	,50	,83	,74	,94

Tablo 3 incelendiğinde, başarı testinin güvenilir (KR-20 =,83) olduğu, örneklem büyüklüğünün yeterli ve ölçmek istediği değerleri ölçebilir nitelikte (KMO =,74) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mükemmel bir model göstergesi olarak değişkenler arasında yeterli kovaryansın hesaplandığı görülmektedir (GFI =,94). Testte bulunan maddelerin ortalama güçlük (pj = ,44) ve ortalama ayırt edicilik (rj = ,50) değerleri uygun bulunmuştur. Gece gündüz sürelerindeki

değişimlere yönelik olarak sorulan 28. sorunun ayırt ediciliği ($r_{jx}=.07$) çok düşük bulunmuştur. Belirtke tablosunda konu kapsamını etkilemediği görüldüğünden bu soru testten çıkarılmıştır.

2.2.2. Öğrenci Çalışma Kâğıdı

Öğrencilerin sahip oldukları anlamaların çizimler aracılığıyla tespit edilmesi daha sağlıklı verilerin elde edilmesini sağlayabilmektedir (Ryan ve Stieff, 2019; Özcan ve Demirel, 2019; Özsoy ve Ahi, 2014; Sanger, 2000). Bunun için MOBT'den elde edilen verileri desteklemek amacıyla 54 öğrenciye ulaşılmıştır. 8. sınıf öğrencilerine ÖÇK'de mevsimlerle ilgili boş bırakılan yerleri, serbest çizimler aracılığıyla doldurmaları istenmiştir. Konu hakkında sadece bir soru yöneltilmiş fakat çizim üzerinde ve test sonunda açıklayıcı ifadelerle yer verebilecekleri belirtilmiştir. Çizimlerini tek çizim üzerinde açıklayabilecekleri gibi ayrı ayrı çizimler üzerinde de açıklayabileceklerinin altı çizilmiştir. ÖÇK'de bulunan "Mevsimlerin oluşumunu çizim yaparak açıklayınız" sorusu için kullanılan kategoriler ve açıklamalar Tablo 4 ile sunulmaktadır.

Tablo 4: ÖÇK'deki Çizim Sorusunun Kategorileri ve Açıklamaları

Kategoriler	Açıklamalar
Eksen eğikliği	Dünyanın dönme eksenini ile yörünge düzleminin dik olmaması durumudur
Dönme	Gök cisminin endi etrafındaki dairesel hareketi
Dolanma	Gök cisminin başka bir cisim etrafındaki dairesel hareketi
Güneşe yakınlık	Dünyanın Güneşe yaklaşıp uzaklaşması kastedilmiyor. Dünyanın kutup noktalarının birbirine göre Güneşe Yakın ya da uzak konumda olması kastediliyor
Sıcaklıktaki değişimler	Işınlardan etkisiyle sıcaklıktaki değişimler sonucu mevsimler değişir.
Coğrafi konumlarda mevsimler	Dünyada üzerinde farklı noktalarda farklı mevsimler yaşanabilir. Bu durum farklı yarım kürelere ulaşan ışınların gelme açılarının değişmesiyle birim yüzeye bırakılan enerji farklılığından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4'te mevsimler konusunda çeşitli kategoriler ve bunlara ait açıklamalar bulunmaktadır. Öğrencilerden bu kavramlara değinmeleri istenmiştir. Bu veriler ışığında konu kapsamını yeteri kadar örnekleyen cevaplar elde edilmeye çalışılmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Ölçeğin uygulanması sürecinde farklı okullarda çalışma yapılacağı için önceden gerekli izinler alınmış ve öğrencilerin gönüllülük esasına göre katılımları sağlanmıştır. MOBT uygulaması yüz yüze okul ortamında gerçekleştirilmiştir. Testin uygulanması, ilçe ve il merkezi olmak üzere toplam 7 ayrı okulda yapılmış ve yaklaşık 2 hafta sürmüştür. MOBT'nin hemen ardından ÖÇK'nin uygulamasına geçilmiş fakat salgınla birlikte okulların kapanması, örneklem büyüklüğünün MOBT'ye göre daha kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Bu durum çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde daha ulaşılabilir olan ve çalışmayı temsil ettiği düşünülen tatmin edici düzeydeki bir grup öğrenciyle uygulama sürdürülmüştür. ÖÇK için öncelikle veliler bilgilendirilmiştir. Çalışma kâğıtlarının ve yönergelerin öğrencilere ulaştırılması ve tekrar toplanması uzaktan eğitim ve haberleşme araçları ile sağlanmaya çalışılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Paralel karma desenin kullanıldığı bu araştırmada nicel ve nitel veriler birlikte ele alınmıştır. MOBT'den elde edilen nicel veriler için tanımlayıcı istatistik yapılarak, sonuçlar frekans ve yüzde olarak sunulmuştur. Analizlerde soru gruplarına göre karşılaştırmalar yapılmıştır. ÖÇK ile elde edilen nitel verilerin analizi ise betimsel analize uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışma ile nicel, nitel ve her ikisinin birlikte analiz edilmesiyle elde edilen bulgular sırayla verilmiştir.

3.1. Nicel Verilerin Analizi (MOBT)

Ortaokula devam eden 8. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen 27 soruluk MOBT uygulamasına ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 5’te verilmektedir.

Tablo 5: MOBT Bulguları İçin Tanımlayıcı Veriler

N	Mean	Mean (%)	Sd	Min Doğru	Max Doğru
347	12,60	46,7	5,79	3	27

Tablo 5’te paylaşıldığı üzere başarı testi için tüm öğrencilerin sorulara ait cevaplarına ilişkin tanımlayıcı puanlara yer verilmiştir. Öğrencilerin %46,7’lik bir başarı göstermesinin test için yeterli bir değer olduğu söylenebilir. Benzer şekilde soru maddelerinin doğru cevaplanma yüzdeleri ve alınan puanların ortalaması Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6: Konu Alanına Göre Sınıflandırılmış Çoktan Seçmeli Sorulara Ait Doğru Cevapların Yüzdesi

Mevsimler Konusu Soru Grupları		Anlama	Problem Çözme	Eleştirel Düşünme	Ort. %
Mevsimlerin Nedeni (Ort.%31,6)	Eksen eğikliği	19			24,7
	Dolanma hareketi	15			29,7
	Güneş’e yakınlık		8		40,6
Mevsimlerin Sonucu (Ort.%45,5)	Güneş ışınlarının gelme açısındaki değişimler			3-5	38,8
	Sıcaklıktaki değişimler			14-23	46,4
	Birim yüzeye aktarılan enerji miktarındaki değişimler			22	57
	Gölge boyundaki değişimler	1		4	50,7
	Eşit miktardaki ışınların etki ettiği aydınlanma alanındaki değişimler			17-25	38
	Gece-gündüz sürelerindeki değişimler			7-2	42
Coğrafi Konuma Bağlı Olarak Mevsimler (Ort.%48,4)	Türkiye üzerindeki konumlara etkileri ve karşılaştırmalar	20	13	11	42,45
	Dünya üzerindeki konumlara etkileri ve karşılaştırmalar	6-24	27	9-10-21-26	47,9
	Dünya ve Güneş’in konumları itibariyle oluşan karşılaştırmalar	2-16-18			55,1

Tablo 6’da MOBT maddelerine, öğrencilerin konulara göre vermiş oldukları cevapların ortalama doğru yüzdeleri verilmiştir. Başarının en fazla coğrafi konum sorularında (%48,5), en az başarının ise mevsimlerin nedenleriyle ilgili sorularda (%31,6) olduğu dikkat çekmektedir.

3.1.1. Mevsimlerin Nedeni ile İlgili Sorular

MOBT'ye katılan öğrencilerin, mevsimlerin nedenleriyle ilgili sorularda ortalama %31,6 ile düşük bir ortalama yüzdeye sahip oldukları tespit edilmiştir. Eksen eğikliği ile ilgili sorulan 19. sorunun da %24,7 ile en düşük ortalama yüzdeye sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 6).

19. Dünya'nın Güneş'e en yakın olduğu tarih 3 Ocak tarihi olmasına rağmen 21 Aralık'ta Kuzey yarımkürede kış mevsimi başlar, Güney yarımkürede ise yaz mevsimi başlar.

Bu durumun sebebi olarak;

I. Dünya'nın eksen eğikliği ile birlikte dolanma hareketi
II. Güney yarımkürenin Güneş'e daha yakın olması
III. Kuzey yarımkürenin Güneş'e daha uzak olması

İfadelerinden hangileri gösterilebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II.
C) II ve III. D) I, II ve III

Şekil 1: MOBT'deki 19. Soru

3.1.2. Dolanma Hareketi

MOBT'ye katılan öğrencilerin, dolanma ile ilgili sorularda %29,7 ile ikinci en düşük ortalama yüzdeye sahip oldukları görülmektedir (Tablo 6).

15. Bir öğrenci Dünya'nın hareketleriyle ilgili tabloyu aşağıdaki gibi işaretliyor.

Olay	Dönme	Dolanma
1 Doğu-Batı Yönleri belirlenir.	X	
2 Yerel saat farkları oluşur.		X
3 Mevsimler oluşur.		X
4 Gece-Gündüz süreleri değişir.	X	

Buna göre öğrenci hangi işaretlemeleri doğru yapmıştır?

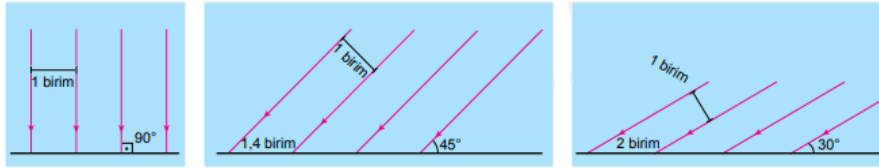
A) 1 ve 2 B) 1 ve 3
C) 2 ve 4 D) 3 ve 4

Şekil 2: MOBT'deki 15. soru

3.1.3. Mevsimlerin Doğurduğu Sonuçlar ile İlgili Sorular

MOBT'ye katılan öğrenciler mevsimlerin doğurduğu sonuçlara yönelik sorularda %45,5'lik bir ortalama yüzdeye sahipken birim yüzeye aktarılan enerji miktarındaki değişimler sorusunda %57 ile en büyük ortalama; eşit miktardaki ışınların etki ettiği aydınlanma alanındaki değişimler sorularında ise %38'lik ortalama yüzde ile en düşük puana sahip olmuşlardır. Konu hakkında sorulan iki sorudan biri olan 25. soru ise %33,7 ile aydınlanma konusunda en başarısız olunan soru olarak dikkat çekmektedir (Tablo 6).

25. Mevsimler ve iklim ünitesinde bazı konular anlatılırken birbirine paralel çizilmiş ışık ışınlarından oluşan aşağıdaki görsellerden faydalanılıyor.

Bu görseller aşağıdakilerden hangisini açıklamak için kullanılıyor olabilir?

A) Güneş ışınlarının eğimi ile aydınlanan bölgenin alanı arasındaki ilişkiyi
B) Bir bölgeye sonbahar, kış ve ilkbahar mevsimlerinde ulaşan Güneş ışınlarını
C) Işınların düşme açılarına bağlı olarak birim yüzeye aktarılan ısı enerjisi miktarını
D) Gerçekleşen günlük hava olayları ile bulunulan yarımküre arasındaki ilişkiyi

Şekil 3: MOBT'deki 25. Soru

3.1.4. Coğrafi Konuma Bağlı Olarak Mevsimler ile İlgili Sorular

MOBT’de %48,48 ile en yüksek ortalama yüzdenin coğrafi konuma bağlı olarak mevsimler konusundaki sorular olsa da mevsimlerin Türkiye üzerindeki konumlara etkileri ve karşılaştırmalarla ilgili 20. soru özelinde %33,4 ortalama elde edilmiştir (Tablo 6).

20. Aydınlanma dairesi her zaman **ekvator** çizgisini iki eşit parçaya böler. Bu yüzden de yıl boyunca **gece-gündüz eşitliği** yaşanır. Ekvatordan kutuplara gidildikçe gündüz süresi yaşanan mevsime bağlı olarak artar veya azalır.

Buna göre 10 Temmuz tarihinde yukarıdaki şehirlerden hangisinde gündüz süresi diğerlerinden daha uzundur?

A)Sinop B)Van
C)İzmir D)Antalya

Şekil 4: MOBT’deki 20. Soru

3.2. Nitel Verilerin Analizi (ÖÇK)

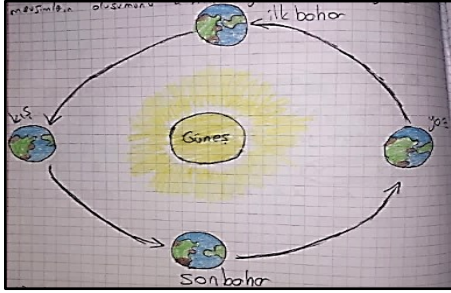
ÖÇK’de yer alan ve öğrencilerin mevsimler konusunda sahip oldukları ön kavramların tespiti amacıyla sorulan ve çizim yaparak açıklamaları istenen soruya ilişkin analiz sonuçları Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7: ÖÇK’de İstenen Kavramlara Yönelik Öğrenci Sayılarının Dağılımı

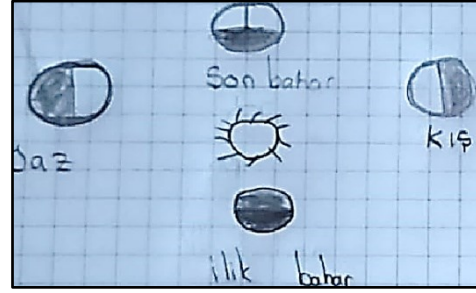
Konu Alanı Mevsimler	Kavramlar	N=54						Ort. Doğru (%)
		Doğru		Yanlış		Boş		
		%	f	%	f	%	f	
Nedeni	Eksen eğikliği	26	14	50	27	24	13	38
	Dönme	46	25	26	14	27,7	15	
	Dolanma	24	13	48	26	29	16	
	Güneşe yakınlık	37	20	61	33	1,8	1	
Sonucu	Sıcaklıktaki değişimler	44	24	40	22	14,8	8	
Coğrafi Konum	Coğrafi konum	50	27	29,6	16	20	11	

Tablo 7’de görülümü üzere ÖÇK’de yer alan kavramlar hakkında öğrencilerin çizimleri ve açıklamaları doğru, yanlış ve boş olarak değerlendirilmiş ve oluşan frekanslar verilmiştir. ÖÇK’de bir soru olmasına karşın, önceden belirlenen kavramların ve olayların doğru anlaşılması ve doğru ifade edilmesi üzerinde durulmuştur. Bir soru özelinde istenen kavram ve olayları tek bir çizimle ifade etmeleri istenmiştir. Bu anlamda eksen eğikliği kavramının (%26) ve dolanma olayının (%24) öğrenciler tarafından yeteri kadar doğru cevaplanamadığı tespit edilmiştir. Toplam 54 öğrencinin katıldığı ÖÇK uygulamasında sadece 5 öğrenci tam doğru (%9) cevap verebilmiştir. Birçok

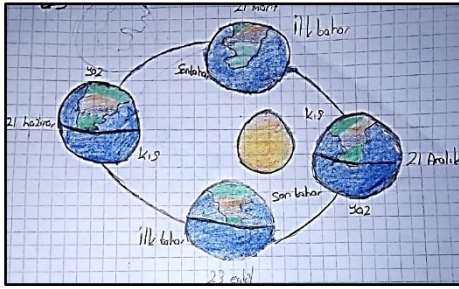
öğrencinin bazı kavramlar hakkında cevap vermedikleri de göze çarpmaktadır. Öğrenci çizimleri incelendiğinde dönme ve dolanma olaylarını karıştırdıkları görülmüştür. Eksen eğikliğini açıklama kısmında ifade etmişler fakat çizimlere bunu yansıtamamışlardır. Güneşten yayılan ısının doğrudan değil de ışınlar vasıtası ile geldiği konusunda yanlışları mevcuttur. Dünya'nızın Güneş tarafında kalan kısmında yaz, arkada kalan kısmında ise kış yaşanacağı düşüncesi dikkat çekicidir. Öğrenciler Güneş ışınlarının gelme açısının, sadece eksen eğikliğinden dolayı değiştiğini düşünmektedirler. Öğrenci çizimleri ile ilgili göze çarpan birtakım hatalı çizimler Şekil 5'te paylaşılmaktadır.

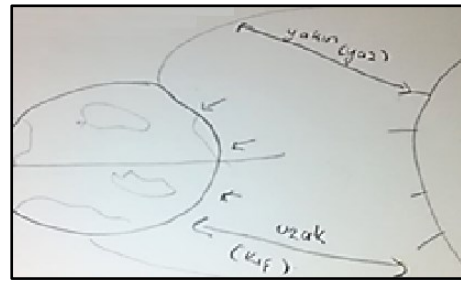
Şekil 5a: Dolanma hareketi

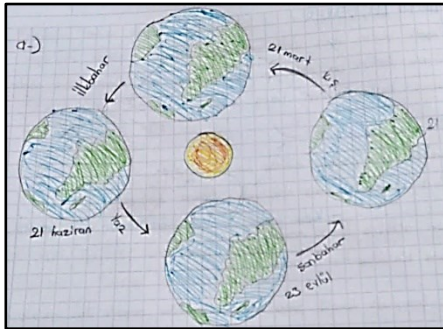
Şekil 5b: Eksen eğikliği

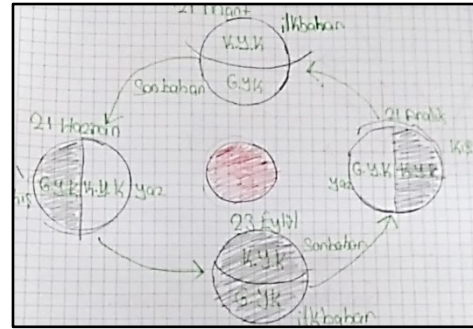
Şekil 5c: Güneşe yakınlık

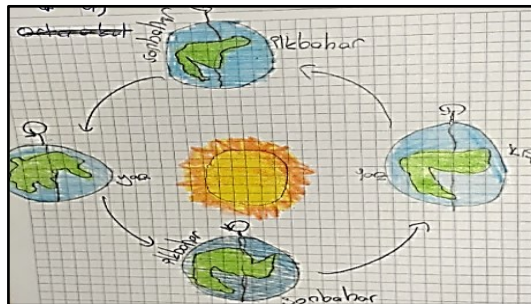
Şekil 5d: Güneşe yakınlık

Şekil 5e: Güneş ve Dünya boyutları

Şekil 5f: Coğrafi konum ve eksen eğikliği

Şekil 5g: Coğrafi konum ve eksen eğikliği

Öğrencilerin mevsimlerin oluşumu ile ilgili verdikleri yanıtlar ve yaptıkları açıklamalar incelendiğinde, %35'inin doğru cevap verdiği, %48'inin yanlış cevap verdiği, %17'sinin ise boş bıraktığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaptıkları açıklamalarda tespit edilen yanlışlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Ö12: Dünya'nın Güneş'e bakan tarafında yaz yaşanır. Arkada kalan tarafında ise kış yaşanır.

Ö24: Dünya hem kendi etrafında hem Güneş etrafında dolanırken mevsimler oluşur.

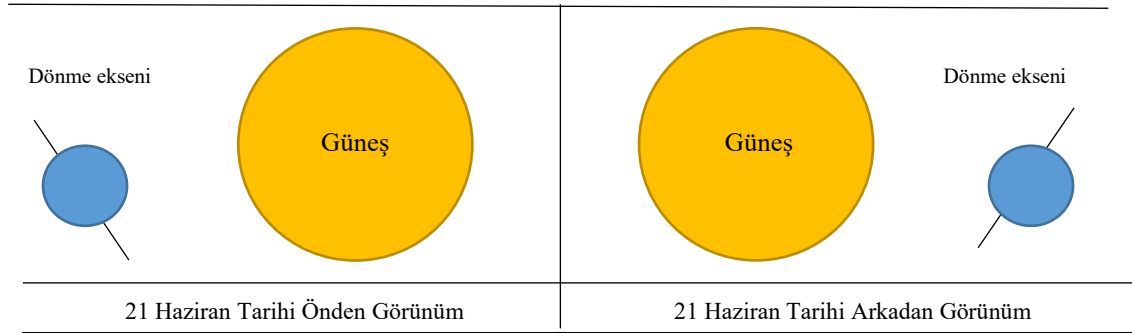
Ö36: Mevsimler, Dünya'nın Güneş etrafında yaptığı dönme hareketi ile gece ve gündüz arasında oluşan uzaklık farkına göre belirlenir.

Ö47: Dünya, Güneş'e yaklaştığında yaz, uzaklaştığında da kış yaşanır.

Ö51: Dünya, Güneş'ten gelen hararetin etkisiyle ısındığı için yaklaşma durumunda yaz, uzaklaşma durumunda kış yaşanır.

Ö52: Dünya Güneş'in sağına geçtiğinde yaz yaşanır, soluna geçtiğinde ise kış yaşanır.

Öğrenci çizimleri detaylı incelendiğinde Güneş ve Dünya modellerinin hep aynı noktadan bakılarak çizildiği fark edilmiştir. Üç boyutlu evrende mevsimler modeli önden, arkadan üstten veya aşağıdan bakılarak çizilebileceğinden öğrencilerin konuyu eksik öğrendikleri ifade edilebilir. Nitekim ders kitaplarında yeterince açıklama olmamasının da etkisiyle öğrencilerin, farklı çizimlerle karşılaştıklarında zorluk yaşadıkları söylenebilir. Öğrencilerin aynı tarihte farklı bakış açılarıyla çizilen aynı modellerle ilgili yaşadıkları yanlış hakkında Şekil 7'de bir örnek sunulmaktadır.

Şekil 7: Öğrenci çizimlerinden yola çıkılarak elde edilen üç boyutlu modellemedeki karşılaştırmalar

Öğrenciler Şekil 7'ye benzer yaptıkları çizimlerde her iki durum için de farklı mevsimlerin yaşandığını belirtmişlerdir. Hâlbuki aynı yarım kürelerde aynı mevsimler yaşandığı bilinmektedir.

3.3. Birleştirilmiş Nicel ve Nitel Bulgular

MOBT'de ve ÖÇK'de benzer ve aynı kazanımlara yönelik sorular sorulmuştur. MOBT'deki 8, 15 ve 19. soru ÖÇK'de istenen dönme, dolanma ve uzaklık teorisi ile ilgilidir. MOBT'deki mevsimlerin sonucu ile ilgili sorular da ÖÇK ile ilişkilidir. Tablo 8'de eşleştirilmiş sorularda karşılaştırılmalı olarak toplam katılımcılara göre doğru cevap oranları ve ortalamaları verilmektedir.

Tablo 8: Eşleştirilmiş Sorularda Karşılaştırılmalı Olarak Katılımcılara Göre Doğru Cevap Yüzdeleri

MOBT (N=347)	Ort. doğru (%)	Genel Ort.	ÖÇK (N=54)	Ort. doğru (%)	Genel Ort.
8, 15, 19	31, 6	%46,7	Dönme- Dolanma- Uzaklık	30, 2	%38
1, 3, 4, 5, 7, 12, 14, 17, 22, 23	45, 5		Mevsimlerin sonucu	44	
2, 6, 9, 10, 11, 13, 16, 18, 20, 21, 24, 26, 27	48, 48		Coğrafi konum	50	

Tablo 8’de MOBT’den elde edilen puan ortalamalarının ÖÇK’den elde edilen puan ortalamalarından yüksek olduğu dikkat çekmektedir. MOBT başarısının arttığı konularda ÖÇK başarısının da paralel bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir. En yüksek ortalama başarının ise ÖÇK’de yer alan coğrafi konum sorularında olduğu ifade edilebilir (%50). Çizim ile ilgili en yüksek başarının çıkmasında derslerin hep aynı model üzerinde anlatılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kaba olarak model doğru çizilmekle birlikte detaylarda hataların olduğunu söyleyebiliriz.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Ortaokul öğrencilerinin mevsimlerin oluşumuna yönelik anlayışlarının paralel karma yöntemi kullanılarak karşılaştırılması amaçlandığı bu çalışmada önce nicel bulgular, daha sonra nitel bulgular ve en son olarak da birleştirilmiş bulgular tartışılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre eksen eğikliği (%24,7) ve dolanma (%29,7) sorularından elde edilen başarı çok düşük bir düzeyde ortaya çıkmıştır. Alanyazındaki çalışmalarda da Bolat ve Altınbaş (2018) %29,75, Gülen (2019) %66, Güneş (2010) %37,8, Trumper (2000) %50 ve Zeilik’in de (1998) %38 ile yaklaşık benzer sonuçlara ulaştığı tespit edilmiştir. Güneş’e yakınlık sorularındaki başarı oranı (%40) daha yüksek olmakla birlikte genel anlamda yine de burada bir problemin varlığı söz edilebilir. Yine alanyazında Güneş’e yakınlık ile ilgili benzer sonuçlar Alkış (2006) %45, Bostan (2008), ve Trumper (2000) %50 ile Türk, Kalkan, Kıroğlu ve İskeleli (2016) %33 tarafından tespit edilmiştir. Öğrencilerin MOBT’de verilen mevsimlerin nedenleri ile ilgili sorularda genel anlamda başarılarının düşük olduğunu söylenebilir. Bilişsel alan basamakları bakımından anlama seviyesinde bulunan soruların uygulama basamağındaki sorulardan daha düşük ortalamaya sahip oldukları düşünüldüğünde, başarısızlığın bilişsel alan zorluğundan kaynaklanmadığı sonucuna ulaşılabılır. Öksüz ve Demir (2019) mevsimler konusunda yaptıkları çalışmada bilişsel alan basamakları açısından anlamlı bir fark bulamamışlardır. Mevsimlerin sonuçları ve coğrafi konum sorularından elde edilen puanlar eklendiğinde diğer çalışmalardaki başarı oranının yakalandığı görülmektedir.

Mevsimlerin sonuçlarıyla ilgili başarı durumu incelendiğinde MOBT’de, birim yüzeye aktarılan enerji miktarındaki değişimler ile ilgili soruda %57 ile en fazla başarı ortalamasının yakalandığı söylenebilir. Güneş ışınlarının gelme açısındaki değişimler ve buna benzer olan ışınların etki ettiği aydınlanma alanındaki değişimler konularında %38 başarı ortalaması ile en düşük başarı ortalaması elde edilmiştir. Bu sorular incelendiğinde bilişsel alan basamakları bakımından aynı basamakta yer almaktadırlar. Aynı bilişsel basamakta olmalarına rağmen farklı başarıların ortaya çıkması üzerine sorular tekrar incelendiğinde başarının düşük çıktığı soru maddelerinde görsel ifadelerin grafik, şekil ve sayılar ile desteklendiği göze çarpmıştır. Örneğin grafik okumakta zorlanan öğrenciler mevsimler konusunda da başarısız olmuşlardır. Buradan hareketle öğrencilerin konudan bağımsız ön öğrenmelerinin yetersiz olduğu düşünülmüştür. Bu durum mevsimler konusu ile ilgili elde edilen başarıda, fen bilimleri dersinin yanında grafik analizi ve okuduğunu anlama gibi yeterliklerin de etkili olduğu fikrini akla getirmektedir (Bayat, Şekercioğlu ve Bakır 2014).

Coğrafi konuma yönelik MOBT’de yer alan sorularda öğrenciler genel olarak başarılı olmakla birlikte, Dünya ve Türkiye üzerindeki konumlara yönelik sorularda öğrenci başarılarının Dünya ve Güneş’in konumları ile ilgili sorulardaki başarıya göre daha az olduğu görülmektedir.

Mevsimlerin doğurduğu sonuçlar ve coğrafi konumlar ile ilgili çalışma yapan ve benzer sonuçlara ulaşan Bolat ve Altınbaş (2018) mevsimlerin nedeni ile ilgili başarının diğer konulardan düşük çıkmasının sebebini daha üst düzey sorular olmasına bağlamışlardır. Ayrıca diğer çalışmalardan daha fazla soru kullanılmasının da başarıyı artırdığını vurgulamışlardır. Bu anlamda verilerin 27 çoktan seçmeli soru ve 347 katılımcı ile toplandığı bu çalışmada daha sağlıklı sonuçların elde edildiği düşünülmektedir.

ÖÇK’de araştırmaya katılan öğrencilerin mevsimlerin oluşumu ile ilgili yaptıkları çizimlerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde; öğrencilerin belli kısımları %30-%40 oranında doğru yanıtladıkları görülmüştür. Buna rağmen konunun tüm yönlerini tam ve doğru bir şekilde çizimle cevaplayan öğrencilerin oranı %9’da kalmıştır. Öğrencilerin, eksen eğikliğini, Güneşin

Dünya'ya olan mesafesindeki değişimi, ekvator çizgisini, kuzey ve güney yarım küreleri ve mevsimlerin sırasını hatalı çizdikleri tespit edilmiştir. Verilen çizimlerde öğrencilerin üç boyutlu düşünemediği de dikkat çekici bir tespit olarak ifade edilebilir. Örneğin 21 Haziran tarihi için kitaplardaki çizimler incelendiğinde hep Dünya görseli sol tarafta kalırken Güneş görseli sağ tarafta kalmaktadır. Bu durumu içselleştirdiği düşünülen öğrencilerin 21 Haziran tarihine ilişkin olarak Dünya'nın sol, Güneş'in ise sağ tarafta kaldığı çizimlerle karşılaştıklarında, bunun doğru bir çizim olduğunu konusunda zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. Oysa üç boyutlu evrende mevsimler modelinin önden, arkadan, üstten veya aşağıdan bakılarak çizilebileceği bilinmektedir. Buradan hareketle ders kitapları ve öğretim etkinliklerinin öğrencilerin zihinlerinde oluşturduğu parçaları sağlıklı olarak birleştirmesinde belli düzeyde yetersiz kaldıkları söylenebilir. Ayrıca çizimlerde Dünya'nın Güneş'e bakan kısmında yaz, arkada kalan kısmında ise kış yaşandığı resmedilmiştir. Bu durum mevsimlerin gece-gündüz oluşumu ile karıştırıldığına işaret olarak değerlendirilebilir. Öğrencilerin açıklamalarında “Dünya Güneşin etrafında dönerken mevsimler oluşur” ifadelerine sıkça rastlanılmıştır. Bu durum, dönme ve dolanma hareketlerinin karıştırıldığı ve dönmenin dolanma yerine kullanıldığını göstermektedir. Ulaşılan bu önemli tespit, alanyazındaki benzer çalışmaları ile örtüşmektedir ((Bolat ve Altınbaş 2018; Henriques, 2002; Kalkan ve Kıroğlu, 2007; Türk ve Kalkan, 2017; Türk vd., 2016; Ojala, 1992; Rollins, Denton, ve Janke, 1983).

MOBT ve ÖÇK birlikte değerlendirildiğinde; öğrencilerin, MOBT puanlarının ÖÇK puanlarından daha yüksek olduğu izlenmektedir. MOBT puanlarının yükseldiği veya düştüğü konularda ÖÇK puanları da yükselmiş veya düşmüştür. MOBT'de öğrencilerin en başarılı oldukları konu, Dünya ve Güneş'in birbirlerine göre konumları ve sonuçlarıdır. Benzer şekilde ÖÇK'de öğrenciler, mevsimlerin oluşumunu hep Dünya ve Güneş çizimi yaparak açıklamaya çalışmışlardır. Bu durum öğrencilerin konuyu anlama biçimleri bakımından değerlendirildiğinde çoktan seçmeli sorular ile çizimlerin birbirinden ayrılmadığı görülmektedir (Öksüz ve Demir, 2019; Ko, 2010; Temizkan ve Sallabaş, 2011). Çoktan seçmeli test puanlarının ortalama olarak daha yüksek düzeyde çıkması ise çoktan seçmeli testlerde ipucu bulunma ihtimali, şans değişkeni ve öğrencilerin bu değerlendirme biçimine daha alışkın olmaları gerekçeleriyle yorumlanabilir (Braun, Bennett, Frye ve Soloway, 1990; Öksüz ve Demir, 2019). En yüksek ortalama başarının ÖÇK'deki coğrafi konum sorularında elde edildiği dikkat çekmektedir. Coğrafi konumlarla ilgili çoktan seçmeli sorularda şans değişkeni ve ipucu ihtimalinin olmasına karşın, çizim yapılması istenen sorularda ortalama başarının nispeten daha yüksek bulunması anlamlıdır. Bu durumun oluşmasında öğrencilere konu öğretilirken hep aynı model üzerinden açıklama yapılması ve öğrencilerin her cevap vermeye çalıştıklarında aynı modeli çizmeye çalışmalarının etkisinden söz edilebilir. Her ne kadar eşleştirilmiş ve aynı bilişsel alan basamaklarına yönelik sorular oldukları düşünülse de çoktan seçmeli soruların okuduğunu anlama, grafik okuma ve bilginin transfer edilmesi gibi örtük kazanımlara sahip olmayı gerektirmesinin de başarı üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir (Temizkan ve Sallabaş, 2011).

Mevsimler konusundaki başarının artırılmasında öğrencilerin öncelikle formal veya informal ön öğrenmelerle elde ettikleri yanılgıların tespiti ve düzeltilmesi önem arz etmektedir. Öğrenciler soyut kavramları düz anlatımla öğrendiklerinde bazı durumlarda yanılgıya düşebilmekte ya da iç dünyasında somutlaştırarak modelleyememektedirler. Bu nedenle öğretim sürecinde görsel öğelerden ve etkinliklerden yararlanılmalıdır (Gülen ve Demirkuş, 2014). Konu ile ilgili kazanım bir ölçüde tahmine dayalı olduğu için MEB örnek sorularında farklı bakış açılarından yararlanılmasına rağmen Dünya ve Güneşin sağda veya solda olmasıyla ilgili fen bilimleri ders kitaplarında tek bir örnek mevcuttur. Bu nedenden dolayı öğrenciler mevsimler modelini hep aynı bakış açısıyla çizmişlerdir. Evrenin üç boyutu birlikte düşünüldüğünde, öğrencilerin farklı bakış açıları kullanılarak hazırlanan sorularda zorlandıkları tespit edilmiştir. Buradan hareketle ders kitapları ve öğretim etkinliklerinin öğrencilerin zihinlerinde oluşturduğu parçaları birleştirmede yetersiz kaldığı söylenebilir. Öğretim materyallerinde, evrenin farklı noktalarından görünümünü içeren karşılaştırmalı çizimlere yer verilmesinin konu ile ilgili anlayışı geliştireceği düşünülmektedir. Öğrencilerin zihinlerinde oluşturduğu parçaların tam ve sağlıklı bir şekilde birleştirilebilmesinin anlamlı öğrenmede önemli olduğu bilinmektedir (Tunca, 2002). Öğretim materyallerinde, evrenin farklı noktalarından görünümünü içeren karşılaştırmalı çizimlere yer verilmesinin konu ile ilgili anlayışları geliştireceği beklenmektedir. Bu nedenle kullanımlarına sıklıkla yer verilmesi

önerilmektedir. Bazı öğrencilerin de öğrendiklerini başarı testlerinde ortaya koyamadıkları anlaşılmıştır. Bu durumla ilgili farklı disiplinlerdeki bilgi eksikliklerinin fen başarısına etki ettiği düşünülmektedir. Fen başarısının diğer disiplinlerden bağımsız olarak artırılabilmesi için fen öğretmenlerinin, mevsimler konusu öğretiminden önce çeşitli ön öğrenmeleri tespit ederek iyileştirme çalışmaları yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 558–581.

Alkış, S. (2006). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin mevsimlerin oluşumuyla ilgili fikirlerinin incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 14, 107–120.

Atwood, R. K. & Atwood, V. A. (1996). Preservice elementary teachers' conceptions of the causes of seasons. *Journal of Research in Science Teaching*, 33(5), 553–563.

Bayat, N., Şekercioğlu, G. ve Bakır, S. (2014). Okuduğunu anlama ve fen başarısı arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 39(176).

Bolat, M. ve Altınbaş, A. (2018). Fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mevsimler konusundaki alan bilgilerinin paralel karma yöntem ile belirlenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları*, 9(16), 950–983.

Bostan, A. (2008). *Farklı yaş grubu öğrencilerinin astronominin bazı temel kavramlarına ilişkin düşünceleri*, (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

Braun, H. I., Bennett, R. E., Frye, D. & Soloway, E. (1990). Scoring constructed responses using expert systems. *Journal of Educational Measurement*, 27(2), 93–108.

Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2011). Choosing a mixed methods design. *Designing and Conducting Mixed Methods Research*, 2, 53–106.

Ezberci-Çevik, E. ve Kurnaz, M. A. (2016). Türkiye’de yıldızlarla ilgili yapılan bazı çalışmaların tematik incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(2), 421-442.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. USA: McGraw-Hill Companies Inc.

Frede, V. (2008). The seasons explained by refutational modeling activities. *Astronomy Education Review*, 1(7), 44–56.

Gay, L. R., Mills, G. E. & Airasian, P. (2012). *Educational research: competencies for analysis and applications*. (11. baskı) USA: Pearson Education.

Gülen, S. (2019). Analysis of eighth grade students' academic achievements in seasons and climate unit. *Journal of educational and instructional studies in the world*, 9(1), 2146–7463.

Gülen, S. ve Demirkuş, N. (2014). Görsel materyalin öğrenci başarısına etkisi. Saarbrücken: Alimler Books Turkey.

Güneş, G. (2010). *Öğretmen adaylarının temel astronomi konularında bilgi seviyeleri ile bilimin doğası ve astronomi öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

Haladayna, T. M. (1997). *Writing Test Items to Evaluate Higher order Thinking*. Boston: Allyn & Bacon.

Henriques, L. (2002). Children's ideas about weather: A review of the literature. *School Science and Mathematics*, 102(5), 202–215.

Kalkan, H. & Kiroğlu, K. (2007). Science and nonscience students ideas about basic astronomy concepts in preservice training for elementary school teachers, *Astronomy Education Review*, 6(1), 15–24.

Kurtdede Fidan, N. ve Duman, T. (2014). Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşımın gerektirdiği niteliklere sahip olma düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 39 (174), 143-159.

Kikas, E. (1998). The impact of teaching on students' definitions and explanations of astronomical phenomena. *Learning and Instruction*, 8(5), 439–454.

- Ko, M. H. (2010). A Comparison of Reading Comprehension Tests: Multiple-Choice vs. Open-Ended. *English Teaching*, 65(1).
- Leech, N. L. & Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Quality and quantity*, 43(2), 265–275.
- MEB (2018). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4,5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Yayinevi.
- Mills, G. E. & Gay, L. R. (2016). *Educational research: competencies for analysis and applications*. (11. baskı) USA: Pearson Education.
- Oh, J. Y., Lee, H., & Lee, S. S. (2017). Using the Lakatosian Conflict Map for conceptual change of pre-service elementary teachers about the seasons. *Research in Science & Technological Education*, 35(1), 17-41.
- Ojala, J. (1992). The third planet. *International Journal of Science Education* 14 (2), 191–200.
- Onwuegbuzie, A. J. & Collins, K. M. T. (2007). A typology of mixed methods sampling designs in social science research. *The Qualitative Report*, 12 (2), 281–316.
- Öksüz, Y. ve Güven Demir, E. (2019). Açık uçlu ve çoktan seçmeli başarı testlerinin psikometrik özellikleri ve öğrenci performansı açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 259–282.
- Özcan, H. ve Demirel, R. (2019). Ortaokul öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik bilişsel yapılarının çizimleri aracılığıyla incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 68–83.
- Özcan, H., Koca, E. ve Söğüt, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin basınç kavramıyla ilgili anlayışlarını ölçmeye yönelik bir test geliştirme çalışması. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 130–144.
- Percy, J. R. (1998). Astronomy education: An international perspective. L. Gougenheim, D. McNally & J. R. Percy (Editors), *New trends in astronomy teaching* (s. 2-6). Cambridge, US: Cambridge University Press.
- Prather, E. E., Slater, T. F. & Offerdahl, E. G. (2002). Hints of a fundamental misconception in cosmology. *Astronomy Education Review*, 1(2), 28.
- Rollins, M. M., Denton, J. J. & Janke, D. L. (1983). Attainment of selected earth science concepts by Texas high school seniors. *The Journal of Educational Research*, 77(2), 81-88.
- Ryan, S. A., & Stieff, M. (2019). Drawing for assessing learning outcomes in chemistry. *Journal of Chemical Education*, 96(9), 1813-1820.
- Sadler, P. M. (1992). The initial knowledge state of high school astronomy students (Doctoral dissertation, Harvard Graduate School of Education).
- Sanger, M. J. (2000). Using particulate drawings to determine and improve students' conceptions of pure substances and mixtures. *Journal of Chemical Education*, 77(6), 762.
- Schoon, K. J. (1992). Students' alternative conceptions of earth and space. *Journal of Geological Education*, 40(3), 209–214.
- Sharp, J. G. (1996). Children's astronomical beliefs: a preliminary study of Year 6 children in southwest England. *International Journal of Science Education*, 18(6), 685–712.
- Sneider, C., Bar, V. & Kavanagh, C. (2011). Learning about Seasons: A Guide for Teachers and Curriculum Developers. *Astronomy Education Review*, 10(1).
- Temizkan, M ve Sallabaş, M. E. (2011). Okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı yoklamaların karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (30), 207-220.
- Trumper, R. (2000). University students' conceptions of basic astronomy concepts. *Physics Education*, 35(1), 9.
- Trumper, R. (2001a). A cross-age study of senior high school students' conceptions of basic astronomy concepts. *Research in Science & Technological Education*, 19(1), 97-109.
- Trumper, R. (2001b). A cross-age study of junior high school students' conceptions of basic astronomy concepts. *International Journal of science education*, 23(11), 1111-1123.

Trumper, R. (2006). Teaching future teachers basic astronomy concepts-seasonal changes-at a time of reform in science education. *Journal of Research of Science Teaching*, 43(9), 879-906.

Tunca, Z. (2002). Türkiye’de ilk ve orta öğretimde astronomi eğitim öğretiminin dünü, bugünü. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 16-18.

Türk, C. & Kalkan, H. (2017). Teaching seasons with hands-on models: model transformation. *Research in Science & Technological Education*, 1–29.

Türk, C., Alemdar, M. ve Kalkan, H. (2012). İlköğretim öğrencilerinin mevsimler konusunu kavrama düzeylerinin saptanması. *Dünya’deki Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 62-67.

Türk, C., Kalkan,H., Kıroğlu, K. & Ocak Iskeleli, N. (2016). Elementary school students' mental models about formation of seasons: A cross sectional study. *Journal of Education and Learning*, 5(1), 7–30.

Zeilik, M., Schau, C. & Mattern, N. (1998). Misconceptions and their change in university level astronomy courses. *The Physics Teacher*, 36(2), 104–107.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This study aims, using the mixed method, it is aimed to reveal, interpret and evaluate the current situation to make the necessary improvements by determining which parts of the 8th-grade students have difficulty in combining the minds while learning the subject of seasons and which learning they match with the wrong facts.

Methodology

It aims to reveal, interpret and evaluate the current situation to make the necessary improvements by determining which parts of 8th-grade students have difficulty in combining their minds while learning the subject of seasons and which learnings they match with the wrong facts. For this purpose, by using quantitative studies and qualitative studies together, research data are collected with a holistic thought, the similarities between the findings are explained, interpreted, and evaluated (Alkan, Şimşek, & Armağan Erbil, 2019; Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012; Gay, Mills and Airasian, 2012; Leech & Onwuegbuzie, 2009) the integrated mixed method was used. In the quantitative dimension of the research, the preferred achievement test is generally used in the scanning model, while in the qualitative dimension of the research, descriptive case study design is used to benefit from drawings and writing (Kurtdele Fidan & Duman, 2014). In the research, Onwuegbuzie and Collins (2007) tried to establish a link between qualitative and quantitative data. Quantitative and qualitative data were tried to be obtained simultaneously from the same sample group. The data obtained were first analyzed separately, then the data obtained from both methods were combined and the relationships between the findings were examined and interpreted (Creswell & Plano-Clark, 2011). In the study, it was aimed to achieve the goals of the study in the most effective way by using the successful grooves of both methods with the parallel mixed design (Mills & Gay, 2016).

Findings

We can say that students' achievement of 46.7% in MOBT is a sufficient value for the test. It is seen that the most success is in the questions of geographic location (48.5%) and the least success is in the questions about the reasons of the seasons (31.6%). The 25th question, which is one of the two questions on the subject, is the most unsuccessful in enlightenment with 33.7%. Although the highest average percentage of MOBT with 48.48% are questions about the seasons depending on the geographical location, an average of 33.4% was obtained in the 20th question about the effects of the seasons on the locations in Turkey and the comparisons.

It was observed that the concept of axial tilt (26%) and entanglement (24%) in the SPA was not sufficiently correct by the students. Only 5 students were able to give the correct answer (9%) in the SEPA application, which was attended by a total of 54 students. It is also striking that many students do not answer about some concepts. When the student drawings were examined, it was seen that they confused spinning and entangling events. They stated the axis tilt in the explanation, but they could not reflect it in the drawings. They have misconceptions that the heat emitted from the sun comes not directly but through rays. The thought that the part of our Earth on the Sun side will live in summer and the rest in winter will be striking. They think that the angle of incidence of sun rays changes only due to the inclination of the axis.

When the answers given by the students regarding the desired explanations about the formation of the seasons were examined, 35% of the students gave correct answers, 48% gave wrong answers, and 17% left blank. When the student drawings were scanned, it was noticed that the Sun and Earth models were always drawn from the same point. Since the seasonal model can be drawn from the front, top, or bottom in the three-dimensional universe, we can say that the students learned the subject incompletely.

The mean scores obtained from MOBT were higher than the mean scores obtained from the SEPA. In areas where MOBT success has increased, the success of the SPA has also increased in parallel. It was observed that the highest average success was in the geographic location questions in the SEPA (50%).

Conclusion and Discussion

To increase the success of the seasons, it is important to identify and correct the mistakes students have made through formal or informal pre-learning. When students learn abstract concepts with direct expression, they may be mistaken in some cases or they cannot model them by embodying them in their inner world. Therefore, visual elements and activities should be used while lecturing (Gülen & Demirkuş, 2014). A single example is given in science textbooks about whether the Earth and the Sun are on the right or left. Therefore, the students have always drawn the seasons model from the same point of view. Considering the three dimensions of the universe together, it was observed that the students had difficulties in the questions prepared using different perspectives. Based on this, it was determined that textbooks and teaching activities were inadequate while combining the parts healthily formed in students' minds. It is a well-known fact that combining the parts formed in the minds of students completely and healthily is very important in permanent and correct learning. Therefore, to increase cognitive perception, comparative drawings containing views from various points can be given by considering different dimensions of the universe in teaching materials. It was observed that some students could not show what they learned in the success test. Since the lack of knowledge in different disciplines about this situation is thought to affect science subjects, science teachers should make sure that pre-learning is gained about how to read graphical and numerical data.

OECD ÜLKELERİ'NDE İKİZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME YAKLAŞIMI

Araştırma Makalesi / Research Article

Altuntaş, M., Ergen, E., Yavuz, E. ve Kılıç, E. (2021).
OECD Ülkeleri'nde İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği:
Panel Eşbütünleşme Yaklaşımı. *Nevşehir Hacı Bektaş
Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 1010-1021.

Geliş Tarihi: 09.07.2020

Kabul Tarihi: 08.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Mehmet ALTUNTAŞ
Nişantaşı Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Lojistik Bölümü
mehmet.altuntas@nisantasi.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-2040-3168

Eren ERGEN
Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
eergen@pau.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-8756-5148

Ersin YAVUZ
Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
ersiny@pau.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-2543-3393

Emre KILIÇ
Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sermaye Piyasaları ve Portföy Yönetimi
Bölümü
emre.kilic@nisantasi.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-2900-5123

ÖZ

Özellikle 1980'li yıllarda yaygınlaşan liberal politikalar sonrasında cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişki tartışma konusu olmuştur. Tartışma, ikiz açık hipotezini yani bütçe açığının cari açığa neden olduğunu savunan Keynesyen görüş ile değişkenler arasında herhangi bir ilişki olmadığını ileri süren Ricardian Denklik Yaklaşımı temeline dayanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada OECD ülkeleri örneğinde ikiz açık hipotezinin geçerliliği araştırılıp, Keynesyen görüş ve Ricardian Denklik Yaklaşımı'ndan hangisinin desteklendiğine ilişkin ampirik bulguların ortaya koyulması amaçlanmıştır. Çalışmada, 34 OECD ülkesi için ikiz açık hipotezi ampirik olarak test edilmektedir. Veriler 2000-2019 yıllarını kapsamaktadır. Ekonometrik yöntemde ilk olarak serilerin durağanlığı ikinci nesil panel birim kök testleri ile incelenmektedir. Sonuçlar doğrultusunda ikinci nesil panel eşbütünleşme testi yardımıyla ikiz açık hipotezi analiz edilmektedir. Analizin sonucuna göre, OECD ülkelerinde bütçe açığı ile cari açık arasında ilişki bulunmamaktadır. Özetle, incelenen dönemde OECD ülkeleri için ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen bulgu, Ricardian görüşü destekler nitelikte olup Keynesyen görüşü reddetmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açık, OECD, Panel Veri Analizi, Ricardian Yaklaşım.

VALIDITY OF TWIN DEFICIT HYPOTHESIS IN OECD COUNTRIES: PANEL CO-INTEGRATION APPROACH

ABSTRACT

The relationship between the current account deficit and the budget deficit became the subject of debate, especially after liberal policies that became widespread in the 1980s. The discussion is based on the between Ricardian Equivalence Approach, which argues that there is no relationship variables and Keynesian view, which argue that the twin deficit hypothesis, that the budget deficit causes the current deficit. In this

direction, it was aimed to investigate the validity of the twin deficit hypothesis in the sample of OECD countries and to reveal empirical findings regarding which of the Keynesian view and Ricardian Equivalence Approach is supported. In the study, the twin deficit hypothesis is tested empirically for 34 OECD countries. The data covers the years 2000-2019. Firstly, in the econometric method, the stationarity of the series is examined with the second generation panel unit root tests. In line with the results, twin deficit hypothesis is analyzed with the help of the second generation panel cointegration test. According to the result of the analysis, there is no relationship between the budget deficit and the current account deficit in OECD countries. In summary, it is concluded that the twin deficit hypothesis was not valid for the OECD countries in the under review. The finding obtained supports the Ricardian view and rejects the Keynesian view.

Keywords: Twin Deficit, OECD, Panel Data Analysis, Ricardian Approach.

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet, refah harcamaları ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi alanlarda daha fazla rol üstlenmiştir. Devletin ekonomi içindeki fonksiyonlarının artmasına bağlı olarak kamu harcamalarında önemli oranda artış meydana gelmiştir. Buna karşın kamu gelirlerinde bu denli artışın olmaması, bütçe açıklarının büyümesini tetiklemiştir. Nitekim bu durum verilere de yansımaktadır. 1960'lı yıllarda endüstrileşmiş ülkelerde¹ bütçe açıklarının milli gelire oranı ortalama olarak %0.7 iken, 2018 yılında bu oranın %-1.48 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (Tanzi ve Schuknecht, 2000; IMF, 2019).

Bütçe açıklarına ek olarak 1980'li yıllardan itibaren uygulanan liberal politikalar neticesinde cari açık sorunu da ortaya çıkmıştır. Bütçe açığı ile cari açık sorunlarının beraber görülmesi, ülkelerin makroekonomik istikrarı açısından tehdit kabul edilmekte ve çeşitli önlemler alınmaktadır. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht ekonomik kriterlerine göre, kamu bütçe açığının milli gelire oranı en fazla %3 olmalıdır.² Cari açık sorununun sürdürülebilmesi açısından ise bazı sınırlar tahmin edilmektedir. Örneğin Freund (2005) çalışmasına göre, cari açığın milli gelire oranı için kritik eşik %5 seviyesidir. Bu seviyenin aşılması ekonomik sorunlara neden olabilmektedir. Ancak bu sınırların ülkelerin konjonktürel durumlarına göre değişiklik gösterebileceği de dikkate alınmalıdır.

Son yıllarda birçok ülkede hem bütçe açığı hem de cari açık görülmesi, ikiz açık hipotezini gündeme getirmiştir. Çalışmada ikiz açık hipotezinin geçerliliği OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkeleri açısından araştırılmaktadır. OECD ülkelerinin dünya ekonomisine etkisi yadsınamaz seviyededir. Çalışmada incelenen 34 OECD ülkesi, satın alma gücü paritesine göre dünyadaki toplam GSYH'nin %50.85'ini (2000-2019 yıllarının ortalaması) oluşturmaktadır (IMF, 2019). Çalışmada öncelikle ikiz açık hipotezinin teorik çerçevesi açıklanmakta, ardından literatürde yer alan çalışmalara değinilmekte ve son olarak ampirik analiz uygulanmaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

İkiz açık hipotezinin geçerliliği genel olarak Geleneksel Keynesyen görüş ile Ricardocu Denklik hipotezi çerçevesinde incelenmektedir.

Bütçe açığının cari açığa neden olacağı varsayımına dayanan Geleneksel Keynesyen görüş, iki etkene dayandırılmaktadır. Birinci etken, 1980'lerden sonra uygulanan politikalar neticesinde bütçe açıkları ile dış ticaret açıklarının yakından ilişkili olduklarına yönelik görüşlerin ağırlık kazanmasıdır. Daha teorik olan ikinci etken ise yüksek bütçe açıklarının faiz oranı ve döviz kuru üzerinde oluşturacağı etki ile cari dengeyi olumsuz yönde etkileyebileceğini varsaymaktadır (Darrat, 1988: 880). Hükümetler açısından bütçe açıklarını finanse etmenin en genel yöntemi borçlanmadır. Borçlanma yapılırken yurtiçi tasarruflara veya dış kaynaklara başvurulmaktadır. Özellikle yurtiçi tasarrufların yetersiz kalması durumunda yüksek faiz oranı ve döviz kurunda yaşanacak değişimlerden dolayı ihracat cazibesini yitirmekte ve ithalata olan talep artmaktadır. Bu durum cari işlemler dengesi içerisinde ana faktör olan dış ticaret dengesini olumsuz yönde

¹ Bu ülkeler Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD şeklindedir (Tanzi ve Schuknecht, 2000: 62).

² European Central Bank, <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/escb/html/convergence-criteria.en.html>, (11.12.2020).

etkileyebilmektedir (Alkswani, 2000: 4). Keynesyen bakış açısı ayrıca, Mundell-Fleming modeli üzerinden de anlatılmaktadır. Buna göre, yüksek sermaye hareketliliği varsayımı altında genişletici maliye politikası uygulandığı varsayıldığında -örneğin vergi indirimleri- harcanabilir gelirin yükselmesi ile yurtiçinde toplam talep artmakta, artan talep ile milli gelirden artış yaşanmakta ve iç faiz oranları yukarı yönlü hareket etmektedir. Faiz oranlarının artması ile ekonomiye sermaye girişi gerçekleşmekte ve ulusal para değerlenmektedir. Bunun sonucunda net ihracat azalmakta ve artan ithalat nedeniyle dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır (Mundell, 1963: 478; Bernheim, 1987: 263; Zengin, 2000: 39-40).

İkiz açık hipotezine karşı çıkan Ricardocu Denklik hipotezine göre, bütçe açığı ile cari açık arasında ilişki yoktur. Belirli düzeyde yapılacak olan kamu harcamasının finansmanında vergi gelirleri, borçlanmanın ikamesi olarak ifade edilebilmektedir. Bu yaklaşım, ekonomik etkileri açısından borçlanma ve vergi artışı arasında bir fark olmadığını ve hiçbirinin toplam talep ve faiz oranları üzerinde etkili olmadığını varsaymaktadır. Rasyonel bireyler kamu borçlanması artışını, borcun bugünkü değeri nispetinde gelecekteki vergi yükümlülüklerinin artışına neden olacağı şeklinde öngörmektedir. Dolayısıyla bireyler, kamu borçlanması durumunda gelecekteki vergi yükünü düşünmekte ve bugünkü tasarruflarını artırmaktadır. Başka bir deyişle, kamu borçlanması özel kesiminin serveti olarak görülmediği için özel kesimin harcama alışkanlıkları üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır (Barro, 1974; Saeed ve Khan, 2012: 156; Wheeler, 1999: 273).

Tablo 1’de OECD ülkelerine yönelik ikiz açık hipotezinin test edildiği çalışmalar yer almaktadır. Buna göre, Obstfeld ve Rogoff (1995) OECD için, Fidrmuc (2003) 18 OECD ülkesi için ve Daly ve Siddiki (2009) 23 OECD ülkesi için Ricardian; Piersanti (2000) 30 OECD ülkesi için, Bagnai (2006) 22 OECD ülkesi için, Herwartz ve Siedenburg (2007) 16 OECD ülkesi için, Corsetti ve Müller (2008) 10 OECD ülkesi için, Kesikoğlu vd. (2013) 28 OECD ülkesi için, Koçbulut ve Altıntaş (2016) 20 OECD ülkesi için, Hotunoğlu ve Keyifli (2018) 34 OECD ülkesi için, Ayhan ve Mangır (2019) 28 OECD ülkesi için ve Alakbarov ve Şaşmaz (2020) OECD için Keynesyen sonuçlara ulaşmıştır.

Literatürde yapılan çalışmalarda her iki savı destekler nitelikte sonuçların elde edildiği görülmektedir. Ancak ülke örnekleri, analize konu edilen dönem ve kullanılan ekonometrik yöntemlerin, yapılan çalışmaların sonucuna etki ettiği göz ardı edilmemelidir. Bu çalışma hem incelediği dönem itibarıyla hem de uygulanan ekonometrik yöntem bağlamında literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Tablo 1: İkiz Açık Hipotezi Konusunda Literatür Taraması

Yazar(lar) ve Çalışmanın Yılı	Çalışmanın Kapsadığı Yıllar / Ülke	Yöntem	Bulgular
Obstfeld ve Rogoff (1995)	1976-1990 / OECD ülkeleri	Panel Eşbütünleşme	Ricardian
Piersanti (2000)	1970-1997 / 30 OECD ülkesi	Panel Nedensellik	Keynesyen
Fidrmuc (2003)	1970-2001 / 18 OECD ülkesi	Panel Eşbütünleşme	Ricardian
Bagnai (2006)	1960-2005 / 22 OECD ülkesi	Panel Eşbütünleşme	Keynesyen
Herwartz ve Siedenburg (2007)	1980-2004 / 16 OECD ülkesi	Dinamik Panel Veri Analizi	Keynesyen
Corsetti ve Müller (2008)	1973-2005 / 10 OECD ülkesi	BKK	Keynesyen
Daly ve Siddiki (2009)	1960-2000 / 23 OECD ülkesi	Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme	Ricardian
Kesikoğlu vd. (2013)	1999-2009 / 28 OECD ülkesi	Panel VAR	Keynesyen
Koçbulut ve Altıntaş (2016)	1987-2012 / 20 OECD ülkesi	Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme	Keynesyen

Hotunoğlu ve Keyifli (2018)	2003-2013 / 34 OECD ülkesi	GMM	Keynesyen
Ayhan ve Mangır (2019)	2003-2017 / 28 OECD ülkesi	GMM	Keynesyen
Alakbarov ve Şaşmaz (2020)	1995-2017 / OECD ülkeleri	Panel Eşbütünleşme	Keynesyen

Kaynak: Literatürde yar alan çalışmalar tarafımızca derlenmiştir.

3. EKONOMETRİK METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Çalışmanın bu bölümünde ampirik analizde kullanılan yöntemlerin teorik çerçevesi ve veri setine ilişkin bilgiler açıklanacaktır.

3.1. Homojenliğin Test Edilmesi

Panel veri seti ile yapılacak birim kök ve eşbütünleşme testlerinde değişkenlerin homojen ya da heterojen olması uygulanacak olan testin biçimini etkilemektedir. Bu noktada Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testinden yararlanılacaktır.

Delta testine ilişkin test istatistiği Eşitlik 1’de gösterildiği gibi hesaplanmaktadır (Pesaran ve Yamagata, 2008: 56-57).

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{\tilde{N}^{-1}\tilde{s}-k}{\sqrt{2k}} \quad (1)$$

Düzeltilmiş Delta test istatistiği Eşitlik 1.1’de gösterildiği gibidir.

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{\tilde{N}^{-1}\tilde{s}-E(\tilde{Z}_{it})}{\sqrt{\text{var}(\tilde{Z}_{it})}} \quad (1.1)$$

Pesaran ve Yamagata, (2008)’in Delta testine ilişkin hipotezler şu şekildedir:

$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta$ (Tüm β_i ’ler için) (Homojendir), $(i = 1, \dots, n)$

$H_A: En az bir \beta_i diğerlerinden farklıdır$ (Heterojendir)

Eğer elde edilen test istatistiği tablo değerinden büyük ise H_0 hipotezi reddedilir ve verilerin heterojen olduğuna karar verilir.

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığın Test Edilmesi

Analizde bir kesitte meydana gelen bir şokun diğer kesitleri etkileyip etkilemediği belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü eğer kesitler arasında bir bağımlılık söz konusu ise ve dikkate alınmazsa yapılan tahminler sonucunda tutarsız ve sapmalı parametreler elde edilebilir (Chudik ve Pesaran, 2013: 2). Bu nedenle yatay kesit bağımlılığın söz konusu olması durumunda bağımlılığı dikkate alan yöntemler ile tahmin yapılmalıdır.

Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığın test edilmesinde Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} Testinden yararlanılacaktır. Eşitlik 2’te temel denkleme yer verilmiştir:

$$\Delta Y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \eta_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemde kalıntılar arasında eşanlı korelasyon olması beklenmektedir. Bu noktada korelasyon ilişkisinin istatistiksel olarak anlamlılığı test edilmelidir. Kalıntılar arasındaki korelasyon Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi ile incelenmektedir (Pesaran, 2004:4-5). Test istatistiği Eşitlik 3’te gösterildiği gibidir:

$$LM = T \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2 \quad (3)$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}$ kalıntılar arasındaki korelasyonun örneklem tahminidir ve Eşitlik 3.1’de gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)^{1/2}} \quad (3.1)$$

Eşitlik 4.1’de yer alan e_{it} EKK tahmininden elde edilen kalıntılardır. N ve T’nin büyük olduğu durumlarda Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} test istatistiği kullanılmaktadır. Bu

istatistik aynı zamanda N'in T'den büyük olabileceği durumlarda da kullanılabilir (Pesaran, 2004: 5). CD_{LM} istatistiği Eşitlik 4'te gösterildiği gibidir.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1)} \sim N(0,1). \quad (4)$$

CD_{LM} testine ilişkin hipotezler şu şekildedir:

$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = 0$ ($i \neq j$ için) (Yatay kesit bağımlılık yoktur) ($i = 1, \dots, n$), ($j = 1, \dots, n$)

$H_A: \rho_{ij} = \rho_{ji} \neq 0$ ($i \neq j$ için) (Yatay kesit bağımlılık vardır)

CD_{LM} testi ile karar verme süreci bir önceki bölümde anlatılan delta testi ile aynıdır.

3.3. Durağanlığın Test Edilmesi

Panel veri ekonometrisinde serilerdeki durağanlığın incelenmesi noktasında 1'inci nesil ve 2'nci nesil panel durağanlık testleri mevcuttur. Bu testlerden hangisinin kullanılacağına karar vermek için metodoloji bölümünde anlatılan ve panel veriyi ayırıştırarak homojenite ve yatay kesit bağımlılık özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. İlgili testlerin sonucunda yatay kesit bağımlılığın olması durumunda 2'nci nesil panel durağanlık testleri, aksi durumda ise 1'inci nesil panel durağanlık testlerinin kullanılmasına karar verilmelidir. Sonrasında karar verilen panel durağanlık test türleri arasından hangisinin kullanılacağına karar verirken serilerin homojen veya heterojen olma durumu incelenmelidir ve buna göre hangi testin veri setini açıklamada en uygun test olduğuna karar verilmelidir. Bu çalışmada da seriler arasında yatay kesit bağımlılık tespit edildiği için bu duruma uygun olarak serilerdeki durağanlığın test edilmesinde Hadri ve Kuruzomi (2012) panel durağanlık testinden yararlanılmıştır. Bu teste serilerin heterojen olması beklenmektedir ancak homojen veriler içinde uygulanabilmektedir. Teste ilişkin veri yaratma süreci şu şekildedir (Hadri ve Kuruzomi, 2012: 31-34):

$$y_{it} = z'_{it}\delta_i + f_t\gamma_i + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

$$\varepsilon_{it} = \phi_{i1}\varepsilon_{it-1} + \dots + \phi_{ip}\varepsilon_{it-p} + v_{it} \quad (5.1)$$

Yukarıdaki Eşitlik 6'da yer alan z_t deterministik ögedir. Literatürde yaygın olarak $z_t = z_t^\mu = 1$ ya da $z_t = z_t^\tau = [1, t]'$ şeklindedir. Testte iki muhtemel durum için iki farklı tanımlama yapılmıştır. Eğer $z = 1$ ise $\delta_i = a_i$ şeklinde, $z = [1, t]'$ olduğu durumda ise $\delta_i = [a_i\beta_i]'$ şeklinde tanımlanmıştır. γ_i yüklem faktörünü, f_t ise gözlenmeyen ortak faktörü göstermektedir. Bu aşamadan sonra test istatistiği hesaplanmaktadır.

$$Z_A = \frac{\sqrt{N}(\overline{ST} - \zeta)}{\zeta} \quad (6)$$

Burada;

$$\overline{ST} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N ST_i \quad (6.1)$$

$$ST_i = \frac{1}{\hat{\sigma}_i^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \quad (6.2)$$

$$S_{it}^w = \sum_{s=1}^t \hat{\varepsilon}_{is} \quad (6.3)$$

'dir. Bu aşamadan sonra her bir kesit için \bar{y}_t 'nin gecikmesi alınarak AR(p) modeli tahmin edilir:

$$y_{it} = z'_{it}\hat{\delta}_i + \hat{\phi}_{i1}y_{it-1} + \dots + \hat{\phi}_{ip}y_{it-p} + \hat{\psi}_{i0}\bar{y}_t + \dots + \hat{\psi}_{ip}\bar{y}_{t-p} + \hat{v}_{it} \quad (7)$$

Hadri ve Kuruzomi (2012) test istatistiği iki farklı şekilde elde edilebilir. Bunlardan ilki Eşitlik 7'ye ilişkin uzun dönem varyansın kullanılmasıyla elde edilen istatistiktir:

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iSPC}^2} \sum_{t=1}^T (s_{it}^w)^2 \quad (8)$$

Diğer yöntem ise Choi (1993) ve Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen gecikmesi genişletilmiş yöntem (Lag Augmented Method)'dir. Bu yöntemde AR(p) modeli yerine AR(p + 1) modeli kullanılır. Bu yöntem ile elde edilen test istatistiği Eşitlik 9'da gösterildiği gibidir.

$$Z_A^{LA} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iLA}^2} \sum_{t=1}^T (s_{it}^w)^2 \quad (9)$$

Teste ilişkin hipotezler şu şekildedir (Hadri ve Kuruzomi, 2012:32):

$H_0: \hat{\phi}_{i1} \neq 0$ (Seri durağandır)

$H_A: \hat{\phi}_{i1} = 0$ (Seri durağan değildir)

3.4. Eşbütünleşme İlişkisinin Test Edilmesi

Çalışmada seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alan LM Bootstrap panel eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Bu yaklaşım modelde otokorelasyon ve değişen varyansa izin vermektedir. Ayrıca bu yöntem model tahmininde Tam Değiştirilmiş EKK yöntemi kullanarak oluşabilecek olası içsellik sorununa engel olabilmektedir. LM Bootstrap testi temelde McCoskey ve Kao (1998) tarafından geliştirilen Lagrange Çarpımı testine dayanmaktadır.

LM Bootstrap testinde temel model Eşitlik 10'da gösterildiği gibidir (Westerlund ve Edgerton, 2007:186-187).

$$y_{it} = a_i + x'_{it}\beta_i + z_{it} \quad (10)$$

Burada t , zaman ve i , kesit boyutunu temsil etmektedir ($t = 1, \dots, T$ ve $i = 1, \dots, N$). x_{it} , K boyutunda regresörleri içeren vektördür. z_{it} , hata terimidir ve Eşitlik 10.1'deki gibi elde edilmektedir.

$$z_{it} = u_{it} + v_{it} \quad (10.1)$$

Eşitlik 10.1'de yer alan $v_{it} = \sum_{j=1}^t \eta_{ij}$ 'dir. Burada η_{ij} 0 ortalama ve σ_i^2 varyansa sahip bağımsız özdeş bir süreci (i.i.d.) ifade etmektedir. Yatay kesit bağımlılık varsayımı altında LM Bootstrap test istatistiği aşağıda gösterildiği gibi elde edilmektedir:

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{t=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{w}_i^{-2} S_{it}^2 \quad (11)$$

Eşitlik 11'de yer alan S_{it} , z_{it} hata terimlerinin kısmi toplamıdır. $w_{it} = \sum_{j=0}^{\infty} a_{ij} e_{it-j}$ 'dir. Burada e_{it} , t boyunca i.i.d. olan ve sıfır ortalamaya sahip hatalardır. a_{ij} , i 'ler arasında değiştiği için bu model heterojen bir korelasyon yapısına izin vermektedir. Kesitsel bağımlılığı dikkate almak için yığılmış zaman serisi vektörü $e_t = (e'_{1t}, \dots, e'_{Nt})$ 'in pozitif tanımlı bir kovaryans matrisine sahip olmasına izin verilmektedir ($var(e_t) = \Omega$).

LM Bootstrap panel eşbütünleşme testine ilişkin hipotezler aşağıda gösterildiği gibidir:

$H_0: \sigma_i^2 = 0$ (Tüm i 'ler için) (Eşbütünleşme vardır)

$H_A: \sigma_i^2 > 0$ (Bazı i 'ler için) (Eşbütünleşme vardır)

3.5. Veri Seti

Ampirik analizde 2000-2019 yıl aralığını kapsayan panel veri kullanılmıştır. 3 OECD ülkesinin (Kolombiya, Letonya ve Litvanya) verilerine ulaşılamaması nedeniyle örnekleme dahil edilmeyerek veri seti 34 OECD³ ülkesi için oluşturulmuştur.

İkiz açık hipotezini yani bütçe açığının cari açığa neden olduğunu savunan Keynesyen yaklaşım ile değişkenler arasında herhangi bir ilişki olmadığını ileri süren Ricardocu Denklik yaklaşımı görüşlerinden hangisinin gerçekleştiğini test etmek için cari açık (CA) ve bütçe açığı (BA) serileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ölçek ve sayısal büyüklük farklılıkları nedeniyle logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Veriler IMF web sitesinde yer alan World Economic Outlook (2019) veri tabanından elde edilmiştir.

İkiz açık hipotezinin test edilmesi için oluşturulan model Eşitlik 12'de gösterilmiştir.

$$\ln BA_{it} = a_{it} + \beta_{1it} \ln CA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (12)$$

Literatürde ikiz açık hipotezinin ampirik olarak test edilmesinde genel olarak eşbütünleşme yönteminden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada da eşbütünleşme yönteminden yararlanılacaktır. Bütçe açığı ile cari açık arasındaki eşbütünleşme ilişkisini analiz etmeden önce modelde kesitler arasında bağımlılık olma durumu Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD Test ile, değişkenlerin

³ OECD, <https://www.oecd.org/countries/>, (05.03.2020).

homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Test ile ve serilen durağan olma durumu Hadri ve Kuruzomi (2012) Panel Durağanlık Testi ile analiz edilecektir. Sonrasında yapılan tanımlayıcı testler sonucunda belirlenen LM Eşbütünleşme testi ile ikiz açık hipotezi ampirik olarak test edilecektir. Ampirik analizler Eviews 10 ve Gauss 10 paket programları ile gerçekleştirilmiştir.

4. ANALİZ VE BULGULARIN YORUM

Analizde ilk olarak analizde kullanılacak serilerin durağan olup olmadıklarının incelenmesi gerekmektedir. Panel veri analizlerinde zaman serisi çalışmalarından farklı olarak hangi birim kök testinin kullanılacağına karar vermek için veri serinin yapısının incelenmesini sağlayan homojenlik ve yatay kesit bağımlılık testlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu kapsamda homojenliğin test edilmesinde Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Testi'nden yararlanılmıştır. Delta testine ilişkin analiz sonuçları Tablo 2'de listelenmiştir.

Tablo 2: Delta Test Sonuçları

Değişken	İstatistik	Olasılık değeri
<i>Delta_tilde</i>	16.476	0.000***
<i>Delta_tilde_adj</i>	17.796	0.000***

Not: ***: %1'deki anlamlılığı, **: %5'teki anlamlılığı, *: %10'daki anlamlılığı ifade etmektedir.

Homojenlik testi panelde yer alan kesitlerin herhangi birinde gerçekleşen bir değişimin diğer kesitleri de aynı seviyede etkileyip etkilemediğini analiz etmektedir. Bu noktada paneli oluşturan kesitler aynı özellikleri gösteriyorsa panelin homojen, farklı özellikler gösteriyor ise de heterojen olması beklenmektedir. Tablo 2'de listelenen *Delta_tilde* istatistiği büyük örneklemelerin söz konusu olduğu durumlar için, *Delta_tilde_adj* istatistiği ise küçük örneklemelerin söz konusu olduğu durumlar için geçerlidir. Delta Testi'ne ilişkin sonuçlar incelendiğinde verilerin homojen olduğu üzerine kurulu H_0 hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Yani Eşitlik 1'in heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre cari açıktaki meydana gelen bir değişikliğin bütçe açığı üzerindeki etkisi kesitten kesite farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Hangi birim kök ve eşbütünleşme testinin kullanılacağına karar verme kapsamında CD Testi'nden yararlanılmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te listelenmiştir.

Tablo 3: CD Test Sonuçları

Değişken	İstatistik	Olasılık değeri
<i>Ca</i>	-1.445	0.074*
<i>Ba</i>	-1.882	0.030**
<i>Panel</i>	24.167	0.000***

Not: ***: %1'deki anlamlılığı, **: %5'teki anlamlılığı, *: %10'daki anlamlılığı ifade etmektedir.

Dünyada piyasalar birbirleri ile etkileşim içindedir. Bu nedenle bir piyasada meydana gelebilecek bir şok birbiriyle etkileşim içinde olan diğer piyasaları da etkileyebilmektedir. Bu noktada ekonometrik çalışmalarda piyasalar yani teorik olarak ifade etmek gerekirse kesitler arasındaki bağımlılık yatay kesit bağımlılık testleri ile incelenmektedir. Panel verilerde kesitler arasında ilişkinin var olması durumunda bu ilişkinin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü ihmal edilmesi analiz sonuçlarında önemli sapmalara neden olabilmektedir (Breusch ve Pagan, 1980). Tablo 5'teki CD Testi'ne ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde yatay kesit bağımlılık yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezi *Ca* için %10, *Ba* için %5 ve *Panel* için %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Yani hem değişken bazında hem de panel genelinde yatay kesit bağımlılık vardır; kesitlerden herhangi birinde meydana gelebilecek bir şok diğerlerini de etkilemektedir. Paneli oluşturan kesitlerin oluşabilecek bir şoktan aynı şekilde etkilendiklerini veya meydana gelebilecek bir şok karşısında birbirlerinden etkilenmediklerini varsaymak gerçekçi bir varsayım değildir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi kesitler arasında bağımlılığın olması durumunda ihmal edilmesi sapmalı sonuçlara neden olabilmektedir. Bu noktada CD Test sonuçları doğrultusunda yatay kesit bağımlılığı dikkate alan 2'nci nesil panel durağanlık testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Serilerdeki durağanlığın incelenmesinde 2'nci nesil panel durağanlık testi olan Hadri ve Kuruzomi (2012) panel durağanlık testinden yararlanılmıştır. Bu test, zaman serisi ekonometrisinde kullanılan KPSS testinin yatay kesit bağımlılığı dikkate alan versiyonudur. H_0 hipotezinde serinin durağan olduğunu test etmektedir. Sonuçlar Tablo 4'te listelenmiştir. Serilerde trendin istatistiksel olarak anlamsız bulunması nedeniyle trendli modele ilişkin tahmin yapılmamıştır.

Tablo 4: Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Seviye		Birinci Fark	
	Test İstatistiği (ZA la)	Olasılık değeri	Test İstatistiği (ZA la)	Olasılık değeri
<i>Ca</i>	3.4025	0.000***	1.4721	0.0705*
<i>Ba</i>	15.006	0.000***	1.4577	0.0725*

Not: ***: %1'deki anlamlılığı, **: %5'teki anlamlılığı, *: %10'daki anlamlılığı ifade etmektedir. Tabloda sabitli modele ilişkin sonuçlar listelenmiştir.

İlk olarak cari açık (*Ca*) ve bütçe açığı (*Ba*) değişkenlerinin seviye değerleri için durağanlık test edilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde serilerin durağan olduğu söyleyen H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Yani *Ca* ve *Ba* değişkenlerinin seviyede durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında serilerin birinci farkları alınarak durağanlık sınaması tekrar yapılmıştır. Değişkenlerin %10 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analizde kullanılan değişkenlerin homojenliği, yatay kesit bağımlılığı ve durağanlığı incelendikten sonra elde edilen bulgular doğrultusunda hangi eşbütünleşme testinden yararlanılacağına karar verilmektedir. Bütçe açığı ile cari açık serileri arasında eşbütünleşme ilişkisini incelemek için Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alan LM Bootstrap panel eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Bu test kesitler arasında ve içerisinde korelasyona izin vermek için bootstrap özelliğini kullanmaktadır. Test sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

	LM İstatistiği	Asimtotik olasılık değeri	Bootstrap olasılık değeri
LM_N^+	3.999	0.000***	0.029**

Not: ***: %1'deki anlamlılığı, **: %5'teki anlamlılığı, *: %10'daki anlamlılığı ifade etmektedir. Tabloda sabitli modele ilişkin sonuçlar listelenmiştir.

LM Bootstrap testi iki farklı olasılık değeri vermektedir. Yatay kesit bağımlılığın olması durumunda Bootstrap olasılık değerine bakılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda panel eşbütünleşme testine ilişkin sonuçlar incelendiğinde eşbütünleşme vardır şeklinde kurulan H_0 hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Yani bütçe açığı ile cari açık arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Başka bir ifadeyle OECD ülkelerinde bütçe açığı ile cari açık uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada, 34 OECD ülkesinde ikiz açık hipotezinin geçerliliği sınanmaktadır. İkinci nesil panel veri analiz yöntemlerinden yararlanılarak elde edilen bulgular, OECD ülkelerinde incelenen dönemde bütçe açığı ile cari açık arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, bu ülkeler için ikiz açık hipotezinin değil, Ricardocu Denklik hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmektedir.

Küreselleşme ve liberal politikaların etkisiyle birçok ülkede özel kesimin teşvik edildiği bir ekonomik yapı söz konusu olmuştur. Bütçe açığı ile cari açık arasında ilişki olmaması, özel kesimin daha etkin rol oynadığı bir ekonomik sistem bağlamında açıklanabilmektedir.

Bu çalışmada bütçe açığı ve cari açık oranları arasındaki ilişki panel yöntemler ile incelenmektedir. Ancak ülke bazında yapılacak çalışmalar ile daha detaylı bulgular elde etmek mümkündür. Nitekim cari açığı belirleyen dinamikler her ülke açısından farklılık gösterebilmektedir. Örneğin siyasi ve ekonomik istikrar, doğrudan yabancı yatırım çekebilme kapasitesi, enerji kaynakları veya enerji bağımlılığı, teknolojik altyapı, döviz kuru oynaklığı, faiz

oranları, yüksek katma değerli ürünlerin ihracat içindeki payı, ar-ge çalışmaları, ucuz işgücü, beşerî sermayenin niteliği gibi birçok dinamiğin cari açık üzerinde etkili olabileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Alakbarov, N. ve Şaşmaz, M. (2020). Analysis of Twin Deficit Problem and Feldstein-Horioka Hypothesis: An Empirical Investigation for OECD Countries, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(3), 494-512.
- Alksvani, M. A. (2000). The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence From Saudi Arabia. *King Saud University Department of Economics*, 1-25.
- Ayhan, F. ve Mangır, F. (2019). OECD Ülkelerinde İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Panel Veri Analizi, *Turkish Studies Social Sciences*, 14(5), 2011-2026.
- Bagnai, A. (2006). Structural Breaks and The Twin Deficit Hypothesis. *International Economics and Economic Policy*, 3(2), 137-155.
- Barro, Robert J. (1974). Are Government Bonds Net Wealth?, *Journal of Political Economy*. 82(6), 1095-1117.
- Bernheim, D. B. (1987). Ricardian Equivalence: An Evaluation of Theory and Evidence. *NBER Macroeconomics Annual*, 2, 263-316.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Choi, I. (1993). Asymptotic Normality of The Least-Squares Estimates for Higher Order Autoregressive Integrated Processes with Some Applications. *Econometric Theory*, 9, 263-282.
- Chudik, A. and Pesaran, M. H. (2013). Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors. *Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute*, Working Paper No. 146, 61.
- Corsetti, G. and Müller, J. G. (2008). Twin Deficits, Openness and The Business Cycle. *Journal of The European Economic Association*, 6(2/3), 404-413.
- Daly, V. and Siddiki, J. U. (2009). The Twin Deficits in OECD Countries Cointegration Analysis with Regime Shifts. *Applied Economic Letters*, 16(11), 1155-1164.
- Darrat, A. F. (1988). Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?. *Southern Economic Journal*, 54(4), 879-887.
- Freund, C. (2005). Current Account Adjustment in Industrial Countries. *Journal of International Money and Finance*, 24(8), 1278-1298.
- Fridrmuc, J. (2003) The Feldstein-Horioka Puzzle and Twin Deficits in Selected Countries. *Econ Plan*, 36, 135-152.
- Hadri, K. and Kurozumi, E. (2012). A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor. *Economics Letter*, 115, 31-34.
- Herwartz, H. and Siedenbug, F. (2007). Determinants of Current Account Imbalances in 16 OECD Countries: An Out of Sample Perspective. *Review of World Economics*, 143(2), 349-374.
- Hotunoğlu, H. ve Keyifli, N. (2018). Enerji Dengesinin Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi: OECD Örneği, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(23), 17-28.
- IMF (2019), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/weoselgr.aspx>, (05.03.2020).
- Kesikoğlu, F., Yıldırım, E. ve Çeştepe, H. (2013). Cari Açığın Belirleyicileri: 28 OECD Ülkesi İçin Panel VAR Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 15-34.
- Koçbulut, Ö. ve Altıntaş, H. (2016). İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 145-174.

- McCoskey, S. and Kao, C. (1998). A Residual-Based Test of The Null of Cointegration in Panel Data. *Econometric Reviews* 17, 57–84.
- Mundell, Robert A. (1963), Capital Mobility and Stabilization Policy Under Fixed and Flexible Exchange Rates. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29(4), 475-485.
- Obstfeld, M. and Rogoff, K. (1995). The Intertemporal Approach to The Current Account. *Handbook of International Economics*, 3, Elsevier, Amsterdam.
- Pesaran, H, M. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. Working Paper No:0435, University of Cambridge.
- Peseran, H.M. and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.
- Piersanti, G. (2000). Current Account Dynamics and Expected Future Budget Deficits: Some International Evidence. *Journal of International Money and Finance*, 9 (2), 255-271.
- Saeed, S. and Khan, M.A. (2012), Twin Deficits Hypothesis: The Case of Pakistan 1972-2008. *Academic Research International*, 3(2), 155-162.
- Tanzi, V. and Schuknecht, L. (2000), *Public Spending in the 20th Century: a Global Perspective*. Cambridge University Press.
- Toda, H.Y. and Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225–250.
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economics Letters*, 97, 185–190.
- Wheeler, Mark (1999). The Macroeconomic Impacts of Government Debt: An Empirical Analysis of the 1980s and 1990s. *Atlantic Economic Journal*, 27(3), 273-284.
- Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması). *Ekonomik Yaklaşım, Gazi Üniversitesi*, 2(35), 37-67.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In the literature, the twin deficit hypothesis is generally discussed over the budget deficit and current deficit variables. It is observed that a significant increase has occurred in the import and export volumes of the countries with the globalization process. However, in some countries, imports are increasing more than exports due to technological infrastructure, natural resources, industrial structure, and consumption habits. This situation causes discussions on current account deficit and sustainability issues. Budget deficit is one of the variables that have gained importance in recent years. In recent years, the increase in the welfare levels of individuals has caused an increase in government obligations, ie spending. Because public revenues do not increase as much as public expenditures, many countries have to deal with the budget deficit problem.

The twin deficit hypothesis is generally analyzed within the framework of two approaches. According to the traditional Keynesian view, the first approach, it is suggested that the budget deficit will cause the current account deficit problem. The other view, the Ricardian Equivalence approach, emphasizes that there is no relationship between the two variables. The aim of the study is to test the twin deficit hypothesis in 34 OECD countries by econometric methods.

Methodology

The empirical analysis section of the study aimed to research the twin deficit hypothesis economically. When the literature was examined empirically in general terms, it was seen that the twin deficit hypothesis was extensively studied by cointegration method. At this point, it should be decided which cointegration test is the most appropriate test to explain the data set. In order to make this decision, homogeneity, cross-section dependence and stationarity tests should be applied. At this point, the homogeneity of the series and the cross-section dependence were first examined. Delta tests developed by Pesaran and Yamagata (2008) and CD tests developed by Pesaran (2004) were used for these analyzes. In line with these results, Hadri-Kruzomi panel stability test, which was developed by Hadri and Kruzomi (2012) and which is the 2nd generation panel stationary test, was used. Ultimately, it was decided to use the LM Bootstrap panel cointegration test developed by Westerlund and Edgerton (2007) in testing the twin deficit hypothesis, and the validity of the twin deficit hypothesis was analyzed econometrically for OECD countries.

Findings

In the analysis section of the study, the twin deficit hypothesis in 34 OECD countries is analyzed over the budget deficit and current account deficit variables. In econometric analysis, first of all, the homogeneity tests of the variables are performed with Delta Test developed by Pesaran and Yamagata (2008). The results show that the variables are heterogeneous. Secondly, the cross-section dependencies of the variables are tested by CD Test developed by Pesaran, (2004) and it is seen that the variables have cross-section dependence. If there is a cross-section dependency, the application of the second generation panel tests gives more reliable results. In the third stage, according to the result of the second generation panel stationary test developed by Hadri and Kuruzomi (2012), it is seen that the variables contain unit root at the level and become stationary when their first differences are taken. At the last stage, according to the LM Bootstrap panel cointegration test result developed by Westerlund and Edgerton (2007), the variables are not cointegrated. In other words, the twin deficit hypothesis is not valid for 34 OECD countries. The findings obtained support the Ricardian Equivalence approach for the OECD countries analyzed.

Conclusion and Discussion

In the study, twin deficit hypothesis is tested in OECD countries and it is determined that twin deficit hypothesis is not valid. Therefore, the findings reject the Traditional Keynesian

approach and support the Ricardian Equivalence view. The results show that the budget deficit does not directly affect the current deficit.

With the implementation of liberal policies, the share of the public sector in the economy is gradually decreasing and the private sector becomes more effective. Economic activities of the private sector, especially in areas such as technology and energy, play a decisive role in terms of current account deficit. On the other hand, factors such as natural resources, energy dependence, technological infrastructure, R&D studies, tourism revenues are also important for the sustainability of the current account deficit. In summary, in an economic structure where the private sector plays a more effective role, it is natural that the budget deficit does not directly affect the current account deficit. However, the public sector can develop incentive policies (such as subsidies or tax incentives) to areas that are important for the current account deficit and contribute to the sustainability of the current account deficit.